КОСТА ПЕЕВ

РЕЧНИК
НА МАКЕДОНСКИТЕ ГОВОРИ ВО ЈУГОИСТОЧНИОТ ЕГЕЈСКИ ДЕЛ

MACEDONIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
FACULTY OF PHILOLOGY "BLAŽE KONESKI"

KOSTA PEEV

DICTIONARY
OF MACEDONIAN DIALECTS IN THE SOUTH-EAST AEGEAN PART OF MACEDONIA

BOOK 6

Skopje, 2011

МАКЕДОНСКА АКАДЕМИЈА
НА НАУКИТЕ И УМЕТНОСТИТЕ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ „БЛАЖЕ КОНЕСКИ“

КОСТА ПЕЕВ

РЕЧНИК
НА МАКЕДОНСКИТЕ ГОВОРИ ВО ЈУГОИСТОЧНИОТ ЕГЕЈСКИ ДЕЛ

том 6

Скопје, 2011

МАКЕДОНСКА АКАДЕМИЈА
НА НАУКИТЕ И УМЕТНОСТИТЕ

ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ
„БЛАЖЕ КОНЕСКИ“ - Скопје

Коста Пеев

РЕЧНИК НА МАКЕДОНСКИТЕ ГОВОРИ ВО ЈУГОИСТОЧНИОТ ЕГЕЈСКИ ДЕЛ

Рецензенти:
акад. Блаже Ристовски
проф. д-р Максим Каранфиловски

Програмери:
дипл. инж. Тихомир Атанасовски
дипл. инж. Владимир Лазов
дипл. инж. Петар Пепељугоски

Компјутерска обработка:
дипл. инж. Владимир Лазов
дипл. инж. Зоран Петрушевски

ТАТКОВИНА

Со замислени меѓи
сум ја означил својата татковина.
Сум поставил белеги на сите нејзини граници
и на сите стратегискси точки:
на тераси над реки, езера и над морскиот брег
кај што сум седел долго со пријатели
во летни вечери, при чашка црвено вино.
На пазариште со раскошни бои и опојни мириси
од есенското обилие.
На планински врвови,
кога низ проретчени облаци
се открива поглед во далечни предели.
До кај што сум ја пренесол својата љубов,
дотаму е мојата татковина.
А вие, еј!
На што сте смислиле да ја сведете?!

Блаже Конески

Уводни страници

До пред деценија и повеќе години, Речникот се работеше како дел од проектот на МАНУ "МАКЕДОНСКИТЕ ДИЈАЛЕКТИ ВО ЕГЕЈСКА МАКЕДОНИЈА", под раководство на акад. Б. Видоески. По неговата смрт проектот беше затворен и работата врз Речникот се префрли во ИНСТИТУТОТ ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК. Во составувањето на Речникот е користен архивот на Дијалектолошкото одделение при Институтот, како и Архивот на МАНУ. Поголемиот дел од материјалот е собран од авторот на Речникот. Освен тоа вршена е ексцерпција на голем број дијалектолошки и етнографски студии од кои се земени широки контексти, со цел да се илустрира не само значењето на лексичката единица, туку и да се документираат моменти од материјално-културното живеење на еден дел од македонскиот народ, кои поради познатите историски факти, неповратно тонат во заборав.

Познато е дека основниот постулат на дијалектот е територијата каде што тој се зборува. За жал нашите југоисточни говори во Егејска Македонија, во поголем дел за време на Втората балканска војна, делумно и во Граѓанската војна во Грција, останаа без тој природен постулат. За илустрација да споменеме дека познатиот македонистички центар Кукуш, можеби најважен ***"во македонскиот 19. век"****, во летните месеци 1913 г., под ужасен притисок на грчката солдатеска, беше буквално избришан од географските карти, таму не остана ниту еден Македонец – староседелец, а и денеска нема автохтоно македонско население. Наша задача*

беше, преку анкетирање на бегалци, "да го заштитиме и одбраниме од заборав", (како што напиша проф. Бл. Конески во рецензијата за двотомната монографија "Кукушкиот говор"), народниот живот на населението од односнава регија со сите негови манифестации: обичаи поврзани со одредени настани од семејниот и личниот живот, верувања и суеверија, именувања во врска со меѓусебните односи, обичаи поврзани со раѓањето и смртта, хигиена, болести (нивно именување и лекување), веселби и забави, именување и одбележување на народниот календар и празници; куќата (изградба и именување на деловите), приготвување и видови јадења, имиња на посатки, именување на делови на воденицата, чување и одгледување на домашни животни, терминологија во врска со земјоделството, именувања во врска со ловот и риболовот (средства и обичаи), одгледување на свилената буба, термини во врска со пчеларството, природни појави и верувања во врска со нив. Од истите причини: да се регистрира сето она што претставува дел од животот на прогонетите Македонци од југоисточниот егејски дел, се вадени лексички потврди и од народната поезија, односно е претставен и извесен корпус од топономастичката номенклатура.

од Авторот

Рецензии

акад. Блаже Конески

Вредноста и интересноста на оваа монографија се зголемува посебно со тоа што таа му е посветена на еден говор којшто поради познатите историски околности во Егејска Македонија е подложен на исчезнување во својата матица.

Авторот бил поставен пред задачата да врши еден вид реконструкција на кукушкиот говор користејќи ги поранешните записи и соопштувања и спроведувајќи и самиот анкети меѓу припадниците на тој говор преселени во Република Македонија. Со сето тоа работата на д-р Коста Пеев ги надминува по своето значење чисто лингвистичките рамки зашто заштитува и одбранува пред заборавот еден важен дел од национално–културното наследство на македонскиот народ.

(Извадок од рецензија)

акад. *Zuzana Topolińska:*
Коста Пеев, Кукушкиот говор, кн. 1, 2

Книгата Кукушкиот говор од К. Пеев претставува ценета придобивка за секоја славистичка, не само македонска, библиотека.

Кукушкиот говор, претставува југоисточен македонски дијалект, тој се вклучува во комплексот долновардарски говори, што се простираат во долниот тек на реката Вардар. Близината на градот Солун, родното место на Светите браќа Кирил и Методи, допринела дијалектите од односнава регија одамна да го привлечат вниманието на славистите. Покрај лингвистите од бившите југословенски простори (меѓу другите и В. Облак), исто и бугарските, во историјата на истражувањата на југоисточните македонски дијалекти се запишани и имињата на А. Мазон, А. Вајан, а исто така и на М. Малецки и З. Голомб. Меѓу нив, сепак монографски опис на конкретни дијалекти дале Вајан и Голомб, но и двајцата во некоја рака, од истата причина, биле хендикепирани – им недостасувале контакти со живиот јазик, односно со информатори. Вајан го претставил јазикот на евангелскиот текст преведен кон крајот на предминатиот век на говорот од селото Кулакија, во близина на утоката на реката Вардар (во Солунскиот Залив). Голомб го претставил јазикот засведочен во дијалектни текстови собрани кон триесеттите години од минатиот век од Малецки во селата Сухо и Висока, на југоисток од Солун. Оттаму книгата на Пеев е прва, во вистинското значење на зборот, дијалектолошка монографија, што се потпира врз материјали собрани од самиот автор во непосреден контакт со информаторите, повеќе пати верифицирани на теренот. Таа своја голема шанса Пеев прекрасно ја искористил – книгата содржи богат, многустрано интерпретиран јазичен материјал.

Studia linguistica Polono-Jugoslavica, 7, Kraków, 1993
(Извадок од рецензија)

акад. Манол Пандевски

Имам чест да кажам грска зборови за делото "Кукушкиот говор" од проф. д-р Ќоста Пеев. Мислам дека е потребно веднаш да се каже: авторот Пеев си поставил една колку благородна, толку и тешка задача, но мошне успешно ја решил. Благородна, зашто се зафатил да го зачува од забот на времето јазикот на кукушките Македонци и научно да го обработи, за да им го соопшти на лингвистите и славистите во светот; и тешка, зашто немал на располагање доволно јазичен материјал за да ја изврши својата лингвистичка анализа.

Недостигот од материјали мојот почитуван колега го решил низ единствено можниот начин – во Струмица и по селата со години барал и пронаоѓал стари кукушани и ги молел да му раскажуваат народни приказни, песни и лични преживелици и, си составил свој оригинален јазичен фонд, кој потоа научно го обработил. Во сето тоа вложил многу време, труд и знаење. Неговите соговорници или информатори биле стари луѓе. Тие се забележани во книгата, а многумина не се веќе меѓу живите. Зошто стари? – Затоа што само старите го зачувале оригиналниот говор со кој некогаш во родниот крај се служеле сите кукушани. И уште нешто: бидејќи информаторите обично раскажуваат за бегството пред грчките завојувачи во фаталното лето 1913 година, нивните кажувања се ценети сведоштва и за историјата на македонскиот народ. Така, проф. д-р Коста Пеев со својот лингвистички труд и помогнал и на историската наука.

Делото на проф. д-р Коста Пеев е од големо двојно значење: прво, за лингвистичката наука, и второ, за историјата на нашиот народ. Градот Кукуш по население не е веќе македонски град, но, по јазичното, културното и историското наследство, тој е, и ќе остане наш, македонски. Ние сме должни тоа наследство да го чуваме и да го проучуваме. Тоа имено со своето дело го сторил професорот Коста Пеев. Дотолку е поголема нашата благодарност кон него лично и кон неговото дело.

Дел од поздравната реч на акад. Манол Пандевски на промоцијата на трудот „Кукушкиот говор" одржана во Струмица 1990 год. („**Македонија**" – илустрирано списание на иселениците од Македонија, бр. 456).

акад. Митко Мадунков

–... со нив беа уште, дедото Мане од Аканџалија – село во близина на Дојран, сега за жал во Грција и Јане Данилуф Петруф ќо потекло ***уд дол****, од Крецово – село во Кукушко, држејќи ги в раце* ***како икони****, обете книги од Кукушкиот говор на Коста Пеев.*

Запомни толку, дека ова не се делови од извештајот на Карнегиевата комисија за злосторствата над народот през трите војни, што се слејаа во седумгодишно страдање, ниту извадоци од некоја историја за бегалците од Долна Македонија, туку фрагменти од една лингвистичка студија за кукушкиот говор – од скапоценото дело на Коста Пеев, што Јане Данилуф Петруф во овој миг цврсто го стиска во рацете од страв ветерот да не му го дувне во Езерото – во којашто покрај граматиката и речникот се наоѓаат и текстови што ќе ги илустрираат нив.

Извадок од делото
„**Кон другата земја**“, Скопје 1993 г.

проф. Димитар Пандев: Заштита и одбрана од заборав

"Кукушкиот говор", покрај бројните студии и статии со проблематика од македонската дијалектологија, како и работата врз словенските лингвистички атласи, е втората монографија на Коста Пеев (по "Дојранскиот говор" 1979), посветена целосно на еден македонски дијалект.

Оваа проблематика низ призмата на строгите лингвистички методи и пристапи спрема поставениот јазичен материјал, ја претставува основната научна преокупација на К. Пеев во неговата монографија "Кукушкиот говор".

Самите топоними ја покажуваат посебната тежина на лингвистичките проучувања на Пеев, како и нивната предност. Станува збор за градови и области што во конкретни историски услови и настани од историјата на македонскиот народ (Балкан-

ските војни, Првата светска војна) биле целосно уништени и никогаш повеќе не го добиле поранешниот сјај, изглед – и говор. Прашањето за Кукуш и во тој стравичен контекст звучи уште постравично: можебиќ најголем македонистички културен центар во македонскиот 19. век, токму во времето на дефинитивниот акт за распарчување на Македонија, просто е збришан од картата на словенските топоними.

Пред суровите историски податоци, овојпат опстојуваат книжевноста и лингвистиката: македонската книжевност со навистина големиот број книжевни дела со егејска тема, а македонската лингвистика со засведочувања и обработка на егејскиот јазичен материјал преку монографски претставувања на одделни говори. Двотомната монографија "Кукушкиот говор" (вградена во **„Речникот на македонските говори во југоисточниот егејски дел"**) *на Пеев, во тој поглед, е најобемно и најцелосно претставување на еден македонски говор во Егејска Македонија, а и пошироко.*

Во пристапот кон анализата, Пеев ги врши проучувањата во две посоки: на современ план – предавајќи ја современата состојба на кукушкиот говор, врз основа на реконструкција на дијалектните податоци собирани од преселници од Кукуш и од околните села; и на историски план – проследувајќи ги промените кои настанувале во развојот на овој говор, врз основа на реконструираните лингвистички податоци и на порано објавените текстови од овој говор.

Кукушкиот говор ("респектирај долновардарските, односно говорите од југоисточниот егејски дел"), според авторот споделувааат извесни заеднички црти со источното македонско наречје на фонолошко и на морфолошко рамниште. Исто така, се одделуваат од него со редица специфичности, посебно на синтаксички план, а пред сè со застапеноста на голем број балканизми, кои авторот ги објаснува како резултат од контактите на македонското население со ароманското на односната територија. Тука ја согледуваме и балканистичката проекција во дијалектолошките проучувања на Пеев.

Притоа одбележуваме дека секоја современа состојба на еден говор е само дел од историјата на самиот говор. Говорниот јазик постојано се наоѓа во фаза на промени, под влијание на

разни јазични и вонјазични фактори. Во тој поглед, монографијата на Пеев, фиксирајќи ја и обработувајќи ја современата состојба на кукушкиот говор, всушност го обработува и последното поглавје од неговата историја. Јазичниот материјал овде е уловен, не во мигот на неговото исчезнување, туку – отпосле. Неповторливоста на јазичните факти со тоа, во овој случај, станува и социолингвистичка определба.Според Пеев, не е тоа дури ни "пет до дванаесет" – време за акција, туку "дванаесет и пет" – време отпосле.

Нова Македонија, ЛИК, 12
(осврти, критики, рецензии)

Посвета

Книгата ја посветувам на **хирургот д-р Ѓорги Групчев** *за големите стручни и лични напори во справување со опасните никулци на болеста; уште и на мојот* **брат Звонко** *и* **сестра Соња** *со кои заедно во детството, во меѓусебна почит и љубов, го осознававме животот и светот.*

Коста Пеев

Благодарност

Макотрпната работа во изработката на дијалектен речник бара многу жртви и одрекнувања од авторот но и поткрепа, помош и разбирање од најблиските. Во таа смисла ја изразувам својата благодарност кон ќерките Елена и Валентина, зетовците Владимир и Пепи и особено кон сопругата Танка за нејзиниот значаен практичен придонес во реализацијата на проектот.

* * *

Голема благодарност кон мојот учител и ментор акад. Божидар Видоески којшто ми ги откриваше тајните на современите достигнувања во ареалната лингвистика и тоа низ практично вклучување, особено во меѓународните проекти Општословенски лингвистички атлас, Општокарпатски дијалектен атлас и Европски лингвистички атлас.

Коста Пеев

За крај треба да се спомене како многу важна соработката со македонските друштва во Торонто: Канадско-македонско историско друштво, Организацијата на Обединетите Македонци, исто така и со литературните друштва: Браќа Миладиновци и Григор Прличев. Соработката со нив ми отвори пат за контакти со македонските иселеници во Торонто, особено корисни поради карактерот на мојата работа. Тие организираа и промоција на ''Речникот на македонските говори во југоисточниот егејски дел'' – 3. том (29. јануари 2006 г.), промоција во која зедоа учество и професори од Универзитетот, односно од Факултетот за словенски студии во Торонто. Споменатите контакти беа продлабочени и во соработката со одговорните уредници на весниците ''Македонија'' и ''Македонски вести''. Исто така ми беше овозможено пред Македонските иселеници да одржам предавање ''За формирањето на македонскиот литературен јазик''. Во организирањето на споменативе активности драгоцена беше помошта од моите драги пријатели ing. Одисеј Белчевски и ing. Крис Стефов.

И најпосле, сосема на крај, што би можело да биде и на самиот почеток: во активностите за собирање на дијалектниот материјал, што траеше со децении, огромна беше поддршката од Симеон Гошев од с. Турново (Струмичко) и Димитар Богоев од Струмица.

Авторот

Т

та conj 1.'па, пак' ~ *Јáгънто му-одгово́руве: "По-сýј ри́дишта, сýј гъргъле́нки търкъл'ува́х". По́по говикну́ве си́н-му и го-пи́те: "Што правѝ ти ва́адън, та ја́гънто гла́дно устъна́ло"* [ВКук,П(285)]; 2. 'и' ~ *му рече: "ету синку, от тиа смокви да земиш да продаваш; ама първо да земиш от това дърво та да гледаш аф царскиј конак да ги продаваш! Та кој ке да јади от смоквите, ке да извади рогови"* [V, РМ,35].

т'а pron 1. 'лич. зам. за 3 л. ж. род' ~ *идѝн де́н и зане́ли гро́зди. Т'а фати́ла да-јадé, а́ма н'а́ зъ́рну пузъ́рну, л'у сас-ц'ал груздák*; 2. во примерите што следуваат наместо како субјектна форма има значење на директен предмет: ~ *цáр'у ре́кăл: "Не́ка ми дадé Го́спуд' че́нду, ат не́ка у́мр'а́". Наско́ро му-с'а́ руди́ла мо́мичка. Т'а́* (наместо 'неа') *мло́гу с'а ја-чувáли* [ВБог,Зар(339)]; ~ *скрипничáфта трéва* (кантарион) *а туру́ваа уф-зăјти́н, ра́ни лику́ваа ус та́а* (наместо: 'ус неа')[ПК,2(103)].

таак interj 'шум што се прави при пукање' ~ *"Сега немум време, са варкум!" – и не гледе уф арамијата, него трче ли, трче. На арамијата му паднало криво и си рекал: "Аj, анасăни! Така и така вија греуве не ми са прустуват, чунки не са един, не са два". Тоа вил'аки, емен си зима пуиката... Таак!... и чувекут на место си падна* [ТГев(147)].

та́ап interj 'укажува на шумот што се прави при силен удар'~ *и шó пра́ве дéтто? Зéва ину-гулéм ка́мен. Змéут гла́ва ина́, кулка́ва гулéма! Ки-г-у́дре. И во́ – а гулéмуто ка́мен – та́ап нă-па́шкăта, му-ă-скину́ва па́шкăта. Змéут ско́кна, тап гу-фа́-ти, г-упа́лти, гу-фа́рли та́ка, на́ка* [ДК,Ран(142)].

табаби́а f 'група луѓе, толпа' – в. **та́бур** [СКук(337)].

та́бла f 'друштвена игра, налик на шах' ~ *сă-чу́де ка́к да гу убѝе, да му а зéме дујна́-ѓузилѝјката. Фа́шкăт да играáт на та́бла. Та́ткуто ричéл: "Кój ки-па́дне, ки-му-ј-искáрме* (извадиме) *о́чте"* [И,Гг(114)].

та́блица f 'училишна црна табла за пишување' (се користела во минатото кога дечињата се описменувале) [СКук(337)].

табур m 'група, обично организирана, пр. во војската' – сп. обичај: на *Прабражден* момци и девојки од сите околни села околу *Гевгелиската каза* одат на *сабур* кај

Мрзенски бајни. Навечер сите се враќаат дома, одвојувајќи се момците и девојките од секое село во посебен *табур* [ТГев(323-324)] – очигледно дека се работи за обичај од едно минато време; кај Саќов, од Кукушко: **тӑбу́р** 'воена дружина' [СКук(337)].

Та́бӑнта top. 'место крај брегот на Езерото (Дојранско), во минатото таму имало кожарска работилница' [ПДој(135)].

тава f 1.'длабок сад во кој се става јадење за да се пече' ~ *за-гулемјут ништиа́н дуј̀де́а па́к то́г'иска о́сум ду́ши; све́курут, ву́јко̀то на-мо́мчто, те́тинут дуј̀де́, де́вирут (бра́т-му), ку́мут дуј̀де́ и дру́зи нѝјни рудни́ни, бӑрче́дӑвци. Но́саа пе́чӑво, ри́ба уфта́ва* [ВГев,М(269)]; ~ *сӑ-спугна́ пу-лиси́цта дӑ-ӑ-фа́те и дӑ-ӑ-уда́ве, оти гу-излӑжа́. Лиси́цта дру́м! Бе́ге ли, бе́ге, вӑ́лко пу-не́, а́ма о́на по́ско́ро бе́ге. Бига́јки пулина́ уддека́ ӑдна́ вуденица. Гле́де пра̀д-вудни́цта ӑдна́ та́ва сус-ка́ша* [ВКук(286)]; ~ *и́стоп-га та́афта ус-ма́лко ле́п, да не́ сто́ та́а ли́нчичка* [ПК,2(53)]; 2. изр.: **ри́ипта уф-мо́рто, о́н та́фта а-туру́ве нӑ-о́гино** (= несериозен пристап во смисла на нереалност и избрзаност во објавувањето на резултатите) ~ *не́каа ра̀бо́та те́шко а би́ве, а о́н ви́ке: гуто́во-ј; сӑ-фӑл'о́те* [ПК,2(190).]

тавáн* m 1.'помошна просторија веднаш под кровот на куќата' ~ *а́рно а́ма Гу́птино осети́л о́ти зме́о не́ма така́ да-го-оста́ве ва́а но́ќ и за то́а са-спреми́л. На-ме́стото де́ка што ке-спиј̀а́л он, направи́л от-сно́п ӑржа́н'е чуве́к и од-е́дна ле́јка гла́ва и оти́шал го́ре на-тава́но да-спи́а* [ВГев,М(272)]; ~ *тогас ма̀јка му си качи на тавану и му извади татковата му пушка, која беши ра̀ждасала* [V,PM,41]; ~ *владиката му вели: "бре братку, кату ли беши страх от тиа аскерите, имах околу шестотина парчи от тиа карагроши не знајах, как да ги искриам; ли дојде на умот: га кладох на врӑх таван'ут"* [V,PM, 39]; 2. 'долната преграда на таванската просторија, накај собата' ~ *уф-то̀ вре́ме ва̀́лко пуг-лиднал на̀го́ре пуд-о́ко и што̀ ки-ви́де: ри́би и ри́би ви́сат ут-тӑва́но. Сӑ-вӑрна́ла лиси́цта и ва̀́лко ки-ј ре́че: "А мури́ ку́ма ли́со, уддека́ и́мши то́лко ри́би?"* [ВКук(286)]; ~ *пӑрди́ата-ј пле́тина, ус-н'а́а сӑ-кува́ли тава́нто, се́тне сӑ-мӑчка́ли ус-ма́лтӑр* [ПК,2(95)].

тавил m 'договор, спогодба' ~ *му вели на негу: "е, чунки си нал толку карагроши, сега требува да ми га дадеш!". Он му вели: "што да ти дам владика! Јазе га расипах карагрошите, л'у да ти дам един тавил!"* [V,MP, 40].

тавла* f 'послужавник, табла' ~ *кату чу така старецот, имаши една подница л'ап сос негу аф тавлата му, му даде на човека л'ап* [V,MP, 84] – од контекстот излегува дека во случајот се работи за **тавла** (= 'табла'). П. Лавров во Зборникот на Верковиќ споменатава заглавна единица ја поврува со **тавлакана** 'коњушница' (в. таму) [V,MP,378].

тавлакана f 'просторија во која се чуваат коњи – коњушница' ~ *да здигниш на кон'у четрите ноги, да му туриш свингер на петали месту, ча инак ки тропка кон'ут, ке да си разбуди протудрак. Мајдон, отиде на пазаришитету, купи свингер и отиде аф протудракувата тавлакана* [V,PM,74]; ~ *кога гледа јурганот не таму. "Кој ми зема јурганот?" вели на л'удето му. Они не знајат. И заедноч отиде на тавлаханата, виде, ча кон'у го*

нема [V,PM,75]; ~ *кату са и опи́л, оти́де пра́ве на́ тавлахана́та, најдé та́мо четири́јси куби́ли, една́ бе́ла, дру́га черве́на, дру́га жа̏лта, дру́га ца̏рна – се́која со́с дру́га боја́ бе́ха* [V,PM,123]; ~ *и́ па́к жрја́пчето фра̏кна́ и гу закара́ дру́ги четири́јси кона́ки ме́сто на дале́ку. И па́к дја́тето, кога́ си отвори́ очи́те му, гле́да, си најдé а́ф една́ ца́рцка тавлахана́* [V,PM,121].

та́е impf 'кога садот (пр. од глина) пропушта по малку течност' [СКук (337)]; в. **тоне**.

таибиет m 'обичај, навика' ~ *зема́л сос не́гу и хизлика́рот му, вја́хнали на ба̏рзи ко́ни да по́дат на чу́зда зе́мја дале́чна. Џифаирџи́ата и́маши еди́н ха́рин таибие́т: л'у кога́ да ти́ваши на н'а́која тра̏говиа, ки си про́стиши сос тајфа́та му* [V, PM,26]; во контекстот сре̏каваме посебност во врска со линеаризацијата, имено атрибутот стои во постпозиција во однос на именката: **зе́мја дале́чна**, што се третира за балканизам.

таин m 'порција јадење' ~ *царју̏т гу зема̀ векн гнусниот мло̀гу на севда и фати да пра̀шта таин сос нѐгу на царицата му. Царицата га викаше тој милна. Еден вечер царју̏т му рече на гнусниот: "да земиш таин'ут да гу закараш на милната!"* [V,PM,60]; ~ *и така царју̏т аф она удаја ги тури сиромахут и жената му, тури и хизметчии да им чинат хизмет, да им носат таин царска софра* [V,PM,64]; ~ *и тојнака флезе таму аф онаја удаја, дека и била царју̏вата керка; са искрил нетри аф долапју. На царју̏вата керка таин докарували, и тјанака кога спиеши, тој гу изјаваши таинју* [V,PM,102]; ~ *та́јнут му е еди́н са̏лу́н ле́п на̀-де́н* [СКук(337)].

таинџиа m 'тој што подава порции, храна' ~ *Царју̏т чини една кула висока сос ѕидови и ги затвори нетри аф кулата сос една параѕиана и трите деца; еден ден параѕианата им рече на децата: "утри да терати месу сос кокали* (коски)". *Таинџиата кога дојде, му докара пак без кокали месу* [V,MP, 50].

та́јна f 1. 'работа што малкумина ја знаат' ~ *ни́м да̀-си-ка̀жа́л ло́шо за̀-Ту́ше, зе́р о́чте ќи-ти-ј изва́де Киро* (ќе те казни). *За̀-ва̀ркузу́но мо-ј-ва̀рзан* (многу се блиски), *и́мат не́кој гуле́ми та́јни* [ПК,2(156)]; 2. изр.: **се́каа тајна на-кирмијте** (= животното искуство кажува дека секоја тајна колку и да се чува сепак со времето излегува на површина).

та́јно adv 'кога нешто се работи скришно, недостапно за јавноста' ~ *пустáпките му-о́де, са́ке до̀-фа́те, са́ке да-ви́де шо́ ра̀бо́те, ак ра̀бо́те не́што та́јно* [ПК,2(190)].

тајфа́ f 1.'семејство, заедница по крвно сродство' ~ *н'а̏кој вр'а̏м'а̏ има́ше еди́н ца́р. То́ј на̀ма̀л тајфа́ и за ту̀с че́сту с'а̏ мо́лил на̀-Го́спод'а̀ да̀-му-да̀дѐ ба̀ри-една́ мо́мичка̀. Утма̀ра̀ се́тн'а̏ душе́л еди́н плимати́к* [ВБог,Нег(339)]; ~ *едно́ вре́ме и́маши две́ бра́тка. Еди́нојут бе́ши мло́гу богат, ка̀шти и́маше кату ца́рските кона́ки, пари и стока мло́гу, ама не беши мо́шне учен. Дру́гиот бра́т бе́ши мло́гу учен а́ма бе́ши мло́гу сироми́х, тајфа́та му бе́ши го́ла голиша́нка* [VPM,12]; ~ *тогáс трагóвецот му дáва дéсет хил'áди гро́ша и му ве́ли: "на́ ти ти́а па́ри! Иди на та́јфата ти, да ги оста́виш: ду́р да до́јдиш ти́нака да са хра́н'ат!"* [V,PM(13)]; ~ *оди уф селта, собири по 10-20 коли и да̀ржи-ј* (погрешно пишува: **дружи**) *дејна, нојка 2-3 нидели, 1 месец*

и билјăм б ниделја без ѓунљук, а дома нека му гина на љуjта работта, нека му гладува тајфата [ME,P(73)]; 2. изр.: **да си глéдаш тájфата ти** (= да се грижиш за семејството) ~ *му речé: "сега дáj ми на мéника онúа што ти дáдох, та дрýгите, што си добúл тúнака да ги зéмиш и да úдиш аф твójта кăшта, да си глéдаш тájфата ти"* [V,PM(15)].

тајче n, zool. 'младо коњче, ждребе' ~ *тихиса вун кобилата му да ги jади тринету от риба, па та стана тешка. И бабата, как jади от рибата, и она стана тешка. Дојде времја, кобилата уродила măско тајче* [V,PM(158)]; ~ *един ден порăнч'а на бабата да тури на манц'ата зехир, да го утруи дjатенто. И как влезе нетре от портата дjетенто, фати да ражи тајчинто* [V,PM(158)]; ~ *и калеко и лизнал космиту, му и дошел тајчинту, го играи конот му и сос тешката бозлугана расипал много фиданчита. Тогај го виде најмалката царска дивојка и ја запали дури нетре на џиерут* [V,MP,159].

тáка adv 'на извесен начин' ~ *óн ин кажáл: "Сjá: ки-пýштате édан прó-сик да-сáке ут-камúла пастăрмá. Знáчи, кој ки-дáде пастăрмá уф-нéго-j сúчко, и камúлта, и пá:рте". И напрáвúли тáка, фатúли адúн прóсик* [ВДој,Н(280)]; и: **так** ~ *гарвáнката казáла "га", и тój и дáл од месóто; кугá рекла "гý", ú-дáл од-млекóто. Так изл'áгли нагóрната зем'а* [ВСер,Кал(337)].

такат m 'сила, моќ'; сп.: **Не устана гајри такат** (= кога некој е исцрпен, болен) [ТГев(248)].

така-тука interj 'укажува на шумот што се прави кога се чука, во случајот кога се сече со секира' ~ *сéтне рéкăта нă-кáминут и тăкá, димéк, ги-дуридúл сúте тúа, ги-jзридúл и ду-крýшкăта дуjдéл тóо дéте, ду-бăлтúйата, бăлтúйата нă-крýшкăта: тáка–тýк, тáка–тýка* [ВКук,Иц(292)].

такос pron 'таков' ~ *ја извади Ил'у кралицата вунка, ја занеси на царjут. Тја, как го виде царjут, си угносила и му вели на Ил'а: "на такос мăж ме докара!"* [V,PM(173)].

такоф* pron 'упатува на нешто, односно на некого' ~ *Прапáжде и дудéка му-загúне глáвата, мазéл измикáрчато ...и га уднăсéл на-жéна-му. И ричéл: "Глáвата, кажáл, на:. Тé, таквá, таквá-j рабóтта"* [ВДој,Н(279)]; ~ *тогáс приáтелиту му са слéjаха и му вел'аха : "ájде бéгај от нáс! Не ти е срáм! Тóлку илúани што ти оставú татко ти, гу изjáди. От главáта ти тéглиш..." друг му вéлиши: "таквá глáва úмаш, таквá кáпа ти перл'áга"* [V,PM,7]; ~ *е, тăкóф-ej мóо сúн, зă-чувéк кушýл'та уд-гăрбо сја:-дáве* [ПК,2(172)]; и **таквúа*** ~ *му вéли на фатéнjот човéк: Стáни си, и крéни си носúлото и óди си уф-куќата. Да óн ка стáнá, си утúди на кýќата му. Ка видé свé-тут, си чудúле, и слáвиа на Бóга, што му давáл таквúа пувéла на л'ýдито* [MV,K(266)]; сп. инсерти од народниот живот: – кога има гости (на празник) разговорот обично го почнува домаќинот: *"Е, вија дни таквија са! Зашто и дадел Господ, анџак да си одме едни уф друзи, да са видме и да са чујме"* [ТГев(90)]; – кога домаќинката ќе почне да ткае не треба некои да ја прашуваат, макар на шега: *"Как, как, са кине, са кубе?"*, *ткајачката обично му одговара: "Изúкут да си прајадиш, таков лаф да не прагуворúш!"* [ТГев(364)].

такса pf 'вети, обеќа' ~ *на царју млогу лошо му падна, зашто он, ако са исмами, га такса от лафот да си не вăрни, ами тјанака зашто стрекса да гу земи* [V,PM,90]; ~ *кату чу цáрјут такá, бéз да са пúта на нúкој, кéрката му га тáкса на Панóл'а да гá дадé и га вéли на Кúра Мáргу: "га дáвам, Кúра Мáргу, ýтри да чúнили ú свáдба!"* [V,PM,140]; ~ *тогáс чифýтино тáксá на нéја три мил'аýни грóша, нáс да нá закóли и на тéбе да ти кáжи, чá умрјáхми, чá сáкаши чифýтинот да ни јáди сăрцата и на трúте брáќа* [V,PM,130)]; – во минатото за секоја болест народот имал свои лекарства: со лековити треви, мевлеми, со миење крст, со молитва, со света водица, со ноќевање в црква, со векавање на различни работи на некој од светците, со баење и сл. Ретко кога се барало помош од лекар, наместо тоа болниот го носеле в црква попот да го *миросе* и ќе таксат на св. Спас (така се вика црквата во Гевгелија), на Богородица или на било кој светец, некоја овца, неколку *чиреци* (вид мерка) *шарлаган* и ќе наредат околу болниот икони, еванѓелие, црквена облека и др., со надеж дека блеста ќе исчезне. Лекарот не го барале веројатно дека неговата услуга била скапа и како утеха зборувале: *"Не је он Госпуд, па да може душа да поврате"* [ТГев(227)].

таксилдáрин m 'тој што на господарот му ги прибира парите што му ги должат и воопшто ги средува сметките' ~ *киниcаха и троúцата да тéрат кăсмéт. Нај-гол'áмојут на еднó село си фáти гувидáр, да пасé сéлските гувéди... најмáлкојут отúде на едúн гол'áм базирѓáнин, са главú таксилдáрин, да му берé верисјáнта* [V,PM(20)]; ~ *"јаз, брáтку, катý тéбе бéх таксилдáрин, и ме најдóха еднú хајдýци, ми соблéкоха и ми земáха сúчко"* [V,PM(21)].

таксим m 'преглед, договор' ~ *кату чу така дјатету, неколку време талу-нака са вратјаши дури да најди време, и се гледаши колај да најди за таја работа; викнал един мајстор, таксим чини, как да чини един лагăм от бабината кăшта дури на куумциовата кăшта* [V,PM(68)].

таксирáт m 1. 'несреќа, мака, тешкотија' ~ *бис-тáтко сум-ги-глидáла* (чувала, растела), *шо тăксирáт сум прăтăрпéла áска и- адúн гóспо сáмо знáа* [ПК,2(116)]; 2. 'стварите што човек (патник) ги има со себе, и што треба да ги покаже пред полиција' ~ *Тука има мос и за пуминувајнто преко не плајќат сăл пишаците. Мостут икилатут му гу дава на прикупувача и тија зеват шо вăрва за селцка товарена кола 3 гроша и толку ут кирациjцки брăчки, чирек празни, чирек пăлни. Тука седа чауш или муљазим су неколко заптиј, уд него се пувељат селта. Пăтниците тука сака* (треба) *да си го кажат таксирјатот* [ME,P(72)]; 3. изр.: **таксират тегли** (= доживува непријатности, се измачува) ~ *и, как фатиха мулитата да ритат, си разбегаха по гората, си рачекнаха онаа вреки. Пепељарјувут син фати да ахка, да тјухка. Един човек отиде на царјут, му вели: "ej царју, зет-и таксират имал да тегли"* [V,PM(49)].

таксит m 'одредена позајмица со рок за враќање; во случајот: активност да ги прибира долговите' ~ *кату чý такá, господáрот млóгу си зарадувá, ча úма такóв јунáк таксилдáрин, извадú за трú годúна му*

дадé хáкот шéс хил'áди алтăни, и му са прилóли да гу пýсни пăк на дрýго таксúт да му берé верисéнта [V,PM(23)]; ~ *отúдоха на дрýго мéсто, га продáдоха стóката сóс млóгу кáр. Тогáс вéки са чинú товáрот: сиромáхот направú тáмо еднá гимúа сè от злáто. Дур да чинú тúа рабóти, промúнаха пет годúни, от кáк кинúса на таксúт* [V,PM,14]; ~ *излезú сиромáхот от злáтената гимúа и отúде прáве на господáровата кăúта, чинú здрáвожúво сос господáрот и му показá тефтéрите што рáбота направúл на таксúтот* [V,PM,15].

таксува impf – в. **такса** ~ *и тјанака си разбудила, са ѕаскаши млогу за да си откини от негу, ама никак не можа да чини, л'у фатила да му са моли на царскиј син, да му таксува млогу работи* [V,PM,52]; – спроти празникот *Св. Бугуројца* жените одат в црква и носат *пиндаре* (= сад со варена пченица и пет литургии). Тоа го прават за здравје на целото семејство, а ако сепак некој член се разболи тогаш *таксуват* дека спроти споменатиот празник ќе однесат в црква *пиндаре* [ТГев(29)]; – кога се спремаат стварите што младата невеста ќе ги понесе во новиот дом, таткото на девојката ги отвора сандуците во кои ќе се стават алиштата и ќе фрли внатре малку пари, малку овошје и *бубаќерно семе* и при тоа ќе рече: *"Што ти правиме, што ти купуваме, колко мужеме, алал ти чинувме, ти прустујме* (ти подаруваме), *и сус здраве и касмет да си ја носиш и скапиш"* (искинеш). Кога таткото тоа го зборува се мисли дека тој веќе ќерката *ја таксуве и удел'уве уд долиа* [ТГев(167)]; – ако болниот многу се мачи пред смртта тогаш го *таксуват*, се простуваат со него и го *теслимат* на Бога и на анѓелите. Тоа се прави на следниот начин: ќе го повикаат попот да му прочита *прустена мулитва* и да го пречести. Тогаш домаќинот ги изговара овие зборови: *"Што са вија Ристосуви мăки, што са вија тигоби!? Чиј са вија толко греуве; зарди кого толко са лăче? Ваја душа не је толко гришувана, ваја душа неје за такви мăки! Госпуди Буже и свипа Бугуројцо... Свити Јуване, златно име, и ти свити Глигоре... и ти свити Ѓорѓе сус златин мăздрак* (копје), *ако са вија мăки зарди некуј негуф грех, сите ви се мол'ме да гу простите и да гу куртулисате, и ако е ваш, ако е на вас пралигато, си гу зимајте... ако е пак наш доста беја вија мăки, му дадејте век и кувет* (сила) *куту камин да си биде здрав, куту вода да биде чист, куту свеќа да си биде прав... Ако са лăче зарди чужди греуве, нека са прасече концут, нека прастанат вија бол'ки. Салде да гу куртулисте, да гу избавте уд вија Ристосуви мăки!"* [ТГев(284)].

таксăн adj 'нешто ветено' – сп.: девојката што стасала за мажење прави магија за да дознае кој ќе ѝ биде избраник, за таа цел таа оградува парче земја од бавчата со зборовите: *"Тоа што ми је таксан, дека да је и как да је, ваја вечар на сон да ми дојде, сус него да жнијам и да гу пузнајум!"* [ТГев(43)]; ~ *шалијка бела, вапцана* (фарбана)*] Ленка на Јосиф таксана* (ветена)*] ох, ох, јаврум аман, ох] они уд гудина ки се земат* [ТГев(142)].

такăм m 1. 'работи што образуваат комплет, пр. облека' ~ *"ниа имали зăкон: мăш човек не клăвали нетри аф товá конăк. Ама тúнака, зашто си харин јунăк, ке ти зéмам*

не́три". Тој постоја̀ вӑнка портата малку вре́ме; ба́бата оти́де нетри, зелѝ же́нски дре́хи еди́н такӑм [V,PM,9]– во контекстот среќаваме беспредлошки додато̀к за место: **постоја̀ вӑнка портата малку вре́ме** (наместо: 'вӑнка од портата') – односнава специфичност се третира за позајмица од балканската јазична алијанса; во македонскиот јазик се сфаќаше како особеност само на западното наречје, но ете ја откривме и во јужниот, егејски дел; ~ *и пак, што има на земјата дӑрва, кӑтки цвете и друго нешто, да га извади на едно кадро и да го избери аф орјахо нетри! И ошти да ли чини еден таким дрехи, кату без рӑка фатени* [V,PM(88)]; ~ *тога́с то́ј извади́ от диса́кот му еди́н такӑм по-ветки дре́хи, му-даде́ на го́лојут и му ве́ли: "на́ ти ти́а дре́хи, о́блечи си и е́ла ти́нака сос ме́ни, да и́дими дур на хајду́циту!"* [V,PM,21]; 2. (кај Саќов): 'работите со кои невестата го дарува свекорот на свадбата' [СКук(377)]; ~ *какви́ тӑкӑме и-нуси́ме на́-на́шта сна́а, а́ма што фа́јда ка́ не́ сӑ-пугуди́ чуве́к* [ПК,2(116)]; 3.'прибор за правење кафе (пр. кога човек е на пат)' – кога *јасакчијата* (најмен заштитник за обезбедување на карванот што во минатото се движел до Солун и назад) го придружувал карванот тој требало да биде добро облечен и добро вооружен, на коњот имал седло, кожни *дисаги* во кои носел леб и *тӑкӑм* (прибор за кафе, ова последново тој со гордост го користел) [ТГев(415)].

таласӑм m 'според народното предание (но и суеверие) тоа е чудовиште со голема глава, целото обраснато со остри влакна, има многу големи очи, сепак телото му се замислува како кај човекот. За *таласӑмот* се верува дека постанал од дивиот човек; кога ќе наиде човек на него толку се исплашува што му се одзема и гласот и силата, па со разрогачени очи и отворена уста се претвора во камен или дрво – провидение'; ~ *Он не можа́ да отгово́ри, дјун'а́ ѓузе́ли гу фа́ти, гу изја́ди. Дру́гиот си́н – така, и три́те си́нови ги изја́ди. Тога́с и о́н изл'азе́ учарне́нт от ву́нгли кату ара́пин, га ве́ли на дјун'а́-ѓузели́: "и́маши еди́н таласи́м на по́ртата"* [V,MP,123]; ~ *да ка дујде́ чити́ри саа́та на но́ка, ути́ди кӑд ни́х Исус газа́ки у-во́дата. Ка гу видеа́ ученѝците шо бе́ши газа́л уф мо́рито, са трумаксале́, и вил'але́ гиа́ таласӑм би́ле. Исус е́мен и викна́ на ни́х, ем ве́ли: Ела́јтисте на у́мот, ја́-сам* [MV,K(267)]; ~ *тогас пак жрјапчето му вели: земи това л'ап та иди тамо да фӑрлиш по мя́ра, ча има тамо еден таласим, што чјува нетри от портата* [V,PM,122] – во контекстот има пример за проширената употреба на предлогот **от** наместо 'зад': *чјува нетри от портата.* Народот верува дека освен Господ, кој секогаш на луѓето им прави добри работи, постојат и *некои работи* (суштества) кои секогаш му мислат лошото на човекот, тоа се: *самовили, јуди, змех, таласӑм, муравини, вампири, сенка, ѓавол, лалија, аждер, караконџул, виор* и др. [ТГев(309)]; во истиот текст, малку подолу, кога се објаснува зборот **самовила**, 'таласӑм' се јавува со значење 'судбинска ѕвезда': "по народното верување, *самовилите* се убави, недофатливи девојки, вечно млади и весели; нив не може секој да ги види, само тој што има *јак таласӑм* (јака ѕвезда), т.е. тој што нема да се исплаши кога ќе ги

виде, само тој може да ги гледа" [ТГев(309)].

талига f 'вид кола' – откако девојката (идната невеста) ќе се опрости со сите, нејзините *пубратиме* ќе ги изнесат надвор *куфчејсте* и ќе ги товарат на коњи или на кола – *талига* [ТГев(180)]; – во тоа време (пред Балканските војни – 1913) во Гевгелиско ретко се среќавало коњ, него го заменувало магарето, дури подоцна почнале да го користат коњот за влечење на *талига* [ТГев (371)]; називот *талига* го немаме сретнато на друго место.

талим m 'воена обука' ~ *нај-малката беши нај-хубава и на-лична, и млогу била акăлијка: што работа фашташи, на мигдан га искаруваши. И един царјув син беши млогу талимџиа: талим шпаши на кавгата и на играчката* [V,PM,70].

талимџиа m 'воен инструктор' ~ *нај-малката беши нај-хубава и на-лична, и млогу била акăлијка: што работа фашташи, на мигдан га искаруваши. И един царјув син беши млогу талимџиа* [V,PM,70].

та́лпа* f 'дебеле даска' ~ *ни́а вăрши́ахме ус-дики́ана. Она-ј две́ та́лпи дибе́ли, уд-до́лу ус-ка́нџи џиле́зни, му́ѓи ти́и ка́нџите и́ља ко́вăно кре́лине, ка́лпине, дă-дро́бăт кла́со, жи́тто* [ПК,2(39)] – во контекстот едниската форма **класо** се јавува со значење на збирна множина, наместо 'класје'.

та́м adv 1. 'на тоа место, таму' ~ *а-па то́: сѐ та́ли, де́ка гувора́т слу́ше и на-жена́-му на-газда́та ка́жал: "Да-не́ са-изла́јши да-да́дши ут-ка́мила па-стăрла́, о́ти дума́н не́-ј рабо́тта"* [ВДој,Н(280)]; ~ *а-пита́л ба́бта: "Ки-тă-пи́тăм, ба́бу, шо ла́ска прику ва-ту́лбăта у-плани́нта?" – "Си́нку, ре́кла ба́бăта, та́ли жи́ви ла́мјăта шо-тувăднекни ă-рани́ ти́". Нă-у́трупу нă-о́ндинту о́де та́м* [Вод,Крон(312)]; ~ *сѐ си-искажа́л о́н: "Пиши́н, ре́кал, га-убра́ме ма-за́та. Е шо́ кула́ј наjде́те: ка-тра́нин каза́н тури́те, та́ли да-пра-па́дне уф-каза́но"* [Дој,Н(280)]; ~ *Имше и дру́зи се́ла, ту́рцки би́а. Имше ăдно́ са-ви́кше Кăра́-мутли́ја, Сăрдумли́а, Јăни́-маале́. Та́ли ăдно́ и́мше Ра́мна. Сѐ ти́а укул на́с. Мура́рци па́ христија́нско се́ло би́ше и Але́ксуво* [ВКук(288)]; 2. изр.: **та́м мо́-ј зăвăрзăн па́пăко** (= многу често оди таму) [ПДој(137)]; пог.: **гăрнча́ро уд-де́к са́ке, ут-та́м гă-кла́ве ра́чката** (= тој што има можности работите ги реди според своите желби) [ПК,2(158)].

тамам adv 'токму, точно' 1. просторно ~ *Бабата сусе кози и јарци бише таман на среди на пăтут. Ка а фати пуледицта и она и јарци са шчикурисаа и који дек си бише тали си устана* [ТГев,13]; ~ *тăмам нăбли́жуве, питу́ве па́ не́куј: "Та́-ј ли ца́рскăта пăла́та?" "Та́-ј". И са-ра́звику́ве: "О-о до́ктор, о-о до́ктор", ви́ке. Па́ о́де, не́куј ада́ли фăрл'у́ве, па́ ви́ке* [ПДој(148)]; ~ *и тали́ан 'ага́ б'е́ше на-врата́та на-пештере́та, и нат-не́к от-го́ре до́јде дру́гие о́блак и пугăрли'а сас-о́ган, са-фăрли гро́ли та па́дна, та ода́ри зли́јета* [ВДр,ГБ(328)]; 2. временски ~ *дјатето му даде на мајсторот колку пари искал, тој фати, мајсторот, да работи талам три месици време* [V,PM,68]; ~ *тиа богати фатиха да вел'ат от прет царјут, ча добиха еден чифлик така без мăка. Талам дојде саатут, станаха они богати, си отидоха, царјут остана талука* [V,PM,59]; ~ *тали́ам си-удде́ле до́ли, кути́ лади си л'ăгна́ле, зе́ла та́: да-с-субле́че.Он и ра́че́л: "Ти́ и́мши ниши́ан, удде́ка те́-ј то:*

ниша́н" [ВДој(278)]; 3. 'како што треба' ~ *Кугá дуjдéл ду-лисúцта, глéде ýмрăна лисúца нă-пăто. Сă-свăлúл ут-кóлта, ă-ритнáл?* (пишува: 'рипнáл') *лисúцта, тá: нé мăрднýва. Сă-зăрăдувáл и си-ричéл: "Хá, тăмáм мójта жéна нéма кýрк"* [ВКук,П(285)].

та́мбура f 1.'музички жичен инструмент'; 2. изр.: **куре́мо та́мбура ми игра́а** (= чувствувам силна глад) [ПК,2(170)].

та́мичка adv (со чувствен однос) 'онаму, таму', исто: **та́м-та́ки́чка** ~ *сéдни тáм-тăкúчка* [ПДој(131)].

та́мка adv – в. **там** ~ *тăкá сă вúке дéк úма нéко: кáл, нéко: дýпка, дéка гнијáло тáмка сăто, знáчи дéк прăпáжде* [ПДој(128)]; ~ *Дăрво удгувóруве ли, дăрво, нé удгувóруве. Усбăлтúта, а-брé, а-брé, гу-нăсéчуве, то: дăрвуто пăждúне, пáри пăлăн уф-нéтре. Сја: сáм нé му-умéе шó дă-нăпрáве нă-пá:рте и фăтýве, то: дăрвуто гу-турúл пáк тáмка, нă-мéстто* [ПКук,Ник(161)]; ~ *о-пуштúл, то: кáмăно уд-дáл нă-дáл, уд-дáл нă-дáл. Тúй шо бúле уддóл, прăмăтá:рто, уддувáле нă-пăзáр, óни ричéле ди-j-трáси уд-гóре и избăгáле. Устăвúле сúчко тáмка* [ПДој,Ник(162)]; ~ *кá усăмне, óн сă-слéве пулéчка ут-типóлта. Тýкă минувáли сăбájлинта л'ýге и ги зăмóле дă-гу-нóсăт нă-нéко: вóда тáмка, шо кăжáл ѓáвулчуто. И они гу-уднéсăт тáмка, то: си-изли́: óчите и пугléдне, óчите му-ни́кнăт пáк.* [ПДој,Ник(166)]; – во контекстот се среќаваат форми од перфективен презент: **то: си-изми́: о́чите и пугле́дне, о́чите му-ни́кнăт па́к**. Односнава појава што ја констатиравме во југоисточните говори не е позната во западното наречје, а исто така отсуствува и во нормираниот јазик.

та́мо adv – в. **там** ~ *и Кулуф стрéкса, и чинúха пазарлăк; и такá гу земá, гу закарá аф бáн'ата, от тáлю гу закарá аф кăштата, му дадóха харни дрехи* [V,PM,11]; ~ *нóќа бидéќи на тáа дéн уф нàдéлата да и пóртите биле затфорéни, тáлю што биле Учéниците* [MV,K,251] – во контекстот се среќава архаична употреба на зборoформата: *бидéќи* (како замена на активниот партицип на презентот) со извесна зачувана прилошка глаголност *(нóќа бидéќи ни тáа дéн)* наспрема употребата во современиот јазик како сврзник; ~ *најдé гимúа, си пазари сос гимициúата да гу извáди на еднá адá, ча тáлю úмаши от еднó сéло от нéколко дýши да земýва парú* [V,PM,23]; и: **таму**: ~ *но има близу при нашут сăнăр гора триндафилова, којато га повели ламина керка Цăрнодреха, што е млогу страшна, та ли е страх, синку, да ти пусна, да ти не погăни таму* [V,PM,51] – во контекстот имаме специфичност во редоследот: глаголот и крат. зам. форма се одделени со негацијата: **да ти не погăни таму**; ~ *цáрут вúке: "Кáк? Мójта лóма вóнка нé излéзе и тувá да–стáне!" И вúкăт двá цинл'áта, кăчýва-га уф-пăjтóнут, дă-га-уткáрат тáму, дéк нé пéăт пéтли; úмто дă-нé-j чýăт. И зúмат-га тúја, уткáрвăт ду-аднó мéсто* [ВКук(280)]; – изр. **дéк нé пéăт пéтли** значи: 'место каде што не живеат луѓе'.

та́мока adv – в. **там** ~ *Кáк ја вид'áла дрýгата сéсра и лăштéа и са-зачудúли. Мájката р'éкла: "Е, лариú кéрко, ја кé-ти-напрáја от-чúсто брáшно питúнки и тéбе кé-тапýсна да-дукáраш алтăни". И-дáла мáче, кýче, петлé и си-утú тáлюка*

[ВСер,Кал(336)]; ~ *и така́ гу извади́ не́го от хапу́зот, гу пу́сна. Та́ о Кулу́ф не́колко вре́ме ходи́л, про́сиши по сука́ките. О-та́мјука па́к кини́са, оти́де на друг гра́д, и та́му Госпот му даде́ еди́н кӑсме́т* [V,PM,9]; ~ *ста́ни да зди́гниш она́ја пло́ча, што е покра́ј те́бика! Та́мука аф не́а узло́лу има алтӑни зари́ини: да ги зе́лиш да си ви́диш сиромашти́ата* [V,PM,30]; ~ *И они гу-уднесат та́мка, то: си-изми: о́чите и пугле́дне, о́чите му-ни́кнат па́к. И по́сле, зӑма́л во́да ут-та: че́шмата и о́де нӑ-ца́рувута ке́рка. Пи́те та́мюка, ричел: "Оиите бо́лна-ј?" И-зе́мӑт, гӑ-изми́т ут-та: во́да, о́на уздарве́ве* [ПДој,Ник(166)]; и: **тамука** (в. **тамунака**) ~ *му вели на кучиците: "ади кучиции, да идими пак на бан'ата и, как ки идими при халваџината да фатиш дингилите да ги делаш, да си разбие кучиата тамука"* [VPM,56].

тамошниј adj 'за нешто што се врзува со **таму**' ~ *тамошниј ца́р са случи да у́мри, и остана́ло санот му на ца́рчината. И на онаа дни и́маши кавга́* (војна) *сос дру́г ца́р. беши собрал ојска* [V,PM,9]; ~ *кӑсметлиа беши големојут, понеже неговата работа га благослови Господ, отиваши напрет, и си чинил нај-богат от сички тамошни* [V,PM,82].

тамунака adv 'онаму' ~ *седнал там аф пазаришчету на еди́н крӑј, пролина еди́н ца́р от тамунака и му вели: "што седиш тука господине"?* [VPM,58]; ~ *тојнака, кату чу така, са утру и му ве́ли на царјут: "аман царју, ја́зе да и́да на кӑштата ми, ми е страх, ... л'у да ида тамунака, ки ли утепат хајдутите; туку по-харно да седам тука на твој двор, хизмет да чинам на некој твој човек"* [VPM,32]; ~ *кога ки идиш тамунака, да здигниш на кон'у четрите ноги, да му турниш свингер на петали месту, ча инак ки тропка кон'ут, ке да си разбуди протудрак* [V,PM,74]; ~ *човекот киниса от тамунака, отиде за дванајси дни на господаро му и му вели: "господар мој, царјут ти пушта кланети* (поздрави) *и ми речи да ти кажа, как не си кадар тинака"* [VPM,36] – во контекстот среќаваме употреба на номинативна наместо очекуваната вокативна форма: *му вели: "господар мој..."*.

та:н m 'производ, пифтијаста материја што се добива од сусам што се пече и мele во воденица; на раз-лични начини се употребува како храна'; од *та:нот* се прави и алва: *та:н алваси* – освен што служи за исхрана *та:н алваси* се користи за лекување (пр. се обложува бол-но грло) ~ *ца́рут ви́ке: "Ка́к? Мо́јта мо́ма во́нка не́ изле́зе и тува́ да–ста́не!" И ви́кӑт два́ џинл'а́та, кӑчу́ва-га уф-пӑјто́нут, дӑ-га-утка́рат та́му, де́к не́ пе́ӑт пе́тли; и́ то дӑ-не́-ј чу́ӑт. И зи́-мат-га пи́ја, утка́рвӑт ду-адно́ ме́сто ... таанут гу викат и тараун* [ТГев(359)]; – изр. **де́к не́ пе́ӑт пе́тли** значи: 'место каде што не живеат луѓе' [ТГев(231)].

т'ана pron 'лич. зам. за 3 л. ж. род' – в. **т'а** ~ *тогас и т'ана вјахна на неговата кон'а, и га варза тојнака харну по негу на вр'х кон'а сос три харни ремин'а* [V,PM(77)] – во контекстот има уште еден пример за несоодветна употреба на предлозите: **по** наместо 'за': **га варза харну по негу**.

Танка – женско лично име запишано во Гевгелиско [ТГев(114)].

та́ниц* m 1.'друштвена игра во која присутните фатени за рака, еден до друг играат – оро' ~ *дод-Ли́ка ка́ би́ше мла́да, сѐ о́на гу-во́јше та́нцо;* 2. 'челна позиција во орото' ~ *сѐ о́н са́ке де́-ј нӑ-та́ницо*; 3. fig.'прв, главен' ~ *нӑ-сва́дба, нӑ-ви́за, нӑ-кӑрите́нка о́на-ј се́где нӑ-та́нцо* [ПК,2(111)].

Тано (или: **Танче)** – машко лично име запишано во Гевгелиско [ТГев(136)].

тантела f'украсен дел што се пришива на женска облека, чипка' – во женската облека доаѓа и: *пол'ка сус буфки* (туфки) *и тантели* [ТГев(114)]; ~ *ја́с, о́ти тӑнте́ли пле́тӑх, ич не́ мӑ вируваа л'у́јто от не́ зна́м да че́тум* [И,Гг(120)].

танчар m 1.'младич што игра напред на орото' – на вториот ден од *Бужи́к* попладне се оди *на сред-село, на саир, на оро;* има *мӑшко* и *женско*. Во *мӑшкуто оро* момците скокаат, клекнуваат, удараат на колената и изводат различни движења; *танчарот* држи в рака марамче и со него замавнува; девојките кога *"ме гледат как играјум, чак и зӑби ме разјадуват, и тоги ли се чинуве оти летум"* [ТГев(88)]; 2. 'тој што започнува да го копа првиот ред' – кога копаат или *прашат* (површинско копање), секој го тера редот што го започнал. Обично машките започнуваат, бидејќи срамота е жена да **(за)фаќе**. Тој што го почнува копањето се вика **танчар**, а тој што копа последен **пашкар** [ТГев(333)]; воопшто: 'кога некој предничи во некоја активност' ~ *то̀ нӑпре́т шо жни́е, мӑка́р а́к ко́пе нӑпре́т и о́ро а́к игра́а* [ПДој(122)].

танчарка f'девојка што го води орото' (в. **танчар)** – уште кога се в црква, на празникот *Св. Тодур,* девојчињата формираат групи (од 4 девојчиња) и се договараат за празникот *Св. Лазар* која ќе биде *танчарка,* а која последна; при тоа се колнат дека ќе се држат до договореното – **танчарката** ќе земе парче леб со него ќе ги дотакне очите (и едното и другото) и ќе рече: *"На! Леб бакнувум и воја леб очи да ли фате, ќорува да одум ако правум инле и ако са уддел'ум уд вас";* на сличен начин ќе се заколнат и другите три девојчиња, и парчето леб ќе го фрлат на кровот од црквата со зборовите*: "Који ки праве инле куту воја леб да са исуше!"* [ТГев(44)]; ~ *то́а но́го̀ ку́те́к јаде́. Ја са́а сна́а му рӑбо́те, о́н де́тто гу-дӑрже до́ма. Же́нтӑ-му би́ше ут Кӑнту́рӑвте ут Се́аво. Адна̀ тӑнча́рка би́ше* [И,Гг(120)].

та́п interj 1. 'упатува дека нешто се случува' ~ *до́бро-а̀ма то̀, ка дуј-де́л ду-не́гава̀та кӑ́шта, ме́сто па́ри да̀ са́ке, уддел и на̀-ка̀ми́лта та́п угла́ми́нико, гу-се́че, гу-сва́ле тува́ро* [ВДој,Н(279)]; ~ *Лиси́ца му-ве́ле: "Ја́с мо́жӑм дӑ-су́дӑм, а́ма дӑ-сӑ-удви́е ут-ти́лут" И зми́јӑта сӑ-удви́. "А бре́ – ве́ле – се́га у́дри су-га́гӑта!". Та́ап то̀ су-га́гӑта, уфча́рчито, ӑ-истал'чи, ӑ-уте́па зми́јӑта* [ВКај,Бош(325)]; 2. 'го подржува звукот што се создава кога нешто ќе падне' ~ *"Ка́к кула́ј да̀-на́јме?" "Кула́ј – ричел – ки-ту́рте еди́н каза́н ка̀тра́н на̀-вра́тта. То̀ ка̀тра́но не́ пу́ште кула́ј д-изле́зе чувеко". Измика́рча̀то уста́на̀ве, а га́зда̀та на̀пре́ди и та́п у-ка̀тра́но пра̀па́жде* [ВДој,Н(278)]; ~ *и му утфуру́ва уд-вра́ткӑта. Туга́, ста́ро вре́ме, тӑка́ има́ја – кла́па нӑ-вра́тта. И та́п вра́тта, си-о́де до́ма. Си-пӑрвно вичира́ле унӑ́тре, дми́ек си-прӑви́ле ке́јф це́ла ве́чер. Нӑра́нто: "А бе ѓӑ́ур, му-ве́ле, а бе кӑ́урче, зе́вај две́ ли́ри и о́ј-си!"* [ДК,Ран(134)] – во контекстот има

случај кога кратката зам. форма е во препозиција во однос на глаголот, а освен тоа се разделени со прилогот *пăрвно:* **Си-пăрвно вичира́ле унăтре**.

тапалăк* m 'вид капа што во минатото ги носеле жените на тилот' – девојките денес (во почетокот на 20.век кога Тановиќ го собирал материјалот) не носат *тапалăци* и *фесуве,* но пред триесетина години носеле насекаде *сребрни тапалăци* и црвени фесови. *Фес* и *тапалăк* денеска уште се носат горе, по планинските села, но и таму ретко (пишува Таневиќ) [ТГев(267)].

тапанар* m 'тој што удира на тапан' – кога има селска слава селаните се собираат среде село *на оро* каде што ќе свират *гајдаџии* и *тапанаре* – по правило во овие говори големата носовка се рефлектирала во **ă,** во случајот резултатот **а** (*тапанаре*) може да се објасни поради неинтензивниот изговор на неакцентираните вокали кога гласовите **а** и **ă** се реализираат многу близу.

тапи́ја f 'документ за сопственост на куќа, на земјиште' ~ *о́дули и а́ска, о́т дă-не́ о́дули, пắт-еј, не́-те́-ј устăпи́ја* [ПК,2(181)].

тапс'а́ f 1. 'плиток бакарен сад во кој се пече леб и сл.' ~ *за-ина́ тапс'а́ бакла́ва́ три́ пра́стна́ ина́ ука́ ш'ик'е́р, идна́ ука́ ли́ет, ука́ и пулуви́на бра́ш'ну и сто́ дра́ла ниш'иш'те́, пулуви́н ука́ ш'илги́дал* [ВБог,Су(342)]; ~ *да-с'е́тн'а за-в'е́нат кра́нго и михáлката да-зафáти да-то́ч'и и ба́бата и ле́лата за-да-прусти́рат ино́ ли́сту на тапс'а́та и удго́р'а фắрл'ами на-вра́х ли́стуту ич'ли́к* [ВБог,Су(342)]; ~ *му туриха три оки пикмез, три оки лет, три оки катран на една тапсја, и тојнака зема и две тапсја друга, и тури на вогино перото от челите, и дојдоха млогу чели* [V,PM,96]; и: **тапси́ја** ~ *ки-ре́че на-же́ната-му: "Ја́с ќе-хо́дам на-ца́рот смо́кви ба́книи да му-да́вам; ти́ кла́ди на-една́ тапси́ја смо́кви да хо́дам на-ца́рот"* [ВСол,К (294)] – во текстот има уште еден пример за проширената употреба на предлогот **на** (во овој случај) наместо 'кај, при': **да хо́дам на-ца́рот;** 2. 'она што е во садот (во **тапсијата**)' ~ *с'е́тн'а з'е́ват но́ж'у, ја-красто́суват тапс'а́та...* ~ *ја-дус'ắкуха тапс'а́та, гу-зави́рат ма́слуто, с'е́тн'а ја-пул'а́ват ш'и́ч'ката тапс'а́* [ВБог,Су(342)].

тапти* impf 'притиска, гмечи' ~ *и приз оној пăт млогу аскер вăрвјаши, и млогу от она мрави са убиеха: едни сос кони ги мачкаха, и други така ги таптјаха, ги утепуваа* [V,PM,96].

Та́пув*– прекар запишан во Ениџевардарско ~ *се-нăружа́а не́кој ше́и-сет ду́ши и му-да́дéа пу́шки да-се-бра́нăт а́ко до́јде Вắндо, о́ти о́ни ут-се́лăто бе́а кăту издáјници. Се-свăли́ја до́ле и утиди́ја гу-фăти́ја Ди́ме Та́пувут* [ВЕв(299)].

тараун m 'нуз продукт што се добива заедно со *шарлаганот* по мелењето на сусам'. *Сусамот* се носи на воденица (специјална) во која се пече во фурна и кога ќе се олади се мele со воденични камења. Пред печењето *сусамот* се држи во *саламура* (солена вода). Кога ќе се сомеле се добива црна пихтијаста материја *(тараун)* што повторно се пече во специјален казан, а потоа се сипа во голема вреќа *(арар)* направена од козји влакна и под притисок се цеди *шарлаган. Тараунот* некои го викаат и *таан* [ТГев(359)]; Саќов во Кукушко запишал: **тăрху́н** [СКук(338)].

тарапкана f 'сокровиште на пари, царска благајна' ~ *владиката му вели на сиромаху: "дај, господине, да видими, какви са тиа карагроши!" Изважда сиромаху еди̏н карагрош, му дава, и тој да е било мишанлиа ошти от тарапканата, и гу позна владиката карагрошут* [V,PM(39)]; ~ *утиде на та́тко му, ца́рја, му ве́ли: "та́те, ја́зе са́кам да са ше́там ма́лко по кона́кут". И та́тко му да́де и̏зя̏н да ше́та. Оти́де, са ше́та по тарапкани́те и земá мло́гу па́ри от та́му, и̏ остави́ на тарапкани́те по́тпис* [V,PM,111].

тарапканофска (мишан) m 'белег од царската благајна' ~ *владиката му вели: "бре братку, кату ми беши страх, имах околу шестотина парчи от тиа карагроши не знајах, как да ги искриам; ми дојде на умот: га кладох на вра̏х таван'ут. Та от ониа карагроши имаши еден сос тарапканофска мишан"* [V,PM,39].

та́рби pl. 'ограда на двор од штици' [ПДој(120)].

та́рга f 'носилка со која двајца души пренесуваат различни работи од едно на друго место' [СКук(337)]; – в. **тезгере**.

тарго́ве* impf 'купува' ~ *ка́ усамна́ на нидéлта, Мариа Маг... и Мариа Ис... таргува́ле мирослúво ба́лсам да о́дат да гу ма́жат. И но́го ра́но на таа нидéл'а утúшле на гро́бот, ка угрија́ сла́нциту* [MV,K(255)].

тарос m 'смелост' ~ *сиромахут кату кабаатлија са куниши, немаши што да отговори, пак човекот царскиј му даде малку тарос да отговори без шубе* [V,PM(65)].

Тарпец Дереси top. 'дол со ниви и пасиште' (Мелникич, Серско) – Ј. Иванов укажува на можноста: **тарпец** од стсл. **трапъ** (меѓа, бразда) плус турц. **дереси** [ЈИ,Ми...(203)].

тас m 'метален сад (обично од бакар, но во текстот од злато)' ~ *Тога́с таласа́мо си оплаши́, побегна́ и то́јнака флезе́ не́три, виде́ на че́шмата да пи́ши едно́ пи́смо така́: "ко́ј не́ ки пи́ј от та́ја во́да еди́н та́с, ма́ж не си бро́и"* [V,PM,122] – во контекстот среќаваме употреба на сврзникот **да** во интенсионално-декларативни реченици наместо нормативното 'дека': **виде́ на че́шмата да пи́ши**; ~ *И тојнака, кату зеља от татку му парите, отиде аф едно поли, чини една чешма талу при пътјут, чини и еден тас от злату, гу тури на чешмата* [V,PM,67]; ~ *и то́јнака, ка́к ви́де та́ка́, от она́ја во́да и пи́л две́ та́сови и гу земá и та́сот и гу искри́ на па́звата му* [V,PM(123)] – во контекстот има еклатантен пример за мешање на предлозите 'на' и 'во' – конкретно со предлогот **на** се упатува на внатрешност: **гу искри́ на па́звата му**; ~ *л'у гу тури, чини пет-шес дни и гу откра̏доха. Пак тојнака, ка́к виде така, чини друг тас от сребро, гу тури аф чешмата* [V,PM(67)] – веќе споменавме за мешањето на предлозите **на** и **во** во југоисточните говори, во случајот, во контекстот предлогот **аф** (во) упатува на површина, наместо **на**: **гу тури аф чешмата**.

тас pron – лична зам. за 3 л. ед., ж. род: 'таа' ~ *царјув син шубехлендиса и на мајка му отиде, каза: "мале, тас ли са читај да е мома; за јунак са гледа, ама на моја ми мириса"* [V,PM(71)]; ~ *тој как виде ко̏ч'а дете сос неа да спии, рече на умот: "а! тас, как виде што јаз аргесах да дојда, и зела по-млат ма̏ж"* [V,PM(163)].

тасладисува* impf 'се радува, се фали' ~ *синот му гу пушташи на*

скол'уту, са учаши. И кату си научилу харну, тогава един ден му вели на татка му: "тати, сичките деца имат пари и тасладисуват, алма меника кога ки дадиш пари да тасладишам и јаз?" [V,PM,33].

тáсми pl. 'врвки од страната на опинците'; со исто значење и: *нужíчки* [ПК,2(111)].

татала f, bot. (Datura stramonium) 'вид трева, татула' – кога говедото ќе почне да *моча* крв, за да се излекува му се дава да пие *пратока;* тоа е растение кое по формата на стеблото и на плодот е исто што и *татула* (овде *татала*). Плодот и се состои од повеќе бодликави мешунки во кои има три шаренкасти семки; овие семки откако ќе се истолчат се варат во вода и потоа таа вода ја даваат на болното говедо да ја пие [ТГев(382)]; во Кукушко: **тáтула** ~ *трéва-ј, рáсте висóко, íма ширóки лúста, дáве плóт куту урéх áлма уз-бóцки, цăфте бéло куту íнка. Гă-бéрат за-лéк прутив жăлтóк* (жолтица) [ПК,2(111)].

татарин m 'човек од далекиот исток' ~ *тогас татарино му остави товарената хазна на сиромахо, та тојнака флезе сос кон'у аф реката да мини. Кату беши моини силна водата, гу зема надол, гу одави сос кон'у барабар* (заедно) [V,PM(93)].

тáте vok., в. **татко** ~ *и дéтто, óн гу изучúл сăто да гувóре, дóктуро, му вéле нă-цáро: "Тáте дáли злáтнăта măшúна тé-ј пó-мúла, úли јáс тúсум пó-мúл?". "А бé сúнко, тú лиси пó-мúл"* [ПДој(149)].

тáтки adv 'онаму' ~ *óди нă-тáтки* [ПДој(131)]; ~ *бéги (нă)тáтки, нúм сă-бýти* (немој да се туркаш) [ПК, 2(81)].

тáтко m 1.'родител од машки пол' ~ *за-гулéмјут нишáн дујдéа пák тóг'иска óсум дýши;... Нóсаа пéчă-во, рíба уф-тáва. Дунсéа вúно, рикúа, сă-густúа, сă-пуúа. Си-ричéа "сфáто". Свéкурут и тáткуто си-бăкнýват рăка* [ВГев,М(269)]; ~ *и ричé: кóлку измикáри ут тáтку ми са најадýат лéп, и јáс уд глáдус ки ýмрам. Ки стáнам ки си óдам на тáтко ми* [MV,K(281)]; ~ *стáнá свéкурут, гу-кладé нúјнут нишáјн прăт тáтко, стáнá тáтко – нáшут гу-кладé прăт-свéкурут. Дунсéа дупл'áн (мамудúа) и два сталбола (алтăјне), папýци, чурáпе* [ВГев,М(269)]; ~ *Уф-питóкут нă-вéчăрта, спрути сăбутта, сójут сăт ки-сă-збéре. Ки-ти-чúнат тислúм рýăбта, ки-фăрле тáткуто ичумéн и бубакéрно сéме уф-куфчéгут и пáри. Ми-ј дáве гáјре, алáл ми-ј чúне* [ВГев,М(269)]; ~ *нéкуј-си гуучúл дéјту нóгу. Гу-учúл дéјту нóгу, дéјту си-нăучúл ка-трéба, си-нăучúл нóгу. Ех, си-вăрнáлу дéјту дóма, áлма гу-нăјдýва тáтку-му дăнăмăна* [ВЕв,Кор(303)]; 2. изр.: **стáр-ej нă-тáтку-ти вóло** (така се брани возрасниот кога му е префрлено дека е стар) [ПК,2(195)]; пог.: **еднóш мáјка при тáтко и тóа прăт-Вилúгдин** [ПК,2(187)] – во тие денови, пред воскреснувањето, возможно дека поради маките на Христос не било дозволено да имаат интимности [ПК,2(162)].

тáтко-м-ити adj, pl. – в. **тáткуф** ~ *мáјка му ричé на нéгу: Сúн ми, зашо такá ни чúни на нáс? Ету тáтко ти и јас си плáкахми, и ти пáлахми. Му рéкал на нúх: Шо ми пáлахти? Нé знáити шо трибýва да бúдам на Тáтко-м-ити рабóти* [MV,K(308)].

тáткуф* adj 1.'нешто што му припаѓа на татковото' ~ *(тáткуто) уф-кăшчата дунцéл млáда жéна. И óна гутвúла плáнуве кáк да ги мăче*

де́цата, о́ти сạка́ла дạ се услубо́де уд-ни́х. Еди́н де́н Ти́на и Ива́н... ганạпушчи́ле та́ткувạта кӑича и удде́ле уф-шу́мата [ВДој(276)]; ~ *"До́бро, му-рӑче́л, слу́ши, ја́ тӑка́ нӑ-стра́на, дӑ-изви́нте, ја́ еди́н та́ткуф печа́т дӑ-т-у́друм нӑ-гӑзо, на́ти една́ шӑка́ пӑри́"* [ПДој (150)]; ~ *отиде на онаја удаја дека беши царјувата керка; една вечер га уткради, тебдил га чини сос други мӑшки дрехи и праве га закара кату ќуле аф таткувата му кӑшта* [V,PM(35-36)]; ~ *тогáс деца́та, кату чу́ха тӑка́ от та́тко им, и трои́цата спӑлзна́ха рӑ́ка и излезоха от та́тковата му кӑ́шта, кинúсаха и трои́цата да те́рат кӑсм<u>е́</u>т* [V,PM(20)] – во контекстот среќаваме проширена употреба на крат. зам. форма за неправ предмет, едн. **му**, со значење на мн. (наместо 'им'): **и трои́цата излезоха от та́тковата му кӑ́шта**. Односнава посебност на зам. **му** од јужните се шири на север и достига до централните говори (прилепско-битолски); 2. изр.: **о́ште та́ткуф ле́п ја́дум** (така се изразува млад човек кој сèуште не застанал на свои нозе) [ПК,2(187)].

тạткувни́на f ~ *то́о шо те́-ј уста́вино ут-та́тку-ти, ни́ва-ли, кӑ́шта-ли, о́фца-ли, шо би́ло. Сè-ј тạткувни́на* [ПК,2(111)].

татлија f 'вид десерт полиен со густо засладена вода (шербет)' ~ *мури, ела, ела, Митро ле, ќерко, јуф мајка на госте!] мури, мајка ки ти праве, ле керко слатка ми вичера] мури, сарлија – татлија, ле керко и чиста пугача* [ТГев(197)]; – кога е **мӑртвин** домаќинката станува наутро рано за да спреми *задуша* (тоа што се раздава за душа на умрениот): **сарлија** 'вид баклава', **татлија, рибник** 'вид пита со риба на средина' [ТГев(32)].

Таушáн Кулáк top. 'ниви во околината на Черешово, Драмско', според модел од тур. јазик: именка + именка без придавско образување – tăşan (зајче) + kulak (уво); значи насловниот збор гласи: **зајче уво** наместо 'зајчево уво'; ваквиот модел се проширил во зборувањето на Македонците од Долновардарско поради големото присуство на турскиот елемент во овие краишта; на ваквите образувања ние укажуваме на соодветните места во материјалот (пошироко за ова в. во граматичкиот дел) [ЈИ,Ми...(203)].

та́хта f 'мал тесен простор што се обработува, леа' ~ *та́-ј за-ра́сат, би́ло за-тит'у́н, би́ло за-пипе́р* [ПК, 2(111)].

Та́хта Јо́л top. 'главен пат од Серес за Валовиште' – во превод: 'даска пат', т.е. 'пат рамен како даска'. Во топонимов имаме образување позајмено од тур. јазик: непосредно прибавување на именка како атрибут (сличен е случајот и со погорната единица: **Таушáн Кулáк**). Колку било присутно турското влијание врз југоисточните македонски говори ни укажуваат примери од "Кулакиското евангелие" од околината на Солун во кој македонскиот (пошироко словенскиот) збор дополнително, за подобра комуникација се објаснува со соодветен турцизам: *mu dunsele na negu dar (bahşiş)* – str. 306; има и обратни примери: *ut va mandra (tărlo)* _ str. 311. Во историската граматика на Конески среќаваме: " Ј. Крчовски *гордост* го објаснува со турското *фодуллук*, К. Шапкарев *способ* со турското *мертебе"* (стр. 223).

Тахта Кал top. 'хотел во Солун каде што во минатото (пред Балканските војни) отседнувале македонски кирации' [ТГев(424)].

Та́шка (и: **Таши́а)** – ж. л. име, го запишавме и во Кукушко и во Дојранско ~ *Та́шка-ј но́го вӑрти-ка́па* (така се кажува за некој што не се држи до договореното, што е превртливец), *и́ч не́ си-сто́о нала́фо, аднóч тӑка́ ве́ле, аднóч* (друг пат) *тӑка́* [ПК,2(156)].

Та́ш Ќупри́ја top. 'камен мост во близина на Драма' – се работи за комплетен турцизам, и лексички и по образување; именка се јавува како определба на друга именка, во превод: 'камен' + 'мост' [ЈИ,Ми... (203)].

Ташлӑко top. 'ниви покрај р. Струма'; турцизам, во превод 'каменьар' [ЈИ,Ми...(203)].

Ташо (< Атанас) – машко лично име запишано во Гевгелиско [ТГев(114)].

та́ӑн-а́лва f ~ *тӑрху́н ви́кат на а́лва шо гӑ-пра́ват по́виќе ус-сусáмо; уфнӑ́тре мóш дӑ-ту́рӑт и кикири́ки. Мéкта а́лва-ј тӑрху́н, óна не́-ј бе́ла. Нӑ-тӑрху́но сјáа и́-ви́кат та́ӑн а́лва* [ПК,2(117)].

твој* pron 'она што ти припаѓа тебе' ~ *кату чух твојто име, ча си хубава, дојдох тука аф градо, си научих, ча твој мӑж да е јадлив и да не остава друг мӑж да ти види* [V,PM(68)]; ~ *éту твójут Цáр и́ди, вјани́к нáврӑс мӑ́скичка. Ма Учени́ците не и пузнајáле ви́и рабóти уд нáпри, туку́ когá сӑ прислави́ Исус, тóга са умúле шо бúле ви́и писáни за́рди нéгу* [M,VK(288)]; ~ *сос таквиј и други лакардии богатскиј син и кумциовата жена си зал'убиха двата и, кату чиниха добар збор, за да си земат двата, тојнака рече на неа: "дај ли моја л'уба твоите ушници"* [V,PM,68]; ~ *Човéците спúјаха. Тójнака фати́ кубúлите ги размéни, ги вӑрзá и́нак, и на човéците му размéни калпáците: твójут калпáк турú на мójа глáва, мójут калпáк турú на дрýга глáва* [V,PM,123].

те́[1] interj 'ете' ~ *Праπáжде и дудéка музагúне глáвата, ма:-зéл измикáрчато ... и га уднáсéл на-жéна-му. И ричéл: "Глáвата – кажáл – на:. Те́, таквá, таквá-ј рабóтта"* [ВДој,Н (279)].

те[2] pron 1. 'кратка форма за прав предмет од зам. **ти**'; 2. 'кратка форма во функција на индиректен предмет од зам. за 2. л. (наместо **ти** – со асимилација и редукција: **ти е > те е > те ј**) ~ *Днéс се-рӑзгувáрӑт, у́тре се-рӑзгувáрӑт и флúзӑт уф-адна́ грӑди́на, дéка нéма нóго нарóт и сéднат нӑ-адна́ ла́са. Гу-пúте мóлта нӑ-дéтто: "Ут-кӑ́де те-ј тóо бугáсво"* [ВКук(281)].

те́[3] pron 'лич. зам. за 3. л. мн., наместо **тие**' ~ *гу најдóа џифаирџúата на пътју утéпан, гу познáли, гу зарúли, пóсле тúдоа на конáќут, дадели хабéр на пашáта. Пýсна пашата л'ýди да тéрат кој гу утепá. Когá си научи женáта му и децáта му, тúдаа и тé на пашáта* [V,PM,27].

тебдил adj 'маскиран, преоблечен' ~ *сиромахот еден ден зема оловиту му отиде на нивата му да ори. Оно ден и царјут изл'ази пишак и тебдил да ходи по земјата му, да види што има* [V,PM(53)].

теб pron – в. **тебка** ~ *му рéкал на нéа: Нúмо плáкај. Да ка си наближúй, а фатú носúлото да му рéкал: Млáдо детéнци, тéб ти вél'ам, стáни си. И заседнá мӑртфинут и фáти да збурува* [M,VK(272)]; ~ *и́лим áку сáкати да ви́дити шо и́ма пувéла Човéшноу Сúн да пруштáва грéхови на зéмјата (вéли на тóа бóлнијот): Тéб ти вéлам, стáни си и крéни*

си носи́лото, и о́ди си до́ма. И на то́а ча́с стана́, и крина́ носи́лото [M,VK(284)].

тéбка pron – долга општа форма од лич. зам. за 2. л., наместо 'тебе' ~ *де́тто па́к оти́шăл кӑде о́фцете. Ќеле́шăт оти́шăл кӑде-де́тто и му-рече́л: "Се́га ја́с на-тéбка ќи-те-ја́дам". Де́тто каза́ло: "Че́кај да-о́дăм, да се-помо́л'ам на-Бо́га"* [ВСол,Град(295)] – во контекстот имаме уште една потврда дека предлогот **на** го придружува директниот предмет: **ја́с на-тéбка ќи-те-ја́дам;** истава конструкција ја среќаваме и во примери со **тебика:** ~ *пак то́ј тогáс ве́ли: "же́ну, ја́зе сам, тогáс што ти оставиx тýка десет хил'áди гро́ша, да си хра́ниш сос тајфáта, и не ми оста́виш да и́дам; а́ма ја́зе не послу́шах на те́бика и оти́дох"* [V,PM(16)]; ~ *а́ма ја́зе, кӑту се најдех сос тебика, немам, бра́те, благодаре́ние да гу зе́мам оште́ и едно́ч, туку ти́нака да не ми оста́виш сега́, зашто́ со зор не мо́жат да ми зе́мат от те́би* [V,PM(11)]; ~ *тогáс момáта рече́: "а́ку мо́жиш ти́нака ме́ника да ми излéкуваш, ја́зе те́бика за мӑж ти зему́вам". Тогáс то́јнака га ве́ли: "о́твори си устата ти!" И тја́нака си отвори устá́та* [V,PM(29)].

Те́вната Ду́пка top. 'пештера, дупка во околината на Кăрчово, Валовишко' – во топонимот е најавена промената на групата **-мн-** во **-вн-: тевна** наместо 'темна' [ЈИ,Ми(203)].

тéгле* impf 1. 'влече' ~ *му-вăрза́ла нӑ-вӑлко адúн кýп нӑ-па́шкӑта и му ве́ле: "Фле́зи по́нӑстриди́, о́ти та́м и́ма по́гуле́ми ри́би". Вӑлко флизе́л... Ќу́по сӑ-нӑпăлни́л сус-во́да и фăти́л дӑ-гу-тéгле вӑлко се́ по́дӑлбо́ко* [ВКук,П(286)]; ~ *отиде хизмиќарот, гу докара дирвишинат. Флези дирвишино нетри; фати зетјут да гу тегли, пак тојнака вели "тутуш", и дервишино си закачи узат зетју* [V,MP, 98]; ~ *човéкот, кату ви́де ша́јката, вле́зе аф не́а, и они гу тегл'áха и гу земáха не́три аф гимна́та. И л'у го ви́доха, сíчки што́ бе́ха аф гимна́та, си опла́шиха от не́гу* [V,MP(24)]; ~ *ламјата, така кату чула, заедноч пуснала от кал'ата на дол нејните длӑги косми и му вели на цар̆јув син: "фати си, синку, за мојте косми да ти тегл'а на гори"* [V,MP(51)]; 2. 'тегне' ~ *кӑ-дујдéли ду-дýпкӑта, и лисúцта емéн óп! – скукнáла и уф-дýпкӑта. (Вӑлко) си-пушти́л прéднӑта нóга д-ӑ-фáте и ӑ-фăти́л нóгӑта. Лисúцта фăти́ла дӑ-ви́ке: "Жи́лта тéглиш, жи́лта тéглиш!"* [ВКук,П(286)]; 3. 'извлекува' ~ **тé-гувӑц** – *и́сто-ј то: трéва, широ́чки ли́ста да́ве. Ка́ ко:-путрӑгниш о́дма куту ко́нци сӑ-чину́вӑт; ли́сто сӑ-туру́ве нӑ-ра́ни, да:-тéгле гно́јта* [ПДој,Н(122)]; 4. 'кине со влечење' ~ *ка́јнӑшо ра́сте висо́ко, ли́стто-и́ се́чат, а́к ги тéглиш. Сто́кта ка́ гӑ-ја́де но́го сӑ-изду́ве, улúре* [ПК,2 (57)]; 5. 'потерува' ~ *"Е што́ кулáј најдéте: кӑтра́нин кӑза́н турíте, та́м дӑ-прӑпа́дне уф-кӑза́но. То: ја́с бе́х што́ мо:-сӑче́х нӑ-кӑмила́ро угла́мнико. Кӑми́лта а-тӑгл'áх до́ма, а о́н си-удде́ сус-пулви́н угла́м-ник"* [ВДој,Н(280)]; 6. 'страда, се измачува' ~ *тогас каза на вујку му, што и теглил сос диавола, и га зема нивјаста. Тој пак дјаволо пукнал, што не можја да и свăрши ништо* [V,PM,98]; ~ *тогáс му ве́ли ца́рјут: "ах та́те, ја́зе ти сам си́н на те́бека ету и дру́гите ми две́те бра́тќа ги и́ма́м ту́ка: еди́нојут везúрин, дру́гиот паша́. Ни́а да зна́ши што тегл'áхли!"* [V,PM,129];

~ тогас третата рече: "това дете да не умре до шејсет и пет гудини. Млогу ке да тегли, ама сетни цар ке да си чини". И така наречниците си отидоха [V,PM,73]; *~ едúн дéн прати от един побрáтим да тера десетина гróша на зáим, нé му дáдоха... тогáс приáтелиту му са смéјаха и му вел'аха : "áјде бéгај от нáс! Не ти е срáм! Тóлку илúани што ти оставú татко ти, гу изјáди. От главáта ти тéглиш"* [V,PM,7]; *~ тогáс му вéли на граматúкот му: "а брé сúнку, зардú лéника тóлку штó си теглúл, тúа парú, штó берá от тáму, сúчките да са твója"* [V,PM,25]; 7. 'поднесува' *~ Царјут му рече на сиромаху: "ади сега, побратими, да идиш пак аф гората да сечеш дăрви и ошчи едноч да не кăлниш Адама ча и тој така пристапна господинцката порака, кату и тинака от жената ти теглиш сиромаштиа"* [V,MP,65]; 8. 'се управува, тргнува' *~ викнаја дванајсет попа] грлнаја толко калуѓера] си запалија бели свеќи] си замириса смирна тилјан] викнаја сите да плакат] кучка Лил'ана тоги дојде] право си тегле јув цркви* [ТГев(213)]; *~ не си чеке млад спајија[ајл'ăк време да му дојде[туку вјана млад спајија[брза којна јуружана[право тегле ф своја кула* [ТГев(334)]; *~ јотад иде сијменче]. Велико мори!] право тегле в ливади] ej ѓузел мори! Рипна мома да беге* [ТГев(345)]; 9. 'мери тежина' *~ му туриха три оки пикмез, три оки мет, три оки катран на една тапсја, и тојнака зема и две тапсја друга, и тури на вогино перото от челите, и дојдоха млогу чели. И пак утрината ги тегл'аха, пак секој нешто по три оки имаши* [V,PM,97]; – **(са)** *~* на празникот **Ѓургевдин** младите се **тегл'ат** со кантар што се закачува на некое зелено дрво, зашто не чини *да са теглиш на суво дрво, оти можиш да умриш или пак цала гудина да са сушиш и да са чиниш сув куту суво дрво* [ТГев(68)]; 10. 'се изделува, застранува' *~ Ут сăта тугашна лăскотија* (блескот) *сеа можа чувек тука да најда сăл неколко трага. Уд кăдă ветăрут меѓата на полјто-ј туку речи права бразда изурана ут Солун до Воден. Сăл на две мистијна полјто баја се теглја* [ME,P(68)]; 11. изр.: **óн кăйшо гу-тéгле** (= обврските тој ги извршува, нему му се оставени) *~. пóвике тешкутúта кój гă-тéгле* [ПДој(137)]; **ду кóга ки тéглам мăка су вáс?** (= до кога вашите грешки јас ќе ги плаќам) [M.VK(267)]; **секуј на када него тегле** (секој е заинтересиран за себе да приграби повеќе) – кога се одредува штетата што нечии овци ја направиле на некој посев, не се слуша ниту газдата на нивата, ниту газдата на стоката бидејќи *секуј на када него тегле* [ТГев(219)]; **мăка ке да тегли** (= ќе живее со тешкотии) *~ мајка му, кату чу така от сина ѝ, позната ча млогу мăка ке да тегли негин син* [V,MP, 41]; *~ тогас мајка му му вели: "ах синку, не ти вел'ах јаз, да не фатиш татково ти занајат, ча млогу мăка ке да теглиш"* [V,MP (42)]; со исто значење: **тегли захмет** *~ и тој вели: "скоро златното пиле да ли го најдиш, ч'а побегна о-тука!" Ја картал'ут еднош как си пусна и, тука и таму го најде пиленто, му го даде и му рече: "хајде, сега веке нема да теглиш захмет"* [V,MP,173]; **тегле веѓи** (=

кубе дел од ве̏ѓите и ги црта за да изгледаат подолги и повисоко поставени) – спроти празникот (селска слава) девојките и младите жени си ставаат *кана*, односно си ја бојадисуваат косата, *си ги тегл'ат ве̏ѓите* и други активности за да изгледаат поприврлечни [ТГев(219)].

те́гло n 1. 'дрвото што го поврзува јаремот со плугот – гредел на *ѝа̀лезнуто ра́ло*' [ПДој(121)]; 2. fig. 'мачно доживување' ~ *ма̀ка, ќи-пумине и тоо тегло, шо не-ј пумина̀ло нис-таа-гла̀ва; ~ дуј̀де́ме уф-Ма̀кри̏во, уф-на̀шјо чи́ко. "Ај-гу Па̀та̀рузли́а". "Здра́во, жи́во". "Дуј̀де́те ли?" И се́тне шіо ќи-живе́а̀м: ут-чита̀рна́јста ду-ша̀сна́јта гуди́на, бе́с фа̀ми́л'а. Те́гло. Шо и́ма, на̀-чуве́чка гла́ва сѐ ќи до́јде* [ПДој,Пат(174)].

те́гло n 'стаклен сад со широка уста, тегла' ~ *а́дно те́гло уд-дуј̀ни бла́го* (комфитур, слатко), *чу́вул за̣-и́мен-јо де́н* [ПК,2(111)].

тегна́јте n 'кога нешто се влече, се тегне, тегнење' ~ *вудничáрут си-зе́л днà-ма̀стà̀га́рка и му-о̣ти́ша̀л на̣-во́лкут и-у́дри су-ма̀стà̀га́рка̀та на̣-во́лкут и му-ски́на па́шка̀та ут-тегна́јте* [ВМ,Сар(316)] – во контекстот имаме посебност во образувањето на гл. именка со наставката **-јте** (**тегнајте**, место 'тегнење').

те́гне impf 'влече' – в. **те́гле 1.** ~ *о́н те́гне, те́гнѐ, си-а̀-скину́ва па́шка̀та. Лиси́ца̀та бе́га, ва̀лкут пу-не́а. Лиси́ца̀та са̀-пикна́ у-дупка̀та и ва̀лкут та̀рча. Ко́га фа̀шта́ше но́га̀та, о́на вика́ше: "А пу́кни тре́сни, корен те́гниш"* [ДК(144)].

те́гува̀ц m, bot., Plantago – 'лековита билка' ~ *и́сто-ј то: тре́ва, широ́чки ли́ста да́ве. Ка́ ко:-путра̀гниш о́дма куту ко́нци са̀-чину́ва̀т; ли́сто са̀-туру́ве на̀-ра́ни, да:-те́гле гно́јта* [ПДој,Н(122)]; ~ *те́гувицо са̀-да́ве на̣-сто́кта сус-со́л', куту ле́к* [ПК,2(111)].

те́же impf 1.'предметот врши притисок на местото каде што е поставен'; 2. изр.: **ка́мино си-те́же на̀-ме́стто** ~ *така́ се́-ј, не́ са̀-се́де по́вќе вре́ме на̀-чу́здо ме́сто* [ПК,2(169)]; **ми-те́жа̀т кле́пките** (= чувствувам умора, многу ми се спие) ~ *о́ј пусте́ли* (оди приготви ја постелата), *кле́пките ми-утижна́а га́аре, а гле́м и на̀-те́п те́-ј та̀ка́* [ПК,2(176)].

те́жов adj – в. **те́жук** ~ *да по̀на̀па̀кон си каза́ на две́ ми́на ут ни́х шо уди́ле пу па̀тут; и ти́и ка ути́ише, си искажа́ле на дру́зите; ни́ту на ти́и си верува́ле. Па на̀па̀кон ка̀ди би́ле ви́и иденајсе-те са̣ кажа́, и прикална́ на них шо има́ле те́жов са̀рци, и шо не́ си верува́ле* [М,VK(333)].

те́жук* adj 1. 'нешто што има голема тежина, орр. на лесен' ~ *Бужано, моле Бужано, Бог да јубије татко ти![што си прудаде чифлику̀т] двеста пугони ливади] триста погуна угаре![там ки се собур субере, тешко ѝилезо да фрл'ат] кои ки натфрле ѝилезо тој ки ја земе Бужана* [ТГев(92)]; ~ *креитенликот на водинчарот му даде половината брашно, за да не кажи на калитата му, заишто имал кубилата толку товарена, та от тешок товар метнала жрјапчето* [V,PM,94] – глаголската конструкција *има + гл. придавка* во контекстот ја чува првичната форма кога гл. придавка се сложувала со предметот на кој се однесува: **имал кубилата товарена**; 2. 'посебност на предметот во врска со неговата тежина, масивност' – сп. дел од свадбениот церемонијал: в недела

рано, на денот на свадбата, сета облека што невестата ќе ја облече треба да се измери колку е *тешка*, тоа се прави пред да се јави сонцето, а *кавракут* (шамијата) со што ќе си врзе косата се праќа в црква, попот да ја *литургисе*, исто така и младоженецот испраќа некоја своја работа попот да ја *литургисе*. Тоа се прави за да не можат некои *лоши очи* да ги *урочат* – суеверие [ТГев(174)]; 3. 'лош, опачен' *~на тóа врéми, застојáл Исус на иднó мéсто пóле, и нóго л'ýди и сфéт, ут сằта Јудéа и Јеросалúм, шо дујдéле да му слýшат, и да си лекýват ут бóлкити, и шо сă мằчиа ут тéшката бóлка ѓáволцка и си лекувáа* [MV,K(302)] – во контекстот среќаваме синтагма во која една именка се јавува како атрибут на друга: **на иднó мéсто пóле** (= на едно рамно место); *~ еднó врéме úмаши едúн сиромáх човéк, бéши млóгу мераклúа за сéкоја рáбота; úмаши и три сúнови. Жената му си разбол'á тéшка бóлка, штóту лижáши до три годúни* [V,PM,20]; 4. fig. 'напорен, мачен' *~ пападúјката му вéли: "да гу изгóними!" – "Да гу изгóними, ама фáша царвýли ки ми извáди от гằрбо. Тýку áди на тéшки рабóти да гу тýрими, он да си пишмáни и да побéгни!"* [V,PM,127]; *~ нéкугаш уф-грáдо Дójран живајáле мằш и жéна. Тú: имáле двé дéца – Иван и Тúна. Ká имáл Иван дéсăт гудúни, а Тúна сéдам, мájка-им са-разбулéла и улрéла. И тằká радóснjо живóт гу-замúнил тéшкjо и мằчằн живóт на-сирáци* [ВДој(276)]; 5. изр.: **нападна ме тешка дремка** (= многу ми се преспа) *~ јузела је Трена ду две стомни] да ки јоде Трена на Бел-Дунав] да налије Трена студна вода] да наваде Трена цвеќе рано] рано цвеќе, џанум, ал каранфил] дека ваде Трена рано цвеќе] нападна си е тешка дремка* [ТГев(172)]; **устанá тéшка** (= забремени) *~ и пу тúи днúте напằкóн устанá тéшка Елисава жéната му; и сă крúиши пéт месéци, ем вéлеши: Ету такá ми чинí Гóспот на мójти днí и да си чúнам ризúл пу л'ýдито* [MV,K(295)]; исто така: **сă нáшла тéшка** *~ сă армасá Мájка му Марúа су Јóсиф, óшти нé а зéла, си нáшла тéшка ут Сфéти Дýх Господúнцки. Јóсиф чýнки бéши прáвин, и а нéкјаши да кáжи на сфéтут, тукý̀ сă умí да а устáва скрúшино. Ká сă умí такá, éту и Ангел Господúноф му фанá на сóнут* [MV,K(304)]; **тежук празник** (= празник посветен на светец што се смета за важен, пр. *Свети Илии, Питровдин* и др.) *~ Крстовдин не е тежук празник,* сепак тој ден жените ништо не работат [ТГев(24)]; *~ Св. Андон е тежук и аталија* (судбоносен) *празник на луди л'уѓе.* Св. Андон е *нож* против лудилото, особено "ги гони ѓаволите". Кога некој боледува од лудило кај неговата постела, редовно се носи освен Евангелие се донесува и иконата на Св. Андон, бидејќи народот верува, кога кај болниот ќе се донесе неговата икона, ако му е (на болниот) *"за улирајне, ки улре, ако му е да стане, ки уздравеје"* [ТГев(27)]; – бабата настојува дома до ситници да се почитуваат верските обичаи *(адете).* Често ги подучува внуците, па и одраснатите за верата и моралот. Кога таа за некој празник ќе рече дека е *тежук,* никој од домашните нема да работи [ТГев(272)]; **падна́ те́шка мằнгла** (= се појави густа магла)

~ ви́доха, ча не мо́гат да изл'а́зат на́ глава сос тако́ф еди́н душма́нин; фати́ха ве́ки на Бо́га да си мо́л'ат, за да гу чи́ни де́ф от та́м. И по́сле две́-три́ са́ати гра́ѓиш са чини́ на небо́то, и падна́ те́шка ма́гла [VPM,24]; **тешка куќа на мен стоје** (сите домашни работи јас треба да ги вршам) *~ дали знајиш бела Радо] дали знајиш ил не знајиш оти сакум да-т уставум] оти не си ти јубава] куту првната гудина] алиан море лудо младо! како да сум јас јубава:] тешка куќа на мен стоје] мисејне, пичејне сѐ на мене* [ТГев(349)]; **има тешка ра̑ка** – ако штотуку закланата кокошка многу скока, се кажува дека тој што ја заклал има лесна рака; ако пак кокошката остане неподвижна (на место) значи дека има *тешка ра̑ка* [ТГев(403)]; **те́жук уф са̑рцито*** (= тој што погрешно се ориентира и не сака да верува во Бога) *~ а не́разбра́ни да те́шки уф са̑рцито, тре́бу́ва да веру́ваше на са̑ти шо си кажа́ле Профи́тите* [MV,K(253)].

тезгере (и: **тезгире**) n 1.'направа за рачно пренесување на ѓубре, личи на плитко корито' *~ Ха́малите ре́коа меѓу ни́хка: "а́јди мо́ре, да гу изди́гнеми, хе́м пет гро́ша хамала̑к ќи зе́мими". Чорбаџи́јцкото дја́те им ве́ли: "ој хама́ли, ја́зе ви да́вам три́јси гро́ша да гу изди́гнити на едно́ тезгере жрја́пчето"* [V,PM, 120]; *~ уд-да̑ски, за̑-носне: донци две тизгирина ѓубре;* 2. изр. (клетва): **уф-те́згире да̑-гу-до́нцат** (да настрада некаде, да биде убиен, да биде неподвижен, други да го донесат дома "на̑-те́згире") [ПК,2 (111)]; кај Саќов: **тизгире́** (со редукција) 'носилка' [СКук(337)].

те́зи pron, pl.'тие' *~ му-ре́че: дидаскале, ни́е зна́еме, о́ти ти́ си дошѐл от Бога дидаскал, о́ти те́зи ниш'а́не, што пра́виш ти́, ни́кој не мо́же да ги сто́ри, ако не е́ Го́спод са̑с не́к* [ВДр,ТЕв(327)].

те́јко m 1.'родител од машки пол, татко' *~ идно́ш најгул'а́мата што́рка флизе́ у-дуќа́на̑т и ка̑-го-виде́ тако́ пра́за̑н, мно́го си-нажали́, и му-ве́ли на-те́јко-ј: "Те́јко, зашо́ то́лко пра́за̑н дуќа́н, и зашо́-си то́лко нажа́ла̑н?"* [ВЛаг,Aj(338)] – во случајот зборот е регистриран во Лагадинско, ние го запишавме и при анкетирањето во Кукушко (с. Га̑рбашел) *~ да̑-зна́а те́јко на̑-како́ф а́л* (мака) *сум ко́сте ќи-си-ј-ку́бе* [ПК,2(18)]; *~ те́јко ќи-саа-пусте́л'ше пудло́шката* (кожа од овца, се користи врз неа да се седне, да се одмара) *ду-уа́ко, та́м си-се́јше* [ПК,2(91)]; *~ на̑-те́јко а́хто* (= силна желба) *му устана́ пу на́што, пу-Куку́ш* [ПК,2(21)]; потврди наоѓаме и кај Саќов. Во кукушкиот говор вокалот **а** пред мека согласка, или шо некогаш била мека се менува во **е**: **вудинчер** (воденичар), **еџе** (јајце), **еска** (јаска), и др., па оттаму **тејко** (<тајко < татко); 2. изр.: **ка̑ ќи-ста́не те́јко уд-гро́бо** (= се кажува за работа што никогаш нема да се случи) [ПК,2(169)].

текме́ n 'удар со нога, клоца' (кај Саќов: 'ритник') [СКук(337)].

те́кне* pf 1. 'се сети за нешто што било' *~ Ка-чу́л не́јниј ут л'убо́вник, ре́ка̑л: "Бре́ј, за̑-ме́не ме́сто!" Ама ка́ угуле́л па̑к! Ка удрипуве́л! Се́дне ду-че́шмата да̑-се-изду́ше и зи́ме да̑-се-на̑пи́е во́да. И ли́ј-ки-се, пуглидну́ве на̑-го́ре, ви́ждје пуртре́тут, тикна́ло-му, виждајки издаха́нал: "Ах!"* [ВКук(283)]; *~ На ка̑штата ми на вра̑х уџакут беха чинили гаргите гн'азду; видох сос учите ми, ча една гарга гу имаши*

карагрошут на устата и гу пусна. Тогас ми текна ча гаргите ги износили фрет тиа карагрошите [V,PM,40]; ~ *"Е бре мăжо, мили мăжо, мошне се разбулех]. ми тикнало пунудица, па кукошкица] ми тикнало рујно вино, богме тригудишно] ми тикнало пугачица, богме уд чиница"* [ТГев(40)]; 2. 'му дојде идеја, помисли' ~ *не́ слу́ше ни́кој, шо́-ќ му-те́кне то́о пра́ве, де́к са́ке та́м о́де, си-зе́л и ко́ло и о́р-тумта* (фразата асоцира на едно ригорозно казнување од минатото, кога казнетиот го набивале на кол) [ПК,2(193)]; ~ *Мостут икиматут му гу дава на прикупувача. Тука седа чауш или мулјазим су неколко заптиј. Пăтниците тука сака* (треба) *да си го кажат таксирјатот* (багажот). *На 32 км. на зајди-слăнца ут Солун ут џадето завăртуа друго џаде за Бер и за Мора. Не је тешко да му текне на човек колку миллет вăрвише пу воја пăт, шо кола, шо камили, шо којна* [МЕ,Р(72)]; ~ *на пăтју му те́кна и рече́ на гимџи́ата: "бра́те, ни́а кинисахми да и́дими на Цариград да продаде́ми та́ја сто́ка, но не́ ки чи́ними ха́рно, зашто́ та́мо та́ја стока е е́фтина; туку да и́дими на дру́го место, де́ка вăрви сто́ката поскăпа"* [V,PM(13)].

текнефес adj 'болен коњ, што постојано фрче и кашла', болниот коњ се познава и по тоа дека брзо и лесно се заморува *и не може сулух да си земе* (= да вдиши воздух). Се лекува со *спреж* (некакво лекарство што се става на расечено место меѓу предните нозе на коњот) [ТГев(383)].

текра́р adv 'одново, повторно' ~ *му вика́ле па текра́р на човéкот шо бéши слéп и му рекóа: Да́ј сла́ва на Бóга, и ни́а зна́ими на ва́ човéк оти уф грéхови би́ло* [MV,K(259)] – пр. за нерегуларности во категоријата род: заменката во женски, а именката на која се однесува во машки: **ва́ човéк**.

тел' m 1. 'метална жица' ~ (има) *те́нук те́л' зă-вăрзу́вне*, или: *буцки́л'аф те́л' шо́-ј зăгра́дувме ни́фте, дво́руфто* [ПК,2(111)]; ~ *А бре́ у бре́, а бре́ – да́п нă-тринда́фил'ут. Г-убико́ли* (пишува: убуколи?) *него. "Е, му-ве́ле, ами кă-д-ă-скíниме? Ша́пка! Кă-д-ă-скíниме?" Су-ни́кој те́л' утту́ка, ут-пинџе́рта скина́ле ша́пкăта* [ДК,Ран(141)]; ~ *сифа́л'кăта* (прибор за ткаење) *нă-стре́ди и́ма а́дно те́л'че, нă-не́го сă-кла́ве џе́вичка ут-тăрска, нă-н'а́а и́ма нăмо́тно пре́дно* [ПК,2(102)]; 2.'тенка лента од станиол со која се украсува невестата на денот на венчавката' [СКук(337)]; во Гăрбашел запишавме: **шо́ сă-улáвиш то́лко, дă не́ сă-ре́диш те́л'уве** (= се задржуваш како да се спремаш за невеста).

тел'ал m 1.'тој што во минатото објавувал званични новости, општински наредби и сл.' ~ *Гу ви́кна тел'а́лот, му ве́ли: "чи́а кăшта прода́ваш?" И о́н му рече́: "ету на фала́н трагóвец"* [V,PM(15)]; ~ *тел'а́лот ви́каши по чаршија́та, светóт артири́соваха. Еди́н де́н промина́ тел'а́лот приз кăрпа́чинот, хе́м ви́ка, за́ кăштата за педисе́т хил'а́ди га извади́ха* [V,PM,18]; ~ *тој кату седја́ши на ха́нот, еди́н ден чу́ еди́н тел'а́л да прода́ва една́ кăшта, да га те́ра три́ста хил'а́да гро́ша* [V,PM(15)]; – во случајот сврзникот **да** се јавува со интенсионално декларативно значење: **чу еди́н тел'ал да прода́ва** ('нормативно' би се рекло 'дека продава'); и: **тил'ал** ~ *Утиде́ сига́ но́го нă-дăле́ко, нă-адна́ рăскрăсница: дă-ка́жиме така́*

дă-óде нă-кăд Со́лун пăт. Удубре́ гу-ме́сто. И викна́ тил'а́л ф-та́а уко́лнус [ВК(283)] – во контекстот се среќава случај кога именка се јавува како атрибут на друга именка: **нă-кăд Со́лун пăт**, наместо "Солунски пăт" (веќе рековме дека се работи за образец позајмен од турскиот јазик); 2. изр.: **тил'ал тури** (= разгласи на сите страни) ~ *тојнака, кату чу така, са утру и му ве́ли на царју́т: "аман царју, ја́зе да и́да на кăштата ли, ми е страх, зашто́ жената ли сега тил'а́л тури на селуто"* [VPM,32]; **дадохти на тел'ал** (= го објавивте на јавна продажба) ~ *а́ку не купу́вах твој́та магазија и вујковата кăшта, са́каши дру́г да ги зе́ми, зашто ја́зе сос зо́р не ги зема́х, ви́а гу дадо́хти на тел'а́л ва́што има́ни, и ја́зе гу купи́х сос парички* [V,PM(16)].

те́ле n, zool. 1. 'малото од крава' ~ *"Ej-ли, ăку са́кăш, ја́с-сум ут-фил'а́н ме́сту, ут-го́рнăта зе́мна; са́кăм дă-că-вăрнăм, да́ли ќи-мо́же дă-мă-изва́диш го́ре". – "Да́ – удгувури́л пи́л'ту, ќи-тă-изва́м, а́ма пăрвну ќи-на́јдиш ме́су, ăнă-би́вăл и́ли те́ле, ќи-гу-зăко́лиш, ќи-гу-уде́риш"* [ВВ,Крон(312)]; ~ *и́сто и кра́вăта тăка́, те́лето тре́бă дă-гу-пудо́јш пăрво, дуде́ка-ј мăле́чко, по́сле о́н ќи-ци́це са́мо. Аку не́ са́кăме дă-ци́це тугáј гу-удби́вăме уд-ма́јкăта* [ПДој (156)]; ~ *от вăнк кăштата имало едно теле, ѝито пасјаши, отиде гу фати телинту, гу враза нетри на врéкиту* [V,PM(104)] – во контекстот среќаваме потврда дека во југоисточните говори се среќаваат траги од назализам: **гу фати телинту**; сп. верување: по празникот **Мартинци** има обичај **пулазувајне** – човекот што наутро прв ќе дојде ја одредува среќата во куќата, тој пожелува: ~ *пла́на кука́ бирике́т; сус крави, сус телци, овци; на сите Госпуд да даде касме́т, на неармасано – армасница; на нежинено – жена, на жин'ени деца; на деца здраве и касме́т* [ТГев(16)]; 2. изр.: **ни́-уф-те́лци, ни́ уф-гуве́да** (= се кажува за девојка што била верена, но веридбата се раскинала) ~ *ја́ кумши́что шо́-ј ду-на́ска, зе́ ја-уставѝ ăрмасницта, сјáа мо́мта ни-уф-те́лци, ни-уф-гуве́да-ј. Ни уф-мо́мте мо́ма-ј, ни-уф-же́нте же́на-ј* [ПК,2(182)]; **те́ле дујде́, во́л ќи-с-јо́де** (= кога некој не напреднал ни малу во учењето на било што) ~ *Дру́гата гудина ба́ба́та па́ дујде́ла, а́ма то́ уддо́лце му-ра́че́л: "Дă не́ кăжу́виш о́ти зна́јш, дă-не́ ка́јш о́т сă-н-у́чи. Ќи-ви́киш: "не́ зна́м ни́што, те́ле дујде́х, во́л ќи-с-јо́дум"* [ВКук(286)]; **о́ште ко́лко ќи-па́сиш те́лци** (= се однесува на неразбран човек кој не води сметка за иднината) [ПК,2(187)]; сп. загатки: **шарено теле уф ластини леже** (= лубеница) [ТГев,290]; **мокро теле уф дулап** (орман) **леже** (= јазик) [ТГев,290].

теле (са) impf 'кога кравата носи на свет нов организам, раѓа'. Сп. обичај: – спроти *Бужи́к* божем "се колат крави, кобили, рала и сл.", тоа се прави вака: домаќинот ќе земе секира, ќе замавне на кај кравата и ќе рече: *"Ваја крава ќи ја закол'ум оти не са теле"*, друг член на семејството ќе го замоли домаќинот тоа да не го прави и дека идната година кравата ќе роди *(ќи са теле)*, на тоа домаќинот ќе одговори: *"Е, ајде да а уставум дилли така велиш!"* [ТГев(83)].

теле́ф – изр.: **теле́ф сă-чини́** (= многу се измалтретира, се изнамачи) [ПДој(134)].

тел'че n, dem. од **тел'** (жица) ~ *вика́ла лиси́цата: "Ку́мо ва́лче ним гле́ди пу-зи́до нӑ-го́ре, има тӑрӑне и гло́зи", а о́на зна́јши ги-нӑнижа́ла нӑ-едно те́л'че или ко́нче ри́бите, ги-зӑкӑчи́ла тӑка́ пу-зи́до, дӑ не-смӑрде* [ПДој(157)].

теме n 'горниот дел на главата' ~ *кату чу така и тојнака, разбра, как беши работата. Земал една тојага: кату как га удри на жена му две на темету, га утепа. И така остана тој жив, без да си кажи сӑрцето* [V,PM,82].

темели́са* pf 'стави темел, основа на ѕид, на куќа' ~ *ве́ли на ни́х Исус: не́ а пијахти* (прочитавте) *ни́кој пӑт уф-кни́гите: Ка́минут шо темелиса́ле мејма́р, во́а си кладе́ уф ко́шито на гла́вата...*

те́мен* pron 'нивен' ~ *ма́јка му заедно́ч фати́ хизмикя́р за чи́фтут и о́шти едно́ч не пу́сна ни́ту пари, ниту де́те по вӑнката... ама не промина́ мло́гу вре́ме, на еди́н де́н измре́ха че́три де́ца та те́мната не́маши ни́кој утеше́ние* [V,MP,26]; ~ *му дадоха кајве и пил, л'апче мӑричка кату гол'ам базирганин пу мӑра да јаде. Него да му даваха на темнојут еден пициник му не стигаше, ама как да измамјат еден траговец, да му везмат иманиту без пари?* [V,MP,178].

те́мил* (и: **тимел'**) m 1. 'долниот дел од ѕидот, тој што е в земја' ~ *о́ди Ми́цо, зе́ва ӑдно́ мӑгаре, тува́ра ӑдно́ ки́ло и по́л ичуме́н, туру́ва нӑ-те́милито ут-згра́ӑта и гӑзија адна́ тиники́ја, му-клӑде́ о́гинчито, гу-зӑпӑли́, изгуре́* [ВЕв(296)]; ~ *ка́ о-ко́паа Ду́мул'а́нци тимие́л'о, зӑ-те́п лӑжа, зӑ-ме́н и́стина, а́дно гӑрне па́ри нӑјде́е* [ПК,2(164)]; 2. **тимел' удирање** (= одбележување на настанот кога се почнува изградба на куќа) – кога ќе биде готов *темелут* се повикуваат попот, соседите и родните да присуствуваат на *тимел' клавајне* или *тимел' удирајне*. Тогаш домаќинот и мајсторот се симнуваат во темелот, ќе наместат три камена на крс и ќе удрат *пу еден чакан*; ~ *воја чакан трабуве да са праве; сус жилезо не са праве, сус бакӑр не са праве... или сус сребро или сус злато! Куќа ки са праве, тимел' ки са удре* (зборови на мајсторот) [ТГев(295)]. Попот потоа свети водица со која ќе го попрска темелот [ТГев(295)]; пожелувања: ~ *сус радус тимел' са удире, сус радост да са пукрије, сус радост оѓин да са навале! Сус радуст госте да прачеке, сус радуст госте да испрате! Да биде плӑна песни и џумбуш* [ТГев(296)]; 3. fig. 'основа на нешто' ~ *кога́ не ки на́јди тако́в да́л, тогас пак от го́ри лӑницкоту гн'а́зду ки фа́ти да фти́ши но́ву гн'а́зду, без да зе́ми ни́шту ко́лку едно́ влӑкну о́т ве́ткуту, а́ми от но́ву теме́л зафа́ита* [V,PM,30]; ~ *и му риче́ на не́гу: Блазе́ ти и, шо не́ ти ли́пса* (недостасува) *ни́то сна́га ни́то крӑф, туку́ Та́тко ми шо и на небиѝните. И-ја́с па́ ти ве́лам о́ти ти си Пе́тро, и наврас тен ки кла́дам теме́л да пра́вам Црӑкфата ми* [MV,K(322)].

темилиса́н adj 'изграден врз темел (основа), создаден' ~ *и станале, да гу извади́ле во́нка ут гра́т, и гу нуси́ле ду́ри на врӑфут планинцку́т, та́мо шо би́ла не́гува гра́т темилиса́на, да гу суборат ут та́мо до́ло* [M,VK(325)].

темин* adj, opp. на 'светол' ~ *гу туриха и не́гу не́три при жена́та ама у мрӑчова; еди́н дру́г да си не гле́дат. И таја причи́на га пра́ват Ту́рците, за да си не гле́дат, та сетни тихи́сова са л'у́бјат. Кату*

ги затвориха аф тéмна удајá, вати жената да плáчи [V,PM,11]; *~ и така уф тéмнуто дојдé дрýг едúн човéк, гу здигнá от гимúата душмáнинот и гу удрú нétри аф морéту* [V,PM,24]; *~ полјто и планијнте така сă рăсфăрлени спроти Постол шо гу прават ногу тифиричлија и лично* (убаво) *место. От Постол чувек гу пулја сăто поле су зилинилото лу, су сăта лу села и курији изредени кату бели и цăрни балки уф стредин на чудбина гулемата зилéна рамнина су блатто кату гулéм темин ирам* (ткаена покривка) [ME,P(71)]; *~ мори, југријала мисичина пу Сер пол'е, рамно пол'е] пу Јуванови рамни двори, мори, Јувануве вичерале] сирак Јуван не вичере, само гледе горе доле] пу та јасна мисичина и пу телúна јублачина* [ТГев(97)] – во контекстот има случај на образец позајмен од турскиот јазик, кога именка се јавува како атрибут на друга именка: **југријала мисичина пу Сер пол'е** (наместо: 'Серско пол'е').

Тéмната Чошми́нка top. 'изворче во околината на с. Ловча, Драмско'; Ј. Иванов наведува дека називот е добиен според бојата на водата. Во топонимот е регистрирано присуството на деминутивниот суфикс **-инка,** специфичност на југоисточните говори: *чошминка* [ЈИ,Ми...(203)].

тéмнин* adj, opp. на 'светол' – в. **темин** *~ ричé Гóспот: Сфитúло на снáгата и óкуту лу. Окуту ако ти и чúсто, сăта снáга ти сфéтена, па áку ти и óкуто лóшо, сăта снáга ти и тéлина. Аку ти и вúделот вúки шо и уф тéб темнино, áџиба тéмното кóлко ти и?* [M,VK(264)].

темни́ца f 'кога не се гледа, кога е затемнето' *~ и тој га вéли: "Амáн жéну, кату слиш аф таја темнúца, не мóжими да са вúдими. Ама јазе кату ти познáх от гласóт, ча си тúнака мójата пăрва л'уба, што са л'ýбахми аф хавýзот сóс мýзиките"* [V,PM,11] – во контекстот е регистрирана проширена употреба на предлогот **от,** наместо 'по': **кату ти познáх от гласóт;** *~ на нéго му бéши жúвоū, и жúвоū му бéши вúдело на л'ýдиūе; и вúделоū сфéūи на ūемнúца, и ūемнúцаūа нé гу ūузнајáле* [MV,K,251]; *~ профúтин човéк уф Галилéа нé испáги. Да пак вúки Исус а вика, éм вéле: Јáсам вúделот на сфéтут; кój úди пу лéн, нé-ј кабúл да си пуóди уф телúница, туку ки си зéми вúделот на жúвот ду-вéка* [MV,K(261)].

тéмно adv 1.'кога е мрачно, без светлина' *~ алáх уф-тéмăнто* (= барав (нешто), беше мрачно) [ПК,2(19)] – вокалот, во група со сонант често антиципира: **темăнто** (< темното), **вăлдика** (< владика); такви примери повеќе запишавме при анкетирањето во пунктот Амбар-Ќој; 2. изр.: **утéмно ду-тéмно** (= од зори до мрак; изразот обично е укомпониран во мисла со која се укажува на голем ангажман) [ПК,2(207)].

Тена 'ж. лич. име запишано во Гевгелиско' *~ Тено ле, тенко ластарче] дéј гиди дилбер дивојче! ваше е село, Тено гулемо] има ли моми јубави?* [ТГев(346)]; *~ тáа Тéна тăквá-ј, алúс скăбрúца* (сува, лоша жена) [ПК,2(103)].

Тéнин adj 'нешто што ѝ припаѓа на Тéна' *~ Тéнинте кéрки сúте адúн óмис-сă* (си личат) [ПК,2(151)].

тéнака pron 'лич. заменка за 3 л. мн. – тие' *~ жрјáпчето му вéли: "да úдиш да кýпиш четирújси óки смóла и четирújси кóжи от кóза, да*

растóпиш смóлата и да ги намáкаш кóжите сóс смóла, та кáк ки íдимп тáмо, јáзе ки вíкнам еднóч, тéнака ке да излéзат" [V,PM,124].

тенко adv 'opp. на дебело, начин на предење' 1. ~ *ошше сум мала малечка] на два-тринајсат гудинки] на можам куќа да гледам] на можам думен да вртам] на можам госте да чекам] на можам тенко да предам* [ТГев(37)]; 2. 'зборување со глас на тенор' ~ *пíле-ј тáвá, óн ej сíво, пáпáл'áво* – објаснување за птицата **киркинéс** ~ *киркинéс сă-вíке и зă-чувéк шо гувóре тéнко* [ПДој,Ник(126)]; 3. изр. – **тéнко прéде** : *а.* 'во лоша здравствена состојба е'; *б.* 'многу итро постапува'...

тенук* adj, 1. opp. на 'дебел' ~ *"Маријче, тенко, високо, немој ми врвиш низ двори] ним ми раздигај јадови, јадови моји дертови] чунки са малце мојите, а што да правум и сус твоји] дек да ги турам, кажи ми?!"* [ТГев(100)]; ~ *един ден дедо Госпуд дујде пра една жена што ткајше платно, рече и "Пуможе Бог", и а пита што работе. – "Дал' си слеп или ќорав па да не видиш што работум. Нá, уд тенки жици работи правум!"* [ТГев(365)]; ~ *стана да-с-јоде тоја лудо младо јабанџијче] и што си веле младо јабанџијче, јубаво:] "Седи сус здраве, тенка Малишовко јубава"* [ТГев(156)]; ~ *ej, бре рибо мрена рибо] мер не-ќ-с-јодам јас ду дома] да те кажам, мрена рибо] на мајка ми, на татко ми] да исплетат, мрена рибо] да исплетат тенка мрежа* [ТГев(16)]; ~ *"Јошше сум јас, лудо, мала и малечка] јошше немум азăр дари начинени".] "Мори моме мари, јубава дивојко] колко пари чинат твоји тенки дари?"* [ТГев,199] – во контекстот има случај што укажува на проширената употреба на множинската наставка **-и**, сп.: **твоји тенки дари** (наместо 'дарови'). Споменатава наставка како да се генерализира, бидејќи освен кај еднослоѓни се среќава и кај повеќесложни именки од среден род; ваквото генерализирање го сметаме за влијание од тур. јазик; 2. изр.: **тенка мрак** (= кога ќе се изгуби дневната светлост и предметите одвај се распознаваат) [ТГев(10); и: **тéнкăта мрáчка** ~ *дујдéме уф-сéлто, нáшто сéло, флизéме, слăнцшто зајдé, пу-тéнкăта мрáчка, шо му-вíкăме* [ПДој, Пат(172)]; **ни тенко влакно** (= ништо) – празникот Мартинци (овој празник ги "чува" овците од волци), во планинските села се празнува 7 дена, дури повеќе од *Вилигдин* и тогаш домаќинките ~ *ни тенко влакно нема да фатат уд работа* [ТГев(10)].

тéнук крáшник m 'вид пита, се прави со една дебела кора, не се кисне' [ПК,2(112)].

тéнкичко adj, n, dem. – в. **тенук** ~ *тéнкичко кáминче, кá ќ-о-мáниш лéте, чáк и свíре* [ПК,2(31)].

т'éнц'ира* n (f) 'поголем сад во кој се вари јадење' ~ *ја-звáж'дали т'éнц'ирáта сăс-ширóпу, ја-турнувáли на-врăх баклавáта, сă-натуп'óва и фáш'тали с'éтн'а да-јид'éми* [ВБог,Су(342)]; ~ *уф-гивгíр пéчше пукăнíици, óн ej кут-тéнцăре, нăпрáвно тăркăлéсто, íма врáтичка кут-ќурсíјте, нис-н'áа сă-клáве пукíва мисíрка. Он (гивгíрут) íма дăлга рăчка да нé тă-пéчат рăцто, óт(и) пукăнíицте сă-пéчат нă-нóго плáмин* [ПК,2(34)]; ~ *сă-нăпăрчíй тéнцирто* (се истури тоа што било во тенцерето) [ПК,2(80)]; ~ *сă-прувăлíй тéнцăрто* (= се дупнало тенцерето) [ПДој(116)].

тéп (< **тебе**) pron 'долга форма од л. зам. за 2. лице (**ти**)' ~ *"Ах ти́, му-ре́кла лисиицта, знăм јас кój тă-нăучи́ тéп тăка́, тéта Врáна, áма ќи-ви́де јас шо́ ќи-му-прáм нă-нéа". Лисиицта ути́шла, си-лигнáла у-áдна трéва нă-áдну слăнце тăка́* [ВВод, Крон(314)]; ~ *ác ѓи-знăм повике ут-тéп тиía рăбóти, пóрáно ут-тéп сум и-прăувáл; тиí дек шиíји, áска сă-мýчикум* [ПК,2(199)].

тéпа* impf 1.'убива' ~ *трýјца брáтја сă-нагувуриíле ќă-óдат ќ-а-тéпат лáмјата. Утíшăл пишúн ен гулéмјут. Фурнаџиíјте му-рéкле дéк ќ-óји?* [ВГев,Мир(273)]; ~ *ка́ о-зăпăлиía Кăлúнуво ác тáм бúх. Вујчúна úлиул уф-Кăлúнуво. Тугáј стана́ тáа чýдба. И нáште тéпат и Тýрцте тéпат. Адно врéме Тýрцте пóсустрăшúи. Сéтнăн зăпăлиía нéколку дýши тáм, уф-Кăлúнуво...сáмо дéца шо-јзгурéе уф-кăштте* [ВКук, (289)]; 2. 'нанесува удар, мава' ~ *и вó му-ричé: "Шó мóри ти прáвиш? ... нă-мéн дă-ми-стрăмýвăш – фрáс, трáс, идно́ шăмáр. Иши! Ти ми-тéпăи, да-а нéма, гу-устăви, бигá, си-утíди* [ВЕв,Кор(305)]; ~ *вудничáро вăчăрáл, вăчăрáл нéкоă кáша, фăтúла, та: кáшта са:-нă-мăжáла, ка́ уддéл вăлко до:* (< да го)*-тéпе, та: кáша си-нăлиáжуве нă-глáвăта, а нă-тóă пáшкăта му-скинáл, нă-вăлко* [ПДој,Ник(157)]; ~ *видéх-ли да-сă-тéпăт, бéгум, нă-мóши дă-глéдум, дýшта ми-играа, сă-трéсум* [ПК,2(31)]; ~ *вúкни-гу кучéнциту. Гу-викáа. Кучéнциту му-ă-вăрти пáшкăта, пák íди. Нáјди-а жéнта сéга тíи. Já во́-ј лúлу, ричé, éли гу-типá, éм пá ти-милýва* [ВЕв,Кор(305)]; 3. 'изморува, исцрпува' ~ *за друмут уд риченто мадаф арно да се кажа, оти он му-ј ихтизалија* (многу потребен) *на кираџијата сăл на дуждовно време; кога-ј суо ногу-ј тепа дубúцте и зарди то којлјте оат повике крај друмут* [МЕ,Р(74)]; 4. изр.: **тéпум пăт** (= се движам некаде каде што не сакам) ~ *дă знáх от тăка́ ќи-нăпрáвте нéмше да-тéпум тóлкăв пăт* [ПК(Гăр)].

тепелуче n'додавка на капата' ~ *"Мамо, мори, мамо, главата ме боле!" – "На глава си фино фехче, на фехче си тепелуче] удузгоре и писќулче]. Хеј, зашто велии мила ќерко, глава да те боле"* [ТГев(95)].

тéпне (< тепање) n 'мавање, удирање' ~ *óн ej биринџúа нă сè, нă-пúјне, нă-кáрти, нă-тéпне. Уф-сè шó-ј лóшо* [ПК,2(23)].

тепрем да верејим – израз што го упатува Господ кон верникот што бара помош, Господ со споменатиот израз му вика: *"Покрени се, започни а потоа Господ ќе ти помогне"* [ТГев(413)].

тéра* impf 1. 'бара' ~ *ут-тáмка, é, сéга тéрат кój-е. Уддéле пá на-тó: ара́мúјта. Пá да-са-пúтат. Он ин-кажáл: "Сjá:, дúми тáквă-ј рабóтта, тувáрéјте éдна камúла пáри. Ќашéтте нáис сéлто"* [ВД,Н(276)]; ~ *тогáс децáта, кату чýха такá от тáтко им, и троúцата спăлзнáха рăка и излéзоха от тáтковата му кăшта, кинúсаха и троúцата да тéрат кăсмéт* [V,РМ(20)]; ~ *сè си-искажáл óн: "Пишúн, рéкал, га-убráме мазáта. Е шó кулáј најдéте: катрáнин казáн турúте, тáли да-прапáдне уф-казáно". Е, такóва, нáпкумта ут-камúла пастăрмá тараáте* [ВДој,Н(280)]; ~ *árна зăвéјна чáфка-ј, ќи-зăгúне нéгдин, сéтне трéбе да-а-тéрме низ-грáдо* [ПК,2(129)]; ~ *мóлита трăгнá мéсто дă-тéре. Утидé сигá нóго нă-дăлéко, нă-аднá răскрăсница; дă-кáжиме такá дă-óде нă-кăд Сóун пăт* [ВКук(283)]; – во текстот

среќаваме пример кога кон именка како определба се јавува друга именка, наместо придавка – според турски образец: **Со́лун па̏т**; 2. 'сака' ~ *тогáс бахчеванџúата отúде на долúа му, вéли на дéтето: "а брé сúнку, úди, ти вúка господáрот, не знáм штó тéра да ти кáжи!" Дéтето станá, отúде на господáро, му са поклонú* [V,PM,150]; ~ *Дуjдé гарвáнката и кáк га-вид'ála тóс чув'ák, з'ála да-му-искáра* (извади) *учúте. Гарванчéта рекли: "Нимój лáјко, да-му-ги-звáш на-нéгу учúте, тój ја-утепá змиáта". Тój са-испла-шúл и тéра да-га-утéпа. Станáла т'а, му-кажýва: "Какó бакшúш úскаш (тéраш) да-ти-дáм"* [ВСер, Кал(336)]; ~ *зема ухтарјут и гу утнеси на царја. Царјут, кату гу зема ухтарју, виде удол на дното му, најде еден алтăн и са почуди. Тогас тојнака позна, ча царјут гу милува и тера зент да гу чини* [V,PM(48)]; ~ *кату чу така царскиј син, са почуди, как тријси и девет братќа да ги е страх од една сестра. Тојнака рече: "јазе терам да ида, да га вида таја ваша сестра"* [V,PM(48)] – во контекстот се забележува употреба на крат. зам. форма за директен предмет во служба на дативни конструкции: **са почуди, как тријси и девет братќа да ги е страх** (м. 'да им е страх'); 3. 'врши, исполнува' ~ *и јóбити бúле прáвини кри Бóга, шо и тéраа сúти пувéли* (барања, наредби) *и прáвини Господúнови чúсти. И дéти немáле ич, óти Елисавéт бéши јáлофа и óбити бúле дúп* (многу) *устарéле на гудúнити* [M,VK(320)]; ~ *и царјут гу зема, гу кладе на бахчата му да чува таму еден триндафил, само по едно гонце да му докарува на царју ката заран. Млогу врјаме сиромахот таја работа га тераши* [V,PM,105]; 4. 'посакува' ~ *околу на 17 година тога рече на мајка му: "мале, да идиш да ми тераш царјувата керка! Сакам да са женам"* [V,PM,88]; ~ *му вéли: "е чéдо, сегá си дошéл тýка. Цáрјут ти сáка да му сá цéниш хизмикáрин нá нéгу. Кáк велиш, ки úдиш?" Тогáс Половúнмицáн му велú нá пóпот: "кáк тéраш тúнака, тáти, такá чúни! Ми си тáтку"* [V,PM(107)]; 5. 'принудува некого да стори нешто' ~ *"Дубрýтро, свáќе!" Она рéкла: "Ут-шọ дудéка смă свáтăве?" "Ут-шó дудéка! Нáшта и вáшта бúшка бúле сéстри, мă-тираа дạ–ạ-зéам нạ-скạнúста (крụтéнка)"* [ВГ,Ґав(274)]; ~ *Фурнаџúјте му-рéкле: "Дéк ќ-óјши?" – "Ќ-óм ќ-ạ-убúам лáмјата". "Е, му-кạжáле, ако-ạ-изéјши вáа фýрна лéп, мójши дạ-ạ-убúјши". Нă-мужéл дạ-ạ-изéде. Лáмјата гу-тирáла нéјнто дéте дạ-вúде дáли усе лúсте и-јáде* [ВГев,Ґав(273)]; ~ *пиле пее пу турски дуќајне] с уста пее, с грло збор чинуве] "Не ми е жал , кузум братко Ристо] не ми е жал от* (пишува 'ат') *ти мен ма лажа] тук ми е жал оти не ми кажа] тук ме лажа ду девит гудини] ти ме тира уд Дунав за вода] а јас не знам Дунав дека тече"* [ТГев (199)]; 6. 'гони, брка' ~ *от мăра час сетни и тојнака си разбуди и, кога виде, ча марифет му чиниха, фати после да ги тера и ги прифтаса на пăтјут* [VPM,64]; ~ *кату чу тојнака така, отиде, от кăштата му, зема едно вреќе и отиде на лозето му, аф врекиту нетри си кладе носите и отвори устата на врекиту. Кату чуваши таму, ету едни авџие терат еден зајак да гу фатјат* [V,PM(83)]; ~ *другиј ден га зема пушката, отиде*

на лов и, кату отиде аф гората, виде млогу авции, тераха едно фил'у да утепат; вазден са мъ́чеха, не можиши некој да гу отепи [V,PM,41]; 7. 'очекува' ~ *тогáс и децáта му ре́коха: "да и́дими, тáте, да си главíми, кату што ве́лиш, áма да не на те́раш до три годíни, ча нúа, дурдé не добúими пáри, не ки дójдими"* [VPM,20]; 8. 'настојува' ~ *сиромахот отговори: "жену, нúа сега имами да јадеми, да пиеми. Што ни требува да терами, да си научими царјувите скришни работи?"* [V,PM(65)];

9. 'води, тера добиток' ~ *мори, што ме даде, мила ле мале] на куќа бугата, ле мале] мори, на момче малечко, ле мале?!] мори, гуведа ки терум, ле мале] и оно пу мене, ле мале:] "Чек-ме, чек-ме* (чекај ме), *мила ле додо] трнче се набудех, додо!"* [ТГев(141)]; ~ *да не ми настáпиш, лудо, меснати ми пети] меснати ми пети, лудо, на бајна бајнани] на бајна мијани, лудо, сус гебре тријани] пулека си терај, лудо, твоја брза којна* [ТГев(158)]; ~ *што си веле Јана[веле ем гуворе:["Мале, мила мале[гуведа как тирах[јуф мајка се врнах[там си пуапнах[сега не-м са-јаде"* [ТГев(158)]; 10. изр.: **те́ра фодулу́к** (= се гордее, се прави важен) ~ *óти сéкоа кój те́ра фудулу́к, ки пáдни дóло, тó па шó-ј дóлно ки си чúни гулéм* [MV,K(267)]; **кулáј те́ра** (= се труди да најде начин) ~ *сабáјле ка-видéл цáро: пáрте зéмани! И, са кулáј тéрат д-о-фáтат. Имáло нéкуј арамúа затвóран; ... о-пúтат тáм шó дá-напрáват: "Кáк кулáј да-нájме, да ни-кáји?"* [ВДој,Н(278)]; **адно́ тира́, две́ најде́** (= се кажува кога некој претерува во своите барања, и поради тоа ќе доживее непријатности) [ПК,2 (151)]; **ти о-те́риш уф-купри́нта, о́н бе́ге уф-купри́фте** (= се кажува за оној што не знае да го цени, односно да го прифати она што е подобро) ~ *ти́-му-кажувши ка да-мо-ј по-аран живото, ама он не па-слуше, праве лоши работи* [ПК,2(150)]; [ПК,2(199)].

те́рање n 'барање' ~ *и напкумта цáро ги-збрáл сúте уф-сéлто: "Мójте пáри кój ги зé, да-са-кáже. Натóлко кулáј те́рање до-фáтуме, намужéме. Нéк са-кáже ко-награ́дум óште"* [ВДој,Н(280)].

тербие́ adj 'се кажува за некој што е културен, добро воспитан' [СКук (337)].

Тереќе-пазар-хан top. 'прифатилиште, вид хотел, примитивен во Солун'. Таму во минатото (пред Балканските војни) отседнувале македонските кирации, тие што превезувале стока [ТГев(424)].

терзијче* n, dem. – в. **тирзија** ~ *Бог да јобије, мамо, терзијчето, аман аман мила мале комшијчето!] што ми скроји, мила мале, јелеченце] што ногó ме стеге чак јод мишки* [ТГев(309)]; ~ *ај Димке, Димке, јубава ти Димке!] Дилка си јотишила на града Солуна] Димка си е флегла јуф масăр чаршија] ного си глидала, малце арисала] малце арисала, жлăта ми камуда] она је нусила на Митре терзијче* [ТГев(204)].

те́рк m 'образец по кој нешто се прави' [СКук(337)].

терсене adv 'мачно, несреќно' ~ *бидејќи гу знам селто лагам оти не ки биде лошо да а пузнајам русската публика тро-тро су живувачката ув во село. За ва работа јас имах умут да се зафатам оше прăвнјут пăт, коа кинисах за патриата ми на 1898. Рабојтте така терсене*

дујдеа, уд мојта сакачка (желба) *ништо не испадна* [МЕ,Р(69)].

тертип m 1.'ред, навика за добар ред' *~ тогас царјут му вели: "сега и двата да ходими, ке да постанеми, но нади јаика да ти вјахна мăра, и сетни тинака пак ми вјахнуваш мăра така да гу извадими то јакуш!" Сиромахут не позна, по кој тертип му каза царјут* [VPM,54]; – кумот во "машката" свадба е најважен. Нему му се дава првото место и од него зависи сиот *тертип* на свадбата. За неговите желби стојат на располагање и домаќинот и домаќинката. Првата чаша со вино му се дава на кумот. Тој откако ќе се прекрсти ќе благослови: *"Ка е арно Госпуд нек даде; мир и милуст, касмет и бериќет! Да са живи млади! Госпуд да им даде век и касмет да са имат* (да се сакаат), *да са кирдосат, Аврам и Исакува мулитва да си имат; и кумство ду века да биде!"* [ТГев (170)]; – во контекстот што следува Таневиќ го опишува животот во минатото и како дошло до новиот **тертип**: некогашните куќи биле без *"тавајне, буарцјна и удај* (соби) *за госте"*. Зиме сите боравеле *уф куќи* (таму кај што е огништето), а през летото *уф трем;* зиме сите спијат на *софата* – подигнат дел во близина на огништето, освен младоженците; тие година дена спијат *ајрција* (одделно) *уф кулиба* (таа е соба без прозорец, но е дел од куќата). Домаќинот со жената и децата спијат на *горни кăт* – во контекстот се има зачувано определена придавска форма: *горни (кăт).* Така било во минатото, но уште тогаш кај поединци се јавувал апетит за посебност; еве како тој "апетит" го опишува авторот: "сакам *да немум никакув субаша, па да ми праве* **тертип** *и куманда. Как сакум така работум. И ако сă мăчум ама знам биле за кого* (погрешно пишува 'за кога') *пичал'ум* [ТГев (286)]; *~ виде́ сна́ата не́ би́ве пунéјното, си-лигна́ нă-бра́шйнто* (се помири со ситуацијата), *си-о́де пуна́ште тиртúпе* [ПК,2(194)]; 2. 'мајсторија' *~ кату чула така ламјата, му вели: "сос каков тертип сака царјут да га земи мојата мома"* [V,PM,45] – во југоисточните македонски говори со лексемата **мома** се означува млада женска особа, во случајот – ќерка.

т'е́с pron – лич. зам. за 3 л. мн. 'тие' *~ Идúнајут бра́т гул'а́мајут на́ва напăнт'ут д'е хо́ж'даха инăја га́лица мло́гу; вилú: "Т'е́с га́лица да-ста́нат с'ѐ о́фцă да-да́ли на-шúчкајут инса́н* (луѓе) *ли'ăку!"* [ВБог,Вис(340)]; *~ тогај му вели тајчето: ела да побегниме, зашто нас и двата ки на погубјат оттука, и на́ тес трите косми; кога ки ми сакаш мене, да ги лизнуваш* [V,PM,158]; и: **тези** *~ најдé едни жéни: една́ ста́ра ба́ба и трú мла́ди. Хýбави би́ли мо́ми, ни́хната гиздавúна не мо́жи да си иска́жи. Кату ги виде́, тој са почýди и ве́ли на ста́рата: "ej ба́бо, дали́ ми да́ваш една́ дивójка о-те́зи"* [VPM,9]; *~ му вели: "си́нку, те́зи дивójки не́ са за те́бика; л'у кога́ са́каш ти́нака л'ýба, ја́зе да ти на́јдам; е́ла по ме́ника"* [V,PM,9].

те́син* adj, орр. на 'широк' *~ пу-н'о: пуминýве во́та. Дујдýве ду-тăра́к – тúй сă-нăре́дăни пра́чки кој-шо-зăдăржувăт дă-не́-флéзе уф-бýкăта ѓýбре, гра́нки, не́ко: дру́го не́што. По́сле уд-бе́нто, пра́ку-тăра́ко флéве* (водата) *у бýкăта. Бýкăта до́лу те́сна-ј, та́: сă-ви́ке* **пујра́** [ПДој,Ник(171)]; - објаснување за *ко́рăб* (чамец што се користи во

Дојранското Езеро): *гла́йвта те́сна, удзи́ди широ́к* [И,Гг(122)]; ~ ***пре́кӣр-ej*** *те́сно ме́сто кӣт пра́кӣра́вӣт* (поминува) *сто́кта* [ПК,2(88)]; и: **тјасин** ~ *и как отидоха аф една гора, аф едно тјасно месту, Дели-Димо влезе аф пусиа и му вели: "скору, господине, извади на мегдан парите ти, за да добиеш душата ти"* [V,PM,67].

те́сничка adj, dem., f – в. **тесин** ~ ***штӣркӣло́ва чо́пка*** (цвеќе) – *тӣка́ и́ ви́кме на-мо́минта сӣ́лsa ка́ ќи-да́де се́ме. Оно-j уф-адна́ кут ча́шкичка, ил' па мо́ш сӣ-ре́че, кут-чу́шка, те́сничка, дӣ́лга, али́с штӣркӣло́ва чо́пка* [ПК,2(141)].

те́сничко adv, dem., opp. на 'широко' ~ *не́ да́j Бо́же дӣ-до́от, де́к ќи-сӣ-зӣвӣ́ртме, но́го не́-j те́сничко, нӣ-мо́jш а́jн чуве́к дӣ-прӣче́кш* [ПК,2(180)].

тескере n 1. 'документ за лична идентификација, вид пасош што се употребувал за време на турското ропство' [СКук(337)]; 2.'писмена потврда; дозвола' ~ *и тој га пусна на мајка му понуда. Ама јазе, как ти видех, ча си моwни болин, ти га дадох на тебика. Кату чу така џарјут, му даде едно тескере и му рече: "иди на моја азнатар, да ти даде за калинката парите!"* [V,PM, 109].

тесла f 1.'железна направа, алатка со која мајсторите ги делкаат дрвата' ~ *по-малкиот, л'у да трӣгниш да иди аф гората за дӣрва да бери, не беш кабил, или балтиата ки загубиш, или хортомата; на нива да трӣгниш да иди да оре, ке да загубиш теслата* [V,PM,82]; – *кираџијата* (тој што врши превоз на стока со кола) кога е на пат со себе носи *ортума* (резерва), а *арабаџијата* (тој што колата е негова) носел секирче, *тесла* и некакви дрвца да му се најдат ако е потребно нешто да поправи на колата [ТГев(419)]; 2. изр.: **уф-не́го-j и уре́хо и те́слата** (= тој е главен, од него зависи како ќе се развива некоја работа) [ПДој(138)].

теслиме* pf 1. 'остави нешто во добри раце, каде што ќе биде чувано' – "женската свадба" трае пократко отколку "машката", таа завршува в недела навечер; роднините, откако ќе ја испратат невестата, т.е. ќе ја *теслимат* на деверите од младоженецот, се враќаат кај родителите на вечера и потоа се разидуваат, си одат дома [ТГев(191)]; – ако болниот многу се мачи пред смртта тогаш го *таксуват,* се простуваат со него и го *теслимат* на Бога и на анѓелите: ќе го повикаат попот да му прочита *прустена мулитва* и да го пречести [ТГев(170)]; 2. изр.: **теслим чине** (= даде, односно подари нешто) ~ *ох си киниса грејин Ил'о сус кола да joде] ох, сус кола да joде џанум] жито да пурдаве] ох си је стигнал грехин Ил'о јуф града Солуна] ох жито је теслим чини Ил'о и душа си даде* [ТГев(28)]; пред спиење верникот се крсти и му се моли на Бога со овие зборови: *"Свита Бугуројцо и Свита Ниџел'о на помоќ да ми бидиш, уд лоши работи да на чувиш! Свита Бугуројцо и Свита Варваро, на вас ви са мол'ум, уф ваши рӣци душта си ја давам, на вас теслим си ја чинувум"* [ТГев(306)].

теснава f 'кога нема доволно простор, теснотија' ~ *е, кӣ-зӣпре́л, удде́ле ти́й де́чкӣта дӣ-j искӣ́рӣт ут куф-че́го. Шо дӣ-ви́дӣт, де́цӣта сӣ-искла́ле ус-но́жувуто, сӣ-избуде́ле, са́ми сӣ-искла́ле ут-теснава* [ПДој (163)].

тесно adv, 1.opp. на 'широко'; 2. изр.: **сă-нăјдé нă-те́сно** – кога има потреба, некоја мака: ~ *óн ќи-нă пубăрке ка́-ќ сă-нáјде нă-тéсно. Сă-нăјдé-ли нă-тéсно, já-тај-о:-тăрче уф-нáска* [ПК,2(197)].

те́сто n 1.'брашно измешано со вода, квасец и сол, приготвено за да се пече леб' ~ *ej Димке, Димке, јубава ми Диміке!] дамли така сакиш и јас ки гу правум] ама ки те мол'ам и јазе за нешто:] ти да ми направиш бела ми пугача;] брашно ти да сејиш сус твојите клепки] тесто ти да месиш сус твојите слăзи* [ТГев(204)]; ~ *нă-Блáгувиц* (име на празник) *нă-мăлéчките мóмички им-дýпат ýшичките, дăим-клáдат убéчки. Нă-тóо дéн мóмичките сă-зăýчуват дă-мéсат. Дудéк мéсат мáјките им-сóл'ат шикéр уф-тéстто. Прáвăт блáга пугáча* [ПК,2(23)]; **ту́ри пе́чи** ~ *тó-ј бáница, сă-клáве мáлчко рéтко тéсто уф-типциíта и сă-зăпéчуве, сéтне пá сă-клáве ут-тéстто, пá сă-путпéчуве и сè тăкá дур дă-сă-нăпăлне типциíта* [ПК,2(84)]; ~ *Чуréко сă-нóсе нă-армáсăнте. Сăпráве уд-ýбуво чúсто брáшно, а уд-гóре-ј нóгу ýбуво нашáрна утсáмто тéсто. Намáжна-ј ус-шарлáн, а сéтне-ј насóл'на ус-шикéр* [ПК,2(132)]; 2. 'изопшто маса, из-мешана, слична на тесто (по гус-тина)' ~ *тó-ј вáрни, пăрцéдни думáти, гăсто, алúс тéсто, сăклáве уф-мáнца* (објаснување за терминот **агдá**) [ПК,2(17)].

тета f 1. 'сестра на мајката во однос на децата'; 2. 'постара жена; во случајот фигуративно' ~ *"éj-ми, óна ми-вúка: вăртăм пáшка, сéчăм дăбúчка, пýшчи-ми пúле". – "Ух, мóри будăлá, му-рéкла тéта Врáна, су-шó, мóри, ќи-ти-сéче óна дăбúчкăта? Нéма ни-рăце, нéма ни-нóши, ни-бăлтúа"* [ВВ,Крон(314)].

тетива f 'вид жица од исплетени (усукани) црева од овца, се употребува како лак кога се дрнда памук (*бубаќ стивасајне*), а децата ја употребуваат за правење *паиди* (направа за ловење птици)'. Се приготвува на следниот начин: наесен кога се колат овци за *пастрма*, цревата се мијат во ладна вода и откако ќе се исушат ги премачкуваат со лук за да не ги јадат глувци [ТГев (361)]; во Кукушко запишавме **те-ќува** ~ *пăúта* (примка, фак) *апráвме сáми. Ќи-зéмиш áдно дăрво куту купáнка и тéќува* (тетива), *ќинăпráвиш двé крăснáти, тéќуфте ќи-ј óпниш, ká ќи-завлéчиш тúа крăснáтте сáми ќи-пл'ýснат, тóги сă-фáштат пúлците* (птиците). *Пăúта а-курдúсувиш на-гýбăрто, усн'áа фáштат пúлци пу-двóрштта зúмно врéме* [ПК.2(94)].

те́тин m *'тó-ј мăжо на-сéстрăта уд-мáјкăта' ~ за-гулéмјут ништáн дујдéа пáк тóг'иска óсум дýши; свéкурут, вýјкото на-мóмчто, тéтинут дујдé, дéвирут (брáт-му), кýмут дујдé и дрýзи нúјни руднúни, бăрчéдăвци. Нóсаа пéчăво, рúба уф-тáва* [ВГев,М(269)]; ~ *нă-свéкурут бухчăлăк, нă-свекăрвата еднóшка, нă-чтúри дéвире, нă-сúте бухчăлăци, нă-зóлва, нă-чúн-му, нă-вýјку-му, нă-нéгувут тéтин, нă-кýмут (по-отsăди)* [ВГев.М(269)]; ~ *тéтин ти Вáнуве прáваа сúрништа: áдно стáро уф-кáци, áдно мéко сúрне кут мáсло, уф-мешúни гу-пăлнаа* [ПК,2(101)] – во контекстот се забележува како именката **сирне** која што обично останала како еднинска форма, овде се јавува со наставката **-ишта,** која што служи за образување на збирна множина: **тéтин ти Вáнуве прáваа сúрништа**.

те́фе n 'хемиски елемент со жолтеникава боја, сулфор (S)' [СКук (227)].

теферичлик m 'убаво место со чист воздух и дрвја наоколу' – против болеста **охтика** (туберкулоза) се препорачува основно добра храна и престој, прошетки на *теферичлик* (на чист воздух). Некои болни пијат козје млеко, а некои од магарица [ТГев(228)].

тефтер* m 'поголема тетратка, книга во која обично се бележат сметките' ~ *Нај-гол'а́мојут на едно́ село си фа́ти гувидар... нај-ма́лкојут оти́де на еди́н гол'а́м базирґа́нин, са главѝ таксилда́рин, да му бере́ верисја́нта. И така́ базирґа́нинот му купѝ еди́н ха́рин ко́н, му да́де и тефте́рите* [V,PM(20)]; ~ *а́ма то́ј, л'у излезе́ от ко̣н'ут, заедно́ч зема́ диса́кот и тефте́рите, му да́де хеса́пјут на господа́ро му, кату ка́к требу́ваши* [V,PM(23)] – глаголот **излезе** со значење 'се симна' пр. од коњ; освен во егејскиот дел, го имаме констатирано и во вардарскиот, на крајниот југоисток, во подножјето на пл. Огражден ~ *излезѝ сиромаха́хот от зла́тената гимѝа и оти́де пра́ве на господа́ровата кӑќита, чинѝ здра́вожѝво сос господа́рот и му показа́ тефте́рите што ра́бота направѝл на таксѝтот* [V,PM,15]; и: **тифте́р** (со редукција **е > и**) ~ *"Е попе, попе, му веле увчарут, една овца ти дадех да са чинум Св. Јован, утре ки ти дунесум две, салде да ма избришиш уд тоа тифтер и да си устанум пак Стујан. Што ми трабуве толко ќар, јас сум сирумах чувек!"* [ТГев(27)]; ~ *муричѐ кадѝја на Стратин-о́ма: "Дайдиш Стратин-о́ма, до́ма-ми да ми-прика́живаш". То́га му-ве́ли Стратин-о́ма на-кадѝја: "Пу́ѝти-ми мӑќата да-това́рам тифтѐрјите-ми"* [ВСол,К(271)] – во контекстот има очигледни нерегуларности во употребата на членот, што сигурно не би ги допуштил некој на кого мајчин јазик му е македонскиот: **му-ричѐ кадѝја на Стратин-о́ма... то́ва му-ве́ли Стратин-о́ма на кадѝја** - и навистина запишувачот на приказната е Србин (М. Вукчевиќ).

тефтер-баша m 'човек што оди со *русалиите* и бележи колку пари имаат добиено и колку потрошено'. Додека *русалиите* играат во дворот *тефтер-башата, питропот* и еден *русалија* одат до вратата и откако со нож ќе *нарежат* крст над вратата, влегуваат внатре, еден го подава *дискосот* и домаќинот става пари внатре [ТГев(224)].

техна́ f 'тишина, спокојство, самоќа' [СКук(337)].

те́че impf 1.'кога нешто што е во течна состојба ќе почне само од себе да се придвижува по надолна површина' ~ *ка́мино ре́кӑл: "Убва бѝстра во́јчка си-те́че врӑз-ме́н ту́ка, а́рно ме́-ј, нӑ-мо́жум а́с нӑ-те́п бӑлтѝа дӑ-ти-са́бул"* [ВКук,Иц(291)]; ~ *де́тто ре́кӑл нӑ-во́ота: "Во́до, а̀ј изно́сјоо то̀ ка́мино". "Е-е, ре́кӑл, сја̀а ми́рно си-те́чум, ќи-до́м нӑ-те́п ка́мине ти-вле́чум, не́ и́дум"* [ВКук,Иц(291)]; ~ *"не ми е жал от* (пишува 'ат') *ти мен ма лажа] тук ми е жал оти не ми кажа] тук ме лажа ду девит гудини] ти ме тира уд Дунав за вода] а јас не знам Дунав дека тече"] Јутат иде шајка шилширова] јуф шајка си пиле пузлатено* [ТГев(199)]; ~ *де́тто о-фати́ очубо́л'* (болест на очите), *ка́ му-сӑ-зӑлипи́ли о́чте, ка́ му-пуцӑрвине́ли, сӑлзи му-те́чат,*

на-мо́ши да-пугле́дне [ПК,2(82)]; ~ *Лиси́цта а-грӑбна́ла та́вта и сј-ӑ-истури́ла ка́шта врӑз не́. И вӑлко ӑ-стигна́л и а дӑ-сӑ–фӑрле врӑз не́, и о́на фӑти́ла дӑ-о́хке. "Шо́-те-ј, мури́ ку́мо ли́со?" – "Вудничаро м-јӑ-скӑпа́ гла́вта дӑ-ми-те́че мо́зуко"* [ВКук,П(286)]; 2. 'трча' ~ *влези в харамијските удаи та и собрал сичките руба, што имаха, ги запали нетре на одајата да горјат; ја харамиту, кату видеха вогинот, текоха да видјат* [V,PM(174)]; 3. изр.: **па́рта те́че ку́ту во́да** (во голем дел од градските семејства во кои потребите се задоволуваат главно преку пазар, парите многу бргу се трошат) [ПК,2(188)]; **бери́кет да те́че** (= годината да биде родна) – на празникот *Вудици* тој што прв ќе отиде на чешмата, пред да налие вода, во водата ќе фрли по малку жито од сите видови што ги донел од дома и ќе рече: *"Госпуд да даде воја гудина бериќетут куту вода да тече; да извире и ич* (никако) *да не сврше"* [ТГев(24)]; **а́к не́ те́че, ќи ка́пе** (= ако нема многу, ќе има малку – тој израз често го употребуваат занаетчиите) [ПК,2(151)]; **ли́кте му-те́чат** (= се кажува кога некој има голем мерак по нешто, пр. по јадење, по пиење, но и пошироко) ~ *ви́ј* (види) *ка́ гă-гле́де, ли́кте му-те́чат* [ПК,2(174)].

те́шка adj(f) 'жена што носи плод во утробата, бремена' – кога жената ќе го изгуби својот *ред* или *време*, тогаш знае дека останала *трудна* или *пуварена* или *тешка* [ТГев (103)]; ~ *Он, как зема кубилата га товари две кила. Калитата му тебдил са чини, гу виде вјахнат на врӑх товаро. Кубилата, што била тешка, на пă̆тју метнала, и тојнака излези та гу зема жрјапчиту* [V,PM (94)] – во контекстот, а и на други места глаголот **излези** се јавува со значење: 'се симна'; ~ *мло́гу беши богат,... али поне́же Господ не му даде́ че́ду, и за това́ мло́гу си мо́лиши на Бога... и от мло́готу мо́лени Го́спод дочу не́говата мо́лба и му даде́: же́ната му остана́ла те́шка* [V,PM(7)]; ~ *де́тто трӑгна́ нӑ-гурбе́т. Ут-де́н нӑ-де́н мо́мта се-усе́ште. Слугѝните ви́кат: "Ца́рскӑта мо́ма те́шка". Ут-чуве́к нӑ-чуве́к нӑ-бӑшта́-ј се-чу́. "Аку-ј те́шка, ви́ке ца́рут, ки-а-зако́л'ум"* [ВКук(282)]; ~ *же́нта ка́-ј те́шка ашă̆рди́суве* (= има непријатно чувство, особено во првите месеци, со нагон за повраќање) [ПК,2(21)]. Состојбата на бременост кај животните се изразува со други називи, сп.: овцата е **сјагна**, козата е **скозна**, *бишката* (свињата) е **спрасна** итн.

те́шко adv 1. 'мачно, жално' ~ *виде ли другиот стар, што идиши и ми велиши: блазе ги онца, што са родиха, и тешку на онца, што умрјаха* [V,MP, 84]; ~ *на то́а вре́ми, ка́ му дујде́ Исус на Капернау́м, му утѝшал иде́н јузбаши́ја кӑд не́го, сӑ мо́лиши на не́го ем ве́лиши: Афе́ндо де́тито ми ле́жи уф ку́ката фате́н, и но́го сӑ мӑ́чи те́шко* [M,VK (259)]; ~ *дојде́ иде́н човек на Исус, му сӑ пуклуни́ на не́гу, да му ричѐ: Афендо, про́сти ми на де́тито мо́ј, о́ти гу фа́ќат, и па́ѓи до́ло, те́шко сӑ мӑ́чи* [M,VK(267)]; 2.'многу силно' ~ *не́кугаши уф-гра́до До́јран живајале мӑши и же́на. Ти́ имале две́ де́ца – Ива́н и Ти́на. Ка́ имал Ива́н де́сат гуди́ни, а Ти́на се́дам, ма́јка-им те́шко сӑ-рӑзбуле́ла и умре́ла* [ВДој(276)]; ~ *ама Го́спот позна́ не́говата клеве́та, и затова́ на средја́ пă̆тју си заоблачи́ небе́-*

ту, вати те́шко да грами́ и да ля̆ска. Та́му на пя̆тјут фарли́ Го́спот ка́мин от небе́ту [V,PM (16)]; 3. 'напорно' ~ *Куша́рѓата била́ дале́ч извӑн се́луту. Мӑжӑ ја́хнӑл ко́нчјӑту, пя̆к-женя̆та са-ка́чила на кубила́та И две́т'а били́ тру́дни. Пу-пя̆т'а ко́нчјӑту са-умури́ло и ка́зӑлу на-ма́јка-си чи-му-ја-мно́гу те́шку* [ВДр,ГБ(331)]; 4. изр.: **му падна́ те́шко** (= се навреди) ~ *виде́ та́му иде́н чове́к шо не́ бе́ши приминет да ли́чи за сфа́дба. Да му ве́ли на не́гу: Прија́тил, ка́к си дујде́ ту́ка, шо нема́л си ру́ба за сфа́дба? Па о́н му падна́ те́шку* [MV,K(270)] – во изразот се забележува нерегуларност во употреба на заменските форми, имено номинативната форна **он** се јавува во служба на датив; сп.: **о́н му падна́ те́шку** (наместо: 'нему му падна...').

тешковит adj 'незгоден, со тежок карактер' ~ *му гувори Афе́ндот да му риче́: А ло́шо измеќа́р и тешкови́т, ми пузнаја́ ти на ме́н шо жни́јам де́ка не́ сија́х, и приберу́ам де́ка не́ сам да́л; требу́аши и ти да гу да́диш на сара́фити мо́јто зла́то* [M,VK(271)].

тешкути́а̄* f 'мака, страдање' ~ *по́вике тешкути́та ко́ј гӑ-те́гле* [ПДој (137)]; ~ *и́мум но́го̄ тешкути́ј, но́го̄ мӑки, ќи-ми-ту́кне жӑлчкӑта уд-мӑка* [ПК,2(201)].

ти́ (ти́и) pron — лич. зам. за 3 л. мн. 'тие' ~ *Дру́гата: "Ка́ ки-пура́сне, то́ шо́-ј до́јдӑн мӑши да-ј-би́де". Тре́тта па рӑче́ла: "Уф-гуле́м гра́д д-о́де". Ут-та́м стана́ле ти́, си-удде́ле* [ВДој(277)]; и: **тија** ~ *ца́рут ви́ке: "Ка́к? Мо́јта мо́ма во́нка не́ изле́зе и тува́ да-ста́не!" И ви́кӑт два́ цинл'а́та, кӑчу́ва-га уф-пајто́нут, дӑ-га-ука́рат та́му, де́к не́ пе́ӑт пе́тли; и́мто дӑ-не́-ј чу́ӑт. И зи́мат-га ти́ја, ука́рвӑт ду-адно́ ме́сто* [ВКук(280)]; ~ *ќе се опа́ше по́јас и пре́ѓач со-алтӑн'е; ту́ри на-рӑците гри́мни стре́брени, – ти́ја ги-кажу́ваме ко́лби; и́ма гри́мни от ме́да* [ВЕв,Бар(301)]; – во текстот се среќаваат 2 посебности: едната лексичка, присуство на архаизмот **мед** 'бакар', сп. стсл. **мѣдь**, рус. *медь;* втората посебност е граматичка: употреба на номинативната, наместо формата за директен предмет – **тија ги-кажуваме колби** (наместо: 'нив ги кажуваме'); истиов случај се јавува и во следниот контекст: ~ *Со-тӑпанут и со-сви́рците ќе-о́да̄т. Ка ќе-а-зе́ва̄т мо́ма̄та, ќе-ја́да̄т, ќе-пи́ја̄т. То́гај мо́ма̄та ќе-и-дару́ва ти́ја* [ВЕв,Бар(301)] (наместо: 'ќе-и-дару́ва нив').

тиа́тро n 1. 'зграда каде што се одржуваат претстави – театар' ~ *би́ме нӑ-тиа́тро;* 2. 'театарска претстава' ~ *глида́ме тиа́тро ва́адин;* 3. изр.: **за̄-тиа́тро на̄-л'у́јто** (луѓето) **сте га́аре** (= за подбив сте, без почит) [ПК,2(112)].

ти́ва* impf (< 'отива') 'заминува, оди' ~ *зема́л сос не́гу и хизмиќа́рот му, вја́хнали на бӑрзи ко́ни да по́да̄т на чу́зда зе́мја дале́чна. Џифаирџиата и́маши еди́н ха́рин таибие́т: л'у кога да ти́ваши на н'а́која трӑгови́а, ки си про́стиши сос тајфа́та му* [V,PM,26]; ~ *и кату ти́ваха два́та, хизмиќа́рот се гле́даши да на́јди н'а́кој скри́шно мја́сту да гу уте́пи, да гу уклӑви господа́рот му* [V,PM,26-27].

ти́во interj 'извик за бркање куче' [СКук(337)].

тига́ве impf 'одлага, одложува' (сп. 'тегне, развлекува') ~ *но́го а-тига́ве рӑбо́тта, ко́ј зна́а ќа-би́де ли* [ПК, 2(112)].

тига́чка f 'дел од разбојот, дрвото со кое се стега или олабавува основата при ткаењето' (изведено од гл. **тегне** – со редукција), се користи паралелно со **пувра́та́ло** [ДК,Емб(104)].

тигоба (< *тегоба* – со редукција) f 'мака, духовна тежина' ~ *"Што са вија Ристосуви ма́ки, што са вија тигоби!? Чиј са вија толко греуве; зарди кого толко са ма́че? Ваја душа не је толко гришувана, ваја душа није за такви ма́ки!"* [ТГев(284)].

ти́де* pf 'замина, отиде' ~ *Че́ка кадија дно́ де́н, два́ да хо́ди Стратин-оџа да-чи́нат ла́ф – не́ма ни́шчо! То́ва кадија пушти́ да-му-ви́кнат Стра́тин-о́џа. Ка́к ти́даха, да-трупна́ха на-по́ртата, Стратин-о́џа се-прави́ мо́ма* [ВСол,К(288)]; ~ *"Ко́ј тро́па на по́ртата? " – "Ка́де та́тко-ти?" – Та́тко-ли не-ј де́ва, ти́ди да бе́ре од та́рн са́ме да са́је* [ВСол,К(288)]; ~ *ти́ја ч'ин'и́ха мли́-уо пш'ин'и́ца и ти́ди да-го-миле́ даси-ч'и́н'и бра́ш'но* [Вог,Бал(343)]; ~ *гу најдо́а џифаирџи́ата на па́тју уте́пан, гу позна́ли, гу зари́ли, по́сле ти́доа на коња́кут, дадели хаба́р на паша́та. Пу́сна пашата л'у́ди да те́рат кој гу утепа́. Кога́ си научи жена́та му и деца́та му, ти́даа и те́ на паша́та* [V,PM,27] – в. **тива**.

тижа́ва f 'мака, тешкотија' ~ *и рашита́ са́та Галиле́а Исус да прикажу́ваше ка́т са бе́рија и си леку́ваши се́кој бо́л'ка и се́кӯј тижа́ва на л'у́дите* [M,VK(259)] – в. **тигоба**.

тизґа́х* m 1. 'работна маса во дуќан' ~ *И ва́рва́т си хо́ра на-го́ре, на-до́ле, пи́ат, ја́ат, не́ пла́шта́т, са́мо при́ка́ски на-чурбаџи́ата лука́жу́ва́т. Чурбаџи́ата не́-ј на-тизґа́ут. То́ се удде́лно, уф-дру́га ста́а* [ВКук(283)]; 2. 'наредени штици, обично покрај ѕид, каде што се оставаат алатките, плочите', пр. во ковачка работилница: ~ *наре́ди-ј пло́чите на-тизґа́о* [ПК,2(112)]; 3. во Ник(Дој) 'наковално' [ПДој(121)].

тиква f, bot. 1. 'едногодишно растение, дава големи плодови од неколку кгр., од неа се вари слатко (во дијалектот: 'благо'), но исто така се пече и се јаде' ~ *ста́мбулка-ј ти́ква за́-пе́чне, о́на-ј бе́ла, и́ма кут дили́ме, дили́ме* (сами од себе ограничени делови одцелоста), *но́го-ј бла́га* [ПК,2(86)]; ~ *пла́ска́ту́рник еј ја́дне ус-на́ринди́сана ти́ква,* (сторена на ситно со помош на домашна направа – неренде) *ја́ја, мле́ко и ши́ке́р, пе́чно уф-фу́рна* [ПК,2(86)]; сп. називи на производи добиени од тиква: *'благо' – риндусана тиква, сус пикмез варена,* посолена со печен сусам; *рацел'* (= парчиња тиква што пред да се варат се ставаат во вода со вар); во Гевгелиско освен од *тиква* се варат повеќе видови слатка пр. од *суви смокви,* од кори од лубеница *(сус пикмез варени),* и др. [ТГев(89)]; сп. уште: *...на́ ти́а́ ут ко́ра́та шо са́ уд лубани́ца, ут ти́ква* [ПДој(123)]; 2. рej. 'глава' ~ *на́у́чи идно́ по́јке уд-не́го, ма не́-му ка́жу́ва. Ка́-са́-на́дујдо́а читирде́ситте де́на, де́уто "Оф" ви́кна. Излези – "На́ ти-гу во́: у́чи, у́чи – ти́ква бу́чи! У врагут д-о́јии су-се́ не́го!", ве́ле* [ДК,Рам(141)].

тиква́рка f, zool. 'птица со жолти пердуви' [ПДој,Ник(126)].

тиквишки* adj 1. 'нешто што се однесува на регијата Тиквеш'; 2. изр.: **тиквишка пугача** 'бело, црвено, убаво лице' ~ *мома вода пије, мале, грло ји биле̄је] грлото ји било, мале, куту остра сабја] устата ји била, мале, чаша фикијова] лицето*

ји било, мале, тиквишка пугача [ТГев(53)]; ~ *кинисала мома, ле џаним] за вода да јоде, вода да налије] уд новата чешма, нова ем шарена] глава да. измије, ле џаним] лице да измије, ле џаним] лице, бело лице] тиквишка пугача* [ТГев(196)].

тиквини́к m 1. 'јадење од тиква, вид пита' [ТГев(476)]; ~ *и́ма го́л тиквини́к* (од страната нема здебелен крај *крашник*), *и тиквини́к ус-кра́шник. То́о ја́дне сӑ-пра́ве ус-ти́ква, ја́јца, ши́ке́р и мле́ко, се́тне* (потоа) *сӑ-пе́че* [ПК,2(112)]; 2. fig. 'погрден збор за размазано дете' – на таквото дете му викаат *галиник*, односно: *галиник-тиквиник* [ТГев(130)].

ти́ки part – за потсилување ~ *кӑжу́ве: "Ја́с ки-тӑ-дӑржум дур дӑ до́е та́тко. Кӑ ки-до́е к-тӑ пу́штум. Дӑ гу-нӑпра́виш нӑ пӑрчи́јна". И му кӑжу́ве нӑ-та́тку-му: "Ја́с ки гу-дӑржум, ти́ е́л гу-за́кули" (о́н не́ зна́е, о́ти си́н мо е ти́ки)* [И,Гг (115)] – во контекстот е регистрирана една понапредната фаза во извлекувањето на кратката заменска форма пред глаголот (што до скоро се третираше за особеност на западното наречје), специфичност е тоа дека извлекувањето е присутно и во формите на императивот: **ја́с ки гу-дӑржум, ти́ е́л гу-за́кули**, што не се среќава на запад.

тики́не impf – в. **тикну́ве** ~ *це́л ме́сиц ка́-ј квакна́л, не́ му-тики́не да-с-о́де* [ПК,2(57)]; ~ *шка́ му-иде ла́фут, си-пра́вме маабе́т зӑ-то́о, зӑ-уно́о и нӑ-адно́ш му-тики́не, сј-удде́, мӑ-уста́ви нӑ-пӑтут са́м* [ПК,2(199)].

тикла* f 'плоча, капак' ~ *замрӑкнува вӑв една го́ра. Ху́буу ма дума: "Ја ше спа тук – казва – в горӑта. Де́ ше вӑрва, казва, ше спӑ в горӑта". И, под ено дӑрво, ле́гнува там. Гледа – четириjсе души хора, вӑрв'ат. Отjуват на една ти́кла, че казват: "Ач аврам!" Тиклӑта ди́гнува са* [ВДр,Кал(333)]; ~ *сл'ава, нара́н'ува ги, напӑл'н'а ги в чува́л, парите. Напӑл'н'а ги в чувал и отива на ти́клата: "Ач авра́м, капа́ авра́м". Оназ тикла – дигни се, дигни се, похлупи са, похлупи са* [ВДр,Кал(334); сп. top. **Ти́клата** 'планински гребен со карпи' во околината на с. Клепушна, Зилјаховско; Ј. Иванов наведува од лат. tegula 'плоча за покрив' [ЈИ,Ми... (204)].

тикми́л'[1] adj 'готов, комплетен' ~ *гӑ-стукми́л, тикми́л' гӑ-нӑпрӑви́л* [ПДој, Ник(134)]; ~ *има́ло типо́ла, сӑ-кӑчи́л нӑ-типо́лта. А пӑ ве́чӑрта сӑ-субира́ли та́мка га́вул'то... тре́тио кӑжа́л: "Ја́с, една́ вудени́ца пра́вӑт, сӑта-ј нӑпра́вӑна тикми́л', са́мо не-им да́вум дӑ- зӑвӑрте"* [ПДој,Ник(166)]; кај Саќов од Кукуш: 'тоа што е во исправна состојба, спремно, што функционира' ~ *си́чко е тикми́л'* [СКук(337)].

тикмилj[2] adv 'сосема' ~ *За ва работа јас џмах умут да се зафатам оше прӑвњут пӑт, коа кинисах за патриата ми на 1898. Рабоjтте така терсене дуjдеа, уд моjта сакачка* (желба) *ништо не испадна, ами трибувише тикмил' да не си клам на умут* [МЕ,Р(69)]; ~ *кој уд удилjувајнту уд кӑд ветъ́рут* (северот), *кој уд кумшилъ́кут и алъ́ш-веришут су Гъ́рџите уд угрислъ́нца и jугут, кој ут бидејнту пу гъ́рџка пувелjа ув стредните векове, кој уд гъ́рџката џъ́рква... тикмилj сӑ изгъ́рчиjа...*

тикнифе́с m 'тој што зборува со високи тонови, односно кива и кашла' ~ *пуштил гла́с кут тикнифе́с* [ПК,2(112)].

тикнуве impf 'се сеќава' ~ *сидна лудо на мијани,] јаде, пије, Бога моле:] "Дај ми Боже јас што сакум] јас што сакум, ем што мисл'ум] дејна мисл'ум; ноќа сонум] на вичери ми тикнуве"* [ТГев,368]; ~ *му-ве́ле нă-стáпу: "Зáшчо нé истéра крáвите дă-пáсăт? Зáшчо не и нăрáни кукóшките? Зáшчо вóда нé нăпăлни? Зáшчо рýчук нé нăпрáј? Сéга, му-ве́ле, дă-знáш: ќи-тă-скăрийăм уд-нă-жéнта-ми гăзу." Тá зил'áва жена. Нé му-тикнýва* [ДК,Палј(124)].

тил m 1. 'задниот дел од вратот и од главата' ~ *фáти змíјăта дă-вúка: "Амăн, óф, íзвај-лиă!" И вó кýтре шió прáве: ă-пýшта гáгăта шуфăштáше óфци, ă-пýшта у-кăпúнта д-ă-изваé змíјта. И змíјăта сă-зăфáти пу-гáгăта, пу-гáгăта, му-сă-сфú нă-тúлут* [ВКај,Бош(325)]; ~ *"Јáс ă-изваду вá змíјăта уд-óгнут; и ă-пýшти* (пишува 'пишти'?) *гáгăта и пу-гáгăта, ми-сă-сфú нă-тилут, óкуто сáка дă-ми-гу-изваé. Дáли у-прáво е?" Лисúцта му-ве́ле: "Јáс мóжăм дă-сýдăм, áмa дă-сă-удвúе ут-тúлут"* [ВКај,Бош(325)]; ~ *и нă-трéтјут пăт, кóга сă-вăрнýва, му-ве́ле: "Пăрво зéвăј бáлтăкут, ýдри-ми тýка у-тúлут, пá сéтне дă-си-óдиш дóмa". И тó дéтто му-ве́ле:"Ако тă-ýдрăм ќи-тă-зăкóл'ăм". – "Нé бéри гáјле, тú!, му-ве́ле. Ако"* [ДК,Бир(150)]; ~ *гу-пúтăт тó вóлут: "Елăј, мóре вóл!" – му-ве́л'ăт. "Вá змíјта јáс ă-изваду уд-óгнут, а сéга, вúди, сфиéна нă-тúлут, сáка дă-ми-гу-изváде óкуто. Дáли у-прáво-е?"* [ВКај,Бош(325)] – во контекстот вокатив се изразува со номинатив: **гу-пúтăт тó вóлут: "Елăј, мóре вóл!"**; 2. изр.: **íма óчи и нă- тúло** (= се кажува за некој со голема итрина и снаодливост) ~ *сигáшните дéца íмат óчи и натúло, óј* (оди, обиди се) *д-излăјш* [ПК,2(166)]; **ка́-ќ си-ви́дум ти́ло** ~ *ќи-га-зúме* (за жена) *ка́-ќ си-ви́дум ти́ло* (зн.: 'никогаш') [ПК,2(169)].

тили́чка (< **теличка**, со редукција) f 'малото од крава, јуница' [ДК, Емб(104)].

тил'ме́ n 1.'сосема пресно сирење во кое нема ставено сол' ~ *кăде нáс нúă сáмо óбично прáвăме, óбично сúрне, íнăче кăшкăвáл, тăквíи рăбóти нé знáјме дă-прáвăме. Гу-клáвăме уфсăлăмýра. Тил'мé гу-вúкăме óште кá нé-ј цéдăно. Пóсле ки-стáне стáро сúрне* [ПДој (156)]; 2 'млеко потквасено само од себе'.

тил'фуни́са* pf 'прати телефонска порака' ~ *нáм дур-дă-сă-нăјáдне дójди рéјзут. Му-бéге. Ми, сá: нúе шó ки-прáјне? Му-вéл'ăм: ки-óјте нă-тилифóнут, ки-пýштте дă-дójде шéрза, дă-тă-зéве. Утúшле ду-дóлнăта лáала у дујќáнут, тáли си тил'фунисáле* [ВМег,Цăр(319)].

тима́ре impf 'одржува добиток во уредна состојба: го мие, го чешла, го чисти' [СКук(337)]; fig. (за човек) ~ *тáа мла́та снáа нóго о-тимáре стáрјо* (= се грижи за стариот, му угодува); сп. уште: *íч н'óо* (< не го) *тимáре* (= не му обрнува внимание) [ПК,2(112)].

тими́а f 'почит' – в. **тимина́** ~*Исус ричé: Да нé утéпаш, да нé бăркаш су дрýга жéна, да нé крáдиш, да нé чúниш испáт на крúво; да íмаш тимúа на тáтко ти и на мáјка ти* [MV,K(268)]; ~ *óти Човéшнуо Сúн нé си дóшал да му рабóтат, тукý да рабóти, и да си дáди нéговáта дýша зáрди нóгу и за сúти л'ýди, да устáни здрáв и закóн и тилúа на нéгу* [MV,K(286)].

тимина́ f 'поклон' [И,Гг(129)]; ~ *сă-кăчýвăт гóре нă кунáкут. Да гу-дúгнăт*

пирдéто вúќе – пá не кăжýве, туку мúгу нójзте на чурбамúата испáѓе прăт цáрут. Му-прáве аднá тимúна и му-кăжýве [И,Гг(111)].

тимину́га f , bot. – в. **тимину́шка** ~ *га-íма пу-трáпуфте* (меѓите), *мăлéчка-j, нúско рáсте, íма ýбуви, мириз лúви кúткички* [ПК,2(112)]; ~ *сăкăзлúта мăлóка-j кúтка, цăфте бéло, рóзуво, цăрвéно, кут-тимúнуга-j; сă-лóзе* [ПК,2(101)].

тимину́шка f , bot., Viola odorata 'темјанушка' ~ *пóл'то-j синáва* (место каде што доминира сината боја) *ут-тимúнушки* [ПК,2(101)].

тимисáн adj 'почитуван, благословен' ~ *и Исус ричé на нúх: Пруфúтин нé тимисáн нúкден нéма, íми уф сéлото нéгуву и уф кýката му. Да нé си чинúл тáмо нóго чýдби, зáто немáли вéра* [MV,K(296)].

тимишúло n 'предмет со магиска моќ, брани од несреќа – талисман' – суеверие [СКук(337)].

тимјан m 'вид смола што кога ќе се запали испушта пријатен мирис, со *тимјанут* свештеникот ги прекадува умрените' ~ *викнаја дванајсет попа] грмнаја толко калуѓера] си запалија бели свеќи] си замириса смирна тимјан] викнаја сите да плакат* [ТГев(213)]; ~ *му дуjдé врéмито да флéзи уф просколидíата катý как имáл адéт накри Бóга; на саáтут на просколидíата, сă угудí да тимниатúса, ká флéгал на Господíново валтáр. Да сúти л'ýди шо бúле са мóлиа вóнка на саáтут шо ки испáднеши тимнјáнут* [MV,K(321)]; ~ *нá онова брjáст дojдóха еднúа бизирѓáни сóс четирújси товáра нéшто тимjáн и вóсок, под сéнката разтовáриха и седнáли да почúнат* [V,PM,126]; и: **тимен** ~ *прăмăтáрто, уддувáле нă-пăзáр, óни ричéле ди-j-трăси уд-гóре и избăгáле. Устăвúле сúчко тáмка. Ут-тáли тúй сă-свăлúле, двýjцăта брáтја. Е, сја: то: гулéлшо брáт зéл тúй пó-árни шéăве, а то: Лý:то, мăлéчкио, сáмо тимéн зéл* [ПДој,Ник(162)]; ~ *сáборо* (антидепресивно средство, се користел во минатото) *сă-прудáве уф-аптéќте, óн-ej кутитимéн, зрăнцта, зрăнцта. Сигăлтниш аднó-двéчки дă-вújш кáк нé-j пóárно, нé сă-нăрвúриш* [ПК,2 (100)];– во контекстот има пример за перфективен презент, појава непозната во македонскиот стандард: **си-гắлтниш аднó-двéчки**; ~ *ут-тáлика, ká сă-свăлúле, уддéле нă-една гóричка и гу-зăпăлúли то: тимéно. А-пă нă-Гóспо гу-булéл зăбо, уддéл, си-путкăдúл зăбо, му-уздăрвéл* [ПДој,Ник(162)]; односно: **тăмjáн** ~ *Еjн дéн пупăдúата и кумишúата решúле дă-сă-вéнчăт без дă-усéте пóпут. Пупăдúата сă-ублéчăве уф-бéл нивистúнски фустáн. Пóпут пучнýве дă нé:, нé: и уфнéа глéа. Ричéл: "Чăкájте мáлце дă-óдăм ду-дóма, си-гу-зăбрăвúх тăмjáнут"* [ВГев,Ѓав(274)]; 2. изр.: **бéге алúс ѓáвул ут-тимéн** ~ *ká-ќ мă-вúде бéге алúс ѓáвул ут-тимéн, óт ме-j бурчлúа* (должник) [ПК,2(154)]; клетва: ~ **зă-тимéн и свéшти дă-j дáде** (набргу да дочека смрт, парите да ги даде за темјан и свеќи) [ПК,2(165)].

Тимjáнска Нúва top. 'ниви крај реката до с. Белотинци, Драмско'; Ј. Иванов називот го објаснува од стсл. **тимѣно, тимѣне = тина** (сп. тиња 'ситна земја, нанос од река') [ЈИ, Ми...(204)].

тимнjати́са pf 'кога свештеникот ќе прекади со темјан' ~ *нăли идéн дéн уф валтáрут ки литургúсаши катý такшýт шо имáле крă Бóга, катý*

как му бе́ши зако́н на ефимерíу, дуjдé сáатут да тимнjатúса, ка флизé на Господúноф валтáрут [MV,K(294)]; ~ *éту и тúи да бúдиш нéм* (во изворот пишува 'мем'), *да нé мóжиш да зборýваш, дýри на тáа дéн шо ки сă чúнат вúи; зáшто нé си верувáл мóити лáфови, шо ки сă стóрат на врéмито шо ки идéл. Па л'ýдито шо бúле нáдвор да гу чéкаа на Захáриа да испáдни да му тимнjатúса* [MV,K(321)] – во контекстот директниот предмет е придружен со предлогот **на** *(гу* ***чéкаа на Захáриа****)*, специфичност која во Историската граматика од Конески се објаснува како влијание од влашките говори; ~ *му дуjдé врéмито да флéзи уф проскомидíата катý как имáл адéт накри Бóга; на саáтут на проскомидíата, сă угудú да тимнjатúса, ká флéгал на Господúново валтáр* [MV,K(321)].

тимни́к m – в. **тимни́ца** ~ *зăшió сéjте уф-тóо тимни́к, шió нé зapaл'уфте лáмбата ?* [ПК,2(112)].

тимнина* f– в. **тимни́ца** ~ *сритех момá, мале, jуф тимнини] jуф фрулини] ja и ричех, мале дубрувечар] малоj моме!] она не ми риче, мале, дај Бу-добро] дај Бу-добро* (< дај Бог добро) [ТГев(50)]; ~ *вujнáта кóа биде́ ув Гивгилúа, jáс бăх уф Сóлун. Jас бигáх на сăбáлинта. Утúăх а вґанáх мaшúнта (мáкинта), си утúăх пáк нa Сóлун. Испaднáа – зaмăркнáло, тимнúнта* [И,Гг(121)].

тимни́ца* f 'кога е мрачно, кога не се гледа' ~ *Нa-измикáро, нa-тавá дéтто, мó-j мăка óпи óде нaсирмáшките дa-убéрaве. И-тaкá, гáздата си-вачарáл, а óн удúл утимнúцата гу-уждирáл пу-ájн шaмáр* [ВДој,Н(278)]; ~ *Ут-пăтóно фăтú дă-пýка. И утвурúja óгин. И óн ут-нáзут, врăтнúчки úмăт кýките сéлцки, испájґа. Гу-рăнúja уф-нóгăта, árно áма мăтно врéме, тимнúца. Си-избигá* [ВЕв(299)]; ~ *лjýди шо си наóґат на телнúца видéле гулéм вúдело, и тúи шо седéле уф сéлото, и улрéнити дýши, угриá вúделот на нúх. И тóга зафатú Исус да кажýва* [MV,K (309)]; сп. **рóк тимни́ца** (кога е сосема темно и ништо не се гледа "како во рог").

ти́на f 'кал од ситен речен нанос' ~ *ká-ќ сă-исýше ти́нта станýва мúл'*; сп.: *ри́пте мирúсăт нă-ти́на; во́та мирúсе нa-ти́на, нă-мúл'* [ПК,2 (112)].

Ти́на - ж. лич. име запишано во Дојранско ~ *нéкугаш уф-грáдо Дójран живajáле мăш и жéна. Ти́: имáле двé дéца – Иван и Ти́на* [ВДој(276)].

ти́нака proп 'лич. зам. за 2 л. ед. – **ти**' ~ *му вéли: "а брé сúнку... сегá ти порăчувам: éту тóлко пари ти остáвам, толку стока, ниви, лозjá, бахчи, кăшти, олови и другу, што úмал фрéт, тúнака ки ги повéлиш"* [V,PM(7)]; ~ *му вели: "сúнку, тéзи дивójки нé са за тéбика; л'у когá сáкаш тúнака л'ýба, jáзе да ти нájдам; éла по лéника"* [V,PM,9]; ~ *тогáс Кýлуф отговори и му вéли: "аман, човéче, тинака, што си дошéл тука, да ти пúтам: тýка, што излéзох jáзе, кáк са именýва товá грáт?"* [V,PM(8)]; ~ *му вéли бáбата на нéгу: "пóстоj тýка тúнака! Jазе ки извáдел жéнски дрéхи да си примéниш, ча нúа úмами зáкон: мăш човек не клáвали нéтри аф товá конáк. Ама тúнака, зaштó си харин jунáк, ке ти зéмам нéтри"* [V,PM,9].

тиники́ја f 1.'сад од плех, обично во четвороаголна форма, фабрички изработена' ~ *óди Мúцо, зéва ăднó*

мăгáре, тувáра ăднó кúло и пóл ичумéн, турýва нă-тéмнито утзгрááта и гăзија аднá тиникúја, му-клáдé óгинчито, гу-зăпăлú, изгурé [ВЕв(296)]; 2. изр.: **тиникúј чýкаа пу н'áа, кá сă мăжú** (= ја исмејуваа бидејќи како девојка била неморална) [ПК,2(199)].

тиникúјно adj, n 'направено од плех *(тиникија)*, во случајот: **гăсенúк** – 'кандило' ~ *гăсенúкот тиникúјно-ј, уфнăтре íмла гáс* (газија); *ус-нéго си-свéтме кá óдмé уф-штáлто, прă-дубúцте* [ПК,2(37)].

тинке impf 'се слуша, одекнува лесен шум' – кога се прави куќа некои домаќини во sидовите вградуваат стомни и бардиња за да одекнува кога се зборува в куќи, *да тинке кути црква* [ТГев(296)].

Тинка – женско лично име запишано во Гевгелиско [ТГев(114)].

Тиохар – машко лично име запишано во Гевгелиско [ТГев(114)].

типцúа (и: **типцúи**) f 'плиток бакарен сад во кој се пече леб, месо или друго' ~ *мăсáл'* (и: *мисáл'*) *сă ткáни кăрпи, тíй сă двé дíпли, сушíјни пу едúн мéтăр. Клáвăт уф-нăтре лéп, săл'áне си нóсăт нă нívăта типцúи, áку нóсăт рăчóк* [ПДој (135)]; ~ *сă-рéдăт кóрте, сéкаа кóра сă-пупăрске ус-сúрне, мáс и јáјца, зáадно рăзмăтни. Тăká сă-рéде пăлна типцúа, сă-пéче уф-шпóро, мóш и пуд-вăрúник* [ПК,2(22)]; – кога е празник *уф типциа сă* печат овие работи: *рибник, печуво (уф типција пуд врúник пичено месо)*, баница, а од јадењата: *кисала чорба сус јајце, сарма сус месо, или кýфте сус кисала каша, јанија, пилаф, алва* [ТГев(208)]. **тýри пéчи** ~ *тó-ј бáница, сă-клáве мáлчко рéтко тéсто уф-типцúита и сăзăпéчуве, сéтне пá сă-клáве уттéстто, пá сă-путпéчуве и сè тăкá дур дă-сă-нăпăлне типцúита* [ПК,2 (84)]; сп. обичај: – **цамаларите** секој ги дочекува со радост. Сите им даваат жито, само да бидат добро благословени. *Цамаларот, обично тој што оди со коњ или со магаре и така собира жито, благословува: "Господ да ти даде колко типцији* (во кои носат жито) *толко жени* (ако дарува маж)". Ако ги дарува жена ќе и кажат: *"Колко типцији – толко мăжи"* (при што сите се смеат) [ТГев(343)].

типăра adv 'допрва, потоа, дури сега' ~ *"туку на ти това кесе и това кепе, дар од меника". Типăра стана детету, му вели на старио: "харну, деду, ми ги даваш тиа шеови на меника, ами да ти питам, што да га чинам?"* [V,PM(33]; ~ *ахтаринот, му вели: "синку, јазе сам да ти отнесам дур талука!" Пак тојнака му вели: "не сакам да ми отнесиш дур талука, стига да ми кажиш сокакут, јазе типăра сам утивам"* [V,PM(34]; ~ *виде, паравиде Мајдон, рече сос умо си: "от типăра веки ке да живувам, туку ади нека станам да ида сос времето ми"* [V,PM(74]; ~ *авџиолиа, кату чу така, му одрјави на царјут: "молим ти, царју, да ида дур на дома ми, та типăра ке да дојдам да ти кажа"* [V,PM(42].

тирáнти pl. 'трегери' (дел од облеката) [ПДој,Ник(136)]; ~ *ус-нúх си-ј зăкáчуват пăнтăлóнте дéчкăта дă-нéим пáѓат. И пу-нéкуј дибéл чувéк нóсе тирáнти* [ПК,2(112)].

тирзúја[1] m 'мајстор што шие облека, шивач' ~ *и-зéл дéцта и и-зăнéсал кун цáрут. "Цáре – му-рéкал – зáнци-ј тú нă-зăнáт". Цáрут гу-упитýва нáјгул'émут сúн шó зăнáт сáка*

дạ-сạ-у́че. – "Са́кам тирзи́ја дạ-са-у́чам" [ВКај,Ран(322)]; ~ *Катирина вино пурдавала] на секуго вино не давала] на терзији вино не давала] оти биле они конократци – де] на јураче вино не давала] оти биле они влечопинци – де* [ТГев(196)]; ~ *и он, дур да дојдат даскалите, на терзии кроил касабалијски руби за армасницата му. И с неколко дена дојдоха даскалите на Солун и тој зема от терзиите рубиту, ги занеси на Богариово* [V,МР(164)]; ~ *уф-Стру́мица шо сă ти́ạ Тирзи́ици (кукуша́не сă), шо́-ј-ви́кат, ни́јнте ста́ри би́а тирзи́ј, зăто́-ј ви́кăт Тирзи́ици* [ПК,2(112)].

тирзи́ја[2] f 'направа за мерење тежина' ~ *тирзи́ита и́ма два́ та́са* (два сада), *уф-ади́нјо сă-кла́вăт дра́муфто* (тежина од 1, 2 кгр.), *а уф ади́нјо* (би се очекувало: 'а уф другјут') *то́о шо купу́виш* [ПК,2(112)]; [СКук (337)].

тирзи́јка f 'жена што умее да шие, шивачка' ~ *разбулел се дете нежинено] нити жинено, нити армасано] нема никој који да му носе] који да му носе нешто пунуда] се удбрала мома уд сред-село] мома уд сред-село баш-та ми тирзијка* [ТГев(158)]; – во контекстот има уште еден пример за нерегуларност во конгруенцијата: субјектот во среден, а предикатот (л-формата) во м. род: **разбулел се дете**.

тирзи́јски adj 'нешто направено мајсторски – од **тирзија**' (в. таму) – панталоните *(барнавези* – во гевгелискиот говор) ги даваат *на мајстур, да ги мајстурски, тирзијски сушие,* да ги украси со *гајтани и црвена свита* (чоја) *"куту за ерген"* [ТГев(133)].

тирли́к m 'мала капа исплетена од памучен конец, се става под другата капа, во минатото под фесот, за да не се поти главата' [ТГев(274)].

ти́с m 1.'зидана вертикала, од камења, или од тули, како дел од куќа, ограда и сл. – зид'; 2. изр.: **ти́сут у́ши и́ма** (= кажаното ретко кога останува тајна) ~ *о́де то́ у-вудини́цăта, лигну́ва. Си-ве́л'ăт ти́а л'у́ѓăта шу-би́ле та́му: "А бре́, ни́а сно́шни бе́ме ту́ка, збурува́ме. Ти́сут у́ши и́ма. Ај дă-ви́диме ту́ка шо́ и́ма?" Ко́ ќи-ви́дăт чо́икут, бугатјут. Гу-нăо́жцăт та́му, г-упи-пу́вăт и си о́дăт* [ДК,Ран(126)].

ти́ска* impf 'силно допира, притиска' ~ *и ричé Исус: Кój ми фати́? Да сити си закạлну́а, ре́кạл Пе́тро и дру́зи шо би́ле су не́гу: Пуве́лнин све́тут ти сте́гат и ти́скат, да ве́лиш: кój то́ шо ли фати́? Исус па ричé: Ми фати́ иде́н, о́ти ја́с пикаса́х шо испадна́ куве́т уд ме́н* [MV,K(276)]; ~ *и му ве́леа на не́гу Учени́ците: Гле́даш инса́нут шо ти ти́скат, да ве́лиш: Кój ми фа́ти? И приглиднýаши да а ви́ди на же́ната шо му а фати́ла. И же́ната си уплаши́* [MV,K(324)].

Ти́сово top. 'село во Драмско, сега не постои'; Ј. Иванов називот го изведува од стсл. **тиса**, дрво Taxus beacata 'бор, кедар'[ЈИ,Ми...(204)].

тисте́ n 'направа, чукало' ~ *то́о мо́ш де́-ј џиле́зно, мо́ш де́-ј уд-дăрво. Ус-не́го сă-чу́ке уф-ạва́нчто, а па ạва́нчто-ј али́с куте́лче* [ПК,2(112)].

тити́к adv 1. 'ако нешто стои исправено, вертикално, нестабилно' ~ *две́ кирми́ди, адна́та сто́о титик, вăрsина-ј и ка́ ќи-фле́зе врăпча́но кирми́јта шо́-ј титик пăди́не и гу-зăлу́пуве* [ПК,2(69)]; ~ *то́о ко́шо титик си-гу-устави́л, ќи-па́дне, сè зијан ќи-сă-чи́не* [ПК,2(112)]; 2. 'кога некој е во очекување, во готовност, на штрек' ~ *ти́ сè да си нă титик,*

о́ти мо́жат да-до́ат Ту́рците се́куа дикиќа (секој момент) [СКук(337)].

тит'у́н* m, bot.Nicotiana ~ *са-сва́ршиќа не́каа гуле́ма ра́бо́та, да-ре́чум са-збра́л тит'у́но, са-ј-за́вршиќо жи́тто. Тугаj ви́кме от-еј ка́рчма, за́то́о са-че́стиме пи́јме ка́рчма* [ПК,2(172)].

тит'у́нче n, bot., dem., в. **тит'у́н** ~ *ниа не́каа гудиќна сиjа́ме тит'у́н уф-Ке́л'-гире́н. То́-ј са́то ме́сто а́дно по́сно, а́ма а́рно тит'у́нче ва́да́хме, адно си́тничко, алиќс ли́ри* [ПК,2 (34)].

тифири́ч m 1. 'излетничко место' – в. **тифиричлија**; 2. 'излегување во природа на излет, *на́ тифирич*' ~ *а́дно вре́ме бугатте Туркиќни ва́раа кааве́ н-а́дни ла́мбички ус-шпи́рто, ка́ о́даа на́-вонка, на-тифири́ч, та́а ла́мбичка а-ви́каа шпиртоло́к* [ПК,2(140)]; и: **трифирич** ~ *и утрината стана чилиби Теодорак да ходи на царкватa, хем пора́нчова на жената му: "динеска, жену, да сториш манци харни, ч'а ки излеземи на трифирич дур на Карабурун!"* [V,PM(166)]; ~ *и да jутиде на царjут и му вели хем говори: "Јој ти царjу, да ми дадеш златна гимиа сос секакви ка́тки, в неа да има мjасто за трифериц. Хем да ми дадеш и 40 човеци!"* [V,PM(166)].

тифиричлија adj 'место погодно за одмор и рекреација' ~ *полjто и планиjнте така са́ ра́сфа́рлени спроти Постол шо гу прават ногу тифиричлиjа и лично* (убаво) *место. От Постол чувек гу пулjа са́то поле су зилиниjото му су са́та му села и курици изредени кату бели и цаарни бамки уф стредин на чудбина гулемата зилена рамнина су блатто* [ME,P,(71)]; – в. **теферичлик**.

тифти́р m 'дел од детска игра со топчиња' [СКук(337)].

тифус m 'опака болест, ја викаат уште и **данга**' – болниот го лекуваат со често капење и со масирање со оцет и лук, освен тоа болниот треба да биде во затемнета просторија и да не биде изложен на силни шумови [ТГев(240)].

тих* adj – в. **тихан** ~ *и тоjнака тогас си побара на главата, позна ча нема капа, и рече: "а, наистина, на пътjут, кату идех, ми дъхна еден тихи ветир, белким ми падна капата"* [V, MP(47)].

ти́хан adj 'со мала јачина, тивок' ~ *И до́jде Велиќгден, и напра́виха селе́нете хо́ру на-се́луту да-са-ве́сел'ат. И си́чките оти́доха на-хо́ро, и на́зи гиздава́та мо́ма и т'а́ до́jде. И на-чеса́ пуду́ ти́хан в'а́тар, jу́ди са-сви́ха сас-в'а́тар* [ВДр,ГБ(327)]; ~ *и на еди́н богаз не́три фати ло́ш ве́тър, море́ту са разл'ути, тамо он фати да са мо́ли на Бо́га за да гу куртулиса от ониj бе́т... даде тихно вре́ме, и фатиха гимпи́ите да вър̀вjат* [V, MP(14)]; ~ *падна каминот покрај нихна бързоходеца, бързоходец си разбуди и заедноч киниса, на две цангали гу пристига ламиниут бързоходеца и кату тихни ветир му грабна капата* [V,MP, 46].

тихи́са pf 'се згоди, се случи' ~ *без да зна́м jа́зе, ми арма́са ту́ка сос еди́н бога́т чове́к, ми ожени. Ама е́ла ма́жо́т ми не тихи́са да е ха́рин, ме испанду́ и па́к сега́ са́ка да ми зе́ли* [V,PM(11)]; ~ *на́ о́ниj де́н зе́тjут рече́ на измиќа́рите му да това́рjат де́сет мага́рита и да ги ка́рат по пра́в па́нт, а́ма азма́к ки тихи́са, во́да ки тихи́са, или го́ра ки тихи́са, они по пра́в па́т да ка́рат* [V,PM(114)]; ~ *Сиромахот ги зема́ пари́те, оти́де на дома́ му, ве́ли на жена́та му:*

"мари же́ну, Господ и нас на имја́л на у́ли, тихиса, дојде́ еди́н траго́вец тука сос сто́ка, и сега́ са цени́х и ја́зе сос не́гу да и́да" [V,PM(13)]; ~ *така́ вика́јке, тихи́са, промина́ приз ца́рјувут кона́к. Ца́рјувата ке́рка гу чу́, ка́к ви́каши, излезе́ дури на по́ртата, му вели́: "што продава́ши господи́не?"* [V,PM(29)].

тихи́сова impf – в. **тихи́са** ~ *Вечеро́т туриха жената аф една́ одаја́ без свети́ло ... и така́ гу тури́ха и не́гу не́три при жената ама у мра́чова; еди́н дру́г да си не гле́дат. И таја причи́на га пра́ват Ту́рците, за да си не гле́дат, та сетни тихи́сова са л'у́бјат* [V,PM,11].

тихо adv 'кога нешто слабо се слуша, тивко' ~ *Пиринуго, јубава дивојко] тихо пејиш дилеко се слуше] чул те уфчар преко три планини] си јуставил трло неградено] јуф трлото стадо небруено* [ТГев(56)].

тишти impf 1. 'притиска'; 2. – **(са)** fig. 'страда, измачува' ~ *ве́ли на ца́рју: "ца́рју, кога́ да е́, Го́спод земјата ки га расипи от попови и от граматици! Земјата дине́ска са ти́шти от чоба́ни и от безу́мни л'у́ди"* [V,PM,108].

ти́ӑ pron 'показна заменка за сите три рода во множина' ~ *ти́ӑ шо ди́шӑт ри́бите* (објаснување за називот **скя̆рлу́шки**) [ПДој(128)].

тјана pron 'лич. зам. за 3. л., f – таа' ~ *пак тјанака: "ах мале, човек има, скрихом ми земува хупките". Пак мајка и не веруваши. Довечереха, здигнаха софрата; она останала гладна, си легна сос мајка ѝ тјана да спии* [V,PM,34].

тјанака pron – в. 'таа' ~ *тогас момата рече́: "а́ку мо́жиш ти́нака ме́ника да ми изле́куваш, ја́зе те́бика за мӑж ти зему́вал". Тогас то́јнака га ве́ли: "о́твори си устата ти!" И тја́нака си отвори уста́та* [V,PM (14)]; ~ *те́нака има́ла една́ ле́л'а от ма́јка и се́стра. Она пусна́, гу зема́ та́су со́с марифет та тја́нака не можа́ са чи́ни онова́, што обеща́ла и ца́рјут га изгони́* [V,PM,141] – изразувањето на посесивност со предлогот **од** како балканизам, доскоро се третираше како диференцијална посебност на западното наречје. Примерот од контекстот: **една́ ле́л'а от ма́јка и се́стра** (има повеќе такви) недвосмислено го потврдуваат обратното, т.е. дека таа специфичност ја споделуваат и југоисточните говори; и: **тјанакан** ~ *кату чу така господарот и кату знајал, што зборуват между них, познал, ча хем жената му е трудна хем кубилата. Пак тјанакан му са чини товар де и де да га кажи, зашто си насмихна* [V,PM(81)].

Тјасно Вӑршило top. 'падина на која има ниви'. Авторот (Ј. Иванов) не укажува на значењето на зборот **вӑршило,** што нам ни е познат од дијалектните истражувања за трудот "За земјоделската терминологија во македонските дијалекти", каде што се јавува со значење: 'место каде што се врши жито, гумно'. Интересно дека терминот **вршило,** иако е регистриран во РМЈ, не се јавува со споменатово значење, а во БТР воопшто не е забележан.

тја́х pron 'долга фор. за прав предмет од 'тие', наместо **нив'** ~ *и се́тне момата са-огоди́ за-еди́н дру́к от-се́лото и са-ожени и породи́ до три́ си́на, што́то сега́ ч'ол'а́к кату тја́х не́ма на-јуна́сту, што́ са-вр'а́дни да-ди́гат ду-пе́тсто́тин оки́* [ВДр,ГБ(327)].

тјахни* pron 'нивен' ~ *падариту видоха, пара видоха, ча не излева на*

главица сос букосвиец, си закăлнаа за тјахна господарка: они ке да кажат на неа, ништу да не чини на авџиолиа... ~ поповата мома отиде да цăрпи вода от бунару, гу најде на Половинлицан тамо, га виде балтиата, га позна, зашто беши тјахна [VPM,106].

тју! тју! interj 'изразува незадоволство – уф, уф' ~ *гледа, дјатету нема гу тамо, гледат и јасакчијата нема гу тамо, Сички рекоха, ча он гу откраде... и га запалиха колибата, фатиха да тјухкат: "тју! тју! Как ки кажими на мăжо ми, ча хубавичкото ми дјате са изгори?"* [V,PM,94].

тјумјусук m 'писмен договор, потврда' ~ *и тјанака му вели: "синку, да направиш еден тјумјусук, и да идиш на царо да му речиш: царју, мој дјаду и тој татку имали еден ортаклăк, та една делва алтăни останаха неделени. Дај ги да ги делими сега!"* [V,PM,100]; ~ *направи мајка му еден тјумјусук, гу зема дјатету тјумјусуку, та отиде на царју, му вели: "ох царју, имаш да ми даваш"* [V,PM,100].

тјурбе* n 'гробница, смрт' ~ *стана и тојнака, отиде долу и, га виде жрјапчето тамо, са почуди. Тога станува и тој, земува една харна тојага та отиде долу, и на трите им дал тјурбето* [V,PM,95].

тјухка impf 'офка' ~ *земаха от еден кон мухи и кладоха на мулитата, и, как фатиха мулитата да ритат, си разбегаха по гората, си рачекнаха они вреки. Пепелјарјувут син фати да ахка, да тјухка, ча харамие му земаха иманету* [V,PM(49)]; ~ *гледа, дјатету нема гу тамо, гледат и јасакчијата нема гу тамо. Сички рекоха, ча он гу откраде... и га запалиха колибата, фатиха да тјухкат: "тју! тју! Как ки кажими на мăжо ми, ча хубавичкото ми дјате са изгори?"* [V,PM,94].

ткáје* (и: **ткáа**) impf 1. 'кога од преѓа со помош на направата разбој се прави платно' – во минатото секоја *мома* од женските работи мора добро да знае: како *се ткаје*, како *се плетат чурапе*, *преде бубаќ* (памук), да преде *вăлна* (пишува: 'влăна'), *пласти* (за *вăток*), *вăлна кăдел'а* (за *основа*), да *везе*, да *ѓотве* (прави јадење), да *суке* (развлекува тесто), да *месе* и др. [ТГев(267)]; ~ *утíшле нă-чéшлйата дă-пăлнат вóда. Кóа глидáле, нă-цáрут сúнут нă-цáлут сéди. "Е-е, дă-бúди цáрут дă-ми-зéва, ричé тáа пóгулéмăта, зă-жéна, јáс ќе-му-ткáјам зă-цéла вójска сè спрéла"* [ВЕв.Кр(301)]; ~ *Кă-нăближúл ăдну-сéлу, зăчýл уд-ăднá кýјќă шкрúп-шкрúп уд-нéкуј рájзбуј. "Чéкăј, си-ричéл дéду Гóспут, дă-вúдăм кáк ткáе тá жéнта тáму" и влизéл у-двóрут* [ВВод(309)]; ~ *оште сум мала малечка] на два-тринајсат гудинки] на можам кука да гледам] на можам думен да вртам] на можам тенко да предам] на можам чисто да зготвам] нити пак арно да ткајум* [ТГев(37)]; 2. 'кога од *рогус са праве* (*ткаје*) *ругузини*' – со оваа работа се занимаваат во доцна есен или зиме, кога ќе завршат со полските работи. *Рогусот* го берат од *Арџанскиот ѓол'* или од *Еницевардарското езеро*. Пред да почнат со ткаењето прво ќе ги одделат тесните лисја (ги викаат *лико*) од широките. Потоа *ликуто се цепе* на тенки делови за да може да се *суке* т.е. да се прават *врвци*, што служат како основа при ткаењето на *ругузините;* кога се ткае *се топат* во вода и *врвците* и *рогузот*

што се ткае. *Ругузините* служат на нив да се седе или да се спие; исто така со нив се обложуваат вратите и прозорците зимно време за да се задржи топлината. Имаат *лице* и *опко* [ТГев(352)].

ткáạн (и: **ткáјн**)* adj 'добиено со ткаење' ~ *кили́мче, до́ма ткáјно, ус-не́го сă-пусте́л'уве криве́то: "Но́го бо́цке то́о ира́мо, нă-мо́ш дạ-спи́м бис-чạрша́ф"* (објаснување за називот *ира́мче*) [ПК,2(53)]; ~ *пăштăма́ло-ј* (скутник) *ткáјн уд-вăлнăно* [ПК,2(97)]; ~ *гắсто ткáјно-ј, а́рно-ј нăби́јно, гле́јш ду́ри ди́к* (исправено) *сто́о* (се однесува на ткаен материјал) [ПК,2(79)]; ~ *ма́сал'* (и: *мисал'*) *сă ткáни кắрпи, ти́ă сă две́ ди́пли, сушијни пу еди́н ме́тăр. Кла́вăт уф-нắтре ле́п, сă-л'а́не си но́сăт нă ни́вăта типци́и, а́ку но́сăт рắчо́к* [ПДој(135)]; ~ *а́дно вре́ме и́махме ткáјни кисина* (училишни торби), *ус-ни́х о́дăхме на-учи́лиште* [ПК,2(58)].

ткáјне* n 'кога од преѓа се прави платно со помош на направаата разбој' ~ *Тăка́, си́нку, Го́спут тă-научи́ и се́гă тă-блăгусо́ве: де́н дă-о́рăш, годи́нă дă-ра́ниш ца́ла ку́јкă! И си-зăминал. Ка́ стигна́л у-то́ се́лто, де́кă ткáлă же́нтă, ă-пи́та: "Ка́ ти о́де, ниве́сту, ткáјниту, – ти спо́ре?"* [ВВод(310)]; ~ *ткáјнто-ј по́спурли́а* (полесно, побрзо се врши) *ут-ве́зинто* [ПК,2(105)]; ~ *усно́фта, пре́дăнто ут-кăла́мто ги-мо́те нă-кро́сăнто, ги-спримлу́ве зă-ткáјне* [ПК,2(104)]; ~ *ткáјнто и-о́де уд-рắка нă-мо́јта сна́а* (успешно работи) [ПК,2(177)].

тла́ник m 'железна направа во огништето, пирустија – врз него се става садот што треба да се загрее' ~ *кла́д-јо* (стави го) *куте́ло нă-тла́нико* [ПК,2(112)].

тле́е impf 'кога мало жарче бавно согорува' ~ *ку́ти не́каа и́скра, ќи-тле́е, ќи-тле́е, ду́р се́тне ќи-сă-ја́ве пла́мин* – споредбата е со подмолен човек – *... ќи-гувóре, ки-ј бу́цке л'у́јто дуде́к дă-ј-ска́ре* [ПК,2(190)].

то́: (и: **то́о**) pron — лич. зам. за 3 л. ед. 'тој' (m) ~ *Пắрвạта рạче́ла: "Е, де́-ј жи́ва и здра́ва, да-пура́сне гуле́ла, у́буф кăсле́т д-и́ла". Дру́гạта: "Ка́ ки-пура́сне, то́: шо́-ј до́јдăн ма́ш дạ-ј-би́де". Тре́тта па рạче́ла: "Уф-гуле́л гра́д д-о́де". Ут-та́л стạна́ле ти́:, си-удде́ле* [ВД(277)]; 'тоа' (n) ~ *то́-и жи́то, гу-тре́биа, пă гу-ме́лиа нă-ра́шници и гу-ва́риа (бăлгу́р). Ва́риа фắсу́л' су-ме́су, па ќи-му-да́диа та́м нă-свăдба́рите да-ја́дăт* [ВЕв,Кор(307)].

това pron — лич. зам. за 3 л. ед. (m); в. **то́:** ~ *нај-после чини една кратунка, га тури аф чешмата.* ***Она веки га оставиха,*** *не га открадоха. Проминал еден ден еден сиромах приз талу и пил една вода. Това сиромах кату са напи вода, рече на дјатету без да знај ча он га има правена чешмата* [V,PM,67]; – во контекстот во заменскиот систем има сериозна нерегуларност: номинативната форма се јавува наместо долгата форма за дир. предмет (**она** наместо 'неа'): **она веки га оставиха;** втората посебност се однесува на гл. конструкција: *има-нема + гл. придавка* во која е зачувана првичната форма кога придавката се согласува со предметот на кој се однесува: **га има правена чешмата** (наместо 'правено'); третата посебност е нерегуларната употреба на предлогот **аф** (во) кога се однесува на површина, а не на внатрешност: **га тури аф чешмата.**

тованака pron 'оној' ~ *кату отиде да вичери, докара царјут и лафот на пепеларјувут син... и вели: "да*

видии, џанăм џарица и моја керко, тованака пепелјаров син два пăтја пусна га мајка му, зема нашут ахтар" [V,PM,48].

товарен* adj 'коѓа нешто́ е ставено врз грбот на животно, односно во кола како товар' ~ *и когá га видéха цáрските л'ýди мéчката, са почýдеха сúчки и отúдоха на цáрју, му казáха, ча Половúнмицáн на мýле мéсто донéси мéчка, товáрена сос дăрви* [V,PM,107]; ~ *тогас татарино му остави товарената хазна на сиромахо, та тојнака флезе сос кон'у аф реката да мини. Кату беши мошни силна водата, гу зема надол, гу одави сос кон'у барабар* [V,PM,93]; ~ *крештенликот на водинчарот му даде половината брашно, за да не кажи на калитата му, зашто имал кубилата толку товарена, та от тешок товар метнала* ("абортирала") *жрјапчето* [V,PM,94]; ~ *прику Вардар вăрва друмут на 25 км. ут Солун. Тука има мос и за пуминувајнто преко не плајќат сăл пишаците. Мостут икиматут му гу дава на прикупувача и тија зеват шо вăрва за селцка товарена кола 3 гроша* [ME,P(72)].

тогá adv – в. **тóг'иска** ~ *си оплáшиха от нéгу, зашто не бéши човéк кату нúх, амú тój бéши едúн дúв кату жúва чýма; фатú да вúка: "скóру јадéни, ча óгладн'ах!" Тогá му извадúха, за петмúна јáстие му дадóха, гу изјáди и пák вúка: "глáдин сам"* [V,MP,24]; ~ *тјанака ки ти речи: "о-дека гу знајш тинака хендек атлатан?" Тога да кажиш: "хендек атлатан е моја бăрза кон. Тогас ки га фатиш"* [V,MP,113] – во контекстот среќаваме нерегуларност во категоријата род: *е моја бăрза кон.*

тогавинца adv – в. **тóг'иска** ~ *"да видите авџиолиата, што утепа филдишите и фил'ут, он је јунак на земјата, та аз покрај негу не сам ништу!" Тогавинца и они му рекоха: "ету јазе сам авџиолиа"* [V,PM,44].

тогас adv – в. **тóг'иска** ~ *отвори си учúте и прогледнá на гори кадé дăрвоту и, когá видé хáрно, дăрвоту е бúло хралóпо, хем е било пăлно сос драгоцени... камини. Тогас тојнака отúде на дóма му, земá еднá балтúа* [V,PM,7].

тóги adv – в. **тóг'иска** ~ *тóги бúме нóго árни, úмаχме сè, тéјко бúше нóго дăржувúт* (богат, имоќен) [ПК,2(112)]; ~ *аман тоги што си вели Попуво Јуванче: "Ванѓелино – сајирџијко, моја верна л'убо] земи моја остра сабја, удри на ког сакиш!"] Се излăжа Ванѓелина, удрила на него] си удрила Ванѓелино, али не го секла* [ТГев(41)]; ~ *"Седи, Тодор, седи, седи ниљ си јоди". – "Книга ми је дошла, млада чорбаџијке] Книга ми је дошла уд моја ми мајка] оти ме армаса и оти ки ме жене".] Тоги што му вели млада чорбаџијка: "Оти не ми кажа, Тодоре, на мене"* [ТГев (156)].

тóгин adv – в. **тóг'иска** ~ *ду-трúте дéна ки-а-изрóиш. И ут-трúте дéна ки-си-пóчниш, ки-си-дрóбиш лúшче, ки-си-нăбéриш лúс ут-цăрнúцта и ки-си-а-ráниш. И óна тóгин не-мóш да-јáде, лúкут сăл гу-смýка налúстут* [ВМег,Стр(317)]; ~ *тóгин испăднá нă-вóнка* (= тогаш излезе надвор) [ПДој,Пат(131)].

тóг'иска adv 'во периодот порано или подоцна, но не сега' ~ *загулéмјут ништан дујдéа пák тóг'иска óсум дýши; свéкурут, вýјкото намóлчто, тéпинут дујдé, дéвирут (брáт-му), кýмут дујдé и дрýзи*

ни̏јни рудни́ни, бъ̑рчéдъ̑вци. Нóсаа пéчъ̑во, ри́ба уф-та́ва [ВГ,С(269)]; *~ еди̏н гувидар би̏л ќу̏птен будала. Него го рани̏ле селски. Вадан ки му дани̏ ти̏ леп и вичера, утре друґу́т, демек, сус рет. Една застра нешто са нал'утуве, и ка е кини̏сал да оде сус гуведа, леб не зимуве. Некуј чувек ки пумине пукрај него па ки му рече: "Дубру утро!" Тогиска са удл'утуве* [ТГев(372)].

Тóде (и: **Тодур**) – машко лич. име запишано во Енице-вардарско *~ А Въ̑ндо дузна́ о́ти ка́к се-утипа́а ут-Тóде Чифтéиут. Тóде Чифтéиут се-нъ̑гра̑дúй. Пу̏шкъ̑та бéше нъ̑-Пустóл Пéткуф. Кундáкут нъ̑-йдната стра́на зла́тно къ̑рс, нъ̑-дру́ґъ̑та стра́на Ристóс* [ВЕв(299)]; *~ "Симни се ле доло, млада чорбаџи̏јке] уд вишни дивани, акут да ми платиш] акут да ми платиш, што сум ти рабутил] оти ки си јодал на мојут вилијат". – "Седи, Тодор, седи, седи ним си јоди"* [ТГев(156)]; *~ "Книга ми је дошла, млада чорбаџи̏јке] Книга ми је дошла уд моја ли̏ мајка] оти ме армаса и оти ки ме жене".] Тоги што му вели̏ млада чорбаџи̏јка: "Оти не ли̏ кажа, Тодоре, на мене"* [ТГев(156)]; сп. детска игра: – домалиот прст рекол: *"Ајд да крадиме"*; малиот: *"Ќи ва кажум"*, останатите (прсти) се налутиле го изнатепале и проколнале: *"Тум – тум Тодуре, не пурасни по горе"* [ТГев(119)].

Тодóров Зáбел top. 'падина со лозја и ниви' [ЛИ,Ми...(204)]; како апелатив **забел** ретко се среќава во македонскиот стандард.

тóз pron – лич. зам. за 3. л. ед. 'тој' *~ Нóсат-гу при чорбаџи̏јата. Штóл гу-видé, таа услубóжда ги, нъ̑-стражáрто ли̏ къ̑жу́ве: "Нéма дъ̑-чу́вите нъ̑-чéшмата, свъ̑рши́ се". И тóз стра́х-му е дъ̑-седне, се бóе* [ВК(284)] – во контекстот формата **тоз** е употребена наместо дативната 'нему му'.

тој pron – лична зам. за 3 л. ед., м. род; се употребува паралелно со 'он' *~ тој как виде коџ'а дете сос неа да спи̏, рече на умот: "а! тас, как виде што јаз аргесах да дојда, и зела по-млат мъ̑ж"* [V,PM, 163].

тојага f 'подебел стап, мотка' *~ отговори: "тојнака е будала, барлиф, сака да кажи на жената му сърцето му. Та и тојнака, аку сака да не умри, нека зема една тојага, да утепи жената му, да остани тојнака жив!"* [V,PM,82]; *~ тогáс лесúцата му вéли на човéка: "нéмаш тојáга? Удри једнá тојáга, отéпи га тогáс". И тóјнака га удрúј једнá тојáга на змúата, гá утепá и такá си куртулúса от змúата* [V,PM,139]; *~ кату чу така и тојнака, разбра, как беши работата. Земал една тојага: кату как га удри на жена му две на темету, га утепа* [V,PM,82]; *~ стана и тојнака, отиде долу и, га виде жрјапчето тамо, са почуди. Тога станува и тој, земува една харна тојага та отиде долу* [V,PM,95].

тојнака pron – лич. зам. за 3. л. ед. 'тој' *~ отвори си учúте и прогледнá на гори кадé дъ̑рвоту и, когá видé хáрно, дъ̑рвоту е бúло хралóпо, хем е било пълно сос драгоцени... калини. Тогас тојнака отúде на дóма му, земá једнá балтúа* [V,PM,7]; *~ тогáс молáта речé: "áку мóжиш тúнака мéника да ми излéкуваш, јáзе тéбика за мъ̑ж ти зему́вам". Тогáс тóјнака га вéли: "óтвори си устата ти!" И тјáнака си отвори устáта* [V,PM(29)]; *~*

На Цӑрнодреха кату га замириса на човек, стана и дошла до талу близу, но, кату беши тојнака вӑнк от неин сӑнӑр не можа тјанака да гу види, ама тојнака га виде и са почуди на нејната хубавина [V,PM(51)].

тока – сп. изр.: **праве тока** (= наздравува со чукање на чашите кога се пие алкохол) – при посетата на родителите на младоженецот, кога се уговара свадбата, пред да почнат да пијат вино, помладиот од родителите ќе му бакне рака на постариот, ќе пружи рака во која ја држи *маштрабата* (поголема чаша) полна со вино, да се чукнат, *да праве тока*, и тогаш ќе речат *"Ајарлија, свато"* [ТГев(163)].

токма́к m 'голем чекан' ~ *тој отјува... Има такво, ej такова жéлезо имахме ние, токмáк го викахме. Aj тáj жéлезо, на дáрво навр'ано. Отјува – от глáва на глáва, от глáва на глáва – та ги истрепал* [ВДр,Кал(335)].

то́кме* impf 1. 'спрема, приготвува' ~ *му-вéле, вóлут: "Слýште вáка. Јáс нӑ-лójто гáзда двájсет гудíни луóра, му-рӑбóта; му-пурáсти и дéца и ину- дрýго. Ето сéга устáри, лӑпушти́а у-ӑвлíята, лӑ-тóкме дӑ-лӑзӑкóле, нéма прáво"* [ВКај,Бош (300)]; ~ *ém рéкле на ни́х: Да рéчити óти дујдóа Ученíците нóка, и гу крадéле кóга заспáхти ви́а. И áку сӑ слýши вóа лáф на пáшата, и ни́а ки лу тóкмими на нéгу, и на вáс ки ви чи́ними да би́дити биз гајлé* [MV,K(290)]; ~ *гу закачýат нáврас свитúлуту, и сфéти на сúти шо са уф кýката. Такá и вáшо ви́дел да си сфéти при л'удито, и да прислáват Тáтко вáш шо и на небúнити. Ним си трáчити шо дујдéх да расúпам нóмото или Профúтити, нé дујдéх да расúпам тукý да и тóкмам* [MV,K(299)]; – (**сӑ**) ~ *утúди устрéди у-óрлйанут нúгде. – "Урви-сӑ дóлу!", вéле. И му-зéва флóринут. – "Аман, вéле, шó сáкăши зéвăj, устáj-мӑ жúва!" Му-гу-зé флóринут и сӑ-тóкме дазăкóле и вá мисичúнта удрúла* [ДК,Ран(139)]; 2. 'планира' ~ *Вó јунáкут питáл: "Дéка-j?" – "Já-а тáлу у-дрýгта удáа" – му-рéкле. Вó влéва ... óн су-буздугáнут – пáт! Му-и-удúра тúа глáвите, ă-сéче. Мóлите и-уткúнува. Бúле кéрки нă-нéкуа цáр. Тá гулéлта ă-туклúл нă-гулéлшо брáт* [ВВод,Крон(312)]; 3. – (**сӑ**) 'се стори' ~ *на тóа врéли, ká а чý Исус шо гу фатúле на Ив., си утúди на Галилéа. И а уставú на Назарéт, да си дујдéл и седнá на Капернáум, шо и крај мóрито, да си тóкли тó шо рéкал Профúтин* [MV,K(308)]; 4. – (**сӑ**) 'се дотерува' ~ *нóго нé-j линлúва* (мрзлива) *снáата, дáj и сáмо дă-сă-тóкме* [ПК,2(68)]; – за младите сопрузи што сакаат да се *"токмат и кицошат"* како да се *сами на глава* (самци), во таков случај жената е многу незадоволна: *"да си куту жинен чувек трабуве да си направе руби спурти него, а не да се праве пирушан акалија"* (ветрушка) [ТГев(133)].

то́кмо adv 1. 'еднакво, исто' ~ *кáк си дујдéле и прăвнити, умдисáле шо ки-зéлат пóвики; и на них му дадé пу двé грóшови. Кáк и зéле фатúа да сă л'ýтат на стопáнут; ем вел'áле: Вúа пóнапукóшинити и на нúх су нáс тóклу, шо тегл'áхми врукúната и тувáрут* [MV,K(315)]; 2. 'точно во одреден временски сегмент' ~ *Она зé јатагáнăт и сиднá узáт у-палхúрăт да-чéка. Тóкмо у-полýноши палхúрăт фатú да-трóпка, и лóмата дигнá јата-*

га́нӑт. Идно́ си пӑхна́ хармӣ́јата гла́вата ме́ѓу жил'а́ста мо́мата го-удри́ со јатага́нӑт и му-го-сиче́ пра́вото ву́хо [ВЛаг,Ај(338)]; – веќе истакнавме, во уводниот дел на првиот том од Речникот, дека се работи за архаизам со прекинати изоглоси, имено **прав** со значење 'десен' не се среќава во стандардот на јужнословенските јазици, но затоа го има и на исток и на запад (руски, чешки, полски). Акад. Н. Толстој го констатирал (арахизамот) по периферијата на Балканскиот Полуостров); 3. 'точно на одредено место' ~ *секој шо има удена ут Солун за Пазар, Воден или Битолја, или па уд вија трита градишта за Солун, токмо на четӑрдесит километра на зајдислӑнца ут Солун са наоѓа истум до друмут иден гулем извур; тука да се угода чувек на некој делник-ден, ки вида ногу жени* [МЕ,Р(68)].

то́лик adj, pron 'толкав, толку голем' ~ *то́лик кӯп жи́то извијах ва́адин.* Ова интересно образување освен во Кукушко го забележивме и во Гуменца. Поверојатно е да се претпостави дека се работи за чување на стара, архаична форма, отколку за влијание од српскиот јазик, на тоа не упатува географската оддалеченост (Кукуш и Гуменца се прилично на југ) како и фактот дека не се среќава во другите македонски говори. Во РМЈ зборов не е регистриран, го нема и во БТР, меѓутоа д-р М. Младенов го посочува во ихтиманскиот говор; сп. стсл. **толикъ**, рус. *толикий* [ПК,2(13)].

толико adv, в. **то́лко** – кога сонцето ќе се крене *два-три устена* (**устен** = мотка со која се тераат воловите, на едниот крај има шајка со која ги буца воловите), тогаш на *урачут му* се носи *рачок*. Кога жената ќе дојде кај орачот таа благословува: *"Ајарлија работа, Божиј чувече![колико зрнца толико куранчијна... [колико куранчијна толико класчијна"* [ТГев,332]. Специфичните образувања: **толико, толик**; исто така **колико, колик** ги запишавме и при анкетите со бегалци од Гуменца, населба што се наоѓа јужно од Гевгелија, но денеска во Грција.

то́лко adv 'одредена количина од нешто, во случајот многу' ~ *са-гра́бна́ле и Ѓу́птино по́чна́л да и-биле́е о́чте, а зме́о го-пита́л шо́ то́лко са-кукóте. Вóа му-одговори́л о́ти гле́де на-кój ри́д да-го-фрле* [ВГ,М(272)]; ~ *а ти́ја пугуле́мте бра́тка ка шита́ле, шита́ле и са-вӑрна́ле на́зат да-си и́дат до́ма бес-пе́т па́ри. Кóга виде́ле де́ка пума́лиут бра́т са-збугати́л, гупита́ле ткӑ́де најде́л то́лку па́ри* [ВМ,Тр(318)]; ~ *таа ка́ са-фтири́ла: "Ка́жи да-ка́жи, пӑри́те уд-де́к са и ни́и то́лко бугати шо са-чини́ме". "Слу́ши, му́р, рӑче́л, то́лко мӑ-прӑсили́, чи́ли са́киш да-ти ка́жум и ки-ти-ка́жум"* [ПДој(153)].

толкос[1] adv – в. **толко** ~ *и таму дека са чудиши, ету една магесница промина прет негу и му вели: "што си царју, толкос кахӑрлиа и са чудиш толко?"* [V,РМ(52)]; ~ *"што ти влева тебе на работа, ниа дек за поими? Или сакаш да на купиш?" И на дјадото толкос една запрта, што му беха дали, дјадото му вели: "ва не куповам, сина мои, туку сакали да ва питам"* [V,РМ,179]; – во контекстот има не нормативен редослед – глаголот и зам. форма се одделени со негацијата: **ва не куповам**.

толкос[2] adj, pron 'толкав' ~ *и кату си благодари́, змíата вéли на нéгу: "сегá ки ти закáрам на тáтко ми. Тíнака да нé си оплáшиш! Тој, как ки вíди, на мéне тóлкос илúк што ми стóри, óн ки сáка бакшíши да ти дадé млóгу злáту и срéбро"* [V,PM,52].

Тóмо – м. л. име запишано во Енице-вардарско ~ *зéва, дă кáжиме... и вúка: "Ej, Тóмо, Тóмо... Тóмо бé! Aj-бé, él, крáвăта ли е бóлна нéшто, сá дă-вíдиш". Дă-гу-извлé-чăт, сéга дă-дójде, óти тój пушка íма* [ВЕв(299)].

Тона – женско лично име запишано во Гевгелиско [ТГев(114)].

тóне impf 'кога садот, обично од глина, испушта по малку течност, т.е. како да "сăлзе", се вика дека *тóне' ~ стóлнăта тóне, нăтóнуве, íзбăри-а, óна пăк пуштíла мáлчко* [ПДој(129)]; [СКук(337)]; ~ *стóлнăта зéр пýкнина-j, ил' пă нé-j árно испéчина, тóне, ѓóл' нăпрăвíла пут стулнárнико* [ПК,2(112)].

тóп*[1] m 1. 'големо, далекусежно оружје'; 2 изр.: **пукнá тóпо** (= се заврши голема и важна работа) [ПК,2(149)]; **тóп нé-о-рăзбúве** (= се кажува за некого што е добро ситуиран) ~ *кój мóже ус-Мíрчо, нéго тóп нé-о-рăзбíве, вúд-мо само кăштăта, а уф-нăтре да-нé му-прáвме маабéт* [ПК,2(199)].

тóп*[2] m 'траба платно' ~ *Е, óде бáсли дéка прудáва. Му-вéле: "А бе кăурíн, сфáли-ли тíа тупój бáсла!" Му-сфăл'ýва кăýринут. Шý-ка-шýка, шýка-шýка нé зéва. Дéсет тупój му рăшукýва, стăнýва – бéга* [ДК,Ран(134)].

топалак m, bot. 'вид трева' – кога сеното по *намлиште* (искосен ред трева) ќе се исуши, се собира во *капици* и потоа ги врзуваат со 'ржани класја или со трева *топалак*, во *фандаци*, за да може потоа да се товарат на кола [ТГев(343)].

Топáловија Чинáр top. 'падина, ниви' [ЈИ,Ми...(204)]; според прекарот **топал** 'тој што има проблем со нозете, што криви' (турц.); кога Иванов вршел топономастички истражувања во споменатиот ареал називот **чинар** (турц.) 'јавор' не постоел.

топарлак амбар m 'назив на детска игра, ја играат машки деца'; сп. уште имиња на други игри: **брни капа, шук топка, чилик, длăго магаре, кусо магаре, прстин, на три нози скукајне, на чивија, на ќосница, на ќос, ќорува кубила, на топка кријајне** [ТГев(325)].

топка кријајне m 'назив на детска игра, ја играат машки деца'; в. **топарлак амбар** [ТГев(325)].

Топилата top. 'вирови крај Селска Река' (Горно Броди, Серско); сп. **топила** 'вир, дупка со вода во која топат (оставаат да кисне), пр. коноп' [ЈИ,Ми...(205)].

топе* impf 1. 'кога во течност се става нешто тврдо за да омекне' (во примерите што следуваат, во првиот случај залак леб се става во манца, а во вториот *рогузот* го стават во вода полесно да се ткае) ~ *кога Јана дујде[софра азăр најде[на софри си седат[Јана си ја чекат[Јана ка си дујде[на софра си сидна[сите залук топат[пуд софра си клават[Јана залук тупна[и јуф уста кладе* [ТГев(330)]; – *Рогузот* го берат од *Арџанскиот ѓол'* или од *Енице-вардарското езеро*. Пред да почнат со ткаењето прво ќе ги одделат тесните лисја (ги викаат *лико*) од широките. Потоа *ликуто се цепе* на тенки делови за да може да се *суке* т.е. да се прават *врвци;* кога се ткае *се топат* во

вода и *врвците* и *рогузот* што се ткае. *Ругузините* имаат *лице* и *опко* (опачина, наличје) [ТГев(352)]; 2. 'се разлага, станува на делови' ~ *јабу́лките не́ма̀т ли́ка, а́ма но́го сӑ-бла́ги, сӑ-то́па̀т уф-у́стта* [ПК,2(68)]; 3. fig.'се намалува, исчезнува' ~ *то́о чуве́к не́што бутее, гине, сӑ-то́пе. Тре́бе де-ј бо́лин* [ПК,2(26)]; 4. – **(сӑ)** 'пред бричење става сапуница на брадата за да омекне'; изр.: **сӑ-бри́че ли кумши́̀та, ти́ сӑ-то́ши** [ПДој(138)].

то́пка f 1.'нешто со заоблена форма' ~ *гингя̆р гӑ-ви́ка̀ме нӑ-се́ко: тре́ва шо пра́ве бо́цки куту то́пка* [ПДој (122)]; ~ *ка́ртоп, та́а ки́тка-ј кут то́пка, и́ма бе́ла буја́, це́лта-ј ут-мале́нкички ли́хчита* [ПК,2(57)]; – во контекстот е присутна старата множинска наставка **-ета** (*лихчита* < лихчета – со редукција); ~ *пи́ле, по́ма̀ле́нко уд-га̀ла̀п, цӑра̀н и цӑрве́но-си́во. Ка́ ки-ви́де ли́ши сӑ-фӑрле кут то́пка* – објаснување за птицата **киркине́с** [ПК,2(58)]; 2. 'испржено мелено месо, направено како топче – ќофте'; уште: ~ *пе́т то́пки са́рма изде́х* (мелено месо со ориз, завиткано во лист од зелка, од лоза, од штавел) [ПК,2(8)]; [ПК,2(113)].

то́пки pl. 1.'полови жлезди кај машкиот пол, мадиња' (тестиси) [СКук(337)]; [ПК,2(113)]; 2. fig. 'ништо' ~ *сјо:-рӑздили́ли муѓи-ни́хка, а нӑ-на́с то́пки* [ПК,2(113)].

то́пкичка* f, dem. од *то́пка* ~ *па̀лӑ-ми́да-ј тре́ва, гӑ-и́ма низ-ни́фте. Она-ј кут ги́нгӑр, нӑ-вӑро да́ве цӑф кут то́пкички, си́ни* [ПК,2(94)].

топли (са) impf 'се загрева' ~ *га зела́ чове́кот змиа́та, га кладе́ на на́звата му, чини́ ули́к на змиа́та, га куртули́са от омира́лото. Змиа́та, кату са топли́ а́ф чове́цката на́зуфа, фати́ да гу ја́ди* [V,PM, 138]; – објаснување за садот **буклиа** ~ *(она-ј) дӑрва̀на, збу́ре ко́лку две́ ки́ла, пло́ска-ј. Има две́ чипчи́на, адно́то-ј за̀тки́чка, дӑ-сӑ-изди́ше, дӑ-мо́ји дӑ-пи́ји. Во́ота ич не́ сӑ-то́пле уф-та́а* [ПК,2(25)] – остатоците од падежните форми кај личните заменки, во смисла на прав и неправ предмет, во југоисточните говори покажуваат повеќе нерегуларности одошто, на пр. во западното наречје, таков е и последниот случај каде што наместо очекуваната заменска форма 'неа' (долга форма за прав предмет од 'таа'), се јавува номинатив: **ич не́ сӑ-то́пле уф-та́а;** наместо 'во неа'.

Топлица top. 'притока на р. Белица, којашто има свој почеток од топлиот минерален извор кај с. Пул'ово, Валовишко' [ЈИ,Ми... (205)]; истиов топоним, иако со подруго образување – **Тупли́ко** како име на извор, го запишавме при дијалектните истражувања во Дојранско.

топке impf 'удира со нешто по главата' [СКук(337)] (не: *тоцке?).*

топлина́ f 'жештина' ~ *де́тето са́ка-ши-нѐка́ши, оти́де да копа́и. Кату не бе́ши научен на таква́ ра́бота, и от мло́гу захме́т, от пе́к слӑ́чоф, от мло́гу топлина́ си разбол'а́. Вечеро́т легна́ на до́ма бо́лин* [V,PM,138].

топо́ла (и: **тупо́ла** – со редукција на **о** > **у**) f, bot., Populus ~ *ти са мо́л'а да и́дши да ми дока́раш, та́мо а́ф Чинги́-дилибе́ини дво́рови и́ма една́ топо́ла – вӑ́рховето и сти́гат до си́н'у не́бе – о́на̀ја топо́ла да ми га дока́раш!"* [V,PM,142]; ~ *што дӑ-пра́е се́а? Сӑ-у́ме ца́рут. Еее, фа́шта инӑ-ба́ба. Му-ве́ле: "Што сӑ-у́миш, ца́ру, та́ка?" – "Ааа, не́ зна́ш, ба́бо, му-ве́ле. Ја́с инӑ-чу́па ви́ду.*

На-че́ишмйта и-нйпува́ ко́јнйта. Нй-мо́жйм д-й-у́рвйм ни́кйк. Ја, пи́лите нй-мо́ж д-й-се́чйт тупо́лта". [ДК,Лип(115)]; ~ *сички ловјаха, нихту не можа нешту да утепи. Половингйзју утепа до 40 заинци. Тогас другарите му фатиха, гу вразаха за една тополa, от јадови ги земаха заинциту та отидоха на селото* [V,PM(104)]; – познатата посебност на периферните јужни говори: чување на остатоци од назализам, е зарегистрирана и во овој контекст – **заинциту**; ср. уште една фонетска посебност: **типо́ла** ~ *и тйка́, то: по́-гуле́мјо, тамика, пуле́ка, пуле́ка сй-кйчи́л – имйло типо́ла – сй-кйчи́л нй-типо́лта. А пй ве́чйрта сй-субира́ли тамка ја́вул'то* [ПДој,Ник(166)].

топтан adv 'сè одеднаш' – кога ќе ги острижат овците *руната* ги сложуваат во големи вреќи *(араре)* и ги носат на пазар да ги продаваат, волната може да се продава кило по кило, а може и сета одеднаш – *топтан* [ТГев(375)]; – косачите кога косат трева може да се договорат да косат *на пола, на јарја,* а може и *на топтан:* кога косачот и газдата ќе се договорат да се искоси ливадата за толку и толку пари [ТГев(343)].

топуза f – в. **то́пу́ска** ~ *едно врјаме един цар и направил една златна топуза бозлугана и харџил за неа млогу злату. И извадил тил'ал пу фрет земја негова да вика: "кој ки изл'ази една лажа да му кажи на царју, на негу ки га дај бозлуганата!"* [V,PM,100].

то́пу́ска f 1.'вид оружје, боздуган' ~ *утамо̀ по̀крај либин'ицата ми́наха пе́т сто̀тин'и камили. То́ камила́рино̀т и́маш'и ида́ то̀пу́ска на-рака́та, а-удри́ ида́ то̀пу́ска си-рацип́и́ либин'и́цата, пл'и́сна ида́ о́да, пе́тсто̀тин'и камили́ сиуда́виха* [ВБог,Бал(299)]; ~ *прати двамина л'уди негови, които беха млогу јаки и марифетлии млогу. Единојут товар носиши кату муле и ходиши бйрзо кату зајак, а другиот имаши една топуска; дек да га удриши, кал'а са чиниши* [V,PM,63]; ~ *от мйра час сетни и тојнака си разбуди и, кога виде, ча марифет му чиниха, фати после да ги тера и ги прифтаса на пйтјут. Они удриха топузката на земјата, кал'а са чини висок, али момата са и вйрнала* [V,PM,64] – во контекстот среќаваме нарушена конгруенција: субјектот е во женски, а именскиот прирок во машки род: **кал'а са чини висок**; 2. 'парче железо, со кружна форма, како топка, се користи како дел од кантарот' ~ *не́кој гу-мйрзе епте́н, не́м-сй-стану́ве, ки-му-ре́чиш: "е, па ти́ кут-кйнта́р тупу́ска д-и́миш нйгйзо"* [ПК,2(170)].

то́пче n, dem. 1.'мала топка' ~ *алйтка — ти́а сй-кру́ши кут то́пчита, здре́ет ле́тто, не́кој ин ви́кат ди́ви кру́ши* [ПК,2(19)]; ~ *цйфте бе́ли-жйлтини́кави ки́тки, кулку шйкта ка́ те́-ј рйши́рна. Се́тне да́ве пло́т – мале́чки тупчи́нка, пйрво сйцйрве́нки, се́тне стану́ват цйрни* [ПК,2(25)]; – во контекстот кај именка од ср. род во множина се јавува наставката **-инка: мале́чки тупчи́нка** (наместо '-ња', што сепак е пофреквентна); од истава именка имаме забележано и множинска форма во која се чува старата множинска наставка за ср. род **-ѧта** : ~ *бу́мбаро лајнйр ej цйрйн, вале* **то́пчита** (< топчета – со редукција) *уд-лајна. Бу́мбйр о-ви́кме и рйси́пин'оо финйк – ку-*

жу́рк, шо́-j тако́ф бумбъ́ре́с, надýjн, не́ да́ве купри́на (свила) [ПК,2 (26)]; ~ *пълъмі́да – тре́ва, бо́цкът ли́стъта ма́лце нъ-връ́о, гъ-і́ма уфни́ските ме́ста, ме́тър и пу́л мо́ж дъ-пура́сне, цве́то нъ-мо́жул дъ-вигу убја́снум, а́ли го́ре мо́ж дъ-да́де пло́т куту гі́нгър, куту то́пче* [ПДој.Ник(122)]; 2. 'китка кромитче, лук и сл.' [ПДој,Ник(124)]; 3. изр.: **кут-тупчина дъ̆ бъ́рке** (= се кажува за човек што оди многу наведнат, како да бара нешто (топчиња) на земјата) ~ *шо́ не́ съ-испра́виш ка́ о́диш, шо́-с съ-пудвиде́л, сѐ уфзе́лита гле́диш, кут тупчи́на дъ̆бъ́ркиш* [ПК,2(192)].

Топчина top. 'име на место во чија близина имало мост на р. Вардар, на патот Солун – Воден' [ТГев(428)].

топъ́л* adj 'врук' ~ *и ка ки-до́јде у-то́плуто вре́ме укулу-Вели́гдин, ки-по́чне то́ да-са-ро́е, и ки-си-гу удви́виш ка ки-і́ма пл'уска́ни се́мијна* [ВМ,Стр(317)]; ~ *умурни́к гу ви́куме ни́ъ̆ кога уд-ни́где ве́тър не́ма, а но́го-j то́пло* [ПДој (130)]; ~ *фати́ момата, на́правѝ една́ пи́та, тури́ и пра́стино не́три, га извади́ пи́тата от во́ги́н, га земá ба́бата, га закара́ на ца́рјув си́н о́шти то́пла, паре́шта* [V,PM, 134]; ~ *кога́ съ-изма́лзе, къ̆де на́с ту́ка, съ-исце́дуве, и по́сле, кога́ е о́ште то́пло, съ-туру́въ си́рише и съ-туру́въ нъ-то́пло ме́сто дъ̆-съ-фа́те, му-ви́къ̆ме ни́ъ̆* [ПДој(156)].

то́рба f 1.'мало вреќиче, ќесе направено од платно' ~ *Ќе-зе́ва мо́мчето жи́то едно́ то́вар, да ќе-о́ди на-воденѝцата и ќе-зе́ва една́ то́рба да пра́ви болгу́р. Ка́ ќе-сидо́јде от-вуденѝцата, ќе-ви́ка посестри́ми, ше́с-пе́т, та ќе-ме́сат пога́ча* [ВЕв,Ба(300)]; ~ *така́ се́тни то́јнака ве́ли на же́на му: "мари́ же́ну, у́три да ми кла́диш л'ап аф то́рбата. Јазе ки си и́да да те́рам къ̆сме́тјут ми"* [V,PM(31)]; ~ *та́мо имја́ло две́ бра́тќа. Онѝа бра́тќа имја́ли две ко́ни, ко́ните ги назо́беха и, как кла́тјаха ко́ните гла́вите, му па́ждаше чуме́нут от то́рбите* [V,MP, 116]; ~ *са-еви́ адѝн чол'а́к на-окно́то и рукна́: "Побра́тим'е, на́-ти за-захме́те и за-мл'а́куто, што́то ма-хране́ше". И фъ́рли прос окно́то адна́ заши́ена то́рба и што́е саóри* (сабори?) *къ̆шта́та, като́ фъ́рли то́рбата* [ВДр,ГБ(333)];– од контекстот излегува дека во Драмско, како и во Кукушко постои преглас на 'а' > 'е' зад меки согласки (или што некогаш биле меки), сп. **са-еви́** наместо: 'са-јави'; 2. изр.: **гъ̆-тури́л гли́въ̆та уф-то́рба** (= се изложил на голем ризик) [ПДој(136)]; ~ ***о́н гла́-фта уф-то́рба сја́а къ̆лде́л*** (< **кладе** 'стави'), *не́ съ̆-жа́ле* [ПК,2 (157)]; **секуј уд своја торба јаде** (= своите потреби сам си ги подмирува) [ТГев(327)]; **ѓу́пска то́рба** 'мало вреќиче каде што може да се стави сѐ' ~ *он-ej али́с ѓу́пска то́рба, нъ̆мо́ж съ̆-нъ̆си́те, шо́-ќ му-па́дне – ја́де* [ПК,2(151)]; **се́коо ме́сне то́рба тре́съ̆не** ~ *ка́ нъ̆-мо́жъ̆хме дъ̆-сику́плие нъ̆-адно́ч вре́јка бра́шно, купу́вахме пу-ма́ллчко кулку зъ̆-адно́ ме́сне. Ет то́-j то́о, се́коо ме́сне то́рба тре́сне* [ПК,2(192)].

торбичка* f, dem. – в. **то́рба** ~ *И тој зима́л една лъ̆жица — имало лъ̆жици тами, зимал с лъ̆жицата, от фрет по една лъ̆жичка, по една лъ̆жичка. По три от четри́есе души, зел ги, и кла́ва в торбичката и си изл'ава* [ВДр,Кал(333)]; – кога *седбата ки се ужниje* (или *дужниje)* на крајот од нивата се остава *на деду Госпуд брада* или *божја брадичка*, т.е. се

остава околу 1 кв. метар *седба* неожниена. Штом ќе се остави *божјата брадичка* жетварите ги фрлат своите српови во вис, зборувајќи: *"Уд гудина сус здраве; ду гудина живи и здрави да бидме! Госпуд повиќе да даде. Нија на него сус торбичка, он на нас сус врејќичка!"* [ТГев(336-337)].

Тóриште top. 'падина со ниви и пасишта'; основно значење: место каде што се фрла **тор** = стајско ѓубре' + суф. **-иште** (с. Куманич, Драмско) [ЛИ,Ми...]. Како апелатив во македонскиот стандард не се употребува, сп. срп. **tor**, буг. **торище**.

торник m 'вториот ден во неделата'; народот верува дека *торник* е несреќен ден; сп. ако некој се разболи *уф-торник* тешко дека ќе преживее; има и: **торник треска** 'болест, грозница'; клетва: **други торник да не та прачеке!** Тој ден не се започнува некоја нова и важна работа и оттаму: *торник – удморник* [ТГев(9)].

торфанда adj 'првосозреани плодови' *~ и така сетни тојнака зема смокви, отиде при царјувут конак, фати да вика: "смокви продавам!" Кату беха торфанда смоквите, друк не можи да га купи, царјут га купи* [V,PM(35)].

тóс[1] m 'некакво примитивно лекарство' *~ кäзäлиiiи тá-j бóл'ка* (болест), *гу-рéжäт мéстто дéк сä-пујáве, сéтне сä-клáве тóс и ду-тáм ej лéкут* [ПК,2(63)].

тóс[2] pron – в. **тузи** *~ гарвáнката утíшла да-лувíй, да-дукáра скáкаш, да ми дадé да-јáдат на-гарванчéта. Дујдé гарвáнката и кáк га-вид'áла тóс чув'áк, з'áла да-му-искáра* (извади) *учíте. Гарванчéта реклí: "Нимój мájко, да-му-ги-звáши нанéгу учíте, тój ја-утепá змиáта"* [ВСер,Кал(336)]; *~ утíва идúн д'äду на-гул'áмајут брáт, прóсјак, му-вилí: "Дáj мäра мл'äку!" Тóс му-вилí: "Аку íмаш' парä, да ти дáм мл'äку". Тóс д'äдуту вилí: "Ej, Бóж'и, кáк б'äха гáлицä, пáк гáлицä да-стáнат!"* [ВБог,Вис(340)]; *~ три јуврјаи земаха по една тојага, ч'укат на гробот, ја детето му вели на јувреиту: "зашто синјори, така го бiити тузи христианско гроб?" Ја те му вел'ат: "го биими, зашто тос христианин борчлиа ни беше"* [V,PM(173)].

тóцке impf 'удира со глава, буца' *~ тóо кóч* (овен) *нóго тóцке; сíлно сäтуцнá(х)ше ус-глáфте* [ПК,2(113].

тóцки adv 'толку малку' *~ и сéга óде сúну му-нóсе млéко нä-лáмјäта, му-тýра млéко и му-вéле: "Нé зäтóцки пáри!" Сä-нäл'ýтфа лáмјäта, гу-прикäлнýва:"Дä-сä-здäрвиш!, му-вéле. Дä-сä-стóриш! Дä-сä-фáтиш!" Тó сä-фáтфа нä-мéстуто* [ДК,Палј(123)].

тóч'и[1] impf 1. 'развлекува тесто, прави кори (за пита, за баклава) – сучи' *~ за-ина́ тапсá баклавá трú прäстá ина́ укá ш'икéр, идна́ укá мéт, укá и пулувúна бráш'ну. С'éтн'ạ ина́ укá мáслу, с'éтн'ạ загу-зам'áсат ч'áстуту да-с'éтн'а за-в'énат крäнго и михáлката дазафáти да-тóч'и* [ВБог,Су(342)] – во контекстот среќаваме траги од некогашниот назален изговор на големата носовка: *да-с'éтн'а зав'énат крäнго* ; 2. 'пресипува, преточува вино од еден сад во друг' – кога ќе се собере грозјето се тура во *груздуберско* (или *груздарско*) *курито* каде што прво ќе се исече со мотика а потоа се гази со нозе. Кога добро ќе се изгази тогаш *се точи шира* (благо вино), од која

се вари *пекмез*, а останата *ипира* заедно со *кумијната* ја оставаат во коритото да *преврие* и да стане вино [ТГев(354)]; [ПК,2(140)]; *"Ej бре, слäнце, варај слäнце!] дал гу виде мој ли татко?"– "Бре нивесто црна-јока] твој ти татко вино точе] вино точе бре нивесто] да ки дојде ф-теб на госте"* [ТГев (55)].

то́че[2] impf 1.'остри некаков предмет за сечење, пр. секира, нож и сл., со помош на острилски камен' [СКук(337)]; 2. изр.: **си-ј то́чум зäјпто** (= се приготвувам, очекувам убаво јадење) ~ *уд-уфчéра си-ј-то́чули (о́струли) зäјпто зä-бáница* [ПК,2(194)].

то́чко[1] pron, adj, dem. од 'толкав' ~ *то́чко дéтинце, áмa сè знáа;* скратена форма од **то́лкувичко,** која исто така се употребува: ~ *то́лкувичко-ј áмa сíчко мо́же дäрäбóте* [ПК,2(113)].

то́чко[2] adv, dem. од 'толку (малку)' ~ *сíно нé дáве ни то́чко* (= синот не дава ниту малку) [ПК,2(113)].

тр'абóва impf – в. **трибува** ~ *кój ни сä родú от óда и от дýх, не мóже да флéзе фав цáрстото бóжје... Тр'абóва вíе да сá родúте от гóре, вéтарä л'у кäдé íска дýе та гласä му слýшеш лá ни знáеш у дé íде и кäдé хóди; такá е с'áки, шту е родéн от дýха* [ВДр,ТЕв(327)]; ~ *тојнака извади и другио алтäн, гу даде на дјадоту. Тогас дјадоту му вели: "синку ако имаш харна жена, не ти трјабова на свадба да идиш"* [V,PM(93)].

трае (и: **траа**) impf 1. 'опстанува, издржува' ~ *вäрхо на курáбо сä вúке чúло́, úма двé чилáта, утстрáнäта нä-курáбо úма двäнájсе нугáл'ки уд дäбувo дäрво, дäбо пó трáа* [ПДој(128)]; 2. 'трпи' ~ *и така киниса и отиде аф гората, шетал млогу време гладин без л'ап, без вода жадин, и на толко време не излезе прет негу никаков дивик; и не можиши веки да траи от гладиа* [V,PM(83)]; 3. – **(са)** 'не зборува' ~ *да кáк си видé жéната шо нéма да сä скрúи, дујдé путрисéна, и му кажá на нéгу за шт'о сибéп гу фатú, му си кажá на нéгу áлут спрäту сита л'уди, да кáк си лекувá уф чáс. И он му рéкал на нéа: Трáи си кéрко, вéрата ти уткинáла* (спасила) [MV,K(276)]; 4. изр.: ако **децата не траат** (= кога во семејството децата умираат) – детето се крштева уште првата недела од раѓањето, а најдоцна втората. За кум се зема истиот што ги венчал родителите, освен ако е беден па не може да ги поднесува трошоците, или *ако деца не трајат* (т.е. ако умираат) [ТГев(113)].

Трајан – машко лич. име запишано во Гевгелиско. Ова име носи симболика (т.е да 'трае, да опстои'), обично се дава на дете во семејство во кое децата умираат; на женското дете во споменатава ситуација му стават име **Трајанка** [ТГев(121)]; и **Трäјáн** – име запишано во Кукушко ~ *Трäјáн бúше гудинáче* (и: *гудишнáк*) *кá бигáме* – се мисли на бегството по погромот јули 1913 г. кога Кукуш и околните села беа уништени [ПК,2(36)].

Трáјчо – 1. 'машко лич. име запишано во Кукушко' – в. **Трајан** ~ *на нáши Трáјчо нóго му-нóсе глáфта, чéра цéло кúло мäстúка, нéмаше сáат, гä-испú* [ПК,2(177)]; ~ *Тýл'уфци сä-вúкат тúа нáште рудníни шо сéдат ду-пáрко, уд-нúх-ej тóо Тýл'ув Трáјчо* [ПК,2(114)]; 2. изр.: **Трáјко мó-ј úмто** (= препорака: да се избегнува конфликтот во комуникација со посилниот, односно со претставник од власта и сл.); сп. **трае (се)** 'молчи' [ПК,2(150)].

тра́к* m 1.'отпечаток, останка од нешто – трага' ~ *тра́гуве шо сӑ, ут шо́ са́ке не́ка-j ду́ра сӑ-ви́ке: чуве́чка ду́ра, гуве́цка ду́ра или уд за́јц ду́ра* [ПДој,Ник(131)]; 2. 'правец' ~ *уд кӑда ветя̆рут* (север) *мѐѓата на полјто-j туку речи кӑто права бразда изорана ут Солун до Воден и гора долу ода по една трага су друмут* [МЕ,Р(71)].

трака́ли* pf 1. 'обори на земја'; 2. 'со удар откине, симне плод од дрво' ~ *ќерам'и́ји о̧та́м вра̧в'ӑха, гл'е́дат на-то̧ва́ дрӑво ор'а̧х'и пӑлно, ко́ји ш'о̧ про̧ми́нава фӑл'а̧ва̧т гра-му́ди за-да-тра̧ка́лат ор'а̧х'и* [ВБог, Бал(344)]; 3. – **(са)** 'се преметка по земјата' ~ *бело просо пак са тракалише на нак̀и на вак̀и, и ка му са бактиса слушак̀и, наеднӑш застана, фати да и гледа сите криво и им риче: "Мулчејте, мулчејте, ајнаци ценабетлер"* [ТГев, 342]; 4. 'измести' ~ *ка усамна́ на нидела̄та, Мари́а Маг̄... и Мари́а ... ша̄рг̄ува́ле мирослѝво балса́м да о́да̄т да г̄у ма́жа̄т. И но́г̄о ра́но на ша́а нидел'а уша̄ше на г̄ро́бо̄т, ка уг̄ри́ја слӑница̄то, ем вел'а́ле мӣг̄у ни́х: Ко́ј ќи ни ша̄рака́ли на на́с пло́ча̄та* [MV,K(255)]; 5. fig.'победи' ~ *са-наја́дух зе́лник, х'ич' не́-ми-би́ш'и сла́тук, зе́х мӑра мле́кци, хапна́х и са-наја́дух. Ра́нуту стана́х на-ш'е́сти, си-ч'ини́х идѝн ч'а́ј, са-напи́х... па́к изле́гух на-кавине́ту, најдо́х другари, игра́хми кни́ги, ма-тракали́ха, плати́х ја́с каве́тта* [ВБог,Нег(339)].

тра̧кал'а́н* adj 'отстранет, турнат' ~ *на иде́н де́н уф субо́та, пустре́т но́к до́шле же́ни навра̧з гро́бут, и а нуси́ле ба́лсам мирослѝв шо тарговале. Да а најде́ле пло́чата тра̧калја́на ут гро́бут. Да как си фле́гле, не а најде́ле сна́гата Господи́нова Исус* [MV,K(333)].

тракало n 'кружна направа со чија помош се движат колите'; во Гевгелиско во минатото имало 2 вида коли: *арабаџијска* – има 4 *тракала,* служи за превоз на потешки предмети и *кулешка* – со 2 *тракала,* служи за превоз на полесни предмети [ТГев,421]; ~ *прику Вардар вӑрва друмут на 25 км. ут Солун. Тука има мос и за пулинувајнто преко не плајќат сӑл пишаците. Мостут икиматут му гу дава на прикупувача и тија зеват шо вӑрва за селцка товарена кола 3 гроша; ут кари (концки коли су две тракалијна) 2 гроша* [МЕ,Р(72)].

тра́мпа f 'кога се врши размена на некои предмети од еден кај друг сопственик' ~ *а́јде дӑ-нӑпра́авме тра́мпа ус мо́јут ко́јн' и тво́јта куби́ла* [СКук(337)]; ~ *пра́вме тра́мпа, о́н ми-да́ве урѝс, а́с му-да́вум фа̧су́л'* [ПК,2(113)].

тра́мпе impf 'разменува со некого едно со друго' [ПК,2(113)].

трандафил m, bot. Rosa damascena 'украсно растение со убави, мирисливи цветови, ружа' — домаќинот им одговара: *"Таја куќа што а палте, ваја е. Дилми сте фрлиле толко мирак на мој трандафил, е па неје он поаран уд вас. Нек сте живи вија – ки ви гу дадум!"* [ТГев(162)]; – секоја куќа има бавча во која освен *трандафил* садат различни цвеќиња: *црно око, стратур, звезда, бусил'ук, невин, миндер, ка̄з назли, шебој, пулинско, малока̀, чингел', џафак̀, ана̄личиче* [ТГев(304)]; и: **триндӑфил** ~ *и царјут гу зема, гу кладе на бахчата му да чува таму един триндӑфил, само по едно гонце да му докарува на царју ката заран. Млогу врјаме сиромахот таја работа га тераши*

[V,PM,105]; ~ *Е, а́мма та́ ба́бӑта му-ре́кла та́ка: "Шо́ ќи-збо́рниш – сѐ триндя̆фи́ли д-изле́гӑт уд-у́спта". Та́ шо збурва́ла – сѐ триндя̆фи́ли, ша́пки ле́пи, ле́пи... Де́уто де́ уде́л – сѐ пруда́вӑл* [ДК,Палј(122)]; ~ *еден вечер, што му дошло на сиромахот, кату легнал да поспие, малку сон да земи, отиде еден скакал на триндафилот и гу изјади гонцету* [V,PM,105]; односно: **тря̆ндафул** ~ *нашјоо тря̆ндафул ут-гранка-ј пудведин* (зафатен, добиен). *Ќи-ти-пудведул и ня̆-тебе на-есин* [ПК,2(91)].

трандафилов adj 'нешто што се однесува на трендафил (на ружа)' – на шега го прашуваат домаќинот: *"Ваја ли је куќа на Н–Н? Ни киниса̄ме сус тоја намера, оти чујаме да е он арин чувек и оти има една арна бахча, а уф неја една арна трандафилова китка. Нија пак имаме еден арин каранфил, па дујдеме да са пугодме: или ти да ни ја даиш, или пак нија да ти гу тислим чиниме"* [ТГев,162] – во контекстот има употреба на сврзникот **да** со интенсионално-декларативно значење, наместо 'дека': **оти чујаме да е он арин чувек**; и: **триндафилов** ~ *едно време една ламја имаши тријси и девит синуви и една керка, која ја именуваха царнодреха. Таја ламја имала и една гора што га повел'аши. Гората са именуваши гора триндафилова* [V,PM(20)].

трано n 1.'вид храна, зрна од тесто, сушени на сонце, им се додава сирење, варени се јадат, обично наутро'; 2. изр.: **а уставили трано да суши** (така се кажува за девојката што се сакала со некое момче, но тоа од некои причини ќе се ожени со друга девојка) [ТГев,141].

трап m, top. 1.'длабнатина (природна или ископана), често на крајот од нивата'; освен како апелатив се среќава и како топ. на повеќе места во Серско-Драмската регија, сп. *Капи́нски Тра́п* 'падина' (Черешово, Драмско), *Ники́лски Тра́п* 'падина, пат кон манастирот' (Калапот, Зилјаховско) [ЈИ,Ми...(129)]; исто така: 'насипот меѓу ископаното': ~ *га́зи сѐ пу-тра́по, ним пу-ре́дуфто* [ПК,2(113)]; 2. изр.: **ќи-сјо: ня̆па̄лне тра́по** (= ќе настрада некаде, ќе погине) ~ *ного̄ шкӣпе, лумѝ́ве, ама ќи-сјо: -ня̆па̄лне тӣра́по* [ПК,2(201)].

трапе́за* f 1. 'маса на која има поставено јадење' ~ *тогас веки, вечерот, кату отиде да вичери сос царицата и сос момата му, на трапезата кату зборуваха, докара царјут и лафот на пепеларјувут син* [V,PM,48]; ~ *и затова да знаиш, ча твој брат је роден аф онна трите вечера: на пра̄лнојут вечир, как беши трапезата пя̄лна и неговата ка̄шта така ке да е пя̄лна* [V,PM,84]; и: **трепеза** ~ *на-Сја́рцка каза́, на се́ло Фра́штене и́ма адет, кога́ се роди́ де́те ма̄шко и са-сабѝрат ста́рците и мла́дите, ага́ му кладат и́мето, та са-сабѝрат фре́т со́е-хми да-едат и пи́ет и благосла́вет де́тето на-трепе́зата* [ВДр,Фр(326)]; односно: **тя̆рпеза** 'долга маса од исковани штици, во дворот, *зя̆-но́го го́сте, ня̆ре́дни ус-јя̆дни́ци, зя̆-сва́дба, зя̆-ка̄рите́нка, зя̆-саи́р, зя̆-тя̆квѝ ря̆-бо́ти* [ПК,2(117)]; 2. 'јадењето кога е поставено на маса' ~ *дојде́ чифу́тино да ја́ди, жената му кладе́ трапе́за. Чифу́тино виде́, ча не́ма га глава́та, и ся̆рце́то и цйе́рот; ве́ли на жената: "кој ги ја́ди глава́та, и ся̆рце́то и цйе́рот?"* [V,PM,129]; 3. изр.: **гу зема сос него аф една**

трапеза (= го прими како многу близок, па дури и да јадат заедно) ~ *тогá отидé и Кулýф на óјска, и Гóспод му дадé јáкос млогу и марифет; са чúнú онбашúа. От млóгу мýндр што бéши, цáрјут гу земá сос нéгу аф еднá трапéза, јадјáха кату брáтка* [V,PM,9].

трáс interj 'се однесува на шумот што се прави од удар (пр. со рака)' ~ *и вó му-ричé: "Шó мóри ти прáвиш? ... нă-мéн дă-ми-стрăмýвăш" – фрáс, трáс, иднó шăмáр. Иш! Ти ми-тéпăш, да-а нéма, гу-устăвú, бигá, си-утúди* [ВЕв,Кор(305)]; ~ *Мájката р'ákла: "Е, марú кéрко, ја кé-ти-напрáја от-чúсто брáшно питúнки и тéбе кé-та-пýсна да-дукáраш ăлтăни". Кугá са-стéмнú дујдé калакáнзар и вúка: "Трáс, трáс девójко, отóри кá-та-јáда!"* [ВСер,Кал(336)].

Тратана top. 'расклонување на ридови' – во околината на Белотинци, Драмско; изведен од **трат** (печурка што се користи при секнување оган; според Ј. Иванов станува збор за исчезнат апелатив, возможно за бугарскиот, но во македонскиот јазик зборот се зачувал) [ЛИ,Ми... (203)].

трáте* pf 1.'остави' ~ *вéл'ат га трăтúл жéнта, дрýга зимáл, óни сизнáат кój нă-кój тăртúл;* 2. изр.: **смéх трăтúхме** (= се изнасмеавме) ~ *уфчéра бíхме уф-нíх збрáни, сă-нăтијáме и адúн смéх шó мутрăтíхме* [ПК(Гăрб)].

трахана f – в. **трано** ~ *и о-талу стана, отиде на цáрјут, му вели: "ах пехéр, ниа сакахми да дојдими фрет тука, алма мајка ми кладе трахана да чини"* [V,PM,62].

трáче* impf 1.'мисли, претпоставува, му се чини' ~ *Лисúцта утúпила, си-лигнáла у-áдна трéва нă-áдну слăнце тăкá, и спúе тáлу. Тéта Врáна пушитáла узгóра и ă-видéла тáм дéка лéже. И утúшла, а-трăчúла спúе* [ВВод,Крон(314)]; ~ *гу закачýат нáврас свитúлуту, и сфéти на сíти шо са уф кýката. Такá и вáшо вúдел да си сфéти при л'удито, и да прислáват Тáтко вáши шо и на небíнити. Ним си трáчити шо дујдéх да расíпам нóмото или Профúтити, нé дујдéх да расíпам тукý да и тóкмам* [MV,K(299)]; ~ *сăта тија планини су сăта му градишта, села, су блаттă, су реката шо е пуслана като платно ув него, су селта расијани по пољто, су друзи турлиј шаренила, шо ти са трача, оти то шо а правил ва дујната истиклим гу избрал стридурекут уф Постул* [ME,P(71)]; ~ *лесúцăта фăтúла дă-ріе у-зéмин, а вóлците си-рéкле: "Грóбови ни-кóпăт". Пéтăлут па ут-грéда нă-грéда, а вóлците сирéкле: мéсто пáла зă-дă-нă-убéсăт. А бúбăта фăтúла да-вúка: брáк, брáк, брáк! Вóлците си-трăчúле óти му-вúка: Елáјте,...* [ВМег,Сар(315)]; ~ *кá сă сварúй сиúрут, да ки стáнат ка ки си удéле, дéтито Исус устанá на Јерусалúм; Јóсиф и мáјка му нé знајáле. Трáчиа шо бил су дружúната нáпри, удúле бајá виздéн, и гу пáлаа на рудníнити и на пузнајáти л'ýди* [MV,K(308)]; 2. 'губи' – во изразот: **си-гу-трáче врéмто** (= денот, работата му поминува без резултати); за споредба на споменатиот лексички архаизам (од последниот контекст) в. во чеш. јазик **tratiti** 'губи', уште во срп.

трéба impf 1.'нужно е' ~ *нéкуј-си гу-учúл дéјту нóгу. Гу-учúл дéјту нóгу, дéјту си-нăучúл ка-трéба, си-нăучúл нóгу. Ех, си-вăрнáлу дéјту*

до́ма, а́ма гу-најду́ва та́тку-му дăнăмйа́на [ВЕв,Кор(303)]; ~ *ко́а ă-кăчу́ва́а* (невестата на коњ), *му-пе́еја та́ква пе́сна шо-ă-и́ма́а ут-ста́ро вре́ме о́ште. Та́а пе́сна тре́ба́ше дă–с-пе́е то́гај ко́га ќă-ка́чат ниве́стăта. Ко́ј ќи-чу́ше си́те ќи-сă-рăспла́ка́а. Та́ка жăл'уви́ти пе́сни* [ВЕв,Кор(307)]; ~ *уф-пе́тукут ќи-кáниа. Нивéјсти су-ра́зни ди́скути ка́ниа уф-се́лту рудни́ни или прија́тел'и и си́те нă-ко́и тре́ба́ши дă-и-ка́нăт* [ВЕв,Кор(307)]; 2. изр.: **а́к сă-фа́тиш нă-о́рто тре́бе до-игра́јш** (= тоа што се започнало треба и да се заврши, без обзир) [ПК,2(150)].

Требе́жето top. 'земјоделски термин: ниви добиени со чистење, требење на просторот од камења, грмушки' (забележано во Горни Пороj, Валовишко) [ЈИ,Ми...(206)].

тре́би (и: **тре́бе**)* impf 1. 'чисти воопшто' ~ *тре́бум кла́нцут* (извор) [СКук(337)]; 2.'чисти земја, градина од треви' ~ *"А, бра́, ричé, гуспуди́н – ти́ја илáле то́гај кăту го́спови* (господа?) – , *ла́j-га* (**лаги** = мисли), *и́лиăм идна́ ăвлиа, се́куј пăт а-тре́бам ут-тре́ви, ут-тăквиа, па́ и́лиа* [ВЕв,Кор(305)]; ~ *Е, ва́ ни́вăта, ричé, ва́ зе́мјăта, ва́ тре́вăта е-не́јна, не́јно че́до. Ко́лку дă-и-тре́биш, ко́лку дă-ă-чи́ниш, та́ пак ќи-ни́кни. То́ му-ј, не́јно че́до* [ВЕв,Кор(305)]; – в село младите, момците освен што ги чуваат волговите, при орањето со *купачелник* од земја ги вадат корењата и ја *требат* земјата од друг коров [ТГев(282)]; 3. 'кога од ориз, грав и др. зрнести плодови вади каменчиња и др. непотребни примеси' ~ *де́цăта се́диа су-мо́мите, пра́ва сме́шки, пе́сни пе́иа, мо́лити ве́зиа та́му, а изгутву́ва ниве́стăта, та́м шáлува, ра́зни пригáча, прики́јăта, чуре́пи пле́тиа и по́сле тре́биа жи́то, бăлгу́р* [ВЕв,Кор(306)]; ~ *тре́бум ури́с* [СКук(337)]; 4. 'кога добичето што јадело отровни треви ќе почне да се дуе и постои опасност да умре, домаќинот од дебелото црево со рака ја вади (ја *требе)* отровната трева'. Отровната трева се вика *брол,* таа е од родот на пирејот, сочна е и пријатна за јадење, но е опасна [ТГев(382].

трева bot. 'ниско диво растение, основна храна на тревопасните животни' ~ *Е, ва́ ни́вăта, ричé, ва́ зе́мјăта, ва́ тре́вăта е-не́јна, не́јно че́до. Ко́лку дă-и-тре́биш, ко́лку дă-ă-чи́ниш, та́ пак ќи-ни́кни. То́ му-ј, не́јно че́до* [ВЕв,Кор(305)]; ~ *место брке да кундисе] арисал место биндисал] насрет село на мирата] на таја трева зилена] крај тија чешлии шарени] крај тија води студени* [ТГев(98)]; ~ *"Ах ти́, му-ре́кла лиси́ца́та, зна́м ја́с ко́ј тă-нăучи́ те́п тăка́, те́та Вра́на, а́ма ќи-ви́де ја́с шо́ ќи-му-пра́ли нă-не́а". Лиси́ца́та ути́шила, си-лигна́ла у-а́дна тре́ва нă-а́дну сла́ње тăка́* [ВВод,Крон(314)]; ~ *от мăра час типăра дојдоха четиријсите филдиши, кату бивули, на ливадите; јадоха, јадоха зилена трјава* [V,PM,42]; ~ *Учéјтисте ут цвéтицте уф урма́нут как пура́стат ни́то са мăчат, ни́то пре́дат. Ви ве́л'али на ва́с о́ти ни́то Сол... су то́лко ца́ритина шо или́л ут Бо́га са разлини́ кату́ на ти́а иде́н. Или тре́вата уф чии́рут, ва́ден ли́чи, и у́три си кла́л у-фу́рнута* [MV,K (264)]; сп.: **арамијска трева** (или: **ајдучка трева**) – лековита трева. Кога детето е слабо, суво и не напредува се вели дека е *маразливо.* На таквото дете му даваат мед

измешам со семе од тревата *гингер (Lapa Minora)* и 'ржана вода. Некои варат и му даваат *арамијска (ајдучка) трева*, други *кантарион;* се разбира во поново време бараат лекар [ТГев(124)].

трéм* m 'покриен, но незаграден дел од куќата, нешто како претсобје' ~ *Кă-нăближúл ăдну-сéлу, зăчýл уд-ăднá кýјкă шкрíп–шкрíп уднéкуј рáјзбуј. "Чéкăј, си-ричéл дéду Гóспут, дă-вíдăм кáк ткáе тá жéнта тáму" и влизéл у-двóрут. Вá жéнтă ткáлă тáм, нă-трéлут* [ВВод(309)]; – денешните куќи во многу се разликуваат од некогашните кои биле без: *"тавајне, буаријна и удај* (соби) *за госте"*. Зиме сите бораваат *уф куќи* (таму кај што е огништето), а през летото *уф трем;* зиме сите спијат на *софата* – подигнат дел во близина на огништето, освен младоженците [ТГев(286)]; сп. обичај: — на вториот ден од *Бужиќ* в црква одат само старци и баби, откако ќе заврши црквата во групи од 5-6 души одат по куќите *да шетат* (= да гостуваат). *Гостинската соба*, каде што ќе ги сместат гостите е покриена *сус шарени черги,* уште од *трéмот* (претсобјето) гостите ќе речат: *"Ристос са роди! За нога гудини!"* [ТГев(88)]; ~ *Жéнтаму уф-дрýга удáја сéди. Прăвúа ручóк, сиднáа, му-вúка: "áј, ричé, вó пóрциито зéви-го, дă-му-нóсиш нă-тó шió нáј-ми-ј мúло". Ама вó, кá испăднá нáдвур нă-трéмут, муă-фăрли јăдéјнту нă-кучéнциту* [ВЕв,Кор(304)] – во контекстот забележуваме посебност во линеаризацијата: придавката и честичката за суперлатив не се во контакт: **нă-тó шó нáј-ми-ј мúло**.

трéмче n, dem. – в. **трем** ~ *Чинíчка ќ-óјме дă-чýкме. Кăрáјанăвта кýка бíише тăквá: кă ќи-флéјши уф-кýкта, нă-дéсно íма удáјка (зă-гóсте), нă прáво трéмче* [И,Гг(119)].

трен* m 'превозно средство што се движи по шини, воз' ~ *куту сурмáси чувéци, кăрáме дубíици н-áјн тăргóвиц, дујдéме тýка. Нă-трéно нé ни сă-дáвă пáри, трăгнáме пéшки, зă-тíй пáри ќ-óјме* (< ќе одиме) *нă-Сóфја* [ПДој(172)].

Трена – ж. лич. име запишано во Гевгелиско ~ *јузела је Трена ду две стомни] да ки јоде Трена на Бел-Дунав] да налије Трена студна вода] да наваде Трена цвеќе рано* [ТГев(172)].

тресе impf 1.'на брзина придвижува нешто' ~ *му дујдé на Исус идéн човéк, му сă пуклуní на нéгу, ем му вéли: Дидáскале, ти дунсóх дéтито ли на тéб, а íма ѓáволцка рăѓа, и дéка ки пикáса шо ки гу фáти, гу трéси и сă упињýа* [MV,K(284)]; или: 'истура, тресе, пр. покривка за да се исчисти, т.е. да паднат некои ситници, пр. трошки, што се имаат нафатено' – кога *софрата* (дрвена, округла направа со куси нозе врз која се става јадење) ќе се стресе, се внимава да остане и некое парче леб, да падне на земја, зашто не е добро *софрата празна да се тресе* [ТГев(289)]; или: 'раздвижува, во случајот гранки, за да паднат плодови' ~ *"Амáн, устăвéјте-ме, ним мă-утипувáјте, ас ки-в-уднéсум н-ăдно мéсто". Ги-уднисéла пуд-ăднá гóрница сус-édри гóрнички. И имвéле: "Ас ки-сă-кáчум нă-гóрницта, ки-трéсум гóрнички"* [ВКук,П(287)]; 2. – **(са)** 'трепери, пр. од студ, страв и сл.'~ *он кату ја одри сос стапот, она по стапот си здигна и си завила на неговата шиа. Тогај тој си оплаши многу, си тресиши кату листу* [V,PM,175] – во повеќе

испитани пункта во кукушко-дојранската регија именката 'лист' се јавува во ср. род: **листо** ; ~ *и во́а бирба́тин измиќа́р извадє́јти гу на надворе́шна темни́ца, та́мо шо сă ма́чат и си тре́сат зắбите* [MV,K(271)]; ~ *тоги, лелем, та прапала тенка Ванѓелино] те прапала да те најде Попуво Јуванче] кога гледе – што да виде, куту лис са тресиш* [ТГев(41)]; ~ *фати да вика и побратимиту му: ади братку, елајти и виа аф фурната, ама земајти и ма́ра вогин, ча измразнах!" И сѐ едно са тресеш* [V,PM,46]; ~ *ме́чкăта кă-г-ви́шла, сă-упла́ши́ла. – "Ле́ле, во́ ќи-би́де ју́нăк!" Дублизи́ла ду-не́го. То́ ут-стра́ сă-ка́чфа нă-иднă кру́ша. Сă-ка́чфа нă-иднă-кру́ша, сă-тре́се. И трисе́штем то́ ут-стра́...* [ДК, Лип(119)]; 3. '**ги тресе** работите што се испрани, ги поминува низ чиста вода, ги испира' [ТГев(242)]; 4. изр.: **нă-дина́ро сă-тре́се** (= се кажува за некој што е претерано штедлив) ~ *бугá́т-ej, а́ма па́ нă-дина́ро сă-тре́се* [ПК,2(184)]; **јака тресе** (= многу се жали од некого) ~ *кумши́јте уд-ни́хка ја́ка тре́сат* [ПК,2(168)].

треска f 1.'болест со висока температура, грозница'; со удвојување на заглавната единица се засилува значењето ~ *ту́кă, ричé, вá вéчăр ки ли́ните, а́ма-ний сме куту дудули́нка, о́ти до́ши вăрна́, нă-измукри́. "Ту́кă ки-прăнăќу́вăте". Арну-а́мă то́ă де́н тре́ска врăс тре́ска нăме́не, о́ти бо́л'ăн, ем бе́гум* [ПДој, Пат(173)]; сп. празноверие: – ако некој подолго време боледува го носат на различни *ликувити војчки* (< 'лековити водички'), како што се: *Ѓавучка војчка уд очи и уд глава* (: кај с. *Ѓавуто*, извира од карпа на самата обала на р. Вардар), *Мачковска војчка*, лекува од *треска* (кај с. *Мачуково*, сега за жал во Грција), *Бајалска војчка* (кај с. *Бајалци* – пак против треска) итн. [ТГев(285)]; – освен *треска* (грозница), најчести болести што ја напаѓаат породилката се: *глава* и *ум вртење* (против овие болести народот се лекува на следниов начин: се зема половина *ока* (**ока** = кгр. и половина) црно вино и во него ќе натопат еден *екши симид* (киснат симид), и откако лебот ќе престои три дена, породилката секое утро ќе зема по 2-3 лажици од тоа [ТГев(112)]; кај Верковиќ: **трешка** ~ *как виде царјут магарешката глава, трешка гу фтреси от страм. И сички јунаци са почудиха и вел'аха: "тју! бре толкос царјут не и можал за момата му да најди един јунак"* [V,PM(90)]; 2. 'болест, маларија' ~ *но́го пи́јахме сулфа́та* (лекарство кинин од кое пожолтува кожата) *прутиф тре́ска; а́дно вре́ме ка́ не́ би́ше ису́шино Мăнуспи́туфскуто Бла́то уф-Стру́мица но́го бул'ду́ваа ут-тре́ска* [ПК,2(108)].

трескe impf – в. **тресне** 1. и 3. – народот верува дека Свети Илија в рака држи голем *буздуган* и кога грми со него ја гони ламјата, а кога ќе го фрли *буздуганут* тогаш *трескe* (= удира гром) [ТГев(74)].

тре́скичка f 'ситно парченце од дрво, деланка' ~ *тре́скички и́ма кул чико́ро де́к ij-се́чме да́рвата; и зби́рме за-по́тпал.* Сп.: *о́j* (оди) *збе́ри не́каа тре́скичка да-запа́л'ум о́гино* [ПК,2(113)].

тресне pf 1.'удри, пр. со рака'; 2. 'доживее непријатност' ~ *"Фати се, Бојо, на оро] орото грубе биз тебе] момиси плакат за тебе]*

иргејне питат пу тебе"] – "Как да са фатул, лудо, на оро] тате не ми купи фустан" – "Пукнала, Бојо, триснала!] от не ми кажа понапред" [ТГев(369)]; ~ *о́н те́гне, те́гне, си-ă-скину́ва па́шкăта. Лиси́цăта бе́га, вắлкут пу-не́а. Лиси́цăта сă-пикна́ у-ду́пкăта и вắлкут тắрча. Ко́га фăшта́ше но́гăта, о́на вика́ше: "А пу́кни тре́сни, корен те́гнии"* [ДК(144)]; 3. 'удри гром' – кога ќе дојде празникот Св. Илија, тогаш се мисли дека е *сред-лето*. Тоа е тежок празник, никој ништо не работи, зашто е *аталија* (опасен) – *може да те мла́сне и тресне* (= да те удри гром) [ТГев(74)]; – кога грми народот верува дека Св. Илија ја *тра́чке* ламјата со боздуган, а кога ќе *тресне* (удри гром) дека ја убил [ТГев(432)].

Треснатио Дап top. 'место, даб во кој удрил гром' (Дервент, Валовишко) [ЈИ,Ми...(206)]. Во југоисточните говори на повеќе места е запишан глаголот **тресне** со значење 'удри гром', погоре споменавме пример од Гевгелиско: *може да те мла́сне и тресне* (= да те удри гром) [ТГев (74)].

тре́с(ă)не n 1.'прави движења за да се истресат, отпаднат некои работи што се нафатени' ~ *ка́ нă-мо́жăхме дă-си-ку́пме нă-аднóч вре́јка бра́шно, купу́вахме пу-ма́лчко кулку зă-аднó ме́сне. Ет то́-ј то́о, се́коо ме́сне то́рба тре́сне* [ПК,2(192)]; 2. изр.: **трисе́ни зắби** (= силна нервоза, страв, крцање заби) ~ *па о́н му паднá те́шку. Тóга ричé цáрот на изметчи́ите* (слугите): *Варзáјти на вóа рắци и нóзи и извадéјте тáму шió-ј плáч и трисéнито зắбите* [MV,K(270].

треснова* impf 'истура ситни работи (во случајот трошки)' ~ *На крај морету имаши еден гол'ам камин, та истом по ручокот хождаши чобанинот, седјаши на камино да ручјаши. После ручокот тресноваши трохите от софрата на морету* [V,PM(169)].

трет* num 'кога нешто следува зад она што е второ' ~ *Змéо ă-пикнáл рáкта уф-глáафта и искарáл нéколку вóшки. Гу́птино пáк искарáл цéла шáка, ... кажáл дă сă прóбат и уф-трéто* [ВГев,Мир(272)]; ~ *Пắрвăта рачéла: "Е, дé-ј жúва и здрáва". Дру́гăта: "Ká ки-пурáсне, тó: шió-ј дójдăн лúши дă-ј-бúде". Трéтта па рачéла: "Уф-гулéм грáд д-óде". Ут-тáм станáле ти́: си-удделе* [ВДој,(277)]; ~ *Гă-испúе вó:та, гу-ту́ре пра́стăно и ричéл: "Тáа ке́: нă-фтóрио брáт". Оде уф-трéтта удáа, нájлúлéчкăта дéка бúла, та: шо гă-услубудúли, и ту́ка úсто тăкá. Ричéл: "Тá: ки-бúде нă-ме́не"* [ПДој,Ник(168)]; ~ *нă-трéтију пăт рúба излувúх, зимáме дă-га-извáрме. Рắстăрбушéјки, нóждули еднá чéиа. И му вúке мóлта: "Алиа што хýбава прúкăска ли-гувóриш, тăквá прúкăска нé бих-чýл"* [ВКук (284)] – во контекстот се забележува несоодветна конгруенција: субјектот во ж., а предикатот (л-фор.) во м. род – *вúке мóлта: "...нé бих-чýл"*.

три: impf 1. 'допира и движи нешто'; 2. изр.: **му-три: со́л' нă-глáвăта** (= го малтретира, го измачува) [ПДој (137)].

трибу́ва impf 1. 'има потреба, треба' ~ *"Ќи-нájдиш мéсу, ăнă-бúвăл úли тéле, ќи-гу-зăкóлиш, ќи-гу-удéриш, мéсуту ќи-гу-клáјш бáшкă, тá кóжта ќă-нăпóлниш вóда... ко-ќи-рéчăли – крáк! ăнă-чăпчáк вóда ќи-ми-ту́риш дă-сă-нăпúăм". Јунá-кут нéкуа бúвăл зăклáл, прăвúл мéсу кóлку трибувáл* [ВВод,Крон];

(312)]; ~ *авăллúа-j зă-нóсне, трибу́ве дă-т-пумогне некуj* (прид. **авăллúа** се однесува за нешто што е нестабилно) [ПК,2(17)]; ~ *пу́ле та́му ăнă-змúа. 'И во́ изва́jга то́ буздуга́нут – па́т! Та́ ма́jкă-му нă-тúа пилúшча ... о́де и-му-ве́ле: "Шо́ са́кăш дă-тă-пуда́рум шо́ лиц-уткина́ че́ăта". – "Ка́жи, шо ти-трибу́ва"* [ВВод,Крон(312)]; и: **требува** ~ *па́к извади́ и за децата дре́хи, извади́ ха́рни посте́ли, пе́рници, извади́ л'а́п, ма́нци и другу, што му требу́ваши, извади́ си́чко, си напăлни́ кăштата му* [V,PM,148]; ~ *а не́разбра́ни да ще́шки уф са́рцишо, требу́ва да веру́ваше на са́ши шо си кажа́ле Профи́шише* [MV,K(253)]; ~ *тогáс тој ве́ли на кадијскиј чове́к: "на ме́ника, бра́те, не ми тре́буват алтăни, же́на ми требуваши, же́на земáх, да га и́мам до ве́к"* [V,PM(11)]; ~ *му вели: "а а́бре, зашто ногите си клаваш аф сенката и главата на слăнцету?" Тогас Дели-Димо му вели на негу: "ej гиди, побратими де, ногите требува човек да има на ихтибар". Богатиот фати сос негу да са џинглеишисува* [V,PM,66]; односно: **тр'ăбу́ва*** ~ *jа-зва́ж'дали т'е́нц'ира́та сăс-широ́пу, jа-турнували на-вра́х баклава́та, сă-натуп'о́ва и фа́ш'тали с'е́тн'а да-jид'е́ми; тр'ăбу́ваши да-бúш'и халúс баклава́* [ВБог,Су(342)]; – кога има гости (за празник) разговорот обично го почнува домаќинот: *"Е, вија дни таквија са! Зашто и дадел Госпуд, анџак да си одме едни уф друзи, да са видме и да са чујме"*. Штом ќе се напијат кафе гостите си заминуваат со зборовите: *"Имаме оште пријател'е, трабуве и них да убидме и да и видме што работат"* [ТГев(90)]; ~ *еден ден са субрале сите жита, малце да са пуразгуворат. И дудека са сите заедно, чунки биз них не може ништо да биде, и да не са они трабувише сăт свет кора́jна да jаде...*; 2. 'кога нешто се прави во врска со некое верување, по навика, се објаснува со: *така трабуве*' – пр. кога паѓа град народот верува дека Господ сака да ги казни луѓето. Тогаш ги вадат надвор *кациата* (лопатка за жар) и *самакот* (троножец). Ако ги запрашате зошто тоа го прават тие немаат одговор, туку ќе речат: *"Трабуве"* [ТГев(432)]; – проширената употреба на имперфективната наставка **-ува (требува)**, што се додава на имперфективен глагол (**треба**) одамна ја забележил истражувачот на долновардарските говори Ст. Романски: **што ти-трибу́ва** (м. 'треба'); 3. изр.: **не трабуве глас да пуште** (= да не прозбори) – кога жената *вапцуве* (бојадисува) не треба да зборува, не *трибуве глас да пуште уд себе*, да не би и бојата *испаѓала* [ТГев (365)]; поговорка: **деца не трабуве пу пăтут да са мочат, да не са разболăт** [ТГев(248)]; сп. **тр'абóва**.

триште́н adj 1. 'удрен од гром'; 2. fig. 'здрвен, со изгубен поглед' ~ *тóо па́ ка́-j зaстанáл, алúс триште́н: "пудмăрдни се ма́лчко де́"* (истави се, тргни се) [ПК,2(113)]; сп. **тре́сна** (удри гром).

три num 1. '2+1'~ *вел'а́л: што Чове́шнуо Си́н и́ма да си придáди на гре́шни л'у́ди уф ра́цити, и ки си убе́си навраз дăрвото, и на три́та де́на ки-ужи́ве́и* [MV,K(334)]; 2. изр.: **сă-пра́ве нă-три́-и-пу́л** (= иако му е познато се прави како да не знае) ~ *ас му-кăжу́вум он сă-ще́ра́ве нă-ще́ри́-и-ще́у́л* [ПК,2(197)].

тригі́са* pf – в. **тригі́сува** ~ *утúдуха на-мисúр'ут, тригúсаха мисúр'ут,*

*зл'ази дв**а́** тув**а́**ра; ха-тув**а́**р'ạха дв**а́**та к**о́**ни мис**и́**р и иди́најут к**о́**н' гу-ј**а́**хна д'**ӑ**дуту и тр**ӑ**гн**а́**ха да-си-п**о́**јат* [ВБог,Вис(340)]; ~ *на н**é**гу му б**é**ши и́мету Пан**о́**л, на самовѝлата К**и́**ра М**а́**ргу. Дват**а́** сетни ги ч**ýв**аха л**о́**зите, и дојд**é** вр**ја́**ме, ги тригѝсаа л**о́**зите, собр**а́**ха х**ӑ**к тр**и́** алт**ӑ**ни от л**о́**зите, хак**о́**т т**о́**лку б**é**ши* [V,PM(139)].

три́**гус** m 'гроздобер' [ДК,Емб(106].

триги́сува impf 'бере плодови од растенија' ~ *утринат'**а́** и́ш'тạха да-п**о́**јат да-тригѝсув**а**т (да б'**é**рат) мисѝр'ут; му-вил'**а́**т на-д'**ӑ**дуту: "Т**и́**-си ст**а́**р ч'ув'**а́**к, с'**ӑ**т' у-дулѝ**á** с**ӑ**с-м**а́**лкат'ạ, н**ӑ**ј да-п**ó**јми на-мисѝрут* [ВБог,Вис(340)]; и: **тругѝсва*** 'бере грозје' ~ *Т**о́**лку вр**é**ме т**и́**а ит**ӑ**рвите н**é**-**ӑ**-сак**а́**ле т**а́**а п**о́**ли́-л**é**чк**ӑ**та нивѐста. П**о́**ли́чна б**и́**ла. И с**é****ӑ** к**ӑ**-д**ӑ**-**ӑ**-з**ӑ**г**и́**н**ӑ**т? Д**о́**шло вр**é**ме д**ӑ**-тругѝсф**ӑ**т л**о́**зја и **о́**ни му-р**é**кле н**ӑ**-т**а́**: п**о́**м**ӑ**л**é**чк**ӑ**та ит**ӑ**рва: "Ај д**ӑ**-т**ӑ**-п**и́**книме у-б**о́**чфа д**ӑ**-**ӑ**-ч**и́**ш"* [BKaj,Рак(324)].

трије impf 1. 'притиска, гмечи' (пр. болно грло се *трије* со зејтин, зејтинот може да биде и помешан со спирт, кога гушата ќе се *истрие* се обложува со кромид и зејтин; ~ *б**о́**листа* ***булмаџа́*** *м**ӑ**л**é**чките, бибѝнта г**ӑ**-пр**а́**в**ӑ**т. Им**а**т н**о́**го б**ӑ**лг**а́**ме* (шлајм), *н**ӑ**-м**о́**ж д**ӑ**-ј ис-пл'**ý**т и з**ӑ**-т**о́**о б**а́**пте ус-пр**ӑ**с ил-ги-в**а́**д**ӑ**т, им-тр**и́**ит н**ӑ**-гр**ӑ**пчето на-пл**é**шките. Т**о́**-ј ут-ст**ý**т, **а́**к изм**ӑ**рзне м**а̀**л**é**чкуто **о́**ш к**а́** ц**и́**це* [ПК,2(26)]; 2. – (са) 'се струга' – на *Ѓ**у**ргевдин* младите се л'ул'ат со јаже што се префрла преку некоја погодна гранка, но пред тоа на гранката се става крпа за да не се *трије* јажето [ТГев(158)].

тријан* adj 'иструган, исчистен од нешто нафатено' ~ *да не ми нас-т**ӑ**пиш, лудо, месната ми пети] месната ми пети, лудо, на бајна бајнани] на бајна мијани, лудо, сус гебре тријани* [ТГев(158)].

тријси num '20+10' ~ *едно време една ламја имаши тријси и девит синуви и една керка, која ја именуваха ц**ӑ**рнодреха. Таја ламја имала и една гора што га повел'аши. Гората са именуваши гора триндафилова* [V,PM(20)].

Трикала top. 1.'град во Грција'; 2. изр.: **трикала да фатиш, дома да не си дојдиш** (клетва: = да се изгубиш во свет, во неповрат) [ТГев(319)].

три́**ма** num 'тројца' ~ *М**ӑ**ж**ӑ** ј**а́**хн**ӑ**л к**о́**нчј**ӑ**ту, п**ӑ**к-женѝ**ӑ**т**ӑ** с**ӑ**-к**а́**чил**ӑ** на кубѝлат**ӑ**. И дв**é**т'ạ билѝ тр**ý**дни. П**у**-п**ӑ**т'ạ к**о́**нчј**ӑ**ту с**ӑ**-умурѝло и к**а́**з**ӑ**лу н**ӑ**-м**а́**јк**ӑ**-си чи-му-ј**ӑ**-мн**о́**гу т**é**шку. Кубѝл**ӑ**та му-рекл**а́**: "Т**é**б'ạ ти-ј**ӑ**-т**é**шку чи-н**о́**сиш **ӑ**дн, ам-ј**а́** шту-д**ӑ**-р**é**к**ӑ** к**ӑ**т**о́** н**о́**с'а тр**и́**ла"* [ВДр,ГБ(331)].

тримéжде impf ~ *к**а́**-ј чув**é**к б**о́**лин, с**è** г**и́**не, с**è** с**ӑ**не* (се суши) [ПК,2(113)]; – детето може да тримежде од болеста **сакмаџа**; – кога детето е жолто и постојано *тримежде* (не сака да јаде, ќе ја обеси главата и има температура) се вели дека има *сакмаџа;* таа се лекува на следниот начин: со разблажен оцет и лук на детето ќе му тријат грпчето и рамењата, или пак (ако е многу жолто): ќе се земе жолта *крушница* (измет од кокошка) и една жолчка, тоа ќе се измеша и ќе му се даде на детето да го јаде; ако детето е повеќе *сијно* отколку жолто, пак од болеста *сакмаџа,* ќе земат малку зејтин, малку шеќер и малку лук, па сето тоа заедно ќе го истолчат и од таа смеса му даваат на детето да јаде, а исто така ќе го измажат по телото [ТГев(123)].

тримире impf – во почетокот, кога се држи *Гулелијо (Виликденски) пос* три дена ниту се јаде ниту се пие, тоа се вика: *држи тримире.* На третиот ден се оди́ в црква на литургија и на верникот му се дава чашка *света вода* од *Богојавлејне* и *нафура* (залче лепче) а тој ги *целива* иконите (глаголот *целива* се употребува само во црквената терминологија, инаку се вели *бакнуве*).

трио́н m 1.'мала пила' (бичкија), има рачка, се употребува за поситни работи' [ПДој(120)]; – во минатото во с. *Бугуројца* (Гевгелиско) некоја жена *Фаришија* селаните ја обвинувале дека прави магии, дека е вештерка, Таневи́к запишал како некој и́ рекол: *"Знам оти си маѓесница, ама ако та видум да флезиш уф мој двор, знај оти сус тријон ки та закол'ум"* – ова е указание колку зло може да донесе една заблуда и празноверие, особено ако е колективно [ТГев (67)]; 2. 'вид нож' ~ *то́-ј ус-си́тни зъ́пчта, зъ́-ре́жне ло́зе* [ПК,2(113)].

трипа́ри* impf 'се тресе, трепери' ~ *ко́н'у му ве́ли: "сега́ ка́к ки промо́ними от зла́тната ја́бъ́лка, да гле́даш да иски́ниш еди́н да́л и да побе́гниш". И то́јнака вјахна́... и от дале́ку как виде́, ја́бъ́лките трипа́раха от сла́нцету, простр ја ръ́ка́та му, искина́ еди́н дал* [V,PM(113)]

трипе́зник m 'крпа врз која се става јадење'; сп. **трапеза*** ~ *во́, да-про́стиш, са-мучи́л у-то́: ку́пут ун'а́тре и ва: де́н, у́тре, ва: де́н у́тре гу-нъ́пълни́л то́: ку́пут. Пу-вре́ме до́шло ре́т, ви́ке за-да-у́мре. Устъ́ре́л ви́ке. Си-ј-вика́л де́ца, му-ре́ка́л: "Си́нку, до́нсте-ми иди́н бе́л трипе́зник"* [ВМег,Зб(321)].

Трипун рижач m 'име на светец' – празникот Св. Трипун паѓа некаде кон крајот на февруари, оттогаш почнува да "мириса" на лето: *Свети Трипун сече, ама на лето мирисе.* Од тој ден луѓето почнуваат со работа в поле, особено во лозјата и бавчите. *Свети Трипун* бил винар и имал многу лозја. Кога го режел лозјето (сп. **рижач** < реже, со редукција) тој слушнал како пее некоја девојка и се *продвикнал: ох, ох, ох,* но тоа била неговата сестра *(Св. Бугуројца)* и според легендата *Госпуд* го казнил и тој режајќи со српот си го отсекол носот зашто се *продвикнал* на сестра му, мислејќи дека е туѓа жена. Тој ден треба во секое лозје да изрежат по три лозници (*главини* – во говорот) и секоја *главина* треба да се попрска со пепел и со *света водица.* Жените на празникот *Свети Трипун* ништо не работат, особено ја избегнуваат работата со игла. По ручекот одат в поле и берат зелје, бидејќи тој ден треба да се вкусне *зилинило* [ТГев(29)].

трисили́ште n 'такво место што, ако се стапне, ногата пропаѓа' ~ *тъ́ка́ съ́ ви́ке де́к и́ма не́ко: ка́л, не́ко: ду́пка, де́ка гнија́ло та́мка съ́то, зна́чи де́к пръ́па́жде* [ПДој(128)]; уште го ви́каат и **мучурлу́к** ~ *уф-Мунуспи́тувo и́мише мучурлу́к, а́ма о-исуши́а* [ПК,2(113)].

трискал'ав* adj 'тој што често боледува од треска, грозница' ~ *младо си саках, мале] лудо си зимах] се пугудило, мале] сѐ булникаво, мале] сѐ трискал'аво* [ТГев(142)].

трискута́вица f 'продолжителен шум, трескање' [ПК,2(8)].

трисинина f 'ситни конци, влакна што паѓаат *(се тресат)* при ткаењето'; сп. верување: кога брдото со набрди-

лата ќе се наполнат и не можат да се движат платното се сече, момците не треба да влегуваат во собата ниту да згазнат на *трисинината* бидејќи не ќе можат да се оженат [ТГев(364)].

триснувајне n 'удирање гром'; сп. суеверие: при пороѓајот, за да се олесни, некои бабици носат *камин уд триснувајне,* наводно паднат од небото кога удрил гром, тој камен го стават во вода и потоа и го даваат на породилката да го смука, или да се напие од водата [ТГев(105)].

триста num '200+100' ~ *му рече: "това гу рече, л'у тинак инак не можиш да чиниш, туку да му кажиш на тјах, да пуснат един чирак, тој да пушта, тинака да сучиш – не три педја, туку триста лактја!"* [V,MP,59].

трису́л'ка f (m) 'плашливец, од ситници се притресува' ~ *аман па ти шо трису́л'ка си, уд-ништо ќи-ј-нападнии гаштте* (ќе се посере) [ПК,2(114)].

трису́л'ки pl. 'дрвца што удираат по воденичкиот камен и така житото што се меле паѓа рамномерно'; со истово значење на односниов терен (кукушки) запишавме и: **чакалда́ци**.

трисупа́шка f, zool. 1.'вид птица со долга опашка што потреперува кога се движи, оттаму и името'; 2. fig. 'плашливец' ~ *дод Рајна-ј трисупашка, сă-бо́о пе́т дă-ј ка́же нă-сна́ата* [ПК,2(114)].

Три́те Чу́чура top. 'ниви и чешма во околината на Горно Броди, Серско' [ЛИ,Ми...].; во македонскиот јазик називот **чучур**, делот од чешмата од кадешто истекува водата, се третира за дијалектизам, во стандардот место него се употребува **шопур**.

трифи́л' m, bot. Trifollum 'детелина' [СКук(337)].

три́ци pl. 1. 'остатоци од брашно' ~ *три́ци устáнуват ка́ гу-сéет бра́шнуто;* 2. *три́ци пăди́нат и ка́-ј би́чат дăските* [ПК,2(114)].

тро́ adv 'малку' ~ *сă-ка́чфа кри́вјут нă-сле́пјут и о́дăт. Пу-пăтут де́к уде́а нăо́жцăт идна кру́ша. А ва́ фтăса́ла. Е, ле́пи, жăлти кру́ши. И му-ве́ле: "Не́ зăстăну́вăме дă-ја́диме тро́ кру́ши?"...; ~ о́дăт у-Сăбуцко на-кăди́јта, му-ве́л'ăт: "Кади́, тăка́ и-тăка́, во́ ќу́пут и-по́лн па́ри, та́тку-ни уста́ви кле́тва за-да-н-гу-де́лиш ти́". – "Арну", рекăл кăдијта. Фăти́л а-пусла́л удајта сукилиме. Му-ре́кăл: "Се́га, во́ ќу́пут ќи-м-гу-ка́чте на-гла́фта, тро́-пу-тро́"* [ВМег,Зб(321)]; ~ *му-ве́л'ăт: "Кулка́ви ци́те пурăсте́а? Две́ ци́ и иднă-ма́чка ти-ро́ди". А-фăрли́ле* (мајката) *при-па́тките та́му, у-крушни́ците. – "Фăрлите-му тро́ ле́п, не́ка ја́де!", му-ре́кăл. И та́ кога и-ви́шла, му-ре́кла: "Го́споди, шо́ ре́ку ја́с, ти́ шо́ ми да́ди"* [ДК,Лип(114)] – во контекстот кратката заменска форма за неправ предмет **му** за м. род се јавува обопштен и за женски: **фăрлите-му тро́ ле́п** (се однесува за мајка).

тро-тро adv (удвоеност од стилски причини – да се потенцира) ~ *бидејќи тука руден, и като шо гу имам пумината детинството ми и шо гу знам селто и рабојтите, лагам оти не ќи биде лошо да а пузнајам русската публика тро-тро су живувачката ув во село* [МЕ,Р(69)].

троица* num 'тримина' ~ *тогáс децáта, кату чýха такá от тáтко цм, и троúцата спăлзнáха рăка и излéзоха от тáтковата му кăшта, киníсаха и троúцата да тéрат*

кăсмéт [V,PM(20)]; ~ *другáрите вел'áа: "ету тýка íма зájци. Да íдиши!" Алıа óн, нáпротúво, íдиши тáмо, дéка нéма зájци, зашто́ сáкаши да нájди врjáмѐ да побéгни: не бéши за да си вăрни назáт. Другáрите, кату не послýшаа, óн утепá троúца дýша от другáрите* [V,MP,111]; ~ *еднó врjáме трí аргáти побрáтими бúли, рабóтеха и троúцата по шејсéт пáри на дéн, работúха такá млóгу врjáме* [V,MP,117] – во југоисточните говори чести се примерите со нерегуларна употреба на предлозите, во контекстот предлогот **по** се јавува наместо 'за': **рабóтеха и троúцата по шејсéт пáри на дéн**; и: **трýјца** ~ *трýјца брáтја сă-нагувуриле кă-óдат к-а-тéпат лáмјата. Утúшăл пишúн éн гулéмјут. Фурнаџúјте му-рéкле дéк к-óјш?* [ВГев,Мир(273)]; ~ *бăшчá-и вéле: "Е, кáк мóже ни: дă-тă-дáме нă-кăвăџúцкио сúн, а цáрцки сúнуве кóа тă-мóл'ат". "Нé, вéле, јáс нéго си-гу-сáкум". Шó ки-нăпрáвăт? – и трýјцăта ги-збăрýвăт, тú: стрój-ниците шó сă* [ПДој(146)]; ~ *иднó врăм'ą сă-бăли трí брáта сирумáси, н'ăсă им'áли рáбута, сă-ч'ýд'ąха ш'ó да-прájат. Идúн д'éн' трăгнуват трýјцата да-пójат на-рáбута* [ВБог,Вис(340)].

тролетница f 'треска, грозница што трае долго време односно што се повторува' – народот мисли дека болеста **треска** доаѓа ако некој јаде зелено овошје или пие вода *наштину (на гладно) срце,* или ако јаде вруќа лубеница што стоела на сонце. Има две врсти: едната почнува *сус ладно*, другата *сус топло*. Ја лекуваат прво со прочистување, за *сурлек* се зема *рачиново* (рицинус) а потоа се зема *сулфато* (кинин). Освен *тролетница,* споменатава *треска* ја викаат и *тригудишна* [ТГев(239)].

трон* m 'царски стол' ~ *му рéкал на них: Истина ви вéл'ам на вáс, óти вúа шо дујдéхте пу мéни, на тóа сăд, кóга ки си сéди Чувéшиуо Сын уф прислáвéнио трóнот нéгуво, и вúа ки сéдите на дванáдесет трóнови* [MV,K(263)]; ~ *ним сă плáши Мариа; óти си нáшал дáр ут Бóга. И ету ки устáниш тéшка уф сăрцито, и ки си рóдиш дéти, и ки му кáжиш íмито Исус. Вóа ки бúди гулéм, и ки му дáди на нéгу Господúн Бóг стóл (трóнут) тáткува* [MV,K(316)]; ~ *ричé Гóспот: Кóга ке си дójди Човéшиоу сúн со слáвата нéгува и сúти сфéтéни* (светци), *тóга ке си сéди наврăс трóнјот прислáвéнио нéгуво* [M,VK(281)].

трончо m 'дебелко' – според Ст. Романски од придавката **тром-ав,** сп. **глух-чо** од 'глух'; ~ *едно време имаши еден јунак, името му беши Дили-Димо, којту беши еден трончу шишку, дибел кату бăчва* [V,PM(66)].

тро́па impf – в. **тро́шне** ~ *"Кój трóпа на пóртата? " – "Кăде тáткоти?" – Тáтко-ми не-ј дéва, тíди да бéре од тăрн сăме да сăје* [ВСол,K(288)] – запишувачот на приказната (М. Вукчевиќ) дијалектниот прилог **дева,** што значи 'пред малку' го употребил не соодветно. Споменатиот прилог од југоисточните македонски говори го разгледува акад. Н. Толстој во статија "Руско-македонски лексички паралели"; ~ *шó гу-вăргáлиш тóо бýре, нéли глéјш кóлко трóпе, рăзбудú мáалта* [ПК,2(32)]; ~ *Унú пучнáли да-трóпат. "Утóри девójко, да-та јáда!' Унá са-исплашúла и казáла: "Мáченце, кýченце кák да-кáжа?" – "Кáжи, дукáрај-ми*

(донеси ми) *чи́с"* [ВСер,Ка(336)]; ~ *му-дӑди́л еди́н-г'ӑрс па́ри, му-ричел́: "На́ ви́е па́рте да̣-си-р'ӑбо́тиш, да̣-ј-чину́вши, да̣-си-ј-бро́јш, ка̣-ки-та̣-ви́дӑт сна́јте да̣-ви́јш да́л' не́-к-та̣-са́кӑт". И во́ му-ј-дӑди́л ти́е па́рте и си-и-бро́е, си-и-тро́пе унӑ-тре у уда́јта* [ВМег,Зб(321)].

тро́пке(а) impf – в. **тро́пне** ~ *"Мури, иди види, Митро ле ќерко] кои тропке на порти, Митро кои тропке на порти!"] "Мури, на порти си тропке, ле́ мале, мојто армасниче, мале] мури, пило, се јупило, ле мале, мури, пати́ло, мале"* [ТГев(172)]; ~ *кога ки идиш талунака, да здигниш на кон'у четрите ноги, да му туриш свингер на петали месту, ча инак ки тропка кон'ут, ке да си разбуди протудрак* [V,PM,74]; ~ *Она зе́ јатага́нӑт и сидна́ узат у-палхи́р'ӑт да-че́ка. То́кмо у-полу́ноши палхи́р'ӑт фати́ да-тро́пка, и мо́мата дигна́ јатага́нӑт. Идно́ си пӑхна́ харми́јата гла́вата ме́ѓу жил'а́ста мо́мата го-удри́ со јатага́нӑт и му-го-сиче́ пра́вото ву́хо* [ВЛаг,Aj(338)] – во контекстот се среќава лексичкиот архаизам **прав** 'десен' (сп. во словенските јазици и на запад и на исток).

тро́пне* pf 'со удар на нешто направи шум' ~ *Че́ка кади́ја 'дно́ де́н, двӑ да хо́ди Стратин-о̣ца да-чи́нат ла́ф – не́ма ни́шчо! То́ва кади́ја пушти́ да-му-ви́кнат Стра́тин-о́ца. Ка́к ти́даха, да-трупна́ха на-по́р-тата, Стратин-о́ца се-прави́ мо́ма* [ВСол,К(293)].

тропка́не n 'шум од удар'; сп. **мрежа зӑ-тропка́не** 'име на рибарска мрежа со која се лови во Дојранското Езеро, правена е од *кӑрел'* (многу јак конец, во минатото го купувале од Солун), со неа ловат *плӑтици* и *крапуве* (имиња на риби), долга е околу 50 м., широка 3 м., се поставува ноќно време' [ПДој(128)].

троскувиц m, bot. 'вид трева, пиреј, Andropogon ischaemum' – коренот од оваа трева се додава на бојата што се добива од ореови лушпи и корење што се варат заедно со *стипса* и модра галица и така се добива *каветузлија (браун) боја* [ТГев(358)] .

тро́скут m, bot. 'пиреј' – в. **троскувиц** ~ *то́о тро́скуто али́с те́л' кӑ сӑ-зӑплите́л пу-це́лта ни́ва* [ПК,2 (114)].

трошени n 'кршење' ~ *лешиицата фати́ да си пла́чи но́гите и́: "о́х, носи́нки, носи́нки за плака́ни, гла́ва за трошени! Та́тко ли не бе́ши кади́а да сӑди, ја̣зе што́ са́каx кади́а да си чи́нам и да сӑндја човек и змиа"* [V,PM,139] – во контекстот има потврда за присуството на остатоци од назализам, сп. **да сӑндја**.

Трохал'ато top. 1. 'падина со карпи' (Ловча, Драмско); 2. 'рушевини, остатоци' (Руждене, Драмско) [ЈИ, Ми...]; од стсл. **трохъ** – називот е општословенски (руски, српски, полски итн.); во македонскиот се среќава како **трошка** 'сосем мало парченце, пр. од леб'.

тро́ши* impf 'орр. на економисува, односно на штеди' ~ *та́ткуто водил еса́п, икунумисува́л, пурасна́ли де́ца, фати́ли до:-рӑсту́рат имја́нто, дӑ-тро́шат, та́ткуто нӑ-мо́ж дӑ-ј-кулја́нде, ви́кме: гу-пушти́ фро́нто* [ПК,2(158)]; ~ *на́јмале́чката ќе́рка ќи-т-јаа зӑпа́ле че́ргата, дилеќ но́го тро́ше, ил' па-ј не́каа чипӑри́ӑк* [ПК,2(176)]; ~ *г̄уле́м думӑки́н-е́ј, не́ ш̄тро́ше, но́г̄о ч̄у́ве, удадно́ш̄то две́ п̄ра́ве* [ПК,2(203)].

трошка adv 'малу' ~ *тија планини шо гу упашуват полто на југ и*

угри-сланца на Постол му велат Елимбо. Ут селто Постол не сă пулја морјто, сă пулја кату да не е трошка уд полјто заградено [ТГев(253)].

трошкаџија m 'тој што не ги штеди парите' – *думаќинот* не седи *ајл'ак* (без работа). Тој дава пример на другите во работа, штедливост, јадење, пиење и во сè. Добриот и паметен *думаќин* обично не е *трошкаџија* и *уварда* – да чести кого ќе стигне [ТГев(282)].

тру́де (са)* impf 'настојува, се грижи за нешто' ~ *ги-срамна́л еди́н ста́р чувéк, тугáј ги-пукаѝил да-дójдат при-нéго да-живéат. Он би́л нóгу бугáт, а́ма наѝмáл ни-жéна, ни дéца. Ива́н и Ти́на устана́ле при дéуто. Он са-трудѝл да-им-ги-за мéне рудѝтал'то* [ВДој(277)].

тру́дна adj 'жена (односно општо за женско суштество) што носи плод во утробата, бремена' – кога жената ќе го изгуби својот *ред* или *време*, тогаш знае дека останала *трудна* или *туварена* или *тешка* [ТГев(103)]; ~ *а ва́ трéкăта остăна́ла тру́дна, а́ма јанéма дă ро́ди. Ама ко́а рудѝла о́на, си-кучѝла и ку́чкăта, са-ма́чила и ма́чкăта* [ВЕв,Кр(301)]; ~ *ăднắ у́трин ч'ул'а́ка ка́зăл на-женắта-си да-и́дăт и ви́дат уфцéт'а. Кушарăта била́ дале́ч извăн сéлуту. Мăжắ јахнăл ко́нчјăту, пăк-женắта са-ка́чила на кубѝлата И двéт'а билѝ тру́дни* [ВДр,ГБ(331)]; ~ *дојде време, са ужени и от три месици трудна га остави жената му на дома му, и отиде тојнака на чуздина да работи* [V,PM,86]; ~ *от то вечер ако останеш трудна и ако родиш мома и да нарасти да гу продадеш това прăстен, да чиниш прикиа* [V,PM(55)].

трујајне n – на места каде што водата не истекува риби се фаќаат и со *трујајне*. Има треви што се отровни, тие се иситнуваат се мешаат со тесто и се фрлат во водата. Освен отровни треви, некои како отров користат и жолчка од овца или говедо, којашто исто се меша со тесто и се фрла во водата и рибите јадејќи го отровното тесто умираат и бидејќи водата не истекува луѓето ги собираат [ТГев(396)].

трума́кса (са)* pf 'се избезуми' (?) ~ *да ка дујдé читѝри саáта на но́ка, утѝди кăд ни́х Исус газáки у-во́дата. Ка гу видéа ученѝците шо бéши газáл уф мо́рито, са трумаксáле, и вил'áле гиá таласắми би́ле. Исус е́мен и викна́ на ни́х, ем вéли: Елáјтисте на у́мот, ја́-сам* [MV,K(267)].

трундѝр m 'дабово дрво, стои напречно на **кура́бо'** ~ *нă-трундѝро и́ма прувáл'ăно дупки ко́лко-ј широ́к кура́бо, дéка сто́т чивѝјте, нă-тѝчивѝј флéвăт дупките нă-трундѝро. Кура́бо-ј широ́к мéтăр и двајсе, дắлк ај пéт и шéјсăт, вắрхо нă-кура́бо сă-ви́ке чило́* [ПДој(128)] – **кураб** (= чамец што се движи во Дојранското Езеро).

труп* m 'големо, дебело дрво, трупец' ~ *та́-ј но́го гуле́ма бичкѝа, ус-н'áа сéчат ли́ăже тру́пуве, шо́-ј но́сат ут-пла́нинта* [ПК,2(114)].

трупа́л'ка f ~ *та́-ј но́го гуле́ма бичкѝа, ус-н'áа сéчат ли́ăже тру́пуве, шо́-ј но́сат ут-пла́нинта* [ПК,2(114)].

трупузаѝма́ндаѝл m 'вид волнен покривач' ~ *ус-трупузаѝмáндаѝл нивéстте и-пукрѝват куфчéјсте. Трупузаѝмáндаѝло и́ма ут-трѝте стра́ни ре́си, о́н ај тка́јн* [ПК,2(114)].

трушни́стап m 'детска игра со стап што се фрла така за да падне на земјата на еден од краиштата' [СКук(337)].

трă impf 'притиска со движење врз нешто, трие' ~ *и тојнака, кату га зема, отиде аф реката, га трă сос песок, га чини бела-бела кату сребро* [V,PM(41)].

трăгне* (и: **тăргне**) pf 1. 'замине за некаде, се упати' ~ *змéо пăк кăжăл дă-са-прóбат и уф-трéто. Дă-нóсăт вóда нă-рúдо и кój кé-однéсе пóвеќе вóда, кé-бúде пó-јунăк. Змéо зелúл нéколку кожúнки од-вóл, и нăпăлнúл вóда трăгнăл да и-нóсе* [ВГев,М(272)]; ~ *ýтрăта-дéн трăгнăле дă-ă- брăкăт лéчкăта. И ствáрно ă-нăјдéле дéка лéже удáвăна, а кýчто жúво, си-сéде ду-нéа* [ВГев,Мир(273)]; ~ *И óна гутвúла плáнуве кăк да ги мăче дéцата, óти сăкăла дă се услубóде уд-нúх. Едúн дéн Тúина и Ивáн... гă-нăпушчúле тáткувăта кăшча и удделе уф-шýлата. Фáтăни зă-рăка Ивáн и Тúина нис-шýлата тăргнăле дă-óдат* [ВДој(276)]; ~ *úмше адна дувúца сус-адно мăшко дéте. Кýпи-му мájка-му трú вăди-ци. Тó утúде нă-рéкăта рúба дă-лóве. Фáти-си адна рúбичка. Трăгнá нă-пăзáро дă-óде, срешнáă-гу Еврéјто* [ВКук(280)]; ~ *éту кáк: фăрли сувáл'кăтă су-дéснатă рăка, стéгни гу-нáпкулм кóнцут! А сéгă фăрли суфáл'кăтă су-лéвăта рăкă удлéву и пá стéгни кóнцут. Пуглидáл дéду Гóспут, пуглидáл и си-тăргнáл* [ВВод(310)]; ~ *иднó мăгáре кă-гo-истирáле от-дóма и-си-тăргнáло пo-пăтут дă-си-пáла кăсмéт. Пу-нă-тáмка си-нăјдéл днó кóч и-му-вéле нă-мăгáрто: "Дéка, побрáтиле, кóјш?"* [ВМ,Сар(315)]; ~ *ду-гудúнта дéду Гóспут пá тăргнăл пу-зéмјăтă и прáво нă-тá нúвтă при-урáчут: "Дубрýтру, јунáче!"* [ВВ(310)]; 2. 'истави (са)' ~ *гу пúтáа на нéго: Кój тóа човéк шо ти рéкăл: крéни си носúлотo, и óди си? Па тóа уздравéн нé знáиши кó-и, óти Исус сă трăгнá на стрáна* [MV,K(256)] ; ~ *вéли, вúки Исус на нúх: Дéца, дáли úмати нúшто за јадéни? Му гувурúле на нéгу: Нéмами. Па óн ричé на нúх: Фăрлéјти на дéсната стрáна уф кáикут грúпот да ки нájдите. Фăрлúа вúки, да нé мужáле да гу трăгнат* (пишува 'трегнат)') *на грúпут, ут нóгу рúби шо бúле* [MV,K(337)] ~ *му вéли на бишкáринот: "тúнака да зéмиш еднá крáва јаловúца, да га закóлиш, да га удéрш, кожáта ѝ да га чúниш едúн мéх, да га напăлниш лúéку – чá арáпинот когá спúе, бизáј от мóмата – та тúнака да га трăгниш мóмата, да му кладéш на арáпинат на устáта му мéхот"* [V,PM,117]; ~ *тáткуму сă-тимóса мрăва и му-р'éч'и: "јáла, áку-си тú áкш'иус, јáхни-гу!" и тој му-вилú: "трăгн'ăти-сă утáл!"* [ВБог,Су(343)]; ~ *такá си оплашúха и си трăгнаха насáм: вúдоха, ча не мóгат да изл'áзат нá глава сос такóф едúн душмáнин; фатúха вéки на Бóга да си мóл'ат,* [V,PM(24)]; ~ *Пумúнвăт врáпците. – "Шó плáчиш, бáбо, цéл дéн, му вéле, тýка?" – "Бре́, нă-мóж дă-гу-нăпăлнăм ришéтто вóда". – "Трăгни-сă уттáм", му-вéле. Сă-нăридýвăт сăте врáпци, му-гу-зăтúнăт ришéтто* [ДК,Лип(116)]; 3. 'нанишани' – за добриот ловџија се кажува: "*А, и дедо му бише арин лувач!* (или: *авџија). Дека ки тргнише – там удирише!*" (каде ќе нанишанеше таму погодуваше) [ТГев(385)]; 4. 'настрада' ~ *и тój му велú: "ох господúне, отúдох хáрно и собрáх, штó пúшиши тефтéрот, амá сегá на вăрновани без мăра са куртулисáх от умирáчката". И*

му казá сúчку, кáк што́ тръ̆гнáл аф гимúата сос гóрниш душмáнин [V,PM,25]; 5. изр.: **му-тръ̆ргнá пу-дúрта** 'почна да го следи, односно прогонува' (сп. **дира** = отпечаток од стапало) [ПК,2(178]; со блиско значење: **му-тръ̆ргнá пу-шúита** ~ *кá мо-j-тръ̆гнáл пу-шúита (дúрта), кóˑ-* (< ќе го) *свръ̆ше, кóˑ-изéде дéтто, ájле* (многу) *лóш чувéк тóо Мujáл'. Нóго мj-оˑ-мáче дéтто* [ПК,2(178]; **тръ̆ргне** (со некого) 'се здружи' (со некого) ~ *árно си-тръ̆гнáл ус-тáа жéна, нъ̆-крáj ќи-тъ̆-извáде* (иронично: ќе стигнете до крај) [ПК,2(178]; но: **му-тръ̆ргнá** (= работата, односно трговијата, му се одвива успешно, т.е. напредува) ~ *ут- кá съ̆-дилí* (одделили од поширокото семејство) *му-тръ̆ргнá* [ПК,2(178]; **си тръ̆ргнáл пу-нéгъ̆вjо акáл** (= прифатил некое туѓо убедување); или: ~ **съ̆-уjдисáл си ус-нéгъ̆вjо акáл** [ПДоj(116)]; **му-тръ̆гнá куршýмо** 'го уби' [ПК,2 (177)].

тръ̆гнýва* impf 1. – в. **тръ̆гне** ~ *иднó врáм'ą съ̆-бáли трúи брáта сирумáси, н'áсъ̆ им'áли рáбута, съ̆-ч'уд'ąха ш'ó да-прájат. Идúн д'éн' тръ̆гнуват трýщата да-пójат на-рáбута* [ВБог,Вис(340)]; ~ *зúме цáрскио сúн кójн и едни́ дисáги, и нъ̆пáлнуве злáто и тъ̆ргнýве зъ̆-трú гудúни дъ̆-ръ̆бóте тъ̆ргувúа* [ПДоj(146)]; 2. 'истава нешто, отстранува' ~ *грéде пáндъ̆рут ину-врéме, съ̆-кáчфа нъ̆-скáлта, кóа пýле – двé спújът узгóре. И óн му-ъ̆-тръ̆гнýва скáл'та, ъ̆-фáрл'а пóнáка и си-óде* [ВКaj,Ран(323)] – во контекстот имаме запазени траги од назалниот изговор: **пáндъ̆р-ут**.

тръ̆гнувата n 'заминување, тргнување'~ *ка ки дojше летто ми пеше* (зборуваше): *ами jас коа ки си ом* (одам) *дома. Тогај jас на него се кăндисувих да не бера гајле: нека пучека. Сал то шо живеел 8-10 г. на чужбина (чуздина), сăл то, велјам, ки може да знае сѐ то, шо му идише на умут прид нашто тръ̆гнувата* [МЕ,Р(68)].

тръ̆говúа f 'купување – продавање, односно размена на стока'~ *земáл сос нéгу и хизмúкарот му, вjáхнали на бъ̆рзи кóни да пóдат на чýзда зéмја далéчна. Цифаирцúата úмаши едúн хáрин таибиéт: л'у когá да тúваши на н'ákоја тръ̆говúа, ки си прóстиши сос тajфáта му* [V, PM (26)].

тръ̆гýва* impf 'купува'~ *кá пуминáл сýбота сприту недéл'ата, Марúа и Магдалéна тръгувáле балсáми мирослúви, да дуjдéле да гу намáжат на Исус. И нóгу рáно на недéл'ата утúдоа на грóбут* [MV,K(332)] – во контекстот срекаваме уште една потврда за нефункционирањето на категоријата род, односно за нарушената конгруенција: субјектот е во женски а предикатот (л-формата) во машки род: **ка пуминал субота;** во истава реченица има и фонетска посебност: големата носовка се континуира со **у (субота),** наместо нормалната замена со **ъ̆**.

тръ̆нкуслúва f, bot. 'слива со сини, ситни плодови' [ПДоj(127)]; ~ *тá-j цъ̆рна слúва, въ̆ргáлеста-j* (округла), *нé-j длъ̆гнъ̆вéста, здрéе кул Свит-Илúа. Она-j пúтима, áма úма и дúва тръ̆нкуслúва. Тáа слúва гъ̆-вúкат и сáмо* **тръ̆нка**. *Има тръ̆нки сúтнички кут-бъ̆рбул'áшки; ги-збúрат, ги-сýшат зą чáj, шо о-пúит зą-уд-мéх кá о-бóле чувéк. Тръ̆нките рáстąт уф-рáмно, здрéет кá ки-пáдне слáна нą-ésин* [ПК,2 (114)].

тръ̆нче* n – в. **тъ̆рн** ~ *мори, што ме даде, мила ле мале] на кýка*

бугата, ле мале] мори, на молче малечко, ле мале?!] мори, гуведа ки терум, ле мале] и оно пу мене, ле мале:] "Чек-ме, чек-ме (чекај ме), *мила ле додо] трнче се набудех, додо!"* [ТГев(141)]; ~ *мури, јуд Бога да најдиш, ле мале] и ти и пугача!] мури, што ме даде, мила ле мале] на куќа бугата, на молче малечко] мури, за вода ќи одам, ле мале] и оно пу мене:] "Мури, чеки, чеки мила ле додо] трнче се набудех"* [ТГев,197-198].

Трӑпе – машко л. име запишано во Гевгелиско ~ *Ви́кна Ви́да од висо́ка Ри́да, чу́ Трӑпе сӑ зӑгна́* (потрча) *зӑ чти́ри зӑрна* (загатка = крава и теле) [ДИ,Гг(122)].

трӑпка f 1. 'нестрпливост' ~ *жена́ му, кату чу́ла така́, га фати́ една́ трӑпка и фатила да му ве́ли: "ско́ру, мӑжу, ка́жи ми, што си засони́л!". Па́к то́јнака га ве́ли: "о́х же́ну, ка́к да ти ка́жа? Ми е стра́х"* [V,PM(30)]; 2. изр.: **тӑрпки мӑ-ла́зат:** *а.* 'студено ми е' ~ *да́ј-дӑ-сӑ нӑме́ѣнум* (да ставам нешто на грбот), *ѣӑрѣки мӑ-ѣулаза́а*; *б.*'се уплашив' ~ *ка́ видех ка́ и́де ѣӑрѣки мӑ-ѣулаза́а, но́ѓо с-уѣлӑши́х, ѣијан би́ше* [ПК,2(199)].

трӑси pf 'удри гром' ~ *о-пушти́л, то: ка́мӑно уд-да́л нӑ-да́л, уд-да́л нӑ-да́л. Ти́ѝ што би́ле уддо́л, прӑмӑтӑрто, уддува́ле нӑ-пӑза́р, о́ни ричёле ди-ј-трӑси уд-го́ре и избӑга́ле. Устави́ле си́чко та́мка* [ПДој,Ник(162)].

трӑска (трска – кај Таневиќ) f 1. 'водено растение, успева на блатни терени' ~ *мома вода пије, мале, грло ји билеје] устата ји била, мале, чаша фикијова] лицето ји било, мале, тиквишка пугача] вегите ји биле, мале, морски пијавици] снагата ји била, мале, морска рамна трска* [ТГев(53)]; ~ *сифа́л'кӑта* (прибор за ткаење) *нӑ-стре́ди и́ма а́дно те́л'че, нӑ-не́го сӑ-кла́ве це́вичка ут-тӑрска, нӑ-н'а́а и́ма нӑмо́тно пре́дно* [ПК,2(102)]; ~ *Ки сӑ-иско́ве уддо́ле души́ме и по́сле нӑ-ку́ши́нта ки сӑ пу́ичат нӑго́ре дӑрва и сӑ-нӑпра́ве кути кӑѣичичка. Ка́ ке: чӑти́сиш ус-чити́ри ку́ши́ета, сӑ-пукри́ве су-трӑска* [ПДој(127)]; ~ *ко́рда сӑ-ви́ке нӑ-тӑрлуто шо-ј зӑгра́дӑно, шо ле́жӑт о́фците, пукри́јно-ј то:, уд-е́дната стра́на-ј ди́гнӑно, сус трӑска кӑд на́с и пра́вӑле* [ПДој,Ник (125)]; – *свиролут* или *дудукут* се прави од сува *трска;* за *свиролот* избираат *женски трски* при што се внимава страните да бидат тенки; *кафалут* се прави од *питум бозил'* [ТГев(323)]; 2. 'направа, долг стап на кој се закачува јадица кога се ловат риби' ~ *"Ви́ја де́ца ги-на́јдух пу-Ва́рдӑр; ло́вӑм ри́би пу–Ва́рдӑр и гле́дӑм идно́ сӑнду́че". Ја́с су-трӑскӑта гу-зӑкӑчу́вӑм, извлеку́вӑм нӑ-кра́јта, ко́а утво́рӑм, ко́а гле́дам две́ де́ца* [ВЕв,Кр(302)]; 3. 'мерка за должина' (= 3 аршина – стара мерка) – во минатото земја кога се купувало за куќа таа се мерела на 3 начина: *на аршин, ус рачкур* (чекор) и *на трска. Трската* е мерка за должина од три *аршина* (*аршин* е стара мерка, помала од метро) [ТГев(295)].

трӑсна pf 'удри гром'; сп. **кӑмӑн ут-трӑснувӑне** (*не́ о́т гу и́ма* – информаторот изразува сомневање дека постои таков камен, како остаток од удирањето гром) [ПДој (129)].

трӑчке* impf 'гони, брка' – кога грми народот верува дека Св. Илија ја *трӑчке* ламјата со боздуган, а кога ќе *тресне* (удри гром) дека ја убил [ТГев(432)]; ~ *и пушти́*

измиќáрите кăд јарąмíите, да си зéмат максýлут (родот). *Па јарąмíите а зéле на измиќáрите, ут нíх кój а бíле, кój а типáле, кój су кáмини а трąчкáле* [MV,K (269)]; ~ *ричé Гóспот на Ученí-ците нéгови: Да си чýати ут сфé-тут, óти ки крéнат рăцити навраз вáс, и ки ви трăчкат, и ки ви нóсат на сăдбити* (судови), *и ки клáдат на апсанáта* (затвор), *ки ви нóсат на цáрови и на бéзити зáрди мójто íми* [MV,K(317)]; ~ *íлим чýнким нé сти ут вóа сфéт, тукý јáс ви прибрáх на вáс ут сфéтут, зáрди тóа ви пíзмат* (измачуваат) *сфéтут на вáс. Не и пóгулéм измиќáрут ут ágата нéгуво. Аку ми трăчкáле на мéне, и на вáс ки ви трăчкат* [MV,K(296)].

трăчнано adj – в. **трăчке** ~ *ка ки дójше летто ми пеише* (зборуваше): *ами јас коа ки си ом* (одам) *дома. Тогај јас на него се кăндисувих да не бера гајле: нека пучека. Сал то шо живеел 8-10 г. на чужбина (чуздина), сăл то, велјам, ки може да знае сè то, шо му идише на умут прид нашто трăгнувата, пулијнта по кój шо са има трăчнано су децата* [ME,P(68)].

трăш! interj 'извик кога се тераат кози' [ТГев(447)].

трăшти impf 'кога закланата кокошка скока, се препелка' – ако многу *трăшти* (скока), значи дека тој што ја заклал има "лесна рака" [ТГев(403)].

тувá[1] pron 'тоа' ~ *цáрут вíке: "Кáк? Мójта мóма вóнка нé излéзе и тувá да-стáне!" И вíкăт двá џинл'áта, кăчýва-га уф-пăјтóнут, дă-га-уткá-рат тáму, дéк нé пéăт пéтли; íмто дă-нé-ј чýăт. И зíмат-га тíја, уткáрвăт ду-аднó лíсто* [BK(280)] – во контекстот имаме употреба на перфективен презент: **мójта мóма вóнка нé излéзе** (место: 'не излегува'); на лексички план бара објаснување фразата: **дéк нé пéăт пéтли** – значи: 'сосема пусто, ненаселено место, бидејќи пеењето на петлите, се слуша во радиус дури на 5-6 км. околу селото'; ~ *éс нé знáл прíкаски, но штó сумистéгл'ал – тувá ки-си-кáжум."Ес бúх на лájка еднó дéте, си-лóвăх рíби, прудáвах-ги"* [BK(284)]; ~ *и сéтне молáта са-огодí за-едúн дрýк от-сéлото и са-ожéни и породí до трí сúна, штóто сегá ч'ол'áк кату тјáх нéма на-јунáсту и са-жúви óште, óти тувá скóру стáна* [ВДр,ГБ(329)]; *в. това.*

тýва[2] adv 'овде, тука' ~ *он ја речи на дивојката: "да поглендаш овците! Јазе ки ходам тува на едно село на гости" И она фатила таму по полету да паси овците* [VPM,169]; ~ *најстина пăтникут шо има пумпнато по тува и белки застанато, да гу распулја чуднјут извур, така ич нечикано му испаѓа прид, се наоѓа прид иден "паметник" шо му-ј пуварцјна мислите на повичка ут 2200 гудини* (станува збор за родното место на Ал. Македонски – Пела) [ME,P (68)]; ~ *Тогај стрójникут дáр ќе-адарýва мóмата алтăн "фрулíна"... мóмата ќе-го-дарýва су-шалúја. Тогај вéќе мóлата је армасáна, и двé до трí годúни армасáна ќеóди, тáм нéма какó тýва да-óдат л'убóвници* [BEв,Ба(300)]; и: **тýа** ~ *"Кóлку пáри сáкăш зă-вó-дéјту?" – "Иднó милиýн" "Ех, хéе, ричé, иднó милиýн. Тýа нăнáки зă-пéтстóтини ил'áди се-прудáвăт, ти милиýн сákаш"* [BEв,Кр(304)].

тувáр m 1. 'нешто што се става на грбот на коњ (или магаре), односно

во кола, за да биде пренесено од едно на друго место' ~ *до́бро-ѧма то́, ка дуј̀де́л ду-не́гѵ̀ѵ̀ата ка̏шта, ме́сто па́ри да̣ са́ке, удде́л и на̣-ка̣-ми́лта та́п угла́мнико, гу-се́че, гу-сва́ле тува́ро* [ВДој,Н(279)]; ~ *тога́с ца́рјут со́с благода́ре́ние му товари́ на́ деветја́ жрја́пчинта де́вет това́ра прики́а, и то́јнака вјахна́ на куби́лата, и нивја́стата вјахна́ на́ хенде́к атлата́н, и си ути́доха* [V,PM,48]; ~ *пак тој му са моли: "аман, калитати, дај ми кубилата! Јазе едно кило чиница ки товарјам". И тојнака му га даде кубилата. Он, как зема кубилата га товари две кила. Калитата му тебдил са чини, гу виде вјахнат на вра̏х товаро* [V,PM,94]; ~ *Ќе-зе́ва мо́лчето жи́то едно́ то́вар, да ќе-о́ди на-воденѝца̣та и ќе-зе́ва една́ то́рба да пра́ви болгу́р. Ка́ ќе-си-до́јде от-вуденѝца̣та, ќе-ви́ка посестри́ми, ше́с–пе́т, та ќе-ме́сат пога́ча* [ВЕв,Ба(300)] – во контекстот се забележуваат посебности во линеаризацијата: во стандардот кај приближните броеви на прво место стои помалиот, а по него следува поголемиот број, во контекстот е обратно, освен тоа прво е дадена именката а потоа бројот: **ќе-ви́ка посестри́ми, ше́с–пе́т** – возможно од стилски причини; 2. 'количински, колку што може да се стави од двете страни на самарот, односно на грбот на добичето' ~ *ути́духа на-мисѝр'ут, тригѝсаха мисѝр'ут, зл'ази два́ тува́ра; ха-тува́р'ѧха два́та ко́ни мисѝр и идѝнајут ко́н' гу-ја́хна д'а̏дуту и тра̏гна́ха да-си-по́јат* [ВБог,Вис(340)]; ~ *на Бога са моле] дож да заврне] бериќет да даде] да са чинат чиничките] дур ду стрејте] дур ду стрејте] да са чинат сите лозја] грозде да дават сус туваре* [ТГев(435]; ~ *крештеникот на водинчарот му даде половината брашно, за да не кажи на калитата му, зашто имал кубилата толку товарена, та от тешок товар метнала жрјапчето* [V,PM,94]; 3. 'бреме' ~ *прати двамина л'уди негови, които беха млогу јаки и марифетлии млогу. Единојут товар носиши кату муле и ходиши бѐрзо кату зајак* [V,PM,63]; 4. 'добиче што се товари'– значењето од предметот товар, се проширило и на добитокот што го носи товарот' ~ *имáло ину-врéме ину-сирумá чóек. Е, сéки дéн у-планинѐта óде си бéре дѐрва. Си бéре дѐрва су-тóвѐрут. И идну-дéн нáшѐл идну-сидéло уд-врáпче. И зéва двé јáјца* [ДК,Ран(143)]; ~ *Ќ-излéзи – óдма тíа мѐските, тíа кóјнѐта – оау! И сѐте сѐ-испláшиле тíа тувáрите* [ДК,Ран(142)]; 5. fig. 'оптеретување материјално' – кога кумот не стои добро со средства, тој со благослов го отстапува кумството бидејќи ќе заклучи дека не може *да гу бугле* (= да се грижи за крштеникот), т.е. *пуд толко тувар не може да испадне* (= буквално: со толкава тежина не може да ја совлада угорницата) [ТГев (276)]; 6. fig. 'грижа' ~ *и татку му му вели: "синку, јазе на тебика оставјам тувару: јазе не знам как да дочакам цар..."; ~ и óн му гувóри и вéли на нéгу: А бизвéрна рóда, дýри кóга ки бíдам су вáс? Ду кóга ки ви нóсам вáшо тувáр? Дунсéјте гу вáка на лéне. И му дунсóа на нéгу кѐд нéгу* [MV,K (285)]; 7. fig. 'мака, тешкотија' ~ *когá бíла óколо на деветја лéсици блíзу вéки за да рóди, едíн дéн, кату седјáли сóс цáрјут, сá*

лафу́вали, царíцата, дт млóгу товáр штó имáла, от прéт цáрјут прáднала [V,PM,154]; ~ *елáјте кăд мéне сúти шо си мăчити и товáр шо нóсити, и-јáс ки ви́ куртулúсам на вáс. Зевáјте јáрелут наврăс вáс, да ки си нáјдити леснутúја уф вáши дýши, шо и јáримут ли и чúст, и товáрут ли и лéсин* [MV,K(310)]; 8. изр.: ~ **са чини́ товáрот** (= се обезбеди, се осигури – материјално) ~ *напăлниха стóката аф гимúпите и киниса от тáмо, отúдоха на дрýго мéсто, га продáдоха стóката сóс млóгу кáр. Тогáс вéки са чини́ товáрот: сиромáхот направи́ тáмо еднá гимúја сé от злáто* [V,PM,14]; ~ *тојнака, кату собрá тóлку пáри, са чини́ товáрот; от нéколку дни́ сéтне киниса да úди на дрýг грáт, за да берé верисéнта* [V,PM,20]; **гусвăли́х товáро** (= завршив многу важна работа); исто: **слигнáх товáро** (= се ослободив, грижите се намалија) [ПК,2(195)]; исто: **свăли́ сумáро** ~ *му-ул'ăкнá – дéцта кá ки му пурáснăт* [ПДој(137)]; **нă-нéго-ј товáро** (= се кажува за оној што обезбедува егзистенција на семејството) ~ *сè нă-нéго-ј рăбóтта, óн сă-мăче нáјпóфке* [ПК,2(187)]; или: **тéгле товáрут** (= се измачува) ~ *кáк си дујдéле и прăвнити, умдисáле шо ки-зéмат пóвики; и на них му дадé пу двé грóшови. Кáк и зéле фатúја да сă л'ýтат на стопáнут; ем вел'áле: Вúја пóнапукóшнити и на нúх су нáс тóклу, шо тегл'áхми врукúната и товáрут* [MV,K(315)].

тувари pf 'стави товар врз грбот на животно, односно во направа за превоз (пр. кола)' ~ *ут-тáлика, é, сéга тéрат кój-е. Уддéле пá нáтó: арамúјта. Пá да-са-пúтат. Он ин-кажáл: "Сјá:, дúли тáква-ј рабóтта, туварéјте édна камúла пáри. Ка-шéтте нáис сéлто"* [ВДој,Н(279)]; ~ *тогас зетјут му вели на царјут: "пехер мој, дај ми пиркиата и момата! Ке да идам на мојта кăшта да седна, ча јазика имам мајка". И царјут заедноч товари пиркиата на неколку мулита, му га даде и нивјастата* [V,PM,60]; ~ *тогај дјадото источи остра сабја, да ја посечи змиата от стредја. Пак дјадото вели: "да ти даде царјут 40 мулинта и 40 чифта вреки ч'а за поими да товарими иманишту!" Ја детенто вели: "котро имани дедо?"* [V,PM,174] – во контекстот среќаваме 2 посебности: една морфолошка: проширена употреба на предлогот **от** наместо 'на': **ја посечи змиата от стредја**; втората посебност е лексичка, употреба на архаичната заменска форма **котри**: **детенто вели: "котро имани дедо?"** (сп. во рус. јазик); ~ *му вели: "братко, хатăр да не ти остани, јазе, кобилата ми е трудна, не ти га давам!" Пак тој му са моли: "аман, калитати, дај ми кубилата! Јазе едно кило чиница ки товарјам"* [V,PM,94[; ~ *едно време един катарница, кату отиваши на гората да бери дрва, на пăтјут најде една желка млогу причудна, га зема, га товари аф едно муле* [V,PM,78]– предлозите **во** и **на** во југоисточните говори се мешаат, во контекстот предлогот **аф** (во) е употребен наместо 'на', т.е. упатува на надворешност: **га товари аф едно муле** (наместо: 'на едно муле').

туваруве impf – в. **тувари**; сп. обичај што се практикува во младото семејство поврзан со настанот кога малото дете ќе ги направи првите чекори, т.е. прв пат ќе стапне на

своите нозе: ~ *та́-j пуга́ча наутли́а, намажна ус-шӑрла́н, дӑ-лӑске. Сӑ-пра́ве ка́ заоду́ве де́тинцто, но́јсто му-j-вӑрсу́ват ус-цӑрве́н ко́ниц, гу-тува́руват сӑ́чки, се́тне ус-бӑлти́а гу-се́чат ко́нцо, а нӑ-гла́фта м-о-кӑршат пуга́чта. То́о аде́т гу-пра́ват не́кuj и сjа́а, дӑ-не́ па́ѓе де́тто* [ПК,2(90)]; ~ *На 32 км. на зајди-слӑнца ут Солун ут џадето завӑртуа друго џаде за Бер и за Мора. Не је тешко да му текне на човек колку милјет вӑрвише пу воја пӑт, шо кола, шо камили, шо којна... да-j кирије тогај беа по гулеми: ут Солун туварувиа љуљто за Воден или Негуш или Бер* [МЕ,Р(72)].

тува́рӑн* adj 1. 'нешто (добиток, кола и сл.) врз кое има ставено товар' ~ *Пу-то: дру́ми вӑрве́ли уд-вре́ме нӑ-вре́ме пӑзӑрми. И е́т-ти ади́н мӑтрӑпа́с нӑ-ко́ла (нӑ)тува́рна сус-ри́би вӑрве пу-дру́мо. Кугá дуjде́л ду-лиси́ца, гле́де у́мрӑна лиси́ца нӑ-пӑто* [ВКук(285)]; ~ *по́пут ими́ше тувӑре́но ину-то́вӑр литу-ри́j. А-фӑрли лиси́цӑта узго́ре нӑ-са́мйрут. Си-о́де, си-о́де пуле́ка* [ДК,Дур(143)]; ~ *ут-два́, три́ дни́ с'е́тн'а му-утидуха на-ч'урбаџи́jата три́ ко́ни тува́р'ани с'ѐ хрусо́ и му́ ха уставиха ко́ниту на-дво́рут* [ВБог,Вис(341)]; ~ *Га хо́ж'да нив'ӑ́стата, шо́ да ви́ди! Има мло́гу т'урл'у́ ма́нџ'а. Сӑ-ја́ли, сӑ-пи́ли, и с'е́тн'а д'ӑ́дўту ха-харитиса, а́фа-ну ста́на. Ут-два́, три́ дни́ с'е́т-н'а му-утиду́ха на-ч'урбаџи́jата три́ ко́ни тува́р'ана с'ѐ хрусо́* [ВБог,Вис(341)]; 2. 'жена (односно женско суштество) што носи плод во утробата, бремена' – кога жената ќе го изгуби својот *ред* или *време*, тогаш знае дека останала *трудна* или *туварена* или *тешка* [ТГев(103)]; 3. fig. **тува́рна** (сли́ва и др.) – се кажува кога овошката дала многу род [ПК,2(199)].

тувӑдне́кни adv 'завчера' ~ *о́н виде́л не́шчу дӑле́ку у-плӑни́нта, ка́ту дӑ-му-лӑска́л не́шчу. Зӑто́* (пишува: 'зӑта́') *а-пита́л ба́бта: "Ќи-тӑ-пи́тӑм, ба́бу, шо лӑска прику вӑ-ту́мбӑта у-плӑни́нта?" – "Си́нку, ре́кла ба́бӑта, та́ми жи́ви ла́м-јӑта шо-тувӑдне́кни ӑ-рӑни́ ти́"* [ВВод,Крон(312)].

туга́ва adv – в. **туга́j** ~ *бу́кӑта до́лу те́сна-j, та: сӑ-ви́ке пујра́. Нӑ-пујра́та сӑ-туру́ве е́дно дӑрво шо сӑ-ви́ке сӑва́к. То: гӑ-зӑпи́ре во:та, не́ гӑ-зӑпи́ре не́го гӑ-рӑспрӑ́снуве дӑ-не́ уди́ре нӑ-ча́рго и не́ вӑрте вудни́ца. Ко́га сӑва́ко сӑ-путрӑ́гнуве нӑзӑ́ди, туга́ва ве́ч во:та чи́сто си-уди́ре нӑ-ча́рго* [ПДој,Ник(171)]; ~ *а́к са́киш пӑ дӑ-пра́виш ки́сӑло мле́ко, о́бично, зӑ-ја́дӑне, туга́ва то́ӑ сӑ-зӑто́пл'уве пӑ сӑ-туру́ве уд-не́го, лйја́ сӑ-ви́ке та́а, па́ де ки́сӑло мле́ко. Ква́с упутрӑбу́вӑме зӑ-ле́бо* [ПДој(156)]; ~ *И о́ни ве́чӑрта, ле́гнӑт дӑ-спи:т, а́ли су уста́вӑт стрӑжа́р бу́дӑн. Пӑрво стрӑжӑрчи́л на́j-гуле́мjо бра́т. Исто тӑка́ и зӑ-сре́днио не́ма, ни́шито не́ биде́ло. По́сле ко́га му-сӑ-прӑспа́ло, о́н туга́ва гу-рӑзбу́де на́j-лйјӑле́чкио* [ПДој,Ник(167)].

туга́j adv 'во одредено време (во минатото, односно во иднината)' ~ *Уф-да̣лечи́нта гу-виде́ле гра́до и ра̣до́сно са̣-упа̣ти́ле пре́ма не́го. Дуде́ка да сти́гнат ду-не́го, угла̣д-не́ле... ги-сра̣тна́л еди́н стар чу́ве́к, туга́j ги-пука̣ни́л да̣-до́jдат при-не́го да̣-живе́ат* [ВДој,(277)]; ~ *и и́де. Ве́ча̣рта си-но́jце акра́но, уф-ка̣ва̣-не́то, пуса̣де́ле и удде́ле на̣-о́рто. Туга́j, е́дно вре́ме, сѐ на̣-пӑто са̣-бра́ле, игра̣ја́ле н-е́jн тӑпӑн, н-е́дна га́jда* [ВДој,(277)]; и: **туга́** ~ *туга́*

девójката стáна да си íде насéлуту и са-ч'ýдеше дáл да зéме н'áшту, и си рéче: "Сегá нéка сакóртолúсам (спасам) *и сéтне пák шта-са-вăрна"* [ВДр,ГБ(329)]; и: **тугáс** ~ *и тáтку-му тугáс му-дáди дувáта и му-р'éч'и: "Брăкај ш'арóка з'ém'a, Македунúја т'ạ ни-з'éва т'éб'ạ!"* [ВБог,Сух(343)].

тугáјце adv – в. **тугáј** ~ *тугáјце згудí се, и ác сă-згудíх тáмика* [ПК,2(47)]; ~ *тугáјце дујдéла кăркóнцулăта* (од митологијата = вампир) *уф-вудницăта* [ПК,2(65)].

тугашин* adj 'нешто од минатото време, некогашен – в. **тугáј**'~ *му-ј пуварија мислите на по-вичка ут 2200 гудини напред, кога се наоѓаше стридурекут* (центарот) *на сăта тогај позната дујна – тука. Ут сăтạ тугашина лăскотија* (блескот) *сеа можа чувек тука да најда сăл неколко трага, като во су исчувана има "Пел", узгора е един чифлик на тримина сајбији* [МЕ,Р(69)].

Тудóруво top. 'име на село во Кукушко, за жал сега во Грција'~ *адúн дéн вúке, плáднина бúше: "Ајде, ричé, вá·дăн гá·ре мúните". Он фăтúл врăска сус тóă пýсто Тудóруво, сус Шýгуво. Нă-зăкăрá ут-тáм, нă-Чáмăфта вудинúца, уф Мурáрци нă-нусí. Снăднá· двýјца муриричéне* [ПД,Пат(172)].

тýжба f 'поднесок до судот против некого' ~ *дă-ти-ýдрум мијýр нă-тýжбăта* (= да ти ставам печат на тужбата) [ПК,2(73)].

тузú pron 'тој' ~ *"...нạ-нúкуј нéмạ дạ-кáзувăш чи-гу-рăзбúраш. Штóм кáжеш нạ-н'áкуј, нạ-чáсă штạ-умрéш". Чул'ákạ сạ-вăрнăл нạ-нúвăтạ и лéгнал пуд-крýшăтạ. В тузú врéм'ạ нạ-дăрóту кáцнăлу ăднó пúл'ạ и сикáзăлу: "Дạ-знája тузú чул'ák тáм дéту лежí, чи íма зăкупáну гăрн'ạ сăс-пăрú"* [ВДр,ГБ(329)]; ~ *тогај рибата му беши дал едно ребро от неа си и му вели: "на тузи мој ребро, и на морету ако ти стани ихтиза нешто, да го лизниш реброто, јазе ке ти дојдам!"* [V.PM (173)] – во контекстот има уште една потврда дека категоријата род во југоисточните говори не функционира: **рибата му беши дал едно ребро от неа си** ; со истиов пример се коригира тврдењето на Ј. Иванов, подоцна прифатено од други лингвисти, дека во случајот: **тој рекла** (< реклъ) има вокализација на крајниот ер, фактички се работи за мешање на родот; и: **туз** ~ *кату глендаши рибите, как јадјаха трохи, сиир му са праиши и повики туриши леп на рибите. Един ден му вел'ат на чобано: "е баштју, до сега ниа бехме загубени, туку ти што на стори туз добро си нарастохли"* [V.PM(169)].

тузлýци pl. 'широки, шајачни панталони, ги носат старите' [ПК,2(114)].

тýк[1] m 'стопена свинска маст' [ПДој (119)]; ~ *нóго тýк устанáло уфтá·фта* [ПК,2(114)].

тýк[2] adv 'овде' ~ *ни плăнúнцко, ни пóлцко бúше сéлто Штéмница. Тăкá бúше кути-дójдăно, нúвите му-бíạ кути нă-ритчíна тăкá, áлиа сă-рăбóтăа. Тумбáрки, тумбáрки сè. Тýк ăднá тумбáрка, тáм ăднá тумбáрка* [ВКук(288)]; ~ *јас, ка сум сă-свикнáла сáма, нă мóжум ус чувéк. Дạ íме нúкуј зóр вúке, дạ тăкá. Јáс сă нạучíх – тýк си спúăм* [И,Гг(120)] – во контекстот зам. форма **никуј** се јавува намето 'некој': **дạ íме нúкуј зóр** (односнава специфичност често се среќава во долновардарските говори); и: **тука** – бабицата до крштевката често го посетува новороденчето и навечер

кога си заминува редовно се поздравува со зборовите: **"Јас уд тука – Госпуд тука!"** [ТГев(110)]; истиов благослов се користи и кога земјоделецот ќе заврши некоја работа в поле и при тргнување на кај дома ќе се прекрсти и ќе рече: *"Ниja уд тука, Госпуд тука!"* – т.е.: сработивме тоа што требаше и сето тоа сега е во божји раце па тој нека чува [ТГев(306)].

тук[3] (< туку) adv 'само' ~ *тýк óде на-тăкá, на-вáки, нé знáа шó да-прáве* [ПК,(114)].

ту́кана adv – в. **ту́к**[2] 'овде' ~ *клáден адúн кáмен пендесéт хил'áди окú, штóто ни е возмóжну л'ýде да сифл'ázат. И тогá, като вúде гúздава дивójка, одáри-си рăки от-главáта и си-тијá рéче: "Нéка си-зéмех л'ушто́то да-úсках, когá б'áх фчéра тýкана!"* [ВДр,ГБ(329)].

тука-там adv 'овде-онде' ~ *Лисúцата... ги-убисúла рúбите нă-тăвáно и пá си-излизéла дă-бăрке нéкуј друк килипýр. Сă-шушкáла тýка-тáм, и ét-ти-о вăлко прăд нé. "Дéк си-кинисáла мурú кýмо лúсо?"* [ВКук(286)]; и: **ту́ка-та́мо** ~ *станаха сúчки, отúдоха до гилпúите, гу видóха и гу цениха сос цéна хáрна, каквá он сáкаши. И дýри да га здúгнат стóката от гилпúите, дур да зéмш хесапите, тýка-тáлю, чини тáмо една годúна* [V,PM(14)]; ~ *и тој вели: "прăстенјут ми падна нетри на морету". Тогај рибата, тука таму баркајке, гу најде и му го даде. И пăк гилпиата трăгнала* [V,PM(173)]; ~ *когá стáнá дјун'á-гузелú, едúнојут обрáз си надý кату чúр, фатú да вúка на халájките и да вéли: "товá вéчер кату спúјахми, мăж дојдé при мéни". И она стана, вјахна на кубилата, киниса сама да гу тера на негу и тука и таму приближи да гу стигни* [V,PM(123)].

ту́кичка adv (со чувствен однос) 'тука, ваму'; исто: **ту́к-тăка́чка** [ПДој,Пат(131)].

тукма́к m 1. 'голем чекан од 3-4 кгр.'; ~ *кá мă-чăлусá* (удри) *устóо шукмáко свéјсше и-видéх* (= почувствував силна болка) [ПК,2(200)]; сп. опис на настани од животот и работата во селското газдинство: – кога се прави **уборник** 'просторија, непокриена во која се затвораат говедата летно време': прво се подигнува *арапдувар* (sид), а тој се прави на следниот начин: се прави калап од даски во кој се става специјална добро измешана кал, влегува човек и со *туклак* удира врз калта за да се набие и откако ќе се исуши се вади калапот и станува sид [ТГев(302)]; кај Саќов од Кукушко: 'дрвен чекан со округла форма', со него се исправат метални садови, пр. кофа, шиник и сл., што претходно се полнат со зрна од жито и сл., за свитканото да ја добие претходната форма [СКук(337)]; 2. fig. 'за приглуп човек' ~ *тукмáк и нă тукмáко, уд нúшто нé рăзбúре* [ПК,2(114)].

ту́к–ту́к, ту́па–ту́ка interj 'подражавање на звукот што го испушта кокошката' ~ *имáла тá двé кукóшки уд-мájкă-му шу-умрéла: инă-кукóшка устăнáта и идну пéтăл. Тúа викáле: "тýк-тýк, тýпа-тýка-тýка, тýптýп!" Тúа жéјнте си-рéкле: "Шó вúка тýка вó пéтлу?"* [ДК,121].

туктăка́ adv 'овде близу' ~ *нăвăрни уф-наска, já туктăká сéдле, ај-го сă-глéде* [ПК,2(114)].

туктăки́чка adv – в. **туктăка́** ~ *прáви гајрéт* (издржи, стрпи се) *óште мáлко, туктăкúчка-ј чéшмăта;* ~

не́-ј туктаки́чка та да ре́чиш ки-прътъ́рчум [ПК,2(114)].

ту́ку conj 1.'но, ама' ~ *уфча́ро ко́а гу-виде́л то́а, каза́л о́ти не́ са́мо шо ме́чката избега́ла, ту́ку и ку́что го-снела́ло ус-не́а. Чуве́ко му-кажа́л да не́ се-секи́ре, ту́ку у́тре да-о́дат да-ви́дат де́ка е ме́чката удава́на* [ВГев,Мир(273)]; ~ *а́ма ја́зе, кату се најдех сос тебика, немам, бра́те, благодаре́ние да гу зе́мам оштп едно́ч, туку ти́нака да не ми оста́виш сега́, зашто́ со зор не мо́жат да ми зе́мат от те́би* [V,PM(11)]; ~ *ки му ре́чам: та́тко греши́х на не́бито и на те́бе, и не сам вре́дин да си ка́жам тво́јо си́н, туку́ чи́ни ме кату́ вја излика́рити. Оштп дале́ку биде́ки о́н, гу виде́ та́тко му и му тъ́рча́ да му падна́ уф гъ́рдити* [MV,K(281)] – зборо-формата *бидејќи* во контекстот носи партиципско обележје како траги од минатиот развој на јазикот; ~ *третојут, нај-малкујут син, му вели на татку му: "тате, двата ми братка отидоха и си не вър̆наха. Туку јазе ки си ида сега: или и јазе да загинам, или да ги најдам братите ли"* [V,PM(51)] – во контекстот има уште еден пример за несоодветна линеаризација: глаголот и кратката зам. форма се одделени со негацијата: **и си не вър̆наха**. Освен **туку,** се среќава и формата **туки** ~ *шо́ а́к н'о́о* (< не го) *ка́ниш, о́н па́ ки-си-до́јде. – Е, ки-си-до́јде ту́ки не́ка́нъ́н го́с зъ́д-вра́тта се́де* [ПК,2(180)]; 2. изр., клетва: **туку ти две очи** *(закълнувајне)* – се употребува кога од некого се бара да ја каже вистината, пр. кога сведочи, или кога од некого се бара да чува некоја тајна, тогаш го *закълнуват* со изразот: **"Туку ти две очи"** или: **"Жи-ти деца!"**, односно **"Жи-ти младост!", "Живо-ти едно чедо!"** [ТГев(308)]; постојат и обратни ситуации кога некој правдајќи се дека тој не наклеветил, односно дека ја чувал тајната, тогаш тој се *закълнуве:* **"На младоста си да не се наситам!"** (ако јас сум го рекол тоа); **"Едно дете имам, живо дома да не го најдум!"** (ако ...); или: **"Нидел'а да не прачекум, ако сум рекла!"; "Три деца имам, сите да ми испукат** (испоцркаат), **уф един гроп да и закопам, ако сум кажала!"** [ТГев(308-309)].

ту́къ́тка f, zool. 'птица од специјалниот вид кокошки, мали и многу шарени' [ПДој(126)].

ту́къ́шин m 'староседелец': за бегалците од Кукушко, затекнатите во Струмица и Струмичко биле **ту́къ́шни**; ~ *ту́къ́шните ѝ ви́къ́т интири́а* 'кошула', *дула́ма* бегалците од Кукушко [ПК,2(41)]; ~ *ка́ дујде́ме ут-Куку́шко, уд-до́лце, ту́къ́шните ни-съ́-сме́јаа о́ти сме пръ́ви́ли но́го къ́тъ́к, дiméк сме штидо́ли шу-ви́кат сја́а, го́о сме јӑде́ли ба́ница ус-ле́п* [ПК,2(41)].

ту́ла f 'градежен материјал, цигла'~ *къ́шта би́ше сѐ ус-суро́ва* (непечена) *ту́ла и плитини́ца* [ПК,2(108)].

ту́ле (съ́) impf 'се труди да остане незабележан, се крие' [СКук(337)]; ~ *о-виде́х ка́ съ́-ту́ле зъ́д-су́до; — испа́дни ни́м съ́-ту́ли; — тулејќи-се дујде́ зад-ме́не и мъ́-удри́ уф-ти́ло.*

тул'бен* m 'крпа со која се врзува косата, односно се притегнува капата' ~ *на-вра́тта ми-дъ́де́а едно́ мъ́шко де́те прӑд ме́не; му-дъ́де́х ӑдна́ куши́л'а и ӑдна́ къ́рпа и ӑдна́ јабу́лка. Уф-пуниде́лникут пусе́стримте цӑ-ублечат уф-нивестини фустајне, пубра́тимте ус-шамиќки (тул'бе́јне) на-гла́вта* [ВГев,С(271)]; кај Саќов

од Кукушко значењето е слично: 'крпа со која жената си ја врзува главата' (поточно: 'косата') [СКук (337)].

тулéјка f 'ноже со кое се чисти делот од ралото што ја разрива земјата – ралникот' [ПК,2(114)].

тулýм m 'стомак' (погрдно) ~ *вúј, вúј кóлкуф лу-сă-чинúл тулýмо нă-тóо, идвáј óде;* ~ *сј-о нăпăлнúли тулýмчто?* (дали се најаде?– обраќање кон дете) [ПК,2(114)].

тулýмба f 'метална направа за вадење вода од земја, пумпа' [СКук(337)].

Тулумбáс* top. 'име на место во Енице-вардарско' ~ *Тýриците и прăвúја специјáлни лóтки су-укреплéни жилéза тăкá ... осигýрăни зă-дă-ă-ýдрăт кулúбăта. Пред дă-ă-ýдрăт кулúбăта, нă-ѓóлут сус-вójскăта, удрíí ăртилéрија дă-бúе ут-Тулумбáзут, аднó мéсто Тулумбáзут севúка* [ВЕв(297)].

тулумлúја adj 'дебел човек, со голем мев'~ *тóо зéт-ти кă-j станáл áјн тулумлúја, чúниш ќи-рóде* [ПК,2 (114)].

тулуп m 1.'топка од памучни кадели (овде *питрики*) приготвени за предење'; 2. fig. 'бело, негувано лице' ~ *Лúка шо úма áдно лúце алúс тулýп; ... кá сé-j чинúла жéн-му алúс тулýп (уд јáдне)* [ПК,2(114)].

тум–тум interj. 'имитира звук од удар'; сп. детска игра: — домалиот прст рекол: *"Áјд да крадиме"*; малиот: *"Ќи ва кажум"*, останатите (прсти) се налутиле го изнатепале и проколнале: *"Тум–тум Тодуре, не пурасни по горе"* [ТГев(119)].

тýмба* f ≈ в. **тумбáрка** ~ *óн видéл нéшчу дăлéку у-плăнúнта, кáту дă-му-лăскáл нéшчу. Зăтó а-питáл бáбта: "Ќи-тă-пúтăм, бáбу, шо лăска прику вá-тýмбăта у-плăнúнта?"* [ВВод,Крон(312)]; ~ *уф-Кýкушко нéмахме плáнни нóго, сáмо úмше пу-нéкаа тýмба. Сè бúше пóле.* Сп. фам. име: *Тýмбуфци, тúа сă áјн сój, живéет уф–Струмица. Стáрта Тýмбуфца ликýвише усбáбини лéкуве* [ПК,2(114)]. Таневиќ запишал top. **Тумба** 'име на место на патот Стојаково – Солун, таму ноќевале кирациите, имало ан' (се однесува на периодот пред Балканските војни) [ТГев(423)].

тумбарéс* adj 'нерамен, со тумби' ~ *тáа глáфта мó-j адна тумбарéста, цéлта мó-j вăрги, вăрги* [ПК,2 (114)].

Тумба Хан top. 'прифатилиште, примитивен хотел во Солун каде што во минатото (пред Балканските војни) отседнувале македонски кирации' [ТГев(424)].

тумбáрка f 'подигнато место, малечок рид' ~ *ни плăнúнцко, ни пóлцко бúше сéлто Штéминица. Тăкá бúше кути-дójдăно, нúвите му-бúја кути нă-ритчúна тăкá, áма сă-рăбóтăа. Тумбáрки, тумбáрки сè. Тýк ăднá тумбáрка, тáм ăднá тумбáрка* [ВКук,Шт(288)].

тýнч m 'метал месинг' ~ *звóниците шó-j вăрзýват нă-кójсте сă уттýнч* [ПК,2(114)]

Тýпавици top. 'сега валавици, таму се валаат клашни, а порано печки за топење на железна руда, во реонот на Долно Броди, Серско'; според J. Иванов називот е изведен од стсл. кор. **туп-** (< теп-), стсл. **тєти** 'удира, бие', поради вкрстување со **тупа** -**е**- поминало во -**у**- [ЈИ,Ми...].

тупајне n 'ставање нешто во течност, во случајот залак во јадење' – *за рачок* обично се спрема течно јадење, *за тупајне* или *за макајне* [ТГев(477)].

тупал adj, indecl. 'се кажува за некој што криви кога оди', исто така и:

сакат [ТГев(227)]; ~ *тупа́л-ej то́о шо мо́j но́кта сака́та, то́ шо́-j уса́дна но́га, и о́н ej тупа́л* [ПК,2(114)].

тупан m 'купа земја со која се обележува меѓата на ливада' [ТГев(477)].

тупарва adv 'допрва' ~ *"Гори, лудо, гори, тупарва ки гориш] кога ки ме видиш* (пишува: 'водиш') *бела ем црвена] бела ем црвена ф ново прамнена] бела прамнена, ситно наридена] китки наридена, дробно јуплитена"* [ТГев(144)].

тупа́ч m 1.'грутка земја, тврда' ~ *целта нива-j тупаче, ак не завăрне ка ќа-копме кој знаа* [ПК,2(115)]; *багíи ле́п си-купи́л, ќи-ни-уста́не, тупа́ч ќи-сă-чи́не* [ПК,2(22)]; 2. fig. 'груб, несмасен' ~ *не́-о-гле́јци, кут тупа́ч-ej уф-убра́зо;* или: *уста́в-гу то́о тупа́ч, за-ни́што не́ ло-j* (< не му е) *гајле́; уф-Да́биле,* кај преселници од Крецово (Кукушко) има фам. име: *Тупа́чци, ти́а сă-це́л со́j, а́с ги-зна́м* [ПК,2(115)[.

тупа́чли́во (ме́сто) adj 'место, нива со многу грутки (тешко за копање)' ~ *ама́ан ка́ква́-j тупа́чли́во, дур до:-иско́пме ла́јчинто мле́ко ќи-сjо:-пра́-пла́чме* [ПК,2(115)].

тупен adj 'нешто што било во допир со течност' – младичот што го оставила девојката го исмеваат со зборовите: *"Та уставија тупен, па не бричен!"* [ТГев(144)].

тупли́к m 1. 'топло време во зимски период' ~ *ка́-j фа́тил а́јн тупли́к сне́го ф-а́дна́ш ќи-ста́не* (ќе се стопи) [ПК,2(115)]; 2. 'затоплен предмет' (плочка, парче ќерамида и сл.) ~ *ту́р-му на́-ме́шинцито тупли́к, по́-ско́ро ќи-му-за́ми́не* [ПК,2(115)].

ту́пне* pf 'чукне, удри' ~ *Лиси́ца уте́ила, си-лигна́ла у-а́дна тре́ва на́-а́дну сла́ньце та́ка́, и спи́е та́му. Те́та Вра́на пушта́ла узго́ра и а́-виде́ла та́м де́ка ле́же. И ути́ила, а-тра́чи́ла спи́е. Ту́пни ту́ка, ту́пни та́му, не́ ма́рда и́ч* [ВВод,Крон(314)].

тупта́н adv 'сè заедно, одеднаш' ~ *буста́но о-пруддéх тупта́н, да не́ пруда́вум су-дéнуве, па́рче пу-па́рче* [ПК,2(115)].

тупузли́а и́гличка f 'игла со главиче', се слуша и второ име: **јăвуди́цка и́гличк**а; сп. **ту́пус** 'боздуган', односно 'железна топка' [ПК,2(56)].

тупук* m 'потпетица на кондури' – тој што порачува чевли на кондурацијата му вели: *"Такви папуци да ми направиш што са мажат буја и да лăскат, сус високи тупуци"* [ТГев(134)].

ту́пус* m – и: **топуска** ~ *една́ сла́за и-капна́ла на-лице́то-му. Момче́то са-разбуди́ло. "За́што, мари́ мо́ме пла́чеш?" Уна́ каза́ла: "Сига́ ќе-до́јде лам'а́та и ќе-ма-из'а́де". Дуjде́ лам'а́та и он рипна́л и сăс-ту́пузо ја-утепа́л* [ВСер,Кал(337)].

ту́пăн' adj 'дебел штоф обработен на валавица' ~ *ви́куле ти́: уфча́рто шо́-j но́сăт а́ко не́-j ту́пăно, а а́ко-j пă ту́пăно, а́ко-j вал'ăно ке́пе сă-ви́ке* – објаснување за називот **черга** [ПДоj(118)].

тупăни́ца[1] f 1.'јадење за деца направено од трошки леб измешани со сирење, сето тоа стиснато в крпче' [ПДоj(118)]; во Кукушко: ~ *пра́ват уфчăрчи́нта тупăни́ца усле́п и си́рне, уф-кăрпа ко:-* (< ќе го) *зави́и, ко-нăпра́ват кут то́пка и гу-ја́дат* [ПК,2(115)]; 2. ~ *то́-j ја́дне, сă-пра́ве нă-са́сра, ре́тко за-виче́ра. Сă-пра́ве ус-ма́с, си́тин су́х ле́п и си́рне, уф-та́ва ко:-запăржат ма́лчко и сă-ја́дат* [ПК,2(115)].

ту́пăница[2] f – кај Саќов (од Кукушко): 'детска игра во која со рака се удираат по грбот' [СКук(377)].

турá f 'грб врз турските монети' [СКук(377)].

тýре pf 1.'стави' ~ *бíшкăта гă бáгрăме кá ки сă тýре врéла вóда и сă-кýбе* [ТГев(477)]; ~ *Имáло нéкуј аранмíа затвóран;... о-пúтат тáм шó дá-нанрáват: "Кáк кулáј дан-нájме, дан никáји?" "Кулáј – ричéл – ки-тýрте едúн казáн катрáн нан-врáтта. Тó: катрáно нé пýште кулáј д-излéзе чувéко, áма нéка-ј дăлбóко"* [ВДој, Н(278)]; ~ *сè си-искажáл óн: "Пишúн, рéкал, га-убráме мазáта. Е шó кулáј најдéте: катрáнин казáн турíте, тáм дан-прапáдне уф-казáно"* [ВДој,Н(280)]; ~ *му вели на татка му: "тати, сичките деца имат пари и тасладисуват, ама меника кога дадиш пари да тасладишам и јаз?" . И татку му, што да чини, никáши да му расипа хатăрот, му даде триста гроша. И тојнака, как га зема грошовету, га тури аф пазвата му* [V,PM,33]; 2. 'наполни' ~ *"Ќи-најдиш мéсу, ăнă-бúвăл íли тéле, ќи-гу-зăкóлиш, ќи-гу-удéриш, мéсуту ќи-гу-клáји бáшка, тá кóжта ќă-нăпóлниш вóда... ко-ќи-рéчăм – крáк! ăнă-чăпчáк вóда ќи-ми-тýриш дă-сă-нăпúăм"* [ВВод,Крон(312)]; ~ *И дéтто се излăжуве, искáрве чéшкăта утпáзвăта, нăпăлне гă вода – сенăпăлнуве сус-злáто. Мóмта вúке: "Дáј дă-тýрум и éска вóда, дáли е вéрно"* [ВКук(282)] – во контекстот е регистрирана фонетската специфичност, карактеристична за кукушкиот говор: прегласот на **'а'** во **'е'** зад меки согласки, или што некогаш биле меки – **'еска'**, исто и: **'ес'**, место 'јаска, јас'; 3. 'спушти, наведна' ~ *да налије Трена студна вода] да наваде Трена цвеќе рано] рано цвеќе, џанум, ал каранфил] дека ваде Трена рано цвеќе] нападна си е тешка дремка] тури глава Трена уф бусил'че] пушти нози Трена уф замбулче* [ТГев(172)]; 4. 'намести, смести' ~ *óн пуддáве* (поткупува), *пóлéсно дă-му-сă-свăрше рăбóтта; зéре-ј пуддéл нéкаа пáра шó-ј турí нă-рăбóта сíте дéца* [ПК,2(91)]; ~ *и Кулуф стрéкса, и чинúха пазарлăк; и такá гу земá, гу закарá аф бáн'ата, от тáмо гу закарá аф кăштата, му дадóха харни дрехи. Вечерóт туриха женáта аф еднá одајá без светúло ... и такá гу турúха и нéгу нéтри при женáта ама у мрăчова* [V,PM,11]; 5 'назначи, ангажира' ~ *и така царјут аф она удаја ги тури сиромахут и женáта му, тури и хизметчии да им чинат хизмет, да им носат таин царска софра* [V,PM,64]; сп. поговорка: **гу-турúли вăлко дă-ј чýве óвцте** (= му довериле важна работа на нечесен човек) [ПК,2 (158)]; ~ *пападúјката му вéли: "да гу изгóними!" – "Да гу изгóними, ама фáша царвýли ки ми извáди от гăрбо. Тýку áди на тéшки рабóти да гу тýрили, он да си пишмáни и да побéгни!"* [V,PM,127]; ~ *и зăпóчнувăт мишturíи дă–вăрвăт. Тýре двáма стражáре нă-чéимăта, кój ки-рéчи: "ах"!* [ВКук(283)]; ~ *дјатето, от што бéши мераклúа, тури едúн арáпин покрај жрјáпчето, и му вéли на арáпинот: "да му дáваш да јáди, што сáка!" Пák нá жрјáпчето храната му бúла: стафúди, мúгдали, орјáхи, лéшка и дрýги таквúи* [V,PM,64]; 6. 'приближи' ~ *Тогáс купúла смóкви от нéгу и хапнáла, и си насмéа и му вéли: "господúне, далú мóжиш да пóзнајш, што марáз íмам јáзе?" И тójнака и вéли: "да ти вúдам дивójку". И приближúј при нéа, турí ухóто му аф мóмин курéм* (стомак) *отгóри*

[V,PM(29)] – во долновардарските говори предлозите **во** и **на** често ги среќаваме со неправилна употреба, односно се мешаат, во случајот предлогот **во** упатува на надворешност наместо **на**: **тури́ ухо́то му аф мо́мин куре́м**; 7. 'наложи' ~ *кату чу така царјув син, турил закон, молите да идат на војска да са бијат сос јунаците. На сички това хабер отиде, на сичките страни* [V,PM(71)]; ~ *Тој им вели: "Да видими, тој ке да ми погуби, или јазика ке да гу пека на ражен чивирле". Протудрак сос оно умут гу беши зелал хизмикар, за да гу испечи, и аскерот му да тури да пејат хубави песни*]V,PM(73)]; 8. – **(сă)** 'се истури' ~ *Идни-пе́сни, идну ќилјане́, инă-гắга – сфи́ре. Ца́рут му-ве́ле: "Бре́ ви́кните-гу то́ Гу́птино шу-свиире". "Та шапкăта, му-веле, ут-триндафил'ут дај-ă". Е, дур зе́вăт ца́рут дă-му-ă-да́де та́ шапкăта нă-не́го и дава́штем – пррр, că-сто́ри про́со. Că-ту́ри то́ про́суто* [ДК, Ран(141)] – во контекстот се забележува една синтаксичка посебност, нашироко позната во југоисточните говори: има дупло изразување на определеноста: именката иако е членувана се доопределува со показна заменка: **Că-ту́ри то́ про́суто**; 9. изр.: **ки-не́ма ме́сто де́к да-тă-ту́ре** (= многу ќе те почести) ~ *ут-ка́ ки-гу-изл'ăку́виш де́тто, ца́ро ки-не́ма ме́сто де́к дă-тă-ту́ре те́бе. Ки-ти-да́ве например, е́дна укол'а* [ПДој(148)]; **си тури водата** (= се измоча) ~ *и кога дојде оно ден за да гу обесат, гу извадиха вăнка, гу закараха близу вăжету. Му вели на џелатите: "ви са мол'а, џелати, да ли оставите да си турам водата"* [V,MP,66]; **тури име** (= именува некого, му даде име) ~ *дојде́ вре́ме, роди́ла едно́ мо́ми и спрăт турскиј за́кон му турили името Кулуф* [V,PM,7]; ~ *еди́н де́н гу најдо́ха едни́ чоба́ни и гу зема́ха, гу откра́доха от ме́чката, фати́ли гу, примини́ли гу, исчисти́ли гу и и́мето му тури́ли Мица́н* [V,MP,145]; **ту́ре ръ́ка** (= присвои нешто) ~ *зи́м-сј-о: ѕи́во́јо де́л, зе́р ѕи́ури-ли ръ́ка о́н, на мо́јш да-сј-о: -зи́миш* [ПК,2(199)]; **ту́р–му пе́пăл** (= подобро да ја оставиме таа работа и да не зборуваме повеќе) [ПК,2(199)] – возможно дека оваа фраза стои во врска со стариот начин, кога се пишувало со мастило и за да се исуши мастилото се ставало пепел со што напишаното станувало невидливо; **тури на работа** (= вработи) ~ *бахчеванџи́ата му ве́ли: "ej ги ти, господа́р мо́ј, ги пу́штам така́ на́ про́сти учи́тели да си нау́чат ма́лко, та се́тни да ги ту́рја на ра́бота"* [V,MP,149]; ~ *димје́к дăде́л рушве́т нă-не́кујгуле́м чуве́к до:-ту́ре нă-ра́бо́та* [ПК,2(152)]; **ту́р-си пири́с на-у́стта** (= биди внимателен како се изразуваш, размислувај што ќе кажеш) [ПК,2(199)]; ~ *пи́смото ве́лиши така́: "господи́не, мо́ј пе́рвиј писа́р! Това́ де́те, што ви пра́штам ту́ка, заедно́ч да и́дити на бизисте́н да ку́пити дре́хи и да гу ту́рити и него на ра́бота* [V,MP(152)]; **тури јајца пут куко́шка** 'насади кокошка за да изведе пилиња' ~ *о́на ќи-ј-ле́же три́ нидели и ќи-искаре пи́лчки* (пилиња) [ПК,2(80)]; **ту́ри нă-кăлăп** 'изврши силен притисок врз некого' ~ *а́рно тă-тури́ли нă-кăлăп, нă-мо́јш дă-сă-ма́рдниш* [ПК,2(184)]; **земја́та ки си ту́риши** (= ќе пропаднеше светот) ~ *вечеро́т, кога́ оти́доха да спа́т а́ф удаја́та, си чини́ заедно́ч стра́шин*

гъ̀рмéши и лъ̀скани, зелјáта ки си тýриши мутлак [V,PM,131].

ту́рва impf – в. **турнува** 1. 'става'; 2. изр.: **гу турвăт затвур** (= го затворат) ~ *"Кáжи, .вéле, кáжи шó бéше тó смивáтто?" – "Жéно, вéле, ќи-ти-кáжăм. Идну-врéне нă-и́нă пăши́ца, вéле, јáс му бé измикáр, сéтне се реши́ ă-зáкла́, му зé вó флóринут". Жента јáве нă-ни́кој, гу-фáштăт тáму нéго, гу-тýрвăт зáтвур* [ДК,Ран(140)]– во случајот претставува интерес образувањето на гл. именка со наставката *-те: шо беше тó (за)смивáте(то).*

тури́ца f , bot. Agropyrum repens 'вид трева, многу отпорна – пиреј' [ДК,Лип(104)].

турлáк m 'простак' ~ *устáв-гу тóо турлáк, глéји óт нé-т разбúре* [ПК,2(115)]; првично значел 'полјанец' [ПДој(134)].

турла́ци pl. 'вид панталони, потури, специјално скроени, ги носеле во Кукуш и Кукушко' [СКук(337)]; ~ *јá уф-Срýмица-ј Пáкéто стáрјоо, óн-ej кукушéниц, ду скóро ги-нóшше турлáцте* [ПК,2(115)].

т'урли́а f 'вид' ~ *от тáмо оти́де на мердевéно нá скáлата. Скáлата и́маши четири́јси басами́ци, постéлени сè сос цóха и они бéха сéкаква т'урли́а; земá от ни́х по еднá парчи́нка* [V,PM,123];

т'урл'ý adj 'различен' – в. **т'урлиа** ~ *на-нив'ăстата и́-вили́ д'ăдуту: "Пóт'* (оди) *у-дрýгата кăшта да-дунис'éш' мáнца!" Нив'ăстата вили́: "Н'émами ш'óгуд'а". И вили́ д'ăдуту: "Пóт' да-ви́диш'!" Га хóж'да нив'ăстата, шó да ви́ди! Има млóгу т'урл'ý мáнц'а* [ВБог,Вис(341)]; ~ *су мójто и́ли дјáволи ки истéрат; ки прикажýват нóви и́зик, змии ки утепáле; сéкој турл'ý зăи́р шо ки пи́јат, не-ј кабúл да му влáпса; на бóлнити ки си клавáле рăцити, и ки си лекýват* [MV,K(333)]; ~ *сăта тија планини су сăта му градишта, села, манастира, куриј и др. работи, су сăта поле шо гу и́лат упашано като су зунка* (виножито), *су блаттă, су реката шо е пуслана като платно ув него, су селта расијани по полјто, су друзи турлиј шаренила* [ME,P(71)].

Турли́н top. 'име на место во околината на с. Герман, Валовишко'. Називот е добиен според името **турлин** 'птица колку кукавицата, јајцата ги снесува на земја' [ЈИ,Ми...(208)].

турлинтурна f, zool. 'вид риба' (кај Саќов од Кукушко 'риба штука') – освен *турна* во Гевгелиско и Дојранско се забележани уште следниве називи на риби: *платица* (слична на *црвено-перка,* но поголема), *јегул'а* (односно: *јангула), бубуџан* [ТГев(391)].

ту́рна f, zool. 'риба' – в. **турлинтурна** ~ има тесна долга уста, *óна-ј алúс штýкта* [ПК,2(115)].

турни* pf – в. **турнува** ~ *отиде да улови, дека да најди, от чешмата мајката, и терајке-терајке га најде и га затăкна. Тогас тојнака отиде, му рече на балтаџиите да износат ракиата, га износили, и тојнака га турна аф куритата* [V,PM(43)] – во контекстот има потврда за тоа дека југоисточните говори, освен со источното споделуваат карактеристики и со западното наречје, во случајот се работи за балканистичката посебност – изразување на посесивност со предлогот **од** (наместо 'на'): **да најди, от чешмата мајката**; ~ *тојнака отговори на неа: "сос пари не ги продавам, туку сос едно "ха-ха!" и една паница просу". Му докара и една паница просу. Как чини да*

му гу турни аф кошничката, са турна на земјата [V,PM,72]; ~ *и кога́ фати́ ширлаанци́ата да ска́ка хо́ро, ко́н'ут игра́ши, ка́минит у и дӑрви игра́јаха, ме́ховиту сос ширлаа́но падна́ха на зе́мја, са ту́рна ширлаа́нот, ко́н'ут побе́гнал* [V,PM,126] – потврда за тоа дека категоријата род во југоисточните говори не функционира наоѓаме во контекстот, во множинската форма **дӑрви** во која именка од ср. род 'дрво' се јавува со наставката **-и**, карактеристична за именките за машки и женски род. За односнава појава може да се допушти влијание од тур. јазик, во смисла на позајмен образец – една наставка за сите именки.

турни́ка f 'јадење од пченкарно брашно' [ДК,Ран(103)].

турнува* impf 'истура' ~ *ја-зва́ж'дами т'е́нц'ира́та сӑс-широ́пу, ја-турнува́ми на-врӑх баклава́та, сӑ-нату-п'о́ва и фӑш'тами с'е́тн'а да-јид'е́ми* [ВБог,Су(342)].

ту́рта f 'пита од пченкарно брашно' ~ *сӑ-пра́ве уд-мисиркино бра́шно, си́рне, ја́јца, шарла́н. Ќо:-зӑбӑркиш и ќо:-пе́чиш* [ПК,2(115)].

тургу́рка f, zool., Columba turtur 'птица слична на гулаб – гургулица, грлица' [СКук(337)].

туру́ве* (и: **ту́рве**) impf 1. 'става' – в. **ту́ре** 1. ~ *Уф-пунидели́кут пусе́стримте ц-сӑ-ублечат уф-нивестини фустајне, играат о́ро, сӑ–цӑрнат, ме́чки сӑ-пра́ват, нивеста пулиаве на-свекурут и свакӑрвӑта; о́ни туру́вӑт пе́пӑл* [ВГев,С(271)]; ~ *Испӑнда́ле на-ни́вӑта и-си-на́ишле една́ же́л'ка и си-ре́кле: "Кӑто́ка не́мӑме де́ца, ќи-си-а-зе́вме за-на-че́до ме́сто". Си-оти́ишле две́те на-цӑрква мӑш и же́на и му-ре́кле да-му-туру́ва во́да да-не-зӑва́ре гӑрнто* [ВМег, Сар(314)]; ~ *пӑнико́т ej дӑска длӑга, рӑзде́л'на-ј нӑ-прӑгра́ди, уф-се́каа прӑгра́да сӑ-туру́ве пу-а́јн* (еден) *сӑлу́н дӑ-ки́сне* [ПК,2(94)] – во контекстот има посебност во редоследот – атрибутот се јавува во постпозиција: *ej дӑска длӑга*; што се третира за влијание од балканската јазична алијанса; ~ *ка виде́ че́шката, зачуди́ се: "Бре́ј... ри́бӑта че́шка изгӑлта́ла!" Зе́ме де́пто дӑ-га-изми́е че́шкӑта и та́а се-нӑпӑлни́ сус-зла́то. Исту́рве-гу зла́тто уф-кисе́то и ту́рве гӑ уф-на́звӑта* [ВК(281)]; 2. 'подметнува' ~ *ле́пи и-ро́жца. Ружце́штем му-туру́ва две́ кучини́шта та́. Дур сӑ-свесте, ва́ка-на́ка му-кла́вӑт иднӑ-ма́чка. Ти́а де́цӑта у-инӑ-мӑла́тка и кла́вӑт, о́дӑт и-пу́штӑт пу-ре́кӑта* [ДК,Лип(114)]; 3. 'истура' ~ *о́ди Ми́цо, зе́ва ӑдно́ мӑга́ре, тува́ра ӑдно́ ки́ло и по́л ичумен, туру́ва нӑ-те́милито ут-згра́ӑта и гӑзија адна́ тиники́ја, му-клӑде́ о́гинчито, гу-зӑпӑли́, изгуре́* [ВЕв(296)]; сп. обичај во врска со настанот кога малото дете ќе почне да оди: кога детето ќе *праоде* му месат *пугача;* парчиња од погачата ги раздаваат по соседите зборувајќи: *"Јован* (или *Ристо*) *праоди и ви пуштуве пунуда да дојдите да гу видите";* тој што ќе добие парче погача ќе каже: *"Господ да му даде здраве и касмет и гулем да пурасне!";* тогаш *му са сече сопка*: ќе му ги врзат двете нозе една со друга, ама лабаво за да може да оди, и пред да падне некој од домаќините ќе го пресече конецот и ќе го зграби детето, друг ќе земе стомна (или друг сад со вода) и ќе почне да *туруве* вода зборувајќи: *"Куту вода брз да биде"* [ТГев(122)]; 4. 'троши (пари)' ~ *ве́ли нӑ-де́јтто:*

"А бре, ти́ ни́шчо не́ си-знаја́л; што́ си па́лал то́лко вре́ме нӑ-скул'о́то, а́?" Ку́тро̣то та́тко-ти – ве́ли па́к по́пот – не́ка туру́ва су-гъ́р-стут па́ри зӑ-те́пка, а́ ти́ дӑ-не́ зна́ји што́-ј то̀: си́нгъ́р-ви́нгъ́р, а?" [ВЕв,К(288)]; 5. 'растура, прави нешто да се сруши' ~ *вода, кӑ сиде́л до́ма сус дујна́-ѓузили́јкӑта – кӑ стӑнува́ле сӑба́алин, сӑ-углиду-ва́ле на̣ углида́лто, он пӑ вил'а́л: "по́-сили́н јунак не́ма дӑ-и́ма на̣ све́тут". Ка̣ удира́л на̣ зи́дут гу-турува́л* [И,Гг(112)]; 6. – **(се)** 'завршува, се прекинува' ~ *по́сле та́му и́мӑше друѓи не́кои убича́и, што́ му-ви́кӑт бла́ѓӑта рӑки́а... А уф-пе́тукут ки-о́дйа нӑ-ну́нкуту. Ки-о́дйа нӑ-ма́јкӑ-му сӑ́бута нӑ-ве́чӑрта. И нидел'ӑта ки-си-о́дйа на́зут и та́ка сӑ-туру́вӑша сва́дбӑта* [ВЕв, Ил(308)].

турфа́ adj, indecl. 'чуден, недобар' ~ *турфа́ ја́дне пра́виш ти́а̣ де́нуве;* сп. и: *турфа́ убле́чин дујде́* [ПК,2 (115)].

ту́рцки и: **турски(ј)** adj 'нешто што се однесува на Турција' ~ *Ја́с сӑ-ви́кум Дини́ши Го́це Ми́труф, ро́дин ил'а́да о́сумсто дивејсе диве́тта гудіна уф-се́ло Ште́мница. Имше и дру́зи се́ла, ту́рцки би́а̣. Имше ӑдно́ сӑ-ви́кше Кӑра́-мутли́ја, Сӑрдумли́а, Јани́-маале́* [ВКук,Шт(288)]; ~ *ка-ту шеташи, најде́ едни же́ни: една́ ста́ра ба́ба и три́ мла́ди. Ху́бави би́ли мо́ми, ни́хната гизда-ви́на не мо́жи да си иска́жи; бе́ха соблече́ни сос ту́рски дре́хи* [V,PM,9] – глаголската форма **собле́че** обично (и во дијалектниот и во нормираниот јазик) означува: кога ќе се симне облеката, овде обратно: **бе́ха соблече́ни сос ту́рски дре́хи**; ~ *на́шта ко́ла би́ше пиргили́сна а́дно а́рно, кут не́каа ту́рцка ниве́ста ка́к но́сат* [ПК,2(85)]; ~ *се́лто не́ма Ту́рци, и́ма две́ста ку́ки, не́ма Ту́рци, ни не́кў дру́ѓӑ ве́ра. Се́лто пӑрво би́ло нӑ-мӑде́то зӑ-Вӑла́ндаво, сӑ-вика́ло Аништа, а́ма о́ти сӑ-дили́ло ту́рско гу-нӑричеи́ли фӑртали* [ПДој, Фур(174)]; *Ду́диф До́л* (top.) ~ *фӑти́ја но́кта и-извӑди́ја во́нка нӑ-ӑдно́ до́л; Ду́диф Дол се-ви́кӑше, нӑ-ӑдни́ кӑпи́ни и-фӑрли́ја и се дӑде́а о́ти и-зӑгрӑди́ја та́м, ту́рскӑта во́јска и-зӑгрӑди́ та́м* [ВЕв(298)]; ~ *Пу́шкӑта бе́ше нӑ-Пусто́л Пе́ткуф. Кунда́кут нӑ-ӑдна́та стра́на зла́тно кӑрс, нӑ-дру́ѓӑта стра́на Ристо́с. Су-пу́шкӑта зла́тна ут-ту́рскӑта вла́с се-нӑгрӑди́, па́ри зе́ма ут-ни́х. И ӑдно́ вре́ме дузна́ва Вӑндо и се-свӑл'у́ва ӑдна́ ве́чер нӑ-се́луто* [ВЕв(299)]; ~ *пиле пее пу турски дуќајне] с уста пее, с грло збор чинуве] "Не ми е жал, кузум братко Ристо] не ми е жал от* (пишува 'ат') *ти мен ма лажа] тук ли е жал оти не ми кажа] тук ме лажа ду девит гудини"* [ТГев(199)].

Ту́рчин* m 'припадник на турската народност' ~ *Ште́мница би́ше на́што се́ло, та́м сӑ-бе́рше и пӑ-за́ро уф-пито́к. Не́ би́ше но́го гуле́мо, а́ма ко́лко сто́ дисги́на кӑ́шти. Сӑдӑмдӑсе́-усулдӑсе́ кӑ́шти христија́не двӑ-три́јсе кӑ́шти, тӑка́ не́што, Ту́рци* [ВКук,Шт(288)].

туршија f 'грозје што се чува зимно време во "слачична" вода' – на *Бӑдни вечар* ќе ја стави *софрата* на *горни кӑт* (погодно место за одмарање покрај огништето) и на средина ќе стави леб, овошје, малку *мајун* (изварен сок од грозје или друго овошје), малку *туршија* (грозје), малку расол со

зелка, малку *комбуса* (пиперки, млади динчиња, зелени патлиџани во киселина), бел лук и др. Домаќинот особено внимава за *Бѫдни вечар* да сочува лубеница и калинка. Кога се ќе се нареди на *софрата* децата со *паурче* со ракија и со *сарлија* одат до вратата и едното дете ќе рече: *"Ел, дедо Бужиќ, да вичерме"*, другото ќе одговори: *"Вичирајте, синко, нек ви е слатко!"* [ВКук(288)]; потоа ќе продолжат со вечерата. Заб.: од други говори назив *туршија* има значење на споменатата *комбуса*.

ту́с pron 'тоа' ~ *н'ѫ́кој вр'ѫ́м'ѫ́ имѫ́лу идѝн цѫ́р. Тој нѫ́мѫл тајфа́ и за ту́с че́сту с'ѫ́ мо́лил нѫ-Го́спод'ѫ дѫ-му-дѫдé бѫри-идна́ мо́мичкѫ. Утмѫ́рѫ се́тн'ѫ́ душе́л идѝн плимѫтѝк* [ВБог,Нег(339)].

ту́ткиим adv 'скоро речи, како да' ~ *сѫ-вѫ́рна́ѫ измо́рни, ту́ткиим дѫ́-сѫ́-ло́зе купа́ли* [ПК,2(83)]; ~ *ка́ тѫ́ гле́дум те́бе, ту́ткин ма́јка а гле́дум* [ПК,2(115)].

тутурклѝф adj 'тој што не се сообразува, непостојан' ~ *но́го-ј тутурклѝф, ѝч не́ зна́јш нѫ-како́ф амѝн ко:-* (ќе го) *пугоди́ш;* со исто значење и **пѫ́рфѫ́тнѝчуф** ~ *ус-то́о пѫ́рфѫ́тнѝчуф не́ зна́јш ка́к ќиспа́дне, ни́м сѫ́-фа́шти ус-тѫко́ф* [ПК,2(115)].

ту́фка[1] f 'украс од куси кончиња собрани како топче, се ставаат на детска облека, на уздата на коњ и сл.' [ПДој(118)].

туфка[2] impf 'се жали, офка' ~ *пра́ле шо пра́ле сидна́ле тро́ дѫ́-пучѝнѫ́т. Же́нѫ́-му нѫ́-о́ѫ́та гу-зѫ́бурви́ла са́пуну нѫ́-идну-ка́мен и до́шле ча́фки и му-гу-крина́ле. Ко́га ви́шла же́нѫ́та фѫ́ти́ла дѫ́-ту́фка: "Ту́ф-ту́ф! Шо ни-сѫ́-сто́ри, ни устѫ́на́ја пл'а́чките не́испра́ни"* [ДК,Деб(155)].

ту́фкичка f, dem. – 'во случајот мала шишарка од трева, по форма личи на **туфка** (в. таму)' ~ *пире́-ј но́го ло́ша тре́ва, ра́сте уф-урѝзо. Пло́до не́-ј збе́рин уф-лѝа́ле́чкичка ту́фкичка, и́ма цѫ́рни зрѫ́нцта* [ПК,2(85)].

туф-туф interj 'изразува жалост' ~ *пра́ле шо пра́ле сидна́ле тро́ дѫ́-пучѝнѫ́т. Же́нѫ́-му нѫ́-о́ѫ́та гу-зѫ́бурви́ла са́пуну нѫ́-идну ка́мен и до́шле ча́фки и му-гу-крина́ле. Ко́га ви́шла же́нѫ́та фѫ́ти́ла дѫ́-ту́фка: "Ту́ф-ту́ф! Шо ни-сѫ́-сто́ри, ни устѫ́на́ја пл'а́чките не́испра́ни"* [ДК,Деб(155)].

ту́чин adj 'победен (во игра, во натпревар)' ~ *признава́л или не́, ти́ би́ше ту́чин* [ПК,2(116)].

тучно adj (обично во n) 'многу мрсно јадење што не е погодно за јадење' [СКук(337)]; од истава регија со исто значење Саќов запишал и: **тѫ́жно** – в. таму; сп. **ту́шница**.

Ту́ше 'м. лич. име, често се среќава во Кукушко' ~ *ни́м дѫ́-си-кѫ́жа́л ло́шо зѫ́-Ту́ше, зе́р о́чте ќи-ти-ј изва́де Киро* (ќе те казни). *Зѫ́вѫ́ркузу́но мо-ј-вѫ́рзѫ́н* (многу се блиски), *и́мат не́кој гуле́ми та́јни* [ПК,2(156)]; ~ *Ту́ше-ј нѫ́-путстри́к уд-за́стрин, о́ш гу-не́ма дѫ́-сѫ́-вѫ́рне; о́фците и-стри́жат уф-пу́кта же́га* (кога температурите се многу високи) *на-куре́мо и кул па́шкѫ́та, то́о о-ви́киме путстри́к* [ПК,2(93)].

ту́шница f, bot. 'вид трева со дебели сочни лисја, како да се мрсни' ~ *та́:-ј тре́ва зѫ́-би́шките, ни́ско ра́сте, пу-зе́мѫ́та-ј то:, жа́лти ки́ткички си́тни цѫ́фте, и да́ве но́го се́ме, цѫ́рно, си́тно. То́: са́мо во́да-ј, и ка́ ќа:-иску́биш но́го вре́ме ки-сто́: тѫ́ка́, не́ сѫ́-иссу́шуве ле́сно;* изведено од стсл. **тлѣкъ, тлѣти** (= станува дебел) – општословенски корен, го има во рус., чеш., полски и др. [ПДој,Ник(123)]; сп. во ЕРБЕ(642). Исто или слично објаснување запи-

шавме и во Кукушко: ~ *та́-j тре́ва, га-и́ма пу-гръ̆ди́нте, и́ма ма̨ле́чки, дибе́ли, ме́ки ли́ста, пӑлни усво́да. Цъ̆фте жъ̆лтички, си́тнички ки́ткички, на́j гъ̆-j́аат пръ̆си́нта* [ПК,2(116)] – во контекстот по испуштањето на прилогот 'него' прилошката функција ја презема честичката за суперлатив 'нај': **на́j гъ̆-j́аат** (наместо: 'нај него'); сп. во ЕРБЕ(642). Саќов називот **тушница** го објаснува погрешно со **лапад**, а тоа е друго растение; сп. во БТР (365): **лапад** 'полско растение од родот на киселец, има крупни долги лисја што се користат во исхраната – Rumex, штавел' .

тъ̆бане pl. 'дрвен оквир на тркало, составен од повеќе делови, наплати (оттаму множинската форма: **тъ̆бане**); врз него доаѓа железен оквир' [ПДој,Пат(128)].

тъ̆битли́а adj 'со тежок, посебен карактер' ~ *чувек шо́-j но́го лимо́н-тъ̆битли́а, но́го ма́ани но́жде* (наоѓа), *сѐ не́ му-съ̆-аре́суве* [ПК,2(205)].

тъ̆га́р m 'голем сад од глина во кој ги молзат овците' [СКук(337)]; во Дојранско запишавме: **тъ̆а́р** ~ *то: мо́же де́-j куту кури́тце нъ̆пра́въ̆но, въ̆ртле́сто и дъ̆лбо́чко. Уд зе́мна ги-пра́ва:, зъ̆-ме́сане ле́п и дъ̆ржане ту́к дъ̆-ки́сне; куту ли́ен, са́мо-j удзе́мна* [ПДој(120)].

тъ̆гъ̆ресуве impf 'се излежува'; во случајот: 'го подржува тој што се **тъ̆гъ̆ресуве**' ~ *мо́јта ну́ка тъ̆ка́ съ̆мъ̆жи́ зъ̆-ади́н го́л пишто́л* (сиромашец), *си́н-ли цел живо́т ги ра́не, ги тъ̆гъ̆ре́суве* [ПК,2(157)].

тъ̆жал'ка f 'жена ангажирана да го оплакува умрениот' [СКук(337)].

тъ̆́же* impf 'тагува по нешто' ~ *но́го тъ̆́жум пу пъ̆рвъ̆та же́на* [СКук(337)].

тъ̆́жно adj n 'многу мрсно јадење што не е погодно (за јадење)' [СКук(337)]; – ова е објаснување на Саќов, нашите истражувања упатуваат дека **тъ̆́жно**, освен на 'многу мрсно' често се однесува на јадење што е многу засладено ~ *на-ми́н ми́-j бъ̆кла̨ва́та тъ̆́жна, нъ̆-мо́жум да-а-j́адум* [ПК,2(116)]; в. **ту́чно** (од истава регија).

тъ̆́з pron 'таа' – в. **тузи́** ~ *са́му чул'а́ка̨ де́ту ръ̆збу́ра̨л изи́ка̨ на̨ жуо́тните ръ̆збра́л и ка́зъ̆л на̨-уфча́ра да̨-нидуи́ тъ̆́з о́фца. Се́тне ка́зъ̆л на̨-чуба́нина̨ да̨-му-зъ̆ко́л'а̨ ъ̆дно́ j́агн'а* [ВДр,ГБ(331)].

тъ̆зи́ъ̆* f, zool. 1. ~ *лувци́ско ку́че, пулви́нте и съ̆-то́лкувички та̨ка́* (значи мали), *те́нка-j, дӑлга-j. Зъ́j̨це ка́ ќо:* (< ќе го) *ско́рне, нъ̆-мо́ши д-избе́ге уд-н'а́а. Де́к де́-j ќо:-пути́сне* (притисне, зграпчи). *Та̨зи́та гу-тъ̆рче зъ́j̨це* [ПК,2(116)]; описот што го запишавме во Дојранско не е толку прецизен: ~ *то́-j гуле́мо ку́че што ло́ве, зъ́j̨ци по́вичке ло́ве, фа́ке ги зъ́j̨ците, а не́ зна: дъ̆ нъ̆ду́ицуве* [ПДој(120)]; 2. изр.: **нъ̆-зъ́j̨це ви́ке бе́ги, нъ̆-тъ̆зи́ита дра́ш** ~ *то́-j зъ̆не́куј лицуме́рин чуве́к, шо са́ке и ус-то́о де́-j а́рин и ус-дру́ѓоо* [ПК,2(116)]; 3. fig. 'слаба жена' [ПК,2(116)].

тъ̆j adv 'така' ~ *чул'а́ка̨ па́к ка́зъ̆л на̨-уфча́ра̨ да́-ни-гу-ко́л'а. На́jсе́тне си-ре́къ̆л на̨-умӑ: "Са́ къ̆ко́ту зе́ле, не́ка̨ гу-зъ̆ко́л'а̨". Женъ̆та̨ гле́дъ̆ла̨ и са̨-чу́дила зъ̆што́ тъ̆j мъ̆jъ̆́хи ни ште да̨-ко́л'а с'а́ку j́агне* [ВДр,ГБ(331)]; ~ *му-рекла́: "Шта̨ми-ка́жеш с'а́ зъ̆што́ ма̨-свали утку́бийӑта, зъ̆што́ ни-и́скъ̆ше да̨-са̨-издуи́ нӑз-о́фца и зъ̆што́ изби́ръ̆ше тъ̆j j́агнетӑта. Ти́ кри́еш н'а́ишту и ни-ште́ши да̨-ми-ка́жеш"* [ВДр, ГБ(331)]; ~ *тогас чобанот му вели: "сакин царју, да не си кладеш на умот за тас работа, ч'а моите*

ланџици тъ̑ј шетат по човеците!" [V,PM(176)].

тъ̑ка adv 1. 'на еден определен начин' ~ *Они па́ бе́гат. Кóа да ви́дат – па́ зад ни́х и́де. Кóа съ̑-зъ̑въ̑ртувъ̑т, а́ да-ј-фта́се, кóа гле́ат па́ пу-ни́х. Ду́р да-и-сти́гне гле́дат нъ̑за̑ди и-стрит у́ве а̣дин ста́р де́до. И де́то и-пи́те: "Де́к тъ̑ка́ бре́ де́ца?"* [ВГ,М(269)]; ~ *ни плани́нцко, ни по́лцко би́ше се́лто Ште́мница. Тъ̑ка́ би́ше кути-до́јдъ̑но, ни́вите му-би́а кути на̑-ритчи́на тъ̑ка́, а́ма съ̑-ръ̑бо́тъ̑а. Тумба́рки, тумба́рки сѐ. Ту́к ъ̑дна́ тумба́рка, та́ли ъ̑дна́ тумба́рка* [ВКук(288)]; 2. 'потоа' ~ *ќа-а-ка́ча̣т на̣ којнут, ќа-а-иска́ра̣т ут-се́лто на̣во́нка, ќи-съ̑-про́сте ус-та́ткуто, ус-ма́јќата, ќи-чи́не ми-та́јне, ќи-ба́кне ра̑ка, да̣-тъ̑ка́ ќа̣-а-ка́ча̣т на̣-ко́јнут* [ВГев,С(269)].

тъ̑кли́т adj 'нешто што не е оригинално, што е фалсификат' ~ *то́ гро́ш е тъ̑кли́т; ~ ти́ си тъ̑кли́т бо́лин* (= лажно болен) [СКук(337)].

тъ̑кму adv 'точно' ~ *и си фати́ сос не́гу да си бори́чка тъ̑кму три́ де́на и три́ но́ќа, дур веки хајду́тинот аман му рече́: "бра́те, позна́х ча си по-јуна́к от ме́ника"* [V,PM,21]; ~ *и така си фати тамо да носи сос двете магаринта камини, и носил мъ̑ра-млого две години. На магарите на гъ̑рбовето му са чиниха едни рани от самарот, хем вон'ајаха. Ги зема и есапот от мајсторитy тъ̑кмо* [V,PM,21] – во контекстот се присутни две посебности, едната морфолошка, употреба на множинската наставка **-и** со именки од среден род: **магари-те,** и на тој начин односнава наставка станала универзална кај сите именки независно од родот, кој и така во овие говори не функционира; втората посебност е лексичка – присуство на архаизмот **вони** (= непријатно мириса, смрди), сп. рус. вонять (= испушта смрѓава).

тъ̑кми́че (съ̑)* impf 'се натпреварува' ~ *ли, ричé, на́шио ца́р и́ма мо́ма, зъ̑-мо́ли́ата съ̑-тъ̑кли́чъ̑ме ко́ј дъ̑-иска́ра по́вике пъ̑ри́, тъ̑-дъ̑-зи́ме мо́ли́ата; ни́и сме тру́ја* [ПДој (150)].

тъ̑кни* pf 'турне' ~ *па́к по́пот на папади́јката ве́ли: "папади́јку, дове́чера кога́ ки ле́гнили, не́гу да гу кладе́ми кра́ј река́та та, ка́к ки за́спи, да гу тъ̑книли а́ф река́та да си ода́ви и ниа да си куртули́сали"* (= спасиме) [V,PM,128].

тъ̑ксирътли́ъ̑ adj, indecl. 'измачен, несреќен' [ПДој(117)]; ~ *ни́а кукуше́не сме ќупте́н тъ̑ксирътли́а наро́т. Сме си устави́ли сѐ душе́јче, сме дујде́ли ус-адна́та ду́ша* (сосема без ништо, само "со себе") *дур ду-ту́ка. То́о на́шјо-ј гуле́ми тъ̑ксира́т, и кут на́с тъ̑кви́ тъ̑ксирътли́ј не́-ќ съ̑-ро́дъ̑т* [ПК,2(116)].

тъ̑ксу́ъ̑не n 1. 'веќавање'; 2. изр.: **ут-тъ̑ксу́ъ̑не ќа̑шта не́ съ̑ ръ̑си́пуве** (= многу често веќавањата не се остваруваат) [ПДој(138)].

тъ̑кша́ве* impf 'веќава' – в. **тъ̑ксу́ъ̑не** ~ *сѐ съ̑-тъ̑кша́вум и сѐ нъ̑-мо́жум до́м нъ̑-цъ̑рква* [ПК,2(116)]; ~ *и́ма не́кој не́ съ̑-стъръ̑му́ъ̑т, тъ̑кша́ъ̑т от ќи-тъ̑и-да́ъ̑т се́тне кут да-не́-било, ни-да́ъ̑т, ни и́ч би́ле* [ПК,2 (207)].

тъ̑къ̑р-тъ̑къ̑р interj 'за повикување и вабење на кокошки'; во регијата ги констатиравме уште следниве извици со односна намена: **тъ̑ка-тъ̑ка** и **ти́ка-ти́ка** [ПК,2(116)].

тъ̑ла́с m 1.'стругутини од рендосани штици'~ *збе́ри тъ̑ла́с ут-ти́ишл'ъ̑рто, у́тре са́ке* (треба) *дъ̑-пе́рум;* 2. 'кадрица' ~ *ко́·ста мо́·ј* (< му е) *тъ̑ла́се, тъ̑ла́се* [ПК,2(116)].

тъ̆ман adv 1. 'точно, што одговара' ~ *до́бро а́ла, мъ̆рува́ќи-гу, зна́чи, съ̆-спушти́л де́фо уф-не́тре, до-*(< да го) *ле́рът тъ̆ла́н. Ка́ му-чу́кне дисти́на кирфи́ј узго́ре и де́фо не́тре фа́тен* [ПДој,Ник(160)]; 2. изр.: **чи́-ниш не́-ј тъ̆ма́н** (= како да не е со сиот ум) ~ *нъ̆-мо́јш съ̆-ръ̆збе́риш, ти́ адно́ о́н дру́го ти ве́ле, чи́ниш не́-ј тъ̆ла́н* [ПК,2(180)].

тъ̆мбура́ f 'ориентален, жичен инструмент' [СКук(337)].

тъ̆муру́т adj 'тој што е постојано намуртен и не разговара – намќор, иако можеби не прави лошо, сепак не е пожелен' [ПК,2(116)].

тъ̆мъ̆кпшило n 'религиозен предмет' ~ *тоо некуј гу-викът чесъ̆н кръ̆с. Донцин-ej уд-Божи-гроп, ус-него съ̆-"ликуве уд очи"*, т.е. ако е некој *урочен* [ПК,2(116)].

тъ̆мъ̆хли́ф adj 'тој што многу работи со стремеж за збогатување' [ПДој (116)]; ~ *зе́то ле́-ј но́го тъ̆ла́хли́ф, сѐ са́ке де́-ј не́гъ̆во* [ПК,2(116)].

тъ̆мъ̆хќа́р m, adj 'незаситник' ~ *тъ̆-мъ̆хќа́р-ej и нъ̆-ръ̆бо́тта и нъ̆-ја́-динто* [ПК,2(116)]; [СКук(337)]; ~ *ӣу-це́л де́н ръ̆бо́ӣе, нъ̆-мо́јш-до-* (< да го) *ви́јш дъ̆-съ̆-зъ̆бъ́рке ус-нъ̆ро́ӣ, но́го-j ӣъ̆мъ̆хќа́р, чи́ниш ус-о́ръ̆л'ӣо ќи-живе́е* [ПК,2(199)]; ~ *има чуве́ци шо́ съ̆ но́го ӣъ̆мъ̆хќа́р, ръ̆бо́ӣаӣ де́не ве́чъ̆р, уд-адно́ӣо две́ ӣра́ваӣ, дур и уд-адна́ о́фца две́ ко́жи бъ́ркаӣ* [ПК,2(203)]; и: **тъ̆мъ̆ќар** ~ *у-то́ вре́ме пирси́цката крали́ца руди́ла две́: идно́ мъ́шко и идно́ же́нцко. Пирси́цку́т кра́л би́л тъ̆ко́ф тъ̆ла́ќа́р – це́лта дъ̆ржа́ва ъ̆-има́л зъ̆бурче́но. Па́ри има́л но́гу, а́ла тъ̆ла́ќа́р* [ДК,Ран(129)]; – в. **тъ̆мъ̆хли́ф**.

тъ̆мъ̆хќа́рлъ́к m 'алчност, незаситеност' ~ *тъ̆ко́ф тъ̆ла́хќа́рлъ́к не́ трибу́ве* [ПК,2(116)].

тъ́нгара-мъ́нгара interj 'укажува на шум што се создава кога нешто ќе се стркала' ~ *Въ́лко ја-пушти́л но́-гъ̆та и фъ̆ти́л ъ̆дна́ жи́ла. Лиси́ӣта викна́ла: "О-о, ле́ле, но́гичка!" Въ́лко чтъ̆ја́ки о́ти но́гъ̆та ја-фъ̆ти́л, съ̆-упна́л те́гле, те́гле и ќу́п! – съ̆-скина́ла жи́лта и въ́лко тъ́нгъ̆ра-мъ́нгъ̆ра съ̆-тъ̆ркъ̆л'ал*[ВКук(286)].

тъ́н-гъ́н, **тъ́н-гъ́н** interj 'укажува на шум што се создава кога нешто несмасно се движи' ~ *съ̆-ка́чфа то́, дръ́се. Тугъ́ј ина́-ме́чка гре́де удна́ка. Кри́вјут къ̆-ви́жва ме́чкъ̆та, тъ́н-гъ́н, тъ́н-гъ́н, пуле́ка, пуле́ка съ̆-пикну́ва у-ина́-къ̆пи́на* [ВКај,Тр(274)].

тъ́нту́ра f 'алкохолен пијалак, ликер со канела' [СКук(337)].

тъ́нъ́ди́суве impf 'препознава' [СКук (337)].

тъ́пан m 1. 'народен музички инструмент на кој се удира од две страни на разапната кожа' ~ *и и́де. Ве́чъ̆рта си-но́јше акра́но, уф-кавъ̆не́то, пусъ̆де́ле и удде́ле на-о́рто. Тугъ́ј, е́дно, вре́ме, сѐ на-пъ́то съ̆-бра́ле, игръ̆ја́ле н-е́јн тъ́пан, н-е́дна га́јда* [ВД,Д(277)]; ~ *зъ̆свира́а кимъ̆ни́нта* (виолините), *зачука́а тъ́пъ̆нто* [ПК,2(58)]; ~ *царју́т кату чини кал'ата, зема и секакви свирки да свират и тъ̆пъ̆ни да тъ̆пат, свадба курдиса. Са собраха от сичката земја јунаци* [V,PM,61]; 2. – множинската форма **тапајне** го покрива значењето: 'музичка група од народни инструменти' — свадбата почнува во сабота навечер кога ќе дојдат *тапајне* (група од тапан, зурла и "џура"), ќе почнат да свират и младите да играат. Штом *тапа̀нот* (би требало 'тъ̆пъ̆нут') ќе удри присутните ќе речат: *"Ха, саји било свадба брej... Е, сега праличе, улјасе на свадба. Свадба биз тапајне, црква*

биз поп! На свадбата душа даве тапӑн" [ТГев(168)]; ~ *свáтовете ќе-се-собéрат ф-нéговата кýќа да ќе-óдат за мóмата да-а-зéмат. Со-тъ̆панут и со-свúрците ќе-óдат* [ВЕв,Бар(301)]; ~ *Тáткато на-момата ќе-одговóри: "Мóмата хазъ̆р-е, áко сáкаш да-прáвиме свáдба... ќе-си-зéвăш тъ̆пăн'е, – на-пéтăкут óште тъ̆пăнут ќе-го-зéваш, цéла свáдба сáкам да-прáвиш* [ВЕв,Ба(288)] – од контекстот излегува дека паралелно и со исто значење се употребуваат и еднинската и множинската форма (*ќе-си-зéвăш тъ̆пăн'е... на-пéтăкут óште тъ̆пăнут ќе-го-зéваш*); 3. изр.: **нé чукнáа тъ̆пăнто** (= не е толку итно, *шó сă-вáркши* (се брза) *тóлко, нé чукнáа тъ̆пăнто, úма врéме óште* [ПК,2(182)]; **глáфта мé-j (алúс) тъ̆пăн** (осеќам тегоби во главата) ~ *úч, амáн, мóлчи, от дă-знáји глáфта мé-j тъ̆пăн* [ПК,2(156)] – во контекстот, во гл. форма **молчи** рефлексот на некогашното вокално **л** е регистриран како 'ол', што претставува исклучок, бидејќи не се сложува со генералната замена која гласи **'ъ̆л'**, може да се претпостави дека се работи за лабијализација; **удират тупан** (= кога некој не ја заврши на време работата, конкретно во земјоделските активности, соседите го предупредуваат со тоа што во нивата ќе издигнат поголема грутка земја во вид на пирамида (тоа се вика: "му удираат тупан") и на тој начин индиректно се врши јавен притисок врз неработникот [ТГев(333)].

тъ̆пи* impf 'удира на инструментот **тъ̆пăн**' ~ *цáрјут кату чини кал'ата, зема и секакви свирки да свират и тъ̆пăни да тъ̆пат, свадба курдиса. Са собраха от сичката земја јунаци* [V,PM,61]; односно удира на **дајре** ~ *си-клáшила инă, кăт-шу-си-клáвăт Тýрците вáка нă-лúце. Си-у-пукрúла лúцшу. Зéла дáјре шу-тъ̆пăт. Фă-тúла дă-тъ̆па. Му-кăзáла иднă-пéсна лéпа и нájсétне сă-уткрúла* [ДК,Палј(122)] – во контекстот има посебност во линеаризацијата: атрибутот е лоциран по именката, поточно именката е меѓу два атрибута: **иднă-пéсна лéпа;** на лексички план глаголот **каже** се јавува со значење 'отпее'.

тъ̆птúсе pf 1. 'се занесе, прифати нешто малку реално' ~ *кă-j тъ̆птисáл пуаднă, áма биз-акъ̆л устăнă* [ПК,2 (116]; 2. изр.: **тъ̆птисáл си ус-нéго,** или: **си тъ̆ргнáл пу-нéгăвјо акъ̆л,** или: **сă-уjдисáл си ус-нéгăвјо акъ̆л** [ПДој(116)].

тъ̆птисува impf 'се занесува во нешто, се збудалува' [И,Гг(129)]; в. **тъ̆птúсе.**

тъ̆пýс m 'голем чекан' [ПДој(121)].

тъ̆пăнáрин 1. 'тој што чука на тапан' – в. **тапанар;** 2. изр.: **алúс тъ̆пăнáрин** (= неуреден, несмасен) ~ *сă-зăстрăмúх кá о-видéх уф-чăршúјата, алúс тъ̆пăнáрин, кá сă-рăстурúл, сă-рăзвличéл, дă-тé-j стрáм* [ПК,2(152)].

тъ̆рáк m 1.'земјоделска алатка, гребло' [ПДој,Ник(122)]; 2. ~ *пред вуднúцăта úма зúдăно, зă-вóта дă-сă-субúре – тóă сă-вúке бéнт. Пу-н'о пуминýве вóта. Дуjдýве ду-тъ̆рáк – тúă сă-нърéдăни прáчки кој-шо-зăдъ̆ржувăт дă-нé-флéзе уф-бýкăта ѓýбре, грáнки, нéко дрýго нéшто* [ПДој,Ник(171)].

тъ̆рáно-друбáрник m 'јадење, пита правена со кори од страната, а во средината се става тарана' [ПК,2 (116)].

тъ̆рбуши́на* f 'внатрешен орган, желудец' ~ *нúа мисúркино* (пчен-

карно) *нé јáјме от нă-бóцке нă-тъ̆рбушúнта* [ПК,2(73)]; ~ *тóо јáгънто рăстъ̆рбу́ш-го, излúј-гă тъ̆рбушúнта, тýр-ја да сă-свáре, тýр-ги и црéфцта* [ПК,2(116)].

тъ̆рбу́шник m – в. **тъ̆рбушина** ~ *уд-мисúркино лă-бóле тъ̆рбу́шникут, мă-бóле и кá јáдум лъ̆рсну* [ПК,2 (116)].

тъ̆ргúнăне* n 'заминување за некаде' ~ *ричéли: "Тú ва: вéчăр ус-нáс ки-дójдиш, к-ójме* (< ќе одиме) *нă-цáро, ки-флéзăме уф-нéгувио сăрáј и ки уткрáдăме тáм шо-úма, пáри, твá, дрýго". И óн, ни-пéт ни-шéс, мóра д-óде ус-нúх. И трăгнýве. Арно, áла на тъ̆ргúнăнто, óн знá: óти ки-сă-рăздéне, нéгувите брáте ки-вúăт óти нéго гу-нéма* [ПДој, Ник(168)].

тъ̆ргóвац m 'тој што заработува од купување и продавање' ~ *илáло édно врéме нéкуј тъ̆ргóвац кój шатáл уд-грáт на-грáт. Шатájќи дујдéл на-нéко: пристáнише, испáднал уф-нéко: сéло. Бúло дóцкăна* [ВД,Д(277)]; ~ *óдат и на-ó:рто нájýбува тá: мóма. И рачéл на-пубрáтилто: "Тá: мóма, вá: вéчар да:-зéлул нúшчо нé сáкул". Пубрáтило лу-удгувурúл: "Тú тъ̆ргóвац, тá: сéлцка мóма, нájалчák, на-гувадáр ej, кák ќа:-зéлиш?"* [ВД,Д(277)]; ~ *и трăгнáле пéшки, прáво. Цивúлни трăгнáме, ки-пăтýвле дéнцки. Кój кá ки-нă-стрéтне: "Уд-дéк сте брé?" "Ми, бижáници смĕ-нúй, нă-адни тъ̆ргóвци кăрáме стóка, зă-пáри. Нé ни сă-плáште нă-пăлпýро, тăкá ки-с-ójме, пéш* [ПДој,Пат(172)].

тъ̆ргýва* impf 'купува, пазари' ~ *ка усáмнá на нидéлаша, Марúа Маг... и Марúа ... шаргýвале мирослúво балсáм да óдаш да гу мáжаш. И нóго рáно на шáа нидél'a ушúшле на гróбош, ка угрија слáнцишо, ем вел'áле мигу нúх: Кój ќи ни шрáкáли на нáс шлóчаша* [MV,K(255)].

тъ̆ргувúа f 'дејност поврана со размена на стока, односно на капитал' ~ *зúме цáрскио сúн кójн и еднú дисáги, и нăпăлнуве злáто и тъ̆ргнýве зă-трú гудúни дă-рăбóте тъ̆ргувúа* [ПДој(146)].

Тъ̆ргувúшче top. 'месно име во околината на с. Дебрец, Кајларско' ~ *бизбéли тáлу сă-прáвело нúкуј пáзăр, чúнки бúло гулéлю сéлуто* [ДК,Деб(154)].

тъ̆ркáле (сă)* pf – 1. в. **тъ̆ркáл'уве** ~ *Вăлко јă-пуштúл нóгăта и фăтúл ăднá жúла. Лисúцта викнáла: "О-о, лéле, нóгичка!" Вăлко чтăјáки óти нóгăта јă-фăтúл, сă-упнáл тéгле, тéгле и ќýп! – сă-скинáла жúлта и вăлко тăнгăра-лăнгăра сă-тъ̆ркăл'ал* [ВКук,П(286):] во контекстот е зачуван лексичкиот реликт **чтајаки** (= мислејќи) за што имаме пишувано на неколку наврати во статии поврзани со дијалектната лексика; сп. во рус. јазик: **считаю что ты неправ;** ~ *уф-сýбута пу вéчара кăд зóра, на идéн дéн пу сýбута, дујдé Марúа Магд. и дрýгата Марúа, а глéдаа гróбут. Ету и пóтрис сă чúнú голéм, оти Ангел Господúноф ислéгал ут нéбито, ка си наближúа трăкалá плóчата ут врáта, и си сéдиш пу узгóри* [MV,K(289)] – во контекстот, замената на големата носовка со **у** (**субута**) претставува црквенословенизам; ~ *удделе пукрăј мó:рто, ки-лéжăт нă-нéко: сăртче тăкá. Нéго кó:* (< ќе го) *-тýрăт уткăде мó:рто, ут-тáа стрáна. Кá ки зáспе он, кó-тъ̆ркáл'ăт уф-мó:рто* [ПДој,Ник(163)]; ~ *дóнци áјн вăргăлéс кáмин, до:-тъ̆ркáл'ум уд-гурнúцта* [ПК,2(32)]; 2. изр.: **сă-тъ̆ркăл'áло гъ̆рнито си-нăјдело кăпáко** ~ *сă-шугудúле и мăжýш*

и жéнта; *какóф тóо, тáква тáа* [ПК,2(198)]; **сӑ-тӑркӑл'á мéсицо** – поминаа 30 дена, еден месец [ПК(Гӑрб)].

тӑркáло n 1 'направа во форма на обрач, круг' [СКук(337)]; ~ *глáвúна сӑ-вúке и нӑ-кóлта нéшто, нӑ-тӑркáлто* [ПК,2(34)]; ~ ***будúло-j*** *ус двé тӑркӑлúна, тó-j фрéнцко тӑркáло* (велосипед) [ПК,2(25)] – во контекстот се среќава проширена употреба на множинската наставка **-ина** (-иња) и кај именките од ср. род на **-о** (сп. село – села): **ус двé тӑркӑлúна** (наместо 'тӑркала'); в. **тӑркӑлéк**; 2. fig. 'буква' – за извесен дел од полуписмениот народ буквите биле 'тркалца' ~ *нé сум пúсмин, нé знáм да напúшум ни áдну тӑркáло; нéли дéцта уф-икóлто и ýчат да пúшат тӑркáлцта* [ПК,2 (116-117)].

тӑркáл'уве* impf 'кога нешто се движи со обраќање, со тркалање' ~ *гó-пúте: "Jáгнӑнце, бéгнӑнце, шó прáвú, тá вáгл'ӑне жвáкиш?" Jáгӑнто му-одгóвóруве: "По-сýj рúдишта, сýj гӑргӑлéнки тӑркӑл'увáх"* [ВК,П(285)]; ~ *кá сé-j чинúл алúс вал'ýга* (валјак), *до:-тӑркáл'увши* – се кажува за некој што многу се здебелил [ПК,2(32)].

тӑркӑлáче n, dem. (в. **тӑркáло**) 'тркалце' ~ *прéшлино-j тӑркӑлáче удáрво или ут-кирмúтка, сӑ-клáве нӑ-вӑртéно кóга сӑ прéде нӑ-фýрка,* (за да го држи конецот опнат) [ПК,2(88)].

тӑркӑлéк m 'направа во кружна форма, тркало' [ПДој,Пат(130)]; ~ *тóо кулúшúта Бráнку, óт играjше ду-гулéм ус-тӑркӑлéци, сáа-j цéл мáши, áма му-устӑнá пӑрмóн* (прекар) *Тӑркӑлéко Бráнко* [ПК,2(117)].

Тӑрлис top. 'големо село во подножјето на пл. *Черна Гора*, Драмско'. Според J. Заимов називот е изведен од **тӑрло** и наставката **-иш** (по истиот модел како топ. **Мӑгл-иш, Череп-иш**); постои и друго мислење: од **трьлѣсыѥ** (= **три леса**, т.е. три шуми) [ЈИ,Ми...(209)].

тӑркӑлéс* adj 'заоблен, во форма на круг, на топка' ~ *уф-гивгúр пéчме пукӑнúци, óн ej кут-тéнџаре, нӑпрáвно тӑркӑлéсто, úма врáтичка кут-кýрсújте, нис-н'áа сӑ-клáве пуклúва мисúрка. Он (гивгúрут) úма дӑлга рӑчка да нé тӑ-пéчат рӑцто, óт(и) пукӑнúцте сӑ-пéчат нӑ-нóго плáмин* [ПК,2(34)].

тӑрлúца f 'објало, завивач за нозете' [ДК,Емб(103)]

тӑрло (кај Таневиќ погрешно: **трло**) n 'ограден и покриен простор со помошни простории за чување овци и преработка на млекото' ~ *разглáсаве низ-нéговта околúја дáли кáсе-нáјде нéкуј да а-унúшите мéчката. Нá-тóа се-јавýве едúн чувéк ... Тóа чувéк óде уф-сéлто и пúте дéка-е тóа уфчáр. И откóа му-кажýват, óн óде уф-трлто* [ВГев,Мир(273)]; ~ *Пиринуго, јубава дивојко] тихо пејши дилеко се слуше] чул те уфчар преко три планини] си јуставил трло неградено] јуф трлото стадо небруено* [ТГев(56)]; ~ *што ши веле ели гуворе:] "Не је била бела Јана] не је била на мен касмет] тук је била на вас девит] на вас девит верни псета"] Си фатиле девит псета] кој уд нога кој уд рӑка] ја нусиле јуф кулиби] јуф кулиби пра трлото* [ТГев(202)]; ~ *гáздата нá-кýчто му-кажáл нá-уфчáро да-нé се-секúре зá-тóа, тýку дá-му-кáже óт-кóа стрáна влéве мéчката уф-трлто* [ВГ,Мир(273)]; ~ *кóрда сӑ-вúке нӑтӑрлуто шо-j зӑгрáдӑно, шо лéжат óфците, пукрújно-j то:, уд-éднáта стрáна-j дúгнӑно, сус трáска кӑд*

нáс и прáвъ̄ле [ПДој,Ник(125)]; во контекстот што следува зборот **тъ̆рло** се објаснува со тур. (< грч.) **мандра** што укажува дека голем дел од населението во овие краишта било двојазично; сп.: ~ *кáтý как ми знáи Тáтко ли, и-јáс а знáм на тáтко ли, и дýшата му сам дал за óфици. Имали и дрýзи óфци, шо нé са ут вá мáндра (тъ̆рло)* [MV,K(299]. Во материјалите вакви случаи забележивме на повеќе места, сп. кај Верковиќ: *рјакáтă ни ја приева морето зашто не зева корбан (жертвă)* [V,PM,284]; од гевгелискиот говор: *испáжѓе на Стáмбул – л'ýјто (инсáнут) сă бérат* [И,Гг(111)].

тъ̆ркáс m 'вид брава со која се затвора надворешна врата' [ПДој(120)].

тъ̆рн* (и: **трън**, односно **тъ̆рън**) m 1.'мал израсток на кората на некои растенија, со остар врв, боцка' ~ *отúде и бишкáринот да ги пасé. Кубúлата са чúни јарибúца сос јарибúче и фати тáмо да си фъ̆рка по трънету* [V,PM(117)]; ~ *да тáму шо сéиши, кој зъ̆рно ут сéмито му падна́ на пъ̆тут и си газá, и ут нéбито пилúпитити гу издóа. Па дрýгуто падна́ уфстрéт уф трънити, да кáк си пурастóа трънúте, гу удавúле* [MV,K(273)]; ~ *напрáвъ̄т пъ̄зърлáкут, гу-фáшќе за ръ̆кта, му-гу-дáве, гу-клáве уф пъ̄тóнут; дéтто му кажýве: "Мъ̆купú ти мене, дмá дна́ кóла трънје ќи-úмиш на-гъ̆рбут"* [И,ГГ(111)]; ~ *óт, óт* (според нашите истражувања би требало: 'о·т, о·т'), *пупъ̆то, и лисúцата ки-му-рéче нъ̆вълко: "Ама ко· ки-влéзале уф-мéне, сáмо прът-тéбе дъ̆-си-глéји, дъ̆-нé дúгиш глáва нъ̆-гóре, óти гóре úма тъ̆рне и глóже, ки-т сă-избó·т óчте"* [ВКук(286)]; сп. **къ̆рáчъ̄ли** (= *трън, рáсте висóко, úма плóдуве куту пáрички* [ПДој,Ник(124)]; 2. 'грмушка со многу трње' ~ *"Кóј трóпа на пóртата?" – "Къ̆де тáткоти?" – Тáтко-ми не-ј дéва, тúди да бére од тъ̆рн сáле да сáје, да знúкнат да ќе-въ̆рват кирајџúи собабáки да ќе-се-закачýат бабáките по тъ̆рните* [ВСол,К(288)]; 3. 'многугодишно растение со бели цветови и трње по гранките – багрем (акација)' [ПДој(137)]; ~ *кá-ј рáсцъ̆фтин тъ̆рън нóго árно мирúсе* [ПК,2(117)]; 4. изр.: **ут-тъ̆рън нъ̆-глóк** (= од лошо на полошо; – **глок** е голем трн); **ус-тъ̆рън дъ̄-мáјш, нéма шó дъ̄-зъ̄кáчиш** (= се кажува за некое бедно семејство, односно за сиромашна куќа во која нема намештај и сл.) [ПК,2(206)]; **нъ̆-тъ̆рън зъ̄дóјн** (= кога некој се однесува премногу нервозно, зајадливо) ~ *нáшјо млъ̄дéш нъ̆-тъ̆рън ej-зъ̄дójн, нъ̆-мójши до·-пувéлиш, нъ̆мójши лáф дъ̄-му кáш, нъ̆-ъ̄днóш сă-л'ýтът* [ПК,2(186)]; **кут-нъ̆-тъ̆рне** (= се кажува кога гостинот не останува, туку за малку време се кренува да си оди) ~ *já, тéтти Рájна тъ̄квá бúше. И мájкти тъ̄квá-ј. Ќи-дójде, нé сидна́ла óште ќи-с-јóде* [ПК,2(171)]; **тъ̆рън уф-óчте-ј** (= кога постои голема нетрпеливост) ~ *дóд Рájна тъ̆рън уф-óчте и-бише нъ̆-снáатъ̄а, сјáа нéк сă-нъ̄шире* (кога *дóд Рájна* веќе ја нема) [ПК,2(199)]; **тъ̆рне му въ̆рше нъ̆-глáвъ̄та** (= го малтретира, го измачува) [ПДој(137)]; ~ *дéне вéчър тъ̆рне му-въ̆рше нъ̆-глáфта ич си-нéмат живóт* [ПК,2(199)].

тъ̆рнáк m 'копито од овца или коза' [ПДој,Пат(125)]; ~ *тóо нóхут мъ̄боле, сјáа вúј кáк рáсте нъ̆-крúво, éли нóго-ј јáк, úч нé сă-сéче, сáнки тъ̆рнáк* [ПК,2(117)].

тъ̀рнáрка-бáнца f 'пита со кори и тарана' ~ *тáа бáнца съ̀-прáве ус-тъ̀рáно* [ПК,2(23)]; в. **тъ̀рáно-друбáрник**.

тъ̀рнáрка f, zool. ~ *тó-j пúле, кулк адна јáрбица-j, шарéнко-j* [ПК,2(117)].

тъ̀рнáрник m 'непроодно место со многу трње' [ПК,2(8)].

тъ̀рнóриц m 'земјоделска алатка' ~ *тó-j куту сътъ̀р* (голем касапски нож), *ус-длъ̀га ръ̀чка, ус-нéго сък-кóсат тъ̀рне* [ПК,2(117)].

тъ̀рпан m 'направа за косење трње' – в. **тъ̀рнóриц** [ПК,2(117)].

тъ̀рпéзник m ~ *тó-j ткájн чъ̀ршáф, кул мéтър нъ̀-мéтър; ус-нéго сънóсе ръ̀чóк нъ̀-нúфта;* со исто значење: **пишкúр** ~ *збéр-јо лéбо уф-пишкúро, дъ̀-н'о:-* (< не го) *пулáзе нéшто* [ПК,2(117)].

тъ̀рши* impf 'издржува, поднесува немаштина, болка, навреда' ~ *áку зъ̀бáве ръ̀чóкут, пá к-си áпниле, нé кu-тъ̀рпиле – шо вéл'ът! Пу ръ̀чóкут кu-пулéгнът мáлце. Нáпкумта кu-дóе пъ̀ кu-ужúнáвът* [И,Гг(119)]; ~ *Алиа вó, кá испáднá нáдвур нъ̀-трéмут, лу-ъ̀-фъ̀рли јъ̀дéјнту нъ̀-кучéницту. Тá, пу-иднó врéме, кът̀рпé, тъ̀рпé, нéлъ̀ше кáк, лу-уjдé. "А-бé, ричé, вúj си-игрáете тýка, já дъ̀-тъ̀рпам сéга"* [ВЕв,Кор(304)]; ~ *тогáс приáтелиту лу са слéјаха и му вел'аха : "áјде бéгај от нáс! Не ти е срá ! Тóлку илáни што ти оставú татко ти, гу изjáди. От главáта ти тéглиш..." И тójнака веки не мóжиши да тъ̀рпи пéзите, едúн дéн земá иднó вáже* [V,PM,7]; ~ *на третиј ден не можала веки да тъ̀рпи и, как га били и мачили, и тјанака рече: "от Бога да најте! Толко не знајти да ни познајти от дрехите, што имахми и двата един такиј? Тојнака беши мој јунак"* [V,PM,90]; и: **тарши** ~ *му вели на авциолиа: "е господине, ошти еден марифет имам да ви кажа! Ету една фурна га горја три дни, та ки влезити нетри и, аку можити да тарпити, ке да ви га дам момата"* [V,PM,46]; ~ *и тја му постела башка. Легнаха. Момата беши заспала, и детенто ч'увајке, ч'увајке заспал. Ја дедото познал, как детенто нема да тарпи* [V,PM,174].

тъ̀рпка* f 'морница' ~ *тъ̀рпки мъ̀ лáзат* (= измрзнав, студено ми стана) – *дáj да сa намéтнум, тъ̀рпки мапулъ̀зáа*; ...

тъ̀рпъ̀зане pl. 'дрвена ограда на скала' (се јавува во множинска форма бидејќи е составена од повеќе дрвца вертикално поставени) [ПДој(120)].

тъ̀рскичка f, dem. – в. **тръ̀ска** и **тъ̀рстúга** ~ *уф-бъ̀рдуто* (дел од разбојот) *съ̀-вдинýват нúшките. Тó-j нъ̀правúно уд-двé дъ̀рфцта кутлéтвички мъ̀лéчки, луґи них-úла тъ̀рскички нъ̀рéдно, съ̀-вúкат зъ̀пци; уф-тиа зъ̀пци съ̀-увдéнуве уснóфта кá ткájме* [ПК,2(28)].

тъ̀рстúга f , bot. 'водено растение, успева на блатни терени' – в. **тръ̀ска** [СКук(337)].

тъ̀ртéлка f, zool. ~ *тá-j пчéла, нé ръ̀бóте, óна азъ̀р јáде. Н'áа гъ̀утéпувът дрýјсте пчéли, уф-кóшо шó-съ̀* [ПК,2(117)].

тъ̀ртка f 'голема брадавица' ~ *нъ̀лúцто úла адна тóлкува тъ̀ртка* [ПК,2(117)].

тъ̀ртни́к m 'најзадниот дел на птица, од **тъ̀ртникут** излегуваат перјата на опашката, *он ej-мъ̀рсин*' [СКук(337)]; со исто значење и **трътка** ~ *ас ногу а-сакум тръткът ут-кукошка* [ПК,2(117)].

тъ̀ртóр m 'чорбесто јадење од ситни парчиња краставица, лук и оцет, се користи обично летно време за освежување' Дој; во Кукушко

запишавме: *тъ̆ртóро гу-прáвме лéтно врéме, кá съ̆-кóпе уф-жéшкуто, или у-жéтва. Съ̆-прáве ус-лýк, крáстуфица, уцéт, сóл' и вóда; съ̆-јáде уз-дрýго јáдне* [ПК,2(117)]; во Ник: **уд лýк сълáта;** во односно село запишавме: **дујрънчáне вúкът тъ̆ртóр** [ПДој(119)].

тъ̆ртуве (< **тратуве)** impf 'остава'– в. **трáте** [ПК,2(117)].

тъ̆рхýн m ~ *вúкат на álва шо гъ̆-прáват пóвиќе ус-сусáмо; уф-нъ̆трe мóш дъ̆-тýрът и кикирúки. Мéкта álва-j тъ̆рхýн, óна нé-j бéла. Нъ̆-тъ̆рхýно сјáа ѝ-вúкат тáън álва* [ПК,2(117)].

тъ̆рче* impf 'се движи со брзи чекори' ~ *пред слънце заоѓајне, един чувек пу друмут трче ли, трче. Арамијата ка гу виде оти са варке, му скина една лубаница и испадна да гу прачеке. Али тоа што трчише не саке да застане, да ја земе. "Сега немум време, са варкум!" – и не гледе уф арамијата, него трче ли, трче* [ТГев(147)]; ~ *луваџут* (ловецот) треба "*да може да трче куту заиц, да са крије куту лисица и да биде лек и ачиѓозлија* (да биде со *"отворени очи"*) *куту врапчан"* [ТГев(385)]; ~ *жената как гу вúде јунáкот, фатú да гу вúка: "скóру тъ̆рчи, брáтку, да ми отéмниш от тáс дошмáнка змúа, ча ки ми изјáди и мéника и двете ми мáлки!"* [V,MP,73]; ~ *фъ̆тúја нóќта и-извъ̆дúја вóнка нъ̆-ъ̆днó дóл; нъ̆-ъ̆днú кътúни и-фъ̆рлúја и се дъ̆дéа óти и-зъ̆гръ̆дúја тáм, тýрскъ̆та вójска и-зъ̆гръ̆дú тáм. Пучнá стръ̆жéние, кáвга* (војна) *дъ̆ се-прáви, дъ̆-се-бúјат и тъ̆рчът вójските* [ВЕв(298)] – зборот **стръ̆жéние** (воено судрување) информаторот веројатно го има примено кога служел во бугарската војска.

тъ̆рчанúк adv 'дојде со трчање' ~ *да кá дујдé Исус на тóа мéсту, приглúдна да гу видé, и му рéкал: Захарие слéзи си, óти вáден, ми и на кýката твójа да си дójдам. И слизé тъ̆рчанúк, да гу прибрá радóсин* [MV,K(267)]; ~ *да тъ̆рчанúк хóдиа јóбити зájно, да дрýгут Ученúќ си утúди пóскóро ут Пéтрос, да дујдé нáпри он на грóбот. Да ка приглúдна видé савáнити шо бúле сáми; нé флизé вúке. Иди и Пéтрос шо óдиши пу нéгу, и флизé уф грóбут, и а глидáл савáните шо стójа тáму* [MV,K(336)]; ~ *на тúи днúти, станáла Марúа да си утúшла тъ̆рчанúк пу рíдут на грáт Л...., и флéгал уф Зааринúнта кýка, и радувáла на Елисáвет. Да как съ̆ чýла Елисáвет на Мáринúна радувáни, му съ̆-грајáло дéтито нéјно уф сърцито; и съ̆ наблудú Ел... ут Сфéти Дýх и а викáла су гулáм глáс* [MV,K(300)] – во контекстот има уште една потврда дека во примерите наведени од Ј. Иванов за наводна вокализација на крајниот **ер** во: *енра боп, силна аскер, тој рекла,* по логично и поприфатливо е објаснувањето што тргнува од морфолошкиот фактор – нестабилност на категоријата род, што се потврдува со примерот од контекстот, обратен од наведените на Иванов: *Марúа... флéгал уф Зааринúнта кýка.*

тъ̆рчке impf, dem.1. 'се движи брзо'– в. **тъ̆рче;** сп. обичај: ~ *тá-j пугáча наутлúа, намáжна ус-шъ̆рлáн, дъ̆ лъ̆ске. Съ̆-прáве кá заóдуве дéтинцто, нójсто му-j-въ̆рsýват ус-цъ̆рвéн кóниц, гу-тувáруват съ̆чки. Тóо адéт гу-прáват нéкуј и сјáа, дъ̆-нé пáѓе дéтто, дъ̆-си-тъ̆рчке пó-лéсно* [ПК,2(90)]; 2. 'гони' ~ *уддéве гъ̆-тъ̆рчке низ-двóро и нъ̆-мóш дъ̆-гъ̆-*

фа́те; според акад. Н. Толстој на кукушкото: **уде́ве** (пред малку) **би́ше ту́ка** соодветствува руското **давеча, стсл.** давѣ; 3.'врши важна работа'; сп. го објаснувањето за изразот: **му-флизе́ му̀ъ̀ пут па́шкъ̀та:** *~ не́кој ако тъ̀рчке нъ̀-ва́м, нъ̀-та́м* [ПДој(137)].

тъ̀рцума́н m 1.'тој што преведува, односно овозможува комуникација меѓу луѓе што зборуваат различни јазици' [СКук(337)]; 2. 'способен, вешт човек' *~ уста́в-гу не́го, тъ̀-рцумја́н не́ мо-ј ра́мен* [ПК,2(117)].

тъ̀рънбу́ка f 'музички инструмент' *~ та́-ј нъ̀пра́въ̀на ут-пръ̀с* (земја, глина), *ди́бо не́-ј ут-ко́жа, ус-н'а́а свѝрат пу-сва́дби, пу-цимби́ше;* сп. фам. име *Тъ̀рънбу́кци ~ те́јко ут-Тъ̀рънбу́кци о купи́ ме́стто* (станува збор за дворно место) [ПК,2(117)].

тъ̀сте́ n 'толчник' *~ уф-пъни́ца съ̀-къ̀лве лу́к, съ̀-чу́ке, а то: шо къ̀лве ej* **тъ̀сте́** (од тур. deste = она што може да се земе в рака – Дој); во Ник: *къ̀лъ̀ва́тник* [ПДој(120)] – сп. **къ̀лве** 'удира'.

тъ̀ткувни́на f 'имот оставен во наследство од таткото' Ник, во Дој **бъ̀шчини́** [ПДој(117)].

тъ̀тли́а f 'ориентално слатко, со јајца се прави, слично е на **реванија**' *~ о́на съ̀-пра́ве ус-пре́сно си́рне, бе́ло бра́шно, ја́јца и съ̀-пе́че. Се́тне съ̀-пупа́ре сус ширбе́т. Си́рънто са́ке дé-ј епте́н пре́сно, биз ич со́л'* [ПК,2(117)] – во контекстот се среќава една појава, до неодамна непозната – употреба на перфективен презент: **се́тне съ̀-пупа́ре.**

тъ̀укчи́а m, zool. 'ловциско куче, пилчар' [СКук(337)].

тъ̀хта́ f *~ то́-ј куту ле́а, са́мо издѝгнъ̀на висо́ко* (на неа се сади расад) [ПДој,Ник(117)].

тъ̀хтъ̀би́т m, zool. 'инсект, се крие во дрво, односно во дрвени предмети; кога ќе се убие пушта лош мерис – стеница' [СКук(337)]; во споменатава регија (кукушка) се среќава и во формата: **тъ̀хта́ба** *~ о́на уф-шти́ците живе́е, но́го шти́пе, а́к тъ̀-шти́пне ќи-т-нъ̀пра́ве бужу́ре, бужу́ре;* односно: **тъ̀хтъ̀би́та** *~ а́к гъ̀-уте́пиш па, но́го сма́рде* [ПК,2 (117)].

Ќ

ќар m 'добивка' ~ *"Е попе, попе, му веле увчарут, една овца ти дадех да са чинум Св. Јован, утре ки ти дунесум две, салде да ма избрпиши уд тоа пифтер и да си устанум пак Стујан. Што ми трабуве толко ќар, јас сум сирумах чувек!"* [ТГев(27)]; ~ *тогáс фатúха гимицúите, напáлниха стóката аф гимúите и киńúсаха от тáмо, отúдоха на дрýго мéсто, га продáдоха стóката сóс млóгу ќáр* [V,PM,14]; ~ *ќá си утúди вúки óн, тóа шо бéши зéл пé-ти карагрóшови, и рабутí су нúх, и ѝ чинú ќáр óшти пéт карагрóшови. И тó шо а зé двéти, и óн такá, и чинú ќáр óшти двé. Тó шо а зé иднóто утúди да купá на зéмнјата, и гу скрúи злáтоту ут ágата* [MV,K (271)]; ~ *но на гимúата нájдох еднú побрáтими двамина, са чинúхми ортáци за дà дójдими тýка да ги продадéми и ќарот да гу дéлими* [V,PM,8].

ќарува* impf 'печали' ~ *дojдé врjáлıе, цáрjут умрjá, останáха деветjá сúнови, не можáа да си га чýват царчúната. Дojдé дрýг цáр, му га зелиá царчúната. Тénака станáха и деветjá брáтќа, сéкој отиде да ќарýват* [V,PM,119].

ќебе n 'дебела покривка, со неа се покрива човек кога спие' ~ *Кóа глидáле, нă-цáрут сíнут нă-цáмут сéди. "Е-е, дă-бúди цáрут дă-ми-зéва, ричé тáа пóгулéмăта, зă-жéна, јáс ќе-му-ткájам зă-цéла вójска сè спрéма". Стрéднăта ричé: "Нă-мéн дă-зéва, зă-цéла вójска дă-му-прáвăм ќибúјна"* [ВЕв,Кр(301)]; ~ *Одма дрýгăта. "Ајде жéно, кóа ќе-прáвши ќибúјна зă-вójскăта?" – "Хé-хе, мăжу, шó те глéдăм, ричé, тúја нă-лýди врéмијна са-збóрăт!"* [ВЕв,Кр(301)].

ќејф m 1. 'пријатна расположба, нешто што се присакува' – на младата невеста, до година дена не ѝ замераат ("ѝ гледаат низ прсти") ~ *"Нека ѝ е прустено! Уд чужда е куќа! Не е пураснана уф нас, па да знаје пу ќејфут да ни чине"* [ТГев(83)]; ~ *дýшта уф-нóсо мé-j дójдăна удрăбóта* (преоптеретен сум), *а óни кéјфо си-глéдат* [ПК,2(160)]; ~ *тóо шó-j думáќúн сáмо дóма сă-услубóжде ká лó-j ќéјфо* [ПК,2(122)]; ~ *ама Кулýф нéмаши кéф, зашто от нéгу погол'áм имáл покрáј нéгу. Фатúха лóмите да му прáват шакă и да са учáл'ат на нéгу, áма тój сè кахăрлúа, сè са чýдиши*

[V,MP, 10]; 2. изр.: **му-сă-рăсипу́ва ќе́јфут** (= станува нерасположен) ~ *ко́га лигна́ле две́те нӑвиче́рта кра́лцкӑта ќе́рка му-ве́ле: "Да́ли би́ло кӑсме́т риба́р су-кра́лцка ќе́рка дӑ-ле́гне?" И де́тто ооop, му-сӑ-рăсипу́ва ќе́јфут. И кӑди по́л но́ш, що́ си има́л ни́ку па́ра – ништ, нӑ-бига́јне* [ДК,Ран(128)]; и обратно: **не́ му-гу-рăсипа́л ке́фут** (= не го навредил) ~ *мо́жи и влӑди́кта дӑ-знӑја́л де́ка по́пут у-во̀ се́ло не́-ј пеа́н, а́ма то́гӑј тӑка́ би́л ве́кут. Та̀ рӑбо́та трӑја́ла но́го вре́ме и де́јто ни́кујпӑт не́ му-го-рăсипа́л ќе́фут нӑ-по́пут* [ВЕв,К(293)]; **си-прӑвите кејф** (= уживале сексуално) ~ *и му утфуру́ва уд-вра́ткӑта. Туга́, ста́ро вре́ме, тӑка́ има́ја – кла́па нӑ-вра́тта. И та́п вра́тта, си-о́де до́ма. Си-пӑрвно вичира́ле унӑтре, дими́к си-прӑви́ле ќе́јф це́ла ве́чер. Нӑра́нто: "А бе ѓӑу́р, му-ве́ле, а бе кӑу́рче, зе́вај две́ ли́ри и о́ј-си!"* [ДК,Ран(134)]; близу по значење: **о́на сј-о-гле́де ќе́јфо, за-де́цта пе́т па́ри не́ да́ве** [ПК,2(188)]; **не́ му-пра́вам ќе́јф** (= не го удостојувам, не се понижувам) ~ *не́ му пра́вам ќе́јф, а́ска нӑ-ни́кој не́-му-ви́м ча́лмата* [ПК,2(180)]; и: обратно: **му-праве́л ке́фут** (= му угодувал, му ги задоволувал желбите) ~ *де́јто и нӑ-по́пут му-праве́л ќе́фут и ка́то нӑ по́п су-о́ниче по́гуле́м ифтиба́р му-кӑжува́л зӑ-сѐ што̀-писа́л у-та̀ пӑле́на кни́га* [ВЕв,К(293)].

ќел' f 'кожна болест кај овците од која им отпаѓа волната'. Заболеното место го лекуваат на следниот начин: во неголем сад со вода ќе сипат лажичка *кӑна* и ќе ја стават на оган за да преврие; потоа болното место на кожата се мачка со споменатава течност [ТГев(283)].

ќел'аф* adj 'тој што има рани по кожата' – кога се караат жените паѓаат и тешки навреди, како: *вошла, смрдл'ива, аламија, уруспија, маразлива* (болникава), *ќел'ава кучка* и сл. [ТГев(319)].

ќелеш m 'погрден назив за личност што не ни е симпатична по различни основи' ~ *де́тто па́к оти́шӑл кӑде о́фцете. Ќеле́шӑт оти́шӑл кӑде-де́тто и му-рече́л: "Се́га ја́с на-те́бка ќи-те-ја́дали". Де́тто каза́ло: "Че́кај да-о́дӑм, да се-помо́л'ам на-Бо́га"* [ВС,Град(295)]; ~ *кӑ-дуjде́л нӑ-тре́тта гудина̀, то́ ма́луту му-ре́кӑл: "Ја́с ќ-о́м, ќи-гу-чу́вӑм ва́ гудина̀!" – "Аj-бе́, ти ќи-о́jши, бе́гӑj на́кӑ, ќӑле́шу!"* [ВВ,Крон(311)].

ќемер m 'свод на дупка во која се пече вар'; ќе се најде некое погодно место *на завит* (каде што не дува ветар) и ќе ископат една дупка, длабока. Потоа од каменот што ќе се пече вар прават ѕид наоколу дупката, во средината ќе остават празен, кружен простор, во кој ќе наложат оган. Ѕидот сè до отворот на дупката се ѕида право, а потоа почнуваат да прават свод (*ќемер*) од истиот камен; потоа се запалува огинот којшто гори и дење и ноќе 5–6 дена [ТГев(351)]; во РМЈ освен 'свод' значи и 'појас'.

ќепе m 'машка надворешна волнена облека, се прави од влакна од коза, помешани со волна'. Се употребува против дожд бидејќи козјите влакна не примаат влага [ТГев(418)].

ќе́пче n 'мал сад, метален' ~ *и́мше а́дно бӑкӑрно ќе́пче, ко́j-зна́а ка́к, "гу-пузнаја́л" не́кој, а́j-го то́лко вре́ме не́ сум о-виде́ла* [ПК,2(158)].

ќесе n 'мало врќиче; во случајот дел од мрежата за фаќање риби, што се вика *сертме*' – *сертмето* се плете од јак ленен конец, во форма на конус. Врвот на конусот се вика *кубе*, а основата *ќесе*. на

ќесето има закачено *ќустеци*. За да тоне побрзо *ќесето* во водата му врзуваат оловни парчиња [ТГев (393)].

ќимӑнé n 'народен жичен инструмент' ~ *тó дјáулут шió прáве? Сӑ-чíне идну-дéрвиш. Идни-пéсни, идну ќимӑнé, инӑ-гӑгa – сфúре. И тáм дӑ-оде дӑ-сфúре, кӑj-ни́. Цáрут му-вéле: "Брé вúкните-гу тó Ѓýптино шу-свúре"* [ДК, Ран(141)].

ќилáр m 'помошна просторија' ~ *нáшта, сáа ти вéл'ум уд-двóрут ká ќи-флéjш – трéм. Уф дéснāта стрáна – удáта. Сáа – кýќта: на дéсно сóфа с уџáк. Гóре нāврāс бинáта – двá диминúка. Дóлу – гувéата. Аку нéмāт дубúци (гувéда), на лéавта стрáна íмa ќилáр. Уф аднóто кóше на-кýќта* [И,Гг(118)]; и: **ќирал** ~ *бугáтите уд-дилéку мужéле дӑ-сӑ-пýл'āт пу-кýјќите шу-бéа и уднáдруф вāрусáни. А уднāтре имáја: тримóј, удáј, чāр-дáци, мутлáци, ќирáли, мусáндри и дулáпи* [ДК,Деб(154)].

ќóмер m 'јаглен' [ДК,Лип(105].

ќоруф adj 1.'тој што не може да гледа, слеп' ~ *един ден дедо Гос-пуд дујде пра една жена што ткајше платно, рече и "Пуможе Бог", и а пита што работе. – "Дал' си слеп или ќорав па да видиш што работум. Нá, уд тенки жици работи правум!"* [ТГев(365)]; – девојчињата се договараат за празникот *Св. Лазар* која ќе биде *танчарка*, а која последна; при тоа се колнат дека ќе се држат до договореното – **танчарката** ќе земе парче леб со него ќе ги дотакне очите (и едното и другото) и ќе рече: *"На! Леб бакнувум и воја леб очи да ми фате, ќорува да одум ако правум инле и ако са уддел'ум уд вас"* [ТГев(44)]; 2. изр.: **ќоруф мӑ-прáве** (= ме тера да верувам во нешто што очигледно не е така) ~ *дýрмин о-видéх ká о-зимá и пá нé прāзнáве, ачúк-ашкирé ќó-руф мӑ-прáве* [ПК,2(152)]; **арóвна, асрéтна мáјка и за ќóрво чéдо** (= кога нешто премногу се присакува; човек, кога е желен, страден за нешто, се задоволува и со малку) [ПК,2(21)]; клетва: **ќорав да одиш** [ТГев(319)].

ќóрву кýтре n, zool. 'вид кртица, живее под земјата, прави ходници' ~ *сáа ќи-мо:-нáјле* (најдеме) *лигáлто* (прибежиште, гнездо) *нӑ-ќóруфто кýтре...*

ќóрву-пúде n ~ *тá-j пугáча, сӑ-прáве: кáт зéле, кáт мисúркино тéсто и шарлáн. Сéтне сӑ-пéче* [ПК,2 (117)].

ќорува кубила f 'назив на детска игра, ја играат машки деца'; освен **ќорува кубила**, има и други детски игри: **брни капа, чилик, длāго магаре, на три нози скукајне, на топка кријајне** [ТГев(325)].

ќóр-кýтýк adj 'сосема пијан' – во тур. = 'слепа пенушка' [ПДој(134)]; ~ *ká о-видéх нӑ-чāршúшта умрéх уш-стрáм, нé-знáа дéка-j, шо дӑ-шкáжум: ќóр-кýшýк* [ПК,2(202)].

ќóс m, zool. 'име на птица' ~ *лисúцта кӑ-нāучúла óти íмa тáм пилúшча óде дӑ-му-и-сáка. И му-вúка: "Ќóс Кусýле, вāртāм пáшка, сéчāм дӑ-бúчка, пýшчи-ми пúле"* [ВВод, Крон(314)]; ~ *нáпкумта утúшла при-Ќóс Кусýле тéта Врáна, гу-нāójћа дéка плáка. "Шó плáкāш, Ќóс Кусýле?" – "Е, кáк дӑ-не-плáкāм? Трíj пилúшча íмāк, двéте ми изидé лисúцта"* [ВВод,Крон(314)].

ќосница (на ќос) m 'назив на детска игра, ја играат машки деца' [ТГев (325)].

ќофте n 1.'мелено месо приготвено за јадење како топчиња и така пржени'; 2. изр.: **ќо́фте о-напрӑви́** (= силно го изнатепа) [ПК,2(150)]; ~ *ка́-о-пӯтисна́, у́дри, у́дри, ќо́фте о-нӑпрӑви́, не́ вири́м уд- не́го го̄аре чувек дӑ-би́де* [ПК,2(150)].

ќо́ше (и: **ќуше́**) n 'место каде што се допираат две, односно три страни (плоскости)' ~ *и така́ влезе́ не́три а́ф градо́, фати́, заседна́ на едно́ ќуше́, на едно́ кра́јче, про́сиши. И е́ту еди́н господа́р голе́м ас една́ каро́ца со́с куши́а дохо́ждаше* [V,PM (152)]; ~ *на́шта, са́а ти вел'ум уддво́рут ка́ ќи-флеји́ш – тре́м. Уф дёснăта стра́на – удâта. Са́а – ку́ќта: на дёсно со́фа с ујӑк. Го́ре нӑврӑс бина́та – два́ димини́ка. До́лу – гувёата. Аку не́лӑт дуби́ци (гувёда), на̣ ле́а̣вта стра́на и́ма ќила́р. Уф а̣дно́то ќо́ше на̣-ку́ќта* [И,Гг(118)]; ~ *Кули́бăта и́ма со́ј, со́ј ги–ви́кӑме ти́: шо сӑ дӑ́буви ко́луве, сӑ-зăбо́ј̣ăт уф-зе́мӑта пуд во́:та и по́сле ки сӑ-нӑре́дӑт кути кӑ́шча. Ки сӑ-иско́ве уддо́ле души́ме и по́сле нӑ-ќуши́нта ки сӑ пу́шчӑт нӑго́ре дӑ́рва и сӑ-нӑпра́ве кути кӑ́шчичка* [ПДој(127)] – во контекстот има употреба на перфективен презент **(и сӑ-нӑпра́ве кути кӑ́шчичка)**, појава раширена во јужните говори, непозната во македонскиот јазичен стандард; сп. обичај: – кога сватовците ќе дојдат по невестата, сите ќе поседнат до трпезата да се напијат и почестат само младоженецот не смее да седне и за сето време стои покрај *ќошето* (аголот од собата); во врска со тоа има и изрека: *"Куту млад зет стоје уф ќоше"* [ТГев(176)].

Ќо́ш Буруни́ top. – в. **Ќошко** 'таму се фрла грип (вид рибарска мрежа) во Езерото (Дојранско)' [ПДој(135)].

Ќо́шко top. – в. **ќоше** 'парче земја, полуостров што навлегува во Езерото (Дојранско)' [ПДој(135)].

ќуле m (n) 'тој што е во потчинета, ропска положба' ~ *отиде на онаја удаја дека беши царјувата керка; една вечер га уткради, тебдил га чини сос други мӑшки дрехи и праве га закара кату ќуле* [V,PM (35-36)]; ~ *и тогај Марин изваќа алтăно и чевреша, хели му вели на Теодорак: "ету господине, тиа не са ли от невеста ти?" Тога и он поверува. – "Е харно, сега од вас сакам три дена мјухлет, та јаз сам на вас роб, ќуле"* [V,PM,166]; ~ *"Ќи-гу-фа́тум, си-прӑми́сл'ӑве, ќи-м гу-ски́нум вра́тут куту на̣ кукошка". Ка̣ фа́шќӑт д-сӑ бо́рӑт, Јарӑм минӑре́то сӑ-умури́л. Гă̆јре́т, гă̆јре́т, де́тто сӑ-уси́л'уве, Јарӑм Минӑре́то пӑпсу́ве. "Нӑ мо́жум, ро́п сум на-те́бе, ќуле́ (роб)". Сӑ-прӑда́аве* [И,Гг(113)].

ќуме́р m 'направа каде што се чуваат парите' ~*кл'у́чуфто̄ ӯт-ќуме́ро сӑ -у-бӑ-то̄та. Она ус-ни́х сто̄и, не́кој дане́-и-го̄и-зи́ме сӑ-бо́о* [ПК,2(202)].

ќуп[1] m 'голем земјен сад' ~ *"Си-вӑрса́х нӑ-па́шкӑта ӑдна́ ле́јка, влизе́х уфре́кӑта ле́јкӑта сӑ-нӑпӑлни́ сусри́би". "Е, а́јде, мури́ ку́мло ли́со, дӑ-м-уднесиш и ас дӑ-фа́тум ри́би". Удде́ли нӑ-ре́кӑта, лиси́цӑта му-вӑрса́ла нӑ-вӑ́лко ади́н ќу́п нӑпа́шкӑта* [ВК,П(286)]; ~ *Удде́ли нӑре́кӑта, лиси́цӑта нӑ-вӑ́лко му ве́ле: "Фле́зи по́нӑстриди́, о́ти та́м и́ма по́гуле́ми ри́би". Вӑ́лко флизе́л и фӑти́л до:-вле́че ќу́по* [ВК,П(286)]; ~ *во́, да̣-про́стиш, са̣-мучал у-то́: ќу́пут унӑ́тре и ва: де́н, у́тре, ва: де́н у́тре гу-нӑпӑлни́л то́: ќу́пут. Пу-вре́ме до́шло ре́т, ви́ќе за̣-да̣-у́мре. Устăре́л ви́ќе* [ВМ,Зб(321)]; ~ *"Е, рӑче́ла, а́ска не́ фӑшча́х*

гуле́ми ри́би. Д-о́ши нӑ-вудинча́ро, пуд-думя̆зла́ко, ча́рко де́ка вя̆рте, ри́би и́ма ја́ тя̆квй". "Ки-си-вя̆рзиш нӑ-па́шкя̆та еди́н ќу́п, они флезя̆т уф-ќу́по и ки-ги-иска́риш нӑ-кра́јта" [ПДој(157)].

ќуп² interj 'укажува на шум што се прави кога нешто се скинува' ~ *Вя̆лко јӑ-пуштил но́гя̆та и фя̆ти́л ядна́ жи́ла. Лиси́ците викнала: "О-о, ле́ле, но́гичка!" Вя̆лко чтя̆јаки о́ти но́гя̆та јӑ-фя̆ти́л, ся̆-упнал те́гле, те́гле и ќу́п! – ся̆-скинала жи́лта* [ВКук(286)].

ќуптен adv 'сосема' ~ *еден гувидар бил ќуптен будала. Него го раниле селски. Вадан ки му даши ти леп и вичера, утре друґут, деиек, сус рет. Една застра нешто са нал'утуве, и ка е кинисал да оде сус гуведа, леб не зимуве* [ТГев(372)]; ~ *ќуте́н бйш е пе́рнина* (девојка со несериозно поведение) *тя́а мо́ма, ка́ ся̆-ля̆жи́ ко́ј зна́а* [ПК,2(84)]; ~ *то́о пипе́ро ќупте́н ся̆-измилизи́л, ни л'у́те, ни и́ч би́ле* [ПК,2(51)]; ~ *си-дуј де́ зя̆ша́рян* (малку алкохолизиран), *не́ би́ше ќупте́н пи́јян (пи́јн)* [ПК,2(49)].

Ќу́пчишча top. 'извор од карпа'; сп. **ќуп** 'голем глинен сад' [ПДој (135)].

ќури́ца f, zool. ~ езерска птица, голема е колку кокошка, кафена боја има, *ќя̆си но́зе,* шија *ќя̆са,* клун мал но широк, црвени очи, лови ноќно време [ПДој(127)].

ќурк m 'горна зимска облека од кожа, *палто-ј тоо, пуставно-ј уд-горе ќя̆дифе; кул врато има лишичкини кожи'* ~ *кугя́ дујде́л ду-лиси́ците, гле́де у́мря̆на лиси́ца нӑ-пя̆то. Ся̆-свя̆ли́л ут-ко́лта, ѣ-ритна́л* (пишува:'рипна́л') *лиси́ците, та́ не́ мя̆рну́ва. Ся̆-зя̆ря̆дува́л и си-ричел: "Ха́, тя̆мя́м мо́јта же́на не́ма ќу́рк"* [ВКук,П(285)]; ~ *Вангилино, моја прва л'убо] сано́ќ ми си на ря̆ка лижала,] дури ря̆ка, ря̆ка ју-тр-пнала] дур на можам ќурк да си наметнам] ќерки ми са ќурк наметнале* [ТГев(53)].

ќурлеми́чки adv 'невнимателно' ~ *не́ ми́сле, не́ гле́де, ќурлеми́чки о́де* (сп. **ќорав** = слеп) [ПДој(116)]; ~ *се́ шу ќи-фя̆те ќурлими́чки о-фя̆ште* [ПК,2(118)]; ~ *изгле́д-јо ше́јо а́рно, се́тне о-ќу́пи, ним ќурлими́чки, зе́м-јо пра́во* [ПК,2(51)] – во контекстот среќаваме императивна форма во која кратката зам. форма се јавува во препозиција во однос на глаѓолот: **се́тне о-ќу́пи**, што не се среќава ниту во западното наречје (каде балканизмите се најмногу присутни) ниту во нормираниот јазик.

ќурлиме́ n 'погрден израз'~ *ќурлиме́ и на ќурлиме́то, и́ч не́ гле́јши де́к о́јши* (одиш), *е́т мӑ-стя̆пна́* [ПК,2(118)].

ќурси́а* f 'печка'~ *са́ке да-ј-исчи́стиме бури́јте* (ќунците) *тя̆-дя̆кла́јме ќурси́ита* [ПК,2(26)]; ~ *уф-гивги́р пе́чме пукя̆ни́ици, о́н ej кутте́нцяре, нянпра́вно тя̆ркя̆ле́сто, и́ма вра́тичка кут-ќурси́јте, нис-н'а́а ся̆-кла́ве пукли́ва мисирка. Он (гивги́рут) и́ма дя̆лга ря̆чка да не́ тя̆пе́чат ря̆цто, о́т(и) пукя̆ни́ците ся̆-пе́чат нӑ-но́го пла́мин* [ПК,2(34)]; ~ *ши́ стӑ-тури́ли ќурси́ита кутучи́р, нӑ-мо́јши дя̆-пулпи́ниш. Ста* (< сте ја) *тури́ли нӑ-стре́т удя́а* [ПК,2(172)]; ~ *по́тпял ся̆ си́тни сӑчкички* (прачки) *ќи-нӑре́јши уф-уцяко или пя̆ уф-ќурси́ита и ќи-ј-путпя́лиш; збе́ри-ј ти́а дя̆ля́нкички, а́рни ся̆ зя̆-по́тпял* [ПК,2(87)].

ќусе́ m 'човек без брада' ~ *кугя́ умр'я̆ тя́тко-му сигя́ му-дя́ва на д'ацята ш'о́ да-чи́нат: "кугя́ ќи-ч'и́н'ши' мли́ву да-по́ши' на-удини́ца да-миле́ши' бря́ш'но на-ќусе́ дирминц'и́ да-н'а миле́ши' бря́ш'но"* [ВБог,Бал(343)].

ќу́ске impf 'кога животно удира со роговите' ~ *ни́м о́ди бли́зо, зе́р но́го ќу́ске то́о ко́чо* (овенот), *мъ̀ка̀р ја́гнито, а́ко-ј по́-гуле́мко* [ПК,2(118)]; сп. **ќусем** [ПДој(125)].

ќусе́м m, zool. 'кастриран овен, во др. говори **утич**; *то́-ј чу́кин* (оплодната функција му е отстранета), *истри́жин, му-устава̀т въ̀лна са́мо на̀гъ̀рбо и пу но́јсто. Он ги-во́де о́фците, о́т еј си́лин, ќу́ске* (удира со роговите)' [ПК,2(118)]; [ПДој(125)].

ќуспе n 'нуз продукт, ситни остатоци, како трици што останууваат откако ќе се исцеди *шарлаганут* од мелениот *сусам'*. Се добива на следниот начин: *сусамот* се носи на воденица (специјална) во која прво се пече во фурна и кога ќе се олади се мele со воденични камења. Пред печењето *сусамот* се држи во *салами́ура* (солена вода). Кога ќе се сомеле се добива црна пифтијаста материја *(тараун)* што повторно се пече во специјален казан, а потоа се сипа во голема вреќа *(арар)* направена од козји влакна и под притисок се цеди *шарлаган*. Тоа што останува се вика *ќуспе* [ТГев (359)]; ~ *ќуспе́то гу-пра́ва̀т пи́ти, пи́ти. Ус-ќуспе́ ги-ра́на̀т би́шките* [ПК,2(118)].

ќусте́к* m 1.'синџирче обично за џебен часовник' ~ *но́го фуду́л би́ше на́ш Ко́л'о, сѐ му-ви́ше ќусте́ко на̀гъ̀рдите* [ПК,2(118)]; 2. од рибарската терминологија: синџирче на кое се закачува парче олово за да служи како тежина – *сертмето* (мрежа за фаќање риби) се плете од јак ленен конец, во форма на конус. Врвот на конусот се вика *кубе*, а основата *ќесе*. на *ќесето* има закачено *ќустеџи*. За да тоне побрзо *ќесето* во водата, му врзуваат оловни парчиња [ТГев(393)].

ќутек m 1.'мавање, тепање' ~ *и татко му фати, му даде еден ќутек харин и гу изгунил от кѫ̀штата му. И кату отиваши дјатету плачештем на пѫ̀тју, гу стрјати царју̀т* [V,РМ(101)]; ~ *на̀-то́о ла̀нгу́рин* (неранимајко) *ќуте́к тре́бе, не́ дру́го* [ПК,2(69)]; ~ *"Шо-те́-ј, ра̀че́л, шо-са́киш, ја́диш, пи́јиш, ле́гниш, спи́јиш. И са не-зна́јш шо пра́виш, уд-де́к-съ̀ пъ̀ри́те, уд-де́к-съ̀. Чи́м сакиш но́го дъ̀-зна́јш, на́ ти ќуте́ко, ста́ни о́ј-си* [ПДој(153)]; ~ *Трајко чурбаџија пуклон ни дунисе; на наџјо сајбиа атъ̀р му лага* (го почитува); *нас на зарадува, на млади калфи мирифет; на што не слушат деца ќутек, на сите ураче бириќет* [ТГев(297)]; – сп. обичај: за воспитувањето на машките деца особено се грижи домаќинот. Тој ги поучува, советува, кога треба и им *сврекнува* (ги кара), па и ги удира зашто децата *уд ќутек растат* [ТГев(272)]; 2. изр.: **но́го ја̀дé ќуте́к** (= беше многу тепан) ~ *по́лнул е́ште ка́ лѝ-нусиа на̀-Со́лун. Тугáј но́гу съ̀-гувóрше зъ̀-Го́це Де́лчуф. Ијше уф-на́с, ни́а гу-чу́вахле. Е, тугáј, ка́-с зъ̀пъ̀ли́ Ка̀ли́ново, та́тко но́го ја̀дé ќуте́к ут-Ту́рџте* [ВКук,Мал(282)]; **са́м си-па́ла ќуте́ко** (= ги предизвикува луѓето поради што може и да добие мавање) [ПК,2(83)]; **да̀-ти-удра̀т ќутеко** (= да бидеш казнет со мавање, изнатепан) ~ *по́сле, вика́л, да̀-зна́т ти́ја̀ шо пра́ва̀т мо́сто, да̀-ти-курдиса̀т а̀дин фа́к ут-смо́ква, та̀ да̀-та̀-фа́та̀т, да̀-ти-у́дра̀т ќуте́ко, да̀-ви́јш ка́ ки-ка́јш* [ПДој,Ник(166)].

ќуфто́р m ~ *така́ му-ви́кме на̀ не́кој ста́р чове́к ши сéде це́л де́н до́ма и сѐ гувóре, сѐ са̀-л'уте, сѐ не́-мо-ј пугóдно;* со блиско значење: **ба̀дник**

(но без негативната конотација од претходното објаснување) ~ *ка̀-ј сиднáл уф-кăшти тóо бăднико, нă-мójш уд-нéго дạ-сă-мăрдниш* [ПК,2 (118)].

ќуфќýл' m 'кадрав прамен коса пуштен напред' ~ *ко̀·ста и-éј ќуфќýле, ќуфќýле, нé знáл шó нé сјаа-израмнуве лáлчко*; во Кукушко *ќуфќýл'* се употребува, покрај: **грéбин,** за 'креската' на петелот [ПК,2(60)]; [ПК,2(118)].

ќучук adj 'мал' ~ *рашита се ќучук Митра] уд албарут – ду бунарут] си загуби ќучук Митра] срма кулан, алтăнлија] па се врна да гу пале* (бара) [ТГев(370)].

У

у praep 'упатува на внатрешност од нешто' (се употребува паралелно со предлогот **уф**) ~ *"Кáк кулáј дạ-нáјме?" "Кулáј – ричéл – китýрте едúн кạзáн кạтрáн нạврáтта. Тó кạтрáно нé пýште кулáј д-излéзе чувéко". Излúкáрчạто устáнạве, а гáздạта нạпрéди и тáп у-кạтрáно прạпáждe* [ВДој,Н (278)]; ~ *идúн дéн и зạнéли грóзди. Т'á фạтúлạ дạ-јạдé, ạмá н'á зăрну пу-зăрну, л'у сạс-ц'ál груздák. Иднó фáтилạ дạ-јáде, тá пáднạлạ назúм'ạта умр'ăна. Т'á умр'ăла утзмúјчкăта шту бăла у-нétр'ă у-груздáку* [ВБог,Зар(339)].

у–у interj 'изразува изненадување ~ *станáло пéт слúкви. Кáто му-хивидă цáрот, му-ричé: "У–у! Пéт смóкви ми-донсé?! Скóро на-вóнка, нéку да-те-глéдам на-óчите-ми!" – Кáто нéкеш на-óчите да меглéдаш, глéдај-ме на-гăзот* [ВСол, К(294)] – во контекстот има уште еден случај од широката употреба на предлогот **на** наместо 'со': **нéку да-те-глéдам на-óчите-ми**!... **глéдај-ме на-гăзот**.

ý – ýш interj 'извик за терање кучиња' [ПДој(126)]; ~ *тáа кá сă-фтирúла: "Кáжи дă-кáжи, пăрúте уд-дéк сă и нúи тóлко бугáти шо сă-чинúме". "Слýши, мýр, рăчéл, тóлко мăпрăсилú, чúм сáкиш дă-ти кáжум и ки-ти-кáжум" ...* ý-ý-ýш; – во истава регија, во пунктот Фурка запишавме: **чúа – мăрш**.

убạвúна f 'привлечност, красота' ~ *Кạ-напăлнúл Ивáн усумнáјсе гудúни, бúл нóгу сил'ăн иргéн. Он сéкуј дéн шạтáл пукráј Вéрдар пу-зạлéнте ливáди. Тúна па стạнáла нóгу ýбạва мóма, кáку вúла. Зạ-нéјнта убạвúна дăлгу врéме сạ-рạскạжувáло* [ВДој(277)].

ýбạф (и: **ýбуф**) adj 1. 'личен, привлечен (за живо суштество но и за предмет)' ~ *Кạ-напăлнúл Ивáн усумнáјсе гудúни, гудúни, бúл нóгу сил'ăн иргéн. Тúна па стạнáла нóгу ýбạва мóма, кáку вúла* [ВДој(277)]; ~ *Бăлтúата кăжáла: "Убви сýј дрăфца ди-ј-цéпум, áс нé úдум". "Нé úјіи, áма ки–кáжум нạ-кáмно дă-тă-ј-сáбе"* [ВКук,Иц(291)]; ~ *кáмино рéкăл: "Убва бúстра вójчка си-тéче врăз-мéн тýка, árно мé-ј, нă-мóжум ác нă-тéп бăлтúа дă-тисáбум"* [ВКук,Иц(291)]; 2. 'добар' ~ *тạмáм сạ-чинúло пулýнуш дујдéле нарéчниците и пучнáле дạ-кạжýват. Пăрвата рạчéла: "Е, дé-ј жúва и*

здрáва, да-пурáсне гулéма, ýбуф кăсмéт д-и́ма" [ВДој(277)]; ~ *нă-адúн рáзмес ме-j лéбо вáдăн, зăтóо нé мé-j ýбуф. Ká-j нă-двá рáзмеса нóго-j пóýбуф* [ПК,2(97)]; 3. 'квалитетен' ~ *Чурéко сă-нóсе нă-армáсăнте. Сă-прáве уд-ýбуво чи́сто брáшно, а уд-гóре-j нóгу ýбуво нă-шiáрна ут-сáлито тéсто. Нăмáж-на-j ус-шарлáн, а сéтне-j нăсóл'на ус-шиќéр* [ПК,2(132)].

ýбву adv 'нешто сторено како што треба' ~ *дур-дă-сă-нăпрáве нивéстта азăр, свирéја, игрáја, áјд тувăрúја рăбóтта. Уттáм кинисáја нă-цăрквăта утидóја. Сă-извинчáјă ýбву, нивéсттă дăрувá* [ВМег,Цăр (319)]; ~ *рíбник-крáиник сă-прáве ус-кóри шó-j сýкăт жéнте. Адна кóра сă-клáве уддóл нă-типцú́та. Нă-стрéди сă-клáве ýбуво испăржăн крумíт ус-сóл, пипéр и мăгдăнóс, а врăс нéго сă-рéдăт рúјпте и сă-клáве дă-сă-пéче* [ПК,2(97)].

убеле* pf 1. 'направи нешто да биде бело'; 2. изр.: **убеле лице** (= кога некој со постапките направи неговите блиски да се чувствуваат горди и среќни) – по првата брачна ноќ, доколку се покаже дека невестата била чесна (девица), тогаш во дворот свирачите силно удираат на тапанот, исто така ќе испукат со пушка во воздух неколку пати, за да се чуе и разбере дека невестата *била сус рăз и намăз,* и дека им го *убелила лицето* на свекорот, свекрвата, на своите родители и на младоженецот [ТГев(186)] – се разбира дека овој обичај напомнува на едно минато време; во текстот што следува има обратна интенција: оцрнување на ликот на некого, или пак се работи за ирониј̀а ~ *вели на Марин: "добре дојди, господине" – и да му донесе благото ракиа спрăти адето, и пак го спрати дур вунка. И они кату отидоха сите рет на рет, на чилиби Теодорак го чистин'асаха. Пак си собераха набун на Мариновата магазиа, фатили един на друг да вел'ат: "ох! да можими на чилиби Теодорак да му убелими един образ"* [V,PM(164)]; **не муже ни зăб да убеле** (= не се осуди ни збор да каже) – сп. дел од свадбениот церемонијал: среда е *краин* (последен) ден од свадбата. Тој ден на пладне невестата чисти, мете, а *побратимите* кршат, удираат од земја *лисуре* (садови, чинии), *канавазе* (бокали), што ќе им дојде до рака; некои одат до таму што го рушат оџакот, *буарето* (огништето, каминот); се разбира дека ова е штетен обичај, но домаќинот не смее да реагира; *не може ни зăб да убеле* [ТГев(190)].

убéрăве impf – в. **убéре** ~ *гáздата крăдéл, чинувáл, ама пóвике ут-сирмăшти́-те. Нă-измиќáро, нă-тавá дéтто, мó-j мăка óти óде нă-сирмáшките дă-убéрăве* [ВДој,Н (278)].

убéре* pf 1.'украде од некаде повеќе работи' ~ *"Ки-бíде, тí сáмо нă-мéне уртáк дă-мă-зéмиш и íч нíм сă-плáши кој ти-уждирáл шă-мáр". Е уттáм ки-ма:-убéрăт нă-цáро мазáта. Ма:-скăпáли мазáта, уддéли нă-пá:рте* [ВДој,Н(279)]; ~ *сè си-искăжáл óн: "Пишíн, рéкăл, гă-убráме мазáта. Е шó кулáј нај-дéте: кăтрáнин кăзáн турúте, тáм дă-прăпáдне уф-кăзáно"* [ВДој,Н (280)]; 2. 'собере, наполни' ~ *и скăриш́и, да му дадé на Ученúцити лéпот, па Ученúците давáле на свéтут* (народот), *и сíти јадéле, и сă пријадéле. И шо артирисувáле* (останале) *кулáти, и кринáле и убráле дванáдесет кóши пăлни*

[MV,K(256)] – во контекстот се среќава проширена употреба на мн. наставка *-и* кај еднослоѓни именки, што множина по правило прават со наставката **-ови**, што зборува дека наставката **-и** станала општ сигнал за множина – според образец од тур. јазик; 3. изр.: **гу-убрá бустáно** (направи грешка со тешки последици) ~ *áрно сă-зăглăвúл, пудjăдéл нóго пáри уф диќáно, гу-убрáл бустáно* [ПК,2(158)].

убéсе* pf 1. 'убие со бесење' ~ *кажувá на вáс, óшти на Галилéа бидéки, шо вел'ál: шо Човéшнуо сúн úма да си придáди на грéшни л'ýди уф рăцити, и ки си убéси навръз дăрвото, и на трúта дéна ки ужúвéи* [MV,K(334)] – во контекстот *бидéки* се јавува со своето првично партицилно значење: **óшти на Галилéа бидéки**, наспрема употребата во стандардот како сврник; ~ *рéкал: "Ак-сáкте мă-утăпáјте, ак-сáкте мă-убисéјте. Аска бјáх сус-мóо гáзда. Ми-сă-пугýди гáздата крăдéц, ама ут-сирмаштúјте крáде"* [ВДој,Н(280)]; ~ *и гу-зéа, ká му-а-кăжá úстинăта, гу-зéа Мúцо, гу-убисúја. Трú-читúри дéна стујá убéсен тáму* [ВЕв(296)]; ~ *Ут-стрáк шо-с-уплăшúле мăгáрто фăтúло дă-рúка, кóчот фăтúл дă-бýца на-дирéците, а вóлците си-ричéле оти кăрфúи* (клинци, шајки) *кóве кóчот зă-дă-и-убéсăт* [ВМег,Сар(315)]; 2. 'закачи нешто и остави да виси' ~ *и то пусто месу беши враговчина, знаши да вреви и заедноч излезе пот ругозината прет негу. Тојнака, как виде така, стана, заедноч га заколи царјувата мола, га удера и га убеси на чингел'ут* [V,PM(62)]; ~ *Лисúцта си-ги-збрáла фăрл'áнте рúби и си-ги-уднисéла дóма, уфнéјнта дýпка. Ги-убисúла рúбите нă-тăвáно и пá си-излизéла дă-бăрке нéкуј дрýк килипýр* [ВКук,П(286)]; – кога младоженецот ќе се појави по проспаната прва брачна ноќ, *побратимите* ќе го фатат, ќе му врзат раце и нозе и така врзан ќе го обесат на некоја греда; некој ќе праша: *"Што воја чувек висе тука?" – "Гу убисиме, оти е армија и оти краде". – "Аман, што краде?" –"Што краде?! Само да знаши и да видиш. Тоги ки речиш не да гу убесме, емен жив да гу запал'ме"* [ТГев(186-187)]; ~ *Ги удрúха добúцитy, фатúха да флéват на вéткио ихăр. При нóвију ихăр имáло една шýма от мисúрка, óлот га хрăсна. Кату не отúваши прáве, фатú гу, заклá, гу удерá, отúде на крýшата, гу убéси месóто* [V,PM(124)]; 3. 'спушти усни, нос, се намргоди' ~ **сју** (< со редукција од 'си-го') - **убисú нóсо** (= се налути) ~ *а видé от úде мájк-ми, а кó:* (< ќе го) *убéсе нóсо* [ПК,2(195)]; ~ *бурсуклéста сă-вúке нă-нéкаа жéна шió-j сè нал'ýтина, и убисúла дудáците* (усните), *и збрáла вéјште, дă-бéгии уд-н'áа* [ПК,2(26)]; 4. 'се наслони до нешто со сета тежина' ~ *шió-с сă-убисúл-си нăвръс мéн, ќи-мă-урнúсиш* [ПК,2(79)]; 5. изр.: **ми-сă-убисú нă-врáто** (= ме искористува и материјално и секако) ~ *сидняа цéла нидéл'а, ми-сă-убисúа нă-врáто, áска дă-j-рáнум* [ПК,2(176)].

убесува (са) impf – в. **убесе** 2. ~ *и пак тројцата, кату отиваха на пăтју, три-четри дни нататăк најдоха един јунак, којто морето го слúрăкаши сос устата му, и от носот му са убесуваха ледници* [V,PM(44)]; ~ *Вó шó práve? Оде нáпрет, сă-убисýва су-глáвта пăрдóло нă-днá бýка. Удéшчем пóтам*

(пишува: *пăтăлı* – sic!) *адéн ут-аскéрте кǫга-ви́јца: чóек убисéн на бу́кта су-глáвта пăрдóло* [BKaj,Ран (323)]; – ако некој за време на луштењето на класови од пченка најде некуј *груздак* (клас од пченка) добар за *пукајне шапки* ќе го стори *вишало,* т.е. не ги откинува сите *ил'упки* и последните 3-4 листа од класот ќе ги врзе и ќе направи *вишало. Вишалата са убесуват над уџакот* (огништето) [ТГев(347)].

убечки pl. 'украси од злато или сребро што девојките (жените) си ги прикачуваат на ушите – минѓуши'; во минатото *убечките* ги правеле од златници: *уд франги* (напалеон) или *уд лири;* овие пари некои ги остават цели, само ќе им прилепат *врбила* (дршки), а други ги вградуваат во некакви фигури од златни жици, кои личат на тенка, златна *пиужина* (пајажина) [ТГев(136)]; ~ *нă-Бла́гувиц* (име на празник) *нă-мăлéчките мóлички им-дýпат ýшичките, дă-ил-клáдат убéчки. Нă-тóо дéн мóличките сă-зăýчуват дă-мéсат. Дудéк мéсат мáјките им-сóл'ат шикéр уф-тéстто. Прáвăт блáга пугáча* [ПК,2(23)].

убигра́(ј)е* pf 'стекне рутина' ~ *да гу-убигрáјш нă-нéкуј, тó-ј да-сă-нăýче нéшто áрно дă-знáа дă-гу-рăбóте* [ПК,2(119)].

уби́де pf 1.'посети, пр. роднина, болесник'; сп. обичај: – кога има гости (на празник) разговорот обично го почнува домаќинот: *"Е, вија дни таквија са! Зашто и дадел Госпуд, анџак да си одме едни уф други, да са видме и да са чујме".* Штом ќе се напијат кафе гостите си тргнуваат со зборовите: *"Имаме оште пријател'е, трабуве и них да убидме и да и видме што работат"* [ТГев(90)]; ~ *и са напълни сфáдбата л'ýди. Ка флéгал цáрот да убúди сфадбáрите, а видé тáму идéн човéк шо нé бéши примінéт да лúчи за сфáдба* [MV,K(270)]; ~ *ти са молум се да му кажиш] белки ки са ражале] белки ки дојде да на убиде] на нас место нека чине* [(...)]; ~ *от два месенца сетне чилиби Теодорак фати една хизмúкарка дивојка и една стара баба на дома му, да седјат с невестата му кату параиана. Ја он ги остави дома та отиде па на чефлúко, да го убуди* (убиде?) [V,PM,164]; 2. 'проба, вкуси јадење, пр. дали е готово, т.е. сварено, односно дали е засолено толку колку што треба; алкохолот дали е лут и сл.' ~ *чéпни уд-бáница да:-убúдиш кăквá-ј;* ~ *шмăркни адна гăлтка, сáмо да:-убúдиш* [пр. за ракија]; [ПК,2(130)]; [ПК,2(140)].

убидуве* impf - в. **уби́де** 1.– посета се врши (*са убидуве),* освен за празник, и кога има некој болен роднина или пријател и при тоа се носи *пунуда,* како: *пугача, чорба русник, калинка, пуртукал, миндале* (бадеми и др.); ~ *éлиı, кутý сéстри, сă-убúдăвăт. Си дујдéа сáа. Двá дéна сидéа тáм* [И,Гг(120)].

уби́е* pf 'уништи' ~ *трýјца брáтја сă-нăгувури́ле кă-óдат к-а-тéпат лáмјăта. Утúшăл тишúн éн гулém-јут. Фурнăмúјте му-рéкле: "Дéк к-óјш?" – "К-óм к-ă-убúăм лáмјăта"* [ВГев,Мир(273)]; ~ *сă-чýде кáк дă гу убúе, дă му а зéме дујнáгузилúјкăта. Фáшкăт дă игрáат на тáбла. Тáткуто ричéл: "Кój кипáдне, ки-му-ј искáрле óчте"* [И,Гг (114)]; сп. клетва: **далак да та уби́е** (= да настрадаш од тешката болест *далак*).

уби́жде impf 'посетува' ~ *штéркăта сéкуј дéн гу-убúжде;* сп. **шитýрка**-ј

жена што сака многу да шета, т.е. да не седи дома ~ *óна сéгде убíжде* [ПК,2(140)]; кај Саќов (од Кукушко) исто така: **убúжде** [СКук (338)]; в. **убиде**.

убијала pl.'волнени завивачи за нозете, од глуждовите до потколената' [ТГев(134)]; *убијала* носат и *русалиите;* сп. називи на деловите на облеката на учесник на игрите **русалии:** на нозете има *пинци, убијала* (волнени завивачи наместо чорапи) за да му ги чуваат нозете да не му се *подбијат* (повредат од играње), потоа *бели зиври* (тесни бели панталони припиени до кожата), над нив од половината до колената се спушта *фустан* со повеќе бочници, преку половината доаѓа појас, што го зафаќа и *фустанот,* потоа *дулама, памуклија* и одозгора *јамадан* или *копаран,* а преку рамењата накрсно се врзани две марами, преку грбот и градите каде што се сечат и прават *крст* во форма на Х. На главата има *фес,* околу кој е врзана тенка *шамија,* а во раката држи *калăчка* (долг нож, како сабја) [ТГев(224)]; во Дојранско и Кукушко: **убéла** ~ *éдно врéме сă-нусúли убéла... и удгóре нă-врăз нúх пинчáнките ки-гивăрзăт* [ПДој(118)]; ~ *завивáчки занóјсто, нóсаа уфчáрто убéла. Циј-завúјш стăпáлта дóле, нă-горе па ци-убујш кăлчуне. Сéтне си-убýјш пúнците. Ас нé сум нусúл убéла* [ПК,2(119)],

убикóли* pf 'се смести наоколу' ~ *кă дујдé врéме Тýрците ă-убикулúја ѓóл'ут, тýрска вójска, тáм дéка бéа скелúјнăта* [ВЕв(297)]; ~ *он сă-стóри идну-јáстреб. А бре́ - у бре́, а бре́ – дáп нă-тринда́фил'ут. Г-убикóли* (пишува погрешно: убуколи?) *нéго. "Е, мувéле, ами кă-д-ă-скúниме? Шáпка! Кă-д-ă-скúниме?"* [ДК,Ран(141)]; ~ *гу-убикулиле ут-сите страни* [ПК,2 (119)].

убикóлка f ~ *тó-ј ткáјн чăршáф, ус-нéго сă-убикóл'уве кривáто уттрúте стрáни, а идната стрáна-ј дóприна ду-сúдо* [ПК,2(119)].

убикóл'уве impf 'опкружува' ~ *уснéго сă-убикóл'уве кривáто* [ПК,2 (119)].

убисéн adj 1. 'задавен со јаже околу врат, убиен' ~ *и гу-зéа, кá му-акăжá úстинăта, гу-зéа Мúцо, гу-убисúја. Трú-читúри дéна стујá убéсен тáму* [ВЕв(296)]; 2. 'закачен за нешто (пр. за гранка) и така виси' ~ *тăргнáле да-и-гóнат лúчките така-нáка. Вó убисéн кă-бил, сă-свăл'ýва ут-бýкта и свăртýва óкулу аден-рúт и сă-убисýва на-аднадрýга бýка. Ко-гу-вишле аскéрте, сă-субрáле сáта дă-гу-пýл'ат убисéјнут* [ВКај,Ран(323)]; ~ *Удéшчем пăтăм* (sic!) *адéн ут-аскéрте когавúјца: чóек убисéн на бýкта суглáвта пăрдóло* [ВКај,Ран(323)]; ~ *вáа-ј напрéжна и гулéма пувéл'а. Пóфтура пáк катý нéа тóкму: да си милýваш на кулшúата катý тéб. На вúи двéте пувéли, сáто Нóмото и Профúтите на нúх са убисéни* [MV,K(270)] – во контекстот има уште еден пример за проширената употреба на предлогот **на** укомпониран во директниот предмет: **да си милýваш на кулшúата**, што се третира за влијание од влашките говори; 3. изр.: **убéсăно врéме** (наоблачено време, готово да заврне дожд) [ПКук(Гăр)].

убичáj* m 'кога нешто се врши по навика, општоприфатена' ~ *пóсле тáму úмăше дрýги нéкуи убичáи, шó му-вúкăт блáгăта рăкúа... А*

уф-пе́тукут ќи-о́јшă ниве́стăта и зе́тут, ќи-о́диа нă-ну́нкуту дă-сă-го́стăт [ВЕв,Ил(308)].

убјáсне* pf 'даде појаснување за нешто' ~ пăлăмúда = *тре́ва, бо́цкăт ли́стăта ма́лце нă-врắо, гă-ѝма уфни́ските ме́ста, ме́тăр и пу́л мо́ж дă-пура́сне, цве́то нă-мо́жум дă-вигу убјáснул, а́ли го́ре мо́ж дă-да́де пло́т куту гúнгăр, куту то́пче* [ПДој,Ник(122)].

ублáже* pf 1. 'вкуси нешто благо' ~ *ублáј-сј-áа ду́шичкаша, а́ѝни си не́шшо бла́чко;* 2. fig. 'доживее пријатни моменти' [ПК,2(203)].

ублачúна f 'згусната водена пареа на небото, облак' ~ *мори, југрија́ла мисичина пу Сер пол'е, рамно пол'е] пу Јуванови рамни двори, мори, Јувануве вичерале] сирак Јуван не вичере, само гледе горе доле] пу та јасна мисичина и пу темна јублачина* [ТГев(97)].

ублéче* pf 1.'стави облека врз телото' ~ *Нивéстта ќи-ј-прăчéќа нăвра́тта, ќи-ј-прăсéе сфа́тăфтто сус-учумéн, ишќéр и бубăќéрно сéме. Они но́сат на-нивéстта цубé, ќа:-ублéчăт* [ВГев,С(270)]; ~ *"Дéка бé дéца?" "А бă, рăчé, уд-бáјнăта, до́кторо ни рăчé дă-до́ле, дă-јáвăме о́ти дéтто би́ло уздăрвé:но дă-пу́шче цáро пăјто́н и дă-лу-пу́шче кустýл, ру́би дă-лу-ублéчăт"* [ПДој(149)]; ~ *гу-пушти́л уф па́рте, нéјке, нé зи́ме. Гу-пушти́л уф ру́бите, уфмăгăзи́нто, дă-сă-ублéче уф-кăквá ру́ба са́ке. Нé зи́ме, нéјке. О-пушти́л уф-свиро́лто, си-зéл едно́чко* [ПДој, Ник(162)]; ~ *малој моме, дост јубава] пре ког легнеш, пре ког станиш?] – "Пре мама легнем, пре тате станем"] малој моме дост јубава] ког те јублече, ког те сублече?] – "Мама ма јублече, тате сублече"* [ТГев(370)]; 2. 'добие, односно купи облека' ~ *е-сéга, мéн мă-зимáа Гăрците вујни́к. Ка́ уддéх уф Со́лун мă-убличéă гăрчки вујни́к* [ПДој,Пат(171)]; ~ *тéрум чаре́ дă-избéгум, а́мă ру́бите не́ мисă испра́тни, куту сја: вујни́ците ка́ ги-испра́штăт. Ни́й сăфте́ ка́ уддéме, ка́ нă ублича́, ги-дăдéме нăади́н анџи́й ру́бите* [ПДој,Пат(171)]; ~ *Та́ткуто фа̨ти́л да̨-кра́чке. "Ка́к да:-да́м мо́јта мо́ма на-тăргова̨ц, ко: ни́-сме сјурмáси, ду́р не́ ли́че". "Ја́с, ра̨чéл, и́:м па̨ри́ и да:-ублéчум и ди-ј ку́пам са́то"* [ВДој(277)]; ~ *сабáјлината: збо́гум нă-анџи́јата. Анџи́јата гу-спи́ре. "Сéди, ви́ке ту́к, дéте, éс ут-тéбе бугáсво здуби́х. Ес нéмах со́л' дă-си-ку́пум нă-дéцăта, ут- ти́ ка до́јде, бугáт стăна́х, нăправи́х-си а́нут, убличéх си-дéцăта, дă-сигá ка́к дă–бéгши?"* [ВКук(282)].

ублéклу* n 'она што се облекува' ~ *за то́ ви вéлјам, ни́м да сă у́мити: за ду́ша ви, шо ки ја́дити и́ли шо ки пи́ити; ни́то за сна́га ви, шо ки му ублéчити, не и по́вредна ду́шата уф јадéнито, и сна́гата уф ублéклуту?* [М,VK(259)].

ублéчин (и: **убличéн**) adj 'кога врз телото има облека' ~ *да испадна́ле да ви́дат шо сă чи́ни, и си дуј дéле кăд Исус, а на́шле на човéкут убличéн и зачудéн ка му испаѓа́ле дја́волити уф не́го* [MV,K(275)]; ~ *нă-свúти Ла́зăр две́ пу-две́ мо́мички ќи-си-нăре́дăт ко́шнички ус-ѕимбу́л', у́бувo ублéчинки, ут-кăшта нăкăшта пéет ла́зăрски пéсни, а дулаки́нките ил-да́вăт ја́јца и па́ри. Ти́а мо́мички сă-ви́кăт лăзăре́нки* [ПК,2(69)].

ублечки pl. 'остатоци од класјето кога се врши жито' (во др. говори: 'отсевки' односно 'скувал') [ТГев(340)].

ублéчáве impf – 1. 'става облека врз телото', в. **ублéче** ~ *пупăдíйăта чéсто пăта сă-нăйдувáла ус-едúн нúјн кулшúа. Пóпут нă-мужéл дă-гу-пикáсе тóа. Ејн дéн пупăдíąта и кумшíąта решúле дă-сă-вéнчăт без дă-усéте пóпут. Пупăдíąта сă-ублéчăве уф-бéл нивистúнски фустáн* [ВГев,Ґав(274)]; ~ *а зимýве кушýл'та и вóа му сă прăдáаве рóп нă дéтто. Му а дáве пáк кушýл'та, са а ублéчăве Кąрá-Џиндéм, и гу зăвóдуве и гу-нóсе прă Јарăм-Минăрéто* [И,Гг(114)]; ~ *Пóпут вúке: "Пупăдúа, мóре пупăдúа, дóмă-ли си?" – "Амáн брé ýлăв пóпе, ли дéк кă-бúам. Оди вéнчи тúе лýґе, и-здăрвúчăкáки". Пучнáла висéлбăта. Гу-упúăвăт пóпут, гу-ублéчăвăт уф-ąрнăýтски рýби* [ВГ,Бог(274)]; 2. 'облекува нова, чиста руба' ~ *му-веле: "Тате, така и така, џарут ни речи. Сака дă-нă-гостăт, дă-сă-пузнае су-тебе". – "Мăрдек, му веле, јас вудинчар чоек су брашно, кăк ќ-ол у-џáрут?!" – "Нé знáм, му-вéле, такá ни рéчи". – "Е, му-вéле, ут-џáр нé-сă бéга. Ќидójдам." Сă-ублéчфăт, стăнýвăт, ąдăт* [ДК,Лип(114)]; ~ *тáа фăп, ут-пáри ăздисáна. Фăтúла дă-сă-ублéкфа, дă-излéга, дă-си-пýле дрýзи мăжи, дă-си-шúета. Тó нé-гу испýл'ва úч дéка лéже* [ДК,Палј(123);] ~ *Е, árно. Пу-нúкуј дéн вá мăшчéăта сă-ублéкфа, ублéкфа и нéјна ќéрка. Инă-пудуéна, инă-гнýсна бúла. Вáа бúла нóгу лéпа, чýпăта* [ДК,Лип(114)] – во македонскиот јазик придавката **леп** (убав) се среќава длабоко на југ, особено во позападниот дел, што нè тера да претпоставиме дека се работи за архаизам, зачуван на периферијата, во дијалектите, отколку да мислиме дека е во прашање пенетрација од јужните српски дијалекти; сп. **сă-ублéчуве бугатичко** (= носи скапа облека) ~ *си-л'ăгнáле, утринтá пут пéрницăта нăйдéл двé лúри. Пучнáле пóбугáтичко дă-сă-ублéчувăт, дă-сăрáнăт* [ПДој(152)].

ублúжуве (сă)* impf – 1. ~ *нóго сăублúжувиш, нéшто блáго си-јąдéл;* 2. 'се познава дека многу добро е расположен' ~ *ут-кá дујдé ут-кăт-н'áа нóго сă-ублúжувиш, имáло-ј нéка: рăбóтичка* [ПК,2(196)].

убоде pf 'со предмет што има врв нанесе повреда на кожата' [ТГев (249)]; сп. празноверие: ако се *убодете* од трн, треба трнот со заби да се сожвака за да не се 'подлути' раната.

убóр m – в. **уборник** ~ *тăкá сă вúке зăгрáдăнто, шó-ј зă-стóка, не пукрúјно, двóро нă пујáтта, тó-ј убóр* [ПДој,Ник(126)].

уборник m 'заградено место во кое летно време ги затвораат добитите': – во просторот *пуд софа* (вид подрум) зимно време спие стоката, а през летото, кога стоката спие во *уборите*, местото *пуд софа* се користи како подрум во кој се чува жито. Со слична намена како и *уборник* постои и *слонче*, разликата е во тоа дека *слончето* со едниот дел допира до куќата, т.е. како да се наслонува [ТГев(300)].

убрáс m 1. 'страна од лицето' ~ *шó úлма áдин убрáс алúс симúт* (вид пециво) [ПК,2(101)]; 2. изр.: **не даве му убраз** (= прифатените норми во семејството, односно во општеството ја спутуваат личноста да стори нешто во своја корист) – во минатото кога се живеело во големи семејства младиот член на заедницата **не даве му убраз** *ништо сали да купе* за својата жена или за детето; **мăшко убраз**

згазуве, ама убраз не губе (= за девојката предбрачниот однос имал сериозни последици, затоа таа во минатото, независно колку и да го сака младичот сепак избегнувала да остане насамо со него, бидејќи (како што кажува пословицата): *мăшко убраз згазуве* [ТГев(143)]; **не́мум убра́с** (= немам смелост) ~ *не́мум убра́с д-о́дум уф-ни́х га́аре* (по некој непријатен настан); **си-изми́ убра́зо** (= се покажа во добра светлина) ~ *а́рно шо-си-чу́вах не́кој дина́р дă-купи́х шо тр́ибувше, си-прăчика́х го́стто, си-изли́х убра́зо* [ПК,2(192)]; **убра́с му-да́ве** (= го ослободува, му дава слобода) ~ *но́го убра́с му-да́виш нă-де́цта, не́-ј а́рно то́о* [ПК,2(119)]; **ла́јно ми-зăлиши́ нă-убра́зо** (= ми направи голема непријатност, ме посрамоти пред познатите) [ПК,2(174)]; со блиско значење: **мј-о: извăл'а́ убра́зо** ~ *că-скăра́л ус-учи́телката, не́што гна́сно и́-ричел, мј-о: извăл'а́ убра́зо* [ПК,2(176)].

убра́тно adv 'во обратна насока, спротивно' ~ ***ру́жин*** *ej ки́тка, ра́сте висо́ко, дуде́ка не́кој пă убра́тно ви́кăт ру́жа нă трăндафăло. Ру́жин ej дру́го, а трăндафăл ej дру́го* [ПДој(123)].

убру́жен adj 'приготвен' ~ *и фаф-сара́е и́маш'а ади́н ехăр, де́ту седе́ш'а ко́не-му на-зли́ата. И ко́не всé си-б'е́ше убру́жен кату кугá навăрвја* (заминува), *и на-ко́не-му от-го́ре стое́ше адна́ мăгла и фс'е́ сасмагла́та хо́деш'а* [ВДр,ГБ(328)].

убрăзи́на f ~ *чуве́ко и́ма две́ убрăзи́ни, де́сна убрăзи́на и ле́ва. Не́кој па убрăзи́нта и* ***бу́за*** *га-ви́кат* [ПК,2(119)].

убрăзу́ве* impf 'формира'(иако информаторот го употребил овој збор, сепак тешко може да се прими за народен) ~ *ко́ дуј де́ ре́т дă-до́јде Апусто́л дă-убрăзу́вăт че́ти сус-дру́зите вујво́ди шо-бе́а зă-Во́дин, зă-Ле́рин, утиде́ нă-тăкво́то, нă-То́де му-ка́жа́ тăка́ – тăка́* [ВЕв(298)].

убра́ште* impf 'она што е горе го става долу, и обратно' ~ *Дуј де́ме нă-адно́ ме́сто, ти́ă пилива́не зăпăли́а адна бу́ка, că-убличе́а, că-чини́ă. А на́с нă-бе́ре ли? По́т, ти́ă ру́бите си́те мо́кри. Ка́ ги-убрăшта́ме, це́ла ве́чăр су́ши, дума́н изле́ве уд-на́с. Трăгна́ме утта́мă. Ас бо́л'ăн га́ре, că-рăзбуле́х но́го. Шо́ ти-мо́же, у́мри а́к са́киш!* [ПДој,Пат(174)].

убра́штине n 'обраќање'– в. **убра́ште** ~ *та́-ј ви́ла, дăрвăна, ус-шти́ри зăба (рога), зă-збу́рне, за-убрăшти́не сла́мта – ка́ вăрши́ле нă-гу́мăнто* (објаснување за називот *јаба*) [ПК,2(55)] – во контекстот има случај кога вокалот во група со сонант се редуцира и антиципира: **нă-гу́мăнто** (место: 'нă гумното'); има и други случаи; повеќе забележивме кога вршевме анкети во с. Турново, со бегалци од пунктот Амбар Ќој.

убуви́на f 'кога нешто се чувствува како пријатност' ~ *Така́-ј пред да зăвăрне до́ш ле́тно вре́ме... ши́ умăрни́к би́ше ва́адин, ќи-пу́кне чуве́к. Ка́ завăрна́ убуви́на* [ПК,2(121].

у́буво adv 'прикладно, како што треба' ~ *на-Ацо зăбуле́каро пузла́тни дă-му -că-ра́цто. Шо у́буво ли-ј-нăпра́ви зăјпто, си-ја́дум кут ус-мо́ј зăбе* [ПК,2(189].

убу́јве impf 'става чорапи, кондури на нозете' ~ *Ниве́стта ќи-ј-пра́сее сфа́тăфто сус-учуми́н, шиќе́р и бубăќе́рно се́ме. Они но́сат на-ниве́стта цубе́, ка́-убле́чăт; папу́ци а-убу́јве де́вирут, ќа́-носе пра́т ку́мут* [ВГев,С(270)]; ~ *"Ма́чинце, а́ј гу-јзе́ди ми́шут" – ре́кăл. "А-а,*

ја́ гутóва-сум, с-убу́вум, óш ăдна́ пи́нца и с-убу́х и вӑрвум". Утта́л ла́чкӑта нӑ-ми́шут, ми́шут нӑ-уфча́рут, уфча́рут нӑ-вӑлкут, вӑлкут нӑ-би́вулут [ВКук,Иц(292)]; сп. дел од песнатата што ја пејат посестримите кога ја даруваат невестата: *~ јубујаја ти, моме, памукли чурапе] јуд јунак купени, јуд девир дунсени!] јубујаја ти, моме, кундуре, папуци] јуд јунак купени, јуд девир дунсени* [ТГев(179)]; *~ Малој моме дост јубава] кој те јублече, кој те сублече?] – "Мама ма јублече, тате сублече"] Малој моме, дост јубава] кој ти јубујве кундур папуци? – "Мама ми јубујве, тате субујве"* [ТГев(370)]; но исто така *" сӑ убујват"* и панталони и гаќи: **си-ј-убу́ве га́штте**; *~ зе́л дӑ-ви́ке: "А-бă-мӑјму́н за́при-бе, за́при-бе". "Ни́м игра́ј, викал, кој тӑ нӑка́рувӑ д-игра́јш?" То: ги-виде́л ко́јзте ка́ игра́ат о́ро, си-ј-убу́ве га́штте и не́ удде́л пӑр не́го би́ле, пра́во до́ма удде́л* [ПДој,Ник(162)].

убуга́те* pf 'стане богат, имоќен' *~ удéх уф-едúн гулéл грáд – цáрски. Сиднéх уф-адúн анциúја сирумáх. Убугатé чувéкут áрно, éс лýда глáва, се-зăсăкáх сус-цáрската мóма* [ВКук(283)]; *~ кату виде жената му, ча тојнака убогатил млогу, фатила да гу јаде кату червше дăрвоту, да кажи на неа как чинил тојнака* [V,PM,81].

убу́фки pl. 'чевли' *~ не́мум и́ч убу́фки, нӑ-мóжум д-испáднум нӑ-вóнка. Сáк-си-кýпум вáа нидéл'а* [ПК,2(119)].

убӑрне* pf – в. **убӑрнуве** 1. 'сврти' *~ Лил'ана за рăка ја фашке] и што си веле ем гуворе:] попуве, млади ѓакуве] си убрнајте другјут лист] куту за винчајне лладенци] оти бах умрин – јуживех] пишман са чиних не јотидех* [ТГев(214)]; 2. 'стави на другата, обратната страна' *~ а-у, и ви́а дујдéте, нéкуј вӑлк се-ј убӑрнáл нéгде; ка́ сӑ-ришúте дӑ-дójте кój знáа* [ПК,2(180)]; *~ знáчи áк пулýпиш нéшто, áк гу зӑтвóриш уд-гóре, или до: убӑрниш нáопко* [ПДој(120)]; сп. – кога се врши жито: *~ зимáјте-ј кӑрпӑлójсте* (вид вила), *убӑрнéјте слáмата, збрáјте жúтто* [ПК,2(65)]; 3. изр.: **убӑрне очи** (= погледна) *~ "Дубрýтру, јунáче!" – Дáл ти Бóк дóбру, дéду! – Ка́ ти-вӑрве сúнку, урáјнту? – Ми-спóре дéду, нóгу ми-спóре. – Ами кój тӑ-нáучи́ тӑка́ спóрну дӑ-óрăш сúне? Урáчут убӑрнáл óчи нӑ-нéбту: "Гóспут, дéдо, Гóспут мӑ-нáучи́"* [ВВод(310)]; **лошо на арно да убрниш** (= лошите намери на некого да ги смениш во добри) *~ "Господи Боже и Св. Танасе* (или друг светец за кого се слави), *ка е арно така да дадиш! Господи Боже и свити Ѓорѓе, на душмајне на врат им стани, басрет им фати. Господи Боже и Свити Димитрија и унадашна* (< 'оној ден, прекутре') *свита Нидел'о на помуш да ни бидиш, лошо на арно да убрниш* [ТГев(210)]; **не знам што да убӑрним** (= овој израз се употребува кога се потенцира дека некој близок (роднина или пријател) многу ретко доаѓа на гости; *~ и как гу ви́де снахá му, стана́ гу земá за ракáта и му вéли: "óх, бráче, нé знáл што́ да убӑрнимп: на́ то́лку годúни и ти éднóч си дошéл да на повúдиш"* [V,PM,148]; *~ видéјте кój úде, дӑ-убӑрним нéка: кирмúда* [ПК,2(119)].

убӑрнуве impf 1. 'тоа што е долу го става горе' – во контекстот: *враут* (послано жито на гумно) *сӑ убӑрнуве* (пишува 'убрнуве') долниот слој се става горе за

да дојде во допир до ножевите од *дикајната* со која житото се врши [ТГев(338)]; – наутро кога *враут* (жито распослано на гумното), е сé уште *цал, убрнуве се сус вили* [ТГев(340)]; ~ *ąрманџија-ј чувéк шо рăбóте пу-гýмништа, óн убăрнуве врáо, вée жúтто, мéте гýмăнто* – во долновардарските говори, вокалот во група со сонант, во неакцентска позиција, често се антиципира, за ова в. во заглавната единица: **убрăштине**; во истиот контекст како морфолошка посебност се јавува употребата на наставката **-ишта,** кај двосложната именка 'гумно': *рăбóте пу-гýмништа*; во села меѓу Кукуш и Дојран (с. Алексово) запишавме и: **лебишта,** наместо 'лебови'; 2. – **(сă)** 'се свртува' ~ *Тó камилáринот íлмаш'и идна́ тоnýска на-ракáта а-удрí идна́ тоnýска си-рацúnú либин'íцата, пл'íсна идна́ óда, пéтстотúн'и камúли си-удáвиха. Си-убрăнава му-вика: "Тóлко тéј лаж'áта?"* [ВБог,Бал(299)]; ~ *кóга сă-тăркáле сă-убăрнуве* (објаснување за гл. **сă-вăргáле**) [ПДој,Ник(131)].

убужаве* impf 'има симпатии кон личности со висока успешност во различни области особено во доменот на семејните односи, со давање на лични примери'. За илустрација: *~ кумúшúкта Стójна бис чувéк бис мăш сáма ги исчувá, ги изучú дéцта и зă тó нóго дýши га убужáват* [ПКук(Гăр)]. Односниов глагол го немаме сретнато во други контексти.

уварда adj 'тој што не е скржавец, што е дарежлив' – *думаќинот* не седи *ајл'ак* (без работа). Тој дава пример на другите во работа, штедливост, јадење, пиење и во сè. Добриот и паметен *думаќин* обично не е *трошкаџија* и *уварда* – да чести кого ќе стигне [ТГев(282)]; *~ áко-ј увăрдá ки óде уф-кавăнéто, тă-чăстýве нă-тéбе, нă-мéне* Дој; во Пат: **пумéрт** [ПДој(116)].

ув'áрова* pf 'прифати нешто за вистина, поверува' *~ јáс ако ви рéкох за земални рáботи та ни ув'áровáхте, áли как ште ув'áровате ако ви кáжа за небéсните?* [ВДр,ТЕв(327)].

увáти (си)* pf 'се намести'(?) ~ *мувíка нă-тáтку-му. "Ајди тáти, éла дă-жúвиш сéга уф-Скónје, уф-грáдут. И си-гу-зé тáтку-му тáм. Јáс кăту вúдих шо стáнвише тáм, бóгăми и јáс си-увáтиј тáм"* [ВЕв, Кор(306)].

увдéне pf – в. **увдéнуве** ~ *íч нé-м сă-вúде, нă-мóжум да-увдéнум úгăлта* [ПК,2(119)] – во контекстот имаме случај кога вокалот **а** (читај редуцирано **ă**) во група со сонантот **л** се антиципира, групата **-ла-** се изменува во **-ăл-**, па оттаму **иглата** се среќава како *úгăлта*; возможно дека во случајот помогнал изговорот на некогашното вокално **л,** како **–ăл-** (сп.: *жăлт, вăлк* и сл.); до слична измена доаѓа и кај групата -ра-, што се изменила во **-ăр-,** пр. **гăрдина** од градина (според изговорот на некогашното вокално **р** = ăр), пр. *гăрне, вăрба* и сл.

увдéнуве impf 'внесува, провира конец, или нешто слично, низ иглини уши, односно низ некој тесен простор' ~ *уф-бăрдуто* (дел од разбојот) *сă-вдинýват нúшките. Тó-ј нăпрáвино уд-двé дăрфцта кут-лéтвички мăлéчки, муѓи них-úма тăрскички нăрéдно, сă-вúкат зănци; уф-тиа зănци сă-увдéнуве уснóфта кá ткájме* [ПК,2(28)].

увéже (сă)* pf 'си врза нешто на грбот' ~ *ká-ќ сă-увéјши нă-гăрбо сăчки ли, трéва ли тó-ј рăминúк* (или: *увéшка* – в. таму); *дујнцéх áјн рăлминúк сăчки зă-пéчне лén* [ПК,2(99)].

увéшка f 'заграб сено, може да се врзе на грб' [ПДој,Фур(122)].

увјахни pf 'се качи на превозно средство, во случајот човек на човек' ~ *тогас момата рече на татко ѝ: тате, сега тинака да идиш нетри, да седниш при негу и да му речеш, ча фчара не можах да ти дам каришлак, ама сега да ти кажа, ча јакушут, што сакаши да си увјахнили един на друг, тој беши за да зборували един на друг* [V,PM(54)].

увјахнат* adj 'овенат' ~ *аку сакаш да га докиласаш, дувечира, кога ке да си легнити, таму она дека ки спие, аку е моля, утринта ке да е тревата увјахната, пак аку е јунак, тревата ке да е росна* [V,PM(71)].

увéс m, bot. 'житна култура, овес' ~ *Ми-шió рăбóтăхме? – сéехме сéдби, тит'ýне, бýба. Сéдбăта знáчи тăвá сиíдбăта шió-j, шió сă-жнúи, шió сă-вăрше: чинúца, рăш, ичмéн, увéс. Пóсле сéехме мисúрка. Тáа тýк и-вúкăт чинúчка* [ВКук,Шт(289)].

увижáлник m 'нешто што се носи врзано на грб' ~ *ká-ќ сă-нăтувáриш на-гърбо сăчки* (суви прачки), *ил' па сéно, тó-j увижáлник* [ПК,2(119)].

увúсне pf 'наслони' ~ *ká ми-сăувúсна нă-рáмто ќи-мă-урнúсше* (обори) [ПК,2(119)].

увúшче n 'дрвото што ја поврзува колата со јаремот – руда' [ДК,Емб (104)].

Уврата top. 'рамни ниви во околината на с. Ловжа, Драмско' [ЈИ,Ии... (209)]. Авторот Ј. Иванов укажува дека **уврат** се јавува со значење 'синор' и дека е изведен од коренот 'врти'. Имено споменатиот корен упатува на значењето на зборот што ние го имаме констатирано при анкетирањата за Земјоделската терминологија во македонските дијалекти: 'место во нивата каде што орачот врти со ралото или плугот'. Зборот **синор** делумно е од земјоделската терминологија и тој значи: 'граница, меѓа меѓу ниви' – според БТР, но во македонските говори се јавува и со проширено значење: 'граница меѓу области па и држави'.

увре́ди pf 'упати кон некого навредлив збор' ~ *ă зăнéсфа нă-дóктуру. Дóктуру му-вéле: "Шó-ти-е? Шó тă-бóле? Кáжи!". А упúтфа, óна: "Мjáууу!" Му-вéле нă-сúн-му: "Тýка úма нúшчо. Нúкуј ă-увре́ди вá. Зéф-си-ă дóма!"* [ДК,Палј(125)] – во односниве говори (југоисточни) паралелно се употребуваат **ништо** и нешто, **никој** и некој.

уварза* pf 'оддели едно од друго, работи што биле врзани' ~ *Лáзар испаднá нáдвор. И испаднá умрéнjут, варзá и на нóзити и на рăцúти субрáни, и на лúцито су савáн завиéн. Вéли на нúх Исус: Уварзájти на нéгу, и уставéjти гу нéка си óди* [MV,K(288)].

угáлин* adj 'непристоен, лигав' ~ *Кадúата, кату не чúниши хáз да úма таквúj мáлки дéца прéт нéгу, зашто удроман'аха óни сéкакви лáфови. Тój, кату ги úмаши децáта угáлина, му речé: "ади сúнку, виа удéjти на дрýгата удajá"* [V,PM,25] – во контекстот имаме уште еден пример за проширената употреба на предлогот **на** наместо 'во', кога укажува на внатрешност: **удéjти на дрýгата удajá.**

ýгар(а)* m 'изорана, непосеана нива' ~ *нăправ-ja ýгăра, дă-сéтне ќи-вújме шо ќи-гă-сéjме; ýгарта сáк* (треба) *сă-сée* [ПК,2(119)]; ~ *Бужано, моме Бужано, Бог да jубије татко ти!] што си прудаде чифликут] двеста*

пугони ливади] триста погуна угаре!] там ки се собур субере, тешко џилезо да фрл'ат] кои ки натфрле џилезо тој ки ја земе Бужана [ТГев(102)].

угла́дне* pf 'почувствува глад' ~ *Фа́тани за-рӑка Ива́н и Ти́на нисшу́мата тъ̆ргна́ле да-о́дат... Уфдалечи́нта гу-виде́ле гра́до и рӑдо́сно са-упати́ле пре́ма не́го. Дудека да сти́гнат ду-не́го, угладне́ле* [ВДој, 276]; ~ *и то́јнака га зема́, оти́де, га закла́, га удера́ кожа́та, га чини́ мја́х, га напъ̆лни во́да; ги зема́, ги закара́ на́ карта́лот, ги товари́, и то́ј вјахна́, фрӑкна́. Карта́лот ту́ка та́мо угладн'а́* [V,PM,136]; ~ *зашо́ угладне́х, да ми дадехти да ја́дам, же́дин бе́х, да ми напуихти, бе́х јабанџи́а да ми прибра́хти, го́лин бе́х да ми убличе́хти, са разбуле́х, да ми убиде́хти, на апсана́та бе́х, и си дујде́хти кӑд ме́н* [MV,K (283)]; ~ *то́јнака киниса, си отиде, тјанака сјакла една парча месу, от она мрӑша, тури да изготви, гу чекаши и негу да дојди. Тој забави млогу, тјанака угладња, извади што е да јади, ама не можа* [V,PM,62]; ~ *и сас мӑра врјаме мачката ги оплаши мишките, немаши што да јади веки; мачката угладња и, дека гледаши човек, отиваши покрај човека* [V,PM,109].

угладну́а impf 'станува гладен' ~ *да ка́ си загуби́ имӑњото, сӑ чини́ скапи́а но́гу на то́а се́ло, и он фати́ да угладну́а* [MV,K(281)].

угла́мник* m 1. 'јаженце со кое се води добиток (коњ, магаре)' – ако коњот е *ашамија* (неискусен) па не сака да оди право, *уд угламнико ќе* му направат *ништандрк* или *ил'мек* (замка) што му се запнува на долната вилица на коњот [ТГев(419)]; ~ *"Ајде та́тко, ве́ле не́мӑј га́јле! Наўчу уд-не́го по́јќе. Уоо́п, сӑ-чи́не идну ко́јн. – "Вја́ни та́тко!, ве́ле. Се́га, ве́ле, ќи-мӑ-изва́јш нӑ-пӑза́рут, бигојте ко́ј ут-ко́ј дӑ-мӑ-ку́пе, а́ма ти́ угла́мникут не́ма дӑ-му-гудавӑш"* [ДК,Рам(141]; ~ *до́бро-а̨ма то́, ка дујде́л ду-не́гавата кӑшта, ме́сто па́ри да са́ке, удде́л и на-ка̨ми́лта та́п угла́мнико, гу-се́че, гусва́ле тува́ро* [ВДој,Н(279)]; ~ *то си оде сус-пулвин угламник. Он штае камилта оде пу-него. Ка завъ̆рте едно време – нема камила. "Егиди, ми сега? Морум да-му-кажум, нема как"* [ВДој,Н(279)]; – во контекстот го среќаваме лексичкиот архаизам **штае** (и: **штаа**) 'мисли, претпоставува'; сп. во рус. јазик; 2. изр.: **му-тури́ угла́мнико** (= се кажува за оној што под притисок го променил однесувањето на добро) ~ *же́нта му-тури́ угла́мник, бе́лки ко-би́де чуве́к и не́го. Гле́дум не́ пи́и га́аре* [ПК,2(178)].

углидуве (се) impf 'го гледа својот одраз во огледало (односно во вода)' ~ *извор вода извирала] малка мола налијвише] ув вода се југледуве* [ТГев(348)]; ~ *во́а, кӑ сидел до́ма сус дујна́-ѓузили́јкӑта – ка стӑнува́ле са̨ба́алин, сӑ-углидува́ле на углида́лто, он пӑ вил'а́л: "по́-сили́н јунак не́ма дӑ-и́ма на све́тут". Ка̨ удира́л на зи́дут гутурува́л* [И,Гг(112)].

углида́ло n 'направа од специјално обработено стакло на кое се одразува она што се наоѓа пред огледалото' ~ *во́а, кӑ сидел до́ма сус дујна́-ѓузили́јкӑта – ка стӑнува́ле са̨ба́алин, сӑ-углидува́ле на углида́лто, он пӑ вил'а́л: "по́-сили́н јунак не́ма дӑ-и́ма на све́тут". Ка̨ удира́л на зи́дут гу-турува́л* [И,Гг(112)].

угниште n 1. 'дел од куќата каде што гори оганот'; 2. fig. 'дом, куќа', сп. клетва: **да даде Госпут, глогув**

кол на угниште да ти се забоде! (= куќата да ти стане пустелија, обрасната со коров) [ТГев(319)].

угноси* pf 'почувствува одвратност' ~ *царицата как гу видела са угносила и му вели на царју: "дека гу најде то човек и ми гу си донел тука аф кăштата? Скору да ми гу липсаш от тука, ча ми е гнус"* [V,PM,58]; ~ *ја извади Ил'у кралицата вунка, ја занеси на царјут. Тја, как го виде царјут, си угносила и му вели на Ил'а: "на такос мăж ме докара!"* [V,PM(173)].

уговóри* pf 'даде одговор' ~ *гуворíа на нéгу Чифýтити: Нúа úмами нóмо, и катý нáшот нóмоту трибýва даýмри, óти на нéгу му сă кажýва Господíноф Сíн. Ká а слушúй вúки Пилáту такфój лáф, нóго сă уплашúй. Да флизé уф авлíата пăк, и му вéли на Исус: Удéка си тú?. Исус нé си угуворú úч на нéгу* [MV,K(293)].

угојка f, bot. – во селата во Гевгелиско спроти празникот *Ѓургевдин* девојките одат в поле за да наберат трева *угојка* со која ќе се опашат околу половините и така ќе спијат, наивно верувајќи дека ќе се поправат, т.е. ќе се *угојат* [ТГев(67)].

угóле* pf 'осиромаши, односно остане без облека' ~ *кăжувáли: "А-бе, нăедикój-си áн јáдине, пíјне бес-пáри, сáмо зă-адná прúкаска". Ка-чýл нéјнијут л'убóвник, рéкăл: "Брéј, зăмéне мéсто!" Ама ка угулéл пăк! Ка удрипувéл!* [ВКук(283)]; ~ *Јóвăн утíшăл у-цăркфа дă-г-упíта пóпу, дă-му-кáже кój-е тó сити–Јóвăн шу-тóлку пăти гудíшно му-слýжăт и шу-íма тóлку гулéма чéс. Кóа гу-вíшăл тó, Јóвăн сúти Јóвăн бóс у-вóдăта викнáл: "Еее, сирумá сити–Јóвăн, и тí иптéн си-угýл'ăл"* [ДК,Деб(153)].

угорен adj 'вжештен' – човек што е каснат од бесно куче може да се разболи, да *избеснеје*, да биде *фатен уд бес*. Сп. народско "лекување": за да оздрави на болниот *сече му се бес:* со остар брич се засекува онаа жиличка што ја имаме под јазикот за да истече малку од "бесната" крв. Некои се лекуваат на овој начин: се наполнува каца со вода во која влегува болниот, така што водата да му достига до устата, потоа се зема *угорен вршник* (сач) му се става на темето и се пече болниот колку може да издржи [ТГев(237)].

угра́де* pf 'направи преграда, оддели едно од друго' ~ *тăкá ки-си-а-прáјме су-тúе, ки-си-а-угрáдме та ки-пóчне да-си-шúете бýпта пу-вéјкта, сáке да-вúе кужýрци и ýтринту пá тăкá* [ВМег,Сар(318)].

уграден* adj 'нешто со ограда' ~ *сум сунила, мале ми, сăбута на вечар] сме имале, мале ма висока кула] висока кула мале ма, вишни сарáји] пред сарáји, мале ма, бахча јуградена* [ТГев(101)].

угрее* pf 1.'кога ќе се појави сонцето или месечината' ~ *и Кулýф, дур не угреá слáнцето, не излезé вăн. Ету дојдé кадíјскиј човéк, му вéли: "ej Кулýф, не глéдаш ли, ча угреá слăнцето, да излéзиш от удајата, спроти пазарлáкот"* [V,PM(11)]; – кога посестримите ја испраќаат невестата ја пејат оваа песна: ~ *ја испадни мила, мила мале!] што добро ти носме:] јуф момчуви двори] сл'нце југријало] јуф момини двори роса зарусила* [ТГев(181)]; ~ *југријала рана звезда, брке место да кундисе] место не ја харисуве...] харисала, биндисала ф-тија попови јудаји* [ТГев(52)]; ~ *мори, југријала мисичина пу Сер пол'е, рамно пол'е]*

пу Јуванови рамни двори, мори, Јувануве вичерале] сирак Јуван не вичере, само гледе горе доле] пу та јасна мисичина и пу темна јублачина [ТГев(97)]; – во југоисточните говори турското влијание е поизразено што се забележува и во составите во кои именка се јавува како атрибут на друга именка, без придавско образување, сп. од контекстот: **југријала мисичина пу Сер поль̀е** (наместо 'пу Серско поле') ~ *кираџијте* како и *арабаџијте* (тие што вршат превоз) одвечер се договараат кога наутро ќе тргнат: *укулу зори, прад зори, зора ка ки удре, Нишајне* (име на група ѕвезди) *кога ки зајдат, Квачка кога ки угреје* [ТГев(422)]; ~ *лигнах да спијам доцкана, кога* **квачка** (име на созвездие) *бише угријала* [ТГев(11)]; или: ~ *кога станаме мисичинта не бише угријала* [ТГев(17)]; – и воопшто кај постарите луѓе времето многу често се мери не со часовник туку со природните знаци: *ка̀ усамна̀ на нидéлта, Мариìа Маг̃... и Мариìа Ис... таргувáле миросливо бáлсам да óдат̃ да г̃у мáжат̃. И нóг̃о рáно на таа нидéл'а утúшле на г̃рóбот̃, ка угријá слáнциту* [MV,K(255)] – во контекстот се забележува проширена употреба на предлогот **на** наместо 'во': *рáно на таа нидéл'а*; 2. fig. 'кога некој настан ќе донесе радост, спокојство' ~ *ај-мóре, глéт-си-кéјфо, ká-j Гóспо нѐ-j нúкуј, нé знáа чувéк уд-дéк ко* (< ќе го)-*угрéе* [ПК,2(180)]; ~ *љýди што си наóѓат на темнúца видéле гулéм вúдело, и тúи што седéле уф сéлото, и умрéнити дýши, угриá вúделот на нúх. И тóга зафатú Исус да кажýва* [MV,K(309)]; **нé-сум слáнце дă-угрéм** (= не можам на сите да им угодам) [ПК,2(181)].

угрево слăнце n 'страната од каде што изгрева сонцето, исток' ~ *и тојнака право каза на мечката: "ки ида каде угрево слăнце да терам кăсметут". Мечката му вели: "ти са мол'а, кога ки идиш на слăнцето, да питаш и за меника"* [V,PM(99)]; с. Постол се наоѓа *на иден рид што јаваш-јаваш се чина понисук ут кăда-ј селто да на долу. На угри-слăнца и на зајди-слăнца има цел ред ридиштата и долиштата што се свăршуват уд една страна су вардарцкото поле, ут друга страна су Слајнцата* – топ. [ME,P(70)].

угрúјвајне n 'времето кога се појавува сонцето, ѕвездата, месечината' – *кираџијте* како и *арабаџијте* (тие што вршат превоз) одвечер се договараат кога наутро ќе тргнат: *укулу зори, прад зори, зора ка ки удре, нишајне* (име на созвездие) *кога ки зајдат; прад сл'нце угрúјвајне* [ТГев(422)].

угрăздăвéјн adj 'тој што има зарипнат глас'; го викаат уште и: **гăрлéсин** [ПК,2(36)]

угувóре* pf 'прозбори' ~ *ричé Гóспот на Ученúците негови: Да си чýати ут сфéтут, óти ки крéнат рăцити навраз вáс, ки ви нóсат на цáрови и на бéзити зáрди мójто úми. Илим вúи да си стóити на ýлут óти јáс ки ви дáдам ýста и софúа, што нé ки мóжат да ви угувóрат* [MV,K(317)]; ~ *устанáла тéшка Елисавéт жéна му, и сă скрúиши сáма пéт мéсеци. И му дујдéл врéмиту на Елисавéт да сă рóди, и сă рóди дéти. И слушáле иникатóри што седéле на тá кýка и сакáле да му кáжат на тáткому-то úми Захáриа. И угуворúла мáјка му и ричé: Нúм, тукý Јоáн ки си кáжи úмиту* [MV,K(321)]. Во зам. форма **иникатóри** (= некои

други) е засведочен архаизам, што во досегашните истражувања на југоисточните говори го немаме сретнато, но затоа присутен и во западните и во источните словенски јазици, сп. чеш. **jiný** со првично значење 'еден', а подоцна 'некој друг' + рус. **kotorый** 'кој'; ~ *си ло́лиши на не́го ем ве́лиши: Афе́ндо, де́тито ми ле́жи уф ку́ќата фате́н, и но́го сă ма́чи те́шко. И ве́ли Исус на не́го: Ја́с ка́ ки до́м ки гу лекува́м. И угувори́ јузбаши́јата, да ричѐ: Афе́ндо, не́ сам вре́дин да ли до́јдиш (*пишува: "да му дојдиш") *уф стре́ата; туку́ са́л да ре́чиш, и де́тито ки ми сă лику́ва* [MV,K(264)]; ~ *то́га му са варна́ Исус, угувори́, да му а ричѐ на не́а: А же́на, но́го и гуле́ма ти и ве́рата тфо́а, кату́ ка́к а милу́ваш, да ти са чи́ни. И сă лекува́ ни́њата ке́рка на то́а ча́с* [M,VK(272)] – во контекстот вокативната конструкција се изразува со номинатив: **ричѐ на не́а: А же́на, но́го и гуле́ма ти и ве́рата тфо́а** (в. **удгуворе**).

угуди (са) pf 'се згоди' ~ *му дуј*дѐ *вре́мито да фле́зи уф проскомидија́та кату́ как има́л адѐт накри Бо́га; на саа́тут на проскомидија́та, сă угуди́ да тилниатиса, ка́ фле́гал на Господи́ново валта́р* [MV,K(321)]; ~ *секој шо има удена ут Солун за Пазар, Воден или Битоља, или па уд вија трита градишта за Солун, токмо на четăрдесит километра на зајди-сланица ут Солун са наоѓа истум до друмут иден гулем извур; тука да се угода чувек на некој делник-ден, ки вида ногу жени* [ME,P(68)].

угури́на f 'високо место, угорница' ~ *лу-ве́ле: "Ја́ска гăздăри́цăта ă но́сăм и у ме́ут и́ма, и ја́с, три́-чити́ри ду́ши снӑ, а ти́, ду́ша идна́ "че́кăј-мӑ" ви́кăши. Пу́лиш ја́с ко́лку то́вăр и́мӑм, а ме́стуто – угури́на". А чо́икут му-ве́ле: "Же́но, у́рви сă, ва́а угури́нта дă-пуми́ниме, па се́тне па́ ки-сă-ска́чиш"* [ДК,Ран(138)].

уд prаер 1.'укажува на почетен момент од нешто' ~ *нă-лиси́цăта и́ сă-прăјăде́ли ри́би. Лигна́ла нă-ади́н дру́м и сă-чини́ла са́нким у́лрăна. Пу-то́ дру́л вăрве́ли уд-вре́ме нă-вре́ме пăзăрји* [ВКук(285)]; 2. предлогот уд – се јавува наместо предлозите: **'до'** ~ *Апусто́л вујво́да гу-зăгрăдиме. Ба́м – бу́м. А утипа́ни о́ни ут-се́луто и-извăди́ја. И-свăли́ја до́ле, и-клăде́а нă-кунлу́кут, три́те вујво́ди шо бе́а. По-ăдно́ вре́ме ути-ди́ја и-зăкупа́а нă-ăдно́ ендек ут-гро́биштӑта* [ВЕв(298)]; ~ *на т҃о́а вре́ми, и́ди Исус на г҃ра́да Сам... бли́зо у҃т се́ло҃то шо му даде́ Ја́ков на Јо́сиф на си́н му. Да т҃а́му бе́ши Јако́вува буна́ро҃т* [MV,K (256)]; **'на'** ~ *ка́ си ути́ди ви́ки о́н, то́а шо бе́ши зе́л пе́ти карагро́шови, и рабу́ти́ су ни́х, и чини́ ка́р о́шти пе́т карагро́шови. И то́ шо а зе́ две́ти, и о́н така́, и чини́ ка́р о́шти две́. То́ шо а зе́ идно́то ути́ди да купа́ на зе́мнјата, и гу скри́ зла́тоту ут а́гата* [MV,K(270)]; ~ *да ка́к ки изва́ди ви́и о́фци, о́ди о́н понапри; и о́фците о́дат пу не́го, о́ти му-гу зна́јат гла́сут. Илим на чу́з не́ о́дат пу не́гу, туку́ бе́гат ут не́гу, о́ти не гу зна́јат на чу́здуто глас. Да па му ричѐ на ни́х Исус: Исти́на, исти́на ве́л'ам на ва́с о́ти ја́-сам вра́та ут о́фците* [MV,K(318)]; ~ *ка́ флизе́ уф ку́ќата, не уставѝ ни́кој да фле́зи, туку́ на Петро и на Исус и на Лазар, и на та́тко ут мо́мата и на ла́јка* [MV,K(276)]; ~ *му вел'а́ на ни́х Исус, е́м ричѐ: Мо́а т҃прика́зна не́ и мо́а, т҃туку́ у҃т т҃ш҃о́ шо*

ми пушти́. Кój сáка да слу́ши мóа пувéл'а, ки разби́ра за прикáзната, утдéка ут Гóспоп, и́лим јáзе уд у́м сạ прикáжувам [MV,K(256)] – во контекстите предлогот од упатува на посесивност, што доскоро се третираше како специфичност за западното наречје, позајмена од балканската јазична алијанса; за ова в. во Историската граматика на Бл. Конески; **'за'** ~ *и сăти л'у́ди си пичáлиа да сă фáтат ут нéгу, зáшто му бéши лекувíт мóшни и сăти и лекýваши. Па óн си фăрлú óчите на Ученúцити, вéлиши: Блазé му на сиромáсите, óти Господúнова цáрштина нúња* [MV,K(302)]; ~ *сáмо сфéкурут úмăше прáво дă-ă-сфáли нивéстăта. Ќи-ă-фáтише уд-рăкăта и ќи-ă-сфáлише* [ВЕв,Ил(307)]; ~ *а нáшạл идéн ут измиќáрито шо бéа зáино су нéго, да му длăжиши на нéго стó грушóви, да гу фатú ут гạркл'áно, ки му удáваши, ем му вéлиши: да ми плáтиш шо ми длăжиш* [MV,K(268)]; ~ *што им веле ем гуворе:] "Не је била бела Јана] не је била на мен касмет] тук је била на вас девит] на вас девит верни псета"] Си фатиле девит псета] кој уд нога кој уд рăка] ја нусиле јуф кулиби* [ТГев (202)]; **'по'** ~ *н'ăкуј вр'ăм'ă имáлу идúн цáр. Тój нăмạл тајфá и за тýс чéсту с'ă лóлил нạ-Гóспод'ạ дạ-му-дạдé бари-идná мóличкạ. Утмăрạ сéтн'ă душéл идúн плимạтúк* [ВБог,Нег(339)]; **'со'** ~ *идно́ вр'ăме тáтко-ми имáш'и х'ил'áда кóш'ови пч'éли. Вич'ирóт и врăзовáш'и најáслата ут-капúстрата и рáнọто и пýш'таш'и* [ВБог,Бал(344)]; **'низ'** ~ *úстина, úстина вéлам на вáс, тóа што нé флéва ут врáта уф мáндрата* (бачилото) *óфчка, тукý сă качýа пу пардúпти, тóа арамúа и батакчúа, úлим тóс шо флéва ут врáта то и офчáр на óфцити* [MV,K(318)]; **'по'** ~ *уд неколку гудини да нанака и ангаријата за пăтиштата като коа са сиче* (престана), *и ако оша жива сăл уф оша полош калап* (начин) [МЕ,Р(74)]; 3. изр.: **уд-вóнка паждúне** 'се кажува за тој што има епилепсија' ~ *тóо уд-вóнка пạждúне, зạтóо гу-вăрнáа уд-вујниклăк* [ПК,2(119)]; **ут-кăсмéто си-бéге** (= не се труди да ја "грабне" срекáта) ~ *мăжсе зă-шóо ерг̄éн мăр, ут-кăсмéто ним си бéг̄и* [ПК,2(207)]; **ут-кăд гăзо дạ-си-пýкниш** (= ме нервира, лошо се однесува) [ПК,2(207)]; **ут-пилéни** (= се кажува за некого, што носи извесни особини уште од мал) ~ *ут-пилéни сạ-г̄лéјше óш нéќ-си прăкóпцăн* (добар, успешен) [ПК,2(207)].

уда́ве (сă) pf 1. кога на некое живо суштество (човек или животно) органите за дишење ќе му бидат силно притиснати, односно ќе се најдат под вода и тој ќе престане да живее' ~ *и му вéле: "Флéзи пóнăстридú, óти тáм úма пóгулéми рúби". Ќýпо сă-нăпăлнúл сус-вóда и фăтúл дă-гу-тéгле вăлко сè пóдăлбóко. И вăлко á-а дă-с-удáва, úма тéгле дă-тéгле* [ВКук(286)]; ~ *и тигл'áјки ќýп му-сă-скинá пáшкăта* (погрешно во текстот пишува: 'пăшкăта'). *Излизé уд-вóта и сă-спугнá пу-лисúцта дă-ă-фáте и дă-ă-удáве, оти гу-излăжá* [ВКук(286)]; ~ *Вăлко чтăјáки óти нóгăта јă-фăтúл, сă-упнáл тéгле, тéгле и ќýп! – сă-скинáла жúлта и вăлко тăнгăрамăнгăра сă-тăркăл'ál нă-дóле чак ду-рéкăта и емéн нé сă-удăвúл* [ВКук(286)]; ~ *а нáшạл идéн ут измиќáрито шо бéа зáино су нéго, да му длăжиши на нéго стó грушóви,*

да гу фати́ ут гаркл'áно, ки му удáваши, ем му вéлиши: да ли плáтиш шо ли длăжиш [MV,K(268)]; *~ и сéга цáрут нăрéдил нă-женă-му дă-ă-извáдăт нă-срéт сéло, су-пл'ýнки дă-ă-дáвăт. Дă-гу-бéри цéл свéт сè у-пл'ýнки дă-ă-удáвăт ут-стрăмутилăк* [ВЕв,K(293)]; според суеверието, народот **муравините** (сирените) ги замислува како жени што живеат во реките, обично каде што матицата удара во некоја карпа и таму водата прави вртлог и може човек да *са удаве* [ТГев(310)]; 2. 'потоне нешто под вода' *~ на тóа врéми, флизé Исус уф иднó кáик, и су нéго удúле и Учинúцити. И удéки пу вóдата, ету сă чинú уф мóриту нóгу* (голем) *пóтрис, дури кáикут ки си удáвиши уф дáлгитá* [MV,K(273)]; 3. 'угине растение, се исуши' *~ да тáлу шо сéиши, кој зăрно ут сéлито лу падна́ на пăтут и си газá, и ут нéбито пилúштити гу издóа. Па дрýгуто падна́ уфстрéт уф трăнити, да кáк си пурастóа трăните, гу удавúле* [MV,K(273)]; 4. изр.: **ус-пл'ýнки ки-т-удáве** (= се кажува за некој што многу зборува и при тоа гестикулира) *~ нă-сéгде úма тāквú чувéци: кá ки-фáше дă-гувóре нă-мóж да-гу-слýшум ни тā да-гу-глéдум, ус-пл'ýнки ки-тā-удáве* [ПК,2(206)].

удáвaн* adj 'убиен со давење' *~ уфчáро кóа гу-видéл тóа, кaзáл óти нé сáмо шо мéчката избегáла, тýку и кýчто го-снемáло ус-нéа. Чувéко му-кaжáл дa нé се-секúре, тýку ýтре дa-óдат дa-вúдат дéка е мéчката удáвaна* [ВГев,Мир(273)]; *~ ýтрата-дéн тргнáле дa-a- бркат мéчката. И ствáрно a-нajдéле дéка лéже удáвaна, а кýчто жúво, си-сéде ду-нéа* [ВГ,Мир(273)].

удавýве* impf – 1. в. **удáве** 3. *~ тó шо падна́ уф трăнити, вúи па шо слýшат, и ут нóгу ѓавóлцки гајлúни, и ут зингинлăкут, и ут зéф шо úмат, си удавýат, да не а дрăжат ду крáј* [MV,K(274)]; 2. 'поплавува' *~ нашто село га слагат за уд Вардаријата, иако има два саата ду Вардар а пак ду полјта повеке уд иден чирек. Друмут на 10 км. на зајди-слăница ут Солун прико р. Галик, идна малечка рекичка коа нема дош, ама пу некој пăт шо гу удавува ду Солун и ду морјто* [МЕ,Р(72)].

удá(j)а f 'просторија, дел од куќата' *~ Ко:-гу-видéле тúа мóмите мурéкле: "Амăн, брáте, бéгăј уттýка, тýкă-j лáмјăта... јáа рăнéта, ăкустáне, ки-тă-изéде". Вó јунáкут питáл: "Дéка-j?" – "Já-а тáму у-дрýгта удáа" – му-рéкле* [ВВод, Крон(312)]; *~ óдăт у-Сăбуцко нaкăдúјта, му-вéл'ăт: "Кaдú, тăкá и-тăкá, вó кýпут и-пóлн пáри, тáтку-ни устáви клéтва зa-дa-н-гу-дéлиш тú. Нúе дa-си-гу-дéл'не дá-н-сa-скáрне". "Арну", рекăл кăдијта. Фăтúл а-пуслáл удájта су-килúме* [ВМег,Зб(321)]; *~ и Кулýф, дур не угреá слăнцето, не излезé вăн. Ету дojдé кадúјскиј човéк, му вéли: "ej Кулýф, не глéдаш ли, ча угреá слăнцето, да излéзиш от удајата, спроти пазарлăкот"* [V,PM(11)]; и: **удajá** *~ Бúло дóцкăна и тó: тăргóвăцо видéл дéка свaтé: уф-нéко: кăшча свитúло, фл'ăзéл уф-двóро и чукнáл нa-врáтта. Оти сéлцка кăшча, сирулúашка, уф-еднá удajá сúте спијáле* [ВДој(277)]; *~ гу турúха и нéгу нéтри при женáта ама у мрăчова; едúн дрýг да си не глéдат. И таја причúна га прáват Тýрците, за да си не глéдат, та сетни тихúсова са л'ýбјат. Кату*

ги затвориха аф тéлна удајá, вати жената да плáчи [V,PM,11]; – во контекстот има уште еден случај за неправилна линеаризација: глаголот и кратката зам. форма се одделени со негацијата: *едúн дрýг да си не глéдат.*

удáјка f, dem. 'мала просторија' – в. **удајушка** ~ *ус-кóпăјне ќа:-чýкăт чинúчкăта* (пченка). *Чинúчка ќ-óјме дạ-чýкме. Кăрáјанăвта кýка бúше тăквá: кă ќи-флéјш уф-кýкта, нăдéсно úма удáјка (зạ-гóсте)* [И,Гг (119)]; ~ *малéчка удáјка, уф-н'áа си-устáваа шéјвето шо né-j кулундрúсат* (употребува) [ПК,2 (58)].

удајушка f, dem. – в. **удајче** ~ *и куконата пак ја пож'али да ѝ рекла: "е, донесе го, клад го там при хамалúјут, на малката удајушка". И бабата отиде радосна на ч'аршиата и фатила един хамал* [V,PM,165]; ~ *та фашт'а нос ѓавол, го клава нетре у един сандăк, го товари на хамалино та го занесе на чилиби Теодораќовата кýка, го остави тамо при одајушката* [V,PM,165].

удајче n, dem. – в. **удаа** ~ *карај ме, мамо, јучај ме] как да ја земам Лил'ана] – Карам те, сино, јучам те] мајкина јука не фашкиш] мајкина памет не слушиш!] слези се доло јов јудајче] земај си алтăн јотвурче]* [ТГев(211)]– во текстот го среќаваме моделот позајмен од тур. јазик, кога именка се јавува како атрибут на друга именка, наместо придавка: **земај си алтăн јотвурче** ('алтăн' овде е употребен со значење на 'злато', т.е. имаме синтагма: *злато јотвурче* (наместо 'златно') .

удáмна adv 'кога нешто станало во минатото' ~ *né-j-фчирáшин, né-j мăлéчук, удáмна пáлте* [ПК,2 (180)].

удбере* pf 1. 'се определи за нешто, му даде преоритет' ~ *Кустадине, гуспудине, сус добри си госте дошал] ки те питам ем распитам:] "Кустадине, гуспудине, за кого си тука дошал? –] Ак си дошал за глидајне, момa за арисувајне] гледи, гледи Кустадине, гледи, гледи па удбери"* [ТГев(177)]; ~ *вóа рипнýве: "Јáс ќ-óм, тáтко, рéкăл, јáс бидéќи, зăшó ќ-óјш ти?" Оде дéк сă-брáла вójскăта. Оде прáво прă цáрут, кójн сáке. Му-рéкле: "Кój ќи-гу-удбéрии – тóа"* [И,Гг(115)] – во контекстот формата **бидејќи** ја зачувал глаголноста, се јавува во улога на некогашниот партицип: **тáтко, рéкăл, јáс бидéќи, зăшó ќ-óјш ти?**, додека во нормативниот јазик се јавува како причински сврзник; 2. – **(се)** 'се нафати, се најми' ~ *разбулел се дете нежинено] нити жинено, нити армасано] нема никој кои да му носе] кои да му носе нешто пунуда] се удбрала мома уд сред-село] мома уд сред-село башта ми тирзијка* [ТГев(158)].

удби́е* pf 1. 'отфрли нешто, пр. предлог' ~ *Алустóл вујвóда мукăжá нă-бéзите дă-истéрăт Гéгите, дă-клáăт пăдáре ут-нáште мистíјна. Они му-удбијá* [ВЕв (296)]; 2. изр.: **удби́ја гạјлéто** (= ги остави настрана грижите) ~ *дéцīта муīурăснáа, árни му-сă-īугудúа, гī удумí и īóо сă-вúке: удбúја гạјлéīто* [ПК,2(203)]; ~ *дă-рéчул áска, ги-мăжúх мóмте, гу-жинúх сúно и тăкá ги-удбúх гăјлúнта, пруддéх рúпте, нăпăрчúх* (настраних) *кóшо* [ПК,2(189)]; исто: ~ *свăлí тувáро, удбú гạјлúнта, и-жинú кéрките* [ПК,2(192)].

удби́ва* impf 'прекинува, отфрла некаква навика, во случајот да цица' ~ *úсто и крáвăта тăкá, тéлето*

трéбă дă-гу-пудóјш пắрво, дудéка-ј мắлéчко, пóсле óн ки-ци́це сáмо. Аку нé сáкăме дă-ци́це тугáј гу-удби́вăме уд-мáјкăта [ПДој,Ник(156)].

удви́ва* impf 'одвиткува' ~ *и ка ки-дóјде у-тóплуто врéме укулу-Велíгдин, ки-пóчне тó дȧ-сȧ-рóе, и ки-си-гу удви́вш ка ки-и́ма пл'ускáни сéлнјна* [ВМ,Стр(317)].

удви́е pf – в. **удви́ва** ~ *"Јáс ă-извáду вá: злúјăта уд-óгнут; и ă-пу́шти* (пишува: 'пишти' ?) *гáгăта и пу-гá-гăта, ли-сă-сфíнă-тилут, óкуто сáка дă-ли-гу-изва́е. Дáли у-прáво е?" Лисúцта лу-вéлé: "Јáс мóжăм дă-сý́дăм, á́ма дă-сă-удвúе ут-тí-лут"* [ВКај,Бош(325)].

удвичéрта adv 'навечер, приквечер' ~ *имáло ину-врéме ину-стáр, инă-стáра. Тúе нилáле дéца. Рắнéле инă-бúшка. Е, удвичéрта стáрут лу-рéкăл: "Утре к-ă-зăкóлиме бúшкăта. И јáс к-óдăм зă-дắрва, ти к-óјш зă-вóда"* [ДК,Дур(145)].

удва́ди adv 'одовде' ~ *Слајнцата* (топ.) *узгора ут друлут ного-ј помалечка ут та шю ја уздолу уд друлут. Зарди шю лу-ј парталут* (носија, облека) *на пустулејна* (жители на с. Постол) *иден* (ист, еднаков) *су куфалцкут и на друјсте села удвăда, нашто село га слагат за уд Вардарцјата* [МЕ,Р(72)].

удва́рти pf 'усмери, приклони' ~ *да ки бúди на тéбе рáдус голéм и шанлăк; и нóго л'ýди на родéнито ки си радýват. Оти ки сȧ чúни голéм кри Бóга; и вúну и ракúи да нé пúи, и ки лу дóјди Сфéти Дýх óшти уф сắрцито мáјка му. И нóгу синóви Израúлцки ки утвắрти кри Гóсподин Бóг нúнјо* [М,VK(321)] ~ *да му ричé на нéгу Ангелот: Нúм сă плáши Заарúн, зáшто твójото мóлба сă чý на Гóспот, и твójта жéна Елисавéт ки си рóди дéти на тéбе ... и ут Сфéти Дýх ки си зéви дáрут што-ј уф сắрцито бидéки на мáјка му. И нóгу ут Израúлцки сúнови ки удвắрти кăд Гóспот Бóга Нáша* [М,VK(272)] – во контекстот се забележуваат неколку граматички посебности: прво, зачувано партицилско значење на гл. форма **бидеки** (за ова в. во заглавната единица **удбере**) – *óшти уф сắрцито бидéки на мáјка му*, натаму нефункционалност на категоријата род – именката во женски а заменката во среден род: *твójото мóлба сă чý на Гóспот*; во односнава реченица има проширена употреба на предлогот **на**, наместо 'од'.

удгȯво́руве impf – в. **удгувóре** ~ *пóпо пá гȯ-пúте нȧ-јáгăнто: "Јáгнăнце, бéгнăнце, шю правú вáадан?" Јáгăнто удгȯво́руве: "Цéл дéн пȯ-сýј рíдишта сýј гăргăлéнки сăм тăркал'увáл"* [ВКук,Пат(285)]; ~ *ká удделл, ни-кóжа úма, ни-пáри úма. "А-бе, ричéл, дека-ј кóжта? Дă-ма: плáтише, шю сáкиш ин прáви, дéка гă-пушти́, гă-пушти́, на:* (< не ја)*-тéрум, á́ма дă-ма:-плáтише!". Дắрво удгувóруве ли, дắрво, нé удгувóруве* [ПКук,Ник(161)]; ~ *óна нóго истрáаве, нé удгувóруве áк нé-ј прăкúпе* (ако не ја премине границата на трпението) [ПК,2(53)]; ~ *дóд-Рáјна-ј вắрsана врéјка* (така се кажува за оној што знае да чува тајни), *не удгувóруве* [ПК,2(156)]; и: **удгувóрва** ~ *му-вéле кýчито нă-пéтлут: "Мóре пéтел, бéгăј! Ак тă-фáтăм кумáти ки-тă-нăпрáм". – "Заиó?", му вéле пéтлут. – "Нé знáјш óти гáздăта ки-ни-ýмре? Ки-му-кáже шу-знáе ézик и к-ýмре". Пéтлут му-удгувóрва: "Зúл'аф-е, зă-тó. Јáс чиширдéсит úмăм, сăте су-úнă-слáлка и лắжăм"* [ДК,Ран (138)].

удго́ре adv 1. 'одозгора, просторно' ~ *ричéл: "А бé та: крýша здрéла, кáк дă-нăбéрăлıе? Јáска, ричéл, ки-сă-кáчум удго́ре, ќа:* (< ќе ја) *трéсум крýшта, áлıă дă-вă-извăрзум, рăчéл дă нé-мă-устáвăте"* [ПКук,Ник(157)]; ~ *сă-кáчфа тó, драсé. Тугáј инă-мéчка грéде удна́ка. Крíвјут кă-ви́жва мéчкăта, тăн-гăн, тăн-гăн, пулéка, пулéка сă-пикнýва у-инă-кăпи́на. А слéпјут шó зна́? Тóа слýша удго́ре шу-лıáска мéчкăта, шу-јáде крýши* [ВКај,Тр(274)]; и: **узго́ре** ~ *"Кă-рикóлıе? Кóа ќи-сă-сфáл'ăлı јáс тугáј ќи-јáјлıе двéте зáјно". Мéчкăта рăзбúра?! Си-јáде пáк. Сă-нăл'ýти слéпјут и ут-крýша нă-мéчкăта узго́ре му-сă-фăрл'а* [ВКај,Тр(324)]; односно **узго́ри** ~ *ричé Гóспот на нéговити Ученúци: Вúи сте вúдело уф л'ýдите. Не мóжи да сă-скрúи грáдут шо и узго́ри уф планúна, ниту кандúлут, ká ки гу запáлат нé гу клáват пут сфитúлуту* [М,VK(272)]; 2. 'нешто повеќе од обичното' ~ *то: мăлéчкуто викáл: "Дă-знá: то: шо му-искăрá óчите, дă-óде нă-та: вójчкăта, имáло нéко: вóда тáмо, дă-с-излú: óчите, ки-му-пугléднăт. Пóсле дă-зéлıе ут-та: вóда, цáрувута кéрка-ј кéл'ува, дă-нóсе – лéкуве ут-сéкăде бăркăт, нă-мóжăт да:* (< да ја) *изл'ăкýвăт – дă-му-нóсе, ки-сă-излéче и пáри ки-му-да:* (< даде) *óшите удго́ре цáро* [ПДој,Ник(166)] – во контекстот имаме двојна определба: присуство на показна заменка и членска морфема кај именката: **то: мăлéчкуто... та: вójчкăта.**

удгувó́ре* pf 'прозбори во врска со кажаното од соговорникот' ~ *óдат и на-ó:рто нáјýбува тá: мóла. И рачéл на-пубрáтилто: "Тá: лóла, вá: вéчар да:-зéмум нúшчо нé сáкум". Пубрáтимо му-удгувуріл: "Тú тăргóваң, тá: сéлцка лóла, нáјалчáк, на-гувáдар ej, кáк ќа:-зéмиш?"* [ВДој(277)]; ~ *тúй удéле, трýјцăта брáтă, прă-нéкуј гáзди, прă-нéкуј тăкóвă тáлıка Кá удгувуріле, дıлéк ká си кăжáле мăките, шо рăбутúле, кáк прăвúле...* [ПДој,Ник(159)]; ~ *пóпут му-вéли нă-дéјтто: "Кáжи-ми сúнко, шó-ј тó: súнгăр – вúнгăр?" Тóгăј дéјтто му-удгуворúл и му-вéли нă-пóпут: "Дéдо пóпе, прóсти-ми áма тó: нé-ј нúшчо, súнгăр – вúнгăр ќи-си кáжи кóга нéкои синџúри и-џингóрăлıе у рăка"* [ВЕв,К(293)]; ~ *Тá мáјкă-му нă-тúа пилúшча... óде и-му-вéле: "Шó сáкăш дă-тă-пудáрум шó ми-уткинá чéăта". – "Ej-ми, ăку сáкăш, јáс-сум ут-фил'ан мéсту, ут-гóрнăта зéлıна; сáкăм дă-сă-вăрнăм, дáли ќи-мóже дă-мă-извáдиш гóре". – "Дá" – удгувúл пúл'ту* [ВВод,Крон(312)].

удгувó́рин adj 'тој што управува со некоја работа, како и со луѓето што се ангажирани' ~ *сáм си-прáве лóшо, тóо шо сă-кáре ус-нéкуј шо мó-ј-удгувóрин, шо мó-ј дă-рéчум дирéктур, или нéкуј дрýк шó-ј пó-гулéм уд-нéго* [ПК,2(194)].

удгуди́на adv 'идната година' ~ *Пá гу-зúлıе, пá флéве у-буна́ро. "Удгудúна, бáбо пá ќи-дójш". Другáта гудúна бáбăта пá дујдéла, áма тó уддóлце му-рăчéл: "Дă нé кăжýвиш óпш знáјш"* [ВК,Пл(291)]; ~ *ка ки дојше летто ми пеише* (зборуваше): *алш јас коа ки си ол* (одам) *дома. Тогај јас на него се кăндисувих да не бера гајле: нека пучека оша ва гудина, да утгудина, ако бијме здрави-ј живи и него ки гу зем на Постол* [МЕ,Р(68)].

удде́ва* impf 1. 'доживува, поднесува консеквенции, непријатности' ~

нӑ-та́а ва́шта мо́ма но́го и́-ме́ле вудни́цӑта (многу зборува, клевети), *а́ла ќи-с-јуддёве, да не́-ве-ј-кри́во*; 2. изр.: **атувуто сӑ-риткя̆т, мя̆гӑринта уддевӑт** (= коњите се клоцаат, удираат, а магариња страдаат'; или: силните и богатите си подметнуваат непријатности, бедните, слабите страдаат [ПДој(137)].

удде́г adv – в. **удде́ка** 1. ~ *ту́ка ло́ј, та́му ло́ј, не́ма. – "Ја́, па у-ти́а вуло́јте, му-ве́ле, а́к не́-гу изидо́а дӑ-ви́ш!". Одя̆т, ја́јде гу-зе́ва на́ј-а́рнуто во́л. Трӑгну́ва па лиси́-цӑта. Оде, гу-на́о́жца вя̆лкут. – "Еее, удде́г гу-кӑзя̆ндо́иса ва́ тя̆кфо́ има́јне?"* [ДК,Лип(117)]; ~ *бу́ка-ј на вудни́цӑта, уде́к испа́ќе во́ота и уди́ре на ча́ргут* (воденичното коло) [ПК,2(25)].

удде́ка 1. adv 'откаде' ~ *тамя́м си-удде́ле до́ма, кути́ мла́ди си л'я̆гна́ле, зе́ла та́: да-с-суб.ле́че. Он и ра̄че́л: "Ти́ и́лиш ниша́н, удде́ка те́-ј то: ниша́н"* [ВД,Д(278)]; ~ *на не́го ни́а гу зна́ими ӯтде́ка-ј, и Христо̄с ко́га ки до́јди, не́кој не́ гу зна́и уде́ка-ј* [MV,K(256)]; ~ *во́ ура́чут извя̆ди́л я̆днӑ- бра́здя̆, дигна́л ра́лту, вя̆рна́л воло́вте нӑ-дру́гӑтя̆ стра́нӑ, дими́к нӑ-та́ стра́нӑ, утде́кӑ зя̆фя̆ти́л пя̆рвната бра́здя̆, и зя̆ура́л дру́гӑ бра́здя̆* [ВВод(309)]; и: **удде́ка** ~ *ду́ри сӑ чуди́ле о́ни, и вел'а́ле: Удде́ка сӑ на́шал на не́гу то́лку софи́а и то́лко стра́шно. Не́-ј во́а на мејма́рот си́н? Не́-ј ма́јка му шо а ве́лат Мари́а* [MV,K(256)]; ~ *и ре́кла: Блажене́на ти на же́ниты, и благосло́вин се́мито уф тво́а сӑрци. И удега́ во́ на ме́ни, да до́јди Господи́ното му ма́јка на ме́не? Ету ка́ ми дујде́ гла́сот у-тфо́ј ра́дус на јӯшити ми. И блажена́ шо верува́ла, о́ти се́га ви́ки ки сӑ свӑршат* [MV,K(301)]; 2. ргаер 'покрај' ~ *Излизе́ уд-во́:та и сӑ-спугна́ пу-лиси́цӑта дя̆-ӑ-фа́те и дя̆-ӑ-уда́ве, оти гу-изля̆жа́. Лиси́цӑта дру́м! Бе́ге ли, бе́ге, вя̆лко пу-не́:, а́ма о́на по́ско́ро бе́ге. Бига́јки пумина́ удде́ка ӑднӑ вудени́ца* [ВК(286)].

уд(д)еле* pf 1. 'подари, даде'; сп. опис на утринската молитва на еден верник: – во минатото, наутро кога станува домаќинот се крсти и го споменува Бога со овие зборови: *"Госпуди Боже, и Свита Трујцо никој* (наместо: 'некој') *касмет да повелиш, да ни уделиш, дечка да си ранум, виргија да си плашќум, уф село да не са страмувум, душлајне да не сретум ни уф пя̆т ни дома"* [ТГев(306)] – во контекстот предлогот **'уф'** се јавува наместо 'на': **да не сретум ни уф пя̆т**; од истава регија уште еден благослов: *"Госпуди Боже и Свита Бугуројцо, Свити Три Владици, Свити Андоне и Свити Димитре, куту на сите братја и на мене удилејте здраве и касмет, сите дома да бидат здрави живи и как милувате така нека биде"* [ТГев(306)]; 2. 'кога ќе се разруши компактноста, односно се сруши заедништвото' ~ *бя̆шкӑлӑк* (одделно) *живе́ат, сӑ-уддили́ли ади́н уд-ади́н* [ПК,2(29)]; ~ *царјут го викна дјатенто, хели мо вели: "ету, ако можиш това жито на един ден да го уделиш, секој зя̆рно по зя̆рно, и куп пшеницата башка и чуменат башка, можиш за господар твој да земиш мојта моја"* [V,PM(157)] – како што е познато во долновардарските говори неакцентираните вокали се реализираат неинтензивно, најчесто се редуцираат (пр. **о > у**), во случајот има обратна редукција (од истите причини), кратката заменска форма **му** се јавува како 'мо':

хем мо вели; втора посебност во контекстот е нерегуларната употреба на предлозите – проширена употреба на 'на' наместо 'во', кога упатува на внатрешност: **това жито на един ден да го уделиш**; сп. пример од народниот фолклор: девојчињата се договараат за празникот *Св. Лазар* која ќе биде *танчарка,* а која последна; при тоа се колнат дека ќе се држат до договореното – **танчарката** ќе земе парче леб со него ќе ги дотакне очите (и едното и другото) и ќе рече: *"На! Леб бакнувум и воја леб очи да ми фате, ќорува да одум ако правум инле и ако са уддел'ум уд вас"* [ТГев(44)]; 3. 'стави на друго место, односно стори две или повеќе работи да не бидат заедно' *~ му туриха три оки пикмез, три оки мет, три оки катран на една тапсја, и тојнака зема и две тапсја друга, и тури на вогино перото от челите, и дојдоха млогу чели и фатиха, на три саата от гори гу удбераха башка пикмезу, башка медот* [V,PM,97]; *~ пулúца úма и нă-бóнруќо* (јаремот). *Ус-жéгăл'те кá-ќ сă-уддéл'ăт глá-фте нă-дубúците, то: сă-пулúци* [ПК,2(92)].

уд(д)елин adj 'доделен, наменет' – сп. верување: на празникот *Тодурува сăбута,* кога ќе падне мрак, девојката што очекува да се мажи три пати ќе го скокне потокот зборувајќи *"Који ми е пусакник, и који ми е удилен, нека дојде ваја вечар да заједно пуминиме* (погрешно пишува: 'пуминимо') *праку воја мост"* [ТГев(45)].

уд(д)ел'ува impf – в. **уд(д)еле** – кога таткото на девојката ја испраќа за во новиот дом, кај мажот, ги отвора сандуците во кои ќе се стават алиштата и ќе фрли внатре малку пари, малку овошје и *бубаќерно семе* и при тоа ќе рече: *"Што ти правиме, што ти купуваме, колко муземе, алал ти чинувме, ти пруступеме* (ти подаруваме), *и сус здраве и касмет да си ја носиш и скапиш"* (искинеш). Кога таткото тоа го зборува се мисли дека тој веќе ќерката *ја таксуве и удел'уве уд дома* и поради тоа блиските роднини, особено женските ќе почнат да плачат [ТГев(167)]; *~ "Кустадине, мили сино! Много ми си малечук сино. Не си, сино, јоште сам за пăт да јодиш! Кој ки ми те гледе, који ки ми те чуве? Мајка да знајше, Кустадине уф пазви ки те скријше. Уд неја* (од себе, од мене) *не та удделувише"* [ТГев(263)].

уддиличéве impf 'се оттргнува, оди подалеку' *~ óни сја: нé гă-искáрăт ут-кó:лта – то: пúле шо пéјше дă-нé-сă-чúне нéшто. Мáјк-ин уддéла дă-нăпáлне, áма чéшмăта уддиличéве, нé мужéла д-óде дучéшмăта, бéгă чéшмăта уд-нéă* [ПДој(164)].

уддóл adv – в. **уддóле** *~ о-пуштúл, то: кáмăно уд-дáл нă-дáл, уд-дáл нă-дáл. Тúă шо бúле уддóл, прăмăтá:рто, уддувáле нă-пăзáр, óни ричéле ди-јтрăси уд-гóре и избăгáле. Устăвúле сúчко тáмка* [ПДој,Ник(162)]; *~ рúбник-крáшник сă-прáве ус-кóри шó-ј сýкăт жéнте. Адна кóра сăкláве уддóл нă-типцú:та. Нă-стрéди сă-клáве ýбуво испáржăн крумúт ус-сóл, пипéр и măгдăнóс, а врăс нéго сă-рéдăт рúјпте и сă-клáве дă-сă-пéче* [ПК,2(97)].

уддóле adv 'одоздола' *~ Ки сă-искóве уддóле душúме и пóсле нă-ќушú:нта ки сă пýшчăт нăгóре дăрва и сă-нăпráве кути кăшчичка. Кá ке: чăтúсиш ус-читúри ќушéта, сă-*

пукри́ве су-трӑска [ПДој(127)] – опис: како се прават рибарските колиби, внатре во водите на Дојранското Езеро; и: **уддóло** ~ *и зимáле, а-дигнáле; нéли бóжа пувилúи, шу-вéл'ăт, а-прăпăрчúле плóчăта, испăднáло сè злáто уддóло* [ПДој(150)]. односно: **уздóло** ~ *сă-грăбнýвăт с Јарăм-Минăрéто – Јарăм-Минăрéто – уздóло. Вóа мукăжýве: "Јáс сум, нúм сă-бój!", áмa пá гу-дăрже уздóло* [И,Гг(115)].

уддóлце adv – в. **уддóле** ~ *пá гу- зúме тó "Ох". Пá гу-зúме, пá флéве убунáро. "Удгудúна, бáбо пá ќидójши". Другáта гудúна бáбăта пá дујдéла, áмa тó уддóлце му-рăчéл: "Дă нé кăжýвиш óти знájш"* [ВК,Пл(286)] – во контекстот среќаваме проширена употреба на кратката заменска форма за дативен предмет **му** од машки во функција на женски род: **бáбăта па дујдéла, ама тó уддолце му-рăчéл** (наместо *'ì-рăчéл'*).

уддýве* impf 'оди'~ *о-пуштúл, токáмăно уд-дáл нă-дáл, уд-дáл нă-дáл. Тúă шо бúле уддóл, прăмăтáрто, уддувáле нă-пăзáр, óни ричéле ди-j-трă̆си уд-гóре и избăгáле. Устăвúле сúчко тáмка* [ПДој,Ник(162)].

уде* impf 'критикува некого' – онаа девојка која не е внимателна кон постарите се третира за невоспитана, ја именуваат како *гулимичува*, ја оговараат и ја земаат за лош пример и на сите страни ја *удат* [ТГев (266)]; ~ *нóго гă-ýдăт лóмăта* (= ја оговараат) [ПДој(116)].

удеве adv 'пред малку, преѓеска' – овој прилог освен во Кукушко го имаме запишано и во Дојранско [ПК,2(13)]. Акад. Н. Толстој за нашите примери бара, и наоѓа соодветствија во рус. јазик; тој запишал – на кукушкото: **удéве (бúше тýка)** соодветствува руското **давеча,** стсл. **давѣ**; ~ *шó буравúте* (што баравте, што се маткавте) *удéва уф-диќáно?* [ПК,2(26)].

удéре* pf 1.'со помош на нож симне кожа од телото на животно' ~ *кубúлата имáла двé жрјáпчинта: едното гу зелúа арáпинот, другóто гу зелúа бишкáринот. Тогáс самовúлата му вéли на бишкáринот: "тúнака да зéлиш еднá крáва јаловúца, да га закóлиш, да га удéриш, кожáта и да га чúниш едúн мéх"* [V,PM,117]; ~ *"Ej-ли, ăку сáкăш, јáс-сум ут-фил'áн мéсту, утгóрнăтă зéмнă; сáкăм дă-сă-вăрнăм, дáли ќи-мóже дă-мă-извáдиш гóре" – "Дá – удгувурúл пúл'ту, ќи-тă-извáм, áмa пăрвну ќи-нájдиш мéсу, ăнă-бúвăл úли тéле, ќи-гу-зăкóлиш, ќи-гу-удéриш"* [ВВод,Крон(312)] – нов пример за нарушената конгруенција: субјектот во среден а предикатот (л-фор.) во машки род: **удгувурúл пúл'ту, ќи-тă-извáм** ; ~ *и то пусто месу беши враговчина, знаиши да вреви и заедноч излезе пот ругозината прет негу. Тојнака, как виде така, стана, заедноч га заколи царјувата мома, га удера и га убеси на чингел'ут* [V,PM(62)]; ~ *му вели на калугерат: "ами јазика што ќи да ида да терам друг калугер? Тебика ти имам хазăр!" Извади сабјата и гу заколи на калугера, гу удера кожата му* [V,PM(75)]; 2. изр.: **кóшта ма-удрá** (= ми зедоа многу пари, прескапо ми наплатија) [ПК,2(150)].

удерин* adj 'животно на кое му е симната кожата (во приказните *удерин* може да биде и човекот)' ~ *тá-j тóрба, а-нóсаа уфчá-рто. Она-j ут-кóжта нă-удéрно јáгне или јáре* [ПК,2(129)].

удилено adv 'одделно' ~ *ергејне* (момци) *и моли* (девојки) *спијат удилено* (во иста просторија но секој има своја постела) – се разбира дека ова се однесува на минатото [ТГев (22)].

удини́ца f 'куќарче во која има направа за мелење жито' ~ *кугá умр'ӑ́ тáтко-му сигá му-дáва на д'ӑцáта ш'о́ да-чи́нат: "кугá ка-ч'и́н'ш' млúву да-пóш' на-удини́ца да-милéш' брáш'но на-ќусé дирминц'и́ да-н'ӑ́ милéш' брáш'но"* [ВБог,Бал(343)].

удáре impf – 1. в. **удре** ~ *вóа вéле: "Кӑ-пумúна?" – "Лéпо – вóа вéле – óчите си-и-извáду" Сéа, вéле, ти бáре нóзи и́мӑи, здрáфси. Ќи-сӑ-кáчӑм јáс нӑ-тéбе, кóја стрáна су-рӑ́кӑта ќи-тӑ-удúрӑм, тáму ќ-óдиш"* [ВКај,Тр(323)] – во контекстот имаме присуство на лексичкиот архаизам **леп** (= убав), карактеристичен за југозападните говори, пр. костурскиот, во конкретниот случај е забележан прилично на исток, условно речено во централниот егејски дел, во Кајларско; 2. 'погоди' – за добриот ловција се кажува: *"А, и дедо му бише арин лувач!* (или: *авција). Дека ќи тргнише – там удирише!"* (каде ќе нанишанеше таму погодуваше) [ТГев(385)]; ~ *кӑ-дујдéл нӑ-трéтта гудúна, тó мáлуту му-рéкӑл: "Јáс ќ-óм, ќи-гу-чýвӑм вá гудúна!" И кӑ-утíшӑл, вó сиднáл, димéк, чикáл. Аднó нӑ-сӑбáјлиту пред-зóри дóшла лáмјӑта... и вó пáт. Су-тó буздугáнут мӑнýве, удúра* [ВВод, Крон(311)]; 3. 'млаз од вода со брзина допира до нешто' ~ *бýка-ј на вудни́цта, удéк испáѓе вóота и удúре на чáргут* (воденичното коло) [ПК,2(25)]; 4. 'силно пече сонцето' ~ *дéка слáнцуто удúре, пóвичко пéче, а зӑклóнно-ј ут-сéкӑде* [ПДој,Ник(129)] – објаснување за називот **прúпӑк**; 5. изр.: **удúра нáзут** (= дава одговор, противречи) ~ *на тóа врéми, и́ди Исус ут Галилéа уф Јордáна на Ивáн, да са крӑ́сти уд нéгу. Ивáн па му удúраше нáзут, и му вéлиш: Јáс и́мам бóрј да сӑ крӑ́ста ут тéб, и ти и́диш на мéн?* [MV,K(308)].

удјали* pf 'кога некоја целост се разложува на составни делови' ~ *еднó врјáме и́маши едúн човéк двé сúнови: едúнојзу бéши умовúт, дрýгију барлúв. Дојдé врјáме, тáтко или умрјá, рéкоха меѓу нúхка да си удјáлет имáниту* [V,PM,124].

удлéву adv 'од левата страна' ~ *éту кáк: фӑ́рли сувáл'кӑтӑ су-дéснӑтӑ рӑ́ка, стéгни гу-нáпкум кóнцут! Атӑкá! А сéгӑ фӑ́рли суфáл'кӑтӑ сулéвӑта рӑ́кӑ удлéву и пá стéгни кóнцут* [ВВод(310)].

удлýпе* pf 'отскрие' ~ *кój о-удлупúл млéкто?; нé вéл'те нéкаа мáчка ќо-* (< ќе го) *излóке* (испие) [ПК,2 (119)].

удлýпин* adj 'откриен' ~ *кój о-удлупúл млéкто?; зашó сте гу-уставúле тéнџӑрто удлупúно?* [ПК,2(119)].

удл'ýтуве impf 'престанува да се лути' ~ *еден гувидар бил кýптен будала. Него го ранile селски. Вадан ки му дашu ти леп и вичера, утре другýт, демек, сус рет. Една застра нешто са нал'утуве, и ка е кинисал да оде сус гуведа, леб не зимуве. Некуј чувек ки пумине пукрај него па ки му рече: "Дубруутро!" Тогиска са удл'утуве* [ТГев(372)].

удмене pf 'замени во некаков ангажман' ~ *"Кустадине, мили сино! Мајка ка ки те забраве! Много ми си малечук сино. Не си, сино, јоште сам за пӑт да јодиш! Кој ки ми те гледе, кои ки ми те чуве? Кого мајка ки прачеке, ки прачеке, ки*

дучеке? Кои ки удмене татко, кои ки удмене мајка?" [ТГев(263)].

удместе (сă)* pf 'се истави' ~ *то дă-ти-бúде дјáул. Гу-зéва нáтре у-дýпкăта, гу-занéси дéтто. Пýле – нéкуј двé-трú чýпи рáјзбуј ткáјăт. Кă-гу-видóа чýпите: "Аууу, тăкфó дете!, гу-прижăл'áја. Ќ-у-зăгúне, си рикóа, дéтшто". Дјáулут трó сă-удмéстăл, пóнáка ут чýпите* [ДК,РАн(140)].

удмúли* pf 'кога човек ќе престане да сака нешто' ~ *ама ки рече некуј шо зар ногуту удејна на патриата можа му а удмил'а на неа* [МЕ,Р(67)].

удмóре (сă) pf 'престане со активности' ~ *нé си нă-кушúа* (натпревар), *сéдни удмóр (се)* [ПК,2(62)]; ~ *д-óјме (да одиме) нă-тáа пулéнта, сă-удмóрме мáлчко* [ПК,2(92)]; ~ *е, кă-дóшăл вóа, вáа му-вéле нă-тúă шу-рăбутáле цéла гудúна: "Дájте-му дă-јáде нă-чóикут". Му-дáшле дă-јáде. Вó глáден, слáп... – "Е, тó нă-вójден нéк-сă удмóре трó, нúкуј дéсет дéна"* [ДК,Ран(133)]; ~ *Тугá, стáро врéлие, тăкá имáја – клáпа нă-врáтта. И тáп врáтта, си-óде дóма. Си-пăрвно вичирáле унăтре, димéк си-прăвúле ќéјф цéла вéчер. Нăрáнто: "А бе ѓăур, му-вéле, а бе кăурче, зéвај двé лúри и óј-си! Утре нé, ондéн пá дă-дójши! Дă-сă-удмóрши идну-дéн"* [ДК,Ран(134)].

удморник m 'ден за одмор, се римува со *вторник*' [ТГев(478)].

удмурувајне n 'починка, одмор' – во полските работи наутро **удмурувајне-то** кратко трае, најдолго е она околу пладне, во најголемата жештина, а попладне исто така *пучинувачките се малечки* [ТГев(21)].

уднáдруф adv 'однадвор' ~ *бугáтите уд-дилéку мужéле дă-сă-пýл'ăт пукýјќите шу-бéа и уднáдруф вăрусáни. А уднăтре имáја: тримój, удáј, чăрдáици, мутлáици, ќирáли, мусáндри и дулáпи* [ДК,Деб(154)].

уднáка adv 'од онаму' ~ *сă-кáчфа тó, дрăсе. Тугáј инă-мéчка грéде уднáка. Крúвјут кă-вúжва мéчкăта, тăн-гăн, тăн-гăн, пулéка, пулéка сăпикнýва у-инă-кăпúна* [ВКај,Тр(274)] – сп. го лексичкиот архаизам **греде** (= доаѓа, иде) со соодветниот словенечки глагол: ~ *сă-кáчфа слéпјут. Му-вéле: "Јáс ќи-дрăсам – тú ќи-бéрши. Кóа ќи-сă-сфáл'ăм и јáс, тугáј ќи-јájме зájно". Сă-кáчфа тó, дрăсе. Тугáј иднă-мéчка грéде уднáка* [ДК,Ран(136)].

уднéсе* pf 1. 'нешто измести од едно на др. место' ~ *Измиќáрчąто устáнąве, а гáздąта нąпрéди и тáп у-кąтрáно прąпáжде. Прąпáжде и дудéка му-зąгúне глáвąта, ма:-зéл измиќáрчąто ...и га уднăсéл нą-жéнą-му* [ВДој,Н(279)]; ~ *кугá ги-исфăрлúла сúте рúби, рипнáла ут-кóлта. Мăтрăпázo нúшто нé пикăсáл и гинúши-гинúши си-вăрвéл пóнăтăкá пу-пăто. Лисúцта си-ги-збрáла фăрл'áнте рúби и си-ги-уднисéла дóма, уф-нéјнта дýпка* [ВКук(286)]; ~ *Најтú, ăднá вéчăр вăлците ă-фăтúли лисúцта и óна фăтúла дă-им сă-мóле: "Аман, устăвéјте-ме, ним мă-утипувájте, ас ки-в-уднéсум н-ăдно мéсто и дă-вúте шó ки-вă-гóстум"* [ВКук(287)]; ~ *кá усăмне, óн сă-слéве пулéчка утипóлта. Тýкă минувáли сăбájлинта л'ýге и ги зăмóле дă-гу-нóсăт нă-нéко: вóда тáмика, шо кăжáл ѓáвулчуто. И они гу-уднéсăт тáмика, то: си-изми: óчите и пуглéдне, óчите мунúкнăт пák* [Дој,Ник(166)] – во околината на Дојран, во с. Николич констатиравме дека употребата на свршени глаголи во презент е скоро регуларна (несвојствено за литературниот израз), тоа јасно се

потврдува во следнава реченица (извлечена од објавени материјали): *они гу-уднéсăт тáлика, то: си-изми: óчите и пугléдне, óчите му-ни́кнăт пáк*; 2. 'грабне' – суеверие: последната ноќ пред свадбата младата невеста спие меѓу мајка си и некоја *пусестрима*, "за да не се симне *некуј злех и да ја уднесе*" [ТГев(173)]; 3. 'постапи' ~ *ká-ќ сă-уднéсиш ти ус-мéне, тăкá ќи-сă-уднесýвул и áска ус-тéбе* [ПК,2 (172)]; 4. изр.: **абер да однесе** (= да соопшти нешто) /~ *ох си киниса грејин Ил'о сус кола да јоде] ох, сус кола да јоде џанум] жито да пурдаве] ох си је стигнал грехин Ил'о јуф града Солуна] ох жито је теслим чини Ил'о и душа си даде] ох, си пуштија, грејин Ил'о абер да однесат* [ТГев...)]; **нă-бисúло ќи-т-уднéсе** ~ *ни кăсăвéт нé-мо-ј* (ниту грижа не му е), *нă-бисúло ќи-т-уднéсе* [ПК,2(183)]; клетва: **вóда до-уднéсе** (= да доживее несреќа) [ПК,2(155)].

уднéсин adj 1.'извлечен, однесен од силен дожд' ~ *сăтјо бирикéт* (род што го дава земјата) *ej-уднéсин, пóл'то-ј пýсто;* 2. fig. 'налудничав' ~ *ус-нéго сáкиш дa-сă-рăзбéриш? нé о-глéјш ќуптéн ej-уднéсин* [ПК,2(119)].

уднăрáнто adv 'од утрото' ~ *óде дéуто зă-дăрва, бáбăта óде зă-вóда. Гу-зéва ришéтто. Ришéто дăрце вóда? Дýпки сè рéт. Пăлне, пăлне уднăрáнто, слăнцито зájди, бáбăта óше пăлне вóда* [ДК,Лип(116)].

уднăтре adv 'одвнатре' ~ *и тó сéа, уд-мирáк нóгу дă-му-кáже нă-крáлут, излéгăл. Устăвýва врáтта утфурéна. Уup, излéгле чýпăта и дéтто уднăтре. Пу-никóлку врéме крáлут излéга нáдру, кóга пýле – дéцăта нáдру* [ДК,Ран(130)]; ~ *бугáтите уд-дилéку мужéле дă-сă-пýл'ăт пу-кýјќите шу-бéа и уднáдруф вăрусáни. А уднăтре имáја: тримój, удáј, чăрдáци, мутлáци, ќирáли, мусáндри и дулáпи* [ДК,Деб(154)].

удóбре* pf 'одбере' ~ *мóмта трăгнá мéсто дă-тéре. Утидé сигá нóго нă-дăлéко, нă-аднá рăскрăсница: дă-кáжиме такá дă-óде нă-кăд Сóлун пăт. Удубрé гу-мéстто* [ВКук(283)].

удовица* f 'жена на која ѝ починал сопругот' ~ *жито ки расне ки пурасне] време ки дојде за жнајне] викај си млади нивести] викај си млади јудувици] викај си Лил'анини друшки] бел'ким Лил'ана ки дојде* [ТГев(211)]; ~ *кáк си наближúй ду пóртата уф грáдут, éто идéн умрéн гу нóсиа нáдвор да гу кóпат, сáл тóа дéте имáла мájка му, éм и бéше óна удовúца. Ká а видé Исус на нéа, и прижал'á на нéа, да му рéкал на нéа: Нímo плá-кај* [MV,K(273)] – во контекстот се забележуваат две граматички посебности, првата: во употребата на кратката заменска форма, за дативен предмет за м. род **му** се среќава во функција за женски: **да му рéкал на нéа** (наместо: *ѝ рéкал*); второ предлогот **на** во придружба на формата за директен предмет: **а видé Исус на нéа.**

удóл adv 'на пониско место, долу' ~ *иднó врáми úмаши иднó папýле и иднá бáба. Папýл'то úмаши удóл у-кăштта-му иднó дукáнче, úмаши и трú штéрќи* [ВЛаг,Aj(338)]; ~ *и мájка му гу зема ухтарјут и гу утнеси на царја. Царјут, кату гу зема ухтарју, виде удол на дното му, најде един алтăн и са почуди* [V,PM(48)]; ~ *отúдоха нá оновá мéсто, просóто гу турúха тýка-тáмо и óлот гу турúха нá еднá стрáна, и дјáтето удóл óлот са*

искри́ [V,PM(121)] – во говорите што се предмет на нашиот интерес, особено кај оние од поисточниот дел, во почетокот на зборот секвенцата во- се скратува во 'о-', така во контекстот среќаваме: **о́лот гу тури́ха на́ една́ стра́на**, или: **дје́тето удо́л о́лот**; исто така: **ода** место 'вода', но има и обратни случаи, сп. **вокно** место 'окно', **вочи** место 'очи'.

удо́ме (са)* pf 'создаде семејство' – во селската средина родителите настојуваат синот да се ожени побргу за да добијат снаа, една работна сила повеќе, тие зборуваат: *"Дудек сум на нога и дудека рӑци и нози ми држат да гу удолиум, па напкум што ки ми даде Госпуд – тоа"* [ТГев(132)]; ~ *де́цӣа му-цӣурӑсна́а, а́рни му-сӑ-цӣугудиа, ги удуми́ и цӣо́о сӑ-ви́ке: удби́ја гајле́цӣо* [ПК,2(203)]; ~ *да:-мӑжум о́ште Ру́шка, и о́на дӑ-сӑ-удо́ле, ми́сл'ум ќи-ми-па́дне ка́мин ут-сӑрцто* [ПК,2(176)]; ~ *сите сӑ-нӑридиа, си-удуми́а де́цта, ни́а са́ло сӑ-рӑспра́вме. Не́-знам, ни́-нӑ-не́бо, ни́-нӑ-зе́мна сум* [ПК,2(182)].

удомин* adj 'тој што има создадено семејство' – ако во семејството има три брата и една сетра, од кои едниот не е женет, тогаш не е пожелно да се врши поделба на семејството (на имотот) додека не бидат сите **удомени** [ТГев(291)].

удран adj 'суштество на кое му е извадена кожата' ~ *Л'у отиде тамука царјувата мома и кату здигнала очите и, виде аф чингел'ут имаше обесена една мрӑша от човек удран, млогу са оплашила и фатила да плачи ризико* [V,PM(62)].

у́дре* pf 1. 'со замавнување нанесе удар' ~ *и-на́пкум куту по́ирба́п гу-нӑка́рӑве и-не́го да̣-ду́не. Во́а вика́л: "Го́стто не́-ду́ат". Ко:-сӑ-нӑвиди́ла, а̣-удри́л ус-са́бјата и дву́ја̣та бра́тја испа̣дна́ле уд-не́а* [ВГ,Ѓав(274)]; ~ *лй-удри ус-прафта рӑка* (= ме удри со десната рака) [ПДој,Пат(131)] – лексемата **прав** со значење 'десен' отсуствува не само од македонскиот литературен јазик, туку и од соседните (српскиот и бугарскиот), а од друга страна се среќава во западните и источните словенски јазици (сп. рус. правый, пол. prawy); ~ *ви́ј-гу кучени́цту. Гу-вика́. Удри-му идно́ ста́п. Кучени́цту пи́п, пи́п избига́. Ви́кӑ-а же́нта, ричи́е. Се́га не́гу гу-слу́ша̄т, не-мо́жӑт ка́к, не́ му-ујдису́ва, мо́ра* [ВЕв,Кор(304)]; ~ *вудничару́т си-зе́л днӑ-мӑстӑга́рка и му-о̣ти́ша̄л на̣-во́лкут и-у́дри су-мӑстӑга́ркӑта на̣-во́лкут и му-ски́на па́шкӑта ут-тегна́јте* [ВМ,Сар(316)]; 2. 'потера животно' ~ *чини́ха еди́н но́в их̆а̄р и еди́н и́маха: кој доби́тук ке да фле́зи а́ф ве́ткио их̆а̄р да е на умовити́ју си́н. Ги удри́ха доби́ицту, фати́ха да фле́ват на ве́ткио их̆а̄р* [V,PM(124)]; 3. 'падне и допре до нешто' ~ *татку му не беши онова час дома; детету плачаши на дворут и, кату плачаши, отгори пажда еди́н караграш, му удри на прӑстате* [V,PM(12)]; 4. 'нападне со оружје' ~ *на-у́тро, ко́га удри́ ӑртиле́рӣја̄та, та́тко секӑчи́ го́ре, ја́с де́тенце бе́х, сто́их до́ле уф-ба́хчӑта* [ВЕв(297)]; ~ *Ту́рците и прӑви́ја спецӣја́лни ло́тки су-укрепле́ни жиле́за тӑка́ ... осигу́рӑни зӑ-дӑ-ӑ-у́дрӑт кули́бӑта. Пред дӑ-ӑ-у́дрӑт кули́бӑта, нӑ-го́лут сус-во́јскӑта, удри́ ӑртиле́рија дӑ-би́е ут-Тулули́ба́зут, адно́ ме́сто Тулумба́зут се-ви́ка* [ВЕв(297)]; ~ *аман тоги што си веле Попуво Јуванче: "Ванѓелино – сајирџијко, моја верна л'убо] земи моја остра*

сабја, удри на кого сакиш!"] Се излăжа Ванѓелина, удрила на него] си удрила Ванѓелино, али не го секла [ТГев(41)]; 5. 'убие, усмрти' *~ јуф село флегла, бајрак развила[хајде Јанке за вода да та пуведам[бајрак развила, пушка фрлила[пушка фрлила, Турчин јудрила* [ТГев(290)]; *~ едно време имаши един човек, беши млогу авџиа; кога сакаши да излези на лов, без да удрие нешту не си вăрнувише на кăштата му* [V,PM,23] – во контекстот прилогот **млогу** се јавува со значење: 'голем'; 6. – **(се)** 'се повреди' *~ вúкле нă-дéчкăта, ká-ќ сă-ýдрăт, ká-ќ-фáтат дă-плáчат, дă-ј зăмóлчиме ќи-ли-кáжле: "лýда кóза – прéсна рáна"* [ПК,2(174)]; *– "Е, Мúцо, чóрбăџи, árно, бýјрум цигáра"– му-дáва цигáра нă-Мúцо. И Мúцо фăтú дă-кăжýва: "Е, áга, ричé, ká се-удрúја тúја нáште, тúја вáште. Тија ваште раније иден уд-наште"* [ВЕв(296)]; 7. 'фрли' *~ и така уф тéлнуто дојдé дрýг едúн човéк, гу здигнá от гимúата душмáнинот и гу удрú нéтри аф морéту* [V,PM,24]; *~ тогáс тój дýри вéки, га закалнá на мájка му, да га не чини нúшту, и такá га удрú јáбалката от земјáта, и са чинú еднá гúздава дивójка* [V,PM,131]; *~ от мăра час сетни и тојнака си разбуди и, кога виде, ча марифет му чиниха, фати после да ги тера и ги прифтаса на пăтјут. Они удриха топузката на земјата, кал'а са чини висок, али мюлата са и вăрнала* [VPM,64]; 8. 'стави нешто' *~ úма чувúјчки, тúа сă-дăрвини клинчúна, зă-кóвне нă-пăпýци, ги-путрéбуват кундурџúјте: "ýдри нéкаа чувúа нă-тáа папýџта, дă-н-зée тăкá"*; 9.'стави печат, потврди' *~ "Дóбро, мурăчéл, слýши, јá тăкá нă-стрáна, дă-извúнте, јá едúн тáткуф печáт дă-т-ýдрум нă-гăзо, нá-ти еднá шăкá пăрú"* [ПДој(150)]; *~ дă-ти-ýдрум мијýр нă-тýжбăта* [ПК,2(73)]; *~ "Бе, тáа-ли-ј рăбóтта, зă-мóмă сă-тéпăте. Ела, рăчéл, áс ки-ти дáм двá грăста парú, сáмо тáтковио мијúр дă-ти-гу-ýдрум нă-гăзо"* [ПДој(151)]; 10. изр.: **му удрú куленúч** (= клекна, се поклони) *~ на тóа врéми, дујдé на Исус идéн млáдо дéти, му удрú куленúч на нéго ем вéли: Дидáскале дóбар, шо дóбро да чúнам, да úмам живóт ду вéка?* [MV,K(268)]; **м-удрú кă-лáјо** *а.* 'го запцу'; *б. ~ ва: вéчăр ки-м ýдре кăлáјо, ко:-зăлéде* (= ќе замрзне) [[ПДој(137)]; **мисичúнта удрúла** (= месецот силно огреал) *~ утúди устрéди у-óрмăнут нúгде. – "Урви-сă дóлу!", вéле. И му-зéва флóринут. – "Аман, вéле, шió сáкăш зéвăј, устáј-мă жúва!" Му-гу-зé флóринут и сă-тóкме д-ă-зăкóле и вá мисичúнта удрúла* [ДК,Ран(139)]; **удрú дáмка** (= обележи нешто со ставање знак) *~ Он ин-кажáл: "Сјá:, дúми тáквá-ј рабóтта, туварéјте édна камúла пáри. Кашéтте нáис сéлто, кój сáке пáри да-му-дájте. Ко: кăшта нé кидójде да-зéме пáри да:-билéјште, да-ј-ýдрите дáлка"* [ВДој,Н(279)]; *~ árно ама тó: измиќáрчато дујдéл. Ká видéл на-врáтта úма дáлка ýдрăно: "Ах, ричéл, úма дáдно пастăрмá. Дúм-је сáмо тá: кăшта билéжина, úма дáдно"* [ВДој,Н(280)]; **удри зора** (= наутро пред да се појави сонцето, пред да се раздени) *~ (кога станале) зора бише удрила* [ТГев(17)]; *кираџијте* како и *арабаџијте* (тие што вршат превоз) одвечер се договараат кога наутро ќе тргнат: *укулу зори, прад зори, зора ка ки удре,* **ништајне**

(име на cosвездие) *кога ки зајдат* [ТГев(422)]; **гу-удри́ла дăмлá** (= добил излив на крв во мозокот) ~ *нéкуј здрáв, прáв, биде́јќи, ќи-чýји умрéл, нă-тóо ви́кат: гу-удри́ла дăлилá* [ПК,2(158)]; **му-ýдре ќутéк**о (= го изнатепа) ~ *пучнáл дă-гу-рýге: "И, и́-бре викáл, нé вé-ј стрáм, прáвите лóстуве дă-вăрвăт л'ý·то, а-ви́ă курдúсувите фáци дă-гифáштите!" "Мóре, викáл, áс тéбе тă-бăрках", и прáво лу-ýдре ќутéко* [ПДој,Ник(166)]; **удри една метла** (= на брзина исчисти) ~ *пáк са вăрнá змéју, казá на нéја: тýк тáм да митéш!" И тјáнака фати – тýка еднá мéтла ýдри, тáмо еднá, са чинí на мéсто митéну, на мéсто нéмитéну* [V,PM,132]; **удри́ јáјца нă-мáсл**о (= почна многу да купува, да троши за исхрана) ~ *íма ѿакви́ л'ýде ка́ ќи ви́даѿ ѿóвиќе ѿáри, ќифáѿаѿ дă купýваѿ нóго зă-јáдне, зă-ѿи́јне, ќи-изáрцаѿ ѿá·рѿе, сéѿне ќи-сă ѿéчаѿ нă-слáнце* [ПК,2(204)]; **ýдри-му áјн пердáх** (= искарај го, изнатепај го убаво) ~ *нé слýше ли? Удри-му áјн ѿердáх, дă-ви́јши дáл' нé-ќ-ѿе слýше, ќи-слýше ѿă и óш ќи-ѿи́ѿе* [ПК,2(204)]; **ýдри-мо· (**< му го)**-сатáро** (= биди жесток, уништи го) **(сатáр** 'голем касапски нож') [ПК,2(204)]; **ýдри-мо·-шпи́ртто** (= запали го, изгори го) ~ *си-зăсѿанáл, сă-дýмиш-ли, сă-дýмиш, ýдри-мо·* (< му го) *шпи́рѿѿо нă-ѿóо ґурлýк* (= ґубре од суви гранчиња, лисја и сл.) [ПК,2(204)]; **ýдри-му кăлéмут** (= направи сметка) ~ *е сјáа, јăдéме, ѿи́ме, ýдри-му кăлéмо* (= писалка), *дă-ви́дме кóлко-ј* [ПК,2(204)]; **удрих един телј** (= испратив телеграма, бидејќи во минатото телеграмите се праќале по телефонски жици) ~ *сакајќи да му свăршам работа на брат мí јас чиних нает да кинисăм ут тува за милта ми патрида. За то прид кинисувајнето му удрих иден телј: шо права да права поскоро да са најда на Питирбург* [ME,P(67)]; – сп.: *на Питирбург* (наместо 'во Питирбург'); клетва: **дă-тă-ýдре гóрн'оо булáки** (= Господ да ти плати за лошото што ми го направи) [ПК,2(161)].

удрéви* pf 'одговори' ~ *Цáрјувата кéрка гу чý, кáк ви́каши, излезé дури на пóртата, му велú: "што продáваш господúне?" , и тóјнака удревú: "јáзе, дивójко, хéм смóкви прóдавам, хéм сам хикимúја – стáр мараз излéкувам"* [V,PM(29)]; ~ *му вéли: "господúне, далú мóжиш да пóзнајши, што мараз úмам јáзе?" И тóјнака и вéли: "да ти ви́дам дивójку". И приближúл при нéа, турú ухóто му аф мóмин курéм* (стомак) *отгóри и, когá чýл хáрно, нétри аф мóмин курéм жáби удрéвиха* [V,PM(29)].

удречуве impf 'откажува' – народот верува дека на третата ноќ се одредува судбината на детето: околу полноќ Бог се симнува со анѓелите од една страна, а од друга страна е ѓаволот. *Нафаката* (судбината) ја одредуваат и Господ и ѓаволот, но онаа од ѓаволот има сила само до крштевката, зашто тој ден преку детето *"пумину̀ве крст и детето са удречуве уд ѓавулут"* [ТГев(110)].

удри́ва impf 1.'фрла, треснува'~ *тáмо úмаши от нéколко дýши да земýва парú. Кату киниса гимúата аф морéту, едúн дéн от дека излéзи еднá фуртýна штóту гимúата га издúгаши еднó минарé гóри и га удри́ваши на морéту* [V,PM,23]; 2. 'нанесува удар' ~ *И кога дошла ламјата, сос млогу гнев фати да гу бие сос синчките: читаши ошти да е тој нетри*

на врекито. Тјанака ка удриваши телентo мјакаши: "мја, мја"! [V,PM(104)]; 3. 'става печат, белег' ~ *и он му вели: "тука друг не продава от пиле млеко, сал јаз..." Они му рекоха: "как га продаваш?" И тој им рече: "по една дамга ва удривам на ганзот"* [V,PM(160)] – во контекстот има траги од некогашниот назализам: **удривам на ганзот**; 4.'потера животно' ~ *по́пот му ве́ли: "зе́ми ку́чинто, о́но ки ти ка́жи, де́ка да о́рши!" И тој́нака гу земá ку́чинто, да му ка́жи ни́вата. Ку́чито оти́де, а́ф една́ ду́пка не́три фле́зи, и тој́нака оти́де, удри́ва на о́ловиту да фле́зат а́ф ду́пката* [V,PM(127)] – погоре споменавме дека во периферните југоисточни говори се забележува следнава фонетска посебност: иницијалното **в-** пред вокалот 'о' се елидира, сп. од контекстот: **о́ловиту** (= воловите).

ýдрин adj 1. 'повреден' ~ *ко́жа уд-о́вца, а-туру́ват нă-ýдрăнто ме́сто шо те́-ј, о́на ќа-извле́че кра́фта, на-ýдринто ме́сто ќи-оста́не чиви́т-цắрно* [ПК,2(29)]; 2. 'болен што прележал мозочен удар' ~ *ýдрин, сă-зăл'ул'á* (се занесе), *алúс алáксин* [ПК,2(19)]; 3. изр.: **ýдрăна-ј ус–мóкăр прăгáч** (= се кажува за некоја жена, девојка, со несериозно однесување) ~ *не́каа же́на шо пăркáжуве и шó-ј и шó не́-ј, за-на́а ви́каш ýдрăна-ј ус-мóкăр прăгáч* (скутник) [ПК,2(205)].

удри́пуве* impf 'кога некој ќе остане со ветви, искинати алишта' ~ *кă-жува́ли: "А-бе, нă-едико́ј-си а́н ја́дине, пи́јне бес-па́ри, са́мо зă-адна́ при́каска". Ка-чу́л не́јницут л'убо́вник, ре́кăл: "Бре́ј, зă-ме́не ме́сто!" Ама ка угуле́л па́к! Ка удрипуве́л!* [ВКук(283)].

удрома́н'а* impf 'зборува' ~ *вечеро́т кату седја́ши то́ј сос кадија́та дојдо́ха и две́те му си́нови, да чу́јат што вре́вјат. Кадија́та, кату не чи́ниши ха́з да и́ма таквиј ма́лки де́ца пре́т не́гу, зашто́ удроли́н'аха о́ни се́какви ла́фови* [V,PM,25].

удромони pf 'проговори' – в. **удроман'а** ~ *и кату вăрвеха двата, еден ден калугерот хич не удромони с него. Тогас му вели сиромахот на калугера: "зашто, татку, не врешиш с мене?"* [V,PM,162].

удсеје pf 'заврши со сеењето, во случајот жито' – сеењето (на жито) започнува веднаш по празникот *Крстовдин*, само ако има влага. Сеењето секогаш се започнува в понеделник. Тој ден од куќата ништо не се позајмува, ниту се враќа туѓото. ако нешто останало кај нив. Кога *урачут ќи удсеје* се вари пченица што се засладува со пекмез или со шеќер [ТГев(332)].

удстојува* impf 'убаво го дочекува гостинот' – во минатото кон гостинот дојден од далеку се покажувало големо внимание, како да е светец убаво го *удстојували* [ТГев(317)].

удувúца f 'жена на која и починал сопругот' ~ *бе́ши но́гу ста́ра, пу ма́жут ужива́ се́дум годи́ни на́пăкун ут чи́ста ду́ша ни́јна, да бе́ши удувúца осумдéсет и чити́ри годи́ни, шо не́ испа́гиши уф валта́рут, де́н'а но́ќа по́стиши* [MV,K(314)]; ~ *ричé: Исти́на ве́л'ам на ва́с, шо ни́кој Профи́тин не́-ј а́рин уф не́гувуто се́ло. И на исти́на и ве́л'ам на ва́с, но́гу удови́ци би́ле на дни́ти Или́а на Израи́лцку, ко́га си заключи́ не́бито за три́ годи́ни* [M,VK(325)].

удуза́дин adv 'одзади' ~ *му-ве́л'ăт: "Кадú, тăка́ и-тăка́, во́ ќу́пут*

и-пóлн пáри, тáтку-ни устáви клéтва зă-дă-н-гу-дéлиш тú". – "Арну", рекăл кăдиjта. Фăтúл а-пуслáл удájта су-килúме. Мурéкăл: "Сéга, вó кýпут ќи-м-гукáчте нă-глáфта, трó-пу-трó, пăќи-дăржите и ќи-мáнте удузáдин" [ВМ,Зб(321)].

удузгоре (и:**удузгора**) adv – в. **узгора** *~ "Мамо, мори, мамо, глвата ме боле!" – "На глава си фино фехче, на фехче си тепелуче] удузгоре и писќулче]. Хеj, зашто велиш мила ќерко, глава да те боле"* [ТГев(95)]; *~ Е, óна зéва ину- сúто, зéва нóшфите, зéва брáшно, óде ќимéсе. Гу-клáва нăóпко сúтто. Сéе бáбăта, óна ă-пýле удузгóра. – "Нéмуj, мăр-бáбо, му-вéле. Вăрни-гу úнăк сúтто!" – "Нă-мóжăм, бре чéдо, нé-м сă-пýле. Урви-сă дă-ми-гу-клájш!"* [ДК,Лип(116)]; *~ и са качих, мале, дури горе] удузгоре на куќата] на куќата, мале, чак ду баџа] и си видех, мале, плăна куќа] плăна куќа, мале, армасаре* (= сведоци при свршувачката) [ТГев (367)].

ýдă prаер 'од' (укажува на потекло) *~ прăвнăта нидéл'а ќи-си-субéриа тáму дéцăта, рудни́ните уд-зéтут и óдиа кăдă зéтут. Рудни́ните ýдă лóлпите óдиа кăj-нивéстăта, тújа-свúкăа пусéстриии* [ВЕв,Кор(306)].

удăнáт adv 'онаму, на онаа страна' *~ óди удăнáт, кăт рéкта, тáмă-j нáшто лóзе; ~ нáшта кăшта-j удăнáт, зăт-кăзáрмăта* [ПК,2(120].

ужди́ре* impf *~* 'со рака или со нешто замавнува и удира' *~ Нă-измиќáро, нă-тавá дéтто, мó-j мăка óти óде нă-сирмáшките дă-убéрăве. И-тăкá, гáздата си-вăчарáл, а óн удúл у-тимни́цата гу-ужди́рáл пу-ájн шăлáр* [ВДоj,Н(278)]; *~ кăжувáл: "Мé-j мăка, викáл, зăшó дă-крáде пу-сирмăшúj. Нé-j árна та: рăбóта. Ка ќо:-зéше шéjо, ка ќо:-укрáде му-ужди́рами пу-ájн шăлáр"* [ВДоj,Н(278)]; *~ "Зăшто́, рéкăл, ти сирмáшките ójши дă-крájш? А-бе, дójме нă-цáро да-му-дúгнуме. Д-úма бăр шо ки-укрájши" – вúке. "Ки-бúде, ти сáмо нă-мéне уртáк дă-мă-зéлиш и úч нúм сă-плáши кој ти-ужди́рал шăлáр"* [ВДоj,Н(278)]; *~ и тó: сă-зăвăртуве нă-тăкá, нă-тăкá, нéма нúкуj, слăкнýве гáшчите, му-ужди́ре едúн мијýр и нă-нéго, и стăнýве, си-óде* [ПДоj(151)]; 2. изр.: **ужди́ре пăрмáк** (= наместо потпис става отисок од прстот, палецот) *~ ужди́рул пăрмáк óт нé-сул писмúна* [ПК,2(120)]; **нă-стó ли́ри мијýр ужди́ре** (божем гарантира за голема сума пари; се кажува за некој што е премногу самоуверен) [ПК,2(186)].

уждребе **(са)** pf'се кажува кога кобила ќе роди подмладок (ждребе)'; некои викаат: *са умуле* [ТГев(365)].

ужéне* pf 'кога ќе стапи во брачна врска (обично за мажи)' *~ Кá имáл Иван дéсăт гудúни, а Тúна сéдăм, мájка-им тéшко сă-рăзбулéла и умрéла. Пу-еднá гудúна тáткуто пáк сă-уженúл* [ВДоj,(276)]; *~ тогáс му вéли на граматúкот му: "а брé сúнку, зардú лéника тóлку штó си теглúл, тúа парú, сúчките да са твóја". И сегá, аку сákаш, сéди тýка сос лéника да ти úмам кáту чéду, да ти ужéнам сос еднá нáчорбаџијска дивójка* [V,РМ,25] – во контекстот ја имаме скратената форма на партикулата за суперлатив "**на**" (м. 'нај'), форма позајмена од влашките говори, а пред тоа тие ја позајмиле од македонските (**нај** што го скратиле во 'на'); *~ отúде на кадúата, му велú: "кадú ефéнди, jáзе сакам пáк да га зéмам*

жена́та ми, туку да на́јдеш еди́н хола́, – ча они́а чове́ци, што́ са ѿјана́т за еди́н ве́чер да си ужéнат, така́ ги ви́кат (хола́), – и да́ј му ко́лко гро́ша са́ка" [V,PM,11]; има примери кога глаголо́т *ужени* се однесува и на жена (кога ќе стапи во брак) ~ *ма́јка му му вели: еј ѓиди синку, јазика сос татко ти сал еден вечер си зарадувах, и ме остави това прӑстен и ми рече: ако родја мома, да гу продадам, да чинам прикиа, да га уженам* [V,PM,56] – во контекстот има нерегуларна употреба на крат. зам. форма за дирек. предмет **ме** во служба на датив: **ме остави това прӑстен** (м. 'ми остави') ~ *кату сми аф таја темни́ца, не мо́жими да са ви́дими. Ама јазе кату ти позна́х от гласо́т, ча си ти́нака мо́јата пӑрва л'у́ба, што са л'у́бахми аф хавýзот со́с му́зиките, ами да ти питам, как си дошла́ ту́ка и са ужéни сас тако́ф нефе́лан мӑж* [V,PM,11] – во контекстот има уште еден пример за проширената употреба на предлогот **од** (наместо 'по'): *ти позна́х от гласо́т.*

уженент adj – в. **уженин** ~ *едно време имаши един сиромах човек, който са утепуваше ката ден от работа и не можиши да си храни сос жената му, зашто беши уженент* [V,PM(64)]; ~ *по дно времја един ѓадо мал три синови; сос много мӑка ги бе нарастил. И га си пораснаха синовито му и трите, фати ги ожени. Мало млого седјаха уженента сос ѓадото* [V,PM(175)].

уженин* adj 'тој што е во брак' ~ *палај* (барај) *си извор студна вода] копај си бразда длӑбока] слимни ја доло јов чаршија] викај си мајстур нејуженин] направи чешма шарена* [ТГев(212)].

ужéшкин* adj 'загреан многу, жежок' ~ *рупе́л'о* (кожна болест, ја викаат и 'цӑрвен ветер') *сӑ-лику́ве ус-ужéшкина и́гла, сӑ-го́ре ме́стто ши́-ј бо́лно* [ПК,2(98)].

ужи́ве* pf 1.'кога човек од некаква "полумртва" состојба ќе се поврати меѓу живите' ~ *Лил'ана за рӑка ја фашке] и што си веле ем гуворе:] попуве, млади ѓакуве] си убрнајте другјут лист] куту за винчајне младенци] опи бах умрин – јужи́вех] пишман са чиних не јотидех* [ТГев (214)]; ~ *на то́а вре́ми ка́ ужи́ве́ Ис... ут мӑртвите, си кажа́ ем стоја́ настре́т на Учéниците ем ве́ли на ни́х: Ми́рно на ва́с. Па о́ни си уплаши́ле* [MV,K(259)]; ~ *кога́ ви́де ха́рно еди́н зла́тен санда́к, гу зема́, гу закара́ а́ф кона́ку́т, гу отвори́ санда́кот и, кога́ гле́да, не́три дивójка. И то́јнака фати́ да га поба́ра по гӑрлото, зӑрното излезе́ от гӑрлото ѝ, и ужувја́ла* [V,PM,133]; ~ *и така дојдоха дур на бунаро, му вели дјаволот на дјатету: "влези побратими на бунаро да пиеш вода". И дјаволо му вели: "закӑлни си, аку умриш и пак да ужи́вејш, та тогас ки кажиш"* [V,PM,97] – широката употреба на предлогот **на**, за што зборувавме повеќе пати овде е експлицитно потврдено, во првиот случај наместо предлогот 'до': **дојдоха дур на бунаро**, во вториот наместо 'во' (кога укажува на внатрешност): **влези на бунаро**; 2. 'преживее' ~ *бе́ши но́гу ста́ра, пу мӑжут ужи́ве́ се́дум годи́ни на́пӑкун ут чи́ста ду́ша ни́јна, да бе́ши удови́ца осумдéсет и чити́ри гуди́ни, шо не́ испа́гиши уф валта́рут, де́н'а но́ќа по́стиши* [MV,K(314)]; 3. изр.: **стра́о ми ужи́ве́** (= изразено присутното чувство на страв) ~ *ми-*

устăнá уплáк уд-тугáј, ká мă-апнá кýчто; јá тóлко гудíни стрáо ми уживе́ у-мéне [ПК,2(195)].

ужи́вуве impf – в. **уживе** ~ *умíре и пáк ужи́вуве; тăкá· прáве Вáнѓа шió-ј уф-Петрúч, óна прăмíре и ин сă-кăжýве Гóспо, óна гувóре уснéго, а сéтне ин-кăжýве на-чувéцте шио ќ-им-сă-дéсе* [ПК,2(89)] – во контекстот се зачувал архаичниот глагол **десити се** 'се случи', што исчезнал од другите македонски говори, но со исто значење се среќава во српскиот јазик.

ужина f 1. 'кога сонцето ќе помине три четвртини од небескиот свод се вика дека е *ужина'* [ТГев,478)]; кај Саќов од Кукушко: **ýжна** [СКук(337)]; ~ *ýжна сă-прáве ká-ќ сă-навéде слăнцито, кáк фáте дăзăóѓе; ká бúхме мóмички, си-зéмăхме лéпче, сíринце и прáс, ќи-сéднăхме на-слăнце, ќи-си-ужúнкаме, тó-ј ýжина.* 2. Индивидуално и затоа несигурно, во материјалите сме запишале уште: *ýжна* 'појадок' ~ *сąбáјле ýжна имáме кóри (јуфки)*; *áска, сąбáјлин ýжна ме-ј дрóбно млéко* (зн. попара) [ПК,2(120)] – во контекстот, наместо дативната форма 'мене ми' се среќава номинативната 'аска': **áска, сąбáјлин ýжна ме-ј дрóбно млéко.**

ужúне impf – в. **ужинăве** 'јаде попладне, околу 15-16 часот, т.е. кога е *ужина'* (в. таму) [ТГев,10]; ~ *пу-рăчóкут ќи-пулéгнăт мáлце. Ик'íндиа. Ќи-скáлкăт* (погрешно пишува 'скăлкăтă') *лýк уф уцéт и ќи-ужúнăт* [И,Гг(119)].

ужúнăве* impf 'каснува попладне' ~ *áку зăбáве рăчóкут, пá-к-си áпниме, нé ќи-тăрпиме – шио вéл'ăт! Пу рăчóкут ќи-пулéгнăт мáлце. Нáпкумта ќи-дóе пă ќи-ужúнăват.* [И,Гг(119)]; исто и во Кукушко; односно во Дојранско.

ужлéбăн adj 'предмет на кој има направено жлеб (отвор)' ~ *гóрн'о: кáмăн ej-ужлéбăн, тáм флéвă бăлтăлáко, а пă бăлтăлáко-ј нăдéнăн нăвăртéнто. Врăс-гóрн'о: кáмăн дупúрăт чăкăлдáци* [ПДој,Ник(171)].

ужлéмбе* pf 'кога од слабост на лицето се забележливи само вилиците' ~ *ужлимбúл сă* [ПК,2(45)].

ужлéмбин adj 'слаб, со болна физиономија' – в. **ужлéмбе** [ПК,2(120)].

ужнúе* pf 'завршисо жетвата' ~ *трýјца бráте тúй удúле рăбóта дă-тéрăт. Нăјдéле едéн ичулúн пупăто, здрéл. Тóй пó-гулéмшо ричéл: "А бе áјде дă-гу ужнúме тóй, вá вéчăр дă-искáрăме лéбо, дă-вичéрăме, нé сáкуме пáри"* [ТГев(212)]; – кога *седбата ки се ужнише* (или *дужнише)* на крајот од нивата се остава *на деду Госпуд брада* или *божја брадичка, т.е.* се остава околу 1 кв. метар *седба* неожниена. Штом ќе се остави *божјата брадичка* жетварите ги фрлат своите српови во вис, зборувајќи: *"Уд гудина сус здраве; ду гудина живи и здрави да бидме! Госпуд повиќе да даде. Нија на него сус торбичка, он на нас сус врејќичка!"* [ТГев(336-337)].

ужнúјн* adj 'простор од кој житото е собрано' ~ *стăрнúште сă-вúке устáнна нúва, жúтто ká-ј ужнúјно* [ПДој(121)].

ужрéбуве impf 'кога кобилата раѓа ждребе' [СКук(338)].

узáт adv – орр. на 'напред' ~ *навечерóт најгул'áмата сéстра сидná узáт у-палхúрăт да-брáни. Около полýнош а-фатí др'áмка и заспá. Али Гóспот дадé, да-онó вéчăр нидójдоха хармíјто* [ВЛаг,Ај(338)]; ~ *Она зé јатагáнăт и сидná узáт у-палхúрăт да-чéка. Тóкмо у-полýнош палхúрăт фатí да-трóпка, и мóмата дигнá јатагáнăт. Иднó си пăхнá хармíјата глáвата мéѓу*

жил'áста мóлата го-удрí со јатагáнăт и му-го-сичé прáвото вýхо [ВЛаг,Ај(338)]– сп. лексички архаизам **прав** 'десен': *прáвото вýхо* (= десното уво); ~ *и тојнака отиде, зела девет олски мрăша, ги враза* **ysат** *кон'а сос девет чингел'а и отиде на планината* [V,РМ(78)]; и: **ysáди** ~ *нóшкă устáнăл, áма вăлци лéво-дéсно вúјăт. И дéка дă-сă-пúкне? Иднă-вудúница рă-шýкăна шлáло и нăóжда врéме сă-пикнýва у-тá вудúницата. Сă-пикнýва у-вудúницата зăд-врáтăта ysáди* [ДК,Ран(142)]; *–"Е, сега јас кă-дă-утúду тáму, áма сăкáја дă-мă-утéпăт". – "Е, сéга јас кă-дă-óдăл зă-рúбите". –"Е, лу вéле, óди нă-тó изéруто, кúи-си вăрзиш ину-кýп ysáди и кúи-сă-нăпăлне кýпут"* [ДК,Дур(143)].

ýзбашúја* m 'личност од полициската управа на некогашната турска држава' ~ *дóшăл Јóсиф утí... ýмин, разбрáн, и он бéши идéн што чéкаши царштúнатта Господúнова, чинú нáéтă' да утíшал на Пилáтто да му сáка Ив-уватта снáга. Пилáтто сă чудú дáл си умрé тóлко скóро; и му-викнá на ýзбашúјатта* [MV,К(255)].

узгóра adv 'нешто кога е одозгора, врз' ~ *и тóгăј јáс, ми-пуштúја, зилáх, гу-клăдéме и узгóра кá клăдéме жúтто, сă-зăпăлí чă-тúјта* [ВЕв(296)]; ~ *нáпкунтă фăтú нивéттă дă-дăрýве, свúркu úмише, свúркипе свúрăт, нивéтта дăрýве, дрéме já! Уттáм што-бúја свăтуштúнте нé-сă-кăчúја узгóра, сă-нăл'утúја, зăшó сă-нăл'утúја – гу-фăтúја пéтăлут!* [ВМ,Цăр(319)]; ~ *Лисúцта утíшла, си-лигнáла у-áдна трéва нă-áдну слáнце тăкá, и спúе тáму. Тéта Врáна пуштáла узгóра и ă-видéла тáм дéка лéже. И утíшла, а-трăчúла* (и се сторило, помислила) *спúе* [ВВ,Крон(314)]; во Гегелиско: **ysгóре** ~ *кă-сă-вăрúјне вóа, гу нăóжће прă нéгувта жéна и пá сă-вăрúјне прă тóа дéтто. Дéтто лу-вúке нă-вýјку-му, кă-видéл пăјтóнут от úде ysгóре: "вóа кúи лă-кýпе мéне"* [И,Гг(110).

узгурнина* f 'угорница' ~ *"славенцкуто" шлă на полјто ки биде "Сланица" и во шлă ки бишă за сăто полја дур на морјто оти повичкá ода чувјек ут зајди-слăнцă узгурнинта на земјатă-ј сè посулена* [МЕ,Р(74)].

узда f 1. 'водило (обично од кожа) со кој се управува коњ' ~ *отат иде, лудо младо, дури силин, дури вилин] ка се вије, ка се крше] куту прчка царничкова] дури на којн не си вćаје] на зинćији не си стрпке] дури узда не си држе* [ТГев(177)]; ~ *ја испадни црна-јока нивесто] да прачекиш првно л'убе л'убено!] да му фатиш врана којна за узда] да гу врзиш за благата јабулка* [ТГев(370)]; 2. изр.: **зимá ýздите** (= ја презеде командата, почна да управува) ~ *жéнта зимá ýздите, сúте úма сус да-стóот* (да бидат послушни) [ПК,2(164)].

уздолин* adj 'кога нешто се наоѓа на ниско место, во случајот в поле' ~ *тија села шо се наоѓат узгора ут друмут сă велјат кăрцки села, уздолните полцки* [ПК,2(164)].

уздóлу adv 'кога нешто е под, т.е. долу'~ *стáни да здúгниш онáја плóча, што е покрáј тéбика! Тáлука аф нéа уздóлу шла алтăни зарíини: да ги зéлиш да си вúдиш сиромаштúата* [V,РМ,30]; ~ *Дáвид лу вúка на нéго у-дýхот Афéндо, шо лу вéли уф псалтúрот; ричé Гóспот: сéди си на дéсно ми, дýр да и намéстам душлáните уздóло уф нóзите твóи* [MV,К(270]; ~ *Слајнцата* (топ.:

солено место, често се јавува како име на извор) *узгора ут друмут ного-ј помалечка ут та шо ја уздолу уд друмут. Зарди шо му-ј парталут на пустулејна* (жители на с. Постол) *иден* (ист, еднаков) *су куфалиќут* (с. Куфалово) *и нашто село га слагат за уд Вардаријата* [МЕ,Р(72)] – називот *партал* овде се јавува со значење на облека, наспрема пошироното значење: искината облека, односно парче штоф.

уздравејве impf – в. **уздраве́ји** ~ *на ичуменут малце ма̀ка му падна и куту малце са нал'утии и нал'утино, нал'утино удгувури: "Најстина, сите та палат, ама не трабуве да та палат! ка ки са ра̀зболе некуј чувек, тебе та носат, ама он мен ма пале. Уд един залук уздравејве чувек!"* [ТГев(342)]; ~ *И они гу-уднéса̀т та́мка, то: си-изли́: о́чите и пугле́дне, о́чите лу-ни́кна̀т па́к. И по́сле, за̀ма́л во́да ут-та́: че́шма̀та и о́де на̀-ца́рувута ќе́рка. Пи́те та́лока, ричел: "Оите бо́лна-ј?" И-зе́ма̀т, га̀-изми́т ут-та́: во́да, о́на уздарве́ве* [ПДој,Ник (166)].

уздраве́ји pf 'кога болеста ќе биде совладана' – сп. верување: во минатото неукиот човек најчесто се лекувал со народни лекарства, тој кон таквиот начин на лекување му пристапувал со верба и често тоа и го спасувало; во Гевгелија имало некој самоук лекар и тој на болниот му се обраќал со овие зборови: *"Вирувши уф мене оти можул да та изликувум? Ако вирувши и ки уздравејши"* [ТГев (246)]; ~ *гл'е́да иди́н а-фати́ напч'е́лата, а-упр'е́гна ас-би́олот за-да-ор'е́ н'и́вата-му. Сига́ изл'а́зи ут-пите́лут, му-звади́ с'е́дло̀то, ви́да на-гра̀бо́т на-пит'е́ло̀т му-ста́на ра́на, пи́та сига́ шо́ л'а̀к да-уздраве́ји рана́та* [ВБог,Бал(344)]; – сп. обичај запишан во Гевгелиско: кога има тешко болен, од било која болест, кај постелата на болниот, освен Евангелие редовно се донесува и иконата на Св. Андон, бидејќи народот верува, кога ќе се донесе неговата икона, ако му е (на болниот) *"за улирајне, ки умре, ако му е да стане, ки уздравеје"* [ТГев(27)]; – при посетата на болен гостинот настојува да го охрабри болниот и неговите блиски и разговорот секогаш завршува со: *"Ки даде Госпуд, ки уздравеје. Ка је Госпуд неје никуј... Ако саке Госпуд не му је ма̀ка!"* [ТГев(228)]; охрабрувањето на болниот се врши и со: "божемско клање" . Спроти *Бужиќ* домаќинот ќе земе секира и ќе замавне накај болниот и ќе рече: *"Воја чувек* (или *воја дете) не уздравејве, туку да гу закол'ум, па да са куртулисам уд него". – "Сака̀н, ним гу закол'уви! На, утре е Ново лето, Госпуд ќи му даде ново здраве, ки уздравеје!" – "Ама дал' ки уздравеје?" – "Ки уздравеје, чувек!" – "Ајде да гу уставум и да му простум сега, ама утрезастра сакум на нога да гу видум!"* [ТГев(83)]; – во контекстот срекаваме лексички архаизам: *утрезастра* (утре-прекутре); сп. рус.: *завтра* (идниот ден, утре); *завтрак* (јадење наутро).

уздра́ви pf 'кога ќе помине болеста, кога ќе биде здрав' ~ *"Ја́с шу-ти-у́дри, ти́ па́ не́маш ни́што, уздра́ви?" – "Да́ј да̀-ви́диме, прија̀те́ле, чи́ме-та́ка. Еее, прија̀те́ле, се́а уздра̀ве́ла ра́нта, не́ма ни́што". – "Еее, мувéле фи́л'ут, ба́лта̀кут шу-ми-г-у́дри уздра́ви, а́ма шу-ми-ре́чи та́ка*

шу-мирúсӑм – тó né-сӑ уздрáви" [ДК,Бир(150)].

уздӑрвé·н* (и: **уздравéн**) adj 'се кажува за некој што бил болен а сега е здрав' ~ *стрӑ̆жá·рто né пýшчӑт тáл. "Дéка бé дéца?" "А бӑ, рӑ̆чé, уд-бáјнӑта, дóкторо ни рӑ̆чé дӑ-дó·ме, дӑ-јáвӑме óти дéтто бúло уздӑрвé·но дӑ-пýшче цáро пӑ̆јтóн"* [ПДој(149)]; ~ *гу пúтáа на нéго: Кó-ј тóа човéк шо ти рéкал: крéни си носúлото, и óди си? Па тóа уздравéн né знáщи кó-и, óти Исус са тра̄гнá на стрáна* [MV,K (256)] ; ~ *бéши собóта на тáа дéн. Вéлеа и Чифýтите на уздравéн: Субóта вá дéн né ти и простéно да крéниш носúлото* [MV,K(256)] – во југоисточните говори големата носовка по правило се рефлектира во **ӑ** (пр. ***рӑ̆ка***), во случајот: ***субóта*** (сабота) се работи за црквенословенизам (сп. *"велја субота"*); не без влијание и на лабијализација.

узибнуве (< **узебнува** – со редукција) impf 'премрзнува' ~ *нóго си-му·нáт, уд-нúшто узибнувши* [ПК,2(120)] – сп. во срп. јазик.

узрјáи* pf 'созрее' ~ *еднó врјáме едúн човéк са чúнí падáрин, сéлските лóзја да чýва, и когá узрел'áха лóзите, дофáдаши еднá самовúла, нáј-одберáното грóзди тјáнака гу јáдиши* [V,PM,139]; ~ *и дојдé врјáме, смóквите рацветúа и чинúха млóгу смокви и, когá узрјáха, земá еднá смáква и, л'у накýси, от човéк, што бéши, са чúнí добúтак* [V,PM,28].

Узýнувата Кýзн'а top. 'работилница, ковачница во Горно Броди, Серско, сопственост на Г. Узунов од споменатово село' [ЈИ,Ми...(209)]. Познато е дека топономастичките називи се устојчива категорија на лексеми, така што во споменатиов наслов се зачувал архаичниот поим **ковзньць** 'мајстор, ковач', рус. *кузнец* [ЈИ,Ми... (209)].

Узýново Тóриште top. 'ѓубриште до Узуновата нива, во реонот на с. Старчишта, Драмско' [ЈИ,Ми... (209)]. Во топонимот е регистриран архаичниот назив **тор** 'ѓубре од животинско испразнување'; се работи за стар збор, во македонскиот стандард е исчезнат, не е регистриран во РМЈ, но затоа се среќава во соседните јазици, српски и бугарски БТР.

Узýн Ќупрјý top. 'мост на р. Панега на жел. линија Драма – Серез' (во превод: Долг Мост) [ЈИ,Ми...(209)] – според позајмен образец од тур. јазик; со атрибутска функција но без придавско образување (наместо: *" Узунов...")*.

узӑбин adj 'тој што има големи и напред истурени заби' ~ *амáан шо зимáл áдна узӑбина жéна, ká ќа·вúји дӑ бéгиш* [ПК,2(120)]; со исто значење: **зӑбл'о** ~ *ká а зéл тáа зӑбл'а, тóо ýбув чувéк, кóј знáа?* [ПК,2(120)].

узат prep 'зад, назад' ~ *отиде хизмиќарот, гу докара дирвишинат. Флези дирвишино нетри; фати зетјут да гу тегли, пак тојнака вели "тутуш", и дервишино си закачи узат зетју* [V,MP, 98]; ~ *пáк најдé еднá стáра самовúла на еднá рéка – хéм перјáши, хéм бúските и ги íмаши зафӑ̆рлени приз рáмото и осáт гӑ̆рбо* [V,MP, 116] – во глаголската конструкција: *има (нема) + гл. придавка* се зачувала првичната форма, кога гл. придавка се сложува со предметот на кој се однесува: **бúските** (женски градии) **и ги íмаши зафӑ̆рлени.**

уј* m 1.'карактер, навика (обично лоша)'; 2. изр.: **глáвӑта дудéк né пáдне ýјо né пӑјдúне** (= усвоените

навики господарат со човекот сѐ до неговата смрт) [ПДој(137)]; со исто значење: **ту́ј сӑ-ме́не уј не́ сӑ-ме́не** [ПК,2(199)].

уја́гне (са) pf 'се кажува́ кога овца ќе роди подмладок (јагне)' [ТГев (365)]; ~ *кога ки-сӑ-уја́гне о́фцӑта, о́на ки-зи́мъ̆ ки-гу-избли́же ја́гнето, ки гу-учи́сте и по́сле тре́бъ̆ дӑ-гу-пудо́јш, значи дӑ-ци́це*]ПДој(156)].

ујаре (са) pf 'се кажува кога коза ќе роди подмладок (јаре)'; се употребува и: **укозе (са)** [ТГев(365)].

ујгу́н 1. adv 'пријатно, удобно' ~ *но́го ујгу́н спа́х*]СКук(338)]; 2. adj, indecl. 'погоден' ~ *ѝч не́-ме-ј ујгу́н легалто, нъ̆-мо́жум дӑ-спи́м* [ПК,2(120)].

ујгунлу́к m 'погодност' ~ *е-е, ту́ка не́ма ујгунлу́к, ујгунлу́ко ки-гу-бъ̆р-киме до́ма, са́а ки-те́рме ка́ би́ло* [ПК,2(120)].

ујди́са pf 1.'се сложи' ~ *Они са́къ̆т дӑ-гу-фа́нъ̆т зъ̆-къ̆ба́ат, къ̆ба́тли́ја. "Ка́ ти ричёј, ја́с: на́јдо́бру ме́су. Ти́ ли-зе́л си гла́ви и изи́ци". "Ут-изи́ку̀т, ви́ка, по́а́рну и ут-гла́въ̆та ни́што не́ла". Ви́ја си-исчуди́ја. Ту́ка па́к не́ ујди́са* [ВЕв,Кор(304)]; ~*и-мӑ́жо и же́нта ујди́саа сӑ, да́ј-им дӑ-ше́та̄т, а рӑбо́та̄ не́* [ПК,2(205)]; ~ *изи́ку̀т шо-пра́ви и гла́въ̆та, ни́што не́ пра́ви. И а́рно но́си и ло́шо но́си. Па́ си-исчуди́ја, не́-и-ујди́са ни́къ̆к. Же́нта-му уф-дру́га уда́ја се́ди* [ВЕв,Кор(304)]; 2. 'се згоди' ~ *та́м де́ фати́ха да-жна́т сифте́ зла́ва иди́н за̀ја̀ц и му-фӑ́рлават страпо́т-му си-уиди́са драж'а́лито́-му, фл'а́зи на-газо́т* [ВБог, Бал(344)]; ~*ми-пукна́ гла́фта дуде́к да̀-ујди́сам буи́те* [ПК,2 (120)]; 3.'среди нешто' ~ *нијќајки ногу да са моткама пу Одеса нија су негу така си а ујдисаме работта за кинисувајтто уттува, шио еменки втасиме на Одеса (заjднаш ут карапампур да флезиме право) – изливајне ут пампурот и уливајне уф воднјут пампур* [МЕ,Р(68)]; – во контекстот што следува: **удисе** ~ *не́кују за̀мина́л, виде́л гуле́ма би́шика. "Ја́с, ре́кӑл, ус-ка́к да̀-па́лум кра́ј да̀-а̀-удиса́м. А-така́, ре́кӑл, ус-не́куа лӑ́жа ќ-им-а-зе́а̀м"* [ВГ,Ѓав(274)]; 4. 'пронајде' ~ *ќи-ујди́сум о́ш а́јн во́л, та̀ са́м ќи-си-о́рум* [ПК,2(120)]; 5. 'се здружи' ~ *ка́ се́-ј ујдиса́л ус-ти́а ајдами́аци* (неранимајковци), *ќо:-изва́дат нӑ бе́ло* (иронија) [ПК,2 (120)]; 6. 'прифати некое туѓо убедување' ~ *сӑ-ујдиса́л си ус-не́гӑвјо акӑ́л*, или: *си тӑргна́л пу-не́гӑвјо акӑ́л* [ПДој(116)].

ујдису́ва impf 'одговара' – в. **ујди́са** ~ *ви́ј-гу кучёнциту. Гу-вика́. Удри-му идно́ ста́п. Кучёнциту пи́п, пи́п избига́. Ви́кӑ-а же́нта, ричё. Се́га не́гу гу-слу́шъ̆т, не-мо́жӑт ка́к, не́ му-ујдису́ва, мо́ра* [ВЕв,Кор(304)].

ујдурди́сува impf 'нагодува, прави нешто да одговара' [СКук(338)]; в. **ујдису́ва**.

ујли́а adj 'тој што е непредвидлив'(во негативна смисла) ~ *ујли́а ко́јн* (= коњ што прави пакости) [ПДој (125)]; ~ *и́лиахме а́дна ко́за, но́го ујли́а би́ше, емён ќо:-измо́лзиме* (млекото), *о́на ќо:-ри́тне* (ќе го истури садот со млеко) [ПК,2(120)] – во контекстот има пример во кој рефлексот за некогашното вокално **-л**, се рефлектира во **-ол: измолзиме**, што претставува особеност на централните говори. Бидејќи нема основа да се третира како меѓудијалектно влијание, останува можноста за внатрешен фонетски процес.

ука́[1] f 'мерка за тежина, поголема од килограм' ~ *за-ина́ тапса́ баклава́ три́ прӑста́, ина́ ука́ ш'ќе́р, идна́ ука́ ме́т, ука́ и пулуви́на бра́ш'ну и сто́ дра́ма ниш'иш'те́, пулуви́н ука́ ш'ѝми́гдал* [ВБог,Су(342)].

ýка² f 1.'учење, наобразба' ~ *е, лéсно-j зă-нéго, áрна ýка си-фăтú, ќи-си-сфăрше, ус-лéсничко ќи-му-вăрве живóто* [ПК,2(152)]; ~ *тó· дéте сăкáло дă-ýче. Мајкá-му гу-пуштувáла нă-ýка д-óде. Е, дéк ќ-óде. Гу-пуштúли уф-нéкуј бунáр дéтто. Имáло дóл нăрóт* [ВЕв,К(290)]; ~ *у нéкуј céло си-бúл ăдно́ зингúн чувéк и имáл нóго дéца, синóви. Арно-ăма нéчурбаџúја, сăте дéца нé-j устăвúл дă-рăбóтăт кăто чифчúј, тýку нéкуи уд-нúх и-пушчúл дă-зăфáтăт нéкуја ýка* [ВЕв,К(292)]; ~ *укта не-j лесна, уд-ука сă-пудмистило* (станало ненормално) *детто* [ПК,2(120)]; 2. 'знаење, сознание' ~ *едно врјаме имало едно сирмахче или сираче. Тој ката ден не устануваши некој пăт от училиштето, и са научило млогу уки и прокопсану изл'ази* [V,PM(97)]; 3. 'прифатен начин, навика' ~ *нé-ми-сă-дрéсе, лóша ýка úма, нăмáнуве нă-кój ќи-му-дóо* [ПК,2(185)]; ~ *тóо дéте лóша ýка фатú* [ПК,2(120)]; ~ *áрна ýка си-фăтúл, д-óдиш пу-кáвинúнта, д-игрáјш комăр, ут-тéп чувéк нé бúве* [ПК,2(152)]; 4. изр.: **úма ýка, áма úма и бдука** (= откажување од лошите навики) [ПК,2(120)]; **мајкина ука не фашкиш** (= не ги прифаќаш советите од мајка си) ~ *карај ме, мамо, јучај ме] как да ја земам Лил'ана] Лил'ана једна на мајка] Лил'ана алтăн дивојка!] – Карам те, сино, јучам те] мајкина јука не фашкиш] мајкина памет не слушиш!* [ТГев(211)].

укапан* adj 'болен, исцрпен' ~ *дуј-дéа укáпни, нă-мóж дă-спóоп, мăлăксáли уд-рăбóпа* [ПК,2(205)].

укáци (са) pf 'отиде на повисоко место, се искачи' ~ *видох на врăх киpамидите лăскаши едно нешту, и јазе кладох една скала, са укачих на киpамидите и најдох неколку карагроша* [V,PM,28]; ~ *"да ми кладиш л'ап аф тóрбата. Јазе ки си íда да тéрам кăсмéтјут ми". Фатúла тјáнака да плáчи, да вúка. Ама тóјнака, земá тóрбата сос л'ăбут и трăгнăл, отúде прáве на цáрцките конáки: сăкаши да се укáци гóри на цáрјут* [V,PM(31)] – во контекстот повторно среќаваме проширена употреба на предлогот **на**, во овој случај наместо 'кај': **се укáци гóри на цáрјут;** и: **укачи** ~ *царјув син отиде, га вели: "е побратими, динеска ке да си укачими на јабăлката, да јадеми јабăлки, тýку тинака напрет ки си укачиш, та јазика послет"* [V,PM (71)].

уклавé pf 'убие' ~ *и-спрăснува кóн'у да-б'áга, б'áга, б'áга, б'áга... сă-загубú ут-ш'úч'ки утпр'ăт' ут-уч'úт'ą и ш'úч'ки р'éкнуха: "за-гу-уклавé тузú д'ăтą тóс кóн'!"* [ВБог,Су(343)]; ~ *и кату тúваха двáта, хизпúкарот сè глéдаши да нájди н'ákој скрúшно мјáсту да гу утéпи, да гу уклăви господáрот му* [VPM,26-27].

уклéштин adj 'премногу ослабнат, на лицето му се оцртуваат само вилиците' ~ *нóго-j уклéштин, дур дą-тé-j стрáх* [ПК,2(120)]; в. **ужлéмбин**.

укозе (са) pf 'се кажува кога коза ќе роди подмладок (јаре)'; се употребува и: **уjаре (са)** [ТГев(365)].

уколʼа f 'голема административна единица во државата' ~ *ут-ká ки-гу-изл'ăкýвши дéтто, цáро ки-нéма мéсто дéк дă-тă-тýре тéбе. Ки-ти-дáве и пулвúнта цáрство, ки-ти даве, нăпрúмер, édна укóл'а* [ПДој (148)].

укóлнус f 'околина' ~ *Утидé сигá нóго нă-дăлéко, нă-аднá рăскрăсница:*

дă-кáжиме такá дă-óде нă-кăд Сóлун пăт. Удубрé гу-мéстто. И викнá тил'ál ф-тáа укóлнус [ВК,К (283)].

укóпи (членувано: **укóпито**) n 'оружје што се користело во минатото – копје' [И,Гг(129)].

уктóмвăр m 'десеттиот месец во годината' ~ во ловот на риби, на дојранските рибари им помагаат езерските птици. Тие *пучнýвăт да íдăт уф уктомвăр мéсăц*. Ги фаќаат уф *пиликáтник*, тоа е ограден простор со трска во вид на круг [ПДој(127)].

укреплéн* adj 'зацврстен со нешто, осигуран' ~ *Тýрците и прăвíја специјáлни лóтки су-укреплéни жилéза тăкá ... осигýрăни зă-дă-ă-ýдрăт кулíбăта. Пред дă-ă-ýдрăт кулíбăта, нă-ѓóлут сусвójскăта, удрí ăртилéрија дă-бíе ут-Тулумбáзут, аднó мéсто Тулумбáзут се-вíка* [ВЕв(297)].

укреплéние n 'место што обезбедува извесна сигурност, заклон' (зборот не ми е познат од други материјали, се работи за војнички термин, многу е веројатно дека информаторот го има усвоено кога служел во бугарска војска) ~ *тíе се-истипáа тáму.. ут чéтта шo бéше. Кóрии, Кóрии* (име на место) *се-вíкăа тíе. Уф-кóријăта тáм дéка нéмăше укреплéнија и-избíја* [ВЕв(297)].

укубéт adv 'множество од нешто' ~ *е-е, кáм-гу тóо врéме, Штифáн кá ќă-дýјнеше чăлгíта, кá-ќ зăчýкаа тăпăнто. Шo óришта бíа, шó маабéт укубéт бíше* [ПК,2(133)]; сп. обичај при крштевката на бебе: – на крштевката покрај перничката на новороденчето се оставаат пари (подарок со зборовите *"Ајде гулемо да пурасне братче* (или *сестричка) да си купе"*, ако детето молче ќе се рече: *"Гледиш ли гу укубет нијединн! Сè разберуве, па види ка молче за пари"*, ако пак плаче тогаш коментарот е следниот: *"Бре, бре, бре, ки се каже дека е! И оти бил јунак, па знајал да плаќе. Ох, ох! Грубутија нијадна"* [ТГев(116)] – навредливите зборови "**укубет** и **грубутија"** се употребуваат за да не го "урочат" новороденчето.

уку praep 'околу' – по пеењето на петлите се одредува времето (периодот). Петлите пеат: *уку вичери, уку сред* (според сознанијата што ги имаме во гевгелискиот говор во групата *ср-* се вметнува *-т-*, според тоа предлогот треба да гласи *стред) ноќ, пред зори и уф зори* [ТГев(403)]; и **укул**: ~ *Имше и дрýзи сéла, тýрцки бúа. Имше ăднó сă-вúкше Кăрá-мутлúја, Сăрдумлúа, Јăни́-маалé. Тáм ăднó íлше Рáмна. Сè тúа укул нáс. Мурáрци, пá христијáнско сéло бúше и Алéксуво* [ВКук(288)]; ~ *тú ќ-óдиш тáм, ки-сă-рăзвăртиш укул пăлáто, ки-вúкиш: о, о дóктор, о, о дóктор. К-излéзе пулúцијăта дă-тăпувúке, тú, рăчé, дă-нé-сă-уплáшиш* [ПДој(147)]; односно: **укóлу** ~ *кóа ќи-стúгнеа дóма, ду-зéтут, тíе шo-бéа су-кóјна, кóли, си-вăртиа, ă-вăртиа нивéстăта укóлу óгинут. Тáму двé-трú пăта ќи-ă-зăвăртиа* [ВЕв,Ил(307)]; *станах укулу икиндија* (кога заоѓа сонцето), *за ужина* [ТГев,11].

укāпи (са)* pf 'се избања, во случајот убаво се намокри' ~ *и така тихиса на пăтју един азмак, нетри кату битиса кон'ут, отидох, дури да гу извадам от таму, и јаз и кон'у си намокрихми, со сè са укăпахми"*. [V,PM,55].

улав* adj 'завеан, со многу ниски интелектуални можности, глуп' ~ *Пáк (пóпут) утúшăл дă-прувéре дáли-е нéгăвта жéна. Пупăдúата пáк прăку-цáлут си-флéве дóма и а грабнýве фýркăта. Пóпут вúке: "Пупăдúа, мóре пупăдúа, дóмă-ли си?" – "Алúáн брé ýлăв пóпе, ли дéк кă-бúам"* – во контекстот има употреба на вокативна конструкција, но со формата на номинатив: **мóре пупăдúа** [ВГев,Бог(275)]; ~ *мури, јуд Бога да најдиш, ле мале] и ти и пугача!] мури, што ме даде, мила ле мале] на кýка бугата, на момче малечко] глупаво – улаво* [ТГев,197]; во народниот вокабулар со **улав** се означува најблагата форма на ненормалност, втората степен е **будала**, а третата **луд**. Во минатото луѓето наивно верувале дека болеста ќе помине ако болниот го однесат во црквата *Св. Спас* (во Гевгелија) и таму го оставале шест недели да лежи во специјална *килија* (келија). Во споменатава црква имало клисар што болните ги лекувал со *гладување,* со *света водица,* а во крајна линија и со мавање, ако и по односниве терапии болниот не "доаѓал к себе" тогаш викале: *"Така му било пишано!"* [ТГев,244]; кај Саќов од Кукушко: **ýлуф** [СКук(338)]; исто така и во нашите материјали: ~ *шó сă-прáвиш ýлуф дă-т сă-смéат л'ýјто* (луѓето) [ПК,2(120)].

улáве (сạ) impf 1.'се збунува, погрешно помислува' ~ *éднă бăлтúă нă жéнта, уф-кăзáно, а турúл уф-кăзáно. Е óн, нáпкунта пукријáл едúн чăкóр сус нúјно јургáн, кá ки дójде дă-сă улáве, знáчи дă-рéче ди-ј спúе жéнă-му, а óн пă чикóр бил* [ПДој,Ник(159]; 2. 'се задржува некаде' (непотребно) ~ *нúли дạ сă-улáвиш куту дрýк пăт* [ПК,2(120)]; ~ *áјде шó сă улáвиш тóлко* [СКук(338)]; Акад. Н. Толстој барајќи руски соодветствија наспрема македонски лексички единици се задржал на долновардарските (југоисточните) говори и запишал: наспрема кукушкото **улаве се** 'се задржува' (*нóго сă улáве, нă-мóжум дă-гу-чекум)* доаѓа руското: **уловка**.

улạвéш m – в. **улạвéшка** ~ *урúзо-ј нóго улạвéш рабóта* (се мисли на чистењето во нивата, кога расте) [ПК,2(120)].

улавéшка f 'задржување', в. **улáве (сạ)** [ПДој(117)]; ~ *нóго улạвéшка-ј дúплинто тит'ýн, улạвéшка-ј и чéпкинто* (чистење, одделување на зрната *уд бубáјќо* – памукот, односно развлекувањето волна, кога се приготвува за предење) [ПК,2(120)].

улáвин adj 'нешто што се одвива бавно, што се задржува' [СКук(338)].

улар m 'дел од коњска опрема, јаженце со кое се води добитокот', в. **угламник** [ТГев,478].

улекне pf 'олесне' ~ *пол'е, пол'е ширóко] ф тебе бил'ки секакви] мома јоде за вода] биќар јоде по неја] викна биќар продвикна:] "Бре стој, моме, почекај] да ти столни пуносам] да ти рамо улекне"* [ТГев,368].

уливајне n 'влегување' ~ *нијќајки ногу да са моткама пу Одеса нија су негу така си а ујдисаме работта за кинисувајтто ут-тува, шио еменки втасиме на Одеса зајднаш ут – изливајне ут карапампурут* (возот) *и уливајне уф воднјут пампур* (бродот) [МЕ,Р(68)].

улица f 'пат во населено место' ~ *и вó вика: "Е-ej, фил'áн чувéк сижéни ýтре, ви-кáни нă-свáдбă".*

Викá. Жăндáрити: "Шó бре вúкăш тú?" – "Já цăрну нă-бéлу, јáс сăм пуштéн". Ај нă-дóлу, уфтăсá ýлицăта кăј–кăлкázут, плуштáдут [ВЕв,Кор(306)].

улóви pf 1. 'фати животно или птица'; fig. 'фати личност што се крие'; ~ *дójде лáчкăта[гу-изéди глýфчито[шу-извáди фитúлчито[и уд нăтре кăндúлчито[дójди кýчкăта[ă-издáви лáчкăта[шу улóви глýвчито* [ДК,Бир(158)]; 2.'пронајде' ~ *и така зема пушката и отиде да улови, дека да најди, от чешмата мајката, и терајке-терајке га најде и га затăкна* [V,PM(43)] – во контекстот со предлогот **од** се изразува посвојност (*от чешмата мајката*), што се третира за балканистичка посебност, присутна во западните македонски говори, но, како што укажува примерот и во југоисточните; 3. изр.: **гу-улувúл крáпо** ~ *за-нéкуј пичалúл-ли, зијанúл-ли, кu-рéчат: "А, вáадин, тóо и тóо гу-улувúл крáпо"* [ПК,2(158)].

уломнани adv 'пред минатата година, преклани' ~ *на крајта на ланцката скалајцка гудина сă стуклих су брат ми Лазар па да си ом на патриата, иако уломнани да си имах утидено* [МЕ,Р(67)].

улýбин adj 'сад на кој му отпаднало дното' ~ *тáа кó·фта-ј улýбина, сáке* (треба) *да-ј-тýрум дăрвин дúп* (дно) [ПК,2(120)].

улʼýде* pf 'приготви, среди' ~ *гa-улʼудúл бíцкăта* (закланата свиња ја исчистил, средил) [ПК,2(120)].

улʼýдин adj 'уреден, чист' ~ *ут-кá сă-жинú сè-ј улʼýдин* [ПК,2(120)]

улʼýдуве* impf 'средува' – в. **улʼýде*** ~ *кá-кˊ усшăрée кu-ми-шáдне нă-рăцшо. Кˊ-усшáне áска дó·-гléдум, дó·-улʼýдувум* [ПК,2(201)].

ум f 1. 'можност за размислување, памет' (почесто во употреба турц. **акăл**) ~ *тогáс приáтелиту му са смéјаха и му вел'аха : "áјде бéгај от нáс! Не ти е срáм! Тóлку имáни што ти остáви татко ти, гу изјáди. От главáта ти тéглиш". Друг му велиши: "от умó ти такá стрáдаш"* [V,PM,7]; ~ *дéка отíваши, сé вél'аши: "имам на главáта ми, áма немам на пáзвата ми; íмам ум áма нéмам пáри"* [V,PM,13]; ~ *му вели: "брате, јазика богатска мома некем да зема, туку сакам да ми дадеш твојта хизмикáрка". Брат му кату чу така, си зачуди и му рече: "ах, братку, тинака от умо ти стануваш сиромах"* [V,MP,85]; 2. изр.: **на умот гу не клаваши** (= не сакаше да помисли на некого, односно на нешто) ~ *ама и царјут беши млогу јадлив, ча гледаши, колку марифети чини Мајдон, ама тојнака не рече некој пăт* (наместо: *'никој пăт'*): *"ади тојнака, што е толку јунак, што ке терам друг зет?" Това хич бил'а на умот гу не клаваши* [V,PM(74)] – од контекстот излегува дека во југоисточните говори заменките **некој** и **никој** се употребуваат нерегуларно, освен тоа и линеаризацијата не е соодветна: глаголот и кратката зам. форма се разделени со негацијата: *на умот гу не клаваши;* **речé на (сос) умóт му** (= помисли) ~ *тој как виде коџ'а дете сос неа да спии, рече на умот: "а! тас, как виде што јаз аргесах да дојда, и зела по-млат мăж"* [V,PM(163)]; ~ *заедноч му дала карипăк* (одговор) *му вели: "ej господине, уџако е крив, но кадешот изл'ава праве". Кату чу царјут такос отговор от една сел'анка мома. И рекла сос умот*

му: "таја мома јазе ке да га зема за жена" [V,PM(54)] – во контекстот е нарушена категоријата род: подметот (**царјут**) е од м. род, а предикатот од женски (**рекла**); втора посебност е во организацијата на реченицата: употреба на именка како атрибут на друга именка: *от една сел'анка мома* (м. 'селска мома'); ~ *питаштéм-питаштéм најдé Кулýфувата кăшта, влезé нетри, гу прија́ха сос мло́гу радост и мло́гу циримо́ња му чинúха. Тогáс онова́ цáр, кату га видé онáја жéна, са почýди и речé сос умóт му: "наúстина, за тáја жéна човéк са утепýва да га зéми"* [V,PM(12)]; ~ *куумцината, кату ги виде ушиците, рече сос умот да са на жената му, али пак сос друг ум велиши: кој можи да влези аф неговата кăшта* [V,PM(69)] – во контекстот среќаваме две синтаксички посебности, првата е употреба на сврзникот **али** со адверсативно значење (наместо 'ама, но), *али пак сос друг ум велиши;* втората е употреба на сврзникот **да** со декларативно-интенсионално значење (наместо 'дека'): *рече сос умот да са на жената;* **му дојде на умот** (со исто значење како и претходно споменатиот израз = помисли) ~ *на лалата му дојде на умот и му вели на царјут: "харну ти докара авциолиа таја кожа, ама сега да имаци и от филдишите кокалиту"* [V,PM(41)]; ~ *да кóга ки ви дáдат ýф рáцити, да нé си разумýати кáк и шó да рéчити, оти на тóа сáат ки ви си дóјди на ýлут шо да рéчити* [MV,K(326)]; ~ *владиката му вели: "бре братку, кату ли беши страх от тиа аскерите, илиах околу шестотина парчи от тиа караграши не знајах, как да ги искриам; ли дојде на умот: га кладох на врăх таван'ут"* [V,PM(39)]; **даде ум** (= посоветува) ~ *царјут и од двете страни са врăза и му вели на дјатето: "а бре, синку, кој ти го даде това ум на тебека?"* [V,PM(101)]; **чóику ýм нéмăл** (= се збудалил) ~ *чóику ýм нéлăл у-глáвăта шчо ќи-прáве. Ќи-му-óдăт сăти пáри. Тугá нúкуј гу-пужăл'áле, му-рéкле: "Сáмо Нăстрăдúн уцá мóже дă-тă-куртулúса". И тáка чóику гу-вúкнăл Нăстрăдúн уцá, димéк кăко ăфукáт* [ДК,Деб (156)]; **ке да добúат ýм** (= наскоро ќе се вразумат, ќе се однесуваат паметно) ~ *и когá збóр чинúха цáрјут и сиромáхот, цáрјут речé: "óшти ацалúи са, áма нéка да ги уженúли, ке да добúат ýм". Кату чу такá зéтјут, си насмéа; цáрјут гу вúде* [V,PM,114]; **от умот да ги извадиш** (= убавина што не се заборава; затоа пологична е варијантата, позната од други материјали: **от умот да не ги извадиш)** ~ *писала едно писмо на татка и: "тате, мој царју, три керки си имал, трите причуени по сичката земја: двете от умот да ги извадиш"* [V,PM,62]; **ум вăртејне** (= несвестица) – освен *ум вртејне,* односно *глава вртејне,* породилката многу често ја напаѓа и болеста: *треска* (грозница), против овие болести народот се лекува на следниов начин: се зема половина *ока* (кгр.) црно вино и во него ќе натопат еден *екши симид* (киснат симид), и откако лебот ќе престои три дена, породилката секое утро ќе зема по 2-3 лажици од тоа [ТГев(112)]; **кајдиса уд умут** (= крајно се вознемири, стана неурачунлив, излуде) [ТГев (285)]; – во минатото, ако некој *кајдисе уд ум,* го носеле во

Гевгелија, во црвата Св. Спас каде што го лекувале со некои специјални методи [ТГев(134)]; со исто значење: **му са зима умут**, или: **му са крина умут** · [ТГев(227)]; **си загуби умот** (= многу се изненади) ~ *наедно́ јадја́ши со траговецот и кога́ оти́доха на неговата ка̏шта, сироли́хот са почу́ди са́мо на скалата што и ви́дел, де́ мрја́мори, па́к кога́ оти́де го́ри на одаи́те, си загуби у̀мот* [V,PM(13)], односно: **западне от умот** ~ *дарвоту гу посјачи и собра̀л они́а драгоцените ка́мини а̏ф вреки́те нетри и рече́ сам на се́бе си: "ej Бо́жи, та́тко ми зна́иши, оти ја́зе ки запа́днам от у̀мот ли и затова́ га* (наместо 'ги') *искри тука не́три а̏ф това́ да́рву"* [V,MP(8)]; или: **му са̏ разма̏ти у̀мот** ~ *застана́ и ре́кла: Афе́ндо, не́ ми жа̀лиш што ли а устави́ се́стра ли са́ма да рабо́там? Гувори Исус да ричé на не́а: Мари́а, Мари́а, пича̀лиш* (работиш, создаваш) *и си разма̏тиш у̀мут за но́гу рабо́ти* (пишува 'работи'), *иде́н сал трибу́ва* [MV,K(328)]; **му идеше на умут** (= се сека̏ваше) ~ *сал то што живел 8-10 (г.) на чужбина (чуздина), за толку гудини не е видел ништо от што му-ј најлшло на дујната, сал то му идеше на умут* [ME,P(...)]; **ум не му остана на главата** (веќе рековме дека предлозите **во** и **на** се мешаат, во случајот предлогот **на** упатува на внатрешност: *ум не му остана на главата* (наместо: 'во главата') ~ *и кату шеташи, тихиса и отиде на ламините конака̀. Ламините конака̀ тојнака как ги виде, ум не му остана на главата, ча беха околу се заградени сос кал'а висока* [V,MP,57]; **умут му е куса** (= не размислува добро) ~ *за̏то́ и дусе́гă ра̀бо́ттă на-ура́чут му-спо́ре, а на̏-же́нтă и у̀мут му-е-ку́сă, и ра̀бо́тта му-не́ спо́ре, бра́тче!...* [ВВод(311)] – во текстот имаме посебност во линеаризацијата – глаголот и кратката зам. форма се разделени со негацијата: *и ра̀бо́ттă му-не́ спо́ре;* со блиско значење: **не́разбра́ни и те́шки на у̀мут** (= непромислени) ~ *и си оти́доа ут на̀ши на гро́бут, и така́ а најде́ле кату́ как ре́кле и же́ните; ѝли на не́гу не гу виде́ле. И он му ре́кал на них: А! не́разбра́ни и те́шки на у̀мут треба́ува да веру́вати* [MV,K(334)]; **му си дојде́ у̀мут** (= стана разумен) ~ *ричé на ни́х: Ви́а прика́зни, што ви и кажа́х, о́шти биде́ки су ва́с, што така́ му бе́ши писа́но... То́га му си дојде́ у̀мут, да си разбра́ле за кни́гите* [MV,K(260)] – во контекстот зборoформата **бидеј-ќи** се јавува со извесна партицилна содржина, а не како сврзник: *о́шти биде́ки су ва́с* (додека бев со вас); **да си берат ум** (= да се однесуваат сериозно и со нормите) – порака од родителите коишто особено внимаваат на движењето на женските деца [ТГев(138)]; сепак, евентуалните грешки на младите ги опростуваат со следниве изрази: "**Младост – лудост**" *(дели канли)* – "**Сите сме биле сус тоја ум!**"; или: **"Сите сме измет правиле на тоја ум!"** [ТГев(134)]; и: **у̀м си кла́ваши** (= созреваше, стануваше сериозен) ~ *и ка̀ сă сфа̏ршиле си́ти ви́ке, сă варна̀ле на Галиле́а, на не́нито гра́т Назаре́т. Па де́тито си пурасту́аши, и у̀м си кла́ваши, и софи́а сă напа̏лну́аши* [MV,K(314)]; исто така: **у̀м си кла́ва** (= станува паметен) ~ *и вел'а̀л: Благусува́н си Го́споди, Бо́га на̀ша Израи́лцка, што си уми́л и си дава̀л и ти, де́ти, ки*

си чи́ниш Пруфи́тин Господи́нуф, да ки си о́диш на́при при Господи́новото ли́ц. И де́тито си пурасту́аши и у́м си кла́ваши де́н ду де́н [MV,K(322)]; **сос ум да си вратиш** (= постапките да ти се промислени) ~ *му ве́ли: "а бре́ си́нку... сега́ ти порӑчувам: ету то́лко пари ти оста́вал, то́лку стока, ниви, лозја́, бахчи, кӑшти, олови и другу, што и́мам фре́т ... а́ма да си отво́риш о́чите, сос ум да си врати́ш"* [V,PM(7)]; ~ *кату чуха така они, фатиха сами да вел'ат един на друг: "бре, и са упива царју́т, ама и пак сас ум са врати́!"* [V,PM,59]; **хич на умут го нема** (= ниту помислува на тоа) ~ *царју́т двете зентју́вци ги и чинил прӑви на аскерот, калека хич на умот гу нема. На калека му си наж'али* [V,PM(159)] – според Конески нерегуларната форма **двете** (*зентју́вци*) наместо 'двата' се должи на влијание од грчкиот јазик, на ова секако помогнала општата расколебаност на категоријата род; **му дојде́ на умо́** (= се сети, си помисли) ~ *вечерта́ вечерја́ха ха́рно, си ле́гнаха, заспа́ха сла́тку. То́јнака сѐ са и чу́дел, ка́к да га докима́са на же́на му. И така́ му дојде́ на умо́ утринта́, кога́ стана зара́ну и седна́ мно́гу зачу́дин* [V,PM(30)]; **да го докимаса умот му** (= да дознае каква му е мислата, расположбата) ~ *и кога ги докара царју́т на толку радоста, рече со̀с умот му: "ади сега да ги чинам един дикат, да ги докимашим умовето му"* [V,PM(64)]; **как ки му види умот** (= до каков заклучок ќе дојде) ~ *"ами мале, тој не е момче на земјата, тој е ангел. Да имаши еден кулај татко ли да гу земи тука, да ни чини хизмет, и сетника как ки му види умот, да ми даде на негу за жена"* [V,PM,56]; **Боже да ме имаш на ум** (= да не ме заборавиш) ~ *и така калугерот му и зема и трите алтӑни на сиромахот за три лафови. Сиромахот рече: "е, Боже, да ме имаш и мене на ум!"* [V,PM,162]; **елӑјтисте на у́мот** (= бидете разумни) ~ *да ка дујде́ чити́ри саа́та на но́ка, утиди кӑд ни́х Исус газа́ки у-во́дата. Ка гу видеа́ учени́ците шо бе́ши газа́л уф мо́рито, са трумаксале́, и вил'але́ гиа́ таласӑм би́ле. Исус е́лен и викна́ на ни́х, ем ве́ли: Ела́јтисте на у́мот, ја́-са̀м* [MV,K(26...)]; **сос умот ми си кладох** (= помислив) ~ *тога́с то́ј га ве́ли: "мӑлчи мо́ја л'у́ба! Ја́зе и сно́ити ти рекох, и сега́ па́к ти вел'ам: ниту со́с умо́т ли си кла́дох за та́а рабо́та"* [V,PM(10)]; **уд у́м са̀ прика́жувам** (= измислувам нешто, зборувам невистини) ~ *му вел'а́ на ни́х Исус, е́м ричé: Мо́а прика́зна не́ и мо́а, тукý ут то́ шо ми пуштй́. Ко́ј са́ка да слу́ши мо́а пувел'а, ки разби́ра за прика́знаша, утдека́ ут Го́спот, и́лим ја́зе уд у́м са̀ прика́жувам* [MV,K(256)]; **да не си кладеш на умот** (= не се вознемирувај) ~ *тогас чобанот му вели: "сакин царју, да не си кладеш на умот за тас работа, ч'а моите ланџици тӑј шетат по човеците!"* [V,PM(176)]; **да си сто́ити на у́мут** (= да бидете разумни) ~ *ричé Го́спот на Учени́ците не́гови: Да си чу́ати ут сфе́тут, о́ти ки кре́нат рӑѓити навра̀з ва́с, и ки ви кла́дат на апсана́та* (затвор), *ки ви но́сат на ца́рови и на бе́зити за́рди мо́јто и́ли. Илим ви́ши да си сто́ити на у́мут, да нѐ са̀ чу́дити ка́к да си удгувори́ти* [MV,K(317)]; **си разматы́ати у́мишти** (= се нервирате, се

вознемирувате непотребно) ~ *и ричé на нúх: Шо си стрéсити такá, и зашто такá си размáтýапи ýмшити уф-сáрцити* [MV,K(260)]; **Господ на имјал на ум** (= со среќа ни се вршат работите) ~ *сиромáхот, кату виде такá, млóгу са благодариши и славослóвиши Бога за таков кăсмет. Сиромáхот ги земá парúте, отúде на домá му, вéли на женáта му: "мари жéну, Господ и нас на имјáл на ýм"* [V,PM(13)].

ума f 'вид земја, бела иловица' – се додава кон благото вино (*ширата)* за да се *запрсти* (сп. *прс* 'ситна земја'). *Запрстувајнето* се врши на овој начин: во вршник ќе се испече *ума*, така што ќе се претвори во ситен прав како пепел. Уште кога е врућа *умата* се сипа во кацата каде што има *шира* и при тоа се меша додека не се крене пена на површината на *ширата*. Оваа *запрстена шира* потоа се *пудваруве* за да дејствува *умата (бела прс)* на *ширата* и потоа се вари *пекмес* [ТГев(356)]; ~ *мáјкăта бúла мăштéа. Имáла ину-дéте и инă-чýпа. Мáјкă-му нé-ă сăкáла чýпăта... сăкáла д-ă-зăкóле чýпăта. И му-вéле сéга: "Ај ќи-бéгăме", нă-брáт-му му-вéле. Гу-зéвăт чéшл'ут и зграна* (вид чешел што служи како шнола, ја придржува косата) *и ýма. А-фăрл'а тá ýмăта, сă-чúне кáл* [ДК,Ран(125)].

умдиса* impf 'се надева' ~ *Тогас татку му му вели: "ми, синку, хождаш, бари татку ти со тебика да си радува!" Тојнака му вели на татка му: "тате, јазика ем ке идам, ем умдисам на Бога да са вăрнам сос млогу слава"* [V,PM(51)]; ~ *кáк си дуjдéле и прăвнити, умдисáле шо ки-зéмат пóвики; и на них му дадé пу двé грóшови. Кáк и зéле фатúа да сă л'ýтат на стопáнут; ем вел'áле: Вúа пóнапукóшниши и на нúх су нáс тóклу, шио тегл'áхми врукúната и тувáрут* [MV,K(315)]; ~ *и áку дáвати на зáим, ут тúи шио умдúсати пá да и зéмити, шио дáр ки бúди на вáс? Оти и грéшните л'ýди пá на грéшнити и óни си земýат, да и зéмат пá назут. Тукý вúа да милýвати на душмáните, и árно да му чúните, и да му залýати, и за назот да нé си ýмити* [MV,K(273)].

уме (са) impf 1. 'мисли' ~ *и áку дáвати на зáим, ут тúи шио умдúсати пá да и зéмити, шио дáр ки бúди на вáс? Оти и грéшните л'ýди пá на грéшнити и óни си залýат, да и зéмат пá назут. Тукý вúа да милýвати на душмáните, и árно да му чúните, и да му залýати, и за назот да нé си ýмити* [MV,K(273)]; ~ *што изникнало секакво цвете] бело, црвено, жлăто, зилено] чудат са умат кого да пушчат] кого да пушчат, да гу загради] Ристо да ода, да гу загради] Марија да гу навада су чисто сребро] су чисто сребро, су десна рăка* [ТГев(164-165)]; ~ *си óде пák, дéка бил нă кунák, сă-ýме, сă-чýде, ни јáде ни пúе. Пумина́ едúн дéн-двá, тóа дéтто, шió гу купú, гу-пúте: "шió бе чóрбаши, ти ни́ јáдиш, ни́ пúјш, шió úмиш?"* [И,Гг(111)] – во контекстот се среќава необичен редослед – приближните броеви се одделени со именка: **пумина́ едúн дéн-двá**; ~ *а пă дéтто му бúло вăзрăсно, усумнájсе, дăвăтнájсе гудúшно му бúло дéтто. И глéде, тáтку-му сă-ýме. О-зăвáруве дéк сă-ýме* [ПДој(144)]; 2. – **(сă)** 'се грижи, се двоуми' ~ *да кóга ки ви нóсат на вáс на сóбур и на сăдба и на пувéлити, да не си*

ýмити как и шо ки удгувóрити, оти Свéти Дýх ки ви кáжи на вáс на тóа сáат тúи шо трибувáле да рéчите [MV,K(298)]; ~ *за тó ви вéлјам, нúм да сѫ ýмити: за дýша ви, шо ки јáдити. íли шо ки пúити; нúто за снáга ви, шо ки му ублéчити, не и пóвредна дýшата уф јадéнито, и снáгата уф ублéклуту?* [M,VK(259)]; ~ *да вéли идéн уд Ученúците негови: Зáшто вóа лúру не си прудавáл за трúста грошóви, и да му сă дáди на сиромáсити? Му ричé вóа лáф, né и што сă ýмпши гиá за сиромáсити, тукý бéши крадáч* [M,VK(288)]; ~ *сáмо сă-ýмум, кá ќо:* (< ќе го)*-прăкáрме тóо стýт вáа зúма* [ПК,2(120)]; ~ *áма тó нóгу лóш, нóгу клéт. Жéнта лúр нилáла уд-нéго. Сă-ýме, сă-чýде: "Шó дă-прáе сéга? Кăк ќи-му-кáже?"* [ДК,Лип(115)]; 3. – **(се)** 'се сети' ~ *éту твójут Цáр íди, вјанúк нáврăс мăскичка. Ма Ученúците не и пузнајáле вúи рабóти уд нáпри, тукý когá сă прислáвúи Исус, тóга са умúле шо бúле вúи писáни зáрди нéгу* [M,VK(288)]; 4. 'се реши' ~ *сă армасá Мájка му Марúа су Јóсиф, óшти né а зéла, си нáшла тéшка ут Сфéти Дýх Господúнцки. Јóсиф чýнки бéши прáвин, тукý сă умí да а устáва скрúшно. Кá сă умí такá, éту и Ангел Господúноф му фанá на сóнут* [MV,K(304)].

умée impf 'знае како треба нешто да се направи' ~ *кá удделл, ни-кóжа íма, ни-пáри íма. "А-бе, ричéл, дека-ј кóжта? Дă-ма: плáтише, шо сáкши ин прáви!". Дăрво удгувóруве ли, дăрво, né удгувóруве. Ус-бăлтúта, а-брé, а-брé, гу-нăсéчуве, то: дăрвуто пăждúне, пáри пăлăн уф-нéтре. Сја: сáм né му-умée шó дă-нăпráве нă-пáрте* [ПКук,Ник(161)]; ~ *за-нúшто né-о-бúве, né о-умée нúшто, чúнши ус-мóч прáвин* [ПК,2(206] .

умéкне pf 1. 'стане мек'; 2. 'изгуби од јачината, стане погоден за работа' ~ *ќи-фáте нéкаа југувúна, ќи-умéкне тит'ýно, тóги ќи-дúплиле* (= ќе го ставаме во калапи) [ПК,2(55)].

умен* (и: **умин**) adj 1.'паметен, интелигентен' ~ *тогáс мájка ú ное по-ýмна, фáти рăци да крăши и да вéли: "вáрај, кéрку, това е за лóшу, ама булáким на детето да né си чúни нúшту"* [V,PM,31]; ~ *на тóа врéми, дóшал Јóсиф ут Ар... ýмин, разбрáн, и он бéши идéн шо чéкаши цариттúната Господúнова, чинú нăéт' да утúшал на Пилáто да му сáка Ив-уватa снáга* [MV,K(255)]; ~ *на вáа саáт си радувáл Исус уф сăрцито да ричé: На тéбе, Тáтко ти са испувидjýвам, Стопáн на нéбито и пу зéмнјата шо си а скăрл* (? 'скроил' = уреди нешто како што треба) *вúа ут дăлбóки л'ýди и ут ýмни, и си кажá вúи на дитúшта* [MV,K(292)]; ~ *вéли на жéна му: "марú жéну, ýтри да ми клáдиш л'ап аф тóрбата. Јазе ки си úда да тéрам кăсмéтјут ми". Фатúла тјáнака да плáчи, да вúка. Ама тójнака, кату ýмин мăж што бéши, земá тóрбата сос л'ábут и трăгнáл* [V,PM(31)]; 2. 'корисен' ~ *тој гувидар имаши негово едно харно дјате мошни малку и гу пушташи аф скол'ýто, да са учи книга и други умни работи* [V,PM,95].

умéсе impf 'личи' ~ *тóо нýчто цéло нă-дéд-му умéсе* (= внучето многу личи на дедо му) [ПК,2(120)]; ~ *умéсе нă-бăшчá-му* (= личи на татко му) [ПДој(133)]; и: **мéсе** ~ *тú пa úч né мéсиш нă-мájкти, чúнши чýзда-си* [ПК,2(120)]; односно: **умјáсе** ~ *Кaрá-Циндéм*

кăжýве на-дујна́-ґузилијкăта: "Вóа умјáсе на нáшут чувéк. Тóлко врéме зăґíнин, ама на-нéго умјáсе". Они туріíле адна чáша утрóва, áко дă-гу-пувлáдăт Јарăм–Минăрéто дóло – дă-сă-утрýăт, дă нé сă-дáат жúви [И,Гг(115)]; ~ *жената му пот лагăмот по-напрет отиде на зетјут, са чини нивјаста. Фатиха да венчават. Куумциата гледа, кату неговата жена умјаса нивјастата* [V,PM,25]; ~ *да видими сетника, тој кáк ке да ти рече, ча гледам, татку, тој човек млогу е прокопсан, нé умјаса на прост човек* [V,PM,54]; ~ *на тóа врéми, ка си дујдéл Исус на сíнур на Ка..., распúташи на Ученúцити нéгови, и вел'ál: Аџиба за штó ми умнјáсат на мéн л'ýдити, да бúдам Човéшиноу Сúн?* [MV,K(322)] ~ *небéсинта царитúна умнјáса су чувéк идéн стопáн, шо испаднá нóгу ráну да фáти аргáти ґунлукчúи за лóзиту. И са пазарисá на дéнут пу двé грóши* [MV,K(314)] – широката употреба на множинската наставка **-и**, овде (во Долновардарско) како да добива карактер на сеопфатност, тоа се потврдува и во овој контекст: **на дéнут пу двé грóши** (наместо: 'по два гроша'); ~ *бáбата му вéли: "а брé сíнку, сегá, зашто си чинúл цáрјув зéт, три днú мéни ми забравú!" Чýнки брáтите са умјáсаха, и кучúнтата са умјáсаха и кóните* [V,MP, 144]; сп. дел од свадбениот церемонијал: — свадбата почнува во сабота навечер кога ќе дојдат *тапајне* (музичка група од тапан, зурла и "џура"), ќе почнат да свират и младите да играат. Штом *тапăнот* (би требало 'тăпăнут') ќе удри присутните ќе речат: *"Ха, саји било свадба брej... Е, сега праличе, умјасе на свадба. Свадба биз тапајне, црква биз поп! На свадбата душа даве тапăн"* [ТГев(168)].

умéси pf 'од брашното со месење направи тесто' ~ *И чул'áкă сă-пригóтвил за-умирáчкă. Кáзăл-хи дă-утрéби жúту, дă-умéси хл'áп и дă-сфáри фăсýл зă-прéкăда. Сúчку билó гутóу и тój утишéл* [ВДр,ГБ(331)].

умии* pf 'исчисти со вода, измие' ~ *владиката пак му вели: "ади господине,...Госпот пак ке да печали". И сиромаху кандиса, са чини каил, му баџа рăката на владиката и си отиде на дома му. Утрината станаха от спанету, са умиха, ету и владиката* [V,PM,37]; ~ *утрината стана сиромахат от сонот, са уми лицето, са прикăрсти и киниса да си иди. На пăтју гу и фатил един страшин дăш, един страшин облак* [V,PM,93]; ~ *утринáта стáна от сóнот, са умú, направи си мóлбата, и такá гу викнá гóри дéтето и му вéли: "а брé дéте, от којá зéмја си тúнака?" И тój отговорú: "јáзе сам, господúне, от Солýнска зéмја..."* [V,PM,152] – од текстот излегува дека пред повеке од 100 години за македонските жители од Солунско Македонија се изедначува со *Солýнска зéмја;* и: **умýи (сă)** ~ *са чинú кату прóсик, вéли нá жená му: "са мóл'а кирá на вáс, да остáним товá вéч'ар" Кату му дадé умýјни да са умýи, го познáла от прăстинот ча је нéин мăж ù* [V,PM(110)]; ~ *ја утрината сатју на четритја излела куконата с-хизмикáрката долу да си умуи на хамамјут, си распримени, влезе на хамаму, остави на удајушката рубите ù, с-сè алтăни тамо* [V,PM (165)].

умијас m 'лик' [ТГев(478)].

умир m 'скратена форма од *умирачка*' во која се чува само глаголската

основа (сп. **пек** од 'пече') ~ *да не́ си разулю́ати ка́к и шо́ да ре́чити, оти на то́а са́ат ки ви си до́јди на у́мут шо да ре́чити. Сфи́ти Ду́х, Та́тко ва́ш ки прика́жува за ва́с. Да ки прудо́са бра́т на бра́т за у́мир, и та́тко на де́тито* [MV,K(326]; ~ *си прикажу́ваа су не́гу, шо би́ле М... и Илиа, шо виде́ле на сла́ва, вела́ли за у́мир не́гуво, шо ки са да́дишии на Јерусали́м.. Па Пе́тро и дру́зи би́ле за со́н уте́пани* [MV,K(327)]; ~ *Ра́тка си-вле́гла грӑди́нка[се́-кӑкфо цфе́ке дӑ-бе́ре[оф-оф Ра́тко бре[у́мир, зӑги́нӑм зӑ-те́бе* [ДК,Рк(159)] – во контекстот се среќава беспредлошки додаток за место, што се третира за посебност навлезена од јазиците на балканската јазична алијанса: **Ра́тка си-вле́гла грӑди́нка**, наместо: 'си влегла в градинка'.

умі́ра* impf – 1. в. **у́мре** ~ *Го́це Де́лчуф ви́кӑше: "Мӑкидо́нија на́ша ке-ј". Дӑ не́ о-издадӑа, о́н не́ уми́рше. Нӑмо́жӑа до:-уте́пӑт нӑ-не́го. Ше́тше пу-Ту́рцте, не́ о-фӑти́а* [ВКук(288)]; ~ *Арно а́ма, у-то́ вре́ме кра́лцкӑта ке́рка сӑ-рӑзбуле́ла. Бо́лна, бо́лна – ќ-у́мре. И ту́ка ти́шила ни́кој те́тка, па упи́та: "Шо́-е мӑр ке́рко?", му-ве́ле. Кра́лцкӑта ке́рка му-ве́ле: "Има́ше идну риба́р ту́ка. Ак не́ гу на́јдите то́, ја́с уми́рам"* [ДК,Ран(128)]; 2. 'се смири' ~ *и га удриваши кату кинiса гимiата аф море́ту, еди́н де́н от дека изле́зи една́ фурту́на што́ту гимiата га издигаши едно́ минаре́ го́ри и га удри́ваши на море́ту. Стана́ха сички на мо́лба и л'у фа́ти он да са мо́ли са уми́ри море́ту* [V,PM,23].

умирајне n – в. **умира́чкӑ** ~ *"блазе ги оние, што умрјаха, и тешку на онаа што са родиха! Ету да познаши, ча твој брат аф такоф вечир ке да умри, та и на животат му добар ке да е, и по умирањету му пак добар"* [V,PM,85]; ~ *ако му е за умирајне, пуд камин да гу кладиш па ки умре* (= од пишаното, од судбината не се бега) [ТГев(248)]; – кај постелата на тешко болниот, освен Евангелие редовно се донесува и иконата на Св. Андон, бидејќи народот верува, кога ќе се донесе неговата икона, *ако му е* (на болниот) *"за умирајне, ки умре, ако му е да стане, ки уздравеје"* [ТГев(27)]; ~ *Св. Атанас е лек празник и не е аталија* (судбоносен). Обично се празнува до ручек, а попладне *не е грота да са работе.* Кога ќе дојде Св. Атанас тогаш е *сред-зима.* Мачно е до Св. Атанас, а штом тој ќе помине *"и тоа што му беше за умирајне – не са прадауве"* (иако беше тешко болен нема да умре) [ТГев(26)].

умира́чкӑ f 1. 'состојба кога живото суштество (човек или животно) ќе престане да живее' ~ *му-рекла́: "Ти́ кри́еш н'а́шту и ни-ште́ш дӑ-мика́жеш". Мӑжӑ-хи рекӑл: "аку тика́жа штӑ-у́мр'ӑ". Т'а́ би́ла ло́шӑ же́нӑ и му-рекла́: "Не́ка дӑ-у́мре́ш, ӑмӑ-и́скӑм дӑ-ми-ка́жеш". И чул'а́кӑ сӑ-приго́твил за-умира́чкӑ* [ВДр,ГБ(331)]; ~ *и то́ј му вели́: "ох господи́не, оти́дох ха́рно и собра́х, што́ пи́шиши тефте́рот, ама́ сега́ на вӑрновани без мӑ́ра са куртулисах от умира́чката"* [V,PM,25]; 2. изр.: **ња-умира́чка-ј** 'се кажува за некого што му дошол смртниот час' ~ *зби́ре ду́ша, сӑ-мӑ́че, ќ-у́мре* [ПК,2(164).

умови́т adj – в. **умовитин** ~ *чиниха еди́н но́в ихӑр и еди́н и́маха: кој добитук ке да флези а́ф ве́ткио ихӑр да е на умовитију си́н. Ги*

удрíха добúцuту, фатíха да флé-ват на вéткио ихáр [V,PM(124)]; *~ еднó врjáме íмаши едúн човéк двé сíнови: едíнoju бéши умовúт, дрýгиjу барлúв. Дojдé врjáме, тáтко им умрjá, рéкоха меѓу нúхка да си удjáлет имáниту* [V,PM,124] – во контекстот се среќава пример за нарушена конгруенција: формата за ж. и ср, род **две** се јавува како одредница на именка од м. род: *двé сíнови*, наместо 'два сина'; проф. Конески случајот го објаснува како влијание од грч. јазик.

умовитин* adj 1.'разумен' *~ "кату битиса кон'ут, отидох, дури да гу извадам от талу, и јаз и кон'у си намокрихми, со сè са укăпахми". Кату чу така царjут, поверува веки молата сиромашка да е нај-умовитна на светут* [V,PM,55]; 2. 'итар' *~ едно времја са станали троица другари, и троицата умовитни, трăгнаха да подат на Стамбол. И кату отидоха си шетаха две-три дена по ч'аршиата ... да излăнжат* [V,PM,177].

умóре* pf 'почувствува замор' *~ Кушáрăта билá дaлéч извăн сéлуту. Măжă jáхнăл кóнчjăту, пăк-женăтa сa-кáчилa на кубúлата И двéт'a билú трýдни. Пу-пăт'a кóнчjăту сa-умурíло и кáзăлу нa-мájкa-си чи-му-jа-мнóгу тéшку* [ВДр,ГБ(331)]; *~ едúн дéн станá зарáно, опрéгна óловиту, отíде на нúвата да óри. Едíнojут óл му бéши бjал, дрýгуту цăрно. На нúвата му тихúса да íмa еднá стáра крýша, и тójнака, кату óриши млóгу сáат, са умурí* [V,PM,30]; *~ "А, рéкăл, чум ме е у кóпи!" "Ки-гу-фáтум, си-прăмúсл'ăве, ки-м гу-скúнум врáтут куту нa кукóшка". Кa фáшкăт д-сă бóрăт, Jарăм минăрéто сă-умурúл* [И,Гг(113)]; *~ и угворí* (не: 'удговори' ?) *Сúмон, да рéкaл на нéгу: Пувéлин, сăта нóка си умурíхми, да нúшто не фатíхми; íлим за твóа пувéла да а фăрлам грíпут* (мрежата) [MV,K(272)]; *~ на т̄ óа врéми, íди Исус на г̄рáда Сам... блúзо ут̄ сéлоит̄о шо му дадé Jáков на Jóсиф на сúн му. Исус вúки кá ут̄идé нóг̄о п̄ăт̄ си-умурí, си сéдиши ду бунáрут̄* [MV,K(256)].

умразија f 'кога меѓу некои луѓе постои злоба, омраза' [ТГев(478)].

умр'ál adj 1.'умрен' *~ аднă жéнa си-имáлa гул'áму мумúче – Мaрýшкa. В дóрa си-имáли хýбăвa грăдíна. С'áки дăн' мумăтa утívăлa нa-сéнка пуд-дăрóту дa-киндúсa. Аднăш нa-дăрóту кáцнăлу пилéнци a изрукáлу: "Киндизмýшику, Марушику, умр'ál мăш штa-зéмеш"* [ВДр,ГБ(329)]; *~ мăртвин прáвăт спурти Митрóвдин, спурти зăпустéjне зa Бужúк, спурти зaпустéjне (вилúко) и спурти Питрóвдин. На гулéмита сăбута нóсăт сájне куту ка рaздáвaт нa умрéл* [И,Гг(118)]; *~ нajсéтне, кăтó стíгнăлa ду-сéтнăта стája, вúд'ала нa-срéт стájaтa истéгнали, умр'ál мăш. На-рăките-му имáлу гул'áма книгa* [ВДр,ГБ(330)]; во трите контекста л-формата **умр'ál** ја среќаваме со старата употреба, како гл. придавка (наместо 'умрен'); 2. изр.: **Умрело дете за баница** 'задушница' – во Гевгелиско се познати четири *задушници* (кога се раздава во спомен на умрените): **Зимски мртвин** – пред *Месни поклади*, **Питровски мртвин** – пред *Петровден*, **Митровски** – пред *Митровден* и **Умрело дете за баница** – во сабота пред *Сирна недела*. Според народното верување овој **мăртвин** се поврзува со следниов настан: некоја бедна жена имала само едно синче, коешто не

можела да го исхрани; тој ден сите деца јаделе *баница* само за бедното немало. Мајка му го залажувала: *"Ки праве мајка, чедо, ки праве, ама три бели нема"* (брашно, масло и сирење). Детето чекало, се надевало и умрело викајќи: *"О леле баничка, о леле баничка"!* Саботата кога се слави овој **мăртвин** се вика *Шемата Сăбута* [ТГев(32)].

ýмре* pf 1.'почина, му заврши животот' ~ *нéкугаш уф-грáдо Дójрạн живајáле мăш и жéна. Тíː имáле двé дéца – Иван и Тúна. Кá имáл Иван дéсạт гудíни, а Тúна сéдạм, мájка-им тéшко сạ-рạзбулéла и умрéла* [Дој,(276)]; ~ *еднó врjáме íмаши едúн човéк двé сíнови: едúнoju бéши умовíт, другиjу барлúв. Дojдé врjáме, тáтко им умрjá, рéкоха меґу нúхка да си удjáлет имáниту* [V,PM,124]; ~ *...и га уднăсéл нạ-жéнạ-му. И ричéл: "Глáвạта, кạжáл, нáː. Тé, тạквá, тạквá-j рạбóтта". Зạ-дạ-нé гу-пузнáːт áс маː-зéх глáвạта. Затú и-тạкá ќ-ýмрише, и-тạкá ќ-ýмрише* [Дој,Н(279)]; ~ *вó, дạ-прóстиш, сạ-мучáл у-тóː кýпут унăтре и вáː дéн, ýтре, вáː дéн ýтре гу-нăпăлнúл тóː кýпут. Пу-врéме дóшло рéт, вúќе зạ-дạ-ýмре. Устăрéл вúќе* [ВМ,Зб(321)]; ~ *и ричé: кóлку измикáри ут тáтку ми са најадýат лéп, и јáс уд глáдус ки ýмрам. Ки стáнал ки си óдал на тáтко ми* [MV,K(281)] – во контекстот се среќава уште еден случај за проширената употреба на предлогот **на**, во случајот наместо 'кај': **ки си óдам на тáтко ми**; 2. изр.: **умрé та пá ужúвé** (= се кажува кога некој многу ќе се исплаши) [ПК,2(205)]; **умрé ус-утвóрни óчи** (= умре без да му се оствари некоја голема желба) ~ *јá, áс кá ќ-ýмрум, ќ-ýмрум ус-утвóрни óчи óти нáмóːш сj-oː вúдум мój Гóле* (синот) [ПК,2(205)]; **умрéла ґýпката шо-т фáл'ше** (= обраќање кон некого што има високо мислење за себе и тоа го потенцира) ~ *нóґo си рăбутúница, áма умрé ґýпкăта шо-тă-фáл'ше* [ПК,2(205)]; **ки са умре, емен дудека душа стоје ки са надејме** [ТГев(248)] (надежта последна умира); **мăгáːрто уд-зóб нéк ýмре** (= кога некој ќе јаде (или пие) повеќе отколку што е нормално) [ПК,2(178)]; **лани баба умрела, ваа гудина зăсмăрдела** (се кажува за работа што поминала, обично непријатна, а некој повторно ја споменува); **умрé тáа** (= работите се изменија и не функционираат како порано) ~ *шó árно ни бíше, ќ-ójш ќи-си-нăбéрши уд-двóро сè нéшто: крумíпче, лýкче, мăґдăнóхче, а сjáа нéма, умрé тáа* [ПК,2(205)]; **ако умре ки умре, уд** (пишува: 'уз') **Госпуд е, не-е уд л'уѓе. Баја луѓе чинуват па ништо на-можиш да им чиниш** [ТГев(248)] (против судбината човекот е немоќен); сп. уште верување: **куче кога вије некуј ки умре** [ТГев(247)]; **двуjца на еднăш вода да пијат не чине, оти заедно ки умрат** [ТГев(248)]; **кога кукошка снесе нишан** (мало јајце) **некуј ки умре** [ТГев(248)] – во контекстот има употреба на перфективен презент: *снесе нишан* (м. 'ќе снесе'). Народот верува дека за да се избегне тоа 'пророчанство' треба јајцето да се искрши, да се измеша со брашно и да ѝ се даде на кокошката да го изеде; сп. поговорка: **Ако посакуваш некакво зло на Турчинот тогаш посакај да му умре волот, ако пак сакаш да му се случи зло на христијанин тогаш посакај да му умре жената**

[ТГев(273)]; клетва: **дома да не си умриш!** (= да умреш далеку од своите блиски) [ТГев(319)].

умре́ни (< 'умрене') n 'умирање, смрт' ~ *и Чувéшиноу Сíн ки прудóсат на Хахáмити и на Граматúцити, и ки му присáдат на нéго за умрéни, и ки му го дáдат на нéго на Чифýтити уф рáцити, и ки му сă бúјат пéза су нéго и ки му плýјнат, и ки му утéпат на нéго* [MV,K (285)] – во контекстот е регистрирана неправилна употреба на кратките заменски форми како показатели на граматичките односи за прав и неправ предмет: **и ки му утéпат на нéго** (м. 'ки го утепат'), исто така, во истата реченица е регистрирана проширената употреба на предлогот **на** во состав на правиот предмет: **ки утепат на нéго**.

умре́ш m 'умирање, смрт' ~ *му рéкле Ученúцити: Афéндо, áко зáспа, ки си разбýди. И ричé Исус за умрéшут; па óни си ýлиа шо му вéли за сóнот* [M,VK(284)]; ~ *кój ки ли чúни ризúл тýка на зéлиња, и лójти прикáзни тýка на вá рóда бирбатлúа* (нечиста) *и Човéшноу Сíн ки му чúни ризúл на нéгу. И вéлиши на нúх: Истúна вéлјам на вáс, шо úлиа тýка кóлку мúна шо стójат, тúи нé ки вúдат умрéши, дýри ká ки вúдат Господúнова цáритина* [M,VK(284)]; ~ *ка слушáле ученúците, паднáа нúчкум, и му паднá страх лóшни... да ричé: Станéјти да нúм сă плáшити. И как сă упулúле, нé видéле нúкој, тукý на Исýс сáмо; му пувел'á Исус да вéли: Да нé кáжити нúкој вó шо а видéхти, дýри Човéшноу Сíн да ужúвéи ут умрéи* [M,VK(327)]; ~ *при Вилúгден шéс днú пóнáпри дујдé Исус на Витáниа, тáму шо бéши Лáзар шо умрé, он шо гу крúнá ут ýлиишот* [M,VK(288)]; ~ *ут-умрéшо нé сă-бéге* [ПК,2(121)]; кај Таневиќ (од Гевгелиско): **умраш** [ТГев(478)].

умрјант adj 'умрен' – в. **умр'ал** 1. ~ *нивјастата, как гу виде са почуди, как да не си утруи. Тогас и царјут влезе да са кăпи и са утру; гу извадиха умрјант от казану и гу зариха* [V,PM,47].

умра́кне* pf 'се стемни' ~ *сéтн'и ѓи пустúх улóиту на-плáднина, пáк ѓи-пасúх, утúдух на-рéката ѓи-пóх, са-варнáх пáк спригнáх, фатúх сéтн'и бразнáх ураńуту, зашó ма-бúш'и и стрáх да-ни-дăжди, пáк урáх, сéтни умрăкнá* [ВБог,Нег(339)] – во контекстот има уште една потврда дека во југоисточните говори иницијалниот слог **во-** често се скратува во о-, односно **у-** : **ѓи пустúх улóиту** (< 'воловите') **на-плáднина**; ~ *на единájси-та сáата пак испаднáл, да а најдéл дрýзи шо сéдија ајл'áк, да вéли на нúх: Зáшто стóити тýка ајл'áк виздéн? Му вéл'ат на нéгу: Нé ни пазарисá, нéкој на нáс. Вéли на нúх: Удејтúсти на лóзиту. Ká умрăкнá вúки, вéли стопáнут ут лóзиту: Вúкај на аргáтиту* [MV,K(315)] – во контекстот е регистрирана уште една посебност, позајмена од балканската јазична алијанса: изразување на припадност, што го заменува стариот посесивен генитив-датив со предлогот **од** (**вéли стопáнут ут лóзиту**); од истава регија (конкретно од Кулакија, Солунско) Конески во својата Историска граматика наведува уште еден ваков пример: **златоту ут агата;** што потврдуваат дека крајните југоисточни говори, заедно со западното наречје, влегуваат во зона со изразено влијание од

балканските несловенски јазици; *~ тогáс вéл'ат: "Ангелúну, ох, дóдини, Ангелúну, вăрни си насáт да зéмиш сăдовето! Ги забравúхми тáмо áф горáта." И тјáнака са вăрнá, отúде нá горáта; бéши умрăкнáло. Тáмо најдé еднá мрáфкана* (пишува: 'мрафка на') *дýпка* [V,PM(132)]; *~ и кату идиши, на пăтју умрăкна; на една страна најде един стар човек, имаше отпрет му един вогин* [V,PM,47]; *~ и си наближúа уф сéлото шо óдиа, та óн призделýваши далéко уш ни́х да си óди. Да му сă мóлиа на нéго ém вéлеа: Ела су нáс, óти умрáкнá и думинá дéнуш. И уширал да си ноќáва су ни́х* [MV,K(253)]. Безличниот глагол **умрăкне** (се стемни) во контекстот што следува се однесува на лица: *~ Дéцăта кăчýле тáка, нóшќăта стăнýвăт. Дур-дă-стáнăт óни дă-нăпрáвăт тáа рăбóта, зéле чéшл'а, бричój, нужój су-ни́, бéгăт. Он су-кójнут вéтер д-и-стúгне. Фăрл'ăт... Ини-бричój никнýвăт. Бигáле, бигáле, е* ***умрăкнáле*** [ДК,Лип(115)].

ýмрăн* (и: **умрéн**) adj, 1.opp. на 'жив' *~ нă-лисúцăта ѝ сă-прăјăдéли рúби. Лигнáла нă-адúн друм и сă-чинúла сáнкиш ýмрăна. Пу-тó: друмі вăрвéли уд-врéме нă-врéме пăзăрúм:* [ВКук,П(285)]; *~ лјýди шо си наóѓат на темнúца видéле гулéм вúдело, и тúи шо седéле уф сéлото, и умрéнити дýши, угриá вúделот на ни́х. И тóга зафатú Исус да кажýва* [MV,K(309)]; *~ на вúа дванáдесет а пуштúл Исус, и му пувелјá на ни́х, ем велјáл: На чýздивéрни пăтúчки да нé си óдити. Бóлни л'ýди да и лекýвати, кéл'уви да и чúстите, умрéни да и крéнити, дáр зéхти, дáр да дáвати* [MV,K(323)]; *~ И ém-ти адúн мăтрăпáс нă-кóла (нă)тувáрна сусрúби вăрве пу-друмо. Кугá дујдéл ду-лисúцата, глéде ýмрăна лисúца нă-пăто* [ВКук,П(285)]; *~ и когá отúшле вóлците дă-вúдăт, когá го-видéле умрéниут вóлк фăтúле дă-сă-вúкăт зă-дă-бéгăт. Ут-стрáк шо-с-уплăшúле мăгáрто фăтúло дă-рúка, кóчот фăтúл дă-бýца надирéците* [ВМег,Сар(315)]; 2. изр.: **ýмрăно мăгáре уд-вăлк нé сă-бóо** *~ шóо сă-вúке зă-нéкуј чувéк шо имáл нéкуј шишкушúј, нéкуј мăки дăлгo врéме ус-нéкуј, сјáа гáаре ушрăпнáл, сè édно мó-ј* (< му е) *шо ќи-бúде* (в. **умрјант**). Сп. обичај: секоја жена, особено онаа што има умрено дете првото овошје, особено грозје или лубеница *гу раздаве за душа, првно да апнат умрини души, зă-ýмрinте, тóо пă јáдинто шó-ј: чинúцта, лéпче, гурбúј сă-вúке зáдуша* [ПК,2(165)]; [ТГев(33)].

умýдре* pf 1.'стане паметен, мудар'; 2. – **(са)** 'се смири, во случајот времето' *~ вечерот са спали харно, и времето са беши умудрило. Утрината станаха, са умуха Гăрциту и седнаха да пијат ракиа* [V,PM(179)].

умýа (сă)* impf 'размислува' *~ да си умýати за ублéкло? Учéјтисте ут цвéтицте уф урмáнут как пурáстат нúто сă мăчат, нúто прéдат* [MV,K(264)].

умýјни n 'средство за миење, сапун' *~ са чинú кату прóсик, вéли нá женá му: "са мóл'а кирá на вáс, да остáним товá вéч'ар" Кату му дадé умýјни да са умýи, го познáла от прăстинот ча је нéин лăж ѝ* [V,PM(110)] – познато е дека предлогот **от** во југоисточните говори има широка употреба, во контекстот се јавува наместо предлогот 'по': **го познáла от прăстинот.**

умуле (са) pf 'се кажува кога кобила ќе роди подмладок'; некои викаат: *са уждребе* [ТГев(365)].

умурни́к m ~ *умурни́к гу ви́куле ни́ѣ ко́га уд-ни́где ве́тър не́ма, а но́го-ј то́пло* [ПДој(130)]; и: **умъ̀рни́к** ~ *ка̀-ј но́го зъ̀пурни́чаво, те́шко съ̀-ди́ше, са́мо съ̀-по́тиш. Тъ̀ка́-ј пред дъ̀ зъ̀ве́рне до́ш ле́тно вре́ме... ~ ш̀о́ умъ̀рни́к би́ше ва́адин, ќи-пу́кне чуве́к. Ка́ зъ̀ве́рна́ убувѝна* [ПК,2(121)].

умут m 1.'надеж, пла̀нирана активност' ~ *умѝто ме́-ј уф-мо́мте, сѝно не́-нъ̀-пугледнуве, не́ пъ̀ не́што по́фќе дъ̀-че́кме уд-не́го* [ПК,2(121)]; ~ *му рекоа на протудраку: "Тој јунак што са чини на тебика хизмиќар, да знаеш, ча теби ке да ти погуби". Тој им вели: "Да видиш, тој ке да ми погуби, или јазика ке да гу пека на ражен чивирме". Протудрак сос оно умут гу беши земал хизмиќар, за да гу испечи* [V,PM(73)]; ~ *бидејќи тука руден, и като што гу имам пулнинато детинството ли и што гу знам селто лагам оти не ќи биде лошо да а пузнајам русската публика тро-тро су живувачката ув во село* (станува збор за родното село на Мисирков, Постол, Ениче-вардарско). *За ва работа јас имах умут да се зафатам оше прѣвнјут пѣт* [ME,P(69)]; ~ *ус умѝто си-устѣна́* (= залудна му беше надежта) [ПДој(130)]; 2. 'слепоочница' [СКук(338)].

умъ̀лее pf 1.'изгуби свест'; 2. изр.: **о́мъ̀ла дъ̀-му па́дне** (= да изгуби свест) ~*Дъ̀рво удгувóруве ли, дъ̀рво, не́ удгувóруве. Ус-бъ̀лтѝта, а-бре́, а-бре́, гу-нъ̀се́чуве, то дъ̀рвуто пъ̀ждѝне, пъ̀ри пъ̀лъ̀н уф-не́тре. Уддѐл, па́ нъ̀-бра́т-му къ̀жа́л."Да́ј д-о́јме, ричѐл сја брат-му, д-о́јме дъ̀-ј-зе́мме". Уддѐле за́дно. Па́рте ка́ видѐл, зна́чи, о́мъ̀ла дъ̀-му па́дне* [ПКук,Ник(161)].

умъ̀рде (съ̀)* pf 'се раздвижи, се размрда' ~ *"Си-же́ни о́н, ско́ро дъ̀-си-о́дии". "А-аа, дъ̀-ми-те́па". "Не́ма дъ̀-ти-те́па, му-ви́ка то́ј де́јту, ја́с съ̀м ту́ка. Ха́ј пу-ме́не", и му ъ̀-но́си до́ма. И га́здъ̀та то́гъ̀ј съ̀-умъ̀рда́* [ВЕв,Кор(306)].

умъ̀рни́на f – в. **умурник** ~ *ш̀о́-ј фъ̀-ти́ла адна умъ̀рнина, ќи-испу́кат л'у́јто* (луѓето) [ПК.2(121)].

умъ̀рсе* pf 'кога за време на постот некој од верниците ќе касне нешто мрсно' – *секој житвар се труди ду Питровдин дужније* (да заврши со жетвата). Ако некој сепак не заврши го исмеваат со зборовите: *тој ден жетварот трибуве сус–итркал да са умрсе* [ТГев(337]; – во врска со постот се случува некој од верниците негативно да реагира: "*Што има џанум, оти чувек ки мрсе! – Да утепиш чувек, да уткрадиш, да накливетиш, да издадиш – тоа е грех, исе, оти ки апнум месо или млеко па ки згрешим! Сакале попуве па а правиле воја работа";* сепак ако на верникот му предложите да го напушти постењето тој ќе ви одговори: "*Е што да са умрсум салде за вадан? Да имум ката ден да јадум, ајд да са умрсум, ама за един рачок?*" [ТГев(308)].

унадашин* adj 'нешто што се очекува за прекутре, односно во иднина'; сп. обичај: – кога се слави прв ќе се прекрсти домаќинот и ќе благослови: "*Госпуди Боже и свети Ѓорге, на душмајне на врат им стани, басрет им фати* (= оневозможи ги во лошите намери). *Госпуди Боже и Свити Димитрија и унадашна свита Нидел'о, на помуш да ни бидиш, лошо на арно да убрниш*" [ТГев(210)].

уна́ди pf 'стори, направи нешто' ~ *Ара́пите пу – па́мпурут у-бъ̆рзи́на. Къ̆уде́ле, уде́ле стре́т но́ии де́ка уде́ле, стури́ле дъ̆-гу-фъ̆рл'ъ̆т у-мо́рто. Чу́пъ̆та да́аап пи́штулут, му-ве́ле "Не уна́ди! Изва́јте-гу, фъ̆рлите-гу нъ̆-пристъ̆ни́штто! За́ит дъ̆-гу-уте́пъ̆те?"* [ДК,Ран(131)].

уна́:дъ̆н adv 'денот што следува по утрешниот (ден), задутре' ~ *не́ му се да́ве нъ̆-ца́ро зла́тнъ̆та мӑши́на. И-то́: до́ктуро ве́ле: "Ја́с у́тре, уна́:дъ̆н си о́дум, пу-то́: нъ̆-ме́н ме: во́л'ъ̆та, аку са́кии дъ̆-ми-да́диш до́бро, аку-не́ ки-ста́нум ки-си-о́дум"* [ПДој(149)].

унаме́сти* pf 'надокнади, надомести' ~ *па́к Афе́ндот му ричи́ на не́гу: Арно и, измика́р мо́ј до́бар и верува́н* (= верен), *за ма́ло ни́што* (заменките 'ништо' и 'нешто' се мешаат) *стуа́ верува́н, за но́гу ки ти унаме́стам; флези на ра́дус Господи́нову тво́ј* [MV,K(271)].

унапре́ди adv 'порано' ~ *унапре́ди си́те адёте си-ј-пра́въ̆хме;* и: *уднапре́ди си́те о́дъ̆хме пу-ви́зи, съ̆-зна́јше руднинство, сја́а га-не́ма та́а* [ПК,2(121)].

уни́ште pf 'убие' ~ *а́ма са-нъ̆стрви́ла една́ ме́чка и се́кој де́н му-зелу́вала пу-една́ о́фица. И во́а чуве́к разгла́саве низ-не́говта околи́ја да́ли кӑ-сенајде не́кој да а-уни́шите ме́чката, но́го ке-гу-нъ̆гра́де* [ВГ,Мир(273)]; ~ *Ама ко́а руди́ла о́на, си-кучи́ла и ку́чкъ̆та, са-ма́чила и ма́чкъ̆та и ви́ја ко́а чу́ле де́ка ва́ руди́ла о́дъ̆т нъ̆-бъ̆би́цъ̆та: "На́-ти то́лку па́ри, ка́ко зна́ии дъ̆-и-уни́штии ви́ја де́ца!"* [ВЕв,Кр(301)]; ~ *имала та́м бе́гъ̆ве. Зъ̆-вре́ме ра́то Бугарто и-типа́ле, и-кла́ле, о-зъ̆кла́ле то́ъ̆ шо́-ј бе́го и съ̆-пувличе́ле на́ли.... Булува́н нъ̆це́ло гу-уништи́ле, зна́чи мӑши́ко, же́нско, де́ца, се́ уништи́ле* [ПДој,Фур(175)]; – во Дојран и Дојранско при анкетирањето го констатиравме зборот **рат** 'војна', во прв момент помисливме дека се работи за позајмување од север, но и при повторното испрашување беше потврдено присуството на споменатава единица и така заклучивме дека се работи за архаизам; сп. стсл. **ратъ**, рус. рать, срп. (и хрв.) rat; ~ *"Е пъ̆, зна́ии ка́ко – ричи́ – пъ̆ дру́гите же́ни пучна́а дъ̆-ми-сефа́л'ъ̆т а́ко не́-и уни́штъ̆м дичи́јнъ̆та ки-ми-уни́штъ̆т о́ни нъ̆-ме́не, и ја́с зъ̆-па́ри си-излъ̆жа́х, дичи́јнъ̆та ги-зе́х и-фъ̆рли́х пу-Ва́рдъ̆р* [ВЕв,Кр(303)] – во контекстот имаме нерегуларна употреба на предлогот **пу** наместо 'во': **дичи́јнъ̆та ги-зе́х и-фъ̆рли́х пу-Ва́рдъ̆р.**

уни́штин* adj 'сотрен, го нема меѓу живите, односно постоечките' – в. **униште** ~ *Булува́н нъ̆це́ло гу-уништи́ле, зна́чи мӑши́ко, же́нско, де́ца, се́ уништи́ле, но́го мӑки има́ле. Та́мӑ не́ма се́га се́ло, нъ̆це́ло-ј уни́штино, ду-Цъ̆рни́чъ̆ани. Ки-до́јдъ̆т, же́нта ка:* (< ќе ја) *зи́мъ̆т, ко́ъ̆ им съ̆ аре́се и-да: не́ма. Уф-буна́ръ̆ кла́въ̆т л'у́јто* [ПДој,Фур(175)].

уно́ pron 'она' ~ *шака́ му-иде ла́фуш, си-пра́вме маабе́ш за-шо́, за-уно́ и на-адно́ш му-шикі́не, сј-удде́, ма-успа́ви на-ша́шуш сам* [ПК,2(199)].

унӑка́ adv 'на некаков начин, онака' ~ *са́ма съ̆-пугуди́ла мо́мӑта; а излъ̆жува ба́бӑта: "Тӑка́ шчерко, унӑка́ шче́рко, бӑшча́-ти мӑпушчи́", то:, дру́гото, а-зиму́ве, а-но́се* [ПДој(155)].

унӑтре adv, opp. на 'надвор' ~ *е́, во́ на́шиту де́те Ми́ци пъ̆ му-съ̆-згуди́ла ни́куӑ бӑлти́јкӑ прит-не́гу, та́: фо́ртумта ӑ-сичел. Вја́ве Мӑру́шкӑ унӑтре, ко́ј ки-ӑ-фа́те – Пӑну́ла* [ВМ,Цъ̆р(320)]; ~ *нъ̆-тре́тјут де́н*

пá óде ăнăлıкăта, му-и-шýка, му-и-шýка бáсмите, и-устáва. Нă-трéтјут дéн му-устáва идна кăрпа вăрзáна у-бáсмите унăтре [ДК,Ран(134)]; ~ *вó, дă-прóстиш, · сă-мучáл у-тó: кýпут унăтре и ва: дéн, ýтре, ва: дéн ýтре гу-нăпăлнúл тó: кýпут. Пувréме дóшло рéт, вúке зă-дă-ýмре. Устăрéл вúке* [ВМ,Зб(321)].

уоóп interj 'искажува изненаденост' ~ *"Ајде тáтко, вéле нéмăј гájле! Нă-ýчу уд-нéго пójке". Уоóп, сă-чúне идну кójн. – "Вјáни тáтко!, вéле. Сéга, вéле, ки-мă-извáјш нă-пăзáрут, бигójте кój ут-кój дă-мă-кýпе, áма тí угламникут нéма дă-му-гу-дáвăш"* [ДК,Ран(141]];

упаса (и: **упаши**) pf 1. 'стави колан на половината' ~ *истúна, истúна ти вéл'ам, кóга бéши млáд, си опашýаши сáм, и удúл си кăд си сака́; ка́ ки устарéиш, ки рашúриш рăцити, да дрýг ки ти упáши, и ки бíдиш кăд нéкаш* [MV,K(...)]; ~ *кату чу Грујо Шкиндерлиа така от кон'а му, отиде зема остра сабја, га кладе на кон'а на гредите, и тојнака са упаса харну, вјахна на неговата кон'а* [V,PM,77]; ~ *јáс, вéле, сум стáр, нă-мóжум дă-вúдум, áма о-глéји то: нă-висóкуто, тáм íма édно дăрво, нă дáрвуто íмă пýшка, íма вéле и фишиклíј, тáм цéл кулáн; ки со:-упáшиш кулáно и пýшкăта ки-са:-нăрáмиш* [ПДој (147)]; 2. сп. обичај: – кога ќе се вселат во нова куќа, наутро пред да запејат првите петли домаќинот и домаќинката се симнуваат в двор и целата куќа ќе ја *упашат сус коњиц*. Тоа го прават со цел куќата да биде недостапна на лоши работи [ВГев,С(301)]; 3. 'се престегна со каиш, со врвка, се врза' ~ *шó-сă-рăзмăкнáл тăкá, упáш-се, тýр-сјаа куцýл'та уф-панталóнте; ~ упáш-јо: прăгáчо* (скутник, престилка), *стéгни-се ус-кацúшо*; 4. fig. 'удри' ~ *упáш-јо: нéкаа дă-вúјш ка́ ќи-бéге, литканикк* [ПК,2(121)].

упашан* adj 'заобиколен' ~ *като шо ричелме земјата шо се пулја около Постол и су коа он има работа е повиќа поле упашано су планини или високи ридишта. Су море-ј заградено полјто сăлда уд југ* [МЕ,Р(71)]; ~ *сăта тија планини су сăта му градишта, села, манастира, курији и др. работи, су сăта поле шо гу имат упашано като су зунка, су блаттă, су реката шо е пуслана като платно ув него, су селта расијани по полјто, су друзи турлиј шаренила* [МЕ,Р(71)] – во контекстот се забележува присуство на гл. конструкција: **има (нема)** + **гл. придавка**: *гу имат упашано*, што означува дека во југоисточните говори има навлезено посебности од балканската јазична алијанса (впрочем слично како и во западното наречје, иако можеби не во толкав обем).

упашúна f 'последната ракија што истекува од казанот кога се вари' [ПДој(119)]; ~ *óна-ј нă-крájта, напáшката* (оттаму и името), *занúшто нé-ј, нé сă-путрéбуве* [ПК,2 (137)]; – в. **дура́**.

упашува* impf – в. **упаса** 'заобиколува' ~ *тија планини шо гу упашуват полто на југ и угри-сланца на Постол му велат Елимбо. Ут селто Постол не сă пулја морјто, сă пулја кату да не е трошка уд полјто заградено* [ТГев(253)].

упива impf, – в, **упие (са)** ~ *царјут имал и един друг кусур, којто пијаши млогу, са упиваши и кату безумен чинише; и затова то човек гу имаши по-верин от сичките* [V,PM,58]; ~ *кату чуха така они,*

фатиха сами да вел'ат един на друг: "бре, и са упива царјут, ама и пак сас ум са врати!" Пак царјут, как ги виде, ча са оплашиха фати повике да ги вјаса [V,PM,59].

упие (са) pf 'кога некој ќе испие повеќе алкохол и е под негово дејство' ~ *от мăра час типăра дојдоха четиријсите филдиши, кату бивули, на ливадите: јадоха, јадоха зилена трјава, отидоха и на чешмата, на вода месту га испиха фрет ракиата, са упиха* [V,PM,42]; ~ *тýри, напиј-се; нé му-сă-мíсли, ѓýпни тáм, нé ќи-сă-упíјши, шó сă-бóјши?* [ПК,2(43)]; ~ *един вечер са упи царјут и чини каул сос едни богати, ча морету да гу испие, аку гу не пиј да им даде един чифлик на ним* [V,PM,58].

упикáса* pf 'забележи, согледа' ~ *прáво кóга влéгла, ă-вúшăл цáруво сíн кăко игрáла. А-фáтăл, íгра пóлка су-нéа. Цéла нóш-е су-нéа. Вá лăшчéăта и та ќéркăта пудуéнта, стуéле нă-врáта, сăмо sиркáле, sиркáле... Вáа и-упикăсала, а тíа нé-ă упикăсáле нéа кăкфá е* [ДК,Палј(120)].

упинýа (сă) impf 'се опнува, се оптега' ~ *му дујдé на Исус идéн човéк, му сă пуклуní на нéгу, ели му вéли: Дидáскале, ти дунсóх дéтито ми на тéб, а úма ѓáволцка рăѓа, и дéка ки пикáса шо ки гу фáти, гу трéси и сă упинýа* [MV,K(284)].

упúре impf 'крепи, задржува' [СКук (337)].

упириса* pf 'изврши хируршка интервенција' ~ *уп-ká сă-упирсáх, сă-прăрудíх, сă-спасíх* [ПК,2(197)].

упúта pf 1. 'праша' ~ *минáла аднагудúна врéме. Цáрут гу-вúка чójкут и му-вéле дă-óде дă-гу-зéва нájгул'éмут сíн дă-гу-упúта дáли сă-наýчи зáнăт* [ВКај,Ран(322)]; ~ *идну-дéн Нăстрăдíн умá стрéтнăл нă-пăту идну-ăскéрин су-иднă-гулéма тóрба нă-рáмо. Оúăта г-упитáл ăскéрину: "Шо нóсиш, бре ăскéрче, у-тá гулéма тóрба?"* [ДК,Деб(156)]; ~ *а óн сирумá, нимáше рудníни д-óде и дă-му-грéдăт у гóсти, а и нимáше џăмúа, бăрем дă-сă-пуклóне. Идну-дéн Асăн клал ниéт дă-и-упúта сил'ájните: áко мóже дă-зéва и óн рисјáнцка вéра* [ДК,Деб(153)]; ~ *дéтто пуфáшта мăјстóри дă-прáве кýјќа гулéма. Пáри úма, нéли? Арно áма, у-тó врéме крáлцкăта ќéрка сă-рăзбулéла. Бóлна, бóлна – ќ-ýмре. И тýка тúшла нúкуј тéтка, па упúта: "Шó-е мăр ќérко?", му-вéле* [ДК,Ран(128)]; 2. изр.: **дă-му-упúтă ýмут** (= да види како размислува и што мисли да прави) ~ *ами кój тă-нăучí тăкá лéсну и спóрну дă-ткájш, нивéсту? – Их пă-тú! кój ќи-мă-ýче? му-ричé вá будăлáтă жéнă: сáмă сăмíчкă. – Амă-ка сă-нăучí сáмă, бре-кérку? – му-вéле Гóспут, зă-дă-му-упúтă ýмут* [ВВ,(310)].

упитýва impf 'прашува' ~ *и-зéл дéцта и и-зăнéсал кун цáрут. "Цáре – му-рéкал – зáници-ј тú нă-зăнáт". Цáрут гу-упитýва нájгул'émут сíн шó зăнáт сáка дă-сă-ýче". – "Сáкам тирзúја дă-са-ýчал"* [ВКај,Ран (322)]; ~ *гу искара чирак от млогу марифети, што знајал, и пак, л'у да му дофаждаши на царјут некои газа, отиваши на негу, са упитуваши "как да чина"* [V,PM,61]; ~ *ă зăнéсфа нă-дóктуру. Дóктуру му-вéле: "Шó-ти-е? Шó тă-бóле? Кáжи!". А упúтфа, óна: "Мјáууу!" Му-вéле нă-сíн-му: "Тýка úма нúшчо. Нúкуј ă-увréди вá. Зéф-си-ă дóма!"* [ДК,Палј(125)] – во југоисточните говори заменските форми: **некуј, нешчо,** често се јавуваат

како 'никој, нишчо', сп. пример од контекстот: *тука и́ма ни́шчо... ни́кој ă-увре́ди.*

упи́ăве* impf 1.'(во случајот) му дава алкохол да пие за потоа да се однесува неконтролирано' *~ По́пут ви́ке: "Пупăдúа, мóре пупăдúа, дóмă-ли си?" – "Алúан бре́ ýлăв пóпе, ли дéк кă-бúам. Оди вéнчи тúе лýѓе, и-здăрвú чăкáки". Пучнáла висéлбăта. Гу-упúăвăт пóпут, гу-ублéчăвăт уф-арнăýтски рýби* [ВГ,Бог(274)]; 2. – човек може да се опијани и од трева, се-вика **пúвиц**: *рáсте уф-жúтто, áк нé că-исчúсте кáк că-смéле, лéбо шо кo-jájш тă упúиве, сè-т-că-спúи* [ПК,2(84)]; – в. **ушива**.

уплак m 'кога некој и од мала непријатност чувствува страв се вика дека има *уплак'* [ТГев(245)]; *~ ли-устăнá уплáк уд-тугáj, кá мă-апнá кýчто; já тóлко гудúни стрáо ли ужúвé у-мéне* [ПК,2(195)]; *~ утóо вáшто кýче íмум ýплак, мé-j-стрáх ду-двóро дă-că-дублúжум;* сп. iron.: *áска пă уд-нéго нóго că-бóом* (плашам), *чáк ýплак íмум* [ПК,2(166)]; суеверие: во минатото покрај телото на мртовецот ставале *чаша* која што при евентуалното раскопување на мртовецот служи за лекување од *уплак* (треперење и чукање на срцето) [ТГев(253)].

упла́ка* pf 'пожали' *~ аднă жéна си-ıмáла гул'áлу мулúче – Марýшка. В дóра си-ıмáли хýбăва грăдúна. С'áки дăн' мулăта утúвăла на-сéнка пуд-дăрóту да-киндúса. Аднăш надăрóту кáцнăлу пилéници а изрукáлу: "Киндизлýшку, Марýшку, улр'ál мăш шта-зéлеш". Т'á утишлá примáја-си и са-уплáкăла* [ВДр,ГБ(329)]; *~ сáму чул'áка дéту рăзбúрал изúка на жуóтните рăзбрáл и кáзăл нă-уфчáра да-ни-дуí тăз óфца. Сéтне кáзăл на-чубáнина да-му-зăкóл'а ăднó jáгн'а. Утишéл тój да-фáти н'ákуе пóхýбау и да-гу-зăкóл'а. Jáгăнцату са-уплáкăлу на-мájка-си* [ВДр,ГБ(331)].

уплакан* adj 'натажен, расплакан' *~ нивеста си двори мете, двори мете слăзи роне] нема никој покрај неја, само едно слăнце летно] "Ej бре, слăнце, варај слăнце! јазе ки те нешто питам] ама право да ми кажиш". – "Бре нивесто јуплакана, ако знајам ки ти кажам"* [ТГев(55)].

упл'ачке* pf 'украде од некаде повеќе работи' *~ двýјцăта бráте дудéка стрăжăрчú: нéмше ни́што, нé дујдé. Трéтјо, јáска кóга стрăжăрчúх дујдé лáмјăта, гă-зăклáх. М-изгăсú кăндú:лто, уддéх дă-зúмум óјгин, тáм бé: арăлúјте и сăкáа сусни́х д-óдум. Мă-зăкăрá: дă-дójдуме тýка, дă-упл'áчкуме вáшта пăлáта* [ПДој,Ник(169)]; *~ тáмо зéмăт, гу-прувáл'ăт сăрájо, нéгувио, дýпка нăпрáвăт и гу-пýштăт нéго пăрво уфнăтре. Ричéли: "Ти ки-вúдиш, ки-пружúетиш сéкăде, стрăжáрто ки-истéпиш, ти-си-јунák, ки-дójдиш пóсле ки-нă-зăкáриш, ки-óдуме, ки-упл'áчкуме сè"* [ПДој,Ник(168)] – во контекстот се забележуваат примери со употреба на перфективни глаголи во презент: **гу-прувáл'ăт сăрájо, нéгувио, дýпка нăпрáвăт**; во истава илустративна реченица има уште една посебност, во врска со линеаризацијата: атрибутот е употребен постпозитивно – **сăрájо, нéгувио**, наместо 'негувио сарај'.

упла́пе* pf 1.'почувствува страв' *~ на тóа врéми кá ужúвé Ис... ут мăртвите, си кажá ем стojá настрéт на Учéниците ем вéли на нúх: Мúрно на вáс. Па óни си уплашúле* [MV,K(259)]; *~ и că-чýдăт: "кój*

дӑ-сӑ-пу́шче у-ду́пкӑта?" Е-а́j сӑ-лӑфи́ле дӑ-сӑ-пу́шче то́ гуле́миут. "Аку до́е ре́т дӑ-и́ма до́лу не́шчу – ре́кӑл гуле́миут – ја́с ќӑ-ӑ-зӑтре́сӑм фӑрто́мӑта". Гу-пушча́ле и то́ сӑ-упла́шил [ВВод,Крон(311)]; ~ *идин де́н и зане́ли гро́зди. Т'а́ фа́тила да-ја́де́, а́ма́ н'а́ зӑ́рну пу-зӑ́рну, л'у сас-ц'а́л груздак. Идно́ фа́тила да-ја́де, та́ па́дна́ла на-зи́м'ата умр'а́на. Си́чкӑт'ӑ шту-бӑ́ли та́м с'а́-упла́шили* [ВБог,Зар(339)]; ~ *и сас мӑ́ра врјаме мачката ги оплаши мишките, немаши што да јади веки; мачката угладнја и, дека гледаши човек, отиваши покрај човека да сали* (?). *Човеците са беха уплашили да не ги изјади* [V,PM(109)]; ~ *ти́ ќ-о́диш та́м, ки-сӑ-рӑзвӑ́ртиш укул пӑла́то, ки-ви́киш: о, о до́ктор, о, о до́ктор. К-изле́зе пули́цијӑта дӑ-тӑ-пувике, ти́, рӑче́, дӑ-не́-сӑ-упла́шиш* [ПДој(147)]; 2. изр.: **ми-сӑ-уплаши́ о́кто** (= ми се пристори дека смртта е близу) ~ *не́ мӑ-би́ве, ми-сӑ-упла́ши́ о́кто, ќи-с-умри́ре* [ПК, 2(176)].

упла́шӑно adv 'вознемирено' ~ *вӑ́рсӑнте вӑ́лци ќӑ-пи́тӑт: "Шо́ слу́шиш, мури́ ку́мо ли́со?". – "Не́што ми сӑ-слу́ше куту-лувци́и дӑ-и́дӑт!" Па́ ки-зӑста́не и па́ ки-ј нӑчу́рле у́ште. И пу-ӑ́дно вре́ме н-дно́и упла́шӑно викна́ла: "Бигајте, ај-ги лувци́те!"* [ВК,(287)].

уплете pf 'направи нешто (во случајот коса) како плетенка' ~ *кинисала мома, ле цаним] за вода да јоде, вода да налије] уд новата чешма, нова ем шарена] глава да измије, ле цаним] глава да измије, коса да раскаче] коса да уплете* [ТГев (196)].

уплитена adj, f 'со коса во плетенки' ~ *"Гори, лудо, гори, тупарва ки гориш] кога ки ме видиш* (пишува: 'водиш'?) *бела ем црвена] бела ем црвена ф ново праминена] бела праминена, ситно наридена] китки наридена, дробно јуплитена"* [ТГев(144)].

упра́вде pf 'кога виновниот сака да докаже дека тоа што го направил е во ред' ~ *Ејн де́н пупӑдија́та и кумшија́та реши́ле дӑ-сӑ-ве́нчӑт без дӑ-усе́те по́пут. Па́к утиша́л дӑ-прува́ре да́ли-е не́гавта же́на. Зӑ-дӑ се-упра́вде пра́д мла́дуже́нците ви́ке о́пи сӑ-зӑбрӑви́л кни́акта* [ВГев,Ѓав (275)].

у́права* f 'одбрани луѓе што решаваат важни прашања' ~ *бӑшча́-ѝ ве́ле: "Е, ка́к мо́же ни́: дӑ-тӑ-да́ме нӑ-кавӑмиицкио си́н, а ца́рцки си́нуве ко́а тӑ-мо́л'ат". Шо́ ки-нӑпра́вӑт? – и тру́јцӑта ги-збӑру́вӑт, ти́: стро́јниците шио́ сӑ. Сӑ-збӑру́вӑт и у́прӑвӑта ца́рцка та́м, шио́ дӑ-ре́шӑт* [ПДој(146)].

управија f 'среденост, спокојство' – гостите (пр. тие што се дојдени да честитаат *Бужиќ*) домаќинот ги пречекува со *паурче* со ракија *и сус мизе* и при тоа благословува: *"Дубре дујдете! Ка је арно Госпуд да даде, денешин ден за уф-ного гудини; Госпуд да даде бириќет и касмет, дедо Бужиќ да ни је на полуш; и Св. Вашил' сус здраве да прачекме; Нова гудина ајарлија да ни биде и Госпуд некоја управија да даде! Здра ли си!"* Сите одговараат: *"Спулај ми ти! – Амин!"* [ТГев(89)]; денеска благословот може да биде и пократок, пожелувајќи: *управија, слубода, мир и милуст* [ТГев(89)].

упрасе (са) pf 'се кажува кога свиња ќе роди подмладок' (прасиња) ~ [ТГев(365)]; ~ *пра́сицта сӑ-упра́сила де́вит пра́си́нка* [ПК,2(90)].

упр'е́гна pf 'кога добитокот се стави во јарем' ~ *л'у фати́ да-усӑ́мн'ава,*

стáна, фáш'та пит'élот му-клáва сéдлото, го-јáхна, и го-ш'ýпнова и фатí да-б'ăга, з'é пăт', кугá фтáса на-пóлито, гл'éда идín а-фатí напч'élата, а-упр'égна ас-бíолот зада-ор'é н'íвата-му [ВБог,Бал(344)] – во контекстот има уште еден случај кога кон директниот предмет е додаден предлогот 'на': **а-фатí на-пч'élата**.

упрăдéл'ăн adj 'одреден' ~ *нíй íмме упрăдéл'ăни дéнуве, нă то: дéн сăбáјле кój ки ти дó:, тó: тă пулизíл: кăкóф беркéт к-íмиш, шó к-íмиш дóма. Пóлес сă-вúке то:. Тíй дéнуве сă–Свíти Рáнгел и Вăрбница* [ПДој,Ник(132)].

упýке (сă)* pf 'се опијани' ~ *пá сис-упукáл, né-те-j-страм ут-свéто кá тă-глéет пу-пăтиштта тăкóв*]ПК,2(196)].

упýкин adj 'пијан' ~ *пák-ej упýкин, глéј кá, сă-нýрке кá óде;* со исто значење, во односнава регија (кукушка) запишавме и: **упýпин** ~ *дáј-му двé-трú чáшки, óн-ej гутóф, упýпин* [ПК,2(121)].

упýкне* pf 'роди, но рожбата не е сакана' [СКук(338)]; ~ *шó тă-упукнáх тăкóф, пóárно íч дạ né бíше;* или: *кá тă-упукнáх дă-сă-мăчум ус-тéбе* [ПК,2(121)].

упукнéсе* pf 'се лути, со никого не зборува' ~ *пá сé-j упукнисáл, нă-мóји уф-кăшти дă-флéји* [ПК,2 (121)].

упукнéсин adj 1.'рожба што не е сакана' [СКук(338)]; 2.'налутен, нерасположен' ~ *нạ-нéго сíчко мó-j крúво, сè né мó-j пу-кéјфо, сéкуј дéн е упукнéсин* [ПК,2(121)].

упуле (са)* pf 1.'се загледа во нешто' ~ *и си наближúа уф сéлото шо óдиа, па óн прúзделýваши далéко уш níх да си óди. Да му сă мóлиа на нéго ém вéлеа: Ела су нáс, óпи умрạкнá и пуминá дéнут. И упíшạл да си ноќáва су níх. Па óни шóга сă-упулúле, да гу познајáле* [MV,K(253)]; – кога жената *вапцуве* (бојадисува) не треба да зборува, не *трибуве глас да пуште уд себе,* да не би бојата *испаѓала,* сепак ако некој коментира дека убаво е бојадисано таа одговара: *"Да са упулиш уф-кувачув...!"* [ТГев(365)]; ~ *ка слушáле Ученúците, паднáа нúчкум, и му падná стрáх мóини. Да си утíди Исус, а фатíл на níх, да ричé: Станéјти да ním сă плáшити. И как сă упулúле, né видéле нíкој, тукý на Исýс сáмо* [M,VK(327)]; 2. 'кога слеп ќе почне да гледа' ~ *дујдéа кри нéго тúи слéпити, и вéли на níх Исус: Верýвати, дáли мóжам да ви лекýвам? Вéл'ат на нéгу: Истúна Гóсподи мóжиш. Тóга му фáти óчите на níх ем рéкạл: Катý кáк си верувáхти, нéка сă чúни на вáс. И сạ упулúле на тáа чáс* [M,VK(266)]; ~ *пак му распúтат на нéго и Фарисéите, кá си упулí? Па он му рéкạл на níх: Кáл ми кладé уф óчите, и сạ míх, и си упулíх* [M,VK(259)] – во контекстот предлогот **уф** се јавува наместо **на**: *кал ми кладé уф óчите,* наместо: 'на очите'.

упýлин* adj 'загледан' ~ *и ка гу затфорú книгата, и му а дадé на измичúата, засиднá, и сíти шо бéа на сóбạр óчите му имáле упýлени кăд нéгу. Да óн а фатí да вéли на níх: Шо са сфạршí писáнито на вá дéн* [M,VK(291)] – во контекстот е зарегистрирана гл. конструкција: *има (нема) + гл. придавка* и тоа во првичната фаза кога придавката се сложувала со предметот на кој се однесува: *(они) имáле очи упýлени.* Спомнатава гл. конструкција со *има*

(нема) има третман на балканизам и доскоро се третираше регионално ограничена на западното наречје. Друга посебност во текстот е нарушената конгруенција: зам. форма во м. род, а предметот на кој се однесува во женски: *и ка гу затфори́ кни́гата* (наместо: 'ја затвори').

упу́ти pl. ~ *ти́а сă нă-пи́ниците утстра́нта ко́жички, нaпра́вни кут ули́ци, уф-ни́хка сă-увдéнуват нужи́чките* (врвките) [ПК,2(121)].

упутрăбу́ве* impf 'се користи' ~ *а́к са́киш пă дă-пра́виш кúсăло млéко, о́бично, зă-ја́дăне, тугáва то́й сăзăто́пл'уве пă сă-туру́ве уд-нéго, мăја́ сă-ви́ке та́а, па́ де кúсăло млéко. Квáс упутрăбу́вăме зă-лéбо* [ПДој(156)].

упшина́* f 'градска управа, собрание' ~ *"са: нă-ти́й сјурли́сте шо ма́п к-ими-да́дум?" "Лéсна рăбо́та-ј та́а та́те, рăчéл. Утре-ј уф-Спру́лица пăза́р. Ки-мă-но́сиш ти нă-пăза́ро, ки-чу́киш бăраба́но". Ќ-о́јш, рăчéл, ки-ви́кăме та́ми нă-упшина́та, ки-чу́кăт бăрăба́но: "Мăшко дéте сăпруда́ве"* [ПДој(144)].

упа́лти pf 'зграпчи, притисне' (?) ~ *и шо́ пра́ве дéтто? Зéва ину-гулéми ка́мен. Змéут гла́ва ина́, кулка́ва гулéма! Ќи-г-у́дре. И во́ – а гулéмуто ка́мен – та́ап нă-па́шкăта, му-ăскину́ва па́шкăта. Змéут ско́кна, пап гу-фа́ти, г-упа́лти, гу-фăрли та́ка, на́ка* [ДК,Ран(142)].

упăрле (са) pf 'се кажува кога магарица ќе роди подмладок *(пăрле)*' [ТГев(365)].

упăрни́к m 'место изложено на силен ветар' ~ *шо́* (зошто) *сто́јш нă-то́о упăрни́к, заса́лни се дă-не́ тă-ду́у ветăро* [ПК,2(121)].

упа́рнин adj 'нешто што било на сонце и (или) на ветар и се исушило (се однесува на ограничен број предмети, пр. леб, лице на човек)' ~ *то́о ле́бо но́го-ј упăрнин, зăјпто ќи-си-ј-здро́бши* [ПК,2(121)].

упăрнуве impf 'се суши, пр. леб' – овчарите носат кожна торба во која чуваат леб и *катăк* (сирење, јајца и сл.)'; во кожната *чанта* лебот лесно не *упрнуве* [ТГев(418)].

упа́те pf 1.'покаже пат, упати' ~ *о́дме, не́ зна́јме дéк, куту гăски уф-мăгла, ни-пăт зна́јме, ни-чувéк пузна́вме, дă-пи́тме, дă-нă-упăте* [ПК,2(171)]; 2. – **(са)*** 'тргне кон некаде (кон нешто)' ~ *Еди́н дéн Ти́на и Ива́н... га-напушчи́ле та́ткувата кăшча и удде́ле уф-шу́мата. Фа́тани за-рăка Ива́н и Ти́на нис-шу́мата тăргна́ле да-о́дат... Уф-далечи́нта гу-видéле гра́до и радо́сно са-упати́ле пре́ма не́го* [ВД(276)].

урадисе pf 'доживее непријатност' – и по 40 дена постелата на леунката ја прекадуваат со темјан и внимаваат пелените да не останат *вонка* откако ќе зајде сонцето, за да не ги *завијат витрушки*, бидејќи во таков случај детето може да *награисе*, *(урадисе)* да нагази на некоја болест [ТГев(116)].

ура́јне* n 'чинот кога се ора' ~ *сирéкăл нă-у́мут: "Ај дă-ви́дме и во́ мурафе́т нă-дéуту" и зăура́л та́ка, ка́ му-кăжа́л ста́рицут, кă-извăди́л три-четúри бра́зди, дéду Го́спут гу-пупита́л: "Е, му-вéле, ка́ ти сăпу́ле сéгă ура́јниту?"* [ВВод(309)]; ~ *ду-гуди́нта дéду Го́спут па́ тăргна́л пу-зéмјăтă и пра́во нă-та́ ни́втă при-ура́чут: "Дубру́тру, јуна́че!" – Да́л ти Бо́к до́бру, дéду! – Ка́ ти-вăрве си́нку, ура́јнту?* [ВВод(310)]; ~ *дојранските люли ми са бели ем црвени] вино пијат, грозде јадат] за тоја са бели!] кога мăже на јурајне они на лијани] кога мăже јуд урајне, они на пустели* [ТГев(40)]; ~ кога дете боледува од *лише* (болест на

кожата) го лекуваат со баење: при баењето жената ги изговара овие зборови: *"Лише пипилише, чавутин утиде на урајне; семе му е пепал; уд лише ништо да не устане. Дуна ветар и гу уднисе"* [ТГев(124)] – суеверие.

уракчија m 'тој што жние, жетвар' ~ *нија му виклие житвар, Турците уракчија* (контекстот потврдува дека во Долновардарско турскиот, а не грчкиот, бил втор јазик) [ТГев (337)].

ура́ла́ interj 'извик со кој се посакува среќен пат' [СКук(338)].

ура́но* adj 'простор, нива обработена со рало (плуг)' ~ *сéтн'и ќи пустúх улóиту на-плáднина, пáк ќи-пасúх, утíдух на-рéката ќи-пóх, са-вàрнáх пáк спригнáх, фатúх сéтн'и бразнáх ураńуту* [ВБог,Нег(339)].

ура́тин adj 'коњ (или вол) што се впрегнува и со него се ора' [ПК,2(88)]; во истата регија се употребува и скратена верзија: **ура́т** [ПК,2(121)].

ура́ч m 'тој што ја обработува земјата со рало, орач': во секое семејство се знае кој е **урач**, поради тоа и не го викаат по името туку просто: **урач**. Дури и соседите кога прашуваат за него, не му го споменуваат името, туку: *"Што работе вашут урач?"*, или: *"Дека ви е вадан урачут?"* Тој на тоа се гордее, дури и самиот зборува: *"Јас сум урач, уф тија работи не са бркум"* [ТГев(326)]; ~ *излизéл ăднăши дéду Гóспут дă- си-извúде л'ýјту нă-зéмјătă. Кă-вăрвéл пукрăј ăднá-нúвă, видéл ăдну ураńч – си-óрă. Гóспут гу-дуближúл и му-вéле: "Дубр-ýтру, јунáче!"* [ВВод,(309)]; ~ *Трајко чурбаџија пуклон ни дунисе; на нашјо сајбиа атăр му лага* (го почитува); *нас на зарадува, на млади калфи мирифет; на што не слушат деца ќутек, на сите ураче бирикет* [ТГев(297)]; ~ *вó ураńчут извăдúл ăднá-брáздă, дигнáл рáлту, вăрнáл волóвте нă-дрýгătă стрáнă, димúек нă-тá стрáнă, утдéкă зăфăтúл пăрвнăта брáздă, и зăураńл дрýгă брáздă* [ВВод(309)]; ~ *ураńчут сă-чудúл – чудúл и си-рéкăл нă-ýмут: "Аj дă-вúдме и вó мурафéт нă-дéуту" и зăураńл тăкá, кá му-кăжáл стáрицут* [ВВод(309)].

Ура́че pl. 'име на група ѕвезди (созвездие)'; во истава регија ја запишавме и еднинската форма **Ура́чут**...

ура́чка f 'жена на орач' (жените по правило не орат) ~ *Нúе нéмăхме сéдба, нúй бăхме иликчúј – нéмăхме ураńче, нéмăхме вóнкăшна* (надворешна) *рăбóта. – Кăквá си мурú? сă-пúтаа. Иликчúјка* (од *ајл'ák* = слободен, без работа), *úли ураńчка. Пу-рăчóкут ќи-пулéгнăт мáлце. Нáпкулита ќи-дóе пă ки-ужúнăват* [И,Гг(119)].

урачки алат m 'земјоделска направа, пр. ралото со неговите делови' – на празникот *Св. Илија* (тој е светец против змиите) не треба да се вади од куќата ништо, ниту да се позајмува, а особено да не се дава *урачки алат* [ТГев(70)].

урачув adj 'нешто што му припаѓа на орачот' – сеењето жито почнува веднаш по празникот *Крстовден*, тој ден *урачувата* домаќинка заедно со *урачут* стануваат рано, пред зора, ќе го *извртат* (пречистат) низ решето семето ќе го стават во вреќа уште ќе стават една калинка и *сребрн* прстен, врзан со црвен волнен конец. Калинката ја стваваат со надеж дека зрната од житото ќе бидат крупни како зрната на калинката, сребрениот прстен го стваваат житото да биде чисто како среброто, а црвениот

конец – да биде сѐ весело и радосно [ТГев(331)].

урачув кулак m – домаќинката за *Бъ́дни вечар*, освен што ќе спреми богата вечера, исто така ќе меси два специјални леба: едниот за вечерта спроти *Бужиќ*, а вториот за третиот ден од *Бужиќ*. Во лебот за *Бъ́дни вечар* се става *заманска сребрена пара* што ќе ја замесат така да не се знае каде е; кога се вечера лебот се крши на парчиња и се дава на присутните, во чие парче ќе се најде *парата*, во него ќе биде и среќата. Во лебот што се спрема за третиот ден од Божик не се става *заманска пара*, туку наместо тоа во средината се отиснува еден поголем проскур и околу него 4 помали. Тој леб се вика *урачув кулак* или *гулно* [ТГев(79)].

у́рве pf 1.'симне нешто (го стави од повисоко на пониско место)' ~ *шо́ дъ́-пра́е се́а? Съ́-у́ле ца́рут. Еее, фа́шта ина́-ба́ба. Му-ве́ле: "Шо съ́-у́миш, ца́ру, та́ка?" – "Ааа, не́ зна́ш, ба́бо, му-ве́ле. Ја́с ина́ чу́па ви́ду. На́-че́шмъта и-на́пува́ ко́јна́та. На́-мо́жъм д-ъ́-у́рвъм ни́къ́к. Ја́, пи́лите на́-мо́ж д-ъ́-се́чъ́т тупо́лта".* [ДК,Лип(115)]; 2. – **(съ́)** ~ *му-ве́ле: "Ја́ска гъ́здъ́ри́цъ́та ъ́ но́съ́м и у ме́ут и́ма, и ја́с, три́-чити́ри ду́ши сна́, а ти́, ду́ша идна́ "че́къ́j-ма́" ви́къ́ш. Пу́лиш ја́с ко́лку то́въ́р и́мъ́м, а ме́стуто – угури́на. А чо́икут му-ве́ле: "Же́но, у́рви съ́, ва́а угури́нта дъ́-пуми́ниме, па се́тне па́ ќи-съ́-ска́чиш"* [ДК,Ран(138)]; ~ *ути́ди устре́ди у-о́рма́нут ни́где. – "Урви-съ́ до́лу!", ве́ле. И му зе́ва фло́ринут. – "Аман, ве́ле, шо́ са́къ́ш зе́въ́j, уста́j-ма́ жи́ва!" Му-гу-зе́ фло́ринут и съ́-то́кме д-ъ́-зъ́ко́ле и ва́ мисичи́нта удри́ла* [ДК,Ран(139)]; ~ *Е, о́на зе́ва ину си́то, зе́ва но́ифите, зе́ва бра́шно, о́де ќи-ме́се. Гу-кла́ва на́о́пко си́тто. Се́е ба́ба́та, о́на ъ́-пу́ле удузго́ра. – "Не́муј, мъ́р-ба́бо, му-ве́ле. Въ́рни-гу и́нъ́к си́тто!" – "На́-мо́жъ́м, бре че́до, не́-м съ́-пу́ле. Урви-съ́ дъ́-ми-гу-кла́ји!"* [ДК,Лип(116)].

ургáнпиливáн m 'храбар но само на зборови'; кај Саќов 'јажеиграч' (?) [СКук(338)].

урда f'млечен проивод што се добива со загревање на матеница' ~ *то́ ја́дъ́не-j уд-ја́ја, у́рда и во́да* – објаснување за називот (јадењето) *ча́лбу́р* [ПДој(118)]; ~ *таа вода шо-съ́-це́де* (од сирењето) *съ́-ви́къ́* ***сурува́тка****, а* ***у́рда*** *а́ку пра́виш, уд-****мъ́тъ́ни́цъ́та*** *аку зе́миш да: зъ́то́плиш на́-о́јгино, та́а шо съ́-це́де* ***дви́к*** *и ви́къ́ме. Сурува́тка́та па́к на́но́во мо́же дъ́-съ́-зъ́гре́:, дъ́-съ́-на́пра́ве па́к у́рда, сурува́тка* [ПДој(120)]; ~ *изле́гъ́л идну-Гу́птин и му-ве́ле: "Ја́с ќ-о́дам, ќ-ъ́-уте́пъ́м ме́чка́та. Да́јте-ми, му-ве́ле, идно-ки́ло у́рда у-иднъ́-то́рба"*[ДК,Лип(119)]; ~ *уф лу́пка́та съ́-ту́ре, ни́ј му ви́къ́ме* ***къ́тъ́к****: у́рда, пъ́ржъ́ни ја́ја, шо́ би́ло, ги но́са: уфча́рто* [ПДој(120)]; сп. опис за ангажменот на домаќинката во Гевгелиско: – *думаќинката* се грижи околу домашните работи – за бавчата, за дворот, ги чува малите деца, таа ги држи клучевите од *дулапут* (орманот) каде што стои *сирајнето, урдата* и др. [ТГев(282)].

урдиник m ~ *то́-j* ***кра́шник*** (пита, баница) *ус-у́рда* (изварка) *и ја́ја уф-стре́ди* – вечерта пред *Чисти пуниделник* кога започнува *Вилигденско пос* семејството е собрано на свечена вечера која што е обилна и трае долго, дури до утринските саати *куту за запустејне уд сѐ;* за вечерата обично се спрема: *чорба,*

чалбур, урдиник, млечник, баница, алва и др. [ТГев(36)].

урди́се pf 1.'настрада некој, во случајот од суеверни побуди' ~ *ми-урдиса́ мо́лита, димéк· згаѕи́ла на нéчисто мéсто. Ста́рте ви́кат о́т на то́о мéсто нéкуј ма̏ши и жéнали, ма̏шко и мо́ма-ли, сӑ-праѕи́ли ло́ши, димéк нéчисти рáботи, и то́о што ќи-наста̏пне нӑ-та̏кво́ мéсто ќи-сӑ-раѕбо́ле, мо́ш и на-мéсто да̏ сӑ-искриве;* 2. 'лоши, несреќни настани, но не се по̀врзани со *некакво нечисто место,* каков што е претходниот случај' ~ *што́-ј сӑ-наѕи́ја на-гла́фта на-ќéрка-ми а́јн* (еден) *пијани́ца, ми-урдиса́ мо́лита ус-нéго* [ПК,2(121)]; *в.* **урадиса**.

урди́суве impf 1.'напаѓа, активно се спротивставува'; 2. 'случајно, не сакајќи попаѓа во некаква ситуација' [СКук(338)].

уре́ди* pf 'ги подреди работите'~ *утíиила нӑ-инӑ-плáни́на, го́ре. Е, та́му има́ло ини-уфчáри, ини-кӑли́ви. А уфчáрте, шу-о́фците па̏се́ле, би́ле но́гу дилéку. У-кӑли́вите ниѕма́ло ни́куј. И вле́гла ба́ба̏та, учисти́ла, сѐ уридíла* [ДК,Дур(146)].

урех m, bot. 1. 'вид овошје со тврда лушпа што треба да се скрши, за да се користи семката' ~ *Ej Султо, Султо мори Султано] арами да ти е то лице!] што ти го Бог дал мори на тебе] куту на тебе, будала?!] да гу прудавиш, леле, на светут] за една ока уреје] за една ока, Султо, уреје] и они сите шупл'иви] шупл'иви, Султо, црл'иви* [ТГев(204)]; ~ *две́ бра́ќа има́ле идну-о́реф за́јно. И ко́га гу-субра́ле не́ зна̏е́ле ка̏ко дӑ-си-дéл'ат урéјте. Тугá пу-па̏ту ва̏рва̏л Нӑстра̏ди́н уѝá, сӑ-изра̏два́ле шу-о́ѝата-е на́ј-пра́в чóек и о́н ќи-му-и-дéле урéјте* [ДК,Деб(155)]; ~ *дӑ-не́ сӑ-ле́па̏т ко́рте туру́в-си по́виќе по́сип* (брашно со кое се посипуваат корите кога се сука). *Има ба̏шка́* (одделен) *по́сип зӑ-ба̏кла̏ва́. Он ej ус-ирми́к* (гриз), *шиќе́р и уре́е* [ПК,2(87)]; сп. опис на свршувачката: – кога доаѓа *стројник* кај девојка за да уговори свршувачка, ако родителите имаат некаква скриена желба да ја прифатат понудата тие на *стројникут* ќе му речат: *"Да си распитме, да видме, па ела* (дојди), *сус една балтија* (секира) *дрво не са сичуве... сус един камин урех не са суборуве"* [ТГев(150)]; 2. изр.: **бро́јни уре́е сӑ-мо́јте** (= не ми остана многу од животот) [ПК,2(149)]; ~ *не́ ќи-живе́ли ус-о́рал'то, сӑ-зна́а, бро́јни уре́е сӑ-мо́јте, ми сӑ-гле́де кра́јта, дурмúн* [ПК,2(154)].

ури́ва (сӑ) impf 'се симнува' ~ *то́ ут стра́, сӑ-ка́чфа нӑ-ида̏-кру́ша. Гре́да̏т ча́фките. –"Ама̏н, бра́те, тӑ-мо́л'а̏ме". – "Арно", му ве́ле. Сӑ-ури́ва. "Ама нӑ-кра́ј да̏-бе́га̏ш!". Нӑ-ме́чка̏та му-ве́ле и сӑ-ури́ва до́лу, си бе́ре ро́шки* [ДК,Лип(119)] – глаголот **греде** претставува лексички архаизам со прекинати изоглоси: **гре́да̏т ча̏фките** – го нема во соседните јужнословенски јазици, а се среќава во словенечкиот.

ури́ге* impf 'поддригнува' ~ *це́л де́н урíгум ут-то́о пале́но гро́зде* [ПК,2 (121)].

Уриéт m 'Младо-турска револуција 1908 г.' ~ *Апусто́л Пе́ткуф и́ма̏ше бига́но на-Уриéтут. Кӑ-дуjдé, се-сва̏ли́ја на Уриéтут, о́сма̏та гудíна се-сва̏ли́ја* (се симнале од планините). *Су-Ту́рците и ни́е де́чичка, Ту́рците са̏та* (= сите): *"Ја̀ша̏са̏н Уриéт", пе́сни се-пе́еше* [ВЕв(298)].

ури́зник m 'вид печиво со ориз' ~ *Ручо́кут. Ко́ј што́ и́ма – адна̏ш сука́но ќи-би́де – кра̀ишник, ури́зник,*

зéлник. Пу-икíндúа уше един сáат или двá ќи-рăбóтăт, ќ-си-óăт. Шó е дилéко нúва, и пó-ráно си óдăт [И,Гг(120)].

урис m, bot. 'зрнест производ, успева во топлите краишта' – породилката првите дни држи *пирис*, и јаде само: *русник чорба, варен урис, чорба уд пиле, млечник* (вид пита) и други "благи" јадења [ТГев(109)]; ~ *уф-урíјсто рáсте* **кóшувица**, *трéва-j, га-плéват да нé му-прéче уф-рáстинто на-урíзо* [ПК,2(60)]; ~ *ká ќи-j нạпăлниш двéте шáки ус-урíс, бóп ил' бúло шó, вúкме: зéх ájн грăс* [ПК,2(35)]; ~ *бубáрникут, jáдне, сă-прáве ус-урíс и фасýл' рăзбăркино, сă-пéче* [ПК,2(25)]; ~ *издăлбино дăрво шо чýкме уф-нéго урíс, пипéр, шó сáкиш. Дибéко мóш дă-бúде и ут-милéзо* [ПК,2(38)].

уризова бајнца (или: **бајнца ус-урис**) f 'вид печиво, *сă-праве ускори шо-j сукат женте, сă-редăт корте, секаа кора сă-пупăрске ус мас, јајца и урис* (во случајот)'. Освен *бáјнца ус-урíс, íма-бáјнца ус-тúква, бáјнца ус-зéле, бáјнца ус-прáс* [ПК,2(22)].

ýрле (сă) impf 'зазема положба за напад' [СКук(338)].

ýрлин adj 'накострешен, спремен за напад' [СКук(338)].

урман m 1.'место со многу дрвја, шума' ~ *на пăтjу имаши един јакуш тамо. Тојнака ми рече, да ми вјахна мăра, и јаз да гу вјахнам негу мăра, та така извадиме оно јакуш. И пак дојдохми близу при урману* [V,PM,54]; ~ *да ká си загубúл имáнјото, сă чинú скạпúа нóгу на тóа сéло, и он фатúл да угладнýа; и си утúде, си главúл на идéн ут тóа сéло, и му пушти́л да пáса прáвците уф урмáнут* [MV,K(281)]; ~ *Да си умýати за ублéкло? Учéјтисте ут цвéтиците уф урмáнут как пурáстат нúто сạ мăчат, нúто прéдат* [MV,K(264)]; ~ *пóвели ва ѓавóлцка рăѓа да испáдни ут човéкут, зашто́ íма нóгу гудúни шо гу грабнá на нéгу, и бéши варзáн су зинџúри, и су букáи, уф нóзите заклочéн, и а учинýаши букáити, си трăчкаши ут дјáволут пу урмáнут* [MV,K(275)]; 2. fig. 'зашумен, запустен двор' ~ *и зạ двóро мóш сă-кáже (урмáн) áк íма трéви, тăрне: исчистéјт-јо тóо урмáн, зéр змíј ќи-вă-изéдăт* [ПК,2(121)].

урнúсувe impf 'соборува' – в. **урнúсе** [СКук(338)].

урнúсе* pf 1.'разнебити, растури градба' ~ *урнúсá лувíшчăто* (= рибарска колиба) [ПДој(116)]; 2. 'обори нешто' ~ *шó-с сă-убúсúл-си нăврăс мéн, ќи-мă-урнúсши* [ПК,2(79)]; ~ *ká мúсă-увúснá нă-рáмто ќи-мă-урнúсше* [ПК,2(119)].

урóф m , bot. Vicia sativa 'растение од родот на гравот, се користи како храна за добитокот' ~ *жúто сéạт, ичулúен, рăш, увéс, урóф, лéшта, усáтка – зạ чинíцта – жíто. Бéла-j чинíцта, ама цăрно клáсе. Има цăрно клáс.* [И,Гг(119)] – во контекстот има уште еден пример што укажува дека во југоисточните говори категоријата род не функционира секогаш, сп.: *има цăрно клáс* (именката во машки, а атрибутот во ср. род). *Жнијајнето* го започнуваат со јачменот, потоа се жните 'рштата и овезот, и најпосле пченицата и *уровот* [ТГев(335)].

Урóвето top. 'падина со ниви во реонот на с. Волак, Драмско' [ЈИ,Ми... (210)]. Топономастичкиот назив е изеден од зборот **уров** 'растение од родот на грашината, односно гравот' (Vicia sativa), се користи како храна за добитокот.

уро́жи (са) pf 'се спреми' ~ *му вели на цар̀јут: "ах цар̀ју, сношти засоних, ча бех аф среду моретў, и тамў беши изл'алў един шуп кату губерна игла и јазе · на врăх. И, кату саках да падна аф водата, си оплаших и са спосрах". Кату чу така цар̀јут, заедно̀ч повелја, робинки да му дадат дрехи. Му дадоха, са примени, са урожи* [V,PM,50].

уро́·ва (бујá) adj 'боја темно кафена'; во минатото за да се добие споменатава нијанса предметот се потопувал и варел заедно со лушпи од ореви, оттаму и името ~ *уро́·фта бујá на́ј-ме-аре́се* (најмногу ми се допаѓа кафената боја)... *и́мум адúн уро́·ф фустáн, на́ј-по́фќе уф-не́го сум* [ПК,2(122)].

уроче* pf 'верување дека некој со самиот поглед може да предизвика непријатности (болест, неуспех и сл.)' ~ *ста́рте на́ши ве́л'ат о́т тúа шо и́мат сúни о́чи мо́ш-тă-уро́чат; ~ пупл'у́н'о· да̀ не́-о-уро́чиш де́тинцто;* или: *ти́ и́миш сúни о́чи, нúм сă-заглéжди така́ уф-мăлéнки де́чка* [ПК,2(121)]; сп. суеверие: – в недела рано, на денот на свадбата, сета облека што невестата ќе ја облече треба да се измери колку е *тешка,* тоа се прави пред да се јави сонцето, а *кавракут* (шамијата) со што ќе си врзе косата се праќа в црква, попот да ја *литургисе,* т.е. додека трае службата да ја има кај себе, исто така и младоженецот испраќа некоја своја работа попот да ја *литургисе.* Тоа се прави за да не можат некои *лоши очи* да ги *урочат* [ТГев(174)]; — трудната жена не треба на никого да му завиди и *око да не ѝ устане на некуј шеј,* зашто сопственикот не ќе има никаква корист од таа работа, исто така не треба да шета по селото, зашто има луѓе *сус лоши очи па можат да а урочат* [ТГев(104)]; – на детето на капата му се пришива: *крст, заманска сребрна пара и парче од близнак трн* (две гранчиња наспоредно сраснати од *чалија* – вид трн); крстот се става за да биде здраво и Бог да го чува, сребрената пара да биде чисто како сребро, а *близнак трн – да не гу урочат лоши очи* [ТГев(107)]; повторно суеверие: кога кравата ќе почне да се мачи за да роди не треба да присуствуваат многу луѓе, а кој прв ќе го забележи тоа треба да молчи, па дури кога ќе се отели да јави на домашните. Тоа го прават така бидејќи веруваат дека некој може да биде со лоши очи, па да ја *уроче* кравата поради што раѓањето ќе биде многу тешко [ТГев(373)]; уште едно суеверие: – пчелите исто така можат да *се урочат,* за да се спречи тоа покрај кошот со пчели се забива в земи една поголема мотка на која се забодува глава од мртво добиче и кога некој ќе погледне на кај кошот со пчели во тој миг неговиот поглед би се запрел и на главата од добитокот, поради тоа, народот верува, дека не може да *уроче* [ТГев(399)].

уро́чин adj 1. суеверно објаснување: ~ *уро́чин ej то́о шо́ сă-рăзбулéл ка̀ о-пуглидна́ла не́каа же́на ус-сúни о́чи;* 2. – народот верува дека на секоја болест кај детето претходело *уручувајне* поради тоа треба да се *измије крст:* откако ќе се спушти во водата ако се направат меури значи дека детето е *урочино* [ТГев(123)]; 3. fig. 'многу исплашен' ~ *шо́ мăглéјш алúс уро́чин* [ПК,2(122)];

уро́чуве impf 'со лош поглед прави некому зло' [СКук(338)]– в. **уро́че**.

урсус m 'немирник' ~ *"Што краде? Само да знаши и да видиш. Тоги ки речиш не да гу убесме, елмен жив да гу запал'ме". – "Е, што уткраде, кажајте, де?" – "Ето што: "беше еден убув бустан. Заграден се су црни трјне. А воја урсус што праве?! Праскокнуве, флеве уф бустанут"* [ТГев(187)]; – родителите се шегуваат со децата и додека се мали ги нарекуваат со различни имиња, освен **урсус,** уште: **шејтан, вулувар, урачо мој;** кога ги грдат: **магаре, крши врат, акни, пукни, гебер** и др. [ТГев(129)]. Воопшто невоспитаните деца ги викаат: **ашлаци, кујнарчијна, сајгасазе, урсузе** [ТГев(131)].

урсузлу́к m 'лошотија' ~ *шо́ урсузлу́к и́ма уф-те́п а́ска зна́ли* [ПК,2(122)].

урта́к m 1.'кооперант, деловен партнер' ~ *"Зашто́, ре́кал, ти сирма́шиките о́јши да-кра́јш? А-бе, до́јме на-ца́ро да-му-ди́гнуме. Д-и́ма ба́р шо ки-укра́јш" - ви́ке. "Ки-би́де, ти́ са́мо на-ме́не урта́к да-ма-зе́миш и и́ч ни́ли са-пла́иш кој ти-уждира́л ша-ма́р"* [ВДој,Н(278)]; 2. изр.: **урта́к на́-ќе́сто** (= тој што не учествувал во создавањето на капиталот но сепак зема пари оттаму) ~ *ми-ста́на́ урта́к на́-ќе́сто* [ПК,2(122)].

урта́кла́к m 'договорена соработка, кооперативност' ~ *са́-виде́ от на́ш-јо: урта́кла́к н'о:* (< не го) *би́ве, а́ј са́-ра́здел'ме, се́кој не́к се́-ј ус-ка́сме́то* [ПК,2(122)].

урта́ку́ве* impf 'соработува' ~ *ни́а усни́хка и́ма гуди́ни ка́ урта́ку́вме; ло́шо не́ли́ме му́ги-на́ска* [ПК,2(122)].

урти́се* pf 'добива, печали во игра' ~ *ти́а уре́е ги-уртиса́х уд-Ми́тто*; или: *не́ и́грум ус-те́п па́ ки-ми-урти́сиш* [ПК,2(122)].

урту́ма́р m 1. 'човек што прави и продава *ортуми* (јажиња)'; 2. fig. 'неработник, скитник' ~ *куту урту́ма́р пу-це́л де́н шки́тиш пу-сука́јте, за́страл-се* [СКук(338)]; [ПК,2(122)].

урту́ми́се pf – в. **урту́ми́суве** ~ *ка́ о-ва́рзу́вши дуби́тукут ус-не́коо да́лгу ва́же, за-не́кој ко́л ил' па да́рво, зада́-мо́ш да-пасе* [ПК,2(122)].

урту́мисин adj 1. 'врзан добиток' – в. **урту́ми́суве;** 2. fig. ~ *урту́ми́син мо́ш са́-ка́же и за-чуве́к шу не́ му-да́ве же́нта да ма́рдне* (да биде самостоен) [ПК,2(122)].

урту́ми́суве impf 'врзува коњ или магаре за едната нога и го остава во некое затревнато место за да пасе' [СКук(338)].

у́рта́л m, zool. 'вид орел' [ПК,2(122)].

урувиске impf 'скита бесцелно' ~ *це́л де́н са́-урувиске пу-сука́јте куту са́-мувила* [ПК,2...].

уруграјка (со редукција од 'орограјка') f 'девојка (жена) што убаво игра оро – играорка'...

уружан* adj 'приготвен, снабден' ~ *не си чеке млад спајија[ајл'а́к вреле да му дојде[туку вјана млад спајија[брза којна јуружана[право тегле ф своја кула* [ТГев(334)].

Урумлук top. 'име на место во Пазарско' ~ *а па́ уздолу ут Блатту и Кара-Азмак на јук дур на планијнте (а белјки и на то место шо е уздолу ут планијнте, па така и му са велја) на угри-сла́нцй́ ду морјту, на-зајди сла́нцй́ ду Бер му са велја́* **Урумлукут** [МЕ,Р(74)].

уруштисуве (са́) impf 'се занимава, се шегува' [ПДој(116)].

уруспија f 'неморална жена' – кога се караат жените паѓаат, освен *уруспија* и други тешки навреди, како: *вошла, смрдл'ива, арамија, маразлива* (болникава), *ѓутурум, сарапук, ќел'ава кучка, бреза* (шарена) *крава* [ТГев(319)]; освен *урус-*

пија уште ја викаат *газина* или *путана.*

уручувајне n (в. **уроче**) – малото дете кога е болно постојано *лрнке* (кенка); првиот лек што се употребувал во минатото бил: *крст мијајне,* независно од болеста. Народот верува дека на секоја болест кај детето претходело *уручувајне* поради тоа треба да се *измије крст:* пред да се стави крстот во чаша со вода три пати во воздухот ќе се направи крст и откако ќе се спушти во водата ако се направат меури значи дека детето е *урочино,* во тој случај детето треба да го исмука крстот, потоа три пати да смркне од водата и со останатата вода да се измие – суеверие [ТГев(123)].

урӑже n 'направа со која се пука и може да убие човек (или животно или птица)' ~ *ка̀ флизе́ме уф-се́лто, та́лӣ илја́ло пе́т ду́ши на́ши. "Уру́жето, ве́ле, де́ка ве́-ј?" "Уру́же, ви́кле, Гӑрците не́ ни дӑде́ӑ". "Не́, ви́ке, а́к-и́лите не́кӑде урӑже, дӑ-сте о задӑржа́ли..."* [ПДој,Пат(174)].

урӑни́ца f ~ *ни́ва шо сӑ рӑбо́те, изо́рӑна* [ПДој(121].

ус prаер 1. 'при укажување на предметот со кој се врши дејството' ~ *ус-и́г̄ла буна́р ко́п̄е* (= многу тешко заработува, како да копа бунар со игла, наместо со соодветна копачка) [ПК,2(206)]; *ус-п̄л'у́нки ќи-т̄и-уда́ве* (= се кажува за некој што многу зборува и при тоа гестикулира) ~ *нӑ-се́г̄де и́ма т̄ацквӣ чуве́ци: ка̀ ќи-фа́т̄е дӑ-г̄уво́ре нӑ-мо́ж да-г̄у-слу́шум ни т̄ӑ да-г̄у-г̄ле́дум, ус-п̄л'у́нки ќи-т̄и-уда́ве* [ПК,2(206)]; ~ *(таа) ус-г̄ӑзо а-зат̄ивору́ве вра́т̄та, не́ зна́а ус-а́јн* (еден) *чуве́к маабе́т̄ дӑ-нӑп̄ра́ве* (= многу е проста, некултивирана) [ПК,2(205)]; ~ *г̀у́птино му-ка̣жа́л о́ти о́н ми́сле да̣-однесе во́да ус-ка̣на́л, а не́ да̣ си игра́е ус-то́лку ма́лку* [ВГев,Мир(272)]; ~ *ус-бубајк* (памук) *крӑф̄та мј-а:* (< ми ја) *ти́јш* (многу ме измачуваш без никој да знае, тивко и бавно) [ПК,2(205)]; ~ *чи́ниш не́ш̄то си-му-изде́л, сѐ ус-бе́лкиш̄е т̄ӑ-г̄ле́де* (со омраза), *но́г̄о ло́ш чуве́к* [ПК,2(205)]; 2. 'за означување на придружба' ~ *а виде́х Де́жда ва́дӑн, ус-аднӑт̄а но́г̄а уф-г̄ро́п̄-ej, ќ-уми́ре, нӑ-муже́ дӑ-мӑ т̄узна́а* [ПК,2(205)]; ~ *но́г̄о а́рин т̄о́о си́н-т̄и, ус-а́јн ла́ф ми-свӑрш̄и рӑбо́т̄а, ни дӑ-мо́л'ум ни дӑ-че́кум* [ПК,2(205)]; ~ *ка̀ сӑ-г̄у-изрижа́ли ло́јст̄о ни́ш̄то г̄ро́зде ќи-не́ма; е́ усде́ца нӑ-п̄а̣за́р ни́м о́ди* [ПК,2(205)]; ~ *та́а на́ш̄та излизе́ пу-рудни́нски: по́виќе да́ра не́гли ма́сло. Арно сизна́м а́ска: ус-рудни́на дӑ-си-не́миш зи́мне-да́вне* [ПК,2(188)] – во контекстот се забележува присуството на адверсативниот сврзник **него** (во случајот: **негли**); овој сврзник што го извлековме од материјалите од југоисточните говори не е познат во македонскиот стандард ниту пак пошироко во македонските дијалекти, освен во северните преодни говори; ~ *сӑ-скӑра́л ус-учи́телка̣та, не́ш̄то гнӑ́сно ѝ-ричел, мј-о: извӑл'а́ убра́зо* [ПК,2(176)]; ~ *не́кој за̣мина́л, виде́л гуле́ма би́шка. "Ја́с, ре́кӑл, ускак да̣-па́лум, как да̣-а̣-ујди́сам. А-та̣ка́, ре́кӑл, ус-не́кua лӑжа ќ-им-а-зе́а̣м"* [ВГев,Ѓав(274)]; ~ *ба́мпата-ј гуле́ма ку̀лку а́јн прӑ́с, и́ма си́тни вла́кничка. Ус-ни́х сӑ-пра́ве ма́нца, ба́мли сӑ-ти́й, но́го-ј и́ма до́л уф- Куку́шко; кут-мо́зук-сӑ ка сӑ-сва́рӑт ус-ме́со* [ПК,2(22)]; ~ *ми-ка́к, ро́т̄-си* (роди си) *ош адно́чко ус-адно́ де́т̄е, ус- адно́ о́ко*

[ПК,2(205)]; 3. 'кога се укажува на потекло' ~ *о́н га-дука́ра ко́н'у и зева́л па́к да-ви́ка. Мачёнцето и кучёнцето ѝ-ка́заха: "Ка́жи да-ти-дука́ра во́да са̄с-реше́то ус-Стру́ма"* [ВСер,Кал(336)]; 4.'при укажување на некоја посебност на предметот' ~ *за-не́кој ма̄ш шо са̄-пла̄ше, мо́-ј* (< му е) *сп̄ра́х, ви́кме оп̄-е́ј ус-же́нцко са̄рце* [ПК,2(206]; ~ *ус-зла̄̄тна ла̄жи́ца са̄рки, са́мо уд-ме́н да̣ле́ко* (се кажува на оној со кого имаме многу лоши односи) [ПК,2(206]; 5. 'кога се потенцира од што е нешто направено': *ус-мо́ч пра́вин* (= се однесува на човек со слаб карактер) ~ *како́ф-ей, зи-ни́што не́-о-би́ве, не́ о-уме́е ни́што, чи́ниш ус-мо́ч пра́вин* [ПК,2(206]; 6. 'кога се укажува на начин на облекување' ~ *ус-пи́нци дуј де́, ус-пи́нци г̄у-испра̄̄ти́а* (се кажува кога некој не успеал да се наложи како успешен) [ПК,2(206)].

уса́тка f, bot.'некој вид пченица' [ПК,2(122].

усве́н praep 'со исклучок' ~ *о́де, му-за̄̄тво́руве вра́тта, му-ве́ле: "Слу́ш, ти-си ца́рцки ка̄̆ва̄ќи, ка́ ки до́јде де́н дӑ-мӑ-са́ка̄т ме́не, за дӑ-мӑ-а̄рма́са̄т, ја́с ни́кој не́ са́кум усве́н те́бе"* [ПДој(146]; ~ *"До́бро, ра̄̆че́л, у́тре. Ва: ве́ча̄р сул ту́ка, не́ излёвум ни́ка̄де. Ки-чу́киш ба̄̆ра̄̆ба́но, уф-ба́ните дӑ не сме́е ни́кој дӑ-флёзе, усве́н ца́ро". И утринта́, са̄̆ба́јл'ан ф-о́сум са́то, о́н о́де нӑ-ба́јна̄̆та* [ПДој(148)].

усе adv 'заедно' ~ *Фурна̣ци́ј те му-ре́кле: "Де́к ќ-о́ји?" – "Ќ-о́м ќ-а̣-уби́а̣м ла́мја̣та". "Е, му-кажале, ако-а̣-изе́ји ваа фурна леп, мо́ји да-а-уби́ји". Нӑ-мужёл да̣-а̣-изе́де. Ла́мја̣та гу-тира́ла не́јнто де́те да̣-ви́де да́ли усе ли́сте и-ја́де* [ВГ,Мир(273)].

усев m 'тоа што е посеано, житарици' [ТГев(478)].

усе́те pf 1.'забележи' ~ *пупа̄̆ди́а̄̆та че́сто па̄̆та са̄̆-на̄̆јдувала ус-еди́н ни́ји̣н кулиши́а. По́пут нӑ-мужёл дӑ-гу-пика́се то́а. Ца̄̆рква̄̆та би́ла о́дли̣а̄̆н ду-ни́ји̣нта ку́ќа. Е̣ји̣н де́н пупа̄̆ди́а̣та и кулиши́а̣та реши́ле дӑ-са̄̆-ве́нча̄̆т без дӑ-усе́те по́пут* [ВГ,Ѓав(275)]; ~ *"Е, се́га, си-ре́кла о́на, курде́ла му да́ду – ужи́ви, згра́на му-да́ду – ужи́ви; са̄̆де ину-а̄̆ба̄̆лко ќи-зе́м. Ина́та стра́на ќ-у-пра́ми су утрува́чка, дру́га̄̆та стра́на – та́ка. Ја́с ќ-у-ка̄̆сна̄̆м ина́та стра́на, ина́та стра́на нӑ-не́а ќи-му-гу да́ми. Она не-ќи-усе́те зӑ-то́"* [ДК(Дур),145]; ~ *му-ре́ка̄̆л: "Же́но, шо́ сла́тка ва́а во́јден! М, та̄̆кфа́ ирибиица!" – "Е, ма̄̆жу, му ве́ле, ла̄̆га нӑ-те́бе не́ би́ва?" Му-ве́ле: "Ве́чер ќи-си ле́гна̄̆м, ти ќи-мӑ-усе́тиш, ќи мӑ-ви́диш шо́-сум ја̣с". Ја́ска та́ка и та́ка"* [ДК,Лип(115)]; 2. 'почувствува' ~ *ја́ј* (јади) *си пуле́чка дӑ-мо-усе́тиш лизе́то* (сладост) *нӑ-ра̄̆чо́ко* [ПК,2(68)]; ~ *ска̄̆рш-си о́ш ма́лчко* (малу), *ти́о шо-о-зе́ уд-за̄̆б нӑ-за̄̆б нӑ-мо́јш дӑ-усе́пиш шо си а̄пна́л* [ПК,2(122)].

усе́ште (се) impf 'се чувствува, се забележува' ~ *де́тто тра̄̆гна́ нӑ-гурбе́т. Ут-де́н нӑ-де́н мо́мта се-усе́ште. Слугиите ви́кат: "Ца́рска̄̆та мо́ли̣а те́шка". Ут-чувёк нӑ-чувёк нӑ-ба̄̆шта́-ј се-чу́* [ВКук,(282)].

уси́л' m 1.'*то́о о́ста̄̆рто вла́кно на̣-жи́тто шо́-ј на̣-ва̄̆ро, то́-ј уси́л'*– глотеж' ~ *сѐ са̄̆-на̄̆пална́их бру́т* (ситни брункички) *ут-уси́л'то* [ПК,2(25)]; ~ *то́-ј шо уста́нуве ка́ са̄̆-да̄̆рмуни́суве жи́тто, уф-да̄̆рмо́но* (решето со големи дупки) *уста́нуват уси́ле, дру́го гу́бре* [ПК,2(103)]: 2. fig. ~ *уси́л' са̄̆-ви́ке и на̣ не́кој шо́-ј но́го л'у́т, шо́-ј сербе́с;*

сп.: *шо и́ма а́дно де́те уси́л', ка́ се-ј на̨устри́ло, а́дин ла́ф нӑ-мо́јш да̨-прӑгувори́ш* [ПК,2(122)].

уси́л'уве (сă) impf 'му доаѓа сила, закрепнува' ~ *"Ки-гу-фа́тум, си-прӑмисл'ӑве, ки-м гу-ски́нум вра́тут куту на̨ куко́шика". Ка̨ фа́шкӑт д-сă бо́рӑт, Јарӑм минӑре́то сă-умури́л. Гӑјре́т, гӑјре́т, де́тто сă-уси́л'уве, Јарӑм Минӑре́то пӑпсу́ве* [И,Гг(113)].

усимнувајне n 'период кога зората поминува во ден, тогаш луѓето одат в поле на работа' [ТГев,10)].

Усипа top. 'ниви во реонот на с. Белотинци, Драмско'; се работи за членувана форма од **усип** 'падина со земја што се рони и се сипи надолу заедно со ситни камења' [ЈИ,Ми...(210)]; сп. во РМЈ: **сип** (= распаднати стени напластени во подножје на планинска страна).

усјати pf – в. **усе́те** ~ *кон'у му вели: "сега да ми вјахниш и, как ки проминими от златната јабалка, да гледаш да искиниш един дал и да побегними, ча ако усјати ламјата ки ни изјади"* [V,PM(113)] – веќе имаме констатирано дека предлогот **от** во југоисточните говори има широка употреба – во случајот се јавува наместо предлогот 'покрај': **как ки проминими от златната јабалка**.

усла̨бе́е pf – в. **усла́бнува;** сп. клетва: *дӑ-на́дне бо́лин, то́лко дӑ-услӑбе́е, дӑ-нис-и́глиш у́ши дӑ-мо́ши дӑ-пуми́не, куту ко́ниц* [ПК,2(182)].

усла́бнува impf 'станува слаб, исцрпен' ~ *гу-но́сал до́ма, гу-зӑтфо́рал у-не́јнӑта удаја нӑтре, зӑшто нӑ-ца́рут де́тто, не́ вле́га ни́кој у не́јната удаја нӑтре. И се́кој де́н сă-сики́ра нӑ-ца́рут де́тто. Ко́лку о́де* (како одминува времето) – *усла́бнува де́тито* [ДК,Дур(147)].

услачи (му се) pf 'му се допадна нешто некому' [ПДој(116)].

услекни* pf – в. **услекнува** ~ *от ихắро, кату бе́ха му́литата бе́з самá́ри, ги земá го́ли, оти́де аф горáта, собрá дắрви, направи́ по едни́ бо́цки, на́врја ги на му́литата а́ф корму* (сп. **корем** = стомак). *Му исте́коха чревáта на му́литата, услéкнаа ду́р да до́јдат на до́ма* [V,PM,127]; ~ *на́ тре́тојут ве́чер ки и́ди на́јма́лкиот, му ве́ли: "да ми чи́ниш една́ топу́зка ду де́вет сто́тини о́ки!" Му чини́ха топу́зката, и то́јнака га земá. Дојде́ ла́мјата, една́ топу́зка га удри́, га разкрави́, не́ услéкна* [V,PM,135].

услекнува* impf 'пцовисува, умира животно' ~ *Ади сетни на братовата му кӑита извадиха млогу тешка сипка, и му умрја една мома; после две-дни му умрја и едно дете, после две-три дни фатиха да му услекнуват добиците* [V,PM(40)] – лексичка посебност на југоисточните говори претставува употребата на лексемите **мома** и **дете** со значење 'ќерка' и 'син'.

услипен adj 'тој што не може да гледа'; исто така и: **ќорав** [ТГев,227)].

услубо́де pf 1. 'кога за некого ќе престане извесна обврска, односно зависност' ~ *Гӑ-испи́е во́та, гутýре прӑстӑно и ричéл: "Таа ке́-нӑ-фто́рио бра́т". Оде уф-тре́тта удáа, на́јмӑле́чкӑта де́ка би́ла, та́-шо гӑ-услубуди́ли, и ту́ка и́сто тӑка́. Ричéл: "Та́ ки-би́де нӑ-ме́не"* [ПДој,Ник(168)]; ~ *и о́ни ричéли: "До́бро, ричéли, што́м тӑ-пушти́ли дӑ-тӑ-ја́де ла́мјата, си-о́ди-сити, ни́а ки-спи́ме ту́ка, на́с не́кӑ нӑ-изе́де". И о́ни гӑ-услубо́дӑт, с-о́де о́на. И о́ни ве́чӑрта, ле́гнӑт дӑ-спи́т, а́ли си уста́вӑт стрӑжа́р бу́дӑн* [ПДој,Ник(167)]

– во контекстот се присутни 2-3 граматички посебности: присуство на адверсативниот сврзник **али** *(ле́гнăт дă-спи́т, а́ли су устáвăт стрăжар);* второ препозитивна употреба на кратката заменска форма во однос на глаголот во императивни конструкции **(си-о́ди-си-ти),** трето, присуство на презентски форми од перфективни глаголи **(о́ни гă-услубо́дăт... ле́гнăт дă-спи́т);** 2. – **(се)** ~ *Пу-една́ гуди́на та́ткуто па́к са-уженúл. Уф-кăи́чата дунцéл мла́да же́на. И о́на гутви́ла пла́нуве ка́к да ги мăче де́цата, о́ти сака́ла да се услубо́де уд-ни́х* [ВД,Д(276)]; 3. – (се) 'се почувствува комотен' ~ *нă-стражáрто им кăжу́ве: "Не́ма дă-чу́вите нă-че́шмата, свăрúй се". И то́зи стра́х-му е дă-седне, се бо́е, ви́ке та́а: "Не́-бо́j-се, не́-бо́j-се, ма́а-му су-рăкăта, услубо́ди-се ма́л-ко"* [ВК,К(284)].

услубо́жде impf 'му ја симнува обврската (на некого)' ~ *и стражáрто фа́штăт-гу. Им-кăжу́ве: "Де́к ки-мă-но́сте?" "Не-бо́j-се, при чурба-ци́јата ки-те-но́симе". Но́сат-гу при чорбаци́јата. Што́м гу-виде́, таа услубо́жда ги нă-стражáрто* [ВК,К(284)]; ~ *то́о шо́-j думаќи́н са́мо до́ма сă-услубо́жде ка́ мо́-j ќе́јфо* [ПК,2(122)]; ~ *ка́-ќ сă-нăре́де чуве́к, ка́-ќ сă-прăбе́ре уд-мăкта, тугá сă-услубо́јце и тугáj ќи-усе́те бо́л'ките* [ПК,2(122)].

услубодăве impf – в. **услубо́жде** ~ *а зиму́ве куши́л'та и во́а му сă прăдáаве ро́п нă де́тто. Му а да́ве па́к куши́л'та, са а ублéчăве Ка ра́-Цинде́м, и гу зăво́дуве и гу-но́се прă Јарăм-Минăре́то. Гу услубо́дăве гра́ут ут Кара-Цинде́м* [И,Гг(114)].

услу́же* pf 'даде подршка, помогне' ~ *"А-бре́, ка́к, ричé, ăма́н бре́, мо́јта ќе́рка ă-и́ма. То́ на́јбугата́ши е, гуле́м". – "Не́ зна́м, ја́с не́ сă-ме́шăм нă-ти́ја ра́бо́ти, са́му, ја́ ми-пушти́ и мо́ра́ дă-услу́жăм"* [ВЕв,Кор(306)].

усмăрде pf ← в. **усмăрдуве** ~ *ма́н-ми-се уд-гла́фта, сè ми-усмăрдé ду́шта, шо́-с мăжа́л ко́j тă-зна́а* [ПК,2(122)].

усмăрдуве impf 'кога нешто испушта непријатен мирис, смрѓава' [СКук (338)].

усмăрде́н* adj 'кога нешто органско почне да се распаѓа и испушта смрѓава (во случајот човечко тело)' ~ *утвури́ја о́гин, бре пу-не́го... му избига́. Оди јăви́ на-Ту́рците. Утúдија Ту́рците та́м. Ти́е избúле не́кој о́сум ду́ши, и-извăди́ја... бе́а усмăрде́ни* [ВЕв(297)].

усно́ва* f 'нишки поставени надолж во разбојот, во нив се вткајува јатокот' ~ *уф-бăрдуто* (дел од разбојот) *сă-вдину́ват ни́шките. То́-j нăпра́вино уд-две́ дăрфцта кутле́твички мăле́чки, муѓи них-и́ма тăрскички нăре́дно, сă-ви́кат зăпци; уф-тиа зăпци сă-увдéнуве усно́фта ка́ ткајме* [ПК,2(28)]; ~ *усно́фта, пра́дăнто ут-кăла́мто ги-мо́те нă-кро́сăнто, ги-спримýве зă-ткајне* [ПК,2(104)]; ~ *то́о чувéко шо́-а нăви́ве усно́вта нă-кро́сăнто сă-ви́ке мутуфчúја* [ПК,2(75)].

усо́бăно adv 'специјално, посебно' ~ *и ствáрно-j то́, ни́ ка́ пра́вăхме вăјци, цăрвăли́j вăјци, ут-пе́пăлта, ти́ ту́ка ни-сă-скăпу́вăт, прăстуто. Пе́пăлта-j но́го л'у́та, усо́бăно та́а ут-шпо́рăт пе́пăл, на́j-л'у́та-j. И де́тто зă-една́ нăде́л'а вре́ме, о-иска́рувăт ут-ко́жста* [ПДој(148)].

Усо́ето top. 'ниви во дол, на сенка'; називот претставува членувана множинска форма од **усо́j** [ЈИ,Ми... (210)]; сп. **осо́j** (= влажно и ладно

место, каде што сонцето не грее) – PMJ.

успи́е* pf 1. 'престане да биде буден' ~ *имáл ѧдна-цáр трú синóви. Имáл и áдна ăбóлку. Кáта-гудúна прéт дă-зрéе тó ăбóлкуту му-гу-идéле. Ко:–удéле дă-гу-бéрăт, гу-нăјдувáле издéну. Ет тó гулéмиут утúшăл áдна-гудúна дă-гу-чýва, árну-ăмѧ сă-успáл* [ВВ,Крон(311)] – во контекстот експлицитно се потврдува она што го констатиравме во повеќе наврати: нефункционирање на категоријата род – именката во машки, атрибутот во женски род: **имáл ѧдна-цáр трú синóви**; ~ *тјанака отиде до неин бăрзоходника, му вели: "гледај да гу успиш таму, да му земиш капата и по-напрет да дојдиш, за да не можат да га земат момата ми"* [V,PM(45)]; ~ *Е, уддéл тáмă нă-мéсто, искăрáл: "Жéно, сă-свăрúл. Гу-бýте чăкóро, "сă-свăрúл", викáл. "Стáни дă-вúјш, сă-свăрúл, жéно!" Тóă дăрво, нéма што. Е, édно врéме тóă рăчéл: "А бе, што си, ричéл, тóлко си-успáла ти?", ин гу-уткријáл јургáно* [ПДој,Ник(159)]; 2. 'опијани' ~ *архимăндрúтут нă-тýрскăта влáс: "А пустóл Пéткуф е нă-Крушáре, тăкá, тăкá". И ут-тáм фăтúја, вójскăта спрéмна, нă-ýтруто к'-óат ќе-гу-чúнăт Апустóл. А му-дăдéле óни уф-јăдéјнито, дă се-успúјăт* [ВЕв(298)].

усрамоти pf 'направи некој да се чувствува засрамен' ~ *тојнака му вели: "што да ти помн'а цару? Јазе сам гувидарскиј син, и пак да ме чини некој таков поклон и таков чест, и да имах, ке да му дадох една шепа алтăни!" Кату чу царјут таков одговор, си усрамоти* [V,PM,95].

уста f 1. 'дел од главата (на човек или животно), отвор низ кој се внесува храна или течност' ~ *мома вода пије, мале, грло ји билѐје] грлото ји било, мале, куту остра сабја] устата ји била, мале, чаша фикијова* ~ *тогáс, кату чýла женáта му такá от нéговата ýста, поверувá и стáна, му са поклонú на мăжо и́* [V,PM(16)]; ~ *"Ej јуначе, младо гарматиче] што ти јуста, јуста пугурела] куту кора, кора калинкова] куту риба, риба јутруена"] "Бре, дивојко, млада јубавице] как да не сум риба јутруена] кога нелум ни татко ни мајка?!"* [ТГев(179)]; ~ *јабýлките нéмăт лúка, áма нóго сă-блáги, сă-тóпăт уф-ýстта* [ПК,2(68)]; ~ *тогáс момáта речéе: "áку мóжиш тúнака мéника да ми излéкуваш, јáзе тéбика за мăж ти земýвам". Тогáс тóјнака га вéли: "óтвори си устата ти!" И тјáнака си отвори устáта* [V,PM(29)]; 2. 'отвор на одреден предмет што личи на уста, во случајот на вреќа, односно на грнец' ~ *кату чу тојнака така, отиде от кăштата му, зема едно вреќе и отиде на лозето му, аф врекиту нетри си кладе нозите и отвори устата на врекиту* [V,PM(83)]; ~ *латвица или латка или канаваза 'гарне с широка уста'* [И,Гг(121)]; 3. изр.: **(и́ма) ýста** (= умее да зборува убаво, односно убедливо, што не можат да му противречат) ~ *ричéе Гóспот на Ученúците нéгови: Да си чýати ут сфéтут, óти ки крéнат рăцити навраз вáс, и ки ви клáдат на апсанáта* (затвор), *ки ви нóсат на цáрови и на бéзити зáрди мójто и́ли. Јáс ки ви дáдам ýста и софúа* (мудрост), *што нé ки мóжат да ви угувóрат* [MV,K(317)]; **си устана сус прстут уф уста** (= се кажува за некој што е губитник, односно

што бил силно изненаден, како мало и немоќно дете кога му е сторена неправда); така се кажува и за девојка на која ѝ откажал саканиот младич [ТГев(143)]; ~ *мă-изл'ужитíа* (ме ограбија, ми зедоа сè), *мă-устăвíа ус-прăсто уф-ýстта* [ПК,2(71)]; ~ *дéцта ма:-пруддéа кăштта, стáрјо си-ус-тңнá ус-прăстo уф-ýстта* (се случува, кога човек е многу загрижен, инстиктивно да си го стави прстот в-уста) [ПК,2(206)]; **ýстата му сă утвурí** (= почна да зборува) ~ *па óн сакá кнíга, да му писáл, ем вéлиши: Јоáн ки бíди нéговуто úми. И си чудúле сúте. И ýстата му са утвурí на вóа сáат, и изíкут му, да фатí да си прикажýва* [MV,K(321)]; **устана ус-утворна уста** ~ *некуј ка ќи-чуу нéштo стрáшно, ка-ќ că-упláше, ут-стрáх ќи-му-устáне ýстта утвóрна. Móш и ут-чýдне дă-му-устáне ýстта утвóрна* [ПК,2(206)]; **ус-пулвúн ýста** (= кога нешто е искажано неискрено и со недобра намера) ~ (се лути) *ми-гувóре, ама с-пулвúн ýста* [ПК,2(206)]; **ус-кóо ýста ?** (= кога нешто нема основа а од друга страна тоа се брани, односно се кажува) ~ *ни дạ că-зạ стрáме, ус-кóо ýста прăгувурí, ус-кóо ýста и пусакá пá:рте, ká:* (< кога ја) *рáнúх тóлко гудúни, бис динáр дă-ј зéмум* [ПК,2(206)]; со исто значење: **ус-кój убрáс; нéма дă-т пáдне ýстта** ~ *áк-кájш áдно дóбăр дéн нă-чувéк, нéма дă-т-пáдне ýстта, прăгувóри, зăшió си-чувéк* [ПК,2(180)]; **нă-вăлко уф-ýстта** (= се најде во голема непријатност) ~ *бигá, бигá, нă-вăлко уф-ýстта дуjдé* [ПК,2(183)]; **зáлăко уд-ýстта мо:-зé** (= кога некој ќе покаже голема грамзивост) ~ *на-рóдăњоо брáт зáлăко уд-ýстта тýткин мо:* (< му го) *зé. Дуjдé сè му-збрá, ни-жáл ни-грéх* [ПК,2(164)]; во текстот што следува има подруг случај: **зáлăко уд-ýстта сj-о:-дáве** (= се кажува за тој што е дарежлив, човечен) ~ *зă-чувéк зáлăко уд-ýстта сj-о:* (< си го) *дáве* [ПК,2(150)]; **гулéма тé-j ýстта** (= многу зборуваш – со негативна конотација) [ПК,2(150)]; со блиско значење: **ká-j рăсчикнáла áдна ýста, ój** (оди)**-а-зáпри** (= се однесува за жена која претерано многу зборува и не се сообразува со она што значи убаво однесување) [ПК,2(169)]; **ýстта ми-că-фăтí** (= ми се појавија пречки во зборувањето - од страв, од возбуда) ~ *ýстта ми că-фăтí, нă мужéх лáф дă- прăгувóрум* (од изненада не можев дури ни да зборнам); ~ *нé научíите ширтíи* (ред) *и нé научíихте, ýстта ми-сạ-фăтí, гувурéjќи* [ПК,2(206)]; ~ **ýста алúс гирúс** (= се кажува за некој што зборува непристојни, гнасни работи) ~ *úмши адна ýста алúс гирúс, шio ќи-т-дóо, испáѓе нис-н'áа*; сп. **гирис** ~ *вáда, нис тáа тéче вóота* (нечиста) *ут-ájн двóр уф-друк* [ПК,2(34)]; со блиско значење: **ýстта гăзут му-блúже** (= се кажува за тој што не е воспитан) [ПК, Гăр...]; пожелување: **ут-твóо ýста уф-бóжи ýши** (= Господ да ја слушне нашата желба) ~ *е, árно кажýвши, кáм дej-тăкá, бре сúно, уд-твóо ýста уф-бóжи ýши* [ПК,2(205)]; клетва: **На душмајне да им са затнат** (затворат) **и уста и уши и очи** [ТГев(363)]; **ýста úма, изúк нéма** (= се кажува за некој што е многу тивок) ~ *шió úмум адна свăкăрва, ýста úма, изúк нéма, лáф дạ нé ти кáже лóш* [ПК,2(206)] – во контекстот има посебности во линеаризацијата: атрибутот е во

постпозиција во однос на именката освен тоа тие не се во контакт: *ла́ф да нѐ ѣ̄ш ка́же ло́ш.*

уста́ви* pf 1. 'напушти, прекине' ~ *и на́пкунце то̀ му-ка̨жа́л: "Чо́рба̨ци, га́зда, а́к те́-ј мӑ́ка уд-ме́не да̨-уста́вум" – ра̨че́л. – "А, шо́ ки-ме́-ј мӑ́ка ут-те́бе!" А па̨ би́л за̨-еди́н ле́пче, за̨-еди́н ле́п, па́ри не́, са́мо за̨-ле́п* [ВДој,(278)] – во контекстот има уште еден случај со нарушена конгруенција: *а па̨ би́л за̨-еди́н ле́пче*; ~ *"Кустадине, мили сино! Мајка ка ки те забра̨ве! Кого мајка ки прачеке, ки прачеке, ки дучеке? Кустадине, мили сино! Оти ми са нал'ути сино, си устави мајка и татко, да си јодиш уф чужди свет"* [ТГев(263)]; ~ *у́тре ка̀ ќ-сӑ бо́рте па́к, ка̀ ќи-уста́а̄вте, ка̀ ќи-кини́се то́а нӑна́ки дӑ си о́де и ти́ пу-не́го ќ-о́ј ш* [И.Гг(113)]; ~ *аман Петре, милин ступано] ка кајдиса, ка на устави] оти Петре, така прави] ма устави сама самуница?] који на деца мирам* (воспитување) *ки даде] на сираци леб ки даде?* [ТГев(263)]; ~ *идну-вре́ме би́ле три́ бра́ќа. Ти́а бра́ќа ути́шле нӑ-гурбе́т и си-устӑви́ле же́јнте са́ми. То́лку вре́ме ти́а итӑрвите не́-ӑ-сака́ле та́а по́мӑле́чкӑта ниве́ста* [ВКај,Рак(324)]; ~ *ами ко́ј тӑ-нӑучи́ тӑка́ ле́сну и спо́рну дӑ-тка́ј ш, ниве́сту? – Их нӑ-ти́! ко́ј ќи-мӑ-у́че? – му-риче́ ва́ будя̆ла́тӑ же́нӑ: са́мӑ сӑми́чкӑ. – До́бру, до́бру, ниве́сту. Ај се́ј-си су-здра́ве; ӑмӑ ут-Се́чку ду-Вили́кдин дӑ-тка́ј ш, пуд-ми́шкӑ дӑ-гу-но́сиш!.., му-риче́ Го́спут и ӑ-устӑви́* [ВВод,(310)]; ~ *ти́и па шо падна́ уф ка́минут, ка̀ ки слу́шат, су ра́дус а слу́шат прика́зната, и ти́а не́ма̄т теме́л, на са́атот веру́ват, и на зло́ ка̀ ки си на́јди уста́ват* [MV,K(274)]; 2. 'задржи' ~ *у не́кој се́ло си-би́л ӑдно́ зинги́н чуве́к и има̄л но́го де́ца, сино́ви. Арно-ӑма не́чурба̨ци́ја, сӑте де́ца не́-ј устя̆ви́л дӑ-рӑбо́тӑт кӑто-чифчи́ј, ту́ку не́кои уд-ни́х и-пушчи́л дӑ-зӑфа́тӑт не́кој ја ́ка* [ВКук(292)]; 3. 'во некоја целост внесе нов детаљ што ја руши компактноста' ~ *и зӑпо́чнувӑт а́н да-пра́вӑт ме́ѓу че́тири пӑ́та. И а́нут се-нӑпра́уве. И зӑпо́чнувӑт че́шла дӑ-се-пра́ве. Ка́жа на-ма́јстурто дӑ-уста́вӑт една̀ кӑма́ра. Ту́рӑт-гу пуртре́тут фуф-кӑма́рта* [ВКук(283)]; 4. 'упатува на состојба што е резултат од нечија (не)активност' ~ *Ја́гӑнто му-о̨дго̨во́руве: "По-су́ј ри́дишта, су́ј гӑргӑле́нки тӑркя̆л'ува́х". По́по го-викну́ве си́н-му и го-пите: "Шо прави ти ваадя̆н, та јагӑнто гладно устӑнало"* [ВКук,П(285)]; 5. 'стави, остави некаде нешто' ~ *Бурјано, Бурјанко сал ти ли си мома?![сал ти знајш да пејш[гласут ти се слуше[дур на наша нива[српут си јуставих[тебе да те слушум* [ТГев(337]; ~ *ка̀ ќ-о́де не́гдин ма́јката, о-уста́ве ля̆ле́чкуто и така̀ му ви́ке: ма́ма ќи-ти-до́нце бо́бо ут-та́лика* [ПК,2(24)]; ~ *ма-ле́чка удя̆јка, уф-н'ӑа си-уста́ваа ше́јвето шо не́-ј кулундри́сат* (употребува) [ПК,2(58)]; ~ *Му а да́ве па́к куш'ул'та, са а ублечя̆ве Ка̨ра-Цинде́м, и гу зя̆во́дуве и гу-но́се пря̆ Јаря̆лы-Миня̆ре́то. Гу услубо́дя̆ве гра́ут ут Ка̨ра-Цинде́м. Оде де́к а устя̆ви́ пря̆вна̨та дујна́-ѓузили́ја* [И,Гг(114)]; 6. 'занемари, не даде нешто' — кога има свадба дома-ќинот благословува: *"Куту нас ка на лилува Госпут, и ни даде душа шо ни сака, вредин е он и ки даде на сите браѓа"*. Младичите му одговараат: *"Која какараска* (страчка) *Госпуд е а уставил биз*

пашка, па и нас да на забраве" [ТГев(306)]; 7. 'прекине брачна врска' ~ *дали знајши бела Радо] дали знајши ил не знајши оти сакум да-т уставум] оти не си ти јубава] куту првната гудина* [ТГев(349)]; ~ *мо́лита* (ќерката) *нă-Ми́то а́рна ки́тка му-зăка́чи́, сă-устави́ ус-мắжо, сă-вăрна́ прă-та́тку-ј* [ПК,2 (152)]; ~ *Ра́до ле Ра́до ју́бава[за́што си то́лко ју́бава? да́ли си чу́ла, ра́збра́ла[о́т ќи тă те́бе јуста́ват* [И,Гг(107)]; ~ *сă армаса́ Ма́јка му Мариа́ су Јо́сиф, о́шти не́ а зе́ла, си на́шла те́шка у́т Сфе́ти Ду́х Господи́нцки. Јо́сиф чу́нки бе́ши пра́вин, и а не́кјаши да ка́жи на сфе́тут, туку́ сă улѝ да а уста́ва скри́шно. Ка́ сă умѝ така́, е́ту и Ангел Господи́ноф му фана́ на со́нут* [MV,K(304)]; 8. 'прескокне' ~ *ка́ ки ре́чиш: На то́а вре́ми, ки уста́виш де́вит ре́ди, ки зафа́тиш: Бе́ши иде́н чове́к на Јеруса́лим* [MV,K (314)] – во контекстот има уште една потврда дека множинската наставка **-и** во југоисточните говори како да се генерализира, па наместо очекуваните *девит реда*, односно *девит редови*, среќаваме **девит реди**; 9. 'дозволи' ~ *ка́ флизе́ уф ку́ќата, не уставѝ ни́кој да фле́зи, туку́ на Петро и на Исус и на Лазар, и на та́тко ут мо́мата и на ма́јка* [MV,K(276)]; 10. изр.: **гу-уставѝ нă-па́то,** *то́о си́н ле́-ј* !? (= основно: го набрка од дома, пошироко: му нанесе зло) [ПК,2(158)]; ***ни уста́ви кле́тва!*** (= нè заколна така да сториме) ~ *о́дăт у-Са́буцко на-кăдѝјта, му-ве́л'ăт: "Кадѝ, тăка́ и-тăка́, во́ ку́пут и-по́лн па́ри, та́тку-ни уста́ви кле́тва за-да-н-гу-де́лиш ти́. Ни́е да-си-гу-дел'не да́-н-са-ска́рне"* [ВМег,Зб(321)].

уста́ѧве impf – в. **уста́вуве** 1. ~ *Гу услубо́дăве гра́ут ут Ка́ра-Цинде́м. Оде де́к а устаѧви́ пра́вната дујна́-ѓузилѝјка. И устаѧве нă-вра́тта, нă-по́рттa адѝнјут ут та́а стра́на, адѝнјут ут та́а стра́на* (мисли: 'ут другата страна'), *си фле́ве о́н до́ма* [И,Гг(114)].

уставу́ва impf 1.'остава нешто на неговото место, како што било' ~ *и то́ се́а, уд-мира́к но́гу дă-му-ка́же нă-кра́лут, изле́гăл. Уставу́ва вра́тта утфуре́на. Ууп, изле́гле чу́пăта и де́тто уднắтре. Пу-нико́лку вре́ме кра́лут изле́га на́дру, ко́га пу́ле – де́цăта на́дру* [ДК,Ран(130)]; 2. – **(сă)** 'се разведува, ја напушта сопругата (односно сопругот)' [СКук(338)] – в. **уста́ви**.

уста́вăн adj 'напуштен' ~ *бăшлắк-ej ме́стинце шió-j уста́вно не́о́рно, та́ми па́сат дуби́цте* [ПК,2(29)].

устанан* adj 1.'нешто што не се потрошило' – на *Чисти пуниделник* треба да се вечера зелје, а наутро уште рано доаѓаат Циганки и бараат *ако има шито устанано мрсно,* во замена даваат вретена [ТГев(42)]; односно 'ако не се обработило' ~ *ни́ва а́ку не́-ј рăзрăбо́тăна, уста́нна не́ о́рăна сă-ви́ке це́л'на* [ПДој(121)]; ~ *стăрни́ште-ј уста́нна ни́ва, жи́тто ка́-ј ужни́јно* [ПДој(121)]; 2. 'наследен' ~ *то́о адет ej-уста́нин уд-зăма́но, а́с гу-зна́м уд-ма́јка* [ПК,2(48)]; 3. fig. – кога младичот ќе помине 25 години и сите негови *акрајне* (врсници) ќе се оженат тогаш тој се третира за *устанан* или *стар*. Таквиот ерген уште го викаат: *бикар, сам–самуник, курдак* и др. [ТГев(132-133)].

уста́не* pf – 1. в. **уста́нуве** ~ *Дудека да сти́гнат ду-не́го, угладне́ле... ги-срàтна́л еди́н ста́р чове́к, туга́ј ги-пукани́л да-до́јдат при-не́го*

дa-живéат. Он бúл нóгу бугáт, áма нaмúл ни-жéна, ни дéца. Ивáн и Тúна устанáле при дéуто [ВДој(277)]; ~ *штóм кáто фл'áла и пóртите сa-зáтóрили. Мájкăтa устăнáла вăнка. Марýшка устáнăлa фнéтре. Мájкăтa зăвúкăла утвăнка, а пăк пóртите ни-сa-утóрили* [ВДр,ГБ(330)]; – народот верува дека магарето кога го јава човек во себе зборува: ~ *"Уд мене падни, куту на камин падни – на место устани!"*, додека коњот обратно си зборува: *"Уд мене падни, на душек падни, на еднăш стани!"* [ТГев(79)]; ~ *ох, милна мале, милна мале!] на кого ме устави, милна мале?] дали ме пурасна и суриди] па си риче стиге гајри?!] зар не знајиш, мила мале] оти јас сум оште малечка?] не сум, мале, сама да устанум* [ТГев(264)]; 2. 'застане, зафати одредено место по извесен ред' ~ *тóă адúнјо вéле: "Слýши, вéле, ти кут-ká нă-вóдиш ни адúн чувéк нă мóже дă-прумúне грáницта. Ти ки-устáниш, вúке, удсăт, áс ќ-óм* (< ќе одам) *нăпрéт"* [ПДој,Пат(174)]; 3. 'заборави некој предмет некаде' ~ *уф куќа биз жена капа да ти устане да не са врниш да си ја земиш!* [ТГев(268)]; 4. 'куртули' – мајката често ги колне децата (своите): ~ *"Да пукнеш булаки!" – "Стрела и будеш да та сврше!" – "Ни едно да не устане!" – "Испукале и изгибирисале!" – "Пукнале да пукните!"* [ТГев(122)]; ~ *Он, викáл, шо сăкá нáс дă-нăпугýбе, и трýјцăта брáте, а нúе, вúке, сус-Бóга напрéди ки-устáнуме жúви и óн ќ-óде мéсто нáска. И фáте, сéче мрăфка. Сéче мрăфка, шýтке нă-тăкá* [ПДој,Ник(160)]; 5. 'наследи' ~ *си-бúл идну-стáр чóвек. Тó бúл гувидáр. Е, му-умрéла жéнăта, си-зéл другá жéна. Утпăрвăта жéна му-устăнáла иднăчýпа, а фтóрăта жéна му-дунéсла и другýга чýпа* [ДК,Палј(119)] – кајларскиот говор е преоден од источните кон западните егејски говори, па така овде се среќава лексемата **чупа** 'девојка', што е особеност на западните (егејски) говори; ~ *му велú: "сúнку, еднá мóма úмал. Ела да ти чúнал зéт и да ти úмал кату чéду; когá ки ýмрам, тúнака да устáниш на мójто мéсто цáр!"* [V,РМ(23)]; 6. 'продолжи со одредена активност, односно да биде (остане) на истото место'~ *е, му рéкла тá бáбăта, кóа ќи-дójде двăнáјсет сáту, мувéле, тú óдма д-излéјш кóа ќичýкне сáту. Ако устáниш нăтре д-играјш óиче, ќи-бúдиш тáка Пипилáшка* [ДК,Палј(121)]; ~ *óти Човéшнуо Сúн нé си дóшал да му рабóтат, тукý да рабóти, и да си дáди нéговáта дýша зáрди нóгу и за сúти л'ýди, да устáни здрáв и закóн и тимúа на нéгу* [MV,K(286)]; 7.'се најде во некаква ситуација' ~ *вéле нă-стáрио: "Шо ки-ми-сă, вéле, ти пăри?, дáј, вéле, нéкуј динáр кóлко пу-пăто дă нă-устáнум глáдăн, дă, дéк ки-мă-нóсе гóспо, јáс тáли киживéм"* [ПДој(146)]; 8. изр.: **кути рúбăта нă-пăсóкта устăнáх** (= во многу лоша состојба сум) ~ *к-им дájш нă-мăсăчáрто плáтта и к-им кáжиш: уд-ýтре нă-тăкá бăркájтеси кăсмéт, нă-мóжум јáс дă вăглéдум, ету глéте, кути рúбăта нă-пăсóкта устăнáх* [ПДој(144)]; **шо устăнáло** (= камоли) ~ *какóф сúн éј тóо óш сáа сирлúа нé тă-прáве, шо устăнáло ká ќи-нă-мójш дă-сăкумáндиш* [ПК,2(194)]; **пут-кáмин дă-устáне** (= станува збор за некоја немила работа, желбата е да не се

случи, да не се повтори, "да остане под камен") [ПК,2(190)]; **биз ръ̄ци устъ̄нáх** (= толку сум преморен што со рацете не можам ништо да правам) ~ *ут-кóпънто биз-ръ̄ци устъ̄нáх гáаре* [ПК,2(48)]; **устанá биз-дýша** (= многу се измори, многу се измачи, се исплаши) ~ *кá видéх отѝи ѓи-нéма дéцѝа биз-дýша устѝанáх* [ПК,2(206)]; **устъ̄нáла брéмена** (= забременила) ~ *óна бѝла ут-кăдă Вăлáндуво. Рăчéле: "Аj к'-óмe нă-гóсте". Она устăнáла брéмена, а имáле и кубѝла и кójн. Она бѝла кáчăна нă-кубѝлта* [ПДој(152)]; со исто значење: **устанáла тéшка** ~ *устанáла тéшка Елисавéт жéна му, и сă скрѝиши сáмa пéт мéсеци, éм си вéлеши: Ету такá сакá Гóспот да ми чѝни на мéн, на мóити днѝ, шо му сă видéл árно на нéгу да ми сă бѝjат пéза л'ýдите* (да ме срамотат) [MV,K(321)]; **устанах ајлак** (= завршив со обврските) ~*пуканувачката на Г. Лавров за ва работа, на коа му се каних јас оша утдалина, ми дујде су гулема радост и јас прăвното време шо останах ајлак са зафатих за неа* [МЕ,Р(70)]; **уф-óчте ми-устънá** (= многу ми се допадна) [ПК,2(148)]; со подруга нијанса: **око и устана** (= се загледа во нешто со завист) — трудната жена не треба на никого да му завиди и *око да не и устане на некуј шеј*, зашто сопственикот не ќе има никаква корист од таа работа [ТГев(104)]; **муѓи наска да-устане** (= тоа што го зборуваме да не се шири, да остане тајна) [ПК,2(177)]; **устана на-стрет пат** (= кога нешто започнато ќе остане недовршено) ~ *кога нéкуј зафа тѝил дă-прáве кăшта, му-свăршѝли пă:рте, нă-мóж да:* (< да ја) *на прáве цéлта, на-стрéт пăт устъ̄нáл* [ПК,2(206)]; **не устанал чувек гајри** (= се кажува за некој што многу боледувал и изгледа многу лошо) [ТГев(248)]; со исто значење: **зăгѝинин уф-рýпте, нѝшто нé устънáло уд-нéго** [ПК,2(48)]; односно: **не устана гајри такат** [ТГев(248)]; поговорка: **кој не је устанал дувец тоја не знае што е мăка** [ТГев (273)]; сп. уште и клетви: **там да му устане!** – како одговор на некое лошо пожелување, т.е. лошата желба да остане кај оној што ја праќа [ТГев,195]; **коран да не устане ут тебе** (= да ти се сотре семејството) [ТГев,320]; **огин да те изгоре, пепал да не устане уд тебе!** (= да ти се случи најлошото) [ТГев (320)].

устáнуве* impf 1. 'се задржува некаде' ~ *нéкугаш уф-грáдо Дójран живajáле мăш и жéна. Ти: имáле двé дéца – Ивáн и Тѝна. Мăжо бил рибáр и чéсто удѝл на-лóф, а жéнта устънувáла дóма* [ВДој(276)]; ~ *о-пѝтат: "Кáк кулáj да-нájме, да никájи?" "Кулáj – ричéл – ки-тýрте едѝн кáзан кáтран на-врáтта. Тó: кáтранó нé пýште кулáj д-излéзе чувéко". Измикáрчато устáнаве, а гáздата напрéди и тáп у-кáтранó прапáжде* [ВДој,Н(278)]; 2. 'се задржува на некоја активност' ~ *едно врjáме имало едно сирмахче или сираче. Тој ката ден не устануваши некој пăт от училиштето, и са научило млогу уки и прокопсану изл'ази* [V,PM(97)]; 3. 'се задржува во некаква состојба' ~ *нéкуј уш-кáк сă-рóде, дудéк д-ýмре сè сирумáх сj-устáнуве, уд-акăло мó-j шóо* [ПК,2(204)]; ~ *шо-прáвме, сáмо зă-áдна пýкница* (јадење) *рăмбиме* (работиме), *зă-дрýго динáр нé устáнуве* [ПК,2(189)]; ~ *На 32 км. на зајди-слăнца ут Солун ут џадето*

завăртуа другo ѫаде за Бер и за Мора. Не је тешко да му текне на човек колку милет вăрвише пу воја пăт,... да-ј кирије тогај беа по гулеми: ут Солун туварувиа ѩујто за Воден или Негуш или Бер и никој пăт не устанувиа бис кирија [МЕ,Р(72)].

уста́нал* adj 'останат, тоа што останало' ~ *причека́ гу-мла́јка-му ра́досно; пи́та-гу: "Што́ излувѝ си́нко?" Де́тто кажа́: "Ри́бичка фати́х, скъ́по га-прудаде́х. Бра́шно купи́х, ма́мо, со́л' купи́х и устана́лите па́ри ги-дунсе́х"* – во контекстот гл. л-фор. се јавува со значење на гл. придавка: **уста́на̄лите па́ри** (м. 'останатите') [ВКук(281)].

уста́нан* adj 1.'нешто од минатото' ~ *о́н и́ма не́каа сирми́а устáнна, шо́ зафати́ то́лкува кăшта* [ПК,2(101)]; 2. 'се кажува за младич кој поминал 25 години, а не се оженил'; тој тешко може да најде девојка во своето село бидејќи се третира за *устанăн* [ТГев(273)] – се разбира дека тоа се однесува на едно минато и заборавено време.

уста́ре* pf 'навлезе во зрело доба, во старост' ~ *во́, да-про́стиш, са-мучáл у-то́: ќу́пут унăтре и ва: де́н, у́тре, ва: де́н у́тре гу-нăпăлни́л то́: ќу́пут. Пу-вре́ме до́шло ре́т, ви́ќе за-да-у́мре. Устăре́л ви́ќе* [ВМ,Зб(321)]; ~ *исти́на, исти́на ти ве́л'ам, ко́га бе́ши мла́д, си опашу́аши са́м, и уди́л си кăд си вака́; ка́ ки устаре́ши, ки раши́риш ръ̆ци́ти, да дру́г ки ти упа́ши, и ки би́дши кăд не́каш* [MV,K(284)]; ~ *Пăрвата рачéла: "Е, де́-ј жи́ва и здра́ва, да-пура́сне гуле́ла". Другата: "Ка́ ки-пура́сне, то́: шо́-ј до́јдăн мӑши да-ј-би́де". То́ го́сто рачéл: Та́: мо́ма е́нус сарóјне, ја́с-сум два́јсе гуди́ни и-о́шче два́јсе да-че́кум, јас са́ке да-устаре́м"* [ВД(277)]; ~ *и јо́бити би́ле пра́вини* (правични) *крај Бога, а тера́ле е́м чини́ле на си́ти пове́ли и пра́вини Господи́нцки, о́ти би́ле чи́сти. Па не́кој де́ти не́ му сă чини́ло, о́ти Елисаве́т бе́ши ја́лоф, и на гуди́ните би́ле устаре́ле* [MV,K (269)]; ~ *му-ве́ле, во́лут: "Слу́шите ва́ка. Ја́с нă-мо́јто га́зда два́јсет гуди́ни му-о́ра, му-ръ̆бо́та; му-пура́сти и де́ца и ину- дру́го. Ето се́га уста́ри, мă-пушти́а у-ăвли́ăта, мă-то́кме дă-мă-зако́ле, не́ма пра́во"* [ВКај,Бош(300)]. Освен кај животинскиот свет (човекот и животните) глаголот **устаре** се употребува и со растителниот свет, во случајот со зеленчукот: **ба́кла̄та** *кут-фăсу́л'-ej, са́мо по́-гуле́ма, сăва́ре кут-бурни́а, ка́-ј мла́да зиле́на и-е́ј-ко́рта, се́тне ка́-ќ-устăре́е сăва́рăт са́мо зăрна̄та* [ПК,2(22)].

устаувајне n 'кога сопружници ќе се разведат' – по селата и денес важи старото правило: *"да винчанија кулај не са расипуве"*, но во градовите се случува да дојде до *устаувајне* [ТГев,195].

устен m 'стап со кој се тераат говедата (пр. кога орат), на врвот имаат боцка' ~ *вăло́фто и-му́шке ус-усте́но* [ПК,2(75)]; – со должината на остенот се мери времето, пр. кога сонцето ќе се крене на 5–6 *устена* (или: *куприли*), тогаш е **време за** *рачок* [ТГев,10]; – кога сонцето ќе се крене *два-три устена* тогаш на *урачут* му се носи *рачок*. Кога жената ќе дојде кај орачот таа благословува: *"Ајарлија работа, Божиј чувече![колико зрнца толико куранчијна..."* [ТГев,332]; ~ *нишајне* (име на созвездие) *беа три устена горе* (пр. кога се пробудил) [ТГев,11].

у́стичка f, dem. – в. **уста** ~ *нă- чăло́ко ли́стто му-сă кут нă-купри́ва, и́ма*

аргувӑнлӣ́ј кӣ́ткички, сӣ́тнички, кут у́стичка сӑ-утво́рувӑт [ПК,2(134)].

устра́ме (сӑ)* pf 1.'кога некој ќе почувствува срам' ~ *пак и пушти́ дру́зи измиќа́ри, по́вики ут пра́вните, и на ти́а така́ му суридиа. На́пконта а пушти́ кӑд ни́х не́говото си́н, ре́кал: Ги́а ки си устра́мат на си́н му. Јарами́јте ка́ гу виде́а на си́н му, ре́кал мигу ни́х...* [MV,K(269)] – во контекстот има повеќе посебности, пр. изразување на директниот предмет со предлогот **на**: **ка́ гу виде́а на си́н му** (ова се третира за влијание од соседните аромански говори), натаму нерегуларна употреба на кратките заменски форми: во акузативни конструкции присуство на дативната форма **му** – **на ти́а така́ му суридиа́** (наместо 'ги суридиа'; во случајот е засегната и категоријата број); исто така нерегуларности има и во конгруенцијата, т.е. во родот: **а пушти́ кӑд ни́х не́говото си́н** (наместо: *го пушти́ не́говиот си́н).* Посебно го истакнуваме несложувањето на именскиот прирок (л-формата) со субјектот: **Јарами́јте ка́ гу виде́а на си́н му, ре́кал мигу ни́х**, што лесно се објаснува како морфолошка појава, нефункционалност на категориите род и број, наспрема сложеното фонолошко објаснување: чување и вокализација на крајниот **ер** во слаба позиција, најавено поодамна, уште во втората деценија од 20. век во Париз од Ј. Иванов, некако автоматски прифатена од Малецки, Голомб, Конески, без поширок и комплетен увид во проблемот (за ова в. во граматичкиот дел); ~ *"Ама јас! – за 90 дена никнувум, израстувум и леб дунесувум! И пак толко не са фал'ум! Ами вија?!" И чиницта и ичуменут и ржта, толко са устрамија, дури на среди пукнаа уд мӑка* [ТГев,343]; ~ *фл'ӑзе́ло де́тто, не́ гу зи́ме мо́мӑта фӑлцано, ту́ку ка́ зӑйде́ла уф-не́го. Де́тто утстра́м фӑти́ло са́лзи дӑ-ро́не. Сӑустрӑми́ло де́тто, а пӑ та́а сӑзӑл'уби́ла о́дма уф-не́го* [ПДој(145)]; 2. изр.: **да не гу устраме, да му некуј сноп исправе** сп. обичај: кога се започнува со жниењето еден од жетварите ќе врзе мало снопче – *нива да се зарадуве.* Кога ќе дојде домаќинот најмладиот *житвар* ќе го исправи снопчето пред домаќинот и врз него ќе стави крпче на кое тој (домаќинот) ќе фрли пари; ова се вика *сноп испрауајне* затоа ако во тоа време се оди на нива треба да носи ситни пари со себе *да не гу устраме, да му некуј сноп исправе* [ТГев,336].

устрелин adj 'убиен' – според народната фантазија опасната, заразна болест **чума**, која во минатото се случувало и цело село да сотре, ја замислувале како стара баба, која, облечена во партали, одела од село в село и кого таа ќе го погледне тој во моментот е мртов, или *устрелин* [ТГев,241].

устре́ди adv 'во средина на нешто' ~ *ути́ди устре́ди у-о́рмӑнут ни́где. – "Урви-сӑ до́лу!", ве́ле. И му-зе́ва фло́ринут. – "Аман, ве́ле, шо́ са́кӑш зе́вӑј, уста́ј-мӑ жи́ва!" Му-гу-зе́ фло́ринут и сӑ-то́кме д-ӑ-зӑко́ле и ва́ мисичи́нта удри́ла* [ДК,Ран(139)].

устре́н m 'дел од ножот, кога се користи се држи в рака, рачка' Пат, во Ник: *стре́н гу-ви́куме нӑ-но́жо ра́чкӑта* [ПДој(121)].

усу́л m 'внимание, кога нешто се прави во рамките на човечното' [СКук(338)].

усумдисе́ num '70+10' num ~ *Е-ее, ко́о г-утипа́а Го́це, ка́к не́ по́мнум.*

Утéпин у-Бáница. Гулéма бих. Емéн усумдисé и пéт гудúни сумáс, нé-сум мăлéчка. Ас сíчко знáм [ВКук,Мал(290)].

усумнájсе num '15+3' ~ *Он бúл нóгу бугáт, áлиа нăмúл ни-жéна, ни дéца. Иван и Тúна устанáле при дéуто. Он са-трудúл дă-им-ги-зăмéне рудúтăл'то. Кă-напăлнúл Иван усумнájсе гудúни, бúл нóгу си-л'ăн ирген* [ВДој(277)].

усунáте* n 'самнување' ~ *ón кă вúди тáка, гу-зăбéри тó дáулут: дуууm-ба, дуум-ба. Оот, кă-усунáтито, пăтут бúл блúзу, вăрвăт нúкуј кириúj; вăрвăт тувăрéни: чéши, мисýри... "А бе, шó-е вó брáк, сивéл'ăт тýка? Нé óдиме д-вúдиме?"* [ДК,143].

усушувe* impf 'направи да биде суво нешто што било водено – исушува' ~ *сидна лудо на мијани,] јаде, пије, Бога моле:] "Дај ми Боже јас што сакум] јас што сакул, ел што мисл'ум] дејна мисл'ум, нокá сонул] на вичери ли тикнуве] фил'џан слăзи сурунувул] сијна риза јутупувам] уд сè срце издијнувум] сијна риза јусушувул"* [ТГев(368)].

усăмн'и pf 1.'наутро кога денот се најавува, т.е кога станува светло' ~ *вéч'ер дójдоха пч'ел'ите: идна јáсла прáзна, капúстрата тáмо, пч'élата а-н'éма. Нó вéч'ер лéгна да спú и сăн н'ă-гу-фáти заш'ó загубú пч'élата; кугá да-усăмн'и да-а-нájди* [ВБог,Бал(344)]; ~ *и така останали оно вечир аф удајата васа ношт, пожалени за то грех, што чинили, и хич не можаха да спат оно вечир. Кога усамналу, царјут кату чу, ча нелиа зборувани, познал ча паницата га побараа* [V,PM,65]; ~ *Тогас млогу фалби показал каде жената лу оно вечир, вечераха сос радос и заспаха. Утрината тојнака, кога усăмна, киниса, утиде аф дјуканот да работи* [V,PM,(69)]; ~ *тóо брáто сè слушúл гóре нăтипóлта. И сăбајлин кá раздинúло, кá усăмне, ón сă-слéве пулéчка уттипóлта. Тýкă минувáли сăбајлинта л'ýге и ги зăмóле дă-гу-нóсăт нă-нéко вóда тáмка, шио кăжáл ѓávулчуто* [ПДој,Ник(166)]; сп. во контекстот: ~ *Пóт, тúй рýбите сúте мóкри. Кá ги-убрăштáме, цéла вéчăр сýши, дулúн излéве уднác. Трăгнáме уттáлă. Ас бóл'ăн гáре, сă-рăзбулéх нóго. Шó тимóже, ýмри ák сákши! Усăлинáме, алáн брé. Вúке: "Слăнце изгрија, áјде"* – глаголот **усăмне** се јавува како преоден: **усăмнáме, алáн брé** [ПДој,Пат(174)]; и: **усимне** ~ *кога станаме биише усимнало* [ТГев,17)], односно: **усу(м)ни** ~ *кóга са-усунá, дéтту утидé на-тó мéсту кăде вилéше мéчкăта и и-уткупá пáрте. Су-них нăпрăвú édна гулéма фáбрика и у-нéја клăдил аргáти дă-рăбóтăт* [ВМег,Тр(318)]; ~ *тамо дјадото и ч'ул един тел'ал викаше: "кој е јунак да спиј с царјувата мома един вечер и да усумни жив, он ки ја земе момата* [V,PM(174)]; 2. изр.: **кá тă-видéх ми-усăмнá** (= ми олесна, ми помина тешкотијата); или: **мј-о-извадúа зăбо и нă-аднóч ми-усăмнá** [ПК,2(176); клетва: **да не усимниш** (= да не дочекаш нов ден) [ТГев,320].

усăмн'ава impf – в. **усăмн'и** ~ *лéгна да спú и сăн н'ă-гу-фáти заш'ó загубú пч'élата; кугá да-усăмн'и да-а-нájди; л'у фатú да-усăмн'ава, стáна, фáш'та пит'élот му-клáва сéдлото, го јáхна* [ВБог,Бал(344)].

утáе* pf 1. 'кога раските (или нешто слично) што ги има во водата ќе се симнат на дното'; 2. fig. 'кога нешто ќе се смири, пр. кога ќе се намалат

болките што ги чувствува човек' *~ нáпиј-се аднó áпче сáбур и ки-т сă-утáат бул'áвите* [ПК(Гăрб)].

утáм adv 'отаде' *~ тáтку-му сă-тилóса мрăва и му-р'éч'и: "јáла, áку-си тí áки'иус, јáхни-гу!" и тој му-вилí: "трăгн'ăти-сă утáм!"* [ВБог,Су(343)]; и: **уттáму** *~ иднá óфца нé устáнва. Иднá тáа стрáна фăтíла, иднá вáа стрáна фăтíла, избигáле óфците. Викнýва дă-плáче бáбăта. Бéре уттáлу, бéре уттýка, нă-мóж д-и-субéре* [ДК,Лип(117)]; односно **утáмǫ** *~ утáлǫ пǫкрáј либин'íцата мíнаха пéт стǫтíн'и камíли. Тó камилáринот íмаш'и иднá тǫпýска на-ракáта а-удрí иднá тǫпýска, си-раципí либин'íцата, пл'íсна иднá óда, пéтстǫтíн'и камíли си-удáвиха* [ВБог,Бал(299)]; *~ и сáкаши да а вíди на Исус, кој нé мóжиши ут свéтут, óти на бójут бúше кýс. И си тăрчá нáпри, да сă качí нăврăс иднá царнúца да гу вíди, óти у-тáлу ки-залúниши* [MV,K(267)].

утат adv – в. **утáтак** *~ "не ми е жал от* (пишува 'ат') *ти мен ма лажа] тук ми е жал оти не ми кажа] тук ме лажа ду девит гудини] ти ме тира уд Дунав за вода] а јас не знам Дунав дека тече"] Јутат иде шајка шимширова] јуф шајка си пиле пузлатено*]ТГев(199)]; *~ јутад идат три пăтника] си ји пите млади Стујан:] "Море добри три пăтника] што јидите јуд то село] ки ве питум ем распитум] сакум право да ми речте] Зашто чукат камбаните] камбаните црковишни?"* [ТГев(201)].

утáтак adv 'отаде' *~ кáзова лаж'á дирминц'íјата: "Иднó вр'ăли с'ăх на-крајóт на-ґóлǫт иднó огнúши'ти либин'íци с'ăли. Н'икнá дóл, фатí да растé идна властúнка, кáди ґóлǫт, пулéка нарáсна тúди утáтак ґóлǫт* [ВБог,Бал(344)].

утвáра impf – в. **утвóре** 1. *~ и вúка: "Ej, Тóмо, Тóмо... Тóмо бé! Аj-бé, él, крáвăта ли е бóлна нéшто, сá дă-вíдиш". Дă-гу-извлéчăт, сéга дă-дójде, óти тój пýшка íма... чýкăт нă-пóртăта нé утвáра* [ВЕв(299)]; *~ Ричé: "Дă-стáниш дă-бéгăш, нăвó врéме нé утвáрăм". Кó и глéда чéтникут зăстанат су-пýшкăта тăкá зăтскрíено* [ВЕв(299)]; *~ тóа што нé флéва ут врáта уф мáндрата* (бачилото) *óфчка, тукý сă качýа пу пардíити, тóа аралíа и батакчíа, íлим тóс шо флéва ут врáта то и офчáр на óфцити. На нéгу му утвáра капицíата, и óфците му слýшат нéгувуто глáс* [MV,K(318)].

утвóнка пăждúне изр.: 'тој што боледува од епилепсија' [СКук(338)].

утвóре* pf 1.'кога ќе се тргне некоја преграда за да стане нешто достапно (пр. соба, кутија и сл.)' *~ уф-сéло Бáбjăни се-сфалí Димúтре Бăбjáнски, диситáр нă-чéтта и дујдé ду-куна́кут шǫ-гǫ-íлиа, шǫ-бéа Гéгите, сијмéните шǫ-бéа. Мувикнá Дилúтăр дă-с-придáдăт, дăутвóрăт* [ВКук(283)]; *~ а видéле звéздиту, си радувáле нóгу. И кáк флéгле уф кýката, нáшле дéтиту су Марíа Мáјка му. И сă наведúја, му сă пуклунúле на нéгу и утвурíле стóката, му дунсéле на нéгу дáр (бахчíиш), злáтно, тимнján и слúрна* [M,VK(306)] – дека македонското население во Доновардарско (селото Кулакија, од таму потекнува Евангелието) било под силно турско влијание, меѓу другото се потврдува со овој контекст во кој македонскиот (пошироко словенскиот) збор **дар**, во заграда се објаснува со тур-

цизмот 'бахчиш'; вакви примери, во кои раскажувачот за да биде подобро разбран, паралелно го дава македонскиот заедно со турскиот збор, констатиравме во повеќе материјали, сп.: *тъ̆рчала от близний там град по ъ̆днӑ момъ̆ да хи фъ̆рлет корба́н (жартвъ̆)* [V,PM (288)]; ~ *му-ви́ке: "Ца́ре, ръ̆че́л, о́ди се́га а́ку са́киш де́фо до:-(< да-го) ви́диш". "А, бе́, ричел ца́ро, дефо ти ки-гу-излъ̆жиш, ту́къ̆ уфто́о куфче́к дъ̆-фле́зе". "А, бе́, о́творо: (< отвори го), ви́ди". Е, утвури́ли сандъ̆ко и ја ти-го де́фо* [ПДој,Ник(160)]; ~ *"Ви́ја де́ца ги-на́јдух пу-Ва́рдъ̆р; ло́въ̆м ри́би пу–Ва́рдъ̆р и гле́дъ̆м идно́ сӑндуче". Ја́с су-тръ̆скӑта гу-зъ̆кӑчу́въ̆м, извлеку́въ̆м нӑ-кра́јта, ко́а утво́ръ̆м, ко́а гле́дам две́ де́ца* [ВЕв,Кр(302)]; и: **утбри*** ~ *што́м кӑто́ фл'а́ла и по́ртите сӑ-зӑто́рили. Ма́јкӑта устъ̆на́ла въ̆нка. Мару́шка устъ̆на́ла фне́тре. Ма́јкӑта зъ̆ви́кӑла утвъ̆нка, а пъ̆к по́ртите ни-сӑ-утто́рили* [ВДр,ГБ(330)]; 2. – **(сӑ)** 'се покажа' ~ *ка-сӑ-утвури́ а́јн* (еден) *ръ̆мни́к* (рамно и пространо место) *пръ̆д-на́ска, дъ̆-те́-ј мира́к до́јш* (да одиш) [ПК,2(99)]; 3. 'стане видливо напишаното' ~ *и му а дава́ле на не́гу кни́га ут Профи́тин, и ка́ гу утвури́ кни́гата, а на́шал на ме́стото шо бе́ши писа́но: Ду́х Господи́ново на́врас ле́не, шо ли мирусе́ су не́гу; ми пуштѝ да си радувам на сиромасити, да и леку́ал на ти́ш шо сӑ разлате́ни уф- сӑрцито, и да си ка́жи на гудѝната но́ва шо а чика́хме уд Бо́га* [М,VK(291)]; 4. изр.: **сј-утвури́ ду́шта** (= имавме искрен разговор, си кажа сè што го мачи) [ПК,2(195)]; **и утфори́ не́говити очи** (= стори, помогна некој што бил слеп да може да гледа) ~ *пак му распи́тат на не́го и Фарисе́ите, ка́ си упули́? Па он му ре́кал на ни́х: Ка́л ли кладе́ уф о́чите, и сӑ ми́х, и си упули́х... и утфори́ не́говити о́чи* [М,VK(259)]; **утво́ре (ни́ва)** 'разори место, од ледина направи нива' ~ *но́вина то́-ј це́лина, гӑ-убъ̆рна́ли, гӑ-ръ̆скупа́ли, гӑ-утвури́ли, нӑпръ̆ви́ли ни́ва зӑсе́јне* [ПК,2(78)]; **дъ̆-утво́риш ку́ка** (= да создадеш семејство) ~ *гле́ји, ту́ка за ни́што не́што пра́вът. Сӑ-винча́ – два́јсчти́ри са́ата. Дъ̆-утво́риш ку́ка* [И,Гг(120)]; **нъ̆не́бто ду́пка не́-ќ-сӑ-утво́ре** (= светот нема да пропадне) ~ *јазъ̆к, бис-те́бе нъ̆-не́пто ду́пка ќи-сӑ-утво́ре, а́к у́мриш* [ПК,2(185)]; **нъ̆пе́ринто ќи-утво́ре** (= подоцна ќе се покаже во вистинската светлина, пр.: кога новопримен член, било во семејството било на работа, во почетокот се прави наивен) [ПК,2 (185)]; **утвури́ о́гин** (= почна да стрела) ~ *и дуйде́ ду-куна́кут ... Му-викна́ Димѝтър дъ̆-с-придъ̆дът, дъ̆-утво́рът. Ти́е утвури́ја о́гин и пучна́ стръ̆же́ние дъ̆ си-би́јът* [ВКук(283)]; ~ *сја вике, сме между двете граници... аку-огин сӑ-утворе нӑ-границта, секуј нӑпред дъ̆-зъ̆мине, нӑзът тоӑ шо ки-устане, устануве тоӑ вике гааре* [ПДој,Пат(174)]; ~ *утвури́ја о́гин, бре пу-не́го... му избига́. Оди јӑви́ на-Ту́рците. Утѝдија Ту́рците та́м. Ти́е изби́ле не́кују о́сум ду́ши, и-извӑди́ја... бе́а услъ̆рде́ни* [ВЕв(297)]; ~ *Ричѐ: "Дъ̆-ста́ниш дъ̆-бе́гаш, нӑ-во́ вре́ме не́ утва́рам". Ко́ и гле́да че́тникут зъ̆станат су-пу́шкӑта тӑка́ зъ̆тскри́ено. Ут-пато́но фӑти́ дъ̆-пу́ка. И утвури́ја о́гин*]ВЕв(299)]; **утвури́ маабе́т** (= почна разговор за нешто) [ПДој(134)]; со исто значење: **утвурима лакардијата** (= почнавме да

зборуваме) ~ *сеа сакам да речам оти ут виа ангарић мадаф* (освен) *имја и ангарија на бегут и на субашта* [ME,P(74115)]; **вујна́ утвури́л** 'најавил, започнал воен судир' ~ *си прăкăжува́ле: "цăрут гуле́мја вујна́ утвури́л, во́јскăта а здрубѝл; имја́ло ни́куа дујна́-ѓузили́јка та́мı, за́ нéа сă-типа́л", Вóа, кạ лижа́л та́м, рипну́ве: Ја́с ќ-о́м та́тко, ре́кăл, ја́с биде́ќи, зăшто́ ќ-о́јш ти́* [И,Гг(115)] – во контекстот гл. форма **биде́ќи** си ја зачувал партицинпоста, т.е. не се јавува како причински сврзник, присутен во македонскиот стандард: **ја́с биде́ќи, зăшто́ ќ-о́јш ти́**; втора посебност во контекстот претставува заменската форма 'никој' што ја изместила заменката 'некој'; ваквата, но и обратната замена е честа во долновардарските говори.

утворин* adj 1. 'кога нешто е слободно, во случајот премин' ~ *и му ве́ли на не́гу: Дидáскале ти си Господи́ноф Си́н, ти си цáр Израи́лцко. Гувóри Исус и му ричé на не́гу: За́што ти ре́кох: ти видо́х пут смо́кфата, веру́ваш; ут ви́и по́вики ки ви́диш. И ве́ли на не́гу: Исти́на, исти́на ве́л'ам на ва́с: ут се́а на́ка ки ви́дити на не́бито утвуре́на* [MV,K (302)]; – сп. дел од свадбениот церемонијал: за свадбата кумот го кани младоженецот со еден од своите побратими. Убаво облечени, ќе понесат *паурче сус ракија, китка, погача* и малку каранфил. Кога ќе пристигнат во домот на кумот, прво ќе се поздравaт и ќе прашаат: *"Чеките ли госте?"* – Кумот им одговара: *"За арни л'уѓе секуј пăт врата е утворна"* [ТГев,160]; ~ *сè а-устáве врáтта утвóрна, кут дă-нéмат врáта дóмја* [ПК,2(180)]; ~ *Уттáму сигре́де дóма во́. А дéтто пурáстăл, цéл мăш сă-стóрăл. Сă-вăрте о́кулу ку́јќăта. Си-ве́ле: "Мáјкăта, жéнта мăжéна-е. Тó му е мăш. Дă-гу-извáл пиштóлут?" "Ај бé дă-влéзăм кăди нăтре, бéки врáтта утвуре́на-е"* [ДК,Ран(127)] – во контекстот има пример за нарушена конгруенција; што всушност значи нарушена категорија род: субјектот во среден, а именскиот предикат, л-формата во машки род: **а дéтто пурáстăл**; ~ *сус радус тимел' са удире, сус радост да са пукрије, сус радост оѓин да са навале! Да биде плăна здраве, касмет и бирикет: и сус жито – жито; и сус овци – овци. Уд дуимјајне секуј пăт биколена и утворина врата да имı се прикаже затворина* [ТГев(296)]; 2. 'кога нешто е достапно, односно функционира, работи' (во случајот дуќан) ~ *тăмáм сă-избри́чăве пулви́нта и гра́дут сă зăтво́рăве. Спăна́ла ạдна ѓурлути́а уф-гра́дут. Бирбе́рут му-кăжу́ве: "сáа, ричé, ќи-зăми́не Кара́-Џиндéм, áко на́е (на́јде) ни́кој дуќáн утво́рин, ќинă-зăко́ле"* [И,Гг(113)] – во југоисточните говори заменските форми 'некој' и 'никој' се мешаат, оттаму: **áко на́е (на́јде) ни́кој дуќáн утво́рин** (наместо 'некој дуќан'); 3. 'снаодлив, вешт' ~ *утво́рин, зна́а но́го; Таши́а и́мја а́дно дéте ати́к, о́чте читирна́јс му-игра́ат* [ПК,2(21)]; ~ *адну-ронкăво-ј, ама ја утворно, ќи-тă-пурдаде* [ПК,2 (122)]; ~ *утво́рин, но́го мо́ии сăсно́жде* [ПК,2(21)]; 4. 'слаба нијанса од некоја боја' ~ *утво́рино жа́лта* (= светло жолта); 5. fig.: **утво́рина му́цка** (= кога некој многу зборува) ~ *а́ндăк мă-рăспи́туве, а́ндăк гувóре, сè мо-ј утво́рина му́цкăта* (устата) [ПК,2(20)].

утвуру́ва (и: **утво́руве**) impf – 1. в. **утво́ре** ~ *Утта́му си-гре́де до́ла во́. Си-ве́ле: "Ма́јкӑта, же́нта мӑ-же́на-е. То́ му е мӑш. Дӑ-гу-изва́м пиштолут?" "Ај бе́ дӑ-вле́зӑм кӑди нӑтре, бе́ки вра́тта утвуре́на-е". Вле́га нӑтре. Па́аап, вра́тта ӑ-утфуру́ва* [ДК,Ран(127)]; ~ *нӑ- чӑло́ко ли́стто му-сӑ кут нӑ-купри́ва, и́ла аргувънли́ј ки́ткички, си́тнички, кут у́стичка сӑ-утво́рувӑт* [ПК,2(134)]; ~ *чики́ата-ј мӑле́чук но́ши шо сӑ-утво́руве и зӑтво́руве, гӑ-и́ла и фа́брична и гӑ-пра́ват нужа́рто* (мајстори што работат железарија) [ПК,2(130)]; ~ *му-ве́ле: "Ќ-о́дӑм нӑде́јна, же́но, дӑ-про́бӑл, да-ви́јме ивнӑш". Ко́га о́де пу-пе́сукут – нӑо́жда ча́мут, нӑо́жда... сѐ нӑо́жда. Гу-ви́шила ва́а ут-пинде́рта. А-утфуру́ва пинде́рта, ӑ-изва́жда се́а – ко́са, цӑрна ко́са* [ДК,Ран(134)]; 2. 'разврзува, раширува нешто што било врзано, стуткако' ~ *Нӑ-тре́тјут де́н му-уста́ва ивнӑ кӑрпа вӑрза́на у-ба́слите унӑтре. Па́ о́де нӑ-же́нта му-ве́ле: "Же́но ма, во́јден ивнӑ-кӑрпа устъви́ла вӑрза́на". И ӑ-зе́вӑт кӑрпъта ӑ-утфуру́вӑт* [ДК,Ран(134)]; 3. изр.: **вра́та не́ утво́руве** (= не доаѓа, не наминува кај нас) ~ *бо́лна здра́ва, си́но вра́тта не́ утво́руве, то́о ле́-ј си́н?* [ПК,2(156)].

утвӑрза́н* adj 'ослободен, опуштен (грев)' ~ *ка му ричé, му-дујна́ на ни́х да ре́кал: Зева́јтше Сфе́тта Дух. Аку утва̄рза́хте на не́кој гре́ховнти на ни́х, утвӑрза́не да би́да̄т, та̄к аку́ са ва̄рза́не, ва̄рза́не да му би́да̄т* [MV,K(252)]; ~ *не́ ти ли́пса ни́то сна́га ни́то крӑф, туку́ Та́тко ли шо и на небѝните. И-ја́с па́ ти ве́лам о́ти ти си Пе́тро, и наврас те́п ки кла́дам темел да пра́вам Црӑкфата ми. Да ки-ти-да́дам клу́чити ут небе́сината ца́рштина, и шо ки утвӑрзиш пу зе́мнјата, утварза́н да би́ди на не́бито* [MV,K(322)]; – во контекстот среќаваме потврди за проширената употреба на множинската наставка **-и** во овие говори, и кај еднозложни и кај двозложни именки: **ки ти дадам клучити** (наместо 'клучевите'); **та́тко ми шо и на небѝните** (наместо 'небесата'); се работи за меѓујазично влијание, во случајот од турскиот (позајмен образец); ~ *но́ќа биде́ки на та́а де́н уф нӑде́лата, да по́ртите биле затворе́ни... Ка́ му ричé му дујна́ на ни́х да ре́кал: Зева́јтисте Сфе́ти Дух ... утвӑрза́ни да бидат* [MV,K (261)] – некогашниот партицип **бидејќи**, што во нормираниот јазик се јавува како сврзник, во југоис-точните говори се употребува како гл. прилог : *но́ќа биде́ки* (кога беше *ноќ).*

утвӑрзи* pf 'кога нешто што било поврзано со јазол ќе се одделі' ~*Ка́ му ричé му дујна́ на ни́х да ре́кал: Зева́јтисте Сфе́ти Дух. Аку утвӑрза́хти на не́коа гре́ховити на ни́х, утвӑрза́ни да би́дат* [MV,K (261)]; ~ *и вика́л и вел'а́л: Иди пу ме́не, то́ шо и по́гуле́м, шо не́ сӑм вре́дин ја́с да си наве́дам да му удвӑрзам ре́мнут ут ско́рнити му* [MV,K(307]; ~ *Да ки-ти-да́дам клу́чити ут небе́сината ца́рштина, и па́к шо́ ки утвӑрзиш пу зе́мнјата, утварза́н да би́ди на не́бито* [MV,K(322)].

утдаличен adj 'кога нешто не е во близина' ~ *сака оша да се кажа оти не сӑлда така му са трача* (му се чини) *оти Постул ӑј токму утдаличен ут ричејнјут планинцки шокал, ами оти токмо-ј далек ут сӑта кажани градишта* [МЕ,Р(71))].

утдéлно adv 'кога некој (или нешто) има посебно место и не е со сите останати' ~*И вăрвăт си хóра нă-гóре, нă-дóле, пúăт, јáăт, нé плáштăт, сáмо прúкăски нă-чурбаџúјата мукăжýвăт. Чурбаџúјата нé-ј нă-тизѓáут. Тó се утдéлно, уф-дрýга стáа* [ВК,К(283)].

утéге impf 1. 'оптегнува'; 2. fig. 'развлекува, удолжува' ~ *нóго сă-утигнá тóо нéгăвто ýчине* [ПК,2(122)].

утегне (се) pf 1. 'се испружи, се протегна' – сп. суеверие: во близина на мртовец не смее да се пушти куче, мачка и сл., бидејќи ако сепак се случи да помине *куче* и *да се утегне* тоа значи дека наскоро од истава куќа ќе има уште еден мртовец...; 2. изр.: **ги-утигнá нóјсто** (така се кажува за некој што умрел) [ПК,2(157)].

утéжне* pf 'кога нешто ќе стане тешко' ~ *то: мăлéчко:, Лý:то ричéл: "Ми-утăжнá мáјкино: прăилен – нé вúке кáлăн – амáн бáте ко:* (< ќе го)*-пýштум, ли-дутăжнá, гáаре нă-мóжум до:-дăржум". "А-брă, ричéл, лóлчи, нăрóт íма пуд-дăрвуто, шо ки-н-нăпрáвăт, дýрми сă-крú:ме"* [ПДој(162)]; и: **утéнци*** ~ *тјáнака кату не знáши да речéе: "зáпри си!" кутúјката дáваши сóл, си напулнú корáбјут, утенцá, батúса нá морéту, áф водáта си одáвиха фрéт сос корабáриту на еднó* [V,PM,140]; сп. уште: – на болниот му се чини како да *му утежне мех*, и како да има камења во стомакот; народот мисли дека се добива ако болниот јаде врук леб и ведаш потоа пие ладна вода – народско објаснување за болеста **фат** (стомашна болест) [ТГев(242)].

утéл m 'хотел' ~ *уф áно спúит пăтници, тóо о-вúкаа áи ádно врéлe, сјáа утéл* [ПК,2(20)].

утеле (са) pf 'се кажува кога кравата ќе роди подмладок (теле), истиов глагол се употребува и кога ќе се породи *биволица* или *камила*' – ако некоја крава ќе се *утеле* в поле тогаш *гувидарут* откако ќе ги дотера кравата и телето дома добива *бакшии* (подарок); ќе му направат *млечник* (баница со млеко в среде). На кравата што се отелила ќе и врзат за опашот црвен конец, а на телето околу врат ќе му врзат заплетен дебел конец од бела и црвена преѓа за да не може некој да ги урекне [ТГев(373)].

утемни pf 'спаси' ~ *и така уф тéмнуто дојдé дрýг едúн човéк, гу здигнá от гимíата душмáнинот и гу удрí нéтри аф морéту. И такá как видéха гимициíту, сúчки слáвјаха Гóспода, што ги утéлина от такóф едúн дúв душмáнин* [V,PM,24].

утéпа* pf 1. 'убие' ~ *рéкал: "Ак-сáкте мă-утăпájте, ак-сáкте мă-убисéјте. Аска бјáх сус-мóо гáзда. Ми-сă-пугýди гáздăта крăдéц, алиа утсирмашúјте крáде"* [ВДој,Н(280)]; ~ *бил еден лош аранџија, што е утепал 99 души. Така живувајќи, бактиса, па утиде пра еден дуовник* (свештеник, исповедник) *да са испуведе и да гу пите има ли прушшавија за него. Дуовник(ут) му риче оти за него нема прушшавија* [ТГев,147]; ~ *като чýл цáрăт чé јеотепáле лáмјата рéкăл: "Викнájтего тó, шо ја-утепáл* (пишува: *утепáле*) *лáмјата". Като отíшăл дéтто при-цáрăт рéкăл: "Јáскă ја-утепáх"* [ВСол,Град(295)]; ~ *Гóце Дéлчуф вúкăше: "Măкидóнија нáша ќе-ј". Дă нé о-издáдăа, óн нé умúрше. Нă-мóжăа до:-утéпăт нă-нéго. Шéтше пу-Тýрцте, нé офăтíа* [ВКук,Мал(290)]; ~ *Е-ее, кóо г-утипáа Гóце, кáк нé пóмнум.*

Утéпин у-Бáница. Гулéма бих. Емéн усумдисé и пéт гудúни сумáс, нé-сум мăлéчка. Ас сúчко знáм [ВКук,Мал(290)]; 2. изр.: **сă-утéпăл пáри дăвáјне** (= се изнемоштил од многу спремање за гости што му доаѓале за празникот С. Јован, што повеќе пати во годината се јавувал) ~ *сáкăл нéјкăл, сè и кáнăл сил'áјнте нă-гóсти, а и сил'áјнте зă-áтăр – сè му-гридéле. И чóику сă-утéпăл пáри дăвáјне. Уд-гулéми ăрчój, чúнки ут-стрá сă-бéга – ут стрáм нé сă-бéга, дóшăл ду-тóа дирцúé – чéјли нă-мужéл дă-си-кýпе* [ДК,Деб(153)]; сп. клетва: **болѓка да та утепе** [ТГев,319].

утéпин adj 1.'убиен' ~ *Е-ее, кóо г-утипáа Гóце, кáк нé пóмнум. Утéпин у-Бáница. Гулéма бих. Ас сúчко знáм* [ВКук,Мал(290)]; ~ *тýрскăта вójска и-зăгрăдú тáм. Пучнá стрăжéние, кáвга* (војна) *дă се-прáви, дă-себúјат и тăрчăт вójските. Апустóл вуј-вóда гу-зăгрăдúме. Бáм – бýм. А утипáни óни ут-сéлуто и-извăдúја* [ВБев(298)]; ~ *заеднóш изл'áзи от кóн'ут, гу фати на господáрот му, сос кáлини гу бúше по глáвата, удри гу, утепá. Тогáс земá тój цифаúрите и кóните, побегнáл, гу оставú господáрот на пăтју утéпан* [V,PM,27]; 2. изр.: **за сон утепан** (= преморен, ненаспан) ~ *си прикажýваа су нéгу, шо бúле М... и Илиа, шо видéле на слáва, велáли за ýмир нéгуво, шо ки са дáдиши на Јерусалúм.. Па Пéтро и друзи бúле за сóн утéпани* [MV,K(327)].

утéпуве* impf – 1. в. **утепа** ~ *ричéли: "Нúм сă-кóси, пубрáтиле, кă-фáтăме тá: фушкúа и пăрчá пупăрчá кă-нăпрáвме"! Најтú, ăднá вéчăр вăлците ă-фăтúли лисúците и óна фăтúла дă-им сă-мóле: "Аман, устăвéјте-ме, ним мă-утипувájте"* [ВК,П(287)]; ~ *и приз оној пăт млогу аскер вăрвјаши, и млогу от онúа мрави са убиеха: едни сос кони ги мачкаха, и други така ги таптјаха, ги утепуваа* [V,PM,96]; ~ *и пák фати тójнака да вéли: "óх сéстри, излезéти да вúдити, што ни пуснáха мájките ни!" Тогáс жáбите кату чухá такá, заеднóч фатúха да излéват по еднá, по еднá, и тójнака ги утепýваши да не одрéвет нúшту* [V,MP,29]; 2. – **(са)** ~ *питаштém-питаштém најдé Кулýфувата кăшта, влезé нетри, гу пријáха сос млóгу радост и млóгу цирилóња му чинúха. Тогáс онová цáр, кату га видé онája жéна, са почýди и речé сос умóт му: "наúстина, за тája жéна човéк са утепýва да га зéми"* [V,PM(12)]; ~ *Јáгăнто удговóруве: "Цél дéн по-сýј рúдишта сýј гăргăлéнки сăм тăркал'увáл". Пóпо пá сă-разл'ýтуве и зúме си-утéпуве и дрýгото дéте* [ВКук,П(285)]; 3. fig. 'се исцрпува' (од работа) ~ *едно време имаши един сиромах човек, който са утепуваше ката ден от работа и не можиши да си храни сос жената му* [V,PM(64)].

утéра* pf 'притера, обично стока, за да влезе в штала' ~ *ýтери-ј гувéта ду-јáсăлта* [ПК,2(55)] – во контекстот имаме случај кога вокал во група со сонант се редуцира и се антиципира: **ду-јáсăлта** (< ду-јаслата).

утесне* pf 'угнети некого, го стави на тесно' – народот верува дека ѓаволот побегнал од пеколот, и дека ги тера луѓето да прават зло, т. е. да грешат и потоа да се најдат во пеколот; оттаму за некој што прави лоши работи се вели: *"Гу утело злото, тоја куси"* (?) [ТГев(310)].

утеши pf 'го смири, му даде утеха' ~ *Царју́т, как гу виде така пожа-лен, фати да му вели: "Глеј си работата! Пак ке да дојди еди́н рет да добиши. Нека е здрави!" Така гу утеши царју́т на зета му* [V,PM(50)].

утеше́ние n 'смирување, утеха' ~ *ма́јка му заедно́ч фати́ хизмика́р за чи́фтут и о́шти едно́ч не пу́сна ни́-ту пари, ниту де́те по вӑнката... ама не промина́ мло́гу вре́ме, на еди́н де́н измре́ха че́три де́ца та те́лната не́маши ни́кој утеше́ние* [V,MP,26].

утза́ди adv 'назад' ~ *утпре́т сне́к вӑрне, утза́ди гра́т вӑрне* (гатанка = направа со која се изделува семето од памукот) [И,Гг(122)]

ути́ве impf 'оди' ~ *то́о де́те де́н-виздён го-пасл ја́гнӑнцто и вичиртá сӑ-ва ри́не до́ма сус-ја́гнӑнцто. Ја́гнӑто пра́во на-пизу́л'о ути́ве и ру́п-ру́п-ру́п фӑти́л да-жва́ке ади́н вӑглн* [ВКук(283)]; ~ *Е, ка́ гу-нуси́ла дубунáро, "ох" ре́кла мӑјка́-му. Е, о́на ка́ ре́кла "о́х", изле́гӑл "Ох", чуве́к. "Де́к ко:-но́сиш си́н-ти?". Гу-зи́ме де́тто, гу-пуштýве уф-бунáро и о́н ути́ве уф-бунáро* [ВКук,Пл(290)]; ~ *аднӑ же́на си-има́ла гул'а́му мумúче – Мару́шка. В до́ра си-имáли ху́бӑва грӑди́на и в-грӑди́нӑта гул'а́му дӑру. С'а́ки дӑн' мумӑта ути́вӑла на-се́нка пуд-дӑро́ту да-кинди́са* [ВДр, ГБ(329)].

утига́чка f 'дел од направата за ткаење, т.е. од разбојот' ~ *дӑрво, усне́го о-стигну́вме кро́снуто* [ПК,2 (123)].

ути́ди pf 1. 'замина, отиде' ~ *му ве́ли на фате́нјот чове́к: Ста́ни си , и кре́ни си носи́лото и о́ди си уф-куќата. Да о́н ка стана́, си ути́ди на ку́ќата му. Ка виде́ све́тут, си чуди́ле, и сла́виа на Бо́га, шо му дава́л таквúа пуве́ла на л'у́дито* [MV,K(266)]; 2. изр.: **(си) удде́ уд-ве́кут** (= почина, умре) ~ *гре́хн'оо* (сиромавиот) *удде́ уд-ве́кут* [ПК,2 (34)].

ути́дин* adj (гл.) ~ *бúх бо́лин два́јси де́на, не́мах ути́дину на-ра́бута, а фче́ра ути́дух на н'и́ва, ра́нуту па́сих уло́ити ко́лку два́ саха́ти* [ВБог,Нег(339)].

утипу́ва* impf 'прави некое живо суштество да стане мртво, убива'~ *о́де то́ у-вудини́цӑта, лигну́ва. Сивел'ӑт ти́а л'у́ќӑта шу-би́ле та́му: "А бре́, ни́а сно́шни бе́ме ту́ка, збурува́ме. Ти́сут у́ши и́ма. Ај дӑ-ви́диме ту́ка шо́ и́ма?" Ко́ ќи-ви́дӑт чо́икут, буга́тјут. Гу-нӑо-жцӑт та́му, г-утипу́вӑт и си о́дӑт* [ДК,Ран(126)].

утихни pf 'се смири' ~ *така сиромахо чекал да утихни реката, та да промине. От некој час сетни са утихни реката, и тојнака промина и си отиде на дома му сос млого радост* [V,PM(93)]; ~ *му кажува: "синку, кога ќи видиш некој облак и да дӑжди, тинака да заприш на една страна, дури да промине облакот. И пак кога ќи видиш мӑтна река да иди, да не миниш от неја, дурде не утихни реката!"* [V,PM(93)] – во контекстот среќаваме нерегуларна употреба на предлогот **от** наместо 'низ': **да не миниш от неја**.

утка́ adv 'откако, откога' ~ *утка́ а-дунце́ бе́л де́н не́ виде́х* (= откако ја доведе (невестата) животот ми стана пекол) [ПКук(Гăрб)].

утка́же* pf 'прекине нешто, пр. некоја соработка' ~ *крӑли́цӑта умре́ла уд-мӑка. Во́ не́ма, нӑ-мо́ж дӑ-гу трӑгнӑт утта́му ич. – "Шо́ пра́јме су-во́ де́те? , си ве́ле кра́лут. То́ ќи-нӑ-ја́де две́те". –"Бре́ де́те, не́м!*

Уткáжи ут-тó нíшто!" Тíа – пáри íмăт. Цéлта дăржáва ă-íма зăбурчéно [ДК,Ран(130)].

уткáжува* impf – в. **уткаже** ~ *Е, прăвíле брáк, éр кáко· трéба. Сăжéне тáлу. Арну лá, вóа пá óде су-тíа ăпăшíнта. Му-вéле: "Шó прáјш ти? Зáш óјш су-тíа...?". Му-вéле: "Јáс ут-тíа нé уткăжувăм"* [ДК,Ран(126)].

уткáре* pf 1.'однесе нешто некаде' ~ *цáрут вíке: "Кáк? Мójта лóла вóнка нé излéзе и тувá да-стáне!" И вíкăт двá цинл'áта, кăчýва-га уф-пăјтóнут, дă-га-уткáрат тáлу, дéк нé пéăт пéтли; íмто дă-нé-ј чýăт. И зíмат-га тíја, уткáрвăт ду-аднó лéсто* [ВКук(280)] – во контекстот е присутна лексичката посебност: употреба на зборот **мома** со значење 'ќерка' – *"Кáк? Мójта лóла вóнка нé излéзе и тувá да-стáне!"*; 2. 'дотера' ~ *ќи-ј уткáрул ду-дóла гувéта, сéтне* (потоа) *ќи-дóм* [ПК,2(123)].

уткáруве impf – в. **уткáре** [ПК,2 (123)].

уткúне* pf 'спаси' – в. **уткúнува** ~ *ко:пýле тáлу ăну-пíле цífка нă-ăнă дăрвíче и вó ко:-си-фăрле óчите, пýле тáму ăнă-змíа. И вó извáјґа тó буздугáнут – пáт! Тá лáјкăлу нă-тíа пилíшча ... óде и-лувéле: "Шó сáкăш дă-тă-пудáрул шíó ли-уткинá чéăта"* [ВВ,Крон(312)]; ~ *óн тéгне, тéгне, си-ă-скинýва пáшкăта. Лисúцăта бéга, вăлкут пу-нéа. Лисúцăта сă-пикнá у-дýпкăта и вăлкут тăрча. Кóга фăштáше нóгăта, óна викáше: "А пýкни трéсни, корен тéгнш". И тáка уткíна лисúцата уд вăлкут* [ДК(144)]; ~ *е, кă-зăпрéл, удделе тúй дéчкăта дă-ј искáрăт ут куфчéго. Шо дă-вíдăт, дéцăта сă-исклáле ус-нóжувуто, сă-избудéле, сáми сă-исклáле ут-теснáва. "Бремájкăтă, шю ни нăпрăвú – кăжáла жéнăта нă-пóпо – áјде ки-бéгăше, ки-устáвăме и кójсте, сáмо дă-уткúнуше"* [ПДој(163)]; ~ *нéл' уткинáх ут тáа бóл'ка, сјáа пéт пáри нé дáвум* (= не се грижам за друго); *глéј до:-уткúниш дéтто, та ним сă-сąкąлдúсуви* (нервира) *зą-дрýго* [ПК,2(123)]; ~ *"Нúе, вúке, сус-Бóга напрéди ки-устáнуше жúви и óн ќ-óде лéсто нáска". И фáте, сéче мрăфка. Сéче мрăфка, шýтке нătăкá. Тóă сáмо óххă. Сăчувájки, сăчувájки, знáчи, гу-улрéл нă-дéфо. И тăкá, óни, брáтто уткинáле, а дéфо уддéл* [ПДој,Ник(160)] – во контекстот се забележуваат две граматички посебности: изразување на директниот предмет со предлогот **на**, и употреба на непреоден во функција на преоден глагол: **сăчувájки, сăчувájки, знáчи, гу-умрéл нă-дéфо.**

уткинáч m 'спасител' ~ *и рéкла: Блажéна ти на жéнити, и благослóвин сéмито уф твóа сăрци. И блажéна шю верувáла, óти сéга вúки ки сă свăршат тúи шю сă кажáни уф нéа ут Гóспот. И рéкąл Марúа: Гулéмо и сăрцито ми на Гóспот, и радувáла дýша ми кри Бóга, лójo уткинáч* [MV,K(301)] – во контекстот е нарушена конгруенцијата меѓу субјектот (ж. род) и предикатот (машки) : *рéкąл Марúа*, што јасно потврдува дека родот како граматичка категорија функционира само делумно, што било причина Ј. Иванов, поради неупатеност погрешно да се залага, односно да докажува дека во овие говори крајниот ер, иако во слаба позиција се вокализирал.

уткинáчка* f 'спас' ~ *и лолú на Бóга и ричé: Гóспуди сéга зéвај си на*

измикáрут твój катý кáк си рéкал су мúрну; éту а видéле óчити ми уткинáчката твóја, шо сă чинú азăр [MV,K(312)].

уткúнува impf 'спасува, ослободува' ~ *му-рéкле: "Амăн, брáте, бéгăj утту́ка, ту́кă-j лáмјăта... јáа рăнéта, ăку-стáне, ќи-тă-изéде". Вó јунáкут питáл: "Дéка-j?" – "Já-а тáму у-другта удáа" – му-рéкле. Вó влéва ... óн су-буздугáнут – пáт! Му-иудúра тúа глáвите, ă-сéче. Мóмите и-уткúнува* [ВВ,Крон(312)].

уткóве* pf 'извади клинци и она што било компактно го стори на делови' ~ *ūилáūо са чудú, дал си-умрé ūóлко скóро; и му викнá на јузбашúјаūа, расūúūá на нéго дал си-умрé уū вакăū. Да как ūузнајá уū јузбашúјаūа, му башладисá* (подари) *снáгаūа на Јóсиф. И óн и купú савáн* (погребно носило) *и гу уūкувá, да му завú су савáнуū; да гу купá уф гróбуū* [MV,K(255)]; – во контекстот е регистрирана проширената употреба на предлогот ***на*** во состав на директниот предмет: *и му викнá на јузбашúјаūа, расūúūá на нéго* [MV,K(255)].

уткóлко conj 'отколку' (упатува на услов) ~ *тú нéма, рăчé, дă-прăстáниш, тú ки-му-сáкиш нă-нéго злáтнио пăмпóр, шио му бил и читирúјсе, ká или вúкăт нă-тú: бé, илéпуве. Уткóлку нé ти гu дáде ти: рăбóти ки-му-кáји спулáј-ти, збóгум јáс си óдум* [ПДој(148)].

уткопе pf 'извади нешто што било закопано в земја' ~ *си испадна и уд цркви, си утиде ду то стадо] ду то стадо, дробно стадо] да гу пасе пукрај село] пукрај цркви и грубишта.] Замркнало се стимнило...] си утиде млади Стујан] си утиде ду нов ми гроб] си уткупа бела Јана* [ТГев(202)]; ~ *нúму да си бéрите за вáс стóка на зéмнјата, шо гу изидýат цăрвиц и згýра* ('рѓа), *и арамúити шио ут-кóпуат и крáдат. Да си бéрите за вáс илáнјо на нéбито, шо нéма за нéгу нúту цăрвиц, нúто згýра да гу изéди и нúто арамúити да гу уткóпат* [MV,K(282)].

уткóрнуве impf 'вади растение од земја заедно со корен' [СКук(338)].

уткраде pf 1.'земе нешто скришно што не е негово' – некој ќе праша: *"Што воја чувек висе тука?" – "Гу убисиме, оти е арамија и оти краде". – "Аман, што краде?" –"Што краде?! Само да знаши и да видиш. Тоги ки речиш не да гу убесме, елен жив да гу запал'ме". – "Е, што уткраде, кажајте, де?"* [ТГев(186-187)]; ~ *уддé Питрýш кут-пупáрин, му-j-уткрăдéли парте шо-прудăвáл вáадин* [ПК,2(172)]; ~ *отиде на онаја удаја дека беши царјувата керка; една вечер га украдли, тебдил га чини сос други мăшки дрехи и праве га закара кату кýле* [V,PM(35-36)]; ~ *зашто́, рéкал, ти сирмáшките óјш дă-крáји? А-бе, дójме нă-цáро да-му-дúгнуме. Д-íма бăр шо ки-укрáји - вíке.* [ВД,Н(278)]; – се случува некој слободоумен верник во врска со постењето вака да реагира: *"Што има џанум, оти чувек ки мрсе! – Да утепиш чувек, да украдиш, да накливетиш, да издадиш – тоа е грех, исе, оти ки апнум месо или млеко па ки згрешум! Сакале попуве па а правиле воја работа"* [ТГев(308)]; 2. изр.: **дéтто ут-лýл'ка на-мáјка да-й-гу-уткрáде** (= се кажува за некој што е многу вешт во крадењето) ~ *"Твójте брáтта сă-научíја зáнат, тú шó сă-научи у-планúнта?" – "Е, цáре – мувéле дéтто – нóго зáнат сă-наýчу*

ја́ска. Са-нау́чу, ца́ре, де́тто ут-л'у́л'ка на-ма́јка да-и-гу-уткра́дам" [ВКај,Ран(322)]; ~ *бăка́л'то* (продавачите на стока за домашни потреби) *нă-го́ре гле́ет* (со погледот угоре верникот се моли на Бога да ја постигне саканата цел) *дă-т-уткра́дат, са́мо дă-ви́дат оти мо́л-чиш* [ПК,2(184)].

уткри́е pf 1. 'направи достапно нешто што било сокриено' ~ *искăра́л: "Же́но, că-свăри́л". Гу-бу́те чăко́ро, "că-свăри́л", вика́л. "Спани дă-ви́јш, că-свăри́л, же́но!" То́ă дăрво, не́ма што. Е, е́дно вре́ме то́ă ра́че́л: "А бе, што си, ричел, то́лко си-успа́ла ти?", ин гу-уткрија́л јурга́но* [ПДој,Ник(159)]; 2. – **(се)** 'се дозна' ~ *па́к бли́зу-е гра́дут, мо́ж дă-до́јде во́јскăта и мо́ра́ше дă-отстăпăт. Вăндо су-че́тта ути́де уф-Па́јăк плăни́на. И-кăзни́ја. Оште ке-ка́знеа, а́ма се-уткри́ то́ пезеве́нк, што не́ се-придăде́* [ВЕв(299)]; 3. изр.: **дă-уткри́ че́тта** (= да се дознае тајната) ~ *ти́ к-о́диш та́м, ки-că-ра́звăртиш укул па́ла́то, ки-ви́кнш: о, о до́ктор, о, о до́ктор. Зă дă не́ гă-уткри́т до́ктурто че́тта, што ви́кăме ни́, о́ти и́ма тăкво́ де́те ца́ро, нă-мо́жăт дă--гу-изл'ăку́вăт, ги-зăко́л'уве, ца́ро до́ктурто ги ко́ле* [ПДој(147)]; **се уткри́ о́гинут** (= почнаа да стрелат) ~ *Же́нте су-кăнди́л'ките све́тăт (кăнди́л'ки = ламби). Они су-шти́кувн тăка́ и-изпушка́а ти́е, и-утипа́а. Не́ мужа́а... кă-се-уткри́ о́гинут* [ВЕв(299)].

уткрива* impf 'прави нешто достапно' ~ *имала та две́ куко́шики уд-ма́јкă-му шу-улре́ла. Тија вика́ле: "ту́к-ту́к, ту́па-ту́ка-ту́ка, ту́п-ту́п!" Тија же́јнте си-ре́кле: "Шо́ ви́ка ту́ка во́ пе́тлу?" Ко́а к-о́дăт дă-ви́дăт – су ко́шу полупе́на, чу́пăта сто́е уздо́ла. Г-уткри́вăт* [ДК,121]; ~ *"Не́мај га́јле!, му-ве́ле. Не́к-că-сте́мне, ја́с ќи-до́јăм, та́ ра́бо́та ќ-ă-сфăриме! Ќ-у-кла́јме у-вре́ќито, ќ-у-уднесиме нă-ре́кăта, дă-нă-ви́де ни́кој" Е, се́га гу-викну́ва бра́т-му нăтре, о́де бра́т-му. Г-уткри́вăт, што ќи-ви́-ăт – о́вен. Ето во́-е: "Бра́т бра́т не́ ра́не – те́шко то́ шу-гу-нема!"* [ДК,Деб121].

уткуп m – на денот на свадбата, пред да почне церемонијата младоженецот ги дарува дечињата, роднини на невестата со пари и тоа се вика **уткуп** [ТГев(179)].

уткă adv 'откако' ~ *уткă-пумина́ле два́јсе гуди́ни, că-дукăра́ло ре́т то́: тăргова́цо дă до́: па́ уф-то́: се́ло. Ве́чăрта си-но́јце акра́но, уф-кавă-не́то пусăде́ле* [ПДој(151)].

уткăде adv 'на кој начин, од каде' ~ *а ти́ја по́гуле́мте бра́тќа ка шита́ле, шита́ле и са-вăрна́ле на́за̀т да-си и́да̀т до́ма бес-пе́т па́ри. Ко́га виде́ле де́ка по́ма́лиут бра́т са-збуга-ти́л, гу-пита́ле уткăде најде́л то́лку па́ри* [Мег,Тр(318)]; ~ *удде́ле пукрăј мо́:рто, ки-ле́жăт нă-не́ко: сăртче тăка́. Не́го ко: (< ќе го) -ту́рăт ут-кăде мо́:рто, ут-таа страна. Ка́ ки зăспе он, ко-тăркал'ăт уф-мо́:рто* [ПДој,Ник(163)].

уткăршу́ва impf 'откинува парче од некоја целост' ~ *изле́га иду-чо́век су-бра́да, му-ве́ле: "Бре де́те, де́к к-о́јш?" – "Дӑ-си-гу па́лăм кăсме́тут, ве́ле, де́ца и́мăм, гла́дни". –"Не́ма тро́ ле́п дă-ми да́ш?" –"Имăм, а́ма ут-пе́пăл", му-ве́ле. Уткăршу́ва ину-ко́мăт, му-да́ва* [ДК,Ран(126)].

утне́се pf 'префрли нешто од едно на др. место' ~ *Трăгна́ нă-пăза́ро дă-о́де, срешна̀-гу Евре́јто. Пи́тат-гу: "Ко́лко, мо́мче, ри́бăта?" Ади́н да́ва де́сет гро́ша, дру́ги – петна́јсе. Де́тто се-зăрăду́ва мно́го, ку́пи-си*

бра́шно, ку́пи-си со́л' и устъ́нълите пъ́ри ги-утнесе до́ма [ВК,К(280)]; *~ имъ́лу ъ́дно́ вре́мл'ъ ъ́дъ́н бе́дъ́н чул'а́к. Ага́ утивъ́л нъ-ни́въ́тъ ви́д'ъл чи-две́ д'ъца́ би́јат. ъ́дно́ ма́лку змијча. Змијчъту съ-пумо́лилу нъчул'а́ка дъ-гу-ут'ъ́рве и дъ-гу-утн'ъсе́ нъ-ма́јкъ-му* [ВДр,ГБ(329)].

ут-нъ́тре adv 'одвнатре' *~ Зе́ме де́тто дъ́-га-изми́е че́шкъ́та и та́а сенъ́пълни́ сус-зла́то. Истурве-гу зла́тто уф-кисе́то и ту́рве гъ́ уфпа́звъ́та. И-ви́ке: "Ма́ле, уфче́ра прудаде́х ри́бичкъ́та, а́ма е́ што излезе́ утнъ́тре"* [ВК(281)].

утпа́дне* pf 'се изнемошти' *~ Ех, сивъ́рна́лу де́јту до́ма, а́ма гу-нъ́јду́ва та́тку-му дъ́нъ́лъ́на. Му-пъ́дна́ жа́лус нъ́-де́јту зъ́-та́тку-му. "Бе – та́ти, уд-ме́н пъ́дна́ но́гу. Ми-учи́, ја́с си-нъ́учи́ј, а́ма ти утпъ́дна́"* [ВЕв, Кор(303)].

утпа́съ́ве impf 'нанесува повреда, рани' [ИГг,129]

утпе́ве impf 'прочитува' *~ утпе́вум едно́ пи́смо ут Ва́но* [СКук(338)].

утпр'ъ́т' adv 'напред' (во случајот: пред нас) *~ ја-турнува́ми на-връ́х баклава́та, съ́-натуп'ова и фаш'тами с'е́тн'а да-јид'е́ми; тр'абу́ваши да-би́ш'и халис баклава́, ни на-кни́гата писа́на и така́ ш'то́гуд'ъ ни ви́д'ъхми; тр'ъ́бувваш'и тапс'а́та да-би́ш'и утпр'ъ́т'* [ВБог,Су(342)]; *~ утпре́т сне́к въ́рне, утза́ди гра́т въ́рне* (гатанка = направа со која се изделува семето од памукот) [И,Гг(122)]; *~ и-спръ́снува ко́н'у да-б'а́га, б'а́га, б'а́га, б'а́га... съ́-загуби́ ут-ш'и́ч'ки утпр'ъ́т' ут-уч'и́т'ъ и ш'и́ч'ки р'е́кнуха: "за-гу-уклаве́ тузи́ д'ъ́тъ мо́с ко́н'!"* [ВБог,Су(343)].

утпу́ште pf 'ослободи, направи нешто да функционира' *~ ръ́че́л: "Ма: утпу́шти та: едната ръ́ка, дъ́-ти-ръ́сце́пум дъ́рва, на́пкум па́ ма:-въ́рзи", ръ́че́л. Е, мо:-утпушти́л, зъ́-дъ́-ји-ръ́сце́пе дъ́рва, о́н са:-утпушти́л и-та: ръ́ка, една́ бъ́лти́ја нъ́-же́нта, а тури́л уф-къ́за́но* [ПДој,Ник(159)];

утпъ́рвин adv 'на самиот почеток, прво' *~ ки-си-а-искла́виш, ду-три́ де́на тъка́ ки-си-пра́виш и пишим утпъ́рвин ки-си-бе́риш ли́шче ма́лце, а́ма то́ но́гу си́тну ки-гу-дро́биш о́ти то́ о́шите пл'у́нкичка и* [ВМ, Стр(303)].

утпъту́ве* pf 'отпатува' *~ ади́н де́н чу́л не́јнут л'убо́вник о́ти, знаји, утпъ́тува́ли нъ́-го́ре нъ́-до́ле, къ́жува́ли: "А-бе, нъ́-едико́ј-си а́н ја́дине, пи́јне бес-па́ри, са́мо зъ́-адна́ при́каска"* [ВКук(283)].

у́трата-де́н adv 'денот што настапува, утре' *~ у́трата-де́н трги́нале да-а-брка́т ле́чката. И ствъ́рно а-најде́ле де́ка ле́же удава́на, а ку́что жи́во, си-се́де ду-не́а* [ВГев,Мир(273)]; и: **у́тридн** *~ са́бута нъве́чир це́ла но́к свадба. Утридн, нидел'та, ки-тъ́ргниа дъ́-ъ́-зе́вът нивестъ́та. Ки-съ́-съ́бе́риа ко́јна, ко́ли. Ирге́јнту ки-вја́ниа ко́јна, дру́зи ки-пре́гниа ко́ли* [ВЕв,Кор(307)].

у́тре adv 1.'денот што непосредно доаѓа' *~ Де́тто кажа́: "Ри́бичка фати́х, скъ́по га-прудаде́х. Бра́шно купи́х, ла́мо, со́л' купи́х и устъ́нълите пъ́ри ги-дунсе́х". "Утре за́стра, ка ки-о́диш, а́ко изло́виш дру́га ри́бичка, поскъ́по дъ́-га-прудади́ш"* [ВКук(281)]; *~ и во́ ви́ка, а зе́ нъ́до́лу ут-ку́къ́та: "Е-ej, фил'а́н чуве́к си-же́ни у́тре, ви-ка́ни нъ́-сва́дбъ́". Ви́ка. Жъ́нда́рити: "Шо́ бре ви́къ́ши ти́?" – "Ја́ цъ́рну нъ́-бе́лу, ја́с съ́м пуште́н"* [ВЕв,Кор(306)]; *~ во́, дъпро́стиш, съ-мучал у-то: ку́пут унъ́тре и ва: де́н, у́тре, ва: де́н у́тре гу-нъ́пълни́л то: ку́пут. Пувре́ме до́ило ре́т, ви́ке за-да-у́лире. Устъ́ре́л ви́ке* [М,Зб(321)]; – ако

некого го снајде голема несреќа, пр. смрт, пријателите го советуваат и тешат со овие зборови: "*Господ тебе нека та живеје! Ка е Господ не е никој. Он вадан лошо даве, ама утре два ката добро*" [ТГев(305)]; ~ *ни́м сă-фа́ли о́т си ва́адăн а́рăн, ту́ки ли́сли шо мо́же да-т-сă-де́се у́тре; не́ ви́ки ка́ сум, ту́к ка́к ќи-би́дум* [ПК,2(180)]; 2. изр.: **душа нека стоје (Бог) ки да здраве, ако не вадан а оно утре** (= додека е жив човек не треба да ја губи надежта) [ТГев(247)].

утре́би pf 'исчисти нешто' (пр. жито) со требење' ~ *И чул'а́ќа са-приго́твил за-улира́чка. Ка́зăл-хи да-утре́би жи́ту, да-умéси хл'а́п и да-сфа́ри фăсу́л за-пре́кăда. Си́чку било́ гуто́у и то́ј утиши́л* [ВДр,ГБ(331)].

утре́зне* pf 'кога по пијанството организамот се ослободува од алкохолот' ~ *Пучна́ла висе́лбăта. Гу-упи́ăвăт по́пут, гу-ублéчăвăт уф-арнăу́тски ру́би и гу-истрăка́лăвăт уф-до́лут. Ут-ко́а утрузне́л, сă-гле́де и си-ми́сле* [ВГ,Бог(274)].

у́трин f (m) – в. **утру** ~ *ăдна́ ýтрин ч'ул'а́ќа ка́зăл на-женăта-си да-и́дăт и ви́дат уфцéт'а. Кушăрăта била́ да́лéч извăн се́луту. Măжќ ја́хнăл ко́нчјăту, пăк-женăта са-ка́чила на кубíлата* [ВДр,ГБ(331)]; и: **у́трина** ~ *и вели́-му змиéта наохчére: "Побра́тиме, ја́-сам змиј, са-бăхт'ахме сас-адúн дру́к змиј, та ма-сега́ ту́к фăрли, и сам сега́ отсла́бнал та не-мо́га за-да-хо́дем, и ти-са-мо́лем да-ми-донéваш ката́ у́трина мл'а́куту от-охцéте"* [ВДр, ГБ(332)].

утрина́та adv – 'наутро' ~ *така́ о́ниј ве́чер са коноштúсали ха́рно два́та. Утрина́та па́к бабата гу прилени́ сос же́нски дре́хи и гу извади́ вăнка* [V,PM,9]; ~ *утринат'а́ и́ш'таха да-по́јат да-тригúсуват (да б'е́рат) мисúр'ут; му-вил'а́т на-д'ăдуту: "Ти́-си стáр ч'ув'а́к, с'ăт' у-дума́ сăс-ма́лкат'а, năj да-по́јми на-мисúрут* [ВБог,Вис(340)]; ~ *утрината станáха от тамо, оти́доха на царскиј конáк, тогáс царјут му вели́: "ско́ру от дво́рот ми и от мо́јта ца́рчина да побе́гниш, учúте ми да ти не ви́дат"* [V,PM,10] – во контекстот има редослед нестандарден за македонскиот јазик – глаголот и кратката зам. форма се одделени со негацијата: *учúте ми да ти не ви́дат;* и: **утринта** ~ *гла́дин легну́ваши, утринта стану́ваши, на Бо́га си мо́лиши, садé здра́ве да му да́ва на не́гу и на жената му. И Бо́г дадé, прихá ма́ра жената му и поле́ка-поле́ка оздравјáла, са чини́ ха́рно* [V,PM,20]; ~ *"Ја, ръ́чел, то́-ј дéтто". "До́бро, ръ́чел, у́тре. Ва: ве́чăр сум ту́ка, не́ излéвум ни́кăде. Ки-чу́киш бăрăба́но, уф-ба́ните дă не смée ни́кој дă-флéзе, усвéн ца́ро". И утринта́, сăба́јл'ăн ф-о́сум са́то, о́н о́де нă-ба́јнăта* [ПДој(148)]; ~ *аку сакаш да га докимасаш, дувечира, кога ке да си легнити, таму она дека ки спие, аку е моја, утринта ке да е тревата увјахната, пак аку е јунак, тревата ке да е росна ...*

у́тринту adv в. **утрина́та** ~ *тăка́ ки-си-а-пра́јме су-ти́е, ки-си-а-угра́дме та ки-по́чне да-си-ше́те бу́пта пу-ве́јкта, са́ке да-ви́е кужу́рци и у́тринту па́ тăка́* [ВМ,Сар(318)].

утро́ва f 'отров' – в. **утрува́чка** ~ *Кара́-Џиндéм кăжу́ве на-дујна́-ѓузилúјкăта: "Во́а умјáсе на на́шут чувéк. То́лко вре́ме зăги́нин, ама на-не́го умјáсе". Они туриле адна ча́ша утро́ва, а́ко дă-гу-пувла́дăт Јарăм–Минăре́то до́ло – дă-сă-утру́ăт, дă не́ сă-да́ат жúви* [И,Гг(115)].

утрован adj – 1. **'отруен'** ~ *тогас и змиата му вели на човека: "ej*

побратими, и да гу куртулисаш от мојта уста, тојнака живот нема да живува, ча јазика гу имам утрован" [V,PM,80] – во контекстот глаголската конструкција *има (нема)* + *гл. придавка* се јавува во првичната форма кога гл. придавка се сложува со предметот: **гу имам утрован** (еленот); наместо стандардното: гу имам утровано; ~ *утро́вин, но́го пувря́ште, али́с акшифо́син, нусе́јт-јо уф-албула́нто* [ПК,2(18)]; 2. 'нешто што содржи отров' ~ *у-во́ота-ј о́на, не́-ј утро́вна. Та́а гъ́-ви́кат и вудну́шка* (= водена змија) [ПК,2(18)] – општата појава за македонскиот јазик: редуцирање на падежните наставки, во југоисточните говори покажува понови тенденции во тој правец и кај личните заменки, така во контекстот номинативната форма **таа** се јавува наместо формата за директен објект **неа**: **та́а гъ́-викат и вудну́шка** (наместо: 'неа гъ́-викат').

ýтру n 1. 'првиот дел од денот, откако ќе се појави сонцето до 10 часот – утро'; 2. изр.: **дубру́тру** (= со овој израз луѓето се поздравуваат наутро) ~ *излизе́л ъ́дна́ш де́ду Го́спут дъ́-си-изви́де л'ýјту нъ́-зе́мјътъ́. Къ́-върве́л пукръ́ј ъ́дна́-ни́въ́, виде́л ъ́дну ура́ч – си-о́ръ́. Го́спут гу-дуближи́л и му-ве́ле: "Дубру́тру, јуна́че!"* [ВВод(309)].

утрува́чка f 1. 'средство од кое човек (или животно) може да се отруе – отров' ~ *си о́де до́ма, нъ́-ни́ му-ве́ле: "Ќи-пра́јте го́зба. Јас ини-де́ца ви́ду. Ќ-и-го́стъ́м". – "Чи́ј де́ца-съ́?" – "Нъ́-вудинча́рут". Ти́а и-же́гна на́тре. "Шо́ ќи-пра́јме?", си-ла́фъ́т. Му-ве́ле: "Нъ́-ни́ ќи-му-кла́јме утрува́чка, нъ́-ца́рут не́ма дъ́-му-кла́јме"* [ДК(Лип),114]; ~ *нъ́-то́о ни утрува́чка (акшифа́) дъ́-не́ му-да́јши* [ПК,2(18)] – се кажува за некој што не заслужил ништо да му се даде; ~ *"Е, се́га, си-ре́кла о́на, курде́ла му да́ду – ужи́ви, згра́на му-да́ду – ужи́ви; съ́́де ину-ъ́бъ́лко ќи-зе́м. Ина́та стра́на ќ-у-пра́ли су утрува́чка, дру́гъ́та стра́на – та́ка. Ја́с ќ-у-къ́сна́ли ина́та стра́на, ина́та стра́на нъ́-не́а ќи-му-гу да́ли. Она не-ќи-усе́те зъ́-то́"* [ДК(Дур),145]; 2. изр.: **утрува́чка не́ да́ве** (= се кажува за некој што е претерано скржав, што не сака да даде ништо, па ниту отров) ~ *е-е, што́-ј шо́о, утрува́чка на-чуве́к не́ да́ве* [ПК,2(18)]; **утрува́чки съ́ па́лнум** 'имам голема грижа, секирација' (= *уд-не́го са́ло утрува́чки съ́-па́лнум)* [ПДој,Ник(130)].

утруен* adj 'тој што има внесено отров во организамот' ~ *"Еј јуначе, младо гарматиче] што ти јуста, јуста пугурела] куту кора, кора калинкова] куту риба, риба јутруена"] "Бре, дивојко, млада јубавице] как да не сум риба јутруена] кога немум ни татко ни мајка?!"* [ТГев (179)]; в. **утрован**.

утруи pf 1. 'состојбата кога во организамот ќе биде внесен отров' ~ *дéтето фати́ вéки рáботата да га гóни мóшини саалáл, јáко; пéрвиат писáр фати́ да зулéпсова на нéгу и сáкаши да нáјди врéме да гу утрýи* [V,PM,153]; ~ *тогас жрјапчету му вели на авџиолиа: "Нивјастата ки вари утри еден казан мл'аку; аф мл'акоту ке да тури отровачка, за да утруи цара"* [V,PM,47]; ~ *еден ден порáнч'а на бабата да тури на манџ'ата зехир, да го утруи џјатенто. И как влезе нетре от портата џјетенто, фати да ражи тајчинто* [V,PM(158)]; ~ *пак нивјастата сос царјут се караши, зашто царјут беши стар; нивја-*

тата гу неќаши и сакаши да гу утруи, и не можиши да најди време [V,PM,47]; 2. fig. 'многу се ражалости' ~ *тојнака, кату чу така, са утру и му ве́ли на цар-јут: "аман царју, ја́зе да и́да на кăштата ми, ми е страх, заштó жената ми сега тил'а́л тури на селуто,... туку по-харно да седам тука на твој двор, хизмет да чинам на некој твој човек"* [V,PM,32]; 3. клетва: **да та утрује** (= да умреш, кога ќе каснеш од она што си го зел) [ТГев(320)].

утрујвајне n 'чинот кога некој во организмот ќе прими отровни материи' [ТГев(478)].

у́трупо adv в. '**утринту**' ~ *у́тре ќи-пу́ичам чăтăрдéсат аск'éри су-чăтăрдéсат мăски на-планúнта за-дăрва, дáли мóји да-му-и-уткрáдиш сăта мăски?" – "Мóжам", му-рéкло дéтто. Утруто рáно-рáно и-пу́ича чăтăрдéсте аскéри* [ВКај,Ран(322)].

утр(ă)шне* pf 'се здрви, престана да реагира' (пр. рака, нога) ~ *Ванги-лино, моја прва л'убо] саноќ ми си на рăка лижала,] дури рăка, рăка јутрпнала] дур на можам чибук да запал'ум* [ТГев(53)]; Саќов од Кукушко наведува дека во односниов говор глаголот има ограничен дијапазон; се јавува само во 3. л. мн.: *утрăпнăт* ми забите од кисели плодови (зелени сливи, јаболка) [СКук(338)].

утрăш m 'земјоделски термин, дрвен клин што влегува во дупче на крај на воиштето од ралото и заедно со *правојут* (гужба) го поврзува воиштето со *бојндрукут* (јаремот)' [ТГев(326)].

утсéгă adv 'од овој момент, во иднина' ~ *кă-извăди́л три-четúри бразди, дéду Гóспут гу-пупитáл: "Е, му-вéле, ká ти сă-пу́ле сéгă урáјниту?" – Спулáј-ти дéду, нóгу лéсну и нóгу спóрну вăрве сéга. – Ајде, сíнку, утсéгă сè тăкá дă-си-óрăш – му-ричéл дéуто и си–заминáл* [ВВод (309)].

утсéгде adv 'од сите страни' [СКук (338)].

утсечи pf 'со нож или секира оддели едно парче од нешто поголемо' ~ *едно време имаши един сиромах човек, којто са утепуваше ката ден от работа и не можиши да си храни сос жената му. Тојнака фати, утсјачи едно дрво и кату гу сечиши дăрвото, кăлниши Адам и Еву* [V,PM,64]; ~ *и пáк меѓу нúх збóр чинúха да утсéчат и онúа дветé калáми, да зéмат по едúн аф рăките кату мозráци* (= копје; пр. *Св. Ѓóрѓе ус муздрáк* ја убива ламјата) [V,PM,144].

утсéчуве impf – в. **утсечи** [СКук(338)].

ут-та́м adv 1. 'отаде' ~ *дéтто га-дáде чéшкăта. Удрúла-му адúн шăлмáр, зéла-му чéшкăта – нé-си зă-мéн! Бéге-си дéтто уттáм, стрáх мó-ј да-н гу-залóвăт, áко вúкне* [ВКук(282)]; ~ *дур-дă-сă-нăпрáве нивéстта азăр, свирéја, игрáја, áјд туварúија рăбóтта. Уттáм кинисáја нă-цăрквăта утидóја* [ВМ,Цăр(319)]; ~ *крăлúцăта умрéла уд-мăка. Вó нéлиа, нă-мóж дă-гу трăгнăт уттáму ич. – "Шó прáјме су-вó дéте?, си вéле крáлут. Тó ќи-нă-јáде двéте". – "Брé дéте, нéм! Уткáжи ут-тó нúшто!" Тúа – пáри úмăт. Цéлта дăржáва ă-úлиа зăбурчéно* [ДК,Ран(130)]; 2. 'потоа' ~ *Пăрвата рачéла: "Е, дé-ј жúва и здрáва, да-пурáсне гулéлиа, ýбуф кăсмéт д-úлиа". Другáта: "Ká ки-пурáсне, тó: шó-ј дójдăн мăш дă-ј-бúде". Трéтта па рачéла: "Уф-гулéм грáд д-óде". Ут-тáм станáле тú:, си-уддéле* [ВД,(277)];

~ и ва́а ко́лку муже́ла – то́лку, кӑ-викна́ла си́лно: "Мӑ́жу, ту́к-сӑ́м у-бо́чфӑта!" Утта́м се́тне мӑ́жут о́де, ӑ-на́јде та́м у-бо́чфӑта. И што́ пра́е? Ти́а две́те итӑ́рви зе́ва и уте́па [ВКај,Рак(324)]; *~ "Ма́чинце, а́ј гу-јзе́ди ли́шут" – ре́кӑл. "А-а, ја́ гуто́ва-сум, с-убу́вум, о́ш ӑдна́ пи́нца и с-убу́х и вӑ́рвум". Утта́м ма́чкӑта нӑ-ми́шут, ли́шут нӑ-уфча́рут, уфча́рут нӑ-вӑ́лкут, вӑ́лкут нӑ-би́вулут* [ВК(292)]; *~ утта́м, фӑрли́ла нӑ-куко́шките чини́ца. И фӑти́ле дӑ-сӑ-ка́рӑт куко́шките ко́ј как дӑ-чо́пнӑт. Пӑте́ло удде́л, фӑти́л: "Ко́, ко́, ко́, рӑче́л, си́те куко́шки ки-вӑ-збе́рум, а́ма нӑ-еди́н не-да́м до:* (< да го) *чо́пне зӑ́рнуто, па́ ја́с ко:* (< ќе го) *чо́пнум"* (проколвам) [ПДој(153)].

ут-та́мка adv 'потоа'– в. **ут-там** 2. *~ е, ут-та́мка, то́ӑ рӑче́л: "От тӑка́ та: лиси́ца дӑ-ви́ка, сто́ј дӑ-пуле́днум", ка́ пуледна́л: ри́би* [ПДој(157)]; *~ е ут-та́мка, нӑде́л'а дујде́ла, сто́ј, рӑче́л, а́ска до́:м дӑ-ви́дум то́ӑ дӑ́бо, дӑ-си-зе́:м ко́:жта, или ко́:жта или па́:рте* [ПДој(161)].

утта́мӑ adv – в. **ут-та́м** 1. *~ трӑгна́ме утта́лиӑ. Ас бо́л'ӑн га́:ре, сӑ-рӑзбуле́х но́го. Шо́ ти-мо́же, у́мри а́к са́киш! Ри́че́: "Де́к ќ-о́јте* (< ќе одете) *сја́:?" Ни́ӑ ви́кӑле: "Ќ-о́јме уф-Бури́-зуво, и́мме чи́ко, и́мум бра́т, та́м ќ-о́јме"* [ПКук(282)].

уттегне* pf 'опне, затегне' (пр. јаже) *~ е́, на́м, шо́, фа́јќӑт му-уттигна́ле и́днӑ фо́ртула, а уттигна́ле зӑ-дӑ-не́ вӑ́рвӑт. И та́а Мӑру́шка да́м у-та́: фо́ртулта, сӑ-рӑскӑра́ле, сӑ-рӑстӑ́ркӑл'але, сӑ-рӑзбури́ле* [ВМ, Цӑр(320)].

утту́ка adv 'одовде' *~ та́му на́јдел три́ дивујчи́јна, но́гу ли́чни би́ле. Би́ле ца́риви ќе́рки. Ко:-гу-виде́ле ти́а мо́мите му-ре́кле: "Алиӑн, бра́те, бе́гӑј утту́ка, ту́кӑ-ј ла́мјӑта... јӑрӑне́та, ӑку-ста́не, ќи-тӑ-изе́де"* [ВВод,Крон(312)]; *~ му-вили́ дирминџ'и́јата: "У-ту́ка на-го́ри на-ко́ј удин'и́ца ка-по́ш, с'е ќусе́ дирминџ'и́ја ка-на́ш... ка ч'и́нили кавул, ко́ј ка-ка́ж'и по́гол'а́ма лаж'а́"* [ВБог,Бал(344)].

утто́ мааде́ conj 'освен тоа' [СКук (338)].

уттука adv 'одовде' *~ и́днӑ о́фца не́ уста́нва. И́днӑ та́а стра́на фӑти́ла, и́днӑ ва́а стра́на фӑти́ла, избига́ле о́фците. Викну́ва дӑ-пла́че ба́бӑта. Бе́ре уттам́у, бе́ре утту́ка, нӑ-мо́ж д-и-субе́ре* [ДК,Лип(117)].

уттӑ́де adv 'оттаму' [СКук(338)]; *~ испӑдна́ утӑ́де, пува́рки ќо:-прӑ́фтасиш* [ПК,2(123)]; *~ тија планини што гу упашуват полто на југ и угри-сланца, на Постол му велат Елимбо. Ут селто Постол не сӑ пулја морјто, сӑ пулја кату да не е трошка уд полјто заградено. Утӑда уд морјто планијнта па се длӑ́жат ама не като понапред што ричема* [ТГев(253)].

ут-у́м кини́на f 'плетка околу некоја материја, но правена без модел "ут ум" ' [СКук(338)].

утупува* impf 'натопува, става нешто во течност' *~ сидна лудо на мијани,] јаде, пије, Бога моле:] "Дај ми Боже јас што сакум] јас што сакум, ем што мисл'ум] дејна мисл'ум, ноќа сонум] на вичери ли тикнуве] фил'џан слӑзи сурунувум] сијна риза јутупувал"* [ТГев,368].

утцеди́н* adj 'место на кое не се задржува влага' *~ кӑр ни́ва сӑ-ви́ке ни́ва нӑ висо́ко ме́сто, зӑ-тутӯн, зӑ-ло́зе, зӑ-тӑкви́ рӑбо́ти* [ПДој(121)].

утче́кне* pf 1. 'открши, откина' *~ нӑтӑлма́-гу и сирупу́что, ко́лкува гра́нка утчикна́ ут-чуре́шта;* 2.

'отвори нашироко' ~ *шó сте а-утчикнáле тáа врáта, нé глéјте какво́ студинíло íде уд-вóнка;* 3. fig. 'кога некој многу зборува' ~ *ká утчикнá адна ýста ел да:-зăтвóре* [ПК,2(123)].

утчéкнин* adj 1.'отворен'; 2. fig. **утчéкнина** (жена, девојка) 'кавгацика, зборлива' ~ *áдна-рóнкуфка-ј* (мала), *áлиа áдна утчéкнина шó-ј, нă-мóјши да:-нàдгувóриш. Нà-стó дýши џуáп дáве* [ПК,2(123)].

утăрве pf 'спаси' ~ *шлáлу ăднó врéм'ą ăдăн бéдăн чул'áк. Агá утívал нàнívăтą вíд'ал чи-двé д'ąцá бíјат ăднó мáлку змíјчą. Змíјчąту сąпумóлилу нà-чул'áка дą-гу-утăрве и дą-гу-утн'ąсé нà-мáјкą-му* [ВДр,ГБ (329)].

уќумáт m 'државна институција каде што се решаваат управни работи' ~ *"брé тúа, тóлку мисýри, тóлко тăкфó". – "Плáтите-ми-ă!" – "Мисýрите плáти". Одăт нă-уќумáтут и му-ă-плáштăт киј-знá кóлку лúри* [ДК(143)]; ~ *чóику ýм нéмăл у-глáвăта шчо ќи-прáве. Ќи-му-óдăт сăти пáри. Тугá нúкуј гу-пужăл'áле, му-рéкле: "Сáмо Нăстрăдúн умá мóже дă-тă-куртулúса". И тáка чóику гу-вúкнăл Нăстрăдúн умá, димéк кăко ăфукáт. Алиа уќумáту фáти дă-рăбóта, óмăта óше гу-нéма* [ДК,Деб(156)]; ~ *димéк, тúа двé јáјца, шу-и-изéшăл, ќи-си-л'упéле пилúна, пилúнăта ќипурăстéле кукóшки и сă-сóбрăл идну-исáш шу-нé-му стигнáл џéлју гурбéт. И тáка чóику нé плáшча, а рăбóтта стигнáла ду-уќумáту* [ДК,Деб(155)].

уќурвé* pf 1.'стане слеп' ~ *ká гăсаа вáр, гу-пăрснá и нă-аднóш óкто му-пубилé, уќурвé* [ПК,2(178)]; ~ *Мăрýшка а-вúкаа тáа ѓýпкăта ду-нáс, шó-ј пубилéе óчте, шо уќурвé* [ПК,2(76)]; 2. изр. клетва: **да уќурувејиш!** (= да не можеш да гледаш) [ТГев(320)].

уф praep 1.'упатува на внатрешност од нешто' ~ *áко-ј уф-стрéт усрúби* (станува збор за зелник, во кукушкиот говор: **крáшник**) – *тó-ј рúбник-крáшник, áко-ј уф-стрéт ус-зéле тó-ј зéлник крáшник* [ПК,2(61)]; ~ *Змéо ą-пикнáл рáкта уф-глáафта и искарáл нéколку вóшки. Ѓýптино пáк искарáл џéла шáка* [ВГев,Мир (272)]; *без дă-усéте пóпут. Пупă-дúąта сă-ублéчăве уф-бéл нивистúнски фустáн. Пóпут пучнýве дă пé:. Пé: и уф-нéа глéа* [ВГ,Ѓав(274)]; ~ *разглáсаве низ-нéговта околúја дáли ќą-се-нáјде нéкуј дą а-унúште лéчката. Нà-тóа се-јавýве едúн чувéк сус-еднó малéчко кýченце. Тóа чувéк óде уф-сéлто и пúте дéка-е тóа уфчáр* [ВГ,Мир(273)]; ~ *Ут-тýк брéк, ут-тáм брéк уф срéди жúв чувéк* (гатанка = дете во лулка) [И,Гг (122)]; 2. 'укажува на близина односно управеност, наместо предлогот **до, кон**' ~ *вéли, вúки Исус на нúх: Дéца, дáли úмати нúшто за јадéни? Му гувурúле на нéгу: Нéмами. Па óн ричé на нúх: Фăрлéјти на дéсната стрáна уф кáикут грúпот да ки нáјдите. Фăрлúа вúки, да нé мужáле да гу трăгнат* (пишува 'трегнат') *на грúпут, ут нóгу рúби шо бúле* (фатени) [MV,K(337)] – во контекстот се јавува уште еден пример во кој директниот предмет е придружен со предлогот **на: да гу трăгнат на грúпут** (според Конески се работи за модел позајмен од влашките говори); ~ *и си наближúа уф сéлото шо óдиа, та óн призделýваши далéко уш нúх да си óди. Да му сă мóлиа на нéго ém вéлеа: Ела су нáс, óши умрąкнá и пумúна дénуш. И*

уштишал да си нокáва су нúх. Па óни шóга сă-уштулúле, да гу познајáле [MV,K(253)]; ~ *или как, Дáвид му вúка на нéго у-дýхот Афéндо, шо му вéли уф псалтúрот; ричé Гóспот на лój Гóспот: сéди си на дéсно ми, дýр да и намéстам душмáните уздóло уф нóзите твóи* [MV,K(270]; ~ *па вúи седејтúсте на грáда Јерусалúма, дýри да си зéмите пувéла уф уз-гóри* [MV,K(260)]; 3. 'укажува на одделување, излегување, кога се напушта одредена средина, наместо предлогот **од'** ~ *да испаднáле да вúдат шо сă чúни, и си дујдéле кăд Исус, а нáшле на човéкут убличéн и зачудéн ка му испаѓáле дјáволити уф нéго* [MV,K (275)]; ~ *на тóа врéми, кáк стóшши Исус, блúзо ду блáтото видé двé каúци шо стојáле уф блáтуту, па рибáрити испаднáле уф каúцити а мúша грúпут* (рибарска мрежа) [MV,K(270]; ~ *Јараµúјте кá гу видéа на сúн му, рéкал мигу нúх: В óа-ј стопáнот, елájте да гу утéпами на нéго. И а зéле на нéго, а извадúле нáдвор уф лóзата и утипáле. Имu кóга ки дујдéл стопáнот ут лóзата, шо ки му чúни на тúи јараµúјте* [MV,K (269)] – во контекстот има пример за употребата на предлогот **од** за изразување посвојност, замена на стариот посесивен генитив-датив: **дујдéл стопáнот ут лóзата**; ~ *да кáк испаднáле óни, ету му дунсóа идéн човéк глýх, шо гу фáкиа уф нáдвур. И на тóа чáс испаднá лошутúата уф нéгу* [MV,K(266)]; ~ *и му прикалнá на нéгу, и испаднá уф нéгу лошутúата, и си ликувá дéтито на тóа чáс* [MV,K(266)]; ~ *и слизé уф кáикут Пéтрос, си газá уф вóта, да си óди кăд Исус* [MV,K(267)]; 4.'укажува кога нешто се наоѓа, односно се случува згора, наместо предлогот **на'** ~ *úди нóка, шо нé лóжи нéкој* (наместо: 'никој') *да рабóти. Дудéка сам тýка на зéмн'ата, сам вúдело на зéмн'а. Как ричé вúи лáфови, и пл'ујнá дóло, и правú кáл ут пл'ýнката, да му а липú кáлот уф óчите* [MV,K(258)]; ~ *"Госпуди Боже, и Свита Трујцо никуј* (наместо: 'некој') *касмет да повелиш, да ни уделиш, дечка да си ранум, виргија да си плашкум, уф село да не са страмувум, душмајне да не сретум ни уф пăт ни дома"* [ТГев(306)]; ~ *тúи па шо падná уф кáминут, кá ки слýшат, су рáдус а слýшат прикáзната, и тúа нéмат темéл, на сáатот верýват, и на злó кá ки си нájди устáват* [MV,K(274)]; ~ *па вóа рéкал истúна на нúх: Аку нé а вúдам уф рăците дýпките ут кăрфúште, и да клáдам прăстот уф дýпките ут кăрфúште* (клинци, шајки), *кабúл да верýвам* [MV,K (252)]; ~ *и ричé на нúх: А видéх на Сатáна кату здрáк шо падná ут нéбито. Ету ви дадéх на вáс пувéлјата да стăпнити узгóри уф змúити и уд скрáпиjати, и нúшт'о на вáс да не ви си чúни... да си радýвати шо вáши úмишта са писáни на небúните* [MV,K(298)];– во контекстот се среќава проширена употреба на наставката за збирна множина **-ишта**, што ја изместила старата наставка – ѥна (имѥна) кај именките од ср. род, од консонантска основа на -п-: *вáши úмишта*; во врска со множинската форма *небините* треба да се истакне дека во овие говори множинската наставка **-и** како да попримила карактер на универзалност, се среќава кај именки од трите рода, кај еднозложни и повеќесложни, сп. примери од кај Верко-

вик: *пасé сéлските гувéди* (говеда) (20), *ги најде братите му* (браќата) (25); *за две хилади гроши* (гроша, грошови) (235); *страшна змиа сос златни крили* (крилја) (207); од Кулакиското евангелие: *убрáле дванáдесет кóши пáлни* (кошови) (266); *да си хóдиме на бúл'укут уф прáсити* (прасиња) (265); од Гевгелискиот говор: *колко пари чинат твоји тенки дари* (дарови) (199) – пошироко за ова в. во граматичкиот дел; 5. 'укажува на правец на движење, наместо **кон'** ~ *кýчишчăта кá ки-сă-пýшчăт уф-тéбе, пýшкăта óши кá кá зúмиш да нăпáлниш. Ки-м-клéкниш нă-кулéна и двăтá да-ги-утéпиш* [ТГев (26)]; 6. 'укажува кога нешто се наоѓа здола, наместо **под'** ~ *сă мóлиш на нéго ем вéлиш: Афéндо дéтито ми лéжи уф кýката фатéн, и нóго сă мăчи тéшко. И вéли Исус на-нéго: Јáс кá ки дóм ки гу лекýвам. И угувóри јузбашíјата, да ричé: Афéндо, нé сам врéдин да ми дójдиш уф-стрéата* [M,VK(259)]; 7. 'упатува на поврзување, наместо **за'** ~ *кá си а чý за Исус, утúшла уф инсáнут ут нáзут, вéлиши су ýмут: Бáрим да мóжам да му фáтам мáлко уф кужýхут* [MV,K(252)]; 8. 'укажува на начин на облекување' ~ *"Аман брé ýлăв пóпе, ми дéк кă-бúам. Оди вéнчи тúе лýге, и-здăрвí чăкáки". Пучнáла висéлбăта. Гу-упúăвăт пó-пут, гу-ублéчăвăт уф-арнăýтски рýби* [ВГ,Бог(274)]; 9. 'укажува на време кога нешто се случува' ~ *уф-нидéл'а к-úлме крăштéнка, дă-дójте нă-лăнгúди* (= мекици; оби-чај е кога има *крăштенка* да се носат *лăнгúди)*; ~ *дýрли уф-чéра бúх уф-вáска* [ПК,2(123)]; 10. изр.: **ако има уф гуша, има и уф душа** (= храната го одржува животот) [ТГев(247)]; **уф-себе дăржe** (= човек со тврд карактер што не се жали, т.е. не зборува за своите маки) [ПК(Гăрб)]; **уф-адна́ лéјка** (вид тиква, внатре празна) **пăрдат** (= се кажува за некои што се многу блиски, интимни или пак имаат заеднички тајни) [ПК,2(207)]; **уф-вáлта** (влажно, плодно место)**-ј рáстăн** (= висок, буен човек) ~ *кóлкуф-еј, врáшта н'о збúре, уф-вáлта-ј рáстăн* [ПК,2(207)]; **уф-глýјо сáат** (= времето непосредно по полноќ) ~ *уф-двăнájсе сáато; уф-глýјо сáат, нáшше стáри вéл'ат и-вóота спијáла* [ПК,2(207)]; **уф-грéх мă-турú** (= ме натера да сторам неправда, да згрешам) [ПК,2(207)]; **уф-грóбо ќи-сă-убăрне** ~*дă-вúде дéлши ус-кóја мóма сăжени уф-гробо ќи-сă-убăрне* [ПК,2 (207)]; **уф-дýшта мé-ј** (= израз на длабока милост) [ПК,2(207)]; **уф-зéмта прăпăднáх** (= многу се посрамотив) ~ *кá-а чýх нýкша уф-зéмша прăпăднáх* [ПК,2(207)]; **уф-минýтта** (= без одлагање, веднаш) ~ *какóф-чувéк си, сé сáкиш уф-минýшта дă-шé-ј гушóво* [ПК,2 (207)]; **уф-нéбрăно сă-нăјдé** (= се изненади од нешто, се засрами) ~ *флизé нă-аднóч, áска уф-нéбрăно сă-нăјдéх* (сп.: односнава фраза се надоврзува на аргументот дека во туѓо лозје се влегува дури откако ќе биде собрано грозјето) [ПК,2(207)]; **уф-óгнн флéве** (= се однесува на оној што се изложува на опасност кога сака да заштити брат, пријател и др.) [ПК,2(207)]; **уф-рăци гă дăрже** (= се кажува за оној што со големо внимание се однесува кон жена му) [ПК,2(207)]; **уф-сéкаа мáнца мирдúă** (= на секаде се меша, сака да покаже дека многу знае) [ПК,2

(207)]; **уф-у́стта на-вắлко** (= кога е изложен на сериозна опасност од некого) ~ *ви́а шо́ ќи-пра́фше, ќ и-пра́фше, гли́дај-ше уф-у́стта на-вắлко да не́ ма-уста́фше* [ПК,2(207)]; **уф-ца́бо мо́-j** (= се кажува кога некој е комплетно потчинет) ~ *шо́-ќ-сă-бо́о, уф-ца́бо мо́-j* [ПК,2(207)]; **уф-па́звa змúа не́ чу́вум** (= не го сакам за пријател тој што скришум работи против мене) [ПК,2(207)]; **уф-па́звата дă-т-сă-вắрне** ~ *кле́твиште шо́-j кажувáла не́каа же́на, тáа дру́кта не́ са́ке да-j-кăжу́ве, зă-тво́ ви́ќе: уф-па́звата дă-т-сă-вắрне* [ПК,2(207)]; **уф-о́чте ми-устáна́** (= многу ми се допадна) ~ *се́стра-j уф-о́чте ми-устáна́* [ПК,2(207)]; **уф-кắрпа гу-не́мше вắrsино** (= се кажува за некој што немал авторитет и почит) ~ *и уд-не́го биде́ чувéк, сăжини́ удúма и де́чка, си-напрăви́ кăшта, а прăт-тво́ гу-не́мше уф-кắрпа вắrsино, ни́кој не́-гу-ла́гше* (не го земаше предвид) [ПК,2(207)].

уф-де́ка adv 'од-каде' ~ *да ка́к му слушá Исус, са чуди́ да ричé на тúи шо ходúја пу не́го: Истина ви вéл'ам на вáс, ни́то на израéлцка зéмња а најдóх тóлко вéра. Туку́ вéл'ал на вáс шо уф Анадóлот и* **уфде́ка** *заóѓи слáнцито но́го л'у́ди ки дујдéле* [M,VK(264).

уфицéр* m 'претпоставен во војска, тој што има чин' ~ *ви́j-мо стáфта, алúс* (вистински) *уфицéр* [ПК,2(105)] – кратката заменска форма **мо** добиена со стегње на 'му + го' се наложила и во други комби-нации, во случајот од 'му ја': **ви́j- мо стáфта**, оваа промена била олеснета од тоа што категоријата род во овие говори не е стабилна: ~ *ви́кум: "Дă-ми-дунéсиш трú лúри пáри". Дунсé. Мóрум дă-и устáвум гáре. Ас трăгнáх. Ут-Пăтăрóс ду-Голăк óдум, и тиă, ка ки-музăслăбéе нă-чувéк свéсто, тúă гăрчките уфицéре, шо лă-кáра нă-у́чăне, сè-сă прăд-лúене, сè сă-прăд мéне* [ПДој,Пат(173)].

уфна́тре adv 'орр. на **надвор**' ~ *кóга сă-излúлзе, сă-исцéдуве, и пóсле, кóга е óите тóпло, сă-туру́вă сúриште и сă-туру́вă нă-тóпло мéсто дă-сă-фáте. Пóсле сă-туру́ве уф-цăдúлкăта, сă-рăстрéсуве дудéка сă-исцéде, дă-мóже дă-сă-рăскăрше уфнăтре* [ПДој(156)]; ~ и: **уфне́тре** ~ *уд-не́го ду́рми бéгăт, а не́ гу-знáат óти óн уф-врéјкăта бил уфне́тре. И-тăкá, ка о вúдăт, па óн ту́ка. Гу-искăрáле уд-врéјкăта* [ПДој(163)] – во контекстот перфективниот глагол **виде** се јавува во презентска конструкција, наместо **гледа (и-тăкá, ка о вúдăт)**, особеност непозната во западното наречје, малку позната и во дијалектолошките трудови, но затоа позната во некои др. словенски јазици.

уфстре́т adv 'насреде' ~ *и ка́к заседна́ уфстре́т, а викáл на дванáдесет, и вéли на ни́х: Кój сáка да бúде прóт* (црковен великодостојник) *и пóгулéм, ки бúде ут сúти пóмалéчок, и на сúти изликáр* (слуга) [MV,K,302]; ~ *нóка бидéки на тáа дéн уф нăдéлаша да и пóрште биле запфорéни, тáмо штио биле Учéништите, субрани, дојде Ис... да му застáна́ уфстре́т, да вéли на ни́х: мúрба на вас* [MV,K,251]; ~ *да тáму шо сéиши, кој зắрно ут сéмито му падна́ на пắтут и си газá, и ут нéбито пилúштити гу издóа. Па дрýгуто падна́ уфстре́т уф трắнити, да ка́к си пурастóа трắните, гу удавúле* [MV,K(273)]; ~ *ричé Гóспот на нéгувити Учениúци:*

Ету јáс ви пу́шќам на вáс, кату óфци уфстрéт уф вăлцити, и ви́и да сă чи́нити крóтки кáкфу змíити и чи́сти кáкфу гулу́бити [MV,K(326)]; ~ *ка́ сă .свариi сиi-рут* (панаѓур, веселба), *Исус устанá на Јерусалíм; Јóсиф и мáјка му нé знајáле. Трáчиа шо бил су дружи́ната нáпри, удíле бајá виздéн, и гу пáлаа на рудни́нити и на пузнајáти л'у́ди. И пу трí днí нáпкон, а нáшле уф Ис...-то шо сéдиши уфстрéт на дидáскалити* [MV,K(308)]; и: **уср'а́д** ~ *трíпти сéстри стójат и се чу́дат, шó да-чи́нат, кáк да го-фáт'ат нахармíјто. Најгул'áмата уд-ни́х вéли: "Já вó вéчăр ќе-сéдна да-брáна дуќáнăт, а пăк-ви сидн'áјти ус-р'ăт у-тéјко и рăстăжáјти-го"* [ВЛаг,Aj(338).

уфтáса* pf 'пристигне' ~ *и вó вика: "Е-ej, фил'áн чувéк си-жéни у́тре, ви-кáни нă-свáдбă". Вика́. Жăндáрити: "Шó бре ви́кăши ти́? – "Já цăрну нă-бéлу, јáс сăм пуштéн". Aj нă-дóлу, уфтăсá у́лицăта кăj-кăлкáзут, плуштáдут* [ВЕв,Кор(306)].

уфтéсин adj 'виновен' ~ *ém уфтéсин, ém бéсин* (кога виновниот, тој што згрешил, покажува сила) [СКук-(338)].

уфтрéсе* pf 'кога некој ќе го фати треска - болест' ~ *ká а-видéх тáа чу́ма óт пá и́де, мă-уфтрисé* [ПК,2-(179)].

уфчáр m 'човек што чува овци (ги тера на пасење, ги прибира и др.)' ~ *си-би́л едéн уфчáр, имáл óфци. Арно áма са-нăстрви́ла еднá мéчка и сéкуј дéн му-зелувáла пу-еднá óфца* [ВГ,Мир(273)]; ~ *вăлкут кăжáл: "Ас у́буви млади јáгниита си-јáдум тýк, ќи-дójдум нă-тéбă да-ти-јáдум стáр, тăкóф би́вул. Нé и́дум". – "Ама, тă-кáжум нă-уфчáру, т-утéпе"* [ВК,Иц(291)]; ~ *разглáсаве низ-нéговта околи́ја дáли ќа-се-нájде нéкуј да а-уни́ште мéчката. На-тóа се-јавýве еди́н чувéк сус-еднó малéчко кýченце. Тóа чувéк óде уф-сéлто и пи́те дéка-е тóа уфчáр* [ВГ,Мир(273)]; ~ *един увчар гу викале Стујан, иде една ден пра селски поп и гу питал: оти ни уф един калиндар нема Св. Стујан. Поп – куту секуј поп му веле: Не знам оти нема Св. Стујан, ама ако сакиш, дај ми една офца, па да ти клам едно име што гу пише уф сите календаре* [ТГев(26)].

уфчáрче* n, dem – в. **уфчáр** ~ *иднувréме идн-уфчáрче си-и-пăсéло óфците пукрăj-инă-рéка. У-тá: рéкăта имáло инă-кăпи́на. Дóшло инувréме прилáдăл уфчáрчито* [ВКaj, Бош(325)]; ~ *истăрчувум прă тóă уфчáрчăто: "Ти ли-си тóă изгýбăњо?". О, о мájкăта. "Ас-сум", ви́кум. "Тăрчи, ричé, пу-мéне скóро, дă-и-стáсăме. Нă-фил'áн мéсто бíă, áку и стíгнăме árно, áку-нé, ки-устáнии* [ПДој,Пат(172)]; ~ *Лисúцта му-вéле: "Јáс мóжăм дă-сýдăм, áма дă-сă-удвíе ут-тíлут". И змíјăта сă-удвú. "А брé – вéле – сéга ýдри су-гáгăта!". Тáап то: су-гáгăта, уфчáрчито, ă-истăлчи, ă-утéпа змíјăта* [ВКaj, Бош(325)].

уфчéра adv 'денот што непосредно заминал' ~ *Зéме дéтто дă-гаизмíе чéикăта и тáа се-нăпăлни́ сус-злáто. Истýрве-гу злáтто уфкисéто и тýрве гă уф-пáзвăта. И-вíке: "Мáле, уфчéра прудадéх рúбичкăта, áма é што излезé утнăтре"* [ВК(281)].

уфчéрăшин adj 1. 'нешто од вчерашниот ден' ~ *нé-j уфчéрăшин (лéбо)* [ПК,2(30)]; 2. fig. 'млад' ~ *áдно уфчéрăшино дéте пá знáа уд-рéд; ~ нé си уфчéрашин, зăстрáм се* (= не си млад за да се однесуваш несериозно) [ПК,2(123)].

ух interj 'изразува чудење, изненаденост' ~ *"е́j-ли, о́на ли-ви́ка: въ́ртъ́м па́шка, се́чъ́м дъ́би́чка, пу́шчи-ли пи́ле". – "Ух, ло́ри будъ́ла́, ли-ре́кла те́та Вра́на, су-шо́, ло́ри, ќи-ти-се́че о́на дъ́би́чкъ́та? Не́ма ни-ра́ќе, не́ма ни-но́ши, ни-бъ́лти́а"* [ВВ,Крон(314)].

ухне pf 'испушти воздух на брзина, издивне' – се случува овчарот во лутина да ја удри овцата со стап и таа да падне, во тој случај овчарот ќе го фрли стапот на земја, три пати ќе *ухне* на раката зборувајќи: *"Не саках, не саках, не саках"* [ТГев(384)].

у́хо n 'дел од ралото, стои зад *палѝчникот*, ја обраќа земјата' [ПК,2 (123)]; и: **ушо** ~ *па́личник е́j ъ́ле́зн'о: де́л шо гъ́ се́че зе́мъ́та, уд го́ре пъ́ и́ма у́шо, то: а пра́въ́рнуве зе́мъ́та* [ПДој(121)]; в. **у(в)о**.

ухтар* m 'половник, направа како ведро, слу́жи за мерење жито и др.' ~ *вели на мајка му: "мале, ти са мол'а, иди на царју́т да му чинии от меника кланети, да ти даде ухтарју́т да мерим алтъ́ните, што сам добил аф чуздина!"* [V,РМ(48)]; ~ *стана сал царју́т, гу даде ухтарју́т на пепеларката и га вели: "мајку, пак скоро да ми гу докараш"* (донесеш, вратиш) [V,РМ(48)].

ухтикилъ́аф adj 'болен од туберкулоза' [ПДој(133)].

уце́т m 'киселина што се добива од овошни плодови (грозје, јаболка и сл.)' ~ *пу-ръ́чо́кут ќи-пуле́гнъ́т ма́лце. На́пкумта ќи-до́е пъ́ ќи-ужси́нъ́вът. Ики́индиа. Ќи-скъ́лкът* (погрешно пишува 'скъ́лкътъ́') *лу́к уф уце́т и ќи-ужси́нъ́т* [И,Гг(119)].

уцет правејне (в. **уце́т**) – откако ќе се *источи* (в. 'точи') виното тогаш една каца ќе се наполни со комиње и ќе се остави близу оганот комињето да *са запале;* за побрзо да *са запале,* кацата добро се покрива, *да са не витреје.* По неколку дена комињето ќе почне да мириса на винска киселина, така *запаленото* комиње се става во корито и се сипа чиста вода која веднаш станува оцет [ТГев(354)] – во контекстот прави впечаток редоследот на деловите на реченицата, имено меѓу глаголот и кратката зам. форма е вметната негацијата, што не е обично за стандардот: *да са не витреје.*

уцпре́ди adv 'напред, пред нешто' ~ *но́шкъ́ устъ́нъ́л, а́ма въ́лци ле́во-дéсно ви́jъ́т. И дéка дъ́-съ́-пи́кне? Иднъ́-вудини́ца рашу́къ́на имъ́ло и нъ́о́жца вре́ме съ́-пикну́ва у-тъ́ вудини́цта. Съ́-пикну́ва у-вудини́цъ́та зъ́д-вра́тъ́та уса́ди. И то́ да́улут шу-думба́ше си-гу-и́ма, уцпре́ди си-гу-зе́л* [ДК,Ран(142)].

учъ́л'а (са) impf 'се претставува'(?) ~ *ама Кулу́ф не́маши ке́ф, зашто от не́гу погол'а́м имъ́л покра́j не́гу. Фати́ха ло́лите да му пра́ват шакъ́ и да са учъ́л'ат на не́гу, а́ма то́j сѐ кахъ́рли́а* [V,МР, 10].

учарнет adj 'премачкан со црна боја' ~ *тjанака му вели: "што мишани виде на конаќут ми?" Он не можа да отговори, дjун'а гузели гу фати, гу изjади. Другиот син – така, и трите синови ги изjади. Тогас и он изл'азе учарнент от вунгли кату арапин* [V,МР,123] – во долновардарските говори големата носовка по правило се рефлектирала во **ъ́**, во контекстот има случај со **у**: **учарнент от вунгли** (од јаглен).

у́че impf 1. 'наобразува' ~ *то́: де́те съќа́ло дъ́-у́че. Мајка́-му гу-пуштува́ла нъ́-у́ка д-о́де. Е, де́к ќ-о́де? Гу-пушти́ли уф-не́куj буна́р де́тто.*

Има́ло до́л нӑро́т [ВКук,Пл(290)]; *~ не́кој-си гу-учи́л де́јту но́гу. Гу-учи́л де́јту но́гу, де́јту си-нӑучи́л ка-тре́ба, си-нӑучи́л но́гу. Ех, си-вӑрна́лу де́јту до́ма, а́ма гу-нӑјду́ва та́тку-му дӑнӑма́на* [ВЕв,Кор(303)]; 2. – **(сӑ)** *~ дојде́ вре́ме, роди́ла едно́ ло́мче и спрӑт ту́рскиј за́кон му турили и́мето Кулуф. И кога́ дојде́ де́тето на возрас пет или ше́с години гу пусна́ татко му на учи́лиштето да са учи кни́га* [V,PM,7]; *~ Та́му на пӗтју́т фарли́ Го́спот ка́мин от небе́ту, гу грӑ́мна сос ко́њут му наедно́, ги загуби́ от земјата. Това́ са и чу́ло по си́чката ца́рчина. Тогас бра́т му не́говите де́ца ги зема... ги пра́шташе на учи́лиштето да си уча́т* [V,PM(16)]; *~ ка́ ре́кла "Ох", изле́гӑл "Ох" и де́тто гу-јскӑра́л. Арно а́ма де́тто не́ н-у́чино. "Ас, ре́кӑл, ма́ле не́ с-нӑучи́х нӑ-зӑнӑӑт, о́ште ќи-с-у́чум"* [ВК,(291)]; *~ да гу пушташ на даскала да са учи псалтика, зашто, кату гласо што има, кога да е сос това глас он ке да ти храни* [V,PM,37]; 3. 'открива, осознава' *~ И му ви́ке мо́лта: "Ама што ху́бава при́кӑска ми-гувори́ш". Тугај де́тто кӑжа́: "Ка га-нӑјде́х та́а че́ша, зима́х дӑ га-изми́ули – нӑпӑлни́ се зла́то. И трӑгна́х нӑ-гурбе́т, за-да-у́чум све́тут* [ВКук,(284)]; *~ не́ шл'а́мки то́лко, сӑ-слу́ше дур во́нка, са́ке сӑ-у́чиш нӑ-ре́т* [ПК,2(140)]; *~ Да си умуа́ти за ублекло? Учејтисте ут цве́тиќте уф урма́нут как пура́стат ни́то са мӑ́чат, ни́то пре́дат* [MV,K(264)]; 4. 'советува' *~ ка́ си наближи́ Исус и кажа́ на ни́х, е́м ве́ли: Ми си да́л на ме́н сӗ́коа пуве́ла на не́бито и пу зе́лињата. Удејтисти ви́ки, и си прикажува́јти на сӑ́то и́нсан, и да и крӑ́стити на ни́х на Та́тко му и́мито; е́м да и у́чите на ни́х да си чу́ват* [MV,K(290)]; *~ ка́ ки си о́дите ви́ки, прикажува́јтести на сӑ́то инса́н, и да и крӑ́стите на ни́х, е́м да и у́чите на ни́х да си чу́ат и да чи́нат сити ти́и шо́ и пувел'а́х на ва́с. И е́то ја́с ки би́дам су ва́с* [MV,K(332)]; *~ карај ме, мамо, јучај ме] как да ја земам Лил'ана] Лил'ана једна на мајка] Лил'ана алтӑн дивојка!] – Карам те, сино, јучам те] мајкина јука не фашкиш] мајкина памет не слушиш!* [ТГев(211); *~ и така гу зема змиата, и отидоха двата на татка и, ама змиата на пӗтју́т човека го учаши: какоф да е нешту да му дават, да не земи* [V,PM,80]; 5. 'воспитува' *~ она́ја салови́ла ги на́расти близначи́нтата, дирви́шиног га плати́, и си оти́де салови́лата; дирви́шиног ги учи́ ха́рно близначи́нтата и ги гле́даши мо́шни ха́рно* [V,PM,7].

учен adj 1. 'тој што завршил високи учи́лишта, наобразован'; 2. 'навикнат на нешто' *~ пӗта́ра шу-ка́ра, ... би́ла учена ни́кој ме́чка. Се́ки де́н уде́ла па́спӑл лиже́ла о́клу ка́минут. Та́а ве́тка вудини́ца. Па́спӑл шу-шма́ло – лиже́ла та́* [ДК,Ран(142)].

учејне n'наобразба' – во оние семејства каде што не му се обраќа големо внимание на школувањето обично се зборува: *~ "Е, санкиј ки та правум даскал или поп па толко учејне. Малце, малце, кулку да знаши да зашарувиш"* [ТГев(131)]; и: **ученије** *~ тој гувидар имаши негово едно харно дјате лошни малку и гу пушташи аф скол'уто, да са учи книга и други умни работи. Ката ден дјатету отиваши, и се напрјат му отиваши ученијето* [V,PM,95].

ученик m 1.'тој што учи, што се образува кај учител'; 2. 'последовател, следбеник, подржувач' ~ *дуйдé Исус и застанá пу-срéде и вéле на-нíх: мúр на-вáс! и кá кáза вóа лакардúа, му-пуказá рăцúте му, рéбруто-му. И учéниците сазарадувáа кá вúдоа Гóспуда* [ВЕв, Кон(308)]; ~ *ричé Гóспот на нéгувúти ученúци: Вúи сте вúдело уф л'ýдити; не мóжи да са скрúи грáдут шо и узгóри уф планúна; нúто кандúлото, ка ки гу запáлат; такá и вáшо вúдел дă си сфéти при л'ýдито и да прислáват Тáтко вáш шо и на небúнити* [MV,K(310)] – во контекстот има пример како именка од ср. род множина прави со наставката **-ини**: *небúнити*; такви случаи констатиравме и на други места; ~ *И нóго рáно на тáа нидéл'а утúшле на гробот, ка угрија слăнцито, ем вел'áле мигу нúх: Кóј ќи ни тръкáли на нáс плóчата, оти беши голем ногó. И риче на них: Ним са плашите, удејтисте кажајте на Учениците и на Петро* [MV,K(255)] – во контекстот нема конгруенција меѓу атрибутот, што се јавува од м. род (*голем*), наспрема именката од женски (*плоча*): **ќи ни тръкáли на нáс плóчата, оти беши голем**.

учúлиште* n 'институција каде што учат, се образуваат деца' ~ *дойдé врéме, родúла еднó мóмче и спрăт тýрскиј зáкон му турили úмето Кулуф. И когá дойдé дéтето на возрас пет или шéс години гу пуснá татко му на учúлиштето* [V,PM(7)]; ~ *тој гувидар имаши негово едно харно дјате и гу пушташи аф скол'уто, ама училиштету беши на далеку мјасту. Един ден на пăтју гу стрјати царјут. Тојнака как гу виде, на царју му чини дури от земја поклон* [V,PM,95] – во југоисточните говори некои предлози ги среќаваме и во конструкции што се несоодветни за македонскиот стандард, во случајот **од** се јавува наместо 'до': **му чини дурн от земја поклон**; ~ *Тáму на пăтјут фарлú Гóспот кáмин от небéту, гу грăмна сос кóњут му наеднó, ги загубú от земјата. Товá са и чýло по сúчката цáрчина. Тогáс брáт му нéговите дéца ги зема... ги прáшташе на учúлиштето да си учáт* [V,PM(16)].

у́чин* adj 1.'тој што има наобразба' ~ *кá рéкла "Ох", излéгăл "Ох" и дéтто гу-јскăрáл. Арно áма дéтто нé н-у́чино. "Ас, рéкăл, мáле нé-снăучíх нă-зăнáат, óште ќи-с-у́чум"* [ВКук,Пл(291)]; ~ *ним сă прави будала, па да служиш служба! Да бише некуј црквин адет и учинте л'уѓе ки а служаа"* [ТГев(215)]; ~ *едно време имаши две братка. Единојут беши млогу богат, кăшти имаше кату царските конаци, пари и стока млогу, ама не беши мошне учен* [VPM,12]; ~ *Тój, кату ги úмаши децáта угáлина, му речé: "ади сúнку, вúа удéјти на дрýгата удајá при мájка ти". Они фатúха да плáчат. Тогáс кадúата му вéли: "áх чорбаџúи, ги нéмаш хáрно учéни тúа дéца, ти остраму́ват"* [V,PM,25] – во контекстот е запазена првичната форма од сложената гл. конструкција (*има, нема + гл. придавка)* кога придавката се сложува со предметот на кој се однесува: **ги нéмаш учéни тúа дéца** (м. 'ги немаш учено'); 2. 'запознат' ~ *и тјанака си разбудила, са џаскаши млогу за да си откини от негу, фатила да му са моли на царскиј син, да му таксува млогу работи. Но тојнака, кату беши*

учен от нејните братќа, никак не га пушташи [V,PM,52]; 3. 'свикнат на некои услови, на нешто' ~ *нăвичéрта нă-мăжу-му му вéле: "Сăкăм д-ă-зăкóлиш ·крáвăта. Ми сă-јаде ут-крава месо" – "Кăк, мăри жéно?" А-зăкóл'ва крáвăта. Вá чýпăта, учéна су-крáвăта, си-плăчéла.* [ДК,Палј(120)].

учину(в)а impf 'прави нешто да биде достапно' (во смисла отклучува) ~ *пóвели ва ѓавóлцка рăѓа да испáдни ут човéкут, зашто ѝма нóгу гудѝни шо гу грабнá на нéгу, и бéши варзáн су зинцѝри и су букáи, уф нóзите заклочéн, и а учинýаши букáити, си трăчкаши ут дјáвулут пу урмáнут* [MV,K(275)].

учи́сте pf 'ги отстрани нечистотиите' ~ *кóга ки-сă-ујáгне óфцăта, óна ки-зѝмă ки-гу-изблѝже јáгнето, ки гу-учѝсте и пóсле трéбă дă-гу-пудóји, значи дă-цѝце* [ПДој(156)]; ~ *утѝшила нă-шнă-плăнѝна, гóре. Е, тáму имáло ини-уфчáри, ини-кăлѝви. А уфчáрте, шу-óфците пăсéле, бѝле нóгу дилéку. У-кăлѝвите нимáло нѝкуј. И влéгла бáбăта, учистѝла, сè уридѝла* [ДК,Дур(146)].

учи́тел* m 'тој што ги учи и воспитува децата во училиштето' ~ *бахчеванцѝата му вéли: "ej ги ти, господáр мój, ги пýитам такá нá прóсти учѝтели да си наýчат мáлко, та сéтни да ги тýрја на рáбота"* [V,MP,149].

учкур (или: **вркузун**) m 'исплетена врвка со која се стегаат, врзуваат гаќите, панталоните' [ТГев(136)].

учкурлу́к –в. **учкур** m ~ *вăрзи-сј-о: учкурлýко* [ПК,2(123)].

учме́нин adj 'направено од јачмен' ~ *нéмум вѝдно ќи-знáа уд коо-врéме учмéнин лéп* [ПК,2(123)]; кај Саќов: **учуме́нин** [СКук(338)].

учмини́ште n ~ *ká-ќ-ижнѝјш учмéно, нѝ:фта-ј учмини́ште;... пу-нéкаа нидéл'а ко:-изóрме учмини́шттo* [ПК,2(123)].

учмино́ф adj – **в. учме́нин** ~ *учмино́во брáшно* [ПК,2(123)].

учобо́л' m 'болест на очите, прво се вцрвуваат, потоа србат и болат'. Народот наивно верувал дека болеста може да помине ако болниот ги мие очите со "лековита водица" пред да изгрее сонцето. Извори со таква водица имало во селата Ѓавато и во Бајалци, денеска, за жал, во Грција [ТГев(245)].

учуме́н m, bot., Hordeum 'житно растение, јачмен' – сп. дел од свадбениот церемонијал ~ *уф-нидéл'та сăбáалинта ќи-дóăт сфáтăве. Нивéстта ќи-ј-прăчéкă нă-врáтта, ќи-ј-прăсéе сфáтăфтто сус-учумéн, шиќéр и бубăќéрно сéме. Они нóсат нă-нивéстта цубé, кá:-ублéчăт* [ВГ,С (270)]; ~ *кăрмá нѝй му-вѝкăме тóй шо-дáвăме* на домашните животни; *дáл' кé: тó: мéл'ăно édро, уд-чинѝчка или уд-учумéн, или уд-чинѝца. Кăрмá ѝшите пу-нáшо; (зă) кăрмáта сă-зѝмă жѝто. Сă-нóсе нă-вудăнѝцă* [Доj,Ник(156)]; ~ *"Кýпи áдно кѝло учмен зă-прéсев". Прéсево сă-прáве ус-учмéн, сéмки уд-бубáјк, бăмбóни, нăýт и пáри, сѝтни динáрчита. Ус-тóо сă-прáве нивéстта кá а зѝме мóмчто уд-дома* [ПК,2(88)]; ~ *ká-ќ излéзăт уд-врáтта, нивéстта и зéто сă-прăсéват ус-прéсев. Прéсево-ј уднаýт, бубáјк сéме, учумéн и дрéбни пáри* [ПК,2(90)] – во контекстот има пример од синтагма во која именка се јавува како атрибут на друга именка без други граматички показатели: **бубáјк сéме** (наместо 'бубајкно семе').

Учуру́м top. 'место во Езерото (Дојранско) – бездна, таму се фрла **грип** (= вид рибарска мрежа)' [ПДој(135)].

ýчāне n 'следење на настава, односно совладување на одредено градиво' ~ *ви́кум: "Дā-ми-дунéсиш трí лúри пáри". Дунсé. Мóрум дā-и устáвум гáре. Ас трāгнáх. Ут-Пāтāрóс ду-Голāк óдум, и тиā, ká ки-музāслāбéе нā-чувéк свéсто, тúā гāрчките уфицéре, шо мā-кáра нāýчāне, сè-сā прāд-мéне, сè сā-прāд мéне* [ПДој,Пат(173)].

ȕдá m 'верско, свештено лице кај муслиманите' ~ *идну-дéн Нāстрāдúн ȕдá утúшāл кāj-кумшúāта дā-пусáка āрāниа зā-дā-испéре жéнā-му. И шчóм сфāрше рāбóта ки-му-ā-вāрне* [ДК,Деб(154)]; ~ *Нāстрāдúн ȕдá клáл у-āрāниāта идну-мāлéчко кóтле и зájно су-кóтлито му-ā-вāрнáл āрāниāта. Кóга вúшāл кумшúāта у-āрāниāта úма и мāлéчко кóтле, сā-зāчýди и му-рéкāл нā-ȕдáта: "Зāшчó е вó мāлéчко кóтле, бре ȕдá?"* [ДК,Деб(154)].

ȕдак* m 1. 'видан дел над огништето низ кој поминува чадот' ~ *видох на врāх киралпидите лāскаши едно нешту, и јазе кладох една скала, са укачих на киралпидите и најдох неколку каграгроша. На кāшшата ми на врāх ȕдакут беха чинили гаргите гн'азду* [V,PM,40]; ~ *га пита: "моли, таја удаја дали сега скору га чинихти?" И тјанака одговори: "сега скору га чинихми нова". Пак тојнака вели: "харна удаја, дивојку, имати, ама ȕдаку је мāра крив"* [V,PM,54]; 2. 'место каде што се разгорува оган, огниште' ~ *óјгино дéк гóре ȕдák сā-вúке* [ПДој(118)]; ~ *пóтпāл сā сíтни сāчкички* (прачки) *ки-нāрéјш уф-ȕдáко или пā уф-кýрсúшта и ки-ј-путпáлиш* [ПК,2(87)]; ~ *тéјко ки-саа-пустéл'ше пудлóшката* (кожа од овца се користи како постилка, врз неа да се седне, да се одмара) *ду-ȕдáко, тáм си-сéјше* [ПК,2(91)]; ~ *синȕúро шó-ј нāд-ȕдáко, дéк о-зāкáчувше гāрāнто ка си-вāрāше рāчóко* [ПК,2(31)]; ~ *нáшта, сáа ти вéл'ум уд-двóрут ká ки-флéјш – трéм. Тóлко íмше кулку чéргāта – сóфа, уд лéва стрáна. Уф дéснāта стрáна – удáта. Сáа – кýкта: на дéсно сóфа с ȕдák. Гóре нāврāс бинáта – двá диминíка. Дóлу – гувéата* [И,Гг(118)]; – ако некој за време на луштењето на класови од пченка најде некој *груздак* (клас од пченка) добар за *пукајне шапки* ќе го стори *вишало. Вишалата са убесуват над ȕдакот* (огништето) [ТГев(347)]; 3. 'семејство, дом, место за живеење' – на свадбата прв благословува кумот (со чаша в рака): ~ *"Дубре са субраше и дубре фтасаше! Госпуд ни пулаге, здраве ни даде, ил'ада утидеше, ил'ада и един дујдеше. На новјут гост Госпуд нова нафака* (среќа) *да му даде! Сус таква радуст Госпуд сите братја да и зарадуве, и дека треба да врне! Ваја гудина винчаше, Госпуд да пувеле уд гудина воја време мāшко дете да крстиме! Уȕакут да гу пудновиме"* [ТГев(185)]; – сп. примитивно лекување на болеста *дробни*: се истругува по малку тесто од ноќвите на три соседни куќи, т.е. од *три ȕдака*, се загрева и се обложува стомачето на детето [ТГев(129)]; 4. 'начин на кој се сеат лубеници и дињи' (се прават купчиња, купчиња обработена земја, на извесно растојание) тоа се вика "на ȕдаци", додека сите видови жито, сусамот, просото и памукот се сеат "на сачма" или "на сертме", со фрлање на семето [ТГев(132)]; ~ *нāсијāх два-трúјсе ȕдáка бустáн, ил' пā тúкви, ил' пā крáстуфци* [ПК,2(123)]; 5. изр.:

да ѝ са пите ӆакут (= да се почитува и уважува семејството, домаќинот) ~ *сус радус тимел' са удире, сус радост да са пукрије, сус радост оѓин да са навале! Да биде плāна песни и џумбуш да ѝ се пите ӆакут* [ТГев(296)]; со исто значење: **да ѝ се лаге ӆакут** ~ *Да биде плāна песни и џумбуш да ѝ се пите ӆакут, ӆакут да ѝ са лаге. Првна да се лаге!* [ТГев(296)]; **ӆакут да не ѝ са расипе** (= да се чува семејството, заедницата) [ТГев(296)]; клетва: **црно магаре на ӆак да ти рикне** (*црно магаре* – симбол за смртта; *ӆак* – симбол за дом) [ТГев(319)].

ӆа̄кла̄к m 'огниште' – в. **ӆа̄к** [ПДој(119)].

уш[1] adv 'божем' ~ *куту сурмāси чувéци, кāрáме дубíци н-áјн тāргóвиц, дујдéме тýка. Нā-трéно нé ни сā-дáвā пáри, трāгнáме пéшки, зā-тíй пáри ќ-óјме* (< *ќе одиме*) *нā-Сóфја. Кýкуш, вéл'ум, дéка-ј. Ас о-глéдум Кýкуш дéка-ј, áма пá пúтум, ýш нé знáм, де* [ПДој(172)];

уш[2] prаep 'од' (sic!) ~ *По-пāт'а змíјчāту кáзāлу нā-мāжé: "āку-ти-кáже мáјкā-ми шту-íскаш дā ти-дáм, тí хи-пóискај прāстјāн'ā". Гул'áмāтā змíјā ... му-гу-дáла и му-рекла́: "Уш* (не е: 'ут'?) *с'á нāтáтāк штā-рāзбíрāш изíкā нā-сíчки жуóтни"* [ВДр,ГБ(330)].

ушáф m 'варено овошје, компот' ~ *зíмита си-вáрме ушáф ут-шушéл'ки (сýј слúви, сýј јабýлки, па и сýј крýши)* [ПДој(134)]; [ПК,2(123)].

у́ше* n 1. 'надворешен дел на органот со кој се примаат звучни надразби' (деминутивната форма се обопштила и ја презела функцијата на основната 'ухо') ~ *извади от ушите ѝ ушниците, ги даде на оно дјате и му вели: "лудо јуначе, гледај харно да не ги запри мāжот ми!" Тогас тојнака вели на неа: "как ке да ги оставим на негу? Јазика сакам да му чинам марифет"* [V,PM,68]; ~ *и ка гу затфорí книгата, и му а дадé на измичíата, засидна́, и сúти шо бéа на сóбар óчите му имáле упýлени кāд нéгу. Да óн а фатí да вéли на ни́х: Шо сā сфарий писáнито на вá дéн шо слушáхти со у́шите вáши* [M,VK(291)]; ~ *утмáл сā-слéзе, ни́кој нé гу-зāпрéл. Оде тáмка, си-зéме óјгин, зāпáле кāндúлто, избāрше тúй кāрвишита, зéме, ги-сéче у́шите уд-лáмјāта, си-ј бýтне уф-џéбо и ни́кумā ни́шито* [ПДој,Ник(168)] – во контекстот предлогот **од** се јавува со посесивно значење, наместо 'на': **у́шите уд-ла́мјāта,** особеност што се третира за балканизам присутен во западното наречје; нашите долгогодишни истражувања потврдија дека предлогот **од** со споменатово значење се среќава и на југоисток; ~ *Като-дóшāл брáт-му, мóмата казáла: "Остави тýка кучúн'ата". Сéдне и-остáвил кучúн'ата. Она и-вāрзáла со-синџíре јáки, му-кладéле на-у́шите бубāк зада-нé му-се-слýша* [ВС,Град(295)] – прилогот **сéдне** (од текстот) 'после' на повеќе места го имаме запишано како: **сéтне**; сп. дел од свадбениот церемонијал: – кога младоженецот е дојден кај кумот да го кани за свадба овој благословува: *"Ка е арно Госпуд нека даде! Вија на миловалисте и дујделе да на канте да венчиме, Госпуд да ви даде длāг живот и кāсмет, арин век и на секуја педа пу ока бирúќет! Ваја радуст сите да ја дучекат: који је жинил па да жене; а који е винчал па да венче. Госпуд да ни живеје*

критеникут и новата критеника!" Потоа присутните ќе повикаат: *"Амин! Госпуд да пувеле така да биде! Уд твоја уста уф божји уши"* [ТГев(161)]; ~ *уфчáро рéкăл: "Нé íдулм áс, áрно си-пáсулм тýка óфци, ќи-т-дóм". "Ej уфчáр, тă-кáжулм нă-мíшо, ти-јзгрíзе ýште"* [ВКук,Ид(291)] – во контекстот има употреба на перфективен презент: *тă-кáжулм нă-мíшо, ти-јзгрíзе ýште;* **уши булејне** – ова болест ја лекуваат така што во болното уво ќе сипат *пејно масло* (осветено масло), други стават *слăза* од винова лоза (течност што капе од гранката кога се реже лозата) [ТГев(231)]. Поретко се слуша и основната форма **уво** – сп. суеверие: кога на некого му брмчи увото ќе праша: *"Које уво ли свире?"*; ако запрашаниот погоди тоа значи дека и двајцата се предмет на оговарање [ТГев(313)]; односно: **ухо** ~ *Тогáс купúла смóкви от нéгу, си насмéа и му вéли: "господúне, далú мóжиш да пóзнајш, што мараз íмам јáзе?" И тójнака и вéли: "да ти вíдам дивójку". И приближú при нéа, турí ухóто му аф лóмин курéм* (стомак) *отгóри* [V,PM(29)]; има и примери кога именката се јавува во м. род: **ухот** ~ *три дни ходиха двамината и најдоха на пътјут един човек, който найде на земјата една дупка и си кладе ухот на дупката, чуши у-дол земјата* [V,PM(44)]; 2. изр.: **нăчýрле ýште** (= се намести така за да слушне подобро) ~ *Ги-уднисéла пуд-ăднá гóрница сус-édри* (крупни) *гóрнички. И им-вéле: "Ас ки-сă-кáчулм нă-гóрницта, ки-трéсум гóрнички". И тăкá, сă-кăчúла нă-гóрницта и фăтúла дă-трéсе... ки-зăстáне и ки-ј нăчýрле ýште* [ВКук, П(287)]; **бубáјк дă-нéмиш уф-ýште?** (= да не си глув?) ~ *ти́ мăр бубáјк да-нéмши уф-ýште, дéсит пăти ти викнáх* [ПК,2(154)]; **уф уши ти туруве** – кога некој убаво свири се кажува: *"Бре што арно свире! Дури уф уши ти туруве"* [ТГев(323)]; **тој** (мажот) **нека носе сус кола, ако она** (жената) **ваќе низ иглини уши па ки са сврше** (= тешко на онаа куќа во која жената нема навика да штеди) [ТГев(269)]; **болʼката сус кола флеве** (доаѓа), **ама низ иглини уши излеве** (= не треба многу човек да се разболи, но за лекувањето треба повеќе мака и повеќе време) [ТГев(247)]; **низ иглини уши да гу вдениш** (= се кажува за човек што е многу слаб) [ТГев(247]; **нé си-вирýм нă ýште** (= толку сум изненаден што не знам дали може да биде вистина тоа што го слушам) ~ *слýшум, áма нé-си-вирýвулм нă-ýште, тóо шо-сă-гувóре нă-мóж дă-бúде* [ПК,2(180)]; **сториха ýшите** (= се наместија за да слушнат убаво) ~ *тогáс и тójнака сос голéм глáс фати да вéли: "море чорбаџúе, да ви кáжа еднá нóва рабóта, шо си научíх динéска!" И такá сíчките сториха ýшите си да чýјат* [V,PM(31)]; со блиско значење: **нăддáве ýши** (= се труди да слушне нешто од туѓиот разговор) ~ *нă-мójши лáф дă-си-нăпрáвиш, сè тýк нăддáве ýши;* види: **нăчýрли ýште** ~ *шóм ќи-дójде нéкуј, óн ќи-нăчýрле ýши* [ПК,2(186)]; **нé-ј зăдójн уф-ýште** (= се кажува кога се потенцира нечија снаодливост, проницливост) ~ *штáјш* (мислиш) *от óн нíшто нé знáа, нé-ј зăдójн уф-ýште* [ПК,2(180)]; **ýште му сапрăзúркат** (= се кажува за човек што е многу слаб) ~ *кумшíшта кá сé-ј чинúл, ýште му-сă-прăзúркаш,*

кýпӣ пра́се́нни [ПК,2(208)]; пожелување: **бре си́но, уд-тво́о ýста уф-бо́жи ýши** (= да се исполни кажаното) [ПК,2(205)]; Сп. топ. **Ушите** top. 'две чукарки поставени противположно меѓу кои поминува пат'. Се работи за географско име добиено според формите на ридот [ЛИ,Ми...(210)].

ýшинце* n, dem. – в. **ýше** ~ *нă-Бла́гувиц* (име на празник) *нă-мăле́чките мо́лички им-дýпат ýшичките, дă-им-кла́дат убе́чки. Нă-то́о де́н мо́мичките сă-зăýчува́т дă-ме́сат. Дуде́к ме́сат ма́јки́те им-со́л'ат ишке́р уф-те́стто. Пра́вăт бла́га пуга́ча* [ПК,2(23)].

ушници pl. 'обетки' ~ *сос таквиј и други лакардии богатскиј син и куумциовата жена си зал'убиха двата и, кату чиниха добар збор, за да си земат двата, тојнака рече на неа: "дај ми моја л'уба твоите ушници"* [V,PM,68]; ~ *Утрината тојнака, кога усăлна, киниса, утиде аф дјуќанот; дјатету отиде пак пот лагăлот, сос куумциовата жена са радуваши. Кога дојдоха трите дни, отиде на куумциовот дуган, ги зема ушниците, и лугу дослук фатили сос негу* [V,PM, (69)].

ушнýк m 'пријател' ~ *баагú вре́ме ушнýк сули ус н'óо, по́-а́рно уд-бра́те си-живе́јме* [ПДој(123)].

Ф

фа́брички* adj 'нешто направено во фабрика' ~ **чики́а** = *'мале́чук но́ш шо сӑ-утво́руве и за̣тво́руве, гӑ-и́ма и фа́брична и гӑ-пра́ват нужа́рто'* (мајстори што работат железарија) [ПК,2(130)].

фав prаер 'упатува на внатрешност' – в. **уф** ~ *наи́стина ти вре́ве, л'у́ ко́ј ни сӑ роди́ от о́да и от ду́х, не мо́же да фле́зе фав ца́рстото бо́жје; нува́ шту са́ е роди́ло от сна́га, то́ј е сна́га, пак нова́ шту са́ е роди́ло от ду́х, то́ј е ду́х* [ВДр,ТЕв(327)]; ~ *и напра́виха еле́нете хо́ру на-се́луту да-са-ве́сел'ат. И си́чките оти́доха на-хо́ро, и на́зи гі́здава́та мо́ма и т'а́ до́јде. И начеса́ пуду́ ті́хан в'а́тар, ју́ди са-свіха сас-в'а́тар. И са-евіи́ еди́н ч'ул'а́к сас си́ф ко́н, дојде́ фафхо́рото на-сре́де* [ВДр,ГБ(327)]; ~ *на пе́штере́та седе́ше ади́н змі́а, и от-се́лото л'оде́те го-вид'ова́ха, кога́ си-хо́д'аш'а фа́ф пе́штере́та. И кугá изл'а́ваша сас-о́ган, загъ́рм'аваш'а кату́ кугá фа́ти дӑш ле́тно вре́ме* [ВДр,ГБ(327)] – во контекстот е зарегистрирана појавата на несоодветна конгруенција, т.е рушењето на категоријата род: **седе́ше ади́н змі́а;** втората посебност има фонетски карактер: појава на обратна редукција (о < у) – **л'оде́те,** место 'л'удете', што се должи на неинтензивниот и близок изговор на неакцентираните 'о' и 'у'.

фајда́* f 1. 'камата од вложени пари' ~ *му вели́: "господи́не, ти са мо́л'а да ми дадеш де́сет хил'а́ди гро́ша, ча купі́х за бра́та ли еднӑ кӑшта... та се́тни да и́да на Ста́лібол на бра́та ли да зе́ма пари́те, да пла́тја кӑштата и тво́ите пари сос фајда́та"* [V,PM, 18]; ~ *От та́лука оти́де и на о́ниј негоф прија́тел папучи́а, му дадé десетја хил'ади што́ зема́ на за́ими му дадé и фајда́та*]V,PM(19)]; ~ *му гувóри Афе́ндот да му ричé: А ло́шо измеќа́р и тешкови́т, ли пузнајá ти на ме́н шо жни́јам дéка нé сијáх, и приберу́ам дéка нé сам дáл; требу́аши и ти да гу дáдиш на сарáфити мо́јто злáто; и кá ки дójдах јас ки си зéмах мо́јто су фáјда* [M,VK(271)] – во текстот има уште еден пример за нарушена конгруенција: именката е во машки а атрибутот во среден род – **му ричé: а ло́шо измеќа́р и тешкови́т**; 2. 'корист'~ *ák нéлиши фáјда нé гу бакáриш тóлко* [ТГев(312)];

[ПДој(116)]; ~ *шо́ фа́јда уд-ста́р чувéк, ни́кој н'оо-са́ке* [ПК,2(124)]; ~*Па шо фа́јда и́ма човéк, а́ку да пувéли са́ти л'у́ди, да ки загу́би нéгувата ду́ша? Или шо ки да́ди човéкут то́га алманéт за́рди ду́шата му? Оти кој ки ми чини ризил* [М,VK(284)]; 3. изр.: **нема фајда** (= нема спас) — што и да го снајде суеверниот човек, тој, верувајќи дека е *уд Госпут* сè поднесува стрпливо. И кога ќе умре човекот пак веруваат дека е *уд Госпут и дека му са свршени дните, дека му дошал час да умре. Море што ки ти чине икимиција* (лекар) *?! Кога се свршиле, не знам што да правиш нема фајда* [ТГев(312)]; ~ *и рӑчéл ца́ро: "Нéма фа́јда, ја́с то́лко во́јска истапа́х з-éдна шчéрка, да́ј ки-ви́дӑме пу-ба́би, пу-мя̆ги́и". Нéли тӑкви́ ста́ри жéни имáло, мя̆ги́и шо прави́ле* [ПДој(154)].

фак m 'направа за ловење животни и птици'~ *по́сле, викáл, дӑ-зна́т ти́й шо пра́вӑт мо́сто, дӑ-ти-курди́сӑт* (средат, наместат) *ӑдин фа́к ут-смо́ква, тӑ дӑ-тӑ-фа́тӑт, дӑ-ти-у́дрӑт ку́тéко, дӑ-ви́ји ка́ ки-ка́ји* [ПДој,Ник(166)]; ~ *пучнáл дӑ-гу-ру́ге: "И, и́-бре викáл, нé вé-ј стра́л, пра́вите мо́стуве дӑ-вӑрвӑт л'у́·то, а-ви́й курди́сувите фа́ци дӑ-ги-фа́штите!"* [ПДој,Ник(166)].

фалба f 1. 'позитивна, накитена приказна за нешто' ~ *Јанкула јаде ем пије, емо се фалба фалеше:] "Јас имам жена кметица, јас имам сијне* (синови) *арслајне"* [ТГев(54)]; ~ *кумицата, кату чу така от женáта му, поверува, ча млогу верна е. Тогас млогу фалби показал каде женáта му оно вечир, вечераха сос радос и заспаха* [V,PM,(69)]; 2. изр. **суви фалби** (= кога се редат нереални високи оценки) ~ *му риче: "И биз тебе може и биз чиницта може, ама биз мене на може. Кога ва жнијат биле, да не сум јас да ва праберум и да ва направам сноп – ништо не ки бише уд вас. Јас, па јас! Суви фалби уд вас!"* [ТГев(342)].

фале* impf 1. 'кога некој со голема почит зборува, односно нагласува нечии предности (вистински или измислени)' ~ *кату чу така ца́р-јут, мло́гу са разл'ути ама́ колáи нéмаши дé вечерот му вéли на нéгу: "é Кулу́ф, това́ вéчир са́кам и ја́зе да до́јдам да га ви́дам таја дивójка, што то́лку ми га фа́лиш"* [V,PM,10]; ~ *на то́а вре́ми сӑ варна́ле уфча́рити, и сла́виа и фа́лиа на Бо́га за сé шо а чу́ле и виде́ле, как и слушáле са́ми* [М,VK(306)]; ~ *фа́л'ме у́сто от ки-т- рӑсчéкнум* (раскинам) – се однесува на човек кој постојано се фали [ПК,2(209)]; ~ *кату видоха така неговата дружина, сакаха кожата да ја откупјат от негу, му даваха пари без број и гу фалеха млогу, ча отепа фил'у* [V,PM,41]; 2. – **(се)** ~ *еден ден са субрале сите жита, малце да са пуразгуворат. И дудека са фала́ја сите заедно, чунки биз них не може ништо да биде, и да не са они трабувише сӑт свет корајна да јаде* [ТГев(342)]; ~ *о́ште нé зна́а ка́ ќé-ј, шо́ ќé-ј рӑбо́тта, сӑ-фа́ле кут де-ј гуто́во* [ПК,2(181)]; ~ *ни́м сӑ-фа́ли о́т си ва́адан а́рӑн, ту́ки ми́сли шо мо́же да-т-сӑ-дéсе у́тре; нé ви́ки ка́ сум, ту́к ка́к ќи-би́дум* [ПК,2(180)] – во контекстот е присутен лексичкиот архаизам: гл. **сӑ-дéсе** 'се случи' – сп. во срп. јазик; ~ *првно зафати чиницта (кара башак) да са фале, вил'аќи: "Мене сите ма палат. Ма јаде и крал' и сирумах"* [ТГев(342)];

~ Јанкула јаде ем пије, емо се фалба фалеше:] "Јас имам жена клетица, јас имам сијне арслајне" [ТГев(54)]; *~ што си толко, малој моме] што си толко нал'утена] нал'утена те скусена?!] Как да не сум, лудо младо] как да не сум нал'утена?!] дека јодиш сѐ се фалиш:] једна имум за л'убејне] друга имум за глидајне* [ТГев(196)]; 3. 'се заканува' *~ "Е пă, зна́иш ка́ко – ричѐ – пă дру́гите жѐни пучна́а дă-ми-се-фа́л'ăт а́ко не́-и уни́штăм дичи́јнăта ќи-ми-уни́штăт о́ни нă-ме́не, и ја́с зă-па́ри си-излăжа́х, дичи́јнăта ги-зе́х и-фăрли́х пу-Ва́р-дăр* [ВЕв,Кр(303)].

фа̨л'о́те (сă) impf 'работите ги претставува во светлина што нему му одговара' *~ не́каа рӑбо́та те́шко а би́ве, а о́н ви́ке: гуто́во-ј; сă-фăл'о́те* [ПК,2(190)].

Фанија – женско лично име запишано во Гевгелиско [ТГев(114)].

фап! interj 'укажува на отсечна и брза реакција по некој настан' *~ и ви́ја си-извăди́ле шăмичи́јнăта, им-дујде́ла кăрфта дă-ă-позна́ăт о́ти им е ма́јка, и извăди́ле шăмичи́јнăта, ă-избриша́ле, ă-бăкна́ле. И ви́ја стража́рите "фап"! "Зăшто́ ви́ја не-ă-пл'ујну́вăте?"* [ВЕв,Кр(302)].

фара f 'лажна вера' – народот знае дека постојат различни вери, но верува дека неговата е најдобра, тоа го тврдат православните за христијанската вера, муслиманот кажува дека само со неговата вера човек може да се спаси, Евреинот зборува дека неговата вера е најстара и дека е корен на сите вери. За Циганите се кажува дека тие и немаат вера, туку дека имаат **фара**, затоа за некој што многу лаже се вели дека има: **ѓупска фара** (циганска вера) [ТГев(314)].

фарик adj 'незадоволен' *~ брат му фати да му са моли: "аман брате ми хождаш аф гората! Господ даде на нас, седни и тинака тука да идеш!" Пак тојнака: "не седам, ќи ида аф гората. Нека ме јадат мечките, ча фарик си чиних от животат ми!"* [V,PM,83]; *~ пак јазе, дали немам кăсмет, не знам, каква работа да фатја, не и кабил да добиа. Затова му рекох на брата ми, ча фарик са чиних* [V,PM,83].

Фаршија ж. лич. име забележано во Гевгелиско, – во минатото во с. *Бугројца* некоја жена *Фаршија* селаните ја обвинувале дека прави магии, дека е вештерка, Таневиќ запишал како некој ѝ рекол: "*Знам оти си маѓесница, ама ако та видул да флезиш уф мој двор, знај оти сус тријон ќи та закол'ум*" – ова е указание колку зло може да донесе една заблуда и празноверие, особено ако е колективно [ТГев (67)].

фасул m, bot. 'зрнесто растение во мешунки, од него се вари јадење' *~ И чул'а́ќа са-пригото́вил за-умира́чќа. Ка́зăл-хи да-утре́би жи́-ту, да-умéси хл'а́п и да-сфа́ри фắсу́л за-пре́кăда. Си́чку било́ гуто́у и то́ј утиша́л* [ВДр,ГБ(331)]; *~ ба́клăта кут-фắсу́л'-ej, са́мо по́-гуле́ма, сă-ва́ре кут-бурни́а, ка́-ј мла́да зиле́на и-е́ј-ко́рта, се́тне ка́-ќ-устăре́е сă-ва́рăт са́мо зăрна́та* [ПК,2(22)]; *~ ва́а гуди́на по́зин ме́-ј фắсу́л'о* (т.е. се развива со задоцнување – на другите места (ниви) е веќе здрел) [ПК.2(87)]; и: **фắсул'** *~ Ва́риа фă-су́л' су-ме́су, па ќи-му-да́диа та́м нă-свăдба́рите да-ја́дăт* [ВЕв,Кор (307)].

фат m 'стомашна болест' – на болниот му се чини дека ќе *му утежне*

мех-(от), и како да има камења во стомакот; народот мисли дека се добива ако болниот јаде врук̀ леб и ведаш потоа пие ладна вода [ТГев(242)].

фа́те* pf 1. 'зграпчи' ~ *завáр'уват го там вечерта харамијте, разбојниците, заварват го там. "Е-ех, казва, кој ни е зел парите!" И фатат, фкарват го вăв стајата, направ'ат го на четири парчá. Ej тăj! Раскăрвават ги, там адăн черéк, там друк черéк* [ВДр,Кал(334)]; уште еден случај на употреба на презент од перфективни глаголи: *и фатат, фкарват го вăв стајата, направ'ат го на четири парчá;* ~ *трúти сéстри стójат и се чýдат, шó да-чúнат, кáк да го-фáт'ат нахармúјто. Најгул'áмата уд-нúх вéли: "Já вó вéчăр ќе-сéдна да-брáна дуќáнăт, а пăк-ви сидн'ájти уср'ăт у-тéјко и рăстăжájти-го"* [ВЛаг,Aj (338)]; ~ *лóлчи, зéр ду-тýк ми-си, áк тă-фáтум ќи-т-ýдрум ќутéко, ду-гýшта ми-дујдé* [ПК,2(160)]; 2. 'допре' ~ *дујдéа кри нéго тúи слéпити, и вéли на нúх Исус: Верýвати, дáли мóжам да ви лекýвам? Вéл'ат на нéгу: Истúна Гóсподи лóжиш. Тóга му фáти óчите на нúх ели рéкал: Катý кáк си верувáхти, нéка сă чúни на вáс* [М,VK(266)]; 3. 'ангажира' ~ *óн ин кажáл: "Сjáки-пýштате édан прóсик да-сáке ут-камúла пастăрлá. Знáчи, кој ки-дáде пастăрмá уф-нéго-j сúчко, и камúлта, и пáрте". И напрáвúли тáкá, фатúли адúн прóсик* [ВДој,Н (280)]; ~ *му рече: "царју, јазе мога да ти чинам да паднат роговиту, алма ако ми даваш за жена твојта мома". Тогас тој му вели на царјут: "царју, јазе сега ки ида да чинам хазăр л'аков и после от три дни ке да дојда да си фатја да ти излекувам"* [V,PM,35]; *чýха такá от тáтко им, и троúцата снăлзнáха рăка и излéзоха от тáтковата му кăшта, киníсаха и троúцата да тéрат кăсмéт. Нај-гол'áмојут на еднó село си фáти гувидáр, да пасé сéлските гувéди* [V,PM(20)] – специфичност за југоисточните говори е дека именките од ср. род се јавуваат во мн. со наставката **-и**: *да пасé сéлските гувéди;* не е исклучено дека овде се работи за позајмување на туѓ образец; ~ *му дадóха úзин да фáти кăшта. Така Кулýф отúде, фáти друга кăшта, земá жената му, седнá* [V, PM(12)]; ~ *"Сега ке да се раздел'ме:[јас ке јодам бре нивесто[в силна војска мускувија". "Ej спајија, млад спајија[бидел'* (замена) *фати ти ним јоди"* [ТГев(334)]; 4. 'улови (риби, животни)' ~ *úлпше адná дувúца сусаднó мăшко дéте. Нúшто зéнеет не фáти – сáмо рибáр. Кýпи-му мájка-му трú вăдици. Тó утúде нă-рéкăта рúба дă-лóве. Фáти-си адná рúбичка* [ВКук(280)]; ~ *и угворú Сúмон, да рéкал на нéгу: Пувéлин, сăта нóка си умурúхми, да нúшто не фатúхми; úлим за твóа пувéла да а фăрлам грúпут* (мрежата) [MV,K(272)]; ~ *сăбáлинта фăтúх áдна кăдăнкичка* (мала птица, жолтеникава), *нă-мóјше дăлéте* [ПК,2(63)]; ~ *ej, бре рибо мрена рибо] мер не-ќ-с-јодам јас ду дома] да те кажам, мрена рибо] на мајка ми, на татко ми] да исплетат, мрена рибо] да исплетат тенка мрежа] да ки дојме – да те фатме* [ТГев(16)]; ~ *причекá гу-мájкą-му рáдосно; пúта-гу: "Штó излувú сúнко?" Дéтто кажá: "Рúбичка фатúх, скăпо га-прудадéх"* [ВКук(281)]; ~ *Сă-вăрнáла лисúцта и вăлко ки-j рéче: "А мурú кýма*

лúсо, уддéка úмиш тóлко рúби?" "Мú си-фăтúх, кýмчо вăлчо!" "Е, кá си-фăтú, мурú кýмо лúсо?" "Си-вăрсáх нă-пáшкăта ăднá лéјка, влизéх уф-рéкăта" [ВКук(286)]; 5. 'стекна' ~ *тогас синот му сóс млóгу жал остана расчýден, и сичката му кăшта си облечúха на чéрни дрéхи, фати синóт му, сóс млóгу слава и чéст гу зарă татко му. Сетни ут мăра врéме фатú тójнака едни побрáтими* [V,PM,7]; 6. 'извлече на брегот од реката нешто' ~ *и кóа бáбăта видéла тóлку пáри, зéва иднó кóши, и-бăпнýва дичúјнăта нăтре, и-фăрл'ýва у-Вáрдăр. И зé вóдăта нăдóлу. Ама и-фáтил нéкуј рúбăр* [ВЕв,Кр(302)]; 7. 'зароби' ~ *пругувурú тăкá аднó дéте: "Ас, рăчé, ки-вă-искáрум* (извадам) *ут Сóлăн". Е, е, árно, зăмáме рýбите, нáште рýби, цивúлните, и тóă, дéте дујдé уд-вéчăрта. "Ут-Сóлăн ки излéзме нăвóнка, вúке, удéјте дудéк к-ójте, сáмо зăрýбите дă-нé вă-фáтăт"* [ПДој,Пат (172)]; ~ *Гóце Дéлчуф вúкăше: "Мăкидóнија нáша кé-ј". Дă нé о-издáдăа, óн нé умúрше. Нă-мóжăа до:-утéпăт нă-нéго. Шéтише пу-Тýрците, нé о-фăтúа* [ВКук,Мал(290)] – во контекстот се среќава проширена употреба на предлогот **на** во состав на директниот предмет: **нă-мóжăа до:-**(< да го) **утéпăт нă-нéго** – во Историската граматика од Конески ова се третира за влијание од ароманските говори; ~ *тúе сéа шо бéа тáлу уф-сéлăто, шо и фăтúја пе-чéс дýши и-субráа. Жéнте су-кăндúл'ките свéтăт (кăндúл'ки = ламби). Они су-шитúкуви тăкá и-измучкáа тúе, и-утипáа* [ВЕв(299)]; ~ *се-нăуружáа нéкуј шéисет дýши и му-дăдéа пýшки дă-се-брáнăт áко дójде Вăндо, óти óни ут-сéлăто бéа кăту издájници. Се-свăлúја дóле и утидúја гу-фăтúја Дúме Тáпувут*]ВЕв(299)]; 8. 'почна' ~ *му вéли: "а брé сúнку... сегá ти порăчувам: ету тóлко пари ти остáвам,... áлиа да си отвóрши óчите,... зашто... аку фáтиш, синку, сос пиáнсфо... та сетни не ти чáка друго, сáмо... да фăрлиш еднó вăжи да си обéсиш"* [V,PM(7)]; ~ *едúн лăш и жéна нимáле дéца "Бóже, бóже, вил'áле, врáк чéдо да-úмум, чéдо да вúдум". Гóспут и прăслушáл и рéкăл: "Дúл'ми сáкте"... Му-дáл. Тóа дéтто, шо сă-рудúло, фăтúло живúни да-јáде* [ВГев,М(268)]; ~ *"А дă дéгме, сéстричко", ричéл брáтут. "Дă-зéмиш стóмната и чéшил'ут и брúчут – тúă три шéăве". И – кинисáле да бéгăт. Фăтúла дă-и-прăфтáсăве тáа, мóмта шо јáде* [ВГев,М(269)]; ~ *мистéки-се ут-студинúлто (имáло сúл'ăн вéтăр), нúкуј кáмăн сăистăркáл'ăве; скукнáл зáјац, óн гулагáл мýле и-фатúл дă-вúке пу-нéго* [ВГев,Гав(274)]; ~ *кул Питрóвдин, кул Свúт–Илúа, тугáј ки-фáтат тúă крéчуфто (**жужален** во западните говори) дă-прáвăт, дă-крéчат, жéже-пéче, жéже-пéче. Е тугáј лéп сă-пéче* [ПК,2(174)]; 9. 'се прими, почна да вегетира (за новозасадено дрво)' ~ *д'ăтитo óмос зада-н'ă забáви, цáл óр'ăх му-го-бýтна на-газóт. Тó óр'ăхот фáти. Н'úкна и му-изл'ázи ут-грăбóт-му* [ВБог, Бал(344)]; 10. 'прибере' ~ *самовúлата сегá, за да са причýи на цáрјут, отúде и му вéли: "цáрју, ти са мóл'а да ми дáдиш вáшто кúло да мéрими алтăните, што земáхми от лóзјата хák сóс мój брáт Панóл". И цáрјут са почýди, от дéка тóлку алтăни фати* [V,PM, 140]; – во случајот што следува

станува збор за "фаќање" на вода: **шту́бăл** *сă-ви́ке и́звуро а́к сă фа́те уф не́ко: дăрво издăлбăно, дă-сă-бу́тне и ут ту́ка дă-те́че* [ПДој (129)]; 11. 'се управи' ~ *ги-испра́шчăт. Се́га, дă-ре́чăме, не́куј фăти́л нăкӑде Ско́пе, не́куј фăти́л нăкӑде Бугáрја, дă печáле пăри́* [ПДој(146)]; 12. 'замине' ~ *и вăрвул низ а́дни дăрва пу-бăи́ро, си-вéл'ул: "Ки-те́рум дă-прăнушту́вум ве́чăр". Сáм га́:ре устăна́х, самá̆к, де́к ки-фа́тул, е́j-гиди ма́ле. Мина́ но́го вре́ме, ма́лко вре́ме, ас-ку́л-си сè сáм* [ПДој,Пат(173)]; 13. – **(сă)** 'се здружи' ~ *уддé, уддé, зă-то́о скапăнти́а* (бедник) *сă-фăти́, дă-сă-мӑчиш це́л живо́т* [ПК,2(102)]; 14. изр.: **го́:рта а-фати́** (= побегна, замина некаде, не остави ниту трага) [ПК,2(157)]; **фа́т-сj-оо пӑто** (= порака до некого дека треба да си оди) ~ *гле́јш сă-смрăчи́, фа́ш-сооп̆ӑшо* [ПК,2(209)]; **кри́ви пӑтишта фа́ти** (= се кажува кога некој не ги почитува општествените норми) [ПК,2(170)]; **дă-сă-фа́те** (= да се потсири млекото, да стане сирење) ~ *кóга сă-измӑлзе, кӑде на́с ту́ка, сă-исце́дуве, и по́сле, кóга е о́шите то́пло, сă-туру́вă си́-ришите и сă-туру́вă нă-то́пло ме́сто дă-сă-фа́те, му-ви́кӑме ни́ă* [ПДој (156)]; **сă-фа́тӑл нă-рабо́та** (= добил ангажман некаде, се вработил) [ДК,Ран(106)]; **ме́-j фати́л јăвӑшлӑк** (= немам волја за работа, сум станал мрза) ~ *ка́ ме́-j фăти́л а́јн јăвӑшлӑк, а́ма не́-j нă-а́рно* [ПК,2 (56)]; **фати корӑн то тамка** (= кога некој некаде ќе фати позиции, односно ќе се ситуира) ...; **фати́ха на пе́за да гу зе́ват** (= почнаа да го исмеваат) ~ *така́ кату чу́ха свјатот за кăрпа́чинот, фати́ха на пе́за да гу зе́ват: "то́j л'а́п не́ла да ја́ди, а́ма кӑшта са́ка да ку́пи"* [V,PM,18]; **скӑпо ќи-му-сă-фа́те** (= за грешката ќе мора да поднесе соодветни консеквенции) ~ *не́каа мо́ма сă-прăшита́ла по́вќе, ама скӑпо ќа:* (< ќе ја)*-фа́те* [ПК,2(195)]; **о-фăти́л сјурме́к** (= добил пролив) ~ *де́ца ка́ ге́-j* (со асимилација и контракција < 'ги е') *фăти́л а́јн* (еден) *сјурме́к, нă-ло́жăт дă-с-испра́вăт* [ПК,2(103)]; **о́мӑла гу-фă-ти́ло** (= добил несвестица) ~ *уд-рӑбо́та о́мӑла гу-фӑти́ло* [ПК,2(82)]; **ја сам фатил** (= сум имал блиски односи) ~ *му вели: "е море господари, де она е била кахпеа! Играј с секаков човек. Ету јазе хем ја фатих и едну лишјан зелах от неа, ако не верувати"* [V,PM,165]; ~ *го изважда нос ѓавол от сандăко хем го пита: "е! Стори подна работа?" И он ја одговори да ја вели: "е море бабо, де она е била халис кахпе! Хем ја сам фатил, и ету ми даде и една чевре, што си благодара от мене"* [V,PM,165] – во контекстот има посебност во линеаризацијата: глаголот и зам. форма се одделени со помошниот глагол: *хем ја сам фатил;* **биз рӑка фатено** (= она што не е користено, што е ново) ~ *и пак, што шла на зелјата дăрва, кăтки цвете и друго нешто, да га извади на едно кадро и да го избери аф орјахо нетри!* [V,PM(88)]; **ка се-j-фатил алис просик зă-стап:** 1.'кога некој, настојчиво, по секоја цена сака да биде онака како што замислил, и при тоа не се сообразува со другите'; 2. 'непримерно доближување до посилниот, со одредени намери' [ПК,2(169)]; **не знӑе де́ка дă-фа́те** (= кога човек не гледа решение за некој проблем) ~ *и во́ сă-пушчи́л дă-сă-фа́те, ка́-сă-буца́ле, и а́ зă-бе́лту, дă-зă-цӑрнуту. Зато́ о́шче*

по́до́лу утíшăл. Сéде нă-ăнă-плă-ни́нка и сă-чу́де шó дă-пра́ве, незнăе дéкă дă-фа́те [ВВод,Крон(312)]; *~ ох, милна мале, милна мале!] на кого ме устави, милна мале?] дали ме пурасна и суриди] па си риче стиге гајри?!] моји друшки сус мајка, сус татко] или јазе што да правум?] биз мајка дек да јодам] дек да јодам дек да фатам?!* [ТГев(265)]; **дослук фатили** (= се спријателиле) *~ Утрината тојнака, кога усăмна, киниса, утиде аф дјуќанот; дјатету ѳтиде пак по лагăмот, сос кумциовата жена са радуваши. Кога дојдоха трите дни, отиде на кумциовот дуган, ги зема уши̇ците, и млогу дослук фатили сос негу* [V,PM,(69)]; **клетва да го фате** (= лошото пожелување, клетвата, да се реализира – народот верува дека тој што го проколнале родителите нема да помине добро, дури се верува дека, ако него (проколнатиот), **не го фати клетвата,** таа ќе ги стигне неговите деца или внуците, или било кој од неговите мили, па макар тоа да се случи **и уф дивето кулено** (во деветото поколение) [ТГев(308)]; **нé о-фạ ти́ло сǫн** (= не можел да заспие) *~ видéл дéка сватéе уф-нéко: кăшча свити́ло, фл'ăзéл уф-двóро и чукнáл нạ-врáтта. Оти сéлцка кăшча, сирумáшка, уф-еднá удạjá сúте спијáле и тó: л'ạгнáл прạ-ни́х. Алма нé о-фạти́ло сóн* [ВДој(277)]; исто: **сăн н'ă-гу-фати** *~ вéч'ер дójдоха пч'é-л'ите: идна јáсла прáзна, капúстрата тáмо, пч'éлата а-н'éма. Нó вéч'ер лéгна да спú и сăн н'ă-гу-фáти ѕаш'ó загубú пч'éлата* [ВБог,Бал (344)]; има и обратни случаи (кога настанот се потврдува, се разбира без негација): **ги фати тешок сон** (= заспаа на брзина, со длабок сон) *~ тојнака ловјаши* (погледнуваше скришно), *дека ки легнат: виде ги, зашто легнаха нетри аф една кулиба, и от млогу пиени ги фати тешок сон* [V,PM(94)] – во контекстот има пример кога обезвучената согласка добиена како резултат на едначење по звучност (сп. 'тешка') се зачувала и кога не постојат споменативе услови: *тешок сон;* **а-фати́ дрáмка** (= се успа) *~ навечерóт најгул'áмата сéстра сидна́ узáт у-палхúрăт да-брáни. Около полýнош а-фати́ др'ăмка и заспá. Али Гóспот дадé, да-онó вéчăр нидójдоха хармúјто* [ВЛаг,Aj(338)] – во контекстот среќаваме уште еден пример за употребата на адверсативниот сврзник *али;* **ниа не можими да си фатими с него** (= не можеме да се споредиме, да влеземе во натпревар со него, со неговата сила); исто: **нă-мóжме дă-му-сă-фáтме нă-мáлќут прăс нă-нéго** (= тој е многу повисоко поставен од нас) [ПК,2(72)]; *~ тогас чилиби Теодорак му вели: "јазе, дјадо, сакам твојта мома да ја везма за мене". Кехајата отговори: "сакин, чилибиа, това лаф ошти еднош да ми го не речеш! Хич мојта мома за тебе е, или јаз перл'ага с тебе да си фатим на што, Боже?"* [V,PM,164[; *~ вели на царју: "тате сакам ету на онова цар момата му да ми земаш!" А царју му вели: "сакин, сину, ниа не можими да си фатими с него; он је голем цар"* [V,PM,157]; [V,PM,93]; **дéф фăти́ (сă-чинá)** (= отиде некаде, се изгуби без трага) *~ такá адúн уд-нáшто сéло нạпрăвú гулéми пéзи и дéф фăти́ нă-нéгде, нúкуј нé-знáа дéка-ј* [ПК,2(159)]; **зéнеет не фáти** (= не го научи занајатот) *~ úлше аднá дувúца сус-аднó мăшко дéте. Тáа*

гу-учи́ зе́неет. Ни́што зе́неет не фáти – са́мо рибáр [ВКук(280)]; **фа̏ти́л да̏-кра̏́чке** (= почнал да негодува, да возразува) ~ *Е, кандúсува̏т, о́да̏т. Та́куто фа̏ти́л да̏-кра̏́чке. "Ка́к да:-да́м мо́јта мо́ма на-тъ̀рго́ва̏ц, ко: ни́:-сме сјурмáси, ду́р не́ ли́че"* [ВД,Д(277)]; **изи́ко ми-съ̀-фъ̀ти́** (= онемев од страв) ~ *с-уплъ̀ши́х, изи́ко ми-съ̀-фъ̀ти́, лáф не́ къ̀жáх* [ПК,2(166)]; **изи́кут да ти са фате!** – клетва (= да не можеш да зборуваш) [ТГев (320)]; **дъ̀-гу-фанъ̀т зъ̀-къ̀бъ̀ат** (= да го обвинат) ~ *ка́ути́ди во́ зе́ гла́ви, изи́ци и му-но́си. "А-бе́, ка́ ти ричé јáс?" Они са́къ̀т дъ̀-гу-фа́нъ̀т зъ̀-къ̀бъ̀а́т, къ̀бъ̀тли́ја. "Ка́ ти ричéј, јáс: на́јдо́бру ме́су. Ти́ ми-зе́л си гла́ви и изи́ци". "Ут изи́кут, ви́ка, по́а́рну и ут гла́вата ни́што не́ма"* [ВЕв,Кор(304)]; **фа́ти да̏ш** (= заврна силен дожд) ~ *на пе́штере́та седе́ше ади́н змúја, и от-се́лото л'оде́те говид'ова́ха, кога́ си-хо́д'аш'а фáф пе́штере́та. И кугá изл'áваша сасо́ган, загъ̀рм'аваш'а кату́ кугá фáти да̏ш ле́тно вре́ме* [ВДр,ГБ(327)]; ~ *и́маш'а ади́н ч'оба́нин от-С'а́рцкуто по́ле, од ади́н Ч'офли́к. И та́м накра́ј поле́то на-една́ ба́рчи́на, като́ си-пас'е́ше бра́вите, и са-неб'е́то зао́блачи за-да-фáти да̏ш* [ВДр,ГБ (332)]; или: **ма-фати да̏ж'ц'у** (= ме наврна) ~ *се́тн'и ги пусти́х уло́иту на-пла́днина, фати́х се́тн'и бразна́х ура́нуту, зашю́ ма-бíши'и и стра́х да-ни-да̏ж'ц* (не: *да̏ж'ц'и?), па́к ура́х, се́тни умъ̀ра́кна́ и трагна́х да-си-дохо́ж'ц'ам ду́р до-до́ма. До́ма ма-фати́ да̏ж'ц'у* [ВБог,Нег (339)]; ~ *утрината стана сиромахат от сонот, са уми лицето, са прикъ̀рсти и киниса да си иди. На пъ̀тју гу и фатил един страшин да̏ш, един страшин облак* [V,РМ,93]; ~ *фъ̀ртýна съ̀-ви́ке по́вичке до́ш и ве́тъ̀р ка́ ки фа́те* [ПДој(129)]; **фати лош ветъ̀р** (= дувна силен ветар) ~ *и на еди́н богáз не́три фати ло́ш ве́тъ̀р, море́ту са разл'ути, тамо он фати да са мо́ли на Бо́га за да гу куртулиса от о́нџ бед* [V,МР(14)]; **ка́ ќи-фа́те дъ̀-ла́фе, дъ̀ не́ му съ̀-удде́лиш уд-ла́фо** (= се кажува кога собеседникот зборува убаво и мило) [ПК,2(67)]; **му-съ̀-фъ̀ти́ гло́со** (се кажува за оној што е зарипнат; со односно значење и: **зъ̀гръ̀здъ̀ве́јн**, односно **гъ̀рле́син** [ПК,2(37)]; **гъ̀би ќи-фатат да-тирастат** (= се кажува за оној што е многу нечист) ~ *шó о́јш тъ̀ко́ф скъ̀рнил'а́ф, гъ̀би ќи-фа́тъ̀т дъ̀-тирáстъ̀т пу-те́бе* [ПК,2(103]; **лек да се фате** (= лекарството да му помогне на болниот); сп. суеверие: ~ во село *Бугројца*, над самата црква има рид што се вика *Пубијин камин* (на тоа место има камен висок околу 2 метра, во обем колку еден човек, "никнува" од земја како да е закопан). Преданието кажува дека на тоа место имало некогаш манастир што се викал *Св. Тодур*. Манастирот е срушен кој знае кога и останало само преданието и тој камен. Навечер, спроти празникот овде доаѓаат жени што не можат да родат, три пати ќе завртат околу *Пубијин камин* со надеж дека ако врз себе "имаат некаква магија" ќе ја снема и ќе можат да раѓаат. По стариот обичај секоја жена ќе остави пари покрај каменот "*лек да се фате*" [ТГев(44)]; – *ако не са фате лек* од лековите што домашните ги знајат, тогаш се распрашуваат кај оние што лежале од истата болест, а ако и тоа не помогне тогаш одат кај Циганката (вражалка) да им

враче [ТГев(284]; **фати кусур** (= се навреди, се налути) ~ *ќи-ти-кáжули, áла дă нé ли-фáтиш кусýр* [ПК,2 (62)]; **басрет да им са фате** (= да бидат попречени во лошата намера) – кога тргнуваат на пат ќе се прекрстат трипати и вака ќе му се помолат на Бога: ~ *"Госпуди Боже и Свити Дилитрије, на душлајне басрет да им са фате, да не ма видат, да не ма чујат, крај них ка ки пуминули, калан и дрво да са чинат, сус раат да пуминум"* [ТГев (306)]; — кога ќе наседнат гостите домаќинот **благословува со** следниве зборови: ~ *"Госпуди Боже и Св. Танасе* (или друг светец за кого се слави), *ка е арно така да дадиш! Госпуди Боже и свити Ѓорѓе, на душлајне на врат им стани, басрет им фати. Госпуди Боже и Свити Димитрија и унадашна* (< 'оној ден = прекутре') *свита Нидел'о на полуш да ни бидиш, лошо на арно да убрниш* [ТГев(210)]; **мулитва да са фате** — на празникот *Богојавление – Водици* свештеникот ќе ги посети сите куќи *да свети водица и да бакнуват крст* и во тој случај *пеје симијна* (чита молитва над семето). Потоа домаќинката од секое жито ќе му даде на попот по една порција, *зарди мулитва да са фате* [ТГев(331)]; **фатил врăска** 'воспоставил контакт' ~ *адúн дéн вúке, плáднина бúше: "Ајде, ричé, вáдăн гáре мúните". Он фăтúл врăска сус тóă пýсто Тудóруво, сус Шýгуво* (имиња на села североисточно од Кукуш). *Нăзăкăрá ут-тáм, нă-Чáлăфта вудиницa, уф Мурáрци нă-нусíл. Спăднá двујца мурирчéне* [ПД,Пат(172)]; **фăтúл кóран** (= добро се ситуирал) ~ *дéсиī ѓудúни ká сă уф-ѓрáдо, ѓáаре фăīúја кóрăн, сă-īудридúа. Дéк фăīúл кóрăн чувéк, īăм мó-j (*< му е*) áрно* [ПК,2(62)]; **да не фатиш татково ти занајат** (= да не го правиш тоа што го правеше татко ти) ~ *тогас мајка му му вели: "ах синку, не ти вел'ах јаз, да не фатиш татково ти занајат, ча млогу мăка ке да теглиш"* [V,PM (42)]; **а-фатú дéрто** (= ја притисна болеста што ја има хронично) ~ *тéт-ти Рáјна пá а-фатú дéрто. Тóлко гудúни нé најдé лéк и нé најдé, ут-тóо и ќ-ýмре* [ПК,2(38)]; **му фанá на сóн** (= му се прикажа во сон) ~ *ká си утíдоа Магéснити, éту Господúноф Ангел си фанá на сóнут на Јóсиф, и му вéли: Стáни си, и зéвај-си дéтито и Мáјка му, да бéгај си на Мúсир, óти Х... сáка дéтито да гу утéпа* [MV,K (306)]; ~ *сă армасá Мáјка му Марúа су Јóсиф, óити нé а зéла, си нáшла тéшка ут Сфéти Дýх Господúнцки. Јóсиф чýнки бéипи прáвин, и а нéкјаши да кáжи на сфéтут. Ká сă умú таká, éту и Ангел Господúноф му фанá на сóнут* [MV,K(304)]; **фати југовина** (= фати топол и влажен бран од југ) ~ *ќи-фáте нéкаа југувúна, ќи-умéкне тит'ýно, тóги ќи-дúплиле* (= ќе го ставаме во калапи) [ПК,2(55)]; **ги фати муха** (= кога добитокот ќе почне да трча неконтролирано зашто го нападнале лоши муви); исто: **гу-фăтú мýута** ~ викме и: **штăркли́цта гу-фáти,** *кój-знáа дéк ќи-фáте вáадин. Ká ќо:* (< ќе го)-*фáте мýута, зáпрјоо* (задржи го) *ак мóјш* [ПК,2(158)]; ~ *Пепељарјувут син фати да ахка, да тјухка. Един човек отиде на царјут, му вели: "ej царју, зет-и таксират имал да тегли. Как товари иманиту мулитата, не знам ги фати муха, си разбегаха"* [V,PM(49)] – истово се

кажува и за човек кога се однесува, односно трча, неконтролирано; **не му са фати вера** (= не поверува) ~ *и кога дојдоха четиридесете дена мајка му излезе при морету да гу чека, и он тога л'у излези, мајка му му вели: "добро дојде синку!" Заеднош на мајка му праве не каза, за да не си ја фати вера* [V,PM(89)]; **фати́ сту́т** (= дојде големо студенило) ~ *сáк сă-збéрат тúа суáрто уд-нúфта, áј-го фати́ сту́т, нúа дăрва нéмме* [ПК,2(107)]; **фăти́ пуле́дица** (= падна / замрзнат снег, односно замрзнати капки дожд) ~ *уф-сéчко ка́ фăти́ áдна пуле́дица дă-нă-мóјш дă-нăстăпиш нă-зéлта, нă-чураńе óдаа л'ýјто* (луѓето) [ПК,2(92)]; **ќи-фа́те дă-курди́суве** (= ќе почне да прави шеги) ~ *ка́ ќи-фа́те дă-курди́суве, ќи-că-скúниш ут-смéх* [ПК,2(62)]; **гу-фăти́а мắтните** (= се разбесна, почна да се однесува неконтролирано) [ПК,2(158)]; **мă-фати́ пу́кта пе́к** (= стана голема жештина) ~ *шó си-зăстăна́л нă-пе́кта? мă-фати́ пу́кта пе́к, ка́ ќи-с-јóдум кój зна́а?* [ПК,2(84)]; **зă-о́чте ќи-тă-фа́те** (= ќе доживееш непријатности) – **а.** 'казна од Бога' ~ *нúм о-гáзи лéбо зă-о́чте ќи-тă-фа́те, ло́шо-ј дă-că-га́зе ле́пчито*; **б.** 'казна од човек' ~ *ка́ж-му а́к тистúске* (ако смееш) *зă-о́чте ќи-т-фа́те* (очекувана реакција од нервозен човек) [ПК,2(165)]; сп. клетва кон оној што се однесува неблагодарно ~ *то́о шо-сјо-јаде́л кăдме́не з-о́чите ќи-т-фа́те* [ПК,2(165)]; со блиско значење: **лебут очи да ти фате!** (= клетвата се упатува кон некого што се однесува лошо, а сме биле блиски, т.е. леб сме јаделе заедно) [ТГев(320)]; **да (са) фатиш на (х)орото** 1. (= да се вклучиш во некоја активност) ~ *că -фăти́л-си на-о́рто ко-игра́јш – фăти́л-си не́каа ра́бо́та, тре́бе да-свăршиш, фа́тинта ра́бо́та не-că-уста́ве нă-пулви́на* (независно дали е пријатна или не) [ПК,2(198)]; 2. (= да заиграш оро) ~ *тогас зетјут вели на нивјастата: "ету еден таким дрехи на тебека и на менека еден таким, и да си применими и двата! Тинака да идиш да фатиш на хорото"* [V,PM(90)]; ~ *"Фати се, Бојо, на оро] ороото грубе биз тебе] моми си плакат за тебе] иргејне питат пу тебе"] – "Как да са фатум, лудо, на оро] тате не ми купи фустан"* [ТГев(369)]; клетви: – **Душа да не можиш да дадиш дудека не ки кажиш! Мартарији да та фатат!** – народот верува дека на смртниот час болниот мора да си ги каже греовите. *Мартир* е позајмица од грчкиот јазик и значи: 'сведочење', оттаму така се викаат и маките што болниот ги трпи во тие моменти [ТГев(221)]; **рăци и нози да ти са фатат** (= клетва: да се парализираш) [ТГев(320)]; ~ *că-нăл'у́тфа ла́мјăта, гу-прикăлну́ва:* **"Дă-că-здăрвиш!, му-ве́ле. Дă-că-сто́риш! Дă-că-фа́тиш!"** *То́ că-фа́тфа нă-ме́стуто* [ДК,Палј(123)]; **трикала да фатиш!** (= да заминеш некаде и таму да се изгубиш) ~ *трикала да фатиш, дома да не си дојдиш!* [ТГев(319)]; **гора да фатиш, дома да не си дојдиш!** (= да се изгубиш во светот, да останеш без ориентација) [ТГев(318)]; пожелување: – на третата вечер, кога доаѓаат наречници, блиските роднини на новороденчето му остават пари со зборовите: *да си уд ѓол'о* (езерото) *фатиш братче* или *сестричка* [ТГев(112)] – во контекстот прави впечаток дека глаголот и заменката не се во контакт: *да си уд ѓол'о фатиш.*

фа́тка f 'облог' ~ *то́-j ут-кукоѝшка, кут-чатáл, фáтка-j, ус-нéго сă-кăршăхме. Ак мă-излăjи ќи-т-кýпум бăкшíши, áк тă-излăжум ти ќи-микýпиш. Му-вíкле и jăдéц и кăршáло* [ПК,2(55)].

фа́ṭăн* adj 1. 'она што се држи в рака' ~ *И óна гутвíла плáнуве кáк да ги мăче дéцата, óти сạ-кáла дạ се услубóде уд-нíх. Едúн дéн Тíина и Ивáн... гạ-нạпушчíле тáткувạта кăшча и удделе уф-шýмата. Фáтạни зạ-рăка Ивáн и Тíина нис-шýмата тăргнáле дạ-óдат* [ВДој(276)]; 2. 'заробен, затворен' ~ *дóбро áма, мăрувájќи-гу, знáчи, сă-спуштíл дéфо уф-нéтре, до:-(< да го) мéрăт тăмáн. Ká му-чýкне дистúна кирфúj (шајки) узгóре и дéфо нéтре фáтен* [ПДој,Ник(160)] – во контекстот има примери со презент од перфективни глаголи, случаи непознати во македонскиот стандард: **ká му-чýкне дистúна кирфúj узгóре;** ~ *ричéл:* "*Ки-зéмиш, ки-фáтиш едúн ѓáвул, ќо: (< ќе го) изгóриш, уд-нéгувăта пéпăл ќо:-пустéлиш мóсто и нúкој не-мóже дă-гу-рăстýре*". "*Ми, ричé, ác шó ки-фáштум ѓáвуле, тí гутóф-си, фáтăн*" [ПДој,Ник(166)]; 3. **фатéн (чувек)** 'кога некој има парализиран дел од телото' ~ *на вúи лéжија нóго л'ýди бóлни, слéпи, крúви, сýи, фатéни , шо чéкаа вóдаша кóга сă разúграши* [MV,K,255]; ~ *да тáмо бéши идéн фатéн човéк шо лежáло тáмо трúдесет и óсом годúни* [MV,K,255]; надвор од 'божјата помош', луѓето практикувале и свој, народски начин на лекување на парализата: фатениот (парализираниот) дел од телото го ставале во врућа вода во која има *синап, црна метла, пепел, сол и зејтин.* Ваквата бања се повторувала секое утро, по капењето болниот дел се трие со маст, но најдобро со лој од камила (во минатото, во првите децении од 20-от век, јужните градови Гевгелија, Дојран, Струмица тргувале со Солун а превозот го вршеле обично со камили; во Струмица има и презиме *Камиларци*) [ТГев(236)]; 4. **фатен од некоја болест** (= кога некој, било човек, било животно, боледува од нешто): ~ *бéги ут-тýк áк си-фáтăн уд-рéмпа* (вид настинка со кијавица, течење солзи и сл.), *дă-нé сă-зăфáтум и áска* [ПК,2(97)]; ~ *лóша бóлис бúше; уд-óфтика-j фáтин* (= боледува од туберкулоза) [ПК,2(82)]; *фатен уд бес* (= за човек што побеснел) [ТГев(478)]; – кога овчарот ќе забележи дека некоја овца *е фатена уд баба шарка* (сипаница) тој веднаш ќе ја оддели и посебно ќе ја храни: во *крмата* ќе ѝ стави ситен шеќер и ќе ја *пои* со *шиќерлија* (засладена) вода [ТГев(308)]; 5. изр.: **уд-óчи-j фáтно** (= суеверие дека детето боледува затоа што некој го "*урочúл*") [ПК,2(204)].

фạтýве impf – в. **фаште** 1. ~ *Дăрво удгувóруве ли, дăрво, нé удгувóруве. Ус-бăлтúта, а-брé, а-брé, гу-нăсé-чуве, то: дăрвуто пăждíне, пáри пăлăн уф-нéтре. Сја: сáм нé му-умée шó дă-нăпрáве нă-пáрте и фăтýве, то: дăрвуто гу-турúл пák тáлика, нă-мéстто* [ПКук,Ник(161)].

фа́ша f 'исечена лента од некаква тенка материја, во случајот од кожа на човек' ~ *пóпот му вéли: "знáиш ли да óриш?" – "Знáм пóпе!" Пák му вéли пóпот: "јáзе ти сákам да ми си цјáниш хизмикáрин от кук до кук и хатúр да нé ти остáни, чá на кóго хатúр ки му остáни, по една фáша царвýли от грабóт*

ки са изва́ди" [V,PM,127]; ~ *ка́ сă-нăл'у́те не́кој, му-ви́кат деме́к ќи-му-изва́дат (фаша) уд-гъ́рбо ко́жа кулку зă-а́дни пи́нци* [ПК,2(170)].

фа́ште impf 1. 'допира до нешто, вршејќи притисок' ~ *то: гă-зăпи́ре во:та, не́ гă-зăпи́ре не́го гă- ръ́спръ́знуве дă-не́ уди́ре нă-ча́рго и не́ вắрте вудни́цта. Ко́га сắва́ко сă-путръ́гнуве нăзъ́ди, тугáва ве́ч во:та чи́сто си-уди́ре нă-ча́рго. Нă-ча́рго у-срắду́лнико пумпи́нуве вắрте́но. По́сле, го́ре дéк свăриу́ве вắрте́нто, ка́мăно дéк сă-фа́ште, то: сă-ви́ке бăлтăлъ́к* [ПДој,Ник (171)]; 2. 'почнува' ~ *едно време еден богат човек имаше три керки: нај-малката беше нај-хубава и на-лична, и млогу била акăлијка: што работа фашташе, на мигдан га искаруваше. И еден царјув син беше млогу талимџиа* [V,PM,70] – скратената партикула за суперлатив **на** (: *на-лична*), наместо 'нај', во односнава форма се среќава и во влашките говори, таа (партикулата) е преземена од македонските и како скратена повторно се враќа во некои југоисточни дијалекти; ~ *ја-зва́ж'дами т'ёнц'ирáта сăс-широ́пу, ја-турнува́ми на-връ́х баклава́та, сă-натуп'о́ва и фа́ш'тами с'ётн'а да-јид'ёми* [ВБог,Су(342)]; 3. 'достигнува' ~ *ко́га сă-ко́се лива́:та, шо ќа:-исфъ́ркăт тре́вăта и лăка́р то: чи́стто ме́сто дудéка ко́:ста фа́ште пу ре́до и дéк ки-пумпи́ниш;* значи: *ре́т искóсăна тре́ва нăмли́а сă-ви́ке* (објаснување за називот **нăмли́а**)[ПДој,Ник(122)]; ~ *же́нте ги но́саа, бубáјк би́а пъ́лни, дукуле́нта фа́шташа* (станува збор за облеката **интирија**) [ПК,29(52)]; ~ *нăврăс чурáпуто сă-но́сăт о́ни, ги пра́вăт по́вике ус шиа́јăк, ду-ту́ка фа́шчăт о́ни* (информаторот со раката укажува на глуждовите) – објаснување за називот **кăлчу́не** [ПДој,Ник(136)]; 4. 'заробува (некого)' ~ *ричéл: "уд-не́гувăта пе́пăл ко:пусте́лиш мо́сто и ни́кој не-мо́же дă-гу-рăсту́ре". "Ми, ричé, ác шó ки-фа́штум ѓа́вуле, ти́ гуто́ф-си, фа́тăн"* [ПДој,Ник(166)]; ~ *пучна́л дă-гу-ру́ге: "И, и́-бре вика́л, не́ ве́-ј стра́м, пра́вите мо́стуве дă-въ́рвăт л'у́:то, а-ви́ă курдúсувите фа́ци дă-ги-фа́штите!"* [ПДој,Ник(166)]; ~ *и стражáрто фа́штăт-гу. Им-кăжу́ве: "Дéк ки-мă-но́сте?" "Не-бо́ј-се, при чурбаџи́јата ки-тено́симе"* [ВКук(284)] – во текстот има посебност во линеаризацијата – негацијата и кратката зам. форма се одделени со глаголот: **не-бо́ј-се;** 5. 'задржува, фаќа' ~ *фа́ти змијăта дă-ви́ка: "Амăн, о́ф, и́звај-мă!" И во́ ку́тре шó пра́ве: ă-пу́шта га́гăта шу-фа́штáше о́фци, ăпу́шта у-кăпи́нта д-ă-изва́е змијта* [ВКај,Бош(325)]; ~ *нă-то: су́кăт, уд-дъ́ска-ј нăпра́вăно, це́ло дъ́рво-ј дéлкăно, и сă-туру́ве нă-ску́то, гутуру́вăт же́нте и су́кăт нă-не́го ба́јница, ко́ри су́кăт. Има ръ́чка до:-фа́штăт, па́ уд-не́го, сè-ј уд една́ шти́ица то:* (станува збор за домашната направа **(крăк)** на која жените сучат кори) [ПДој(...)]; 6. 'ангажира' ~ *шió дă-пра́е се́а? Сă-у́ме ца́рут. Еее, фа́шта ина́-ба́ба. Му-ве́ле: "Шо сă-у́лиш, ца́ру, та́ка?" – "Ааа, не́ зна́ш, ба́бо, мувéле. Ја́с ина́-чу́па ви́ду. Нă-че́шмăта и-нăпува́ ко́јнăта. Нă-мо́жăм д-ă-у́рвăм ни́кăк. Ја́, пи́лите нă-мо́ж д-ă-се́чăт тупо́лта"* [ДК,Лип(115)]; ~ *уф-на́шо* (мисли на: 'наше место, регија') *и о́-до́лце уф-Со́лунско, зи́мно вре́ме фа́штăха кăшла дă-прăзни́ува́т о́фците, а ни́а пă ле́тно вре́ме о́дăхме ча́т-па́т нă-*

Пи́рин, нă-кắила (далечно пасиште), *а́ма не́ бис па́ри, трибу́вше дă-сă-пла́ште* [ПК,2(66)]; 7. (и: **фаќе**) 'казнува' ~ *"Ако ми-путпи́сăш, ричé, хотéл "Măкидóнjă." (мóжи да би́ди) и фил'áн ди́кăн, тó и тó. Ама ќи-ми-дáш и дузвóл'а, пóтпис, шú ќи-прáм, ќи-прáм јáс уф-грá-дут, дă-нé-ми-фáќăт жăндáри"* [ВЕв,Кор(304)]; 8. 'се изменува – благото млеко станува кисело' ~ *áку сáкиш млéко дă-путквáсиш, зă-дă-стáне óн кúсăло млéко зă-чýкăне, óбично и гу јáдăме тóă, сă-турýве мăтни́ца, уд-мăтни́цăта ки-тýриш уф-нéго и óн сă-фáште* [ПДој(156)]; 9. 'лови (риби, животни)' ~ *е, ут-тáлика, тóă рăчéл: "От тăкá та: лисúца дă-вúка, стój дă-пулéднум", ка́ пуледнáл: ри́би. "А, рăчéл, кýмо лисúце, ти́, уддéка тúă ри́би?" "Е, рăчéла, áска нé фăшчáх гулéми ри́би"* [ПДој(157)]; ~ *плăк, тó-ј едúн гулем, алúс пúле, áма нé-ј пúле, ус-крúла, на-вéчир-ej óн, лéте, нé глéде. Зă-лéк гу-фáштат, о-турýват уф-шăрлáн* [ПК,2(86)] – од описот јасно излегува дека се работи за 'лилјак', од друга страна *полф*, или *пăлх* го имаме констатирано, во други говори, како животинче што личи на 'верверица' (?); ~ *зăгáро фáште зájци, јáрбици, тăрче пу-нúхка* [ПК,2(48)]; 10. – **(сă)** 'се најде во позиција на тотална, ропска зависност' ~ *ричéл: "А-бе лéсна рăбóта-ј тáа, тúă сă-ѓáвуле. Ки-нăпрáвите едúн ут-смóква фáк, ќо:* (< *ќе го*) *курдúсăте, сă-фáште óн. Ка́ ки-му-ýдрите ќутéко, ки-ви-кáже шú дă-нăпрáвите зă-дă нé пăдúне мóсто"* [ПДој,Ник(166)]; 11. 'краде' [СКук(338)]; ~ *нóго му-фáштат рăчките, áма ка́-ќ-му-ј-клáат нăзăди, ќи-вúде дéк сă-рóжде лéбо* [ПК,2(124)]; 12. – **(сă)** 'се здружува' ~ *ус-тóо пăрфăтни́чуф нé знájш кáк ќи-испáдне, нúм сă-фáшти ус-тąкóф* [ПК,2(115)]; 13. изр.: **фáште мéсто** (= има основа, реално е) ~ *ка́ гу-вóрши тúреба дă-кájш нешто шо фáште мéсто, тă чувéк дă-тă-слýше* [ПК,2(209)]; **нúшто нé ми сă-фáште** (= немам волја за било каква работа) ~ *ка́ мé-ј фатúл адúн лéн, нúшто нé ми сă-фáште* [ПК,2(67)]; **мă-фáште слáнцто** (= бргу поцрнувам кога сум изложен на сонце) [ПК,2(177)]; **фáште кут бис-рáци** (= се кажува кога некој е многу невешт и често му паѓаат работи од раце) [ПК,2(170)]; **фáште жишкáва** (= многу се стоплува) ~ *кул-свúт Илúа шо фáште áдна жишкáва, мáле-мáле, нă-мóш сă-живéе* [ПК,2(45)]; **ја фашќат бол'ки** (= чувствува силни болки) – штом трудната жена осети *да ја фашќат бол'ки,* куќата ќе се окади со темјан, трудницата и куќата ќе се попрскат со *света водица,* со верување дека така ќе се отстрани оној *пален'ут* (ѓаволот) [ТГев(105)] – во контекстот имаме употреба на сврзникот **да** со интенсионално, декларативно значење: *осети да ја фашќат бол'ки,* наместо 'дека ја фашќат бол'ки'; **лек не са фашќе** ~ *ако ти кажум, напкум лек не са-фашќе* (= баењето нема да донесе резултати) – така одговарале бабите кога запишувачот сакал да дознае нешто повеќе за баењето [ТГев(2)]; **о фáќат надворéшните** 'кога некој боледува од епилепсија' ~ *гу стрáтоа двé мúна шо (г)и фáкјале надворéшните (шо пáгша дóло), испаднáле ут грóбиштите, нóго тéшки, нúкакви* [М,VK(265)]; ~ *да кáк испаднáле óни, ету лу дунсóа идéн човéк глýх, шо гу фáкиа уф*

на́двур. И на то́а ча́с испадна́ ло-шутиа́та уф не́гу [M,VK(265)]; во други југоисточни говори, за истата болест (епилепсија): **уд во́нка паѓи́не** (односно **паѓе**); **влака̀нто не о фа́ште** (= никаква работа не сака да врши) ~ *што́ и́мум а́дна сна́а вла́ка̀нто не́ о-фа́ште* [ПК,2(154)]; **се́куј си-фа́ште на̀-де́к ќи-сти́гне** (= се кажува за група, пр. семејство во кое нема слога, т.е. секој оди на своја страна) [ПК,2(169)]; **фа́ште ра̀бо́та** (= се ангажира) ~ *клупута́р* (уличар) *и на̀-клупута́ро, це́л де́н скиштиш пу-на̀тиштa, не́ фа́иштиш не́каа ра̀бо́та* [ПК,2(59)]; **му фашке очи** (= му ги затвора очите на болниот што умира) – *очи да не му гледат,* зашто ако останат отворени очите на смртниот **час,** може уште некој од семејството да умре (суеверие) [ТГев(252)]; **ка̀нта́р не́ о-фа́ште** (= многу е "лесен во паметот, та дури не може да се измери, т.е. кантарот, вагата не реагира на таква мала тежина") [ПК,2(150)]; **ја́л ие-ја́л, три-и-пул са̀-фа́ште** (= кога изборот е ограничен, а резултатите, независно од постапката, се исти) [ПК,2(168)]; **фа́ште бајá па́ри** (= убаво заработува) [ПК,2(168)]; **са̀кле́т ма̀-фа́ште** (= се нервирам) ~ *уд-жишќа́фта са̀кле́т ма̀-фа́ште, не́ мо́жум да-спи́м* [ПК,2(108)]; **за̀-го́л но́ш са̀-фа́ште** (= се кажува за некој што е претерано импулсивен и сака да ризикува) ~ *за̀-н'а́а, за̀-го́л но́ш са̀-фа́ште* [ПК,2(165)]; **ним-си-фа́шти ус-не́го** (= тој е несигурен човек) ~ *о́н-еј во́нка уд-ве́рта, ним-си-фа́шти ус-не́го* [ПК,2(155]; **гу-фа́шта со̀-нут** (= заспива) [ДК,Лип(106)]; **квасец фашќа́јне** (= размесување на квасец) – *на Крстовдин* се пости строго, бидејќи *са̀ посте за крс.* Тој ден жените го менуваат квасецот. Попот оди по куќите за да *свете вода.* Жените земаат вода од поповото котле *за нов квасец фашќа́јне* [ТГев(24)].

фенерчи* n, dem. 'подвижна направа за осветлување' ~ *и кату вечерјаха таму, царјут и лалата заспаа, и тојнака запал'ува фенерчиту му, изл'ава на лага̀мот. И лалата са разбуди оно саат и гу зема на послет* (почна да го следи) [V,PM,57].

ферман m 'наредба од султанот, писмо' ~ *царјут вели на чобана: "што посакаш от мене да ти дам?" И она рекла: "сакам да ми дадеш Солун града да повел'а, и сичката Солунска каза". И царјут заедно̀ш писал фермани наврàх жената, да повели Солуна и Солунската каза* [V,MP, 167]

ферманли́а* adj 'тој што контактира, што добива заповеди (фермани) од султанот, односно од власта' ~ *от ма́лку врја́ме се́тни жрја́пчета са чини́ли ба̀рзи ко́ни, кучи́нтата са чини́ха и о́ни стра́шни, и момче́та са чини́ха јуна́ци, си научи́ха, ферманли́и си чини́ха и фрет са омја́саха кату бра́тќа* [V,PM,144] – предлогот **от** во југоисточните говори има широка примена, во случајот се јавува наместо предлогот 'по', сп.: *от ма́лку врја́ме се́тни жрја́пчета са чини́ли ба̀рзи ко́ни.*

ферма̀ле́ n 'вид машка облека, остаток од минатото' ~ *то́-ј ма̀шко па́лто, гу-но́са̀т са́мо мла́јте ма̀же, ра̀ка́фто са̀-на̀ме́тнува̀т. Ферма̀ле́то-ј ут-аба́, сус га̀јта́не-ј на̀ре́дин, да̀лго-ј ду-пулви́нте* [ПК,2(124)].

фес m 'вид турска капа, во минатото (до Балканските војни и нешто подоцна) ја носеле и Македонците'

~ ламиниут бӑрзоходец гу успи авџиолиовут бӑрзоходеца, му зема и фесу, киниса да иди [V,PM,45]; *~ жинените, мила ќерко] си уставија младите нивести;] армасанте* (свршените) *си уставија млади армаснике] сӑ износија, мила ќерко мурови фесове] си скапаја кундуре, папуци* [ТГев(206)]; – девојките денес (во почетокот на 20.век кога Тановиќ го собирал материјалот) не носат *тапалӑци* и *фесуве,* но пред триесетина години носеле насекаде *сребрни тапалӑци* и црвени фесови. *Фес* и *тапалӑк* денеска (терминот 'денеска' се однесува на периодот пред Балканските војни) уште се носат горе, по планинските села, но и таму ретко [ТГев(267)]; според Тановиќ (од периодот што пред малку го споменавме) ете како се облекувале младите во Гевгелиско: *фес сус пискул', мор дулама* (кошула со модра боја) *сус сидифлиј купчијна, свитин елек* (од чоја), *џамадан* (елек со слободни, отворени ракави), *појас, бели барнавези* (панталони), *бели чурапе* и *папуци* (кондури) [ТГев(134)].

фехче n, dem. *~ "Малю, мори, мамо, главата ме боле!" – "На глава си фино фехче, на фехче си тепелуче] удузгоре и писќулче]. Хеј, зашто велиш мила ќерко, глава да те боле* [ТГев(95)] – в. **фес**.

фигу́т m 'мал, примитивно направен шпорет, без рингли, користи само ќумур (не дрва)' [ПДој,Ник(121)]; од Кукушко го споменува Саќов [СКук(338)].

Фида – женско лично име запишано во Гевгелиско [ТГев(114)].

фидан* m 'младо гранче'– дрвото црница по живеење од 15 години веќе е старо и треба да се *пудмладуве,* бидејќи *фидајнето* се закржлавени, лисјето пожолтено, кората испукана, а на врвот на дрвото има многу *суваре* (суви гранчиња) [ТГев(408)]; *~ "...ма нӑмо́ж дӑ-гу-зе́вӑм, зӑтвуре́на сум нӑтре". – "Ни́ку фӑрто́ма а́ко и́мӑш ќи-ти-гу-да́дӑм". Гу-зе́ла фу́стӑнут, о́ште не́ бил фӑште́н – умре́ла. Дујдо́а пак ти́а, ӑ-зе́вӑт кӑк-шу-е та́ка, му-пра́вӑт ле́по се́ндек и ӑ-но́сӑт. Та́м на́ка има́ло ину-и́звур. А-зӑбису́вӑт нӑ-две́ фида́ни ле́по* [ДК,Дур(148)]; в. **фиданчи**.

фида́нбујли́а adj 'висок, слабичок' *~ и́ма си́н питили́а, фида́нбујли́а* [ПК,2(125)].

фиданчи* n 'млада гранка' *~ и калеко и лизнал коспиту, му и дошел тајчинту, го играи конот му и сос тешката бозлугана расипал многого фиданчита. Тогај го виде нај-малката царска дивојка и ја запали дури нетре на џиерит* [V,MP,159].

фикне́* n 1.'фитил'; 2. изр.: *~ му-ј да́де́ле фикне́тта* (= го наговориле, го насаскале да реагира против некого) [ПДој(137)].

фила́да f 'книга, учебник' [СКук (339)].

фил'а́лда adv 'скоро, на брза рака' [СКук(339)].

фил'а́н pron, indecl. 'оној, некој' *~ истӑрчувуи прӑ то́ӑ уфчӑрчӑто: "Ти ли-си то́ӑ изгу́бӑњо?". О, о ма́јкӑта: "Ас-сум", ви́кум. "Тӑрчи, ричé, пу-ме́не ско́ро, дӑ-и-ста́сӑме. Нӑ-фил'а́н ме́сто би́ӑ, а́ку и сти́гнӑме а́рно, а́ку-не́, ки-уста́ниш"* [ПДој, Пат(172)]; *~ и-пукӑну́ва сӑте за́јци. Му-ве́ле лиси́цӑта: "Е, нӑ-фил'а́н ме́сто и́ма ина́-кру́ша. Ќи-до́јте ќ-ӑ-чу́кӑме". Сӑ-суб е́рвӑт сӑте за́јци, гре́дӑт. Му-ве́ле: "Ја́с ќи-сӑ-ка́чӑм го́ре ќ-ӑ-чу́кӑм"* [ДК,Лип(118)] – во контекстот се среќава гл. **греде**, што претставува архаизам: во ма-

кедонскиот јазик се јавува само во централниот и западниот дел од јужните говори, во соседните јазици исто така го нема, со прекината изоглоса се јавува во словенечкиот јазик и таму не во цела парадигма; *~ му ве́ле: "Фил'а́н бе́к гре́де су то́лко кучи́на, му-ве́ле. Ќи-нă-фа́те. Бе́гăте дă-бе́гăме!"* [ДК,Лип(118)]; *~ ричé: "Ја́ же́нта ќи-ти-ă-до́нсăм, а́ма са́мо идно́ ќи-са́кăм ут-те́п". "Шо́?" – "Ако ми-путпи́сăш, ричé, хоте́л "Măкидо́нја" (мо́жи да би́ди) и фил'а́н дика́н, то́ и то́". – "Ама са́мо ли́ăлчи, дă-не́ ла́фиш о́ти ми-бига́ же́нта"* [ВЕв,Кор(304)]; *~ И во́ извајґа то́ буздуга́нут – па́т! Та́ ма́јкă-му нă-ти́а пили́ишча ... о́де и-му-ве́ле: "Шо́ са́кăш дă-тă-пуда́рум шо́ ми-уткина́ че́ăта". – "Еј-ми, ăку са́кăш, ја́с-сум ут-фил'а́н ме́сту, ут-го́рнăта зе́мна; са́кăм дă-сă-вăрнăм"* [ВВод,Крон(312)]; – *армасот* (свршувачката) е јавен настан и затоа веднаш, а често и порано низ селото се разнесува глас дека некоја мома *"е армасана за фил'ан и фил'ан ерген"* [ТГев,145]; *~ ќе-ка́же: "До́тко, ќе-ми-ја-да́деш мо́ма̀та, да му-ја-да́дам на-фил'а́н чове́к, о́ти ми-пуштѝ стро́јник". Ја́с ќе-ка́жам: "Ќе-го-пи́таме та́тко-му"* [ВЕв,Ба(277)] – во контекстот имаме обопштена употреба на крат. зам. форма **му**, како општ сигнал за датив за трите рода: *та́тко-му на мо́ма̀та*. Ваквата проширена употреба на зам. **му** има жариште во јужните говори, но се протега и до централните; за оваа посебност в. во граматичкиот дел. Сп. фонетска разновидност: **фалан** *~ тога́с Кулу́ф каза́ една́ лажа́: "еј море кадиа, немој ли гле́даш ме́ни ти́нака така́, зашто́ сам ту́ка на чу́зда зе́мја. Да зна́еш че ли е татку ету фала́н от Шам, којто е прӑв ѝифаирѝиа"* [V,PM,(12)]; *~ еди́н ден чу́ еди́н тел'а́л да прода́ва една́ кӑѝита, да га те́ра три́ста хил'а́да гро́ша. Гу ви́кна тел'а́лот, му ве́ли: "чиа кӑѝита прода́ваш?" И о́н му рече́: "ету на фала́н траго́вец"* [V,PM(15)].

фи́л m, zool. – в. **филдиш** (во текстот што следува името се јавува персонифицирано, како личност) *~ Му-ре́ку: "Ќи-си-о́дӑм до́ма дӑ-ви́дӑм ма́јкӑ-ми, идно́ и дру́го". "Е, а́рно си́нко, му-ве́ле. Ка́ко, ќи-о́јш па́к?" – "Па́ ќ-о́дам, ма́јко, мӑ-че́ка пријӑте́л'ут". – "Е, ко́ј- е то́ пријӑте́л'?" – "Фи́л'ут"* [ДК,Бир (148)].

филдиш* m, zool. 'слон' *~ на лалата му дојде на умот и му вели на царјут: "харну ти докара авѝиолиа таја кожа, ама сега да имаш и от филдишите кокалиту"* [V,PM(41)]; *~ Лалата сакаши да погуби авѝиолиата и затова чинии така. Му вели на царјут: "кој ти докара от фил'ут кожата, тојнака можи да ти докара и от филдишите кокалиту"* [V,PM(42)].

филдишин* adj 'нешто што се однесува на *филдиш* (во случајот персонифицирано)' *~ една ранина достигнал до карии царјут. Хем пуснал еден човек, хем му рече да му кажи на царјут, да постеле от скалата дур на филдишната удаја сѐ маргарит, да така да изл'ази нивјастата* [V,PM(173)]; *~ царјут как га виде нивјастата да е толку лична и хубава, са почуди и не можи да си искажи радоста. Нивјастата га кладе аф филдишната удаја, седнала аф фил'увата кожа* [V,PM(46)] – во контекстот среќаваме две граматички посебности, едната син-

таксичка: употреба на сврзникот **да** со декларативно-интенсионално значење, наместо 'дека': *как га виде нивјастата да е толку лична*, втората посебност е морфолошка: употреба на предлогот **аф** (во) кога упатува на место на површина, а не на внатрешност: *седнала аф фил'увата кожа.*

филија f 'кришка леб' – лебот се сече на *филији* со нож што се употребува само за тоа; се верува дека е греота во лебот да се забодуваат прстите (и ноктите) и така да се крши [ТГев(20)] – во случајот религијата ѝ помага на хигиената, односно здравјето.

Филип – машко лично име запишано во Гевгелиско [ТГев(114)].

филѝс m 'млада гранка, наскоро појавена, односно нови лисја'~ *лѝстто шо испáѓăт пуфтóрно и-вѝкме филѝс; тит'ýно нóго филѝс пуштѝл сáк сă-сăбóре* [ПК,2(124)]; пр. *лóза ка путéруве* [ПДој,Гев(114)].

филóсоф m 'учен човек'~ *и когá дојдé дéтето на возрас пет или шéс години гу пуснá татко му на учѝлиштето да са учи книга, и дéтето си е научѝло млóгу, са чинѝ кату филóсоф* [V,PM,7].

фил'у n, zool. 'добиток личи на мала камила, кожата ѝ светка како да е златна' [V,PM,47]; ~ *кату видоха така неговата дружина, сакаха кожата да ја откупјат от негу, му даваха пари без број и гу фалеха млогу, ча отепа фил'у* [V,PM,41]; ~ *царјут сос кокалиту направи една удаја. Едноч са причу на неговата земја авџиолиа јунак, и дваш са причу неговата удаја препослана сос фил'у кожа* [V,PM,43] – во контекстот се среќава реченичка конструкција позајмена од тур. јазик: кога именка се јавува како атрибут на друга именка (наместо придавка): препослана *сос фил'у кожа* (м. 'фил'ува кожа'); ~ *другиј ден га зема пушката, отиде на лов и, кату отиде аф гората, виде млогу авџии, тераха едно фил'у да утепат; вазден са мăчеха, не можиши некој да гу отепи* [V,PM,41] – во контекстот прави впечаток употребата на зам. форма **некој** наместо 'никој', има и обратни случаи; в. **фил, филџиш**.

филусофѝа f 'длабокоумност'~ *вéли на дéтето: "а брé сѝнку, ѝди, ти вѝка господáрот, не знáи штó тéра да ти кáжи!" Дéтето станá, отѝде на господáро, му са поклонѝ и фатѝ да му врéви сóс сéкаков јазѝк. Господáрот са почýди сос нéговата филусофѝа* [V,PM,150].

филџан m 'чашка, посатка (неголема) од која човек пие течности (ракија, кафе и сл.)' ~ *хеј мори, моле јубава, јубава дур сенлива!] што ти је белото грло, куту на филџанто дано!] филџан је палин ракија, да пијам, да се јопијам* [ТГев(159)]; ~ *сидна лудо на мијани,] јаде, пије, Бога моле:] "Дај ми Боже јас што сакум] јас што сакум, ем што мисл'ум] дејна мисл'ум, нóка сонум] на вичери ми тикнуве] фил'џан слăзи сурунувул"* [ТГев,368]; ~ *тогај хекимџиата му вели на царјут: "по-харно е, царју, да извадиши от зандано три харамџие, пешин да му везмиши по един филџан крăв"* [V,PM,168]; и: **фăлџáн*** ~ *пóсле нéко: минýта мувéле дéуто: "Оди, вéле, зѝми фăлџáнто". И то: дéте óде, пá чукнýве нă-врáтта. Цáро, една шăкá пăрѝ му-дáве* [ПДој(145)]; ~ *дéтто прăстáрио кăвăџѝ: фăлџáне мѝи, нéкуј нăрăче кáвé – му-нóсе, а стáрио вáре кáвéто. Арно áма, едѝн дéн,*

ца́ро нӑрӑ́чуве кавé [ПДој(145)] – во контекстот има уште една потврда за она што го најавивме – присуство на перфективен презент во југоисточните говори: **не́кој нӑрӑ́че кавé – му-но́се**.

фин* adj 'убав, што остава пријатен впечаток' ~ *"Мамо, мори, мамо, главата ме боле!" – "На глава си фино фехче, на фехче си тепелуче] удузгоре и писку́лче]. Хеј, зашто велиш мила ќерко, глава да те боле* [ТГев(95)]; ~ *то:-ј мӑле́чко , кулку еди́н ско́врӑн, са́мо о́но шаре́но-ј. Буја́та мо-ј шӑре́нко: бе́ло и си́во и тӑка́ цӑрни пе́гички и́ма, фи́но пи́ле-ј* – објаснување за птицата **со́јкӑрӑк** [ПДој,Ник(126)].

фина́к m 'свилена буба' ~ *Бу́мбӑр о-ви́кле и рӑси́пин'оо фина́к – кужу́рк, шо́-ј тако́ф булбӑре́с, надуј, не́ да́ве купри́на* (свила) [ПК,2(26)]; ~ *бу́:пта ќа:* (< ќе ја) *ра́ниш, ќи-бе́риш куприна́рки (цӑрна ме́тла), ќи-ту́риш бу́:пта дӑ-сӑ-кӑчу́ве пун'а́а, дӑ-зӑви́е, дӑ-нӑпра́ве фина́к* [ПК,2(62)].

финер m 'примитивна направа со која во минатото (во заостанати средини и денеска) си осветлуваат луѓето' ~ *петли пејат на леса[отвори врата да влеза[запали финер бурина[да не ти флеза ф-тилинина[да не ти згазум детинце[да не му скршам ногичка!* [ТГев(328)] – во контекстот имаме позајмен образец од тур. јазик – лепење: именка + именка (**запали финер бурина**); ~ *ут-пле́к, по́-ра́но шо́-с сӑ служи́ли ме́сто ла́мба, не́ма ста́кло* (станува збор за називот **кӑнди́ло**), *сус ста́кло уд-го́ре пӑ а́ко-ј* **фине́р** *сӑ-ви́ке* [ПДој(121)].

Фи́ница top. 'падина и дол со рекичка во реонот на Калапот, Зилјаховско'. Заглавниот топоним авторот Ј.Иванов го изведува од **Виница** [ЈИ,Ми...(211)], т.е. од **вино**, укажувајќи дека во односниве (југоисточни) говори промената **в** > **ф**, во почетокот на зборот, е честа појава, сп. топоними: **Фудени́ците** < Водениците, **Фи́тков Дол** (од л. име Ви́тко).

фи́но adv 'пријатно, убаво'~ *то: сӑ-пувиве пу не́ко: дӑрво, сӑ-пука́чуве, цӑфте бе́ло цве́тче и фи́но мири́се, нӑ-сла́тко* – објаснување за називот **повӑт** [ПДој(123)].

Фиро (< Зафир) – машко лично име запишано во Гевгелиско [ТГев (114)].

фиро́н m 'намќор, проклетник' ~ *ка се́-ј чини́л а́јн* (еден) *фиро́н, нӑмо́јши ус-не́го ни-ла́ф* (збор), *ни-пил'а́ф* (јадење од ориз) [ПК,2(124)]; [СКук(339)].

фит adv 'кога нешто е готово, комплетно завршено, кога е **квит**' ~ *се́а сӑ чини́ме фи́т* [СКук(339)];

фитил' m 1.'врвка од памук која што, при потреба, се запалува и гори во свеќа или во ламба' [ТГев(479)]; ~ *но́го-ј дибе́л фити́л'о, не́ вӑрве низ ча́рго* [ПК,2(129)]; сп. празноверие во врска со горењето на кандилото: кога се чекаат гости за некоја свеченост (се разбира дека се работи за минати времиња) – пред да дојдат, домаќинот ќе го промени *фитил'от*, бидејќи таа вечер кандилото треба да гори додека седат гости. Инаку ако кандилото згасне не треба да се очекуваат добри настани [ТГев(209)]; 2. изр.: *же́нмо му-ј да́ве фити́л'то* (= жена му го подбуцнува и тој влегува во конфликти) ~ *ни́а ви́кле же́нта ка́ му-гово́ре нӑ-мӑш-ш прупиф свӑкӑрвӑта, да́ве фити́л'то, де́мек му гово́ре дӑ-сӑ-ка́ре ус-ма́јк-му* [ПК,2(176)]; 3. клетва: **фити́ле**

дă-рăбо́тат пуд-не́го (да се здобие со длабоки рани, од кои гнојта ќе се извлекува со помош на фитили – тоа одговара денеска кога лекарите стават дренови во рани, со иста цел) [ПК,2(124)]; ~ *ши́ си рăбуши́л?... фиши́ле дă рăбо́тат пуш-ше́бе* [ПК,2(124)].

фити́лче* n, dem. – в. **фитил** ~ *до́јди глу́фчито[гу-изва́ди фити́лчито[и уд нӑтре кăнди́лчито[до́јде ма́ч-кăта[гу-изе́ди глу́фчито[шу-изва́ди фити́лчито[и уд нӑтре кăнди́лчито[до́јди ку́чкăта[ă-изда́ви ма́чкăта[шу-уло́ви глу́вчито* [ДК,Лип(158)]; *шилиндру́рка ~ та́а сă-кла́ве уф-кăн-ди́лто. Она-ј а́дно тинки́но крӑхче, низ-не́го пули́нве а́дно ко́нче, то́-ј фити́л'что* [ПК,2 (142)].

фитил'ци́ка f (fig.) 'жена што прави сплетки' ~ *та́а сна́а-ти кăква́ фи-тил'ци́ка-ј, сѐ-ј искăра́ же́нте уф-ма́алта* [ПК,2(124)].

фитъмине́* n 'подбуцнување' ~ *му-дде́ фитми́нта, сја́а си-гле́де сăи́ро* (откако испровоцирал судир се повлекол како незаинтересиран) [ПК,2(124)].

фише́к* m 'куршум (почесто за ловечиска пушка)' ~ *"Де́ка-ј мăр ма́ло та́а пу́шка?" "Нӑ-тăва́но-ј". То̀ де́те сă-кăчу́ве нӑ-тăва́но, нӑјде́л пу́шкăта, нӑјде́л фише́ците, без дă-зна́а мајка́-му, си-ј-зиму́ве, стӑ-ну́ве о́де уф-бăи́ро* [ТГев(209)].

фишикли́* f 'колан, ременик за куршуми' ~ *ја́с, ве́ле, сум ста́р, нӑ-мо́жум дă-ви́дум, а́ма о-гле́јци то̀ нӑ-висо́куто, та́ли и́ма е́дно дӑрво, нӑ да́рвуто и́мӑ пу́шка, и́ма ве́ле и фишикли́ј, та́м це́л кула́н* [ПДој(147)].

фка́рва* impf 'внесува' ~ *зава́р'ват го там вечерта харамијте, разбој-ниците, заварват го там. "Е-ех, казва, кој ни е зел парите!" И фатат, фкарват го вӑв стајата, направ'ат го на четири парча́. Ej тӑј! Раскăрвӑват ги, там адă̆н чере́к, там друк чере́к* [ВДр,Кал(334).

фкару́ве impf 'вденува конец во игла' [СКук(339)]; – в. **фка́рва**

фле́ве impf – 1. 'преминува од еден простор во друг' ~ *Ӗјн де́н пупă-ди́ата и кумши́ата решши́ле дă-сă-ве́нчӑт без дă-усе́те по́пут. Па́к утиши́л дă-прува́ре да́ли-е не́гӑвта же́на. Пупăди́ата па́к прӑку-ца́лут си-фле́ве до́ма и а грабну́ве фу́ркăта* [ВГ,Ѓав(275)]; ~ *и па́к фати то́јнака да ве́ли: "о́х се́стри, излезе́ти да ви́дити, што ни пусна́ха ма́јките ни! Ама ви́а аку не са́кати да излезити, а́з ки ги зе́ма бакши́ите и не фле́вам ве́ки не́три аф това́ смардли́во чре́во* [V,MP(29)]; ~ *чи-ни́ха еди́н но́в ихă̆р и еди́н и́маха: кој добитук ке да фле́зи а́ф вѐткио ихă̆р да е на умови́тију си́н. Ги удри́ха добиците́, фати́ха да фле́-ват на вѐткио ихă̆р* [V,PM(124)]; и: **фл'а́ва** ~ *и ста́наха, навăрви́ха та-оти́духа го́ре ф-планина́та при-змиjуви пеште́ри, да-си-фл'а́зат фаф-сара́е. И като оти́доха, ка́за-хли и деојката, от-каде́ са-фл'а́ва* [ВДр,ГБ(329)]; 2. 'се вбројува' ~ *си́рнăто, у́рдăта, ма́слуто, сăто то́ă гу-ви́кăлие лйксу́л, и́сто и мле́-куто фле́ве ту́ка, ут сто́кăта шо сă-иска́рува сăто* [ПДој(156)]; 3. изр.: **уф-о́гино фле́ве** *(*= се жртвува *зă-другár, зă-де́тто)* [ПДој (137)]; *жи́ф уф-рӑци не́ фле́вул* (= нема да се предадам, па макар по цена на живот) [ПДој, Пат(137)]; **ни́-ми-фле́ве, ни́-ми-изле́ве** (се кажува кога некој е незаинтересиран, или се прави дека е таков за некои настани) ~ *зили́ли, не́к зи́лат, нӑ-ле́н ни́-ли-фле́ве, ни́-ли-изле́ве* [ПК,2(182)]; со блиско значење:

уд-еднóто ми-флéве, уд-дрýгто ми-излéве ~ *мé-j гăjле, шó сáке нéк лумóше* (зборува), *уд еднóто ми-флéве, уд-дрýгто ми-излéве* [ПК,2 (203)].

флéзе* pf – 1. в. **флéве** 1. ~ *Шăтájки дуjдéл нă-нéко: пристáниште, испăднáл уф-нéко: сéло. Бúло дóцкăна и тó: тăргóвăцо видéл дéка свăтé: уф-нéко: кăшча свитúло, фл'ăзéл уф-двóро и чукнáл нă-врáтта* [ВДој (277)]; ~ *"Стуjане, Стуjане, ти сино на мajка!] ки те питам, чедо, питам ем распитам:] Дали ти је мила младата нивеста?"] – "Мале, мила мале, ти стара ле мале] ного ми је мила в-срце ми је флегла!"] – "Дај ми изин, сино, мajка да с-отруjе!"* [ТГев(98)]; ~ *Уддéли нă-рéкăта, лисúцта му-вăрсáла нă-вăлко адúн кýп нă-пáшкăта и му вéле: "Флéзи пóнăстридú, óти тáм úма пóгулéми рúби". Вăлко флизéл и фăтúл до:-влéче кýпо* [ВК,П(286)]; во минатото се живеело во големи заедници (семејни) – 1907 г., врáќajќи се од Ениџе-Вардар, во една бавча под селото Пела, кај бањата на Александар Велики, еден поп на моето прашање колку души се дома, ми одговори: *"Не знам, 15 ли, 17 ли, који знаје! Трабуве да земул еден прăт, да флезул уф кýки, па да и истерум сите на ванка* (треба: 'вонка'), *а ти да застанеш на врата па да бројиш"*! [ТГев(280)]; ~ *петли пеjат на леса[отвори врата да влеза[запали финер бурина[да не ти флеза ф-тилнина* [ТГев(328)]; 2. изр.: **флéзи на рáдус** (= стана сакан) ~ *пáк Афéндот му ричé на нéгу: Арно и, измикáр мój дóбар и верувáн* (= верен), *за мáло нúшто* (заменките 'ништо' и 'нешто' се мешаат) *стуá верувáн, за нóгу ки ти унамéстал; флéзи на рáдус Господúнову твój* [MV,K(271)]; **флезе на сăрцето нетре** (= се зал'уби, силно засака некого) ~ *он, кату имал по селата чифлик, кату на Богариу, излезе еднои да си ращета по чифлико; излел и на хорото. Тамо имала една малка дивојка бăлгаринка; неа ја ареса, и му флезе на сăрцето нетре* [V,PM,163]; **му-флизé мýă пут пáшкăта** (= *нéкуј ако тăрчке нă-вáм, нă-тáм*), т.е. кога некој се обеспокоил [ПДој(137)]; **ми-флизé уф-глá:фта** – **а.** 'ми досади некое продолжително зборување или брмчење' ~ *зáпрj-оо тóо рудáн* (чекрк за предење волна) *гáаре, ми-флизé уф-глá:фта;* **б.**'разбрав, односно сфатив' ~ *árно, дур сăгúчка ли-флизé уф-глá:фта, тăрăзбрáх* [ПК,2(176)]; **му-флизé уф-рăцто** (= го направи зависен, што понатаму значи дека ќе може да го злоупотребува) [ПК,2(178)]; **флизé уф-фáко** (= му најдоа дека крадел, го фатија) ~ *крăдé, крăдé, áма ќи-флéзе уф-фáко адно̀ш* [ПК,2(209)]; **флизéл цăрвико уф-нéго** (= се појавило сомневање) [ПК,2(209)]; **флизé ѓáвуло уф-нéго** (= *тăрѓнáл ту-лóши тăтшита, ту-лóши рăбóти*) [ПК,2(209)]; **флизé уф-ýста** (= почна светот да го оговара) ~ *лóшо-j флизé- ли чувéк уф-ýста, кá ќи-фáташ свéто дăгувóрăт* [ПК,2(209)]; **му-флизé пут-кó:жта** (= му се наложи, му ја зароби мислата) ~ *дă-рéчум нéкаа жéна нóго знáа дă-сă-прáве árна, мăжо ќа:-зăсáке нóго, нúкуј дрýк нé призháве. Ил'-пă úма и тăквú мájки шó им-флéзат пут-кó:жта на сúнуфто* [ПК,2(190)].

флéзăн adj 'кога некој се наоѓа во определен (евентуално) ограден простор' ~ *ги-устáве кójсте нă-*

по́л'то, до́јде до́ма. Бра́јки ше́ѐве уф-ти́ѝ вре́јките, флизе́л уф-а̀дна́та вре́јка о́н, Лу́то. Не́ гу-зна́ат о́ти уф-вре́јка̀та е флѐ́за̀н, него гу-зна́ат на̀-ко́јсте [ПДој(163)] – во контекстот е регистриран случај со употреба на свршени глаголи во сегашно време ~ *(ги-уста́ве ко́јсте на̀-по́л'то, до́јде до́ма);* во реченицата: *Не́ гу-зна́ат о́ти уф-вре́јка̀та е флѐ́за̀н, него гу-зна́ат на̀-ко́јсте,* не може со сигурност да се рече дали се работи за адверсативна реченица со сврзникот 'него', или пак во истава лексичка единица се крие долгата заменска форма за прав предмет 'него'.

фли́за* impf – в. **фле́ве** ~ *да̀не́ска ше́те, у́тре ше́те, и сус-ца́рската мо́ма се-ра̀згува́ра̀т. Дне́с се-ра̀згува́ра̀т, у́тре се-ра̀згува́ра̀т и фли́за̀т уф-адна́ гра̀ди́на, де́ка не́ма но́го наро́т и се́дна̀т на̀-адна́ ма́са* – во контекстот има уште еден случај со употреба на перфективен презент: **и се́дна̀т на̀-адна́ ма́са** (место 'седнуваат') [ВКук(281)].

флико́син adj 1.'нешто, пр. облека со нечисти точки' ~ *убле́ч-си дру́к фуста́н, де́к ќ-о́јши ус-то́о флико́син (фуста́н);* 2. 'кога кожата, особено на лицето има точки, пеги' ~ *та́а ниве́ста но́го са̀-фликуса́ла, зе́р тру́дна-ј, дими́к убра́зо и-стана́л ја̀ла̀ци, ја̀ла̀ци* (пеги) [ПК,2(124)].

фл'о́нго n 'панделка' (девојчињата ги закачаат в коси) [СКук(339)]; ~ *ва̀рзи-ј фл'о́нго на̀-ко́ста на̀-мо́лничка̀та* [ПК,2(124)].

флури́на f 'златна монета, жолтица' ~ *све́куро ми-да̀рува́ а́дна* (една) *флури́на уф-пунде́лникут, пу-сва́дбата* [ПК,2(124)]; ~ *тогај го викна хизмиќарот му и му вели: "ела тука". И он дојде. – "От тиа пари котрии сакаш, земи: сакаш флурините, сакаш дребнате пари!"* [VPM,161] – во контекстот се забележува присуството на лек. архаизам – заменка **котри** 'кој'; сп. во рус. јазик; и: **фрули́на** – в. **франга** ~ *Ка́ ќе-кандиса́ та́тко-му, стро́јникут ќе-до́нсе абе́р на-ку́ќата, што ќе-му-а-да́дат мо́ма̀та. То́га̀ј стро́јникут да́р ќе-а-дару́ва мо́ма̀та алта̀н "фрули́на"* [ВЕв,Ба(277)]. Во Кајларско е запишана разновидноста **флори́н** [ДК,Лип(106].

фне́трека adv – в. **фна̀тре** ~ *вл'а́гла фне́трека и ги-з'а́ла маче́нцето, куче́нцето и кутле́то. З'а́ла мума́та да-ја̀де́ и мачето зам'а́ка, кучето пучна́ да ла́ј* [ВСер,Ка(336)].

фнук m 'дете од син или ќерка, односно од брат или сестра' ~ *сус радус тимел' са удире, сус радост да са пукрије, сус радост оѓин да са навале! Да биде пла̀на здраве, касмет и бирикет: и сус жито – жито; и сус овци – овци; и сус дубици – дубици; и сус синуве – синуве; и сус керки – керки; и сус фнуци – фнуци; и сус рода – руднини; и сус пријател'е добри!* [ТГев(296)].

фна̀тре adv, opp. на 'надвор' ~ *лиси́-ца̀та ки-му-ре́че на̀-ва̀лко: "Ама ко ки-вле́за̀ме уф-ме́не, са́мо пра̀т-те́бе да̀-си-гле́ји, да̀-не́ ди́гиши гла́ва на̀-го́ре, о́ти го́ре и́ма та̀рне и гло́же, ки-т са̀-избо́т о́чте". И та̀ка́ дујде́ли ду-ду́пка̀та и влизе́ли фна̀тре* [ВКук(286)]; ~ *пра̀сна ми́са* (бокал од глина): *уф-н'а́а са̀-кла́ве ви́но. Глигосна-ј и уд-во́нка и фна̀тре, по́вичко и́ма ка̀фе́ни буи́; свѐте, га̀-но́саа за-суи́ши* (свадбен подарок) *адно вре́ме на̀-сва́дби* [ПК,2(90)]; и **фне́тре** ~ *и фне́тре фаф-пештере́та, та́ми му-б'е́ше ка̀шта̀та, што́то бе́ши'е од-ади́н*

ка́м'ан излопа́н фре́т кӑишта́та, и бе́ пригизде́на фне́тре сӑс-с'а́какви прилигија (sic!) [ВДр,ГБ(328)].

фо́ди impf 'се движи, оди' ~ *виде́л една́ мо́ма да сто́и до че́шмата; је каза́л на-мо́мата: "Зашчо́ сто́иш ту́ка?" Она му-ре́кла: "Ла́мјӑта катӑде́н ја́де по-една́ мо́ма и затова́ и ја́с ту́ка сто́јӑм да ме-ја́де". Де́тто је-каза́л: "Фо́ди-си се́а ти́"*. [ВС,Град(283)].

фо́ра* f 'работа' но само во изразот: *ски́ф си-фо́орта* (= гледај си ја работата) [СКук(339)] – *фо́орта* – чл. форма од **фора**.

фо́рца f 'голема брзина' [СКук(339)].

франбели pl. 'украси што се ставаат на ивица на фустан'– *момнинската* облека е многу китнеста: *пол'ка сус буфки* и *тантели* (чипки), *фустан сус фрамбели, фуска сус батиста и штракано кадифе* (украсено) [ТГев,136].

франга f 1.'златна пара' [ТГев,479]; 2. 'нешто со потекло од Франција (облека, начин на уредување на косата, полова болест и сл.)' ~ *Ди́не Чигу́нцки сѐ а-ла-фра́нга сӑ-путстри́жуве* [ПК,2(19)].

фра́с onom. 'се однесува на шумот што се прави од удар со рака (обично по лице)' ~ *и во́ му-риче́: "Што́ мо́рш ти пра́вши? ... нӑ-ме́н дӑ-ми-стрӑ му́вӑш – фра́с, тра́с, идно́ шӑма́р. Иии! Ти ми-те́пӑш, да-а не́ма, гу-устӑви́, бига́, си-ути́ди* [ВЕв,Кор(305)].

фраскајне n 'удирање' (пр. со гранка) – спроти празникот *Св. Тодур*, по вечерната молитва, откако ќе излезат од црква почнува *фраскајне*. Секој од присутните држи в рака зелено стапче и се *фраскат* заемно зборувајќи: *"За многу години, (Госпуд) да ти је на полуши"*. Потоа секој своето стапче го носи дома, но не го внесува в куќи, туку го остава во дворот, на некое дрво. Приквечер девојката го зема стапчето, го остава покрај селскиот поток, го прескокнува три пати зборувајќи: *"Који ми је пусакник* (л'убен), *и који ми е удилен, нека дојде ваја вечар да заједно пуминиме праку ваја мост"* [ТГев(45)].

фра́ске* impf 1.'удира (зачестено), пр. со гранка или со рака и се слуша шум' [ТГев(479)]; ~ *ка́ китӑ-фра́снум еди́н шӑма́р, це́лта ма́ала ки чу́е* [СКук(339)]; или: удира ветарот ~ *Кӑра́јанӑвта ку́ќа би́ше тӑква́: кӑ ќи-фле́јши уф-ку́кта, нӑ-де́сно и́ма уда́јка (за-го́сте), на̀ пра́во тре́лче. Го́ре со́фа и́ма, у̀ма́к* (огниште) *и́ма, пут со́фта до́лу дуби́цте си-ј вӑрзу́вӑт. Кој мо́же кла́ве ма́л на̀ димини́ку̀т, кој не́ – гу-фра́ске ве́тӑрут* [ДИ,Гг(119)]; 2. fig. 'јаде многу' ~ *а́лиа сӑ-нӑфрӑска́х ва́адин фӑсу́л'* [ПК,2(124)].

фра̀скана́ица f 'шлаканица' ~ *уфче́ра шо фра̀скӑници би́а уф-каавине́то* (кафаната) [ПК,2(124)].

Фра́штене top. 'населено место во Драмско' ~ *на-Сја́рцка каза́, на се́ло Фра́штене и́мја адет, кога́ се роди́ дете мӑ́шко и са-сабиират ста́рците и мла́дите, ага́ му кладат и́мето, та са-сабиират фре́т со́ехми*]ВДр,Фр(326)].

френгија f 'полна болест, сифилис или слично, во минатото ретко се среќавала'; ја викаат уште и: **фринга**, односно **френга** [ТГев(235)].

френо n 'кочница' [СКук(339)].

френски пӑтӑлџен m, bot., Lycopersicum esculentum 'црвен патлиџан, домат' [СКук(339)].

фре́нќ (и: **френк**) m 1.'Французин, жител на Франција' [СКук(339)]; 2. 'тој што се носи модерно, особено во облеката' ~ *сӑ-но́се пу-муде́рно,*

не́ кут-на́ска; 3. 'итрец' ~ *ни́ми сă-пра́ви но́го фре́нк; ...шо́ фре́нк ејто́о* [ПК,2(125)].

фре́нќ тирзи́а m 'мајстор, шивач што ја прати европската мода' [СКук (339)].

фре́нцко тăрка́ло n 'велосипед' ~ ***буди́ло-ј*** (назив за велосипед) *ус две́ тăркăли́на, то́-ј фре́нцко тăрка́ло* [ПК,2(25)] – очигледно дека за луѓето од југоисточната регија новите работи, па ако сакаме и "модерни" се третирале како дојдени од Франција, такво било разбирањето.

фре́т adv 'редум, комплетно' ~ *на-Сја́рцка каза́, на се́ло Фра́штене и́ма адет, кога́ се роди́ де́те ма́шко и са-сабе́рат ста́рците и мла́дите, ага́ му кладат и́мето, та са-сабе́рат фре́т со́е-хми* [ВДр, Фр(326)]; ~ *и кату излезоха вӑнк при ливадите, там фӑрли тојнака онова кепету и са чини еден гол'ам чадӑр штоту ги собра фрет под негу* [VPM,36]; ~ *и они заедноч си закăлнаха и рекоха фрет: "туку на наша мајка златин зăб, ништу не чиними на човека!" Кату си закăлнаха фрет така, тогас мајка му отиде* [VPM,51]; ~ *от мӑра час типăра дојдоха четиријсите филдиши, кату бивули, на ливадите; јадоха, јадоха зилена трјава, отидоха и на чешмата, на вода месту га испиха фрет ракиата, са упиха* [V,PM,42]; ~ *и напра́виха селе́нете хо́ру на-се́луту да-са-ве́сел'ат. И сичките оти́доха на-хо́ро, и на́зи гиздава́та мо́ма и т'а́ до́јде. И начеса́ пуду́ ти́хан в'а́тар, ју́ди са-сви́ха сас-в'а́тар. И са-еви́ еди́н ч'ул'а́к сас си́ф ко́н, ... та пугле́да фре́т хо́рото* [ВДр,ГБ(327)]; ~ *и фне́тре фаф-пеитере́та, та́ми му-б'е́ше кӑ́штата, штото бе́ш'е од-еди́н ка́м'ан излопа́н фре́т кӑ́штата, и бе́ пригизде́на фне́тре сăс-с'а́какви прилигија* (sic!) [ВДр,ГБ(328)]; 2. 'сосема' ~ *от ма́лку врја́ме се́тни жрја́пчета са чини́ли бă̆рзи ко́ни, кучи́нтата са чини́ха и о́ни стра́шни, и момче́та са чини́ха јуна́ци, си научи́ха, ферманлии си чини́ха и фрет са олија́саха кату бра́тќа* [V,PM,144].

фронт m – назив позајмен од воената терминологија 'позиција' – сп. изр.: **о-пушти́ фро́нто** (= кога човек е немоќен да се справи со проблемите и ги откажува понатамошните заложби бидејќи досегашните останале безрезултатни) ~ *та́ткуто водил еса́п, икунулисува́л, пурăсна́ли де́цта, фати́ли до-ръ̆сту́рат ила́нто, дă-тро́шат, та́ткуто нă-ло́ж дă-ј-кули́нде, ви́кле: гу-пушти́л фро́нто* [ПК,2(158)].

фррр! onom. 'се однесува на шумот што се прави од движење на крилата од птица' ~ *му-ре́кла нă-лиси́ца-та: "Се́га дă-мă-ја́диш не́-ми-ј-сра́к, а́ма ут-висо́к ка́мин дă-мă-фă̆рлиш но́гу ми-ј-сра́к". Лиси́ца-та ути́шила, пăла́ла адин-висо́к ка́мин и ут-та́м ă-пушчи́ла нăдо́лу. Те́та Вра́на – фррр! си-литна́ла* [ВВод,Крон(314)].

фруглица f 'свадбено знаме, подолг стап, украсен со даровите од невестата, на врвот има позлатено јаболко, со него фругличарот го води орото' [СКук(339)] – сп. свадбен обичај: во понеделник пред свадбата во куќата од младоженецот ќе се соберат *пусестриии* да присуствуваат на обичајот *замес*, при тоа, додека едни од *пусестримте* сејат брашно и месат погача, друга ќе земе еден подолг прат на кој на едниот крај ќе закачи гранка од калинка и пешкир (што го има испратено свршеницата – во

говорот: *армасница)*, и тоа ќе го држи над ноќвите во кои се меси. Споменатиот прат се вика *фруглица;* додека се *замесуве, пусестримте* ја пејат песната: *лете, лете јарабица] дулитала, душитала] ду јураче, ду купаче] – ду момини рамни двори* [ТГев(155)]; ~ *е, пӑк кóа ѝдӑт свáтӑвто, мóмта искáрӑве прӑстин. Ќи-гу-искáре ут-рӑ́кта дạ гу-вѝде мóмчто. Уф-Пулѝн нóго адéте ѝма. Нạ шѐсте нидéли ќаа рạстýрӑт фрýглицта, ќи-нӑпрáвӑт уд нéа фýрка* [И,Гг(120)].

фругличер m 'свадбар, ороводец што ја носи **фруглицата** во свадбениот церемонијал' [СКук(339)] – веќе рековме дека во кукушкиот говор доаѓа до преглас на вокалот **а** > **е,** кога ќе се најде зад мека согласка, или што некогаш била мека, оттаму **фругличер** наместо **фругличар,** исто така *ејце* од 'јајце', *еска* од 'јаска'.

фрулѝна f 'златна монета, флорина' — в. **франга** ~ *Ка́ ќе-кандѝса тáтко-му, стрójникут ќе-дóнсе абéр на-кýката, што ќе-му-а-дáдат мóмата. Тóгӑј стрójникут дáр ќе-адарýва мóмата алтӑ́н "фрулѝна"* [ВЕв,Ба(277)].

фрунцéла (и: **фрӑнцóла)** f 1.'бел леб, векна' ~ *ка́-óдме нӑ-пӑзáр уф-Срýмица си-купýвме фрунцéла и кибáпе или пӑ фрунцéла и áлва;* 2. изр., псовка: **дӑ-си-јáјш фрунцéлта** (веројатно се мисли на полов орган) [ПК,2(124)].

Фр(ӑ)гуво top. 'име на село во Кукушко, меѓу селата Гавал'анци и Драгомирци' [ТГев(423)].

фрӑк interj, onom. 'шум што се создава кога ќе одлета птица' ~ *врӑпчáно фрӑкнá дýр дӑ-вѝји, фрӑк до:-нема* [ПК,2(124)].

фрӑкне* pf 1.'одлета брзо' ~ *и тјанака рече: "от Бога да најте! Толко не знајти да ни познајти от дрехите, што имахми и двата един таким?". Тогас тојнака са чини пиле, кӑсна на паратиро. И тјанака речи да гу фати, и оно фрӑкнало, побегнало* [V,PM,90]; ~ *му вéли на дјáтето: "вјáхни ми, ама да си фтѝсниш очѝте ти!" И тóјнака кату гу вјахнá и си фтѝсна очѝте му, жрјáпчето еднóч фрӑкнá, четирѝјси конáка мéсто надалéку гу закарá* [V,PM,121]; ~ *таласӑ́мо зéваши л'áбот, не изл'áваши вӑ́нка. Тогá жрјáпчето фрӑкнá та изч'укá нóзите му на кáмино, вóгин изл'áзи от кáминот. Тогáс таласӑ́мо си оплашѝ, побегнá и тóјнака флезé нéтри* [V,PM,122]; ~ *отѝдоха на хóрото двáта, фатѝха да ѝграт, тјáнака нá врахóт, тóјнака по нéја; дрýги пáк земáха кожáта му, га изгорјáха, и змéјут фрӑкнá, побéгна* [V,PM,131]; 2. fig.: 'кога децата ќе пораснат и ќе го напуштат семејството' ~ *дéцта сӑ-ј-зжинѝа, ми-фрӑкнáа уд-дóма;* 3. 'брзо реагира со лутење' ~ *ѝч нé му-чѝне арáктуро, нӑ-аднóч ќи-фрӑ́кне и зạ фáште кáвга;* 4. 'кога лебот ќе се препече, односно ќе изгоре малку' ~ *лéбо зӑ-мáлчко ќи-изгурéл, áјго цél'o фрӑкнáл* [ПДој(118)].

фрӑнгýлка f 'француска' [СКук (339)].

фрӑнгурáф m 'мајстор што прави облека, шивач' [СКук(339)].

фрӑнцýски тӑ́рӑн bot. Robinia pseudacacia 'багрем' ~ *тóо дӑ́рво цӑ́фте бéли груздáци нӑ-прóлит,ýбуво мирѝсе* [ПК,2(125)].

фрӑ́цка impf 'фрла, мава' ~ *вéлат на нéгу Ученѝците: Дидáскале, сéга ти сакáле да ти фрӑ́цкат су кáмини Јудéите, па тáму сáкаш да си óдиш? Гувóри Исус: Нé-ј дванáдесет сáата дéнут? Кój пуудѝл на дéнут, не си супнýа,*

о́ти лу сă гле́да ви́делот на во́а све́т [MV,K(286)]; ~ *а кладе́ле на не́а уфстре́т и му ве́л'ат на не́гу: Дидаскале, ва́а же́на а фати́ле уф паза́рут шо чи́нише кафпила́к; и на на́с но́мото М... ни повел'а́ на таквии́ су ка́мини да сă фрăцкат; ти́ шо ве́лиш? Исус ричé на ни́х: Ко́j уд ва́с не́ма гре́х то́а не́ка фăрли ка́мин* [MV,K(316)].

фс'е́ adv – в. **фс'екога** ~ *и фаф- сара́е и́маш'а ади́н ехăр, де́ту седе́ш'а ко́не-му на-змиата. И ко́не всé си-б'е́ше убру́жен кату кугá навăрвја, и на-ко́не-лу от-го́ре стоéше адна́ мăгла и фс'е́ сас-магла́та хо́деш'а* [ВДр,ГБ(328)].

фс'екога adv 'секогаш' ~ *и на една́ о́дае фне́тре и́маш'а зла́тна суфра́ и позла́тни сто́лове, и фс'екога и́деха да-еда́т фне́тре. И на софра́та и́маш'а ца́рцки ма́нжи* [ВДр,ГБ(328)].

фта́се pf 1. 'дојде кај некого' ~ *"Да-зе́миш сто́лната и че́шил'ут и бри́чут – ти́а три ше́ава". И – киниса́ле да бе́гат. Фăти́ла да-и-прăфтăса́ве та́а, мо́мта шо ја́де. Фăрли́ла сто́лната – сă-чини́ла во́да – нă-мужа́ла да-ј-фта́се* [ВГев,М(269)]; ~ *"Бра́те, фăрли, ре́кла се́страта, бри́чут, да-сă-чи́не о́стри ка́лăјне, да-нă-мо́ж да-нă-сти́гне". Они па́ бе́гат. Ко́а да ви́дат – па́ зад ни́х и́де. Ко́а сă-зăвăртува́т, а́ да-ј-фта́се, ко́а гле́ат па́ пу-ни́х* [ВГев,М(269)]; ~ *"На́шта и ва́шта би́шка би́ле се́стри, ма́-тира́а да-а-зе́ам на-скани́ста (крите́нка)". Кă-дуjде́л мăжут-и́, му-расправе о́ти би́шката а-дадела. "Де́к-е то́а ко́jнут, д-о́м да-гу-фта́сум"* [ВГев,Гав(274)]; ~ *кинисала Руменка за вода] и калеш Питруш пу неја] ја тука, ја талю да ја фтасе] ја стигнал дури на чешма] и што и вели, Питруш гуворе] "Ја дај ми Руменке вода!"* [ТГев(205)]; 2. 'дојде некаде, пристигна' ~ *не си чеке млад спајија[ајл'ăк време да му дојде[туку вјана млад спајија[брза којна јуружана[право тегле ф своја кула[ка си фтасал млад спајија[ка си стигнал близо село[на пăт срите една баба* [ТГев(334)]; ~ *л'у фати́ да-усă-мн'ава, ста́на, фа́ш'та пит'е́лот му-кла́ва се́дло̀то, го̀ ја́хна, и го̀-ш'у́пно̀ва и фати́ да-б'ắга, з'е́ пăт', кугá фта́са на-по́лито, гл'е́да иди́н а-фати́ на-пч'е́лата, а-упр'е́гна* [ВБог,Бал(344)]; ~ *сă-ка́чфа кри́вјут нă-сле́пјут и о́дăт. Пу-пăтут де́к удéа нăо́жцăт иднă кру́ша. А ва́ фтăса́ла. Е, ле́пи, жăлти кру́ши. И му-ве́ле: "Не́ зăстăну́вăме дă-ја́диме тро́ кру́ши?"* [ВКај,Тр(324)] – во контекстот го среќаваме лексичкиот архаизам: **леп** 'убав' **(ле́ши жăлти кру́ши),** втората посебност е синтаксичка – присуство на прашален израз без партикулата **ли,** што се третира за балканизам: **"Не́ зăстăну́вăме**?"; 3. 'дофати' ~ *арăпла́не пу́кат, наро́до бе́ге, не́кој удри́л на-ја́ма* (на крадење), *шо ќи-фта́се – гра́бе* [ПК,2(55)]; 4. 'созрее овошје, во случајот лубеници *(бустан)*' ~ *Дуовник(ут) му риче оти за него нема пруштавија, ама нека са моле на Госпуд, па може ки му просте. Тоги арамијата гу запитал: "Или как ќи пузнајум оти ќи ми са простат?" А дуовник(ут) му ричел: "Сеј еден бустан пукрај некој друм. Ка ќи фтасе тоа бустан..."* [ТГев,147]; 5. 'во доволна мерка, толку колку што ќе треба' [ТГев, 479]; 6. изр.: **фтасала за мажување** – за женското дете секогаш се води грижа, а особено кога ќе наполни 15-16 год., тогаш таа станува *мома*

за армасувајне (свршувачка), а потоа *ки фтаса и за мажувајне* [ТГев(135)]; ~ *"Как не, ки гу женум! Ја Асиенеја* (циганско име) *азăр е! Ја таман работа! Уште за жинувајне не фтасал, не знаје оште колко куќи има уф селто* [ТГев(144)].

фтекна pf 'се сети' ~ *нивјастата гу неќаши и сакаши да гу утруи, и не можиши да најди време. Еден ден га фтекна и му рече на царјут: "царју, сега меника што ми докарахти тука, јазе тебика ки ти зема стопан да ти чинам!"* [V,PM,47]; ~ *и гу оставиха мăра час да са моли. Тогас му фтекна, извади пăрстенот, гу даде на еден човек и му вели: "господине на ти това пăрстен, дај му гу на царјут"* [V,PM,57]; ~ *и ошти речта не доречи, падна вогин от небету и са запали чиницата. Кату виде така тојнака, заедноч му фтекна, ча неговут кăсмет не чини* [V,PM,86]; ~ *утрината стана сиромахат от сонот, са уми лицето, са прикăрсти и киниса да си иди. На пăтју гу и фатил един страшин дăш, един страшин облак. И заеднош му фтекна на негу, што му речи дјадоту* [V,PM,93].

фтеса* pf 'погреши' ~ *и на онаа дни си разбрăка на махалата около еден јангин* (пожар). *Де да ја текни на бабата да оди на куконата, плачејќе хем молејќе вели: "ох, ох! кокона! Јазăк си чини на мене, јаз ако фтесах, пак ти да ме простиш"* [V,PM,165].

фтéсин adj 'виновен' ~ *ијо си-застанал на-крајта куту фтéсин... ác си-знáм óт нé сум фтéсин, ни напúнуко нé-ме-ј, уд-нúкуј нéмум гајлé* [ПК,2(125)].

фтúре (сă)* pf 'се заинати' ~ *ýбуво и кăича си-нăпрăвúле, си-пудридúле сăто. Та жăнá-му кá сă-фтирúла: "Кáжи, дă-кáжи". Он рăчéл: "Слýши, јáс нé ти кăжý-м, са нéли тé-ј árно?"* [ПДој(152)]; ~ *тáа кá сă-фтирúла: "Кáжи дă-кáжи, пăрúте уд-дéк сă и нúи тóлко бугáти шо сă-чинúме". "Слýши, мýр, рăчéл, тóлко мă-прăсилú, чúм сáкиш дă-ти кáжум и ки-ти-кáжум"* [ПДој(153)].

фтисна pf 'притисне, затвори (во случајот очи)' ~ *му вéли на дјáтето: "вјáхни ми, ама да си фтúсниш очúте ти!" И тójнака кату гу вјахнá и си фтúсна очúте му, жрјáпчето еднóч фрăкнá, четирúјси конáќа мéсто надалéку гу закарá* [V,PM,121].

фтúши impf 'прави, гради' (сп. во југозападните егејски говори: **фтис** 'сид') ~ *и пák дрýга годúна, когá ки дójди да чúни гн'áздуту, тéра по-висóку дáл да чини гн'áздуту и, когá не ки нájди такóв дáл, тогáс пак от гóри ланцкоту гн'áзду ки фáти да фтúши нóву гн'азду* [V,PM,30].

фтор* num 'по редослед тој што доаѓа веднаш по првиот' ~ *и сéтне момáта са-огодú и са-ожéни и породú до трú сúна, штóто сегá ч'ол'ák кату тјáх нéма на-јунáсту и са-жúви óште. И синовéте са: пăрвше-е на 50 годúн, и фтóрие на 45, и трéтие на 40 годúн* [ВДр,ГБ (329)]; ~ *óде уф-дрýгăта удáа и тýкă íсто тăкá: пák спúе мóма еднá, чáша и прăстăн нă-мá-ста. Гă-испúе вó-та, гу-тýре прăстăно и ричéл: "Тáа кé нă-фтóрио брáт"* [ПДој,Ник(168)] – во контекстот пак има посебност во врска со линеаризацијата: определбата е во постпозиција во однос на именката: *пák спúе мóма еднá* – ова се третира за влијание од

балканските несловенски јазици; *~ еди́н ма̀ш и же́на нима́ле де́ца. Фто́рата же́на му би́ла на тоа. "Бо́же, бо́же, вил'а́ле, вра́к че́до да-и́мум, че́до да ви́дум'. Го́спут и пра̀слуша́л и ре́ка̀л: "Ди́л'ми са́кте"... Му-да́л* [ВГев,М(268)]; *~ еди́н де́н кату собра́ пра̀чките, си задја́на ха́рно на га̀рбо, дојде́ еди́н, му ги откра́де. Па́к на фто́рију де́н така́ му чини́ха. На тре́тоју де́н дојде́ пак да му откраде́ пра̀чките* [V,PM,128].

фто́рната num (f) 'втората' *~ ве́ли на не́гу: Исти́на, Афе́ндо, ти зна́ши што ти милу́вам. Ве́ли на не́гу: Па́сај ја́гнити мо́ј. Ве́ли на не́гу па́ фто́рната: а милу́ваш ме́н?* [MV,K(338] – на повеќе места во материјалите од Долновардарско, собено во *Кулакиското евангелие* се забележува проширена употреба на множинската наставка **-и**, кај еднозложните, но и кај именките од среден род, каков што е случајот од контекстот: *ве́ли на не́гу: па́сај ја́гнити мо́ј* – споменатава наставка како да станува универзална, што напомнува на истиот случај во турскиот јазик, во кој има само една наставка за множина (-lar, односно -ler).

фтреси pf 'почна да се тресе (од возбуда, од страв)' *~ как виде царју́т магаре́шката глава, трешка гу фтреси от страм. И сички ју́наци са почудиха и вел'аха: "тју! бре толкос царју́т не и можал за момата му да најди еден ју́нак"* [V,PM(90)].

фту! interj 'изразува незадоволство' *~ гојори на куконата: "е! ц'аним кукона јаз, да сам кату тебе млада, тос ју́нак, што промина от тука, го викнувам еден веч'ар да поиграм с него!" Кату чу куконата така, си разл'ути моине вел'а́јке: "фту! фту! маскарију́ку, вунк од дома ми!"* [V,PM(165)].

фу́де (и: **у́де**) impf 'клевети, напаѓа' *~ та́а ба́ба си́те мо́ми и-у́де* [ПК,2(124)]

фу́до ме́со n 'месо кртина' *~ то-ј цӑрве́но ме́со, бис-ко́ски* [ПК,2 (125)].

фуду́л adj 'важен, со голема гордост' *~ мори, ју́тад иде Калеш Андон. Л'у-л'а-је] мори, што му веле фудул Сирма: л'у-л'-је] мори, ја̀ди Андон да се л'ул'ме* [ТГев(69)]; *~ но́го фуду́л те́-ј сна́ата, не́ ви́ке ни до́бӑр-де́н ка́ ки-пуми́не* [ПК,2(125)[.

фудулу́к m 'гордост, нетолерантност'; сп. изр.: **са́мо фудулу́к тера́л** (= се однесувал важно, со потценување кон другите) *~ и та̀ка́ жа́на̀м, де́јто зӑфа̀ти́л дӑ-ра̀бо́ти, а та́тко-му са́мо фудулу́к тера́л и не́ зна́јл ка́к дӑ-зӑста́ни нӑ-но́su, о́ти има́л па́н чуве́к у не́јнта ку́ј́ка* [ВЕв,К(292)]; со исто значење: **сӑ-пра́вӑт фуду́л** *~ лиси́ца зе́ла ӑјн-ку́п ка̀лчишта, им-дјуздиса́ла пу-ӑдна́ па́шка, е́м по́-длӑга, е́м по́ру́нтӑва и им ги-вӑрса́ла. Вӑлците сӑ-гле́т и сӑ-пра́вӑт фуду́л сус-но́вте па́шки* [ВКук,П(283)].

фукара́ m 'бедник, сиромашец' [СКук (339)]; *~ фукара́та До́не са́м си-умре́* [ПК,2(125)].

фу́ке impf 1.'зафрла нешто'; 2. 'удира' *~ ка́ о-фукна́ а́дна буфта̀ни́ца, дур та́мка гу-уднисе́; ~ фу́кн'о а́јн ка́мин, не́к сӑ-жа́ле се́тне де́к са́ке;* 3. 'дува силно' *~ ве́та̀ро ка́ нӑ-за-фука́, нӑ-мужеме́ д-испа́дниме нӑ-во́нка* [СКук(339)]; [ПК,2(125)] – в. **фу́кне**.

фу́кне pf 'удри' *~ ба́ба̀та о́де дӑ-с-на̀пи́ во́да уд-че́шмя̀та, ус-па̀ла̀н пра̀га́ч ле́п – кума́те. И ве́ле: "Е, дӑ-та̀-фу́кне, о́ј ти про́си кума́те,*

а ја́ твојо мӑш две́ ли́ри ми-дӑде́" [ПДој(144)].

фу́книн adj 'непаметен, удрен, нетокму' ~ *фу́книн и нӑ-фу́книн'оо, ут-те́п ќи-сӑ-бо́м, не́ те́-ј фужна́ло...* ~ *ај-мари́, зе́р ко:-слу́шиш то́о фу́книн* [ПК,2(125)].

фукӑрлӑк m 'сиромаштија' ~ *ус-фукӑрлӑк сӑ-бо́рум, да-иска́рум де́цта нӑ-пӑт* (да бидат способни за живот) [ПК,2(125)].

фуре́сница f 'проклетница, никаквица' [СКук(339)].

фу́рка* f 'дрвена направа за предење волна или памук' ~ *е, пӑк ко́а и́дӑт сва́тӑвто, мо́мта иска́рӑве прӑстин. Ќи-гу-иска́ре ут-рӑкта да гу-ви́де мо́лчто. Уф-Пули́н но́го адете́ и́ма. На шесте нидели́ ќаа растýрӑт фру́глицта, ќи-нӑпра́вӑт уд не́а фу́рка* [И,Гг(120)]; ~ *пудве́с, то́-ј кулáнче, ус-не́го сӑ-вӑрсу́ве кӑде́л'та, вӑлната зӑ-фу́ркӑта* [ПК,2(91)]; ~ *Еjн де́н пупӑди́ата и кумши́ата реши́ле дӑ-сӑ-ве́нчӑт без дӑ-усе́те по́пут. Па́к (по́пут) ути́шал дӑ-прува́ре да́ли-е не́гӑвта же́на. Пупӑди́ата па́к прӑку-ма́мут си-фле́ве до́ла и а грабну́ве фу́ркӑта* [ВГев,Ѓав(275)]; – некои од *џамаларите* се облекуваат во долги фустани, се забрадуваат со женски марами, на појасот ќе закачат *фурка* и имитираат како да предат [ТГев(343)].

фу́рке impf 'работи' [СКук(339)].

фуркет m 'поголема шнола за придржување на косата' [ПДој,Ник(136)]; во Кукушко: **фуркéто** ~ *то́-ј ку-ту шно́ла не́што, ус-не́го же́нте си-збирӑт ко́:ста. Фуркéто-ј те́л' накӑршин низ-нӑтре, сӑ-зӑбо́дуве уф-ко́:ста* [ПК,2(125)].

фу́рна (и: **ху́рна**) f 1. 'пригодна, ѕидана направа за печење леб и сл.' ~ *Учéјтисте ут цвéпицте уф урма́нут как пура́стат, ни́то сӑ мӑчат, ни́то пре́дат. Ви вéл'али на ва́с о́ти ни́то Сол... су то́лко ца́ришина шо има́л ут Бо́га сӑ размини́ кату́ на ти́а иде́н. Или тре́вата уф чии́рут, ва́ден ли́чи, и у́три си кла́л у-фу́рнута* [MV,K(264)]; *му вели на авџиолиа: "е господине, ошти един марифет имали да ви кажа! Ету една фурна га горја три дни, та ки влезити нетри и, аку можити да тарпити, ке да ви га дам молиата"* [V,PM,46]; ~ *пӑника́т ej дӑска длӑга, рӑзде́л'на-ј нӑ-прӑгра́ди, уф-се́каа прӑгра́да сӑ-туру́ве пу-а́јн* (еден) *сӑму́н дӑ-ки́сне, се́тне сӑ-но́се нӑ-фу́рӑнта* [ПК,2(94)] ~ *пишќу́не* (ќепенок што се користи како капак наместо прозорец, но може да се спушта и тогаш служи за седење) *и́лиаа фу́рните. Си́те фу́рни и́лиаа пишќу́не. И дика́нто и́маа пишќу́не; сӑ-спу́штаа дӑ-сӑ-зӑтфо́рӑт у́бувo, а ут-кра́јта и́лише дӑска дӑ-мо́ш си-се́дниш* [ПК,2(85)]; ~ *плӑскӑту́рник ej ја́дне ус-нӑринди́сана ти́ква,* (сторена на ситно со помош на домашна направа – неренде) *ја́јца, мле́ко и шиќе́р, пе́чно уф-фу́рна* [ПК,2(86)]; ~ *му-сӑ-ре́кли на-д'ӑду-ту: "Ш'о да-јид'е́ми?" д'ӑду и р'е́кла: "Да-зако́лими* (погрешно пишува: 'заколили') *д'ӑт'анту, да-гу-сто́рими пи'итó". Гу-сӑ-зако́лили д'ӑт'анту, гу-сӑ-кла́ли у ху́рната* [ВБог,Вис(340)]; 2. 'дупка во која се пече вар'; се прави на следниот начин: ќе се најде некое погодно место *на завит* (каде што не дува ветар), ќе ископат една дупка, длабока 4, широка (во пречник) 4-5 *аршина*. Потоа ќе се симнат во дупката и од каменот што ќе се пече вар прават ѕид наоколу дупката, во средината ќе остават празен, кружен простор, во

кој ќе наложат оган. Ѕидот сѐ до отворот на дупката се ѕида право, а потоа почнуваат да прават свод (*ќемер*) од истиот камен; потоа врз сводот ќе нафрлат земја со ситен камен за да не излегува топлината, потоа се запалува огинот којшто гори и дење и ноќе 5–6 дена. Се прекинува со огинот кога над сводот ќе се појави модар пламен, што е знак дека варта е печена [ТГев(351)]; 3. изр.: **а́ко а-изе́јш ва́а фу́рна ле́п** (се кажува за нешто што тешко се реализира) ~ *тру́јца бра́тја сă-нагувури́ле ќă-о́дат ќ-а-те́пат ла́мјата. Утѝшăл пишѝн е́н гуле́мјут. Фурнаџи́јте му-ре́кле: "Де́к ќ-о́јш?" – "Ќ-о́м ќ-а-убија́м ла́мјата". "Е, му-кажале, ако-а-изејш ваа фурна леп, мојш да-а-убијш"* [ВГ,Мир(273)].

фурнаџи́а* m 'тој што има фурна, пекар' ~ *тру́јца бра́тја сă-нагувури́ле ќă-о́дат ќ-а-те́пат ла́лјата. Утѝшăл пишѝн е́н гуле́мјут. Фурнаџи́јте му-ре́кле: де́к ќ-о́јш?* [ВГев, Мир(273)].

фуртуна f 1.'невреме, бура со дожд' ~ *ка́икут па би́ше уфстре́т уф мо́рито, са би́шш уф-далга́тите уф фурту́ната, о́ти бе́ше сѝлни ве́тар* [MV,K(267)] – во контекстот среќаваме архаизам, сочувана определена придавска форма: **силни** (ветар) наместо 'силен'; ~ *си пазари сос гимиџи́ата да гу изва́ди на една́ ада́, ча та́мо и́маш от не́колко ду́ши да зему́ва пари́. Кату кинѝса гимѝата аф море́ту, едѝн де́н от дека излѐзи една́ фурту́на што́ту гимѝата га издѝгаши едно́ минаре́ го́ри* [V,PM,23]; ~ *нетри на морету от млогу фуртуна гу исфăрли сос гимиата на едно пусто место, вăнка от морету. Излезе тој от гимиата, и мачката га имаш на рăџите. Пак на онаја земја таков нешту не биха видјали* [V,PM,109]; ~ *кату флезе сос гимиата аф морету, фати една страшна фуртуна и гу извади на крај едни џарџки конаки. Царјут, што седјал аф ониа конаки, и бил мошни болин* [V,PM,109]; и: **фăртýна** ~ *фăртýна сă-ви́ке по́вичке до́ш и ве́тăр ка́ ки фа́те* [ПДој(129)]; ~ *фати́ а́дна фăрту́на, сѐ уднисе́* [ПК,2(126)]; 2. 'детско летало, змај' ~ *а́ј-ги де́чката на-тýмбăта си-ле́тат фăрту́ни* [ПК,2(126)]; 3. fig. 'сериозна непријатност' ~ *ти́ мо́лчи-си, не́к ви́ке о́н, фăрту́на-ј та́а, ќи-пулѝне* [ПК,2(126)].

фу́рца f 'четка за чистење кондури, алишта' [СКук(339)].

фу́ска f 'долна женска облека, се носи под фустанот, нема ракави; замена за денешното "комбинезон" ' ~ *то́ уддо́л шо гă но́сăт же́нте фу́ска гă ви́кăме ни́ă* [ПДој,Ник(118)]; ~ *ти-сă-пра́зѝрке фу́скăта, пудѝгни сј-аа дă-не́ ти-сă-гле́де* [ПК,2(89)]; има *фуска сус батиста* (вид материја) *и штракано кадифе* (мали триаголници од кадифе сошиени на долниот раб од *фуската* како украс' [ТГев(136)]; во Дој: **фуста**.

фуста́н* m 'надворешна женска облека' ~ *на-вра́тта ми-да́де́а едно́ ма́шко де́те пра́д ле́не; му-да́де́х а́дна ку́шу́л'а и а́дна ка́рпа и а́дна ја́бу́лка. Уф-пунидѐлникут пусѐстримте ц-сă-убле́чат уф-нивѐстини фуста́јне, пубра́тиште ус-ша́ми́јки (тул'бе́јне) на-гла́вта* [ВГев,С(270)]; ~ *пупа́дѝа́та че́сто па́та сă-на́јдува́ла ус-едѝн ѝ́јн кумшѝа. По́пут нă-мужѐл дă-гу-пикасе то́а. Е́јн де́н пупа́дѝа́та и кумшѝа́та решѝле дă-сă-ве́нча́т без дă-усе́те по́пут. Пупа́дѝа́та сă-убле́ча́ве уф-бе́л нивистѝнски фуста́н* [ВГев,Ѓав(275)];

~" Не можам да станам, Ил'о, да јотворам] мајка ми леже, Ил'о, ду мене] фрлила рӑка, Ил'о, враз мене] фустан ми зела, Ил'о, пуд неја".] – "Сечи фустан, бела Лéнко, па ела" [ТГев(200)]; *~ Димка си е флегла јуф масӑр чаршија] ного си глидала, малце арисала] малце арисала, жлӑта ми камуда] она је нусила на Митре терзијче] "Ного ти са мол'ам, кузум баче Митре] ти да ми сушијиш сакмалија фустан] горе сакмалија, доло чадрлија* [ТГев (204)]; *на-нéкоо кирфúа сјо:-чипнáла фустáно* (повредила, скинала) [ПК,2(130)]; има: *фустан сус фрамбели* (карнери - украсен дел на женска облека). Во контекстот што следува називот *фустан* се однесува на 'облека во која се облекува *русалија*' – во групата на **русалии** се вклучува оној што е готов да издржи 10 дена непрестано играње; како прво треба да се снабди со фустан од бело платно којшто има околу 160 бочника (во вид на клин) долг до колената, потоа долг нож (*кӑлӑчка)* што го држи секој русалија в рака додека игра [ТГев(223)]; *~ оти не ми кажа, Злато, три дни понапреди?] јазе да ти купам, Злато, руба, мӑшка руба] сармалија ли џамадан, ајталија* (што предизвикува страв) *фустан] оти наши са дервенти, страшни ле дервенти] који* (пишува: 'којн') *ки та виде Злато сѐ пӑт да ни чине* [ТГев(94)].

фустӑнела f 'многу ситно надиплена пола од бело асе, што ја облекуваат русалиите во своите игри' [СКук (339)] од друг информатор со исто значење: **фустáн** (в. таму).

фýта f 'волнен скутник, се носи зимно време' [ПК,2(125)].

фуф praep – в. **уф** *~ и зӑпóчнувӑт áн да-прáвӑт мéжду чéтири пӑта. И áнут се-нӑпráуве. И зӑпóчнувӑт чéима дӑ-се-прáве. Кáжа намáјстурто дӑ-устáвӑт еднá кӑмáра. Тýрӑт-гу путрéтут фуф-кӑмáрта* [ВКук(283)].

фучеса pf 'кога ќе настине добиток' [ТГев(94)].

фучестанос m (f)'настинка кај овците' – овцата фатена од таа болест постојано дреме, од очите и течат солзи, а ушите и носот се ладни како мраз. Болеста се лекува така што се зема *нишадӑр* што ќе се истолчи како брашно и се става во носот на добичето, дел од *нишадӑрот* ќе го измешат со ракија и ќе го сипат во ушите. Тановиќ наведува и други називи на болести кај овците: *баба шарка, митил', ќел', брливос, курулук, зазӑбица, шап* [ТГев(380)].

фушкúа f 'погрден збор за женско суштество' *~ кýсјо вӑлк су-нӑвéдӑна глáва им-рӑскӑжáл шó ál гу-нӑјдéло, а дрýгите вӑлци му-ричéли: "Ним сӑ-кóси, пубрáтиме, ќӑ-фáтӑме тá: фушкúиа и пӑрчá пу-пӑрчá ќӑнӑпрáвме"* [ВКук(287)].

фчéра adv 'денот што непосредно заминал' *~ клáден адúн кáмен пендесéт хил'áди окú, штóто ни е возмóжну л'ýде да си-фл'áзат. И тогá, като вúде гúздава девójка, одáри-си рӑки от-главáта и си-тијá рéче: "Нéка си-зéмех л'у-штóто да-úсках, когá б'áх фчéра тýкана!"* [ВДр,ГБ(329)]; *~ са поклони на владиката и седна при негу, фатиха да хоратуват. Сиромахут му вели на владиката: "господине владика, фчера мојто дете кату плачаши на дворут падна от неботу един карагрош"* [V,PM,38]; *~ бúх бóлин двájси дéна, нéмах утúдину на-рáбута, а фчéра утúдух на н'úва, рáнуту пáсих улóити кóлку двá сахáти* [ВБог,Нег(339)] – во

југоисточните говори секвенцата **во-** на почетокот на зборот често се елидира во **о-** оттаму *улóити* (< *вулоити* – со редукција **о** > **у** и елизија на **в-**); и **фчара** ~ *тогас момата рече на татко ѝ: "тате, сега тинака да идиш нетри, да седниш при негу и да му речеш, ча фчара не можах да ти дам каршилак, ама сега да ти кажа, ча јакушут, што сакаш да си увјахнеми един на друг, тој беши за да зборувами един на друг"* [V,PM(54).

фчерашин* adj 'нешто поврзано со вчерашниот ден' ~ *седна при негу и му вели: "ej господине, вчера јазе, кату бех уморен на пăтју, тинака ми вревиши, пак јазе хич не знајах, дека си нахождах. За това сега ке да ти дам каршилăк за фчерашните работи"* [V,PM(54).

фăзлá adv 'премногу, повеќе отколку што треба' [СКук(339)]; ~ *зúм-сити, шо ќе-j фăзлá мóо ќе-j* [ПК,2(126)].

фăкúр m 'сиромашец, бедник' ~ *зă-грех-ej фăкиро* (изразува чувствен однос = за жалење е сиромавиот) [ПДој(134)]; ~ *фăкúркăта дóда* (именување на постара сестра) *такá сj-ýмре, асрéтна* (желна) *за сè нéшто* [ПК,2(126)].

фăлимéнто n 'неуспех, банкрот' [СКук(339)].

фăмúл'а f 'заедница од крвно поврзани луѓе' ~ *имáло éдно врéме еднá сирумáшка фамúл'а. Тáткуто умрéл, имáле éно дéтăнце, утанáл сирáче. Тó: дéте рăстéл, пурăснáл, стăнáл нă-óсум гудúни* [ПДој(154)]; ~ *дујдéме уф-Мăкрú:во, уф-нáшјо чúко. "Ај-гу Пăтăрузлúа". "Здráво, жúво". "Дујдéте ли?" И сéтне шó ки-живéăм: ут-читăрнájста ду-шăснájта гудúна, бéс фăмúл'а. Тéгло. Шо úма, нă-чувéчка глáва сè ки дójде* [ПДој,Пат(174)]; ~ *трúи пăта нă-пăтут ќи-ă-зáприа нивáстăта тáму и ќă-пúтăт кăдă óдă и óна трéбăше дă-кáже кăдă óдă, уф-кóја фăмúлиа, кój му-и-сфéкурут, сфикăрвăта* [ВЕв,Кр(307)].

фăнга f 'лесен удар со трите прсти собрани, зврчка' – бронката *чимичок* што се јавува на очниот капак ја лекуваат на тој начин што ќе ја потријат со лук; освен тоа има и празноверие: штом ќе сети дека се јавува *чимичокут* треба три пати да му удри **фăнга** (лесен удар со трите прста собрани, зврчка) [ТГев,232].

фăндáк m 'поголема количина сува трева врзана (стегната)' ~ *едúн фăндáк тéже ýкулу 12 óки* [СКук(339)]; ~ *дунцéх áјн фăндáк сéно, јóнца* [ПК,2(126)]; – кога сеното по *намлиите* (искосен ред трева) ќе се исуши, се собира во *капици* и потоа ги врзуваат во *фандаци* со 'ржани класја или со трева *топалак*, за да може потоа да се товари на кола [ТГев(343)].

фăнела f 'материја бархет' [СКук(339)]; во струмичкиот говор значи: 'долна облека, поткошула'.

фăндýзи pl. 'специјални чаши, се ставаат по телото на измрзнат човек' [ПДој,Ник(136)]; ~ *фăндýјсто сăфáштăт зă-мăрита, тăкá о-вáдăт студинúлто* [ПК,2(76)]; ~ *ќи-тýриш мáлчко бубájк уф-фăндýста, ќо: -зăпáлиш и ќа:-клáдиш на-гăрбо, óна ќи-сă-запúи зà-снáкта. Тăкá, тăкá ќо:-нарéдиш цéл'оо грăп* [ПК,2(126)].

фăнугрáф m 'музички инструмент, грамофон' [СКук(339)].

Ф(ă)рдовски Хан top. – на патот Солун – Малеш најлошо место каде што карваните (кирациите) биле често напаѓани од *читаци* (арамии) се наоѓало во еден теснец меѓу

селата *Гавал'анци* и *Драгомирци* (Кукушко, на источната обала на *Арџанскио Ѓол'*) се викал (во минатото) *Фрдовски Хан* [ТГев(416)].

фӑрке impf 1. 'со фрлање отстранува, изместува нешто' ~ *кăрпăло́к* (= земјоделска алатка) – *о́на не́ј це́ла, о́на-ј куту буне́ла, и́ма куту рӑго́ве, ро́шки. Сӑ-употре́буве зӑ-ве́јне нӑ-вра́о дуде́ка и́ма сла́ма, ус-н'а́: сӑ-фӑрке* [ПДој,Ник(122)]; ~ *си гуворӑт "А мо́ри ба́бо, ве́ле, не́ли-ј срӑмо́та и грӑо́та уд-чуве́ците тӑко́ф дӑ-мӑ-гле́дӑт. Оди, му ве́ле, мӑ-зӑко́пи та́м уф-буни́шчӑто, буни́ще ви́кӑме ни́: ѓу́брӑто де́ка о-фӑркат"* [ПДој (144)]; 2. 'мавта со крилата, лета' ~ *оти́де и бишка́ринот да ги насе́. Куби́лата са чини́ јариби́ца сос јариби́че и фати та́мо да си фӑрка по трӑнету* [V,PM(117); 3. изр.: **фӑрке ифтира́** (= неправично обвинува некого) ~ *то́о па сѐ нӑ-ме́н гӑ-фӑрке ифтира́та* [ПК,2(53)]; пог.: **во́ло ри́и, пӑрста** (земјата) **нӑ-гӑрбо сја́а фӑрќе** (= лошите постаки со другите ни се враќаат како бумеранг) ~ *не́кој шо пра́ве ло́шо нӑ-дру́г, ло́шо нӑ-не́го му-сӑ-вӑри́не, сӑ-врӑште, нӑ-сӑј сӑ-врӑште* [ПК,2(155)].

фӑрле* impf 1. 'кога некој со движење на раката отстранува од себе некаков предмет' ~ *И – кинисале да бе́гӑт. Фӑти́ла да-и-прӑфта́сӑве та́а, мо́лта шо ја́де. Фӑрли́ла сто́мнӑта – сӑ-чини́ла во́да – нӑ-мужа́ла да-ј-фта́се. Прӑпл'ува́ла па́ пумина́ла во́дта* [ВГев,М(269)]; ~ *"Бра́те, фӑрли, ре́кла се́страта, бри́чут, да-сӑ-чи́не о́стри ка́мӑјне, да-нӑ-мо́ж да-нӑ-сти́гне. Они па́ бе́гат. Ко́а да ви́дат – па́ зад ни́х и́де. "Фӑрли, ве́ле, се́стро, ча́шил'ут, да-сӑ-чи́не гӑста го́ра"* [ВГ,С(269)]; ~ *Уф-пито́кут на-ве́чӑрта, спрути сӑбутта, со́јут сӑт ќи-сӑ-збе́ре. Ќи-ти-чи́нат тисли́и ру́ӑбта, ќи-фӑрле та́ткуто ичуме́н и бубаќе́рно се́ме уф-куфче́гут и па́ри. Ми-ј да́ве га́јре, ала́л ми-ј чи́не* [ВГ,С (269)]; ~ *са-грӑбна́ле и Ѓу́птино почна́л да и-биле́е о́чте, а зме́о го-пита́л шо то́лко са-кукоте. Во́а му-одговори́л о́ти гле́де на-кој ри́д да-го-фрле* [ВГ,Мир(272)]; 2. 'посоли некаде нешто ситно' ~ *за-ина́ тапса́ баклава́ три́ прӑста́ ина́ ука́ ш'иќе́р, идна́ ука́ ме́т, ука́ и пулувина́ бра́ш'ну... да-с'е́тн'а за-в'е́нат крӑн-го и миха́лката да-зафа́ти да-то́ч'и и ба́бата и ле́лата за-да-прусти́рат ино́ ли́сту на тапс'а́та и удго́р'а фӑрл'али на-врӑх ли́стуту ич'или́к* [ВБог,Су(342)]; 3. 'стави, спушти' ~*"Не можам да станам, Ил'о, да јотворам] мајка ми леже, Ил'о, ду мене] фрлила рӑка, Ил'о, враз мене] фустан ми зела, Ил'о, пуд неја".] – "Сечи фустан, бела Ленко, па ела"* [ТГев(200)]; ~ *да ки јоде Трена на Бел-Дунав] да налије Трена студна вода] да наваде Трена цвеќе рано] дека ваде Трена рано цвеќе] нападна си е тешка дремка] тури глава Трена уф бусилче] раци фрли Трена на каранфил* [ТГев(172)]; ~ *Тогас фати тјанака, ошти как са качиши, скинала две јабӑлки и ги фӑрли аф гаштите и, тојнака после салдиса рӑката да побара нешту, али фатил јабӑлките аф гаштите* [V,PM(71)]; ~ *пак мајка ѝ: "ух керку, што ти најди това вечер таму?" Дека зборуваха, пак тојнака га притисна, и зедноч тјанака фӑрли рӑката и на врӑх папламата* [V,PM,34]; 4. 'намести' ~ *му ве́ли: "а бре́ си́нку... сега́ ти порӑчувам: ету то́лко пари ти оста́вали,... а́ма да си отво́риш о́чите,... зашто́... аку фа́тиш,*

синку, сос пиáнсфо... та сетни не ти чáка друго, сáмо... да фӑрлиш еднó вáжи да си обéсиш" [V,PM(7)]; 5. 'исфрли нешто некаде' ~ *и такá чинúха, гу фӑрлúха аф среду морéту и лу земáха сúчката стóка... а тýка да си одáви, а тáмо, далгúте гу извадúха, гу фӑрли морéту на суху* [V,PM,8]; 6. 'истури' ~ *кату чиниха здраво живу, фати цáрјут да гу пита на дјадоту: "зашто, дјаду толку забави?" – Ах, синку , на воденицáта јазика л'у отидох, земах редо, фӑрлих житуту, гу мелих, ама на пáтјут сам са исмамих"* [V,PM,55]; 7. 'пука со оружје, или со стрела' ~ *дојдé врјáме, узрел'áа јáбалките, ки дójдиши лáмјата, ги јáдиши јáбалките. Фатúа цáрјувите сúнови да га чýват. Отúде гол'áмојут сúн да чýва. Дојдé лáмјата, си оплаши́ да фӑрли, побегнá и лáмјата* [V,PM,135]; ~ *Тýрцте нóго пáкус прáвúа, запалúа сéлта, запалúа нóго нáрóт, нóго нáрóт измрé тугáј. Тугáј ác бих уф-нúх, уф-вујчúнне. Вујчúна кá зéе дă-фӑркăт, дă-пýкăт, сă-пулупú, умрé нă-мéстто, умрé éште* [ВКукМал(289)]; ~ *јуф село влегла, бајрак развила] хајде Јанке, за вода да та пуведам] дивојчице малечка, да та пол'убам!] бајрак развила, пушка фрлила* [ТГев(290)]; ~ *му вéл'ат: "гу видéхми, от тýка промúнáха, áма тúнака не мóжиш да ги стúгниш, туку нá, да ти дадéми еднá стрјáлка, áма што да вúдиш да намјáриш, áма да не фӑрлиш да гу ýдриш* [V,PM(116)]; 8. – **(се)** 'се придвижи со скок, односно се нафрли некаде' ~ *нă-прáзнико Вудукрăс, Водúци, крăсто сă-фӑрле уф-рéкта, пó-здрáви чувéци нă-гáшти сă-фӑрл'ат до:-фáтат* [ПК,2(32)]; ~ *ама тојнака беши млогу хитăр да а побегнал: приз пенџерината скокна, са фӑрли на долу, и така остана кепиту му на удајата* [VPM,34]; ~ *Бигáјки пумúнá уддéка ăднá вудúница. Глéде прăд-вудúницта ăднá тáва сус-кáша. Лисúцта ă-грăбнáла тáвта и сј-ă-истурúла кáшта врăз нé:. И вăлко ă-стигнáл и а дă-сă-фӑрле врăз нé:, и óна фăтúла дă-óхке* [ВКук(286)]; ~ *óколу срет-нóк мéчката úде. Офчáрските кучúња са-рăзбéгаваț, а малéчкото кýче ìи се-фрлúло нă-врáто нă-мéчкăта* [ВГев,Мир(273)]; ~ *"Кă-рикóме? Кóа ќи-сă-сфáл'ăм јác тугáј ќи-јáјме двéте зájно". Мéчкăта рăзбúра?! Си-јáде пák. Сă-нăл'ýти слéнјут и ут-крýша нă-мéчкăта узгóре му-сă-фӑрл'а* [ВКај, Тр(324)]; 9. – **(сă)** 'побегна' ~ *утúди устрéди у-óрмăнут нúгде. – "Урвисă дóлу!", вéле. И му-зéва флóринут. – "Аман, вéле, шó сáкăш зéвăј, устáј-мă жúва!" Му-гу-зé флóринут и сă-тóкмe д-ă-зăкóле и вá мисичúнта удрúла. И зéва тúа дукáтите шу-и-имáше тá и áјде у-дрýга дăржáва сă-фӑрли* [ДК,Ран(139)]; 10. **а.**'стави храна, во случајот зрна' ~ *ут-тáм, фӑрлúла нă-кукóшките чинúца. И фăтúле дă-сă-кáрăт кукóшките кój кáк дă-чóпнăт. Пăтéло уддéл, фăтúл: "Кó, кó, кó, рăчéл, сúте кукóшки ки-вă-збérум, áма нă-едúн не-дáм до:* (< да го) *чóпне зă̆рнуто"* [ПДој(153)]; **б.** 'подаде храна со фрлање': **му-фӑрл'ат кут нă-кýче** *(óт нé-ј нéјно)* – веројатно станува збор за дете од друг брак [ПК,2(178)]; 11. 'кога од женското животно ќе се отстрани плодот што го носи' [СКук(339)]; 12.'кога некој игра хазардна игра, комар' ~ *такóф ин éј кóрăно, и тéјко-му фӑрлише* [ПК (Гăр)]; 13. – **(сă)** 'брзо слетува' ~ *пúле,*

по́мъ̀ле́нко уд-гъ̀лъ̀п, цъ̀рън и цъ̀рве́но-си́во. Ка́ ќи-ви́де ли́ш съ̀-фъ̀рле кут то́пка [ПК,2(58)]; 14. 'пие алкохол на брзина' ~ *фли́зе́јте да-фъ̀рлиме пу-не́каа ча́ша... а́к не́ фъ̀рл'ум а́дна-две́ не́ кини́сувум нарабо́та* [ПК,2(126)]; [СКук(339)]; 15. изр.: **си фъ̀рли́ о́чите** (= погледна) ~ *Се́де нъ̀-ъ̀нъ̀-плъ̀ни́нка и съ̀-чу́де шю́ дъ̀-пра́ве, не-зна́е де́къ̀ дъ̀-фа́те. Ле́же та́м пуд-ъ̀нъ̀-се́нка, ко:-пу́ле та́му ъ̀ну-пи́ле ци́фка нъ̀-ъ̀нъ̀ дъ̀рви́че и во́ ко:-си-фъ̀рле о́чите, пу́ле та́му ъ̀нъ̀-зми́а* [ПК,2(209)]; ~ *и съ̀ти л'у́ди си пича́лиа да съ̀ фа́тат ут не́гу, за́што му бе́ши лекуви́т мо́шни и съ̀ти и лекува́ши. Па о́н си фъ̀рли́ о́чите на Учени́цити, ве́лиши: Блазе́ му на сироса́сите, о́ти Господи́нова ца́рштина ни́ња* [MV,K(302)] – во контекстот има уште еден случај за нерегуларната употреба на предлогот **ут**, овој пат наместо 'за': *пича́лиа да съ̀ фа́тат ут не́гу*; **фъ̀рли́ ифтира́** (= наклевети некого) ~ *ни́м фъ̀рли ифтира́та нъ̀-не́го* [ПДој(133)]; **зна́ато му-фъ̀рле** (= има голема добивка), *дума́ќи́н се́-ј и у́бувo съ̀-нъридии́ли* [ПК,2(126)]; **не́-сум фъ̀рли́л ка́мин** (= не сум се откажал, одржувам контакти) ~ *о́дум и уф-гуле́мјо си́н ча́т-па́т, ка́ не́-ќ-о́дум, не́-сум фъ̀рли́л ка́мин* [ПК,2(181)]; **ка̀ч фъ̀рле** (= се прави важен и незаинтересиран за нешто што е вредно: буквално: се прави дека не сака да земе месо – бут) ~ *уста́в-го са́мо ка̀ч фъ̀рле* [ПК,2(66)]; **фъ̀рли́ де́тто** (= абортира) ~ *фъ̀рли́ де́тто сја́а мо́ма ќи-м-съ̀-пра́ве* [ПК,2(126)]; **фъ̀рлиха даванина** (= ги обложија луѓето со даноци) ~ *му ве́л'ат: "алиа́н бра́те, това́ не́шту ко́лко гро́шиови гу те́раш, ни́а да гу купиши!" Тогас то́јнака им вели: "петстоти́ни хил'а́да гро́ша га те́рам". Тогас они́а л'у́ди фъ̀рли́ха даваии́на на си́чките се́ла, собра́ха пет стоти́на хил'а́ди* [V,PM(109)]; ~ *му ве́ли на ца́рјут: "е́ј дја́до, това́ гу чини́х, за да позна́ши ча на́ царчи́ната тво́ја и́ма сироса́си и бога́ти, што́то си́чките пла́шат една́ даваии́на треба́ува спра̀ти си́лата и спра̀ти илма́ниту да си фъ̀рли и даваии́на"* [V,PM(115)];– во контекстот зборот *сила* е употребен со значење на 'можност'; **фъ̀рли милос** (= засака некого, нешто) ~ ... *и вели: "да видиш, ъанъ̀м царица и моја керко, тованака пепелјаров син два пъ̀тја пусна га мајка му, зема нашут ахтар". Туку да знајте: "јазе фъ̀рлих милос каде негу и сакам да гу чина зет"* [V,PM,49]; **фарли́ Го́спот ка́мин от небе́ту** (= удри гром) ~ *ама Го́спот позна́ не́говата кле-ве́та, и затова́ на средја́ пъ̀тју си заоблачи́ небе́ту, вати те́шко да грали́ и да лъ̀ска. Та́му на пъ̀тјут фарли́ Го́спот ка́мин от небе́ту* [V,PM(16)]; со исто значење: **са-фъ̀рли гро́м** (= удри гром) ~ *и тама́н ага́ б'е́ше на-врата́та на-пештере́та, и нат-не́к от-го́ре до́јде дру́гие о́блак и пугъ̀рли'а сас-о́ган, са-фъ̀рли гро́ли та па́дна та ода́ри зми́јета* [ВДр,ГБ(328)]; **мъ̀р-со́л'о дъ̀-н-сјо: фъ̀рлиш нъ̀-н'а́а** (се кажува кога се сака да се оцрни некоја личност) [ПК,2(179)]; **фрле уф огин** (= кога човек ќе добие висока температура) – ако **треската** (грозницата) доаѓа со студенило, треба да се причека, па кога *ке фрле уф огин*, т.е. ќе се качи телесната температура тогаш болниот треба да се напие лута ракија во која има ставено мелен црн пипер (народско лекување на треска)

[ТГев(229)]; **фрлено проклетство** (= анатемисано) – ако некое дете на смртниот час многу се мачи, тогаш народот мисли дека некој од постарите во семејството има направено некаков злочин и поради тоа на нивната куќа има *фрлено проклетство* [ТГев(249)]; **пушка фрлила** (= пукнала со пушка) ~ *јуф село флегла, бајрак развила[хајде Јанке. за вода да та пуведам[дивојчице малечка, да та пол'убам![бајрак развила, пушка фрлила* [ТГев(290)]; ~ *ој тѝ ба́бо, ста́ра ба́бо, ста́ра не́ра̀збра́на! мо́јта же́на, ста́ра ба́бо, пу́шка ма̀лике́ра[мо́јте де́ца, ста́ра ба́бо, си́тните куриу́ли[ка̀ди-фа̀рл'а̀м, ста́ра ба́бо, на́за̀т не́-си-гре́да̀т* [ДК,Бош (156)] – во контекстот се забележува гл. **греде** 'оди, доаѓа', што не е присутен не само во македонскиот, туку и во стандардот на соседните јужнословенски јазици, исклучок прави само словенечкиот, но и таму не се среќава во цела парадигма. Заклучокот е дека се работи за архаизам со прекинати изоглоси; ~ *стани ми, стани, тенка Ванѓелино!] којна да напојиш, којна да назобиш] другаре ми врват пу бели друмове] тенки пушки фрл'ат, абер ми чинуват* [ТГев(177)] **фа̀рли́ бо́ј** (= порасна) [ПДој(116)]; **фа̀рле чифти́на** - основно значење: коњот или магарето удира со двете задни нозе', fig. ~ *нѐкој са̀-фа́ле: ши́о ќи-на̀пра́вум, во́о ќи-на̀пра́вум, а́ма л'у́јшѝ зна́аш̀ о́шѝ са́мо са̀-фа́ле, фа̀рле чифши́на* [ПК,2(209)]; **фа̀рли́ ка́мин га́аре** (= го нема да дојде, воопшто не се појавува) ~ *и́ч ва̀-не́ма да̀-до́јше, фа̀рли́ше ка́мин га́аре* [ПК,2(209)].

фа̀рл'а̀н* adj 'нешто отстрането, отфрлено' ~ *кога́ ги-исфа̀рли́ла си́те ри́би, рипна́ла ут-ко́лта. Ма̀тра̀-на́зо ни́што не́ пика̀са́л и гини́ш-гини́ши си-ва̀рве́л по́на̀та̀ка́ пу-на̀то. Лиси́ца̀та си-ги-збра́ла фа̀рл'а́нте ри́би и си-ги-уднисе́ла до́ма, уф-не́јнта ду́пка* [ПК,2(209)].

фа̀рл'у̀вање n 'начин на фаќање риби' – летно време по некој силен дожд, кога Вардар ќе се замати таму каде што водата брзо тече (се викаат *брзјаци),* односно таму каде што водата се врти (се викаат *дунимечи)* се фрла мрежата што се вика *сертме.* Тој начин на ловење риби се вика *на-фа̀рл'ување* [ТГев (393)].

фа̀рл'у̀ве impf 1. – в. **фа̀рле** ~ *то·-ј те́нко ка́ма̀нче, куту де́ца ги- фа̀рл'у́ва·ме* (објаснување за називот **лимпири́да**) [ПДој(129)]; 2. изр.: **си фрл'у̀ват ждрепче** (кога треба нешто да се подели, а нема можности за сосема точна поделба, тогаш приближно работите ќе се поделат на делови и се **фрла ждрепче)** – *па на кого што ќе му падне* [ТГев(293)]; **некуј ада̀м фа̀рл'у̀ве** (= чекори) ~ *та̀ли́ам на̀бли́жуве, питу́ве па́ не́куј: "Та́·-ј ли ца̀рската па̀ла́та?" "Та́-ј". И са̀-ра̀звику́ве: "О-о до́ктор, о-о до́ктор", ви́ке. Па́ о́де, не́куј ада̀м фа̀рл'у́ве, па́ ви́ке* [ПДој(148)]; сп. верување: во семејство во кое децата умираат, новороденчето (за да остане живо) *гу фрл'у̀ват* – бабицата го носи и го остава на раскрсница, потоа доаѓа мајката и скриена чека да помине некој што ќе го најде бебето и таа ќе го откупи *за три златни аспри* [ТГев(121)]; – детето што *не виреје* (не напредува) се лекува со баење, или *"гу фрл'у̀ват на зора":* во сабота рано наутро *прајасина жена* (таа што престанала да раѓа) ќе го изнесе детето надвор и кога зората ќе забели три пати ќе го подигне

во вис, ќе се сврте кон исток и ќе рече: *"На ти зоро болно шилеже – дај ми здраво"*; утредента ќе го однесат детето в црква, ќе го остават на земја и свештеникот со причеста ќе помине над него [ТГев (123)].

фӑрмáк m 1. 'отров'; 2. fig. 'нешто што многу горчи' [СКук(339)].

фӑрмӑсон m 1. 'од редот на масоните (франк)'; 2. 'многу лош човек' [СКук(339)].

фӑрсú adv 'во голема мера, совршено' ~ *óн знáе фӑрсú тӳ́рцки* [СКук (339)]; ~ *ác знáм фӑрсú ґӳ́пцки оти уд-мᾰлéнка игрᾰјáх ус-аднú ґӳ́пчички шо сéдаа ду-нáска* [ПК,2(126)].

фӑртóма* f 'подебело јаже' ~ *и сӑ-чӳ́дӑт: "кóј дӑ-сӑ-пӳ́шче у-дӳ́пкӑта?" Е-áј сӑ-лӑфúле дӑ-сӑ-пӳ́шче тó гулéмиут. "Аку дóе рéт дӑ-íма дóлу нéшчу – рéкӑл гулéмиут – јáс ќӑ-ӑ-зӑтрéсӑм фӑртóлйта"* [ВВ,Крон(311)]; ~ *мувúка: "Шо прудáвăш, ма бáбо?". – "Абӑ́лко! Е, чӳ́по, дӑ-ти-дáдӑм?" –"Ами кăк, нӑ-мóжӑм... Врáтта зăтвурéна-е, пинцéрте зăтвóрнисă", му-рéкла –"Е, му-рéкла, дáли íма нúку фӑртóма тáлу?" Имáла иднӑ-фӑртóма* [ДК,Дур(148)]; ~ *é, нáм, шó, фáјќăт му-уттигнáле иднӑ фóртула, а уттигнáле зӑдӑ-нé вӑрвăт. И тáа Мӑрӳ́чика дáм у-тá фóртулита, сӑ-рӑскӑрáле, сӑрăстӑркăл'áле, сӑ-рăзбурúле* [ВМ, Цăр(320)]; ~ *тó ут стрá, сӑ-кáчфа нӑ-иднӑ-крӳ́ша. Грéдăт чáфките. –"Амăн, брáте, тӑ-мóл'ăм". – "Арно", му вéле. Сӑ-урúва. "Ама нӑ-крáј дӑ-бéгăш!". Нӑ-мéчкăта му-вéле и сӑ-урúва дóлу, си бéре рóшки. Бéре рóшки, е, зăкáчфа читúри кóјл'а, ӑ-вӑ́рзва мéчкăта лéпо су-фӑртóма* [ДК,Лип(119)] – во контекстот е засведочен лексичкиот архаизам **лепо** 'убаво, во случајот добро', сп. во српскиот јазик.

фӑ́рц interj 'се однесува на звукот што прави кога некој на брзина ќе замине' ~ *Вӑ́лците сӑ-глéт и сăпрáвăт фудӳ́л сус-нóвте пáшки. "Е, сéга – ши ричéла – лисúцта, дăнăвáл'ме ăдúн гулéм óјгин и дӑ-вúдме кóј ќо-прăскóкне. Нăвăлúли óјгин и лисúцта пишúн фӑрц, скукнáла* [ВК,П(287)].

фӑтлúа adj 'тој што убаво и успешно работи' [ПК,2(8)], сп. **úма фáт** – скратена форма во која се чува глаголската основа (со исто значење).

фӑрчи* impf 'кога се создава шум при брзо движење' ~ *Јана платно ткаје[скрипчијна ји фрчат[куту на плакајне[Јанина свакрва[Јанина јатрва* [ТГев(328)].

фӑштéн adj 'допрен, докоснат (во случајот облечен)' ~ *фӑтúла дăвúка: "Фустáни прудáвăм, фустáни зă-чӳ́пи!" И чӳ́пăта пák: "Еее, мăри бáбо, шó лéпо фӳ́стăн-е, ма нă-мóж дă-гу-зéвăм, зăтвурéна сум нăтре". – "Нúку фӑртóма áко úмăш ќи-ти-гу-дáдăм". Гу-зéла фӳ́стăнут, óните нé бил фăштéн – умрéла* [ДК,Дур (148)].

фӑшкúа f ~ *тăкá сă-вúке нă-нéкаа жéна шó-ј шáрăт óчте, шó óде пу-чӳ́зди мăже* [ПК,2(126)].

Х

ха[1] pron – кратка фор. за дир. предмет од заменката за 3 л. мн. ('тие'), наместо 'ги' ~ *ха-тувáр'ạха двáта кóни мисúр и идúнајут кóн' гу-јáхна д'ăдуту и трăгнáха да-си-пójат. Нóс кóн', шу-јáхаш'и д'ăдуту, пáдна на-пăнт'ут, пукнá кóн'ут. С'ётн'ạ вилú д'ádуту; "Какó чýду стáна тýс?"* [ВБог,Вис(340)]; ~ *тогас дјадото ха благослови магаринтáте, станаха пак двалúна човеци и му рече: "што сте вúа мои сúна?"* [V,PM,180].

ха[2] interj 'изразува изненадување' ~ *Кугá дујдéл ду-лисúцта, глéде ýмрăна лисúца нă-пăто. Сă-свăлúл ут-кóлта, ă-ритнáл* (пишува: 'рипнáл') *лисúцта, тá: нé мăрднýва. Сăзăрăдувáл и си-ричéл: "Хá, тăмáм мójта жéна нéма кýрк"* [ВКук (285)]; ~ *му-вúка: "Хá, гáзда, шó си-чýдиш?" "Кá нéшту дă ми-јáдă. Já сăм пручýéн нă-цéл свéт. Кóа кú-чýјăт жéнта ми-бигáла, кăд óдăм јáс. Знáчи нéмăм нúкăкво чéс"* [ВЕв,Кор(305)]; **ха-ха** – кога се изразува потсмев ~ *му-вúка нătá пăрвăта: "Ајде жéно, кóа кеспрéмиш зă-вójскăта áлишта?". – "Хá-ха, мăжу, тó нă-лýди гудúни се збóри!"* – **хе-хе** ~ *одма дрýгăта: "Ајде жéно, кóа кe-прáвиш кúбúјна зă-вójскăта?" – "Хé-хе, мăжу, шó те глéдăм, ричé, тúја нă-лýди врéмијна сạ-збóрăт!"*]ВЕв,Кр(301)]; ~ *"Кóлку пáри сáкăш зă-вó-дéјту?" – "Иднó милиýн". "Ех, хé-е, ричé, иднó милиýн. Тýа нăнáки зă-пéтстóтини ил'áди се-прудáвăт, ти милиýн сáкаш"*]ВЕв,Кр(304)]; **хи-хи** ~ *тојнака отговори на неа: "сос пари не ги продавам, туку сос едно"ха-ха!" и едно "хи-хи!" и една паница просо"* [V,PM,72].

хабéр (и: **хабáр**) m 1. 'порака, вест' ~ *éту едни хајдýти излéзоха от ормáнот, гу земáха дéтето и му вéл'ат: "а брé сúнку, нéмој úмаш грúжа, ми те-ј страх! нúа нé ти чúнили нúшту, л'у ки прáтими хабéр на тáтко-ти, да ни прáти пáрạ"* [V,PM,26]; ~ *кату чу така царјув син, турил закон, момите да идат на војска да са бијат сос јунаците. На сички това хабер отиде, на сичките страни* [V,PM(71)]; 2. изр. **хабáр нéма** (= не реагира, не забележува) ~ *кату видéха такá дрýгите гимúции, земáха сúчки кój сáбја, кój дăрво, јуштúсаа на врăх нéгу да гу отéпат. Те кóлку одрúјаха, тój хабáр*

нéмаши [V,PM,24]; **дадели хабáр** (= известиле некого) ~ *óт двé-трú днú пóсле промúнáли еднú нéгови сел'áни, гу најдóа џифаирџúата на пăтју утéпан, гу познáли, гу зарúли, пóсле тíдоа на конáкут, дадели хабáр на пашáта* [V,PM,27]; ~ *и бабата му и рекла: "сину, утри, как да и, хабар ти давам јаз". И така бабата утрината излела с куконата да седи на пенџ'арите, и сиир да чинат* [V,PM,165]; **дошел хабар** (= пристигнала наредба) ~ *и на оние дена му дóшел хабар да собере аскер, да пóјди да си биј с три крал'уви, и хазир си чиниха* [V,PM(159)]; **пусна́ хабéр** (= извести за нешто) ~ *И пák отúде, земá од дрýгата смóква, га дадé накýси, и пák са чинúла прилúчна цáрјува мóма. И тогáс вéки чинúха свáдба гулéма, пусна́ха хабéр на цáрјут* [V,PM,29]; ~ *и отиде мајка му на царјут, миниха мишан, чиниха малук армас, и са чини голем радост и на двете страни. И после два-три дни царјут пусна хабер на зета му да дојди* [V,PM,49]; ~ *де промúнá млóгу врјáмја, типăра от цáрјут хабéр дóјде, сéкој лăж на вójска да íдат. Тогáс и товá сиромáх хаџúја стáнá и отúде на вójска* [V,PM,129]; со исто значење: **хабер отиде** ~ *кату чу така царјув син, турил закон, момите да идат на војска да са бијат сос јунаците. На сички това хабер отиде, на сичките страни* [V,PM(71)].

хавуз m 'фонтана' ~ *бáбата отúде нетри, земá жéнски дрéхи едúн такăм, гу примени и гу земá нетри дéка бéха мóмите. И тој седнá на едúн крај, ча мóмите при едúн хавýз едни пéсни пéиха, други свúрка свúрјаха* [V,PM,9]; ~ *и тој га вéли: "Амáн жéну, кату сми аф таја телнúца, не мóжими да са вúдими. Ама јазе кату ти познáх от гласóт, ча си тúнака мójата пăрва л'уба, што са л'ýбахми аф хавýзот сóс мýзиките"* [V,PM,11].

хазирлăк m 'среденост' ~ *и кату отúваа на пăтјут, Кúра Márгу нá цáрјут му вéли: "цáрју сváту, јáзе по-напрéт ки си íдам, хазирлăк да чúнам. Вúа дéка ки вúдити сúн дúм, чéрни кáдови, царвéн плáмин, тáмо да дójдити!"* [V,PM,140].

хазна f 1.'место каде што се чуваат многу пари, злато' ~ *ако му кажеш, мени ки ми загубиш и ки кинисаш по мени да ми тераш, хазна алтăни ки харџиш и железни стап колко иглин врăх ки остани* [V,PM,90]; ~ *по дно времја имало един богат човек, с неколко хизмúкари завратјаши, и един кумшиа имал негов, штото лафови продаваши и наберал хазни алтини* [V,PM,168]; 2. изр.: **стăпна хазна** (= дојде до можност да земе многу пари) ~ *јáзе сос зóр не ги земáх, вúа гу дадóхти на тел'ál вáшто имáни, и јáзе гу купúх сос парúчки. Тогáс брáт му му вéли: "тúнака, тóлку пáри што íмаш, íли нéкоја цáрска хáзна стăпна или најдé нéкоја магазúа цáрска"* [V,PM(16)].

хазнатар m 'тој што ја чува **хазната** (= богатство)' ~ *и тój га пýсна на мájка му пóнуда. Ама јáзе, кák ти видéх, ча си мóшини бóлин, ти га дáдох на тéбика. Кату чý такá цáрју, му дадé еднó тескерé и му рече: "иди на моја хазнатар, да ти дадé за калúнката парúте!"* [V,PM,109]; ~ *земá и тój-нака тескерéту и си отúде нá хазнатáро, му дáва тескерéту. Тогáс хазнáтаро му броí едúн мил'áун грóша* [V,PM,109].

хазăр adj 'спремен, готов' ~ *свéкăрут ќе-отúде у-мóмата на-годúна, на-*

полови́на, ко́га ќе-му-па́дне па̏т. Ќе-ка́же све́ка̏рут: "Ќе-да́јш мо́-ма̏та, за-ф-неде́л'а сва́дба да-пра́виме?" Та́ткото на-ма́ма̏та ќе-одгово́ри: "Мо́ма̏та хаза̏р-е" [ВЕв,Ба(288)]; ~ *му рекóха на граматикот: бá господи́не, не требу́ваш ти́нака да доúдиш на на́с, ни́а са́кахми да до́јдими. Ама сегá, што си дошéл дур ту́ка, и ни́а хаза̏р ги и́мали па́рите, ки ти ги пла́тими* [V,PM,20]; ~ *мój отговори му: "брáт ми са́каш да дóјди сегá сóс ме́ника, а́ма и́ма та́мука да зе́ва да да́ва верисента... ми дадé на ме́ника по́стел'а, пе́рници, едно дру́го да чи́нам хаза̏р"* [V,PM,19].

хаи́р m 'корист од нешто' ~ *му ве́ли на хизмика́рите: "е си́нку, ја́зе му да́дох сто́ката на не́гу, хаи́р да ви́ди; а́ку е сто́ката мо́ја, когá да е́ пак ки ми га дока́ра, а́ко не е мо́ја, хи́ч не́ќам да дóјди"* [V,PM(14)].

хаирси́з m 1. 'несреќник' ~ *о-та́мо гра̏нча́ринот и ширлаанци́ата оти́-доха на кади́ата, дава̏ци́и са чини́ха, са́каха има́ниту от барли́војут. Кади́ата му ве́ли на барли́воју: "зашто́ си чини́л така́ ти́нака, бре́ хаирси́з, му раси́па има́ниту на ти́а л'у́ди?"* [V,PM(127)]; 2. 'нешто што носи несреќа' ~ *господаро извади, му тури на един куп пет хил'ади грошови и на един куп пет пари и му вели: "ади сега, котрии сакаш, онаа земи!" И он му вели на господаро му: "господине млогото са хаирси́з, пе́те пари ке да пари"* [V,PM(108)] – југоисточните говори, како периферни не само за македонскиот, туку и за словенскиот јазичен континиум, обилуваат со голем број архаични зборови, што исчезнале од стандардниот јазик, но затоа присутни во подалечните словенски јазици, пр. од контекстот: **котрии сакаш, онаа земи!** ; сп. рус.: *который.*

хај part 'ајде' ~ *"Си-же́ни о́н, ско́ро дă-си-о́диш". "А-аа, дă-ми-те́па". "Не́ма дă-ти-те́па, му-ви́ка то́ј де́јту, ја́с сăм ту́ка. Хáј пу-ме́не", и му ă-но́си до́ма* [ВЕв,Кор(306)]; и: **хат** ~ *и като́ си-оти́де, запи́та-е не́хина ста́ра ма́јка и не́хин сита́тку: "Ка́к си-до́јде, ми́лно че́ду? Ка́к та пу́сна кле́ти змију?" И т'а хми-ре́че: "Има Госпот за-сичките" И си-ре́че на-не́хини брате: "Ха́т да и́дем"* [ВДр,ГБ(327)]; **хеј** 'ej' ~ *ка си дуна сечко* (народен назив за м. февруари) *един ветар и дош, ка си зафати една лапавица, хеј море, хеј, чувек уд студено уф-мишиј дупки да са напике* [ТГев,13]; и **хе** ~ *Хе, кој је куту Госпуд! Ако саке не му е мăка!* – со овој израз се сугерира на болниот да не губи надеж и дека ќе оздрави [ТГев (248)].

Хáјкова Скáла top. 'место со карпи, на југозапад од Г. Броди, Серско'; Ј. Иванов укажува на фам. име Хајков [ЛИ,Ми...(212)], а фигурацијата на земјиштето упатува на дијалектниот назив **скала** (= голема камена маса, со еднородна структура) – РМЈ.

хајдама́к m 'неработник, невоспитан' ~ *тогáс та́тко му фати́ на ма́јка́ му да ве́ли: "е́ же́ну, гле́даш ли това́ на́шио господа́р ито́ чини́ на на́з? Де́тето, от не́гу себе́п гу чини́хми хајдама́к ету се́га кату си нарáсти неќе́ да рабóти"* [V,PM,150]; ~ *оти́де на господа́ро си, му ве́ли: "а́х господа́р мо́ј, дру́го не́ чини́ на ме́ника, ами́ де́тето ми гу чини́ хајдама́к со́с те́зи тво́ите сколи́и"* [V,PM,150] – во контекстот во вокативна конструкција се среќава

номинативна форма, што се третира за влијание од балканските јазици: **му ве́ли: "а́х господа́р мо́ј"**.

хајду́т* m 'разбојник' (во случајот) ~ *"ту́ку стани от ту́ка – му ве́ли еди́нојут – е́ла да и́дими аф мо́јта кӑшта, да се́дии, дур да чи́нии такси́л ти́а па́ри! Нелио́ј се́дии ту́ка на ха́нот, ча ту́ка е ло́шу ме́сту: и́ма дја́воли хајду́ти"* [V,PM, 20]; ~ *"јаз, бра́тку, кату́ те́бе бе́х таксилда́рин, и ме најдо́ха едни́ хајду́ци, ми собле́кохa и ми зема́ха си́чко"* [V,PM(21)]; ~ *тогас то́ј извади́ от диса́кот му еди́н такӑм по-ветки дре́хи, му-даде́ на го́лојут и му ве́ли: "на́ ти ти́а дре́хи, о́блечи си и е́ла ти́нака сос ме́ни, да и́дими дур на хајду́цитy!"* [V,PM,21]; и: **хајдута** ~ *и о-талу отиде, сос стар хајдута, стар Хајдара, си задружи, и едноч си собраха четирицси душа харамие* [V,PM,76].

хак* m 'заработувачка, награда за некаков подолг ангажман' ~ *и л'у са ожениха, тјанака имаши от хако и по на двеста гроша, му а даде на негу и тојнака кату излези на пазарјут и чул да продават едни ниви и тојнака ги купи* [V,PM,86]; ~ *му ве́ли: "господи́не, жената ми е бо́лна. Ја́зе са́кам ве́ки да си и́дам. Да ми дадеи́ ха́кот, што ти работи́х ше́с годи́на, ко́лко ки ти си откии от сӑрцето"* [V,PM (110)]; ~ *на не́гу му бе́ии и́мету Пано́л, на самови́лата Ки́ра Ма́рґу. Дватá сетни ги чу́ваха ло́зите, и дојде́ врја́ме, ги тригисаа ло́зите, собра́ха ха́к три́ алтӑни от ло́зите, хако́т то́лку бе́ии*]V,PM,139]; ~ *самови́лата сега́, за да са причу́ви на ца́рјут, оти́де и му ве́ли: "ца́рју, ти са мо́л'а да ми да́диш ва́што ки́ло да ме́рими алтӑните, што зема́хми от ло́зјата ха́к"* [V,PM,140]; сп. – *измика́рут са главуве* (ангажира) *ду Митрувдин*. Тој ден ја напушта работата. *Хакот* се плаќа во 2 рати, првата откако ќе излужи повеќе од половина време, а втората на самиот ден *Митрувдин* [ТГев(286)]; ~ *"а бре́ си́нку, ви́а сега́ са чинихти кома́мити јуна́ци; не и́дити да си глави́ти на н'а́кои чорбаџи́и, да си насӑтити л'а́п; ви́а да зе́мити ха́к да ми хра́нити и ме́ника сос ма́јка ти"* [V,PM,20].

халајка f 'жена што помага дома, прислужничка' ~ *тогас и т'ана вјахна на неговата кон'а, и га варза тојнака харну по негу. Дури да идат халајките да кажат на татка и Марка, тојнака баја мегдан зема сос момата* [V,PM(77)]; ~ *кога́ стана́ дјун'а́-ґузели́, еди́нојут обра́з си наду́ кату чи́р, фати́ да ви́ка на халајките и да ве́ли: "това́ ве́чер кату спи́јахми, мӑж дојде́ при ме́ни"* [V,PM(123)]; ~ *и тојнака што да прави? Отиде тамо нетри на бахчата; имаши хралопо дӑрво, влезе нетри. Дојдоха жените да си шетат, са качи една халајка гори на дӑрвоту* [V,PM,105]; ~ *зема́ кл'у́човету, ги отвори́ си́чките одаи́ и оти́де та́мо на она́ја одаја́, де́ка и би́ла дјунја́-ґузели́ заспа́на; га чу́ваха два́јси и пе́т халајки* [V,PM,123].

халал m 'благослов' ~ *тогас му ве́ли на граматикот му: "а бре́ си́нку, зарди́ ле́ника то́лку што́ си тегли́л, ти́а пари́, што́ бера́ от та́му, си́чките да са тво́ја: халал не́ка ти са за тво́јто јунáчво"* [V,PM,25]; ~ *Марку вјахна на негова кон'а, гу пристигна аф среду морету, и как гу виде, ча е бил јунак он му рече: "ади ајол мадам, таков јунак си, аку га зела момата ли за тебика,*

халал да ти е" [V,PM,77]; ~ *али тојнака са вӑрна образот каде цӑрјут и му вели: "цӑрју, цӑрју, јазика аку сам јунак, сакам прет свадбарите да си покажа јуначкото ми и, аку да земам твојта керка, халал да га зема* [V,PM,61].

халва f 'десерт од шеќер и сусам'~ *зема пӑрстенот и киниса, отиде да тера татка му. И отиде на един грат, са цени на един стар халваџиа,* да *му продава халва* [V,PM,56]; ~ *и от мло́гу мерак пуснала една робинка, зема за десет пари халва* [V,PM,56].

халвалӑ́к m 'подарок на тој што ќе донесе пријатна новост' ~ *му ве́ли на хизмика́рот: "е́, јуна́че, сега́ најма́лката мо́ма са́ка една́ тапсја́ со́с за́ик и тази́а да напра́виш и са́м да га зака́раш, да ти дада́т и халвала́́ко"* [V,PM,138].

халваџиа m 'човек што прави и продава **халва**' (в. таму) ~ *зема пӑрстенот и киниса, отиде да тера татка му. И отиде на един грат, са цени на един халваџиа,* да *му продава халва* [V,PM(56)]; ~ *стар халваџиа му вели на цӑрјут: "виж цӑрју това дете от меника аку гу земиш, требува пӑрво меника да заколиш, ча јазика без негу не сам вредин за ништу!"* [V,PM(57)].

халваџина* f, в. **халваџиница** ~ *му вели на кучициата: "ади кучициа, да идиме пак на бан'ата и, как ќи идиме при халваџината да фатиш дингилите да ги делаш, да си разбие кучиата талу́ка"* [VPM,56].

халваџиница f 'просторија во која се прави, односно продава алва' ~ *и тојнака полека кату караш, дојдоха до халваџиницата, и му вели пак на кучициата да запре. И тӑанака вика на Добро халваџиче: "да ли докараш за двајси парички блага халвичка"* [V,PM(56)]; ~ *чиниха збор, да плати тӑанака парите, да направи тој лага́м от халваџиницата дури на лаловата ка́шта под земјата, ката вечир да си иди тој тамука, да си хоратуват* [V,MP,56].

халваџиов adj 'она што му припаѓа на **халваџиата**' ~ *халваџиовот дјуќан беши на едно ќуше на една страна, којто денот не можаши да чини пет гроша алиш-вериш. И беши млогу сиромах халваџиата* [V,PM(56)] – во југоисточните говори, освен беспредлошкиот додаток за место (првично регистриран во западното наречје) се среќава и беспредлошки додаток за време: **којто денот не можаши да чини** (м. 'преку денот').

халваџичов* adj – в. **халваџиов** ~ *отидоха на халваџиницата, седнаха аф халваџичовата удаја и му вели на халваџичету да му докара халва; и веки от што са почуди цӑрјут на неговата хубавина, не сакаши да се раздели* [V,PM(57)].

халваџиски adj – в. **халваџиов** ~ *вјахна на кучиата, да иди на бан'ата да си бани и, кату проминаха приз халваџиски дјуќан, л'у мӑра тӑанака гу и блӑснала момчету и гу ареса мошни* [V,PM(56)].

халваџиче n, dem., в. **халваџиа** ~ *и кату са цени на негу това момче, кој промина приз таму, без да купи халва не си вӑрна: от што беши момчету хубаво и чисто Добро халваџиче* [V,PM(56)]; ~ *отидоха на халваџиницата, седнаха аф халваџичовата удаја и му вели на халваџичету да му докара халва; и веки от што са почуди цӑрјут на неговата хубавина, не сакаши да се раздели* [V,PM(57)].

халвичка f, dem. – в. **халва** ~ *и тојнака полека кату караш, дојдоха до*

халваџиницата, и му вели пак на кучиџиата да запре. И тјанака вика на Добро халваџиче: "да ми докараш за двајси парички блага халвичка" [V,PM(56)].

хале* n 'клозет (полски)' ~ *дојде оно ден за да гу обесат, гу закараха близу вăжету. Му вели на џелатите: "ви са мол'а, џелати, да ми оставите да си турам водата". И они гу оставиха. Влезе аф халету да си турни водата* (да се измоча) [V,MP,66].

халúс adj 'вистински' ~ *ја-зваж'дали т'éнџ'ирáта сăс-шúрóпу, ја-турнувáми на-врăх баклавáта, сă-натуп'óва и фáш'тами с'éтн'а да-јид'éми; тр'абýваши да-бíш'и халúс баклавá* [ВБог,Су(342)]; ~ *куџиата, как гу виде прăстенот, пак на шубе влезе и му веле на оно дјате: "синку, да ти питам, от дека ги имаш тиа шеови докарани? Тиа са халис кату от мојта жена"* [V,MP,69] – во контекстот предлогот **от** (од) укажува на посвојност, наместо 'на': **тиа са халис кату от мојта жена**; сп. во балканската јазична алијанса; ~ *га вели: "жену, да ти кажа, динеска дојде едно младо јуначе, ми докара един чифт ушници јурнек, да му чинам един чифт на негу хализи кату твојте, и бил'а на млогу шубе влезох"* [V,PM,69]; ~ *хамалинот па го здигна сандăко, го занесе на бабината куќа. Тогај бабата го изважда нос ѓавол от сандăко хем го пита: "е! Стори подна работа?" И он ја одговори да ја вели: "е море бабо, де она е била халис кахпе!"* [V,PM,165].

халúште* n 'облека, алишта' ~ *тојнака и сторел нает* (си помислил) *два три пăтја, да ги заколи и двата, ама пак не кăјдисуваши и чинил сабур да види как ки усумни. Утрината, кату стана момчету от халиштету, са улу, са очеши* [V,PM,87].

хамáл m 'човек што разнесува различна стока со изесна надокнада' ~ *речé да гу отепи, áма пăк гу сожáли, отúде викнá еднú хамáли и му дáва пет гróша, хéм му вéли: "ój хамáли, нá ви пет гróша да гу издúгнити товá жрјáпче"* [V,PM,120]; ~ *и куконата пак ја пож'али, ја и рекла: "е, донесе го, клад го там при хамалјут, на малката удајушка". И бабата отиде радосна на ч'аршиата и фатила един хамал* [V,PM,165]; ~ *фатиха, пазарлук чиниха за некој педесет хил'ади гроша имани, го врăзаха хубае, еднои на хамалиту гу занесоха на ханот* [V,PM(177)].

хамалин* m – в. **хамал** ~ *та фаит'а нос ѓавол, го клава нетре у един сандăк, го товари на хамалино та го занесе на чилиби Теодораќовата куќа, го остави тамо при одајушката* [V,PM,165]; ~ *си примини и, от много алтăни што имала, не ја текна ки, как липсува гол'амјут алтăн, туку си отиде гори па си и глендаши хјузметјут. И така хамалинот па го здигна сандăко, го занесе на бабината куќа* [V,PM, 165].

хамалăк m 'физичка работа што се плаќа евтино, пр. пренесување на роба' – в. **хамáл** ~ *отúде викнá еднú хамáли хéм му вéли: "ój хамáли, нá ви пет гróша да гу издúгнити товá жрјáпче". Хáмалите рéкоа меѓу нúхка: "áјди мóре, да гу издúгнеми, хéм пет гróша хамалăк ки зéмеми, хéм от кóжата му петнáјси гроша"* [V,PM,120].

хамам* m 'бања' ~ *и куконата пак ја пож'али' ја и рекла: "е, донесе*

го, клад го там при хамамјут, на малката удајушка". И бабата отиде радосна на ч'аршиата и фатила един хамал [V,PM,165]; ~ *ја утрината сатју на четритја излела куконата с хизмиќарката долу да си умуи на хамамјут, си распримени, влезе на хаману, остави на удајушката рубите ѝ сѐ алтѧни тамо* [V,PM(165)].

хаман interj 'за потенцирање (пр. незадоволство, радост и сл.)' ~ *јуф бахчата, мале ма] хаман аман!] секакво цвеќе, секакво цвеќе, мале ма] момци што носат, момци што носат мале ма] хармасани момци* [ТГев(102)].

хан m 'прифатилиште, таму ноќевале патници заедно со своите коли, вид примитивен хотел' ~ *са причу́ло това́ до крај зе́мја, ча та́ја же́на е нај гиздава, еди́н ца́р са́каши да га ви́ди; стана́ еди́н ден са чини тебди́л, вјахна́ на еди́н кон, оти́де на она́ја касаба́, гу вра̏за́ ко́н'ут на еди́н ха́н* [V,PM(12)]; ~ *најдоха еден просек њам, штото просиши, го земаха от чаршиата, го занесоха на ханот, го затвориха њамјут просек на една удаја, го ла̏нчаха да си научи да врјави* [V,PM(177)]; ~ *фатиха, пазарлук чиниха за некој педесет хил'ади гроша имани, го вра̏заха хубае, едноши на хамалиту гу занесоха на ханот* [V,PM(177)].

Ханишта top. 'име на место среде селото Стојаково (с. во Гевгелиско)', во минатото пред да се направи жел. пруга Скопје – Солун превозот се вршел со коли и оттаму покрај патот имало многу *анови* (место за ноќевање); во с. Стојаково имало повеќе анови и така останал топонимот *Ханишта*, иако нема остатоци [ТГев(429)]; в. **хан**.

хапе* impf 'каса' ~ *жрја́пчето му ве́ли: "да и́диш да ку́пиш четири́јси о́ки сли́ола та ка́к ки и́дими та́мо, ја́зе ки ви́кнам едно́ч, те́нака ке да изле́зат да ми го́н'ат, и ка́к ке да ми дра̏пет, да ми ха́пјат на у́стите му ке да си залипја́т"* [V,PM,124].

ха́пне* pf 1. 'касна малку' ~ *се́тни умра̏кна́ и трагна́х да-си-дохо́ж'ц'ам ду́р до-до́м. До́ма ма-фати́ да̏ж'ц'у, ја́с сиднах до́ма, са-најду́х зе́лник, х'ич' не́-ми-би́ши сла́тук, зе́х ма̏ра лиле́кци, хапна́х и са-најду́х* [ВБог,Нег(339)]; ~ *и дојде́ врја́ме, сли́квите рацвети́а и чини́ха мло́гу слокви и, кога́ узрја́ха, зема́ една́ сли́ква и, л'у накуси, от човек, што бе́ши, са чини́ добитак. И па́к от дру́гиот ко́рин зема́ и, л'у ха́пна, са чини́ чове́к* [V,PM,28]; ~ *излезе́ дури на по́ртата, му вели́: "што продава́ш господи́не?" . И то́јнака удревии: "ја́зе, дивојко, хе́ли сли́кви про́давам, хе́ли сам хикимци́а – ста́р мара́з излекувам". Тога́с купи́ла сли́кви от не́гу и хапна́ла, и си насме́а* [V,PM(29)]; ~ *фати една страшна фуртуна и гу извади на крај едни царцки конаки. Царјут, што седјал аф ониа конаки, и бил мошни болин. Калинката на царју га закара понуда. Царјут, как хапна от калинката, оздравја* [V,PM,109]; 2. изр.: **си хапна јазикот** (= кога некој е непријатно изненаден) ~ *кату чу́ така́ по́пот, му фтекна́ за ме́чката, што чини́ сос не́ја, и за едно́ч си ха́пна јазикот; гу зема́ Половинмица́на на до́ма му, биз да ка́жи ништу на тајфа́та му* [V,PM(106)].

хапуз m 1.'затвор' ~ *и тој ги викна́ она́ја двата ци̏фаирци̏и да ги са̏ди. Но они му да́ли мло́гу драгоце́ни ка́мина на кадиата, та кри́во са*

сѫдиха: о́ни земáха прáвината, пак Кулу́фа гу туpíха хапуз [V,PM,8]; 2. изр.: **он влезе хапуз** (= беше затворен) ~ *он кату влезé хапуз, џифаирџíата сос другáро му најдóха врéме и побегнáха от тáмо, отíдоха на дрýга места* [V,PM,8]; **гу извади него от хапузот** (= го ослободи од затвор) ~ *и такá гу извадú нéго от хапýзот, гу пýсна. Тáмо Кулýф нéколко врéме ходúл, прóсиши по сукáките* [V,PM,9].

харамија* m 'крадец, разбојник' ~ *завáр'уват го там вечерта харамијте, разбојниците, заварват го там. "Е-ех, казва, кој ни е зел парите!" И фатат, фкарват го вăв стајата, направ'ат го на четири парчá. Ej тăj! Раскăрвáват ги, там адăн черéк, там друк черéк* [ВДр,Кал(334)]; ~ *едно врéме имаши един јунак, името му беши Дили-Димо, којту беши един тончу шишку, дибел кату бăчва. Един ден, кату отиде аф гората да бере дăрва, најде един харамиа* [V,PM(66)]; ~ *С'á чó ќе напрај? И отјува нóа чув'áк, отјува, напăд'н'а черéците, зима ги ăв адăн чувал, и го зима попа, и го закопава. С'á, тес харамíето са научíли* [ВДр,Кал(335)]; ~ *трúти сéстри стójат и се чýдат, шó да-чúнат, кáк да го-фáт'ат на-хармíјто. Најгул'áмата уд-ни́х вéли: "Já вó вéчăр ќе-сéдна да-брáна дуќáнăт, а пăк-ви сидн'ájти уср'ăт у-тéјко и рăстăжájти-го* [ВЛаг,Aj(338)]; интересно, во контекстот гл. *рăстăжи* се јавува со значење: 'разведри, развесели'.

харамилук m 'разбојништво' ~ *Тогас излезе Дили-Димо, ги зема парите и му рече на богатиот: "ади сега, побратими, иди си на дома ти, седни си на рахат". Така гу сујдиса и си утиде, ошти едноч не чиниши харамилук* [V,PM(67)]; ~ *как гу видоха другите харамие, ча таков јунак је, гу земат сос них, и чиниха млогу години харамилук сос негу и млогу лошотии беха чинили* [V,PM(66)].

харамијски adj 'нешто што се однесува, односно што му припаѓа на **харамиата**' ~ *тогај дјадото му рече на детенто: "јуначе, тука глендаш, има 40 удаи харамијски, пăлни са сè злато и стребро; тиа са сè твој кăсмет!* [V,PM(174)]; ~ *влези в харамијските удаи та и собрал сичките руба, што имаха, ги запали нетре на одајата да горјат; ја харамишту, кату видеха вогинот, текоха* (трчаа) *да видјат* [V,PM(174)].

харамџиа* m – в. **харамија** ~ *и кату влéзоха на градó, видé едúнојут побрáтим, дéка продáваши нéговите драгуцéни кáмини, и заеднóч Кулýф гу познá и гу закачи за шиáта и му вели́: "гиди харамџие!"* [V,PM,8].

харен* adj 1. 'убав' ~ *Гóспод му дадé јáкос млогу и марифет; са чинú онбашúа. От млóгу мýндр што бéши, цáрјут гу зелá сос нéгу аф еднá трапéза, јадјáха кату брáтќа, му чини дрéхи хáрни, гу úмаши млóгу на севдá* [V,PM,9]; ~ *и Кулуф стрéкса, и чиníха пазарлăк; и такá гу земá, гу закарá аф бáн'ата, от тáмо гу закарá аф кăшшата, му дадóха харни дрехи* [V,PM,11]; ~ *и си фарли сам на водата и падна на дăното и талу најде една дивојка дјун'а-гúзели и една арапка, са биеха двата и, га го видеха него, фатили да го питат, котра и по-харна од двата* [V,PM,162] – во контекстот се јавува архаизам во зам. **котра** 'која', сп. во рус. јазик: во овие говори формата

две често го покрива и машкиот род, во контекстот обратно: **два** се јавува со именки од ж. род: **котра и по-харна од двата**, што претставува уште една потврда дека категоријата род во овие говори не функционира; ~ *му вéли бáбата на нéгу: "пóстој тýка тíнака! Јазе ки извáдем жéнски дрéхи да си приméниш, ча нúа úмали зáкон: лúш човек не клáвами нéтри аф товá конáк. Ама тíнака, зашто́ си харин јунáк, ке ти зéмам нéтри"* [V,PM,9]; 2. 'добар' ~ *без да знáм јáзе, ли армáса тýка сос едúн богáт човéк, ли ожéни. Ама éла мăжóт ли не тихúса да е хáрин, ме испандú и пáк сегá сáка да ли зéми* [V,PM(11)]; ~ *Нај-гол'ámојут на еднó село си фáти гувидáр... нај-мáлкојут отúде на едúн гол'ám базирґáнин, са главú таксилдáрин, да му берé верисјáнта. И такá базирґáнинот му купú едúн хáрин кóн, му дадé и тефтéрите* [V,PM(20)]; ~ *тогáс господáрот му дадé едúн хáрин кóн и парú бéз брój и дрýги дáрови, и сос млóгу плáч гу úспрати дýр вăнка* [V,PM(25)]; 3. 'вкусен' ~ *и утрината стана чилиби Теодорак да ходи на цăрквата, хем порăнчова на жената му: динеска, жену, да сторúш манџи харни, ч'а ки излеземи на трифирич дур на Карабурун!"* [V,PM(166)]; 4. 'чесен' ~ *синот му, што и бил млогу харин, милостив и прав човек, кладе тил'ал да вика по пазарúте: "на когу има татко му да дава пет пари, да дојде секој да си гu земи!"* [V,PM(109)]; 5. 'силен' ~ *и татко му фати, му даде един кутек харин и гу изгунил от кăштата му. И кату отиваши дјатету плачештем на пăтју, гу стрјати царјут* [V,PM(101)].

хареса* pf – в. **харисуве** ~ *брке место да кундисе] место не ја харисуве...] харисала, биндисала ф-тија попови јудаји* [ТГев(52)].

харисуве impf 'се допаѓа' ~ *југријала рана звезда, брке место да кундисе] место не ја харисуве...] харисала, биндисала ф-тија попови јудаји* [ТГев(52)].

харитиса pf 'поздрави, подари' ~ *Нив'ă-стата вилú: "Н'éмами ш'óгуд'а". И вилú д'ăдуту: "Пóт' да-вúди!" Га хóж'да нив'ăстата, шó да вúди! Има млóгу т'урл'ý лáнџ'а. Сă-јáли, сă-пúли, и с'éтн'ą д'ăдуту ха-харитúса, áфану стáна* [ВБог,Вис(341)]; сп. во "Зборникот" на Верковиќ: **хариса** 'подари' [V,PM,358]; ~ *кату чý такá чорбаџúата, утринтá стана и му вéли на сиромáхот: "нé ли гу дáваш товá мóмче на мéника? Вúа и такá и такá ки гу харúсати, бáри дадјájти гу на мéника!"* [V,PM,145].

хармасан* adj 'свршен' ~ *јуф бахчата, мале ма] халиан аман!] секакво цвеќе, секакво цвеќе, мале ма] моми што носат, моми што носат мале ма] харџасани моми* [ТГев(102)].

харно adv 1.'добро' ~ *гу пéрна кóшот да са обéси. Си разбú вăрхут и тój не си одави. Л'у от мăра час сéтника отвори си учúте и прогледнá на гори кадé дăрвоту и, когá видé хáрно, дăрвоту е бúло хралóпо* [V,PM,7]; ~ *влезé нéтри, си најдé сúчките дéлви пăлни алтăни, кату кáк му ги казá напрéт богá-тиот. Тогáс кăрпáчинот земá, кóлку алтăни му трјáбоваха, и пáк закл'учú хáрно* [V,PM,18]; ~ *тогáс женáта му вéли: "ох мăжу, хáрно си земáл рúбата и ми вéлиш да гóтва мăра, а дрýгата да га насóл'а, áли кáту нéмами нúту сóл, нúту пипéр, нúту ширлагáн"* [V,PM(17)]; ~ *такá óнај*

ве́чер са коноштѝсали ха́рно два́та. Утрина́та па́к бабата гу примени́ сос же́нски дре́хи и гу извади́ ва̏нка [V,PM,9]; 2. 'целосно' ~ *на вра̏х у̏акут беха чини́ли гаргите гн'азду; видох сос учите ли, ча една гарга гу и̏маши карагрошут на устата и гу пусна. Кату чу така владиката, поверува харно, зашто аф неговут таван и̏маши гн'азда от гарги* [V,PM,40]; ~ *кату чу така царју́т, поверува харну, ча то̏ј е негоф син, гу зе́мја заедно̏ч, гу облечи сос царски дрехи* [V,PM,58]; 3. 'многу' ~ *тогај џадото му и рекла:. "немо̏ј хождаш, ју̏наче, на панагирот, туку ела с мене да ти зан'а* (занеса) *на еди̏н пазар, да добие̏ш харно"* [V,PM,174]; 4. изр.: **са чини харно** (= кога болниот ќе заздрави) ~ *гла́дин легну́ваши, утринта стану́ваши, на Бо́га си мо́лиши, саде́ здра́ве да му да́ва на не́гу и на жената му. И Бо́г дадé, прини́ха ма̏ра жената му и поле́ка-поле́ка оздравја́ла, са чини́ ха́рно* [V,PM,20].

харнотѝа f 1.'добар, пријатен настан' ~ *гражда́ните и вел'а́ха: "Го́спод да про́сти та́тка му и ла́јка му о́н, што́ чини́ та́ја харнотѝа, што гу утепа́ ти̏а хајду́ци! Аман, земја́та на изгорја́ха"* [V,PM,20]; 2. 'среќа' ~ *вели господарот: "ти, лило, не знаши оште: ти на мене харно си ли работил, зели ги тиа трите флорини, и Господ на тебе да ти даде здравје и харнотиа, и от трите флорини да добиши хил'ади!"* [VPM,161]; 3.'добрина' ~ *Затова немо̏ј ти е страх! Скини от мојата чанба три влакна да ги ва̏рзиш на големоју ти пра̏ст. И царју́т му одрјави: "ej авџиоли, млогу харнотии ли чина, и сега пак ошти една харнотиа сакам от тебика! "* [V,PM,47]; ~ *отговори́: "ја́зе сам, господи́не, от Солу́нска зе́мја едно́ сирома́хче. Еди́н господа́р, кату ва́ша ми́лост, от не́говата харнотѝа ми даде́ на учи́лиштате, си научи́х филосо́фиа"* [V,PM,152] – бидејќи раскажувачот зборува македонски, логично се заклучува дека **Солу́нска зе́мја** – во контекстот, фактички се однесува за "Македонска земја". Тоа се потврдува по неколку реченици подолу, каде егзалтирано воскликнува: **му ве́ли на писа́рат: "така́ да зна́јте, от Македо́нска зе́мја какви́ ду́хови испа́ждат"**.

харо n – обично во изр.: **старо аро** ~ *и те му вел'ат на џадото: "е мо̏ре, старо харо, што ти влева тебе на работа, ниа дек за поили? Или сакаш да на купиш?"* [V,PM,179].

харчли́к m 'пари, основен трошок што го има човек за да ги задоволи потребите' ~ *не́говите де́ца ги зема... ги пра́шташе на учи́лиштето да си учат; и какви́ дре́хи пра́виш за не́говите де́ца, такви́ и на бра́товата му де́ца. И са чини́ то́лкус милостив, што́то не бе́ши кабѝл сирома́х да изго́ни от ка̏шта му гла́дин и без харчли́к* [V,PM(16)]; ~ *бахчеванџи́ата му ве́ли: "ги пу́штам така́ на́ про́сти учи́тели да си нау́чат ма́лко, зашто́ ја́зе не́мам кувет"* (во контекстот *кувет* значи 'можност', но почесто се јавува со значење: 'сила'). *Тогас господа́ро му ве́ли: "немо̏ј ја́зе̏к чи́ниш на ти̏а де́ца, л'у е́ла ја́зе да ти да́м харчла̏к за душа́та ми"* [V,MP,149]; ~ *то̏јнака на бога́тио работѝл ма́лу-мло́гу до три́ годи́на, хи́ч на́ тајфа́та му ни́ту пи́смо пратил, ни́ту харчла̏к* [V,PM(108)].

харџи* impf 'троши нешто, обично пари' ~ *брат му еди̏н ден му*

вели: "брате, ету фалан богат ти дава момата му сос толку стока, еди-друг ти дава толку хил'ади гроша и момата му. Која сакаш да ти га зема, јазика да харча (погрешно пишува: 'харца') *да ти оженам?"* [V,PM(85)]; ~ *ако му кажеш, мени ќи ми загубиш и ќи кинисаш по мени да ми тераш, хазна алтăни ќи харџиш и железни стап колко иглин врăх ќи остани* [V,PM,90]; ~ *му вели: "господине, тинака знаиш, дека го закара мој сина. Ти са мол'а да идиш да му кажиш: ќи умрими от гладиа. Да ти даде малко харчлăк да харчиме!"* [V,PM,108]; ~ *господáрот му велí на бахчеванџíата: "а брé, барлúв човéк, оновá дéте за товá сми харчúли тóлку парú, та тúнака сегá сáкаш да гу кладéш да ти óри и да ти копáј?"* [V,PM,150[; ~ *едно врјаме един цар и направил една златна топуза бозлугана и харџил за неа млогу злату. И извадил тил'ал пу фрет земја негова да вика: "кој ќи изл'ази една лажа да му кажи на царју, на негу ќи га дај бозлуганата!"* [V,PM,100].

хат m, zool. 'нечист коњ' [ТГев(480)] (?); во PMJ **ат** 'коњ воопшто'.

хате part – в. **хај** ~ *"Ти брате – казва – н'áјде, имаш нáдене, еј!" – "Најдох, попе... Најдох, попе – казва – ама..." – "Хате мен да закараш"* (поведеш) [ВДр,Кал(334)].

хатăр m 1.'желба, мерак, наклоност' ~ *тогас тојнака вели на ламјата: господарка моја, таја земја не е чузда, зашто јаз дојдох за царјув хатăр* [V,PM,45] – во контекстот во вокативна конструкција именката се јавува во номинатив: **вели на ламјата: господарка моја**; 2. изр.: **нифтјá да расúпи хатăрот** (= не сакаше да се спротивстави на нечии желби) ~ *извадú за трú годúна му дадé хákот шéс хил'ади алтăни, и му са примóли да гу пúсни пák на дрúго таксúт да му берé верисéнта. Тójнака, кату не сáкаши да úди, áма нифтjá да расипи и хатăрот на господáро му* [V,PM(23)]; ~*И кату си научилу харну, тогава един ден му вели на татка му: "тати, сичките деца имат пари и тасладисуват, ама меника кога дадиш пари да тасладишам и јаз?" и татку му, што да чини, ниќаши да му расипа хатăрот, му даде триста гроша* [V,PM,33[; **хатăр да не ти остане** (= немој да се лутиш) ~ *пóпот му вéли: "знáиш ли да óриш?" – "Знáм пóпе!" Пák му вéли пóпот: "јáзе ти сáкам да ми си цјáниш хизмикáрин от кук до кук и хатúр да нé ти остáни, чá на кóго хатúр ки му остáни, по еднá фáша царвýли от грабóт ки са извáди"* [V,PM,127]; ~ *му фтекна, што му рекла џјадоту: ако има харин кон, на чузд да га не даде, и му вели: "братко, хатăр да не ти остани, јазе, кобилата ми е трудна, не ти га давам"* [V,PM,94]; – во контекстот има нарушена конгруенција меѓу субјектот и предикатот: **му рекла џјадоту**, што е резултат на нефункционирањето на категоријата род, за што има и други објаснувања, несообразени со односниов факт, таков е случајот кај Д. Иванов, Зб. Голомб и др.

хаџија m 'тој што ги посетил светите места' [ТГев(480)]; ~ *де пролúна млогу врјáмја, типăра от цáрјут хабéр дójде, сéкој лăж на вójска да úдит. Тогáс и товá сиромáх хаџúја стáна и отúде на вójска* [V,PM,129].

хаџилăк m 'посета на светите места'; сп. *Богоридичина рăкичка уд хаџилăк* (= реликвија) [ТГев(480)]; ~ *му вéли на сиромáхо: "сакăн, на дрýг да ги*

не да́ваш ја́ците!" Чини́ха пазарла́к по сто́ гро́ша едно́то. Сиромаха́т, кату зему́ваш се́кој де́н по сто́ гро́ша, си чини́ мло́гу чорбаџи́а. Дојде́ ре́д, са́ка да и́ди на хаџила́к [V,PM,129]; ~ *ве́ли на сиромаха́т: "не́ ми гу да́ваш това́ мо́мче на ме́ника? Ви́а и така́ и така́ ки гу хари́сати, ба́ри дадја́ти гу на ме́ника!" Сиромаха́т му гу даде́ на чорбаџи́ата момче́то и то́јнака киниса да и́ди на хаџила́кот* [V,PM,145]; ~ *та́тко му дојде́ о́т хаџила́кот, пита за́ кокоштá на жената му. Тја́нака му рече́, ча́ га продаде́; за деца́та га пита́, му рече́, ча умрја́ха* [V,PM,129].

хвалба f 'истакнување на нечии предности' ~ *јадоха, јадоха зилена трјава, отидоха и на чешмата, на вода месту га испиха фрет ракиата, са упиха. Царју́т как виде така, немаши веки сос каква хвалба да гу хвали авџиолиата* [V,PM,42].

хвали impf 'искажува пофалби' ~ *на вода месту га испиха фрет ракиата, са упиха. Царју́т как виде така, немаши веки сос каква хвалба да гу хвали авџиолиата прет лалата му* [V,PM,42].

Хдрлез m 'празникот Ѓурѓовден' [ТГев (480)].

хекимбашиа m 'специјалист, главен лекар' ~ *фати да вика хекимџие да белки могат да гу излекуват, да му паднат роговиту; ама колку хекимбаши дојдоа, не можаха ништо да сторјат* [V,PM,35].

хекимџила́к m 'лекување на болни луѓе' ~ *и то́јнака тогас му вели на царју́т: "да ти кажа, царју! Преди три години бех шетал на курбет, хекимџила́к чинал"* [V,PM,36].

хем conj 'и' (при набројување) ~ *гу пе́рна ко́шот да са обе́си. Си разби́ ва́рхут и то́ј не си одави. Л'у от ма́ра час се́тника отвори си учи́те и прогледна́ на гори каде́ да́рвоту и, кога́ виде́ ха́рно, да́рвоту е би́ло хралопо хем е било па́лно сос скапи ка́мини* [V,PM,7]; ~ *тел'а́лот ви́каши по чаршиата, светóт артири́соваха. Еден де́н промина́ тел'а́лот пред кърпа́чинот, хе́м ви́ка, за́ ка́штата за педисе́т хил'а́ди га извадиха* [V,PM,18]; ~ *излезоха де́ветмина хајду́ти, на соблекоха, на гу зема́ха сичкото има́ни... и пари́те инка́р не ги чи́ниши ки га даде́ми, а́ма на това́ ча́с не́мами. Хем сега́ чу́јми, ча хајду́тите ги отепаха о́сомтја ду́ша* [V,PM,22]; ~ *Ца́рјувата ке́рка гу чу́, как ви́каши, изл зе́ дури на по́ртата, му вели́: "што продаваш господи́не?" И то́јнака удреви́: "ја́зе, дивојко, хе́м смо́кви про́давам, хе́м сам хикимџи́а – ста́р мара́з излекувам"* [V,PM(29)].

хендек атлатан m 'име на коњ' ~ *Тога да кажеш: "хендек атлатан е моја ба́рза кон. Тогас ки га фатиш". Ету и кубилата излезе сос девет жрјапчинта, хем вика: "ах нема човек да ми вјахни, да ми припуска пу тиа рамни поли"* [V,MP,113] – во контекстот среќаваме проширена употреба на множинската наставка **-и** кај именки од среден род: **пу тиа рамни поли** (полиња), што индиректно укажува дека категоријата род во долновардарските говори е сериозно засегната.

хе́р-ко́j pron 'некој, било кој' ~ *ка́к ви́де така́, оти́де на ма́ндрата не́гова, на́ чоба́ните му ве́ли: "о́j чоба́ни, у́три хе́р-ко́j човек да пу́сна, ви́а да гу уте́пити"* [V,PM,146] – во контекстот има несоодветна линеаризација, атрибутот е во постпозиција во однос на именката: **ма́ндрата не́гова,** што се третира за влијание од балканската јазична алијанса.

хе́нтрава f 'жена на братот на мажот ми' ~ *тогáс и тјáнака лу вéли на мăжу ѝ: "ú, јáзе ки úдам да ги вúдим." Отúде и тјáнака и га најдé сáма хéнтрава ѝ* [V,PM,148]; ~ *и тјáнака фатú да га растúтува на хéнтрава ѝ: "áм от дéка тóлко, мáри сéстру, добúхте тези рабóти?"* [V,PM,149].

хесап* m 'сметка, износ во пари за нешто' ~ *станаха сúчки, отúдоха до гимúите, гу видóха и гу цениха сос цéна хáрна, каквá он сáкаши. И дýри да га здúгнат стóката от гимúите, дур да зéмú хесапите, тýка-тáмо, чини тáмо една годúна* [V,PM,14]; ~ *áма тój, л'у излезé от кон'ут, заеднóч земá дисáкот и тефтéрите, му дадé хесáпјут на господáро лу, кату кáк требýваши* [V,PM,23] – глаголот *излезе* во контекстот се јавува со значење 'се симна': *л'у излезé от кон'ут*; ~ *пазарлук чиниха за некој педесет хил'ади гроша имани, го врăзаха хубае, еднои на хамалиту гу занесоха на ханот, седнаха покрај големојут траговец, фатиха да прајат хесап* [V,PM(177)].

хи pron 'кратка зам. форма за дат. предмет од 'таа', наместо **ѝ**' ~ *једнăч катó си-л'убеще гúздавата девójка, и си-клáде главáта на скýта хи и хи рéче: "Л'убе, мáлка мóле, мóе веселúу, на-скýта-ти мáлку шта задрéмам"* [ВДр,ГБ(328)]; ~ *Агá утúвал на-нúвăта вúд'ал чи-двé д'ацá бúјат ăднó мáлку змúјча. Змúјчату са-пумóлилу на-чул'áка да-гу-утăрве и да-гу-утн'асé на-мájка-лу. По-пăт'а змúјчату кáзăлу на-мăжé: "ăку-ти-кáже мájка-ми шту-úскаш да ти-дáм, тú хипóискај прăстјăн'а"* [ВДр,ГБ(329)]; ~ *тогас мајка му си качи на тавану и му извади татковата му пушка, која беши рăждасала, от толку време не барана, та га дава на сино хи* [V,PM,41].

хизмет m 'услуга, грижа за нешто' ~ *тојнака, кату чу така, са утру и му вéли на царјут: "аман царју, јáзе да úда на кăштата ми, ми е страх, ... л'у да ида тамука, ки ми утепат хајдутите; туку по-харно да седам тука на твој двор, хизмет да чинам на некој твој човек"* [V,PM,32]; ~ *и така царјут са благодари сос негу и остана таму, не флезе аф селоту; таму му носеха сичко за гостени, и млозина имаши, хизмет што чинаха на гозбата* [V,PM,36]; ~ *пак царјувата мома, как беши тебдил, га тури хизмет да чини на царицата и, кату са вратјаши толку време таму, мајка и не можа да га познај* [V,PM,36]; и: **хјузмет** ~ *она си умула и па излела на удајушката, си примини и, от много алтăни што имала, не ја текна ки, как липсува гол'амојут алтăн, туку си отиде гори па си и глендаши хјузметјут* [V,PM,165].

хизметчиа m 'тој што е ангажиран да помага во домашните работи' ~ *и така царјут аф она удаја ги тури сиромахут и жената му, тури и хизметчии да ги чинат хизмет, да им носат таин царска софра* [V,PM,64].

хизмиќа́р m 'слуга, најмен да врши секакви домашни работи' ~ *Фатúха мóмите да му прáват шакă, áма тój сé кахăрлúа, сé са чýдиши... фатú нéговата л'убóвница да гу бáра, да гу инџитисува, ама тој сирáк лăлчáши, ча царјут, хизмиќáр што са чинú...* [V,MP, 10]; ~ *му вéли на хизмиќáрите: "е сúнку, јáзе му дáдох стóката на нéгу, хаúр да вúди; áку е стóката мója, когá да é*

пак ки ли га докáра, áко не е мо́ја, хи́ч не́ќам да до́јди" [V,PM,14]; ~ *му рекоа на протудраку: "господар наш! Тој јунак што са чини на тебика хизмиќар, да знаеш, ча теби ке да ти погуби"* [V,PM,73] – во контекстот, во вокативна конструкција именката е без наставка, т.е. останала во номинатив: *му рекоа "господар наш!"* ; ~ *то́ј земá оло́виту, оти́де доли́, на мáјка му казá си́чку; мáјка му заедно́ч фати́ хизмиќáр за чи́фтут* (два вола што орат заедно) *и о́шти едно́ч не пу́сна ни́ту пари, ни́ту де́те по ва̀нката* [V,MP,26].

хизмиќарин m – в. **хизмиќа́р** ~ *по́пот му ве́ли: "зна́ши ли да о́риш?" – "Зна́м по́пе!" Па́к му ве́ли по́пот: "ја́зе ти са́кам да ли си цја́ниш хизмиќа́рин от кук до кук* (од рана пролет до касна есен; т.е. откако ќе кукне кукавицата додека да престане) *и хати́р да не́ ти оста́ни, ча́ на ко́го хати́р ки му оста́ни, по една́ фа́ша царву́ли от граб6́т ки са изва́ди"* [V,PM,127].

хизмиќарка f – в. **хизмиќа́р** ~ *му вели: "брате, јазе познах, ча ли милуваш и сакаш да ли ожениш. И јазика некем да ти преста̀пнам речта, но богатска мома некем да зема, туку сакам да ли дадеш твојта хизмиќарка"* [V,MP,85]; ~ *дошла́ хизмиќа́рката да гу ви́ка, за да вичéри. И тја́нака би́ла самови́ла и му ве́ли на ца́рјут: "си чу́дем, ца́рју, со́с у́мот ти, како́в у́м и́маш?"* [V,MP,121]; ~ *Ониа, как ки ти видат сега, ча от чуздина идиш, млогу богати ке да ти дават момите му, но тинака некоја богатска мома да не земиш, туку брат ти, што има една хизмиќарка, она да га земиш* [V,PM(85)] – во контекстот среќаваме нерегуларна употреба на заменките – формата за номинатив **таа** (она) во служба на прав предмет, наместо 'неа': *она да га земиш.*

хизмиќарлѐк m 'вршење домашни работи од страна на слуга' ~ *така еден ден си бациха с жената му, и си отиде она на дома и тој си отиде на далеко мјасто; на едно село си глави на еден харин човек и стори тому хизмиќарлик петнајси година* [V,PM,161]; – во контекстот како да се задржала падежна форма од заменката 'тој': *и стори тому хизмиќарлик петнајси година* (се разбира доколку не се работи за печатна грешка: **тому** – 'таму').

хикимџи́а m 'тој што лекува болни луѓе, лекар' ~ *И па́к от дру́гиот ко́рин земá и, л'у ха́пна, са чини́ чове́к. Тогáс собра́л от она́ја смо́ква и са чини́ хикимџи́а, оти́де по каса́бите, шета́л, хем ви́каши: "хекимџи́а! – ко́ј са́ка ста́ра бо́лка да излеку́ва?"* [V,PM,28]; ~ *Ца́рјувата ке́рка гу чу́, ка́к ви́каши, излезе́ дури на по́ртата, му вели́: "што прода́ваш господи́не?" И то́јнака удревѝ: "ја́зе, диво́јко, хе́м смо́кви про́давам, хе́м сам хикимџи́а – ста́р мара́з излéкувам"* [V,PM(29)]; има примери без редукција: **хекимџи́а** ~ *га беши страл ца́рјут, фати да вика хекимџие да белки могат да гу излекуват, да му паднат роговиту* [V,PM,35]; ~ *а̀јде на другио му вели: "ами ти што стори бре?" Он па му вели: "јаз отнапрет на Стамбол, на царскиј син му ослепех и двете очи; и колко хекимџии си субераха, не мож'аха да гу оздравја̀т"* [V,PM,36].

х'ил'а́да num '900+100' ~ *идно́ вр'а̀ме та́тко-ми има̀ш'и х'ил'а́да ко́ш'ови пч'е́ли. Вич'еро́т и вра̀зова̀ш'и ја̀слата ут-капи́страта и ра́ното и пу́ш'таш'и* [ВБог,Бал(344)].

хитăр adj 'снаодлив, бистар' ~ *ама тојнака беши млогу хитăр да а побегнал: приз пенџерината скокна, са фăрли на долу, и така остана кепиту му на удајата* [VPM,34] – уште еден случај за несоодветна употреба на предлогот **на** кога укажува на внатрешност, наместо 'во': *остана кепиту му на удајата.*

х'ич' adv 'ни малку, никако' ~ *му вéли на хизмикáрите: "е сúнку, јáзе му дáдох стóката на нéгу, хаúр да вúди; áку е стóката мóја, когá да é пак ки ми га докáра, áко не е мóја, хúч нéкам да дóјди"* [V,PM(14)]; ~ *и затова, синку, тинака, л'у да идиш таму да видиш, дека е мајката на водата, да га сечиш да не иди хич вода на чешмата* [V,PM(42)]; ~ *фатúх сéтн'и бразнáх ураúнуту, зашó ма-бúш'и и стрáх да-ни-дăжи, пáк урáх, сéтни умрăкнá и трагнáх да-си-дохóж'џ'ам дýр до-дóма. Дóма ма-фатú дăж'џ'у, јáс сиднáх дóма, са-најáдух зéлник, х'ич' нé-ми-бúш'и слáтук* [ВБог,Нег(339)]; ~ *И дýри да га здúгнат стóката от гимúите, дур да зéми хесапите, тýка-тáмо, чини тáмо една годúна. Сега двé годúна кату чинú, на господáрот му не пратú хúч писмо* [V,PM(14)] – во текстот има уште еден случај на несоодветна линеаризација – глаголот и крат. зам. форма се одделени со негацијата: **му не пратú хúч** (наместо: 'не му прати').

хјунер m 1.'мајсторија, итрина' ~ *богатскиј син и куџџиовата жена си зал'убиха двата и, кату чиниха добар збор, за да си земат двата, тојнака рече на неа: "дај ми моја л'уба твоите ушници, да ида јазика да му чинам еден хјунер на твојут лăж"* [V,PM,68]; ~ *две шандани туриши на џарјувата керка: едно златно на главата и, второ сребрено на носите ѝ. Кату познала џарјувата керка, ча човек има, што ги прави тиа хјунери на неја, фати еден вечер, чуваши васа ношт и гу фати џјатету* [V,PM,102]; 2. adj, fig. 'непогоден' ~ *тóјнака киниса от тáмо да си úди. На пăтју срјáти свадбáри и на нúх ги исмúли, нивјáстата нásат га вăрнáха, дури и зéтјут гу чинú хјунéр и побегнáл* [V,PM,128].

хл'ап m 'основна храна – испечено тесто (замес од брашно, вода, квас и сол), што се консумира скоро со сите видови јадења' ~ *И чул'áкą сą-пригóтвил за-умирáчкą. Кáзăл-хи дą-утрéби жúту, дą-улúеси хл'áп и дą-сфáри фăсýл зą-прéкăда. Сúчку билó гутóу и тój утишúл* [ВДр,ГБ (331)]; ~ *и т'а клáла нóва комат хл'ап. И вăрви, вăрвал, залирăкнува вăв една гóра. Хýбуу ма дума: "Ја ше спа тук – казва – в горăта. Дé ше вăрва, казва, ше спă в горăта". И, под ено дăрво, лéгнува там* [ВДр,ГБ(333)].

хми pron 'кратка зам. форма за дат. предмет од 'тие', наместо **им**' ~ *и катó си-отúде, запúта-е нéхина стáра мáјка и нéхин си-тáтку: "Кáк си-дójде, мúлно чéду? Кáк та пýсна клéти змúју?" И т'á хми-рéче: "Има Госпот за-сичките"* [ВДр,ГБ(327)]; ~ *и стáнаха, навăрвúха та-отúдуха гóре ф-планинáта при-змúјуви пештéри, да-си-фл'áзат фаф-сарáе. И като отúдоха, кáза-хми деójката, от-кадé са-фл'áва* [ВДр,ГБ(329)].

хóбав* (**хýбав***) adj 1.'личен, убав' ~ *тогáс бабата вéли на еднá најхýбавата лóма: "мори кéрку, јáзе товá човéк гу докарáх заради тéби"* [V,PM,9]; ~ *тáмо во џарјут чини млогу врéме, и едúн дéн излéзнал да си шéта по сокáките и, кату шеташи, најдé едни жéни: еднá*

ста́ра ба́ба и три́ мла́ди. Ху́бави би́ли мо́ми, ни́хната гиздави́на не мо́жи да си иска́жи [V,PM,9]; ~ *и напра́виха селе́нете хо́ру на-се́луту да-са-ве́сел'ат. И си́чките оти́доха на-хо́ро, и на́зи гиздава́та мо́ма и т'а́ до́јде. И на-чеса́ пуду́ ти́хан в'а́тар ... И са-еви́ еди́н ч'ул'а́к сас си́ф кон, та фа́ти хобава́та мо́ма* [ВДр,ГБ(327)] – во контекстот имаме случај на обратна редукција, премин на 'у' во 'о': **хобава́та мо́ма**. Може да се претпостави дека тоа е резултат на неинтензивниот изговор на неакцентираните вокали, коишто ја губат посебноста, имено поради тоа што нагласените земаат поголем дел од енергијата; 2. 'пријатен, драг' ~ *нӑ-тре́тију пӑт ри́ба излуви́х, зима́ме дӑ-га-изва́рме. Рӑстрӑбуше́јки, но́ждули една́ че́ша. И му ви́ке мо́мта: "Ама што ху́бава при́кӑска ми-гуво́риш, тӑква́ при́кӑска не́ бих-чу́л"* [ВКук(284)] – во контекстот има уште еден случај за нарушена конгруенција: субјектот во женски а предикатот (л-фор.) во машки род: *ви́ке мо́мта: тӑква́ при́кӑска не́ бих-чу́л.*

хо́ди* impf 'се движи, оди' ~ *и вели́му змие́та на-охче́ре: "Побра́тиме, ја́-сам змиј, са-бӑхт'ахме сас-ади́н дру́к змиј, та ма-сега́ ту́к фӑрли, и сам сега́ отсла́бнал та не-мо́га за-да-хо́дем, и ти-са-мо́лем да-ми-доне́ваш ката́ у́трина мл'а́куту от-охце́те"* [ВДр,ГБ(332)]; ~ *дујде́ ту́ка о́шти не́ би́ло вре́мито, да ни мӑ́чиш на на́с? Да ут та́мо бе́ши дале́ку, бил'у́к пра́си пасе́ле. Па лоцутиата уф них, са молиа на него ем велеа: Аку ни изва́диш на на́с ут ви́и, пуве́ли на на́с да си хо́диме на бил'у́кот уф пра́сити* [M,VK(264)] – од контекстот може да се изведат неколку граматички посебности, прво проширена употреба на множинската наставка **-и** кај именките од среден род: *да си хо́диме на бил'у́кот уф пра́сити* (ние тоа го третираме како позајмен образец од тур. јазик во кој исто така има една, општа наставка за множина); во истава реченица предлогот **уф** се јавува наместо (предлогот) 'кај': *уф пра́сити;* натаму директниот предмет е придружен со предлогот **на:** *аку ни изва́диш на на́с ут ви́и* – ова се третира за влијание од соседните аромански говори; ~ *да ка́к му слуша́ Исус, са чуди́ да ричé на ти́и шо хо́дија пу не́го: Истина ви ве́л'ам на ва́с, ни́то на израе́лцка зе́мња а најдо́х то́лко ве́ра. Туку́ ве́л'ам на ва́с шо уф Анадо́лот и уфде́ка заоѓи слӑ́ницито но́го л'у́ди ки дујде́ле* [M,VK(265)]; ~ *о́н, ка́к си-је-зе́л мӑ́ската хо́ди и је прода́ва (мӑ́ската от кади́ја)! Че́ка кади́ја 'дно́ де́н, двӑ́ да хо́ди Стратин-ома да-чи́нат ла́ф – не́ма ни́шчо!* [ВС,К(288)] – во текстот има уште една потврда за тоа дека во југоисточните говори (овој пат од Солунско) се чувствува силно влијание од балканската јазична алијанса – употреба на предлогот **од** со посесивно значење наместо 'на' – *мӑ́ската от кади́ја!* (= маската на кадијата).

хо́ж'да* impf – в. **хо́ди*** ~ *идно́ врӑ́м'а сӑ-бӑ́ли три́ бра́та сирума́си, н'ӑ сӑ ил'а́ли ра́бута, сӑ-ч'у́д'аха ш'о́ да-пра́јат. Иди́најут бра́т гул'а́лајут на́ва на-пӑ́нт'ут д'е хо́ж'даха инӑја га́лица мло́гу* [ВБог,Вис(340)]; ~ *на-ниве́ӑстата и́-вили́ д'ӑ́дуту: "По́т'* (оди) *у-дру́гата кӑ́шта да-дунис'е́ш' ма́нца!" Ниве́ӑстата вили́: "Н'е́мами ш'о́гуд'а". И вили́ д'ӑ́дуту: "По́т' да-ви́диш'!" Га хо́ж'да ниве́ӑстата, шо́ да ви́ди! Има мло́гу*

т'урл'ý мáнџ'а [ВБог,Вис(341)]; *~ му вели на татку му: "тате, двата ли братќа отидоха и си не вăрнаха. Туку јазе ки си ида сега: или и јазе да загинам, или да ги најдам братите ми". Тогас татку му му вели: "ли, синку, хождаш, бари татку ти со тебика да си радува!"* [V,PM(51)] – во контекстот негираниот императив се изразува со грчката партикула "ми" (не), но конструкцијата не е со императивни наставки, туку со глаголските форми на презентот: **ми, синку, хождаш**; и: **хóж'а** *~ дрýгајут д'ен' хóж'а д'áдуту намáлкајут брáт на-пóртата прóсјак, му-вилí: "Н'е м'а-прáити кабýл да-дójде тóс в'éч'ăр у-вáм да прóмина, зарíм сă-мóкра утдăш'!"* – во контекстот има уште еден пример за нефункционирањето на категоријата род; сп.: (вели) **д'áдуту... зарíм сă-мóкра**; втора посебност во текстот (пак морфолошка) е мешањето на заменските форми за прав и неправ предмет, конкретно употреба на дативната наместо акузативната форма: **да-дójде тóс в'éч'ăр у-вáм** (наместо: 'у-вас') [ВБог,Вис(340)].

хождани* n 'одење' *~ и заедноч стана кулџиата и отиде на пашата да гу здигни, ама напразно му беши хождaниту: најди таму зид. От таму отиде на кадиата и тамука така, ча он му рече: "ниа не са баркали на таквиј работи"* [V,MP,70].

холá m 'човек што ќе се ожени само за една ноќ, со цел да се запазат некои формалности според турскиот обичај' *~ отíде на кадúата, му вели́: "кади́ ефéнди, јáзе сакам пáк да га зéмам женáта ли, туку да нáјдеш едúн холá, – ча онúа човéци, што́ са џанáт за едúн вéчер да си ужéнат, такá ги вúкат (холá), – и дáј му кóлко гróша сáка"* [V,PM,11].

холан part 'изразува подбуда, согласност' *~ тогáс женáта му му вели: "é, холан мăж'у, што да úдиш да си лю́лиш на негу' Тój né ти дáва нéшту, туку úди си динéска да рабóтиш, да си извáдиш л'áбот!"* [V,PM,146].

хóра pl. 'луѓе' *~ Тýре двáма стражáре нă-чéшмăта, кój ки-рéчи: "ах"! И вăрвăт си хóра нă-гóре, нă-дóле, пúăт, јăăт, né плáштăт, сáмо прúкăски нă-чурбаџúјата мукăжýвăт*]ВКук(283)]; *~ И вăрви, вăрвал, замрăкнува вăв една гóра. Хýбуу ма дума: "Ја ше спа тук – казва – в горăта. Дé ше вăрва, казва, ше спă в горăта". И, под ено дăрво, лéгнува там. Гледа – четирџсе души хора, вăрв'ат* [ВДр, ГБ(333)].

хорал* m 'голема торба, вреќа'~ *да идиш на царју, да му тераш четирџси мулита и четирџси чифта хорали празни, ча аку да га земиш момата, сака да товариш и прикиата* [V,MP,43].

хоратува* impf 'собеседува, зборува' *~ и л'у влезе нетри аф владикувата удаја, са поклони на владиката и седна при негу, фатиха да хоратуват* [V,PM,38]; *~ чиниха збор, да плати тјанака парите, да направи тој лагăм от халваџиницăта дури на лаловата кăшта под земјата, ката вечир да си иди тој тамука, да си хоратуват* [V,MP,56].

хóро n 1. 'народен танец, кога група луѓе играат (под такт на музика) фатени со раце еден до друг' *~ и когá фатúи ширлаанџúата да скáка хóро, кóн'ут игрáиши, кáминиту и дăрви играјаха, méховиту сос*

ширлаа́но падна́ха на зе́мја, са ту́рна ширлаа́нот, ко́н'ут побе́гнал [V,PM,126] – во контекстот има уште еден пример за проширената употреба на множинската наставка **-и** кај именките од ср. род: *ка́мниту и дъ́рви* (наместо: 'дрва') *игра́јаха*; 2. 'народна веселба со играње, собир, обично среде село' ~ *оти́доха на хо́рото дватá, фати́ха да и́грат, тја́нака на́ врахо́т, то́јнака по не́ја; дру́ги па́к земáха кожáта му, га изгорја́ха, и зме́јут фръ́кна́, побе́гна* [V,PM,131]; ~ *он, кату имал по се́лата чифлик, кату на Богариу, излезе еднои да си рашета по чифлико́; излел и на хорото* [V,PM,163]; ~ *и та́м нанози́ се́ло и́маш'а адна́ мо́ма мло́го гиздава. И б'е́ше* (sic?) *го́това момáта да-са-годи́ за-едно́ мо́лче. И до́јде Вели́гден, и напра́виха селе́нете хо́ру на-се́луту да-са-ве́сел'ат* [ВДр,ГБ(327)].

хо́да m 'муслимански свештеник' [ТГев(480)]; ~ *ки и́дат или на кадиjата, или на хо́ѓата да ка́жат, та хо́ѓата тогá ки на́јди еди́н чове́к со́с па́ри, ки гу чи́ни паза́р еди́н ве́чер да гу ожени́ со́с онáја жéна* [V,PM,11].

хралоп* adj 'празен, гнил' ~ *гу пе́рна ко́шот да са обе́си. Си разби́ въ́рхут и то́ј не си одави. Л'у от ма́ра час се́тника отвори си учи́те и прогледна́ на гори каде́ дъ́рвоту и, кога́ виде́ ха́рно, дъ́рвоту е би́ло хралопо* [V,PM,7]; ~ *и тојнака што да прави? Отиде тамо нетри на бахчата; имаши хралопо дъ́рво, влезе нетри. Дојдоха жените да си шетат, са качи една халајка гори на дъ́рвоту* [V,PM,105].

хра́на f 'она што човек го консумира за исхрана, јадење' ~ *ама негу Госпуд гладин не гу остави, л'у катаден изл'аваши ангел от небото, му докараши храна. Тој ангел му каза: "ету от тука да копниш, на царјувата керка ки изл'азиш"* [V,PM,102] – во контекстот има пример за проширената употреба на предлогот **на** наместо 'кај': *на царјувата керка ки изл'азиш.*

хра́ни* impf 1. 'дава јадење (на некого)' ~ *и вели́-му змиéта на-охчéре: "Побра́тиме, ја́-сами змиј, са-бъ́хт'ахме сас-адúн дрýк змиј, и сам сегá отсла́бнал та не-мо́га за-да-хо́дем, и ти-са-мо́лем да-ми-донéваш катá ýтрина мл'а́куту от-охцéте пр'а́сно, да-ма-хра́ниш"* [ВДр,ГБ(332)]; ~ *да гу пушташ на даскала да са учи псалтика, зашто, кату гласо што има, кога да е сос това глас он ке да ти храни* [V,PM,37]; ~ *и го-хра́ни охчéре змиéта 40 дни́, и сéтне ста́на змиéта та си-оти́де. И охчéре са-опла́ши, о́ти ни му плати́ мл'а́куту, што́то го-хра́неше 40 дни́. И си-оти́де офчéре дома́си и са-ч'о́деш'е* [ВДр,ГБ(332);] – во контекстот имаме уште еден случај на обратна редукција, кога, наместу "у", среќаваме "о": **са-ч'о́деш'е**; 2. – (си) ~ *тојнака, кату чу така, са утру и му вéли на царјут: "аман царју, ја́зе да и́да на къ́штата ми, ми е страх, ... л'у да ида талыука, ки ли утепат хајдутите; туку похарно да седам тука на твој двор, хизмет да чинам на некој твој човек, за да си хранја"* [VPM,32]; 3. 'задоволува нечии потреби, не само со храна, туку воопшто' ~ *пак кадиjата му вéли: "а бре́ ти́нака не си кадъ́р сам сéбе си да хра́ниш, а́ли как ке да хра́ниш таквá еднá жéна беóфка?"* [V,PM,(12)]; ~ *пак то́ј тогáс вéли: "жéну, ја́зе сам, тогáс што ти оставиx ту́ка десет хил'а́ди гро́ша, да си хра́нии сос*

тајфáта, и не ми остáвиши да и́дам; áма јáзе не послу́шиах на тéбика и отúдох" [V,PM(16)]; ~ *тогáс трагóвецот му дáва дéсет хил'áди гро́ша и му вéли: "нá ти тúа пáри! Иди на тáјфата ти, да ги остáвиш: ду́р да дójдиш тúнака да са хрáн'ат!"* [V,PM(13)]; ~ *"а брé сúнку, вúа сегá са чинúхти комáмити јунáци; не и́дити да си главúти на н'áкои чорбаџúи, да си насắтити л'áп; вúа да зéмити хáк да ми хрáнити и мéника сос мáјка ти"* [V,PM,20].

хрипне* pf 'скокне' ~ *и тојнака му вели на харамиите: "мол'ам на вас прет меника да хрипнити виа напрет, да ва видам јазе, та после и јазика да хрипнам"* [V,PM,66]; ~ *читаши да си нахожда аф таткова и кăшта. Тогас тојнака га вели: "не си нахождаш, дивојку при таткува ти кăшта". Кога хрипна тјанака, што ки види? Царјув син га има нетри аф кучиата* [V,PM, 72]; ~ *и тójнака хрипнá, вјахнá нá цúрното, гу извáди на дóлна зéмја по-надóл. Тáмо најдé еднá цáрска мóма, накитéна, наридéна, стојáши покрáј едúн é3ер, плáчаши* [V,PM,135]; ~ *жената как гу вúде јунáкот, фатú да гу вúка: "скóру тắрчи, брáтку, да ми отéлниш от тáс дошмáнка змúа, ча ки ми изјáди и мéника и двете ми мáлки!" Кату чý така́ јунáкот, катý арслáн хрúпна на врắх змúата* [V,MP,23] – во југоисточните говори забележлива е појавата редукција на неакцентираните вокали; во случајот имаме пример за "обратна редукција": замена на неакцентираното **'у'** со **'о'**; сп. **дошманка** м. 'душманка'.

хришнува impf – в. **хрипне** ~ *Един ден, кату отиде аф гората да бере дắрва, најде еден харамие. Тогас пắрвиот харамиа му рече: "ниа имаме адет – и му показа едно дắрво високу – ету това дắрво ниа хрипнувами, гу бацувами на вắрхут"* [V,PM(66)].

христи(ј)áн* m 'верник што ја исповеда христијанската религија' ~ *едúн дéн, кату прóсиши на сокáкут, најдé едни́ човéци, сáкаха да и́дат на Мóсха; му вéли на нúх: "áман, брáтка мои, áко сти христиáни, да ми зéмити и мéника, да дójдам сóс вáс на Мóсха!"* [V,PM(151)]; ~ *Мурáрци пá христијáнско сéло бúше и Алéксуво. Штéмница бúше нáшто сéло, тáм сă-бéрше и пắзáро уф-питóк. Нé бúше нóго гулéмо, áма кóлко стó дистúна кắшти. Сắдắмдắсé-усумдắсé кắшти христијáне* [ВКук,Шт(288)]; сп. уште: за некое семејство што поради неморал немало авторитет во селото и членовите се потурчиле, тогаш коментарот бил следниот: ~ *"Зати тија и не беа христијани"* – значи христијанството освен религиски носело и други (морални) атрибути [ТГев(194)].

христианин m – в. **христи(ј)áн** ~ *три јувр̀јаи земаха по една тојага, ч'укат на гробот, ја детето му вели на јувреиту: "зашто синјори, така го бишти тузи христианско гроб?" Ја те му вел'ат: "го бишми, зашто тос христианин борчлиа ни беше"* [V,PM(173)].

христијáнски* adj 'нешто што е поврзано со христијанската вероисповест' ~ *Имше и друзи сéла, тýрцки бúа. Имше ắднó сă-вúкше Кắрá-мутлúја, Сắрдумлúја, Јăни́-маале́. Тáм ắднó и́мше Рáмна. Сè тúа укул нáс. Мурáрци пá христијáнско сéло бúше и Алéксуво* [ВК,Шт (288)]; ~ *киниса, излезе кату от Вардарската капиа* (топоним во

Солун), *ч'а за пойди на панагир. Кога гленда, на гробиштата на един християнско гроб три јуврјаи земаха по една тојага, ч'укат на гробот* [V,PM(173)].

хрăсна pf 'касна, откина' ~ *чинúха едúн нóв ихăр и едúн úмаха. Ги удрúха добúциту, фатúха да флé-ват на вéткио ихăр. При нóвију ихăр имáло еднá шýма от мисúрка синовéти, óлот га хрăсна* [V,PM (124)].

хрăт m, zool. 'ловциско куче' ~ *мајка му му вели: "иди на ахăрју! Има таму едно жрјапче, татку ти гу беши оставил, тој ке да ти кажи!" Авциолиа стана, отиде на ахăрјут, кога виде жрјапчету беши кату хрăт, не гледану от толку време* [V,PM(46)]; ~ *Тја, как го виде царјут, си угносила и му вели на Ил'а: "на такос мăж ме докара!" Тогај царјут зема лалата, отидоха на џамúата да си поклонат на Моамета. Тамо царјут си чини хрăт, а лалата заик* [V,PM(173)].

хрăтле n, dem., zool. – в. **хрăт** ~ *му вели: "тате, немој гајле бериш за това, туку иди, на меника да ми купиш едно хрăтле малку и една бăрза кубила"* [VPM,71]; ~ *дувечира, кога ке да си легнити аф чаирите, таму она дека ки спие, аку е мола, утринта ке да е тревата увјахната. Легнаха двата, ама хрăтленту сос опашката си земуваши от реката вода*[V,PM(71).

хубавúна f 1. 'успешност' ~ *му вéли: "а брé сúнку... сегá ти порăчувам: ету тóлко пари ти остáвал, тóлку стока, ... áла да си отвóриш óчите, сос ум да си вратúш, зашто сáкал мојто úме пак да рабóти, да си пóмни мојта хубавúна"* [V,PM(7)]; 2. 'достоинство' ~ *владиката, кату чу така, заедноч стана и отиде сос жената на онаја кăшта, и фати да гу пее детету. И ошти не гу допеа, детето улрја; фатиха гу облекоха и гу зариха сос млогу хубавина* [V,PM(40)]; 3. 'добрина' ~ *и млогу от ониа мрави са убиеха: едни сос кони ги мачкаха, и други така ги таптјаха, ги утепуваа. Тојнака, рече да му чини една хубавина та извади от торбата три-четри комати, кладе на пăтју, и си собраха сичките мрафки* [V,PM,96]; ~ *цáрјут му вéли: "óх сúнку, голéма хубавúна мú си чинúл, и јáзе сам борчлúа да ти чúнам дрýго, што сáкаш, сáмо за товá, што вéлиш, да ти искáрам áф бéла зéмја, нé сам достóин"* [V,PM,136]; ~ *тогај детенто си ја зема нивјастата сос 40 товара алтуни, си отиде на дома му при неговата стара мајка, и Господ му е дал много хубавина* [V,PM,175]; 4. 'прijатна надворешност' ~ *На Цăрнодреха кату га замириса на човек, стана и дошла до таму близу, но, кату беши тојнака вăнк от неин сă-нăр не можа тјанака да гу види, ама тојнака га виде и са почуди на нејната хубавина* [V,PM(51)]; ~ *отидоха на халваџиницата, седнаха аф халваџичовата удаја и му вели на халваџичету да му докара халва; и веки от што са почуди царјут на неговата хубавина, не сакаши да се раздели* [V,PM(56)].

хýбавúчка adv – в. **хубау** ~ *за-инá тапсá баклавá трú прăстá инá укá ш'ик'ép, иднá укá мéт, укá и пулувúна брáш'ну и стó дрáма ниш'иш'тé, пулувúн укá ш'имúгдал за-гу-спич'éш' хýбавич'ка* [ВБог,Су(342)].

хýбăу adv 'нешто сторено како што треба' ~ *петăлą сą-прувúкнал: "Кóлку јą-зăвјáн нáшą ступáнин шą-дą-умíра зą-ăднă- жéнą. Ни-*

зи́ме да-ја-нăбăхте́ ăдно́ ху́бăу, та-да-по́мни" [ВДр,ГБ(332)]; ~ *фатиха, пазарлук чиниха за некој педесет хил'ади гроша имани, го врăзаха хубае, еднош на хамалиту гу занесоха* [V,PM(177)]; ~ *И вăрви, вăрвал, замрăкнува вăв една го́ра. Ху́буу ма дума: "Ја ше спа тук – казва – в горăта. Де́ ше вăрва, казва, ше спắ в горăта". И, под ено дăрво, ле́гнува там. Гледа – четириесе души хора, вăрв'ат* [ВДр,ГБ(333)].

ху́мут m 'направа во која се впрегнува добитокот за да влече (пр. кола, рало), јарем' – во контекстот што следува значењето е фигуративно: слика од свадбениот церемонијал во која стапувањето во брак се споредува со ставањето јарем на добитокот ~ *на́пкули ка:-зи́мат, ќа:-кла́ат на стре́ди, ќи-гу-зи́мат и мо́мчто – и двуји̏та ду-едно́-дру́го. Ќи-зи́мăт една бе́ла ри́за* (крпа), *то́г'и ќи-ј-пре́гнат ху́мут* (младоженците); *уф-една́ ча́ша ви́но, ќа-а-напăлнат, и-пу́штат па́ри нăтре. Пусе́стриите па́ ќи-пе́ат. Ќи-мо-кла́де бе́лта ри́за на-гла́вта. Утви́нцто ќи-да́де прăвно на-мо́лчто, на́пкум на-ниве́стта. На́пкум ќи-гу-прăфăрл'ăт ви́нто прăко-ниве́стта и прăко мо́лчто. Ча́шита ус-па́рте и с-ви́нто ќа-а-ска́пе та́мка на зе́мјата* [ВГев,С(270)].

хупка f 'парче леб, залак' ~ *вечерта донели софра на царјувата керка, седна сос мајка и да вичерат, и тојнака седна покрај неа; тјанака дробјаши хупки да јади, тој невидин га зелуваши* [VPM,34]; ~ *пак тјанака: "ах мале, човек има, скрихом ми земува хупките". Пак мајка и не веруваши. Довечереха, здигнаха софрата* [VPM,34].

хуриет m 'слобода' [ТГев(480)].

хурч* m 'кожена торба' ~ *и така́ се́тни стана́, отиде на доли́ му, сотвăрза ху́рчувету, што и доне́л от Сталбол, и кога́ извади́ они́е посте́ли, они́а пе́рници, они́а чу́да!* [V,PM(19)].

хуџе́т* m 'документ' ~ *та́ја кăшта кăрпа́чинот га извади́ ду сто и педисет хил'а́ди... оти́де тил'а́лот, му вели на кăрпа́чинот: "а́јди, ста́ни да и́дими на лехкеме́ту да изва́диш хуџе́тут о-та́му!"* [V,PM(18)]; ~ *отиде на кади́ата, му плати́ сто и четири́јси хил'а́ди, зели́ хуџе́тут от кăштата. От та́мука оти́де и на о́ниј негоф прија́тел папучи́а* [V,PM(19)].

хăр m 'заградено и покриено место за затворање на стоката' [ПК,2(127)].

Ц

цáва (и: **цева**) f 'нешто издолжено, внатре празно, пр. парче трска за мотање преѓа, дел од пушка низ кој поминува куршумот и сл. – цевка' [И,Гг(130)]; ~ *тá-j ут тъ̆рска, нъ̆-н'áа съ̆-мóте кóнцо кá съ̆-ткáа. Цéфта съ̆-клáве уф сувáл'кăта* [ПК,2(127)].

цал (и: **цел** – за различната реализација на стсл. група **цѣ**- в. во загл. збор: **целива**) adj 1. 'нешто исполнето до крај' ~ *Сạ-дoгoвopíле óти пójунáк ќе-бúде тóа шo ќе-искáре пóвеќе вóики уд-глáафта. Змéо ạ-пикнáл рáкта уф-глáафта и искарáл нéколку вóики. Ґýптино пáк искарáл цéла шáка* [ВГев,Мир(272)]; ~ *Ми-спóре дéду, нóгу ли-спóре. – Али кój тънáучí тъ̆кá спóрну дъ̆-óрăш сíне? Урáчут убъ̆рнáл óчи нъ̆-нéбту: "Гóспут, дéдо, Гóспут мъ̆-нáучí". – Тъ̆кá, сúнку, Гóспут тъ̆-научú и сéгă тъ̆-блъ̆гусóве: дéн дъ̆-óрăш, годúнă дъ̆-рáниш цáла кýjкă* [ВВод(310)]; 2. 'кога нешто е комплетно, со сите делови' ~ *нъ̆-тó: сýкăт, уд-дъ̆ска-j нăпрáвăно, цéло дъ̆рво-j дéлкăно, и съ̆-турýве нъ̆-скýто, гу-турýвăт жéнте и сýкăт нъ̆-нéго бájница, кóри сýкăт. Има ръ̆чка до:-фáиштăт, пá уд-нéго, сé-j уд еднá шпúца то:* [ПДоj(220)]; ~ *кáртоп, тáа кúтка-j кут тóпка, úма бéла буjá, цéлта-j ут-малéнкички лúхчита* [ПК,2(57)]; 3. сп. опис на верски обред во Гевгелиско: – кога има празник попот *диге панагија* (пее над леб – литургија, на кој на среде има втиснат паскурник). *Панагијата* не треба да биде голема зашто попот се лути: *си ли дунсел цал леб, за десит души да ручат! Неје ваја нива. Ваја је црква! Малце дунеси, ама сус се срце дунеси! От ки дунесиш цал леб, Госпуд не са свал'уве да руче или да ти рече: "Аферим! Ти најгулема пугача дунисе"!* [ТГев(220)]; 4. 'кога нешто се одвива целосно – во определено време, односно на определен начин)' ~ *пóпо пá гo-пíте нạ-jáгăнто: "Jáгнăнце, бéгнăнце, шo правú вáадан?" Jáгăнто удгoвóруве: "Цéл дéн пọ-сýj рíдишта сýj гăргăлéнки сăм тăркạл'увáл"* [ВКук,П(285)]; ~ *нạ-сíте бухчăлăци, нạ-зóлва, нạ-чúн-му, нạ-вýjку-му, нạ-нéгувут тéтин, нạ-кýмут (по-отsăди). Ќи-дóạт нạ-читвăртóкут вéчăрта. Цáлjут питóк шo-úлши чшúз ќи-гу-искá-ришш дạ-гу-глéạт* [ВГ,М(269)]; ~ *Тáткото нa-мóмạта ќе-одговóри:*

"Мо́ма̀та хазя̆р-е, а́ко са́каш да̀-пра́виме сва́дба... ќе-си-зе́ва̄ш тӑ̀-пя̆н'е, – на-пе́тя̆кут о́ште тӑ̀пя̆̀-нут ќе-го-зе́ваш, це́ла сва́дба са́кам да-пра́виш [ВЕв,Ба(288)]; 5. 'сиот' *~ е, во ца́рут дя̆-би́де, дя̆-лй-зе́ва ме́не, ја́с ня̆-а́скирут ќи-му-тка́јӑм ину-чӑ́дя̆р – це́л а́скер дя̆-гу-пукри́е* [ДК,Лип(113)]; *~ шо́ ќи-кри́јиш, сѐ-ј ня̆-мигда́но, си-кажа́ла ня̆-ади́н, сја́а це́ло се́ло зна́а* [ПК,2(192)]; 6. изр.: **це́л ле́п смя̆кна́** (= многу изел) *~дујде́х измо́ран; ка́ си-сиднах, це́л ле́п̄ смя̆кна́х, куп̄ нѝшто* [ПК,2(210)].

ца́ло n 'сребрена монета' *~ нѝја ќи-шѝ да́дме ца́ло (сре́бя̆рна па́ра), алтя̆нче, зама́нска па́ра, и цвеќе и к'и́тк'ичка (кя̆рямфи́л'че); вя̆рза́ни сус ця̆рве́н ко́ниц, сус-вя̆ра́к;* **бухчӑ-ла́к**: *куши́л'а, га̀шти, рѝза, чивре́ (пя̆че́та), чура́пе, вя̆ркузу́н* – дел од церемонијата при свршувачката [ВГев,М(269)].

ц'ани (са)* impf 1. 'се договори за ангажман' *~ оти́де на кади́ата, му вели́: "кади́ ефе́нди, ја̀зе сакам па́к да га зе́мам жената ми, туку да на́јдеш еди́н хола́, – ча она̀ чове́ци, што́ са ц̀ана́т за еди́н ве́чер да си ужена́т, така́ ги ви́кат (хола́), – и да́ј му ко̀лко гро̀ша са́ка"* [V,PM,11]; и: **цени** *~ Сиромя̀хот ги зема́ пари́те, оти́де на дома́ му, ве́ли на жената му: "мари же́ну, Господ и нас на имја́л на у́м, тихиса, дојде́ еди́н траго́вец тука сос сто́ка, и сега́ са цени́х и ја̀зе сос не́гу да и́да"* [V,PM(13)]; *~ зема пя̆рстенот и киниса, отиде да тера татка му. И отиде на един грат, са цени на един халваџиа,* да *му продава халва* [V,PM(56)]; *~ от таму Мајдон стана, отиде на царјувите сараи. Царјут гу виде и му рече: "не идиш на меника да са цениш?"* [V,PM(73)] – во контекстот среќаваме проширена употреба на предлогот **на** наместо 'кај': *не идиш на меника*; 2. 'одредува цена, колку пари нешто чини' *~ кату чу́ха свјато́т за не́говото има̀ни, станаха сі́чки, оти́доха до гимѝште, гу видо́ха и гу цениха сос це́на ха́рна, каква́ он са́каши* [V,PM(14)].

цап m 'погодно стапче што се става меѓу конците на основата кога се ткае'. За да биде работата успешна *цапут* треба прво да го повлече некое дете или жена што имаат *лека ря̆ка и лек полуз*. При тоа ткајачката ќе рече: *"Боже пуможи! Сус леко да родум"* [ТГев(363)].

ца́р* m 1. 'највисоко поставен, суверен во државата' *~ де́тто тря̆гна́ ня̆-гурбе́т. Ут-де́н ня̆-де́н мо́лѝта се-усе́ште. Слугі́ните ви́кат: "Ца́р-ска̀та мо́ма те́шка". Ут-чуве́к ня̆-чуве́к ня̆-бя̆шта́-ј се-чу́. "Аку-ј те́шка, ви́ке ца́рут, ќи-а-зя̆ко́л'ум"* [ВКук(282)]; *~ варзала писмото на га̀ля̆бни крили и гу прати на татка и. Га̀ля̆бот, кату отиде на царските конаци, ќя̆сна аф пенџеретy, што седиши царјут* [V,PM(63)] – во контекстот среќаваме множинска форма кај именка од ср. род со наставката **-и: га̀ля̆бни крили** (м. "крила"), од што следува заклучок, се разбира и од други случаи, дека споменатава наставка станала универзален знак за множина; ова упатува на позајмен образец; *~ ца́рут ня̆ре́дил бя̆ргу дя̆-се-дунесе пя̆ря̆-тя̆тку-им. Бя̆ргу отишле, гу-зе́ле риба́рут. И гу-пи́тя̆т: "Е, дя̆-ни ќа́жиш ут-де́ка и-на́јде ви́ја де́ца?"* [ВЕв,Кр(302)]; *~ не́ма̀ло по́ня̆прит че́шми ня̆-ку́ќите, и́ма̀ло ня̆-се́луто че́шма идна́, а ќо́а се-бе́рели не́кои три́ дивој̀чијна ути́шле ня̆-*

че́шмйта дй-пй́лнат во́да. Ко́а глида́ле, нй-ца́рут си́нут нй-мй́лут седи [ВЕв,Кр(301)]; ~ *ричé Го́спот на Учени́ците не́гови: Да си чу́ати ут сфе́тут, о́ти ки кре́нат рӑ́цити навра̣з ва́с, и ки ви кла́дат на апсана́та* (затвор), *ки ви но́сат на ца́рови и на бе́зити за́рди мо́јто и́ли* [MV,K(317)]; 2. изр.: **то́о шо гу-не́ма и-ца́ро не́-о-ја́де** (= кога нешто апсолутно го нема, тогаш го нема за сите) [ПК,2(199)]; **ца́р ќи-сй-ро́де** ~ *не́каа нивéсти но́го а-чу́ваш ка́-ј-ше́шка, шӑ кумши́јше ве́л'аш: „Е, ца́р ќи-сй-ро́де“* [ПК,2(210)].

царву́ли pl. 'примитивни обувки, опинци'~ *по́пот му ве́ли: "зна́иш ли да о́рши?" – "Зна́м по́пе!" Па́к му ве́ли по́пот: "ја́зе ти са́кам да ми си цја́ниш хизмика́рин от кук до кук и хати́р да не́ ти оста́ни, ча́ на ко́го хати́р ки му оста́ни, по една̀ фа́ша царву́ли от граб6́т ки са изва́ди"* [V,PM,127]; ~ *момите тешко заспали, и тојнака ги здигна и двете моми на едно рамо и алтăните сос постелката, и побегнал; си отиде на дома му на мајка му и га си наумил, ча царвул'ут му остана на ламините кăшти* [V,PM,104]; ~ *скокна тогас от сандăкот, извади си ножут, зема и царвул'ут та га вели на ламјата: "остани сос Богом ламја!" И си побегна от ламјата, та си отиде на дома му, на мајка му* [V,PM,104]; ~ *и пак от един ден сетника отиде Половингăзју, чука на ламината порта, цăрвул'ут да тера. Тогас ламјата изл'ази и гу фати, гу варза на едно врекu нетри и гу обесил аф гриндата* [V,PM,104] – во контекстот имаме конкретна потврда за мешањето на предлозите: **'во' (аф)** наместо **'на'**, кога укажува на надворешност: *гу обесил аф гриндата*, и обратно: **'на'** наместо **'аф'**, кога укажува на внатрешност: *гу варза на едно врекu нетри*. Освен споменатава морфолошка посебност се среќава и една фонетска: присуство на остатоци од назализмот – **гриндата**.

царица f 1.'жена на цар' ~ *царју́т, кога дојде на конаќут, гу најде таму и кату виде, ча от него повредин зет чинил, заедноч гу чини цар на неговоту месту, пак тојнака седјаши сос царицата му на рахат* [V,PM,37]; ~ *испа́жќе на Ста́мбул – л'у́јто (инса́нут) сă-бе́рăт да̀ а ви́дăт ри́бăта. И цăри́ца чуја́ла, дујде́ла да а ви́де ри́ăбта. Си́те а глида́ле, кă дујде́л ре́т да а ви́де цăри́ца, умре́на биде́ќи сă-нăсмија́ла ри́ăбта* [И,Гг(111)] – во контекстот е изразено влијанието од турскиот врз македонскиот јазик, имено раскажувачот на приказната за да биде јасен и разбран, македонскиот или пошироко словенскиот збор **л'у́јто** го објаснува со турцизмот **инса́нут**, вакви примери проф. Конески забележил во трудовите на Ј. Крчовски и К. Шапкарев и во својата Историска граматика додава "Некои словенски зборови требало во прво време да се објаснуваат со соодветните турцизми што биле обични во народниот јазик"; во истиот контекст се забележува и еден архаизам, имено гл. прилог **биде́јќи** се јавува во своето првично – глаголско значење, како партицип, а не како сврзник, што е денеска обично во македонскиот јазик: *а ви́де цăри́ца, умре́на биде́ќи сă-нăсмија́ла ри́ăбта*; ~ *едно врјалме еден цар имаши една царица, се моми родиши. И кога била трудна царот и рекла: "ej царица, ако родиш и сега мома, да знаши*

оти ке ти закол'ам" [V,PM,110] – во контекстот среќаваме три морфолошки посебности: употреба на номинативна форма во вокативна конструкција: *царот и рекла: "ej царица..."*; во истата реченица е засегната и категоријата род (субјектот во машки во спрега со предикат, л-фор. во женски род); исто така има употреба на перфективен наместо имперфективен глагол (*родише* наместо: 'раѓаше'); 2. 'пчела што носи јајца, матица' [ДК,Емб(104)]; 3. изр.: **сă-фăтúла цáрицта зă-дăржáл'то, плúга и испăднáло** ~ *димéк нéкаа мóма-ли, жéна-ли, шó сă-ѓáл'ни, нé-рăбуштúли, ká-ќ сă-нáаш нă-мăка, уд-мáлко нéшто сă-умóруваш. Ештó-j штóо* [ПК,2(198)].

цáрјуф* adj 'она што му припаѓа на царот' ~ *такá викájке, тихúса, промúна приз цáрјувут конáк. Цáрјувата кéрка гу чý, кáк вúкаши, излезé дури на пóртата, му велú: "што продáваш господúне?"* [V,PM (29)]; ~ *И пáк отúде, зелú од другáта смóква, га дадé накýси, и пáк са чинúла прилúчна цáрјува мóма. И тогáс вéки чинúха свáдба гулéма, пуснáха хабéр на цáрјут* [V,PM,29]; ~ *пак царјувата мома, как беши тебдил, га тури хизмет да чини на царицата и, кату са вратjаши толку време таму, мајка и не можа да га познај* [V,PM,36]; ~ *кату чу така царјув син, турил закон, молите да идат на војска да са бијат сос јунаците. На сички това хабер отиде, на сичките страни* [V,PM(71)].

цáрски adj 1. 'нешто што се однесува на царот' ~ *дăнéска шéте, ýтре шéте, и сус-цáрската мóма се-рăзгувáрăт. Днéс се-рăзгувáрăт, ýтре се-рăзгувáрăт и флúзăт уф-аднá грăдúна, дéка нéма нóго нарóт* [ВКук(281)]; ~ *утрината станáха от тамо, отúдоха на царскиј конáк, тогáс царјут му велú: "скóру от двóрот ми и от мójта цáрчина да побéгниш, учúте ми да ти не вúдат"* [V,PM,10]; ~ *нă-мájка-му ù-устáва нóго злáто, и трăгнá дă-пăтýве. Удé уф-адúн грáт гулéм, цáрски И тáм сиднáл уф-адúн сирумáшки áн. Анут бил срéшту цáрскиjу кунáк* [ВКук(281)] – во контекстот прави впечаток линеаризацијата, имено два атрибута се наоѓаат во постпозиција во однос на именката, што се третира за особеност позајмена од балканските јазици: *адúн грáт гулéм, цáрски;* 2. изр.: **оди пу-царскóо, дă-тă-виде Госпо** (во минатото постоеле релативно добри патишта меѓу градовите за кои се грижела државата, тој пат се викал "царски". Оттаму гореспоменатата фраза фигуративно значи: однесувај се и живеј онака како што треба, или како што "налага царот", за да немаш непријатности.

цáрсто n 'господство' ~ *отговóри Исус та му-рéче: Наúстина, наúстина ти врéве, л'у кój ни сá родú от гóре, не мóже да вúди цáрсто бóжje* [ВДр,ТЕв(327)]; ~ *кój ни сă родú от óда и от дýх, не мóже да флéзе фав цáрстото бóжje; нувá шту сá е родúло от снáга, тój е снáга, пак новá шту сá е родúло от дýх, тój е дýх* [ВДр,ТЕв(327)].

царува impf 'во државата врши функција на суверен' ~ *И ету ки устáниш тéшка уф сăрцито, и ки си рóдиш дéти, и ки му кáжиш úмито Исус. Вóа ки бúди гулéм, и ки му дáди на нéгу Господúн Бóг стóл (трóнут) тáткува. Да ки цáрува на кýка Јакóвува ду вéка,*

да цариттина́ната му ки не́ма кра́ј [MV,K(316)];

царчина* f 1. 'држава, царство' ~ *тамоши́ниј ца́р са случи да у́мри, и остана́ло санот му на ца́рчината. И на они́а дни и́маши кавга́* (војна) *сос дру́г ца́р, беши собрал ојска* [V,PM,9]; ~ *утрината стана́ха от тало, оти́доха на царскиј кона́к, тога́с царју́т му вели́: "ско́ру от дво́рот ли и от мо́јта ца́рчина да побе́гниш, учи́те ли да ти не ви́дат"* [V,PM,10]; ~ *флезе́ и то́ј да са кӑпи а́ф мл'а́кото, си ода́ви не́три, зашто́ мл'а́кото бе́ши захирли́а* (отровно). *Тога́с дја́тенто га земла́ дјун'а́-ґу́зели́, и са чини́ ца́р, и повел'аши хе́ли онаја ца́рчиа* [V,PM,124]; ~ *на средја́ пӑтју си заоблачи́ небе́ту, вати те́шко да грали́ и да лӑска. Та́лу на пӑтјут фарли́ Го́спот ка́мин от небе́ту, гу грӑлина сос ко́нјут му наедно́, ги загуби́ от земјата. Това́ са и чу́ло по си́чката ца́рчина* [V,PM(16)]; 2. 'божје царство, божја милост' ~ *на то́а вре́ми, до́шал Јо́сиф ӯт Ар... у́мин, разбра́н, и он бе́ши иде́н ило че́каши цариттина́та Госпо̄ди́нова, чини́ на̄е́т' да ӯтиши́л на Пила́то да му са́ка Ив-ува̄та сна́̄га* [MV,K (255)]; ~ *на гра́т Самари́на нили да фле́зите; туку́ уде́јтисте по́вики на загубе́ните о́фци уф ку́ки Израи́лцки. Да ка́к ки си о́дити, да прикажу́вати, и да ве́лити: ету си наближи́ небе́синта ца́ритина. Бо́лни л'у́ди да и леку́вати, кра́стави да и чи́стити* [MV,K(296)].

цатка f 'неквалитетна ракија – откако ќе истечат од еден казан 8-10 литри убава (л'ута) ракија, ќе почне да тече слаба ракија што се вика *цатка'*, а сосема на крај ракијата е со многу мал процент на алкохол, личи на вода и се вика *лангер* (првата ракија што истекува се вика *пратока*) [ТГев(355)]; сп. уште: **цатка** 'вино што ќе остане на дното на бурето' [ТГев(480)]; в. **цетка** – за измената на стсл. група **цѣ**- во **ца**- односно во **це**-; сп. **целива**.

цвет m, bot. 'дел од растение, развиена пупка со разнобојни ливчиња, таму се развива плод и семе' , сп.: ~ змијанац — *тре́ва, цве́то ка́ ко:-да́де слӑрде но́го. Длӑги ги да́ве куту са́бји, а слӑрдӑт. Ми́сл'ум цве́то, а пло́до по́сле му стӑну́ве куту уд чини́чка кла́ише, ма́л'ка уд чини́чка, ра́сте пу-кӑрӑвӑто* [ПДој,Ник(122)]; ~ *пӑлӑми́да – тре́ва, бо́цкӑт ли́стӑта ма́лце нӑ-врӑо, гӑ-и́ма уфни́ските ме́ста, ме́тӑр и пу́л мо́ж дӑ-пура́сне, цве́то нӑ-мо́жум дӑ-вигу убја́снум, а́ли го́ре мо́ж дӑ-да́де пло́т куту ги́нгӑр, куту то́пче* [ПДој,Ник(122)]; и: **цӑф** ~ *sinsе́л'о и́ма цӑф кут-груздак, цӑфте бе́ло, гу-ви́кат и* **тӑрӑн** (станува збор за багремот) [ПК,2(51)]; ~ *гу-и́ише но́го уф-Трӑка́јна* (река). *Ра́сте кут бу́н* (жбун), *ус-си́тни бе́лички цӑфчита, о-бе́рӑхме зӑме́тли* – објаснување за растението **вре́ш** [ПК,2(31)] – во контекстот се среќава архаичната множинска наставка **-ѧта**: *бе́лички цӑфчита*, што денеска нашироко е изместена од наставката **-ња**.

цвете* impf 'кога растение (цвеќе, дрво, трева) пушта цвет од кој може да се развие плод' ~ *сата каза преипитах, твоје лико не најдех] дур јутидох в Цариград, тамо ти најдех лико:] на две порти стојише, зилен вениц држише] венициут си цветише, бели китки црвени* [ТГев(41)]; и: **цӑвте** ~ *цӑфте бе́лижӑлтини́кави ки́тки, кулку ша́кта ка́ те́-ј рӑши́рна. Се́тне да́ве пло́т*

– малéчки тупчúнка, пъ́рво сă-цъ́рвенки, сéтне станýват цъ́рни [ПК,2(25)]; ~ *кýкуво грóзде-j дúва кúтка, га-úма и уф-пóл'то и уф-бáришта. Нúско рáсте, ус-сúничко груздáче цъ́фте* [ПК,2(61)]; ~ *тó: сă-пувúве пу нéко: дъ́рво, сă-пукáчуве, цъ́фте бéло цвéтче и фúно мирúсе, нă-слáтко* – објаснување за називот *повăт* [ПДој(123)]; ~ *трéва кá-j млáда гă-вúкăт мáчиц, гă-бéрăт зă-зéле. Кá-ќ-пурáсне, пýште висóки ръ́чки, нă-въ́ро дáве пýпки, сă-рăспýкăт, цáфтăт кутафúон. Нéкуј гă-вúкăт бýлка, нúа пýпуниц* [ПК,2(92)] – во контекстот среќаваме форми од перфективен глагол во презент, појава малку позната во западните говори, ние ја констатиравме при истражувањата на јужните, егејски говори: – *нă-въ́ро дáве пýпки, сă-рăспýкăт*; ~ *тýшница – тá:-j трéва зă-бúшките, нúско рáсте, пу-зéмăта-j то:, жъ́лти кúткички сúтни цъ́фте, и дáве нóго сéме, цъ́рно, сúтно;* изведено од стсл. **тоѣкъ, тlти** (= станува дебел) – општословенски корен, го има во рус., чеш., полски и др. [ПДој(123)]; сп. во ЕРБЕ(642) – објаснување за називот **тушница**.

цвéтиц* zool. 'инсект, голем колку мува, има фосфор на главата и ноќно време свете; се јавуваат во жетва време, светулка' ~ *Да си улýати за ублéкло? Учéјтисте ут цвéтицте уф урмáнут как пурáстат нúто сă мъ́чат, нúто прéдат* [MV,K(264)].

цвеќе n, bot. 'украсна билка' ~ *крај Морава градинка] крај Морава јуф градинка Русилка] росно цвеќе бирала] росно цвеќе се Русилка бирала] вит ми венци вијала* [ТГев(206)]; ~ *лу-рéкла тáка: "Шó ќи-збóрниш – сè триндăфúли д-излéгăт уд-ýстта". Тá шо збурвáла – сè триндăфúли, шáпки лéпи, лéпи... Дéуто дé удéл – сè прудáвăл. Му-вéле: "Сéга ти ќ-óдиш у-нă-цáру двóру, ќивúкниш: Цвéќе прудáм! Цвéќе прудáм!"* [ДК,Палј(122)]: ~ *јуф бахчата, мале ма] хаман аман!] секакво цвеќе, секакво цвеќе, мале ма] моми што носат, моми што носат мале ма] хармасани моми* [ТГев(102)]; ~ *јузела је Трена ду две стомни] да ќи јоде Трена на Бел-Дунав] да налије Трена студна вода] да наваде Трена цвеќе рано* [ТГев(172)]; и: **цвете** ~ *што изникнало секакво цвете] бело, црвено, жлăто, зилено] чудат са умат кого да пушчат] кого да пушчат, да гу загради] Ристо да ода, да гу загради] Марија да гу навада су чисто сребро] су чисто сребро, су десна рăка* [ТГев(164-165)]; ~ *и пак, што има на земјата дăрва, кăтки цвете и друго нешто, да га извади на едно кадро и да го избери аф орјахо нетри!* [V,PM(88)].

Цвéт(л)а (< **Светла**) ж. л. име запишано во Кукушко ~ *Цвéтла пá né-j дóма. И óна úма ѓýпцка пéпăл нă-гъ́зо, né знáа дóма дă-сéдне ки* [ПК,2(166)].

цвéтче n, dem. – в. **цвéќе (цвéте)** ~ *тó: сă-пувúве пу нéко: дъ́рво, сă-пукáчуве, цъ́фте бéло цвéтче и фúно мирúсе, нă-слáтко* – објаснување за називот **повăт** [ПДој(123)]; ~ *гýлите сă-сáдат пу-двóришта, кут-патáти, сă-јáдат жúви. Висóко рáстат, úмат цвéтчита* [ПК,2(36)].

цвик f 'течноста што се цеди од урдата, сирењето' ~ *кóга сă-измъ́лзе, сă-исцéдуве, и пóсле, кóга е óште тóпло, сă-турýвă сúрите и сă-турýвă нă-тóпло мéсто дă-сă-фáте. Тáа вóда шо сă-цéде сă-вúкă*

сурува́тка, а у́рда аку пра́виш, уд-мӑтӑни́цӑта, а́ку зе́лиш да зӑто́плиш нӑ-о́јгино, та́ шо сӑ-це́де цви́к и ви́кӑме [ПДој(156)]; и: **цви́ка** ~ *бо́листа блиди́ца* (кожена) *сӑ-лику́ве ус-цви́ка ут-си́ринто. Сӑ-ма́же чу-ве́к и така́ пуми́нуве* [ПК,2(24)].

цвили* impf 'цика, писка преплашено' ~ *киниса на пӑтјут да иди, и најде на еден брјаст гол'ам едно гнјаздо от картал* (орел). *На гнјаздото имаши малки карталчита, и една млогу страшна змиа се качиши та ги јадјаши малките, и малките цвил'аха* [V,PM(96)] – глаголот **цвили**, присутен во контекстот го немаме сретнато во други материјали; – во зборо формата **карталчита** е сочувана старата множинска наставка **-ета**.

цвинцо́н m 'специјален квас, со кој во четврток пред свадбата замесуваат *цвинцо́н пуга́ча*' [СКук(339)].

цвинцо́н пуга́ча f 'подзасладена пита којашто се меси в четврток пред свадбата во домот на младоженецот' [СКук(339)].

цвол m, bot. 'она што се јавува прво од семето пред да изникне, 'ркулец' [ТГев(480)].

цволе* impf 'кога семето што било на влага почнува да 'рти' – при сеењето на лубеници и диња, секоја седма или осма бразда треба да се *набразде* (да се изора подлабоко) бидејќи во неа ќе се направат *ўдаци* во кои се става семе. Семето пред тоа на ден-два стоело во вода за да набубри и полесно да *цволе* [ТГев (332)]; ~ *фати́л да цво́ле лу́ко, са́ке до:-се́јме* [ПК,2(127)].

цеа pf 'отсеа' – со промена на групата **-тс-** во **-ц-** ~ *и тјанака как чула, ча на татка ѝ ке да идат на гости, заедноч цеа брӑшно чисту и месила канеска, сос млогу радост га испекла на подница* [V,PM(81)]; ~ *му ве́ли на дја́тето: "и́ди да му ка́жиш на ца́рјут, че́три оки́ бра́шно чи́сту са́м да гу це́и, не́говата цари́ца да гу мја́си, еди́н л'а́п да гу чи́ни"* [V,PM(122)].

це́вичка f, dem., – в. **цава**: 1.'мало парче од трска на кое се навива преѓа'; ~ *сифа́л'кӑта* (прибор за ткаење) *нӑ-стре́ди и́ма а́дно те́л'че, нӑ-не́го сӑ-кла́ве це́вичка ут-тӑ́рска, нӑ-н'а́а и́ма нӑмо́тно пре́дно* [ПК,2(102)]; 2. 'совалка на машина за шиење' [СКук(339)]; 3. ~ *прида́фка-ј тре́ва бис ли́ста, и́ма се́ це́вички, це́вичките адна́ уф-дру́га сӑ-нӑдда́вӑт* [ПК,2(88)].

це́де impf 'низ порозна материја поминува млекото за да се отстранат нечистотиите' ~ *мле́куто ка́ ки-сӑ-измӑ́лзе сӑ-це́де сус це́тка, а си́рнуто па́, ка́ ки сӑ-путси́ре сӑ-це́де сус-цӑда́лка* [ПДој(156)].

це́дӑна* adj 'кога некоја течност поминала низ цедилка и станала чиста' ~ *кӑ́де на́с ни́ѝ са́мо о́бично пра́вӑме, о́бично си́рне, и́нӑче кӑшкӑва́л, тӑкви́ рӑбо́ти не́ зна́јме дӑ-пра́вӑме. Гу-кла́вӑме уф-сӑлӑ-му́ра. Тил'ме́ гу-ви́кӑме о́ште ка́ не́-ј це́дӑно. По́сле ки-ста́не ста́ро си́рне* [ПДој(156)].

целива impf 1.'бакнува' ~ *тоги, лелем, та прапала тенка Ваньелино] те прапала да те најде Попуво Јуванче] кога гледе – што да виде, куту лис са тресиш.] Што си вале ем гуворе Попуво Јуванче]: "Дали сакиш Ваньелино свеќа да ми светиш] или сакиш Ваньелино, сабја да целиваш?"* [ТГев(41)]; – групата **цѣ-** во одделни источни говори се реализира како 'ца-', таков е случајот во следниве контексти: ~ *јутад иде, цанум, лудо младо] лудо младо, цанум,*

нежинено] си застана, Трено, са замисли:] "Дали китки, џанум, да наберум] или прстин, џанум, да и земум] или лице џанум да цал'увам?" [ТГев(172)]; ~ *си отиде он уф цркви] да ја виде бела Јана] да ја виде да а цал'уве] ја цал'уват род руднина] род роднина и кумшији] ја цал'уват се прустуват* [ТГев(202)]; ~ *жената му, кату чу така, фати, гу пригăрна, и са цаливаха двата; така и молчету познал татка му оно час* [V,PM(88)]; – глаголот **целива** (или: **цалива**) претставува архаизам, се среќава во народната поезија (каков што е случајот), односно во црковната терминологија; 2. изр., клетва: **ла́дин до-цели́вам** (да умре, да го бакнувам како мртовец) [ПК,2(127)]; исто така: **дă-да́а Го́спо студе́н дă-гу-цили́вум (шо́ по́ско́ро)** [ПК,2(195)].

цéл'на f ~ *лижáшта ни́ва шо́ не́-ј рабо́тна но́го гудíни* [ПК,2(127)] ~ *ни́ва а́ку не́-ј рăзрăбо́тăна, устáнна не́ о́рăна сă-ви́ке цéл'на* [ПДој(121)].

цéна f 'вредност, пари колку нешто чине' ~ *кату чу́ха свјато́т за не́говото шмáни, станаха сíчки, отíдоха до гимíите, гу видо́ха и гу цениха сос цéна хáрна, каквá он сáкаши* [V,PM(14)].

цепајне n – кога црницата е многу старо дрво, подмладувањето се врши со *цепајне*. Од стеблото на старата црница со *цепајне* се отстранува една четвртина од стеблото и така тоа се исчистува од црвојадина и се подмладува [ТГев(352)]; в. **цéпе**.

цéпе* impf 'со остар предмет, пр. со нож или со секира прави нешто на парчиња' ~ *гу-вăрзáле, мăши и жéна и тури́ле прáво кăзáно, вóда да сă-тóпле. Ќо:-(ќе го) свáрăт, ќо:-изéдăт, а óн вăрзăн. Вăрзăн-ej, жéнă-му стăке óгино. Е, са: зéла дă-цéпе нéкуј дрăфчка* [ПДој,Ник(159)]; ~ *сíтнички дрăфцта устáнуват ду-чико́ро ка́ цéпме дăрва ус-бăлтíа. Нéкуј и ви́кат ципнатíнки. Тíа и-збúрме за-по́тпал* [ПК,2(42)]; – *Рогусот* го берат од *Арманскиот ѓол'* или од *Еницевардарското езеро*. Пред да почнат со ткаењето (на рогузините) прво ќе ги одделат тесните лисја (ги викаат *лико*) од широките. Потоа *ликуто се цепе* на тенки делови за да може да се *суке* т.е. да се прават *врвци*, што служат како основа при ткаењето на *ругузините;* кога се ткае *се топат* во вода и *врвците* и *рогузот* што се ткае. *Ругузините* служат на нив да се седе или да се спие; исто така со нив се обложуваат вратите и прозорците зимно време за да се задржи топлината. Имаат *лице* и *опко* [ТГев(352)]; ~ *кăжáл нă-бăлтíата. Бăлтíата кăжáла: "Убви сýј дрăфца си-ј-цéпум, ác нé íдум". "Нé íјши, áма ќи-кáжум нă-кáмно дă-тă-ј-сáбе"* [ВКук(291)].

цéпка* f 'ситно парченце од дрво' ~ *а-зăклáх кукóшкăта нă-чико́ро; збéр-ги цéпките шо-сă кул-чико́ро* [ПК,2(130)].

цéпкичка* f, dem. – в. **цéпка** ~ *цéпкички íма пукрăј чико́ро* (пенушка) *дéк цéпме дăрва. Ус-цéпкички си-зăпáл'увме óгино нă-сăбáјле зíмта* [ПК,2(127)]; в. **ципнатинка**.

цéпуве pl. 'стапчиња што не дозволуваат да се мешаат нишките при ткаењето' [ПК,2(127)].

церма f 'вид болест' – кога дел од човечкото тело не реагира, но таа болест не трае долго и сама од себе поминува по 2-3 месеци [ТГев (243)].

цéта pl., zool. 'пци' – обично во клетва: ~ *цéта дă-тă-јáдăт булáки*

(да-ј Боже кучиња да те јадат) [ПК,2(127)].

цéтка f 'направа низ која поминува млекото кога се цеди' ~ *млéкуто ка́ ки-сă-измăлзе сă-цéде сус цéтка, а сúрнуто на́, ка́ ки сă-путсúре сă-цéде сус-цăдáлка* [ПДој(156)]; в. **цатка**.

цú pl.'кученца' (sing. ?) ~ *му-вéл'ăт: "Кулкáви цúте пурăстéа? Двé цú и иднă-мáчка ти-рóди". А-фăрлúле* (мајката) *при-пáтките тáму, у-крушнúците. – "Фăрлите-му трó лéп, нéка јáде!", му-рéкăл. И тá кóга и-вúшла, му-рéкла: "Гóспуди, шиó рéку јáс, тú шиó ми дáди"* [ДК, Лип(114)].

цивизлија adj 'нешто со кафена (браун) боја, (во случајот облека *џубе*)' – од страна на девојката за зетот ќе спремаат материјал за *џубе*, во минатото со *цивизлија буја*, а потоа со затворено-плава [ТГев(154)].

цивúлин* adj, opp. на воен, т.е. граѓански ~ *пругувурíј тăкá аднó дéте: "Ас, рăчé, ки-вă-искáрул ут Сóлăн". Е, е, árно, зăмáлле рýбите, нáште рýби, цивúлните, и тóă, дéте дујдé уд-вéчăрта. "Ут-Сóлăн ки излéзле нăвóнка, вúке, удéјте дудéк ќ-óјте, сáмо зă-рýбите дă-нé вă-фáтăт"* [ПДој,Пат(172)]; ~ *и трăгнáме пéшки, прáво. Цивúлни трăгнáме, ки-пăтýвме дéнцки. Кój ка- ки-нă-стрéтне: "Уд-дéк сте брé?"* [ПДој, Пат(172)].

циганка f 'припадничка на ромската заедница' ~ (ричел): *"... тáа дăвójка мéне дă-мă-чýве, дă-мă-глéде читирúјсе дéна, а тú зă-трú дéна дă-гу-зéмиш - бăкшúжо, и сáкиш-пă сúчко дă-ти-кýпум." И цигáнкăта гă-изгурéли уф-ругузúнта. Ду-тáмеј* [ПДој(165)].

цúка impf 'вика со кречлив глас' ~ *Тúе нимáле дéца. Рăнéле инă-бúшка. Е, удвичéрта стáрут му-рéкăл: "Утре ќ-ă-зăкóлиме бúшкăта. И јáс ќ-óдăм зă-дăрва, ти ќ-óјиш зă-вóда. И бáбăта вóда тáм дă-пăлне нé мóже. Су-ришéто и су дăрлýн нé-сă пăлне вóда. Плáче, чúне, вúка, цúка – нéма* [ДК(Дур),145]; ~ *кă-сиднáле, кă-јáшле, пúле... уфчáрите си-зăспáле. Дéуто излéгăл нáдруф. Фăтúл дă-кáшл'а. Удво кăшл'áјнито нóгу, сă-уплăшúле óфците, избигáле. Бáбăта плáче, плáче, вúка, цúка: "Кă-д-и-субéре óфците?"* [ДК(Дур),145].

цилýфка f 'бакнеж'; сп. изр.: **уд-цилýфка дýпка нé бúве** ~ *óди, шéпи, чúни, áма сè ус-акăл; уд-цилýфка дýпка нé бúве* [ПК,2(205)].

цúн – цúн interj 'имитирање на звукот што го испушта птицата *цúнка*' [ПДој(126)].

цúнка f, zool. ~ *пúле* (птица) *зúмăта шо вúке цúн, цúн, цúн. Знáм óт дрýјсте и вúкăт сúпка. Сúвичка-ј, а тýк úма бéл гердáн* [ПДој(126)].

цúнке impf 'кога птицата **цинка** пее' ~ *нéкуј и вúкат чúнка. Она сè цúнке. Сè си-прáве: цú, цúн, сáке снéк. Ка ќи зăцúнке, дýр дă-вúји ќо:-дунéсе снéго. Măлéчка-ј, жăлтичка-ј* [ПК,2 (127)].

цúнцарка (и: **цицарка**) f 'вид тиква' ~ *măлéчкичка, шăрéнка тúквичка зă-лúчне, ќи-сја-тýриш нă-врăс пулúцта, нóго árно мирúсе. Она-ј жăлтичка ус-шăрки бéли, зилéнки, чúниш чувéк а-шăрăл. Мóре пó-árно. Она нé сă-јаде. Адни-пă сă ус-рóкчта. Тúа сă-бéли, крéлуви пóвиќе* [ПК,2(127)]; – во контекстот се присутни две граматички посебности, едната е во врска со редоследот на зборовите – атрибутот е во пост-позиција во однос на именката, што се третира за позајмен образец од балканските несловенски јазици: *ус-шáрки бéли,*

зиле́нки, чи́ниш чувёк а-шӣра́л; втората посебност е морфолошка: присуство на архаичната множинска наставка за именки од ср, род **-ета**: *~ адни-пӑ сӑ ус-ро́ќита. Ти́а сӑ-бе́ли, кре́муви по́виќе.*

ципнати́нка* (< цепнатинка – со редукција) f 'деланка' *~ си́тнички дра́фцта успа́нуват ду-чико́ро ка́ це́пме дӑ́рва ус-бӑлти́а. Не́кој и ви́кат ципнати́нки. Ти́а и-збе́рме запо́тпал* [ПК,2(42)]; в. **цепкичка**.

циримо́ња* f 'свечено организирање на нешто' *~ са причу́ло това́ до крај зе́мја, ча та́ја же́на е нај ги́здава, еди́н ца́р са́каши да га ви́иди; и питаите́м-питаите́ми најде́ Кулу́фкувата ка́шта, влезе́ нетри, гу прија́ха сос мло́гу радост и мло́гу циримо́ња му чини́ха* [V,PM(12)]; *~ даскалут кату виде владиката, ча носи дете, си зарадува и стана прав на ногите си, гу досрети и му чини мпогу цирмони* [V,PM(37)]; *~ оти́де Кира Ма́ргу на ца́рјут му рече́: "добре́ ми до́јди, ца́рју сфа́ту!" И чини́ха спра́ти адетут мло́гу цирмо́ни. Вечерта́ на ко́ните, на ме́сто зо́п, алта́ни да́ваши* [V,PM,140-141]; *~ приближиха аф селото и отидох аф ка́шшата ми, седнаха аф удајата, и сиромахувата мома излезе прет гостут и му рече: "добро дојди!" и му чини неколку цирмони* [V,PM(37)].

ци́фка impf 'кога пиле, пр. врапче, испушта глас' *~ Се́де нӑ-ӓнӑ-плӑ-ни́нка и сӑ-чу́де ши́ дӑ-пра́ве, незна́ѣе де́кӑ дӑ-фа́те. Ле́же та́м пуд-ӓнӑ-се́нка, ко:-пу́ле та́му ӓну-пи́ле ци́фка нӑ-ӓнӑ дӑрви́че и во́ ко:-си-фӓ́рле о́чите, пу́ле та́му ӓнӑ-змиа* [ВВод,Крон(312)].

цифу́н m 'дел од воденицата, долниот дел од *буката* преку која се тера вода до воденичкото коло' [ПК,2(126)].

цица́рки pl. 'моминско гради' [СКук(339)].

ци́це (и: **ци́ца**) impf 1.'смука млеко од млечните жлезди на женски суштества' [СКук(339)]; *~ то́о на́што ну́че ци́це али́с си́вик* (= смок; се верува дека смокот цица млеко) [ПК,2(101)]; [ПДој(126)]; *~ тиа двамина питаитем-питаитем га најдоха дупката и, кога влезоха ф неа, видоха саловилин син, спиши и га цицаши царјувата мома* [V,PM(63)]; *~ бо́листа* **булма́ја** *ма́ле́чките, бибиинта гӑ-пра́вӑт. Имат но́го бӑлга́ме* (шлајм), *нӑ-мо́ж дӑ-ј испл'у́т и зӑ-то́о ба́пте ус-прӓ́с имги-ва́дӑт, ими-три́ит нӑ-грӓ́пчето напле́ишките. То́-ј ут-сту́т, а́к измӑ́рзне мале́чкуто о́ши ка́ ци́це* [ПК,2(26)]; *~ ко́га ки-сӑ-ујагне о́фцӑта, о́на ки-зи́мӑ ки-гу-изближе ја́гнето, ки гу-учи́сте и по́сле тре́бӑ дӑ-гу-пудо́ји, значи дӑ-ци́це* [ПДој(156)]; *~ и́сто и кра́вӑта тӑка́, те́лето тре́бӑ дӑ-гу-пудо́ји пӑ́рво, дуде́ка-ј мӑле́чко, по́сле о́н ки-ци́це са́мо. Аку не́ са́кӑме дӑ-ци́це тугај гу-удби́вӑме уд-ма́јкӑта* [ПДој(156)]; 2. изр.: **уддеви́т ма́јки ци́це** (= има голема материјална помош од повеќе места) *~ зӑ-ву́јк-тӣ ле́сно-ј, он уддеви́т ма́јки ци́це; му-но́се де́лӣ тӣ, па се́тӣне дру́кӣе и ка ӣле́ји ни́кој нӑ-мо́ж до:-сти́ӣне* [ПК,2(303)].

цице́л' adj 'кога нешто е многу солено' *~ ра́чо́ко ва́адин би́ише цице́л'* [ПК,2(127)].

Цофа – ж. лич. име запишано во Гевгелиско *~ мори ју́тад иде дајл'ан* (красавица) *Цофа, л'у-л'а-јеее!] Мори, што и веле дилбер* (убавец) *Мито: л'у-л'а-јеее!] Мори јоди Цофо да се л'ул'ме* [ТГев(69)]; *~ до́д-Цо́фа кут-ма́јка-ј, си́т-сӑ укул-н'а́а, и си́нуфто и сна́јте, си-ј-и́ме кут свој ште́рки* [ПК,2(171)].

цо́ха f 'вид ткаенина – чоја' ~ *от та́мо оти́де на мердеве́но на́ ска́лата. Ска́лата и́маши четири́јси басама́ци, посте́лени сѐ со́с цо́ха, и о́ни бе́ха се́каква тјурли́а* [V,PM(123)].

цре́во n 1. 'внатрешен орган кај човекот (и кај животните) низ кој поминува храната' ~ на празникот *Вилики Питок* домаќинката уште пред да изгрее сонцето во еден сад, измешано ќе свари: малку пченица, малку јачмен, 'рж, пченка, овез, бело просо, малку пипер и малку црвен пипер, измешано, па кога ќе се појави сонцето од оваа мешавина им дава на кокошките, и таа што ќе касне: *и црева ји са чинуват јајца* (т.е. ќе носи јајца во изобилство) [ТГев(58)]; и: **чрево** ~ *и пак фати то́јнака да ве́ли: "о́х се́стри, излезе́ти да ви́дити, што ни пусна́ха ма́јките ни! Ама ви́а аку не са́кати да излезити, а́з ки ги зе́ма бакии́ите и не фле́вам ве́ки не́три аф това́ сиардли́во чре́во"* [V,MP,29]; 2. изр.: **чрӗфта ми-сӑ-убар̆на́а** (= кога некој многу повраќал) ~ *ка́ ќи-ви́дум ѓу́бриита пу-дво́ро чрӗфта ми-сӑ-убр̆а́итаи* [ПК,2(172)]; **кут црева сӑ** (= се кажува за луѓе што се многу поврзани, може, но не мора врската да е фамилијарна) [ПК,2 (172)]; **и црева се баре карат а кам да са не карме ниje** (= расправијата, кавгата меѓу луѓето, особено меѓу оние што работат заедно, е дел од животот, оттаму и поговорката); во контекстот прави впечаток линеаризацијата: глаголот и кратката зам. форма се одделени со негацијата *(да са не карме).*

цреп m 'сад во кој се сади цвеќе; има широка уста' ~ *са́ке нӑ-то́о чре́по дă-му-сӑ-прува́ле* (отвори) *не́ка: ду́пка ич не́ исте́чуве во́ота, зӑто́о чимре́е цве́ќето* [ПК,2(89)].

чре́фце* n, dem. – в. **црево** ~ *то́о ја́гѓнто рӑстар̆бу́ш-го, изми́ј-гă тӑрбуши́нта, ту́р-ја да сӑ-сва́ре, ту́р-ги и чре́фцта* [ПК,2(116)].

цреша f, bot. 'овошно дрво со плодови што на пролет најрано зреат', Prunus avium', и: **чуре́ша*** ~ *наадна́ чӑпра́шка сӑ-ре́дат сѐ две́чки чуре́ши, пу-две́чки, ка́-ќ сӑ-нӑпа́лне – то́-ј виша́ло* [ПК,2(31)]; ~ *ста́мбулка та́-ј чуре́ша, о́на-ј гуле́ма, рупкул'а́ва* (*рупке* кога се јаде), *но́го-ј у́бува* [ПК,2(106)]. – Таневиќ освен *цреша,* од Гевгелиско ги наведува уште следниве имиња на овошки: *смоква, зарзалија* (кајсија), *миндал* (бадем), *калинка, праскавица* (праска), *сирка, мушмула* и др. [ТГев(350)].

црешар m 'период кога зреат црешните, месец мај'; во Гевгелиско уште се запишани следниве народни називи за месеците: **коложег** 'јануари', **сечко** 'февруари' (сп. изрека: *сечко сече, марта дере, април носе кожи да пурдаве),* **житвар** 'јуни', **бил'ар** 'јули', **прабражденски** 'август', **бугуројчин** или **груздубер** 'септември', **митровски** или **касим** 'октомври', **листупад** 'ноември', и **гулемјут мосиц** или **бужиќов** 'декември' [ТГев(...)].

црӑф* m, zool. – в. **цӑрвик** 1. 'мало животинче, влекач'; 2. изр.: **у–г̆а́зо цӑрве има** 'многу е немирен' ~ *а́нцак сӑ-вӑрти́е, ме́сто не́ о-фа́ити́е, цӑрве у-г̆а́зо и́ма* [ПК,2(203)]; сп. клетви: **црве да вариш** (= да имаш тешки рани, со црви) [ТГев(319)]; **цӑрве дӑ-т-ја́дат** ~ *дими́к уфзе́мти́а дӑ-ти-ту́рај, дӑ-ти-зако́пај и-та́мка цӑрве дӑ-ти-ја́дај* [ПК,2 (210)].

црӑвче n, zool., dem. – в. **црӑф** ~ *И ут-три́те де́на ки-си-по́чниш ки-сидро́биш ли́ичче, ки-си-нӑбе́риш ли́с*

ут-цăрнúцта и ки-си-а-рáниш. И óна тóгин не-мóш да-јáде, мóкут сáл гу-слýка на-лúстут. Ама пуидна-нидéл'а ки-пóчне црáвче дạ-сạпујáвуве éндрăчку [ВМег,Стр(317)].

цувисáн* adj 'умрен' (за животно) ~ *óде лигнýва нă-пăтут лисúцăта ґóа цувисáна сă-чúне. Пулúнвăт рибáрте, м-удúрăт двé стăпój, ă-фăрл'ăт нă-врă-сáмăрут узгóра. Она, идна́ пу-идна́ и-спуштýва пупăтут* (рибите) [ДК,Лип(118)]; ~ *нă-дрýгуто дéн ґ пá утúшла, пá лигнáла нă-пăтут. Пумнýва рибáринут. И пák сă-чúне кутуцувисáна. Рибáринут вéле: "Аj ма нă-жéнтă-ми пá ќи-му-прáм бýнда"* [ДК,Дур(143)].

цуре n 'едно од именувањата за машко дете уште некрстено' – новороденчето додека не се крсти не смее да се носи надвор, ниту пак смее да се бакнува, зашто се третира за нечисто; освен *цуре*, го викаат и со други имиња: *ґупче, шилеже, путфрлено* (ако е машко), *пуже* (ако е женско) [ТГев(113)].

цуцýлче n, dem. 'собрани перца на купче на главата на птица' ~ *пýпуниц ej пúле, пéе нă-прóлит, кул-Блáгувиц, óн-ej шăрéн, бéлоцăрвéнко, úма цуцýлче нă-глáфта. Пéе: пý-пý-пý; кýлку јáрбица-ј* (< јаребица-е – со редуција и елизија), *ák тă-прăбúе сăбáјлин нă-глáдин курéм* (стомак) *ќи-ти-смăрде дио* (издивот) [ПК,2(92)].

цуцулéс adj 'нешто издолжено, со врв' ~ *пạднáх нă-áјн* (еден) *цуцулéс кáмин, си-дупúх кулéнто; тúа пạтлăцáне сă-цуцулéсти, нé-сă утстáрто сéме, тúа-сă сјáа дóнцини уд-нéгде* [ПК,2(128)].

ц(ă) (< 'ќе се') part ~ *нạ-врáтта мидăдéа еднó мăшко дéте прăд мéне; му-дăдéх ạднá кушýл'а и ạднá кăрпа и ạднá јабýлка. Уф-пунидéлникут пусéстримте ц-сă-ублéчат уф-нивéстини фустáјне, пубрáтимте ус-шăмúјки (тул'бéјне) нạ-глáвта* [ВГев,С(270)].

цăдалка f 'порозна крпа низ која се цеди сирењето' ~ *млéкуто кá кисă-измăлзе сă-цéде сус цéтка, а сúрнуто пá, кá ки сă-путсúре сăцéде сус-цăдáлка* [ПДој(156)].

цăрвéн adj 'нешто што ја има бојата на крвта' ~ *нúạ ќи-ими дáдме цáло (срéбăрна пáра), алтăнче, зạмáнска пáра, и цвéќе и к'ítк'ичка (кăрăмфúл'че); вăрзáни сус цăрвéн кóниц, сус-вăрák; бухчăлăк: кушýл'а, гáшти, різа, чиврé (пăчéта), чурáпе, вăркузýн* [ВГев,М(269)]; ~ *сата каза прешитах, твоје лико не најдех] дур јутидох в Цариград, тамо ти најдех лико;] на две порти стојише, зилен вениц држише] веницут си цветише, бели китки црвени* [ТГев(41)]; ~ *уд мајка рудена на сам ден Благувиц] на сам ден Вилигдин, лудо, сум крстена] сус рујно, благо вино, лудо, сум бајнана] сус бело млеко, лудо младо, пулијана] за тоја сум лудо, бела ем црвена] бела ем црвена, блага шикирлија* [ТГев(97)]; ~ *што изникнало секакво цвете] бело, црвено, жлăто, зилено] чудат са умат кого да пушчат] кого да пушчат, да гу заграде] Ристо да ода, да гу заграде] Марија да гу навада су чисто сребро] су чисто сребро, су десна рăка* [ТГев(164-165)]; во Солунско: **червен** ~ *кату са и опúл, отúде прáве нá тавлаханáта, најдé тáмо четирúјси кубúли, еднá бéла, дрýга червéна, дрýга жăлта, дрýга цăрна – сéкоја сóс дрýга бојá бéха* [V,PM,123].

цăрвéна прăс – цăрвéна зéмна f 'специјална земја со која ги мачкаат

земјените подови' ~ *бúх зӑ-цӑрвéна прӑс, ќи-мáжум зимнúко. Цӑрвéна прӑс нóсӑхме ут-кӑт Трӑкáјна* – име на река [ПК,2(128)].

цӑрвéнко adj, dem., n – од 'цӑрвен' ~ *пýпуниц ej пúле, пéе нӑ-прóлит, кул-Блáгувиц, óн-ej шӑрéн, бéло-цӑрвéнко, íма цуцýлче нӑ-глáфта. Пéе: пý-пý-пý, кýлку јáрбица-j, áк тӑ-прӑбúе сӑбáјлин нӑ-глáдин курéм* (стомак) *ќи-ти-смӑрде дио* (издивот) [ПК,2(92)].

ц(ӑ)рвен-перка f, zool. (Skardinius erythropthalmus) *'тá-j дójрӑнцка рíба* (со црвени перја)' – освен *црвено-перка* во Гевгелиско и Дојранско се забележани уште следниве називи на риби: *платица* (слична на *црвено-перка*, но поголема), *турна, јегул'а* (односно: *јангула), бубуџан* [ТГев(391)].

ц(ӑ)рвенчо m 'име на коњ според бојата' (во Гевгелиско, освен *црвенчо* се запишани уште следниве имиња на коњи: *крчо, абдал* (ако се однесува неразумно), *клинкало* (ако потскокнува на една нога), *каскало* и *кл'ускало* (според начинот на трчање), *сивчо, јурук* и др. [ТГев (374)].

цӑрвесе (се) pf 'кога на некое место, односно на ткиво, ќе се појават црви' – болното добиче од *шап* не може да оди, криви. Се лекува на тој начин што се земаат десетина влакна од опашот на коњ и со нив се трие местото меѓу папците од копитото, освен тоа на болното место сипаат петрол и катран за да не *црвесе* [ТГев(381)].

цӑрвéнка f, bot. 'сорта на пченица' ~ *жúто сéат, ичумéн, рӑш, увéс, урóф, лéшта, усáтка – за чинúцта – жúто. Има цӑрно клáс. Бéла-j чинúцта, алиа цӑрно клáсе. Дрýӑгто – цӑрвéнка* [И,Гг(119)]; во Кукушко: **цӑрвéно жúто** [ПК,2(128)].

цӑрвик m, zool. 1.' – в. **цӑрвук**'; ~ *нúм гӑ-сéј прéсноóркӑта* (наскоро орана нива), *нéк пустóо* (нека причека), *цӑрвик ќи-изéде сè* [ПК,2(88)] – во контекстот еднинската форма: **цӑрвик** (*ќи-изéде сè*) се јавува со значење на множина; исто и во Солунско: ~ *нúму да си бéрите за вáс стóка на зéлињата, шио гу изидýат цӑрвиц и згýра* ('рѓа), *и аралúити шио уткóпуат и крáдат. Да си бéрите за вáс имáњо на нéбито, шио нéма за нéгу нúту цӑрвиц, нúто згýра да гу изéди и нúто аралúити да гу уткóпат* [MV,K(282)]; 2. fig. 'слабуњаво дете' ~ *áјн цӑрвик-ej, áма јá инáт дӑ-вúјш* [ПК,2(128)]; 3. изр.: **цӑрвик уф-дӑрво** 'досадно и перманентно уништување' ~ *сáмо тӑ-јáде, алúс цӑрвик уф-дӑрво* [ПК,2(152)] – в. **червие.**

цӑрвинáва f 'црвенило' ~ *Карá-Тупрáк ej цӑрвинáва уд-бýлки, нóго ги-íма, цéлто пóле-j ус-бýлки* [ПК,2(128)].

цӑрвинáк m (и: **цӑрвинúца**) 'црвена земја' [ПК,2(128)].

цӑрвинúка f 'кожена болест, ја викаат уште и **црвен ветар**'; се јавува во два вида: *сијна* и *жлӑта* (би требало: 'жӑлта'). *Сијната* не пушта никаква течност, затоа ја викаат и *сува*, додека *жӑлтата* излачува *жӑлта* течност. Народот верува дека болеста *цӑрвиника* доаѓа од каснување од некои инсекти; се лекува со *чтирасат турлији* (40 видови) лекарства измешани. Споменатава болест треба внимателно да се лекува бидејќи од неа останууваа траги на лицето. Како прв лек се користи земја *цӑрвиница* "иловача" од која ќе се направи каша со која се обложува кожата зафатена со *цӑрвиника.*

цӑрвук m, zool. 'црв' [ПДој,Фур(130)]; во Кукушко: **цӑрвик** [ПК,2(9)].

цӑрвӑ́ли adj 'нешто со црв, во случајот **вӑ́јца** = јадица' ~ *и ствáрно-ј то́:, ни́: ка́ прáвӑхме вӑ́јци, цӑрвӑ́лиј вӑ́јци, ут-пе́пӑлта, ти́: ту́ка ни-сӑ-скӑпу́вӑт, прӑ́стуто. Пе́пӑлта-ј но́го л'у́та, усо́бӑно та́а ут-шипо́рӑт пе́пӑл, на́ј-л'у́та-ј. И де́тто зӑ-една́ нӑде́л'а вре́ме, о-иска́рувӑт ут-ко́жста* [ПДој(148)].

цӑрвӑну́ш adj 'со нијанса од црвената боја, црвеникав' ~ *вили́гдӑнче ej ки́тка*, цути за Велигден (оттаму и називот), *цӑрвӑну́ши* цвет има [ПДој(123)]; ~ *а́дин цӑрвӑну́ши чуве́к би́ше, а́ма а́ј-го и-о́н сј-умре́л* [ПК,2 (128)].

цӑрвӑну́ша f, bot. 'вид печурка, одозгора бела, а стеблото црвено' [ПДој(123)].

цӑ́рка[1] impf 'извлекува млеко од млечните жлезди на женски суштества – молзе' ~ *тога́с дјун'а́ ѓузели́ му вели: да флезиш а́ф море́ту, и́ма четири́јси куби́ли, да зе́миш еди́н каза́н сос де́вет рачи́цки, да ги цӑ́ркаш куби́лите да са кӑ́пи ца́рјут а́ф онова́ мл'а́ку, тога́с ки гу зе́мам ца́рјут!* [V,PM,124].

цӑ́рка[2] impf 'силно вика, со нервоза'~ *Ка гу виде́а учени́ците шо бе́ши газа́л уф мо́рито, са трумаксале́, и вил'а́ле гиа́ таласа́м би́ле. Исус е́мен и викна́ на ни́х, ем ве́ли: Ела́јтисте на у́мот, ја́-сам. Ни́ли бе́ши ве́тар си́лин му падна́ стра́х, да зафати́ да с путну́а, а вика́, ем царка́: Афе́ндо по́можи* [MV,K(267)]; ~ *ти́и па шо уди́ле на́при, гу ка́раа да мо́лчи* (да не вика). *Па о́н о́шти по́вики цӑ́ркаши, ем ве́лише: Давиидово си́н, про́сти ли. И застана́ Исус да пуве́лја да му но́сат кри не́гу. Ка́ сӑ наближи́ о́н, му пита́ на не́гу, и му ве́ли: Шо са́каш да ти чи́нам? И ј-о́н ре́кал: Афе́ндо да разгле́дам?* [MV,K(280)].

цӑ́рква* f 1.'храм божји за христијаните' ~ *пупӑди́ӑта че́сто пӑ́та сӑ-нӑ́јдувала ус-еди́н ни́јн кумши́а. По́пут нӑ-муже́л дӑ-гу-пика́се то́а. Цӑ́ркваата би́ла о́дли́ан ду-ни́јнта ку́ка* – наутро на *Бужи́к* рано се станува за да се оди в црква, мајката ги буди дечињата со зборовите: *"Ајде стани, сино! Дедо Бужи́к дујде. Ајде уф цркви ки јодме да гу видме, да на прачесте!"* [ТГев (85)]; ~ *се́ сӑ-тӑкши́авум и се́ нӑ-мо́жум до́м нӑ-цӑ́рква* [ПК,2(116)]; ~ *и утрината стана чилиби Теодорак да ходи на цӑ́рквата, хем порӑ́нчова на жената му: динеска, жену, да сторши мањи харни, ч'а ки излеземи на трифирич дур на Карабурун!* [V,PM(166)]; 2. изр.: **вáѓе цӑ́рква** (= кога во празничен ден се "држи служба" в црква) ~ *о́н (по́пут) се́ко́а ниде́л'а ва́ѓӑл цӑ́рква* [ВГев,Ѓав(274)]; **си-најде́л цӑ́рква де́к дӑ-сӑ-прӑкрӑ́стиш** (= си нашол од кого да побараш помош; или: пред кого да се пожалиш) [ПК,2(194)]; сп. загатка: **плӑ́нна цркна дикеле** (= забите в уста) [ТГев(290)].

цӑ́рквин adj – в. **цӑ́рквишин** ~ *ним сӑ прави будала, па да служиш службa! Да бише некуј цркви́н адет и учинте л'уѓе ки а служаа"* [ТГев(215)]; – тие што се залагале да не се слави *'служба'* или *'слава'*, како нешто преземено од српската црква коментирале: тој обичај *"неје забележин ни уф една црквина книга, нити пак уф Ванѓеле"* [ТГев(215)].

цӑ́рквишин* adj 'нешто што се однесува на црквата'; сп. **цркви́шно цвеќе** 'цвеќе што најчесто се носи в црква – босилек(?)' ~ *појде лудо с-една риза* (крпа) *грозде] да излӑ́же мола црнајока] да ја носе*

јуф гора зилена] тамо они век да си викуват] пустил'ачут – куjун детелина] изглавито – црквишно ли цвеќе [ВГев,С(271)]; и: **црковишин*** *~ jутад идат три пӑтника] си ји пите млади Стуjан:] "Море добри три пӑтника] што jидите jуд то село] ки ве питул ели распитул] сакул право да ли речте] Зашто чукат камбаните] камбаните црковишни?"* [ТГев(201)].

цӑрковниј adj – в. **цӑрквишин** *~ понеже сиромахувото дете си научи харно царковниј рет и кату му беши харин гласот, и кату немаха рахат от аскерите, побегнали от талу и отидоха на един грат* [V,PM,40].

цӑрлив* adj 'нешто (пр. плод, дрво) изедено од црв' *~ Еj Султо, Султо мори Султано] арам да ти е то лице!] што ти го Бог дал мори на тебе] куту на тебе, будала?!] да гу прудавиш, леле, на светут] за една ока уреjе] за една ока, Султо, уреjе] и они сите шупл'иви] шупл'иви, Султо, црл'иви* [ТГев(204)].

цӑрни́ва f 'присуство на црна боја, црнило' *~ пу-жéтва врéме пóл'то-ј цӑрнáва уд-чáвки* [ПК,2(128)].

цӑрнајок-а* adj 'девојка, младич со црни очи, односно со црн тен' *~ појде лудо с-една риза* (крпа) *грозде] појде младо с-една риза грозде] да излăже мома црнајока] да ја носе jуф гора зилена] талю они век да си викуват* [ТГев(51)]; *~ ду две моми за глидајне] jедната је црнојока] а друга је сиjнојока] сиjнојока чакрѓозли* [ТГев(53)]; *~ извор вода извирала] малка мома налиjвише] ув вода се jугледуве] што си веле ели гуворе:] "Варај Боже, мили Боже!] ка сум тенка да висока] jоште да сум црнојока"* [ТГев(348)]; *~ дуни jуго, дуни] дуни да не дуниш] ки ти дадум, jуго] мома црнајока] Jордана Петрова* [ТГев(142)]; *~ "Книга ми је дошла уд моја ми мајка] оти ме армаса и оти ки ме жене".] Тоги што му веле млада чорбаџијка: "Оти не ми кажа, Тодоре, на мене] уф мене има, Тодоре, до три ми алăjки] сакиш црнојока, сакиш сиjнојока]"* [ТГев(156)].

цӑрна́к m 'дете со црн тен' *~ ák тă-фáтум цӑрнáк и нă-цӑрнáко ќи-вíjш áрăнто* (ќе бидеш казнет) [ПК,2(128)].

цӑрна ка́шлица f 'голема кашлица' *~ уд-н'áа умúраа дéчкăта.* Ја викаат уште: **зимкли́ва ка́шлица** и **мăгăре́шка ка́шлица** (информаторот знае дека *"Тýрцте и вíкаа карá иксjýр"*) [ПК,2(47)].

цӑрне (сă)* impf 'се мачка со црна боја' *~ Уф-пунидéлникут пусéстриште ц-сă-ублéчат уф-нивéстини фустájне, пубрáтиште ус-шăлпíjки (тул'бéjне) нă-глáвта, играáт óро, сă–цӑрнат, мéчки сă-прáват, нивéстта пулíаве нă-свéкурут и свăкăрвăта* [ВГев,С(271)].

цӑрничко adj, n *~ стрăлини́че-j трéва, нă-вăро íмја гулéм бéл цăф, уф-стрéди íмја цăрничко. Стáрте кăжýват тóо цăрничкуто уф-стáро врéме зăфăфитáло нóго, áмја свéто ка́ о-гýбе стрáмо тóо цăрничкуто устáнуве сè пóмáлчко* [ПК,2(107)].

цӑрни́чка f, bot. Morus alba 1.'овошно дрво со меки и слатки плодови што освен за јадење се користат и за варење ракија; со лисјата од *цăрничка* ја хранат свилената буба' *~ нă-бýупта ѝ турýваа ут-цăрни́чка грáнуве* (гранки) *дă-зăвíе* [ПК,2(35)]; – кога ја окопуваат бавчата со *цăрници* обично благословуваат: *"Господ да пувеле прăте* (гранки) *ду небито да израстат! Буба што*

ки гу јаде да не и биде ни стрела ни будеж; кужурци да праве куту кукушкови јајца" [ТГев(333)]; 2. 'плод од црница' [СКук(339)].

цӑрничков adj 'нешто што се однесува на растението *цӑрничка*' (во случајот што следува гранка) ~ *отат иде, лудо младо, дури силин, дури вилин] ка се вије, ка се криве] куту прчка царничкова] куту гранка миндалова* [ТГев(177)]; – за празникот Колиде, утрото пред *Бужиќ* децата си приготвуваат *кулидачки* со кои ќе одат по куќите и ќе викаат *Колиде. Кулидачките* ги прават од *цӑрничкова* гранка, тенка и мазна, што од стеблото ќе ја отсечат така што на долниот крај, таму каде што ќе ја отсечат да завршува со *закачка* [ТГев(79)].

цӑрн трӑн m, bot. 'трн што расте високо, како дрво, дава плодови како парички; го викаат и *чалија*' – попладне на *Св. Лазар*, сите селски девојки, големи и мали, и тие што пееле за *Св. Лазар* и тие што не пееле ќе се соберат, ќе излезат надвор од селото ут тука *гу испрашќат Лазар*. По пат пеат лазаренски песни; кога ќе дојдат до одредено место ќе застанат и секоја ќе скине од својата облека некое конче и ќе го врзе на некој *црн трн (чалија)* и тогаш ја пеат оваа песна: *Ej, Лазаре, Лазаре, море младо војниче!] уд гудина сус здраве, па наваќи да дојдиш* [ТГев (48)].

цӑрна метла f, bot. 'растение што се користи како метла'; на ден *Св. Алеуса* жените и девојките рано одат в поле и берат *цӑрни метли* што се користат за метење на дворовите [ТГев(75)].

цӑрни́ца* f, bot. 'овошно дрво' в. **цӑрни́чка** – со лисјата од спомената дрво се храни свилената буба ~ *ду-три́те де́на ки-а-изро́иш. И ут-три́те де́на ки-си-по́чниш ки-си-дро́биш ли́шче, ки-си-на̀бе́рниш ли́с ут-цӑрни́цта и ки-си-а-ра́ниш. И о́на то́гин не-мо́ш да-ја́де, мо́ќут са́л гу-смо́ќа на-ли́стут* [ВМег,Стр (317)]; ~ *и са́каш да а ви́ди на Исус, кој не́ мо́жиш ут све́тут, о́ти на бо́јут би́ше ќу́с. И си тӑрча́ на́при, да сӑ качи́ на̀вра̀с идна́ ца̀рни́ца да гу ви́ди, о́ти у-та́му ки-замо́ниш* [MV,K(267)].

Цӑрни́чӑни top. 'име на населба меѓу Дојран и Фурка' ~ *Булува́н на̀це́ло гу-уништи́ле, зна́чи ма̀шко, же́нско, де́ца, сѐ уништи́ле, но́го ма̀ки има́ле. Та́ма̀ не́ма се́га се́ло на̀це́ло-ј уни́штино, ду-Цӑрни́чӑни. Ки-до́јдӑт, же́нта ќа:* (< ќе ја) *зи́мӑт, ко́ӑ им сӑ аре́се и-да: не́ма. Уф-буна́рӑ кла́вӑт л'у́јто* [ПДој, Фур(175)].

цӑрнка[1] f, zool. (Cernus capreolus) 'срна' – освен *црнка* (или *срна)* на ловциите во Гевгелиско омилен лов им е уште: *зајцут, дивата бишка* (свиња), *чакал, видра, лисица* [ТГев (385)].

цӑрнка[2] f 'средишниот дел од окото, со него се гледа, обично темен, црн, оттаму и името **цӑрнка** – зеница' ~ *то́-ј уф о́кто на̀пре́ј, што́-глида́чо, на̀-стред-уф-о́кто, уф-цӑрнка̀та-ј* [ПК,2(132)].

цӑрно adj 1. – в. **цӑрӑн** ~ *и баш на сред-село] бајрак диктисаме] бајрак забуделе] укулу бајракут] оро заиграме] наши стари мајки] на крајта си стојат] в црно јубличени] в црно забрадени* [ТГев(348)]; 2. изр.: **куко́шка де́к пе́е, цӑрно сӑ-пи́ше** ~ *ка́-ќ сӑ-де́се не́каа кукошка дӑ-фа́те дӑ-пе́е, сӑјби́ита гӑ-но́се пра́во на̀-пӑза́ро, гӑ-прудаве, а па́рте ги-да́вӑт на̀-цӑркӑфта, тӑко́ф-ej аде́то;* fig.

се однесува на семејство во кое жената командува и има завршен збор [ПК,2(170)].

цр̆рно а́ро n 'проклетник, изрод' [СКук (339)].

цр̆рнодреха f 'жена облечена во црни алишта' ~ *едно време една ламја имаши тријси и девит синуви и една керка, која ја именуваха цр̆рнодреха. Таја ламја имала и една гора што га повел'аши. Гората са именуваши гора тријдафилова* [V,PM(20)].

цр̆рно око* m, bot. 'украсно растение со убави, мирисливи цветови' – секоја куќа има бавча во која садат различни цвеќиња; освен *црно око*, уште: *трандафил* (ружа), *стратур, звезда, бусил'ук, невин, миндер, кăз назли, шебој, пулинско, малока, чингел', цафак, анăмчиче* [ТГев(304)].

цр̆рностренче adj, n ' ноже со црна рачка' ~ *ej што ли си вел̀е Стујан, млади Стујан: "Мале, мила мале, ти стара душманке] сама што ќи плаќе нивестина мајка, сама што ќи плаќе и ти с неја плаќи!"] Стујан си искара ноше црностренче, си је се прабудел јуф то мало срце] мртав си је паднал крај млада нивеста* [ТГев(99)].

цр̆рнумýрен* adj, opp. на светол, на рус – со црни очи и црна коса ~ *ýбува, здрáва, цр̆рнумýрна жéна* [ПК,2(64)].

цр̆рши impf 'со некаков сад вади течност, често вода од некаде' ~ *поповата мола отиде да цр̆рпи вода от бунару, гу најде на Половинмицан тамо, га виде балтиата, га позна, зашто беши тјахна* [V,PM,106]; ~ кога одат на рибарење (станува збор за рибарење во Дојранското Езеро), едниот рибар весла, а другиот *влагýве* (= ја поставува мрежата); за да се плашат рибите *нă курáбо чýкăме сус испóл, сус нéго и сă цр̆рпе вóта ут курáбо,* рибите ги гонат уште и со *купишче* (долго дрво на кое има прикачено бела крпа) [ПДој(128)].

цр̆рпне* pf – в. **цр̆рши** ~ *спýза-j уд- óгино пéпăлта сус малéчки жăрчишта; ки цр̆рпниш ут-шпóрто, мăкăр уфпăпăлáрнико* [ПДој(135)]; ~ *тогáс тóјнака земá двé лáтки* (земјен сад), *вјахнá нá кóн'ут му, отúде; самовúлите спúјаха. И тóјнака сос млóгу скóрос цр̆рпнá вóда жúва и га докарá на цáрјут* [V,PM,112] – во контекстот има уште еден пример за постпозитивната употреба на атрибутот во однос на именката, што се смета за посебност на балканската јазична алијанса: **цр̆рпнá вóда жúва**.

цр̆рцāфáк m, bot. 'трева што се користи за бојадисување, има модар цвет; се користи и за лекување на ревматизам' [ПДој,Пат(123)].

цр̆рăн adj 1.'нешто со темна боја, како онаа на 'саѓите' [ПКук(Гăр)]; и: **цр̆рну** (m) ~ *нăójѓă двé брáвја, ăднó цр̆рну и ăднó бéлу. Е тó бúл – зă-цр̆рниут ăк-сă-фáтиш, димéк, ќ-óјш óшче пóдóлу, пă-зă-тó бéлту ăку-сă-чéпниш, ќи-тă-изваде гóре* [ВВод,Крон(306)]; ~ *úма дăлги нóзи и дăлга чóпка, лúче нă-итăркăл, пóвиќе-j бéл, úма и цр̆рни пéрцта. Сă-ráне ус-жáби* – објаснување за птицата **бáбла** или **бáблăк** [ПК,2 (22)]; ~ *едúн дéн стана зарáно, опрéгна óловиту, киниcал, отúде на нúвата да óри. Едúнојут ól му бéши бјал, дрýгуту цр̆рно* [V,PM,30] – во двата претходни контекста имаме примери за нарушена конгруенција: **цр̆рну брав** и: **цр̆рно ол** (именката во машки а атрибутот во среден род); 2. 'лош' ~ *се излăжа Ванѓелина, удрила на него] си удрила*

Ванѓелино, али не го секла] што си веле ем гуворе Попуво Јуванче:] "Црна кучко, л'ута змијо, јазе ки ти платум" [ТГев(41)]; – во контекстот имаме потврдена употреба на адверсативниот сврзник **али**: *си удрила Ванѓелино, али не го секла* – натаму, во формата на споменатото лично име *Вангелино* (ж. род), употребено како субјект, јасно се насира тенденцијата за нефункционирање на категоријата род, особено во појужната регија; 3. 'темен' ~ *зăплăкáла ивдувúца нă-тáа тýрцка грăнúца[– Стáни, стáни Стујáне, дă-вúдиш тфóја ивдувúца.[Цăрнјут грóп сă-утфóри, Стујáн нă-лúбе пругувóри[– Нă-мóжăм, лúбе, дă-стáнăм, тýрцки кýрциум мă-пруни́за* [ДК,Лип(157)]; 4. изр., клетви: **цăрна кăрпа дăвăрsиш** (= да ти умре некој близок и да бидеш забрадена со црна шамија) [ПК,2(210)]; **сус црно да са пукријиш** (= да ти умре некој од најблиските); исто: **црно да носиш** [ТГев(320)]; **ц'рна земл'а** (земл'а?) **да та глăтне** (= да умреш) [ТГев(320)]; **врата да ти се сус црна врба затворе!** (= да ти пропадне семејството, куќата) [ТГев(320)]; – во контекстот се забележува нерегуларна линеаризација: *да ти се сус црна врба затворе*; заг.: **црно прасе пу рит пасе** (= брич) [ТГев(290)]; **црно мече дрен тресе** (= грозд на лозница) [ТГев(290)].

Ч

ч'а conj 'дека, оти' ~ *татко му си разбол'á мло́гу и приближи́ да у́мри. Кату позна́ са́м ч'а ки у́мри викна́ детето покра́ј не́гу* [VPM (7)]; ~ *"ту́ку ста́ни от ту́ка – му ве́ли еди́нојут – е́ла да и́дили аф мо́јта кӑшта, да се́диш, дур да чи́ниш таксил ти́а па́ри! Немо́ј се́диш ту́ка на ха́нот, ча ту́ка е ло́шу ме́сту: и́ма дја́воли хајду́ти"* [V,PM(20)]; ~ *му ве́ли ба́бата на не́гу: "по́стој ту́ка ти́нака! Јазе ки изва́дел же́нски дре́хи да си приме́ниш, ча ни́а и́мали за́кон: мӑш човек не кла́вами не́три аф това́ конак. Ама ти́нака, зашто́ си харин јунак, ке ти зе́мам не́три"* [V,PM(9)].

чабук m 'направа преку која се пуши тутун' ~ *Вангилино, моја прва л'убо] саноќ ми си на рӑка лижала] дури рӑка, рӑка јутрпнала] дур на можам чабук да запал'ум] снаји ми са чабук запалиле* [ТГев(53)]; и: **чибук** ~ *Вангилино, моја прва л'убо] дур на можам чибук да запал'ум]* [ТГев(53)]; ~ *отидоха по чаршиата, купиха еден таким руби хубави, го ублекоха њамојут, гу сториха голем базирґанин, му дадоха и еден гол'ам чибук на ренката* [V,PM(127)].

чабуџа́к adv 'сторено на брза рака' [СКук(339)].

чавка f, zool., Corvus monedula l.'птица со црни перја, голема колку гулаб, грабливка' ~ *ра́чкӑта* (вид инсект) *гӑ-ја́ат ча́фките, гӑ-чо́пкӑт и дру́јсте пи́лци* (птици) [ПК,2(97)]; ~ *то́ ут стра́, сӑ-ка́чфа нӑ-ги́нӑ-кру́ша. Гре́дӑт ча́фките. –"Ама́н, бра́те, тӑ-мо́л'ӑм". – "Арно", му ве́ле. Сӑ-уриву́а. "Ама нӑ-кра́ј дӑ-бе́гӑш!". Нӑ-ме́чкӑта му-ве́ле и сӑ-уриву́а до́лу, си бе́ре ро́шки* [ДК,Лип(119)]; ~ *киркине́с – пи́ле* (птица)*-ј тӑва́, по́-мӑле́чко уд ча́фкӑта, о́н еј си́во, пӑпӑл'а́во – киркине́с сӑ-ви́ке и зӑ-чуве́к шо гувóре те́нко* [ПДој,Ник(126)]; 2. изр.: **не́ тјо-испија́а ча́фките** (= не си без ум, *а́к сј-о-дајш шмо́то, ќи-т-сӑ-сме́ет, не́ тј-о-испија́а ча́фките (акӑло)* [ПК,2(181)]; сп. клетва: **чавки очи да ти чопкат** (= да умреш со лоша смрт, надвор од кругот на блиски, т.е. без погреб) [ТГев(320)].

чадӑр m 'вид покрив направен од платно' ~ *му вели на катарџиата: "господине, тинака сос еден сахан манџа, што насити фрет аскерут ми, туку сега сакам сос еден чадăр да покриеш фрет аскерут ми"*

[VPM(79)]; ~ *му вели: "господар мој, царјут ми речи да ти кажа, как не си кадăр тинака цар да дочакаш". Кату чу така му вели: "хем кадăр сам цар да дочакам, хем сос колку аскер да дојди, аф един чадăр нетри мога да ги изберам!"* [VPM(36)]; ~ *и кату излезоха вăнк при ливадите, там фăрли тојнака онова кепету и са чини един гол'ам чадăр штоту ги собра фрет под негу* [VPM(36)].

чадрлија adj 'нешто во форма на раширен чадор' ~ *Димка си е флегла јуф масăр чаршија] ного си глидала, малце арисала] малце арисала, жлăта ми камуда] она је нусила на Митре терзијче] "Ного ти са мол'ам, кузум баче Митре] ти да ми сушијиш сакмалија фустан] горе сакмалија, доло чадрлија* [ТГев(204)].

чаи́р* m 1.'затревната површина, ливада' ~ *си опла́шиха от не́гу, зашто не бе́ши чове́к кату ни́х, ами́ то́ј бе́ши еди́н ди́в кату жи́ва чу́ма: устата му би́ла кри́ва и отворе́на, очи́те му царве́ни, ра́ците му ка́ту ко́си, што косја́т чаи́риту* [V,MP,24]; ~ *аку сакаш да га докимасаш, дувечира, кога ке да си лехнити аф чаирите, таму она дека ки спие, аку е мома, утринта ке да е тревата увјахната, пак аку е јунак, тревата ке да е росна* [V,PM(71); 2. fig. 'необработена напуштена нива' ~ *то́о ло́јсто стăна́ чаи́р, ка́к сă-ко́пе, ка́к сă-зăшту́ре* [ПК,2(133)].

ч'а́ј m 'напиток од растителни состојки' ~ *До́ма ма-фати́ да́ж'ц'у, ја́с сидна́х до́ма, са-најду́х зе́лник, х'ич' не́-ми-би́ш'и сла́тук, зе́х ма́ра мле́кци, хапна́х и са-најду́х. Ра́нуту стана́х на-ш'е́сти, си-ч'ини́х иди́н ч'а́ј, са-напи́х* [ВБог,Нег(339)].

чак adv 1.'дури' ~ *Ва́лко чтăја́ки о́ти но́гăта јă-фăти́л, сă-упна́л те́гле, те́гле и ќу́п! – сă-скина́ла жи́лта и ва́лко тăнгăра-ма́нгăра сă-тăркăл'а́л нă-до́ле чак ду-ре́кăта и емен не́ сă-уда́ви́л* [ВКук(286)]; ~ *ут-то́о ва́ито ку́че и́мум у́плак, ме́-ј-стра́х чак ду-дво́ро да́-сă-дубли́-жум;* сп. iron.: *а́ска пă уд-не́го но́го сă-бо́ом* (плашам), *ча́к у́плак и́мум* [ПК,2(166)]; ~ *те́нкичко ка́минче, ка́ ќ-о-ма́ниш ле́те, ча́к и сви́ре* [ПК,2 (31)]; ~ *то· уфча́р има́л бил'у́ци: бил'у́к има́л ко́јне, бил'у́к има́л о́фци, бил'у́к има́л кра́ви, ча́кшо и ко́зи* [ПДој(143)]; ~ *и са качих, мале, дури горе] удузгоре на куќата] на куќата, мале, чак ду баца] и си видех, мале, пла́на куќа] пла́на куќа, мале, армасаре* (= сведоци при свршувачката) [ТГев(367)]; 2. изр.: **ча́к нă-сắрцто ми-дупре́** (= многу ме возбуди) ~ *Сидна́х уф-ади́н анџи́ја сирума́х. Убугате́ чуве́кут а́рно, е́с лу́да гла́ва, се-зăсăка́х сусца́рската мо́ма. Мо́мта ви́ке: "Их, а́ма ху́бава при́кăска-а-а-а...! Ча́к нă-сắрцто ми-дупре́"* [ВКук(283)].

чака́л m, zool. (Canis aureus) 'диво, грабливо животно од родот на кучето' ~ *утринта оти́де бишка́ринот да па́си кубилата и жрја́пчинто. Та́ми де́ка пасја́ха, са чини́ха о́фца сос ја́ганце, дојде́ еди́н чака́л, са́каши да ги изја́ди* [V,PM(117)]; ~ *то́јнака извади́ стрја́лката, фати́ да гу те́ра чака́лот по баи́рот, га куртули́са офца́та со́с ја́гнету, и па́к вечерот га закара́ куби́ла со́с жрја́пче на́ самови́лата* [V,PM,117]; – освен *чакал* на ловциите во Гевгелиско омилен лов им е уште: *зајцут, дивата бишка* (свиња), *видра, лисица* [ТГев(385)].

чакан m 'метална направа со која се кова, чекан' – сп. сегменти од

материјалниот живот, изградба на куќа, косење: кога ќе биде готов *тимелут* се повикуваат попот, соседите и роднините да присуствуваат на *тимел' клавајне* или *тимел' удирајне*. Тогаш домаќинот и мајсторот се симнуваат во темелот, ќе наместат три камена на крс и ќе удрат *пу еден чакан*, а попот потоа *свети водица* со која ќе го попрска темелот [ТГев(295)]; мајсторот зборува: *"Воја чакан трабуве да са оправи; сус жилезо не са праве, сус бакăр не са праве... или сус сребро или сус злато! Куќа ки са праве, тимел' ки са удре уд сами карагрошуве!"* [ТГев(295)]; ~ *кóга клéпăле* (= остриме коса), *уд-дóл шó-ј, нă-н'о: турýв'ме кóста, а уд-гóре шо чýкăле гу-вúкăле чăкáн* [ПДој(123)].

чакмак m 'парче челик со кое се секнува оган со помош на кремен камен и трат' – во народната носија (во минатото) мажите во појасот носеле *риза* (крпа за бришење), *сојка* (ноже што се затвара со поклопче) и кутија за тутун (со *чакмак, кремен и трат)* [ТГев(418)]; ~ *прáнта* (вид печурка, трат) *сă-вáде уд-дăрвата, сă-вáре, ус-н'áа сă-пáле ус-чăклúк óгин, фăрле úскри и ќи-с-запáле* [ПК,2(87)]; ~ *му вéли на цáрју: "јáзе цáрју, ти са цјáнем на тéбека да ти нóсам дăрви сос 40 мýлинта, áма тéрам да ми направиш дéвет окú едúн чакмáк и дванájси окú édнá балтúа* [V,PM(107)] – нерегуларноста на категоријата род се потврдува и со употребата на една множинска наставка **-и** за именките од сите 3 рода; во случајот именката од среден род 'дрво' во множина се јавува како: **дăрви** *(да ти нóсам сос 40 мулинта).*

чакрґозли adj 'со зелени очи' ~ *ду две моми за глидајне] једната је црнојока] а друга је сијнојока] сијнојока чакрґозли* [ТГев(53)]; ~ *"Книга ми је дошла уд моја ми мајка] оти ме арласа и оти ки ме жене".] Тоги што му веле млада чорбаџијка: "Оти не ми кажа, Тодоре, на мене] уф мене има, Тодоре, до три ми алăјки] сакиш црнојока, сакиш сијнојока] ил ако сакиш и чакр ґозлија"* [ТГев(156)].

чалбур m 1.'вид јадење: каша во која има ставено јајца пржени "на око"' – вечерта пред *Чисти пуниделник* кога започнува *Вилигденскó пос* семејството е собрано на свечена вечера која што е обилна и трае долго, дури до утринските часови *куту за запустејне уд сè;* за вечерата обично се спрема: *чорба, чалбур, урдиник, млечник, баница, алва и др.* [ТГев(36)]; 2.fig.'повеќе искршени јајца (на едно место, пр. во сад)' ~ *ми-пáднáа јáјцта чăлбýр сă-чинúа* [ПК,2(134)].

чалдúса pf 'се збудали, се избезуми' ~ *тóо Вáно кá чý сă-чалдисá* [ПК,2(134)]; ~ *јази му бех хизмикăр, али дјáволот такá ми дупнá, ли расипá душáта ли, ли чалдúса улут ли и ме пăхна, гу утепáх господáро ли и сос нéговите парú са чинúх млóгу богáт* [V,PM,28].

чáлке impf 1. 'удира нешто, обично со нога, за да отиде подалеку' [СКук(339)]; но и со рака: *мáлéчко áма кá ме чáлнá, звéздите и видéх* [ПК,2(129)]; 2. fig. 'краде' [ПДој (115)]; ~ *сúно кут-тáткуто, бајá си-чáлке, ама ќи-му-ј-путсéчăт рăчките* [ПК,2(129)].

чалма f 1. 'специјална крпа со која се прицврстувала капата (фесот) во минатото' – кога човек ќе *префрле* педесет години за него се вика

дека е *стар чувек*; ако е многу стар тој во црквата не ја симнува капата околу која во минатото се носила црна *чалма* [ТГев(273)]; 2. изр.: **кӑквá глáва, тӑквá чáлма** (секој според заслугите) ~ *зӑ-нéко: вáжно мéсто трибýве ýчен чувéк;* или пак: ~ *ка́-ќ сӑ-уднéсиш ти ус-мéне, тӑкá ќи-сӑ-уднесýвум и áска ус-тéбе* [ПК,2(172)]; **мӑлéчко Тýрче, гулéма чáлма** (= мал, но силен човек, или пак таков се претставува, особено со финансиска моќ) ~ *вíди, вíди, шíо шмóт, шíо чýдо пичалúл, а сјáа де!* [ПК,2(179)]; **нéма да му сýкам чáлмӑта** Ник; во Доj со блиско значење запишавме: **ни́м ма: ви́j чáлмӑта** (= нема да го уважувам, односно да бидам понизен)]ПДоj(137)].

ча́лнин adj 1.'тој што има психички недостаток' [СКук(339)]; 'мрднат' ~ *тóо чувéк ка́ стóо кут чáлнин, нé знáа* [ПК,2(129)]; 2. 'тој што доживеал мозочен удар, шлогиран' ~ *тóо Мúто óде áма* (несигурно) *кут чáлнин дé-j* [ПК,2(129)].

чам m, bot. 'иглолисно дрво, ела' ~ *Нӑ-трундúро* (= дрво што стои напречно во **курабо**) *íма скрӑмӑтúци; скрӑмӑтúк е дӑрво ут-смрéка, чатáл кáту бýквáта* **Т**, *едúнjо дéл óде прáво нӑ-гóре, а ут стрáна íма испýшчáно дéка лéже купúта* (= весло); *купíjте сӑ ут-чáм* [ПДоj(128)]; ~ *курáбо-j шúрок мéтăр и двájсе, дӑлк ej пéт и шéjсӑт, вӑрхо нӑ-курáбо сӑ-вúке чилó, ут-стрáнăта нӑ-курáбо íма двăнájсе нугáл'ки уд дӑбувo дӑрво, дӑбо пó трáа, чáмо скóро изгни́ве* [ПДоj(128)] – во контекстот со партикулата 'по' се степенува дејството на глаголот: **дӑбо пó трáа** (наместо 'повеќе').

чам сакӑс m 'некаква додавка (ја викаат и *бела смола* – веројатно се добива од бор) што се става во комињето за да добие ракијата пријатен мирис и вкус'; освен *чам сакăс* некои во казанот, каде што се вари ракијата, ставаат и *аласон* (семе слично на 'ким'), од што ракијата добива пријатен мирис, а ако се стават неколку капки вода ракијата *(аласонка)* станува бела како млеко [ТГев(354)].

ча́мов* adj 'од дрвото **чам**' (в. таму) ~ *гу земá и гу обесú нá пójасот, Отúдоха по-натáтак, нájдоха éдúн балабáн от тúа чáмовите дӑрви. И кату гу видé, барлúвojут речé: "брате, éту на мájка ли и вратéното, што и принджáла!"* [V,PM,126] – во контекстот има потврда за тоа дека категоријата род во долновардарските говори не функционира редовно. Како резултат на тоа се јавува само една наставка **(-и)** за множина за сите три рода – во случајот кај имеки од ср. род: **чáмовите дӑрви**.

Чамӑфта вудиница top. 'воденица во близина на селото Моларци (Кукушко) за жал сега во Грција' ~ *адúн дéн вúке, плáднина бúше: "Ајде, ричé, вáдăн гáре мúните". Он фăтúл врăска сус тóă пýсто Тудóруво, сус Шýгуво. Нă-зăкăрá ут-тáм, нă-Чáмăфта вудиницa, уф Мурáрци нă-нусú. Спăднá:* (излегоа, се симнаа) *двýjца мурирчéне* [ПД, Пат(172)].

чанáк* m 'глинен сад' ~ *от тáмо киниса да úди на пăтjу. Нај-напрет дострjáти едúн грăнчáрин сóс две-трú добúци, нóсиши гăрнита, стóлни, чанáци: отúвáши да ги продáва по пазáрите* [V,PM(126)].

чанба f 'грива'~ *му вели на авциолиа: "Нивјастата ки вари утри един казан мл'аку; аф мл'акоту ке да тури отровачка, за да утруи*

цара". Затова немој ти е страх! Скини от мојата чанба три влакна да ги вăрзиш на големоју ти прăст [V,PM(47)].

чанта f 'дел од овчарската опрема – *та́-ј то́рба, а-но́саа уфча́рто,* за леб и *катăк* (сирење, јајца и сл.)'; *~ о́на-ј ут-ко́жта нă-удéрно јáгне или јáре* [ПК,2(129)]; во кожната *чанта* лебот лесно не *упрнуве* (не се суши) [ТГев(418)].

чáпа f 'орудие за обработка на земјата' [СКук(339)]; ги има два вида: **пăрнар чапа** – се користи за корнење на *пăрнаре* (грмушки) и **чапа** за копање (вид мотика) [ПК,2(129)].

чапáр m, zool. 'бивол на кој едното око му е црно, другото сиво' [СКук (339)].

чапáте impf 'оди со раширени нозе' [ПК,2(129)].

чапкăн adj 'несериозен, немирен' *~ "Ти да ми направиш бела ли пугача;] тесто ти да месиш сус твојите слăзи".] Кога е чујала Димка, калеш* (пишува: 'колеш') *Димка] и тоги си веле на Митре терзијче:] "Еј Митре, Митре, ти чапкăн терзијче] нити твојто биве, нити мојто чине"* [ТГев(204)].

чардак m 1.'големо претсобје на спратот во старите куќи, со покрив, од предната страна отворено' *~ то́-ј го́рни путóн* (претсобје), *нă-чăрдáко му-ви́кăт и анáј* [ПК,2(20)]; *~ чобанот лизна кабачката, и сă собрали по негo сичките дјаволи и ги накара чобанот, на нос ч'ас му стореха калдирим от маламо и конаци кату царјувите, и наврăх конаку́т и сторел и един чардак сè џифаир* [V,PM(177)]; *~ бугáтите уд-дилéку мужéле дă-сă-пу́л'ăт пукýјките шу-бéа и уднáдруф вăрусáни. А уднăтре́ имáја: тримóј, удáј, чăрдáци, мутлáци, ки́рали, мусáндри и дулáпи* [ДК,Деб(154)]; 2. сточарски термин: *'сенка (чардак)* направена в поле каде што пладнуваат овците'. Покрај *чардакот* се прави *кутар* за овците и *кулиба*, за боравок на овчарите. Односниве објекти се викаат *мандра (*или: *бачило*). Таму ги молзат овците и го потсируваат млекото [ТГев(376)]; 3. 'од даски направено како лежиште, се поставува на високо дрво, оттаму падарот го надгледува полето, нивите, особено лозјата, фактички ги чува' [СКук(340)].

чáре (и: **чајре,** односно **чире**) n 'начин, излез од некоја тешка ситуација, спас'; изр.: **тéрум чарé** (= барам решение) *~ тéрум чарé дă-избéгум, áлă рýбите нé ми-сă испрáтни, куту сја: вујни́ците ка́ ги-испрáштăт. Ни́ă сăфтé ка́ уддéме, ка́ нă убличéа, ги-дăдéме нă-адúн анџúă рýбите* [ПДој,Пат(171)]; **дă-си нáјдиш чајрéто** (= да го решиш проблемот) *~ уд-мéне áдин мéсиц мивлéт и́мниш дă-си-нáјдиш, кáк знáјш дă-знáјш, чăјрéто* [ПК,2(73)]; **дрýго чаарé нéмше** (= друг излез немаше) *~ живéјме ѣ́ук уд-зóр замáн, дрýгo чаарé нéмше* (дел од искажувањето на бегалците од егејскиот дел на Македонија) [ПК,2(73)]; *~ вáа си-рéкла: "Ќи-му-мéтăм нă-ви́а дéцăта, тýка ќи-јáм ину-кулúат лéп. Сéа нéмá чáре дрýго". Е, кăтădéн му-смиѣýва, му-прáе, сă-скрúва, áма нé-сă јáве нă-нú* [ДК,Лип(116)]; Саќов го предава со две **а**: *нéма дрýго чаарé.*

чарк m 1.'дел од воденицата, коло, во коешто удира водата и го врти каменот' *~ "А, рăчéл, кýмо лисúце, тú, уддéка тúă рúби?" "Е, рăчéла, áска нé фăшчáх гулéми рúби. Д-óѣш нă-вудинчáро, пуд-думăзлăко, чáрко дéка вăрте, рúби и́ма јá тăквú"*

[ПДој(157)]; ~ *пу-н'о: пулинýве во́:та. По́сле уд-бе́нто, пра̏ку-та̏ра́ко фле́ве* (водата) *у бу́ка̏та. Бу́ка̏та до́лу те́сна-ј, та́: сӑ-ви́ке пујра́. Нӑ-пујра́та сӑ-туру́ве е́дно да̏рво шо сӑ-ви́ке сӑва́к. То́: гӑ-зӑпи́ре во́:та, не́ гӑ-зӑпи́ре не́го гӑ-ра̏спра̏снуве дӑ-не́ уди́ре нӑ-ча́рго* [ПДој,Ник(171)]; ~ *"дӑ-зна́:т ти́ӑ шо пра́ва̏т мо́сто, дӑ-ти-курди́са̏т а̏ди́н фа́к ут-смо́ква, тӑ-дӑ-тӑ-фа́та̏т, дӑ-ти-у́дра̏т ку̏те́ко. Дӑ-зна́:т, вика́л, ти́ӑ вудани́ца̏та шо гӑ-пра́ва̏т, дӑ-т пу̏ита̏т три́ бе́ли ка́мӑнча̏та уф-думузлу́ко, уф-ча́рго, дӑ-ви́дши ка ки-ва̏рте"* [ПДој,Ник(166)]; 2. **чарк на ламба** ~ *но́го-ј дибе́л фити́л'о, не́ ва̏рве низ ча́рго* [ПК,2(129)]; 3. 'органите за варење кај човекот' ~ *фати́ да не́ ли ме́ле ча́рго* (имам тешкотии при варењето на храната) [ПК,2(129)]; 4. 'воопшто назабено тркало како дел од некоја машина' [СКук(339)].

чарфилек m, bot. 'вид цвеќе, кај Са-ќов **странниче**' [СКук(339)] – ?, сп. **стра́мниче** – полско цвеќе со бел цвет, во средината има црна точка, се зборува дека таа точка во минатото била поголема, кога кај луѓето имало повеќе срам.

чарчаф (и: **чаршаф**) m 'покривка' ~ *жената му му рече: "да идиш пак талюка; да викниш пак лел'а ли! Ке да излези, та да га закараш от меника кланети, да ти даде нај-малкоту чарчаф* [V,PM,79]; ~ *пукро́ф, то̆-ј дибе́л ча̏рша́ф, уд-ва̏лна и ко́зина ра̏зба̏ркино* [ПК,2(92)]; ~ *"Но́го бо́цке то́о ира́мо, нӑ-мо́ш дӑ-спи́м бис-ча̏рша́ф"* [ПК,2(53)]; ~ *то́-ј исте́нчино уд-но́сне, о́ши ма́лце ки-сӑ-ски́не. Пра̏се́нно-ј не́коо кили́мче ли, не́коо ча̏рша́ф-ли, сӑ-пра̏си́рке* [ПК,2(90)].

чаршија f 'место каде што се тргува – има дуќани и пазариште' ~ *"Маријче, тенко, високо, немој ми врвиш низ двори] ним ми раздигај јадови, јадови моји дертови] чунки са малце мојите, а што да правум и сус твоји] дек да ги турал, кажи ли?!"* – *"Хеј, море, лудо и младо, тури ги в десна пазуха, слегај се доло в чаршија"* [ТГев(100)]; ~ *сӑ-зӑстра̏ми́х ка́ о-видех уф-ча̏рши́ита, али́с та̏па̏на́рин, ка́ сӑ-ра̏стури́л, сӑ-ра̏звличе́л, дӑ-те́-ј стра́л* [ПК,2(152)]; ~ *еј Димке, Димке, јубава ти Димке!] Димка си јотишла на града Солуна] Димка си е флегла јуф масар чаршија] ного си глидала, малце арисала] малце арисала, жлата ми калуда* [ТГев(204)]; ~ *купи́ де́сет пари́ се́ме, гу тури́ а́ф една́ то́рба и фати́ да ви́ка по чаршиата, да гу продава се́мето* [V,PM,154]; ~ *палај* (барај) *си извор студна вода] копај си бразда длабока] слилни ја доло јов чаршија] викај си мајстур нејуженин] направи чешма шарена* [ТГев(212)].

час m 1. 'време (општо)' ~ *от ма̏ра ча́с се́тника дојде́ ма̏жо́ ѝ, и тја́нака му ве́ли: "ма̏жу, бра́т-ѝ дојде́ ту́ка ли га и́ска кути́ата, и ја́зе му га да́дох"* [V,PM,149]: ~ *фа̏рли ва̏жито на вра̏х да̏рво́то, тури́ от до́л еди́н ко́ш, си качи́ тој на ко́шот, тури јулме́кот на га̏рлото му, гу пе́рна ко́шот да са обе́си. Си разби́ ва̏рхут и то́ј не си одави. Лу от ма̏ра час се́тника отвори си учи́те* [V,PM,7]; ~ *от ма̏ра час типа̏ра дојдоха четиријсите филдиши, кату бивули, на ливадите; јадоха, јадоха зилена трјава* [V,PM,42]; ~ *тога́ и то́јнака отговори и ве́ли на жена́ му: "мари же́ну, ја́зика што са чу́дим – не ли пота̏наа ниту кора́бите, ни́ту па́ри ли липсу́ват,*

но снóшти, кату си лéгнахми на пóстел'а, от нéколку чáс лóшу сóн засонúх [V,PM(30)]; 2. 'временска отсечка, термин, момент' ~ *излéзоха дéветмúна хајдýти, на соблéкоха, на гу земáха сúчкото имáни... и парúте инкáр не ги чúними ки га дадéми, áма на товá чáс нéмали* [V,PM(22)]; ~ *царјут пак му вели: "аку не мога јазика от песок да ви чина три педја вăжи, ви давали един чифлик на вас"* (пишува "ваш"). *Дојде часот, станаха они, си отидоха* [V,PM(59)]; ~ *дујдéа кри нéго тúи слéпити, и вéли на нúх Исус: Верýвати, дáли мóжали да ви лекýвам? Вéл'ат на нéгу: Истúна Гóсподи мóжиш. Тóга му фáти óчите на нúх ели рéкал: Катý кáк си верувáхти, нéка сă чúни на вáс. И са упулúле на тáа чáс* [M,VK(266)]; ~ *Изваждa сиромаху един караграш, му дава, и тој да е било мишанлиа ошти от тарапканата, и гу позна владиката карагрошут, ча беши негову. И заедноч, онова час отиде да види неговите карагроши* [V,PM (39)]; ~ *на онова час тихиса и детету талuка, му вели на арнаутите: "зашто гу бијти това умрен човек?" И те му одговориха: "гу бијли, зашто на длагова на троица по сто гроша"* [V,PM(33)]; 3. adv: 'после' ~ *óј-си ти, áска ќи-си-дóм чáс, ká-ќ сă-удлúрум;* ~ *пó-чáс ќи-намúнум кăд дóд* (постара сестра) *Рáјна* [ПК,2(127)]; 4. 'приквечер' ~ *нă-мóжум нă-плáднина, ќи-дóм чáс* [ПК,2(127)]; сп.: **зă-чáс** (= веднаш) ~ *зă-чáс ќа-нăпрáвле, нé бéри кăсăвéт* [ПК,2(127)]; 5. изр.: **суден час** (= судбоносен момент) ~ *ки са умре, ама не знајме који час);* **ако му е дујден часут – ки умре** [ТГев,248]; **да се најде за тоа час** (= кога ќе дојде крајот – старите луѓе, особено бабите, кога им се ближи крајот од животот, си купуваат нова облека и кондури, сето тоа ќе го стават в ковчег, ќе го заклучат, да се чува *"за тоа час"* – т.е. го спремаат за погреб) [ТГев(249)].

чáскум adv 'брзо, веднаш' ~ *сéди де, чáскум ќи-дóо дéтто;* ~ *чáскум ќи-бúде бáница* [ПК,2(127)].

ч'асту n 'брашно измешано со вода, сол и квас, приготвено за печење леб – тесто' ~ *за-ина тапсá баклавá трíи прăстá, ина укá ш'иќéр, идна укá мéт, укá и пулувúна брáш'ну и стó дрáла ниш'иш'тé, пулувúн укá ш'илúгдал за-гу-спич'éш' хýбавúч'ка. С'éтн'а ина укá máслу, с'éтн'а за-гу-зал'áсат ч'áстуту* [ВБог,Су(342)].

чат–пат adv 'понекогаш' [СКук(339)]; ~ *уф-нáшо* (мисли на место, регија) *и -дóлце уф-Сóлунско, зúлино врéме фáштăха кăшла дă-прăзилýват óфците, а нúа пă лéтно врéме óдăхме чат-пат нă-Пúрин, нă-кăшла* (далечно пасиште), *áма нé бис пáри, трибýвише дă-сă-плáште* [ПК,2(66)]; ~ *óдум и уф-гулéлјо сúн чат-пат, ká нé-ќ-óдум, нé-сули фăрлúл кáмин* [ПК,2(181)]; ~ *úдат чат–пат, уд-нóвинта на-гинéжо* – ретко доаѓаат, само на почетокот и на крајот на месецот, т.е. кога е *новина* и кога е *погибел* [ПК,2 (129)].

чатáл m 'расклонето дрво' ~ *нă-трундúро úлиа прувáл'ăно дýпки кóлко-ј ширóк курáбо, дéка стóт чивúјте, нă-тú чивúј флéвăт дýпките нă-трундúро. Нă-трундúро úлиа скрăлиăтúци; скрăлиăтúк е дăрво ут-смрéка, чатáл кăту бýквăта Т.* [ПДој(128)]; ~ *тó-ј ут-кукóшка, кут-чатáл, фáтка-ј, ус-нéго сă-кăршăхме. Ак мă-излăјши ќи-т-кýпум*

бăкшíши, áк тă-излáжум ти ќи-микýпиш. Му-вúкле и јăдéц и кăршáло [ПК,2(55)].

чатáлче n, dem. – в. **чатáл** ~ *глóк-ej тăрăн ус-трú чăтáлчита* [ПК,2 (34)]; ~ *трéвăта нăддáвка úма чăтáлчета, сă-нăддáват адúн надрýк* [ПК,2(79)]; во множинската форма **чăтáлчита** е сочувана старата наставка **-мта** за множина кај именките од ср. род, што во повеќе македонски говори е изместена од поновата **-ња**.

чáтке impf 1. 'удира' ~ *ак тă-чапнум адин шамар, ќи-вијш дек сă-рожде лебо;* 2. 'кажува навредливи зборови' ~ *á óна úч нé мо:-лáге. Ќо:- начáтке на-чувéк, нáпкули куту нúшто нé бúло;* 3.'пука, фрла искри' ~ *чáпкăт úскри* (= прскаат искри) [ПДој(118))]; ~ *пăрнáрут* (растение, по ливчињата има боцки) *кóга гóре práве пăр-пăр, чáтке* [ПК,2(95)]; ~ *глáлините уф-óгино чáткат, нéкуј нă-гувóре* (оговара) [ПК,2(95)].

чатма f 'гредица, не дебела' – кога се прави покривот на куќата мајсторите ќе исправат две чатми меѓу кои ќе заврзат коноп и ќе ги закитат со зеленило. Тогаш домаќинот ќе му подаде на најстариот мајстор поклон, а тој ќе го закачи на конопот и ќе извика: "*Хе, на ви пуклон, мајстуре Трајко чурбаџија пуклон ни дунисе; на нашјо сајбиа атăр му лага* (го почитува); *нас на зарадува, на млади калфи лирифет; на што не слушат деца ќутек, на сите ураче бириќет*" [ТГев(297)]; во минатото куќите биле мали и примитивно направени од следниве материјали: *камен, плитар* (непечена цигла, керпич), *кал, чатми, миртеци* (греди), *пардии* (леси) и *кирмиди* [ТГев(297)].

чауш m 'вооружено полициско лице' ~ *Тука има мос и за пуминувајнто преко не плајќат сăл пишаците. Мостут икиматут му гу дава на прикупувача и тија зеват шо вăрва за селцка товарена кола 3 гроша и толку ут кираџијцки брăчки, чирек празни, чирек пăлни. Тука седа чауш или мулјазим су неколко заптиј* [МЕ,Р(72)].

чáфка* f, zool. 1.'граблива птица со црни перја, често се среќава во градските населби' ~ *práле шо práле сиднáле трó дă-пучúнăт. Жéнă-му нă-óџăта гу-зăбурвúла сáпуну нă-идну кáмен и дóиле чáфки и му-гу-кринáле. Кóга вúила жéнăта фăтúла дă-тýфка* [ДК,Деб(155)]; ~ *кá сă-нăфăрлúли чáфки нă-тáа мăршта* [ПК,2(76)]; ~ *дăрвăта сă-цăрнáва ут-чáфки* [ПК,2(101)]; ~ *като-видéл да лéтат едúн бил'ýк чáфки, се-помолúл на Бóга: "Гóсподи Бóже, вúа да ми дáдеш óфце". И дóр да-је-изрéче лакардúјта, чáфк'ите станáле óфце* [ВСол,Град(283)]; – во контекстот сврзникот **да** се јавува со интенсионална, декларативна функција, непозната во нормативниот израз, наместо 'дека, оти': **видéл да лéтат едúн бил'ýк чáфки;** 2. 'расеан човек' ~ *н'о:-глéји, алúс чáфка-ј, та уд-нéго чéкиш дă-т-свăрше рăбóта;* ~ *árна зăвéјна чáфка-ј, ќи-зăгúне нéгдин, сéтне трéбе да-а-тéрме низ-грáдо* [ПК,2(129)].

чафкин adj 'нешто што е поврзано со чавката' ~ *ут-пúлците сáмо чáфкинто мéсо нé сă-јáде* [ПК,2 (129)].

чаф(ă)рлига f, zool. 'вид птица' – ловциите во Гевгелиско, освен *чафрлига* ловат уште: *дива гăска, дива папија, слуквар, путпулог* и др. [ТГев,385].

ча́шичка f, dem. – в. **че́ша** ~ *шку́л'уф и нă-шку́л'то а-скăрии́ та́а у́бува ча́шичка* [ПК,2(103)]; и: **чашкичка** – *штăркăло́ва чо́пка* (цвеќе) *тăка́ и ви́кле на-мо́мнта сắлsа ка́ ќи-да́де се́ме. Оно-j уф-адна́ кут ча́шкичка, ил' па мо́ш că-ре́че, кут-чу́шка, те́сничка, дắлга, али́с штăркăло́ва чопка* [ПК,2(141)].

ча́шка f, dem. 1. – в. **че́ша** ~ *пăу́ро-j ут-пра́с* (мал глинен сад), *гли-го́сно-j, и́ма че́пче за-пи́јне, ка́-ќ смýкниш – а́дна ѓắлтка, а́дна ча́шка пра́ве* [ПК,2(97)]; и: **че́шка** ~ *ка виде́ че́шката, зачуди́ се: "Бре́j... ри́бăта че́шка изгăлта́ла!" Зе́мле де́тто дă-га-изми́е че́шкăта и та́а се-нăпăлни́ сус-зла́то. Исту́рве-гу зла́тто уф-киссе́то и ту́рве гă уф-пе́звăта* [ВКук(281)]; ~ *де́тто га-да́де че́шкăта. Удри́ла-му адин шăма́р, зе́ла-му че́шкăта – не́-си зă-ме́н! Бе́ге-си де́тто утта́л, стра́х мо́-j да-н гу-зало́вăт, а́ко ви́кне* [ВКук(282)]; 2. изр.: **нă-чашка** (покана да се седне, да се пивне, да се поразговара) ~ *că-ва́ркши, а́ма аj нă-ча́шка, дă-că-нăпи́јме де, не́ ќи-живе́јме сто́ гуди́ни* [ПК,2(186)].

че conj 'дека, оти' (сп. во буг. јазик) ~ *мо́лата му-ре́кла: "Не́ си-о́дам зашчо́ ла́лјата ќи-за́тне че́шлата и не́ ќе-и́ма да пи́јме во́да". Де́тто је ре́кло: "Ди́л'му не́ си-о́диш, по́шчи ле се́а ти́ и ка́ ќи-до́јде ла́лјата ка́жи-ми". Като ја-виде́ла че и́де ла́лјата, зафати́ла да пла́че и му-капна́ла на-де́тто една́ са́лза* [ВСол,Град(295)]; и **чи** ~ *има́лу а́дно вре́ме́ а́дăн бе́дăн чул'а́к. Ага́ ути́вал на-ни́вăта ви́д'ал чи-две́ д'ацá би́јат а́дно́ ма́лку зми́јча. Зми́јчату са-пумо́лилу на-чул'а́ка да-гу-ута́рве* [ВДр,ГБ(329)]; ~ *и две́т'а били́ тру́дни. Пу-пăт'а ко́нчјăту са-умури́ло и ка́зăлу на-ма́јка-си чи-му-ја-мно́гу те́шку. Кубии́ăта му-рекла́: "Те́б'а ти-ја-те́шку чи-но́сиш ắдăн, ам-ја́ шту-да-ре́ка ка́то́ но́с'а три́ма"* [ВДр,ГБ(331)]; ~ *и ста́наха, навăрви́ха та-оти́духа го́ре ф-планина́та при-зми́јуви пеште́ри, да-си-фл'а́зат фаф-сарае. И га сл'а́зуха прис-скале́те на-врата́та, чи-ви́деха на-врата́та кла́ден адии́ ка́-мен пендесе́т хил'а́ди оки́* [ВДр,ГБ (329)].

чевре f 1 'везено крпче за нос' ~ *Тогај бабата го изважда нос ѓавол от сандăко хем го пита : "е! Стори подна работа?" И он ја одговори да ја вели: "е море бабо, де она е била халис кахпе! Хем ја сам фатил, и ету ми даде и една чевре, што си благодара от мене"* [V,PM,165]; ~ *и тогај Марин изваѓа алтăно и чеврета, хем му вели на Теодорак: "ету господине, тиа не са ли от невеста ти?"* [V,PM,166]; 2. ~ *та́-j кăрпа, сја-вăрсу́ват же́нте ка́ ко́пат нă-по́л'то зă-се́нка;* 3. ~ *мале́чук чăршаф, ме́тро нă-ме́тро, că-пусте́л'уве нă-ма́ста врăс друк по́гуле́м чăршаф; ас и́мум две́ чиври́на уд-бе́л ве́с, са́ма си-j-визах на-машии́нта* [ПК,2(129)].

че́до n 1. 'рожба (син или ќерка)' ~ *е́дин ма́ш и же́на нима́ле де́ца. Фто́рата же́на му бии́ла на то́а. Ут-пăрвата има́л де́те и мо́ма. "Бо́же, бо́же, вил'а́ле, вра́к че́до да-и́мум, че́до да-ви́дум"* [ВГев,М (268)] – во контекстот како лексичка посебност е употребата на зборовите: **дете**, со значење на 'син', а **мома** со значење на (ќерка): *ут-пăрвата* (жена) *има́л де́те и мо́ма*; ~ *му вели́: "сі́нку, една́ мо́ма и́мам. Ела да ти чи́нам зе́т и да ти и́мам кату́ че́ду; кога́ ќи у́мрам, ти́нака да устани́ш на мо́јто ме́сто ца́р!"* [V,PM(23)]; ~

Е, ва́ ни́вăта, ричé, ва́ зéмјăта, ва́ трéвăта е-нéјна, нéјно чéдо. Кóлку дă-и-трéбиш, кóлку дă-ă-чи́ниш, та́ пáк ќи-ни́кни. Тó му-ј, нéјно чéдо [ВЕв,Кор(305)]; ~ *ко:-пу́ле та́му ăну-пи́ле цúфка нă-ăнă дăрвúче и вó ко:-си-фắрле о́чите, пу́ле та́му ăнă-змúа. И вó извáјќа тó буздугáнут – пáт! Та́ мáјкă-му нă-тúа пилúшча ... óде и-му-вéле: "Шó сáкăш дă-тă-пудáрум шó ми-уткинá чéăта"* [В-Вод,Крон(312)]; ~ *и като си-отúде, запита-е нéхина стáра мáјка и нéхин си-тáтку: "Кáк си-дójде, мúлно чéду? Кáк та пýсна клéти змúју?" И т'á хми-рéче: "Има Госпот засичките"* [ВДр,ГБ(327)]; 2. 'младо суштество (дете, младич) во однос на возрасна личност' ~ *пó-стáрте им-вúкат на пó-млáјте чéдо: нă-мóжум тă-рáзбérум шо гувóриш брă чéдо* [ПК(129)]; ~ *влизéл у-двó-рут. "Пумóжи Бóк, нивéсту!" – Дáл Бóк дóбру, стáру! Шо-пáлăш тýкă? – Пýл'ăм кáк ткáји, нивéсту, и сáкăм дă-тă-пúтăм, кáк ти óде рăбóтта. Алă-ká глéдăм, чéду, нé ти спóре...* [ВВод(309)]; ~ *мури, јуд Бога да најдиш, ле мале] и ти и пугача!] мури, што ме даде, мила ле мале] на кýка бугата, на моличе малечко] мури, јуф киlар ќи флезум, ле мале] и оно пу мене:] "Мури, дај ми, дај ми, мила ле додо] пикмеличе и лепче"] – "Мури, не-т сум дода, врашко ле чедо!"* [ТГев,197-198]; 3. изр.: **на́-чéдо мéсто** (= усвоено дете) ~ *си-бúле мáши и-жéна и-си-нимáле дéца. Испăднáле на́-нúвăта и-си-нáиле еднá жéл'ка и си-рéкле: "Кăтóка нéмăме дéца, ќи-си-а-зéвме за́-на́-чéдо мéсто"* [ВМег,Сар(314)]; ~ *"'Зăшó о-сáкиш дă-ти рăбóте?" "Нă-чéдо мéсто, рăчéл, јáс ко:-зúмум. Нéмум, рăчéл, јáс дéца, ки-со:-глéдум кути ти"* [ТГев,277]; **немат ут срце чедо** (немаат свој пород) – ако жената е неротќиња, или ако им умреле децата, сопружниците, кога ќе навлезат во зрело доба, *а немат ут срце чедо,* посинуваат некое дете, ако е машко се вика *пусинук,* а ако е девојче – *пуќерка* [ТГев,277]; клетва (кога се заколнува, пр.: дека ќе ја каже вистината): **жи-ми чедо!** [ТГев,277]; отпоздрав: *"Дај ти Бог добро, чендо!",* како одговор на *"Поможи Бог, дјадо!"* [V,РМ,179].

чеза f 'двоколка, служи за превоз на луѓе, не за материјали, ја влечат коњи, вид примитивен фијакер' ~ *му-вéле нă-крáлут: "А бе тáтко, му вéле, ај д-óјме тáми дéк óăт гулéмите, дă-сă-рăшетăме". Имáло идну-кучиáч стáр нă-чéза. А-пригнáле кучúăта – ќ-óдăт. Одăт. Сáка д-óде дă-вúде тáму* [ДК,Ран(132)].

чејлар m 'мајстор што прави кондури' ~ *и-зéл дéцта и и-занéсал кун цáрут. "Цáре – му-рéкал – зáнци-ј ти́ на-занáт". "Ти шо сакаш?" – му-вéле на-срéднут сúн. "Јáс сáкам – му-вéле срéднут сúн – чијл'ár да-са-ýчали". "Зáнци-го и вó – му вéле цáрут на-чójкут – на-édикójси* (= некој) *чијл'áрен* [ВКај,Ран(322)].

чéјли pl. 'обувки (обично од кожа, а здола ѓон)' ~ *и чýпăта утúшила дóма и му-рéкла нă-тáтку-му: "Дăскăлúцăта сáка дă-тă-зéва тéбе". Тó му-рéкăл "Арно. Јáс кă-ќи-му-кýпăм ини-чéјли, áк и-зăбéсе инăш нă-перýнут-му гóре, áко пáднăт тúа чéјлите ут-перýнут, тугáј ќ-ă-зéăм дăскăлúцăта"* [ДК,Дур(147)]; ~ *сáкăл нéјкăл, сè и кáнăл сил'ájнте нă-гóсти, а и сил'ájнте зă-áтăр – сè му-гридéле. И чóику сă-утéпăл пáри дăвájне. Уд-гулéли ăрчój, чунки ут-стрá сă-бéга – ут стрáм нé сă-бéга, дóшăл ду-тóа*

дириџé – чéјли нă-мужéл дă-си-кýпе [ДК,Деб(153)].

чéка (и: **чеке**)* impf 1.'во очекување е да се случи нешто' ~ *Пắрвата рạчéла: "Е, дé-ј жúва и здрáва, да-пурáсне гулéма". Дрýгạта: "Кá ки-пурáсне, тó: шió-ј дójдăн мắш дạ-ј-бúде". Тó гóсто рạчéл: "Тá: мóма énус са-рójце, јáс-сум двájсе гудúни и-óиче двájсе да-чéкум, јас сáке да-устарéм"* [ВДој(277)]; ~ *шă-чéкум кýш стýдéна вóда* (= многу си ми потребен) [ПК,2 (200)]; ~ *Пóпут вúке: "Пупăдúа, мóре пупăдúа, дóмă-ли си?" – "Аман брé ýлăв пóпе, ми дéк кă-бúал. Оди вéнчи тúе лýґе, и-здăрвú чăкáки"* [ВГев,Бог(274)]; ~ *му вéли: "а брé сúнку ету тóлко пари ти остáвал, áла да си отвóриш óчите, заштó аку фáтиш, синку, сос пиáнсфо та сетни не ти чáка друго, сáмо да фắрлиш еднó вăжи да си обéсиш"* [V,PM(7)]; 2. 'во очекување да дојде некој' ~ *Јана платно ткаје[скрипчијна ји фрчат[куту на плакајне[Јанина свакрва[Јанина јатрва[од рид на рид шетат[л'ута змија бркат, л'ута ми л'утица[сите седат на софра[Јана си ја чекат* [ТГев(328)]; ~ *утрината царјут чекаши да излези зетјут, да му бакни рăката. И кату не излези зетјут, царјут стана, отиде при негу* [V,PM,50]; ~ *двýјцата брáтја кă гу-чикáле, чикáле, гу-нéла. Срéдн'ут гу питáле: "Дéк к-óјш јунáче"* [ВГев,Ґав(274)]; 3. 'во заседа е' ~ *нă-прéслạпо* (ниско место в планина, погодно за поминување) *чéкат лувúјте дúвич* (диво животно) [ПК,2(88]; 4. 'се надева на нешто добро' ~ *кáпнин* 'исцрпен' *гáаре тóо чувéк, шио чéкиш тú уд-нéго* [ПК,2(57)]; ~ *умýто лié-ј уф-мóмте, сúно нé-нă-пугléднуве, нé пạ нéшто пóфке дạ-чéкше уд-нéго* [ПК,2(121)]; 5. – во императив 'постој, почекај' ~ *дéтто пáк отúшăл кăде óфцете. Ќелéшăт отúшăл кăде-дéтто и му-речéл: "Сéга јáс на-тéбка ќи-те-јáдам". Дéтто казáло: "Чéкај да-óдăм, да се-помóл'ам на-Бóга"* [ВСол,Град(295)]; ~ *чéки* (или: *чéќ*), *чéки áс ќ-о-нăсáдум нă-нéго* (= ќе му приредам непријатност) [ПК,2(80)]; ~ *мори, што ме даде, мила ле мале] на куќа бугата, ле мале] мори, на молче малечко, ле мале?!] мори, гуведа ки терули, ле мале] и оно пу мене, ле мале:] "Чек-ме, чек-ме* (чекај ме), *мила ле додо] трнче се набудех, додо!"* [ТГев(141)]; 6. 'одлага исплаќање на долг (пари)' ~ *тóга падна́* (клекна) *измиќáрот да му сă мó-лиши на нéгу ем вéлеши: Афéндо ти сă мóл'ам да ми чéкаш, и сити ки ти и дáдам. И прижал'á цáрот на измиќáрот, да гу пушти́, и сè шио му длăжиши му башладисá* (опрости) [MV,K(267)]; 7. изр.: **празна софра** (= поставено јадење, но без луѓе) – ако домаќинот не е зафатен веднаш седнуваат да ручат. Во противно се чека и *софрата* не се поставува за *да не чека празна* [ТГев(20)].

чéклен m 'рачка на нож' [ДК,Лип (103)].

чéкљ'ус m 'влакненца од класот на јачменот'[ПК,2(130)].

чекмáк m 'парче железо, челик со кое се секнува оган' ~ *когá се роди́ дéте мăшко и са-сабúрат стáрците и мла́дите, агá му кладáт úмето, та са-сабúрат фрéт сóехми да-едáт и пúет и благослáвет дéтето на-трепézата, и пúет вúно и такá го-благослáвет: да-е-жúво, да-е-здráво, и да-нарáсне гол'ámo,*

да-нóси 12 окúˊ балтúа, 3 окúˊ чекмáк [ВДр,Фр(326)].

чекмеџенце n, dem. 'фиока' ~ *карај ме, мамо, јучај ме] как да ја земам Лил'ана] – Карам те, сино, јучам те] мајкина јука не фашкиш] мајкина памет не слушиш!] слези се доло јов јудајче] земај си алтăн јотвурче] отвори алтăн чекмеџенце* [ТГев(211)] – во контекстот има уште еден пример кога именка се јавува како атрибут на друга именка: **алтăн чекмеџенце** – образец позајмен од турскиот јазик.

чела f, zool., Apis melifera 'тенкокрилен инсект којшто цветниот прав го преработува во мед – пчела' ~ *на една страна најде ногу пчели, и едно пиле не ги оставаши на рахат, ги јадиши. Пилету гу вел'ат пингор. Тојнака пилету гу утепа, и куртулисаха от негу пчелите. Тогас челите му дадоха едно перо* [V,PM,96]; ~ *му туриха три оки пиклиез, три оки мет, три оки катран на една тапсја, и тојнака зема и две тапсја друга, и тури на вогино пероτο от челите, и дојдоха млогу чели* [V,PM,97]; ~ *тóˊ-ej éдна трéва шо мирíсе, чéˊ л'те шо ги збúрăт. Кóшувуто ги нăмáчкувăт, чéлăта кá ки сă póе, дă флéзе у нăтре, и мирíсе нă слáтко* [ПДој(120)].

челад f 'потомство, деца', пр. кога некого го заколнуваат да ја каже вистината му велат: **жи-ти чел'ад!** (или: **туку ти младост!; туку ти тоја слăнце!; за бога за душа право да кажиш!**) [ТГев(320)].

челебúˊ m 'титула што Турците ја давале на христијанин големец, односно учен човек' [СКук(339)].

челица f 'вилица' ~ *кá умúре чувéк му-вăрзýват чéлицта* (Кукушко), во Дојранско запишавме: **чéлести** [ПК,2(130)].

чело[1] n 'преден дел од главата, меѓу очите и косата' ~ *"Мамо, мори, мамо и чело ме боле!" – "На челото алтăнче, на глава си фино фехче] на фехче си тепелуче] удузгоре и писκýл'че – хеј, зашто велиш, мила ќерко] чело да те боле"* [ТГев(95)]; ~ *на дрýг хизмиκáр речéˊ да зéми двéˊ олóви, дá опрéгни, та да úди да óри, áма едúнојут ол на чéло да го бодéˊ, дрýгио нá кăчут* [V,PM,115]; ~ *вéли најмáлката:: "мéни да ли зéми цáрјувут сúн и да му рóдја двéˊ, еднá мóла и еднó мóмче, момáта да é сóс месинчúна на чéлото и сóс звјáзди нá грендú"* [V,PM,141].

чéло[2] n 'скратена верзија на **чевел**, со измена на родот' ~ *е, му рéкла тá бáбăта, кóа κи-дójде двăнáјсет сáту, му-вéле, тú óдма д-излéји кóа κи-чýкне сáту. И тáа дéка игрáла слýшина сáту стóри: "Дааанг!" И óна ăм уд-бăрзúна, избéгла. Иднóто чéло му-пăднáло нăтре* [ДК,Палј (121)]; во истиот текст се јавува и во форма за ж. род: ~ *а тá чéлта шу-пăднáла тáму, ă нáшăл цáруво сúн. Му вéле: "Кój κ-ă-нájде вáа чéлăта ину-прéгач* (предник, дел од женска носија) *лúри κи-му-дáм"*. Во следнава реченица паралелно се јавуваат и двете форми: еднаш од среден потоа од женски род: *вáа гу-зéва тó чéлу, му-мéра нă-κéркă-му – нă-прăстта нé-му влéга чéлăта* [ДК,Палј(121)].

чеп* m 'дел од чешма низ кој истекува водата' ~ *палај* (бараj) *си извор студна вода] копај си бразда длăбока] слимни ја доло јов чарицја] викај си мајстур нејужененин] направи чешма шарена] сус дванаесет чепуви* [ТГев(212)].

чéпка* impf 1.'средува дома, односно работи лежерно на ситни работи'

~ чепкум пу-нешто на-занаато, или чепкум пу нешто низ бахчата, низ-дворо; 2. 'допира' – в. **чéпне** *~ ни́м мă-чéпки мă-гăди́шке* [ПДој, Ник(131)] – објаснување за гл. **гăдишке** 'скокотка'; 3. 'развлекува памук, волна со раце' *~ цéл дéн чéпкум бубáјк* [СКук(340)]; [ПК,2(130)]; 4. 'се закача' *~ ним гу-чéпки, и́ма мáстуре, кăшта прáве – јáјце му-сă-пéче нă-гăзо* [ПК,2(168)]; *~ нóго-нóго ни́м сă-чéпки уз-мене,* или: *сăкăн ни́м гу-чéпки дéтинцто*; 5. 'краде' *~ тóо нé о-пýшти уф-кăшти, му-чéпкат рăчките; ~ чýв-се ут-тáа, бајá си-чéпке* [ПК,2(130)]

чéпкине* n *~ улавéшка-ј и чéпкинто* (= одделување на зрната од памукот – *бубáјќо* и развлекување волна е бавна работа) [ПК,2(120)].

чепкăни́ци pl. 'измислици, лаги' *~ дур нé-м сă-слýшат тăквú чепкăни́ци;* или: *устáв-ги тúа уд-гăс чепкăни́ци* [ПК,2(130)].

чéпне* pf 1.'допре' *~ нăójгă двé брáвја, ăднó цăрну и ăднó бéлу. Е тó бúл – зă-цăрниут ăк-сă-фăтиш, деми́к, ќ-óјш óшче пóдóлу, пă-зă-тó бéлту ăку-сă-чéпниш, ќи-тă-изваде гóре* [ВВод,Крон(312)]; *~ нóго афúф рăбóта* (слаба, несигурна), *тóо нé смéјш до:-чéпниш, на-аднóч сă-скăрше* [ПК,2(21)] – во контекстот одново среќаваме примери за појавата што ја откривме поодамна: присуство на перефективен презент во јужните македонски говори – **на-аднóч сă-скăрше** (наместо: 'скршува'); *~ и тúа гăлăбто си прăкăжува́ле: "Да му-пýштимле ѧднó пéро, дă си-ј чéпне óчте сус нéго, ќи-пулéдне". И му пуштýвăт ѧднó пéрце, и вóа, алáќи, гу-нăјдýве* [И,Гг(114)]; 2. 'зема сосема малку' *~ чéпни уд-бáницта да:-убúдиш кąквá-ј* [ПК,2(130)]; *~ чипнá кулку úглин вăăр* [ПК,2(170)]; 3. 'наштети' *~ ричé Гóспут на нéговúти Учени́ци: Ету ви давáх на вáс пувéлата да стăпнити наврăс змúити и скрапúити, и наврăс сăто стрáшно уф душмáнити; и ни́што на вáс да нé ви чéпни* [MV,K(312)].

чéпнин adj 1.'допрен, докоснат' [СКук (340)]; 2. 'сосема малку оштетен' *~ бăрдáко-ј чéпнин на-мýцкăта;* или: *на-нéкоо кирфúа сјо:-чипнáла фустáно; муфézo нă-двá-трú мéстé мé-ј чéпнин, дáл' уд-мóлци, дáл' утшó* [ПК,2(130)].

чéпур m 1.'кога прстите од раката се отворени, најголемото растојание меѓу палецот и средниот прст'; 2. изр.: **педа и чепур** (= мало растојание, се употребува често за малата висина на човек) *~ шó úма áдна жéна – пéда и чéпур, да:-вúјш, ќи-сă-смéјш* [ПК,2(130)];

чéпче n 1.'мал отвор од сад (глинен, дрвен)' *~ буклúта-ј дăрвăна, збúре кóлку двé кúла, плóска-ј. Има двé чипчúна, аднóто-ј зáткичка, дă-сă-издúше, дă-мójш дă-пúјш. Вóота ич нé сă-тóпле уф-тáа* [ПК,2(25)]; *~ пăýро-ј ут-прăс* (мал глинен сад), *глигóсно-ј, úма чéпче за-пúјне, ка-ќ смýкниш – áдна гăлтка, áдна чáшка прáве* [ПК,2(97)]; 2. 'мало гранче, откршено, пр. од некое цвеќе' *~ скăрши áдно чéпче уд-мăлóкта* (цвеќе сардела) *и áска дă-с-зафáтум* (да имам) [ПК,2(130)].

чéра adv 'денот што му претходи на денешниот' *~ усăмнá, пá тáм, нă-аднó мéсто, Жéнцко му вúкăт, ф Жéнцкуто Пóле. И дóшче, ја кýти чéра ká рóсише, тăká* [ПДој, Пат(172)].

червие n , zool. 'црв' *~ кату виде жената му, ча тојнака убогатил млогу, фатила да гу јаде кату червие дăрвоту, да кажи на неа как чинил тојнака* [V,PM,81].

черга* f 1.'веленце, постилка од ткаени ленти, исечени од текстилен материјал' [ТГев(20)]; ~ *о́на-ј тка́јна ут-пъ̀рта́ле, исе́чни нӑ-дӑл-го, сӑ-пусте́л'ве на̣-душиме́* (патос) [ПК,2(78)]; ~ *на́шта, са́а ти ве́л'ум уд-дво́рут ка́ ќи-фле́јш – тре́ли. То́лко и́мше кулку че́ргъта – со́фа, уд ле́ва стра́на. Уф де́снъта стра́на – уда́-та. Са́а – ку́кта: на де́сно со́фа с уја́к. Го́ре нӑврӑс бина́та – два́ димини́ка. До́лу – гуве́ата* [И,Гг(118)]; ~ *г-измија́х шти́ците, с-исуши́а, сји́а ќи-ј-пусте́л'ум че́ргите* [ПК,2(140)]; ~ *и́мули не́ет* (намера) *дӑ-тка́м че́рги зӑ-мо́мта* [ПК,2(78)]; 2. 'овчарска облека со ќулавка, за од дожд' ~ *ви́куме ти́ уфча́рто шо́-ј но́сӑт а́ко не́-ј ту́пъ̀но, а а́ко-ј пъ̀ ту́пъ̀но, а́ко-ј вал'ъ̀но ке́пе сӑ-ви́ке* [ПДој (118)]; 3. изр.: **ма-зъ̀пали́ че́ргата** (= му направи голема непријатност) [ПК,2(150)]; ~ *на́јмъ̀але́чката ќе́рка ќи-т-јаа зъ̀па́ле че́ргата, дими́к но́го тро́ше, ил' па-ј не́каа чипӑри́јк* [ПК,2(176)].

черке́с-па́лто n 'машка облека, вид палто' [ПК,2(130)].

че́с[1] (в. **час**) m 1. 'временска отсечка – момент, час' ~ *И до́јде Вели́гден, и напра́виха селе́нете хо́ру насе́луту да-са-ве́сел'ат. И си́чките оти́доха на-хо́ро, и на́зи ги́здава́та мо́ла и т'а́ до́јде. И на-чеса́ пуду́ ти́хан в'а́тар, ју́ди са-свиха сас-в'а́тар* [ВДр,ГБ(327)]; ~ *си-кла́де глава́та на ску́та хи и хи ре́че: "Л'у́бе, ма́лка мо́ме, мо́е весели́у, на-ску́та-ти ма́лку шта задре́мали, та да-гле́даш про́с (sic!) зла́тно пенж'у́ра аку да-ви́диш от-на́зи барчи́на да-са-подаде́ н'а́ква мӑ́гла, и на-че́са да-ма-ру́каш"* [ВДр,ГБ (328)]; ~ *Гул'а́мъ̀та змију́ ... му-гу-да́ла и му-рекла́: "Уш с'а̀ нӑта́-тӑк шта-рӑзбира́ш изи́ка̣ на̣-си́чки жуо́тни, ӑма̣-на̣-ни́кој не́ма̣ да̣-ка́зувӑш чи-гу-рӑзбира́ш. Што́м ка́жеш на̣-н'а́кој, на̣-чӑс јӑ шта̣-умре́ш"* [ВДр,ГБ(329)]; 2. 'навечер' ~ *че́с ки-до́ми уф-ва́с* [СКук(340)]; односно 'после' ~ *е́ла че́с, ќ-о́јме на̣-ло́јсто* [ПК,2(130)].

чес[2] f 1. 'уважување од средината, почит' ~ *му-ви́ка: "Ха́, га́зда, што́ си-чу́диш?" "Ка́ не́шту дӑ ми-ја́дӑ. Ја́ сӑми пручуе́н нӑ-це́л све́т. Ко́а ќи-чу́јӑт же́нта ми-бига́ла, кӑд о́дӑми ја́с. Зна́чи не́мӑ ни́кӑкво че́с"* [ВЕв,Кор(305)]; ~ *тогас синот му сос млогу жал остана расчуден, и сичката му кӑшта си облечиха на черни дрехи, фати синот му, сос млогу слава и чест гу зарӑ татко му* [V,PM,7]; ~ *Јовӑн ути́шӑл у-цӑркфа дӑ-г-упи́та по́пу, дӑ-му-ка́же ко́ј-е то́ сипи–Јовӑн шу-то́лку пӑти гуди́шно му-слу́жӑт и шу-и́ма то́лку гуле́ма че́с. Ко́а гу-ви́шӑл то́, Јовӑн си́пи Јовӑн бо́с у-во́дӑта викна́л: "Еее, сирума́ сити–Јовӑн, и ти́ ипте́н си-угу́л'ӑл"* [ДК,Деб(153)]; ~ *и така отишли на царскиј конак; да излезе царјут дур от вунк порттите; го пристретна сос много чест* [V,PM,169]; 2. изр.: **пра́ве че́с** (= изразува почит) ~ *кӑ сӑ-клане ниве́стта прӑт-ку́мо, му-пра́ве че́с, гувее, адето-ј тако́ф* [ПК,2(36)].

чесно́к m 'чесен (лук)' [ПДој,Ник(130)].

че́син крӑс 'религиозен реквизит' ~ *мӑно́кӑр то́-ј че́син крӑс, уф-не́го и́ма тъ̀мӑкши́ло. До́нцино-ј уд-гро́бо нӑ-Ису́с. Мӑно́кӑро лику́ве уд-о́чи* (т.е. ако некој е погледнат со лоши, злобни очи) – суеверие [ПК, 2(77)].

чест* adj 'густ, збиен, кога нешто е едно до друго' ~ *Они па́ бе́гат. Ко́а да̣ ви́да̣т – па́ зад ни́х и́де. Ду́р да̣-и-сти́гне гле́дат нӑсӑ́ди*

и-стритýве ạдин стáр дéдо. И дéто и-пúте: "Дéк тăкá брé дéца?" Дéуто бил Гóспут. Ду-чéстата гóра кá дóшле... [ВГев,М(269)]; ~ *вjанал jунак брза кojна, да ќи jоде в честа гора] в честа гора лов да лове, лов да лове диви пилци] не са биле диви пилци, тук са биле ми галăбе* [ТГев(51)]; ~ *нóго-j чéс фạсýл'о* [ПК,2(130)].

честáк m 'ситна, густа шума' [ПК,2 (130)].

честин'áсова* impf 'честита' ~ *отúде бáбата и на кумóт му кáза: ча дjáте ке крăсти, и отúдоха да крăстjат; мăjжко úме турú кумóт, и сúчки на цáрjу честин'áсоват дjáте* [V,PM, 111].

честит adj в. **честин'áсова** ~ *питýве пá нéкуj: "Тá:-j ли цáрскăта пăлáта?" "Тá-j". И сă-рăзвúкуве: "О-о дóктор, о-о дóктор", вúке. Пá óде, нéкуj адăм фăрл'ýве, пá вúке. О чуjýве пулúцjăта. Оот му-кăжýвăт нă-цáро. Му-вéл'ăт: "Чистúти цáро, тýкă едúн дóктор нă-пăто вúке"* [ПДоj(148)].

честe (сă)* impf 'по некој повод се дава пијалак или сл.' ~ *сă-свăршúла нéкаа гулéмa рăбóта, да-рéчум сă-jзбрáл тит'ýно, сă-jзвршúло жúтто. Тугáj вúкме от-ej кăрчма, зăтóо сă-чéстиме пújме кăрчма* [ПК,2 (172)].

чéсто[1] adv, opp. на 'ретко' ~ *н'ăкуj вр'ăл'ă имáлу идúн цáр. Тój нăмạл тajфá и за тýс чéсту с'ă мóлил нạ-Гóспод'ạ дạ-му-дạдé бари-иднá мóлничкạ. Ут-мăрạ сéтн'ă душéл идúн плимáтúк* [ВБог,Нег(339)]; ~ *кáк да сăм jáзе jýбава[бугáта кăшта на глáва[чéсто мисéjне, пичéjне[мăшките деца дăржájне[чéсто бáници сукájне* [И,Гг(108)]; ~ *у-сéлто имáле ăднó пóп, пă и óн чéсто пăпи мă-j-нусúл нéjнте кнúги дă-му-j-нéj пеáнто дéте* [ВП,К(292)]; – во контекстот се забележува нерегуларна употреба на заменката **нејн** наместо 'негови' со што се засегнати и категоријата род и категоријата број: **ăднó пóп мă-j-нусúл нéjнте кнúги**.

чéсто[2] n 'сито за пресејување брашно, со ситни, чести дупчиња – оттаму и името' [СКук(340)]; во соседниот струмички говор: **чéстина** – óна-j нóго пó-чéста ут-сúтто.

чéсăн adj 'тој што ги почитува општествените норми' ~ *то: уфчáр имáл бил'ýци: бил'ýк имáл кójне, бил'ýк имáл óфци. Арно áма, сă-нăójцăт едúн пăт ѓávуло и дéуто Гóспо. Ѓávуло му вéле нă-дéуто Гóспо, а то: чувéк, уфчáро бúл нóго чéсăн* [ПДоj(143)].

чéта* f 1. 'вооружена формација, обично воена' ~ *уф-сéло Бáбjăни се-сфалú Димúтре Бăбjáнски, диситáр нă-чéтта и дуjдé ду-кунáкут шọ-гọúмăа, шọ-бéа Гéгите, сиjмéните шọ-бéа. Му-викнá Димúтăр дă-с-придáдăт, дă-утвóрăт. Тúе утвурújа óгин* [ВК,(283)]; ~ *тă с-принудújа кулúтте, Апустóл су-чéтта дă и-збéрăт стáăта, дă и-истéпăт Гéгите и дă и-нóсăт уф-нăтре, уф-ѓóлут, дéка бéше Цáм–кулúба* [ВЕв(297)]; 2. изр.: **гă-уткрú чéтта** (= поткажа, откри некоја тајна) [ПК(Гăрб)].

чете* impf 'преку сетилата за вид – очите, прима некоја содржина означена во напишаното – чита' ~ *вúд'ạлạ нạ-срéт стájạтạ истéгнали, умр'ál мăш. Нạ-рăките-му имáлу гул'áмa книгạ и нạ-книгăтạ бúло нăпúсăну: "Кăтó пручăтéш тăс книгa, já штạ-стáна и штạ-сạóжăн'a зạ-тéб'a". Чéлạ Марýшкạ трú днú и трú нăшти* [ВДр,ГБ(330)]; ~ *jác, óти тăнтéли плéтăх, ич нé*

мă вирýваа л'ýјто от нé знáм да чéтул [И,Гг(120)]; ~ *"Мú já ти гу пúслуто, нá ти гу, вúке, тóă пúсмо нă-мéне мu-гу-дăдé". "Ах, вúке, кýчето ниéдин, óн је знăјáл дă-чéте, мójто пúсмо гу-шутнá, óн нăпишá знáчи тúă дăj-нăпрáвиш"* [ПДој,Ник(158)]; ~ *нă-нéго нé о-фáште бóлис, нóсе пéјна кушýл'а. Пéјна кушýл'а-j тáа шо стујáла уф-цăркăфта и над н'áа читéл мулúтва пóпо* [ПК,2(188)].

четиријсе num '30+10' ~ *и т'а клáла нóва комат хл'ап. И вăрви, вăрвал, замрăкнува вăв една гóра. Хýбуу ма дума: "Ја ше спа тук – казва – в горăта. Дé ше вăрва, казва, ше спă в горăта". И, под ено дăрво, лéгнува там. Гледа – четиријсе души хора, вăрв'ат* [ВДр,ГБ(333)]; ~ *кату са и опúл, отúде прáве нá тавлаханáта, најдé тáмо четирúјси кубúли, еднá бéла, дрýга червéна, дрýга жăлта, дрýга цăрна – сéкоја сóс дрýга бојá бéха* [V,PM,123]; ~ *от тáмо отúде на мердевéно нá скáлата. Скáлата úмаши четирúјси басамáци, постéлени сè сóс цóха, и óни бéха сéкаква тјурлúа* [V,PM(123)].

чéтник* m 'припадник на вооружена група' ~ *чýкăт нă-пóртăта нé утвáра. Ричé: "Дă-стáниш дă-бéгăш, нă-вó врéме нé утвáрăм". Кó и глéда чéтникут зăстанат су-пýшкăта тăкá зăтскрúено* [ВЕв(299)].

четри num '3+1' ~ *мájка му заеднóч фатú хизмикăр за чúфтут и óшти еднóч не пýсна нúту пари, ниту дéте по вăнкăта... алма не промúна млóгу врéме, на едúн дéн измрéха чéтри дéца та тéлната нéмаши нúкој утешéние* [V,MP,26]; ~ *кога ки идиш талунака, да здигниш на кон'у четрите ноги, да му туриш свингер на петали месту, ча инак ки тропка кон'ут, ке да си разбуди протудрак* [V,PM,74]; и: **чéтири** ~ *и зăпóчнувăт áн да-прáвăт мéжду чéтири пăта. И áнут се-нăпрáуве. И зăпóчнувăт чéшмла дă-се-прáве. Напрáви се чéшмата* [ВК,К(283)].

четроица (и: **четорица**) num ~ *му са поклони и му рече: "ли некеш и меника да дојдам по тебика?" – Ба брате, аку ми милуваш, ела! Ајде са чиниха четроица* [V,MP,44]; ~ *И пак дојдохми близу при урману, ми рече: "ади господине, да флезиме аф то орман двамина и да излезиме четорица"* [V,PM,54].

чéша[1] f 1.'мала стаклена посатка во која се става течност, пр. ракија' ~ *нăтрéтију пăт рúба излувúх, зимáме дă-га-извáрме. Рăстăрбушéјки, н-óж дум една чéша. И му вúке мóлта: "Ама што хýбава прúкăска ли-гувóриш, тăквá прúкăска нé бих-чýл"* [ВКук(284)]; ~ *мóлчето ќе-си-калéса и побрáтиме – пéт-шéс дýши, ќе-зéма ракúја аф-еднó шúше, и чéша ќе-нóси, ќе-óди по-кýките да и-кáни родни́ните* [ВЕв,Бар(300)]; ~ *утúде нă-рéкăта, фăрлú вăдичкăта, фатú-си пăк дрýга рúба. И дујдé дóма, пригутвú рúбăта, истăргá-га, рăстăрбушú-га. Нăјдé вăтре еднá чéша"* [ВКук(281)] – во кукушкиот говор се среќава преглас на **'а'** во **'е'** зад меки согласки (или што некогаш биле меки); во случајот **чеша** место 'чаша'; во гевгелискиот и дојранскиот говор нема преглас: ~ *мома вода пије, мале, грло ји билѐје] грлото ји било, мале, куту остра сабја] устата ји била, мале, чаша фикијова* [ТГев(53)]; ~ *Карá-Џиндéл кăжýве нă-дујнáгузилúјкăта: "Вóа умјáсе нă нáшут чувéк. Тóлко врéме зăгúнин, алма нă-нéго улјáсе". Они туриле адна чáша утрóва, áко дă-гу-пувлáдăт Јарăлм–Минăрéто дóло – дă-сă-*

утрýăт, дă нé сă-дáат жúви [И,Гг(115)]; ~ *óде уф-дрýгăта удáа и тýкă úсто тăкá: пák спúе мóлиа еднá, чáша и прăстăн нă-мá·ста. Гă-испúе вó·та, гу-тýре прăстăно и ричéл: "Тáа кé· нă-фтóрио брáт"* [ПДој,Ник(168)]; 2. изр.: **си-испú чáшта** (= се кажува за оној кому му се ближи крајот од животот, но исто така и за оној што имал моќ но веќе заминала, моќта) [ПК,2 (192)]; **уф-чáша до· испúјш** (= се кажува за нешто многу убаво) ~ *сă-пуфáл'уве нă цáрицăта: "Е, вéле, цáрице, уф-нáшио кăвăúй· úмă édно дéте, нé сáмо вéле, шió-j ка·вéто, и дéтто, дă-гу-вúјш, уф-чáша до· -испúјш* [ПДој(145)].

чеша[2] impf 1. 'ја средува косата со **чешил'** ' ~ *дурдé бéх млáт и врăтjáх кáлинут да мéли водиницата, бéх хáрин, и ме зóбеа, и ме пóиха, и ме чéшеха, áма сегá остарjáх; ету ме извадúха тýка на снегó* [V,PM,138]; ~ *вúка сóс благодарéние: "ако си жéнцку, кéрка да ли си чúниш, аку си лăжку, éла сúн ки ти чúнам!" Тогáс излезé и Ангелúну от прет стáрата самовúла. И когá га вúде самовúла, га фати, га баца, ката дéн га чéшиши* [V,PM,133] – во контекстот, во формата на женското име *Ангелúну* (< со редукција од 'Ангелино') се потврдува веќе споменатиот аргумент дека во овие говори категоријата род не функционира, зашто имињата од ж. род по правило се јавуваат со финално **-а**; 2. изр.: **сè ус-мéн сă-чéше** (= постојано сум му мета на оговарање) ~ *дéк д-óде сè ус-мéн мó-j маабéто, сè ус-мéн сă-чéше* [ПК,2(192)]; **сă-чéше дéк нé-о-áпе** (= се чувствува непријатно бидејќи згрешил) ~ *кá му-кăжáх шо гуворúл, фашúй дă-сă-чéше дéк нé-о-áпе* [ПК,2(198)]; **ти гу-чéшиш, óн квúче** (= *ши му-прáвиш árно, а óн зă-лóшио о-зúме*) [ПК,2(198)]

чешúл' m 1.'направа за лична хигиена – за средување на косата' ~ *тóа дéтто, шо сă-рудúло, фăтúло живúни да-jáде. "А дă бéгме, сéстричко", ричéл брáтут. Дă-зéлиши стóмната и чéшил'ут и брúчут – тúă три шéдве"* [ВГе,М(268)]; ~ *мájкăта бúла лăштéа. Имáла инудéте и инă-чýпа. Мájкă-му нé-ă сăкáла чýпăта... сăкáла д-ă-зăкóле чýпăта. И му-вéле сéга: "Aj ќибéгăме", нă-брáт-му лу-вéле. Гузéвăт чéшл'ут и зграна и ýма* (вид земја). *А-фăрл'а тá ýмăта, сă-чúне кáл* [ДК,Ран(125)] – во контекстот именката **дете** се јавува со значење **син**, оваа лексичка специфичност нашироко е присутна во долновардарските говори; ~ *"У-уу, тóлку слáтко мéсо шу úма, лу-вéле, нé-и зăклáме дéцăта д-и-изéјме!?" Дéцăта кă-чýле тáка, нóшкăта стăнýвăт. Дур-дă-стáнăт óни д-ă-нăпрáвăт тáа рăбóта, зéле чéшл'а, бричój, нужój су-ни, бéгăт. Он сукójнут вéтер д-и-стúгне. Фăрл'ăт...* [ДК,Лип(115)]; 2. 'двојно назабено парче ламарина за чешање на добиток' [СКук(340)].

чешúн m, bot. 'дел, целинка од главица лук' [ТГев(481)]; в. **чéшле**.

чешле[1] impf 'растресува волна, памук, коса' [ТГев(481)].

чéшле[2] n 'дел од главица лук, чесен' [ДК,Лип(104)].

чéшлăн* adj 'зачешлан, со средена коса' ~ *тúа вáште лóли óдат кут пăрнáрки* (пăрнáр = ниска грмушка со многу ситни гранчиња и лисја), *сè сă нé чéшни* [ПК,2(95)].

чéшма f 'направа од која вода тече' ~ *и зăпóчнувăт áн да-прáвăт мéжду чéтири пăта. И áнут се-нăпрáуве.*

И зăпóчнувăт чéшма дă-се-прáве. Направи се чéшмата [ВКук(283)]; ~ *вăрв'áли, вăрв'áли и стигнáли ду-ăднă гул'áма кăшта сăс-жел'áзни пóрти. На-дóра имáлу чéшма. Марýшка кáзăла на-мáјка-си: "Мáју, мнóгу ми-са-пúе óда. Шта-пúда да-пúја ут-тăс чéшмја"* [ВДр,ГБ(330)]; ~ *палај* (барај) *си извор студна вода] копај си бразда длăбока] слимни ја доло јов чаршија] викај си мајстур нејуженин] направи чешма шарена* [ТГев(212)]; ~ *нéмăло пóнăприт чéшми нă-кýките, úмăло нă-сéлуто чéшма идна, а кóа се-бéрели нéкои трú дивójчицна утúшле нă-чéшмăта дă-пăлнат вóда* [ВЕв,Кр(301)]; – во контекстот е регистрирана проширената употреба на предлогот **на** кога укажува на внатрешност, наместо 'во', сп.: *немăло чéшми нă-кýките, úмăло нă-сéлуто чé а; ~ като се-приближúл до-една чéшма, видéл една лóма да стóи до чéшмата; је казăл на-мóмата: "Зашчó стóиш тýка?"* [ВС,Град(283)].

Чешма Хан top. 'прифатилиште, примитивен хотел во Солун каде што во минатото (пред Балканските војни) отседнувале македонски кирации' [ТГев(424)].

чешмин* adj 'нешто што упатува на направата од која тече вода (чешма)' ~ *синку, тинака, л'у да идиш таму да видиш, дека е мајката на водата, да га сечиш да не иди хич вода на чешмата, та тогас да земиш четиријсите товара баци ракиа та, да га туриш аф чешмините курита* [V,PM,42].

чешмичка f, dem. – в. **чешма;** сп. top. **Бабина чешмичка** – во Гевгелиско, над с. *Серменин,* во близина на месноста **Две уши** има камења кои што личат на стадо бели и црни јарци а во средина има камен што личи на баба; под тој камен има извор што се вика **Бабина чешмичка** – сп. ја приказната за бабата Марта која што го налутила Сечко (февруари) и тој ја смрзнал, *шчикурисал* в планина [ТГев,13].

чивија f 1.'направа со остар врв, за различна намена' пр. од голема помош му е на оној што цепи дрва, односно кога треба да се одделат некои работи едно од друго; обично се железни, но ги има и дрвени – клин' [СКук(340)]; ~ *нă-трундúро úмја прувáл'ăно дýпки кóлко-ј широк курáбо, дéка стóт чивúјте, нă-тú чивúј флéвăт дýпките нă-трундúро. Курáбо-ј широк мéтăр и двájсе, дăлк ej пéт и шéјсăт* [ПДој(128)];– *кураб* (= чамец што се движи по Дојранското Езеро); 2. 'дел од запрежна кола' [ТГев (481)]; 3. сп.: **ва чивија** 'назив на детска игра, ја играат машки деца'; освен споменатава (игра) во Гевгелиско има запишано и други називи на детски игри: *брни капа, шук топка, чилик, длăго магаре, на три нози скукајне, ќорува кубила* и др. [ТГев(325)]; 4. ~ *úмја чувúјчки, тúа сă-дăрвини клинчúна, зăкóвне нă-пăпýци, ги-путрéбуват кундурџúјте: "ýдри нéкаа чувúа нă-тáа папýџта, дă-н-зéе тăкá"*; 5. изр.: **му-удри́ чувúата** (= му приреди непријатност, го насамари) [ПК,2(178)].

чивирме n 'печено месо на скара, на ражен' ~ *му рекоа на протудраку: "господар наш! Тој јунак што са чини на тебика хизмиќар, да знаеш, ча теби ке да ти погуби". Тој им вели: "Да видими, тој ке да ми погуби, или јазика ке да гу пека на ражен чивирме"* [V,PM(73)]; ~ *И тójнака гу земá кýчинто, да му кáжи нúвата. Кýчито отúде,*

а́ф една́ ду́пка не́три фле́зи, и то́јнака оти́де, удри́ва на о́ловиту да фле́зат а́ф ду́пката. Оло́виту не фле́ваха. Едно́то го зако́ли; фати да гу пиче́, да гу чи́ни чивирлие́ [V,PM(127)].

чивйт m, bot., Indigofera tinctorija 'светло сина боја за бојадисување на волнена преѓа' [СКук(340)]; разредена се става на крај кога се испираат бели алишта – за да бидат убаво бели' [ПК,2(130)].

чивитли́а adj, indecl. 'материја со светлосина боја' [СКук(340)]; ~ *ус-мира́к изнусйх адйн чивитли́а куст у́н* [ПК,2(130)].

чивйт-ца́рно adj 'помодрено место, сино накај црно' ~ *ко́жа уд-о́вца, а-туру́ват на́-у́дрѧнто ме́сто шо те́-ј, о́на ќа-извле́че кра́фта, на-у́дринто ме́сто ќи-оста́не чивйт-ца́рно* [ПК,2(29)].

чивринти́а f 'летно трло, ограден но непокриен простор каде што се затвораат овци' [ПДој,Ник(126)].

чивре́ n 'вид крпа, служи за покривање, везена по краиштата; крпче за нос'; сп. – дел од церемонијата при свршувачката: ~ *ни́ѧ ќи-или да́дие ца́ло (сре́ба́рна па́ра), алта́нче, за ма́нска па́ра, и цвеќе и к'ѝтк'ичка (ка́ра́лфи́л'че); ва́рза́ни сус ца́рве́н ко́ниц, сус-ва́ра́к; бухча́ла́к: кушу́л'а, га́ити, ри́за, чивре́ (па́че́та), чура́пе, ва́ркузу́н* [ВГев,М(269)] – во контекстот турскиот збор **чивре́** (крпче, марамче), се објаснува со друг турцизам **па́че́та;** наместо со содветен македонски (словенски) збор, што зборува за изразеното турско влијание врз македонските говори во југоисточниот дел.

чига́р m 'цигара' ~ *(и́миш, не́миш) да́ј а́јн чига́р* [ПК,2(130)].

чига́ро́ва кни́га f 1. 'танка хартија со која се завиткува цигара'; 2. fig. ~ *шо́ купи́ме а́дни уре́е, сафи́ са́рце, а́дна те́нка ш л'у́пка али́с чига́ро́ва кни́га* [ПК,2(...)].

чигов* pron 'чив, на кого е' ~ *царскиј син ги пита на трисите девет братќа, ши вели: "така, братќа мои, аф таја гора нетри, чиа е таја порта, чигови са тиа конаки?" И они му рекоха: "тиа конаќа са на наша сестра Цѧрнодреха"* [V,PM(52)] – во контекстот среќаваме проширена употреба на предлогот **на** во состав на директниот предмет, што се среќава по периферијата, особено на југ: **ги пита на трисите братќа.**

чи́з(ж)ма f 'длабока кондура (до под колената)' ~ *Ца́рут му-ве́ле: "Бре́ ви́кните-гу то́ Гу́птино шу-свйре". "Та шапка́та, му-вела, утриндафил'ут дај-а". Е, дур зе́ва́т ца́рут да́-му-а́-да́де та́ шапка́та на́-не́го и дава́штем – пррр, са́-сто́ри про́со. Са́-ту́ри то́ про́суто. Он, идно-за́рно у-чи́змата му-вле́га́л* [ДК, Ран(141)]; ~ *ве́ли на нивја́стата: "Ја́зе кожа́та ки га кла́м на една́ стра́на, и да не си ла́ха да га изго́рјат, ча се́тника ки ми те́раш, а́ма ду́р не́ раска́пиш желе́зни чи́жме, не́ ки мо́жиш да ме на́јдиш"* [V,PM(131)]; ~ *та́тко и ги направи́ чи́зме от желе́зо и ста́п от желе́зо, и тја́нака надја́на чи́змето, зема́ и желе́зни ста́п на ра́ка, киниса л'убо́вникот да гу те́ра. Шета́ла по́ли и го́ри ма́ра-мло́гу до три́ годи́ни* [V,PM(131)] – од множинската форма **поли** наместо 'полиња' се гледа дека во овие говори родот не функционира, па именката од ср. род во множина се јавува со наставката **-и**, позајмена од другите два рода. Пошироко погледнато се работи за обопштена употреба на множинската наставка

-и кај сите три рода, што се наслонува на образец од турскиот јазик.

чиѝз m 'спрема, подароци што невестата ги добива од родителите и ги носи во семејството кај момчето' ~ *ня-сíте бухчăлăци, ня-зóлва, ня-чíн-му, ня-вýјку-му, ня-нéгувут тéтин, ня-кýмут (по-отсăди). Ќи-дóят ня-читвăртóкут вéчăрта. Цáлјут питóк шо-и́мши чиѝз ки-гу-искáриш дя-гу-глéят* [ВГев,М(269)].

чиѝр m 'површина со трева, ливада' ~ *Учéјтисте ут цвéтицте уф урмáнут как пурáстат ни́то ся мăчат, ни́то прéдат. Ви вéл'ам на вáс óти ни́то Сол... су тóлко цáритина шо имáл ут Бóга ся размини́ катý на тúа идéн. Или трéвата уф чиѝрут, вáден лúчи, и ýтри си клáл у-фýрнута* [MV,K(264)].

чиј pron 'за директно прашање: чие е нешто, на кого е' ~ *"Ама, ја́ викáл, ни́ă рăбóта тéрăме, а гу-видéме тóă ичумéн здрéл, гу ижнијáлă и ричéме: "Чúј е тóă ичумéн ќо:-* (< ќе го) *ижни́јме зă-един ден, зă-дă-вичерăме ва вечăр, пáри нé сáкуме"* [ПДој,Ник(158)]; ~ *значи нăпрăвиле кăул. Е, чиј ки испадне верно, чиј не-ки-испадне, нă-него ки-му-искарат очите* [ПДој,Ник(165)]; ~ *си óде дóма, нă-ни́ му-вéле: "Ќи-прáјте гóзба. Јáс ини-дéца вúду. Ќ-и-гóстăм". – "Чúј дéца-сă?" – "Нă-вудинчáрут". Тúа и-жéгна нăтре. "Шó ќи-прáјме?", си-лáфăт* [ДК(Лип),114] – во контекстот има пример за нефункционирање (барем не целосно) на заменските форми во соодветните падежни остатоци, конкретно употреба на номинативната, субјектната форма '**тиа**' наместо долгата форма за прав предмет 'нив': *тúа и-жéгна нăтре* (наместо 'нив и жегна'); за ова в. во граматичкиот дел.

чијл'áр m 'мајстор што прави кондури' ~ *и-зéл дéцта и и-зянéсал кун цáрут. "Цáре – му-рéкал – зáнци-ј тú ня-зянáт". "Ти шо сакаш?" – му-вéле ня-срéднут сúн. "Јáс сáкам – му-вéле срéднут сúн – чијл'áр дя-ся-ýчам". Зáнци-го и вó – му вéле цáрут ня-чóјкут – ня-édикójси* (= некој) *чијл'áрен* [ВКај,Ран(322)].

чијл'áрен m – в. **чијл'áр** ~ *"Ти шо сакаш?" – му-вéле ня-срéднут сúн. "Јáс сáкам – му-вéле срéднут сúн – чијл'áр дя-ся-ýчам". Зáнци-го и вó – му вéле цáрут ня-чóјкут – ня-édикójси* (= некој) *чијл'áрен* [ВКај,Ран(322)].

чијрек m 'четвртина од нешто' ~ *Изважда сиромаху един каграгош, и гу позна владиката каграгошут, ча беши негову. И заедноч, онова час отиде да види неговите каграгоши. И кога отиде, што да види? Трите чијреци си загубили, един чијрек стоиши* [V,PM(39)]; ~ *"ми дојде на умот: га кладох на врăх таван'ут. Та от онаа каграгоши имáши един сос тарапканофска мишан, ету това је. И сега, кату отидох на таван'ут, не најдох ниту един чијрек от каграгошите"* [V,PM,39].

чикајне n 'начин на ловење птици' – со тој начин *на чикајне* обично ловат *брдски јарбици* и тоа во јули или август кога ќе пресушат скоро сите извори. Сепак ќе се најде некој извор со вода каде ноќе доаѓаат *јарбицте* да пијат вода. Околу изворот се стават *примки* и кога ќе дојдат птиците заглавуваат, односно се фаќаат во *окната* од *примката* [ТГев(388)].

чикано adv 'очекувано' ~ *најстина пăтникут шо има пулинато по тува и белки застанато, да гу распулја чуднјут извур, така ич нечикано му*

испаѓа прид иден "паметник" шо му-ј пуварија мислите на повичка ут 2200 години напред, кога се наоѓаше стридурекут (центарот) *на сăта тогај позната дуј̀на – тука* (станува збор за родното место на Ал. Македонски – Пела) [МЕ,Р (68)].

чики́а f ~ *мали́чук но́ш шо сă-утво́руве и затво́руве, гă-и́ма и фа́брична и гă-пра́ват нужа́рто* (мајстори што работат железарија) [ПК,2(130)].

чикијка f, dem. 'мало ноже што се носи в џеб' ~ *и ба́бăта му-испушти́ва ѝдна́ плу́та си́рејне, две́... –"Пу́шти го́споди, ба́ба не́мăм дă-мă-пу́ле, де́ца не́мăли дă-мă-пу́л'ăт". Му-спушту́ва ва́ оше ѝдна́ – му-пăди́не и чики́јкăта нă-ба́бăта* [ДК,Лип(117)].

Чики́м top. – во превод од тур. 'излез'; на тоа место се фрла грип (рибарска мрежа) во Дојранското Езеро [ПДој(135)]; сп. и top.: **Орта́ Чики́м** (= среден излез).

Чики́мцка Ре́ка top. 'име на суводолица', проаѓа покрај местото **Бе́јово Чики́м** (= излез на брегот), таму се фрла **грип** (= вид рибарска мрежа) ·[ПДој(135)].

чики́ч* m 'направа (алат) за ковење' ~ *тога́с то́јнака му ве́ли: "да ми дока́раш, ла́јстори, две́ о́ки л'а́шки и една́ о́ка ви́но, и ја́зе ки зе́мам чики́чот, ки флезам а́ф една́ одаја́"* [V,PM,137]; ~ *ту́ри а́дна чувија и у́дри ус-чики́чо, дă-ви́јш ка́ ќ-испа́дне;* кај Саќов: 'ѕидарски чекан' [СКук(340)].

чикма́к m 'парче челик со кое се удира на кремен камен за да се добие искра, односно оган' [СКук(340)].

чико m 'роднинско име, брат на татко, стрико' – најмалиот брат на татко ми, односно мојот стрико уште не беше женет ~ *и колко са мандале* (дрвце со кое се затвора вратата) *подигнани и колко стројници пуштувани, ни една љома не кандиса да кинисе пу мојут чико* [ТГев (280)]; ~ *трăгна́ме утта́мă. Ас бо́л'ăн га́ре, сă-рăзбуле́х но́го. Шо́ ти-мо́же, у́мри а́к са́киш! Ричé: "Де́к ќ-о́јте* (< ќе одете) *сја́?" Ни́ѝ ви́кăме: "Ќ-о́јме уф-Бури́зуво, и́мме чи́ко, и́мум бра́т, та́м ќ-о́јме"* [ПКук,Пат(282)].

чико́р m 'пенушка' ~ *ка́-дујде́ли ду-ду́пкăта, и лиси́цта емéн о́п! – скукна́ла и уф-ду́пкăта. Вăл-ко а́ дă-ă-фа́те, ама нă-мо́же. Лиси́цта клăде́ла ăди́н чико́р нă-вра́тта и вăлко нă-мо́же дă-фле́зе* [ВКук,Пат(287)]; ~ *извăди́х два́-три́ чико́ра уд-ни́фта* [ПК,2(130)]; ~ *ка́ сă-на́ддена́* (се набоде) *нă-а́ѝн чико́р, се́ кра́ф сă-чини́* [ПК,2(79)]; ~ *си́тнички дра́фцта устану́ват ду-чико́ро ка́ це́пме да́рва ус-бăлти́а. Не́кує и ви́кат ципнати́нки. Ти́а и-збу́рме за-по́тпал* [ПК,2(42)]; и: **чăко́р** ~ *риче́л "Бра́вос брă же́но, е́м си-гу-тури́ла дă-сă-ва́ре". Е, удде́л та́мă нă-ме́сто, искăра́л: "Же́но, сă-свăри́л". Гу-бу́те чăко́ро, "сă-свăри́л", вика́л. "Ста́ни дă-ви́јш, сă-свăри́л, же́но!"* [ПДој,Ник(159)]; ~ *е́днă бăлти́ă нă же́нта, уф-кăза́но, а тури́л уф-кăза́но. Е о́н, на́пкунта пукрија́л еди́н чăко́р сус ни́јно јурга́н, ка́ ки до́јде дă-сă у́лаве, зна́чи дă-ре́че ди-ј спи́е же́нă-му, а о́н пă чико́р бил* [ПДој,Ник(159)]; ~ *ути́дра уф-плăни́нăта, ăдно́ а́к чини́а, па́к севăрна́а на́зăт. А пак ăдна́ че́та бига́ла сус-дисти́на ду́ши. Они не́ мужа́а дă-испа́днăт, устăна́а нă-**Чико́р*** (top. 'име на место во Ениџевардарско), *ăдна́ кули́пка та́ли* [ВЕв(297)].

чико́рче n, dem. – в. **чико́р** ~ **Цăрно ме́че на чико́рче кле́че** (гатанка = лозница со грозје) [И,Гг(122)].

чикула́то n 'десерт чоколада' [СКук (340)]; [ПК,2(130)].

чикуре́се (-сă) pf 'се здрви' – в. **чикуресуве** ~ *сă-чикурисáл дéлт Динíши; áj-го гудíни лéжи чикурéсин* [ПК,2(130)].

чикуре́син adj 1.'многу измрзнат, сторен како **чикор'** (пенушка) ~ *стујáјќи вóнка чикурисáх, чикурéсни ми-са-нójсте;* 2. fig. 'парализиран' ~ *кăжýвăт сă-чикурисáл дéлт Динíши; ај-го гудíни лéжи чикурéсин* [ПК,2 (130)].

чикуре́суве (сă) impf 'се здрвува од студ' [СКук(340)].

чикăлдáк m 1.'дрвце што допира до горниот воденички камен, којшто се врти и се создава силен шум'; 2. fig. 'лице што многу, и често неконтролирано, зборува' [СКук (340)].

чиле́нк m 'собрано сено на ливада' ~ *áк гу субéрше сéнто уд-нăмлúта, уд-ил'нúците, нă-кýп, тáа гă-вúкуме чиленк, óна-ј вăртлéста, сивріа, висóка, а áко-ј длăгнăвéста нăпрáвăна, кýпа гă-вúкуме* [ПДој,Ник (122)].

чилиби(а) m 'господин, големец, учен' ~ *чилиби Теодорак си зарадува, хем ја викна на дивојката: ела тука (Еленку)!" И она отидел, гу бакна рăнката, и тој ја дава един алтин многоценно* [V,PM,164[– во контекстот има убав пример дека теоријата за вокализација на крајниот ер, најавена уште во дваесеттите години од минатиот век од Ј. Иванов, а потоа подржана од повеќе видни слависти (пр. Зб. Голомб и др.) е неодржлива, бидејќи примерите од типот: **она отидел** (што го извлековме од контекстот) упатуваат на една друга појава, прилично раширена во југоисточните говори — нефункционалност на категоријата род (за ова в. во граматичкиот дел); ~ *тогас чилиби Теодорак му вели: "јазе, дјадо, сакам твојта мома да ја везма за мене". Кехајата отговори: "сакин, чилибиа, това лаф ошти еднош да ми го не речеш! Хич мојта мома за тебе е, или јаз перл'ага с тебе да си фатим на што Боже?"* [V,PM,164]; – во контекстот има несоодветен редослед: глаголот и зам. форма се одделени: *това лаф ошти еднош да ми го не речеш!*

чилибилăк m 'господство' ~ *господáрот му вели́ на бахчеванџúјата: "а брé, барлúв човéк, оновá дéте за товá сми харчúли тóлку парú, та тúнака сегá сáкаш да гу кладéш да ти óри и да ти копáј? Товá сегá сакá на нéкоја магазúа да влéзи писáр на чилибилăк"* [V,PM,150[.

Чилибúци pl. ~ *тúа сă цéл минлéт, ги-úма уф-Струмица. Тá Чилибúива Марúй нóго шо сă-бéл'ше, áдно врéме ни бúше кумшúка* [ПК,2(131)];

чилúк m 1. 'специјално обработено железо од кое се изработуваат ножеви, сечила и сл.' [СКук(340)]; ~ *кá ќи-тýрат нă-бăлтúита чилúк – тó-ј блúзна* [ПК,2(24)]; 2. 'детска игра со две дрвца' ~ *чилúко-ј дăрфце, кул-áдна-двé пéди, ус-нéго си-играáт дéчкăта. Ќо:-тýрăт нă-нéшто пó-висóчко, дă-рéчум нă-кáмин, ќо:-ýдрăт ус-адúн пóгулéм стáп шо о-вúкат* **мáчка**, *и* **чилúко** *ќи-лéтне дур тáм нéгде. Уф-Струмица úма сój* (семејство) *шо сă-вúке Чилúкци* [ПК,2(131)]; [ТГев(134)]; ~ *тогáс цáр Давúд му вéли: "јáзе не знáм. Иди да са пúташ нá мój сúна Соломóн! Ету тáмо от вăнка играи". И тójнака отúде, гу најдé, играúши чилúк; пúта нá дéците, кóи е Соломóн* [V,PM,130].

чило́ (< 'чело' – со редукција) ~ *вăрхо нă-курáбо сă-вúке чило́, úма*

две́ чила́та, ут-стра́на̀та нӑ-кура́бо и́ма двӑна́јсе нугал'ки; кура́бо-ј широ́к ле́тӑр и два̀јсе, ле́тӑр и пӗтна́се, дӑлк еј пе́т и ше́јсӑт [ПДој(128)].

чим conj 'штом' ~ *зле́о ка̨жа́л: "Чим си-ти́ по́си́лин, зе́ми еди́н ка́ма̨н, сти́сни-го и уд-не́го не́ка по̨те́че во́да". Ѓўптино нали́есто ка́ма̨н искара́л едно́ па́рче си́рне и гу-стисна́л* [ВГев,Мир(272)]; ~ *и-на́ми уз до́бӑр на́чин пушчи́л абе́р дӑ-до́јде, дӑме́к зӑ-дӑ-би́де уф-не́го зе́т. Ца́ро са́ке, не́-са́ке, о́ти сирма́шко де́те, мо́ма̨та чи́ми с-јо са́ке, прӑви́ле сва́дба, џимби́ше* [ПДој(153)]; ~ *та́а ка̀ сӑ-фтири́ла: "Ка́жи дӑ-ка́жи, пӑри́те уд-де́к сӑ и ни́и то́лко бугати шо сӑ-чини́ме". "Слу́ши, лу́р, рӑче́л, то́лко мӑ-прӑ-сили́, чи́ми са́киш дӑ-ти ка́жум и ки-ти-ка́жум"* [ПДој(153)]; ~ *"Што-те́-ј, рӑче́л, шо-са́киш, ја́диш, пи́јиш, ле́гниш, спи́јиш. И са̀ не-зна́јиш шо пра́виш, уд-де́к-сӑ пӑри́те, уд-де́к-сӑ. Чи́м сакиш но́го дӑ-зна́јиш, на́ ти ку́тео́ко, ста́ни о́ј-си"* [ПДој (153)]; ~ *"Ја́с шу-ти-у́дри, ти́ па́ не́маш ни́што, уздра́ви?" – "Да́ј дӑ-ви́диме, пријӑте́ле, чи́ми-е та́ка. Еее, пријӑте́ле, се́а уздрӑве́ла ра́нта, не́ма ни́што". – "Еее, шу-ве́ле фи́л'ут, ба́лтӑкут шу-ми-гу́дри уздра́ви, а́ма шу-ми-ре́чи та́ка шумири́сӑм – то́ не́-сӑ уздра́ви"* [ДК,Бир(150)].

чименлик m 'место со трева, ливада' – овците пред да ги стрижат ги бањат во Вардар со тоа што ќе ги тераат да поминат два-три пати преку реката. Капењето го прават онаму каде што обалата е песковита или *чеменлик* (ливада) [ТГев(375)].

чимичок m 'мала бронка, болешка што се јавува на очниот капак' – го лекуваат на тој начин што ќе го потријат со лук; освен тоа има и празноверие: штом ќе сети дека се јавува *чимичокут* треба три пати да му удри **фӑнга** (лесен удар со трите прста собрани, зврчка). *Чимичокут* "го лекуваат и со баење". Тој што *бае* ги изговара овие зборови: *Чимичоче боди-оче] кој та викна – да та викна] јас ти вел'ум: стан си, јоди.] Ак та најдум утре застра] не ки видиш как да бегиш* [ТГев,232].

чимре́е impf 'не напредува, стагнира' ~ *са́ке нӑ-то́о цре́по дӑ-му-сӑ-прува́ле* (отвори) *не́ка: ду́пка, ич не́ исте́чуве во́ота, зӑто́о чимре́е цве́ќето* [ПК,2(89)].

чин(а) f 1.'жена на братот на таткото, стрина' ~ *на̨-си́те бухчӑлӑци, на̨-зо́лва, на̨-чи́н-му, на̨-ву́јку-му, на̨-не́гувут те́тин, на̨-ку́мут (по-отсӑди). Ќи-до́а̨т на̨-читвӑрто́кут ве́чӑрта. Ца́лјут пито́к шо-и́лиш чиј з ќи-гу-иска́риш да̨-гу-гле́а̨т* [ВГев,М(269)]; 2. 'возрасна жена' ~ *илиш, чино, син за жинејне] жени си го чино, ваја јесин:] ваја јесин, чино, јифтинија] ја ду друга, чино, поскапија] чиница је, чино, кӑкличава] ракија је, чино, шпиртил'ава* [ТГев,370].

ч'ина́р m, bot. 'многугодишно растение, јавор' ~ *д'ӑтито̨ о́мо̨с за-да-н'а̨ забава́, ца́л о́р'а̨х му-го-бу́тна нагазо́т. То́ о́р'а̨хо̨т фа́ти. Н'и́кна и му-изл'а́зи ут-грӑбо́т-му, ста́нава идно́ гол'ӑмо дрӑво ко́лко иди́н ч'ина́р* [ВБог,Бал(344)]; ~ *уф-Стру́мица, ду-ка̨за́рма̨та и́ма тӑкви́ чина́ре. Ти́а̨ сӑ-о́ш ут-ту́рцко вре́ме* [ПК,2(131)].

чингел m 1. 'железна направа со остри закачки' ~ *си опла́шиха от не́гу, зашто то́ј бе́ши еди́н ди́в кату жи́ва чу́ма: устата му*

бúла крúва и отворéна, очúте му царвéни, рăцúте му кáту кóси, што косјáт чаúриту, нóктја úмаши кату чингéли [V,MP,24]; ~ *тогáс тój зелýва едúн чингéл, отúва на бунáро, фăрлú чингéл'ут и велú на пападúјката: "пападúјка, далú úмаши пóпот брáда?" – "Ам кák, брé сúнку, пóп биз брáда бúва ли?"* [V,MP,125] – во контекстот се среќава следнава специфичност: вокативна конструкција се изразува со формата на ном.: *велú на пападúјката: "пападúјка, далú úмаши пóпот брáда?"*; ~ *една дупка нетри, која беши три минарета дăлбока и три врјатина широка. Л'у отиде талука царјувата мома и кату здигнала очите и, виде аф чингел'ут имаше обесена една мрăиа* [V,PM(62)]; ~ *и то пусто месу беши враговчина, знаши да вреви и заедноч излезе пот ругозината прет негу. Тојнака, как виде така, стана, заедноч га заколи царјувата мома, га удера и га убеси на чингел'ут* [V,PM(62)]; 2. **чингéл (úгла)** 'специјална игла за плетење украси, тантели' [ПК,2 (51)]; 3. 'украсно растение со убави, мирисливи цветови' – секоја куќа има бавча во која садат различни цвеќиња. покрај *чингел'* во Гевгелиско се запишани уште следниве имиња: *црно око, стратур, звезда, миндер, кăз назли, шебој, пулинско, малока, цафак, анăмчиче* и др. [ТГев(304)]; 4. изр.: **сáке ус-чингéл' дă-му-ј-влéчиш** - зборовите (= се кажува за некој што многу малку зборува) [ПК,2(148)]; ~ *гумáрзе дă-прăгувóре, сé сáке ши дăму-нóждиш маабéш. Кá ки-фáше да-гувóре, чéке ус-чингéл' да-му-и-вáдиш лáфувшо* (зборовите) [ПК,2(206)]; клетва: **ус-чингéл' дă-тјó вáдат** (= мртво да ти се роди бебето) [ПК,2(207)].

чингúа f 'пејачка, танчерка (често со негативна конотација, во смисла на неморалност)' [СКук(340)].

чингилăк m 'безобразие' ~ *ус-чингилăк сáке да-живéе, ама нă-мóже* [ПК,2 (131)].

чингинé n – в. **чингúа** ~ *а-мăр, чингинé и нă чингинéто, затрáј* (замолчи) *се, пукрúј се, пézo* [ПК,2(131)].

чúнго n 'специјална боја што се нанесува на садови за да бидат поиздржливи (емајлирани)' ~ *сăдăве – ут прăс* (глина, земја) *шó сă – бил'ýре, уд чúнго – башкá* (одделно), *и пијáта* (от порцелан). *Тýка пăнúци вúкат, нé вúкат мисýре* (се однесува за садови) [И,Гг(120)].

чинé n 1. 'вилица, чел'уст'; 2. fig. 'умешност да се зборува привлечно и убедливо' [СКук(340)].

чинелúа adj 'тој што сака многу да зборува'; сп. *чинé* 'вилица' [ПК,2 (131)].

чине (сă)* pf 1. 'се стори нешто' ~ *"Бráте, фăрли, рéкла сéстрата, брúчут, да-сă-чúне óстри кáмăјне, да-нă-мóж да-нă-стúгне". Они пá бéгат. Кóа да вúдат – пá зад нúх úде. "Фăрли, вéле, сéстро, чáшил'ут, да-сă-чúне гăста гóра"* [ВГев,М (269)]; ~ *Фăрлúла стóмнăта – сăчинúла вóда – нă-мужáла да-ј-фтáсе. Прăпл'увáла пá пулинáла вóдта* [ВГев,М(269)]; ~ *"На, гледиш, архимандрит! Вадин утре владика ки са чине, нема ни една книга што неје а пијал, ама ете служба не држе. Зашто? Оти не чине, оти неје будала. Да е арно и он ки а држише"* [ТГев,215]; ~ *и му-вúке, ут кá гу-издăлкáле: "дéфо, викáл, сéга кák дă-гу-чúнуле нă-длăжúна"* [ПДој,НИк(160)]; 2. 'се здоби со некаков статус' ~ *аман море лудо*

младо како да сум јас јубава:] тешка кука на мен стоје] кога мен ме зима лудо] куту пиле јас си летах] се пу лозја јас си шетах] бело грозде ја си чопках] или сега лудо младо] думакинка ти се чиних [ТГев(349)]; ~ *тога отиде и Кулуф на ојска, и Господ му даде јакос млогу и марифет; са чини онбашија. От млогу мундр што беши, царјут гу зема сос негу аф една трапеза, јадјаха кату братка* [V,PM,9]; ~ *Пак царјут, как ги виде, ча са оплашиха фати повике да ги вјаса, за да идат да запрат водите. И они тогас му рекоха на царјут: "аман, царју, ниа сос тебика сакахми да играјми на шака... и затова ти чиниха и цар"* [V,PM,59]; 3. 'се измени, стана поинаков' ~ *ного изупачин сă-чинил си* (си станал многу лош) [ПК,2(52)]; 4. 'порасна' ~ *на Бога са моле] дож да заврне] бериќет да даде] да са чинат чиничките] дур ду стрејте] дур ду стрејте* [ТГев(435]; 5. 'стаса до некоја возраст' ~ *жената му беши прокопсана и родила едно моличе, гу нарасла и гу пушташи на скол'уто. И молчету беши изл'алу харну и прокопсану, са чини от двајси и пет години, пак татку му гу не знаши* [V,PM,86]; ~ *"Е, аска пејсе лăзăра сум чинил, енус ќи-сă-правум млат"* [ПК,2(67)] – во контекстот, и во слични случаи, именката *лазар*, наместо со основната определба: лич. име – Лазар, се јавува со изместено значење: 'возраст, години'; ~ *и тојнака отиде един ден на мајка му и га вели: "мале, јаз си чиних от петнајси година јунак, и чуем децата да ми викат авџиоли"* [V,PM,41] – во контекстот крат. зам. форма за прав предмет **га (ја)** се јавува во дативни конструкции: *на мајка му и га вели* (наместо: 'й вели'), натаму предлогот **от** го заменува предлогот 'на': *си чиних от петнајси години;* ~ *от-неколку години мечката (мечето) се-чинила колку един бивол, лисицата се-чинила колку един вълк* [ВСол,Град(268)] – во контекстот повторно се јавува проширена употреба на предлогот **от**, наместо 'по': *от-неколку години;* 6. 'изгледа, приличи' ~ *млат чувек, оде пудведин, чиниш некуј дедо дей;* ~ *тоо па, глеј* (гледај) *как оде, чиниш прăтурин* (како да има херниј, килав) [ПК.2(90]; ~ *шо арно си-рипке детинцто; глеј ка си-пудрипке чиниш ăгăнце-ј* [ПК,2 (98)]; 7. 'се пристори, се камуфлира' ~ *сă-зăвъртуве: "Бате, ричел, кити-искарум* (извадам) *очите". "Има оште, ќ-ојме нă-вăлдикăта, она – ричел – по-арно ги знае зăконто". И-тăка удделе нă-вăлдикăта. И сăчине влăдика ѓавуло, ја ти-гу нăпăто ги-пăрчекал* [ПДој(165)]; ~ *нă-лисицăта и сă–прăјăделе риби. Лигнала нă-адин друм и сă-чинила санким умрăна. Пу-то друм вăрвели уд-време нă-време пăзăрји* [ВКук (285)]; 8. 'се спреми' ~ *царут нăредува бъргу дă-се-зева жената, дă-си-излије, дă-си-избајна, дă-си–чини, дă-ă-донесите тука* [ВЕв,Кр (303)]; односно: 'си приготви' ~ *Дома ма-фати дъж'ц'у, јас сиднах дома, са-најадух зелник, х'ич' не-ми-биш'и слатук, зех мъра млекци, хапнах и са-најадух. Рануту станах на-ш'ести, си-ч'иних идин ч'ај, санапих* [ВБог,Нег(339)]; 9. 'вреди, кошта (нешто)' ~ *"Сите којне, кут ка биха, сите изумрее". И он му веле: "Добро, Бок ги дал, Бок ги зимал. Не сум, веле, јас ги-дубијал, некуј дă-ми-ги-ej дăдел. Колко пăри*

ти чи́не месе́чието?" [ПДој,143]; *~ "Јоште сум јас, лудо, мала и малечка] јоште нелум азăр дари начинени".] "Мори моме мари, јубава дивојко] колко ѣари чинат твоји тенки дари?"* [ТГев,199] – во контекстот се забележува проширена употреба на множинската наставка **-и** кај еднослоѕните именки: *твоји тенки дари* (м. 'дарови'); 10. 'стекна' *~ царју́т, кога дојде на конаќут, гу најде талу и кату виде, ча от него по-вредин зет чинил, заедноч гу чини цар на неговоту месту* [V,PM,36]; 11. – **(сă)** 'се исполни' *~ е, си устăна́ла о́на, мо́ра. Гу-гле́де та́лка чуве́ко, шо ки му-гле́де, че́ка да сăлне, дă-сă-испăлнăт чинăт читири́јсе де́на, дру́го шо ки-му-гле́де нă-у́лрăн чуве́к?!* [ПДој (164)]; 12. 'му се стори, помисли' *~ мăле́чкичка, шăре́нка ти́квичка за-ли́чне, но́го а́рно мири́се. Она-ј жăлтичка ус-шăрки бе́ли, зиле́нки, чи́нши чуве́к а-шăра́л* [ПК,2(127)]; *~ о́н гу-sи́фке, а́ма то́о и́ч не́ сă се́ште, си-чи́не нăсăј му-гуво́ре* [ПК,2(50)]; 13. изр.: **чи́нат лакарди́а** (= си позборуваат) *~ и́лим да гле́дате то́а шо ки имăл не́кој, ки му са да́ди па́ на не́гу, и то́а па́к шо не́ма, и то́ шо и́ма, и то́ ки си зе́ли ут не́гу. Да си иде́ле кăд не́гу ма́јка му и бра́тка му не́гува, и не мужа́ле да му чи́нат лакарди́а за́рди л'у́дите* [MV,K (325)]; **чи́не ко́ч ќи-му-да́дат** (= прави неубави работи надевајќи се дека за тоа ќе биде награден) *~ чи́нши ко́ч-о ќи-мо-да́даа, та́ удде́л дă-кажу́ве* (да кодоши) [ПК,2(60)]; **сургу́н ки ви чи́нат** (= ќе ве прогонат, обично далеку) *~ ви́ши прика́зни ви кажа́х на ва́с, да не́ са пла́шите ут сѐ. Сургу́н ки ви чи́нат на ва́с, туку́ ки до́јде вре́мито, то шо ки ви уте́па на ва́с, ки чи́ни курба́н на Бо́га су не́гувата сла́ва* [MV,K(318)]; **пишма́н сă-чини́л шо сă-руди́л** (= така се кажува за човек без волја) *~ но́го мăрзăли́ф, о-мăрзе шо́ о́де, а не́ па дă-рăбо́те* [ПК,2(188)]; **чине теслим** (= подари нешто) *~ Ќи-до́ат на-читвăрто́кут ве́чăрта. Ца́лјут пи-то́к шо-и́мши чиіз ќи-гу-искари́ши да-гу-гле́ат. Уф-пито́кут на-ве́-чăрта, спрути сăбутта, та́ткуто, ма́јкăта, со́јут сăт ќи-сă-збе́ре. Ќи-ти-чи́нат тисли́м ру́ăбта* [ВГев, М(269)]; *~ тогас господа́ро по́вики си зарадува́ и гу ви́кна́ зе́тјут му, чини́ тисли́м и пари́те, дванаиси де́лви сѐ алтăни, и му рече́: "а́ди се́га́, си́нку! Гле́дај да добиши"* [V,PM,153]; *~ "чујаме да е он арин чувек и оти има една арна бахча, а уф неја една арна трандафилова китка. Нија пак имаше един арин каранфил, па дујделе да са пугодле: или ти да ни ја дадиш, или пак нија да ти гу тислил чинме"... ~ се́тни оти́де, му чини́ тесли́м на гимици́ата два́јсите гимии, му даде́ и пари́* [V,PM,15]; со исто значење: **алал ми-ј чине** *~ Уф-пито́кут на-ве́чăрта, спрути сăбутта, со́јут сăт ќи-сă-збе́ре. Ќи-ти-чи́нат тисли́м ру́ăбта, ќи-фăрле та́ткуто ичумен и бубаќе́рно се́ме уф-куф-че́гут и па́ри. Ми-ј да́ве га́јре, ала́л ми-ј чи́не* [ВГ,М(269)]; тој чин од свадбениот церемонијал, освен: **алал чинувајне** се вика и: **руба прустувајне** [ТГев,167]; **дă-т сă-чи́не ѧтăро** (= да ти се задоволат желбите) *"Де́к си-кинисала мури́ ку́мо ли́со?", нă-ме́не пă ми-пăдна́ нă-ăкало дă-до́јдум пăр-те́бе дă-т-ја-ви́дăм кăшта".* *"Ими, ăк-са́киш, ку́лчо вăлчо, а́ј д-о́јме, дă-т сă-чи́не ѧтăро"* [ВКук(286)] – формата

на предлогот **пăр** (тебе) е добиена со метатеза од < 'при (тебе)' според честата реализација на некогашното вокално р, како **ăр**; сп. 'сăрна', 'вăрне', 'тăрне' и сл.; **тąмáм сą-чини́ло** (= дошол одреден термин) ~ *тąмáм сą-чини́ло пулу́нуши дуjдéле нąрéчниците и пучнáле дą-кąжу́ват. Пăрвąта рąчéла: "Е, дé-j жи́ва и здрáва, да-пурáсне гулéма, у́буф кăсмéт д-и́ма"* [ВДој (277)]; **сă-чи́не сиjги́jа** (= зеде во заштита некого, се сожали) ~ *то́лко-ли нéма кój дă-сă-чи́не сиjги́jа зă-то́о дéте* [ПК,2(101)]; **трампа чинихми** (= направивме размена на ствари) ~ *сиромáхот оти́де нá долúá му, вéли нá женáта му: "áди жéну, сегá нúа кé да сéдниш на брáтовата ми кăшта: сóс кути́j-ката трáмпа чинúхми"* [V,PM,149]; **да-чи́нат лáф** *а.* (= да се разговараат) ~ *му вели: "Дjадо, jазе дojдох при тебека това вечер, мăра да повревиме, лаф да чиниме", Дjадото му вели: "си дошел, брате, тука, алма ако сакаш, сам врjави си"* [V,PM,92]; *б.* (= да се договорат) ~ *óн, кáк си-jе-зéл мăската хóди и jе продáва (мăската от кадújа)! Чéка кадújа ăднó дéн, двă да хóди Стратин-оца да-чи́нат лáф – нéма нúшчо!* [ВСол,К(...)]; **збор чиниха** (= се договорија) ~ *и когá збóр чинúха цáрjут и сиромáхот, цáрjут речé: "óшти амалúи са, áла нéка да ги уженúми, ке да добúат ýм". Кату чу такá зéтjут, си насмéа; цáрjут гу вúде* [V,PM(114)]; ~ *чиниха збор, да плати тjанака парите, да направи тój лагăм от халваджиницата дури на лаловата кăшта под земjата, ката вечир да си иди тój талука, да си хоратуват* [V,MP,56]; ~ *и пáк мегу нúх збóр чинúха да утсéчат и онúа дветé калáми, да зéмат по едúн аф рăките кату мозráци* [V,PM(144)]; ~ *еднó врjáме úмаши едúн човéк двé сúнови: едúнojу бéши умовúт, другиjу барлúв. Дojдé врjáме, тáтко им умрjá, рéкоха мегу нúхка да си удjáлет имáниту. Фатúха, чинúха двáта збóр, пăрво да дéл'ат олóвиту* [V,PM(124)]; сп. варијанта: *а.* **чиниха добар збор** ~ *сос таквиj и други лакардии богатскиj син и куумџиовата жена си зал'убиха двата и, кату чиниха добар збор, за да си земат двата* [V,PM(68)]; *б.* **збóр чини́** (= проговори) ~ *збóр чúни зéтjут, цáрjут по-нáпрет да úди на цáрjувата кăшта на пóвиш* [V,PM(114)]; *в.* **фатили збор да чинат** (= почнале да се разговараат) ~ *му дали едно кајве, и пил, и сега-j фатили збор да чинат. И заеднош Марин му вели: "ах господине Теодораки, много ти жал'ам, хем јазик на тебе! Отдека ја најде таја кахпеа та ја зема за стопаница"* [V,PM,166]; ~ *излезе Јанка вонка на двори] вонка на двори, Јанка, пред зори] с крушово лишче Јанка свираше] сус гора Јанка збор си чинише] Еј, горо, горо, горо зилена...* [ТГев(93)]; **мухабéт да чи́нат** (= да се разговараат) ~ *вечерóт кату седjáши тój сос кадúата да збóруват, мухабéт да чúнат аф еднá удаjá, дojдóха и двéте му сúнови, да чýjат што врéвjат* [V,PM,25]; ~ **пишман са чиних** (= се предомислив) ~ *Лил'ана за рăка ја фашке] и што си веле ели гуворе:] попуве, млади ѓакуве] си убрнајте другjут лист] куту за винчајне младенци] оти бах улирин – jужúвех] пишман са чиних не jотидех* [ТГев(214)]; ~ *дjáтето му вéли: "éj господúйне товá пéро гу глéдаш ли? И да гу зéмиш, пишмáн ки си чúи-*

ниш, и да нé гу зéмиш, пáк пишмáн ки си чúниш" [V,PM,120]; **са чинúха безýмни** (= почнаа неразумно да се однесуваат) ~ *и óни кату видóха, ча тáтко му не знáи да му са кáра, когá чúниха кабаáт, фатúха са чинúха безýмни* [V,PM,25]; **árна сă-чинúла** (= се кажува кога нешто изгледа убаво и се пожелува да не биде фатен од "урок") ~ *мáшăла шо árна* (убава) *сă-чинúла, уд-óчи дă-не ú-ej* [ПК,2(204)]; **нé чини хárно** (= не требаше така да постапиш) ~ *отиде óниј човéк на кадúата и му вéли: "кади ефéнди, јáзе ... гу најдéх товá човéк тáмо, и ми казá сúчко, што настрадáл от тúа џифаирџúје, нé чини хárно, што му дадé прáвина на тиа, а на товá сиромáх кривúната"* [V,PM,9]; **не чúни хáз** (= не се согласува, се лути) ~ *вечерóт кату седјáши тój сос кадúата дојдóха и двéте му сúнови, да чýјат што врéвјат. Кадúата, кату не чúниши хáз да úма таквúј мáлки дéца прéт нéгу, зашто удроман'аха óни сéкакви лáфови* [V,PM,25]; **си чиниха беза** (не: 'пеза'?) на светот (= се изложија на потсмев) ~ *дервишино сакаши бабата да га баци и, как га баца, тојнака "тутуш" речи, и си залипиа дирвишино и бабата уста сос уста. Сички си чиниа беза на светот* [V,PM,98]; **ахенг чине** (= се весели) ~ *Тој постојá вăнка портата малкý врéме; бáбата отúде нетри, земá жéнски дрéхи едúн такăм, гу приниени и гу земá нетри дéка бéха мóмите сóбрани, ахéнг чúнеха* [V,PM,9] – во контекстот имаме пример за беспредлошки додаток за место (*постојá вăнка портата*, наместо *'до портата'*), што се третира за посебност на јазиците од балканската алијанса; **абер да чиниш** (= да соопштиш, да јавиш) ~ *ако ти ја дадат, мила ле мале] поскоро абер да чиниш] море да растурам ветки куќи] да направам висок сарај* [ТГев(97)]; ~ *кузум, браче Ристо, ного ти са мол'ам] клајне да му чиниш] мăчин помин пуминувум] ни на леб сум ни на вода] куќа празна растурена] нема никуј кој да пите жива ли сум ил умрена] за тоа ного ти са мол'ам] абер да му чиниш нека дојде* [ТГев(265)]; **чинејте сабур** (= бидете трпеливи, смирени) ~ *Когá си научи женáта му и децáта му, тúдаа и тé на пашáта, му вél'ám: "пашá ефéнди, нúа татку-на от тéби го úскали, на твójта зéмја са загубú" Тогáс пашáта им вéли: "Сáбур чинéјти, сúнку, јáз пуснáх л'ýди да тéрат"* [V,PM,27]; ~ *тојнака и сторел нает два три пăтја, да ги заколи и двата, ама пак не кăјдисуваши и чинил сабур да види как ки усумни* [V.PM,87]; **грăмиш са чинú** (= загрме) ~ *И пóсле двé-трú сáати грăмиш са чинú на небóто, и падná тéшка мăгла и си заоблачи небóто* [V,PM,24]; **са чини тебдúл** (= се спреми) ~ *са причýло товá до крај зéмја, ча тáја жéна е нај гúздава, едúн цáр сáкаши да га вúди; стана едúн ден са чини тебдúл, вјахнá на едúн кон, отúде на онáја касабá* [V,PM(12)]; ~ *отиде на онаја удаја дека беши царјувата керка; една вечер га украдн, тебдил га чини сос други мăшики дрехи и праве га закара кату кýле*]V,PM(35-36)]; ~ *нúа џифаúри ги продадé, земá млóгу пáри, са чинú млóгу богáт, от господáрот му пóвики, и, кату са чини тебдúл сос злáтни дрéхи дојдé на оновá грат* [V,PM(27)]; **азăр дă -j чиниш** (= да ги приготвиш, да ми ги

дадеш) ~ *и вел'ál: Благусувéн си Гóсподи, Бóга нáша Израи́лцка, шо си умúл и си давáл и ти, дéти, ки си чúниш Пруфúтин Господúнуф, да ки си óдиш нáпри при Господí-новото лúц, да ки си чúниш азăр патúчки нéгуву* [MV,K(322)] – не е сигурно дали во формата **лиц** наместо 'лице' се крие печатна грешка или аналогија од стсл. **ликъ**; ~ *гу-пурдăвáл мéсто уд-дрăмка нă-дрăлика, а пă кóжăта нă-едúн дăп гă-устăвúл и му-кăжáл: "Дăп, рă-чéл, пáрте ду недéл'а азăр дă-ми-j-чúниш, áку нé ми-j-дájи ки-тă-сéчум"* [ПДој(161)] – во контекстот во прашална речница наместо вокативна се јавува номинативна форма, што се третира за посебност на балканските јазици: *му-кăжáл: "Дăп, рă-чéл, пáрте..."* ; **гу чинúх мúрка по мúрка** (= го убив, го искасапив) ~ *и тогáс ми земá, ми закара аф магазúата, дéка úмат имáниту; сáкаши да ми дадé злáту и срéбро. Ама јáзе и нéгу л'у при магазúата гу чинúх лúрка по мúрка* [V,PM(22)]; **зăбица чинú** (= болест во устата, на забите) ~ *áj до-jáдме то рúбнико* (јадење, среде има поголема риба, печена, не пржена), *зéр зăбица чинúх* [ПК,2(164)]; **никăх са чини** (= стапи во брачна врска) ~ *тóјнака му вéли: "ej кадúа ефендúа, на мéни алтăни не ми требýват, туку сос женáта никăх са чинúх, не га остáвам"* [V,PM,12]; **чини инкăр** (= порекнува, не признава) ~ *тогас го викнаха Муса отпрет кадиата. Кадиата му вели: "Мусо, алтините да му дадеш на тиа троица умовитни л'уди!" Мус фати инкăр да чини, ч'а а не најди* [V,PM,181] – во редоследот има нерегуларност: глаголот и заменката се одделени со негацијата: *ч'а а не најди* ; **јазăк си чини** (= се стори несреќа) ~ *и на онúа дни си разбрăка на мahалата около едúн јангúн* (пожар). *Де да ја текни на бабата да оди на куконата, плачејке хем молејке вели: "ох, ох! кокона! Јазăк си чини на мене, јаз ако фтесах, пак ти да ме простúш"* [V,PM,165]; ~ *фати да плачи и сос плакани опиде дома вели на Цăрнодреха: ах, жену, на меника млогу јазăк са чини си гу загуби кадроту!* [V,PM,52]; **пăт да ни чине** (= да се истави, да се тргне) ~ *оти не ми кажа, Злато, три дни понапреди?] јазе да ти купам, Злато, руба, мăшка руба] сармалија ли џамадан, ајталија фустан* (што предизвикува страв)*] оти наши са дервенти, страшни ле дервенти] кои* (пишува: 'којн') *ки та виде Злато се пăт да ни чине* [ТГев(94)]; **конăк чинú** (= отседна некаде на ноќевење) ~ *чорбаџúата кату са вăрнаши от хаџилăкот, конăк чинú на чобáнските кăшти, гу вúде момчéту да é млóгу прокóпсану, ги пита на чобáните и му вéли: "господáри, вáшо и товá дјáте?"* [V,PM,147]; **зло чине** (= казнува некого) – во минатото кога се почнувало да се прави куќа, во темелот како *курбан* (жртва) се ставало глава од заклано јагне, овца или теле – кога жртвата ја зазидувале ги изговарале овие зборови: *"Кога ваја глава бело видало ки виде, тога и душмајне зло да ни чинат"* [ТГев(296)]; **са чини** (овошјето) (= созреа) ~ *по-гул'áмојут брáт га изjáди смóквата, на по-мáлкојут шитáх му остáна. Му-вéли на по-гол'áмојут: "брáте, јáзика ки остáнам тýка, ки чáкам дýр на другáта годúна да си чúнат слóквите* [V,PM,28]; ~ *еднó врjáме úмаши едúн цáр трú*

сíнови, и на двóрот му íмаши еднá јáбалка. Когá си родí гол'áмојут му сúн, тогáс и јабáлката чинí еднá јáбалка [V,PM,134]; ~ *и дојдé врјáме, смóквите рацветúа и чинúха млóгу смóкви* [V,PM,28]; **чине кабул** (= искаже почит) ~ *кату чула така жена му, му вели: "ами, мăжу, да ти кажа и това! Које оно човек, шо ки додјди на мени да ми сака ушниците? Хич чинам кабул јазика чузд човек?"* [V,PM,69]; – кога ќе пристигнат сите гости *на који са надејат,* домаќинот ќе порача: *"Ајде, чинувајте азăр, а тија што ки дојдат понапкум па ки ји чинме кабул"* [ТГев(210)]; **не чини кабул** (= не се согласува) – *"Јазика за мени ти земах, а не за друг". – "Е, мадам така е, и јазика за тебе дојдох, Не чинам кабул, тој стар прафтју да ми намига сос окуто"* [V,PM,37]; **чини каил** (= се согласи) ~ *владиката пак му вели: "ади господине, јазе ке да купја една книга, и за ајлăци Госпот пак ке да печали". И сиромаху кандиса, са чини каил, му баца рăката на владиката и си отиде на дома му* [V,PM...]; **ка ч'ín'ими кавýл** (= ќе се обложиме) ~ *му-вилí дирминц'íјата: "Уттýка на-гóри на-кój удин'íца ка-пóш', с'е кусé дирминц'íја ка-нáш... ка ч'íн'ими кавýл, кój ка-кáж'и пóгол'áма лаж'á"* [ВБог, Бал(344)] – во контекстот честичката **ќе** (за идно време) се јавува како 'ка'; ~ *един вечер са упи царјут и чини каул сос едни богати, ча морету да гу испие, аку гу не пиј да им даде един чифлик на ним* [V,PM,58]; ~ *на пăтјут гу срете един цăрн арапин, сакаши да му земе нивјастата. Каул чиниха сос негу да са борјат: кој ке надбори, он да земи нивјастата* [V,PM,78]; **ăднó ák чинúа** (= не се задржаа, само sирнаа) ~ *утúдоа уф-плăнúнăта, ăднó ák чинúа, пák се-вăрнáа нáзăт. А пак ăднá чéта бигáла сус-дистúна дýши. Они нé мужáа дă-испáднăт, устăнáа нă-Чикóр, ăднá кулúпка тáм* [ВЕв(297)] – во контекстот се среќава беспредлошки додаток, што се третира за балканизам: *устăнáа ăднá кулúпка тáм* (наместо 'во една колипка'); **да са чинат рода** (= да се ородат, да станат роднини) – во минатото без стројник не можело да биде свадба. Независно, колку и да се сакаат девојката и младичот, за да стапат во брак, *за да са чинат рода* мора да има *стројник,* тој ја *струјуве* свадбата [ТГев(149)]; **да си чинúми другари** (= да се здружиме) ~ *му вели: "абе, братку, така забладјах по таја гора и кату си најдехми двата дјулгери, да си чинúми другари"* [V,PM,87] – во контекстот го среќаваме лексичкиот архаизам: **забладјах** (сп. 'блудниот син'); **им чини клајне и здраве** (= поздрав со добри желби) – младоженецот го кани кумот со овие зборови: *"Клајне и здраве имате уд татко и мајка, да знајте оти уф нидел'а ки треба да доите да венчите, и за тоја ви гу пуити воја кулак"* (= подарок: погача, ракија и др. што го испратиле родителите за кумот); на тоа кумот одговара: *" И ти им чини клајне и здраве, и нека се надејат оти без друго, ако ни даде Госпуд здраве и бидуме живи ду нидел'а – ки дојдиме да венчиме"* [ТГев(160)]; **чúниш нă-глéдне ќ-óде** (= се спрема како да ќе оди на средба каде што сака да остави впечаток – обично се однесува на млади и заљубени) ~ *нáшта мóла ка сé-ј зăлăзнúла, чúниши нă-глéдне*

ќ-óде [ПК,2(72)]; **да чинам хазăр** (= да приготвам) ~ *отиде прет царјут, му рече: "царју, јазе мога да ти чинам да паднат роговиту, ама ако ли даваш за жена твојта мома"... тогас тој му вели на царјут: "царју, јазе сега ќи ида да чинам хазăр л'аков"* [V,PM,35]; – **(са)** ~ *тогас царјут му вели: "ела по меника сос женаната ти, и некем веќи да работиш!" И тој хазăр са чини сос женаната му и отиде после царјут* [V,PM,64]; ~ *тогас тојнака му рече на царјут: "мутлак царју, чини каул сос них, л'у на това има колај. Кога ќи дојдат да ти викат да идиш да испиш мориту, тинака хазăр да си чиниш"* [V,PM,59]; *да се чине азăр за уф чуждa куќа* (= да се приготви невестата за мажачка, т.е. за настап во друго семејство) – сп. од народниот фолклор: штом младоженецот ќе појде да го кани кумот, *свекурут*, деверот и други роднини ќе појдат кај девојката (невестата). Тие ќе понесат и поклони: *кулак* (чиста погача од пченично брашно), *печуво* (риба – *крап* печена во тепсија), *карта* (дрвен сад) *сус вино*. Во минатото поклонот од младичот бил многу голем: товар леб, буре ракија, буре вино, лубеници, неколку *оки калинки, ѓум* (бакарен сад) *пекмез*, потоа *канаваза* (голем глинен сад) *сус лаџун* (изрендена тиква варена во *пекмез*, посолена со печен *сусам), канаваза рацели* (големи парчиња од тиква, варени во *пекмез*) и др.; **диван чине** (= се поклонува) ~ *и са качих, мале, дури горе] удузгоре на куќата] и си видех, мале, плăна куќа] плăна куќа, мале, армасаре* (= сведоци при свршувачката)*] насред куќи, мале, малка мома] малка мома, мале, бела Неда] бела Неда, мале, диван чине* [ТГев(367)]; **рáдос са чинú** (= се израдува) ~ *тój, л'у отúде при морéту, најдé пáк óниј гимициúа, нéгоф побрáтим. Как са познáха тáлу, знáите кóлку рáдос са чинú меѓу нúх* [V,PM,24]; со блиско значење: **сиир да чинат** ~ *и бабата му и рекла: "сину, утри, как да и, хабар ти давам јаз". И така бабата утрината излела с куконата да седи на пенџ'арите, и сиир да чинат* [V,PM,165]; **са чинú тéмно** (= се стемни) ~ *фатúха вéки на Бóга да си мóл'ат, за да гу чúни дéф от тáм. И пóсле двé-трú сáати грáмии са чинú на небóто, и падна́ тéшка мáгла и си заоблачи небóто тóлку, штóто са чинú тéмно* [VPM,24]; **гу чинили зăрно по зăрно** (= го одделиле секое зрно) ~ *и дојдоха млогу мрафки, му помогнаха и гу чиниха онова житу зăрно по зăрно, зашто мрафките фатиха едниа да носат ичмено, други чиницата, едни рăшта* [VPM,97]; **са чини товар** (= се оптеретува) ~ *неговата дружина, сакаха кожата да ја откупјат от негу, му даваха пари без број и гу фалеха млогу, ча отепа фил'у, ама он позна, ча они сакаха да га закарат кожата на царјут, затова им речи: "побратими немој са чинити товар на меника"* [V,PM,41]; ~ *Господ гу помилува и гу чини толку богат. Тојнака млогу са чуваши, да не кажи на женаната му, но тјанака млогу са чинии товар на негу* [V,PM(81)]; **чини зап** (= упорно бара да се изврши нешто) ~ *кату чу така царјут, поверува харну, ча тој е негоф син, гу зема заедноч, гу облечи сос царски дрехи и му вели на лалата му: ej лала, ej лала, иди на дома ти да чиниш зап*

твојта кубила [V,PM,58]; **чини хизмет** (= помага, пр. кога средува дома) ~ *"али мале, тој не е момче на земјата, тој е ангел и, л'у гу видох на душата ми попари. Да имаши един кулај татко ми да гу земи тука, да ни чини хизмет, и сетника как ки му види умот"* [V,PM,56]; ~ *и така царјут аф она удаја ги тури сиромахут и жената му, тури и хизметчии да им чинат хизмет, да им носат таин царска софра* [V,PM(64)]; ~ *и пак стана, отиде на царјут, му вели: пехер мој, јазика пак дојдох. Ча две сестри на зл'а налитјаха, туку пусни и другата ми балдуза, хизмет да ги чини неколку дена* [V,PM(62)]; ~ *при Вилígден шéс днí пóнáпри дуjдé Исус на Витáниа, тáму шо бéши Лáзар, шо умрé, óн шо гу крина́ ут умрéшут. Му правúле вечéра тáму на нéгу, па Марúа чúнише измéт* [M,VK(288)]; **чúни пазáр** (= се договори за нешто) ~ *ки úдат или на кадúата, или на хóмата да кáжат, та хóмата тогá ки нájди едúн човéк сóс пáри, ки гу чúни пазáр едúн вéчер да гу ожéни сóс онáја жéна* [V,PM(11)]; ~ *и јаз пазар чиних да ги изл'акувам, да паднат роговиту, да ми даде царјут момата му. И јазе ги изл'акувах, и пак царјут ми га не даваши момата* [V,PM(36)] – во линеаризацијата се забележува следнава нерегуларност: глаголот и крат. зам. форма се одделени со негацијата: *ми га не даваши момата;* и варијанта: **чинúха пазарлăк** ~ *кáк гу вúде чифýтино јáицету, чá врéдиши, дрýгио дéн му вéли на сиромáхо: "сакăн, на дрýг да ги не дáваш јáиците!" Чинúха пазарлăк по стó гróша еднóто* [V,PM,129]; ~ *и Кулуф стрéкса, и чинúха пазарлăк; и такá гу земá, гу закарá аф бáн'ата, от тáмо гу закарá аф кăитата, му дадóха харни дрехи* [V,PM,11]; со исто значење: **хесап чиниха** ~ *и јунаците седнаха, хесап чиниха сега, как да чинат за ламината керка да га земат. И таму, дека хесап чиниха, ету дојдоха ламините падари* [V,PM,45]; **здрав чувек секуј пăт пари чине** (= првиот услов за било што во животот е здравјето) [ТГев(247)]; **да гу чúни дéф от тáм** (= да го набрка) ~ *такá си оплашúха и си трăгнаха назáт: вúдоха, ча не мóгат да изл'áзат нá глава сос такóф едúн душмáнин; фатúха вéки на Бóга да си мóл'ат, за да гу чúни дéф от тáм* [V,PM,24]; **сургýн ки гу чúнат** (= ќе го прогонат) ~ *такá му сą рéкле тáтко и мáјка му, зарди му бúле стрáх ут Чифýтите; óти áку му кáжи нéкој за нéго óти Христос, сургýн ќи гу чúнат* [MV,K (259)]; **чúниш вăрзин мó-j изúкут** (= се кажува за некој што не зборува) ~ *ни лáф нé кажá* [ПК,2(131)]; **до:** (< да го) **чине** (= да **го** усмрти) ~ *е нáпкумтă, му-сă-удúло пу-нýжда нă-твá дéтăницуто, а пă-тáа пупăдúкăта, нă-пóпо жéнă-му ричéл: "Лýдо, óднес-о: твá дéте нéк сăрăскáпе". Он рăзбрáл до:-чúне. Удзúдо дéтто, кăлвајки гу-утăпáл* [ПДој,Ник(163)]; **сă-чини** (= се спреми со облека) ~ *Дуjдéле нă-аднó мéсто, тúй пилúване зăпăлúа адна бýка, сă-убличéа, сă-чинúй. А нáс нă-бéре ли? Пóт, тúй рýбите сúте мóкри. Кá ги-убрăштáме, цéла вéчăр сýши, думáн излéве уд-ác. Трăгнáме уттáмă. Ас бóл'ăн гáре, сă-рăзбулéх нóго. Шó ти-мóже, ýмри áк сákиш!* [ПКук(282)]; **са чини за ука** (= порасна, дојде време кога треба да оди на училиште) ~

и тој на жената му припорăнчува и вели: "кога детето ки си чини за ука, да го дадеш на даскал да си учи! Ету ти оставјам, стока, пари" [V,PM,155]; **са чини́ тевди́л** (= се преоблече во друга облека, се измени, за да не го препознаат) ~ *пак от неколку време сетника са чини тебдил пак това дете и отиде прет царјут, му рече: "царју, јазе мога да ти чинам да паднат роговиту, ама ако ми даваш за жена твојта мома"* [V,PM,35]; ~ *сéтника момáта гу не земá за лăж, ч'а бéши млóгу грóзен. И тóјнака нíшту не чини́, л'у отíде, земá од дрýгата слóква еднá кóшничка смóкви, отíде пак на онová грáт, са чини́ тевди́л и фатíл да продáва смóкви* [VPM,24]; **марифет му чиниа** (= го измамија) ~ *извади от ушите и ушиците, ги даде на оно дјате и му вели: "лудо јуначе, гледај харно да не ги запри лăжот ми!" Тогас тојнака вели на неа: "как ке да ги оставим на негу? Јазика сакам да му чинам марифет"* [V,PM,68]; **ми чи́ни ризи́л** (= ме посрамоти) ~ *Па шо фáјда и́ма човéк, áку да пувéли сăти л'ýди, да ки загýби нéгувата дýша? Оти кóј ки ми чи́ни ризи́л тýка на зéлиња, и мóјти прикáзни тýка на вá рóда бирбатли́а* (нечиста) *и Човéшнио Сúн ки му чи́ни ризи́л на нéгу* [M,VK(284)]; ~ *и пу тúи днúте напăкóн устанá тéшка Елисава жéната му; и сă крúши пéт месéци, ем вéлеши: Ету такá ми чини́ Гóспот на мóјти дни́ и да си чи́нам ризи́л пу л'ýдито* [MV,K (295)] – во контекстот има несоодветна употреба на предлогот **пу**, наместо 'меѓу': *ризи́л пу л'ýдито;* **да си чини кејфо** (= да си направи задоволство, во случајот телесно, полово) ~ *тогас вели на баба му: "бабу, на тебека давали една капа алтăни и на керка ти две капи алтăнки, да ми даде керка ти да си чинам кејфо ми. Тука нема некој да на види"* [V,PM,93]; **чи́не кафпилăк** (= шири неморал) ~ *на тóа врéми, му дунсéле на Исус Грамати́цити и Фарисéити идна́ жéна, а фати́ле кăт чини́ла кафпилăк, и а кладéле на нéа уфстрéт* [M,VK (316)]; ~ **чи́не ќо** (< ќе го) **фáте Гóспо зă-брáта** (= се кажува за човек што се однесува арогантно) ~ *нóго сă-бúше засили́л, чи́нише ќо-фáше Гóспо зă-брáта* [ПК,2 (211)]; **хесап чинише** (= правеше сметка, во случајот: планираше) ~ *тогас ламјата му напăлна постелката алтăни и перница сос злату, оти она хесап чинеши, ки гу изјади на Половингăзјо, пак на неја ки останат алтăните* [V,PM,104]; **чи́ниш кăми́л'те му-сă-рăстувари́ли** (= се кажува кога некој покажува голема веселост) – како да му стигнала пратка со камили; сè до почетокот на 20. век трговците од југоисточните македонски градови тргувале со Солун, а стоката ја превезувале со камили [ПК,2(211)]; **чи́ниш прăс плéт не види́л** (= се кажува за човек што не се сообразува, односно што се однесува несмасно) [ПК,2(211)]; **чи́ни нáет** (= се стреми, се организира нешто да се стори) ~ *на тóа врéми, дóшал Јóсиф ут Ар... ýмин, разбрáн, и он бéши идéн шо чéкаши царштúнаша Господúнова, чини́ нáет' да утúшал на Пилáто да му сáка Иванувáша снáга* [MV,K(255)]; ~ *нија су негу така си а ујдисалме работта за кинисувајтто уттува, шо еменки втасиме на Одеса – изливајне ут лампурот и уливајне уф воднјут*

пампур. Прид прустеч-ката су Питирбург чинима нает да вијме, се шо има по-билижито за видувајне [МЕ,Р(68)]; **са чинú кифúл** (= кога некој гарантира за нешто) ~ *и тójнака вéли нá гáргите и на какарáските: "é, сákати мéсо, áма úмати парú?" Пák велú на крýшата: "кифúл са чúниш тúнака, крýшо, за парúте?"* [V,PM,125]; **са чини фолософ** (= се наобразува) ~ *и когá дojдé дéтето на возрас пет или шéс години гу пуснá татко му на учúлиштето да са учи книга, и дéтето си е научúло лúогу, са чинú кату филóсоф* [V,PM,7]; **сă чúни мукаéт** (= покажа интерес, се ангажира) ~ *чýнки нóгу л'ýди зафатúле да си кáжат мурафéтут* (мајсторство) *зáрди нáши рабóти разбрáни, катý ка ни и давáле на нác ут крáj* (од почеток) *тúи шо а видéле су óчити да сă чинúле мукаéти за вúи прикáзни* [M,VK(320)]; **сă-чинúл-си смýгуф** ~ *нéмијн, нé-пéрин, кá си-смугúсал, нă-чувéк нé лúчиши гáаре* (веќе) [ПК,2(104)]; клетви: **каман и дрво да са чиниш** (= да се вкочаниш, да се здрвиш) [ТГев(319)]; **чúн-сă jóк** (= бегај ми од пред очите, да не те гледам) ~ *кój-знáа дéк jóк сă-чинú вáадăн, гу-нéма нáл-нишáн* [ПК,2(32)]; или: ~ *jóк дă-сă-чúне и чувéко, шо мă-уплăшú* [ПК,2(55)]; но и: **кăт jóк сă-чинú** ? (= каде замина, зошто го нема?); поздрав: **чинили здрáво живо** (= се поздравиле) ~ *и кату влезе аф гимиата, најдé тамо и другги едни џифаирџúје и му вéли: "поможи Бóг, побрáтимш!" – "Дај ти Бóг добро". Кату чинили здрáво жúво, са искáзаха сéкој по што рáбота кинисáли* [V,PM,8]; ~ *излезú сиромáхот от злáтената гимúа и отúде прáве на господáровата кăшта, чинú здрáво-жúво сос господáрот и му показá тефтéрите што рáбота направúл на таксúтот* [V,PM,15]; **дă чúнум збóгум** (= да се поздравам) ~ *знáм, áк сă-чуă, кó·* (< ќе го) *изгóрăт. Вúкул: "Вýjко, ду-нáште дă-пýштиш ájн* (еден) *чувéк д-óде ду-тáмо, дă-ми-зéме рýби нă-мéне и сéстрăми и жéнта дă-дóăт ду тýкă". Знáчи лáгум* (сакам, планирам нешто) *дă-чúнум збóгум* [ПДој,Пат(173)].

чинéт* adj 'направен, сторен' ~ *он бéши идéн шо чéкаши цариштúната Господúнова, чинú нáéш' да уштúшал на Пилáшо да му сáка Ив-уваша снáга. Пилáшо са чудú дáл си умрé шóлко скóро; и му-викнá на ýзбашúјаша... да гу купá уф гróбуш , шо бéши чинéшо уш кáмин* [MV,K(255)].

чинéнти n 'правење' ~ *пак царјут вели: "кажи ми, пападика, што тераш, та ако е за чинênти, ки ти кажем, как са чини, ако не, пак ки си вăрниш празна"* [V,PM,88].

чинúца f, bot. 1.'житна култура, пченица' ~ *Шó рăбóтăхме? Ми-шó рăбóтăхме: сéехме сéдби, тит'ýне, бýба. Сéдбăта знáчи тăвá сиúдбăта шó-j, шó сă-жнúи, шó сăвăрше: чинúца, рăш, ичмéн, увéс* [ВКук,Шт(289)]; ~ *имаш, чино, син за жинејне] жени си го чино, ваја јесин:] ваја јесин, чино, јифтинија] ја ду друга, чино, поскăпија] чиница је, чино, кăкличава] ракија је, чино, шпиртил'ава* [ТГев,370]; ~ *ама тојнака отиде да га ори и да га сеи чиница и, как га ориши, отдол един камин најде един казан алтăни, ги искара и ги закара скрихол* [V,PM,86]; ~ *ут-тáм, фăрлúла нă-кукóшките чинúца. И фăтúле дă-сă-кáрăт кукóшките кój кák дă-чóпнăт. Пăтéло уддéл, фăтúл: "Кó, кó, кó, рăчéл, сúте*

кукóшки ки-вă-збéрум, áма нă-едúн не-дáм до: (< да го) *чóпне зăрнуто"* [ПДој(153)]; 2. изр., клетва: **да немиш чиница да ти са раздаве!** (= да осиромашиш до таа степен што кога ќе умреш твоите да не можат да купат и да раздадат пченица) [ТГев(320)]; исто: **да немиш свеќа да ти са запале!** [ТГев(320)]; **чинúц-та уф-ýстта сjáа** (< си ја)**-нóсе** (= се кажува за човек што изгледа многу лошо, како да е пред умирачка) ~ *ká сé-j чинúл тóо Нáсо, чинúцта уф-ýстта сjáа нóсе* (сп.: кога ќе умре човек се раздава пченица) [ПК,2(211)].

чиничáрка f 'нива од која е ожниена пченката' (сп. го називот: **чинúчка** = пченка – во истото село) [ПДој,Фур(123)].

чиничúн* adj 'нешто направено од пченица' ~ *тогáс óн му вéли на нúхка: "да ви кáжа, побрáтими. Товá нéшту е од чинúца зăрно: от таквá чинúца јадjáхми нúа, та затовá живувáми тóлко годúни... сегá, кóлко чинúчиниту зăрну са чúни слáбо, тóлко и човéците са чúнат слáби"* [V,PM,119]; ~ *пинирлúа, тó-j jáдне. Сă-прáве пугáча ус-чинúчно брáшно, сă-избóдуве ус-бунéла и сă-клáве уд-гóре jájца, сúрне и мáс, сéтне сă-пéче* [ПК,2(84)].

чинúчка f, bot. 'житна култура, пченка' – Гевгелиско (во појужната регија, пр. во Кукушко: **мисирка**); ~ *на Бога са моле] дож да заврне] берúкет да даде] да са чинат чиничките] дур ду стрејте] дур ду стрејте*]ТГев(435]; ~ *трéва, цвéто кă ко:-дáде слăрде нóго. Длăги ги дáве куту сáбји, а слăрдăт. Мúсл'ум цвéто, а плóдо пóсле му стăнýве куту уд чинúчка клáшче, мáл'ка уд чинúчка, рáсте пу-кăрăвăто* – објаснување за називот *змијáнăц* [ПДој,Ник(122)]; ~ *тиă чиничка јаат и пу гоорта жăр-жăр викăт, ного сă-душмане нă-чиничка* – објаснување за птицата **сојка** [ПДој,Ник(126)]; сп. **чинúчка чукајне** – зимно време кога се **мисници** (периодот од Божúќ па сè додека не се запости за Велигден, така се викаат тие денови бидејќи според црквените обичаи тогаш се јаде месо) луѓето, особено селаните често се посетуваат, навечер, меѓу другото и на **чинúчка чукајне;** тоа е еден вид забава во зимските ноќи. Се приготвува вечера и се поканuваат момците и девојките од селото, со српови, низ веселба и песни, да ги чукаат зрната од класот на пченката [ТГев(12, 325)]. Во врска пченката, освен **чинúчка чукајне,** во полските работи има уште: *чиничка прашење* (окопување), *чиничка брајне, чиничка л'упејне, чиничка чукајне* и др. Односниве активности често се вршат колективно (еднаш кај еден домаќин, друг пат кај друг) и тоа се вика: *на заим* [ТГев(327)].

чиничкóв* adj 'нешто направено од пченка' ~ *чиничкóво брáшно* (= пченкарно брашно) [ПДој,Фур(123)].

чинки conj 'бидејќи, зашто' ~ *сáкăл нéјкăл, сè и кáнăл сил'áјнте нă-гóсти, а и сил'áјнте зă-áтăр – сè му-гридéле. И чóику сă-утéпăл пáри дăвáјне. Уд-гулéми ăрчój, чúнки ут-стрá сă-бéга – ут стрáм нé сă-бéга, дóшăл ду-тóа дирицé – чéјли нă-мужéл дă-си-кýпе* [ДК,Деб (153)]; ~ *бизбéли тáму сă-прáвело нúкуј пáзăр, чúнки бúло гулéмо сéлуто* (станува збор за топ. **Тăргувúшче** во околината на с. Дебрец) [ДК,Деб(154)].

чúнки да̣-му-испáднат – изр., клетва ~ *óн чинúл тóо, óн чинúл вóо, ај чúнки да̣ му испáднат* [ПК,2(131)].

чину́ве* impf 1. 'прави (нешто)' ~ *И ут-три́те де́на ки-си-по́чниш ки-си-дро́биш ли́шче, ки-си-нӑбе́риш ли́с ут-цъ̆рни́цта и ки-си-а-ра́ниш. Се́ква нидел'а о́на сӑ-сличу́ве, сӑ-гулиму́ве, бу́бичката ки-ста́не пугуле́ма, се́ква нидел'а ки-ма-ӑ-ме́ни стел'ката. И тъ̆ка́ ки-си-ӑ-чину́виш*]ВМег,Стр(317)]; ~ *му-дъ̆ди́л едйнгъ̆рс па́ри, му-ричел: "На́ ви́е па́рте дӑ-си-ръ̆бо́тиш, дӑ-ј-чину́виш, дӑ-си-ј-бро́јиш, кӑ-ки-тӑ-ви́дъ̆т сна́јте дӑ-ви́јиш да́л' не́-к-тӑ-са́къ̆т"* [ВМег,Зб (321)]; 2. '(ми) се приторува' – на вториот ден од *Бужи́к* попладне се оди *на сред-село, на саир, на оро;* има *мӑшко* и *женско.* Во *мӑшкуто оро* момците скокаат, клекнуваат, се удираат на колената и изводат различни движења; *танчарот* држи в рака марамче и со него замавнува; девојките кога *"ме гледат как играјум, чак и зъ̆би ме разјадуват, и тоги ли се чинуве оти летум"* [ТГев(88)]; 3. 'кошта, вреди' (во пари) [СКук(340)]; 4. 'употребува' ~ *тимéно-ј зрънцта, зрънцта, о-чину́ват ка́ пъ̆рка́жде по́по уфцъ̆ркъ̆фта, ка́ го́ре мири́се нъ̆-у́бъ̆во* [ПК,2(112)]; 5. изр.: **клајне ви чинувája** (= ве поздравуваа) – кога од страна на младичот доаѓаат блиските да ја уговорат свадбата, домаќините ги поздравуваат со овие зборови: *"Дубре дујдете! – Как сте, што правите, и как сте пу дома?"*; гостите одговараат: *"Дубре најдеме! Арни сме, вија што правите? Арни сме и пу дома, клајне ви чинувája"* [ТГев(162)]; **абер ми чинуват** (= ме известуваат) ~ *стани ли, стани, тенка Ванѓелино!] којна да напоји́ш, којна да назоби́ш] другаре ми врват пу бели друмове] тенки пушки фрл'ат, абер ли чинуват* [ТГев(177)]; ~ *кузум, браче Ристо, ного ти са мол'ам] клајне да му чиниш] мъ̆чин помин пуминувум] ни на леб сум ни на вода] куќа празна растурена] нема никуј кој да пите] жива ли сум ил умрена] затоа ного ти са мол'ам] абер да му чиниш нека дојде* [ТГев(265)]; **чинуве азъ̆р** (= приготвува, спрема нешто) – на празник кога ќе дојдат гости прво ги служат со кафе и ракија, а кога ќе пристигнат сите *на који са надејат,* домаќинот ќе порача: *"Ајде, чинувајте азъ̆р, а тија што ки дојдат понапкум па ки ји чинме кабул"* [ТГев(210)]; **збор чинуве** (= зборува) ~ *пиле пее пу турски дуќајне] с уста пее, с грло збор чинуве]: Не ли е жал, кузум братко Ристо] не ми е жал от* (пишува 'ат') *ти мен ма лажа] тук ли е жал оти не ли кажа] тук ме лажа ду девит гудини* [ТГев(199)]; ~ *сос ли́цето мо́ма, сос ли́цето[збо́р чину́ве[ќи те пи́там, ли́це[ќи те пи́там ем распи́там[да́л те ли́че ли́це* [ИГев(107)]; **съ̆ чинувум мукъ̆ет** (= се ангажирам) ~ *јас, кӑ сум съ̆-свикна́ла са́ма, нъ̆ мо́жум ус чувек. Да и́ме ни́куј зо́р ви́ќе, дӑ тъ̆ка́. Ја́с съ̆ нӑучи́х – ту́к си спи́јам, Ут къ̆-ръ̆стури́х, не́ сум зе́ла. Съ̆ чину́вум мукъ̆е́т, и́шите* [И,Гг(120)]; **на неканин гост место му чинуват зад врата!** – изрека (по правило на гости се оди само ако сте поканети, за да не се најдете "зад врата") [ТГев(318)].

чинчике́н ле́п m 'леб направен од пченкарно брашно' [ДК,Лип(103)].

чинчко́ва пуга́ча f 'пченкарен леб Ник, во Дој: **мисиркин ле́б**' [ПДој(118)].

чипижо́к m 'човек со мал раст' ~ *чипижо́к и нъ̆-чипижо́ко, и о́н ќи-съ̆-те́пе* [ПК,2(131].

чипиш m 'кога ќе попорасне младото од коза, во втората година се вика

чипии' (во третата година ако е машко се вика *прч*, а женското *коза)* [ТГев(374)].

чипи́шка f – в. **чипи́ш**; fig. – за недорасната, млада девојка: ~ *а́јн чипи́ши и о́на мо́ма ќи-сă-ла́ге* (се претставува, се рачуна) [ПК,2(131].

чипну́ве impf 1.'допира, докоснува' ~ *о́ште не́ би́х а чипна́л, о́на зе́ дă ви́ќе* (погрешно пишува: **вéќе**) [СКук(340)]; ~ *и ти́а гăла́бто си прăкăжува́ле: "Да му-пу́штиме а̨дно́ пе́ро, дă си-ј че́пне о́чите сус не́го, ќи-пуле́дне". И му пу̨шту́вăт а̨дно́ пе́рце, и во́а, ала́ќи, гу-нăјду́ве, си-чипну́ве а̨дно́то о́ко, – му сă-прăви́дăве* [ДИ,Гг(114)]; 2. 'зема сосема малку' ~ *мо́јте де́ца чу́здо не́ чипну́ват* [ПК,2(130)].

чипрас-диван изр. = исправен како свеќа: – младоженецот кога доаѓа да го кани кумот за свадба, прво три пати ќе се поклони и ќе му ја бакне раката на кумот, потоа ќе поседнат но младоженецот за сето време не смее да седне, туку стои *чипрас-диван*]ТГев(184)]; **чипраз диван чине** (= понизно прави услуга) [ТГев(482)].

чир m 'голема бронка што "собира" гној и многу боли'. *Чирови* има *обични* и *слепи*. *Слепите* повеќе болат. Се лекуваат на следниот начин: се зема главица кромид, се испекува во *спуза* (вруќа пепел со жарчиња внатре), ќе му се додаде малку зејтин и така се обложува *чирот* за побргу *да бере* (гној), да созрее [ТГев(233)]; ~ *шю́ стă-турии́ли ќурсии́та куту-чи́р, стре́т удáа нă-мо́јши дă-пумпи́ниш* [ПК,2(172)]; ~ *кога́ стана́ дјун'а́-ѓузели́, еди́нојут обра́з си надý кату чи́р, фати́ да ви́ка на хала́јките и да ве́ли: "това́ ве́чер кату спи́јахми, лӑж дојде́ при ме́ни"* [V,PM(123)]; ~ *слипутра́к то́-ј чи́р ус-де́вит ко́жи, но́го-ј гуле́м, но́го мӑ́чин, но́го бо́ле* [ПК,2(103].

чирак m 'млад помошник што работи кај занаетчија' ~ *тогаш гнусниот му рече: "това гу рече, л'у тинака инак не можиш да чиниш, туку да му кажиш на тјах, да пуснат еден чирак, тој да пушта, тинака да сучиш"* [V,MP,59]; ~ *дéтето фати́ ве́ки ра́ботата да га го́ни мо́шни саалáм; пéрвиат писáр фати́ да зуле́псова на не́гу и са́каши да на́јди вре́ме да гу утру́и. Господа́рот позна́ и заедно́ч гу извади́ чира́к на писа́рат, му даде́ и па́ри сирмае́* [V,PM,153]; ~ *царјут гу викна Мајдона, му вели: "сега, Мајдон, сичку ми донеси от протудрака, л'у сега сакам самаго протудраку да ми гу докараш, та сетни векu чирак ки ти искарам"* [V,MP,75]; ~ *тогáс гимициáта му ве́ли: "ма́чката га прода́дох за пе́т стотини хил'ади и кали́нката га прода́дох на еди́н ца́р за́ еди́н мил'а́ун гро́ша и така́ ги докара́х на тајфа́та ти". Тогáс и то́јнака гу извади́ на гимициата чира́к* [V,PM(110)].

чирви́ш m 'софт, течност во јадењето' ~ *ác са́кум ма́нца ус-чирви́ши, да мо́ши си-то́пнум* (мацнам) [ПК,2(131].

чирек m 'четвртина од нешто' (во случајот од *ока* = стара мерка поголема од кгр.) – на третиот ден од *Бужи́к* многу луѓе одат в црква и носат *панагија*. Семејствата што тој ден слават носат в црква голема свеќа, еден *чирек шарлаган* и малку памучна преѓа за фитил на црковните кандила [ТГев(90)]; ~ *Мариа па а зе́ идно́ чире́к ми́ру мироели́в но́гу скăпу и али́з, измажа́ на но́зити Исусов-а, и а брише́ла су ко́сата ут гла́ва на но́зите; и ку́ќата си мирисува́ла ут ми́ру*

миродија [MV,K(288)]; ~ *Зарди шо лу-ј парталут* (носија, облека) *на пустулејна* (жители на с. Постол) *иден* (ист, еднаков) *су куфалиќут и на другјсте села удвăда, нашто село га слагат за уд Вардаријата, иако има два саата ду Вардар а пак ду полјта повеке уд иден чирек* [ME,P(72)]; ~ *прику Вардар вăрва друлиут на 25 км. ут Солун. Тука има мос и за пулинувајнто преко не плајќат сăл пишаците. Мостут икиматут му гу дава на прикупувача и тија зеват шо вăрва за селцка товарена кола 3 гроша и толку ут кираџијцки брăчки, чирек празни, чирек пăлни* [ME,P(72)]; и: **черек** ~ *завăр'уват го тали вечерта харамијте, разбојниците, заварват го тали. "Е-ех, казва, кој ни е зел парите!" И фатат, фкарват го вăв стајата, направ'ат го на четири парчá. Ej тăj! Раскăрвăват ги, тали адăн черéк, тали друк черéк* [ВДр,Кал(334)]; ~ *С'á чó ќе напрај? И отјува нóа чув'ák, отјува, напăд'н'а черéците, зима ги ăв адăн чувал, и го зима попа, и го закопава. С'á, тес харамíето са научíли* [ВДр,Кал(335)].

чире́н* m 'дршка на нож' ~ *уфкăрáх нóжут ду чиренут* [СКук(340)].

чири́ш m 'лепило' [СКук(340)].

чирпăла́с adv 'на парчиња (сторено крш)' ~ *кá ми пăднá стóмнăта чирпăлáс сă-чиní* [СКук(339)]; ~ *кá удрíи áн кáмин уф-џáмо сè чúр-палáс сă-чиní;* сп. уште: *Гăрците чúрпалáс нă-направиа нáс, кукушéне* [ПК,2(131)].

чис adj 1. 'нешто без примеси, квалитетно' ~ *што изникнало секакво цвете] бело, црвено, жлăто, зилено] чудат са умат кого да пушчат] кого да пушчат, да гу заграде] Ристо да ода, да гу заграде] Марија да гу навада су чисто сребро] су чисто сребро, су десна рăка* [ТГев(164-165)]; ~ *вéли на женáта му: марí жéну, да úдиш на брáтовата ми кăшта, ки си почýдиш... чáшите му бéха от чúсто стрéбро* [V,PM,148)]; ~ *Гóспот Сфúти Дýх, и тúи шо му сą пуклунýат на нéго, трибýа да си пуклунýат су чúсто сăрци и су правúна* [MV,K(257)]; 2. 'оголен, празен' ~ *нăмлúа – кóга сă-кóсе ливá:та, шо ќа:-исфăркăт трéвăта и лăкáр то: чúстто лéсто дудéка кó:ста фáшите пу рéдо и дéк ки-пумíниш; знáчи: рéт искóсăна трéва нăмлúа сă-вúке* [ПДој,Ник(122)]; 3. 'без нечистотии' ~ *е, лéсно-ј зă-нéго, árна ýка си-фăтí, ќи-си-сфăрше, ус-лéсничко ќи-му-вăрве живóто. И чúс ќи-с-éj и пáрички ќи-си-íма* [ПК,2(152)]; ~ *и кату са цени на негу това момче, кој промина приз талу, без да купи халва не си вăрна: от што беши момчету хубаво и чисто* [V,PM,56)]; ~ *ус-пипилóва вóда* (вода во која има измешано пепел) *нúа ăдно врéме пéрăхме, дă-сă-чúсти бéл'те рýби. Пипилóфта вóда нóго-ј л'ýта, óна-ј скăпýве рăцто* [ПК,2(84)]; ~ *ричé Гóспот на нéгувити Ученúци: Ету јáс ви пýшќали на вáс, кату óфци уфстрéт уф вăлцити, и вúи да сă чúнити крóтки кáкфу змíити и чúсти кáкфу гулýбити* [MV,K(326)]; 4. 'светол' ~ *ричé Гóспот: Свитúло на снáгата и óкуто му. Окуту áку ти и чúсто, сăта снáга ти сфетéна; па áку ти и óкуту лóшо, сăта снáга ти и тéмна* [M,VK(259)]; 5.'морален, чесен' – *И заеднои Марин му вели: "ах господине Теодораки, много ти жал'ам, хел јазик на тебе! Отдека ја најде таја кахпеа та ја зема*

за стопаница? Толко не можиш тука да најдеш чиста дивојка? [V,PM,166]; ~ *елајте кăд мéне сíти шо си мăчити и тувáр шо нóсити, и-јáс ки ви куртулúсам на вáс. Зевájте járелут наврăс вáс, да ки си нájдити леснутúа уф вáши дýши, шо и járилут ли и чúст, и тувáрут ли и лéсин* [MV,K(310)]; ~ *и јóбити бúле прáвини* (правични) *крај Бога, а терáле éл чинúле на сíти повéли и прáвини Господíнцки, óти бúле чúсти. Па нéкој дéти нé лу сă чинúло, óти Елисавéт бéши јáлоф, и на гудíните бúле устарéле* [MV,K(269)] – во контекстот има случај што потврдува дека категоријата род во овие говори слабо функционира: придавката *јáлоф* иако се однесува на жена се јавува во форма за м. род – *Елисавéт бéши јáлоф*; 6. 'соодветен, ист (како некој друг)' ~ *чúста лáла* (за девојка која што личи на мајка си) [ПКук(Гăр)]; 7. 'пченичен (за брашно, за леб и сл.)' ~ *пиníр, тó-ј јáдне. Сă-прáве ус-чúсто* (пченично) *брáшно, прéсно сúрне* (кога нема ставено сол) *и јáјца, сă-пéче, сéтне сă-пупáруве ус-ширбéт* [ПК,2(84)]; ~ *Он утúшал на-Срýла да-налéј вóда. Т'á си-тувáри на-кóн'о чúза и алтăните и си-одн'ála думá. Кáк ја вид'ála дрýгата сéсра и маштéа и са-за-чудúли. Мájката р'ákла: "Е, марí кérко, ја ке-ти-напрáја от-чúсто брáшно питúнки"* [ВСер,Кал(336)]; ~ *лури, ела, ела, Митро ле, кerко, јуф мајка на госте!] мури, мајка ки ти праве, ле керко слатка ми вичера] лури, сарлија – татлија, ле керко и чиста пугача* [ТГев(197)]; ~ *си засука Ванѓелина скути ел ракаве] си замиси Ванѓелина два чисти кулака] оти ќ-оде Ванѓелина јуф мајка на госте* [ТГев(40)]; ~ *лу вéли на дјáтето: "úди да му кáжиш на цáрјут, чéтри окí брáшно чúсту сáм да гу цéи, нéговата царúца да гу мјáси, едúн л'áп да гу чúни"* [V,PM(122)]; сп. уште: *чиста слама* (= пченична слама) [ПК,2(84)].

чи́сте* impf 1.'врши одредена активност за да биде нешто чисто' ~ *нé-ă-сакáле тáа пóмăлéчкăта нивéста. Пóлúчна бúла. И сéă кă-дă-ă-зăгúнăт? Дóшло врéме дă-тругúсфăт лóзја и óни му-рéкле нă-тá: пóлиăлéчкăта итăрва: "Aj дă-тă-пúкниме у-бóчфа дă-ă-чúш* (чистиш)*"* [ВКaj,Рак(324); ~*У-кă-лúвите нимáло нúкуј. И влéгла бáбăта, учистúла, сè уридúла. И кóа ќи-си-дójăт, пýл'ăт уфчáрите – чúсто, нăлпистéно, вичéра правéно. Уфчáрите му-рéкле: "Тí ќи-сéдиш тýка, ќи-јáш, ќи-пúш, ќи-ни-мéтиш, ќи-ни-чúни, вичéра ќи-ни-прáш"* [ДК, Дур(146)]; ~ *нă-пăто úма вáксăцúа* (чистач на чевли), *нéк ти чúсте пăпýцто нúм дóји тăкóф уф-цăркăфта* [ПК,2(30)]; 2. 'лекува (во случајот на кожни болести, односно краста)' ~ *на грáт Самарúна ним да флéзите; тукý удéјтисте пóвики на загубéните óфци уф кýки Израúлцки. Да кáк ки си óдити, да прикажýвати, и да вéлити: ету си наближúй небéсинта цáритина. Бóлни л'ýди да и лекýвати, крáстави да и чúститu* [MV,K(296)]; – **(сă)** ~ *да му викáле, éл вел'áле: Исус Пувéлин, и пулúлуј нáс. Ка и видé, ричé на нúх: Удéјтисте, и си кажájтисте на вáс на Попóвити. И ка кинисáле да си утидóа си чистúле (сă лекувáле). Илим идéнјут ут нúх, ká видé шо си лекувá, си варнá и му слáвиши на Бóга* [MV,K(277)].

чистинеси* pf 'пожелува среќа, искажува честитки' ~ *вели на Марин: "добре дојди, господине" – и да му донесе благото ракиа спрăти адето, и пак го спрати дур вунка. И они кату отидоха сите рет на рет, на чилиби Теодорак го чистин'асаха* [V,PM(164)].

чисти пуниделник m *'прв пуниделник и првнијут ден уд Вилигденски пос'* – сп. обичај: вечерта спроти започнувањето на *Вилигденско пос* семејството е собрано на свечена вечера која што е обилна, *кутУ за запустејне уд сè*, и трае долго, дури до утринските часови (т.е. до *Чисти пуниделник)*, пред да почне вечерата младите во семејството бараат да им опростат постарите (тоа се вика **прочка** – обичај), потоа таткото зема *мутувило* (направа, мотка на која се намотува преѓа) на *мутУвилото* врзува конец, а на другиот крај од конецот врзува јајце, со мотовилото го движи конецот, т.е. јајцето пред децата и кој ќе успее да го лапне јајцето во него ќе биде среќата; за вечерата обично се спрема: *чорба, чалбур, урдиник, млечник, баница, алва* и др. [ТГев(36)]; – на *Чисти пуниделник* не е добро првите сончеви зраци да те затекнат в постела, тој ден дури и болниот треба колку толку да се крене. Жените ги мијат сите садови (и земјени и бакарни) *сус пипалова вода.* Стварите се тресат, чистат, главите си ги мијат, со еден збор настојуваат сè *да мирисе на чисто.* Машките уште наутро одат на блиските ридови, *бугуријчане* (од с. *Бугуројца)* на *Куфил'ок* (top.), *стуичане (*од с. *Стујакуво)* на *Рудина* (top), *а бугданчане* (од с. Богданци) на *Пугана* (top.). Тука варат посен грав, а попладне настанува веселба со играње, скокање *на три нози, камен фрл'ајне* и др. На *Чисти пуниделник* навечер се јаде зелје *да си земе крв* (= да му се појача крвта) [ТГев,42)].

чистит adj – се среќава во изрази кога се искажува почит, односно се пожелува среќа ~ *му-вéле: Чистúт цáро, áс шо ки-сáкум нé вăрувум дă-ми-дáдиш, амă ки-си-изáрдум думăта (лафут)* [ПДој, (149)]; сп. обичај: – кога родителите на младоженецот се дојдени кај невестата за да ја уговорат свадбата, присутните благословуваат: *"Ајарлија руднинство!", "Чистит ти сват!",* а сватовците одговараат: *"Амин! Да сте живи. Госпуд да ви даде што ви душа саке! И ти да дучекиш ваја радуст"* [ТГев(163)].

чисто adv 1. 'кога некоја работа се врши **чисто**' ~ *Е, тáму имáло ини-уфчáри, ини-кăлúви. А уфчáрте, шу-óфците пăсéле, бúле нóгу дилéку. У-кăлúвите нимáло нúкуј. И влéгла бáбăта, учистúла, сè урúдила. И кóа ќи-си-дójăт, пýл'ăт уфчáрите – чúсто, нăмистéно, вичéра правéно* [ДК,Дур(146)]; – во секое семејство се знае кој е **урач,** поради тоа и не го викаат по името туку просто: **урач**. *Урачут* си ја гледа само својата работа: воловите да му бидат сити, под нив *да биде чисто*, ралото да му биде добро, *бојнрукут* (јаремот), подвезите, жеглите и др. да бидат исправни [ТГев(326)]; 2. 'квалитетно, убаво' ~ *оште сум мала малечка] на два-тринајсат гудинки] на можам кукá да гледам] на можам думен да вртам] на можам госте да чекам] на можам тенко да предам] на можам чисто да зготвам* [ТГев(37)]; 3. 'точно' ~ *бýкăта дóлу тéсна-j, тá: сă-вúке пујрá. Нă-пујрáта сă-туруúве*

е́дно дъ́рво шо сă-ви́ке сăва́к. То́гă-зăпи́ре во́та, не́ гă-зăпи́ре не́го гă-рăспръ́снуве дă-не́ уди́ре нă-ча́рго и не́ въ́рте вудни́цта. Ко́га сăва́ко сă-путръ́гнуве нăзъ́ди, тугáва ве́ч во́та чи́сто си-уди́ре нă-ча́рго [ПДој,Ник(171)] – адверсативниот сврзник **него** 'туку', присутен во контекстот: *не́ гă-зăпи́ре не́го гă-рăспръ́снуве,* во литературниот израз не се среќава; 4. 'сосема' ~ *чи́сто го́ла-ј* (= врз себе нема ништо од облека) [ПК,2(9)].

чисти́то! adv 'се изразува добра желба за среќа и успех' ~ *аирли́ја не́к ве́-ј рăбо́тта, чисти́то!* (од 'честито' – со редукција) – пожелување кога се почнува некоја важна и нова работа [ПК,2(18)].

чита (са) impf 'се чини, изгледа' ~ *га тури хизмет да чини на царицата и, кату са вратјаши толку време таму, мајка и не можа да га познај, туку една робин'а га позна и вели на царицата: "царица моја, това човек, што прави хизмет тука на нас, мени ми са чита и да е ваша мома!"* [V,PM,36]; и **читај** ~ *царјув син шубехлендиса и на мајка му отиде, каза: "мале, тас ми са читај да е мома; за јунак са гледа, ама на мома ми мириса"* [V,PM,71]; ~ *от вăнк кăштата илало едно теле, отиде гу фати телинту, гу враза нетри на врекиту, и тојнака зема мăра л'ашки и едно чокче, са искрил и чукаши л'ашки. И кога дошла ламјата, сос млогу гнев фати да гу бие сос синчките: читаши оити да е тој нетри на врекито* [V,PM(104)] – во контекстот има траги од зачуван назализам (*синчки* < **сăнчки** = ситни прачки) и нерегуларна употреба на предлогот **на** кога упатува на внатрешност, наместо 'во': **нетри на врекито**; ~ *тјанака читаши да си нахожда аф таткова и кăшта. Тогас тојнака га вели: "не си нахождаш, дивојку при таткува ти кăшта"* [V,PM,72]; од кукушкиот говор Саќов наведува пример во кој коренот е редуциран: *чтáм óти и ти́ би́ше тáм* [СКук(340)]; ние запишавме (пак во Кукушко: **штáа** ~ *бе́рум áј-го пе́јс гуди́ни, тă-сум гу-пичали́ла то́о шо-о-гле́јш, шо́ си-штáјш тăка́ ли сă-пиче́ле?* [ПК,2(165)]; ~ *уф-се́каа ма́нца о́на са́ке де-ј-мирдо́ја, а́ма не́ да́ват пусе́стрилте, шо́ си-штáа о́на, така́ ќа-* (< ќе ја) *пу́штат, шо́ са́ке да-пра́ве* [ПК,2(192)]; ~ *Лиси́цта фăти́ла дă-ви́ке: "Жи́лта те́глии, жи́лта те́глии!" Въ́лко ја-пушти́л но́гăта и фăти́л ъ́дна жи́ла. Лиси́цта викна́ла: "О-о, ле́ле, но́гичка!" Въ́лко чтăја́ки о́ти но́гăта ја-фăти́л, сă-упна́л те́гле* [ВКук,П(286)]. Заглавниот збор **чита(ј)** претставува архаизам, во македонскиот стандард, со односно значење не се среќава; сп. во рускиот *(считаю, что ты неправ* = мислам дека не си во право); стсл. **чьт-** и **чет-** 'брои, смета'. Во контекстот морфолошка посебност претставува употребата на номинатив место вокатив: *вели на царицата: "царица моја"*, втора граматичка карактеристика претставува употребата на сврзникот **да** со интенсионално-декларативно значење (наместо 'дека)': *ми са чита и да е ваша мома,* наместо: 'дека е ваша мома', и уште една лексичка посебност: употреба на зборот *мома,* со значење 'ќерка', сп.: *да е ваша мома.*

читак m 'разбојник што ги напаѓал карваните (во минатото)' – за обезбедување на карваните што во ми-

натото се движеле на патот кон Солун и назад, најмувале *јасакчија* (чувар) бидејќи патиштата не биле сигурни и се случувало карванот со *кирациш* да биде нападнат од *пл'ачкаши*, разбојници – *читаци* [ТГев(415)].

читвъ̀ртóк* m 'четвртиот ден од неделата' – сп. дел од свадбениот церемонијал: во четвртокот, пред свадбата се излагаат даровите ~ *на-сúте бухчáлăци, на-зóлва, на-чúн-му, на-вýјку-му, на-нéгувут тéтин, на-кýлут (по-отsăди). Ќи-дóат на-читвъ̀ртóкут вéчăрта. Цáлјут питóк шо-íмиш чиíз ќи-гу-искáриш да-гу-глéат* [ВГ,М(269)].

чити́н adj 'лош' ~ *нóго читúн лу-сă-пугудú чéл'ăтта* (= многу лоши деца има) [ПДој(116)].

чити́ри num 1. '3+1' ~ *Ки сă-искóве уддóле душúме и пóсле нă-ќушúнта ки сă пýшчăт нăгóре дăрва и сă-нăпрáве кути кăшчичка. Ká ке: чăтúсиш ус-читúри ќушéта, сă-пукрúве су-трăска* [ПДој(127)]; ~ *абá-ј шió гу-зилýват за-кустýн, гу-ткáјме сăс-читúри ногáл'ки нă-рăзбójут. Абá гу-вúкме то:. Вăлнино-нă-вăлнино сă-ткáа* [ПК,2(17)]; 2. изр.: *сáке óчте читúри да-сă-утвó-рăт* (за важните постапки треба сериозно да се размислува) ~ *ká сă-жинýве чувéк сáке* (треба) *óчте читúри да- си-утвóре, зéр жинувáчката нé-ј кăрпа. Нă-мóш дă-прáвиш зáкăрпи, óткăрпи* [ПК,2(163)]; в. **четри**.

Чити́ри Пăти́шта top. 'месно име во околината на с. Дебрец, Кајларско' ~ *вójден íма ниши́ни* (остатоци од минатото) *дéка сéлото бúло у-пóле, тáка шу-íма нúшта шио сă-вúкăт* **Чити́ри Пăти́шта** и др. [ДК,Деб(154)].

читирдéсит num '30+10' ~ *"Ае, јáс нă-тéбе ќи-ти пудáрăм иднă-кфáчка су-читирдéсит пилúна. Зăстáни де-е рéкăта, тáлу нáка, јáс ќ-óдал ќă-дунéсăл"* [ВКај,Бош(326)]; и: **читири́јсе** ~ *тú нéла, рăчé, дă-прăстáниш, тú ки-му-сáкиш нă-нéго злáтнио пăлнóр, шио лу бил и читирúјсе, ká ил вúкăт нă-тú: бе, шлéпуве. Уткóлку нé ти ги дáде ти: рăбóти ки-му-кáји спулáј-ти, збóгум јáс си óдум* [ПДој(148)]; ~ *прусáркăта-ј пúле, лúче нă-врăпчáн, жăлтýнуво-ј, пéе нáјнóго кулу Свúти-Читирúјсе* – име на празник [ПК,2(89)].

читăрнáјсе num 1.'10+4' ~ *дујдéме уф-Мăкрú:во, уф-нáшјо чúко. "Ај-гу Пăтăрузлúа". "Здráво, жúво". "Дујдéте ли?" И сéтне шó ки-живéăл: ут-читăрнáјста ду-шăснáјта гудúна, бéс фăмúл'а. Тéгло. Шо úма, нă-чувéчка глáва сè ки дójде* [ПДој,Пат(174)]; 2. изр.: **óчте читирнáјсе му-играáт** (= тој што вешто се снаоѓа во животот) ~ *утвóрин, знáа нóго; Ташúа íма áдно дéте атúк, óчте читирнáјсе му-играáт* [ПК,2(21)].

чиф m 1. 'нешто што е во пар, два исти предмети што се употребуваат заедно' ~ *ej, болин леже грејин Ил'о на мека постел'а] ej на табла си ране Ил'о два чифта биволе] ej дружијна гу чекат Ил'о на Солун да јоде* [ТГев(38)]; ~ *богатскиј син и куумциовата жена си зал'убиха двата и, тојнака рече на неа: "дај ми моја л'уба твоите ушници, да ида јазика да му чинам еден хјунер на твојут мăж, и тој да са почуди, ча за му порачам да ми чини еден чифт ушници"* [V,PM,68], ~ *да идиш на царју, да му тераш четиријси мулита и четиријси чифта хорали празни, ча аку да га земиш момата, сака да товариш и прикиата* [V,MP,43]; ~ *сос онова*

човек му пусна на царјут поклон, да му пусни четиријси мулинта и четиријси чифта вречишта, ча ке да товари имән'ето му [V,MP,49]; 2. 'два вола, што орат заедно, односно влечат кола' ~ *тој земá олóвиту, опúде долúа, на мáјка му казá сúчку; мáјка му заеднóч фатú хизмúкáр за чúфтут и óшти еднóч не пýсна нúту пари, ниту дéте по вáнката* [V,MP,26]; 3. изр.: **чифт ми тек** 'игра кога треба да се погоди нешто' [ТГев(481)].

чифлик m 'голем имот на спаија; земјоделски посед' (во турскиот период) [ТГев(481)]; ~ *еден вечер са упи царјут и чини каул сос едни богати, ча морету да гу испие, л'у да стани от спанету рану-рану; аку гу не пиј да ми даде еден чифлик на ним* [V,PM,58]; ~ *он, кату имал по селата чифлик, кату на Богариу, излезе еднош да си рашета по чифлúко; излел и на хорото* [V,PM,163]; ~ *му-ј пуварија мислите на повичка ут 2200 гудини напред, кога се наоѓаше стридурекут* (центарот) *на сáта тогај позната дујна – тука. Ут сáта тугашна лáскотија* (блесок) *сеа можа чувек тука да најда сáл неколко трага, като во су исчувана има "Пел", узгора е еден чифлик на тримина сајбији* [ME,P(69)]; и: **чифлúк** ~ *Бужано, моме Бужано, Бог да јубије татко ти!] што си прудаде чифлúкут] двеста пугони ливади] триста погуна угаре!] там ки се собур субере, тешко милезо да фрл'ат] кој ти натфрле милезо тој ки ја земе Бужана* [ТГев(92)]; и: **ч'офлик** 'селско стопанство', се јавува и во микротопономастичката граѓа': ~ *úмаш'а адúн ч'обáнин от-С'áрцкуто пóле, од адúн Ч'офлúк. И тáм на-крáј полéто на-една бáрчúна, като си-пас'éше брáвите, и са-неб'éто заóблачи за-да-фáти дáш* [ВДр,ГБ(332)].

чифтели adj 'двоен, удвостручен' ~ *свакрво, дали нелам црни јочи за син ти?] ах ми ти, син ти чифтели чапкăн] на мијани оде, рујно вино пије] рујно вино пије пре Марија спије* [ТГев(206)]; сп. **чифте пиштол** 'вид пиштол – при пукањето има двојно дејство' ~ *и што си веле младо јабанџијче, јубаво:] "Седи сус здраве, тенка Малишовко јубава"] па жал му падна на лудо младо јабанџија] па се врнало на мијани да седе – да пије] си испијало чифте пиштоли сребрини* [ТГев(156)].

Чифтéиф* m 'прекар запишан во Ениџевардарско' ~ *архимăндрúтут нă-тýрскăта влáс: "Алустóл Пéткуф е нă-Крушáре, тăкá, тăкá"... вójскăта спрéлина, нă-ýтруто к-óат ке-гу-чúнăт Алустóл. А му-дăдéле óни уф-јăдéјнито, дă се-успúјăт. Тóде Чифтéивут сус-вýјку-му и цéлто сój шо-бé, тúе и чинúја* [ВЕв (298)].

чифтелија adj 'нешто што носи несреќа'– кога светка и грми луѓето не јадат, а ги бркаат далеку од своја средина мачките и магариња зашто ги сметаат за *чифтелии* (несреќни) [ТГев(432)].

чифýт m – в. **чифýтин** 1. ~ *бéши собóта на тáа дéн. Вéлеа и Чифýтите на уздравéн: Субóта вá дéн нé ти и простéно да крéниш носúлото* [MV,K(256)]; и **чефут** ~ *на новá врéме úмаше едúн ч'ул'áк от фарисéите úметó-му Никóдилус; тój бéше гол'áм зингúнин мéжду чефýтето та дójде през нáши при Јисýса* [В,ТЕв(326)];

чифýтин m 1.'Евреин' (со негативна конотација) [ТГев(481)]; и: **чавутин**

~ кога детето боледува од *лише* (болест на кожата) се лекува на следниот начин: се зема корен од *камилски трн* (име на растение) ќе се изгори, пепелта ќе се измеша со пресно масло и со тоа се мачка местото болно од *лише. Лишето* го лекуваат и со баење: при баењето жената ги изговара овие зборови: *"Лише пипилише, чавутин утиде на урајне; семе му е пепал; уд лише ништо да не устане. Дуна ветар и гу уднисе"* – суеверие [ТГев(124)]; 2. 'трговец' ~ *харами́ата си оти́де, та фати́ кокошта́ да сне́ва ка́та де́н по едно́ ја́јце. Л'у сне́ваши кокошта́ сироха́хот зему́ваши ја́јцету, гу прода́ваши на еди́н чифу́тин за пе́т пари́* [V,PM,129]; 3. fig. 'тој што не сака да троши, скржавец' [ПК,2(10)]; ~ *и́ч не́-си а́рми ла́фо, то́о чифу́тин не́ да́ве ни́што* [ПК,2(131)].

чифчи́а m 'имоќен земјоделец, тој што имал *чифлик* (во минатото)' ~ *у не́кој се́ло си-би́л ӑдно́ зингі́н чуве́к и има́л но́го де́ца, синови. Арно-ӑма не́чурбӑми́ја, сӑте де́ца не́-ј устӑви́л дӑ-рӑбо́тӑт кӑто-чифчи́ј, ту́ку не́кои уд-ни́х и-пуичи́л дӑ-зӑфа́тӑт не́која у́ка* [ВЕв,К(292)].

чи́ц – чи́ц interj 'извик за терање кози' [ПДој,Пат(123)] (од истава регија во пунктот Фурка запишавме: **пӑрч – пӑрч**).

чичо́к m, bot. (и: **чичка**) 1. ~ *бо́цки-сӑ ти́а, сӑ-ле́пӑт пу-о́футе, кут-мӑле́чко уре́хче сӑ. Пӑрво сӑ-зиле́ни, се́тне сӑ-чи́нӑт кӑфја́ви, сӑ-ису́шӑт* [ТГев(124)] 2. fig. 'множество од нешто (во случајот од луѓе)' ~ *уфнидел'та, нӑ-цӑркӑфта би́ше чи́чка* (зн.: имало многу луѓе) [ПК,2(131)]; – кај Саќов од истата регија (кукушка): 'бодликав храст, бабин заб' (?)[СКук(340)].

чиши́т m 1. 'образец' ~ *зе́м-му-гу зӑ-чиши́т, се́тне вӑрни-го;* 2. 'со негативна конотација, нешто за подбив' ~ *нӑ-ста́ри гуди́ни сӑ-пра́ве чиши́т* [ПК,2(131)].

чишитли́а adj 'непредвидлив, опачен': *ка́ сӑ-пуго́ждиш ус-то́о чишитли́а чуве́к* [ПК,2(131)].

чишитлӑк m 'несериозност, лигавење' ~ *ши́ гу-пра́виш сја́а то́о чишитлӑ́к, уд-де́цта зӑстра́м се, дур не́ ти ли́че; ~ ма́ни-ј ти́а чишитлӑ́ци о́лӑн, фа́т-се за-не́каа ра̣бо́та* [ПК, 2(131)].

чишмы́рка f 'чешма, примитивно направена, каде што истекува некоја водица' ~ *о́на мо́ш де́-ј ут-ко́ра* (од дрво), *мо́ш де́-ј ут-тинки́јчка, пу-н'а́а те́че во́јчка* [ПК,2(132)].

чобан m 'пастир, овчар' ~ *бабата га и страм, пред царју как да изл'ази. Как отиваха на пътју, един чобан излези. Как га виде бабата, рече сос прăстот да ја пицни. Чобанот извади ножот му, гу сечи прăстот* [V,PM,98]; ~ *чорбаџи́ата кату са вӑрнаши от хаџилӑ́кот, кона́к чини́ на чоба́нските кӑ́ити, гу ви́де момче́ту да е́ мло́гу прокопсану, ги пита на чоба́ните и му ве́ли: "господа́ри, ва́шо и това́ дја́те?"* [V,PM,147]; ~ *ве́ли на ца́рју: "ца́рју, кога́ да е́, Го́спод земјата ки га расипи от попови и от граматици! Земјата динеска са ти́шти от чоба́ни и от безу́мни л'у́ди"* [V,PM, 108].

чобанов adj 'нешто што му припаѓа на чобанот' ~ *"Тутуш" речи тојнака: чобанов прăст на бабин гăз си залепи. Чобанот извади ножот му, гу сечи прăстот, устана на бабин гăз прăстот* [V,PM,98].

чобански* adj – в. **чобанов** ~ *чорбаџи́ата кату са вӑрнаши от хаџилӑ́кот, кона́к чини́ на чоба́нските кӑ́ити,*

гу ви́де момче́ту да е́ мло́гу про-ко́псану, ги пита на чоба́ните и му ве́ли: "господа́ри, ва́шо и това́ дја́те?" [V,PM,147]; ~ *ја извади на една гора зелена на̀ сухо, три година тамо без леп гладна, и дрехите и наврăх неа ч'ур'ундисаха. Тогај видела кату чобан чо̀век ја донесе еден беневрек чобанска̀ руба и пак невиден си чини* [V,MP, 167].

чо́кле n 1. 'сува гранка'; 2. fig. ~ *мо́ши сă-ре́че и за̀ не́коо сла́бо де́те* [ПК,2(132)].

чокче n 'направа за удирање, ковење' ~ *от вăнк кăштата имало едно теле, отиде гу фати телинту, гу враза нетри на врекиту и гу обесил зарди* (наместо) *негу; и тојнака зема мăра л'ашки и едно чокче* [V,PM(104)] – во контекстот има пример за присуството на остатоци од назализам: *телинту.*

чо́мка f 1.'*ти́й мăле́чките бăрдăчи́на, шо и́мăт зă-слу́кăне, нă-де́чкăта шо ги-пра́вăт'(?)* [ПДој(120)]; 2.'*та́-ј ча́ша ут-чи́нго, збу́ре кулк че́твăрт; по́вике гу-ви́кăт ту́кăшните'* (се мисли на староседелците во Струмичко). Сп. со исто значење: **по́те** (по ста̀ро).

чо́пка f 'клун на птица' [ПДој,Пат (126)]; ~ има *пăпăло́ва* боја со бели перца, има *ка̀са* шија и *ка̀са чо́пка, ка̀си но́зе,* малку поголема од гулаб – објаснување за птицата *врăнишче́* којашто заедно со другите езерски птици доаѓа зиме покрај Дојранското Езеро [ПДој(127)]; ~ голема колку *пил'ка́н* (штрк), шарена (бело со црно), има *ка̀си жа̀лти но́зе, жа̀лта и изви́јна чо́пка* – објаснување за езерската птица *кра́* [ПДој(127)]; ~ *и́ма да̀лги но́зи и да̀лга чо́пка, ли́че нă-штăркăл, по́вике-ј бе́л, и́ма и цằрни пе́рцта. Сă-ра́не ус-жа́би* – објаснување за езерската птица *ба́бла* или *ба́блăк* [ПК,2(22)]; во контекстот среќаваме остатоци од старата множинска наставка **-ата**: *цằрни пе́рцта,* кај именките од ср. род, од консонантски основи на -t-.

чопке* impf 1. 'колве – се разбира дека се однесува на птица'; Таневиќ наведува дека споменатово именување *чопке* се поврзува со човек само кога станува збор за каснување грозје, бидејќи грозјето *са чопке* зрно по зрно, исто како што *чопкат* птиците; освен од Гевгелиско (според Таневиќ) истото го констатиравме при истражувањата во Кукушко (в. кај гл. **чопне**) ~ *аман мюре лудо младо како да сум јас јубава:] тешка куќа на мен стоје] мисејне, пичејне сѐ на мене] кога мен ме зима лудо] куту пиле јас си-летах] се пу лозја јас си шетах] бело грозде ја си чопках* [ТГев(349)]; ~ *ра́чкăта* (вид инсект) *гă-ја̀ат ча́фките, гă-чо́пкăт и дру̀јсте пи́лци* (птици) [ПК,2(97)]; ~ *кăна́ркăта-ј* мала *пти́ца,* **ти́а** *нă-ги́нгăрто* (растение, вид трн) *сă бе́рат, чо́пкат уд-ни́х* [ПК,2(64)]; 2. fig. 'се закача, префрла' ~ *али́ан сум ричела ут-та́а же́на, сѐ а́нцак мă-чо́пке;* 3.'се мава, се тепа' ~ *па-с-чупка́а кумши́кте;* 4. сп. клетва: **чавки очи да ти чопкат** (= да умреш сам, да нема кој да те погреба) [ТГев(320)]; в. **чавка**.

чо́пне pf 'откине земе со клун', в. **чопке** ~ *ут-та́м, фăрли́ла нă-куко́шките чини́ца. И фăти́ле дă-сă-кắрăт ку-ко́шките ко́ј как дă-чо́пнăт. Пăте́ло удде́л, фăти́л: "Ко́, ко́, ко́, ръче́л, си́те куко́шки ки-вă-збе́рули, а́ма нă-еди́н не-да̀м до:* (< да го) *чо́пне зăрнуто, па́ ја́с ко:* (< ќе го) *чо́пнул"* [ПДој(153)]; ~ *би́х уф- ниризи́нта* (напуштено, *нерезино* лозје)

дă чóпнум нéкоо зăрно [ПК,2(78)]; – гл. *чопне* го забележивме и во следново суеверие: за да се дознае кое пиле ќе биде петел а кое кокошка се прават нèкои суеверни дејства при што се изговараат овие зборови: "*Ако си петле чопни си пашка, ако си пул'ка – крило си чопни*" [ТГев(402)].

чóп m 'она со што птицата колва, клун' [ДК,Лип(104)].

чóпăр m . ~ (така се именува) *крáјта нă гýрнăта* (цевката) *дéк истéчуве вó·та* (наместо славина) [ПДој(121)].

чóрба f 'течно предјадење, супа' ~ *му вéлиши нá мăжó и: "íди, мăжо, да ми докáраш нéкоја рíба, да чíнам еднá чóрба, да јáм!". И тóјнака земá мрéжата, отíде нá ézера, ловјáл, ловјáл вездéн* [V,PM,143]; ~ *и тóјнака, кату га закáра рíбата на дóма, пăрво си чиní грóбот. Женáта му рíбата га гóтви чóрба, га чиní, га јáдоха* [V,PM,143]; ~ *мисýрут ej гулéм сăт ут-прăс* (земја) *или ут пăрцулáн, зă-чóрба или јýрт* (кисело млеко) *дă-си-клáвиш* [ПК,2(74)]; – кога се поставува ручек, на трпезата прво се става, како предјадење, *кисала чорба*, а потоа следува едно од овие три јадења: *сарма сус кисала каша, кýфте сус каша, дулма* (полнети тиквици) *сус кисала каша* [ТГев(21)]; – породилката првите дни држи *пирис* (диета), и јаде само: *русник чорба, чорба уд пиле, млечник* (вид пита) и други "благи" јадења [ТГев(109)].

чорба русник m 'вид супа со ситни, суви трошки' ~ кога има некој болен роднина или пријател *са убидуве*, и при тоа се носи *пунуда*, како: *чорба русник, калинка, пуртукал, миндале* (бадеми и др.) [ТГев(228)].

чорбаџи́* (и: **чорбаџиа**) m 'имоќен човек, газда' ~ *и нáпкунце тó· мукажáл: "Чóрбаџи, гáзда, áк тé-j лúăка уд-мéне дă-устáвум" – рачéл. – "А, шió ки-мé-j лúăка ут-тéбе!" А пă бúл зă-едúн лéпче, зă-едúн лéп, пáри нé, сáмо зă-лéп* [ВДој(278)]; ~ *си óде пăк, дéка бил нă кунăк, că-ýме, că-чýде, ни јáде ни пúе. Пумúна едúн дéн-двá, тóа дéтто, шió гу купúл, гу-пúте: "шió бе чóрбаџи, ти нúл јáдиш, нúл пúиш, шió úмиш?"* [И,Гг(111)]; ~ *Тýре двáма стражáре нă-чéшмăта, кój ки-рéчи: "ах"! И вăрвăт си хóра нă-гóре, нă-дóле, пúăт, јăăт, нé плáштăт, сáмо прúкăски нă-чурбаџúјата мукăжýвăт* [ВКук(283)]; ~ *"Јáс, áга, нé-знăм лăжа, јáс úмăм дéца, мóра дă-кăжăм úсто, алúскут кá си бéше рăбóтăта". – "Е, Мúцо, чóрбăџи, árно, бýјрум цигáра". И Мúцо фăтúл дă-кăжýва* [ВЕв(296)]; ~ *утúва идúн д'ăду на-гул'áмајут брáт прóсјак, му-вилú: "Дáј мăра мл'ăку!" Тóс му-вилú: "Аку úмаш' парă, да ти дáм мл'ăку". Тóс д'ăдуту вилú: "Ej, Бóж'и, кák б'ăха гáлицă, пák гáлицă да-стáнат!" С'éтн'е тóс ч'урбаџ'íјата гу-вúка д'ăдуту* [ВБог,Вис(340)].

чорбаџијка f 'стопаница, жена на чорбаџија' ~ *сúмни се ле доло, млада чорбаџијке] уд вишни дивани, акут да ми платиш] акут да ми платиш, што сум ти рабутил] што сум ти рабутил три гудини време] оти ки си јодам на мојут вилијат* [ТГев(156)]; ~ *му вели: "господине, тинака знаиш, дека го закара мој сина. Ти са мол'а да идиш да му кажиш: ки умрими от гладиа. Да ти даде малко харчлăк да на докараш!" Гимициата беши млогу верен и, кату виде чорбаџијката му да му са моли...* [V,PM,108]; ~ *"Седи, Тодор, седи, седи ним си јоди". – "Книга ми је дошла, млада*

чорбаџијке] Книга ми је дошла уд моја ми мајка] оти ме армаса и оти ки ме жене" [ТГев(156)].

чорбаџијцки* adj 'нешто поврзано со чорбаџијата' ~ *Хáмалите рéкоа меґу ніíхка: "áјди мóре, да гу издíгнили, хéм пет гróша хамалáк ки зéмили". Чорбаџíјцкото дјáте им вéли: "ој хамáли, јáзе ви дáвам трíјси гróша да гу издíгнити на еднó тезгере жрјáпчето"* [V,PM,120]; ~ *тогáс цáр Давíд му вéли: "јáзе не знáм. Иди да са пíташ нá мój сíна Соломóн! Ету тáмо от вáнка игráи". И тójнака отíде, гу најдé, игráиши чилíк* (детска игра со 2 стапчиња); *пíта нá дéците, кóи е Соломóн* [V,PM,130] – во контекстот именката од ср. род 'дете' во множина се јавува со наставката **и-** *(дéците),* карактеристична за именките од другите два рода, што укажува дека категоријата род во југоисточните говори се губи; втора граматичка посебност е присуството на предлогот **на** во конструкција што се однесува за прав предмет: *пíта нá дéците.* Интересно е дека множинската форма ***дéците*** се употребува во говорот на немакедонското население, еве пример од кај Циганите на скопската населба Шуто Оризаре: *... нека јадат децúте; ~ еднó врјáме еднó чорбаџíјцко дјáте останáло сирáк от тáтко, отíваши на скóл'ýто, са учаши книга, Едúн дéн са заоблачú небóто, та от гóре падна́ на зелјáта еднó жрјáпче* [V,PM,120].

чоре impf 'стои' – мајката најмногу време е со детето, таа го учи *да лазе, да седе, да чоре.* Кога го учи да стои мајка му зборува: *"Чор, дете! Чор, дете, чор...!"* А кога ќе почне да чекори: *"Дуби, дуби за чиста пугача!"* и *"Шати, кути – шати, кути"!* [ТГев,129].

чубáнин* m 'тој што пасе стока, овци' – в. **чобан** ~ *сáлу чул'áка дéту рăзбúрал изúка на жуóтните рăзбрáл и кázăл на-уфчáра да-нидуí тăз óфца. Сéтне кázăл на-чубáнина да-му-зăкóл'а ăднó јáгн'а* [ВДр,ГБ(331)]; ~ *ката ден тој отиваши крај морету да пасе овците. На крај морету имаши един гол'ам камин, та истои по ручоком хождаши чобанинот, седјаши на камино да ручјаши* [V,PM(169)]; ~ *úмаш'а адúн ч'обáнин от-С'áрцкуто пóле, од адúн Ч'офлúк. И тáм на-крáј полéто на-еднá бáрчúна, катó си-пас'éше брáвите, и са-неб'éто заóблачи за-да-фáти дăш* [ВДр,ГБ(332)]; – в. **чобан**.

чубанска гудина f – *Ѓурѓевдин* се држи за почеток на годината зашто на тој ден се склучуваат договори пр. за чување на говеда, овци. Тој договор трае до *Митровдин,* кога почнува зимата, тогаш на овчарите, говедарите и измиќарите им се приредува вечера и им се исплаќа заработувачката. Со односниов термин завршува *чубанската гудина* (односно *воловарската* и *измиќарската*) и од тогаш селските говеда се пуштаат в поле *ајлана* (без чувар) бидејќи е собран сиот полски *бериќет* (род) [ТГев(77)].

чубрика f, bot. 'трева што убаво мирисе, се става во јадење, се користи и за чај' ~ *твојата душа се леје] куту снегут на слăнце] куту ледут јуф вода] куту каранфил на слана] куту чубрика на роса!* [ТГев(98)].

чу́ва (и: **чуве**) impf 1.'стражари' ~ *имáл ăдна-цáр трú синóви. Имáл и áдна ăбóлку. Кáта-гудúна прéт дă-зрéе тó ăбóлкуту му-гу-идéле. Ко-удéле дă-гу-бéрăт, гу-нăјдувáле издéну. Ет тó гулéлиут утúшăл áдна-гудúна дă-гу-чýва, árну-ăлиа сă-*

успа́л [ВВод,Крон(311)]; ~ *кӑ-дуjдэ́л нӑ-тре́тта гуди́на, то́ ма́луту муре́кӑл: "Jа́с ќ-о́ми, ќи-гу-чу́вӑми ва́ гуди́на!" – "Аj-бе́, ти ќи-о́jши, бе́гаj на́кӑ, ќӑле́шиу!"* [ВВод,Крон(311)]; ~ *Но́сат-гу при чорбаџи́јата. Што́м гу-виде́, таа услубо́жда ги, нӑ-стража́рто ши кӑжу́ве: "Не́ма дӑ-чу́вите нӑ-че́имата, свӑри́й се". И то́зи стра́х-му е дӑ-се́дне, се бо́е* [ВКук(284)]; 2.'пази' ~ *ти́ си-стар, jа́с-сум е́нус мла́т, шо ќи-пӑ-ча́л'ӑме, па́ нӑ-ме́не ќи-сӑ. Што́м не́лши ни́куj, ти́ӑ па́ нӑ-ме́не ќи-сӑ, не́го ти́ кути ста́р ги-чу́ви ти́ӑ пӑри́* [ПДоj(145)] – во контекстот е присутен интенсионално-декларативниот сврзник **него**: *не́го ти́ кути ста́р ги-чу́ви*; во истиот контекст се забележува посебност и во линеаризацијата: кратката заменска форма има препозитивна употреба во однос на глаголот во императив: *ги-чу́ви;* ~ *гу-тури́ли вӑлко дӑ-j чу́ве о́вцте* (= кога на нечесен ќе му се довери важна работа) [ПК,2(158)]; ~ *Господ гу помилува и гу чини толку богат. Тоjнака млогу са чуваши, да не кажи на жената му, но тjанака млогу са чинiши товар на негу* [V,PM(81)]; ~ *ко́га бе́х jа́с су ни́х на сфе́тут, jа́с а чу(в)а́х* (пишува: 'чуах'), *иде́н уд ни́х не́ си загина́, туку загубе́нито си́н* [MV,K(261)]; ~ *"Кустадине, мили сино! Мајка ка ки те забраве! Много ми си малечук сино. Не си, сино, jоште сам за пат да jодиш! Кој ки ми те гледе, кои ки ми те чуве?"* – тажни зборови со кои мајката се одделува од умрениот син [ТГев(263)]; 3. 'одгледува, се грижи, храни (пр. дете, старец, односно домашно животно)' ~ *чу́вум бибе́к* (бебе), *вӑрзани ми-сӑ рӑцто* (спречен сум), *нӑ-мо́ж дӑ-до́jдум* [ПК,2(156)]; ~ *то́лко гуди́ни мо:-jадеше скӑрничката* (го искористуваше, му земаше пари), *сjа́а не́jќе до:-* (< да го)-*чу́ве* [ПК,2(176)]; ~ *чи́ниш о́т сӑ-тре́сии нӑт си́но, ка́ ќо: (< ќе го)-пура́сниш ќи-тӑ-чу́ве ? – Е, ее, ка́ не́, ду́шта уф-ко́шница ќи-мjа́: но́се* [ПК,2(160)]; ~ *чува́ла ма́jка си́н кӑjмитли́а, си́н кӑjмитли́а, си́н питими́ja* [ПК,2(64)]; ~ *ма́чката фа́ште ми́ше, зӑ-то́о а-чу́вле* [ПК,2(124)]; 4. 'пастри, штеди' ~ *чу́вум ут-сѐ пу-не́што дӑ-сӑ-на́jде зӑ-зо́р зӑла́н* (кога ќе има голема нужда) [ПК,2(165)]; ~ *то́о шо́ гу-чу́ве кӑтӑ́ко, шо́ гу-jаде пу-ма́лце* [ПК,2(66)]; ~ *ӣуле́м думаќи́н-е́j, не́ ӣро́ше, но́ӣо чу́ве, уд-адно́ӣо две́ ӣра́ве* [ПК,2(203)]; 5. 'сместува, складира' ~ *ра́клӑта-j кут-сӑндӑ́к, кулку ма́ста-j, и́ма две́ вра́тички. Уф-н'а́а си-j-чу́вӑхме сӑ́дуфто и ле́бо* [ПК,2(97)]; ~ *уф-ко́таро* (вид амбар) *а-чу́вме мисирката ка́-j куба́ци* (клас од пченка со несронати зрна); 6. 'се труди нешто да биде во ред' ~ *му ве́ли на ара́пинот: "да му да́ваш да jа́ди, што са́ка!" Па́к на́ жрjа́пчето храна́та му би́ла: стафи́ди, ми́гдали, орjа́хи, ле́шка и дру́ги таквии. Ара́пинот седjа́ши покра́j жрjа́пчето, гу чу́ваши мо́шни* [V,PM,120]; ~ *Ва́но, а́рно дӑ-ми-чу́виш де́тто* [СКук(340)]; ~ *по́мнум е́ште ка́ мӑ-нуси́а нӑ-Со́лун. Тугаj но́гу сӑ-гувóрше зӑ-Го́це Де́лчуф. Иjше уф-на́с, ни́а гу-чу́вахме. Е, тугаj, ка́-с зӑпӑли́ Кӑли́ново, та́тко но́го jӑде́ ќуте́к ут-Ту́рцте* [ВК,Мал(289)]; – кога има мртовец в куќи мора некој цела ноќ да бдее, да биде буден, барем еден член од семејството (во минатото суеверието одело до таму што се верувало дека ако нема кој

да го чуве преку ноќ мртовецот може да се повампири и да избега) [ТГев(253)]; 7. – **(са)** 'внимава (на себе)' ~ *ка́ си наближи́л Исус и кажа́ на ни́х, е́м ве́ли: Ми си да́л на ли́ен се́коа пуве́ла на не́бито и пу зе́мнјата. Удје́тисти ви́ки, и си прикажува́јти на са́то и́нсан, и да и кра́стити на ни́х на Та́тко му и́мито; е́м да и у́чите на ни́х да си чу́ват* [MV,K(290)]; ~ *и тјанака тогас му вели: "ами јазе кога ти вел'ах на тебика да са чуваш?" И тојнака вели: "ами как да чинам жену? Јазика са чувах, ама ветерот ми гу зема"* [V,PM,52]; ~ *"това́ со́н ло́шу е – едно́ де́те и́мали, мо́жи и това́ да ни у́мри". И така жена́та му влезе́ на мло́гу гајл'а́ и остана́ла чу́дна. Га ви́де ма́јжо и́, ча са чу́ди, па́к га пора́ча: "сака́н же́ну, мло́гу да са чуваш да не ка́жиш на не́кој"* [V,PM(30)]; 8. 'исполнува' ~ *Исус ричé: Да не́ уте́паш, да не́ ба́ркаш су дру́га же́на, да не́ кра́диш, да не́ чи́ниш испа́т на кри́во; да и́маш тимја на та́тко ти и на ма́јка ти. Ве́ли на не́го мла́дјот: Си́ти ви́а а чува́х ут мла́дус* [MV,K(268)]; 9. 'почитува' ~ *за́рди то́а ви пи́змат* (измачуваат) *сфе́тут на ва́с. Не и по́гуле́ли изли́ка́рут ут а́гата не́гуво. Аку ми тра́чка́ле на ме́не, и на ва́с ки ви тра́чкат, аку ли а чува́ле ла́фот ли, и на ва́ио ки а чу́ат* [MV,K(296)]; 10. изр.: **чу́ва скри́шна лака́рдиа** (= држи тајна) ~ *ама кој жена́ мо́жи да чу́ва скри́шина лакардиа аф са́рцето ѝ? Така́ ѝ тјанака га чува́ лакардиа скри́шина от ра́ну-ра́ну до ручо́кут* [V,PM(30)]; ~ *и то́јнака, кату чу́ така́, позна́, ча жена́та му каза́ на ма́јка ѝ, па́к ма́јка ѝ на та́тка ѝ. И си оти́де чове́кот. Ету же́ните ко́лку мо́жат да чу́ват скри́шни рабо́ти* [V,PM(31)]; **сјаа чу́ве ко́шта** (= се носи внимателно кон проблемите) ~ *гле́де да́-не́ за́газе не́што* (да не настрада), *да́-не́-гре́ше* [ПК,2(194)]; **за́-јурне́к** (за образец) **-ли ќо-чу́виш** (= се кажува на оној што претерано се грижи и чува нешто) [ПК,2(165)]; сп. поговорки: **Чуви се! Биганува мајка бело носе, а Стујанува сè црно** (= постапките треба да ни бидат одмерени и внимателни) [ТГев(247)]; **здраве не са купуве!** (= има работи што немаат цена, што за никакви пари не може да се купат, како што е здравјето, затоа *трабуве да са чуве)* [ТГев(247)]; благослови: на *Ба́дни вечар* домаќинот благословува: ***"Ка е арну Госпуд иека даде! Сус здраве Бужи́ќ да прачекме, сус здраве да гу испратме, сус здраве и Нова гудина да прачекме; Госпуд здраве и ка́смет да даде, уд лошо да на чуве. Дубре са субраме, што субраме да кирдосме. Здра ми си!"*** [ТГев(83)]; – од истата регија уште еден благослов: ~ ***"Да на чуве (Госпуд) уд лоши работи. Да на живеје и уд гудина ду воја ден. Сус радуст па да гу прачекме!"*** [ТГев(305)].

чува́л m 'голема торба, вреќа' ~ *сл'а́ва, нара́н'ува ги, напа́л'н'а ги в чува́л, парите. Напа́л'н'а ги в чувал и отива на ти́клата: "Ач авра́м, капа́ авра́м"* [ВДр,Кал(334)]; ~ *С'а́ чо́ ќе напрај? И отјува но́а чув'а́к, отјува, напа́л'н'а чере́ќите, зима ги ӑв ада́н чувал, и го зима попа, и го закопава. С'а́, тес харами́ето са научи́ли* [ВДр,Кал(335)].

чув-де́н m, bot. ~ *ма́-ј ди́ва ки́тка, по́лска ки́тка. Иска́руве а́дна гла́вичка, ца́фте бе́ло, и́ма ма́ле́чки листи́чка. На́ј-га-и́ма уф-го́рта,*

дéцта га-искóпуват, сја:-нóсат дóма [ПК,2(132)] – во контекстот се забележува степенување на глаголот **има** со честичката за суперлатив 'нај': *нáј-га-úма уф-гó:рта;* во Дојранско запишавме: **чúф-дéн** 'цвеќе што цути во рана пролет, вид качунка, има бел цвет' [ПДој(123)].

чувéк m 1. 'машко суштество од родот на homo sapiens' ~ *дéтто трăгнá нă-гурбéт. Ут-дéн нă-дéн мóлта се-усéите. Слугíните вúкат: "Цáрскăта мóла тéшка". Ут-чувéк нă-чувéк нă-бăштá-j се-чý. "Аку-j тéшка, вúке цáрут, ки-а-зăкóл'ум"* [ВК(282)]; ~ *нă-Вăрвáра áк-тă пулéзе дóма* (ако ти дојде) *нéкуј árин чувéк, шо úма árин пóлис, цéла гудúна ки-ти-вăрве лéсно рăбóтта и нă-тéбе и уф-кăшти* [ПК,2(87)]; ~ *Човéците спúјаха. Тóјнака фатú кубúлите ги размéнú, ги вăрзá úнак, и на човéците му размéнú калпáците: твójут калпáк турú на мóја глáва, мójут калпáк турú на дрýга глáва* [V,PM,123]; и: **ч'ул'áк** ~ *и фнéтре фаф-пештерéта, тáм му-б'éше кăштата, штото бéш'е од-адúн кáм'ан излопáн фрéт кăштата, и бé пригиздéна фнéтре сăс-с'ákакви прилигíа* (sic!), *штóто не-мóж'а ч'ул'áк да-отберé направáта-хи* [ВДр,ГБ(328)]; ~ *и сéтне момáта са-огодú за-едúн дрýк от-сéлото и са-ожéни и породú до трú сúна, штóто сегá ч'ол'áк кату тјáх нéма на-јунáсту, штó са-вр'áдни да-дúгат ду-пéтстóтин окú* [ВДр,ГБ(329)]; 2. изр.: **не устанал чувек гајри** (= се кажува за човек што е премногу "истрошен", што изгледа многу лошо) [ТГев(248)].

чувéче n, dem. 'зеница' ~ *тó-j уф óкто нăпрéј, шó-глидáчо, нă-стред- уф-óкто, уф-цăрнкăта-j* [ПК,2(132)].

чувéчки* adj 'нешто што се однесува на човек' ~ *кá-си-лафéле тáкá мéчкта, лисúцта и зájцут, нá-мéчкта му-прилирсáлу нéшту нá-чувéчку лéсу. Та: а-испалáла вудинúцта и најдéла-и пугулéмте брáткја и и-изидéла* [ВМ,Тр(319)]; ~ *сă варнá па óн да и кáлнá на нúх, и ричé: Нé знáите шо дýша нóсити вúи, óти Човéшнуо Сúн нé дујдé да загýби чувéцки дýши, тукý да уткúни* (спаси) [MV,K(329)]; ~ *трáгуве шо сă, ут шó сáке нéка-j дúра сă-вúке: чувéчка дúра, гувéцка дúра или уд зájц дúра* [ПДој,Ник(131)]; и: **човéцкиј** ~ *лáмјата са чинú кату жéна и нá нéгу му вéли: "ej, човéцкиј сúн, сáм ли јáдиш?" И тójнака га вéли: "нé ти знáм оти си глáдна! Ела да јáдиш!"* [V,PM, 144].

чýвăне n 'кога на нешто се внимава, се пази' ~ *сéко: лáндра* (= ограден простор во Езерото) *úма* 2-3 *лувúшча, ти: сă кулúби, слýжăт зăсéдăне и зă-чýвăне ут-пúл'ците. Кулúбăта úмла сój, сój ги–вúкăме ти: шо сă дăбуви кóлуве, сă-зăбójдăт уф-зéмăта пуд вó:та и пóсле ки сă-нăрéдăт кути кăшча* [ПДој(127)].

чýдба f 1.' нешто несекојдневно необично' ~ *да кák испаднáле óни, ету му дунсóа идéн човéк глýх, шо гу фáкиа уф нáдвур. И на тóа чáс испаднá лошутúата уф нéгу, си збурýва глýхут; и сă чудú сăто инсáн, ели вел'áле: Дýри сéја не а видóли таквá чýдба* [MV,K(266)] – во контекстот се забележува нерегуларна, проширена употреба на предлогот **уф** наместо 'од' ~ *на тóа чáс испаднá лошутúата уф нéгу;* ~ *уфчéра вéчăр уф-náска шó óро, шо пéсни, шо чýдба бúше;* ~ *на тóа врéми, утúдé на гróботи; и*

са навиде́ да ӣледа́, си биӣа́, да са чу́диши за ва́ чу́дба [MV,K(252)]; *~ лу ричé Исус: Ни́то он имáл грéх, ни́то та́ткото, ни́то мáјка му; туку́ да си чи́ни били́ чу́дба Господи́нова на нéго* [MV,K(...)]; *~ ду́ри сéга нé трибу́аши да си лекýва ут ва вăрзва́нито на дéнот уф су́бута? Ка́ и вéлиши вúа ла́фови о́н, сă пустрамúле сúти шо би́ле та́мо су нéго; и сăто инса́н сă радува́ле за сúти вúа чу́дби* [MV,K(278)] – во југоисточните говори големата носовка по правило се рефлектирала во **ă** во присутниот исклучок **субута** се работи за црквенословенизам; 2. 'голема непријатност' *~ шió-ј то́о путрисилăк* (измачување) *ут-тéбе, шó-ј та́а чу́дба* [ПК,2(93)]; *~ какво́ сăнсăлé-ј* (род, потекло) *то́о, каква́ чу́дба сă-пугуди́, ко́ј зна́а* [ПК,2(109)]; *~ ка́ о-зăпăлúа Кăли́нуво ác та́ли бúх. Вујчúна úмум уф-Кăли́нуво. Тугáј стана́ та́а чу́дба. И на́ште тéпат и Ту́рцте тéпат. Адно врéме Ту́рцте по́сустрăшúа. Сéтнăн зăпăлúа нéколку ду́ши та́ли, уф-Кăли́нуво... са́мо дéца шо-јзгурée уф-кăштте* [ВКук,Мал(289)]; 3. 'штета' *~ ва́адăн чу́дба нăпрăвúх, зăгуби́х па́рте вăрина́јкин-се утпăза́ро* [ПК,2(132)].

чудбина f — в. **чу́дба** 1. (= нешто несекојдневно) *~ полјто и планијнте така сă рăсфăрлени спроти Постол шо гу прават ногу тифиричлија и лично* (убаво) *место. От Постол чувек гу пулја сăто поле су зилинилото му, су сăта му села и курији изредени кату бели и цăрни балики уф стредин на чудбина гулемата зилена рамнина су блатто* [МЕ,Р(71)].

чу́де (сă)* impf 1. 'се грижи' *~ лувúка: "Ха́, га́зда, шió си-чу́диши?" "Ка́ не́шту дă ми-ја́дă. Ја́ сăм пручуе́н нă-це́л све́т. Ко́а ки-чу́ја́т же́нта ми-бига́ла, кăд о́дăли ја́с. Зна́чи не́мăм ни́кăкво че́с"* [ВЕв, Кор(305)]; *~ тогас дјадото му вели: "да питаш на слăнцето и за мојут казан, ча забравих дека гу имал зариин". От талу киниса и утиде крај морету; са чудиши, как да мини приз морету* [V,MP, 99] – во контекстот има уште еден пример за архаичната форма на гл. конструкција: *има (нема) + гл. придавка* во која придавката се сложува со предметот на кој се однесува: **гу имам зариин** (казанот) место 'гу имам зариино'; *~ ама Кулу́ф не́лаши ке́ф, заито от не́гу погол'а́м има́л покра́ј не́гу. Фатúха мо́мите да лу пра́ват шака́ и да са учáл'ат на не́гу, а́ма то́ј се́ кахăрлúа, сè са чу́диши* [V,MP, 10]; *~ Кату гу ви́де жена́ му така́, гу пи́та и лу ве́ли: "е́ј ла́жу, што то́лку са чу́диш? Дали́ ти потăнаа кура́бите или пари не́маш?" Са́нким тја́нака тúа лакăрдúи ги ве́лиши на не́гу кату на шака́* [V,PM(30)]; 2. 'мисли, размислува' *~ идно́ вра́л'а сă-бắли три́ бра́та сируля́си, н'ắ сă им'а́ли ра́бута, сă-ч'у́д'аха ш'о́ да-пра́јат. Иди́н д'е́н' тра́гнуват тру́ицата да-по́јат на-ра́бута* [ВБог,Вис(340)]; *~ што изникнало секакво цвете] бело, црвено, жлăто, зилено] чудат са улат кого да пушчат] кого да пушчат, да гу загради] Ристо да ода, да гу загради] Марија да гу навада су чисто сребро] су чисто сребро, су десна рăка* [ТГев(164-165)]; *~ женáта как гу ви́де јунáкот, фати́ да гу ви́ка: "ско́ру тăрчи, бра́тку, да ли оте́мниш от та́с дошма́нка злúа!" Кату чу́ така́ јунáкот, кату́ арсла́н хрúпна на врăх змúата.*

Тогáс онáја женá от рáдос са чу́диши, што да чи́ни [V,MP,23]; ~ *сă-чу́де кáк дạ гу убúе, дạ му а зéме дујнá-ѓузилíјкạта. Фáшкăт дạ игрáат на тáбла. Тáткуто ричéл: "Кój ќи-пáдне, ќи-му-ј искáрше óчте"* [И,Гг(114)]; 3. 'се двоуми, односно се труди да одгонетне нешто' ~ *и са случи, пашáта са разбол'á и умрјá. Пóсле са чýдеа, кóго да кладáт пашá* [V,MP,27]; ~ *áрно си-тăргнáл ус-тáа жéна, нă-крáј ќи-тă-извáде, ќи-сă-чýдиш шó тé-ј нăјдéло* (иронично: ќе стигнете до никаков крај) [ПК,2(178)]; ~ *урáчут сă-чудúл – чудúл и си-рéкăл нă-ýлиут: "Aj дă-вúдме и вó лурафéт нă-дéуту" и зăурáл тăкá, кá му-кăжáл стáрицут* [ВВ од(309)]; ~ *нóго чăпкăн мóма бúше тáа, áлиа сјáа лáлта ѝ сă-чýде* [ПК,2(132)]; ~ *и сă-чýдăт: "кój дă-сă-пýшче у-дýпкăта?" Е-áj сă-лăфíле дă-сă-пýшче тó гулéмиут. "Aку дóе рéт дă-íлиа дóлу нéшчу – рéкăл гулéлиут – јáс ќă-ă-зăтрéсăм фăртóлиăта"* [ВВод,Крон(311)]; ~ *и тугá девójката стáна да си íде на-сéлуту и са-ч'ýдеше дáл да зéме н'áшту, и си рéче: "Сегá нéка са-кóртолúсам* (спасам) *и сéтне пák шта-са-вăрна"* [ВДр,ГБ(329)]; 4. 'внимава' ~ *кадроту му гу дади на мăжо ѝ, му рече: "кој час ке да загуби кадроту, тога ке да загуби и неа". И тојнака са чудаши млогу да гу не загуби кадроту* [V,MP,10]; ~ *вéл'ат на нéгу: Истúна Гóсподи лóжиш. Тóга му фáти óчите на нúх ем рéкал: Катý кáк си верувáхти, нéка сă чúни на вáс. И са упулúле на тáа чáс. И пувел'á на úх Исус, ем ричé: Чудájтисте нéкој да нé пикáса* (забележи) [M,VK(266)]; 5.'му се чини нешто необично и со особен интерес го следи' ~ *на шóа врéми, стáна Пéшро, ушидé на ѓрóбош; и са навидé да ѓледá си биѓá, да са чýдиши за вá чýдба* [MV,K(252)]; 6. – **(са)** 'се восхитува (на нешто)' ~ *áдна снáга шió úма, дă-сă-чýдиш* (на убавината) [ПК,2(104)]; ~ *излезé от жрјáпчето, гу вăрзá и отúде нá цáрјут, му са поклонú и му дадé перóто дáр. Цáрјут, кáк гу вúде перóто, са чýдеше на гиздавúната* [V,MP,121]; односно 'кога човек е изненаден' ~ *и приказýваха на сúчки тáа прикáжна, и са чýдеха какво́ чýдо са и чинúло* [V,MP,145]; ~ *о-пúтум чувéко, нé знáа нúшто, збúре лúшки* (ги собира рамениците, изненаден е), *сă-чýде* [ПК,2(164)].

чу́ден* adj 1. 'загрижен, замислен' ~ *тогáс женá му му вéли: "вáрај, мăжу, товá сóн лóшу е – еднó дéте úмали, лóжи и товá да ни ýмри". И така женáта му влезé на млóгу гајл'á и останáла чýдна* [V,PM(30)]; ~ *динеска јазе, кога станах рано, излезох по дворут мој да си шетам, и от пред меника паднаха две-три карагроша, и затова млогу чуден останах"* [V,PM,38]; ~ *пак рибите му вел'ат: "ти, баштју, ако ходиш на дома ти, молиши на жена ти да не кажиш, што си видел!" Тогај стана чобанино, собрал офците, отишел на дома му много ч'уден и ж'ален* [V,PM,169]; 2. 'необичен' ~ *најстина пăтникут шио шма пумината по тува и белки застанато, да гу распулја чуднјут извур, така ич нечикано му испаѓа прид, се наоѓа прид иден "паметник" шио му-ј пуварија мислите на повичка ут 2200 гудини*[ME,P(68)]; ~ *му вéлиши нá мăжó ѝ: "úди, мăжо, да ми докáраш нéкоја рúба, да чúнал еднá чóрба, да јáл!". И тójнака земá мрéжата, отúде нá ézера, ловјáл, ловјáл вездéн, не можá да фáти дрýга, сáмо еднá*

чу́дна ри́ба со́с вла́кна, со́с пер'у́шки [V,PM,143]; – сп. обичај, односно верување: овошката што не раѓа треба да се *пустраме,* името на празникот *Велика Сăбута* треба да се појде в црква и да се понесе едно јајце. Кога ќе си дојде дома јајцето треба да се врзе за една гранка од дрвото, ама така што никој да не виде. Утредента, в недела треба да се повикаат луѓе и да им се каже: *"Чудин асилат – чудин род!"* Овошката ќе се посрамоти и идната година ќе роди [ТГев(350)].

чудноват adj 'необичен, чуден' ~ *чудновáто нéшчо* [ПДој(130)].

чу́до n 1.'нешто необично' (во случајот: непријатност – в. **чу́дба)** ~ *и ошти речта не доречи, падна вогин от небету и са запали чиницата. Кату виде така тојнака, заедноч му фтекна, ча неговут кăсмет не чини. И кога отиде на дома, каза на жената му и на брата му чудото* [V,PM,86]; ~ *ха-тувáр'ạха двáта кóни мисúр и идúнајут кóн' гу-јáхна д'ăдуту и трăгнáха да-си-пójат. Нóс кóн', шу-јáхаш'и д'ăдуту, пáдна на-пăнт'ут, пукнá кóн'ут. С'ётн'ạ вилí д'ádуту; "Какó чýду стáна тýс?"* [ВБог,Вис (340)]; ~ *и приказýваха на сúчки тáа прикáжна, и са чýдеха какво́ чýдо са и чинúло* [V,MP,145]; 2. изр.: **за чудо** (= нешто силно изразено, големо) ~ *л'у гу виде лалавата жена и керка, фатиха да си радýват и да гу бацýват, за чуду џимбиш са чинише меѓу них* [V,MP,57]; ~ *ут-кá о-искупáме тит'ýно нóго путкăрá* (напредна, порасна), *сјáа дă-му-зăвăрне áдно дóхче, чýдо ќе-ј (тит'уно)* [ПК,2 (190)];со исто значење: **чудом са чудеа** ~ *царјув син просрја рăка да га фати и л'аставичка летна по небото. Тогас царјув син приказа на сички, за кој лав не е одревила три година, и сички чудом са чудеа* [V,MP,73] – во контексот среќаваме нерегуларна употреба на предлогот **по** наместо 'кон': *и л'аставичка летна по небото.*

чу́е* pf 1.'слушне' ~ *И удéќи пу вóдата, ету сă чинí уф мóриту нóгу* (голем) *пóтрис, дури кáикут ќи си удáвиши уф далгáтити, па óн спíши. И утúдуа Учиníцити нéгуви, да гу разбудúле ем му вéлеа: Афéндо, да ни чýши, éту ки загíними* [MV,K(297)]; ~ *нăсăбájле, ák нé си јáдăн, ák чýјш дă-пéе итăркăло, пиликáно, гугýтката или пă пýпинцо, вúкме отté-ј прăбúл. Ак тă-прăбúи, тóо дéн рăбóтта нéлıа дă-ти-вăрве* (нема да биде успешна) [ПК,2(89)]; ~ *дéтто трăгнá нă-гурбéт. Утдéн нă-дéн лóлıта се-усéште. Слугíнште вúкат: "Цáрскăта мóма тéшка". Ут-чувéк нă-чувéк нăбăштá-ј се-чý. "Аку-ј тéшка, вíке цáрут, ки-а-зăкóл'ум"* [ВКук(282)]; ~ *цáрут вúке: "Кák? Мójта мóлıа вóнка нé излéзе и тувá да–стáне!" И вúкăт двá џинл'áта, кăчýва-га уф-пăјтóнут, дă-га-уткáрат тáлıу, дéк нé пéăт пéтли; íмто дă-нé-ј чýăт* [ВКук(280)]; — на *Бăдни вечар* ако некое дете плаче ќе му речат: *"Алıа ја гу дедо Божúќ пузад врата! Ако та чује, ки санал'уте, па утре не ти донесуве ништо"* или *"Ја го дедо Бужúќ иде сус криво магаренце; ки ти дунесе: бобо, дулама, папуци, фес сус пискул'. Ако не молчиш, ка ки чује оти плаќиш, ки са нал'уте и не ти дунесуве ништо"* [ТГев(84)]; ~ *"... árно áлıа, тáа излăжá-ме, зимá-ми чéшкăта, ударú-ми адúн*

шалиа́р, е́с бе́х мно́го бугат́, стана́х сига́ сирулиа́х". Кӑжа́ му мо́мта: "Тӑква́ прикӑска не́-бих чу́л" [ВКук(284)] – во контекстот среќаваме уште еден пример за нарушена конгруенција: субјектот во ж. – *мо́мта*, а предикатот (л-фор.) во м. род – *не́-бих чу́л*; 2. 'разбере' ~ *зна́л, а́к сӑ-чуӑ, ко́:* (< ќе го) *изго́рӑт. Ви́кум: "Ву́јко, ду-на́ште дӑ-пу́штиш а́јн* (еден) *чуве́к д-о́де ду-та́мо, дӑ-ми-зе́ме ру́би нӑ-ме́не и се́стрӑ-ми и же́нта дӑ-до́ӑт ду ту́кӑ". Зна́чи ла́гум* (сакам, планирам нешто) *дӑ-чи́нум збо́гум* [ПДој,Пат(173)]; ~ *а́к не́ ка́же шо ќи-чу́у, о́н бо́лин ќе́-ј. Нӑ-не́го кукошка му-ри́е* [ПК,2(170)]; изр. – пожелување: **чу́л-те Го́спо** (= молба кон Бога да ја слушне желбата) ~ *ка́м- де́-ј* (добро би било) *кӯт ка́ ви́киш, чу́л-ше Го́спо* [ПК,2 (211)].

чуж(з)ди* adj 1.'она што не е свое, што е туѓо' – кога во селото има слава и панаѓур се чекаат гости и од други села, па спремајќи се ќе речат: *"Море да сме сами, кои му гледе оти нешто нема, или нешто е кусо? Ама ки дојдат чужди л'уѓе па уд них срамота. Ки на пракажуват дудек ќи са живи!"* [ТГев(217)]; ~ *ти́ па и́ч не́ ме́сиш нӑ-ма́јк-ти, чи́ниш чу́зда-си* [ПК,2(120)]; ~ *ку́лк а́јн но́кут чу́зди ше́ј* (работа, ствар) *не́јкум* [ПК,2(132)]; сп. дел од свадбениот обичај: – кога роднините на младоженецот ќе појдат невестата да ја канат *за уф чужда куќа* (куќата на семејството каде што ќе се мажи), двајца *побратими* на младоженецот, едниот со *паурче* со ракија, другиот со *карта* со вино ќе појдат *од куќа до куќа да калесуват*, или барем кај оние *на кого му сос тоја човек врве лакардија* (т.е. со кого домаќинот има добри односи) [ТГев(165)]; – на младата невеста, до година дена не ѝ замераат ("ѝ гледаат низ прсти") ~ "*Нека ѝ е прустено! Уд чужда е куќа! Не е пураснана уф нас, па да знаје пу ќејфут да ни чине"* [ТГев(165)]; ~ *"Кустадине, мили сино! Мајка ка ки те забраве! Кого мајка ки прачеке, ки прачеке, ки дучеке? Кустадине, мили сино! Оти ми са нал'ути сино, си устави мајка и татко, да си јодиш уф чужди свет"* [ТГев(263)]; ~ *пак кадиата му ве́ли: "а бре́ ти́нака не си кадӑр сам се́бе си да хра́ниш, а́ми как ке да хра́ниш таква́ една́ же́на бео́фка?" Тога́с Кулу́ф каза́ една́ лажа́: ей мо́ре кадиа, нелој ми гле́даш ме́ни тинака така́, зашто сам ту́ка на чу́зда земја* [V,PM,(12)]; 2. изр.: **шо́ (зӑшо́) бру́ши** (чука, соборува, бере) **чу́зди кру́ши?** (= зошто се мешаш во туѓи работи?); со блиско значење: **нӑ-чу́зди о́гин ни́м ду́ј** (= туѓата непријатност не ја засилувај) [ПК,2(186)]; **чу́зда во́шка го-ј пулӑза́ло** (= се збогатил со туѓа помош); ~ *са́м дӑ-напра́ве ше́лку-ва кӑше̄а не́-м-сӑ-виру́ве, чу́зда во́шка го-ј-пулӑза́ло* [ПК,2(211)].

чуз adj 'туѓ' – в. **чужди** ~ *да ка́к ки изва́ди ви́и о́фци, о́ди о́н па́напри; и о́фците о́дат пу не́го, о́ти му-гу зна́јат гла́сут. Или на чу́з не́ о́дат пу не́гу, туку́ бе́гат ут не́гу, о́ти не гу зна́јат на чу́здуто глас* [MV,K(318)].

чуздиве́рин* adj 'тој на кого христијанската вера му е туѓа' ~ *на ви́а и пушти́ Исус, ем му кажа́ на ни́х, и ве́ли: На чуздиве́рни на пӑтут ним си уде́јте, и на гра́т Самари́ина ними да фле́зите; туку́ уде́јтисте по́вики на загубе́ните о́фци уф ку́ки Израи́лцки* [MV,K(296)].

чуздина f 'надвор од татковината, туѓина' ~ *а́ма то́ј, л'у излезе́ от ко̣н'ут, заедно́ч земá дисáкот и тефте́рите, му дадé хесáпјут на господáро му, кату кáк требу́ваши. Тогáс господáрот му велí на јунáкот: "да ти пи́там јунáче, сегá три годи́на на чуздúна как си помина́?"* [V,PM(23)] – од контекстот излегува дека во југоисточните говори глаголот **излезе** се јавува со значење: 'се симна' ~ *а́ма то́ј, л'у излезе́ от ко̣н'ут, заедно́ч земá дисáкот*; ~ *ричé Го́спот вáа прикáзна: Идéн човéк си клáл ниéт* (решил) *да си о́ди уф чуздúна, а викá на измикáрите, и му а дадé на ни́х имáнито му* [MV,K(270)]; ~ *садú ло́за, и заградú окулу на не́го, и а купá на не́го и́зба, и а правú ку́ла, и му дадé на јара̣мúити, и си утúде пá пу чуздúна* [MV,K(269)]; ~ *о́на се́-ј дертлúа* (има хронична болест), *дéк ло́же д-о́де пу-чуздúна* [ПК,2(38)] – во двата последни контексти наместо очекуваната употреба на предлогот **на** среќаваме 'пу': **утúде пá пу чуздúна**... **д-о́де пу-чуздúна**; ~ *женáта му, кату чу така, фати, гу пригáрна, и така и молчéту познал татка му оно час. Ошти едноч не остави маж и да иди на чуздина да работи* [V,PM(88)]; ~ *јазика ти милувам, и затова ти вел'ам да идиш аф селото ти на братовата ти кáшта. Онúа, как ки ти видат сега, ча от чуздúна идиш, млогу богати ке да ти дават мóлите му* [V,PM(85)].

чу́к–чу́к interj 'звук од удар' ~ *á-бре, á-бре, стигнáх ду Го́лăк, ду-Чăнăклúă. То́ă бúше кути-ву́јко не́што, уд-дéкă мáјка. Нă-врáтта: чу́к-чу́к, ко́лко шо фăтúх зă-кл'учáркăта то́ă го́тув бúл. "Ти ли си Ил'о?" "Ас-су́м". "Е кáк е тá рăбо́та?" Ви́кул: "Тăкá и-тăкá, то́ă другáро, ви́кул, о-изгуби́х"* [ПДој,Пат(173)].

чу́ка[1] f 'мал рид, могила' [СКук(340)]; ~ *е-е, тáмка на-чу́кта-ј на́што ло́зе* [ПК,2(132)] – се употребува покрај **ту́мба**.

чу́ка*² impf 1. 'удира со рака или со некој предмет врз нешто' ~ *и ви́ка: "Еј, То́лıо, То́лıо... То́лıо бé! Аj-бé, é́л, крáвăта ми е бóлна нéшто, сá дă-ви́диш". Дă-гу-извлéчăт, сéга дă-дóјде, óти то́ј пу́шка и́ма... чу́кăт нă-пóртăта нé утвáра* [ВЕв(299)]; ~ кога одат на рибарење, едниот рибар весла, а другиот *влагу́ве* (= ја поставува мрежата); за да се плашат рибите *нă кура́бо чу́кăме сус испо́л* (некаков сад), *сус не́го и сă цắрпе во́·та ут кура́бо*, рибите ги плашат уште и со *купúшче* (весло) [ПДој(128)]; ~ *го́стето ќе-вечéра̣т, ви́но ќе-пúја̣т, ќе-и́гра̣т, ќе-лудýва̣т – óро и́гра̣т. Цéла но́ќ тắпанут ќе-чу́ка, до-понедéлникут на-ручо́к* [ВЕв(301)]; ~ *три јувр̣јаи земаха по една тојага, ч'укат на гробот, ја детето му вели на јувреиту: "зашто синјори, така го бишти пузи христианско гроб?" Ја те му вел'ат: "го бишли, зашто тос христианин борчлиа ни беше"* [V,PM(173)]; 2. 'крши' ~ *от вăнк кăштата имало едно теле, отиде гу фати телинту, гу враза нетри на врекиту, и тојнака зема мăра л'ашки и едно чокче, са искрил и чукаши л'ашки* [V,PM,104]; 3. 'сече' ~ *кру́шата, кату кру́ша, кáк да вре́ви, и о́н, кату барлúв што бéши, фатú со́с балтúата да чу́ка на кру́шата, да га осјáчи* [V,PM,125]; 4. 'со чукање дроби нешто, прави да биде ситно' ~ *уф-дăрвăна пăнúца, уф-н'áа чу́кме лу́к зă-тăрто́р* (чорбесто јадење со

лук, киселина и евентуално кисело млеко) [ПК,2(69)]; ~ *издя́лбино дя́рво шо чу́кле уф-не́го уриѝс, пипе́р, шо́ са́киш. Дибе́ко мо́ш дя-би́де и ут-џиле́зо* [ПК,2(38)]; 5. 'пере со чукање со пиралка' — една недела пред празникот (панаѓурот), на кола ќе натоварат јоргани, душеци, перници и черги и сето тоа ќе го однесат на Вардар и ќе *ги чукат и низ вода пулиҥуват* [ТГев(218)]; 6. 'се **чука** млеко со *чурило* во бутимот (дрвен сад), за да се одделе маслото од матеницата' ~ *бу́тимо-ј нäпра́вäн уд-дя́ски, изрäбо́тäн, по́сле сä-туру́вä уф-не́го мле́куто и сä-чу́кä ус чури́ло, сäви́кä тäка́ дя́рвуто шо́ сä-чу́ка* [ПДој(156)]; 7. 'ги чукаат класјето од пченка за да се одделат зрната' ~ *ус-ко́пäјне ќа:-чу́кät чинíчкäта* (пченка) [И,Гг(119)]; 8. 'бере плодови со чукање (удирање) по гранките' ~ *и-пукäну́ва ся́те зя́јци. Му-ве́ле лисúцäта: "Е, нä-фил'а́н ме́сто и́ма ина́-кру́ша. Ќи-до́јте ќ-ä -чу́кäме". Сä-суб*е́*рвät ся́те зя́јци, гре́дät. Му-ве́ле: "Ја́с ќи-сä-ка́чäм го́ре ќ-ä-чу́кäли"* [ДК,Лип(118)]; – уште еден случај на употреба гл. **греде** што претставува архаизам, отсутен од стандардот не само на македонскиот туку и од другите јужнословенски јазици; в. во словенечкиот; ~ *чу́ке, субо́руве уддя́рвуто јабу́лки, кру́ши, сли́ви: висо́ко-ј, зе́ми а́јн пя́рт, избру́ши-ј ти́а нä-висо́кто* [ПК,2(25)]; 9. 'чука, звони камбана' ~ *јутад идат три пятника] си ји пите млади Стујан:] "Море добри три пятника] што јидите јуд то село] ки ве питум ем распитум] сакум право да ми речте] Зашто чукат калбаните] калбаните црковишни?"* [ТГев(201)]; **ки-чу́киш бäрäба́но** (= ќе дадеш јавно соопштение, што ќе го кажува селскиот (односно градскиот) тапанџија со чукање на барабанот; се разбира дека станува збор за едно одминато време, некаде до средината на 20-от век) ~ *"Сто́кäта Бо́к гä дäде́, Бо́к гä-зе́ а́мä са: нä-ти́й сјурмя́сте шо џа́п к-ими-да́думи?"* – *"Ле́сна рäбо́та-ј та́а та́те, рäче́л. Утре-ј уф-Стру́мица пäза́р. Кимä-но́сиш ти нä-пäза́ро, ки-чу́киш бäрабя́но"* [ПДој(144)]; ~ *о-но́сät де́тто, о-кäжу́ват. "Ја́, рäче́л, то́-ј де́тто". "До́бро, рäче́л, у́тре. Ва: ве́чäр сум ту́ка, не́ изле́вум ни́кäде. Ки-чу́киш бäрäба́но, уф-ба́ните дя не сме́е ни́кој дя-фле́зе, усве́н цяро"* [ПДој(148)]; **типаниту чукаха** (се слушаат звуци од тапани) ~ *кату приближи на касабата, чуј типани, сфирки кату на сфатбата, ама типаниту чукаха кату наж'ал'ани* [V,PM,163] – во *типани* големата носовка е нерегуларно заменета со **и** ; 10. изр.: **но́го (не́) му-чу́кат** (= за своите постапки многу не размислува) ~ *дя́л' мо́же ил' нямо́же, о́н ќи-с-зе́ме, но́го не́ му-чу́кат* [ПК,2(183)]; **у-а̣ва́н во́да чу́ке** (= се занимава со споредни работи) ~ *рäбо́ше, ама уд-рäбо́шта не́ма шича́лба* [ПК,2(203)].

чукало n 'специјално направено дрвце со кое *са чуке* на тапанот' – свадбата завршува приквечер кога во дворот на младоженецот се игра *шарено оро* (во него играат мешано машки и женски) на крај свекорот што игра напред го внесува орото дома и тоа е знак дека свадбата завршува, свирките престануваат а тапанарот го фрла во висина *чукалото* зборувајќи: *"Ваја гудина винчајне – ду гудина критејне"*. И ако *чукалото* падне *бутурник* (т.е.

исправено) значи дека новороденчето ќе биде машко, ако пак падне *калăп* (т.е. хоризонтално) ќе биде женско – суеверие [ТГев(189)] – во контекстот среќаваме присуство на гл. именка од перфективен глагол: *винчајне, критејне* што не е познато во литературниот израз, но е раширено во јужните, егејски говори. Во споменативе говори исто така констатиравме, како што е нагласено, присуство на перфективен презент; возможно дека и двете појави се во некаква корелација.

чука́рка f 'мала височинка, рид' – в. **чу́ка** [ПК,2(132)].

чу́кин adj 'ситно исецкан, здробен' ~ *чу́книнто* (повреден мускул) *дéк тé-j, нăлóж-сjо чу́кин крумúт и сóл'* [ПК,2(69)].

чу́кне* pf 1. – в. **чу́ка** 1. ~ *и тогá фатúи ги двéте мнýки, ги зачукнá, и двéте мермéр ги чинú. Бáбата га земá, и нéја гá чукнá, га утепá. Тогáс му вéли на цáрjут: "тáја ти е женáта!"* [V,PM,143]; 2. 'закове' ~ *дóбро áма, мăрувájќи-гу, знáчи, сă-спушпúл дéфо уф-нéтре, до:-*(< да го) *мéрăт тăмáн. Ká му-чýкне дистíна кирфúj узгóре и дéфо нéтре фáтен* [ПДој,Ник(160)] – во контекстот има уште еден случај со употреба на перфективен презент: **ká му-чýкне** (наместо: 'чукнува'); 3. 'тропне' ~ *ус-кýчăто сáмо сижива́jал и ус-пáтките сă-рáнúл. Едно врéме лишúцăта нăмирисáла, дуjдéла и чýкнáла нă-врáтта. "Шо ýбуво мирúсе", рăчéла* [ПДој(154)]; ~ *шатájќи дуjдéл нă-нéко: прúстáнишче, испáднал уф-нéко: сéло. Бúло дóцкăна и тó: тăргóвăцо видéл дéка сватé: уф-нéко: кăшча свитúло, фл'ăзéл уф-двóро и чукнáл нă-врáтта* [ВД(277)]; сп. суеверие: – ако некој од соседите ја забележил бабицата кога доаѓа кај породилката тогаш од него ќе се побара и ќе се земе некоја работа со која породилката ќе ја *чукнат* три пати со верување дека пороѓајот ќе се одвива успешно [ТГев(105)]; 4. изр.: **сjáа чýке глáфта** (= притиснат е од проблеми што тешко се решаваат) [ПК,2(194)]; ќи **чýкне сáту** (= ќе настапи закажаното, одредено време) ~ *е, му рéкла тá бáбăта, кóа ќи-дójде двăнájсет сáту, му-вéле, тú óдма д-излéjи кóа ќи-чýкне сáту* [ДК,Палј(121)]; **да-чýкниш ќи-киníсе** – (= ќе тргне, се кажува за богата куќа, убаво подредена со многу намештај и сл.) [ПК,2(161)];

чукнá тằпăно изр. (= кога некој ќе раскаже на повеќе луѓе она што требало да биде тајна – фразата произлегува од аргументот дека во минатото со чукање на барабан се соопштувале новости) [ПК,2(150)]; како продолжение (и потврда) на претходното: **нé чукнáа тằпăнто** (= не е толку итно, *шó сă-вáркиш* (се брзаш) *тóлко, нé чукнáа тằпăнто, íма врéме óште)* [ПК,2(182)]; **чукнá зóро** (= рано наутро, кога ќе се зазори) [ПК,2(150)].

чýкнин adj 1. 'удрен, повреден мускул' ~ *чýкнинто дéк тé-j, нăлóж-сjо чýкин крумúт и сóл'* [ПК,2(69)]; 2. fig. 'збудален, тој што имал мозочен удар' ~ *áj-го дéк сă-влéче кут-чýкнин* [ПК,2(18)].

чукну́ва* impf – в. **чукне** ~ *тогáс му велú на сиромáхо: "éту такá да чúниш и тúнака! Штó да сáкаш, да га чукнýваш сóс прăчката и да вéлиш да ти искáрува нéшто, и пák да га вéлиш: зáпри! И óна ке да си запúра"* [V,PM(88)]; ~ *пóсле нéко: минýта му-вéле дéуто: "Оди, вéле,*

зи́ми фăлцá·нто". И то· дéте óде, пá чукнýве нă-врáтта. Цáро, една шăкá пăрú му-дáве [ПДој(145)].

чукăлдăрвиц m, zool. 'шарена птица со остар и јак клун со кој ја пробива кората од дрвјата барајќи црви' [ПК,2(132)].

чукăн adj 'штроен, кастриран' (за овен) – кастрирањето се врши со чукање на тестисите, оттаму и називот); сп. *кýсéм* 'овен што ги води овците, *то·-j чýкăн, кýске*' [ПДој(125)]; ~ *брáви – ти· сă чýкăни кóчуве, нé сă зă-прúплот* [ПДој(125)].

чул m 1. 'вреќа'; 2.'парче волнена материја што се става на грбот на коњот да го чува од студ' [ТГев (105)]; ~ *ус-чýлуве а-пукрíвме стóкăта, дă-нé измăрзне*; 3. 'парче од вреќа, широко околу 30 см., се користи за правење балиња кога се калапи тутунот' [ПК,2(132)]; 4. изр.: **ắрн'о· кóјн и пуд вéтќо· чýл сă-пузнáве** (= лошата облека не може да го сокрие убавото тело) [ПДој(137)]; ~ *ká нé-j ýбуф кóјно и áрин чýл да-му-клáји пáк н'óо бúве* [ПК,2(152)].

чулáк adj 'сакат' ~ *тó-j чувéк шó мó-j рăкта сăкáта: áj-гу óш ej-жíф чулáкта Кóл'о, уд-нáшто-j* [ПК,2 (132)].

чулашник* m 'парче, материјал' – изведенка од *чул* 'вреќа' ~ *сјакла една парча, тури и зготви. Извадила една парча, фăрлила на чулашникот. Дојде и тојнака, га пита: дали и јала. Тјанака рече: "јадох"* [V,MP, 62].

ч'улéштu adj 'нешто што се однесува на човек – човечки' ~ *нúкој ни сá е пòкáчил на небéто, садă новá шту слéзе ут небето, человештија син, дето е на небéто та катý Мојсéа как подúгна зелéта на пýстинáта такá тр'абóва дá са подúгне и ч'улéштија син* [ВДр,ТЕв(327)]; ~ *и фнéтре фаф-пештерéта, тáл му-б'éше кăштата, штото бéш'е одадúн кáм'ан излопáн, и бé пригиздéна фнéтре сăс-с'ákакви прилигíа* (sic!), *штото не-лúжа ч'ул'áк да-отбéре направáта-хи, óти ни-е-ч'улéшта нáправа* [ВДр,ГБ(328)].

чум adv 'зошто' ~ *оште сум мала малечка] на два-тринајсат гудинки] на можам думен да вртам] на можам чисто да зготвам] нити пак арно да ткајум.] Чунки си мала малечка] чум ти је тоја белилце] чум ти виčилце на веčи] чум ти герданче на гуша* [ТГев(37)]; ~ *"Ká сáкиш дă-с бúјме у кóпи (копија) или дă сă-бóрме?" – "А, рéкăл, чум ме е у кóпи!" "Ќи-гу-фáтум, си-прăмúсл'ăве, ќи-м гу-скúнум врáтут куту нă кукóшка"* [И,Гг(113)]; ~ *"Ти да ми направиш бела ми пугача;] тесто ти да месиш сус твојите слăзи".] Кога е чујала Димка, калеш* (пишува: 'колеш') *Димка] и тоги си веле на Митре терзијче:] "Ej Митре, Митре, ти чапкăн терзијче] прави как што знајиш, чум ти је пугача на слăнце* (пишува: 'слăнцу') *печена"* [ТГев(204)].

чума f 1.'некаква многу опака, заразна болест, која во минатото, според народното предание, можела и цело село да сотре'. Народот ја замислувал како баба облечена во партали која оди од село в село и во кого таа ќе погледне тој во моментот е мртов, *устрелин;* ~ *и они гу тегл'áха и гу земáха нétри аф гилúата. И л'у го вúдоха, сúчки штó бéха аф гилúата, си оплáшиха от нéгу, зашто не бéши човéк кату нúх, алú тój бéши едúн дúв кату жúва чýма* [V,MP, 24]; 2. ~ *чýма, тá-j лóша трéва, испáѓе ду-сáм кóрно нă-тит'ýно, нă-пипéро.*

Гу-сӑ́ане ко́рно. Да́ве си́ни ки́ткички [ПК,2(132)]; 3. изр.: **чума да та згоде!**, или: **чума да та удре, лек да не најдиш!** [ТГев(240)]; **чума да та смете!; чума да та земе!** [ТГев(319)] – тоа се тешки клетви што жените ги упатуваат кон оние што им нанеле зло [ТГев(240)].

чуме́н m, bot. Hordeum 'јачмен' ~ *та́мо имја́ло две́ бра́тќа. Онија бра́тќа има́ли две ко́ни, ко́ните ги назо́беха и, как кла́тјаха ко́ните гла́вите, му па́ждаше чуме́нут от то́рбите* [V,MP,116]; ~ *Бишка́ринот га фати би́ишката, га вӑрза́ за ши́ата. Утринта́ бишка́ринот стана́, гле́да би́ишката га не́ма. Тогас бишка́ринот кини́са по ди́рата, да га те́ра би́ишката, га најде́ та́мо при онија две́те ко́ни, јадјаши чуме́н* [V,MP,116]; ~ *царју́т го викна дјатенто, хем мо вели: "ету, ако можиш това жито на еден ден да го уделиш, секој зӑрно по зӑрно, и куп пшеницата башка и чуменат башка можиш за господар твој да земиш мојта мома"* [V,PM,157].

чумле́к m ~ *то́-ј ја́дне, сӑ-пра́ве на́-фу́рна уф-гӑ́рне, ил' па уф-дӑлбо́ко те́нцӑре. Сӑ-кла́ве: гла́ва (мо́же уд-о́фца, мо́ш уд-би́ишка), се́тне и лу́кче и мӑгдано́с, се́тне сӑ-пукри́ве ус-кӑпа́к, а кӑпа́ко сӑ-зӑма́жуве ус-те́сто да-не́ испа́ѓе па́рта. У-фу́рната сто́о це́ла но́ш* [ПК,2(132)]; кај Саќов: 'пача од животински ситнеж' [СКук(340)].

чумул'а́фка и **чучул'ан** f 'перца собрани на купче на главата на птица' ~ *то́-пи́ле, зи́мта пе́е: чи́ј-сум-си́н, а ле́тто: чи́ј-сум зе́т. Ма́шкуто и́ма чумул'а́фка на-гла́фта; та́а чумул'а́фка не́кој а-ви́кат чучул'а́н, ил' па куку́ле* [ПК,2(133)].

чумули́га f 1.'летало, змај' ~ *де́цта пра́ват чумули́га, то́о не́-ј фӑртну́на* (змај), *чумули́кта сӑ-пра́ве уд-ве́сници, о́на-ј по́дру́га ут-фӑртну́нта;* 2. 'џумка' ~ *ка́ сӑ-чукна́х уд-а́дно дӑ́рво гле́ј ко́лкува чумули́га ми-стӑна́;* сп. од истата регија и: **чумул'а́фка**.

чу́м(н)ка f 'преѓа навиткана на вретено' [СКук(340)].

чум(н)ки[1] 1. conj 'штом' (за услов) ~ *пе́пли пе́јат на леса[отвори врата да влеза[запали финер бурина[да не ти флеза ф-тимнина[да не ти згазум детинце.[Чумки си ашик за мене[дил имиш мирак пу мене[камо ти којна сус тебе?!* [ТГев(328)]; ~ *оште сум мала малечка] на два-тринајсат гудинки] на можам думен да вртам] на можам тенко да предам] на можам чисто да зготвам] нити пак арно да тка-јум.] Чунки си мала малечка] чум ти је тоја белилце* [ТГев(37)]; 2. 'зашто, бидејќи' (причински) ~ *Али тоа што трчише не саке да застане, да ја земе. "Сега немум време, са варкум!" – и не гледе уф арамијата, него трче ли, трче. На арамијата му паднало криво и си рекал: "Ај, анасӑни! Така и така вија греуве не ми са прустуват, чунки не са еден, не са два"* [ТГев(147)]; ~ *му вели на негу: "е, чунки си нал толку карагроши, сега требува да ми ги дадеш!". Он му вели: "што да ти дам владика! Јазе га расипах карагрошите, л'у да ти дам еден ~ тавил"* [V,MP, 40]; ~ *ба́бата му ве́ли: "а бре́ си́нку, сега́, зашто́ си чини́л ца́рјув зе́т, три дни́ ме́ни ми забрави́!" Ч'у́нки бра́тите са умја́саха, и кучи́нтата са умја́саха и ко́ните* [V,MP, 144]; ~ *са́кӑл не́ј'кӑл, сѐ и ка́нӑл сил'а́јнте нӑ-го́сти, а и сил'а́јнте зӑ-а́тӑр – сѐ му-гриде́ле. И чо́ику сӑ-уте́пӑл па́ри дӑва́јне. Уд-гуле́ми*

ърчо́ј, чу́нки ут-стра́ сă-бе́га – ут стра́м не́ сă-бе́га, до́шăл ду-то́а дириџе́ – че́јли нă-мужел́ дă-си-ку́пе [ДК,Деб(153)].

чу́мкин adv 'божем, како да' ~ *а нă мо́мăта чу́мкин и́ сă-зăăрăса́ло прă-де́тто. С-јо: сăка́ла о́ише уд-мăле́чки. И та́м сă-зăăрăса́ле по́вике* [ПДој(155)].

чунки part 'зарем' (прашално) ~ *"Марије, тенко, високо, немој ми врвиш низ двори] ним ми раздигај јадови, јадови моји дертови] чунки са малце мојите, а што да правум и сус твоји] дек да ги турам, кажи ми?!"* [ТГев(100)].

чу́нкш interj 'извик да застане магарето'; од истата регија и: **чу́јт** [ПК, 2(132)]; [ПДој(126)].

чу́па f 1. ~ *ко́за биз ругове* [ПК,2 (133)]; 2. 'девојка' ~ *и о́на гу зăл'убила о́дма. Две́те биле а́рни. Сиднува чу́пăта та́му сега. Мувеле нă-кра́лут: "Зăшо мă-са́кăш ти́: зă-жена́ и́се зă-измика́рка?". Му-ве́ле: "Тă-са́кăм, а́ма...", сибере́ ми́шиките* [ДК,Ран(131)] – во контекстот се забележува присуството на сврзникот **исе** наместо 'или': *мă-са́кăш ти́: зă-жена́ и́се зă-измика́рка?*; ~ *и му-пу́шта нă-ца́рут ăбе́р о́ти чу́пăта у́мра* [ДК(106)]; ~ *ме́не ăк-лă-зе́ва, ки-му-ро́дам две́ де́ца: идно́ – чу́па су-звезда и сумишчи́на нă-че́лто* [ДК,Лип(113)] – кајларскиот говор се јавува како преоден меѓу источните и централните егејски говори, оттаму и присуството на лексемата **чупа** којашто сепак главно се поврзува со леринскиот говор.

чупкул'а́ф adj 'со остар врв, шилест' ~ *ма́н-гу мăр, ус-то́о чупкул'а́фјо но́с, чи́ниш ки-т-прăбо́де* ('боцне'); сп. **чо́пка** [ПК,2(132)].

чура́п m 1.'плетен дел од облеката со кој се покрива ногата' ~ *ни́ја ки-им да́дме ца́ло (сре́бăрна па́ра), алтăнче, зама́нска па́ра, и цвеќе и к'и́тк'ичка (кăрăлифи́л'че); вăрза́ни сус цăрве́н ко́ниц, сус-вăра́к; бухчăлăк: кушу́л'а, га́шти, ри́за, чивре́ (пăче́та), чура́пе, вăркузу́н* [ВГ,М (269)]; ~ *стана́ све́курут, гу-кладе́ ни́јнут нишаји́н прăт та́тко, стана́ та́тко – на́шут гу-кладе́ прăт-све́курут. Дунсе́а дупл'а́н (мамудија) и два стамбола* [ВГев,М(270)]; ~ *уф-се́чко ка́ фăти́ а́дна пуле́дица дă-нă-мо́јш дă-нăстăпиш нă-зе́мта, нă-чура́пе о́даа л'у́јто* (луѓето) [ПК,2(92)]; во Ениџе-вардарско е забележана формата, со преглас, како во Кукушко: **че́реп** ~ *мо́мчето ќе-и-ку́пи ти́ја рабо́ти: чере́пи ќе-ку́пи, папу́ци, ќе-ку́пи покрива́ло – по-о́чите му-го-ту́рват на-неве́стата, да не́ се-гле́да* [ВЕв,Бар(300)] – во контекстот среќаваме проширена употреба на предлогот **по** наместо 'на': *по-о́чите му-го-ту́рват;* 2. изр.: **утвури́ла а́дна у́ста али́с чура́п** (= се кажува за жена што постојано и само таа зборува) [ПК,2(133)].

чура́пна (и́гла) f 'специјална игла за плетење чорапи' [ПК,2(51)]; постои и: **чура́пна пле́тка** (начин на плетење) ~ *та́-ј пра́ва пле́тка, пр. блу́:ста ме́-ј чура́пна пле́тка* [ПК,2 (133)].

чурбул'а́ф adj 'јадење во кое има повеќе софт'; сп. *чорба* – на *софрата,* ако јадењето е *чурбул'аво,* прво се стават лажици и леб; цел леб не се става, туку ќе се исече на онолку *филии* колку што има луѓе што ќе јадат [ТГев(288)].

чурбаџи́а m 'богат, заможен домаќин' ~ *сă-кăчу́вăт го́ре на куна́кут. Да гу-ди́гнăт пирде́то вике – па́ не кăжу́ве, туку ми́гу но́јзте на чурбаџи́ата испи́ѓе прăт ца́рут. Му-пра́ве а̨дна́ тимина́ и му-кăжу́ве*

[И,Гг(111)]; ~ *има́ло едно вре́ме а̣ди́н чурбаџи́а. То́а чурбаџи́ата има́л а̣дно де́те и адна́ мо́ма. Има́л сто́ка но́го, а̣рџи́ј (ура́че на јарја – и́сполица, ни́ви, зе́мја)* [И,Гг(110)] – во југоисточните, долновардарските говори лексемата **мома** го покрива значењето 'женско дете, ќерка', додека на север, пак во источните, пр. во струмичкиот, **мома** значи 'девојка'.

чуре́к m 'слатка тестенина, вид слаткиш' [СКук(340)]; ~ *та́ј пугача, а-пра́ва̣т прӑд-Вили́дин, на̣-про́чка* (тогаш си простуваат луѓето еден на друг), *за̣-три́мурто* (тридневен пост). *Чуре́ко сӑ-но́се на̣-арми́сӑнте. Сӑ-пра́ве уд-у́буво чи́сто бра́шно, а уд-го́ре-ј но́гу у́буво на̣ша́рна ут-са́мто те́сто. На̣ма́жна-ј ус-ша̣р-ла́н, а се́тне-ј на̣со́л'на ус-шиќе́р* [ПК,2(132)].

чуре́ша вишна* f, bot., Prunus cerasus 'овошно дрво со плодови слични на црешни, но накиселуваат' [ПК,2 (133)].

чури́ло n 1. 'дрвена направа, матало, погодна за разбивање на млекото во бутимот (дрвен сад), за да се оддели маслото од матеницата'; ~ *то́о-ј дӑрвуто шо сто́о уф-бу́тило, ус-не́го сӑ-би́и мӑтни́ца* [ПК,2(133)]; ~ *шо чу́кӑт мӑтӑни́ца* [И,Гг(121)]; ~ *бу́тимо-ј нӑпра́вӑн уд-дӑски, изрӑбо́тӑн, по́сле сӑ-туру́вӑ уф-не́го мле́куто и сӑ-чу́кӑ ус чури́ло, сӑ-ви́кӑ тӑкӑ дӑрвуто шо́ сӑ-чу́ка* [ПДој(156)]; 2. fig. 'неуредна девојка, жена' ~ *зӑче́ии-сӑ, ни́м о́ди кут-чури́ло;* ~ *по́тӑргни-се, шо́ си заста̣на́л на̣-сре́т удаа кут-чури́ло* [ПК,2(133)].

чурктисе* pf 'изгние, се расипа' ~ *јадејте-ј ти̣а̣ јабу́лки, зе́р фа̣ти́ли да̣-чурктесат* [ПК,2(133)].

чурлин m 1. 'име на вол што има прави рогови' (во Гевгелиско освен *чурлин* се среќаваат уште овие имиња на волови: *јајман* – тој што има рогови како на коза; *лигач* – вол што при орањето легнува; за вол што има господско однесување: *челеби, деспот, папас ефенди, оџа ефенди;* според бојата: *шарко, сивчо, црвенчо, арап* итн.); 2. 'име на птица' [ТГев(482)]; ~ *то́-пи́ле, зи́мта пе́е: чи́ј-сум-си́н, а ле́тто: чи́ј-сум зе́т. Мӑшкуто и́ма чумул'а́фка на̣-гла́фта; та́а чумул'а́фка не́кој а-ви́кат чучул'а́н, ил' па куку́лче.* Сп.: *уф-на́шта ма́ла и́ма пӑрми́он* (прекар) **Чурли́нци** [ПК,2(133)].

чуру́к* adj 'нешто со лош квалитет, негодно за употреба' ~ *ех, нӑ-у́трупо пак гу-пу́шта: дӑ-о́дши дӑ-ми-зе́вӑш уд-на́јдо́лнуто ме́со. Во́ о́ди купу́ва па́ гла́ви и изи́ци. "А-ба́, ка́ ти-кӑжа́ј, ричé, и вче́ра гла́ви, изи́ци, на́ј-чуру́кут ме́су дӑ-ми-зе́вӑш"* [ВЕв,Кор(304)]; ~ *си́те зӑбе ми-сӑ-чуру́к* (расипани); fig.: ~ *но́го чуру́к све́т еј-то́о; сѐ ка́ и́де све́то-ј по́чуру́к* [ПК,2(133)].

ч'ур'ундисе pf 'се расипа, иструли' ~ *и Бог ја извади на една гора зелена на сухо, три година тамо без леп гладна, и дрехите и наврӑх неа ч'ур'ундисаха* [V,МР, 167] – в. **чуру́к**, **чурктисе**.

чучул m, zool. ~ *то-ј кут врӑпчан, нӑ-глафта има чумул'афка...*

чучул'а́н m, zool. 1. 'врабец со цуцка на главата' [ПДој,Фур(126)]; 2. 'перца собрани на купче на главата на птица' ~ *то́-пи́ле, зи́мта пе́е: чи́ј-сум-си́н, а ле́тто: чи́ј-сум зе́т. Мӑшкуто и́ма чумул'а́фка на̣-гла́фта; та́а чумул'а́фка не́кој а-ви́кат чучул'а́н, ил' па куку́лче* [ПК,2(133)]; Саќов во Кукушко запишал: **чучул'бан** ~ *си́вичко-ј, и́ма куку́л' нӑ-гла́фта* – 'чучулига'; в.: **цуцу́лче;**

– (од истава регија, во пунктот Патарос: **пи́шко**).

чу́ш – чу́ш interj 'извик за терање магарија' [ПДој(126)]; – (од истава регија, во пунктот Фурка запишавме: **у́јш – у́јш**).

чу́шка f 1. 'лута пиперка' [ДК,Емб (104)]; [ПДој,Пат(123)]; 2. 'шишарка од афион'; исто така 'мешунка од грав или грашок'; сп.: *афио́но-ј уф-чу́шка, фасу́л'о пак ej уф-чу́шка* [ПК,2(133)]; 3. 'отсечено парче од кората на лубеница од горниот крај каде што е поврзана со коренот' – болеста **саска** (водена болест) народот ја "лекува" со **чушка** од лубеница пресечена на Бадни-вечер, со тоа што *чушката* ќе ја изгорат и пепелта ќе ја измешат со вода и болниот ќе ја пие (суеверие) [ТГев (228)].

чӑдӑ́р m 1.'платнена покривка за од дожд, шатор' ~ *е, во ца́рут дӑ-би́де, дӑ-мӑ-зе́ва ме́не, ја́с нӑ-а́скирут ки́-му-тка́јӑм ину-чӑ́дӑр – це́л а́скер дӑ-гу-пукри́е* [ДК,Лип(113)]; 2. bot. 'вид печурка, пораснува поголема од другите, ја има во шумите' [ПДој(123)].

чӑкӑ́р interj 'шкрипење што се создава кога се затвара врата' ~ *Са́кум дӑ не́ мӑ-ви́дӑт дру́гите. Исту́ли пред дӑ си-ле́гнӑт, чӑкӑ́р та́а вра́тта, испа́дна́ чуве́ко пу-мо́чане. Ка́ сӑ-пувӑрна́, мӑ-гле́де. "Уддек дуjдé сjа: ту́ка?" Зна́ли, а́к сӑ-чуӑ, ко́:* (< ќе го) *изго́рӑт* [ПДој,Пат(173)].

чӑкти́се (сӑ) pf 'се збудали' ~ *уду́ка* (следење, учење) *сӑ-чӑктиса́ло де́тто*; ~ *акӑ́ло ми-сӑ-чӑктиса́ утка́сӑве́те* (грижи) [ПК,2(133)]; и: **чӑкӑлди́се** ~ *уф-ни́хка ка́ ки-фле́јш дӑ-чӑкӑлди́сиш; уд-да́ските дӑ-бли́јш* [ПК,2(175)].

чӑкӑрли́а adj 1.'неубаво зрел плод, обично за лубеница' ~ *шо́ сја:-скина́л чӑкӑрли́а, не́ гле́јш се́мките и́ сӑ-бе́ли;* 2. fig. 'млад, несозреан' ~ *уста́в-ги, о́ште сӑ-чӑкӑрли́ј;* 3. 'поднапиен' ~ *ти́ па́-си чӑкӑрли́а* (со исто значење: **зӑшара́н**) [ПК,2 (134)].

чӑлан m 'глужд на дрво', во солунската регија запишавме: **сӑк** [ПК,2(134)].

чӑлӑнли́во (дӑрво) adj 'дрво со многу **чӑла́не** = глуждови' ~ *ич не́ сӑрӑбо́те то́о дӑ́рво, но́го-ј чӑлӑнли́во* [ПК,2(134)].

чӑлги́и pl. 'група свирачи на народни инструменти' ~ *е-е, ка́м-гу то́о вре́ме, Штифа́н ка́ ќа:-ду́јнеше чӑлги́:та, ка́-ќ зӑчу́каа тӑ́пӑнто. Шо о́ришта би́а, шо́ маабе́т укубе́т би́ше* [ПК,2(133)].

чӑлгӑци́а m 'член на свирачка тајфа (**чалгации**)' [СКук(340)].

чӑлди́суве (сӑ) impf 'појавува знаци на ненормалност' [СКук(340)].

чӑли́а f, bot. 'вид трн, расте голем како грмушка' ~ *ка́ бе́гӑхме, а́дна же́на ут-Але́ксуво гу-устави́ мӑле́чкуто ду-кӑра́-чӑли́јте* (станува збор за прогонството на македонското население од Кукуш и Кукушко, за време на Втората балканска војна јули 1913 г.; да повториме, за да не се заборави: мајката го оставила покрај патот едното дете за да ги спаси другите две).

чӑло́к m, bot., Melissa oficcinalis ~ *ли́стто му-сӑ кут нӑ-купри́ва, и́ма аргувӑнли́ј ки́ткички, си́тнички, кут у́стичка сӑ-утво́рувӑт* [ПК,2(134)]; ~ *то́:-ej е́дна тре́ва шо мири́се, че́л'те шо ги збу́рӑт. Ко́шувуто ги нӑма́чкувӑт, че́лӑта ка́ ки сӑ ро́е, дӑ фле́зе у нӑ́тре, и́ мири́се нӑ сла́тко* [ПДој(120)].

чӑло́се* pf 'удри некого по глава' ~ *ка́ ма-чӑло́са пу-гла́фта, а́нгел'то си-ј видех* [ПК,2(152)].

чӑлти́к m, bot. 'оризова арпа' [ПК,2 (134)].

чăлăм m 1. 'важност, настојување да се претстави во повисока форма, да се пофали дека е нешто повеќе' ~ *нé от тóпле, туку зă-чăлăм о-нóсе* (станува збор за модерна облека) [ПК,2(134)]; 2. кај Саќов: 'настојување лесно да се излезе од некоја тешка положба' [СКук(340)]; 3. изр.: **нóго фăрке чăлăме** (= се прави важен, изигрува недостапност); со блиско, односно исто значење: *тăкóф бúше и-тáтку-му, ного чăлăме прудáвше* [ПК,2(189)]; **ко-нạчéкум нă-чăлăмо** (во погоден момент, кога не очекува ќе го изиграм) ~ *ко-нạчéкум нă-чăлăмо, ко-изл'ýпум кут вáрено јáјце* (во игра ќе му ги земам парите) [ПК,2(134)].

чăлăшкáн adj 'тој што е работлив, што се грижи за работите' ...

чăлăштúсуве impf 'се труди, работи внимателно' [СКук(340)].

чăмпáс m 'кичур, оставен перчин коса за украс' (кај мажите) [СКук (340)].

Чăнăклúă top. 'име на село на североисток од Кукуш'~ *á-бре, á-бре, стигнáх ду Гóлăк, ду-Чăнăклúă. Тóă бúше кути-вýјко нéшто, уддéкă мáјка. Нă-врáтта: чýк-чýк, кóлко шо фăтúх зă-кл'учáркăта тóă гóтув бúл. "Ти ли си Ил'о?" "Ас-сýм". "Е кáк е тá: рăбóта?" Вúкул: "Тăкá и-тăкá, тóă другáро, вúкул, о-изгубúх"* [ПДој,Пат(173)].

чăпáре (că) impf 'се набодува' ~ *că-(нă)чăпăрúх áдин тăрăн, áј-го двá дéна нă-мóжул дă-кинúсул; ~ нúм óди бóса дă-нé că-нăчăпáрши нéкуј тăрăн* [ПК,2(134)].

чăпáте* impf 'кога некој оди со раширени нозе' ~ *шó чạпáтши алúс пăтăрóк* (домашна птица, шатор) [ПК,2(96)].

чăпчáк m 'сад од кој се пие вода и сл.' ~ *"ки-нáјдиш мéсу, ăнă-бúвăл úли тéле, ки-гу-зăкóлиш, ки-гу-удéриш, мéсуту ки-гу-клáјш бáшкạ, тá кóжта кă-нăпóлниш вóда... ко-ки-рéчăм – крáк! ăнă-чăпчáк вóда ки-ми-тýриш дă-că-нăпúăм"* [ВВод, Крон(312)].

чăпăратка f 'гранка, дрво што се расклонува на два симетрични крака' ~ *то-ј зă-путпирне кошуфто ка о-туварувши мăгарто, ка нема кој ти пумогне* [ПК,2(134)]; и: **чăпăрáшка** се користи како дел на *рудáно* (домашна направа за предење, чекрк)' [ПДој(134)]; ~ *надná чăпрáшка că-рéдат сè двéчки чурéши, пу-двéчки, ká-ќ că-нăпăлне – тó-ј вишáло* [ПК,2(31)]; – *кăднáска úма áдна фăмúлија că-вúкăт Чăпăрáткуфци, пă и ти трéбе дознáјш Чăпăрáткăта Блăгој* [ПК,2 (134)].

чăпăрлúф adj 'стап со боцки, бодликав' ~ *áк зúм* (земам), *áјн чăпăрлúф стáп дă-тă-пудбéрум, ки-вúјш áрăнто* [ПК,2(134)].

чăпăрóк m 1.'растојанието од врвот на палецот до врвот од средниот прст, кога прстите се раширени'; кај Саќов (од Кукушко) 'педа' (?) ~ *мóјут чăпăрóк е 20 сăнтúма* [СКук(340)]; 2. fig. 'човек со мал раст' ~ *вúј-го мăрú áјн* (еден) *чăпăрóк-ej и-он ки-că-сúле* [ПК,2(135)].

чăпăршăк adj 'несериозен, немирен' ~ *нóго чăпăршăк бúше, тă си-издé глáфта ráно, ráно* (настрада) [ПК,2(135)]; кај Саќов (од Кукушко) 'умопобркан' [СКук(340)]; ~ *нáјмạléчката кéрка ки-т-јаа зăпáле чéргата, димéк нóго трóше, ил' па-ј нéкаа чипăршăк* [ПК,2(176)]; ~ *имáло двýјца брáте и еднá мáјка. Гă-гледáле нă-рéт мáјка-му. Дóбро áма, то: пó-мăлéчкио мáлко чăпăршăк бúло* [ПДој(161)] – во контекстот се среќава проширена

употреба на кратката заменска форма **му** од еднина во множина: *гӑ-гледа́ле нӑ-ре́т ма́јка-му* (место 'мајка им').

чӑрла́к m 'јаглен од дрва во кои има останати парчиња неоформени како јаглен' [СКук(340)].

чӑрчо́ре impf 1.'кога птица (врабец) испушта пријатен глас' ~ *и не́ко пил'ӑнце фӑти́л да̀-чӑрчо́ре: Е, рӑче́л, то́о чуве́к кинеса́л го́сте да̀-бӑ́рке, а да̀-о́де го́ре пут-то̀ дӑ́рвуто да̀-ви́де ко́лко̀ пӑри́ и́ма, д-о́де да̀-си-ги-зе́ме*]ПДој(153)]; ~ *врӑпча́но* (врабецот) *чӑрчо́ре;* 2. ~ *не́што ка́ сӑ-пӑ́рже и о́н чӑрчо́ре,* или *че́шмӑта ка́ те́че пу-ма́лчко ви́кме от чӑрчо́ре* [ПК,2(135)].

чӑрчӑве́ n 'рамка на прозорец' [ПДој (119)].

чӑсту́ве impf 'подарува, односно плаќа пијачка на некого' ~ *а́ко-ј увӑрда́ ки о́де уф-ка̀вӑне́то, тӑ-чӑсту́ве нӑ-те́бе, нӑ-ме́не* [ПДој(116)].

чӑтво́рка f 'запрежна кола со 4 тркала (во минатото имало и со 2)' [ПДој(128)].

чӑти́се* pf 'направи дрвна конструкција на кров од куќа' ~ *Ки сӑ-иско́ве удо́ле души́ме и по́сле нӑ-ку̀шѝнта ки сӑ пу́шчӑт нӑго́ре дӑ́рва и сӑнӑпра́ве кути кӑ́шичка. Ка́ ке чӑти́сиш ус-чити́ри ку̀ше́та, сӑпукри́ве су-тра́ска* [ПДој(127)].

чӑтмӑли́а adj 'нешто што се истакнува со својата јакост, во случајот *веѓи*' (сп.: **чатма** 'гредица') ~ *вуј́к-ти би́ше а́ј́н мӑрка́т* (црномурен) *чуве́к ус-чӑтмӑлиа ве́жди* [ПК,2(76)].

чӑтти́суве impf 'се досетува, угодува правовремено' [СКук(340)].

чӑтӑ́р-пӑтӑ́р adv 'сака-не сака, волно-неволно' ~ *чӑтӑ́р-пӑтӑ́р ки-ми-пла́тиш* [СКук(340)].

Џ

џа́ба[1] m 'џелат, тој што извршува смртна пресуда' ~ *му-ве́ле: "Слу́шај бе́! Утре, му-ве́ле, ќи-сă-бе́сăм. Ако не́ пругувóриш, у́тре ќи-сă-бе́сăм. Шó се́а, нă-бису́л'ка". И вóа пáк "М-м-м". Нă-дру́гјут дéн тó џа́бăта ќ-ă-бе́се кра́лцкăта ќе́рка. Ама ле́па би́ла та́. Нă-бису́л'кăта ă-нóсăт* [ДК,Ран(129)].

џа́ба[2] adv 'купено (продадено) по ниска цена, по бесценица' ~ *џа́ба си-гу-купи́л нă-кóјнут* [СКук(323)] – во контекстот директниот предмет се јавува во придружба на предлогот '**ва**', што се третира за аромански влијание; 2. 'нешто некорисно, без резултати' ~ *џа́бе те́-ј шо и́диш!* [ПК,2(136)].

џа́га f 'голема пила со која се сечат трупци' [ПК,2(136)].

џаде и џа́дѐ* n 'државен пат, состојбата му е релативно добра' (станува збор за минатото) ~ *се́лто не́ма Ту́рци, и́ма две́ста ку́ки, не́ма Ту́рци, ни́ не́куă дру́гă ве́ра. Се́лто пăрво би́ло нă-џа́де́то зă-Вăла́ндăво, сă-вика́ло Аниита, а́ма о́ти сă-дили́ло пу-ту́рско гу-нăричéли фăрта́ли* [ПДој,Фур(174)] – станува збор за селото Фурка (покрај патот Гевгелија, Дојран); ~ *Тука има мос и за пулинувајнто преко не плајќат сăл пиаците. Мостут укиматут му гу дава на прикупувача и тија зеват шо вăрва за селцка товарена кола 3 гроша. Тука седа чауш или муљазим су неколко заптиј. Пăтниците тука сака* (треба) *да си го кажат таксирјатот* (багажот). *На 32 км. на зајди-слăнца ут Солун ут џадето завăртуа друго џаде за Бер и за Мора* [МЕ,Р(72)] – станува збор за периодот пред Балканските војни; top. – патот што од Стојаково (Гевгелиско) водел до Солун а го користеле *арабаџиите* (превозници) го викале *Џаде* (top.), тој пат бил убаво одржуван; но *кираџиите* користеле и друг пат (скратен) иако недобар, со нерамнини [ТГев (427)].

џак* m 'горна облека, *копоран* од чоја' – за младиот зет спремаат: *џубе* 'горна облека поставена со јагнешка кожа'; му спремаат и *барнавези* (панталони), појас, *џак* и *купринна* (свилена) *дулама* (кошула) [ТГев(154)].

џа́м m 1. 'прозорец' ~ *се-бе́рели не́кои три́ дивójчијна ути́ише нă-че́шлиăта дă-пăлнат вóда. Кóа глида́ле, нă-џа́рут си́нут нă-џа́мут се́ди* [ВЕв,Кр

(301)]; ~ *му-ве́ле: "К-о́дăм нӑде́јна, же́но, дă-про́бăм, да-ви́јле иднă̆и". Ко́га о́де пу-пе́сукут – нӑо́жџа џа́мут, нӑо́жџа... Гу-ви́шла ва́а ут-пинџе́рта. А-утфуру́ва пинџе́рта* [ДК,Ран(134)]; ~ *Господ му даде по едно, по едно три деца. Царјут чини една кула висока сос џамови и ги затвори нетри аф кулата сос една парамана и трите деца* [V,MP, 50]; 2. 'стакло' ~ *Кăра́јанăвта ку́ка би́ше тăква́: кă ќи-фле́јши уф-ку́кта, нă-де́сно и́ма уда́јка (за-го́сте), на пра́во тре́лче. Го́ре со́фа и́ма, џа́к* (огниште) *и́ма, пут со́фта до́лу дубѝцте си-ј вăрзу́вăт. Ко́ј мо́же кла́ве џа́м на димини́кут, ко́ј не́ – гу-фра́ске ве́тăрут* [И,Гг(119)]; ~ *му-уста́ва иднă кă̆рпа вăрза́на у-ба́смите унă̆тре. Па́ о́де нӑже́нта му-ве́ле: "Же́но ма, во́јден иднă-кă̆рпа устăви́ла вăрза́на". И ă-зе́вăт кă̆рпăта ă-утфуру́вăт. Шо́ ќи-ви́ăт унă̆тре: идну-џа́м па́рче, иднă-рӑ́ка пе́сук* [ДК,Ран(134)]; ~ *Тогас отиде таинџиата му докара на децата месу сос кокали. Как јадоха, фăрли един кокал едното дете, скарши џалут* [V,MP, 50].

џамадан m 'горна машка облека - елек со слободни, отворени ракави' ~ *оти не ми кажа, Злато, три дни понапреди?] јазе да ти купам, Злато, руба, мӑшка руба] сармалија ли џамадан, ајталија фустан* (што предизвикува почит)*] оти наши са дервенти, страшни ле дервенти] кои* (пишува: 'кој̀н') *ки та виде Злато се пă̆т да ни чине* [ТГев(94)].

џамала f 'маскарада' – кога селаните ќе завршат со вршењето на житото селските младичи прават *џамала*. Џамалата се игра ноќе. Момците си спремаат посебна облека, специјални капи, звонци и др. Се облекуваат колку што може почудно, ќе се исцрнат по лицето за да не се препознаваат и околу 8 часот почнуваат да играат по куќите. Ќе изиграат едно оро две и откако ќе ги даруваат со јачмен, пченица и др. одат во друга куќа – во контекстот приближните броеви се разделени со именка: *ќе изиграат едно оро две*. До зора така шетаат и играат по куќите. Околу полуноќ прават *починка* на сред село. Тука ќе донесат крупна слама, ќе запалат оган и ќе поседат околу него и пеат; потоа ќе продолжат со играњето [ТГев(343).

џамаларин m 'учесник на новогодишна маскарада' – *џамаларите* се облечени многу смешно; некои го имаат облечено кожувот наопаку, околу половината имаат опашено јаже на кое имаа закачено десетина *џангар-(л)аџи* (големи звонци), па кога ќе почнат да играат и да се вртат се кренува голема ѓурултија, просто човек да оглувне [ТГев(343).

џамбаз m 'тој што се занимава со купување и продавање на коњи'; кај Саќов од кукушкиот говор: *'тăрговец* на жив добиток' [СКук(323)] ~ *и тојнака са чини џамбаз и продавал кон'ут. И тјанака, как гу виде, гу позна и заедноч са одлипи от пенџерата и му седна на скутут* [V,MP(53)].

џами(ј)а f 'верски објект во кој муслиманите се молат' [ТГев(482)]; ~ *ја извади Ил'у кралицата вунка, ја занеси на царјут. Тја, как го виде царјут, си угносила и му вели на Ил'а: "на такос мӑж ме докара!" Тогај царјут зема лалата, отидоха на џамиата да си поклонат на Моамета* [V,PM(173)]; ~ *а о́н сирума́, нима́ше рудни́ни д-о́де и дă-му-гре́дăт у го́сти, а и нима́ше*

џа́мја, бъ́рем дъ́-съ́-пуклóне. Кóга и-пулéше сил'а́јните кáко съ́-бéрът и си-óдът пу-гóсти, нъ́-џъ́рква, нóгу мéрък му-устъ́нáло [ДК,Деб(153)] – во лексичкиот архаизам – гл. **греде,** присутен во јужните македонски говори како и во словенечкиот, односно во северните јадрански острови, се потврдува теоријата дека некои јазични посебности што се јавуваат по периферија на Балканскиот Полуостров, се резултат на преселбите кои биле присутни и нтензивни (поопширно за ова в. во уводните статии од првиот том од Речникот).

Џа́м–кули́ба top. 'име на место во Енице-вардарско' ~ *тъ́-с-принудúја кулúтте, Апустóл су-чéтта дъ́ и-збéрът стááта, дъ́ и-истéпът Гéгите и дъ́ и-нóсът уф-нъ́тре, уф-ґóлут, дéка бéше Џа́м–кули́ба, кá си му-вúкаа* [ВЕв(297)].

џамрија adj 'дете што не сака да јаде, односно што јаде малку и затоа е слабуњаво' – дете што наскоро по раѓањето ќе почне да цица се вика *јастелито,* а она што тешко се привикнува на цицањето се вика *џамрија* [ТГев(106)]; во Дојранско (Пат): **џимри́а** [ПДој(116)].

џан m 'душа, душичка' (за милосливо обраќање: *џан дивојко*) [ТГев(482)].

џан-џин m 'страотно, напрегнато затишје, нема жива душа' ~ *кá пръ́-пукáа пу́шките, цéлто сéло џáн-џúн съ́-чинú* [СКук(323)]; сп. ~ *флéзум дóма – џáн-џúн;* уште: *џáн-џúн то-појнáр* (ѓаволот и душата играат топка) [ПК,2(136)].

џангал m 'чекор' ~ *кату чу така букосвиец, земал един камин и гу махнал; падна каминот покрај нихна бъ́рзоходеца, бъ́рзоходец си разбуди и заедноч киниса, на две џангали гу пристига ламиницут бъ́рзоходеца* [V,MP, 46].

џанга́рак (и: **џа́нгърлак**) m 'метална направа (од месинг) со која се прави шум – голем звонец' ~ *џа́нгърáк е тóа шо дрáнке, дъ́-мóже дъ́-óдът пу-нéа óфците, дъ́-ги-вóде. Џа́нгърáк съ́-турýве нъ́-тáа óфца шо óде нъ́прéди сè* (секогаш) [ПДој(156)] ~ *џангърáко дрáнке* (= звонецот зуни) [ПДој,Пат(125)]; сп. обичај: – *џамаларите* се облечени многу смешно; некои го имаат облечено кожувот наопаку, околу половината имаат опашено јаже на кое имаат закачено десетина *џангараџи* (големи звонци) [ТГев(343);

џангаракче (и: **џа́нгър(л)áче**) n, dem. – в. **џангарак** ~ *вратејке, вратејке, пак излезе на друмот, идејке каде дјатенто кату пезадром, вързал на ногата му едно џангаракче* [V,MP(155)]; ~ *џмáло нéкоо дéте, сидна́ло ду-нéкаа крýшка. Съ́-зъ́къ́чúло крýшкăта зъ́-џăнгърлáчто* [ВК,Иџ(291)]; ~ *ги-дуридúл сúте тúа, ги-јзридúл и ду-крýшкăта дуjдéл тóо дéте, ду-бъ́лтúјăта, бъ́лтúјăта нъ́-крýшкăта: тáка–тýк, тáка–тýка, дéтто си-зéло џăнгърáчто* [ВК,Иџ(292)].

џангарашка f – 1. в. **џангърáк** – на кравата што се отелила ќе и врзат за опашот црвен конец, а на телето околу врат ќе му врзат заплетен дебел конец од бела и црвена преѓа за да не може некој да ги урекне. Некои на конецот ќе обесат *џангарашки* [ТГев(373)]; 2. 'играчка за бебе, свечка' ~ *кá ќ-оjш нъ́-пъ́зáро кýпи áдна џăнгърлáшка зъ́-бéтто* [ПК,2(137)]; 3. fig. 'некој што многу зборува (обично за жена)' ... 4. изр.: **нъ́-бúшка џăнгърáшка, тъ́-j нъ́-нéго тъ́квó нéшто** (= не му прилега таква облека, како што не прилега на свиња да се обеси звонец) [ПК,2 (183)].

џа́нка (сли́ва) f, bot. ~ *жа̏лта сли́ва, здре́е уф-же́тва вре́ме, о́на-j ме́ка, са̏-путре́буве за̏-ра̣кија. Та́-j џа́нкува ра̣ки́а, но́го-j ме́ка, са̏-пи́и ус-во́дна ча́ша. Сја́а фа̏ти́а же́нте да̏-ва́ра̏т кумпо́т уд-џа́нките* [ПК,2 (136,138)].

џа́нум part 'за потенцирање' ~ *јутад иде, џанум, лудо младо] лудо младо, џанум, нежинено] си застана, Трено, са замисли:] "Дали китки, џанум, да наберум] или прстин, џанум, да и земум] или лице џанум да цал'ува̀м?"* [ТГев (172)]; ~ *кату фати ма̀јка ѝ да си разја̀жда, зашто́ керка́ ѝ не са́каши да га ка́жи скри́шната лакардија, тога́с ке́рка и́ га ве́ли: "џа̀на̀м, ми́ла ма́ле, сно́ити ма̀жот ми со́н засони́л ло́шу"* [V,MP(31)]; ~ *џа́нум се́га же́на сум на̀-те́бе, ка́к да̀ не́ ми-ка́јш? И де́тто се изла̀жува, иска́рве че́шка̀та ут-па́зва̀та, на̀па̀лне га̀ вода – се-на̀па̀лнуве сус-зла́то* [ВКук(282)] – во текстот посвојноста се изразува со формите на лич. заменка: *же́на сум на̀-те́бе,* наместо со зам. придавка 'твоја', освен тоа има уште и пример за присутноста на перфективниот презент: *иска́рве че́шка̀та ут-па́зва̀та, на̀па̀лне га̀ во́да* (место: 'напа̀лнуве'); ~ *И што веле Арапине, ем гуворе, џанум: "Дали знајш ил не знајш, Попово Јуванче] оти сум ти јас заптисал сѐ бели друмуве?"] Што му веле, Ванге́лино, Попуво Јуванче:] "Јас пак дујдех да замину̀л, црна Арапино] и да видум, леле џанум, што срце ти имаш!"* [ТГев(40)]; – се случува некој слободоумен верник во врска со постењето вака да реагира: "*Што има џанум, оти чувек ки лрсе! – Да утепаш чувек, да уткрадиш, да накливетиш, да издадиш – тоа е грех, исе, оти ки апнум месо или млеко па ки згрешум! Сакале попуве па а правиле воја работа"* [ТГев(308)]; ~ *јузела је мома, џанум] ду две мали столни] она да си јоде, џанум] на новата чешма] ка се заврте, џанум] и лудо ду неја, џанум* [ТГев(40)].

џа́са (са)* impf – в. **џаска (са)** ~ *сја́ то́а̀, изва̀рзани ти́а̀, то́а̀ изба̀га́л, бе́га и ин-ви́ке о́ти авџи́јте а́j-ги-дујде́ле. Е, се́а ти́а̀ на̀-та̀ка́ са̀-џа́са̀т, на̀-ва́j са̀-џа́са̀т, на̀-си́те па́шките ин-скина́ле* [ПДој(158)].

џаска (са) impf 'се истава остро, се отргнува' ~ *и тјанака си разбудила, са џаскаши млогу за да си откини от негу, ама никак не можа да чини, л'у фатила да му са моли на царскиј син* [V,PM(52)]; ~ *ни́м ма̀-џа́ски за-фуста́но, ќи-м-јо:-ски́ниш* [ПК,2(136)].

џасне (си) pf – в. **џаска (са)** ~ *" влези аф сандъ́ко да ти закл'учам и да си џасниш, да докимашим, да видим, дали са чини сандъ́кот јаку!" Така протудраку са ислами, влезе аф сандъ́ко, гу закл'учи Најдон от вунка и му вели: "џасни си, протудраку, да видим!"* [V,PM(76)]; ~ *џа́сн'а:* (повлечи ја, затегни ја) *за̣-та́а ка̣ца̣ра́та* (парче коса), *да̀-ви́јш ка́ ќи-за̣мо́лче* [ПК,2(136)] – во југоисточните говори некогашното вокално **л** се реализира како 'ъ̀л' (въ̀лна, жъ̀лт), во контекстот среќаваме исклучок: **за̣мо́лче**, што веруваме повеќе е резултат на фонетски погодности, отколку на влијание од соседните говори; ~ *Тогас другарите му гу вразаха за една топола, от јадови ги земаха заинџиту та отидоха на селото. От ма̀ра час сетника Половинга̀зју, кату са џасна еднош, га извади тополата от корин* [V,PM(104)]; ~

и, то́ă зе́л ло́сто дă-гу-ка́лве нă-вắлко, о́ти та́м бил, пуд ча́рго. Е то́ă, нă-тăка́ că-џа́сни, нă-ва́ј că-џасни, пашкăта му-că-скинала, вода пăлăн ќупо, не излеве, едвај избăгал [ПДој(157)] .

џа́снин adj 'бесен, немирен' ~ *ќуптéн џа́снина би́ше, ни́м гă-зи́ли, ќи-заѓази́ши* [ПК,2(136)].

џафаќ m, bot. 'украсно растение со убави, мирисливи цветови' – секоја куќа има бавча во која садат различни цвеќиња: освен *џафаќ* има уште: *трандафил, црно око, стратур, звезда, невин, миндер, кăз назли, шебој, пулинско, малока, чингел', анăличиче* [ТГев(304)].

џва́рке impf 'кога течност (вода, крв) под силен притисок излегува од некаде' [ПДој,Ник(129)]; ~ *дéк да-назгáјши џвăрке вóда;* ~ *ка́ џвăркна́ крăф, ój а-за́при а́к мójши* (= кога потече крв никако да престане) [ПК,2(136)].

џелат* m 1. 'тој што извршува смртна пресуда' ~ *џарјут като гу виде пăрстенот, гу позна и му вели на човека: "скору младоту халваџиче да ми гу докарати тука!" Човекот отиде и му вели на џелати: "варај џелати, скору џарјут гу сака младоту халваџиче при негу!"* [V,PM (57)]; ~ *и кога дојде оно ден за да гу обесат, гу извадиха вăнка, гу закараха близу вăжету. Му вели на џелатите: "ви са мол'а, џелати, да ми оставите да си турам водата"* [V,MP(66)]; 2. fig. 'тој што лошо се однесува, односно што измачува некого'...

џемдéн m 'пекол' ~ *ва́шта ка́шта е ду џемдéнут дилéко* [СКук(323)].

џемден таши Nitrat d'argent 'средство што во минатото се користело за лекување на болест на очите' – турц. [ТГев(245)]; лекот во минатото (пред Балканскисте војни 1913 г.) го увезувале од Солун, освен тоа увезувале уште: *сулфато* (лек против маларија, кинин), *рачиново* (рицинус), *сабур* (лек против нервоза), *нанеја* (мента), *благ калин* (сумпор), *ѓок таши* (модар камен) и др. [ТГев(414)] (во споменатиот период во Гевгелија немало апотека).

џенабетлер m 'погрден израз, нерани-мајко' ~ *бело просо пак са тракалиише на наќи на ваќи, и ка му са бактиса слушаќи, наеднăш застана, фати да и гледа сите криво и им риче: "Мулчејте, мулчејте, ајнаџи џенабетлер"* [ТГев(342)].

џенабет adj 'тој што се задева, што ги предизвикува другите' – кога кумот ќе пристигне пред куќата на младоженецот, домаќинот треба да го пречека со длабок поклон, има *џенабет* кумови што бараат од младоженецот поклонот да го повтори до 15 пати и дури тогаш ќе влезе дома [ТГев(170)]; ~ *тогас тојнака му вели: "ах, братку, как да ти кажа? Таја џанабет жена беши залудјала, дур да отвори паницата, и как га отвори побегналу оно шеј от нетри"* [V,MP,65]; ~ *му вели на џарјут: "џарју, таја џанабет мојта жена не можа да дотрај та га отворила паницата". Тогас џарјут му рече на сиромаху: "ади сега, побратиши, да идиш пак аф гората да сечеш дăрви"* [V,MP(65)] – во контекстот среќаваме уште еден пример за проширената употреба на множинската наставка **-и** кај именките од ср. род: **да сечеш дăрви** (м. 'дрва'), односна наставка како да станува универзална за сите 3 рода.

џеп m 1.'дел од облеката, како мало торбиче во кое се ставаат

пари и други ствари' ~ *о́де па́ прӑ ста́рио. Му-ве́ле: "Та́тко, са-сӑ, ве́ле ду́пло пӑри́те. Џа́ро ли дӑде́ ус-една́та шӑка́, а па џа́рицата ус-две́те́, ве́ле, ли-дӑде́. Ми нӑпӑлни́ џе́бувуто пӑри́"* [ПДој(145)]; ~ *нӑ мужа́л д-ӑс на̣гле́де на̣-не́го – то́лко шо би́ло ли́чно ка́љӑнчто. Си гу кла́ве ув-џе́бут и си-ра̣бо́те па́к. На́пкум дујде́ло вре́ме, за̣мина́ло* [И,Гг(110)]; ~ *уф-џебо прӑбијна пара немум, а сакум ус-другаре уф-кавине дӑ-флезум* [ПК,2(189)]; ~ *ут-та́м сӑ-сле́зе, ни́куј не́ гу-зӑпре́л. Оде та́лика, си-зе́ме о́јгин, зӑпа́ле кӑнди́лто, избӑрше ти́ӑ кӑрвишта, зе́ме, ги-се́че у́шите уд-ла́мјата, си-ј бу́тне уф-џе́бо и ни́кумя̆ ни́што* [ПДој,Ник(168)] – во контекстот среќаваме нерегуларен остаток од падеж од заменката 'никој': *и ни́кумя̆ ни́што;* 2. изр.: **с-јо-па́лне џе́бо** (= се богати – со негативна конотација) [ПК,2(150)]; **ле́ва рӑ́ка, де́син џе́п** (= крадење) ~ *на̣прӑви́ гуле́ма кӑ́шта сѐ ус-ле́ва рӑ́ка, де́син џе́п* [ПК,2(174)]; **дӑлбо́к мо́-ј џе́бо** (= богат е) ~ *зӑ-те́јко* (татко) *ви́каа: нӑ-Глигор дӑлбо́к мо-ј џе́бо, зӑто́о си́н-мо виздён ej-шиён* [ПК,2(160)]; **истрисе́е-му џе́буфто** (= му ги зедоа сите пари што ги имаше) [ПК,2(167)].

џи́бре n 'изгмечено грозје од кое е извлечен сокот, останато за варење ракија' ~ *буа́л'кӑта-ј кут ко́пан, ус-н'ӑа бӑ́ркат џи́бӑрто шо-ј рӑки́а* [ПК,2(25)] – во контекстот, во членуваната збороформа **џибӑрто** е евидентиран уште еден случај кога вокалот во група со сонант, особено со **р** се антиципира, сп.: **џибӑрто** < џибрето (можеби на тоа повлијаел изговорот на вокалното **р**, кое многу често се реализира како **ӑр**).

џивизлија боја f 'ореова (заправо кестенова) боја' – се добива со варење на лушпи од ореви и при што се додава *стипса* [ТГев(357)].

џивре n 'летно време кога е голема горештина, воздухот трепери а ветер не поддунува – омарнина' [ДК,Лип(105)].

џивџа́н m, zool. 'врабец' – в. **џивџо́р** [ПК,2(136)].

џивџо́р m, zool.1. 'вид врабец' [ПДој, Фур(126)]; 2. fig. 'зборливо детенце' ~ *де́чкӑта сӑ али́с џивџо́рчта, са́мо да̣-ј-слу́шиш ка́ фа́штат да-пӑрка́жуват* [ПК,2(136)] – во контекстот, во лексемата **џивџо́рчта** се зачувала старата множинска наставка кај именките од ср. род: **-мта** [ПК,2(136)]; в. **џивџа́н**.

џие́р (и: **џе́ер** m) 1. 'внатрешен орган од човек или животно' ~ *то́-ј ут-Ту́рците, ни́а̣ дро́п ви́кӑхме. Има џӑ́рӑн, и́ма и бе́л дро́п* [ПК,2(136)]; ~ *на женáта га ве́ли: "на́ ти пет стоти́ни гро́ша, да га зако́лиш кокоита́!" И о́на, бе́з да си разчу́ди га закла́. Децáта дојдо́ха и тр̀и́те от скол'у́то. Еди́нојy ја́де главáта, дру́гио ја́ди сӑрце́то, тре́тото ја́ди џие́ро* [V,PM,129]; ~ *тогáс фати́ са́м, гу зари́ на дирви́шиното, си зелá се́тни от та́мо си́чко, и се́стра му га земá и га закарá на конáките. Кату га ви́де џа́рјут и момáта, мло́гу га аресá, а́ма не зна́иши ча му бе́иши от џие́рот* [V,MP(142)]; 2. изр. **ја запали нетре на џиерит** (= почувствува возбуда) ~ *и калеко и лизнал космиту, му и дошел тајчинту, го играи конот му и сос тешката бозлугана расипал много фиданчита. Тогај го виде најмалката царска дивојка и ја запали дури нетре на џиерит* [V,MP(159)]; **сј-о-ја́де џие́ро** (= живее во големи нервози) ~ *зӑ-ни́што сј-о-ја́диш*

џиéро, дéтто ќи-си-уздăрвéе кутуни́што [ПК,2(195)].

џил'а́ f 'лак за кондури' ~ *буја́ зал̀ăскăне на-пàпýџте* [ПК,2(136)]; кај Саќов со пошироко значење: 'лак за лакирање различни предмети' [СКук(323)].

џил'а́тин m 'извршител на смртна пресуда' ~ *флизé елéн вјáсна на џáрот, и вéли: Сáкам да ми дáдиш наврàс дúското глáвата Ивáнова. И џáрот си прижал'á, óти закàлнá сприту гóстити, и а пушти́л џил'áтин џáрот пувéла да гу дунéсат глáвата* [MV,K(330)] – во контекстот е регистрирана проширената употреба на предлогот **на**, овој пат наместо 'кај': *флизé елéн вјáсна на џáрот; ~ И они гу оставиха. Влезе аф халету да си турни водата, си сотвăрза рăџите и, кату излезе вăнка сос еден јумрук утепа еден џелатин* [V,MP(66)]; в. **џелат**.

џилезин 1. adj 'нешто направено од железо' *(џилезо)* ~ *ýтре ќá ќ-сă бóрте пáк, ќá ќи-устáйвте, ќá ќи-киníсе тóа нăнáки дă си óде и тú пу-нéго ќ-óјш. Кă-óде, нă лóж дă-сă зăвăрте óн со тáа џилéзнăта кушýл'а да-тă вúде* [И,Гг(113)]; 2. изр.: **блáгăта дýма џăлéзна пóрта утвóруве** (= убавиот пристап и срдечниот однос често овозможуваат успех) [ПДој(137)]; сп. варијанта: **áрн'о лáф џилéзни пóрти увóруве** ~ *дилиéк, árно дă-гувóриш ус-лéсно ќи-т-сă-свăршýве рăбóтта* [ПК,2(152)].

џилезо n 1.'тежок метал од кој се прават секири, копачки и др.' ~ *Бужано, моље Бужано, Бог да јубије татко ти!] што си прудаде чифликýт] двеста пугони ливади] триста погуна угаре!] тамн ќи се собур субере, тешко џилезо да фрл'ат] кojи ти натфрле џилезо тој ќи ја земе Бужана* [ТГев(102)]; – објаснување за називот *дибек:* ~ *издăлбино дăрво шо чýкме уф-нéго урúс, пипéр, шó сáкиш. Дибéко мóш дă-бúде и ут-џилéзо* [ПК,2(38)]; ~ *џилéзо нă-нójсто сă-турувáли уфзáтвурто* (се мисли на пранги, во дијалектот: **букаи**) [ПК,2(25)].

џилелџе n 'графит' – во минатото кога не можело да се купи боја за коса жените се снаоѓале на тој начин што земале специјални *бубол'ки* (шишарки) од некој вид растение; *бубол'кипе* ќе ги испекле во глинен сад., ќе ги истолчиле измешани со парче графит, па сето ќе го замешале со ракија за да се стори каша, потоа кашата ќе ја ставиле на оган да врие и кога малку ќе се олади ја ставале на косата, која што ќе добиела црна боја; односнава активност ја викале: *буја клавајне* или *растăк згазувајне* [ТГев(137)].

џилéп m ~ *тúџ сă-пáри шо му-сă-плáйтат нà-гáздата нà-пáсиштто* [ПК,2(136)].

џилéтка f 'облека, вид џемпер на раскопчување' ~ *а-нóсат и мăјшто и жéнте... íмум нóго прéдниита, ќи-сплéтул адна џилéтка* [ПК,2(136)]; [ПКук,2(88)].

џил'óсуве impf 'премачкува со лак, лакира' [СКук(323)]; ~ *и-лáске пàпýџто* (зн. чевлите) [ПК,2(136)].

џим m 'мерка за површина на земја = 200 м. кв.'; *леа (леја)* = 400 м. кв. [ТГев(379)]; има и поголеми мерки: *погун* = 1.600 м. кв. [ТГев(379)].

џимби́ш (и: **џумбу́ш**) m 1. 'голема веселба' ~ *"Јáс, рàчéл, и́ли пàрú и да-ублéчум и ди-ј кýпам сăто". Уддéле у-дуќáнто, нàкупúле, спримúле. Извикáле сéлто, нàправúле éдна вéчер џимбúш, стàнýвàт уд-*

нàдел'та си-óдáт [ВДој(277)] – во контекстот именката **село** се јавува со значење на 'селани', освен тоа предлогот **уд** е употребен наместо 'по' ('во'): *стàнýвàт уд-нàдел'та си-óдáт; ~ џáрут ко-видé óти жúви и здрáви сă-врăтúà синóвите и дивójки лúчни си-дунцéа, прáве ăнă-свáдбà нă-сăте. Л'ýjту шò-бúле нă-свáдбăта сă-нăjáле, сă-нăпúле, глéнди* (sic!) *прăвúле, дăмéк, џумбýши* [ВВод,Крон(313)]; *~ сус радуст тимел' са удире, сус радост да са пукрије, сус радост оѓин да са навале! Сус радуст госте да прачеке, сус радуст госте да испрате! Да биде плăна песни и џумбуши* [ТГев(296)]; *~ и-нáм уз дóбăр нáчин пушчúл абéр дă-дójде, дăмéк зă-дă-бúде уф-нéго зéт. Цáро сáке, нé-сáке, óти сирлúшко дéте, мóмăта чúм с-јо сáке, прăвúле свáдба, џимбúше* [ПДој(153)]; 2. fig. 'расправија' *~ кá ки-дóо снáата шо џимбúше ќ-чúма дà-вúјте* [ПК,2 (136)]; 3. изр.: **џимбúш чúнат** (= се веселат) *~ га вéл'аха: "е, марú дивójку, штó сéдиш тýка сáма, не пýшташ брáта ти да ти докáра от Чингú-дидлибéја мéтлите да ти úграт тýка, џимбúш да ти чúнат?"* [V,PM,142].

џимбишлúа adj *~ тó-j чувéк шо сáке нóго да-сă-висéле: ного џимбишлúа бúше нáш Трăjáн* [ПК,2(136)].

џимрú adj 'тој што слабо се храни, односно многу го пребира јадењето' [ТГев(482)]; [СКук(323)]; *~ нóго ли-сă-џимрúј дéцта, нúшто нé јáдат* [ПК,2(136)].

џимрúнки pl: 1. *~ тúà шо устáнуват кá тóпме бúшкăта, тúà сă-џимрúнки. Они сă-јáдат ус-кàчàмăк;* во истата регија и: **џумéрки**; 2. fig. 'мала, ситна женичка' *~ áдна џимрúнка - áма шо дéца изрудú* [ПК,2(136)].

џинглештисува (са) impf 'се расправа' *~ му вели: "а бре, зашто ногите си клаваш аф сенката и главата на слăнцету?" Тогас Дели-Димо му вели на негу: "ej гиди, побратими де, ногите требува човек да има на ихтибар". Богатиот фати сос негу да са џинглештисува* [V,PM,66].

џинго n 'материја, емајл со што се премачкани садовите што се користат за јадење' *~ лúсăта* (бокалот) *мóж дé-j ут џúнго, ут-прăс глигóсна, мóж-де-j ут-сăрчá* (стакло) *и ут-пăрџулáн* [ПК,2(73)]; кај Саќов, од кукушкиот говор: *~ нáшта кăшта е пукрúјна ус џúнго* (!!!!?) [СКук(323)].

џиндéм m 1. 'пекол'; 2. fig. 'нешто далечно и неизвесно' *~ мјадéжо уддé уф-џиндéмо* (= младите отидоа преку океаните во туѓина); *~ дéк џиндéм сă-чинú вáадăн, цéл дéн тă-нéма;* или: *чúн-сă-џиндéм дà-н-тă-глéет óчте-ми;* или: *фàтú џиндéмо, гу-нéма нáм-нишáн* [ПК,2 (136)]; сп. клетва: **óди пу-џиндéмо** (= оди по ѓаволите, во неповрат) [ПК,2(187)].

џиндимóсе (сă) pf 'се изгуби, го снема' *~ јóк стáни, збéр-си-партáл'то, џиндимóси се. Кá нé тă-слýше дéтто, лăшко-ли, жéнцко-ли, ќи-му-рéчиш тăкá* [ПК,2(136)].

џинл'áт (и: **џăнл'áт**) m 'жестог човек, крвопиец' [СКук(323)]; *~ На тéбе – ричéл џáрут, трú дéна мимлéт. Ако нă-мóјш дà дáјш џуáп* (одговор), *џăнл'áт ќи тă-кóл'ăт. Си óде пák, дéка бил нă кунák, сă-ýме, сă-чýде, ни јáде ни пúе* [И,Гг(111)]; – сп. **џелат**.

џúнс m 'род, потекло, колено' *~ тú ут кój џúнс си нă Кукýши?* [СКук (323)] – во контекстот се среќава пример за проширената употреба на предлогот **на**, во случајот наместо

'во'; ~ *кој зна́а шо џи́нс е то́о* [ПК,2(137)].

џинџи́а m 'чаробник' ~ *рече́ да не́ си оди́вет и ги земá со́с марифе́т, на́ една́ ада́ ги фӑрли́. Та́мо и́маши еди́н дервиши́н и би́л то́ј мло́гу џинџи́а. Дирвиши́нот, кату излезе́ на́ ада́та да си ше́та, ги најде́, и дветé тиа близа́нчета плача́ха* [V,PM,141].

џипане n 'оружје' ~ *ва е причуената турџка ангарија. Нејќа да се забрава оти ва е сал царцката ангарија, и то не е сӑта, като џипането бадива шо му са носа уд едно место на друго* [ME,P(73)]

џирит* m 'метално копје' ~ *И едйн џарјув син беши млогу талимџиа: талим имаши на кавгата и на играчката. Едйн ден кату излезоха на едно поли сос млогу бегови да играјат џиритите* [V,PM,70].

џифаир m 'скапоцен камен' ~ *отвори си учи́те и прогледна́ на гори каде́ дӑрвоту и, кога́ виде́ ха́рно, дӑрвоту е би́ло хралопо, хем е било пӑлно сос драгоцени... ка́мини... са беха истури́ли млогу џифаири* [V,PM,7]; ~ *отвори́ то́јнака врата́та, вле́зоха не́три си́чки и, кога́ видо́ха, се́кој си позна́ има́ниту и си гу земá: алтӑни, сре́бро, џифаи́ри и́маши та́мо без бро́ј* [V,PM,22]; ~ *чобанот лизна кабачката, и собрали по него сичките џјаволи и ги накара чобанот, на нос ч'ас му стореха кӑлдирим от маламо и конаци кату царјувите, и наврах конаку́т и сторел и едйн чардак се́ џифаир* [V,PM,177].

џифаирџи́а m 'тој што продава скапоцени камења' ~ *и кату влезе аф гилиата, најде́ тамо и дру́ги едни џифаирџи́е и му ве́ли: "поможи Бо́г, побра́тими!"* [V,PM,8]; ~ *тогáс Кулу́ф каза́ една́ лажá: "ej море кадиа, немој ми гле́даш ме́ни ти́нака така́, зашто́ сам ту́ка на чу́зда зе́мја, Да зна́еш че ли е татку ету фала́н от Шам, којто е прӑв џифаирџи́а"* [V,PM(12)]; ~ *така́ Кулу́ф оти́де на кадиата, му вели́, ка́к са чини не́говата ра́бота, и то̆ј ги викна́ она́ двӑта џифаирџи́и да ги сӑди* [V,PM(8)].

џифт m 'два еднакви предмети, парен број' – сп. суеверие: кога жената ткае жиците што излегуваат од брдото се викаат *рујак*. Ако *рујакут* е парен број *(џифт)* значи дека жената (што ткае) ќе роди женско дете, а ако е непарен *(тек)* ќе роди машко [ТГев(365)] (формата *џифт* наместо очекуваната 'чифт' е преземена од Тановиќ).

џиџа́нка f 1.'светликаво парченце од искршен порцелан или стакло' ~ *сӑ-прӑсичех уд-а́дна џиџа́нка;* 2. fig. 'негувано лице' ~ *то́о убра́зо ин-е́ј џиџа́нка; тӑко́ф ин е́ј убра́зо на-тиа мо́ми, ил' па жени, шио сӑ-прӑват но́го, сӑ-пу́драт, сӑ-бе́л'ат, али́с анӑми* [ПК,2(137)].

џиџи́не pl. 'ситни, светликави парченца од искршено стакло или порцелан со кои децата си играат' [СКук (323)].

џо́м – во изразот: **џо́м сӑ-чини́** (= во паника побегна) ~ *Го́це ка́ гу-искӑра́л нӑ-рувел'ут, си́чките Ту́рци џо́м сӑ-чини́ли* [СКук(323)]; *џо́м сӑ-чини́, пуд-дӑрво, пуд-ка́мин о-не́ма* [ПК,2(136)]; в. **џиндем.**

џо́рке impf 1.'подбутнува со ногата нешто' ~ *џо́рн'-о то́о ка́мино по́ нӑ-стра́на;* или: ~ *шио о-џо́ркиш, навет-се, ди́гн'-о-;* 2. 'пие на брзина' ~ *џурна́-ли, џурна́-ли?* [ПК,2(136)].

џо́рнина adj, f 'немирна, несериозна' ~ *но́го џо́рнина би́ше мӑле́чка, та сја́а не́ зна́ми кӑква́-ј* (зн. 'не била сериозна, достоинствена како

девојка'); ~ *ус-та́а џо́рнина на̣јдé да-сă-ра̣спра́виш* [ПК,2(136)].

џохап m 'одговор што задоволува' ~ *вел'ајке така: "чујте, сел'ани, от царју̀т има повелиа, на тој сиромах никој ништу да̀ не чини лошу, ниту една кокош да му не си загуби, зашто сетника џохап не можи да даде на царју̀т!"* [V,MP,33]; и: **џуа́п** (со редукција на неакцентираното **о** > **у**) [СКук(323)]; ~ *"На̣ тéбе – ричéл цáрут, трíи дéна мимлéт. Ако нă-мóји да̣ дáји џуáп (одговор), џăнл'áт ќи тă-кóл'ăт. Си óде пáк, дéка бил нă кунáк, сă-ýме, сă-чýде, ни јáде ни пúе* [И,Гг(111)]; ~ *áдна-рóнкуфка-ј* (мала), *áма áдна утчéкнина шó-ј, нă-мóји да:-надгувóриш. На̣-стó дýши џуáп дáве* [ПК,2(123)]; ~ *ричé Гóспот на мóј Гóспот: сéди си на дéсно ми, дýр да и намéстам душмáните уздóло уф нóзите тфóи. Акý гу вúка Дáвид на нéгу Гóспот, кáк ки му бúди нéгово сúн? И нéкој* (заменските форми 'некој' и 'никој' во овие говори се мешаат) *нé можá уд нúх да му дáдат џуáп на нéгу* [MV,K(270]; односно: **џа́п** ~ *И глéде, тáтку-му сă-ýме. О-зăвáруве дéк сă-ýме, му-вéле: "Táте, шó сă-ýмиш?" Е, кáк нé ки-сă-ýмиум бе сúнко!? Стóкăта Бóк гă дăдé, Бóк гă-зé áмă са: нă-тúă сјурмáсте шо џáп к-ими-дáдум?* [ПДој(144)].

џуапчи́ка f 'жена што може во различни ситуации и со секого да се справи' ~ *н'áа знáји ти кáквá џуапчúка-ј, на̣-стó дýши џуáп дáве* [ПК,2(137)].

џубé n 'надворешна долга (зимска) облека (женска и машка), поставена од внатре со јагнешка кожа' ~ *уф-нидéл'та сабáалинта ќи-дóат сфáтăве. Нивéстта ќи-ј-прăчéка нă-врáтта, ќи-ј-прăсéе сфáтăфтто сус-ччумéн, шикéр и бубăкéрно сéме. Они нóсат на̣-нивéстта џубé, ка:-ублéчат* [ВГев,С(270)]; – од страна на девојката за зетот ќе спремат материјал за *џубе*, во минатото со *џивизлија буја*, а потоа со затворено-плава [ТГев(154)]; ~ *Пéтро, ка слушá шо и Дáскалот, си убличé џýбету, óти бúло гóлин и си пушти́* (влезе на брзина) *уф мóрито* – суфиксот **-ин** во овие говори се среќава пофреквентно, сп. **гóлин** (м. 'гол'). *Па дрýзите Ученúци дујдéле су кáикот; нé бúле далéко ут сýхуто* (брегот), *тукý двéста аршúна* (стара мерка за должина, помала од метро) [MV,K(338]; ~ *невéстата ќе се-преме́не сос-џубé – като вúја длăгите пáлтофци тýа што нóсат у-вáс; ќе-се-преме́ни со-фустáн и кошýл'а* [ВЕв,Бар(300)] – во контекстот именка од ср. род (палто) во множина се јавува со наставката -овци, што обично оди со роднински имиња: **па́лтофци**, наместо 'палта'.

џуздáн m 'паричник' [СКук(323)].

Џума-бал'а top. 'населено место во Пиринска Македонија' (Горна Џумаја) [ТГев(482)].

џумéрт adj 'дарежлив, opp. на скржав', в. **увăрдá** [ПДој(116)]; ~ *тóо шу-дáве, шу-чéсте, шó-ј нóго увăрдá* [ПК,2(119)].

џурá f 'последната ракија што истекува од казанот кога се вари, таа е со слаб квалитет' [ПДој(119)]; ~ *óна-ј кúсла, н'áа бúве* [ПК,2(137)]; – в. **упăшúна**.

џурџáн m, zool. 'вид врабец'– в. **џивџóр** и **џивџáн** [ПК,2(137)].

џа́зге (и: **џăжге**) impf 'шум што се создава кога до вжештено железо ќе допре нешто влажно' ~ *нă-тóо óгино нéшто џа́зге, сáке* (треба) *дă-вúјши шó-ј* [ПК,2(137)].

ца̀лéзно рáло n 'плуг' [ПДој(121)].

ца̀лези́на pl. 'пранги' ~ *нă-зăтвурни́цте ин-клáват ца̀лези́на* (на нозете) *да нé бéгат* [ПК,2(137)] – се разбира дека се однесува на едно минато време.

ца̀мба́ска f, fig. 'вешта жена, снаодлива, итроманка' ~ *тáа ца̀лыбáска-j, ни́кој нă-мóже ус-н'áа* [ПК,2(137)]; – во Струмица има преселничко семејство од Кукушко со прекар: **Ца̀мба́хци**.

ца̀мбăзла́к m 'трговија со коњи' ~ *Ца̀лыбáхци живéјаа ус-ца̀лыбăзла́к, сúте тóо рабóтаа* [ПК,2(137)].

ца̀мла́к m 'витрина' (обично во продавница, во минатото во куќите немало) [ПДој(134)]; ~ *уф-ца̀мла́ко нă-дикáно стóјше дла́го врéме, сè нéшто и́мше* [ПК,2(137)].

ца̀мăлар m 'маскиран маж со закачени звонци врз него, со чудна облека, наопачки облечена; *ца̀мăларите* одат во групи и пеат обредни песни' [СКук(323)]; в. **цамаларив**.

ца̀нгóре* impf 'кога се слуша шум од звонец или од нешто слично – суни, звечи' ~ *нá ти́-j ти́ца̀ сúтни пáри, стúге* (доста) *ми-ца̀нгури́ја уф-цéбо; мóши сă-рéче óти ца̀нгóрăт и нóжуве, лăжи́ци, тăкви́ рабóти* [ПК,2(137)]; ~ *пóпут му-вéли нă-дéјтто: "Кáжи-ми сúнко, шó-j тó: сúнгăр – ви́нгăр?" Тóгăј дéјтто му-удгуворúл и му-вéли нă-пóпут: "Дéдо пóпе, прóсти-ми áма тó: нé-j ни́шчо, сúнгăр – ви́нгăр ќи-си кáжи кóга нéкои синцúри и-ца̀нгóрăме у рăка"* [ВЕв,К(293)].

ца̀нгурéсуве impf 'расправа нешто не важно' ~ *сè-j пу-сукáко и сè óна ца̀нгурéсуве, нéма дрýг шо знáа, сáмо óна-j еднá* [ПК,2(137)].

ца̀ндáр m 'полицаец' ~ *Кóј кá- ки-нă-стрéтне: "Уд-дéк сте брé?" "Ми, бижáнци сме-ни́й, нă-адни тăргóвци кăрáме стóка, зă-пáри. Нé ни сă-плáште нă-пăмпýро, тăкá ки-с-óјме, пéш. Зăминáме Кýкуш, кá стигнáме Крундúрскăта курúја, глéдме грăцки ца̀ндáре ус зăгáре* [ПДој,Пат(172)].

ца̀нфéс m 'штоф од свила, блеска од едната страна (лицето)' [СКук (323)].

ца̀ртке impf 'има пролив' ~ *цéл дéн ца̀ртке тóо дéтто, гу-скинá мéут, сáк* (треба) *сă-нóсе нă-дóктур* [ПК,2 (138)].

ца̀ртли́ф adj 1. – в. **ца̀ртке**; fig. **ца̀ртли́во јáре** 'дете што често има пролив'; 2. 'мек плод, при притисок испушта сок, течност' [ПК,2(138)].

Ш

ша́ап interj 'звук од удар' ~ *ќи-тă-ýче, ýче; кăк да-сă-чи́ниш кóјн, кăк дă-сă-чи́ниш мăгáре, кăк дă-сă-чи́ниш кýче... Ти: "Нé знáм!" ќи-вéлиш. Он ќи-тă-ýдре идну шăмáр, иднă шл'ăкăни́ца. Ако тă-ýдре. "Нé нăýчи" – лу вéле. Ша́ап, иднă шлăкăни́ца л-удúра* [ДК,Ран(140)].

ша́вне impf 'полека се движи, нечујно' ~ *крăдáчто* (**крăдач** 'крадец') *шáвăт на-вéчăр* [ПК,2(139)]; ~ *мрáфте ги- нéла сјáа дă-шáвăт, áла лéтто нă-лóјш уд-ни́х јáдне дă-устáвиш нă-мигдáно* (отворено место, непокриено) [ПК,2(192)]; в. **шăваре**.

ша́вне pf 'се помести, мрдне'– в. **ша́ве** ~ *нásăрн'-о:* (погледни, sирни) *дă-ви́јш шо прáве, ич о-нéла дă-шáвне* [ПК,2(139)].

шаит m 'тој што сведочи' [ТГев (482)].

шаитин m 'сведок' - в. **шаит** ~ *на нéго̄ му-бéши жúвоī, и жúвоī му бéши вúдело на л'ýдиī; и вúделоī сфéīи на īемни́ца и īемни́цаīа нé го̄ īузнајáле. Дојдé чувéк уī Гóспоī, úмиīо му-бéши И.... Вóа дојдé шаи́шин, да ни кáжи за вúделоī* [MV,K,251].

шајка f 'превозно средство за на вода, кајак' ~ *ка бéгихме* (1913 г,), *мóсто нă-Срýла бúше нашáјки* (провизорен мост, бидејќи вистинскиот бил срушен) [ПК,2 (139)]; ~ *не ли е жал от* (пишува 'ат') *ти мен ма лажа] тук ли е жал оти не ли кажа] тук ме лажа ду девит гудини] ти ме тира уд Дунав за вода] а јас не знам Дунав дека тече] јутад иде шајка шилширова] јуф шајка си пиле пузлатено* [ТГев(199)]; ~ *и кату гу вúдоха от далéку, гу пожалúха, ча сáкаши* (постоеше можност) *да си одáви. Тогáс гилициáта речé на товá граматúк: "господúне да пýсними еднá шајка сос еднó вăжи, да гу зéлими товá човéк!"* [V,MP, 24]; ~ *човéкот, кату вúде шáјката, влéзе аф нéа, и они гу тегл'áха и гу земáха нétри аф гимúата. И л'у го вúдоха, сúчки штó бéха аф гимúата, си оплáшиха от нéгу* [V,MP, 24]; ~ *тогај сам Ил'о изл'ази от корабјут, влезе в златна шајка да јутиде на кралицата на гости* [V,MP,172].

шајтанґóс m 'итрец, полн со ѓавол-штини' [СКук(340)]; в. **шăјтáн**.

шáјăк m 'дебел волнен штоф' ~ *нăврăс чурáпуто сă-нóсăт óни, ги прáвăт пóвике ус шáјăк, ду-тýка*

фа́ишчӑт о́ни (информаторот со раката укажува на глуждовите) – објаснување за називот **кӑлчу́не** [ПДој,Ник(136)].

шака f 'долниот дел од раката, со прстите, дланка' ~ *ка́ ќи-ј нап̑а́лниш две́те ‘ша́ки ус-урі́с, бо́п ил' би́ло шо́, ви́кме: зе́х а́јн гра́с* [ПК,2(35)]; ~ *цӑ́фте бе́ли-жӑлтини́кави ки́тки, кулку ша́кта ка́ те́-ј рӑши́рна. Се́тне да́ве плот – мале́чки тупчи́нка, пӑ́рво сӑ-цӑрве́нки, се́тне стану́ват цӑ́рни* – објаснување за растението **бозӑ́л** [ПК,2(24)]; ~ *ка́-ќ сј-а:-збе́риш ша́кта, да:-сти́сниш, то:-ј јулиру́к: “а́к тӑ-ју́друм а́јн јумру́к, ќи-рӑзбе́риш а́рӑнто”* [ПК,2(55)] – во контекстот има случај кога вокалот во група со сонант се редуцира и се антиципира: *а́рӑнто* (наместо ’арното’); ~ *ка́-ќ сј-а-збе́риш ша́кта, дӑ́-си-сти́сниш пра́стто, то́-ј буфтани́ца* [ПК,2(27)]; ~ *Са-дого́вори́ле о́пи по́јунак ке-би́де то́а шо ќе-иска́ре по́веќе во́шки уд-гла́афта. Змео а-пикна́л ра́кта уф-гла́афта и искара́л не́колку во́шки. Ѓу́птино па́к искара́л це́ла ша́ка* [ВГев,М(272)].

шака́ f 'смешка, шега' ~ *ама Кулу́ф не́маши ке́ф, зашто от не́гу погол'а́м има́л покра́ј не́гу. Фати́ха мо́лите да му пра́ват шака́ и да са уча́л'ат на не́гу, а́ма то́ј се́ кахӑрли́а* [V,MP, 10]; ~ *Кату гу ви́де жена́ му така́, гу ти́та и му ве́ли: “е́ј ма́жу, што то́лку са чу́диш? Дали́ ти пота́наа кура́бите или пари не́маш?” Са́ким тја́нака ти́а лакӑрдии ги ве́лиши на не́гу кату на шака́* [V,PM(30)]; ~ *Пак царју́т, как ги виде, ча са оплаши́ха фати повике да ги вјаса, за да идат да запрат водите. И они тогас му рекоха на царју́т: “аман, царју, ниа сос тебика сакахми да играјми на шака”* [V,PM,59].

шал* m 'дел од облеката за завивање односно покривање (пр. на коса)' ~ *де́цӑта се́диа су-мо́мите, пра́ва сме́шки, пе́сни пе́иа, мо́мити ве́зиа та́му, а изгутву́ӑа ниве́стӑта, та́м ша́лува, ра́зни пига́ча, прики́ја́та, чуре́пи пле́тиа и по́сле тре́биа жи́то, бӑлгу́р* [ВЕв,Кор(306)].

шам m 'свилена материја' ~ *облечи се, Като, бела кушул'ка] бела ти кушул'ка, Като, морово јелече] врз јелече, Като, шам ти кутнија] шам кутнија, Като, уд триста гроша]* [ТГев(156)].

шамар m 'удар со дланка по лицето на некого' ~ *На-измика́ро, на-тава́ де́тто, мо́-ј ли́ӑка о́ти о́де нӑ-сирма́шките да-убе́раве. И-така́, га́здата си-вачара́л, а о́н уди́л у-тилни́ца̑та гу-уждира́л пу-а́јн шамар* [ВДој,Н(278)]; ~ *кажува́л: “Ме́-ј ма́ӑка, вика́л, зашо́ да-кра́де пу-сирмаши́ј. Не́-ј а́рна та: ра-бо́та. Ка ко:-зе́ме ше́јо, ка ко:-укра́де му-уждира́м пу-а́јн шамар”* [ВДој,Н(278)]; ~ *и во́ му-риче́: “Шо́ мо́ри ти пра́виш? ... нӑ-ме́н да́-мистра́мува́ши – фра́с, тра́с, идно́ ша́лиа́р. Иши! Ти ми-те́паш, да-а не́ма, гу-устӑ́ви́, бига́, си-утиди* [ВЕв,Кор(305)]; ~ *де́тто га-да́де че́шкӑта. Удри́ла-му адии́н ша́лиа́р, зе́ла-му че́шкӑта – не́-си зӑ́-ме́н! Бе́ге-си де́тто утта́л, стра́х мо́-ј да-н гу-зало́ват, а́ко ви́кне* [ВКук (282)].

шамијка f 'крпа со која жените си ги врзуваат косите, а мажите *ус-шӑмијки (тул'бе́јне)* си забрадуваат ушите' ~ *глава превзала Руша с белоградска шамијка* [ТГев(38)]; ~ *шамијка бела, вапцана* (фарбана)*] Ленка на Јосиф таксана* (ветена) *] ох, ох, јаврум аман, ох] они уд гудина ки се земат*]ТГев(142)]; *му-да́де́х а̑дна́ куши́л'а и а̑дна́ ка́рпа*

и ад̀на́ јабу́лка. Уф-пунидéлникут пусéстримте ц-сă-ублéчат уф-нивéстини фустáјне, пубрáтимте ус-шăмúјки (тул'бéјне) на-глáвта [ВГ,С(271)]; в. **шăмúја**.

Шамлија top. 'име на место покрај реката Галик' [ТГев(482)].

шан m 1.'достоинство, гордост' (?); 2. изр.: **шано му-падна** (= повредена му е гордоста - иронично) ~*бре́, шо-му-сă-кăжáло, ӣă сă-л'ӯ̄ше, шáно му-ӣаднáл* [ПК,2(212)].

шандан m 'црковна направа на која се палат свеќи – свеќник' ~ *На царјувата керка таин докарували, и тјанака кога спиеши, тој гу изјаваши таинју. И две шандани туриши на царјувата керка: едно златно на главата и, второ сребрено на носите ѝ* [V,PM,102] – во контекстот се забележуваат две морфолошки посебности: прво да ја споменеме нарушената конгруенција: именката од машки а атрибутот од среден род – *шандан златно и сребрено*, втората посебност е во несоодветната употреба на предлогот **на**, што се јавува наместо 'кај': *две шандани туриши на царјувата керка*, наместо 'покрај' кај царјувата...'.

шап m 'болест кај добитокот' (обично кај копитарите) – болното добиче од *шап* не може да оди, криви, т.е. се *шчипчуве*, на устата непрестано има пена, а изметот многу смрди. Се лекува на тој начин што се земаат десетина влакна од опашот на коњ и со нив се трие местото меѓу папците од копитото, освен тоа на болното место сипаат петрол и катран за да не *црвесе* [ТГев(381)].

шáпка f 'цвет' (во контекстот станува збор за цвет од трендафил) ~ *он сă-стóри идну-јáстреб. А бре́ - у бре́, а бре́ – дáп нă-тринда́фил'ут. Г-убуко́ли* (не: убиколи?) *не́го. "Е, му-ве́ле, ами кă-д-ă-ски́ниме? Шáпка! Кă-д-ă-ски́ниме?"* [ДК,Ран(141)]; ~ *Идни-пе́сни, идну ќимăне́, инă-гăга – сфи́ре. Цáрут му-ве́ле: "Бре́ ви́кните-гу то́ Ѓу́птино шу-свúре". "Та шапкăта, му-веле, ут-тринда-фил'ут дај-ă". Е, дур зе́вăт цáрут дă-му-ă-дáде тá шапкăта нă-не́го и давáштем – пррр, сă-сто́ри про́со. Сă-ту́ри то́ про́суто* [ДК, Ран(141)]; ~ *Е, áма тá бáбăта мурéкла тáка: "Шó ќи-збóрниш – сè тринда́фи́ли д-излéгăт уд-ýстта". Тá шо збурвáла – сè тринда́фи́ли, шáпки лéпи, лéпи... Дéуто дé удéл – сè прудáвăл* [ДК,Палј(122)].

шапки pl. 'пуканки' - ако некој за време на луштењето на класови од пченка најде некој *груздак* (клас) добар за *пукајне шапки* ќе го стори *вишало*, т.е. не ги откинува сите *шл'упки* и последните 3-4 листа од класот ќе ги врзе и ќе направи *вишало* [ТГев(347)].

шáпче n 'сад за пиење вода' [ДК,Лип (105)].

шашáл m 'глупак, неразумник' [СКук(340)].

Шарафин (и: **Серафим**) – машко лично име запишано во Гевгелиско [ТГев(114)].

шáре* (сă) impf 1.'нанесува боја, прави нешто да биде шарено' [ТГев(57)]; ~ *мăлéчкичка, шăрéнка тúквичка за-лúчне, нóго áрно мирúсе. Она-ј жăлтичка ус-шáрки бéли, зилéнки, чúнии чувéк а-шăрáл* [ПК,2(127)]; – опис на една сосема мала, шарена тиквичка (посебен вид), се вика *цинцарка*; 2.'со притисок од нешто шарено врз тесто, остава траги релјефни' ~ *пăскýрник, тó-ј дăрвино капáче, шарéно, ус-нéго сă-шáрăт пăнăгúјте* (лепче што се носи в црква) [ПК,2(95)]; 3. изр.:

ѝ-ша́рăт о́чте (се кажува за жена, девојка со неморално поведение) ~ *шо́-гивинди́јчка-ј та́а, пу-о́чте сă-гле́де. Та́-ј не́каа же́на шо-ј ша́рăт о́чте пу-дру́зи мӑ́же, не́кăшто́вница* [ПК,2(34)].

шарен (и: **шӑрен**) adj 1. 'кога нешто не е еднобојно' ~ *мори на та л'ул'ка Назлӑм Сирма. Л'у-л'а-је] мори јубличена шарен фустан, л'у-л'а-је] мори, шарен фустан јун басмаси. Л'у-л'а-је. Мори јутад иде Калеш Андон. Л'у-л'а-је* [ТГев(69)]; ~ *три дивојке сусам берат[песма пејат спрутив мене[жал ми падна, ѧан дивојко![си искарах шарен кафал[си засвирех спурти нихка* [ТГев(338]; ~ *го́рскăта ја́рбица-ј шӑре́на (по́лскăта си́ва)* [ПДој,Ник(126)]; ~ *пу́пуниц ej пи́ле, пе́е нă-про́лит, кул-Бла́гувиц, о́н-ej шӑре́н, бе́ло-цӑрве́нко, и́ма цуцу́лче нă-гла́фта. Пе́е: пу́-пу́-пу́, ку́лку ја́рбица-ј* (< јаребица-е – со редукција), *а́к тă-прӑби́е сӑба́јлин нă-гла́дин куре́м* (стомак) *ќи-ти-смӑрде дио* (издивот) [ПК,2(92)]; 2. 'предмет што има украсни, релјефни детали' ~ *место брке да кундисе] арисал место биндисал] насрет село на мирата] на таја трева зилена] крај тија чешми шарени] крај тија води студени* [ТГев(98)]; ~ *кинисала моја, ле ѧаним] за вода да јоде, вода да налије] уд новата чешма, нова ем шарена] глава да измије, ле ѧаним] глава да измије, коса да раскаче* [ТГев(196)]; ~ *палај* (бараj) *си извор студна вода] копај си бразда длăбока] слимни ја доло јов чаршија] викај си мајстур нејуженин] направи чешма шарена* [ТГев(212)]; 'со притисок остава траги релјефни' ~ *пăску́рник, то́-ј дắрвино капа́че, шӑре́но, ус-не́го сă-шӑра́т пăнăгијте* (лепче што се носи в црква) [ПК,2(95)]; 3. 'тој што има дамки по лицето, по кожата' [ДК,Лип(103)]; 4. изр.: **шарено теле уф ластини леже** (загатка = лубеница) [ТГев(290)]; **не́-си ут-шӑре́нта кра́ва** (се кажува за човек што бара за себе да има повеќе и поубаво) ~ *зăшо́ дă-т-да́ат нă-те́бе по́вике и по́а́рăнто, ти́ не́-си ут-шӑре́нта кра́ва* [ПК,2(181)].

шарено оро n 'оро во кое играат мешано машки и женски' – свадбата завршува приквечер кога во дворот на младоженецот се игра *шарено оро* на крај свекорот што игра напред го внесува орото дома и тоа е знак дека свадбата завршува, свирките престануваат а тапанарот го фрла во висина *чукалото* зборувајќи: *"Ваја гудина винчајне – ду гудина критејне"* [ТГев(189)].

шӑре́нук* adj, dem. – в. **шӑре́н** 1. ~ *та́-ј шӑре́нка, мале́чичка, ре́тко мо́ш сă-сре́тне ту́ка* (објаснување за називот *и́нска кукоши́ка)* [ПК,2(52)]; *тă̆рна́рка* ~ *то́-ј пи́ле, кулк адна ја́рбица-ј, шӑре́нко-ј* [ПК,2(117)] – опис на птицата *тă̆рна́рка*.

ша́рка f 1.'црта нанесена на нешто (пр. на материја, или слика), во боја што се разликува од основната боја' ~ *миса́л'ут* (ткаена крпа) *ej тка́ин су ша́рки, уф-не́го сj-о-зăви́вме ле́бо и си-но́сме рӑчо́ци нă-по́л'то* [ПК,2(73)]; ~ *мӑле́чкичка, шӑре́нка ти́квичка за-ли́чне, но́го а́рно мири́се. Она-ј жӑлтичка ус-ша́рки бе́ли, зиле́нки, чи́ниш чуве́к а-шӑра́л* [ПК,2(127)] – опис на посебен вид тиква – *цинцарка;* 2. изр.: **то-ј ут-шаркăта нăвонка гаре** (= кога нешто, пр. барање, ги надминува прифатените норми) [ПК,2(139)].

шарлага́н (и: **шарла́н**) m 'производ што се добива со мелење на *сусам* (односно од друга маслодајна култура, пр. од *сончоглед*) – зејтин'. Сп. опис како се добива *шарлаган – сусамут* се носи на воденица (специјална) кадешто се пече во фурна и кога ќе се олади се меле со воденични камења. Пред печењето *сусамот* се држи во *саламура* (солена вода). Кога ќе се сомеле се добива црна пифтијаста материја *(тараун)* што повторно се пече во специјален казан, а потоа се сипа во голема вреќа *(арар)* направена од козји влакна и под притисок се цеди *шарлаган. Тараунот* некои го викаат и *таан* [ТГев(359)]; ~ *чуре́ко сă-но́се на-арма́сăнте; та-ј пугача, сă-пра́ве уд-у́бувo чи́сто бра́шино, а уд-го́ре-ј но́гу у́бувo на̣ша́рна ут-са́мто те́сто. На̣-ма́жна-ј ус-ша̣рла́н, а се́тне-ј на̣ со́л'на ус-шике́р* [ПК,2(132)]; сп. начин како се прави ориенталното јадење: *алма́м бајалду́* ~ *сă-пра́ве ус-цӑрни патлиџа́не, ус-но́го лу́к и ус-мӑгдано́с. Сă-пули́ве ус-но́го шӑрла́н и сă-пече. Уд-то́о ја́дне алма́мо бајалдиса́л* (му се слошило) *јадеј́ки, от било ного убувo јадинто* [ПК,2(19)]; — на третиот ден од *Бужиќ* многу луѓе одат в црква и носат *панагија.* Семејствата што тој ден слават носат в црква голема свеќа, еден *чирек шарлаган* и малку памучна преѓа за фитил на црковните кандила [ТГев(90)]; — *шарлаганот* учествува и во лекувањето на рани од изгорено: треба да се измеша малку *шеќер*, малку *шарлаган* и малку *кана*, смешата се загрева на оган, потоа (откако ќе се олади) се става на раната [ТГев(238)].

шаренило* n 'нешто што се јавува во повеќе различни бои' ~ *сăта тија планини су сăта му градиште, села, манастира, курији и др. работи, су сăта поле шо гу имат упашано като су зунка, су блаттӑ, су реката шо е пуслана като платно ув него, су селта расијани по полјто, су друзи пурлиј шаренила* [МЕ,Р(71)].

шати-кути — изр.: тоа се кажува кога мало дете почнува да оди, т.е. кога заодува [ТГев(482)].

ша́ф m 'коњ исправен на задните нозе' [СКук(340)].

ша́фир m ~ *то́-ј де́виро шо о́де ус-нивéстта* (на свадбата) [ПК,2 (139)].

шафле impf'кога некој зборува неразговетно, кога не може јасно да ги изговара гласовите' – се лекува така што се подига јазикот и со остар брич се пресекува онаа тенка жиличка што го врзува јазикот со непцето [ТГев(127)].

шафол' m 'мала порција за слатко' [ТГев(427)].

шашо m 'тој што се однесува неконтролирано'; со исто значење: *истрисен* односно *абдал* [ТГев(227)].

Шашово бунарче top. 'кладенец на патот од с. Стојаково до с. Спанчово (кон Солун)' – во минатото, до Балканските војни патот го одржувал *Шашо* (муслиман од с. Богородица) и оттаму останало името на кладенецот. Имало уште: *Шашиово јаворче, Шашова Чешма* [ТГев(482)].

шашардисуве* impf'кога некој некого го "зачарува", односно крајно го вознемирува' – кога некој ќе *наиде на самовили,* тие обично го *шашардисуват и забрауве сè* и тогаш тие можат да го водат каде што ќе посакаат [ТГев(309)].

шапти́са pf 'се збуни' ~ *оти́доха на̣еднó сос не́гу аф една́ висóка го́ра: та́мо лйу бе́ха магази́ште на*

деветја хајду́ти. И кога́ му отвори хајду́тинот магази́ште, што да ви́ди грама́ти́кот? Шашти́са сос то́лку има́ни, што и́маши аф она́ магази́и [V,PM(21)]; ~ *пак тој ја забави кралицата нетре в гимиата, шашти̯са и, га изл'аваш горе на триферич, кога гленда кралицата – градот си загуби, сал мори гленда* [V,PM(172)].

швакну́ве impf 'се занесува, станува неразумен' [СКук(340].

шебој m, bot. 'украсно растение со убави, мирисливи цветови' – секоја куќа има бавча во која покрај *шебој* садат различни цвеќиња: *црно око, стратур, кӑз назли, пулинско* и др. [ТГев(304)].

ше́дба f 'прошетка' ~ *едно́ врја́ме и́маши две бра́тќа, изле́зоха да са ше́дба ше́тат; отидоха аф баи́рот, та́мука најде́ли две́ ко́рини сло́кви* [V,PM(21)] – проширената употреба на бројот *две* (форма за ж. род) и кога се однесува на машки, сп.: *две́ ко́рини,* проф. Конески ја објаснува како влијание од грч. јазик; ~ *тога веки мајка му киниса та отиде на царју̯ви конаци, сос млогу страх стојала талу и пак, биз да кажи на цару̯ ништу, са вӑрна. На онова час цару̯т изле̯зи по двору, да си шедба шета, и га виде* [V,PM(88)].

ше́исет num '50+10' ~ *се-нӑружа́а не́кој ше́исет ду̯ши и му-дӑде́а пу̯шки дӑ-се-бра́нӑт а́ко до́јде Вӑндо, о́ти о́ни ут-се́лӑто бе́а кӑту изда́јници. Се-свӑли̯ја до́ле и утиди̯ја гу-фӑти̯ја Дѝме Та́пувут* [ВЕв(299)]; ~ *стана́ Пе́тро, уштиде́ на гро́бот; и са навиде́ да гледа́ са́ваноѿ што бе́ши са́мо; да си бига́, да са чу́дишш за ва́ чу́дба. И ви́и две́ би́ле шо уди́ле на ѿа́а де́н на се́ло шо бе́ши ше́јсеѿ ми́ли дале́ко* [MV,K(252)].

шеј* m 1. 'работа, предмет, ствар' ~ *то́а де́тто, шо сӑ-руди́ло, фӑти́ло живи́ни да-ја́де. "А да̣ бе́гме, се́стричко", ричел бра́тут. Да̣-зе́мши сто́лната и че́шл'ут и бри́чут – ти́а̣ три ше́ӑве"* [ВГ, Мач(268)]; ~ *а пӑ та́тку-ми пред две́ де́на ути́де, бе́ше риба́р, дӑ-и-кре́вӑт ше́ива шо̣-и́мӑше та́му, дӑ-не́ и-пу́стӑт во́ӑта* [ВЕв(297)]; ~ *"на ти това кесе и това кепе, дар од меника". Типӑра стана детету, му вели на старио: "харну, деду, ми ги даваш тиа шеови на меника, ами да ти питам , што да га чинам?"* [V,PM(33]; ~ *ка̣жува́л: "Ме́-ј мӑка, вика́л, за̣шо́ да̣-кра́де пу-сирма̣шти́ј. Не́-ј а́рна та: ра̣бо́та. Ка ко:-зе́ме ше́јо, ка ко:-укра́де му-ужди́рам пу-а́јн ша̣ма́р"* [ВДој,Н(278)]; — трудната жена не треба на никого да му завиди и *око да не и устане на некој шеј,* зашто сопственикот не ќе има никаква корист од таа работа [ТГев(104)]; сп. опис на настанот *свршувачка:* при свршувачката родителите на девојката и на младичот меѓусебно ќе разменат подароци, т.е. *ќе разменат ништан;* во бовчалакот од девојката има повеќе работи за свршеникот, свекорот, свекрвата и најблиските: кошули, гаќи, *ризи* (пешкири), *пачети* (крпи), свилени *кавраци* (шамии), чорапи. По неколку дена свекрвата ја повикува *армасницата* (свршеницата) да дојде *да дипле шејве* (да ги редат стварите) што биле закачени на јажето да ги гледаат жените. На враќање, кога ќе ја испратат на свршеницата ќе и подарат повеќе овошје и слатки работи, оти не е добро *да се испрате сус празни рӑце* [ТГев(153)]; 2. 'долна облека' ~ *да́ј-ми ше́јве да-с-ублечум* [ПК,2(139)].

Шеј-Хани top. 'име на место на половина пат меѓу Стојаково и Солун, таму имало *ан* каде што ноќевале кирациите, покрај р. *Галик*' (станува збор за периодот пред Балканските војни) [ТГев(423)]; сп. *шеј* 'работа, ствар, пр. дел од облека'.

шејтан m 'погрден збор, ѓавол' – родителите се шегуваат со децата и додека се мали ги нарекуваат со различни имиња: *шејтан, вулувар, урачо мој, даскале мој;* кога ги грдат: *урсус, куче ниедно, крши врат, акни, пукни, гебер* и др. [ТГев(129)].

ше́јче n, dem. – в. **шеј** ~ *ни́м да́-бе́рии но́го ка̀ва́ве́т, ше́јчито те́-ј спа́стрино* (наместено на сигурно место) [ПК,2(105)].

Шемата Са̀бута f 'така се вика саботата пред *Сирната недела,* кога се држи **ма̀ртвин** – **Умрело дете за баничка**' (зборот **шемата** има значење 'немир, расправија') [ТГев (32)].

шен adj 'весел, расположен' ~ *ше́н да̀ си, ку́ле* [СКук(340)]; ~ *ва́адан сум ше́н, лѝажул ќе́рка* [ПК,2(139)]; ~ *кулишѝкта ва́адин це́л де́н ка̀тка̀ди́се* (гласно се весели), *но́го-ј ше́н, ко́ј зна́а шо́-ј то́о* [ПК,2(66)]; ~ *за̀те́јко* (татко) *ви́каа: на̀-Глиго́р да̀лбо́к мо-ј це́бо, за̀то́о си́н-мо виздѐн ej-ше́н* [ПК,2(160)].

шенли́а adj 'расположен' – в. **ше́н** ~ *шенли́а-ј га́здата не́што, на̀-а́рно де́-ј* [ПК,2(139)].

шенли́к m 'весела расположба' [СКук (340)].

ше́нпа f 'дланка со отворени прсти на раката; шепа' ~ *и му ве́ли: "јуна́к, ми́лин си́нку, ти́нака това́ добро, што ми направи́ на ме́ника, ја́зе не́мам со што да гу пова̀рна". И јуна́кот са благодари́ от та́ја ре́ч, извади́ една́ ше́нпа алта̀ни, даде́* [VPM,7]; ~ *И тојнака, кату фа̀рли ширитут, га провали стомната, и, без да сака, фати жената да плачи Как га виде тојнака, ча плачаши, извади од пазвата му една шенпа пари* [V,PM,70]; ~ *тојнака му вели: "што да ти помн'а цару? Јазе сам гувидарскиј син, и пак да ме чини некој таков поклон и таков чест, и да имах, ке да му дадох една шенпа алта̀ни!" Кату чу царјут таков одговор, си усрамоти* [V,PM,95].

ше́рза f 'превозно средство, такси' ~ *на́м дур-да̀-са̀-на̀ја́дне до́ји ре́јзут. Му-бе́ге. Ми, са̀ ни́е шо́ ки-пра́јне? Му-ве́л'а̀м: ки-о́јте на̀тилифо́нут, ки-пу́штте да̀-до́ји ше́рза, да̀-та̀-зе́ве* [ВМ,Ца̀р(319)].

шера̀ни́га f, bot. ~ *та́-ј ки́тка, са̀-ло́зе пу-зе́мната, ца̀фте бе́ло и ца̀рве́но, си́тничко* [ПК,2(139)].

шес num '5+1' ~ *дојде́ вре́ме, роди́ла едно́ мо́мче и спра̀т ту́рскиј за́кон му турили името Кулуф. И кога́ дојде́ де́тето на возраст пет или ше́с години гу пусна́ татко му на учи́лиштето* [VPM,7].

шестотина num '500+100' ~ *владиката му вели: "бре братку, кату ми беши страх от тиа аскерите, имах околу шестотина парчи от тиа карагроши не знајах, как да ги искриам: на тиникиа да ги турја, ке да ги најдат"* [V,PM,39] – во контекстот среќаваме пример за проширената употреба на предлогот '**на**' кога упатува на внатрешност, наместо 'во': *на тиникиа да ги турја;* втора посебност претставува употребата на множинската наставка **-и** кај именки од ср. род: *шестотина парчи* (наместо 'парчиња') – веќе рековме дека ваквата проширена (или поточно: обопштена) употреба на множинската наставка **-и**, може да се смета за позајмен образец од тур. јазик.

шета (и: **шете**)* impf 1. 'оди, се движи' ~ *имáло édно врéме нéкуј тăргóвац кój шатáл уд-грáт на-грáт. Шатájќи дуjдéл на-нéкоj пристáниште, испаднáл уф-нéкоj сéло. Бúло дóцкăна* [ВДоj(277)]; ~ *и така киниса и отиде аф гората, шетал млогу време гладин без л'ап, без вода жадин, и на толко време не излезе прет негу никаков дивик; и не можиши веки да траи* (издржува, поднесува) *от гладиа* [V,PM,83]; ~ *Иван и Тúна устанáле при дéуто. Он са-трудúл да-им-ги-замéне рудúтал'то. Ка-напăлнúл Иван усумнájсе гудúни, бúл нóгу сил'ăн ирген. Он сéкуј дéн шатáл пукрáj Вáрдар пу-залéнте ливáди* [ВДоj(277)]; ~ *ут-тáмка, é, сéга тéрат кój-е. Уддéле пá на-тój áрамúјта. Пá да-са-пúтат. Он ин-кажáл: "Сjá:, дúми тáква-j рабóтта, туварéјте édна камúла пáри. Ќá-шéтте нáис сéлто"* [ВДоj,Н(276)]; – сп. обичај: ~ *нă-Прóчка* (празник кога помладите одат кај постарите и бараат да им ги опростат евентуалните грешки), *вéчăрта úма адéт: нă-мутувúлка* (домашна направа, се користи при ткаењето) *ќи-сă-вăрзе вáрно јајце, сусáл álва и тáткуто ќ-а-шéте мутувúлкăта; кăнáпо ус-álăфта и јáјцто сă-мáат, а дрýјсте шо сéдăт укул сóфăрта зéет, д-олáпнăт јáјцто-ли, álвăта-ли. Е, нă-тój му вúкме, тáа вéчăр: нúă ланцкиме. Нă-Прóчка адéт нé-j* (< ни е) *дă-ланцкиме* [ПК,2(67)]; 2. 'се разонодува' ~ *óди, шéти, чúни, áма сè ус-акăл; уд-цилýфка дýпка нé бúве* [ПК,2(205)]; ~ *нă-тăквú куп вáска, шо сă-шéтте цéл дéн, ус-арáм вé-j лéбо шо-јáјте* [ПК,2(205)]; ~ *дăнéска шéте, ýтре шéте, и сус-цáрската мóма се-рăзгувáрăт. Днéс се-рăзгувáрăт, ýтре се-рăзгувáрăт и флúзăт уф-адна грăдúна, дéка нéма нóго нарóт* [ВКук(281)]; ~ *тога веки мајка му киниса та отиде на царjуви конаци, сос млогу страх стојала таму и пак, биз да кажи на царју ништу, са вăрна. На онова час царjут излези по двору, да си шедба шета, и га виде* [V,PM(88)]; 3. 'се изживува (со негативна конотација)' ~ *тáа фăп, ут-пáри ăздисáна. Фăтúла дă-сă-ублéкфа, дă-излéга, дă-си-пýле друзи мăжи, дă-си-шéта. Тó né-гу испýл'ва úч дéка лéже* [ДК,Палј(123)]; ~ *нéкаа мóма-ли, жéна-ли шо шéте нóго, знájи пу-тăквú рăбóти, тáа-j кут рăзбукúна бúшка* (кога се оплодува бишката, свињата се вика дека *сă-бýка)* [ПК,2(67)]; 4. 'лази некаков инсект по телото' ~ *на-вéчăрта уф адúн jурган ќи-спújте, на адна пéрница. Ама тă апáло, шитáло, нéма да мăрдниш úч: куту двé дăрва ќи-клájш – мăрдат дăрвата?* [И,Гг(112)]; 5. 'се движи со одредена цел' ~ *му рече на татко му: "тати, јазика сакам да ида да си шетам твојта замја, да видам, дурде дăржи сăнăрот"* [VPM,51] – на редакторот на Зборникот (на Верковиќ) не му било познато дека во периферните македонски говори под влијание на балканската јазична алијанса се среќава беспредлошки додаток за место. Па оттаму случајот во контекстот: *да си шетам твојта земја* (м. 'по твојата земја') го третира за грешка (оваа специфичност досега се поврзуваше со западното наречје, примерот, ги има повеќе, потврдуваат дека беспредлошкиот додаток за место, како и други балканизми се познати и во југоисточните мак. говори; ~ *Јана платно ткаје[скрипчијна ји*

фрчат[куту на плакајне[Јанина свакрва[Јанина јатрва[Од рид на рид шетат[л'ута змија бркат, л'ута ми л'утица [ТГев(328)]; ~ *и тојнака тогас му вели на цар-јут: "да ти кажа, царју! Преди три години бех шетал на курбет, хекимџилăк чинал"* [V,PM,36]; 6. 'оди некаде за да прави зло' ~ *тúа дéнуве (уд-Бужúк ду-Вудúци), стáрте вúкăт кăркóнцăлто* (ѓаволи) *шитáли, зă-тóо и-вúкăт пугáни дéнуве* [ПК,2(91)]; 7. 'оди по нужда' ~ *Сиромáхут му вели на владиката: "господине владика, фчера мојто дете кату плачаши на дворут падна от неботу един карагроши. И пак динеска јазе, кога станах рано, излезох по дворут мој да си шетам, и от пред меника паднаха две-три карагроша"* [V,PM, 38]; 8.'гостува' — сп. обичај: на вториот ден од *Бужúк* в црква одат само старци и баби, откако ќе заврши црквата во групи од 5-6 души одат по куќите *да шетат* (= да гостуваат). Тој ден секоја куќа се спрема да ги дочека *шетачите* (гостите). *Гостинската соба*, каде што ќе ги сместат гостите е покриена *сус шарени черги*, покрај ѕидовите има наместени *перници;* уште од *тремот* (претсобје) гостите ќе речат: "*Рúстос са роди! За ного гудини!"* [ТГев(88)]; 9. изр.: **си-шéте гăзо** (= не работи, си губи времето) ~ *другáрто дудéк сă-мăчаа, пичáл'аа ти-си-шéтше гăзо, сјáа нéк ти сă-смéе свéто* [ПК,2(194)]; сп. загатка.: **гладна кучка низ гора шете, па гладна си дома иде** (= секира) [ТГев(290)].

шетач m 'гостин' — на вториот ден од *Бужúк*, откако ќе заврши црквата во групи одат по куќите *да шетат* (= да гостуваат). Тој ден секоја куќа се спрема да ги дочека *шетачите* (гостите) [ТГев(88)].

шеќерл'еме n 'заразна болест кај свилената буба' – болеста е опака, ако се загнезди во некоја куќа лесно не заминува, бактериите се опасни. Селанецот мисли дека оваа болест доаѓа поради променливата температура во собата каде што е семето од свилената буба. Луѓето ја лекуваат на тој начин што лисјето со кои се храни бубата се попрскува со негасена вар и секој ден во собата палат сумпор [ТГев (412)].

шиа f 1.'дел што телото го поврзува со главата – врат' ~ *и кату влéзоха на градó, видé едúнојут побрáтим, дéка продáваши нéговите драгуцéни кáмини, и заеднóч Кулýф гу познá и гу закачи* (го зграпчи) *за шиáта* [V,PM,8]; ~ *и тój нúкнува и му вéли: "тýри гу бráте, ти са мóл'а нá врăх шиáта ми!" Тогáс тój велú на женáта му: "áх, жéну, нé е нáш јáгнето, л'у ми гу дадé да гу закáрам на дјáвола"* [V,MP, 147]; ~ *Онúа брáтќа имáли две кóни, кóните ги назóбеха и, как клáтјаха кóните глáвите, му пáждаше чулé-нут от тóрбите, от тáму јáдјаши бúшката. Бишкáринот кák видé га фати бúшката, га вăрзá за шúата* [V,MP(116)]; ~ *јáзе ки вúкнам еднóч, тéнака ке да излéзат да ми гóн'ат, и кák ке да ми дрăпет да ми хáпјат на ýстите му ке да си залипјáт. Тогáс тúнака да ги фáтиш да им скúниш по еднó влáкно от шúата"* [V,MP(124)]; 2. изр.: **нé пу-врáт, пу-шúа** (= се кажува за да се потенцира дека нема разлика меѓу едно и друго нешто, т.е. дека не е точно кога некој го тврди обратното) [ПК,2 (139)]; **свúј-мо: шúита** (= немој

да го штедиш, казни го) ~ *ка́ не́ тӑ-слу́ше, сви́ј-мо: ши́ита кутнӑ-врӑпча́н* [ПК,2(192)]; со исто значење: **стӑпни му-нӑ-ши́ита** ~ *нӑтӑко́в стӑпни му нӑ-ши́ита, та-и́ч не́-му-сӑ-ми́сли* [ПК,2(195)].

шибој m , bot. 'вид цвеќе, многу убаво мирисa' ~ *уф-градина ал-шибој] Илија и Шинка един бој* (иста висина) *] ох, ох, јаврум аман, ох!] они уд гудина ки се земат*[ТГев(142)]; – во контекстот предлогот **уд** (од) се јавува наместо 'по': *они уд гудина ки се земат;* в. **шебој**.

шивѝк adj 'пргав, жив, подвижен, работлив' [СКук(340)].

шигурта́ f 'сигурност, осигуровка' [СКук(340)].

ши́е* impf 1. 'со игла вовира конец во некоја материја' ~ *ба́бӑта ви́ка: "Ку́ти, ку́ти, ку́ти! На́, на́! На́ тро́ ко́ски дӑ-ја́диш!" Де́дуто ве́ле: "Ку́чка ја́де, ку́чка ви́ка!" – "Шо́ та́ка ве́лиш, бе де́до?", му-ве́ле. – "Е, ва́ пу́ста мӑки́на шу-ши́е ми-сӑрӑси́пи"* [ДК,Дур(146)]; 2.'од материјал прави облека' ~ *са́ке дӑ-ши́м но́ф фуста́н, то́о га́ре* (веќе) *сӑскапа́ (скина́)* [ПК,2(103)]; ~ *ца́рут гу-упиту́ва си́нут да́ли сӑ-нау́чӑл зӑна́т. На́јгул'е́мто де́те му-ве́ле де́к сӑ-нау́чӑл ма́лце. "Мо́јши – му-ве́ле ца́рут – дӑ-ми-ши́јши адна-ру́ба"* [ВКај,Ран(270)]; сп. празноверие: кога се шие нешто на облека што не е симната од телото треба парче конец да се стави в уста, "за да не си го сошие умот" [ТГев(249)]; 3. изр.: **ти́ дек ши́јш, а́ска сӑ-му́шкум** ~ *а́с ӣи-зна́м по́вике уш-ше́ш ши́а рӑбо́ши, по́ра́но уш-ше́ш сум и-ӣра́ува́л* [ПК,2(199)].

шивии n 'занаетчиска дејност кога се приготвува облека и сл.' ~ *И с неколко дена дојдоха даскалите на Солун И тој зема от терзиите рубиту, зема и даскалите, ги занеси на Богариово, припорӑнче да ја научат армасницата сичко – от готвии, от шиини, от врева* [V,MP(164)].

ши́јн* adj 'нешто направено со шиење' ~ *мо́ж де́-ј ши́јн, мо́ж де́-ј пле́тин. Гу-но́сӑт и мӑ́шките и же́нцките* [ПК,2(44)] – се однесува на облеката елек; и: **шијан** ~ *Кога е чујала Димка, калеш Димка] и тоги си веле на Митре терзијче:] "Еј Митре, Митре, ти чапкӑн терзијче] прави как што знајиш, чум ти је пугача на слӑнце печена] и на мене фустан биз конци шијано"* [ТГев(204)].

шике́р m 'бела, тврда супстанца со благ вкус; се добива од шеќерна репа, односно шеќерна трска' ~ *Чуре́ко сӑ-но́се нӑ-арма́сӑнте. Сӑпра́ве уд-у́буво чи́сто бра́шно, а уд-го́ре-ј но́гу у́буво нӑши́рна утса́мто те́сто. Нӑма́жна-ј ус-шӑрла́н, а се́тне-ј нӑсо́л'на ус-шике́р* [ПК,2(132)]; ~ *нӑ-Бла́гувиц* (име на празник) *нӑ-мӑле́чките мо́мички им-ду́пат у́шичките, дӑ-им-кла́дат убе́чки. Нӑ-то́о де́н мо́мичките сӑзау́чуват дӑ-ме́сат. Дуде́к ме́сат ма́јките им-со́л'ат шике́р уф-те́стто. Пра́вӑт бла́га пуга́ча* [ПК,2(23)]; ~ *Ниве́стта ки-ј-прӑсе́е сфа́тӑфтто сус-учуми́н, шике́р и бубаќе́рно се́ме. Они но́сат нӑ-ниве́стта цубе́,* [ВГев,С(270)]; ~ *мле́чникут-ej ја́дне, сӑ-пра́ве усмле́ко, шике́р и ја́јца, ут-стра́нта и́ма кра́шник* [ПК,2(74)]; ~ *за-ина́ тапса́ баклава́ три́ прӑста́, ина́ ука́ ш'ике́р, идна́ ука́ ме́т, ука́ и пулуви́на бра́ш'ну и сто́ дра́ма ниш'ш'те́, пулуви́н ука́ ш'имги́дал* [ВБог,Су(342)].

шикирлија adj 'нешто засладено, сп. *шикер*' ~ *уд мајка рудена на сам ден Благувиц] на сам ден Вилигдин,*

лудо, сум крстена] сус рујно, благо вино, лудо, сум бајнана] сус бело млеко, лудо младо, пулијана] за тоја сум лудо, бела ем црвена] бела ем црвена, блага шикирлија [ТГев(97)].

шикирџи́а m 1.'тој што прави и продава слатки, бонбони' [СКук(340)]; 2. ~ *уф-Сру́мица и́ма фа́мил'а Шикирџи́ци. Тиа би́а едно вре́ме, са́мо о́ни пра́ваа шике́р, бумбо́не, ла́ку́л, такви́ ра́бо́ти* [ПК,2(139)].

шикирџи́јница f 'слаткарница' [СКук (340)].

ши́кла f, bot. 'семка од шишарка на иглолисно дрво, таа се јаде' [СКук (340)].

ши́книн adj 'тој што се однесува чудно, ненормално' [СКук(340)]; ~ *о́став-го, н'о:-гле́диш це́л ej-ши́книн* [ПК,2(139)].

шикну́ве impf 'исплашува, односно изгонува птици, ги тера да фркнат' [СКук(340)]; ~ *шикну́ви-j пи́лците, да-не́ ри́ат уф-та́хтите* (мала леа за расад); во односнава регија со исто значење: ~ *и́шни-j куко́иките, сѐ исчупка́а мере́цките* [ПК,2(139)].

шикосин* adj 'материја извезена со срма, со убав изглед' (?) ~ *отат иде, лудо младо, дури силин, дури вилин] ка се вије, ка се крие] куту прчка царничкова] дури на којн не си вѓаје] на зинѓији не си стрпке] дури узда не си држе] седло му е шикосано] узда му е позлатена* [ТГев(177)].

Ши́л'а (<**Василка**) – ж. л. име запишано во Кукушко ~ *нă-Вăрва́ра* (празник) *са́ку́л Ши́л'ка дă-мă-пуле́зе, о́т и́ма ле́сна пулизи́а. Дими́к ле́сна ин-ej-но́:кта* (нога́та), *убуво ќи-ни-оде* [ПК,2(166)]; ~ *та́а сна́а-ти мăр Ши́л'о це́л де́н ви́се пу-вра́тте, ка́ не́ сă-стра́лу́ве* [ПК,2(154)].

шилеже n 1.'така се вика младо машко јагне, на 2 години' (ако е женско: *звиска)*; 2. fig. 'мало, уште некрстено дете' – новороденчето додека не се крсти не смее да се носи надвор, ниту пак смее да се бакнува, зашто се третира за нечисто и го викаат со различни имиња; освен *шилеже,* уште: *ѓупче, путфрлено* (ако е машко), *пуже* (ако е женско) [ТГев(113)]; 3. 'нежно, слабуњаво дете' ~ *и́лум до́ла а́дно шиле́же, ни́што не́ апи́не* (каснува) [ПК,2(139)]; – детето што *не вирее* (не напредува) се лекува со баење, или *"гу фрл'уват на зора":* во сабота рано наутро *прајасина жена* (таа што престанала да раѓа) ќе го изнесе детето надвор и кога зората ќе забели три пати ќе го подигне во вис, ќе се сврте кон исток и ќе рече: *"На ти зоро болно шилеже – дај ми здраво"*; утредента ќе го однесат детето в црква, ќе го остават на земја и свештеникот со прическа ќе помине над него [ТГев(123)].

ши́ло n 'метална направа со остар врв, служи за отворање дупки'; сп. гатанка: *Ши́ло би́ло* (погрешно пишува 'боло'), *пу го́ра о̀ди́ло, трӑн не́ устăви́ло* (= брич) [И,Гг(122)].

ш'ими́гдал m 'крупно мелено брашно, гриз' – се користи кога се прави *баклава: ~ за-ина́ тапса́ баклава́ три́ прӑста́, ина́ ука́ ш'и́ке́р, идна́ ука́ ме́т, ука́ и пулуви́на бра́ш'ну и сто́ дра́ла ниш'ши́те́, пулуви́н ука́ ш'ими́гдал* [ВБог,Су(342)].

шиминдифе́р m 'железница, воз' [СКук(340)].

шимшир m, bot., Buxus sempervirens 'декоративно растение со ливчиња што останууваат зелени и преку зима' ~ *то́-j на́јја́ко дӑрво, ра́сте но́го пуле́чка. Ра́сте кут бу́нче, ус-*

сúтни лúхчита-ј. Да-стáне дăрво, трéбе тóлко врéме кулку дă-устăрéе чувéк [ПК,2(139)] – во контекстот е присутна архаичната наставка за множина кај именките од среден род -ата: *сúтни лúхчита.*

шимширов* adj 'нешто направено од дрвото шемшир (во случајот *толчник* со кој се удира кога се толче лук)' ~ *óн éј ут-шимширóво дăрво* (чукалото, толчникот), *ус-нéго сă-чýке лýк* — се среќава и со пошироко значење – кајче направено од шемшир: ~ *"Не ли е жал , кузум братко Ристо] не ли е жал от* (пишува 'ат') *ти мен ма лажа] тук ми е жал оти не ми кажа] тук ме лажа ду девит гудини] ти ме тира уд Дунав за вода] а јас не знам Дунав дека тече"] Јутад иде шајка шимширова] јуф шајка си пиле пузлатено* [ТГев(199)].

шинан (и: **шинин**) adj 1.'изместен зглоб, односно местото каде што има изместен зглоб' – се лекува така што на тоа место се става жолчка од јајце, што се посипува со пепел и со крпа се стегнува. *Шинувајнето* може да биде на половината, на вратот, на раката или ногата (таму каде што има зглоб) [ТГев(126)]; 2. иронично за некој што е мрзлив: ~ *сéдни-си, óт сă-шинá уд-рабóта, дилéк нă-бужéм ej-шúнин* [ПК,2(139)]

шине (са) pf'кога ќе се измести зглоб' – се лекува така што со прстите полека се мести и се става жолчка од неварено јајце, таму каде што ќе се скине жолчката се мисли дека таму е *шинано*, тоа место се посипува со пепел и со крпа се стегнува. Односново лекување се вика *јајца капајне* [ТГев(126)].

шиник m 'дрвена мерка за жито, собира околу 10 кгр.' ~ *ним стој Перло, на брегут] брег са роне, ки падне!] – "Кам да паднам, да јумрам] да не гу земам млад Јумер] Јумер си јоде на аскер] кутал пари ки си носе] шиник вошки ки донесе"* [ТГев(369)].

Шинка – женско лично име запишано во Гевгелиско [ТГев(114)]; ~ *уф-градина ал-шибој] Илија и Шинка един бој* (иста висина)*] ох, ох, јаврум аман, ох!] они уд гудина ки се земат* [ТГев(142)].

шинувајне n 'чинот на изместувањето на зглобот од своето место' – *шинувајнето* може да биде на половината, на вратот, на раката или ногата (таму каде што има зглоб). [ТГев(126)].

шипка f, bot., Rosa canina 'растение од родот на розите, но диво, со мали цветови, расте како грмушка'; сп. *сăрбугăзúца – тó-ј шúпка, ут тúй дúвите трăндáфиле* [ПДој,Ник (124)].

шира f 'сок од грозје, благо вино' – сп. како се прави вино: кога ќе се собере грозјето се тура во *груздуберско (или груздарско) курито* каде што прво ќе се исече со мотика а потоа се гази со нозе. Кога добро ќе се изгази тогаш *се точи шира* од која се вари *пекмез*, а останатата *шира* заедно со *кулијната* ја оставаат во коритото да *преврие* и да стане вино [ТГев,354].

ширбет m 'засладена течност од шеќер во врућа вода' ~ *отиде гнусниот, направи аф една чаша един л'ак куту ширбет. Отиде, вели на царицата: "царицу моја, на ти това ширбет, ли гу даде царјут да гу пијш!"* [V,PM(61)]; ~ *тăтлúа сă-прáве ус-прéсно сúрне, бéло брáшно, јáјца. Сéтне сă-пупáре сус ширбéт. Сúрăнто сáке дé-ј ептéн прéсно, биз ич сóл'* [ПК,2(117)]

– во контекстот се присутни две посебности, едната граматичка – употреба на перфективен презент: *се́тне сă-пупа́ре,* втората лексичка: употреба на глаголот **саке,** со значење 'треба': *сі́рънто са́ке де́-ј пре́сно.*

ши́ре impf 1. 'прифаќа, сместува нешто на широка основа, во случајот во отворот (устата) од вреќа' ~ *и удде́л по́по нă-бą̆ма́та. То: ши́ре сус вре́јкăта, бра́т-му лйру́ве сус-ку́плйта* [ПДој,Ник(161)]; 2. – **(сă)** 'кога нешто зафаќа широк простор' ~ *и ка ки-до́јде у-то́плуто вре́ме укулу-Велі́гдин, ки-по́чне то́ да-са-ро́е,... и на́м ут-та́ кăпи́нта ки-си-кла́виш на-се́лто, ки-си-скі́ниш ли́с, ки-кла́јш то́ о́дма, ки-са-нале́пе и ти ки-си-ши́риш* [ВМег,Стр(317)].

ширлаан m 'растителна мрснотија, зејтин' ~ *от та́мо пак кини́са ошти ната́так, на пą̆тју најде́ еди́н ширлаанџи́а, товари́ еди́н това́р ширлаа́н, оти́ваши да гу прода́ди. Му ве́ли: "а бе́ ширлаанџи́а, да́ј ми една́ пара́ да ти чи́нам една́ кајдија со́с сви́рката ми!"* [V,PM(126)]; ~ *и кога́ фати́ ширлаанџи́ата да ска́ка хо́ро, ко́н'ут игра́ши, ка́мниту и дӑрви игра́јаха, ме́ховиту сос ширлаа́но падна́ха на зе́мја, са ту́рна ширлаа́нот, ко́н'ут побе́гнал* [V,PM, 126]; од контекстот ќе извлечеме уште еден пример за проширената употреба на наставката за множина **-и** кај именки од ср. род: *ка́мниту и дӑрви игра́јаха* (наместо 'дрва') и: **ширлага́н** ~ *тогáс жената му ве́ли: "ох мӑжу, хáрно си земáл ри́бата и ми ве́лиш да го́тва мӑра, а дру́гата да га насо́л'а, а́ли ка́ту не́мами ни́ту со́л, ни́ту пипе́р, ни́ту ширлага́н"* [V,PM(17)]; в. **шарлан**.

ширлаанџи́а m 'човек што изработува и продава *ширлаа́н* (= зејтин)' ~ *от та́мо пак кини́са ошти ната́так, на пą̆тју најде́ еди́н ширлаанџи́а... Му ве́ли: "а бе́ ширлаанџи́а, да́ј ми една́ пара́ да ти чи́нам една́ кајдија со́с сви́рката ми!"* [V,PM(126)]; ~ *о-та́мо грăнча́ринот и ширлаанџи́ата оти́доха на кадија́та, дава̨ли́ са чини́ха, са́каха има́ниту от барли́вијут. Кадија́та му ве́ли на барли́вију: "зашто́ си чини́л така́ ти́нака, бре́ хаирси́з, му раси́па има́ниту на ти́а л'у́ди?"* [V,PM (127)].

широк* (и: **ш'ăро́к**) adj 1.'пространа, што зафаќа голем простор' ~ *пол'е, пол'е широко] ф тебе бил'ки секакви] мирисл'ави, јубави] пол'е, пол'е широко] мома јоде за вода] бикар јоде по неја* [ТГев,368]; ~ *но сега иди на цар̨јут да му кажиш, да ти даде четири̨јсе товара баш-ракиа, та да кинисаш, синку, да идиш праве л'у под гората има широки ливади* [V,PM(42)]; ~ *и то̨јнака на Бога са примоли и киниса, отиде праве пот гората, најдв широки ливади и при ливадите чешмата* [V,PM(42)]; ~ *самовилин син, кату га зема цар̨јувата мома га закара аф една дупка нетри, која беши три минарета дӑлбока и три вр̨јатина широка* [V,PM(63)]; во Солунско: **ш'ăро́к*** ~ *и та́тку-му тугáс му-да́ди дува́та и му-р'е́ч'и: "Брӑкај ш'ăро́ка з'е́м'а, Маке́дуни́ја т'а ни-з'е́ва т'е́б'а!"* [В,Бог,Сух(343)]; 2. изр.: **и́ма широ́ка рӑ́ка** (= има големи можности) ~ *има́ло е́дно вре́ме една́ сирули́ашка фами́л'а. Та́ткуто умре́л, има́ле е́дно де́тăнце, устана́л сира́че. Пӑ кумши́ј би́ле ус-ца́ро. Игрӑја́јки, то: сирума́шкуто де́те ма:на́л ка́мӑн, нă-ца́рско: си́н ма* (< му ја)-*скӑпа́л гла́вӑта. Ца́ро, не́ли кути ца́р, и́има широ́ка рӑ́ка* [ПДој(154)]; **широ́к**

чувéк 'миролјубив' ~ *нé сă-л'ýте, нé сă-кáре, си-глéде сéбито, широ́к чувéк* [ПК,2(34)]; со исто значење: **широ́ка ду́ша** ~ *нéкуј шо нé зăви́дуве, сáке дă-ӣумóгне нă-чувéк* [ПК,2(212)]; сп. уште: **широ́ко мо-ј укул-врáто** (= се кажува за некој што живее спокојно и удобно) ~ *сја:наридúл рăбóӣичкаӣа, си-нăридúл дóма, íма ӣáри, нéма гăјлíна* [ПК,2(212)]; **тáа мójта-ј длăга и широ́ка** (= кога во некои случувања има неочекувани детаљи) ~ *нéма шıó дă-ӣ кáжум, ӣáа мójӣа-ј длăга и широ́ка, крáјӣа нé и сă-гléде* [ПК,2(199)].

широ́п m 'сироп – во случајот: растворен и варен шеќер со вода (шербет)' ~ *ја-зваж'дами т'éнц'ирáта сăс-широ́пу, ја-турнувáми на-врăх баклавáта, сă-натуп'óва и фáш'тами с'éтн'а да-јид'éми* [ВБог,Су(342)]; во Гевгелиско: **ширбет**, сп.: на оние што постеле **тримере** (т.е. што гладувале три дена) по причесната им се дава малку ракија, потоа малку пченица со **ширбет** (засладена вода), малку **сарлија** (слатка пита) со малку леб [ТГев(14)].

широ́чук* adj, dem. 'opp. на тесен'; сп. ~ *тéгувăц – úсто-ј то: трéва, широ́чки лúста дáве. Кá ко:путрăгниш óдма куту кóнци сăчинýвăт; лúсто сă-туру́ве нă-рáни, да:-тéгле гнójта* [ПДој,Н(122)].

шитајне n 'прошетка' – лете кога ќе созреат *лубаниците, дињите*, грозјето и смоквите, младите (девојките и младичите) во неделите одат на *шитајне* по бостаните и лозјата за да се честат со овошје [ТГев(323)].

шиту́рка f 'жена што сака многу да шета, т.е. да не седи дома' ~ *óна сéгде убíжде* [ПК,2(140)].

ш'и́ч'кај* pron 'сиот' ~ *иднó врăл'а сă-бăли трú брáта сирулáси, н'ă сă илı'áли рáбута, сă-ч'ýд'аха ш'ó да-прáјат. Идúнајут брáт гул'áмајут нáва на-пăнт'ут д'е хóж'даха инăја гáлица млóгу; вилí: "Т'éс гáлица да-стáнат с'è óфцă да-дáл на-шúчкајут инсáн* (луѓе) *мл'ăку!"* [ВБог,Вис(340)]; *стр'ăднајут брáт утúва пóнадóл, нáва двá чéш'ма, си-вилí: "Ej Бóж'и Гóсподи, т'éс чéш'ма, идната да-стáни вúну, дрýгата да-стáни ракúја да-дáм на-* (пишува: 'ка') *ш'íчкајут инсáн!"* [ВБог,Вис(340)]; ~ *ја-дус'ăкуха тапс'áта, гу-завúрат мáслуто, с'éтн'а ја-пул'áват ш'íч'ката тапс'á* [ВБог,Су(342)].

шиш m 1.'телче или тенко дрвце на кое се наденуваат парченца месо и така се печат на отворен оган'; 2. изр.: **нă-ши́ш гу-вăрте** (= го измачува, го малтретира) ~ *нóго гу-јстизáве, живóто мо-ј куту нăжáр до:-пéче* (се однесува на лош газда или лоша жена) [ПК,2(186)].

шишáрка* f 'мешунка во која стојат зрната од некој вид зеленчук, пр. од грашок' ~ *бизéл'-ej зилинчýк, уф-шишáрки му-сă-зăрăнта, зăлéни, мéки, у-мáј гу-úла, сă-прáве ус-мéсо* [ПК,2(23)]; – во долновардарските говори, најзабележително во кукушкиот, вокалот во група со сонант, ако не е под акцент, се редуцира и многу често се антиципира, конкретно во контекстот: **му-сă-зăрăнта** (наместо: 'му-сă-зăрнăта'); ~ *дúвăта рéпа-ј кут-синáпо, уф-мăлéчки шишáрки, кут-фасýл'о, цăфте жăлто, íла гулéми лúста* [ПК,2(38)].

ши́ше n 'сад од стакло за ставање течности, со мала уста' ~ *мóмчето ќе-си-калéса и побрáтиме – пéт-шéс дýши, ќе-зéма ракúја аф-еднó шúше, и чéша ќе-нóси, ќе-óди по-кýќите да и-кáни роднíните* [ВЕв,Бар(300)];

*~ **бинлъ́к**-ej гулéмо шúше, уд-дéсит кúла, за-ракúа, за вúно, плéтно уд-вóнка ус-рóгус, а мóши и ус-въ́рбóви пъ́рчки* [ПК,2(23)]; *~ гóстето ќе-вечéрат, вúно ќе-пúјат, нéкој шúше ќе-скъ́ршат, ќе-úграт, ќе-лудýват – óро úграт. Цéла нóќ тъ́панут ќе-чýка, до-понедéлникут на-ручóк* [ВЕв(301)]; *~ кату беши л'атуска, богатиот сос момите му си легна на дворут, пак тојнака кату носиши шише сос мъ́ртва вода га напрáска момата, га зéла и трáгна сос вечир да си иде* [V,PM(72)] – во контекстот среќаваме несоодветна употреба на предлогот **сос** наместо 'преку': *га зела и трáгна сос вечир да си иде.*

шишенци n, dem. – в. **шúше** *~ на пáтјут утивајке излези едно младо јуначе, жива вода носиши аф едно шишенци; момата га спрáсна малку* [V,PM,41]; *~ пáк дјáдото му вéли: "кáк ки влéзиш, л'у нéтри от пóртата úма еднá чéшма жúва вóда. Ти са мóл'а, нá ти и еднó шишéнци, да нал'áиш мъ́ра вóда да ми докáраш"* [V,PM,122] – во контекстот има потврда за нерегуларната употреба на предлозите во југоисточните говори, конкретно наместо предлогот 'зад' се јавува **от**: *нéтри от пóртата úма чéшма.*

Шúшива Чéшма top. 'месно име во околината на с. Дебрец, Кајларско' *~ вóјден úма нишáни* (остатоци од минатото) *дéка сéлото бúло у-пóле, тáка шу-úма нúшта шо съ́-вúкът Шúшива Чéшма и др.* [ДК,Деб(154)] – во говорите што ги истражуваме заменките 'некој' и 'никој', 'нешто' и 'ништо' се мешаат, односно се употребуваат несоодветно, сп.: *тáка шу-úма нúшта шо съ́-вúкът* (наместо: 'има нешта').

шишири́са* pf 'изгуби контрола во однесувањето' *~ му-вéле нъ́-тó измúќáрут: "Ќ-ъ́-зéвъш, ќ-ъ́-зънéсиш нъ́-плъ́нúнъ́та и тáлу утéпај-ъ́! Дунéси ми съ́дe óчите". А чýпата кóга ъ́ зънéсле тáму ъ́-пуитúле у-плъ́нúнъ́та. Е óна шишириса́ла дéк д-óде. И óде у-инъ́-къ́лúва. Нъ́тре инъ́-дýпка* [ДК,Дур(144)].

шишку m 'дебелко' *~ едно време имаши един јунак, името му беши Дили-Димо, којту беши един трончу шишку, дибел кату бъ́чва* [V,PM(66)].

шкéп m 'шал' *~ тó-ј свúлин, тéнук, гу-нóсат пó-млáјте жéни на-гýшта, ил'-пa съ́-зaбрáждат* [ПК,2(140)].

шкéмбе* n 'внатрешен дел од организмот во кој се вари храната' *~ бáба вúкле и нъ́-шкéлбито утстóкăта* [ПК,2(22)].

шкéто n 'варено потсолено месо без никакви додавки' [СКук(340)].

шкúте* impf 'не се задржува дома, постојано е по патишта – скита' *~ клупутáр* (уличар) *и нъ́-клупутáро, цéл дéн скúтиш пу-пъ́тишта, нé фáштиш нéкаа рăбóта* [ПК,2(59)]; *~ кулишúкта а-зимáли ѓáвул'то, си-запустúл къ́штта, áнџак шкúте* [ПК,2(157)].

шкúтник m *~ шкúтник, рăшитáр, Ајт Пăрáшка и-вúкăт нъ́-нéкаа жéна шо шúте нóго* [ПК,2(18)].

школја f 'институција каде што се наобразуваат деца, училиште' *~ тој как виде коџ'а дете сос неа да спиш, рече на улот: "а! тас, как виде што јаз аргесах да дојда, и зела по-млат мăж". Утрината си разбуди, гленда, дјатенто излева от удајата, си уму, ч'а ки ходи на школја* [V,PM,163].

школа́гелé – изр., пожелување: 'лесна да е работата. Бог нека помогне' [СКук(340)].

шко́нто n 'сума одбиена (повлечена) од главнината' [СКук(341)].

шкрапла f, zool., Euhorpio europaeus 1.'мало животинче со осум нозе – скорпија'; 2.fig. 'висока слаба жена, но со негативна конотација, во смисла: *ло́ша – али́с шкра́пла*' [ПК,2(140)].

шкре́ва f, bot., Hedera helix 'бршлен', називот се употребува паралелно со **брӑшли́ка** [ДК,Лип(104)].

шкрипчи́на pl. ~ *ти́а-сă на-разбо́јо, сто́от уф-адни́ шо ви́сат, и-ви́кле мо́лички* [ПК,2(140)].

шкри́п–шкри́п onom. 'го имитира звукот што се создава при ткаењето на разбој' ~ *"Ајде си́нку, утсе́гă сè тăка́ дă-си-о́рăш"* – *лу-ричéл де́уту и си-зăмина́л. Кă-нăближи́л ăдну-се́лу, зăчу́л уд-ăдна́ ку́јкă шкри́п–шкри́п уд-не́кој ра́јзбој* [ВВод(309)] – во контекстот имаме беспредлошки додаток за место, што се третира за влијание од балканската јазична алијанса: **кă-нăближи́л ăдну-се́лу** (место: 'до ăдну селу').

шку́л'ăф adj *'то́о шо не́ мо́же дă-фа́ште а́рно'* (предметите му паѓаат од раце) [ПК,2(68,140)]; ~ *шку́л'уф и нă-шку́л'то а-скăрши́ та́а у́бува ча́шичка; ~ дăржи а́рно, не́ кут ску́л'уф, шо́ ќи-зе́лиш сè ќи-скăрши́ш* [ПК,2(103)].

шку́мне pf 1.'кога некој неочекувано, се сети и почне да прави нешто' ~ *ва́адин нă-млăдéжо шо-ќ -лу-шку́мне то́о пра́ве, не́ слу́ше ни-ли́јка ни-та́тко;* 2. 'кога некој изненадно, без јавување ќе замине за некаде' ~ *ти́ па́ лу-шкули́на нă-не́где* [ПК,2(178)].

шл'ӑке impf 'удира со отворена рака, шамара' ~ *мо́ре да-ви́јш ка́ и шл'а́ке де́ца* [ПК,2(140)].

шл'а́мке impf 'се слуша шум кога јаде' [СКук(341)]; ~ *не́ шл'а́мки то́лко, că-слу́ше дур во́нка, са́ке că-у́чиш нă-ре́т* [ПК,2(140)].

шл'а́фке impf 'зборува било што, несериозно, навредува' ~ *шо́ шл'а́фке па́ та́а?; ~ не́ шл'а́фки но́го, зе́р а́к ти-ста́нум ќи-ви́јш де́к că-ро́жде ле́бо* [ПК,2(140)].

шлеме n 'највисокиот дел од покривот на куќа' [ТГев(304)].

шле́шка f 'мешунка од зрнести растенија (грав, грашок и сл.)'; в. **шăшăра́шка** [ПДој,Пат(123)].

шли́шка f 'тенка зелена прачка' ~ *ак-зе́м а́дна шли́шка, тј-о-шиа́рум гắрбо, ќи-са́киш, та̨ и ќи-пи́тиш да́л' и́ма о́ште* [ПК,2(140)].

шл'у́шка f 1.'лушпа од јајце, од орев и сл.' [СКук(341)]; ~ *шо́ ку-пи́ме а́дни уре́е, са̨фи́ сắрце, а́дна те́нка шл'у́шка али́с чигăро́ва кни́га* [ПК.2(...)]; ~ *стăргачки că ти́а̨ шл'у́шките шо́-ј чи́стиме уд-ри́јбте* [ПК,2(22)]; ~ *збе́ри-ј ти́а̨ шл'у́шки, да не́ că-зби́рат лу́јте пу-ни́хка* [ПК,2(140)]; 2. 'листови со кои е покриен класот од пченка' – ако некој за време на луштењето на класови од пченка најде некој *груздак* (клас) добар за *пукајне шапки* ќе го стори *вишало*, т.е. не ги откинува сите *шл'упки* и последните 3-4 листа од класот ќе ги врзе и ќе направи *вишало* [ТГев(347)].

Шл'опинци top. 'име на село во Гевгелиско' [ТГев(483)].

шл'ăкăни́ца f 'удар со раширена рака, шамар' ~ *ќи-тă-у́че, у́че; кăк да-că-чи́ниш ко́јн, кăк дă-că-чи́ниш мăга́ре, кăк дă-că-чи́ниш ку́че... Ти: "Не́ зна́м!" ќи-ве́лиш. Он ќи-тă-у́дре идну шăма́р, иднӑ шл'ăкăни́ца. Ако тă-у́дре". И де́тито то́ гу-прифа́ти* [СК,Ран(140)].

шми́те impf 'скита без работа' ~ *пу-це́л де́н шми́те, до́ма не́ că-зăвӑртуве* (задржува) [ПК,2(140)].

шми́тла f 'скитничка' ~ *дéка-j пá тáа шмúтла, уф-кăшти нé застáнуве* [ПК,2(140)].

шмăга́л'ка f 'плитка обувка, пандофла' [СКук(341)]; ~ *óбуj áдни смă-гáл'ки марú, нúм óди бóса пу-двóро* [ПК,2(140)].

шмăркe impf 1.'шумно пие или срка' ~ *шмăркни адна гăлтка, сáмо да:-убúдиш*; 2. **шмăркум инфúе** 'бурмут' (вовлекувам прав од тутун со смукање) [ПК,2(140)].

шмăркл'о n – погрдно: ~ *шмăркл'о и нă-шмăркл'ото* (тој што мрсолите ги вовлекува со шмркање – мрсолко) [ПК,2(140)].

шмăркл'уфца f – погрдно 'мрсулка', в. **шмăркл'о** ~ *дéка-j нájде тáа шмăркл'уфца* [ПК,2(140)].

шо[1] adv 'зошто' ~ *шó си-зăстăнáл нă-пéкта; мă-фатú пýкта пéк, кá кu-с-jóдул кój знáа?* [ПК,2(84)]; ~ *шó ójш тăкóф скăрнил'áф, гăби кu-фáтăт дă-ти-рáстăт пу-тéбе* [ПК,2(103].

шо[2] conj 'дека' ~ *му рéкле Ученúцити: Афéндо, áко зáспа, ки си разбýди. И ричé Исус за умрéшут; па óни си ýмиа* **шо** *му вéли за сóнот* [M,VK(284)]; ~ *ричé: Истúна вéл'ам на вáс, шо нúкуj Профúтин нé-j áрин уф нéгувуто сéло* [M,VK(325)]; ~ *на тóа врéли, кá а чý Исус шо гу фатúле на Ив., си утúди на Галилéа. И а уставú на Назарéт, да си дуjдéл и седнá на Капернáум* [MV,K(308)]; ~ *ричé вúки Марúа на Исус: Афéндо, да бéши тýка, мójо брáт нé умúраши; тукý и сéга знáм* **шо** *кóлку ки сáкаш ут Гóспот, ки ти дáде Гóспот* [M,VK(280)]; ~ *му вéлиши на нúх: Шо Човéшнуо сúн ки си придáди на човéцкити рăци, и ки му утéпат на нéгу* [M,VK(285)].

шо[3] adv 'колку' ~ *шó спóт сă-истурú вáадăн уд-мéне?* (= колку многу се препотив) [ПК,2(105)]; ~ *Мостут икиматут му гу дава на прикупувача. Тука седа чауш или мулjазим су неколко заптиj. На 32 км. на зajди-слăнца ут Солун ут џадето завăртуа друго џаде за Бер и за Мора. Не je тешко да му текне на човек колку миллет вăрвише пу воjа пăт, шо кола, шо камили, шо кojна* [ME,P(72)].

шо[4] pron – 1. релативна зам., indecl., ~ (таа трева, се-вика) **шúвиц**: *рáсте уф-жúтто, áк нé сă-исчúсте кáк сă-смéле, лéбо шо ќо-jájш тă упúиве, сè-т-сă-спúи* [ПК,2(84)]; 2. изр.: **шó-j пúшино ќи-дójде** (= често пати судбината ги одредува животните патишта) [ПК,2(212)]; **шó пл'ýjш ним блúжи** (= *нé о-пуг̄áзуви лáфо шо-сjо:-дáл, áк си-чувéк нé ќо:-пуг̄áзиш; úма нóг̄о дýши шо-пл'ý:ш̄ о-блúжаш̄*) [ПК,2(212)]; **нă-шо акăл си** (= каков ти е планот, што мислиш да правиш); со блиско значење: **нă-шó нéет си** (= што очекуваш, какви планови имаш) [ПК,2(186)].

ш'óгуд'а pron 'ништо' (било што) ~ *нанив'ăстата ú-вилú д'ăдуту: "Пóт'* (оди) *у-дрýгата кăшта да-дунис'éш' мáнца!" Нив'ăстата вилú: "Н'émами ш'óгуд'а". И вилú д'ăдуту: "Пóт' да-вúдиш"!* [ВБог, Вис(341)]; ~ *jа-турнувáми на-врăх баклавáта, сă-натуп'óва и фáш'тали с'éтн'а да-jид'éли; тр'абýваши да-бúш'и халúс баклавá, ни на-книгата писáна и такá ш'тóгуд'а ни вúд'ахли* [ВБог,Су(342)].

шóфăр m 'возач на моторно возило (камион, автобус)' ~ *ус-ájн шóфăр си-j-вáдат óчите* (живеат интимно), *сjáа о-фăтú агранóмо, пу-цéл дéн ej уф-агранóмсвуто* [ПК,2(193)].

шпијона́ш m 'тој што кодоши, шпион' [ПДој(130)].

шпијунлу́к m 'шпионажа' ~ *такви́-сă, и та́тку-му ут-шпијунлу́к живе́јше, са́мо ги-мӑ́чăт л'у́јто зăрди не́го* [ПК,2(140)].

шпио́нин m 'шпион' – в. **.шпијона́ш** [ПК,2(140)].

шпиртил'ава (ракија) adj 'ракија во која има спиритус' ~ *шмиш, чино, син за жинејне] жени си го чино, ваја јесин:] ваја јесин, чино, јифтинија] ја ду друга, чино, поскăпија] чиница је, чино, кăкличава] ракија је, чино, шпиртил'ава* [ТГев,370].

шпи́рто n 1.'направа во која има мали дрвца со фосфорни глави и со кои може да се запали оган' ~ *јас, ве́ле, сум стар, а́ма о-гле́јш то: нă-висо́куто, та́м и́ма е́дно дӑ́рво, нă да́рвуто и́мă пу́шка, и́ма ве́ле и фишикли́ј; ка́ ки па́дниш, ръ̆че́, нă-до́лу уф-лива́јте, та́м и́ма, ки тă-прăсре́тнăт две́ кучи́јна. Шпи́рто, ръ̆че́, и́миш?* [ПДој(147)] – во контекстот среќаваме прашална реченица без партикулата 'дали, ли': *Шпи́рто, ръ̆че́, и́миш?;* оваа специфичност се третира како позајмен образец од балканската јазична алијанса; 2. 'силен алкохол, спирт' [СКук(341)].

шпиртоло́к m 'метална направа во која се става спирт, којшто при потреба се пали и се создава оган' ~ *а́дно вре́ме бога́тте Турки́ни ва́раа каавé н-а́дни ла́мбички ус-шпи́рто, ка́ о́даа нă-вонка, на-тифири́ч, та́а ла́мбичка а-ви́каа шпиртоло́к* [ПК,2(140)]; Саќов во Кукуш запишал: **шпиртуло́ќ** [СКук (341)].

шпиртосин adj 1.'нешто, пр. мал влекач ставен во спирт' [СКук(341)]; 2. fig. 'се кажува за мн. слаб човек' ~ *ко́жа и ко́ска сă-чини́л, али́с шпиртосин* [ПК,2(140)].

шпо́рăт* (и: **шпо́ро**) m 'метална домашна направа во која се пали оган, се користи за загревање на просториите, но и за готвење' ~ *сă-ре́дăт ко́рте, се́каа ко́ра сă-пупăрске ус-си́рне, ма́с и ја́јца, за́адно ръ̆змăтни. Тăка́ сă-ре́де пӑ́лна типција, сă-пе́че уф-шпо́ро, мо́ш и пуд-вăрши́ик* [ПК,2(22)]; ~ *спу́за-ј уд-о́гино пе́пăлта сус мале́чки жа́рчишта; ки цăрпниш ут-шпо́рто, мăка́р уф-пăпăлáрнико* [ПДој(135)]; ~ *и ствáрно-ј то:, ни: ка́ пра́вăхме вăјци, цăрвăли́ј вăјци, ут-пе́пăлта, ти: ту́ка ни-сă-скăпу́вăт, прăстуто. Пе́пăлта-ј но́го л'у́та, усо́бăно та́а ут-шпо́рăт пе́пăл, на́ј-л'у́та-ј* [ПДој(148)]; ~ *та́-ј си́тна жа́р шо па́ќе ус-пе́пăлта ут-шпо́ро ил'-пă уф-ти́а кăту́фте* (место покрај огништето) *шо би́а а́дно вре́ме* – објаснување за називот *спуза* [ПК,2(105)].

шта part 'за образување на идно време' ~ *једнăч като́ си-л'у́беше ги́здавата девојка, и си-кла́де глава́та на ску́та хи и хи ре́че: "Л'у́бе, ма́лка мо́ме, мо́е весели́у, на-ску́та-ти ма́лку шта задре́мам"* [ВДр,ГБ(328)]; ~ *туга́ девојката ста́на да си и́де на-се́луту и са-ч'у́деше да́л да зе́ме н'а́шту, и си ре́че: "Сега́ не́ка са-ко́ртоли́сам* (спасам) *и се́тне па́к шта-са-вӑ́рна"* [ВДр,ГБ(329)]; и: **ше** ~ *"Ами, казва, жено, дај малко л'ап, каа,* (казва ?) *ше ида на пазар!" – "О-о, ше идеш на пазар!", казва* [ВДр,Кал(333)].

шта́а impf 'претпоставува, знае дека е така' ~ *ас шта́м о́ти о́н ти́-ј нăкува́л* (наклеветил), *са́мо о́н зна́а ка́-ти-сă, шо́-ти-сă ръ̆бо́тите* [ПК,2(199)]; и: **счи́та**, в. **чита (са)**.

штаве impf 'обработува кожа со помош на стипца (безбојна, кристална супстанца)' [ПК,2(106)].

штавил m, bot. Rumex 'растение со големи лисја, служи во исхраната

на луѓето – штавеј' [ТГев,483]; во кукушките села ја имаме констатирано и како *лападец*.

шта́вна adj, f 'овчја кожа, обработена, спремна да може да се користи' ~ *пустъ̆кија – ко́жа уд-о́фца, шта́вна, ка́-ј студе́но си-се́диш нъ̆-н'а́а; нъ̆-пустъ̆кији́ се́дът Ту́рцте уф-цъ̆мпи́шта ка́ съ̆-кла́нът* [ПК,2(93)].

шта́ло* n 'покриена и заградена просторија за затворање на говеда – штала' ~ *а́ска уф-куликти́во рабути́х уф-шта́лто* [ПК,2(140)].

што impf 1. 'сака' ~ *чул'а́ка па́к ка́зъ̆л на-уфча́ра да́-ни-гу-ко́л'а. На́јсе́тне си-ре́къ̆л на-умъ̆́: "С'а́ къ̆ко́ту зе́ме, не́ка гу-зъ̆ко́л'а". Женъ̆́та гле́дъ̆ла и са-чу́дила зъ̆што́ тъ̆́ј мъ̆жъ̆́хи ни што да-ко́л'а с'а́ку ја́гне* [ВДр,ГБ(331)]; ~ *му-рекла́: "Што-ми-ка́жеш с'а́ зъ̆што́ ма-сва́ли ут-кубили́тъ̆та, зъ̆што́ ни-и́скъ̆ше да-са-изду́и нъ̆з-о́фца и зъ̆што́ изби́ръ̆ше тъ̆́ј ја́гнетъ̆та. Ти́ крии́еш н'а́шту и ни-што́ш да-ми-ка́жеш"* [ВДр,ГБ(331)]; ~ *са-еви́ адин чол'а́к на-окно́то и рукна́: "Побра́тим'е, на́-ти за-захме́те и за-мл'а́куто, што́то ма-хра́неше. И фъ̆́рли прос* (sic!) *окно́то адна́ зашии́ена то́рба и што́ше сао́ри* (сабори?) *къ̆́штата, като́ фъ̆́рли то́рбата* [ВДр,ГБ(333)]; – заглавниот збор претставува остаток од ст.сл. гл. **хъ̀тѣ̀ти**; исто значење среќаваме и во гл. форма **иска** (= сака): – *"А ми от де, мари чедо, нали немате пари!?"* – *"Ами иска да иде, мајо, на пазар'а"* [ВДр,Кал(333)]; 2. изр.: **нъ̆-што́ съ̆́рце** (= кога човекот е гладен) ~ *тиа а́пуве съ̆-пи́ит нъ̆што́ съ̆́рце* [ПК,2(186)].

што́вер m. bot. Rumex 'зелјесто растение, со големи и долги лисја, се користат во исхраната на човекот – штавел' [ДК,Лип(104)]; во селата од Кукушко запишавме: **ла́пъ̆диц**.

што́ди* impf 'економисува' ~ *ка́ дуј де́ме ут-Куку́шко, уд-до́лце, ту́къ̆шните* (староседелците) *ни-съ̆-сме́јаа о́ти сме пръ̆ви́ли но́го къ̆тъ̆́к, дъ̆ме́к сме штидо́ли шу-ви́кат сјаа, ѓо́о сме јъ̆де́ли ба́ница ус-ле́п* [ПК,2(41)].

Што́мница top. 'име на село во Кукушко' ~ *Ја́с съ̆-ви́кум Дини́ш Го́це Ми́труф, ро́дин ил'а́да о́сулсто дивејсе диве́тта гуди́на уф-се́ло Што́мница. Имше и дру́зи се́ла, ту́рцки би́а. Имше ъ̆дно́ съ̆-ви́кше Къ̆ра́-мутли́ја, Съ̆рдулили́а, Јъ̆ни́-мале́* [ВК,Шт(288)].

што́рка* f 'женско дете во однос на родителите' ~ *идно́ връ̆́ми и́маши идно́ папу́ле и идна́ ба́ба. Папу́л'то и́маши удо́л у-къ̆́шттаму идно́ дуќа́нче, и́маши и три́ што́рки* [ВЛаг,Ај(338)]; ~ *идно́ш најгул'а́мата што́рка флизе́ у-дуќа́нът и къ̆-го-виде́ таквó пра́зъ̆н, мно́го си-нажали́, и му-ве́ли на-те́јко-ј: "Те́јко, зашио́ то́лко пра́зъ̆н дуќа́н, и зашо́-си то́лко нажа́лъ̆н?"* [ВЛаг,Ај(338)]; во Дојран запишавме **шчерка**: ~ *ста́ни Пе́тро, ста́ни шче́рко[о́јгин дъ̆-нъ̆ва́лиш, вичера дъ̆-пра́виш] ки-ни-до́јдът го́сте Пе́тро, на́јло́шите Ту́рци[де́вът ли́ри ми са́къ̆т шче́рко Пе́тро* [ПДој(155)]; ~ *са́ма съ̆-пугуди́ла мо́мъ̆та; а изла́жуве ба́бъ̆та: "Тъ̆ка́ шчерко, унъ̆ка́ шче́рко, бъ̆шча́-ти мъ̆-пушчи́", то:, дру́гото, а-зиму́ве, а-но́се* [ПДој(155)]; ~ *цъ̆ри́цъ̆та съ̆-пуфа́л'уве и нъ̆-шчерка́-и о́ти у́бувока:ве́ въ̆ри́л си́но нъ̆-къ̆въ̆ци́:та, а и де́тто би́ло у́бувo, мла́до, зъ̆жъ̆ну́въ̆не* [ПДој(145)]; ~ *му ве́ле ста́рио нъ̆-де́тто: "Ајде, ве́ле, ва́: дъ̆н въ̆ри ка:ве́, а́ма нъ̆-цъ̆ру́въ̆та шче́рка ки-въ̆ри́ш, не́ нъ̆-цъ̆ри́цъ̆та* [ПДој(145)]; во долниот тек на Вардар, во Гевгелиско и Солунско: **ќерка** ~ *като чу́л цъ̆рът че́ је-*

отепа́ле ла́мјата ре́кăл: "Викна́јте-го то́, што ја-утепа́л (пишува: *утепа́ле*) *ла́мјата". Като оти́шăл де́тто при-ца́рăт ре́кăл: "Ја́скă ја-утепа́х". И ца́рăт му-ја-дадéл ќе́рката-му* [ВСол,Град(295)]; – младата невеста кога дошла во куќата кај мажот сакала да се врати, зашто видела дека има *навијано кросно,* т.е. дека треба да ткае, останала дури кога свекрвата рекла: *"Та магарешка ќерка што гу е навијала и ки гу ткаје. Ти за таа работа ним се коси!"* (= не се нервирај) [ТГев(362)]; изр.: **ти вéл'ум штéрко, сéт-се сна́о** ~ *димéк свăкăрвăшта зă нéкаа рăбо̀та н'áа-нăка́руве сна́а̀та, гă-нăка́руве дă-свăрше што̀ркашта, а́ма сна́а̀та а́к-е́ј дуситли́ва, ќи-ста́не она дă-свăрше* [ПК,2(199)].

штерна f 'откриена голема дупка со вода' ~ *и тамо в царскио двор имаши една штерна, што наливаха вода оттамо царските л'уди* [V,PM(156)]; ~ *рече еден ден на неговата пезодрома да пои да налеи вода. Стана и пезодромот, зема една стомна, отиде да нал'аи от штерната вода* [V,PM(156)].

штета f 'загуба' ~ *зă-ма́ндрите на́јло́ш е Дубрувéно* (име на ветар што дува во Дојранско), *он ду́: ут Кру́ша* (име на планина), *ут Су́рл'ăво, по́гулéми дăлгú пра́ве, ги-рăсту́руве ма́ндрите* (ограден простор во Езерото за полесно ловење риби), *ле́сите ги судéруве и тăкá ри́бите избе́гувăт. По́-ра́но но́го штéта пра́више, ти́: гуди́ни не́ ду́:* [ПДој(129)].

шти́к* m 'воен. нож, што се става на пушка' ~ *ти́е сéа што бéа та́му уф-сéлăто, што и фăти́ја пе-чéс ду́ши и-субра́а. Жéнте су-кăнди́л'ките свéтăт (кăнди́л'ки = ламби). Они су-шти́кува тăкá и-измушка́а ти́е, и-утипа́а* [ВЕв(299)].

шти́кма f 'облог' ~ *му-вéле: "Са́ка дăпрăгувóре кра́лцкăта ќе́рка су-тéбе вéчер". Му-вéле нéмјут пу нéмцки: "Арно, ќи-сă-скла́диме. Ќи-кла́јме шти́кма". Шо́ шти́кма-му е нă-то́ нéмјут? – "Ако нé пругувóрăм, му-вéле, ја́ска во́ ни́што* (нешто) *ќи-му-гу-да́м"* [ДК,Ран(129)].

шти́пе* impf 1. 'кога со притискање на мал простор, од две страни се допира на кожата' ~ *ли́лико-ј но́ќно пи́ле, о́н-ей го́л, но́го шти́пе. Гу-фа́јкăт зă-ле́к, зă-не́каа бо́л'ка* [ПК,2(68)]; 2. 'кога инсект во кожата на човек убризгува некаков мал отров што предизвикува сржбеж' ~ *Ѓуптино кажал оти ногу убаво спијал, само што цела ноќ го штипало нешто. Змео се-зачудил и си-помислил оти Ѓуптино е стварно ного силан* [ВГев,С(272)]; ~ *тăхта́ба — о́на уф-шти́ците живéе, но́го шти́пе, а́к тă-шти́пне ќи-т-нăпра́ве бужу́ре, бужу́ре* [ПК,2(117)].

штипке impf – на *Иновдин* (< Иванов ден) момците и девојките одат в поле за да му *штипкат врх* (= ги откинуваат врвовите) на памукот, да се разграни и почне да цвета, жените на тој ден, наутро рано берат различни лековити билки: *сарацалива, уд срце, уд треска* [ТГев(72)] – в. **шти́пе**.

шти́пне pf 'кога инсект ќе убризга отров' – в. **шти́пе** ~ *тăхта́ба — о́на уф-шти́ците живéе, но́го шти́пе, а́к тă-шти́пне ќи-т-нăпра́ве бужу́ре, бужу́ре* [ПК,2(117)].

штипу́л'ка f 'вид инсект, поголем од мравка, штипе (оттаму и името) [СКук(341)]; ~ *та́а-ј удго́ре кă-фијáва, бăјá-ј гулéмка, а́к тă-шти́пне, мију́ре, мију́ре ќи-т-нăпра́ве;* со исто значење и **жéгавица** ~ *о́на ка́-ќ-тă-жéгне* (штипне), *сăлде мију́ре, мију́ре ќи-ста́ниш* [ПК,2(140)].

шти́ица f 1.'безбојна кристална супстанца, стипса' [СКук(341)]; ~ *та́-ј зă-вăпци́ло* (бојадисување) *и зашита́вне ко́жи;* 2. fig. 'скржавец' ~ *що́ шти́ица (чуве́к)-ей то́о, дă-зна́јш са́мо* [ПК,2(140)].

штир f, bot. Amaranhus 'едногодишно растение служи во исхраната на свињите' [ТГев(483)]; ~ *то́-ј тре́ва зă-би́шките зă-ра́нне, а и о́фците гă-ја́дăт* [ПДој, Ник(123)].

штири́ца f ~ *та́а што не́ ро́жде, же́на би́ло, кра́ва би́ло* [ПК,2(140)].

штиркини́ка f 'невистинска ќерка, доведена или затекната, паштерка' [ПДој,Пат(123)].

Штифан (и: **Стифан**) – машко лично име запишано во Гевгелиско [ТГев (114)].

шти́ца* f 1. 'тенко и плоско изрежан дел од стеблото на дрво – даска' ~ *уф-зимни́ко си-чу́вăхме зимувши́те, ръ̀кија, ви́но. Зимни́ко-ј бис шти́ци, гу-ма́жăхме ус-цăрве́на зе́лна* [ПК,2(47)]; 2. 'полица' ~ *нарéди-ј сắдуфто на-шти́цта уфкắшти;* 3. **шти́ци** pl. 'под, патос' ~ *г-изми́јах шти́цте, с-исуши́а, сји́а ќи-ј-пусте́л'ум че́ргите* [ПК,2(140)].

штјува (< си-утива) impf ~ *дава хи мулето, штјува на пазар', напазар'ува, накупо́ва на деца́та јад'а́не пеши́н!... и им купува дрехи да са облекат* [ВДр,ГБ(333)].

што¹ (и: **шчо**, односно **шо** и: **чо**) conj 1.'дека' ~ *ќе-ка́же: "До́тко, мо́ма̀та, да му-ја-да́деш на-фил'а́н човек, о́ти ли-пушти́ стро́јник". Ка́ ќе-кандиса та́тко-му, стро́јникут ќе-до́нсе абе́р на-ку́ката, што ќе-му-а-да́дат мо́ма̀та* [ВЕв,Ба(277)]; ~ *мајка му му вели: "кажи ми синку, какво засонил си?" – "Не ти кажувам". Фатила мајка му, гу и била; фати дјатету да плачи. Дојде татко му, гу најде, што плачаши* [V,PM(101)]; ~ *тога́с то́јнака вели́: "мари же́ну, ка́к да му са ка́рам, што ми са ли́ли сі́чки"* (со условна нијанса) [V,PM(25)]; 2. 'иако' ~ ... *и вели: "да видиш, џанăм царица и моја керко, тованака пепељаров син два пăтја пусна га мајка му, зема нашут ахтар". И таквиј алтăни јазика, што сам цар, немам* [V,PM,49].

што² adv 1.'зошто' ~ *тога́с и жена́та гу позна́ и му ве́ли: "аман мо́ја ду́ша Кулу́ф, ти́нака ли си ту́ка, што до́јди? Ах мо́ја ду́ша, ти са мо́л'а ошти едно́ч да не ми оста́виш са́ма!"* [V,PM(11)]; 2. 'колку' ~ *Го́спут да гу про́сте, ќи-ре́чше: "Ја́с не́ зна́м ба́ăпта а пита́јте, о́на сѐ зна́е". Ус-ма́јка-ти, Го́спут да а про́сте, що́ но́го живе́ахме* [И,Гг(119)]; ~ *и богатио и му дал толку, што поиска златаринот, хем му порăнч'а: "ама да го стории д'уш'ун дајап"* [V,PM(168)]; 3. изр.: **да-ве-ви́дам шчо́ па́ри вре́дите** (= колку сте силни) ~ *де́тто јере́кăл на-ме́чката, на-вăлка̀т и налиси́ца̀та: "А да-ве-ви́дам се́га шчо́ па́ри вре́дите!"* [ВС,Град(295)]; **што срце ти имиш** (= колку си храбар) ~ *И што веле Арапине, ем гуворе, џанум: "Дали знајиш ил не знајиш, Попово Јуванче] оти сум ти јас заптисал се бели друлуве?"] Што му веле, Ванѓелино, Попуво Јуванче:] "Јас пак дујдех да залинум, црна Арапино] и да видум, леле џанум, што срце ти имиш!"* [ТГев(40)].

што³ (и: **шо, чо**) pron – прашална заменка ~ *шо бăркиш?* (= што бараш); ~ *С'а́ чо́* (што) *ќе напрај? И отјува но́а чув'а́к, отјува, напăд'н'а чере́ците, зима ги ăв адăн чувал, и го зима попа, и го закопава. С'а́, тес харами́ето са научи́ли* [ВДр,Кал(335)]; ~ *фати*

татко му да го пита: "што си ти на таја жена?" Он одговори: "јаз и сам син на неа". – " Али кам татко ти?" – "Татко ми јазе го не знам" [V,PM(163)] – во контекстот има неправилна линеаризација (во однос на нормата): глаголот и зам. форма ќе разделени со негацијата: *и јазе го не знам.*

штóм (и: **шóм**) conj 'кога ќе се исполни некаков услов' ~ *тúи си-стáр, јáс-сули énус лилáт, шо ки-пăчáл'ăлe, пá нă-мéне ки-сă. Штом нéмиш нúкуј, тúй пá нă-мéне ки-сă, нéго тú кути стáр ги-чýви тúй пăрú* [ПДој(145)]; ~ *и стражáрто фáштăт-гу. Имкăжýве: "Дéк ки-мă-нóсте?" "Небój-се, при чурбаџúјата ки-те-нó-симе". Нóсат-гу при чорбаџúјата. Штóл гу-видé, таа услубóжда ги нă-стражáрто* [ВКук(284)]; ~ *тúја кинисáле дă-óдăт пу-пăтут, и то: сă-пупратúло пу-нúх. Шóм гу-дукилă сáле дéка úде и пучнáле дă-мáјăт су-кáмејна пу-нéгу зă-дă-сă-вăрне нáзăт* [ВМ,Тр(318)]; ~ *штóм кăтó фл'ála и пóртите сă-зăтóрили. Мájкăтă устăнáла вăнка. Марýшка устáнăлă фнéтре. Мájкăтă зăвúкăла ут-вăнка, а пăк пóртите нисă-утóрили* [ВДр,ГБ(330)]; ~ *иднудéн Нăстрăдúн умá утúшăл кăјкулишíйата дă-пусáка ăрăнúа* (голем бакарен сад) *зă-дă-испére жéнă-му. И шчóм сфăрше рăбóта ќи-му-ăвăрне* [ДК,Деб(154)].

штóф m 'дебел материјал од кој се прави облека' ~ *шó купúх адúн кабá* (груб, дебел) *штóф úч нé-мсă-арéсе* [ПК,2(172)].

штракајне n 'палење оган со кресnување на кремен камен со челиќ' – кога ќе се вселат во нова куќа домаќините првиот оган го палат со *штракајне*. Наутро пред да запејат првите петли домаќинот и домаќинката се симнуваат в двор и целата куќа ќе ја *упашат сус коњиц*. Тоа го прават со цел куќата да биде недостапна за лоши работи [ВГев,С(301)].

штрáке* impf 1. 'свечи' ~ *зáстани, ним штрáки ус-óтвурто* (клучевите); 2. 'намига – го затвара и веднаш го отвара окото' ~ *шó áњăк штрáкиш ус-óкуто* [ПК,2(141)].

штриптúсе (сă)* pf 1.'се уплаши' ~ *кá викнá цéлта сă-штриптисáх;* 2.'кога механизмот на факот ќе се откачи' ~ *фáко сă-штриптисá, сé-ј фатúл нéкуј мúши* [ПК,2(141)].

штриптисин adj 1. 'кога механизмот на факот е откачен'; 2. fig. 'исплашен' ~ *шió лă-глéдиш кут-штриптúсин* [ПК,2(141)].

штýбил' m ~ *тó-ј úзвур, гулéло дăрво бýтнино уф-зéмнăта, уд-нéго испáќе вójчка, дé-ј чúста, зă-пúјне. Штýбил'о-ј дăлбóк кулку мéтро* [ПК,2(141)]; ~ *штубăл сă-вúке úзвуроák сă фáте уф нéко: дăрво издăлбăно, дă-сă-бýтне и ут тýка дă-тéче* [ПДој(129)].

штýе (сă)* impf 1. 'кога се оплодува животно (одреден вид)' ~ *зájците сă-штý:т, кучú:нта сă-штý:т, вăлците сă-штý:т и мачките сă штý:т* (но добиците: *сă-вóдăт*) [ПДој (125)]; 2. изр.: **зájдте ќи-сă-штýут уф-н'áа** (= се кажува за голема куќа, но со мало семејство, без наследници) [ПК,2(141)].

штýкне* pf 1. 'побегне' ~ *лéле-е-е, кă–им–сă-зăпăлúли нóвте пáшки, кăим-букнáли куту бóрна! Алáн, киизгóрăт! Лисúцта штукнáла нéгде, а вăлците ăдúн пу-ăдúн прáво уфрéкăта сă-бăпнáли* [ВКук,Пат(288)]; 2. 'пропадне в кал' ~ *штукнах уф-батако, сă-нăпрăвих за-нигде;* 3. '(се) збудали' ~ *акăло ќи-ми-штукне ут-кăсăвете* (гижи) [ПК,2(141)]; –

поради ограниченият материјал со кој располагал, Саќов погрешно заклучил: "се јавува само во 3 л. аор.: **штукна ми** = "заборавив во моментот, ми излезе от умот", што противречи на примерите од погорниот контекст [СКук(341)].

штýкнин adj 'тој што се однесува несериозно, неконтролирано' [СКук (341)].

штукнýве impf 'се занесува' – в. **штукне** 3. [СКук(341)].

штýрāт (сă) pl. impf 'се оплодуваат' ~ *сă-штýрат зájцте, лисúцте, кучúнта и вăлците* [ПК,2(141)]; в. **штýе (сă)**.

штăрбл'áк m – в. **штăрбуф** [ПК,2(8)].

штăрбул m 1. 'штрбло' – в. **штăрбуф;** 2. изр.: **пусмијăл-сă ăрбул нă-штăрбул** (= се посмеало искршеното грнче на нечија уста што нема заби) – иронија: кога нечија неуспешност се користи за прикривање на сопствените слабости [ПК,2(190)].

штăрбуф adj 'тој што нема заби' [СКук(341)]; ~ *нóго-j штăрбува, нă-мóжум дă-гă-пузнăм;* сп. пог.: **штăрбла бáба нă-двá зăба** [ПК,2 (141)].

штăркал m, zool. 'голема, барска птица со долг клун и долги нозе, доаѓа на пролет а си заминува наесен, ја викаат уште и **пиликан**' – народот верува дека девојката нема да се мажи таа година, ако *наште* срце (ако е гладна, ако не каснала ништо), го слушне клепетењето на штркот, цвркутот на ластовичките, кукањето на *кукот* (кукавица) и затоа штом ќе се дигне од постела треба да касне нешто. "*Да апнум за кук, ластавичка или штркал да не ма прабијат*" [ТГев(145)]; сп. слично објаснување за истото суеверие: ~ *нă-сăбáјле, áк нé си јáдăн, áк чýјши дă-пée штăркăло, пиликáно, гугýтката или пă пýпиицо, вúкме от-тé-j прăбúл. Ак тă-прăбúи, тóо дéн рăбóтта нéма дă-ти-вăрве* (нема да биде успешна) [ПК,2(89)]; – празникот *Питровдин* е средина на летото и се мисли дека секој *житвар ду тој ден треба да дужниje*. Поради тоа секој брза до *Питровдин да* ја заврши таа работа, ако сепак некој остане по тој ден да жние тогаш го исмеваат со зборовите: "*А, он јаде вадан штркал*" [ТГев(73)]; ~ *лúче нă-штăркăл, пóвиќе-j бéл, íма и цăрни пéрцта. Сă-ráне ус-жáби* – објаснување за птицата **бáбла** или **бáблăк** [ПК,2(22)].

шт(ă)рклеве* impf 'кога говедо ќе го нападнат инсекти, посебен вид муви и тоа ќе почне неконтролирано да трча' [ТГев(483)].

штăркли́ца f, zool. ~ *тá-j мýу шió óде пу-гувé:та. Она кá ќи-зaстáне нă-гувé:то* (на задникот), *тó ќифáте, да-тăрчке кут-бéсно, И зачувéк сă-вúке:* **о-фăтú штăркли́цта,** *кá-к-мá:-дýне* (замине) *нă-нéгде. Сéтне бăрк-о: áк си нéлиш рабóта* [ПК,2(141)]; **гу-фăтú мýута** ~ викме и **штăркли́цта** *гу-фáтú, кój-знáа дéк ќи-фáте вáадин. Кá ќо:* (< ќе го)-*фáте мýута, зáпрjоо* (задржи го) *ак мójши* [ПК,2(158)].

штăркăлóва чóпка f, bot. 'растение, цвеќе' ~ *тăкá ìи вúкме на-мóминта сăлsa кá ќи-дáде сéме. Оно-j уф-аднá кут чáшкичка, ил' па мóш сă-рéче, кут-чýшка, тéсничка, дăлга, алúс штăркăлóва чопка* [ПК,2(141)].

шу conj 'дека, оти' – декларативно ~ *сă-кáчфа тó, дрăсе. Тугáj инă-мéчка грéде удинáка. Крíвјут кă-вíжва мéчкăта, тăн-гăн, тăн-гăн, пулéка, пулéка сă-пикнýва у-инă-кăпúна. А слéпјут шió знá? Тóа слýша удгóре шу-мláска мéчкăта, шу-јáде крýши* [ВКај,Тр(274)].

шубе́ n 1. 'грижа' ~ *така́ о́нај ве́чер са коноштисали ха́рно два́та. Утрината па́к бабата гу примени́ сос же́нски дре́хи и гу извади́ вӑнка от портата, и па́к му 'рече́: кога́ са́ка, да и́ди без шубе́* [V,PM,9]; ~ *кату закл'учи портите, отиде на дуќанот му да работи без шубе, пак дјатету пот земјата сос лагӑмот отиде праве аф куулициовата кӑшта* [V,PM,68] – во долновардарските говори често се среќава нерегуларна употреба на предлозите, во случајот предлогот **сос** се јавува наместо 'преку, низ': **пот земјата сос лагӑмот отиде;** ~ *сиромахут кату кабаатлија са куниши, немаши што да отговори, пак човекот царскиј му даде малку тарос да отговори без шубе* [V,PM,65]; 2. 'сомнеж' ~ *"И сега, кату отидох на таван'ут, не најдох ниту еден чијрек от карагрошите". Сиромахут отиде на брата му, сос млогу мундрина му вели: "брате, на владиката му си загубиха толку карагроши, хем има на нас двата шубе"* [V,PM,39]; 3. изр.: **влезе на шубе** (= се посомнева) ~ *лалата, кату чу така влезе на шубе, да не гу изгони негу царјут и да земи на неговоту месту авџиолиата* [V,PM,41]; ~ *га вели: "жену, да ти кажа, динеска дојде едно младо јуначе, ми докара еден чифт ушници јурнек, да му чинам еден чифт на негу кату твојте, и бил'а на млогу шубе влезох"* [V,PM,69]; со исто значење: **ш'убе му зема** ~ *и о́ни му вел'а́т: "това́ дја́те, хаџи́а, не́ и на́ш, л'у́ го најдо́хми а́ф гора́та после една́ ме́чка, гу зема́хми и ни́ја гу прокопса́хми." Тога́ на́ него ш'убе́ му земá, позна́, ча́ са́м това е молче́то, што́ о́н гу фӑрли́* [V,PM,69] – во контекстот има уште една потврда (од многуте) дека категоријата род не функционира во југоисточните говори, изразено во несоодветна конгруенција: *това́ дја́те, не́ и на́ш.* Сп. изр.: **излези от шубе** (= му се врати довербата) ~ *вечерта куумџиата, кату затвори дјуќанот. Си отиде дома си; портите, как ги беше оставил закл'учени, така пак ги најде, и излези от шубе* [V,PM,69].

шубејли́а adj 'тој што во сè нешто се сомнева' [СКук(341)]; ~ *то́о што и́ме шубе́: си-и́ми шубе́ утто́о чувек, бо́лин-ej уд-о́хтика, дӑ-н ги-зӑра́зе де́чкӑта* [ПК,2(141)].

шубехлендиса (са) pf 'се зачуди, се посомнева' ~ *царјув син шубехлендиса и на мајка му отиде, каза: "мале, тас ми са читај да е мома; за јунак са гледа, ама на мома ми мириса"* [V,PM,71]; ~ *оти́де на по́пот му ве́ли: "да́ј ми, по́пе, ва́што ки́ло да ме́римн, да ме́римн ма́лко про́со-пари́!" И по́пот сега́, кату чу́ от барли́војy про́со-пари́, шјубехлендиса и оти́де, са качи́ на врӑх киралии́дите, от димини́кот да гле́да* [V,PM,125].

шубејлиндисуве impf 'се сомнева' – в. **шубехлендиса** [СКук(341)].

шубӑрлӑк m 'суви лисја со ситни гранчиња' [СКук(341)].

Шу́гуво top. 'име на село во Кукушко, за жал сега во Грција'~ *адии́н де́н ви́ке, пла́днина би́ше: "Ајде, ричé, ва́дӑн га́ре ли́ните". Он фӑти́л врӑска сус то́ӑ пу́сто Тудо́руво, сус Шу́гуво* (имиња на села на североисток од Кукуш). *Нӑ-зӑкӑра́ утта́ли, нӑ-Ча́лйфта вудини́ца, уф Мура́рци нӑ-нуси́. Спӑдна́ двуjца мурирче́не* [ПД,Пат(172)].

шуи́ш* m 'свадбен подарок' ~ *уф-пундéлникут пу-сва́дбӑта рудни́нте ут-*

ка̏т нивéстта гу-нóсăт шуíжут уф-мóлчто и нивéстта, тóо сă-вúке пугăзéј [ПК,2(91)]; ~ *тó-ј бăкшíжо шió о-нóсме нă-свáдбите. Шиjýш и суíш: нóго шújуш збрáте вúа нă-свáдбăта* [ПК,2(107)].

шу́ка–шу́ка impf 'гледа, одбира' ~ *Е, óде бáсли дéка прудáва. Му-вéле: "А бе кăурíн, сфáли-ми тúа тупój бáсма!" Му-сфăл'ýва кăýринут. Шý-ка-шýка, шýка-шýка нé зéва. Дéсет тупój му рăшукýва, стăнýва – бéга* [ДК,Ран(134)].

шук топка f 'детска игра со топка, ја играат машките деца'; Таневиќ од Гевгелиско, освен *шук-топка* наведува и други машки игри: *длáго магаре, топарлак албар, на три нози скукајне, топка крijајне* и др. [ТГев,325].

шу́л'ка f 'женско бебе, сèуште некрстено' [ПК,2(141)].

шу́л'ко n 'машко дете наскоро родено' ~ *лúăшко, лúăлéчко, áк нé-ј крăстăно* [ПДој,117]; Саќов: формата **шул'ко** ја третира како вокативна: 'обраќање кон уште некрстено дете' [СКук(340)]; но во погорниот пример името не е во контекст на вокатив.

шу́ма* f 1. 'планина' ~ *(тáткуто) уф-кăшчáта дунцéл млáда жéна. И óна гутвúла плáнуве кáк да ги лúăче дéцата, óти сăкáла дă се услубóде уд-нúх. Едúн дéн Тúна и Ивáн ... гă-нăпушчúле тáткувăта кăшча и удделе уф-шýмата* [ВДој(276)]; ~ *то уфчáр имáл бил'ýци: бил'ýк имáл кójне. Оде ѓáвуло кăде куjнáро кáк пáсе уф-шýмăта кój̀нто. Сúте ги... изумúрăт кój̀нто* [ПДој(143)]; 2. 'суви лисја' ~ *пипил'áнка, тá-ј бóлис пу-тит'ýно, лúстуфто му-стăнýат кýт ус-пéпăл пусóл'ни. Стăнýвăт тéнки, кут-шýмла сă-дрóбăт* [ПК,2(84)]; ~ *оно час змиата виде, на пăтjу идиха едни л'уди, и му вели на човека: "покриј ми тука аф тиа шуми нетри, да не ми видат тиа л'уди"* [V,PM,80]; ~ *вéли на сиромáхот: "нé ми гу дáваш товá мóлче на лéника? Вúа и такá и такá ки гу харúсати, бáри дájти гу на лéника!" На пăтjут најдé аф горáта еднá дăлбóка јáма, гу фăрлú тáмо. Аф јáмата úмаши шýми, момчéто нé си убúло* [V,PM,145]; 3. 'суви стебла од пченка'~ *а-ижнíх шýмта зă-дубúците, зă-зимувúите* [ПК,2(141)]; ~ *чинúха едúн нóв ихăр и едúн úмаха. Ги удрúха добúциту, фатúха да флéват на вéткио ихăр. При нóвију ихăр имáло еднá шýма от мисúрка, óлот га хрăсна*]V,PM(124)] – во контекстот има една фонетска посебност, карактеристична за крајните југоисточни говори: елизија на иницијалното **в-** од секвенцата **во-**: *óлот га хрăсна*; 4. 'исечени гранки со лисја за храна на добитокот' [ПК,2(140)]; 5. 'даб' ~ *шумóвте дăрва сă-нájáрни* (за затоплување) [ПК,2(10)].

шу́мка f 1.'ситни гранки и лисја' – в. **шума** 4; 2. 'дрво даб', сп. *шумóво дăрво – тó-ј дăбуво дăрво* [ПДој(124)]; 3. 'обвивката, лисјата на кочанот од пченката' ~ *нéк систóо кубáко* (клас од пченка) *уф-шýлкăта, úнак скóро ки-устăрée* [ПК,2(140)]; 4. изр.: **по шумка по тăнка** (= изр.: *пуд дăрво пут камин* = секаде) ~ *вели на мајка му: "дека са тиа моите другари, што утепаха заиницитту, л'у и ми вăрзаха за тополата?" Тогас отиде по шумка по тăнка, ги најде другарите му и сичките ги истепа, фрет ги исклава* [V,PM,105].

шумла́к m 'зашумено место но со ситни работи, со грмушки' [ПК,2(8)]; ~

де́к ќ-о́јш пу-то́о шумла́ќ; со исто значење и: **урма̄нла́ќ** [ПК,2(141)].

шумо́ле impf 'се слуша слаб шум' ~ *сушéц-ej зăледúн снéг, сúтни кут прóсини зăрна: слýши, вăрне сушéц, он шумóле* [ПК,2(109)].

шуп m 'гранка со остар врв, шип' ~ *му вели: што имаш милички ми зет, што ли ти боли? Тогас зетјут му вели на царјут: "ах царју, сношти засоних, ча бех аф среду моретy. и талıу беши изл'алу един шуп* (не: 'шип'?) *кату губерна игла и на врăх иглата едно јајце и јазе на врăх"* [V,PM,50].

шупе́л'ка f 'носница, ноздра' [ДК,Ем (103)].

шупе́л'ке impf 1. 'собира (зема) она што некој има' [СКук(341)]; ~ *тóо дéте шупил'кáјќин, шупил'кáјќин, ќи-грáбне нéшто* (ќе украде); 2. 'се вртка, губи време' ~ *цéл дéн сă-шупéл'кум, нис кăшти, нúшто рабóта нéма на-мигдáн* [ПК,2(140)].

шуплив* adj 1. 'кога некој плод, во случајот орев, останал празен, неквалитетен' ~ *Ej Султо, Султо мори Султано] арам да ти е то лице!] што ти го Бог дал мори на тебе] куту на тебе, будала?!] да гу прудавши, леле, на светут] за една ока уреје] за една ока, Султо, уреје] и они сите шупл'иви* [ТГев(204)]; ~ *сúчките урéе излизéа шуплúви* [СКук(341)]; и: **'цăрвујадин'** ~ *тóо дăрвуто цéлто-j шуплúво, цăрвујадно сè о-издéли цăрвито;* 2. fig.: ~ *дă-сă-нăвúде тóо мójо кăсмéт шó-j тóлко шуплиф* [ПК,2(142)].

шупне pf 'остави' ~ *ми-сă-зăмăрсú прéдăнто, нă-мóжум до:-рăзмăрсум, ќо:-шýпнум гáаре;* сп. ~ *тáа тáфта а-најдéх зашýпна уф-мутвáко, сја:-зéх* [ПК,2(141)].

ш'ýпнова impf 'потерува' ~ *лéгна да спú и сăн н'ă-гу-фáти заш'ó загубú пч'éлата; кугá да-усăмн'и да-а-нájди; л'у фатú да-усăмн'ава, стáна, фáш'та пит'éлот му-клáва сéдлото, го-јáхна, и го-ш'ýпнова ...*

шупóте* impf 1.'зборува тивко, скоро нечујно' – понекогаш зад шепотењето се крие лоша намера: *шупутéјќи ус-тóо ус-ун'óо ги-рăскăрá л'ýјто* (луѓето) [ПК,2(142)]; 2. 'кога нечиј ангажман надвор не ги донел очекуваните резултати' ~ *тáтку-ти тă-пуштú ут-сéлто* (да завршиш нешто, а не) *дă сидójдиш шупутéјќин, биз-нúшто* [ПК,2(142)].

ш'уре m 'роднина, брат на жената' (во други говори: *шура*) ~ *дојде врјаме, сакаши да са ужени ш'уре му, та дојде баба му, пехера му, да гу кани на свадбата. На негу заедноч му фтекна, што му речи дјадоту* [V,PM,93].

шут adj 1.'животно без рогови' [СКук (341)]; 2. изр.: **éм шýто, éм ругáто** (= кога неквалитетот се прикрива со нешто нереално) ~ *éм нé гу знáа, éм сă-фáле* [ПДој(138)].

шутáрка f, bot. 'пченица која на врвот нема ситни влакненца (во дијалектот **усил')**' ~ *чинúца биз-усúл', шýта-j* (оттаму името **шутáрка**), *гóла-j, óт нéма усúл'* [ПК,2(142)].

шýтке impf 1. 'фрла, отстранува нешто невнимателно' ~ *Он, викáл, шо сăкá нáс дă-нă-пугýбе, и трýјцăта брáте, а нúе, вúке, сус-Бóга напрéди ки-устáнуме жúви и óн ќ-óде мéсто нáска". И фáте, сéче мрăфка. Сéче мрăфка, шýтке нătăкá* [ПДој,Ник(160)]; 2. – **(сă)** 'се мавта неорганизирано' ~ *цéл дéн сă-шýткум нис-пазаро, дă-мă-пúтиш зашó, и áска нé знáм* [ПК,2(142)].

шутла́к m 'искршен глинен сад, често се користи како саксија и сл.' ~ *скăршин бăрдáк, стóмна. Уф-*

шутла́ците куко́шките пи́ат во́да, же́нте се́ет ки́тки [ПК,2(142)].

шутли́ф adj – в. **шут;** изр.: **е́м шутли́во, е́м будли́во** (кога виновникот не ја признава грешката и уште се заканува) [ПК,2(142)]; ~ *е́м н'о́о би́ве, е́м не́ гу-уме́е за-ни́што, е́м гувО́ре* (приговара, става забелешки) [ПК,2(162)].

шутне pf 'фрли' – в. **шу́тке** ~ *"Ми́ ја ти гу пи́смуто, на́ ти гу, ви́ке, то́ӑ пи́смо нӑ-ме́не ми-гу-дӑдé". "Ах, ви́ке, ку́чето ние́дин, о́н је зна́ја́л дӑ-че́те, мо́јто пи́смо гу-шутна́, о́н нӑпиша́ зна́чи ти́ӑ дӑј-нӑпра́виш"* [ПДој,Ник(158)]; ~ *утпе́пӑл ле́п дӑ-мисила, нӑ-же́нӑ-му пиша́л, кучи́на-ли, ма́чки-ли, шо де́-ј, дӑ-зӑкла́л, шо не́ сӑ-ја́де. То́ӑ фӑти́л: дӑ́рц, дӑ́рц, гу-судра́л пи́смуто, гу-шутна́л* [ПДој,Ник(158)].

шу́тнин* adj 1. 'фрлен' ~ *то́-ј шу́тнино, зе́м-сјо* [ПК,2(142)]; 2. 'девојка оста́вена од младичот' ~ *шу́тнина-ј шо́м ше́те са́ма...*

шу́то adv 'кога нешто не е во ред' ~ *шу́то ми е* (= ми недостасува нешто на кое сум свикнат) [СКук(341)]; ~ *биз-мо́мте* (ќерките), *но́го ме-ј шу́то* (чувствувам празнина) [ПК,2 (142)].

шуше́л'ки pl. 1. 'суви јаболка или сливи исечени на парчиња' ~ *ка́ ќи-па́дне сне́к и шуше́л'ки ќи-ја́јме;* 2. fig. 'ништо' ~ *дунце шушел'ки* (зн.: ништо не донел) [ПК,2(142)].

шу́шка f 1. 'мешунка, пр. од грав, грашок, таму стојат зрната' [ДК, Емб(104)]; ~ *изгóри-ј ти́а шу́шките, да не́ пра́ват ґу́бре низ дво́ро* [ПК,2(142)]; 2. изр.: **ни-шушка** (= ни малку, ништо) ~ *уф-амбаро нема ни шушка* [ПК,2(182)]; ~ *ќ-им да́м шу́шки, ка́ не́мум ни́што* [ПК,2(142)].

шу́шке* impf 1. 'прави лесен шум'; 2. – **(се)** 'се движи неорганизирано, се мота' ~ *Лиси́ца... ги-убиси́ла ри́бите нӑ-тӑва́но и па́ си-излизе́ла дӑ-бӑ́рке не́кој дру́к килипу́р. Сӑ-шушка́ла ту́ка-та́м, и е́т-ти-о вӑ́лко пра́д не́. "Де́к си-кинисала мури́ ку́мо ли́со?"* [ВКук,П(286)] – во контекстот се забележува двојно присуство на вокативна форма: освен кај именката и кај атрибутот: Де́к си-кинисала **мури́ ку́мо ли́со?**

шу́шл'о n 'слаб, исцрпен, непретставителен' ~ *ка́ко́ф шу́шл'о би́ше, сјаа сӑ-збра́* [ПК,2(142)].

шушуке impf 'зборува тивко, таинствено – шепоти (со негативна конотација)' ~ *сè ус-не́го шушу́ке. Шо́ не́ ќи-шушу́ке ка́ мо-ј куту ма́ша, си́те ра́бо́ти му-ј-вӑ́рше* [ПК,2 (175)].

шчепчуве (се) impf – болното добиче од *шап* не може да оди, криви, т.е. се *шчипчуве,* на устата непрестано има пена [ТГев(381)].

шчикуресе (са)* pf 'се скочани' ~ *ка си дуна сечко* (народен назив за м. февруари) *еден ветар и дош, ка си зафати една лапавица, хеј мюре, хеј, чувек уд студено уф-мишји дупки да са напике. Бабата сусе кози и јарци бише таман на среди на пӑтут. Ка а фати пуледицта и она и јарци са шчикурисаа и који дек си бише там си устана* [ТГев,13].

шӑвáре impf 'кога некој се движи тивко за да не биде забележан' ~ *шӑвáрӑт ти́ӑ та́мка, не́ зна́м шо ки-би́де; шӑвáрӑт нӑ-го́р нӑ-до́л* [ПДој(117)].

Шӑдрӑва́но top. 'сега чешма, порано имало **шӑдрӑва́н** (водоскок)' [ПДој (220)].

шӑи́н m, zool. 'граблива птица, јастреб' ~ *о́н вӑ́рве, ле́те но́го си́лно* [ПК,2 (142)].

шӑйта́н m 1. 'митолошко суштество, ѓавол'; 2. fig. 'итрец' ~ *ус-то́о*

шăjтáн нíм фáшти рaбóта; шăjтáн-ej, нíкуj нă-мóже ус-нéго [ПК, 2(142)]; в. **шejтáн**.

шăjтăнлăк m 'итроштина, ѓаволштина' ~ *уф-нéго кóлко дa-сáкиш шăjтăнлăк* (полн е ѓаволштини) [ПК,2(142)].

шăмáк m, bot. ~ *тó-j куту трăска, сáмо шó-j пó-мек. Он рáсте висóк на-влáжни мéста; ус-нéго сă-пукрíват тăрла, плéмни, пичáла* (летна кујна, шупа) [ПК,2(142)].

шăмúа f 'крпа за врзување на косата' ~ *кóа ќи-стúгнеа дóлa, ду-зéтут, тíе шо-бéа су-кójна, кóли, си-вăртиа, ă-вăртиа нивéстăта укóлу óгинут. Нă-свикăрвăта ќи-зéвăа ќи-му-ă-изгóриа шăмíăта, нă-сфéкурут кáпăта* [ВЕв,Ил(307)]; ~ *кăврáко-j куприíнна шăмúja зă-зăбрăдувне. Ускăврáко нé сă-зăбрáдуват ýште, сáмо кóста. Жéнте кăврáко гу-нóсат кá сă-прăмéнувăт* (ка се облекуваат во чисто, во ново) [ПК,2(63)]; ~ *му-дăдéх рíза нa-свéкурут, нă-свăкăрвта шăмúa. Нa-врáтта лидăдéа еднó мăшко дéте прăд мéне; му-дăдéх aднá кушýл'a и aднá кăрпа и aднá jабýлка* (во случајот некогашното вокално **л** е заменето со 'ул', наместо очекуваното 'ăл') – несомнено дека се работи за лабијализација [ВГ,С(271)] – опис на дел од свадбениот церемонијал.

шăмúче* n, dem. – в. **шăмúа** ~ *и вúja си-извăдúле шăмичíjнăта, им-дуjдéла кăрфта дă-ă-познáăт óти им е мájка, и извăдúле шăмичíjнăта, ă-избришáле, ă-бăкнáле. И вúja стражáрите "фап"! "Зăштó вúja не-ă-пл'уjнýвăте?"* [ВЕв,Кр(302)].

шăмăндýрка f ~ *тáа сă-клáве уфкăндúлто. Онa-j áдно тинкúно крăхче, низ-нéго пумúнве áдно кóнче, тó-j фитúл'что* [ПК,2(142)]; кај Саќов (пак од кукушкиот говор): 'свеќичка, што се става во кандило, полно со зејтин' [СКук(341)].

шăмăтá f 'гужва, караница, немир' ~ *кăд-вáс снóшти кут-кá-сă-тéпше нéкуj, стăнá аднá ѓурултúй, шăмăтá шó бúше тáа рăбóта?* [ПК,2(43)].

шăпýрка f 'меур' ~ *лéбо-j шăпýрки, шăпýрки, а и тéстто станýве шăпýрки, шăпýрки* [ПК,2(142)].

шăрвéта* f 1.'дел од женската облека со која се завиткува, покрива косата, шамија' ~ *кăрпа за-зăбрáждине, зa-сéнка – кá кóпат жéнте, áко-j тéнкичка, тáа уд дóл шо сăвăрзýве, сă вúке* **муфéс** [ПДој(117)], ~ *Нивéjсти иднó врéме и-прáва, нăнáшти мéста, тýа гóре, ут-Илúйиву нă-гóре, су-шáрове шли сăгúа му-свúкăше рýвуто нă-нивéjсти, су-кăлпáк нéкуj, тýа су-пýлуви, зилéни шăрвéти* [ВЕв,Кр(307)]; 2. 'крпче за нос' [СКук(341)].

шăрлăгáн гýли pl., bot. 'плодот им е дел од коренот како компирот' ~ *óни сă кут-кумпúро, рáстат пудзéмта. Кýлк ájн jумрáк-сă, цăфтат жăлто, пураснуват висóко. Ги-клáват уф-кúсло и сóл' за-зúмно врéме* [ПК,2(142)].

шăрлăгăнúк m ~ *тó-j ут-тинкúа сăт, уф-нéго сjо-чувáли шăрлáно* [ПК,2 (142)].

шăрлăнцинá f 'работилница во која го мелеле семето од сончоглед или сусам и се произведувал зејтин' [ПК,2(142)].

шăшúк adj 'тој што гледа настрана, кривоглет' [СКук(341)]; ~ *óчите му сă шăшúк;* и adv.: *шăшúк глéде* [ПК,2(142)].

шăшиклúа adj 'кривоглед' – в. **шăшúк** ~ *нă-тóо дéтто мó-j-шăшиклúа, шăшиклúф* [ПК,2(142)].

шăшкăн adj 'збудален' ~ *устáв-го тóо шăшкăн;* ~ *шó сă-прáвши шăшкăн, кój тă-знáа* [ПК,2(143)].

шăшăрáшка f 'мешунка од зрнести растенија (грав, грашок и сл.)' [ПДој(123)].

шăшăрмá f 'неред, расправија' ~ *стáна áдна шăшăрмá, уф-шăшăрмáта избигáх* [ПК,2(142)]; ~ *зар тоа може да помине без присила, без милиција, без затвори, без тепање, без зверства, без сите грозотилаци, што го красат животот и во среќно време, а камо ли кога е таква "шашарма"* [Маџ,КДЗ(170)].

ă

ăбóлку n, bot. 'овошно дрво што дава убави сочни плодови, зрее наесен' ~ *имáл ạдна-цáр трú синóви. Имáл и áдна ăбóлку. Кáтạ-гудúна прéт дă-зрéе тó ăбóлкуту му-гу-идéле. Ко:-удéле дă-гу-бéрăт, гу-нăjдувáле издéну* [ВВ,Крон(311)].

ăвлúа f 'градина' ~ *А, брă, ричé, гуспудúн – тúја имáле тóгăj кăту гóспови* (господа?) –, *лáj-га* (**лаги** = мисли), *úмăм идна́ ăвлúа, сéкуј пăт а-трéбам ут-трéви, ут-тăквúа, пá úма* [ВЕв,Кор(305)]; ~ *му-вéле, вóлут: "Слýште вáка. Јáс нă-мójто гáзда двájсет гудúни му-óра, му-рăбóта; му-пурáсти и дéца и ину-дрýго. Ето сéга устáри, мă-пуштúа у-ăвлúăта, мă-тóкме дă-мă-зăкóле, нéма прáво"* [ВКај,Бош(300)].

ăлúскут adv 'вистински' ~ *"Мúцо, кáжи, ти-си дóбăр чувéк, кáжи-ми алúскут ká бéше тá рабóта". – "Јáс, áга, нé-знам лăжа, јáс úмăм дéца, мóра дă-кăжăм úсто, алúскут ká си бéше рăбóтăта"* [ВЕв(296)].

ăмбар m 'направа од дрво во селските дворови во кои се чува жито, пченка' ~ *бугáтите уд-дилéку мужéле дă-сă-пýл'ăт пу-кýјките шу-бéа и уднáдруф вăрусáни; уднáдруф имá-ја: гулéми двурój, ăрój, пујáти, кучúни, плéмни и гулéми ăмбáри* [ДК,Деб(154)].

ăрблăк m 'скршена стомна од која се чува долниот дел, може да послужи како саксија' [СКук(341)].

ăргáт* m 'наемен работник што работи на надница' ~ *е, грéде цáрут д-инăпóе кójнăта – а вúжца чýпата. Лéпа – слăнце грéе. Му-вéле нăăргáтте: "Ќ-ójте, тáм úма úнă-тупóла. Ќ-ă-пáдните тá тупóлта, úма úнă-чýпа"* [ДК,ЛИп(115)]. – Во повеќе случаи сонантот **р** се јавува како катализатор што ја забрзува редукцијата на соседниот глас **а** во **ă**, се добива групата **ăр**, што во овие говори се јавува како континуант на некогашното слоговно **р**.

ăр-мăр interj 'изразува незадоволство' ~ *живóто гу-пулúнáа кут-кýчто и мáчто, сè сус-ăр, сè сус-мăр* [ПК,2(171)].

ăртилéрија f 'далекуметни оружја'; ~ *Тýрците и прăвúја специјáлни лóтки су-укреплéни жилéза тăкá ... осигýрăни зă-дă-ă-ýдрăт кулúбăта. Пред дă-ă-ýдрăт кулúбăта, нăгóлут сус-вójскăта, удрú ăртилéрија дă-бúе ут-Тулулбáзут, аднó мéстo Тулулбáзут се-вúка* [ВЕв(297)].

ăрăнúа f 'голем бакарен котел за перење алишта' ~ *идну-дéн Нăстрăдúн умá*

утíшъл къj-кумшíята дъ-пусáка ърънúа зъ-дъ-испéре жéнъ-му. И шчóлı сфърше ръбóта кı-му-ъ-върне [ДК,Деб(154)]; ~ *Нъстръдúн ума клáл у-ърънíята идну-лълéчко кóтле и зájно су-кóтлито лу-ъ-върнáл ърънíята. Кóга вíшъл кумшíята у-ърънíята úма и лълéчко кóтле, съ-зъчýди* [ДК,Деб(154)].

ъскéрин m 'војник' ~ *идну-дéн Нъстръдúн ума стрéтнъл нъ-пъту идну-ъскéрин су-иднъ-гулéлıа тóрба нъ-рáмо. Оцъта г-упитáл ъскéрину: "Шо нóсиш, бре ъскéрче, у-тá гулéлıа тóрба?"* [ДК,Деб(156)].

ъфукат m 'тој што застапува, што брани пред суд' ~ *чóику úм нéмъл у-глáвъта шчо кı-прáве. Кı-лу-óдът сът пáри. Тугá нúкуj гу-пужъл'áле, лу-рéкле: "Сáмо Нъстръдúн ума мóже дъ-тъ-куртулúса". И тáка чóику гу-вúкнъл Нъстръдúн ума, димéк кък ъфукáт* [ДК,Деб(156)].

ъцъмълък m 'грешка како резултат на наивно однесување' ~ *Зéва ину-гулéлı кáмен. Змéут глáва инá, кулкáва гулéлıа! Кı-г-úдре. И вó – а гулéлуто кáлıен – тáап нъ-пáшкъта, лıу-ъ-скинýва пáшкъта. Змéут скóкна, пап гу-фáти, г-упълти, гу-фърли тáка, нáка. Чéка дéуто дъ-си-дójде – гу-нéма, чéка – гу-нéма. – "А, си вéле, нъпрáj дéтто никуj ъцъмълък"* [ДК,Ран(142)].

ъшчúа* m 'гостилничар' ~ *димéк, тıíа двé jájца, шу-и-изéшъл, кı-си-л'упéле пилíна, пилíнъта кı-пуръстéле кукóшки и съ-сóбръл идну-исáп шу-нéму стигнáл цéлjу гурбéт. И тáка чóику нé плáшча, а ъшчúъта сáкъл, а ръбóтта стигнáла ду-укýлáту* [ДК,Деб(155)].

ъъ–ъ part 'за потврдување, да' [ПК (Гър)].

Одбрани граматички прашања

КОН РАЗГРАНИЧУВАЊЕТО НА МАКЕДОНСКИТЕ ГОВОРИ ВО СОЛУНСКО

1.1. Во минатиот, односно предминатиот век, во услови кога не постоела македонска државност, а тоа значи дека не постоеле ниту званични културни институции, македонските дијалекти ги истражувале странски слависти, главно од словенските универзитетски центри, но и пошироко.

Иако испитувачите, по правило биле квалификувани луѓе, специјалисти од висок ранг, коишто го отвориле прозорецот меѓу македонската јазична стварност и светската лингвистика, сепак во нивните истражувања често недостасува комплетност, имено поради фактот дека не биле родени говорители на македонскиот јазик. Впрочем овој недостаток добро го почувствувал и еден од првите (и временски, но и по значење) Ватрослав Облак, кога во Воведот на своето познато дело „Македонски студии" запишал: „Пред сè се интересирав за гласовните особености на јазикот, бидејќи севкупниот инвентар на формите на еден дијалект туѓинецот и при подолг престој не може да ги согледа; во тој поглед неговите студиите ќе бидат непотполни..."[1]. И навистина односново реално согледување на Облак се потврдува со следниов случај од неговиот монографски труд: лексемата *ва̏шук* го објаснува

[1] В. Облак, *Македонски студии,* Љубљана, 1994, с. 27.

погрешно: како направа 'совалка' (= додаден дел кон разбојот, парче дрво како развлечен круг, во кој се става цевка на која се намотува преѓа што дијалектно се вика **ва̀т**ук = јаток; фактички се работи за дел од преѓата што се вткајува). Слични превиди забележивме и кај М. Малецки, во инаку значајното дело за говорите во Солунско[2], имено тој турскиот збор **аралӑк** што значи 'тесен меѓупростор, цепнатинка' го објаснува како 'балкон' - веројатно на 'балконот' имало таква цепнатинка, и при објаснувањето од информаторот дошло до забуна, натаму зборот **банда** (исто така во „Речникот") го објаснува како назив за слика, украс од ткаена материја што се става на ѕидот, најчесто над креветот, а вистинското значење е: група свирачи на дувачки инструменти - веројатно на споменатиот украс имало извезено таква група свирачи. А. Поп-Стоилов од друг аспект се осврнува на проблемот, имено во статијата „На гости во Зарово и Висока" тој ја упрекнува тогашната македонска интелигенција (иако малубројна) за неактивност и лежерност: „... одамна душата ми ја бранува мислата дека ние...", главно во Македонија, секогаш очекуваме богатствата во нашата сопствена куќа да ги откријат и проучат туѓинци"[3].

2.1. Како што често се случува во животот некоја одредена случајност може да отвори нови патишта и можности од било која сфера. Така во една обична дописка од солунското село Висока до весникот „Сӑветник" која што имала за цел да ѝ соопшти на јавноста за националното будење на Македонците од односнава регија, т.е. за настојувањата на населението да се ослободи од присуството на грчкиот владика Неофит, односно од употребата на грчкиот јазик во црквите и училиштата. Со цел да го истакнеме сфаќањето што се јавило кај Македонците од Солунско за значењето на народниот (маи̯чинъ) јазик уште

[2] M. Małecki, *Dwie gwary macedońskie (Suche i Wysoka w Soluńskiem)* Słownik, Kraków, 1936, c. 4, 6.

[3] А. Поп-Стоилов, *Село Зарово - Солунско,* Софија, 1979, с. 11, од студијата „На гости в Зарово и Висока"(1900).

во средината на 19 век, кога, и покрај противењето на грчкото свештенство, успеале да го воведат во училиштата, ќе претставиме краток извадок од оваа дописка, од која исто така се забележуваат одредени дијалектни посебности: *"Чендата ны на еднъь г҃одинъ озг҃орѣ се научиха пр҃ѣзъ маi҃чинъ си езикъ т҃олко, колко во дължината на т҃олкот҃ъ п҃оминали г҃одини не можиха никакъ да напрендват҃ъ п҃о рънковот҃ство́то на г҃рцкото́ учен҃ие"*.[4]

2.2. Во односнава дописка на повид се повеќе лексички единици со зачуван назализам што упатува не само на една петрифицирана состојба од развитокот на јазикот, туку и на аргументот за поврзаноста на јазикот на светите браќа Кирил и Методи со македонските говори во Солунско; сп. примери со **(он)**: **пънтътъ по кои-то вървеше; Лънгандина; пънтоваштемъ по селата се мънчеше; и ви даде на рънка иradето; а не за го земите вие на рънци; не се опитала за това нѣшто и първъ пънтъ.**

Се разбира дека паралелно (во истиов текст) срекаваме и примери со остатоци од носовката од преден ред (ѧ): **гленда се дописникътъ ви бѣше заборавилъ; чендата ны на една година озгорѣ; заштото ке грендѣл владиката; Неофит глендаштемъ постоiанството; нито видѣли вѣстници на маiчин си ензикъ.**

За високиот степен на случаи со зачувани траги од назализам многу репрезентативно зборуваат примерите во кои по образец на споменативе случаи се јавува неоргански назализам: **сѣ енвиха в Ц/градъ; лънжливо преставуваха; цѣло село му обенвуваме; не можиха никакъ да напрендватъ** и др.

2.3. Споменатиов напис од с. Висока со своите архаични јазични посебности го привлекол вниманието на славистите, проф. М. Хатала 2 год. по објавувањето го препечатил (текстот) во загрепското списание "Književnik"[5] со што во науката се потврдила теоријата на В. Јагиќ за македонското потекло на старословенскиот јазик.

---

[4] В. *„Съвет҃ник"*, г. 1, бр. 29 (7.10.1863), цит. од А. Поп-Стоилов, *Село Зарово - Солунско,* с. 51.

[5] В. "Književnik", II (Zagreb, 1865), 471-474.

3.1. Посебностите на говорите во Лагадинско заинтригирале повеќе слависти, да ги споменеме: А. Шопов, којшто 1885 под псевдоним Офејков во софиското „Периодическо списание“ пишува за јазичните посебности на селата Висока, Сухо и Зарово од областа Богданско (Солунско)[6]. Една година подоцна на оваа тема (во истото списание) пишува и охриѓанецот Кузман Шапкарев. Подоцна (1898) А. Поп-Стоилов исто така во „Периодическо списание“ се објавил со нов момент од фонетиката на дијалектот во Богданско со статија за рефлексацијата на стсл. глас „ери“ **(ы)** во **ъ** и при тоа ќе истакне дека тоа претставува „еден од суштествените признаци, со кои што се решава прашањето за татковината на Кирило-Методиевиот јазик. Сега веќе, продолжува Поп-Стоилов, никој не се сомнева дека првите богослужбени книги пишувани од светите браќа Кирил и Методи се пишувани на солунското наречје“[7].

До кој степен се изделуваат говорите во Богданско од другите македонски говори, па и од соседните, многу сликовито ни претставува А. Поп-Стоилов во споменатата статија „На гости во Зарово и Висока“ преку разговорот што го имал со кирацијата којшто го превезувал до селото: „Господине - ми одговори кирацијата - ти и самиот слушна дека нашиот говор не е да се зборува пред свет. Јас сум кирација, одам на многу места, никаде не зборуваат како во нашето село, штом ќе почнам да зборувам по наше почнуваат да ми се смеат. Затоа и се трудам да се одучам од него (од родниот говор) и да зборувам како што зборуваат на други места“[8] (8).

4.1. Зимата 1891/92 г. В. Облак направил дијалектолошка екскурзија во Солун и соседните села : Ново Село, Градобор, Бугариево, Ватилак и Вардаровци. Во Солун го истражувал говорот од селото Сухо (Солунско), а од sидари

[6] А. Шопов, в. „Периодическо списание“, XVII (1885), с. 321-322.

[7] А. Поп-Стоилов, *Село Зарово - Солунско,* Софија, 1979, с. 14, од статијата „Рефлекси от старобългарския изговор на **ы** в новобългарските наречия“.

[8] А. Поп-Стоилов, в. фус. 3, стр. 14.

(мајстори) од Дебарско собирал дијалектен материјал од селата Клење, Галичник и Обоки.

Резултатите од односниве истражувања беа објавени посмртно од Виенската академија на науките под редакција на В. Јагиќ ("Macedonische Studien", 1896). Оваа книга на В. Облак несомнено има голем придонес за дефинитивната победа на "Македонската теорија" на Јагиќ во врска со татковината на старословенскиот јазик.

4.2. За време на Балканските војни (1912/13 г.) Ј. Иванов како војник имал можност да ги посети селата Зарово, Сухо и Висока во Лагадинско и при тоа успеал да забележи важен дијалектолошки материјал што го обработил и го објавил во угледното париско славистичко списание "Revue des ètudes Slaves"[9]. Во споменатава студија освен што дава историски податоци за Богданско, Ј. Иванов ги разгледува и остатоците од назалните гласови во сушковисочкиот и заровскиот говор (дава список на зборови и изрази во кои се содржат овие старословенски гласови) и завршува со текстови и обрасци .

Новина кај него е дека укажува на постоењето на „зачуван **краен ер**" во Богданско во зборформи (најчесто придавки) што завршуваат на 2 или 3 согласки. Односново тврдење на Ј. Иванов беше прифатено од повеќе истражувачи на југоисточните македонски говори, во не така дамнешно време и од угледниот американски славист со полско потекло Зб. Голомб, иако во меѓувреме се јавија нови објаснувања, пр. од Ст. Романски во статијата „Лажни остатоци од краесловниот ер ..."[10], тој појавата ја објаснува како остатоци од сложената придавска промена, т.е. го оспорува тврдењето дека се работи за „зачуван краен ер". Последно објаснување за односнава појава, што се разликува од претходните, е од авторот на овој реферат,

[9] Ј. Иванов, *"Un parler bulgare archaique"* во сп. "Revue des ètudes Slaves", t. II, Paris, 1922, 86-103.

[10] Ст. Романски, *Мними остатъци от Краесовен ер в един българ̃ски г̃овор в Македония,* сп. Македонски преглед, III, София 1927, кн. 1, с. 23-32.

имено низ богатство од примери се укажува дека се работи за резултат, последица од друга појава (морфолошка): мешање на родовите опозиции, односно рушење на категоријата род што, има зафатено големи размери во односниве говори[11].

4.3. Полскиот славист Мјечислав Малецки во триесеттите години од XX век доаѓа во Солунско и во селата Сухо и Висока вршел дијалектни истражувања. Резултатите од таа работа планирал да ги презентира преку една комплетна студија за односниов говор, од која за жал поради прераната смрт објавил само 2 дела: Текстови и Речник[12], а третиот дел - Граматика, дополнително во поново време го објави неговиот студент Зб. Голомб[13]. „Во одзивите и оценатa на двете книги на Малецки со право се истакнува неговата способност да ги улови и најсуптилните нијанси во артикулацијата на гласовите. Неговите записи се апсолутно комплетни и само како такви можеле на Голомба да му послужат за неговиот извонреден опис на дијалектот“[14].

Меѓу работите со кои се служевме во обработката на темата за споредби и разграничувања на говорите во Солунско ќе го споменеме и „Кулакиското евангелие“[15] „искарано“ (= приготвено) како што пишува на првата стр.: „на *тувашно збор на Вардариа*“ - станува збор за еден од најјужните македонски дијалекти, селото Кулакија се наоѓа малку југозападно од Солун , на самата утока на р. Вардар. Делото е настанато во почетокот на седмата деценија од 19 век, го има „*искарано*“ Евстатиј Кипријади,

[11] К. Пеев, *Повторно за „лажните остатоци“ од* ***крајниот ер*** *во југоисточните говори,* Речник на македонските говори во југоисточниот егејски дел, Скопје, 2002 г., с. 397-404.

[12] M. Małecki, *Dwie gwary macedońskie (Suche i Wysoka w Soluńskiem)* część I, Teksty, Kraków, 1934; część II, Słownik, Kraków, 1936.

[13] Зб. Голомб, *Два македонски говори (на Сухо и Висока во Солунско),* MJ, г. XI-XII, Скопје 1960, с. 113-182; MJ, г. XIII-XIV, 173-275.

[14] Б. Видоески, *Мјечислав Малецки како славист и истражувач на македонските дијалекти,* МАНУ, Свечен собир посветен на Мјечислав Малецки, Скопје 1977, с. 14.

[15] A. Mazon, A. Vaillant, *L'èvangèliaire de Kulakia un parler slave du Bas-Vardar,* Paris 1938.

а транскрибирано и објавено од француските слависти А. Вајан и А. Мазон. Се работи за евангелски текст пишуван на солунски дијалект со грчко писмо. А. Вајан во предговорот, разгледувајќи го јазикот на Евангелието направил комплетна студија за овој долновардарски говор. "Многу прашања, било фонетско-фонолошки, било граматичко-структурални, во односнава студија се така обработени, што можат да послужат и како база за споредби, односно како модел при разрешување на одделни проблеми поврзани со македонската дијалектолошка наука".

5.1. Одделните прашања од говорите во Солунско, вклучувајќи го и аспектот на "десловенизација", со мотивација за регионално разграничување, освен од споменатите извори, ќе ги разгледаме и со материјали од 2 села. И двете се наоѓаат северозападно од Солун, првото се вика Градобор (или Гӑрдобор - локално), а го истражував лично со бегалци од односново село, според Тематскиот прашалник, приготвен од Б. Видоески, со околу 3.000 позиции. Говорот на ова село го истражувал исто и В. Облак и во "Воведот" на своите "Македонски студии" објаснува дека во Градобор (при дијалектните истражувања) се задржал само кусо време и дека анкетирањето го вршел во извонредно тешки околности. Оттаму нашите истражувања (не само за потребите на рефератов) ги замислуваме како настојување за дополна на белешките на Облак, исто така како можност за следење на евентуалните промени што се случиле во говорот на селото во период од 80 години, бидејќи, како што рековме, Облак бил во Солунско во почетокот на деветтата деценија од 19 век, а јас анкетите ги вршев кон крајот на седмата деценија од наредниот век.

5.2. Второто село чиј дијалект го разгледуваме - Ватилак, се наоѓа исто така северозападно од Солун. За време на Втората балканска војна (јули 1913) селото било уништено, а населението прогонето од страна на грчката солдатеска, така што според пописот извршен по Војната населбата се води како напуштена, комплетно без жители. Впрочем во споменатава војна голем број села во

Долновардарско, особено на отсечката Солун - Кукуш биле уништени[16].

Говорот и на ова село го истражувал проф. Облак, но и односниве анкети не се комплетни, така што се надеваме дека споредбите што ќе ги вршиме со еден текст од истово село (Ватилак) ќе бидат корисни во смисла на комплетирање на дијалектната слика на даденава регија. Се работи за автобиографски белешки од еден заможен македонски сточар што ги издиктирал некаде во почетокот на XX век, значи релативно близу до терминот кога Облак го собирал материјалот. Овој текст многу подоцна на страниците на „Македонски преглед" го објавил Љ. Милетиќ[17].

6.1.Осврнувајќи се кон разграничувањето на македонските говори во Солунско ќе тргнеме од аргументот дека: „Изоглосите на солунското огниште со двата свои снопа - малешевскиот и лагадинско-разлошкиот - источната дијалектна област ја разбиваат на три дела во правецот Југ - Север[18]". Ваквото разграничување набележано од Б. Видоески се базира врз покомплетни сознанија за македонската дијалектна ситуација, отколку што ги имал Облак и оттаму мислиме дека поделбата што тој ја прави разгледувајќи ги говорите во Солунско како: а) *Дијалект на Сухо* и б) *Дијалект на северната околина на Солун,* би било подобро првиот дел да гласи: а) *Дијалект на источната регија во Солунско* (со репрезентат говорот на Сухо), а вториот дел: б) *Дијалект на западната регија во Солунско.* Како потврда за ова ќе го споменеме аргументот дека говорот на с. Кулакија во основа се совпаѓа со особеностите на говорите од селата Ново Село, Градобор, Бугариево и Ватилак, што Облак ги третира како дијалект на северната регија (пр. со развојот на **ѣ,** со континуацијата на **(он)** и **ѧ,**

[16] К. Пеев, *Кукушкиот говор*, т. I, Скопје 1987, с. 7-22; *Речник на македонските говори во југоисточниот егејски дел,* т. I, Скопје 1999, с. 9-27.

[17] Л. Милетичъ , *Изъ живота на българитѣ в Солунско*, „Македонски преглед", VIII, София 1932, с. 65-98.

[18] Б. Видоески, *Македонските дијалекти во светлината на лингвистичката географија,* MJ, Скопје, г. XIII-XIV, с. 105.

односно со замената на вокалот **ы,** со акцентските модели и сл.). Споменатото село (Кулакија) не може да се третира како говор на север, туку како говор на запад од Солун, бидејќи се наоѓа на истата линија, или дури малку на југозапад.

Во неможност да се врши анкетирање на теренот границата меѓу овие две зони во Солунско ќе биде условна и треба да ја лоцираме на појасот што се протега малку источно од реката Галик .

6.2. Иако се забележуваат разлики внатре во самата источна регија, меѓу одделни пунктови, такви разлики се констатирани во развојот на одделни фонеми, пр. резултатот **ă** за стсл. **ы** (ери) е карактеристичен за северниот дел од источната регија (т.н. Богданско) за селата Зарово и Висока (сп. *влăкó вăi̯* м. 'вие'), постојат и др. регионални посебности, впрочем за нив пишува М. Малецки[19], но повеќе се оние црти што ги обединуваат овие говори како источни и со кои се спротивставуваат на втората (западна) група говори .

Таков е случајот со акцентот којшто со одредени посебности, пр. со подвижноста ѝ дава забележлива „боја" на говорите источно од реката Галик. Споменатава подвижност низ парадигмата може да се следи како кај именските зборови така и кај глаголите, сп. примери кај именките - еднослоżни (м.р.): *дăмū - дамбó(ū), гла́с - гласóū*, исто кај именки од ж. р. *пе́ш - пишта́;* кај двосложни од ж.р. на **-а**: *бра́да - брада́ūа - брадúūе,* во ср. р. : *кри́лу - крилóūу - крила́ūа,* но кај др. тип именки имаме поинаква подвижност: *че́нду - че́нду ūу - чинда́ūа.*

Кај глаголите подвижниот акцент го забележуваме во следниот тип: *бе́ра - бир'е́ш - бир'е́; дăржа - драж'и́ш - драж'и́.*

6.3. Западната регија што ја претставуваме со селата Кулакија, Градобор, Ново Село, Ватилак и др. имаат друг

[19] M. Małecki, *O zróżnicowaniu gwar Bogdańska w pd.-wschodniej Macedonji,* Lud słowiański, A III, z.I, Kraków 1933, A 90-131.

тип на акцентирање, имено акцентот е слободен, може да падне на било кој слог од зборот, на било која морфема, но посебноста е во тоа дека е парадигматичен, т.е во парадигмата не се менува. Исто така акцентска специфичност со која западната регија се изделува од источната е тоа што стариот акцент на отворена ултима се повлекол на вториот слог, сп. *же́на, гла́ва, ре́бро,* исклучок, т.е. случаи со акцент на отворен краен слог среќаваме во туѓите зборови, сп. примери од Кулакија: *ашикире́* 'очигледно', *бája* 'многу', *башка́* 'одделно', *сифте́* 'првпат' и др.

7.1. Меѓу посебностите, на фонетски план, како диференцијални заслужува да се споменат: развојот на носовките, на големиот и малиот *ер,* на *ери,* на *јат* и др .

Во врска со континуацијата на *(он)* Конески ќе забележи: „Бидејќи најмногу траги од некогашниот назален изговор наоѓаме во нашите јужни говори (Костурско, Солунско), каде што во ред случаи имаме секвенци од вокал и назален консонант за некогашните носовки (*дăмбо, гренда, пенда)*, би било логично да претпоставиме дека процесот на деназализација се ширел постепено следејќи го правецот север - југ, така што најдоцна ги зафатил јужните говори“[20].

7.2. Сепак треба да се одбележи дека Облак во одредени фонетски ситуации развојот на назалноста, поправо нејзиното разлагање го гледа со еден степен понатаму, односно со резултат на вокално *м* и вокално *н,* тој нагласува: „Овој дијалект (станува збор за с. Сухо)... припаѓа кон оние јужномакедонски дијалекти коишто го задржале назализмот во висок степен... *(он)* станало *ъм, ън, ...ѧ* се развило во *ем, ен; ъм, ън* во нагласени слогови поради целосно апсорбирање на *ъ* следните сонанти *м, н,* поминуваат во вокални *м* и *н;* во ненагласени слогови *ъ* можело да се развие во *а*“[21].

[20] Бл. Конески, *Историја на македонскиот јазик,* Скопје 1967, с. 44.

[21] В. Облак, в. фус. 1, с. 41-42.

Бројот на случаи во кои носовката *он* се реализира како вокални *м, н* е многу поголем: *змӣ, ӣнӣ, ӣнӣшӣта, мндру, мнч, ӣмӣу, рмӣ,* наспрема примерите во кои носовката не е акцентирана и резултатот е двокомпонентен *ѧм, ѧн: гӣлѧм-бо́к, гӣо́лѧмби, кѧмӣи́на.*

За развојот на носовката *ен (ѧ)*, исто така изделува два резултати: *ем, ен* и вокално *н.* За првиот случај Облак ги наведува следниве примери: *же́нӣва, гӣре́нда, че́ндо,* а за резултатот вокално *н: знӣ, знӣуфци, свнӣе́ц, гӣувнда́ри* и др.

Веднаш треба да потенцираме дека ваквиот резултат (вокални *м* и *н*) за развојот на носовките во говорот на Богданско (т.е. во источната регија во Солунско) не е нотирана во трудовите од другите истражувачи ; и Поп-Стоилов, и Малецки, и Голомб и Видоески за носовката *он* пред лабијален консонант наведуваат *ӑм, ӑн.* Аналогно е претставен и развитокот на носовката од преден ред *ен (ѧ).*

Различното поимање на работите веројатно треба да се објасни како резултат на различната лингвистичка наобразба, бидејќи временската дистанца меѓу истражувањата на Облак и Малецки од 40 год. не би можело да ги предизвика односниве промени.

7.3. Она во што се сложуваат Облак и Малецки (како директни истражувачи) е дека чувањето на назалниот елемент во Лагадинско (за Облак само преку селото Сухо) е дека присуството на остатоци од назалниот изговор во односнава регија е толку силно изразено што се јавува и во случаи за кои нема историска обусловеност, таков неорганski назализам најчесто се јавува на местото од *сек. ер,* и на др. места, сп. кај Облак: *мнгӣла́, лнжи́в, бӑ́нчва;* кај Малецки: *лӑнжа́, лӑнжи́ца, мӑ́нгӣла.*

8.1.На север (во источната регија), од с. Зарово, А. Поп-Стоилов освен остатоци од назалните гласови исто така презентира и примери со неорганski назализам: **пра́ѧт уврънчЬ за̀ вънчва** (од **въчЬва**); **длънгу кѧто́ вънжи** (од **длъго**); **ним ва́рваш, тӓ лънджа̀** (од **лъгати**); **лънджи́цѧта̀-ı уд-дръв8, лънджича́рник** (од **лъжица**), **мънгла па́дна̀, мънгли́чаву вра̏̄ми** (од

мъгла), **стънклуту сä здрубúй** (од **стъкло**). Од истото село за неорганski назализам за **ѧ** е регистриран само случајот: **пнтéл на буни́шти** (**од пѣтелинъ**).

8.2. Како преоден говор од Лагадинско на север кон Кукуш го земаме говорот на с. Негован што го истражувал Б. Видоески. Иако се наоѓа многу близу до Зарово тој не ги споделува неговите (или поточно лагадинските) црти . Веќе споменавме дека се разликува во однос на акцентот, а таа различност се потврдува и во континуацијата на носовките, имено овде редовен рефлекс за *он* е темниот полувокал (така е и пред лабијална согласка): **дъп, зъп, зъбл̄у, клъбу, ръка**. Исклучоците се реткост: **блаⷩдéіа̨** и **мъндаⷬр** за *он*, односно: **глиндáлу, éндру, чéнду, мисинчúна** за **ѧ**.

9.1. Говорите од западната солунска регија, на запад од р. Галик се вклучуваат во општомакедонската замена за носовките, имено **он** се рефлектирало во вокал без траги од носовост, пр. од крајната јужна точка, Кулакија: *са наблудú, гулýб, мученúц, голéмомýченицъ, рáка, скапúа, сýбуша* и др. Оваа посебност се шири регуларно (без исклучоци) на север, пр. од Ново Село: *дăп. дăбóво, вăглин, гăлóп, гăлóби* (во др. села *гăлăп*), од Градобор: *сăди, вăжи, пăш, гăлăп, рáка;* исто така и во позападните села кон Енице-Вардарско, сп. од Вардаровци: *зăби, пăш, дăп, гăска, сăдба* и др.

Отсуството на назализам во западната регија е одразена и во континуацијата на **ѧ**: *жéша, чéду, клéша, езúк* (Ново Село), *чéдо, јишăрва, зáјц, мéсиц* (Ватилак), *зéш, пéш* (Вардаровци).

Зборувајќи за развојот на носовките во селата од западната регија од Солунско, проф. Облак истакнува (тој ги третира како северни): „Тука ринесмусот се задржува само во следните примери: *зъмба* (Ново Село, Ватилак), *енза (гу фаши енза), кленза* (една детска игра) (Ново Село)“ („Мак. студии“, с. 45). Првиот пример *зъмба* (со измена *з* во *s*) го споменува и Д. Иванов во студијата за гевгелискиот говор[22] - *sъмба* 'парче железо со остар врв за отворање

[22] Д. Ивановъ, *Гевгелийскиятъ говоръ*, София 1932, с. 73.

дупки на железо или кожа'. И едниот и другиот направиле превид бидејќи се работи за позајмица од турскиот јазик *zimba* 'средство за отворање дупки'[23].

2003

[23] А. Н. Баскаков и др. *Турецко-русский словарь,* Москва 1977 с.946.

ЗА МАЛКУ ПОЗНАТОТО КАЛКИРАЊЕ НА СЛУЖБЕНИ ЗБОРОВИ ВО ЈУГОИСТОЧНИТЕ ПЕРИФЕРНИ МАКЕДОНСКИ ГОВОРИ

„...примањето на еден сврзник значи нешто повеќе од примањето на некој полнозначен збор, зашто сведочи за сфаќање на мислата на туѓиот речничен склоп“ (Б. Конески, Историја..., 121).

„...најчесто калкираат луѓе што познаваат два или повеќе јазици, како и оние јазични средини во коишто билингвизмот ги зафатил пошироките слоеви на народот“ (О. Јашар-Настева, MJ, XIII-XIV, 111).

1.1. Македонскиот јазик, тоа е општопознато, претставува периферија на словенскиот јазичен свет, а говорите што ги истражуваме – долновардарските претставуваат истурен пункт од споменатава словенска (и македонска) општност кон византиската сфера. Ваквата детерминираност на овие говори условила интересот на славистите кон нив да се појави многу оддамна, или поконкретно: тој може да се следи уште од крајот на минатиот век и порано, почнувајќи, главно, со проф. Ватрослав Облак.

1.2. Словенските племиња од тој дел на Македонија дошле во контакт со грчкиот јазик уште со самото доселување

на Балканот (VI век), но истражувањата укажуваат дека тие трпеле влијание не само од соседните грчки дијалекти, со кои биле во непосреден допир скоро 15 века, туку и од влашкиот и особено од турскиот јазик.

За ова наоѓаме објаснување во демографската ситуација во Долновардарско, каде што, според статистиката на К'нчов[8], кон почетокот на XX век, односот на македонското население кон грчкото и турското барем во одделни регии изнесувал приближно 1 : 1 : 1; присуството на влашкиот елемент, иако не толку изразен, сепак бил доволно силен.

2.1. Уште од претходните истражувања е констатирано дека во долновардарските говори во голема мера се присутни заемки од грчкиот и од турскиот јазик, навлезени во различни тематски подрачја што се во корелација со различните манифестации од животот на луѓето. Во таа смисла указателен е податокот што го дава З. Голомб за говорите во Солунско, имено дека „...туѓите зборови (главно турски и грчки...) претставуваат 40% од сите зборови дадени во речникот на Малецки..." треба уште да се потцрта дека освен чисто лексичките заемки поврзани со влијанијата на стопанската, општествената и духовната култура, се јавуваат заемки од граматки карактер, што несомнено е резултат на двојазичноста и тријазичноста на словенското население (мажите!) во македонските села (особено во јужна Македонија)"[2].

3.1. Зборувајки за контактите на долновардарските дијалекти (дури и пошироко) со грчкиот и турскиот јазик треба да одбележиме дека тие контакти резултирале не само со директно позајмување на лексички единици, туку прави впечаток и големиот број случаи на калкирање, во кои се позајмува само внатрешната форма, содржината.

---

[1] В. Кънчовъ, *Македония, етнография и статистика*, София, 1970. (К'нчов македонското население го прикажува како бугарско).

[2] Зб. Голомб, *Два македонски говора (на Сухо и Висока во Солунско)*, MJ, XIII-XIV, кн. 1-2, с. 262.

Присуството на калките, како и на позајмени службени зборови, претставува сериозна потврда за постоење на јазична интерференција, кога говорителот престанува да биде во можност да ги држи одвоено карактеристиките на својот јазик (говор) од оние на јазикот од кој позајмува (грчки или турски). Поинаку речено „за да може да се калкира, т.е. за да може да се преведе значењето на зборот или изразот, потребно е тоа да се свати. А за ова пак, нужно е познавање како на туѓиот јазик, така и на мајчиниот. За калкирање, како што истакнува Унбегаун, е потребен билингвизам. Од ова произлегува понатаму, најчесто калкирале луѓе што познаваат два или повеќе јазици, како и оние јазични средини во кои билингвизмот ги зафатил пошироките слоеви на народот".[3]

4.1. Проф. О. Ј. Настева успеала да издвои нешто околу 400 зборформи и изрази во македонскиот јазик, калкирани од турскиот. Некои од нив ги пронашла имено во материјалите од дијалектите што се предмет на нашиов интерес – долновардарските.

Во првата група таа ги разгледува изведените калки во кои се зема содржината (значењето) на одделен збор и се преведува, пр. зборот *невестулка* 'ласица', изведено според турскиот назив *gelincik*, а ова од *gelin* 'невеста' (Воден), *невестул'ка* (Серско); *вечерно пиле* 'лилјак' според *gece kuşu* (тур. *gece* 'ноќ' и *kuşu* 'птица') – забележан во материјали од Солунско, с. Висока; во соседното село Сухо е регистрирана заемката *гиџе-кушу*.

4.2. Освен изведените постојат и семантички калки, нив ги разгледува во втора група. Специфично за нив е дека нема создавање на нов збор, туку се работи за проширување на регистарот на значењата на одделна лексема и тоа спрема образец од зборот што се јавува со исто основно значење во јазикот од кој се калкира. Конкретно зборот *дете* освен со основното значење во

[3] Оливера Јашар-Настева, *Македонските калки од турскиот јазик*, MJ, XIII-XIV, с. 109-171.

јужните говори го среќаваме и со значење на 'син', а тоа второ значење се развило според образец од турскиот јазик во кој лексемата *çocuk* освен 'дете' значи и 'син', сп. пр. од Кукушко: *кумшúкта имáла аднó дéте и две мóми* (имала еден син и две ќерки). Изгледа ваквото проширено значење на зборот *дете* се јавува комплетно во јужните (егејски) говори македонски, О. Ј. Настева наведува пример (според А. Мазон) од Леринско: *Бéше éден тáтко и édна мájка. Имája édно дéте и édна чýпа* (Мазон, с. 116)[4], и од Корчанско: *Bjë ena žena, imješe dvjë čeleti ena čira i eno djëte* (Documents, 188)[5].

5.1. Сето ова е познато и може да се најде во извесни студии од областа на македонистиката, она што останало незабележано, поради суптилноста на проблемот, е дека освен позајмување на службени зборови среќаваме и нивно калкирање, а тоа значи дека се позајмува само нивната внатрешна страна, а не самите зборови (т.н. надворешна страна). Ваквото калкирање секако треба да се третира како резултат од постоење на многу висок степен на јазична интерференција, кога оној што позајмува е комплетно билингвален и го меша внатрешното устројство на својот роден говор (во овој случај македонските говори во Долновардарско) со јазикот од кој позајмува – грчкиот.

5.2. Во врска со моделот или образецот при калкирањето, независно дали се работи за изведени, семантички или фразеолошки калки, „некои лингвисти сметаат дека за поголемиот број калки што се употребуваат во европските јазици како модел послужил грчкиот јазик од кој преку латинскиот тие се распространиле понатаму. Талгрен, на пример, констатира дека приличен број такви калки се наоѓаат дури и во финскиот"[6].

Се разбира дека во јужните периферни македонски говори, кои што (како што рековме) скоро 1.500 год. живеат

[4] A. Mazon, *Contes slaves de la Macédoine sudoccidentale,* Paris, 1923.

[5] A. Mazon, *Documents, contes et chansons slaves de L`Albanie du sud,* Pariz, 1936.

[6] Оливера Јашар – Настева, види MJ, г. 13-14.

во симбиоза со соседниот грчки јазик, позајмувањето (и калкирањето) е поизразено, па во тој контекст го гледаме калкирањето и на службените зборови. Меѓу аргументите што довеле до тоа, освен споменатиот многувековен контакт, треба да се земе предвид дека тоа влијание доаѓало од една средина којашто во економски, но и во културен поглед била повисоко поставена.

7.1. Појавата за која зборуваме – калкирање на службените зборови, според грчки образец, репрезентативно е изразено кај зборовната група предлози. До зачестената употреба на поодделни предлози во овие дијалекти се дошло не само поради познатото пренебрегнување на падежните наставки што следувало по губењето на деклинацијата, туку и со проширување на „регистарот на значењата", преземајќи функции од други предлози според употребата („проширена") на соодветниот предлог во грчкиот јазик.

7.2. Предлогот *въ*, во долновардарските говори обично *уф*, *у* или *аф*, многу често го среќаваме во конструкции (и реченици) коишто отстапуваат од нормата имено поради присуството на споменатиот предлог наместо предлогот *на*. Механизмите на ваквото функционирање на *во* се непознати или малку познати. Причините за ова треба да се бараат секако во неговата ограничена употреба (со такво значење) исклучиво во јужните говори, оние што биле во допир со грчкиот, што не е случај, на пр. со специфичната (и дијалектна) употреба на предлогот *на*, којшто сепак зафаќа пошироки ареали, на пр. присуството во акузативни конструкции се јавува скоро континуирано во западната и јужната македонска периферија[7], почнувајќи од Скопје, па преку Дебар и Костур сè до Солун.

7.3. Неочекувани се случаите (примерите) во кои предлогот *уф, у, аф* ја покрива основната употреба на предлогот *на*: да означува положба врз горната површина

[7] Г. Цыхун, *Типологические проблемы балканославянского языкового ареала*, Минск, 1981; К. Тошев, *Неколку иновации и доразвивање на некои предлози во градскиот струшки говор*, Прилози, МАНУ, Одделение за општествени науки, I, 1970, с. 105–112.

на предметот: *приближи́ при неа, тури́ ухо́то му аф мо́мин курем от гори* (Вер, 29); – *да ста̀пнити уф узго́ри уф зми́ити* (Кул, 292); – *за ве́зми ви́лата у ра̀нка́та, за распила́ј сно́питу у враш'и́луту* (Мал, 66).

Објаснување за ова треба да бараме во калкирање на грчкиот предлог ε῾ις кој што ја покрива употребата и на предлогот *на* и на предлогот *во*. Паралелна употреба на предлозите *на* и *во* забележуваме и во случаите кога се јавуваат наместо предлогот *кај: ка ути́шле уф пра́сити, си тарча́ло са̀то бил'у́к* (Кул, 265); – *царју̀т пусна хабер на зета му да дојди аф царју̀т* (Вер, 49); исто така: *калеко и утишел на един царски бахчеванџија* (Вер, 159); – *дујде́ на Ису́̀с иде́н мла́до де́ти* (Кул, 268).

8.1. И до сега беше познато дека во западното наречје (но и во Долновардарско) предлогот *од* го проширил регистарот на својата употреба: освен што ги изместил старите предлози **нзъ** и **съ**, се јавува и како „граматички показател на односот на припадност во конструкција што го заменува стариот посесивен генитив – датив... И мегленороманскиот и ароманскиот познаваат генитив со *de (di);* аром. *h'il'a di amira* 'ќерката на царот'. Посесивни конструкции со α῾π῾ο (од) познаваат и северните грчки говори. Овие конструкции се раширила веројатно под романско влијание (тие биле познати веќе во вулгарниот латински)"[8]. Сп. примери од Солунско: *баш на Араплија имаше едно та̀рло от галичани* (Ват, 91); – *а пак нашто село беше от една голема ханумка* (Ват, 71); – *ка умракна́ вики, ве́ли стопа́нут ут ло́зито* (Кул, 315).

8.2. Освен ова, би се рекло калкирање на поширок (балкански) план, во говорите во Долновардарско среќаваме и други случаи на „внатрешна деривација" на предлогот *од*, кога под влијание на грчкиот јазик тој ја покрива употребата на неколку други предлози. Ова несомнено стои во врска со аналогната употреба на грчкиот предлог α῾π῾ο, којшто има многу широка употреба и се јавува со значење на: 'од', 'за', 'низ', 'во', 'до' и др. Прво ќе илустрираме

[8] Б. Конески, *Историја на македонскиот јазик*, Скопје 1981, с. 131.

за случаите кога *од (ут)* се јавува место предлогот 'за': *фъ̆рли ина́ хо́ртума да съ̆ врӑзам ут крӑсту да м'а µ'а́сниш'* (Мал, 53); – *а з'е́ва ма́јка-и ут ранка́та, з'е́ва идин пъ̆нт'... ути́ват, ути́ват* (Мал, 52); – *да гу фати́ ут гъ̆рклја́нут, ки му уда́виши* (Кул, 268); сп. – *си́ти л'у́ди сака́ле да се фа́тат ут не́гу* (Кул, 224).

Ваквата употреба на *од (ут)* е прилично раширена, освен во споменативе материјали од с. Сухо (Висока), Кулакија ја наоѓаме уште во биографските белешки на Т. Кехаев[9] од с. Ватилак: *си фанах от каикот и излегох...вонка от Вардар* (87), натаму во Зборникот од Ст. Верковиќ: *тогај го зева нас дуња ѓузели от рънката, гу изваѓа вунка* (162).

8.3. Друг пример за калкирање на предлогот *ут (од)* – кога позајмил уште една внатрешна страна од грчкиот предлог ἀπό (ништо помалку интересен од претходно споменатиот случај), е кога се јавува во служба на предлогот 'низ'. Примерите што успеавме да ги изделиме се многубројни и од различни извори така што претпоставката за евентуални печатни грешки не може да се третира за аргументирана. Сп.: *пруминаха ут мрӑч'ува́та, исл'а́ха па́к на сф'а̣ти́лу* (Мал, 59); – *една́ какара́ска на бе́лијут о́л му фл'ази от уста́та му, та му изл'ази от гъ̆зот* (Вер, 30); – *то́а шо не фле́ва ут вра́та уф ма́ндрата* (Кул, 319).

8.4. Ќе завршиме со примери во кои *од* се јавува наместо предлогот 'по' (се разбира пак со калкирање од грчкиот јазик): *ут иди́н саха́т' гл'е́нда, н'е́ма да съ̆ клӑтни н'ӑфту ут трит'а́* (Мал, 70); – *ут д'е́вит' мъ̈сница за до́јди за ж'е́н'енти, за ве́зма арга́титу и стрӑпуве́ту.*

Во повеќе примери овој предлог (со споменатава употреба) се јавува во придружба на прилогот 'сетне': *ут мрӑва вр'ӑм'а̣ с'е́тн'а̣ гу гл'е́дат и́ди наса́м сӑс ко́н'у* (Мал, 59). Освен време покажува и простор: *го извлече от одајата, го таркал'а от скалите надолу* (Ват, 95).

1998

[9] Л. Милетичъ, *Изъ живота на Българите въ Солунско*, Македонски преглед, VIII, София, 1932, с. 65-98.

КОН ИСТОРИЈАТА НА МАКЕДОНСКИОТ ДИЈАЛЕКТЕН ЈАЗИК[1]

– врз материјалите од Кулакиското евангелие –

1.1. Селото Кулакија се наоѓа во Солунско, непосредно до утоката на реката Вардар и секако претставува една од најистурените македонски точки на допир со византиска сфера. Од овој терен потекнува познатото *Кулакиско евангелие*[2], коешто претставува изборно евангелие, преведено на локален говор, или како што пишува на уводната страница: „...искарано[3] на тувашно збор на Вардариа". Текстот настанал во текот на 1863 г., пишуван е од Евстатиј Кипријади, со грчки букви, но – како што рековме – на долновардарски говор. Многу подоцна, француските слависти А. Мазон и А. Вајан го транскрибирале текстот и во четвртата деценија од нашиов век го напечатиле во Париз, во едицијата: Библиотека на балкански студии.

2.1. Споменатиов текст ни презентира еден македонски говор изложен на силно влијание на балканската јазична алијанса. Логичко објаснување за ова наоѓаме, меѓу дру-

[1] Види: К. Пеев, *За заменскиот систем во јужните македонски говори*. Јазичните појави во Битола и Битолско денеска и во минатото, МАНУ, 1988, с. 113-126.

[2] A. Mazon et A. Vaillant, *L'évangéliare de Kulakia, un parler slave du Bas-Vardar*. Bibliothèque d'études bálkaniques VI, Paris 1938.

[3] Придавката *искаран* со основно значење 'изваден' овде ја среќаваме со фигуративно значење: 'приготвен'.

гото, и во некои статистички податоци. Конкретно, само половина век по настанувањето на Евангелието (преводот), според етнографските податоци на К'нчов од почетокот на веков, селото веќе било погрчено[4]. Впрочем, и не само Кулакија, и другите солунски села, вклучувајќи го и самиот град, според споменатата статистика, имале население со изразито мешан етнички состав: процентуално изразено, македонското население во однос на другите националности, земени заедно (Грци, Турци, Власи и Евреи) изнесувало еден спрема пет. Тоа значи дека во Солунско постоеле сите услови за билингвино па и полилингвино население, имено мешањето на јазиците било толку напреднато, што нашиот (македонскиот) говорител престанал да може да ги држи одвоено особеностите на двата, односно на трите јазика, што претставува битен фактор за појава на јазична интерференција. При тоа, по сè изгледа дека доминацијата на турскиот елемент била особено изразена овде, бидејќи освен што биле во мнозинство, Турците исто така претставувале класа којашто господари административно-политички, економски и војнички.

3.1. Општата тенденција во развитокот на нашиот јазик за редуцирање на морфемите во деклинацијата на заменскиот систем во различните дијалекти различно е изразена. „Во источните говори процесот на изместување на старите падежни морфеми ги зафатил и долгите форми на личните заменки, така што во индиректниот објект се установила веќе обичната предлошка конструкција со *на*: *на мене* (м. мене), *на вас* (м. вам) и др. Во западното наречје се забележува процес на навлегување на долгата форма за акузатив и во сферата на индиректниот предмет: *нас ни* (спрема: нас не), *вас ви* (спрема: вас ве), *нив им* (спрема: нив ги). Се слуша и обратна замена: *ним ги* и сл."[5]

3.2. Познатата проширена употреба на кратката заменска форма *му* (како знак за индиректен објект, независно

[4] В. Кънчовъ, *Македония, етнография и статистика*, София 1970. К'нчов македонското население го прикажува како бугарско.

[5] Б. Конески, *Историја на македонскиот јазик*, Скопје 1982, с. 146.

од родот и бројот), регистрирана во југозападните, делумно и во централните говори, ја среќаваме и во материјалите од Кулакиското евангелие: *тóга му фатú* (наместо 'им фати') *óчите на нúх, ем рéкал* (266); – *áку пруштáвати на л'ýдити кабаáтут му* (наместо 'кабаáтут им') (282).

Важно е да се истакне дека овде, освен тоа, наоѓаме примери во кои споменатава дативна форма *му* влегува и во сферата на директниот предмет (еднина и множина), односно „паѓа в очи дека кај преведувачот на Кулакиско евангелие понекогаш е пореметено чуството за корелација меѓу одделни типови зависност и нивните експоненти"[6]: *и му лекувá на бóлните л'ýди* (266); – *и сăти шо бéа на сóбăр, óчити му имáле упулéни кăт нéгу* (291); – *и ки му утéпат на нéго* (267); – *паднá уф гăрдити, му гушнá* (281); – *распитáа на Пилáту, да му скăршат нóзити, и да му крéнат* (295); – *ка му слушáле Ученúцити нéгови* (269); – *úлим óфците нé му слушáле на них* (319); – *и ки му прибéрам на нéгу сус мéне* (319); – *Как му слушá Исус, сạ чудú* (265); – *му си развикá идéн ут измиќáрите, му пúташи шо ки бúдат вúа* (289).

„Се чини дека во говорот на Кулакија *му* (заменката) прераснува во универзален сигнал на објектска врска било да се работи за директен било за индиректен објект, било во еднина било во множина"[7], сепак, првичниот (регуларниот) модел за изразување на директниот објект уште егзистира, понекогаш дури и паралелно со новиот (во иста реченица); сп.: *и гу фатúа арамúите, и му субликóа на нéгу* (277); – *да гу фатú ут гăркл'áнут, ки му удáваши* (268).

3.3. Интересен, поточно речено индикативен аргумент за тезата дека во Кулакија уште кон средината на минатиот век е забележано нивелирањето на падежните остатоци и кај заменките, претставуваат и случаите кога кратката заменска форма за директен објект за ж.р. *ја* (овде *а*) ја

[6] С. Тополињска, *Од синтаксата на македонските евангелија*, Прилози – 2, Одделение за лингвистика и литературна наука, МАНУ, Скопје 1989, с. 148.

[7] С. Тополињска, види фуснота 5.

проширила својата функција, аналогно на заменката *му*, па освен за женски се јавува и за машки род и за множина, а поретко дури се вклучува и во дативни конструкции; сп.: *дáрут шо а зéхти, па дáр да а дáвати* (323); – *дујдé Марúа (Магдалена) и дрýгата Марúа, а гледáа грóбут* (289);– *и Господúнова рăка бéши наврас нéгу, и а чýваши* (322); – *ка испаднáле на сýхуту, а глéдат óгин запалéна* (338); – *úдат кад нéго, а нóсиа идéн фатéн на носилóто* (283); – *óти он а дрăжиши кéсито и пáрити* (288); – *и а пуштúл на нúх на лóзиту* (315); – *јáс а чýах на нúх су úмито сфój* (261); – *и на тúи óфци а вúка на úмито* (319); – *на вúа дванадесет а пуштúл Исус, и му пувéл'а на нúх* (323); – *па јараџúите а зéле на измиќáрите* (269); – *извадú двé цéли (цéло* 'вид монета'*), му а дал на пúтропот* (277); – *сúти вúа а чувáх ут млáдус* (268) – *а слýшиши нéгувúти прикáзни* (292); – *и шо ки нájдиш сиромáси, крúви, слéпи, лóши, árни, зáиси а вáка* (273).

3.4. Како што рековме, во проширената и нерегуларна употреба на кратката заменска форма за директен објект, ж.р., *(ј)а* треба да ги вклучиме и случаите во кои таа се јавува во дативни конструкции: *рéчи а на нéа ... да ми пумáга* (292); – *гуворú Исус да а ричé на неа* (292).

Во примерот што следува, клитичката форма за директен објект **а**, во истата реченична конструкција се јавува во служба на двата предмета (прав и неправ), а освен тоа, во почетокот ја среќаваме дативната заменка за женски род *ѝ* во функција на директен објект (м. 'го'): *рéкал: Вá ки чúнам: ки ѝ расúпам амбáрут, да ки а прáвам пóгулém ... да ки а рéчам на дýша ми* (177).

До која степен има нерегуларности во деклинацијата на заменскиот систем, односно до која степен тој е опфатен од силна корозија во говорот на село Кулакија ќе илустрираме уште со неколку примери: *чáшата шо пúјам јáс, ки гу пúити* (286); – *и му а даваáле на нéгу книга ут Профúтин ... и ка гу утфурú книгата, а нашăл на местото шо бéши писáно* (291) – *и ка гу затфорú книгата, и а му дадé на измичúата* (291); – *нé гу пуштú пу л'ýдито да и*

сăди на л'ýдито, туку да си уткúнат (292); – *ка испаднá тóа измикáрот ут тáмо, а нáшал идéн ут измикáрито шо бéа зáино ... да гу фатú ут гăркл'áнот, ки му удáваши, ем му вéлеши* (268); – *тóа пák шо не а милýва на мéн* (319); – *прикáзната шо слýшите, нé-j мóа, туку ут Тáтко ми шо ми а пуштúл на л'ýдите* (320).

4.1. Второто прашање од заменскиот систем што сакаме да го анализираме е иницирано од фактот дека во материјалите од Кулакиското евангелие многу се чести примерите во кои наместо очекуваните форми на „повратната" заменка 'себе' ги среќаваме формите на личните заменки: *да си раздéл'ат лáфови меѓу них* (262); – *ем вел'áле мигу них* (255). Оваа ситуација е регистрирана и пошироко за Солунско (Лагадинско) од проф. З. Голомб: „освен *că<sę* и *си<si* проклитичко-енклитички акузативни и дативни форми, сите други форми на првобитната „повратна" заменка се загубиле ... старата заменка *с'éб'а* е застапена од соодветните форми на личната заменка"[8].

Оваа специфичност зафаќа повеќе ареали во југоисточните македонски говори[9], меѓутоа треба да истакнеме дека во соседниот воденски говор В. Думев го споменува присуството на „повратна" заменка 'себе', но со член и со именска функција: *нáj-мúлу нéшчу нă-сéкуј чувéк е сéбтуму*[10].

4.2. Во споменатиов контекст треба да додадеме дека и посвојноста често, не секогаш, се изразува со „личните" посвојни заменки, наспрема „повратните": *já сам алúз офчáр árин, и знáм мóити óфци* (311); – *áку не пруштáвати сéкуј на нéговóто брат уф сăрцито вáша* (268); – *и гу качú на нéгууто дубúток и гу носú на спитáл'а* (277); – *дýри на сáморóден нéгуво Син му а дáл за них* (292).

Покрај ваквите случаи, припадноста да се изразува со „лични" посвојни заменки, среќаваме и примери во кои

[8] З. Голомб, *Два македонски говора на Сухо и Висока во Солунско*, сп. „Македонски јазик", XIII - XIV, с. 198.

[9] К. Пеев, *Кукушкиот говор*, I, Скопје 1987, с. 208.

[10] В. Думевъ, *Воденскиятъ говоръ*, сп. „Македонски Прегледъ", XIII, София 1943, кн. 4, с. 54.

истите односи се изразуваат директно со предлогот *на* + форма од личните заменки: *áку пруштáвати на л'удити кабаáтут му на ни́х* (м. 'нивен') *и тáтко му* (м. 'им') ... *ки и пруштáва на вáс* (282); – *тáтко му на нéгу* (м. 'негов') *му дуjдéл Светáго Дух* (322); – *шо му вéл'ат Пéтрос, и Андреа брáт му на нéгу* (322).

4.21. Сепак иако ретко во функција на посвојност ќе ја сретнеме и „присвојната" заменка: *jáс а чýах на ни́х су и́мито сфój* (261); – *и кажувáх сфójто и́ми на л'ýдито* (261). Ако за овие форми може да се каже дека функционираат наспоредно со „личните" посвојни заменки, сепак има други случаи што сведочат дека пишувачот на Евангелието немал усет за правилна употреба на заменката 'свој': *чéдо и ти сé су мéни, и сăти шо са мој, свóи са* (м. 'твои') (281).

4.3. Во врска со изразувањето на посвојноста и поранешните истражувачи на Кулакиското евангелие го истакнуваат следниов момент: „... во Кулакија привлекуваат внимание конструкциите со редуплицираните експоненти на посвојност, сп. XV/26 *брáт ти дуjдé тфój*; – XV/27 *тáтко му нéгув испаднá*[11]. Веруваме дека има основа оваа поставка да биде проширена како: општа редупликација на заменските форми независно дали изразуваат посвојност или пак се вградуваат во индиректниот предмет; сп.: *и му западнá при нéгу ду нозити му, му вéлиши* (279); – *тоа си нал'ути стопáнот, му ричé на измиќáрут му* (278); – *му си молиши да му оди уф кýќата му* (276); – *му си навидé главáта му* (293).

Разгледуваните случаи наложуваат извесна асоцијација со слични примери од турскиот јазик. Се разбира дека не се работи за комплетно отсликување на појавата, туку за едно општо придржување на сличен модел во турскиот јазик, конкретно за една плеонастичка употреба.

Овде би можеле да се приклучат и негираните императивни форми во кои среќаваме две клитики од

[11] С. Тополињска, види фуснота 6, с. 145.

„повратната“ заменка, едната во проклиза, а втората инкорпорирана (и видоизменатa) во наставката: *илим за ва́ ним си радува́јтиси* (292).

4.4. Во Кулакиското евангелие, во врска со употребата на кратките заменски форми како експоненти на посвојноста, на формален план е присутна уште една специфичност, позната и од другите југоисточни говори[12]. Се работи за состави со роднински имиња, кога зборот кому му се препишува припадноста е субјект во реченицата и во таквите состави место очекуваната кратка форма *си* од „повратната” заменка, се јавуваат кратките форми од личните заменки: *ми́лу́ва, де́тито или ке́рка му повики* (м. 'ќерка си') (263).

5.1. Навлегувањето на неодредената заменка 'некој' во семантичкиот круг на одречната 'никој' е познато и од други материјали што се однесуваат на југоисточните говори[13]. Од Кулакија: *толку гудини шо ти работам, и не́кој пăт, не ти расипа́х ќе́фут* (281); – *сăто има́н'о си гу даде́ пу икимџиити, не можа́ да си леку́ва ут не́куј* (276). Сп. уште: *де́ца да́ли имати ништо за јаде́ни* (227).

6.1.Она што предизвикува интерес, и што е регионално маркирано за југоисточните говори, претставуваат случаите во кои го среќаваме стандардниот редослед и во формите на императивот; сп. пр. од Кулакиското евангелие: *и а-звадејти дана́кут ране́тито, закла́јти гу* (281) – значи во првиот пример кратката заменска форма е во проклиза во однос на императивот, а во вториот (во истава реченица) заменката доаѓа по глаголот. Повеќе вакви случаи среќаваме во Зборникот на Шапкарев, забележани во Кукушко: *Как си му чини́л, така́ о́ди, го спастри*; – *а се́га о́ди на бра́т ти́, го ви́ки и не́го*; – *нека пи́тиме труи́ца ду́ши, и ако ре́чат да ме изе́деш, тугај ме изе́ди*[14]. Наведовме повеќе примери од еден соседен говор, бидејќи се работи за еден необичен

[12] К. Пеев, *Кукушкиот говор*, I, с. 209.

[13] Б. Конески, *Македонскиот XIX век*, Скопје 1968, *Јазични белешки за приказните од Солунско од Збирката на Верковиќ*, с. 168.

[14] К. Шапкарев, СбНУ, IV, 352, 361.

феномен, а дека не е превид ни потврдува и примерот од монографијата Гевгелискиот говор: *јас ќи дăржум, ти ел'-гу-зáкули*.

1995

ОДЗИВИ НА СТРАНСКИ И ДОМАШНИ СЛАВИСТИ
ЗА ДИЈАЛЕКТНИТЕ ИСТРАЖУВАЊА НА ПЕЕВ (НА АНГЛИСКИ ЈАЗИК)

Во неможност да ги задоволиме барањата на Македонците од дијаспората ''Речникот на македонските говори од југоисточниот егејски дел'' (I-VI том) *да биде преведен на англиски јазик, се определивме да претставиме дел од искажувањата на познати лингвисти во кои со критички поглед се оценува работата врз Речникот. Исто така на сублимиран начин, е претставен дел од богатството на народниот јазик во Долновардарско и пошироко со јасна цел: на тој начин да се зачува македонската реч од Солунско, Кукушко, Воденско, Серско, и за идните генерации, зашто очигледно е дека кај третата генерација мајчиниот збор полека тоне во заборав.*

Reviews and recensions
on Professor Kosta Peev's work by Macedonian and foreign linguists

Academician Blazhe Ristovski
Excerpt from the article "Monumental work in Macedonian Linguistics", "Utrinski vesnik" (Morning news) 28 January 2000.

I evaluate Professor Kosta Peev's monumental work with great respect; of a devoted and passionate scholar who has spent his lifetime to the resurrection of an organic part of a historical ethno-cultural subject – the south-eastern dialectal varieties of the Macedonian language spoken in the Aegean part of Macedonia – which relentlessly is fading away and dying out... The Macedonian folksongs and folk dances are disappearing; the Macedonian word can be hardly heard in the areas of Salonica, Kukush, Seres, Kavala and Drama; the Macedonian whisper is being choked in the countryside of Lerin and Kostur.

In the introduction the author surveys... the demographic changes that took place in the lower Vardar region and presents the basic characteristics of the almost extinct Macedonian regional colloquial speeches of Kukush, Salonica, Ser, Voden, Enijevardar, even the southern Gevgelian, putting the emphasis on the lexical layers with a special stress on the specific phenomena on its, phonological and morphological structure and syntax... Dr. Kosta Peev became a well known dialectologist with his research work in the field of Southern Macedonian dialects. He became a member of the team working on the "Macedonian Dialectical Atlas", and

was a member of the team of workers of international research projects organized by the Linguistic Department of the Macedonian Academy of Sciences and Arts, i.e.: The Slavic Linguistic Atlas and the Carpathian Dialectological Atlas. Familiar with the Slavic languages, Peev has carried out his research work in the field of Slavic Dialectology with competence, with a special emphasis on the South Macedonian areal. His numerous dialectological studies published at home and abroad, particularly with his monographic series in two volumes on the Kukush speech he has become well known dialectologist among the scholarly world. Now he has made a new start in presenting the dialectical lexical wealth and has started a new furrow in an unplowed field.

Academician Bozhidar Vidoeski
Excerpt from a recension

The study and the presentation of the dialectal wealth of the Macedonian regional colloquial speech of almost two decade's duration represents an important segment of the science of language, particularly in the Slavonic world (the work on the national atlas, the Slavonic linguistic atlas and the Carpathian Dialectical Atlas). However, the presentation of the lexical wealth of the regional colloquial speeches, in dialectal dictionaries, somehow, leggs behind. In this respect, Professor Kosta Peev's works represent a pioneering work in our country, even more so, the published monograph series on the Macedonian linguistic area; the lexis has been presented in a limited scope – as a variant of the literary standard, and now we are faced with a serious attempt for a complete presentation of the lexical wealth of the South-Eastern Macedonian speeches.

Academician Ivan Dorovski,
Slovnik makedonských nařeči, Slovanski jýh, r. 2. Brno 2020,
Excerpt from a review

The dictionaries of respective dialects are of particular importance, since some of those dialects are disappearing irretrievably under various conditions.

In this respect, the Dictionary of south- eastern Macedonian speech varieties represents an important contribution to the preservation of the local speeches from complete oblivion. The two volume dictionary which professor Peev, a devoted scholar and B. Vidoeski's student, has already presented to the Macedonian and European public: dialectologists, lexicologists, etymologists and linguists in general. The author had started his thorny path and painstaking work with the study on the Doiran dialect (1979) and the two volume monograph series on the Kukush Dialect (1. 1988, 2. 1989). In this way the author has prepared a terrain for theoretical and scholarly treatment of the linguistic material.

Academician Zuzana Topolinjska
Excerpt from a recension

The dictionary represents a part of the project "Macedonian Dialects in the Aegean part of Macedonia", under the auspices of the Macedonian Academy of Sciences and Arts.

I evaluate Professor Kosta Peev's work as a high achievement. It represents an important document which critically elaborates the lexical wealth of the south-eastern Macedonian speech. Such a work does not exist in the Slavic science of language and its great importance is based on the fact that the material comes from a dialectal varieties of speech which nowadays are not alive any more in their source region; they could be heard only from the mouths of a small number of migrants representative of the oldest generation,

scattered around the Balkan countries. The related varieties of speech are represents of the south-eastern periphery of the Slavic linguistic world and as such are very important not only for the Macedonian science of language but even broader for the general linguistic theory; namely many archaisms have been preserved here, unknown in other languages of the Slavic South, however, present in the Slavic North (Polish, Russian and others). This situation enables us to reconstruct the old migrations of the Slavic tribes and the amount of similarity among them; at the same time it is a question of a territory that had undergone many kinds of interference by non Slavic languages (Latin, Aromanian, Greek, Turkish...) so it broadens our knowledge of the mechanisms of the language interference.

The lexical material in Peev's "Dictionary" will be of enormous value for the workers on the future Macedonian Etymological Dictionary, as well as, for the Slavic Etymological Dictionaries which are in progress; also it will find its place in the commentaries to the lexical maps of the Linguistic Atlas.

Dr. Katarina Ballekova,
Peev, K.: Dictionary of Macedonian Speeches in the Southeastern Aegean part [T. 1. 1999, T. 2. 2002]; Slavica Slovaca r. 37, Bratislava 2002. Excerpt from a review

The dialectology and the Slavistics in general have been enriched by the valuable monographic series in which the Macedonian dialectologist Kosta Peev has analyzed the linguistic phenomena characteristic to the Macedonian dialects within the linguistic enclave on the periphery of the south Slavic languages, at the same time an alphabetical dictionary has been constructed of the Macedonian dialects of the south-eastern part [present Greece]...

The presented and analyzed material, undoubtedly, is of great cultural and historical importance, since it scholarly and exhaustively confirms the cultural identity of the Slav people at the southmost periphery of the homogeneous Slavic world.

Prof. Dr. Tome Gruevski
Excerpt from an interview on Macedonian National Television

I have been following Professor Peev's work and the results almost for two decades, more exactly, since 1988 when his monograph study "The Kukush speech" was published by the Publishing house "Studentski zbor" (Students' Word). Its publication went on for months because the work had to be carried out manually. Five or six years ago we had started editing his voluminous project "Dictionary of the Macedonian speech in the South-Eastern Aegean part". Its importance has been confirmed in many Slavonic journals (Bratislava, Brno, Ljubljana) As a person who had an opportunity to follow the realization of the project, I would like to explain the complexity of the computer word processing of the material.; In order to render the phonetic data more precisely Peev in his phonetic transcription uses about 100 symbols and signs as well as seven different forms for the vowel variations of the vowel sound, so it is safe to say, that such a project requires a team work of experts.

Dr. Joseph Shalert,
Professor at the University of Toronto
Excerpt from his launching speech
(Macedonian news, No. 2. 2006)

The language of the Macedonians from Aegean Macedonia is of a particular historical significance since it represents a confirmation of the language of the holy brothers Cyril and Methodius. The publications the "Kukush speech" and the "Dictionary of the Macedonian speech in South-Eastern Aegean Macedonia" in three volumes, has not only broadened the etymological wealth of all related languages but also did a great service to the Macedonian people for saving the valuable language material from falling in oblivion.

Professor Dr. Alenka Shivic-Dular
Slavic Review, Vol. 49. Ljubljana
An excerpt from a review

Kosta Peev's works in the field of the linguistic varieties of the Macedonian speech range at the top of the Macedonian science of dialectology, and with his lexicographical works stands at the top not only in the Macedonian, but also in the Slavic dialectological lexicography. With the publication of the Dictionary, the dialectal material will be at the disposal to the broader devoted audience and specialists not only in Macedonia but also abroad. The work is most welcome to the needs in the research work in the field of the linguistic and historical problems (such as the historical lexicology, the etymology etc.).

The Dictionary is among the most important projects in the field of contemporary Macedonian dialectological lexicography, and the lexicography of the Slavic languages in general; among the other things, it presents the lexical corpus as a whole, of the border speeches of the southmost part of the South Slavic territory because the planned scope of the registered corpus, judging by the first volume, in which on 328 pages it contains 3366 words (A-D), is very large.

Professor Dr. Vera Smole,
Filozofska Fakulteta "Jezikoslovni zapiski" 12/1, Ljubljana 2006.

The specific characteristics of this Dictionary, better to say, of these speech varieties, is in that, that they have lost their authentic area in which they were used, so their territorial distribution and internal differentiation is a self evident reconstruction (excluding the written records of older dialectological studies), accomplished by means of interviews and inquiries of informants who live outside the authentic place; i.e. it is a dictionary of dialects that do not exist

anymore. At the same time they are speech variants in which in the course of the investigation is registered not only the actual state, but, with the assistance of the archaisms, an effort is being made to attest the dialectal basis of the language of the holy brothers Cyril and Methodius, as a result of which they have attracted and are still attracting the interest not only of the linguists at home but of those abroad as well. Beside the fact that the Dictionary contains rich lexical and phraseological material, to some extents it is almost encyclopedic; beside this two, factors are also important:

1. The extensive work of the author, together with the voluminous monograph on one of the speeches of this areal, i.e. the Kukush speech, represents a magnificent monument to the Macedonians, who in 1913 were driven out of their native villages in Aegean Macedonia and were scattered all over the world, and

2. Professor Dr. Kosta Peev almost a third decade has carried out this voluminous work, consulting the data of the general project.

Almost 30 years of data revising, registering, computer word processing and the work on the dictionary entries, to one who does not feel stricken by the destiny of his Countrymen who remained homeless, all that effort would be an unacceptable sacrifice to him. To these 1000 pages, maybe would not look a lot, but to all those who have worked in that area everyday, know that in spite of the solutions that the present day computers offer for some of the problems, would admire the author's perseverance, patience and relentless endeavor. How much effort and how many difficulties accompanied his work, however, thanks to the support of his closest and dearest all those years to whom the author expresses his gratitude, in a way they had contributed to the realization of the great project.

The above mentioned achievement, to someone may look just listing details, however, it is a fact that they are of a key value for the creation of the work which one could wish to see it at its end, to the last letter of the Macedonian alphabet. So the Macedonians will get their most voluminous dialectal dictionary, while those who are dealing with problems on comparative grammar, or etymology will be provided with an extensive material from the southern borderline of south-Slavic languages.

I. E. Jakushkina
General Slavic Linguistic Atlas
Materials and researches
Sbornik Nauchnih Trudov 2005-2205 Moscow

Kosta Peev – a distinguished Macedonian dialectologist has dedicated his entire life in the study of the Macedonian extinguished speeches in the south-eastern part, which once existed in Northern Greece in the vicinity of Salonica, Kukush and Doiran, today preserved only in places where there are compact settlements of migrants from those areas, on the territory of present day Macedonia and Bulgaria, - speeches with tragic fate, reflected in the destiny of their speakers. Peev was at the very source of the largest dialectological projects in Macedonia – The Macedonian Dialectical Atlas, and The Slavic Linguistic Atlas, however, his basic interest was focused to the work on the project "The Macedonian Dialects in Aegean Macedonia" sponsored by his teacher Bozhidar Vidoeski. Within the framework of the project Kosta Peev did research work on various aspects of the language system of the dialectal group in question and has composed monograph series of two speech varieties of the south-eastern-type – The Doiran (Peev 1979) and the Kukush (Peev 1988, 1989) compiled with the help of speakers, migrants from Aegean Macedonia who now live in the area around Lake Doiran and Strimica. The Dictionary of the south-eastern speeches in Aegean Macedonia is a major lexicographic work of the regional Macedonian lexis. To this edition, preceded the dictionaries not as large as this one of related south-eastern speeches: the dictionary on the speeches of the villages Suho and Visoka in the vicinity of Salonica (A. Malesky 1936), contribution to the Kukush speech (Cakov 1967), and the dictionary of Balkanisms in the dialects of Aegean Macedonia (Budishevska 1983).

Peev's dictionary represents a complete collection of common vocabulary of two groups of the south-eastern speeches: those of Salonica and Voden (lower Vardar region) and the Aegean part of Ser-Lagadin speeches comprising not a large territory of the South-Eastern part of present Macedonia (Gevgelia and Doiran),

also comprising a wide territory of Northern Greece, north and east along the Vardar and the Struma rivers.

Being situated on the periphery of the Slavic language continuance, the above mentioned speeches, on one side, have preserved many archaic elements not characteristic for the other Macedonian speeches, on the other, they developed many innovations, Balkan traits to which contributed the heterogeneous population in Aegean Macedonia.

The scholarly treatment of the lexical material by the author could be described as semantic. Many lexical entries prove the author's effort not juts to "register" the lexical item, a procedure which, unfortunately, is employed in many dictionaries in dialectical lexicography, but also to expound its semantic component which almost in an identical form, very often, is unique for each dialect (cf. the lexical entry *крuф* by detailed analysis of the semantic structure, is presented in various contexts and phraseologisms.

The Dictionary, no doubt, is a continuation of the tradition of ethno-cultural dialectal lexicography in whose concept it is not only an abstraction of the collected material but it represents an "encyclopedia of popular life" by the means of word presents the culture of the related region and offers the reader a possibility to feel the spirit of the ethnic culture.

All this is possible, first of all, by the character of the dictionary, which includes, to a large extent, terminology of popular culture. The author as if he were in constant dialogue with the reader, very often, making comments on the phonetic characteristics of the sentence material pertinent to the lexical items in it, the grammatical dimension and their usage, geographical distribution and history. To the first volume of the dictionary an extensive introduction is included which elicits the demographic situation in Aegean Macedonia. The dictionary evokes an enormous interest to the reader, the documented proof of the events that caused a sharp cut off of the Slavic population in the respected region in the first half of the twentieth century, which, then, constituted one third of the entire population (two thirds of which were Greeks and Turks). The author renders evidence of eye witnesses on the mass destruction of

Macedonians during the Second Balkan War (1913) in the towns east of Vardar: Kukush, Seres, Lagadin and the neighboring settlements, as well as the escape and the suffering of the Macedonian population from Pirin Macedonia.

Translated by:
Dr. Vladimir Cvetkovski, Skopje and
Chris Stefov, Toronto

КРАТЕНКИ

А,БТР – Л. Андрейчин и др. , *Български тълковен речник,* София 1963.

БМ – Ст. Бојковска – Максимовска, *Дијалектни текстови од Мегленско,* Македонистика, бр. 5, Скопје, 1992.

Б(М,В,СД,К) – Т. Бицевски, *Македонски народни песни од Мегленско,* Македонско народно творештво, 6, Скопје 1985; *Македонски народни песни од Воденско,* Македонско народно творештво, 8, Скопје 1989; *Македонски народни песни од Серско и Демирхисарско,* Македонско народно творештво, 13, Скопје 1997; *Македонски народни песни од Кукушко,* Македонско народно творештво, 9, Скопје 1989.

Б,ОГ – П. Бицевски, *Орловото гнездо,* Скопје 1996.

В (V,K,S) – W. Budziszewska, *Słownik bałkanizmów w dialektach Macedonii Egejskiej* Warszawa 1983 (V – Воден, K – Кукуш, S – Солун).

ВГ,БЕР – В. Георгиев и др., *Български етимологичен речник,* София,1971...

В,СД – Б. Видоески, *Говорот на селата Плевна и Горно Броди, Драмско,* МАНУ, Прилози XXII, 2, 1992.

V,PM – P. Lavrov a J. Polívka, *Lidové povídky jihomakedonské z rukopisů St. Verkovičových.* V Praze, 1932, s. IV-596. VM,ESJč – V. Machek, *Etymologický slovnik jazika českého a slovenského,* Prag, 1957.

Г,ДМГ – Зб. Голомб, *Два македонски говора (на Сухо и Висока во Солунско),* Македонски јазик, Скопје, XI-XII, кн. 1-2, с. 113-182, XIII-XIV, кн. 1-2, с. 173-276.

ДВ – В. Думевъ, *Воденскиятъ говоръ,* МакПр, XIII, с.8–42.

ДК – В. Дрвошанов, *Кајларскиот говор*, Скопје, 1991.

ДС (Ч) – С. Давкова, *Лексиката на говорот на с. Чифлицик* (Демирхисарско), магистерска дисертација, машинопис, Скопје 1997.

ИГ – Д. Ивановъ, *Гевгелийскиятъ говоръ,* София, 1932.

КЕ – М. Карамфиловски, Еницевардарскиот говор, докторска дисертација, машинопис, Скопје 1995.

ЛС(К) – Веселинка Лаброска, *Говорот на с. Кула* (Серско), магистерска дисертација, Скопје 1997.

MS,t,s – M. Małecki, *Dwie gwary macedońskie (Suche i Wysoka w Sołuńskiem), I Teksty,* Kraków 1934; *II Słownik,* Kraków 1936;

МЕ(В) – Б. Ристовски, *"Вардар". Научно-литературно и општествено-политичко списание на К. П. Мисирков,* Скопје, 1966.

MV,K – A. Mazon et A. Vaillant, *L`évangéliaire de Kulakia un parler slave du Bas - Vardar,* Paris 1938.

МС(В) – Л. Милетичъ, Изъ живота на Българитѣ въ Солунско, МакПр, VIII, София, 1932.

МЕ(Р) – Бл. Ристовски, Раните ракописи на К. П. Мисирков на македонски јазик, Скопје, 1998.

О,СРЯ – С. Ожегов, Словарь русского языка, Москва 1963.

ПД – К. Пеев, Дојранскиот говор, Македонистика, 2, Скопје 1979.

ПК,I,II – К. Пеев, Кукушкиот говор I, 1988; II, 1989.

ПК(Гр) – Според (лично собрани) необјавени материјали од с. Грбашел, Кукушко.

ПК(Кр) – Според (лично собрани) необјавени материјали од с. Крецово, Кукушко.

ПК(М) – Според (лично собрани) необјавени материјали од с. Моларци, Кукушко.

ПК(Мут) – Според (лично собрани) необјавени материјали од с. Мотулово, Кукушко.

ПК(Грам) – Според (лично собрани) необјавени материјали од с. Грамадна, Кукушко.

ПГ(К) – Според (лично собрани) необјавени материјали од с. Коњско, Гевгелиско.

ПГ(С) – Според (лично собрани) необјавени материјали од с. Стојаково, Гевгелиско.

ПД(Ник) – Според (лично собрани) необјавени материјали од с. Николич, Дојранско.

ПД(Пат) – Според (лично собрани) необјавени материјали од с. Патарос, Дојранско.

ПД(Ф) – Според (лично собрани) необјавени материјали од с. Фурка, Дојранско.

PS, ERHSJ – P. Skok, Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, Zagreb, 1971...

Р,ДГ – Ст. Романски, Долновардарскиятъ говоръ, МакПр, кн. 1, София 1932.

РМЈ – *Речник на македонскиот јазик* I, II, III, Скопје 1961...

РСХКНЈ – *Речник српскохрватског књижевног и народног језика,* Београд, 1959...

СК – Д. Сакъов, *Принос към речника на кукушкия говор,* Българска диалектология, III, София 1967.

ТГ – Ст. Таневиќ, *Српски народни обичаји у ѓевѓелијској кази*, Српски етнографски зборник, XL, Београд, 1927.

УЕ – Д. Угриновски, *"Народни обичаи од Еницевардарско"*, машинопис.

Ф,ЭСРЯ – *Этимологически словарь русского языка*, Москва 1986...

ШГ,1(К,Д) – К. Шапкарев, Сборник от *български народни умотворения,* т. 1, София, 1968 (К – Кукушко, Д – Дојранско).

ШГ,5(С,К,Д) – К. Шапкарев, *Избрани дела,* V, Скопје, 1976 (Г – Гевгелиско, С – Солунско, К – Кукушко, Д – Дојранско).

ТРАНСКРИПЦИЈА

ă. – Со овој знак го предаваме "темниот вокал" независно од неговото потекло.

ạ, , ọ. – Точката под вокалот го означува полуредуцираниот изговор: *ạ* клони кон *ă,* кон *и, ọ* кон *у.*

а:, е:, о:. – Должината на вокалите ја означуваме со знакот : (две точки) поставен од десната страна до буквата.

ä. – Со овој знак го обележуваме широкиот изговор на вокалот *е.*

л'. – Овој знак го означува полумекото *л.*

н'. – Со овој знак се означува мекото *н'.* Во крајната југоисточна периферија, пр. во Лагадинско консонантите си имаат свои меки парници што ги претставуваме на истиот начин – со надреден знак од десната страна на буквата (*д - д', з – з', т – т'* и сл.).

л̣. – Со овој знак се означува вокалниот изговор на *л.*

р̣. – Овој знак го означува вокалниот изговор на *р.*

СОДРЖИНА

Уводни страници 7

Речник

Т 19
Ќ 117
У 125
Ф 233
Х 269
Ц 291
Ч 309
Џ 373
Ш 385
ѓ 415

Одбрани граматички прашања 417

Кон разграничувањето
на македонските говори во Солунско 419

За малкупознатото калкирање на службени зборови
во југоисточните периферни македонски говори 433

Кон историјата на македонскиот дијалектен јазик
– врз материјалите од Кулакиското евангелие 441

* * *

Одзиви на странски и домашни слависти за дијалектните истражувања на Пеев (на англиски јазик) 449